

زورەۋن سابىر گەسەرلىرى

ئىزدىنىش

2

قىران چاغلار

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : ھەيات ئاۋۇت

سۈرۈشتۈرۈش

2

قىسقان چاغلار

ISBN 978-7-228-09958-0

9 787228 099580 >

（民文）定价：47.00元

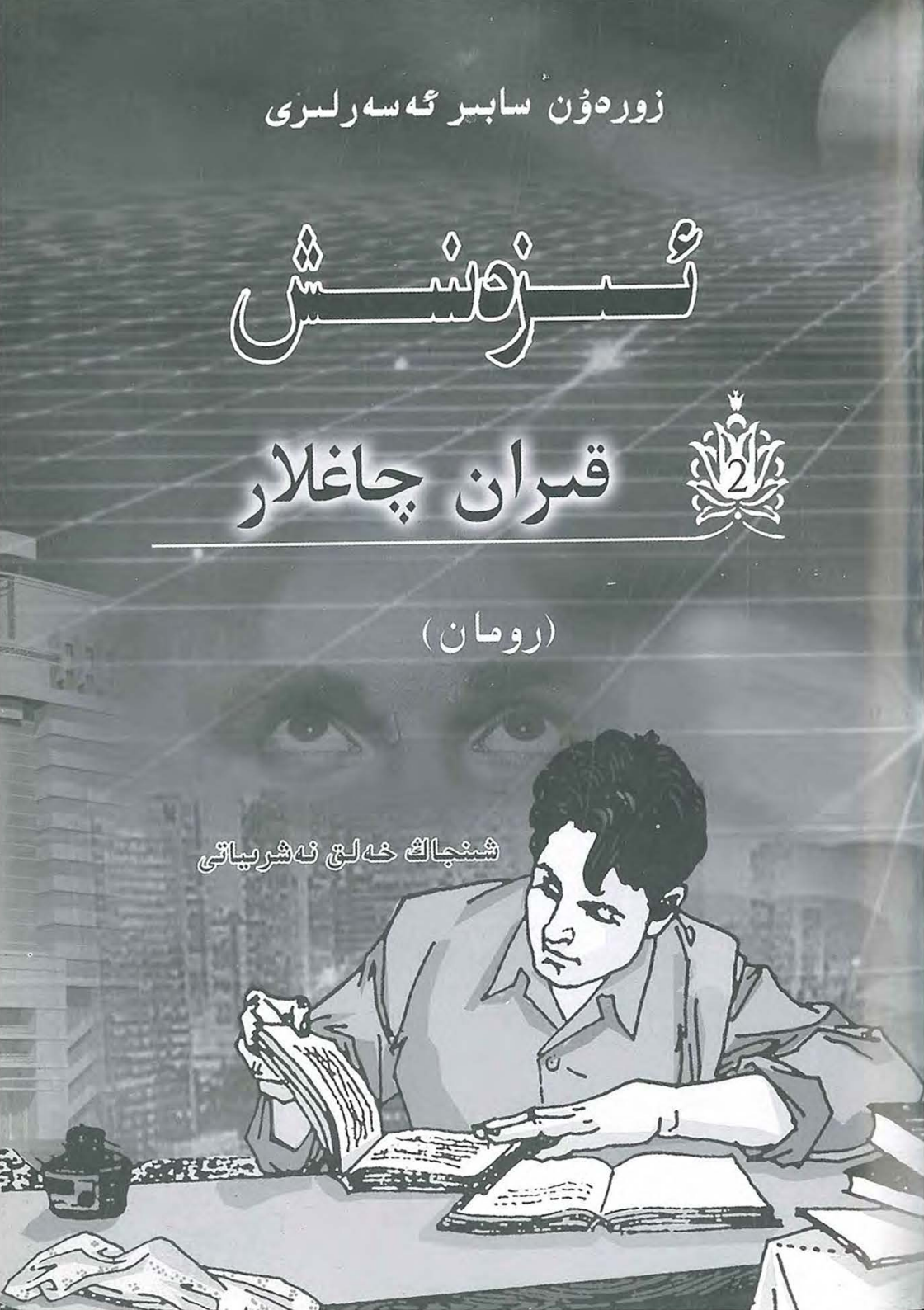
زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئۇزۇنىش

2

قىران چاغلار

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

探索.2/祖尔东·萨比尔著.—乌鲁木齐:新疆人民出版社,20006.3(2009.3重印)
ISBN 978-7-228-09958-0

Ⅰ.探… Ⅱ.①祖…②Ⅲ.长篇小说-中国-当代-维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2007)第028004号

著　　者　祖尔东·萨比尔
责任编辑　帕提古丽·米吉提
责任校对　赛娜瓦尔,再米拉
封面设计　买买提·努巴提
作者像提供　阿迪勒·司马义
出版发行　新疆人民出版社
地　　址　乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话　0991-2827472
邮　　编　830001
经　　销　新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷　新疆新华印刷厂
开　　本　880×1230毫米　1/32
印　　张　24
插　　页　2
版　　次　2006年3月第2版
印　　次　2009年3月第3次印刷
印　　数　3001-6000册
定　　价　47.00元

مۇندەرىجە

كىرىش 1
بىرىنچى باب مەنسىز يىللار..... 3
ئىككىنچى باب ئۇچرىشىش..... 85
ئۈچىنچى باب تىغمۇتىغ ئېلىشىش 233
تۆتىنچى باب قىساس 339
بەشىنچى باب دىدار ئىستەكلىرى 437
ئالتىنچى باب ئىزدىنىش 611
خاتىمە 761

كىرىش

ئەلانىڭ خاتىرىلىرى ئاخىرلاشتى ، ئۇ ئەمدى خاتىرە يازمايدى. غان بولۇپ قالدى . نېمىشقا ؟ ھازىر ئۇ ھېچ نەرسىگە قىزىقمايدۇ ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلەشنىمۇ خالىمايدۇ . ئۇ ھەممىلا ئىشتىن رازى ئادەمدەك خاتىرجەم . كەلگۈسىدىن يەنە نېمىلەرنى ئۈمىد قىلىدىكەنتاڭ ، پات ـ پاتلا دوستلىرى بىلەن قىلغان سۆھبەتلىرىدە كەلگۈسى توغرىسىدا سۆزلىشىپ قويىدۇ ، لېكىن بۇرۇنقىدەك قىزىغىن ئەمەس .

ئۇ كۆپىنچە خىيال سۈرىدۇ ، يالغۇز يۈرىدۇ . ئون يىلدىن بېرى خۇددىي بىلمەي كىتاب ئوقۇپ ، خاتىرە ـ ماقالە يېزىپ ، ئەمدى ئوتتۇز ياشقا كەلگىنىدە پروفېسسور بولۇشنىڭ ئورنىغا گۇڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدەيدىغان ، ھېچكىم نەزەرگە ئىلمايدىغان ئەرزىمەس ئادەم بولۇپ قالغىنى ھار كەلدىمۇ ؟ ياكى سۆيۈملۈك ئايالى بىلەن ئوغلىدىن ئايرىلىش ئەقلىدىن ئاداشتۇردىمۇ ؟ بۇنىسى كىشىلەرگە بەلگىسىز .

ئۇ ھويلىسىنى ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن مەكتەپ قورۇسىدا ئىككى ئىتنىڭ ھۇزۇرلىنىپ ئېغىنىشىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن كۆزەتتى . نېرىدا باغلاقتا تۇرۇپ ئۆزىگە ھاۋشۇاتقان قارا كۆچۈككە قاراپ كۈلۈپ قويدى ـ دە ، ئاتلىرىغا ئالدىرىماي خامۇت كىيگۈزۈپ ھارۋىسىنى قوشتى . ئۇنىڭ ئېزىلەڭگۈلۈكى ئۇزۇن يىللىق قويچىغا ياكى ئەتىرەتنىڭ سۈچىسىغا ئوخشايتتى . ئۇ ئاتلىرىنى يېتىلەپ چوڭ كوچىغا چىقتى ـ دە ، ھارۋىسىغا چىقتى .

ئۇ ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ ، ئاتلىرىنى قاتارتىپ غۇلجا شەھە-

رىگە قاراپ ماڭدى . ھاۋا ئىسسىق ، يول توپلىق ، لېكىن ئەلا ئۇچۇن بۇلار ئەھمىيەتسىز . ئۇ بۇگۈن دوستلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ . لېكىن ، ئۇ شۇ يەردىمۇ گەپ قىلماي خىيال بىلەن ئولتۇرارمىكىن…

ئەلانىڭ خاتىرىلىرى ئاخىرلاشتى . ئەمدى ئەلا ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى توغرىسىدا ئاپتورنىڭ ئۆزى قەلەم تەۋرىتىدۇ .

بىرىنچى باب مەنسىز يىللار

1

— ئون يىلدىن كېيىن يەنە ئۆز شەھىرىمىزدە جەم بولدۇق . قىممەتلىك دوستلىرىم ، مەن تۆت ئېغىز كىرىش سۆز قىلىۋالاي . بىز ئۇچۇرما بولغان قۇش بالىلىرىدەك ، نە ـ نەلەرگە ئۇچۇپ كېتىپ ، ئۆز بېغىمىزغا ئون يىلدىن كېيىن قايتىپ كەلدۇق . ئون يىل ئىچىدە چىرايلىرىمىز ، مىجەز ، ئورۇنلىرىمىز قانچىلىك ئۆزگەرگەن ـ ھە ؟ ھاشىرغا قاراڭلار ، چېچىنىڭ يېرىمى قاپتۇ ، بۇ بىر يوقتىش ، لېكىن يوقتىش ھېسابىغا قولغا كەلتۈرگەن نەرسىلىرىمۇ بار .مەسىلەن ، ھاشىر ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولدى . بۇنداق ئورۇنغا ئېرىشىش ئۇچۇن ، مەن ھەممە چېچىمنى يوقتىشقىمۇ رازى بولغان بولاردىم . يەنە قاراڭلار ، ماۋۇ بىزنىڭ قۇرماش گارموشكا چېلىشنى تاشلاپتۇ ، بۇمۇ بىر يوقتىش ، لېكىن بۇ يوقتىش ھېسابىغا ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولۇۋالدى . تاشچۇ تېخى ؟ ئىلمىي مۇدىر . بىزنىڭ نامەتمۇ قالتىس ئۆزگەردى . 1957 ـ يىلى بىرلا خۇرجۇن بىلەن خوتەنگە كېتىۋىدى ، مانا ئون يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە خەنزۇ بازىرىنىڭ خوجايىنى ، ئۆمۇر بويى يېسەڭمۇ ئۇپرىمايدىغان باي . ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، زامانىمىزنىڭ ۋېلىباي ، مۇسابېيى ! بىزنىڭ ئەلاچۇ ؟ ئۇچتىن ئايرىلدى ، ئۇچكە ئىگە بولدى ، يەنى خوتۇندىن ، قوشۇندىن ، غايىدىن ئايرىلدى ، ھارۋىغا ، قالپاققا ، شاھمانتقا ئىگە بولدى . ئۇ ھازىر ئۇستا ھارۋىكەش ، بىر ھارۋا بىلەن

پۇتۇن بىر مەكتەپنى كۆمۇر بىلەن تەمىنلەيدۇ ؛ ئۇستا شاھماتچى ، گۇڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ چېمپىيونى ، يەنە تېخى ئۇستا مۇقامچى ، زامانىمىزنىڭ روزى تەمبۇرى . ئەمدى ، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكىگە بېرىپ ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ مېۋىلىرىدىن تەم ئېلىپ كەلگەن ئىككى دوستىمىز ماناپ بىلەن ناسىرنى ئالايلى . بۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا قىزىللاشماي ، سارغىيىپ قايتىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن بۈگۈن ، قايتا رېمونت قىلىنىۋاتىدۇ . ئەمدى ئون يىل بۇرۇن بىزنى شەرققە ئۇزاتقان دوستلىرىمغا ئۆتەي !...

— توختا ! — دېدى ھاشىر ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ ، — مېھمانلىرىم كۆڭۈللۈك ئولتۇرسۇن دېسەڭ ، بۇ كۆڭۈلنى غەش قىلمىدىغان تونۇشتۇرۇشلىرىڭ ئاخىرلاشسۇن . بىر سىنىپتا ئوقۇغان يىگىرمە ئۈچ دوست ـ بۇرادىرىڭنى ئەجىر قىلىپ بىر يەرگە توپلىغىنىڭغا رەھمەت . كۆڭۈلنى غەش قىلمىدىغان گەپلەرنى قويايلى ، ھاراق ئىچىشتىن بۇرۇن كېلىشۈالايلى : بىرىنچىدىن ، بۇ يەردە ئىككى خىل كۆزقاراش سۆزلەنمىسۇن ؛ ئىككىنچىدىن ، بىرىنى كۆتۈرۈپ بىرنى چۈشۈرىدىغان ، ئادەمنى ئاسانلا مەست قىلمىدىغان سۆزلەر بولۇنمىسۇن . نەق گەپنى ئېيتساق ، بۇرۇن ھەممىمىز باپباراۋەر ئىدۇق ، ھازىرمۇ شۇ . ھەممىمىز بىكارچى ، يالغۇز نامەتلا ئىش قىلمىدۇ . قالغىنىمىزدا نە مەنسەپ ، نە ئىش يوق . بىز ناخشا ئېيتايلى ، كۈلەيلى . ئۆزىمىزنى 1967 ـ يىلى يازدا ئەمەس ، 1957 ـ يىلى ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى دارىلمۇئەللىمىنىڭ قوينىدا ھېس قىلايلى ، قېنى ئەمىسە ، ئوسمان ھارىقىڭنى باشلا !

غۇلجا ئاسمىنى يەنىلا قەدىمكىدەك سۈزۈك ، باغلىرى سالقىن ، پۇراقلىق ، قۇشلىرى يەنىلا تىنىمسىز ، شوخ ، قورۇقلىرى چىتلانغان باغنىڭ شاخ ـ شاخلارغا پاتماي قالغان ئالمىلىرى ئاستىغا تېكمەتلەر سىلىنغان ، داستىخان خىلمۇخىل مېۋىلەر ، كاۋاپ ، سەيلەر بىلەن تولغان . ئالدىغا پەرتۇق تارتىلغان زۇلخۇمار يازلىق

ئاشخانىدىن باغقىچە خىش ياتقۇزۇلغان يولدا تاكاسلاپ قاتناپ تۇرىدۇ . ئۆز تۇرمۇشىدىن قانائەت تاپقان ياش ئايالنىڭ پېشانىسى ، بۇرۇن ئۇچلىرى تەر ، چىرايى كۈندەك يورۇق ، كۆزلىرى ئويناق ، چاقچاق ، كۈلكە ، خۇشاللىق ئۇنىڭغا چەكسىز ئارام . ئۆز ئەمگىكى بىلەن قەدىرلىك ھەمراھىنىڭ كۆڭلىنى ئالالىغانلىقى ئۇچۇنمۇ ياكى مۇنۇ كۈلكىلەر ئۆزىنىڭمۇ ياشلىق ھېسلىرىنى قوزغىغانلىقى ئۇچۇنمۇ ، ئىشقىلىپ ئۇ تولىمۇ خۇشال . ئۇ ھەر قېتىم داستىخانغا پەتنۇس كۆتۈرۈپ كەلگىنىدە قاقاقلاپ كۈلىدۇ ۋە : «قېنى ، ئوخشىمىغان بولسىمۇ ئەمدى !... » دەپ قويىدۇ . ئوسمانجۇ ؟ ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا كۆزىگە چۇشۇۋالىدىغان بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ ، ئۆز ۋاقتىدا زۇلخۇمارنى ئوڭايلا تەسلىم قىلىۋالغان خۇمار كۆزلىرىنى ئوينىتىپ دوستلىرىغا گەپدانلىق بىلەن ھاراق سۇندىدۇ ، قاقاقلاپ كۈلىدۇ :

— بول ئەلا ، جېنىم ئاداش ، كۆتۈرۈۋەت ، ھازىر تەمبۇر چالىسەن ، دۇتارنى ھاشىر چالىدۇ . سىلەرنىڭ ناخشاڭلارنى مەست بولۇشتىن بۇرۇن ئاڭلىۋالاي ، بولمىسا ساڭا ناخشا ئاشمايدۇ جۇمۇ !

ئەلا كۈلۈپلا قويىدۇ ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايلا ھاشىرنىڭ يانپىشىغا جەينىكى بىلەن تايىنىۋېلىپ داستىخانغا مۇلايىملىق بىلەن قاراپلا ئولتۇرىدۇ . ھاشىر بولسا بالىسىنىڭ ئەركىلىكىنى ھار ئالمىغان ئانىدەك ئەلانىڭ جەينىكىدىن كېلىۋاتقان زەربىگە پىسەنت قىلماي خاتىرجەم چاقچاق قىلىپ ئولتۇرىدۇ :

— ھەي ئاۋاق ، يانپىشىمدىن تۆشۈك ئاچاي دەمسەن ، بوپتۇ يۆلەن ، ئەركىلە ، مەندىن باشقا كىمنىڭ بار ئەركىلەيدىغان !

ئۇ يوغان قوللىرى بىلەن ئەلانىڭ چاچلىرىنى تاراپ قويدى ـ دە ، كۆچپىلىككە قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ :

— ئاغىنىلەر ، مېنىڭ تەكلىپىم بار . ئۆيلەنگىنىڭلار ئايالل-

رىڭلارنى ئەكېلىڭلار ، تونۇشۇۋالايلى ، — دېدى .
— سەن بويتاق ، نېمەڭنى ئەكېلىسەن ؟
— سېنىڭ تويۇڭدا ئەكېلەيلى . ھەي تۆگە ، قاچان ئۆيلىنىسەن ؟
— بىرىنچى شۇجى بولمىغۇچە ئۆيلەنمەيدۇ بۇ ، خۇزىمىنچە ئىنقىلابچى ـ دە !
نامەت ھەيمىدىن بۇرۇن مەست بولدى ۋە لاۋزىلاشتى .
— بۇنىڭغا ھېلىقى ئەلانۇرنى ئېلىپ بېرەيلى . تۇنۇگۈن كۆر-دۇم ، بەرناۋۇلدەك ئايال ، بولىدىكەن ، ھا... ھا... !
ئوسمان ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى :
— يادىڭدىمۇ نامەت ، ھېلىقى چاغدا بەرناۋۇلدىن پەشۋا يېگىنىڭ !
— ئۇتەيدىما ! ھا... ھا... ھا... !
ئۇنىڭ ئورۇنسىز كۈلكىسى قاتتىق كۈلكە قوزغىدى .
— ئارىمىزدا بويتاقتىن ئۆچى بار ئىكەن ، — دېدى قۇرماش ، — ئاياللىرىمىزنى ئەكەلسەك بۇلارغا بېسىم بولىدۇ ـ دە ، ئۆيلىنىدۇ . ئەكەلسەك ئەكېلەيلى .
— ھاشىرغا بېسىم بولىدۇ ، ئەلاغا ئازاب بولىدۇ ، لېكىن بىزنىڭ نامەتكە بازار بولىدۇ ـ دە !
يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى .
— ئاداش نامەت ، ھېلىقى ئايالىڭ بارمۇ ، قويۇۋەتتىڭمۇ ؟
— قويۇۋەتمەي ، بىز دېگەن خوتۇن دېگەننى قويۇۋەتكىلى ئالمىمىز .
— قانچىنى قويۇۋەتتىڭ ؟
— ئارانلا بەش !
ھاشىر ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدى :
— مۇھەببەتتىنچۇ ؟

— مۇھەببەت ، — نامەت تەرىنى تۇردى ، — مۇھەببەت يادـ
چۇقتا !
— ئۇنداقتا ، مۆرىتى كەلسە بىزنىمۇ ساتىدىكەنسەن ـ دە ؟
— تۆگىنىڭ بازىرى كاسات ، ماشىنا چىقتى ئەمەسمۇ ؟
كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى .
قۇياش ئۇلار بىلەن خوشلاشتى . ئۇنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى تۆپە شاخلاردىكى قىزىل ئالمىلارنىڭ مەڭزىدە ئويناپ ، باغقا يېڭىچە زىننەت بەردى . غۇلجا باغلىرى كەچكى شەرق شامىلى بىلەن پەـ چىرلىشىشقا باشلىغاندا ، يالغۇز تەمبۇرنىڭ يۇرەكنى تىترىتىدىغان مۇڭلۇق ئاۋازى خۇددى ھەممىنى ئۇيقۇغا ئۇندەۋاتقاندەك جىمجىتـ لىق چىللاپ باغنى كەيپ قىلدى . «مۇشاۋرەك» مۇقامىنىڭ تەمـ بۇر بىلەن باشلىنىشى خۇددى كۈچلۈك ئىچىملىكتەك ئولتۇرۇشـ تىكىلەرنىڭ باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ، كۆڭۈللىرىنى ئەزدى .
ئەلانىڭ زەخمەك باغلىغان قارامتۇل بارماقلىرى بايانىن ئالمـ غا ئېسىقلىق تۇرغان مۇنۇ تۆت سىم تارلىق تىلسىزنى شۇنچىلىك شېرىن تىلغا كىرگۈزدىكى ، كىگىز ئۈستىدە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ئولتۇرۇشقـان يىگىرمە نەچچە يىگىت خۇددى ئۇخلاپ قالغاندەك ئۇن ـ تىنسىز جىمشىپلا قالماي ، قازان بېشىدىكى ئاياللار ، شوخ بالىلارمۇ تۇرغان يېرىدە قېتىپ قېلىشتى .
ئەلا مۇقام باشلىدى :

مۇزەھھەب ئەيلىگەن پەيكانلىرىڭ
جىسمىم ئارا ھەريان ،
دېمە باش چەكتى كىم ، چەكتى زەبانە
شوئلەئى ھىجران .
قاچان پەيكان كۆرۈنمەس ھېچبىر ئوتتىڭ
شۇئلەسى بولسا ،

ئانى تارتىپ چىقارماق زەخىم ئىچىدىن
بارمىدۇر ئىمكان ؟
.....
.....

ئۇنىڭ ئاۋازىغا مۇڭ ۋە قايغۇ سىڭگەچكە يۈرەكلەرنى تىترىتەتى . ئۇنىڭ قوشاق - شېئىرىمۇ ئۆزگىچە ، ئولتۇرغانلار ئاڭلاپ باقمىغان تەسىرلىك ئىدى . مۇقام قەدەممۇقەدەم ئەۋجىگە چىقىشقا باشلىغاندا ھاشىر ئوسمانغا رومكىنى قويۇپ پىيالىنى ئۇزاتتى . ئوسمان پىيالىنى تولدۇرۇپ يېرىمىنى ئۆزى ئىچىپ ، قالغان يېرىمىنى ئۇن - تىنسىز ھاشىرغا ئۇزاتتى . ئوسمانغا كەينى - كەينىدىن قوللار سۇنۇلدى . ھاراق تەشنالىقىنى ئاشۇرۇۋاتقان ئاجايىپ مۇقام ، ئولتۇرغانلارنىڭ بىرلىرىنى ئۇھ دېگۈزسە ، بىرلىرىنى بۇقۇلدىتىپ يىغلاتتى ، يەنە بىرلىرىنى دوست تارتقۇزدى . ئۇلار داستىخاننى قايرىپ قويۇپ قىستىلىشىپ ئەلاغا يېقىنلاشتى ۋە بىر - بىرىنى نوقۇشۇپ ، مۇقامنىڭ ھەربىر گېپىنى چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈن زېھىن قويۇشتى .

مۇقام ئاخىرى :

نەۋائى ئۆزىنى خۇش تۇتكىم كىشىگە دەيىر
ئىشى باردۇر ،
ئەگەر مۇشكۈل تۇتار - مۇشكۈل ۋە گەر
ئاسان تۇتار ئاسان .

... داستان نەغمىسى «ئاياداەردىم بى... بى... بى... ۋاي دەردىمەي... » دېگەن مۇڭ بەرگۈچى ، ھېسسىيات قوزغىغۇچى ئىبارىلەر بىلەن چۈشكەندە ، ئولتۇرغانلار بىر ئېغىزدىن : «ئۆلمە ئەلا ! »

دەپ ۋارقىراشتى . «مۇشاۋىرەك» داستانلىرى باشلىنىۋىدى ، بايا-
تىن دۇتارنىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇپ ھاياجان بىلەن ئولتۇرغان
ھاشىر دۇتارى بىلەن يانداشتى . ئەلانىڭ زىل ، جاراڭلىق ئاۋازىغا
ھاشىرنىڭ بوم ، قوپال ئاۋازى ماسلاشمىدى . ئوسمان ھەممىنى
جەينەكلەپ ئەلانىڭ قولتۇقىغا كىردى ، ساقىيلىقنى بولسا نامەتكە
ئۆتكۈزۈپ بەردى .

غەمدىن قۇتۇلمىغان مېھنەتلىك باشىم ،
كۈندە يۈز مىڭ ھىجرانە بولدى نەيلەيىن .
ۋاپاسى يوق شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى ،
تۇگىمەس سەۋداغا سالدى نەيلەيىن...

بۇ يۇرەكلەرنى تىترەتكۈچى قوشاقلار ئېيتىلغاندا ، ئۆيدىكى-
لەرنىڭ ھەممىسىلا : «ئۇھ» تارتتى ، خۇددى ئەلا ئۇلارنىڭ يۇرەك
سۆزىنى ئىزھار قىلىۋاتقاندەك ، ئۇلار ئۇچۇن ئەجدادلاردىن نەقىل
كەلتۇرۇپ بۇگۈنكى يۇرەك جاراھەتلىرىنى ئەسلەۋاتقاندەك بىلىنە-
دى ، لېكىن يالغۇز نامەتلا غەمدىن خالىي ئىدى .

نامەت بەر قولىغا بوتۇلكا ، بىر قولىغا رومكا ئېلىپ
ئېگىز - پەس دەسسەپ ئۇسسۇل ئوينىشقا باشلىدى . ئۇ قۇرماشنىڭ
ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قاشلىرىنى ئوينىتىشقا باشلە-
ۋىدى ، تاش ئۇنىڭ پۇتىغا تېپىپ :

— پەيزى ئوغرىسى ، بولدى قىل ! — دەپ قويدى .

ئەلا بىرىنچى داستاننىڭ مەرغۇلىنى شۇنچىلىك يېقىملىق چالە-
دىكى ، باغنىڭ كوچا تېمى ئادەملەر بىلەن تولدى . باغقا ناتونۇش
مەستلەر ، قولۇم - قوشنىلارمۇ سالام بىلەن كىرىپ كېلىشتى .

ئىككىنچى ناخشا — نەۋائى شېئىرىغا تەقلىد قىلىنغان شېئىر
بىلەن باشلانغاندا ، ئەلاغا ئەگىشىدىغان ھېچكىم قالمىدى . چۇنكى ،

بۇ شېئىرنى ھېچكىم ئاڭلىمىغان ، شېئىرنىڭ سۆزلىرى تولىمۇ مەنىلىك ، تەسىرلىك ئىدى .

كۆرگىلى ھۆسنۇڭنى زارۇ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا ،
نە بالالىق كۈن ئىدىكىم ئاشنا بولدۇم ساڭا .
نەكى كۈندۈز ، نەكى تۈن ئۇيقۇ كەلمەس كۆزۈمە ،
ھېچ داۋاسىز دەرد ئىلە تەشنا بولدۇم ساڭا .

تۈندە يانغان چوغ كەبى غىل - پال كۆرۈندۈڭ نە ئېتەي ،
يەر يۈزىدە جۈپتى يوق بىر تال بىلىندىڭ نە ئېتەي .
بىر كۆرۈندۈڭ بىر ئۆمۈرچە تارتقۇدەك دەرد سالدىڭا ،
ئاشۇ دەردتە مۇكچىيىپ خۇددى يا بولدۇم ساڭا .

مۇقام ئاخىرلاشقاندىن كېيىن دوستلىرى ئۇنى سوئاللار بىلەن كۆمۈۋەتتى :

— ھەي ئاۋاق ، نەلەردە يۈرۈپ شۇنچە ئۇستا بولۇپ كەتتىڭ ؟

— بايىقى ئېيتقانلىرىڭ كىمنىڭ شېئىرلىرى ؟

— ئالىم بولۇشنى چۆرۈپ ، ئەمدى سازەندە بولاي دەپسەن - دە ؟

— ئاداش ، قوللىرىڭ نېمانچە قاداق ؟

— ھەي ، بېرىپ - بېرىپ ھارۋىكەش بولۇپ قالدىڭما ؟

لېكىن ، ئەلا كۈلۈپلا قويدى . ئۇ ئۇن - تىنسىز ھاراق ئىچەتتى ، كىر لۆڭگىسى بىلەن يۈز - بويۇنلىرىنى ئېرىتاتتى . ھاشىرلا ئۇنىڭغا پۈتۈن دىققىتى بىلەن زەن قويۇپ ، جىمجىت خىيال بىلەن ئولتۇراتتى . گەرچە دوستى ئۇنىڭغا ھال ئېيتمىغان بولسىمۇ ، ھاشىر ئەلانىڭ ھەممە ئەھۋالىنى بىلەتتى . ھاشىر 1966 - يىلىنىڭ بېشىدا مۇشۇ ناھىيىگە مۇئاۋىن شۇجى بولۇپ

كېلىپلا ، ناھىيىنىڭ بىر ئوتتۇرا مەكتىپىدىن ئارانلا ئورۇن تەگ-
كەن دوستىنى ئىزدەپ تاپتى . ئۇلار بىر كېچە مۇڭداشتى . شۇ
چاغدىمۇ ئەلا ئۇنىڭغا ھال ئېيتمىدى . ئۆزىنىڭ «تۆتنى ئېنىقلاش»
تا تارتىپ چىقىرىلغانلىقى ، ئوقۇتقۇچىلىق لاياقىتى ئېلىپ تاشلا-
غان ، رۇخسەتسىز ھېچنەگە بارالمايدىغانلىقى توغرىسىدا بىر ئې-
غىزمۇ گەپ قىلمىدى ، پەقەت تىرىشىپ رۇسچە ئۆگىنىۋاتقانلىقى ،
يازغان ئىلمىي ماقالىلىرى ، توپلىغان كىتابلىرى ، دۆڭە - دۆڭە
كارتا ، خاتىرىلىرى ، كۇندىلىك ۋە ئۇزۇن يىللىق پىلانلىرى توغرى-
سىدا قىزغىن ۋە روھلىنىپ سۆزلەپ بەردى . ئاز كۇندىن كېيىنلا
ناھىيىلىك پارتكومىدا ئۇستقۇرۇلما ساھەسىدىكى سىنىپىي كۇرەش
مۇزاكىرە قىلىنغاندا ، ئەلانىڭ مەسىلىلىرى ، يەنى ساۋۇتوف بىلەن
بولغان ئالاقىسى ، ئەكسىيەتچى ماقالىلىرى تىلغا ئېلىندى . ھاشىر
دوستىنى ئاقلاپ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ باش شۇجىسى ۋە تەشۋىقات
بۆلۈمىنىڭ باشلىقى رەقىپ بىلەن قاتتىق تىركەشتى ، لېكىن كۇچ
ئېلىشالمىدى . شۇنىڭ بىلەن ئەلا ناھىيە بويىچە «كىچىك دىكتۇ»
دېگەن نامغا ئىگە بولۇپ كۇرەش ۋە پىپەن قىلىندى . ھاشىرنىڭ
يۇرىكىنى زىدە قىلغان بۇ ئىشلارنىڭ ئاخىرى تۇگىمەيلا مەدەنىيەت
زور ئىنقىلابى باشلىنىپ ، ئەلا بىرىنچى قېتىم سازايى ۋە كۇرەش
قىلىندى ، پۇتۇن كىتاب ، قوليازمىلىرى كۆرگەزمە قىلىنىپ كې-
يىن كۆيدۇرۇلدى ، ئاز كۇندىن كېيىن ھاشىرمۇ تارتىپ چىقىرىلـ-
دى... مانا ھازىر ئۇلارنى تارتىپ چىققانلار ھوقۇق كويىدا بىر -
بىرى بىلەن ئۇرۇشماقتا . ھاشىر بىلەن ئەلا ئۇلارنىڭ سوقۇشۇشلـ-
رىدىن پايدىلىنىپ بۇگۇن دوستلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرۇپتۇ .

ھاشىر ئەلانىڭ قولىنى ئالىقىنىغا ئالدى . ئۇلار بىر - بىرـ-
نىڭ كۆزىگە قاراشتى . بۇ كۆزلەرگە تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى
بولمايدىغان دەرد - ئەلەم ، يەنە شۇنداقلا ناھايىتى چوڭقۇر قاتلاملـ-
رىغا ئۇمىد شولىسى يوشۇرۇنغانىدى .

— ئۆتۈپ كېتىدۇ ! — دېدى هاشىر قاتتىق ئۇھ تارتىپ .
— ئۆمۈرمۇ ؟ — ئەلا ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى . هاشىر ئۇنىڭغا يەنە سىنچىلاپ قارىدى : دوستىنىڭ كۆز قۇيرۇقلىرىنى ئۇششاق قورۇقلار قاپلىغان ، ئىككى قوۋۇزى ئولتۇرۇشقان ، ئۇمىدلىك كۆزلىرى شۇنچە غەمكىن ، مىسكىن...
— بۇگۈن مېنىڭكىگە چىقىپ كېتەيلى ، — دېدى هاشىر ، — پىيادە چىقىپ كېتىمىز .
— قارىدۆڭدىكى سارايدا ئىككى ئېتىم بىلەن هارۋام بار ، — دېدى ئەلا ، — ئۇلار ماڭا قاراشلىق .
— ئۇنداق بولسا ، بۇگۈن شۇ سارايدا ياتايلى .
— كېچىلەپ خاڭغا بارىمەن . ئەتە چۈشكىچە كۆمۈر بېسىپ يېنىپ چىقمىسام ماڭا كۈن يوق .
— ئۇنداق بولسا ، خاڭغا بىللە چىقايلى .
ئوسمانىنىڭ مېهمانلىرى ئەمدى بىر توپ مەستەرگە ئۆزگەردى . مەستەر نېمىلەرنى دېمەيدۇ ، نېمىلەرنى قىلمايدۇ ؟ ئۇلارنىڭ بىرلىرى گەپ تالاشماقتا ، بىرلىرى پىچىرلىشىپ ، بويۇنلىرىدىن گىرەلىشىپ مۇڭداشماقتا ، يەنە بىرلىرى ، ئالمىلارنىڭ ئاستىدا ياتماقتا ، يەنە بىرلىرى ، مەسىلەن ، نامەتكە ئوخشاشلار قازان بېشى بىلەن سورۇن ئارىسىدا دەلدەڭلەپ ، بىردەم ئايالىلارغا ، بىردەم دوستلىرىغا ئاغزىغا كەلگىنىنى جۆيلۈپ يۈرۈشمەكتە .
پەقەت يالغۇز ئەلا بىلەن هاشىرلا خۇددىنى يوقاتمىغان . ئۇلار ئىشتىها بىلەن نېرىن يېدى ۋە ئوسمان بىلەن زۇلخۇمارىدىن ئۆزرە-خاهلىق سوراپ كوچىغا چىقىشتى .
ئاسمان يۇلتۇزلار ۋە تولۇن ئاي بىلەن گۈزەل ، كوچىلار ئۇيقۇدا . غۇلجىنىڭ ياز ئاخشىمى تولىمۇ سالقىن ۋە لەرزان شامالـلىق . ئېگىز ئاق تېرەكلەر ئاستا شۇرلىشىدۇ . ئېرىق سۇلىرى ئېهتىيات بىلەن پىچىرلىشىدۇ . باغ ، هويلىلاردىن گۈپۈلدەپ گۈل

ھىدى كېلىپ تۇرىدۇ...

تەبىئەت ئىككى دوستنى ئوڭايلا سەگىتتى . بايانتىن ئىچكەن ھاراقلىرى يازدا ياغقان قاردەك ئوڭايلا غايىب بولدى . ئۇلار ئولتۇرۇشتا باشلىغان گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ نوۋېگورد كوچىسىغا كەلدى . كوچا ئالا كۆلەڭگىلەر بىلەن ئوسا قىلىنغان بوز يەرگە ئوخشاپ قالغان . بۇنداق ئالا كۆلەڭگىلىك كېچىدە ئۇلار نۇرغۇن قېتىم قولتۇقلىشىپ بىللە مېڭىشقان ، لېكىن ئەستىن چىقمايدىغىنى ، بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن رازىيە ئۇچى بىللە ماڭغان كېچە . ئۇلار گەرچە رازىيە توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشمىغان بولسىمۇ ، مۇنۇ سىرلىق كېچە ھەر ئىككىلىسىگە رازىيەنى ئەسلەتتى . ئۇلار تەڭلا ئۇھ تارتتى . ئەلا ئىختىيارسىزلا :

— بىچارە رازىيە مۇشۇ تۇرقىدا تۇرمە تۆڭلۈكىدىن يۇلتۇزلارنى كۆرۈۋاتىدۇ ، لېكىن مۇنۇ پۇراقلىق شامالىلار ئۇنىڭ يۇزلىرىنى سىيپاشقا قادىر ئەمەس ! — دېدى .

— ئۇ خىيالىدا بىز بىلەن سۆزلىشىۋاتىدۇ ، — دېدى ھاشىر ئەلانىڭ بىلىكىدىن مۇجۇپ قويۇپ ، — بىچارە قىزنىڭ جەبىر - جاپا تارتىشىغا مەن سەۋەبچى !

— ناۋادا ، سەن ئۆز ۋاقتىدا رەھمەتوفچە[1] ئىش قىلمىغان بولساڭ ، رازىيەنىڭ تەقدىرى باشقىچە بولغان بولاتتى . مۇھەببەت ئىنسانىنى ھەم بەختلىك ، ھەم بەختسىز قىلىدىكەن ، لېكىن بەختلىكلەرمۇ ، بەختسىزلەرمۇ پۇشايمان قىلمايدىكەن ، بۇ ئاجايىپ ئىش !

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى .

— ئۆتۈپ كېتىدۇ ، تۇزىلىدۇ ، — دېدى ھاشىر دەرەخلەرنىڭ ئۇچىغا قاراپ تۇرۇپ ، — تۇزەش ئۇچۇن قىلىنىۋاتقان ئىشقۇ

① چېرنىشېۋسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» رومانىدىكى تەلەپچان قەھرىمان .

بۇلار . رازىيە چوقۇم چىقىدۇ . دادىسىنىڭ كىتابلىرىنى ئېلىپ ماڭغانلارغا قارىتىپ ئاچچىق گەپ قىلغىنى ئۇچۇنلا سولانغان تۇر-سا ، نېمىشقا قويۇپ بېرىلمەيدىكەن ، ئۇ قويۇپ بېرىلسىلا ، مەن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلمەن !

— ناۋادا ، قويۇپ بېرىلمىسچۇ ؟

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن ؟

— ئۇ نەق سەن ھمايە قىلىۋاتقان مۇشۇ ئىنقىلابنى تىللىغان ! ئۇ چىقسىمۇ يەنىلا تىللايدۇ . سەن مۇشۇ تەبىئىيتىڭ بىلەن قانداقمۇ رازىيەگە ھېسداشلىق قىلالايسەن ؟

— ياق ، تىللىمايدۇ ، ئەمدى تىللىمايدۇ ؟

— خاتالىشىسەن ، ئۇ پۇشكىنچە ئادەم ئەمەس ، لېرمونتوفچە[1] ئادەم ، ھەرگىز خاتا قىلدىم دېمەيدۇ .

— سېنىڭچە ، مەن ئۇنىڭ كۆزقارىشىنى قوبۇل قىلسامىلا ، ئاندىن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولالايدىكەنمەن ـ دە ؟

— نەق شۇنداق .

— بۇ تولىمۇ چوڭ قۇربان بېرىش بولىدۇ ـ دە !

— باشقىلار سېنىڭ ئۈچۈن قۇربان بەرسىلا بولىدىكەن ـ دە ، رازىيە ئاز قۇربان بەردىمۇ ، كۆڭلى خالىمىغان بىرىگە ئايال بو-لۇش ، سېنىڭچە ئاز قۇربان بەرگەنلىكمۇ ؟

ئۇلار يەنە جىمىپ قېلىشتى . ئەتراپتا مىلتىق ـ پىلىموتلار ئېتىلىشقا باشلىدى . يېقىنلا يەردە ئادەملەر ۋارقىراشماقتا ئىدى . ھاشىر تېرىكتى . ئۇ ئۆزىچە غودۇڭشىدى :

— كىتاب خالتىسى ، كىتاب خالتىسىدىن زادى ياخشى گەپ چىقمايدۇ ، تالانتىڭ بار ، لېكىن زىيانلىقسەن !

---

① پۇشكىن پادىشاھقا قارشى تۇرۇپ كېيىن توۋا قىلغان ۋە پادىشاھنى تىللىمىغان ، لېرمونتوف ئاخىرغىچە تىللىغان — ئاپتورنىڭ ئىزاھى .

— لۇشۇننىڭ مۇنداق بىر گېپى بار ، — دېدى ئەلا خۇددى ھاشىرغا ئەمەس ، ئۆيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغان شەھەرگە سۆزلەۋاتقاندەك ۋارقىراپ ، — «تالانت ئىگىلىرىگە زىيانكەشلىك قىلىش كىشىلەرنىڭ كۆنۈپ قالغان ئادىتى بولسا كېرەك . جۇڭگودا خەن ۋە جىن سۇلالىلىرىدىن كېيىن داڭق چىقارغان ئەدىبلەرنىڭ تولىسى قارىلىنىپ كەلدى» . ھازىرمۇ شۇنداق··· لېۋشى مۇنداق دېگەن : «سەركەردىلەر ، ۋەزىرلەر مەرتىۋىسى يۇقىرى بولغانلىقتىن شۆھرەت قازىنىدۇ . ئەدىبلەر مەرتىۋىسى تۆۋەن بولغانلىقتىن تىل ـ ھاقارەت ئاستىدا ياشايدۇ» . بۇ خۇددى دەريا سۇلىرى ئۆركەشلەپ ئاقسا ، ئېرىق سۇلىرىنىڭ بىرەەم كۆپ ، بىرەەم ئاز ئاققىنىغا ئوخشاش بىر ئىش !

— تىلىڭنى يېغ دەيمەن ، — ھاشىر تاتىرىپ كەتتى .

— نېمە ، شۇجىلىقتىن سەركەردىلىككە ياكى ۋەزىرلىككە ئۆرلەي دەمسەن ؟ — ئەلامۇ نۆۋەتتىدە تارتىنىپ ئولتۇرمىدى .

— بولدى قىل دەيمەن ، — ھاشىر مۇشتۇمىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى ، لېكىن ئەلا ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى .

— يالغانمۇ ؟ — دېدى ئەلا غەمسىز قىياپەتتە ، — نېمە قالدى ؟ كىم قالدى ؟ ئۆمەر ئەپەندىنىڭ كىتاب يېغىشىمۇ ؟ رازىيەنىڭ ساپ دىل دادىسىنى ھمايە قىلىشى جىنايەتمۇ ؟ نېمىشقا سەندە ئۇلارغا نىسبەتەن ھېسداشلىق قوزغالمىدى . سېنىڭ ئادىللىقىڭ ، ۋىجدانىڭ نەگە كەتتى ؟ پارتىيە ئەزاسى ، پارتكوم ئەزاسى بولغان ئادەم قارىغۇ ، پاك ، گاچا بولۇڭالسا بولامدىكەن ؟ بىلىپ قوي ، سەن تېخى تۇزلىدۇ دەيسەن ، مېنىڭچە تۇزەلمىكى تەس . ئۇمىد نەدە ؟ «چىڭگىزخان» رومانىدا ، مۇھەممەت شاھ دۆلتى ۋەيران بولغاندا ھوقۇقنى ئوغلى جالالىدىنغا بېرىدۇ . جالالىدىن نېمە دەيدۇ ؟ «ئۇمىد بورانلىق كېچىدىكى بىر تال يىڭنە ، لېكىن مەن ئۇنى تېپىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرىمەن» دەيدۇ . ھازىرمۇ ئۇمىد

شۇنچىلىك ، كۆرسەن تېخى .
هاشىر جالاقلاپ تىترىدى . ئۇ چىشلىرىنى كىرىشتۇرۇپ ئەلا-نىڭ ياقىسىدىن مۇجۇپ تۇتتى ۋە مۇشتۇمىنى كۆتۇردى :
— سەن ئىپلاس !
نەق شۇ چاغدا ، ئۇلارنىڭ يېنىغا قوراللىق ئادەملەر كېلىشتى . ئۇلار جىددىي ، ئەسەبىي ، تەلۈە ئىدى . هاشىر دوستىنى قويۇۋېتىپ ئىككى قولىنى چۈشۈرۈپ تىك تۇردى .
— نېمە ئادەمسىلەر ؟
— مەن ، — دېدى هاشىر ، — دۆلەت كادىرى .
— قايسى كۆزقاراشتا ؟
— تارتىپ چىقىرىلغانمەن .
— سەنچۇ ؟
— مەن هارۋىكەش !
— قايسى كۆزقاراشتا سەن ؟
— هەقىقەت تەرەپتە !
— تۈز گەپ قىل ! ئېيت ، قايسى پەيگە يېقىنسەن ؟
— ئىككى ئېتىمغا يېقىن !
— مېڭىڭلار ، هازىر هەربىي هالەت !
ئۇلارنى بىر كىچىك هويلىغا هەيدەپ كىردى . هويلىدا بىر نەچچە «تۇتقۇن» ئولتۇراتتى . هويلا خىرە يورۇق ، بىسەرەمجان ، قوراللىق ياشلار كىرىپ - چىقىپ تۇرۇشاتتى .
ئەلا بىلەن هاشىر بىر - بىرىگە دۇمبىسىنى قىلىشىپ قېرى قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولتۇرۇشتى . ئۇلارنىڭ ئۆزىرە - سۆھبىتى داۋاملاشماقتا ، لېكىن ئاۋازلىق ئەمەس ، هەرقايسىسى ئۆز ئىچىدە سۆزلەشمەكتە . هاشىر : «بىكارلا رەنجىتتىم ، بەلكىم ئەلانىڭ ئېيتقانلىرى راستتۇ ، پارتىيىمىزدە هازىر ئايرىم رەهبىرىي كىشىلەر خاتالىشىۋاتقان بولۇشى مۇمكىنغۇ ؟ لېكىن ئەلا نېمىشقا پارتىـ

يىمىزلىك ئۇنداق كىشىلەرنىڭ خاتالىقىنى تۈزىتىشىگە ئىشەنمەيدۇ؟ ئۇ ھەممە ئىشنى چوڭقۇر ئويلايدىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ تەرەپلىمە بىلىمگە ئىگە ئادەم. شۇنداق بولغاندىن كېيىن قىيىن شارائىتتىمۇ ئۇمىدسىزلەنمەسلىكى، گۇمانلانماسلىقى زۆرۈر ئىدىغۇ؟ نېمىشقا ئۇ چوڭ يۆنىلىشىنىڭ تەغرىلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ...» دەپ ئويلىسا، ئەلا دوستىغا ئىچ ئاغرىتىپ: «ئۇنى بىكارلا رەنجىتتىم، ئورنىمىز، كەچۈرمىشلىرىمىز ئوخشاشمايدىغۇ، ئەلۋەتتە ئۇ مەن ھېس قىلغاننى ھېس قىلالمايدۇ ـ دە، ئۇنىڭ ئىشەنچىسى سادىقلىقىدىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، نېمىشقا ئۇنى ئۆز ساداقەتىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇرلايمەن؟» دەپ ئويلايتتى.

— ئەلا مۇئەللىم! — بىر ياش قوراللىق يىگىت ئەلانى تونۇۋالدى، — مېنى تونۇدىڭىزمۇ، مەن ئىبراھىم، سىز لەنجۇدىن كېلىپ بىزنىڭ مەكتەپكە مۇئەللىم بولغاندا، بىزگە ئەدەبىيات دەرسى بەرگەنىدىڭىزغۇ، ھازىرمۇ بىز بالىلار توپلانساقلا سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىشىمىز!

ئەلا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىبراھىمنىڭ سۇنغان قولىنى تۇتتى.

— ئوھوي، مېنىمۇ مۇئەللىم دەيدىغان ئادەم چىقىدىكەن ـ ھە؟ — دېدى ئۇ كۈلۈپ.

— ئەلا! — قاراڭغۇ بۇلۇڭدىن چىرايلىق كىيىنگەن، كاپكاز-چە بۇرۇت قويغان بىر ئادەم ئەلاغا قاراپ قۇچاق ئېچىپ يۈگۈرۈپ كەلدى. ئەلا ئۇنى تونۇدى:

— ساۋۇتوف ئاكا!

ئۇلار ئۇزاق قۇچاقلاشتى. ھاشىرمۇ ئورنىدىن تۇردى. ساۋۇتوف ئەلانى يورۇققا ئاچىقىپ سىنچىلاپ قاردى: ساۋۇتوفنىڭ ئالدىدا مايلاشقان ئىش كىيىمى، بىر سوملۇق سىرىق شەپكە، پۇتىغا چۇخەي كىيگەن، ئورۇق، غەمكىن، چۈشكۈن يىگىت كۆ-

لۇمسىرەپ تۇراتتى .

— ئەلامۇ سىز ؟ — دېدى ساۋۇتوف قايتىلاپ ئەلانىڭ مۇرىسىنى قۇچاقلاپ ، — مەن پەرەز قىلغاندىن ياخشى تۇرۇپسىز ، ئىنىم . سىز بىلەن بىزگە مۇشۇنىڭ ئۆزى كۇپايە . روھىمىز ئېكەكلەنمەيدىغان كۈن يوق ، شۇڭا تىلىمىز ئۆزىمىزگە بېقىنمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن تىلىمىز بەدىنىمىزگە دۇشمەن . ئىسراپىلوف ، كېلىڭ ، مۇنۇ يېگىت بىلەن تونۇشۇڭ ، دوست بولالىسىڭىزلا ، سىز بەختلىك بولىسىز !

بۇلۇڭدىن ساقال ـ بۇرۇتى ئۆسكەن ، ئېگىز ، ئورۇق ، ناچار كىيىنگەن ئادەم قوزغالدى ـ دە ، ئەلاغا يېقىنلاشتى . ئۇ يىرتىق قوللىرى بىلەن ئەلانىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ :

— ئىككى كۆمۈرچى تېپىشىپتىمىز ـ دە ! ئىسمىم ئارۇپ ئىسراپىلوف . 1945 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن باشلاپ ئەسكەر بولغان ، ئۆمرۇمنىڭ تولىسى دالادا ئۆتكەن ، «ئازاد» نىشانلىق پولكتا كاپىتان بولغان ، جەڭ كۆرگەن ، قان تۆككەن . راستىنى ئېيتقاندا ، سىلەرنى ئازاد قىلغان قەيسەرلەرنىڭ بىرىمەن ! — دېدى . ئۇ مەست ئىدى . ساۋۇتوف ھاشىرنى تونۇدى . ئۇ ھاشىرنىڭ ماش رەڭ ئۇستۈبۈشىغا قاراپ قويۇپ ، قۇچاقلاشمايلا كۆرۈشتى :

— ھاشىر ، سىزمۇ مەن ئويلىغاندەكلا تۇرۇپسىز . ئاڭلىدىم ، بىزگە رەھبەرلىكەنسىز ئىنىم ، لېكىن ھاشىر ئۇكام يالغۇز ساداقەت بىلەنلا بىر ئادەم قەدىرلىك بولۇپ كېتەلمەيدۇ . ساداقەتمۇ زۆرۈر ، لېكىن ئۇ بىر خېمىرتۇرۇچلۇق رولى بار نەرسە ، ئۇنىڭ بىلەن قورساق تويمايدۇ . ساداقەت بىلەن يارامليق كەسىپ ماسلىشىپ كەلسە ، تولىمۇ ياخشى بولغان بولاتتى .

— راست ، مەن كەسىپ ئەھلى بولالمىدىم ، — ھاشىر ساۋۇتوفقا يالت قىلىپ قاراپ قويدى . ئەلا ئۇنىڭ قارىشىدىن بىر خىل يوشۇرۇن نارازىلىقنى چۈشەندى .

دەل شۇ چاغدا سىرتتا ئاۋۇال مىلتىق ، ئارقىدىن ئاپتومات بىلەن پىلىموت ئېتىلدى . ھويلىدا بىرمۇ قوراللىق ئادەم قالمىدى . «تۇتقۇن»لارمۇ قاراڭغۇ بۇلۇڭلارغا تىقىلىشتى . ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يالغۇز ئىسراپىلوفلا قارىياغاچقا ھەمراھ بولۇپ ، ئىككى قولى بىلەن بېلىگە تايىنىپ پەرۋاسىز تۇراتتى . ساۋۇتوف پىچىرلىدى :

— كىم كىمنى يوقىتىۋاتىدۇ ، بىلەمسىلەر بالىلار ؟

— بىر كۆزقاراشتىكىلەر يەنە بىر خىل كۆزقاراشتىكىلەرنى !

— ياق ، — دېدى ساۋۇتوف ۋارقىراپ تۇرۇپ ، — بۇ ھېچقاندىاق ئىنقىلاب ئەمەس ، چىڭگىزخاننىڭ تەلۈبلىكى ، باتۇرخاننىڭ ۋەھشىيلىكى ، گىتلېرنىڭ ئەسەبىيلىكى ! ئۇلار خەلقنى ، ئىنسانلارنىڭ قان ـ تەرىنى ، روھىنى يوقىتىۋاتىدۇ ، بۇ ئوقلار خەلقنى ئېتىلىۋاتىدۇ !

— كاپىشىماڭ ! — دېدى ھاشىر ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ، — بىلەمسىز ، بۇ گەپلىرىڭىز ئۇچۇن تۇرمىگە چۈشىسىز ئەپەندى !

— تۇرمىگە ؟ — دېدى ساۋۇتوف زەھەرلىك كۈلۈپ قويۇپ ، — ھازىرمۇ تۇرمىدىمەن ، بۇ جەمئىيەتنىڭ قەيىرى تۇرمە ئەمەسكەن ؟

— ھېلىغۇ مۇئەللىم ئىكەنسىز ، — دېدى ھاشىر خۇددى بىرى كانىيىدىن بوغۇۋالغاندەك ئازابلىنىپ ھاسىراپ ، — دادام بولسىڭىزمۇ ئەمدى كانىيىڭىزدىن بوغىمەن !

— سەن بوغمىساڭمۇ سىرتماقتىمەن ! — دېدى ساۋۇتوف ھاشىرغا يېقىنلىشىپ ، — بىلىپ قوي ، مەن تۇرمىدىن چىققىلى بىر يىل بولدى ، يەنە كىرمەكچىمەن . نېمىشقا كىرىمەن ؟ راست گەپ قىلغىنىم ، ھالال ئىش قىلغىنىم ئۇچۇن كىرىمەن !

— سۆزلىمەڭ ! — ھاشىر ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراپ مۇش-

تۇمىنى كۆتۈردى . شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ يېنىغا ئىسراپىلوف يېتىپ كەلدى ـ دە ، قاتمال قوللىرى بىلەن ھاشىرنىڭ كۆتۈرۈلگەن قولىنى بىلدىكىدىن مۇجۇپ تۇتۇپ كۆزدىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ قاراپ :

— ئوغۇل بالا بولساڭ مۇشتۇمۇڭنى ئاۋۇ قورال تۇتقانلارغا تەڭلە . كۆردۇڭمۇ ؟ بىلىم يۇرتى كۆيۈۋاتىدۇ . ساڭا ئوخشاش نەچچە مىڭ تەلۈنى ئادەم قىلىپ چىققان ئانا مەكتىپىڭ ئوق ئاستىدا كۈل بولماقچى !

ھاشىرنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز تۆۋەن چۈشتى . ئىسراپىلوف كوچىغا قاراپ يۈگۈردى . ئۇنىڭ كەينىدىن باشقىلارمۇ يۈگۈردى . ئۇلار ئېنىق كۆردى . غۇلجا بىلىم يۇرتىنىڭ سۆيۈملۈك بىناسى كۆيمەكتە ئىدى .

— مېنىڭ جېنىم تېنىمگە پاتمايۋاتىدۇ ، — دېدى ئىسراپىلوف قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، — ئانا مەكتىپىمىز كۆيۈۋاتىدۇ . بىز 1944 ـ يىلى كەچ كۈزدە مۇشۇ ئانا مەكتەپتىن قولىمىزغا قورال ئېلىپ جەڭگە چىقىپ ، ئاۋۇ ئۇن زاۋۇتنىڭ ھۇجۇم قىلغاندا گومىداڭنى قىرغان ، لېكىن ئانا مەكتىپىمىزنىڭ بىر تال كۆزنىكىنى چاقمىغان .

ھاشىر ئەلانىڭ بىلىكىدىن تۇتتى ـ دە ، مۇتەللىپ ېيغى تەرەپكە سۆرىدى :

— ماڭ ، ناغرىچى بىلەن ئايلىنىپ قاردۇڭگە كېتەيلى .

ئەلا ساۋۇتوفنى سۆرىدى :

— يۈرۈڭ ، مۇئەللىم !

— يېاق ، — دېدى ساۋۇتوف يولىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ ، — ئىسراپىلوفنى قايتۇرۇپ كېلىمەن .

ئىسراپىلوف يولىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن ژارقىراپ كېتىپ باراتتى .

2

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئۇلار خاڭدىن كۆمۈر بېسىپ قايتى. بىر يېرىم تونىا كۆمۈر بېسىلغان هارۋىنى سۆرەپ، يازنىڭ ئىسسىقىدا دېمى سقىلىپ قارا تەرگە چۆمگەن ئىككى تورۇق ئات «يېڭى هايات» مەھەللىسىدىن ئارانلا چىقتى.

ئەلا ئامالسىز ئاتلىرىغا ئوت يېگۈزۈش ئۈچۈن توختىدى. ئاتلىرىغا قۇرۇق بېدىدىن سېلىپ بېرىپ، هاشىر ئىككىسى يولنىڭ چېتىدىكى ياش ئۇجمە سايىسىدە سەگدەپ ئولتۇردى.

تۇنۇگۈندىن بېرى ئۇلار نېمىلەرنى دېيىشمىدى، نېمىلەرنى ئەسلەشمىدى؟ بىردە كۇلۇشتى، بىردە تالاش ـ تارتىش قىلىشتى، بىردە قىزىرىشتى، لېكىن ئاخىر يەنىلا بىر ـ بىرىنىڭ غېمىدە باش قاتۇرۇشتى. ئۇلار شۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەندى: گەرچە نۇرغۇن ئىشلاردا يەنىلا ئۇلار ئارىسىدا هەل قىلغىلى بولمايدىغان زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلار بار بولسىمۇ، ئۇلار هامان دوست، بىرى ئۈچۈن يەنە بىرى جان پىدا بولالايدىغان قەدىرداىلار ئىكەن.

— گەپ قىل، ئاۋاق! — دېدى هاشىر قۇمساڭغۇ قىردا سۇنايىلىنىپ يېتىپ، — شۇنداق قىلىپ هەممىدىن قول ئۇزدۇڭمۇ؟

— هەممىدىن قول ئۇزگەن بولسام ياشاپ نېمە قىلاتتىم؟

— نېمە قىلماقچىسەن؟

— ئوقۇماقچى، يازماقچى.

— يازغىنىڭنى باسمىسىچۇ؟

— ئەۋلادلار ئۈچۈن يازىمەن. قوليازمىلىرىم كەلگۈسىدە ئەتىۋارلىنىدۇ.

— نېمىلەرنى يازماقچىسەن؟

— ھېلىقى يەتمىش تۆت پارچە ماقالىنىڭ ھەممىسىنى يوشۇرۇنچە يېزىپ چىقمەن .

— خوش ، يازغانمۇ بولغىن ، بۇنىڭ بىلەن نېمىنى ئىسپاتلىماقچىسەن ؟

— ئىككى نەرسىنى ئىسپاتلىماقچىمەن : بىرىنچىسى ، بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز مەدەنىيەتلىك ، ئەمگەكچان ، باتۇر خەلق . ئىككىنچىسى ، بىز ئەجدادلارنىڭ ئۇممىدىنى ئاقلايمىز ، روھىغا ۋارىسلىق قىلىمىز دېگەن مەسىلىلەرنى .

ئەلا بۇ گەپنى جىددىي ، تەمكىن ، خۇددى قەسەم بېرىۋاتقاندەك تىترەڭگۈ ئاۋازدا ئېيتتى ، شۇڭا ھاشىرغا دەرھال تەسىر قىلدى . ئۇ دوستىنىڭ كۆزىگە قارىدى :

— ئىشلە ئاداش ، مەن ھاياتلا بولسام ھەرقانداق شارائىتتا ساڭا ياردەم قىلىمەن . بىلەمسەن ، مەن پات يېقىندا يەنە پارتىيە ، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا رەھبەرلىك خىزمىتىدە بولىمەن . مەن مۇشۇ ئىشلارغا يارالغان ئوخشايمەن . يالغان ئېيتىشنىڭ ئورنى يوق . مەن خىزمىتىم ئەسلىگە كەلسىلا مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ ئىشلىرىنى تۈتىمەن . مەن يېزىش ، تەتقىق قىلىشتىن قول ئۈزدۇم ، لېكىن ساڭا ئوخشاشلارغا ماڭا ئوخشاش قالقان لازىم . قالقانسىز قالساڭ ، تاش ـ تاياقتا كۆمۈلۈپ كېتىسەن ، مەن بۇنى ياخشى بىلىمەن .

— لېكىن ، — دېدى ئەلا خىيالچان كۆزلىرىنى نازۇك قىياق يوپۇرمىقىغا تىكىپ ئولتۇرۇپ ، — بىزنىڭ ئارىمىزدا پات يېقىندا ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر سېپىل پەيدا بولىدۇ . سەن پارتىيىنىڭ بىر رەھبىرى بولۇپ ، قاتمۇقات ئەمەلدارلار چەمبىرىكى ئىچىدە قالىسەن . مەن بولسام ، ناھايىتى زور غەمخورلۇققا ئېرىشەلىسەم ، بىر ئوتتۇرا مەكتەپكە مۇئەللىم بولالايمەن . ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەردەكەتلا كەلسە ، سەن تاياق تۈتقانلار قاتاردىن ئورۇن ئالىسەن ، مەن دۇمبالىنىدىغانلار قاتاردىن !

— دېدىمغۇ ، — دېدى ھاشىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ، — نەدىن ئورۇن ئالساممۇ ، ساڭا قالقان بولالايمەن !

ئۇلار ئاسماندىكى ئاقۇچ بۇلۇتلارغا قاراپ جىمىپ قېلىشتى . ئۇلار ھەر ئىككىسى چۈشىنىدۇ . ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى يوللىرى بىر بولمايدۇ . ئۇلار ئۆز يوللىرىدا ماڭغانسېرى بىر - بىرىدىن يىراقلىشىدۇ . ئەقىدىسى ئوخشاش بولمىغان ئاكا - ئۇكىلارمۇ يىراقلىشىدۇ ، ھەتتا دۈشمەنلىشىدۇ ، ئاتا - بالىلارمۇ شۇنداق بولىدۇ . ناۋادا ، بۇ ئىككى دوستنىڭ بىرى باشقۇرغۇچى ، بىرى بويسۇنغۇچى — ئىجاد ، ئەمگەك قىلغۇچى بولۇپ قالغىنىدا ئىدى ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۇقىرىقىدەك ئاغزاكى ۋەدىلەرگە ئورۇن قالمىغان بولاتتى . قانداق قىلسۇن ؟ ھازىرقى ھاياتنىڭ چىغىر يوللىرىمۇ شۇنداق ئەگرى - بۈگرى بولۇپ تۇرىۋېتىپتۇ···

ئەلا يۈمشاق توپىدا ئۇخلاپ قالدى . ھاشىرمۇ كېچىدىن بېرى پىيادە مېڭىپ ، كۆمۈر قاچىلاپ تۇزۇك ئۇخلىمىغان بولسىمۇ ، ھازىر ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇ يولدىن ئۇزۇلمەي ئۆتۈۋاتقان قورال-لىق ، قورالسىز ياشلارنىڭ شوئار - ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ جانلا-دى . ناخشىلار ھاشىرغا قاتتىق تەسىر قىلاتتى . «ئىنقىلاب مېھمان چاقىرىش ، ماقالە يېزىش ئەمەس··· ئۇ بىر سىنىپ يەنە بىر سىنىپ-نى ئاغدۇرۇپ تاشلايدىغان زوراۋانلىق ھەرىكەت ! » دېگەن سۆزلەر-نى جۈشقۇن ئاھاڭلىق ناخشا پېتى ئاڭلىغاندا ، ئۇنىڭ قانلىرى ئۇرغۇدى . ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن دۇنيادىكى ئەمگەكچىلەرنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسى بار جەڭچى ئىكەنلىكىنى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇنتۇپ قېلىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەندەك جىددىيلەشتى ، خىجالەت بولدى . ئۇ پىچىرلىدى : «ئاۋۇ ماشىنىلاردا كېتىپ بارغان قورال-لىق ياشلار جانلىرىنى ئالىقانلىرىغا ئېلىپ ئىنقىلاب ئۈچۈن كېتى-ۋاتىدۇ . كېچىچە توپىلارغا مىلىنىپ جەڭ قىلغانلارچۇ ؟ ئۆزىنىڭ ياش ھاياتىنى تەقدىم قىلغانلارچۇ ؟ ئۇلارنىڭ ھەممىسى قارىغۇلارچە

ئېتىقادىڭ قۇربانلىرىمۇ ؟ » ئۇنىڭ قۇلىقى تۆۋىدە بىر گەپ جاراڭ-لىدى : «ئۇلار خەلقنى ئوققا تۇتۇۋاتىدۇ » . ئۇ : «ساۋۇتوف گەرچە مېنىڭ ھۆرمەتلىك ئۇستازىم بولسىمۇ ، مەن ئالقىشلاۋاتقان ، ھىما-يە قىلىۋاتقان ئىشقا قارشى بولغىنى ئۈچۈن يامـان ئادەم ! ساۋۇ-توفنىڭ پـۇتۇن ئـەقىدىسىگە قـارىغـۇلارچە قوشـۇلىدىغان مۇنۇ ئەلاچۇ ؟ » دەپ ئويلىدى .

ھاشىر يېنىدا يانقان دوستىغا چۆچۈپ قارىدى . يۈزىنى ئىنچە-كە قورۇقلار قاپلىغان ئەلا خۇددى ھازىرلا ئويغىنىپ ھاشىرنى تىللىۋېتىدىغاندەك ، پەشنى قېقىپ ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېتىدىغان-دەك ، شۇ كەتكىنىچە ئۆمۈر بويى ھاشىرغا قارىمايدىغاندەك بىلىنـ-دى . ھاشىر ئېنىق چۈشەندى : «ئىنقىلاب» بىلەن «دوست» ئوتـ-تۇرىسىدا كەسكىن توقۇنۇش پەيدا بولدى . ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرىگە ئاسىيلىق قىلىشى كېرەك . بىر - بىرى بىلەن چېقىشالمايدىغان بۇ ئىككى چۈشەنچە ئەمدى ئۇنىڭ مېڭىسىدە بىللە تۇرالمايدۇ ، ئۇ ئەلاغا يېنىشلاپ قارىدى ، ئۆز ۋاقتىدا ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ شۇجە-سى بولغان ، ھەتتا ھاشىرغا قارىغاندىمۇ كۆپرەك «ئىنقىلاب» توغـ-رىسىدا سۆز قىلىدىغان دوستى بۇگۈن چوڭ مەسىلىدە ئۆزىگە قارشى ، ھەتتا دىكتاتورا ئوبيېكتلىرى بىلەن پىكىرداش !...

ھاشىرنىڭ ئەلاغا غەزىپى كەلدى ھەم ئىچى ئاغرىدى . ئۇ ئەلانى ئىرغىتتى :

— تۇر ، ئەلا ، ھارۋاڭنى قات !

ئەلا ھارۋىسىنى قېتىپ بولغۇچە ، ئۇ شەھەرگە كېتىۋاتقان قوراللىق ياشلار بىلەن پاراڭلاشتى .

— نېمە قىلماقچىسىلەر ؟ — دەپ سورىدى ئۇ يېنىدا توختىغان ئىشچى كىيىمىدىكى بىر يىگىتتىن ئاستا پىچىرلاپ .

— قـارشى پـەينىڭ مـۇھىم قورغانلىرىغا ، تېببىي مەك-تەپ ، 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ ، ئاشلىق ئىدارىسى ، بانكىلارغا ھۇجۇم

قىلىمىز .

— قۇربان بولساڭلارچۇ ؟

— شەرەپلىك ، تەيشەن تېغىدىنمۇ قەدىرلىك !

هاشىر ئۆزىگە يارايدىغان بۇ جاۋابتىن خۇشال بولدى ۋە روهلاندى .

ئۇلار كۆمۈر بېسىلغان هارۋا ئۈستىدە تېگىگە چۆپ ۋە جۇۋا سېلىپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن هاشىر ئەلاغا قارىدى :

— سېنىڭدىن بىر نەرسىنى سورىماقچىمەن ، ئەلا راستىنى ئېيتقىن .

— قېنى سورا .

— ساۋۇتوفنىڭ مەدەنىيەت ئىنقىلابى توغرىسىدا ئېيتقان سۆزلىرىگە قانداق قارايسەن ؟

ئەلا دوستىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى :

— شۇجىغا جاۋاب بېرىمەنمۇ ياكى دوستۇم هاشىرغىمۇ ؟

— كېيىنكىسىگە .

— ئۇنداق بولسا ، ساۋۇتوف هەقلىق .

— ئۇنداقتا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ، مىليونلىغان خەلق خاتا قىلىۋاتامدۇ ؟

— خەلقنى سەن بۇ ئىشقا چاتمىغىن . خەلق بەلكىم بۇ خىل «ئىنقىلاب»نى ئەمەس ، باشقا نەرسىنى ئارزۇ قىلىدۇ .

— نېمىنى ؟

— چۈشىنىشلىك ، بايا شات تۇرمۇش ، كۈچلۈك دۆلەت .

— خاتالىشىسەن ئەلا ، «ياشىسۇن» دېگەن شوئار مىليونلىغان خەلقنىڭ قەلب ساداسى .

ئەلا دوستىغا يالت قىلىپ قاراپ قويۇپ ، ئالدى تەرەپتە زۇمرەتتەك هاۋا ئىچىدە قارىيىپ تۇرغان ئاۋرال تېغىغا قارىدى .

— ئالدىرىما ، يەنە ئون يىل تەخىر قىل . شۇ چاغدا ، خەلقنىڭ

ھەقىقىي ئارزۇسى نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىسەن .

— ئەلا ، خەتەرلىك ، كاللاڭغا نېمىلەر كىرىۋالدى سېنىڭ ، مەن سېنى !...

ئەلا ئاچچىق كۈلۈپ قويدى .

— سەن ئېچ ئاغرىتىپ ماڭا يېقىنلىشىپ يۈرسەن ھاشىر ، بىلىمەن ، سەن ماڭا نەپرەتلىنىسەن ، مېنىڭ جەمئىيەت ، ئىنقىلاب توغرىسىدا ئۆز چۈشەنچەم بار . بىلىپ قوي ، مەن خەلقنىڭ دۈشمىنى ئەمەس ، لېكىن ھازىرقى ئىشلار مېنىڭ ئەقلىمگە سىغمايدۇ . مەيلى سەن قانچىلىك غەزەپلەنگىن ، مېنىڭ كۆزقارىشىم ئۆزگەرمەيدۇ . سەن مېنى : «ئەكسىيەتچى مەيدانىدا چىڭ تۇرۇۋاتىدۇ» دەپ ئەيىبلەيسەن ، لېكىن مېنىڭ مەيدانىمنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى كىم بىلىسەن !

ئۇلارنىڭ تالاش ـ تارتىشىغا ھېسداشلىق قىلغاندەك قۇرغاق توپىلىق يوللاردا ياغسىراپ چاقلىرى قېيىپ كەتكەن ھارۋا مەست ئادەمدەك ئىرغاڭلاپ ، قارىماي يانقۇزۇلغان سالقىن تاشيولغا ياندى . شىپ كاتاڭلىق توپا يولدا ئاستا ماڭماقتا . ئىككى تورۇق ئات كۆز چاناقلىرىغا چاپلاشقان چۈنىلەر دەستىدىن ھېلىدىن ـ ھېلىغا بىر ـ بىرىگە باش سۈركىشىپ ، ساغرىسىدىكى كۆكۈيۈنلەر دەستىدىن ھېلىدىن ـ ھېلىغا بىر ـ بىرىگە قۇيرۇقلىرىنى شىپپاڭلىتىپ ، تۇرمۇشنىڭ ئېغىر يۈكى ئارتىلغاندەك تىرەجەپ ـ تىرمىشىپ كېتىپ بارماقتا . ئۇلار مۇنۇ ئىسسىق ھاۋالىق ئۇزۇن يولدىن خۇددى ھارۋىكەش ئەلاغا ئوخشاشلا ئاللىقاچان زېرىككەن ، لېكىن ئۇلارنىڭ ساغرىسىغا تىنىمسىز تېگىپ تۇرغان زەربىسى ئاچچىق تاسما قامچا ئۇلارنى تاكى كۆتۈرۈلمە بولغۇچە مېڭىشقا مەجبۇر قىلىدۇ .

— ئاكا ، ھارۋاڭلارغا سېلىۋالساڭلارچۇ ؟

ئاق ياغلىقنى كۆزىگە باسۇرۇپ چىڭىپ دەرەخ ئاستىدا سايە-

داپ ئولتۇرغان چىرايلىق ئايال ئورنىدىن تۇرۇپ ھارۋىدىكىلەرگە قاراپ ئىللىق كۈلۈمسىرىدى . ئايالنى ئاۋۋال ھاشىر كۆردى .

— كۆمۈرده قانداق ئولتۇرىسىز ، سىڭلىم ؟

— كوكات يۈلۈپ تېگىمگه سالسام...

ئايال گېپىنىڭ ئاخىرىنى قىلالمىدى . چۈنكى ئەلا تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ ئايالغا بۇرۇلۇپ قارىغانىدى .

— گۈزەلئاي ! — ئەلا ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى ، — سىزنىمۇ كۆرىدىكەنمەن ، قانداق ئەھۋالىڭىز ؟

گۈزەلئاي بىردىنلا خۇددى ئوق تەگكەن ئادەمدەك تاتىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى چانىقىغا پاتماي قالدى ، لەۋلىرى كۆكەردى ، كىرپىكلىرى چاڭ قونغان پېتى قېتىپلا قالدى . ئۇ ئاغزىنى مىدىرلاتتى ، لېكىن گەپ قىلالمىدى .

— نەدە تۇرۇۋاتىسىز ، مېنىڭ ئوغلۇم ، ئەلى تىنچلىقمۇ ؟

گۈزەلئاي يەرگە قارىدى . ئۇنىڭ كونا سومكا تۈنقان قوللىرى غالىلداپ تىترىدى .

— نېمىشقا گەپ قىلمايسىز گۈزەل ، قېنى ھارۋىغا چىقىڭ !

ئايال جاۋاب بېرىش ئورنىغا ئالدىراپ ئالغا قاراپ قارىماي ياتقۇزۇلغان يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى . ئەلا ئورنىدا قېتىپلا قالدى .

— تۇرىسەنغۇ ، ئارقىسىدىن يۈگۈر ئەلا !

ئەلا گۈزەلئايىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى ، ھاشىرمۇ ئاتلارنى قامچىلىدى . ئەلا گۈزەلئايغا يېتىشىپ كەلدى .

— مېنى كەچۈرۈڭ گۈزەل ، سىزنى ئويلىمىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق ، بىلەمسىز ، مەن سىزنى جىق ئىزدىدىم !

— پروفېسسور بولىدىغان چاغدا تاشلاپ ، ھارۋىكەش بولۇپ قالغىنىڭىزدا ئىزدەشكە ۋىجدانىڭىز قانداق يول قويدى ؟

قىز تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئالدىراپ سۆزلىدى .

— تاشلىدىممۇ ؟ بۇ سىزنىڭ گۇمانىڭىز ، ئۆتمۈشنى قويۇڭ ،

بىز ھازىر تەقدىرداشقۇ ؟

— سىز كىتابلىرىڭىز بىلەن تەقدىرداش ئىدىڭىز ، ھازىر ھارۋا بىلەن تەقدىرداش ئوخشايسىز !

گۈزەلئاي تېخىمۇ ئالدىراپ ماڭدى . ئۇلار قوغلىشىپ سۇ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭ كۆۋرۈكىگە كەلدى . ئەلا ئۇنىڭغا يېتىشىش ئۈچۈن ئالدىراپ ماڭدى .

— ھارۋىڭىزغا چىقىڭ ! — دېدى ئۇ تىترەپ تۇرۇپ ، — ئەمدى يېقىنلاشسىڭىز ، ئۆزۈمنى سۇغا تاشلايمەن ! — گۈزەلئاي كۆۋرۈك ۋادىكىنى تۇتتى . ئەلامۇ تىترىدى :

— پاك كۆڭۈل ئادەملەر بىر ـ بىرىنى ئاسان كەچۈرەلەيدۇ ، گۈزەلئاي ، سىز !...

— سۆزلىمەڭ ، سىزنىڭ سۆزلىرىڭىزنى ئاڭلىسام بېشىم قايىدۇ ، كۆڭلۈم ئاينىيدۇ !

ئەلا بۇ ھاقارەتلىك گەپكە تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى . «توغرا ئېيتتىڭىز ، بۇلغانغان ھاۋاغا كۆنگەن ئادەمنىڭ ساپ ھاۋانى كۆرسە كۆڭلى ئاينىيدۇ» دېمەكچىدى ، لېكىن مۇنۇ ھمايىسىز ئايالغا زەربە بەرگۈسى كەلمىدى :

— مېنىڭ سىزگە ، ئوغلۇمغا يارىدەم قىلىشتىن باشقا غەرىزىم يوق ، گۈزەلئاي !

ئەلا كۆڭلىكىنىڭ يانچۇقىدا ئۇزۇندىن بېرى ئوغلى ئۈچۈن ساقلاپ يۈرگەن بىر كاللەك پۇلنى چىقاردى .

— ھەرقانچە خاپا بولسىڭىزمۇ ، بالامنىڭ ئانىسى بولغىنىڭىز ئۈچۈن بالامغا يارىدەم قىلىشىمغا يول قويۇڭ ، مۇنۇ پۇل بالامنىڭ ، ھەرقانچە قىينالساممۇ ئىش ھەققىمدىن ھەر ئايدا بالامغا ئون بەش سوم ئاجرىتىپ كېلىۋاتىمەن !

گۈزەلئاي ئەلاغا يالت قىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ ياشلىق كۆزلىرى ئەلانىڭ كۆزلىرىدىمۇ غىلىلداپ ياش ئەگىگەنلىكىنى

كۆردى ـ ده ، تەتۈر قارىۋالدى . ئەلا پۈلنى چاقماقلىق بىلەن گۈزەلئاينىڭ سومكىسىغا سالدى .

گۈزەلئاي يۈگۈرگەندەك ئىتتىك مېڭىپ يۈرۈپ كەتتى . ئەلا بۇ سۆيۈملۈك ئايالىنىڭ تۈرمەكلىۋالغان قويۇق چاچلىرى ، ئاپئاق بويۇن ، نۈرلۈق ھالقىسى ، سۈتتەك ئاق كوپتا بىلەن زىغىر رەڭ تار يوپكا ئىچىدىكى زىلۋا گۈزەل قەددىگە زوق ۋە مۇھەببەت بىلەن قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئايال ئالا كۆلەڭگىلىك سېمونت يولدا توپلىيىدىن : «تاق ، تاق ، تاق···» ئاۋاز چىقىرىپ كېتىپ باراتتى . بۇ ئاۋاز بايىقى گەۋدە يېراقلاشقانسېرى سۈسلىشىپ بارماقتا ئىدى .

ئۇنىڭ يېنىغا ھاشىر كەلدى . ئۇ دوستىنىڭ مۇرىسىگە ئوڭ قولىنى قويدى :

— تراگېدىيە قەھرىمانلىرى بىز ، — دېدى ئۇ تەمكىنلىك بىلەن ، — بىرى تۈرمىدە ، بىرى سەرگەردان تۇل خوتۇن . ئاڭلىسام ، خىزمەتسىز ، قۇرۇلۇشلاردا ئىشلەپ يۈرگۈدەك . ناھىيىگە نېمىگە ماڭدىكىن ؟

— تراگېدىيە ھەممىلا جايدا تولۇپ ياتىدۇ ، — دېدى ئەلا ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ، — بۇ بىزنىڭلا بەختسىزلىكىمىز ئەمەس ، راستىنى ئېيتقاندا ، ئىجتىمائىي تراگېدىيىنىڭ ھۈجەيرىلىرى بۇلار !

— يەنە جۇيلۇگىلى تۇردۇڭ !

— ياق ، بۇنىڭدىن كېيىن مەن سېنىڭ بىلەن سىياسەت ، جەمئىيەت توغرىسىدا پاراڭلاشمايمەن . ئىلىم ـ بىلىم ، كۈندىلىك تۇرمۇش توغرىسىدىلا سۆزلىشىمەن . بولمىسا ، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز بۇزۇلىدىغان ئوخشايدۇ . مەن ئايالىم بىلەن دۇشمەنلەشتىم ، ئەمدى سېنىڭ بىلەن دۇشمەنلىشىشنى خالىمايمەن !

ئۇلارنىڭ يېنىدىن پىكاپ غۇيۇلداپ ئۆتۈپ كەتتى .

— رەقىپ ! — دېدى ھاشىر ، ئۇلارغا بېشىنى پىكاپتىن

چىقىرىپ كۆلۈمسىرەپ قاراپ قويغان ئادەمنى تونۇپ ، — مانا ئۇ ھەقىقىي رەقىپ . ئۇ بىزنىڭ ھالىمىزدىن ھۇزۇر قىلىپ كۆلمەكتە ، ئەنە قارا !

ئۇلار پىكاپنىڭ گۈزەلئايغا يېتىشىپ توختىغىنىنى ، رەقىپنىڭ ئايالىنى جەينىكىدىن تۇتۇپ پىكاپقا چىقارغىنىنى كۆرۈشتى .

— چىدا ، ئاداش ! — دېدى ھاشىر چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ، — چوڭغا چىدىغان ئوغۇل بالا كىچىكىگە چىدايدۇ . يوقىتىسەن ، ئېرىشىسەن ، يەنە يوقىتىسەن ، يەنە ئېرىشىسەن ! بۇ بىر قانۇنىيەت !

— ئاخىر يوقىتىسەن ! — دېدى ئەلا ئاچچىق كۆلۈپ قويۇپ ، — غالىبىيەت بىلەن ھالاكەتنىڭ قايسىسى ئۈستۈن ؟ مېنىڭچە ھالاكەت !

— ئۈمىدسىزلىك ، — دېدى ھاشىر ، — ئەلۋەتتە يەر شارى ، ئىنسان ھالاك بولىدۇ ، يوقىلىدۇ . بۇ نۇقتىدىن ئېيتساڭ توغرا ، بىراق ئىنسانىيەت تۇرمۇشىدىچۇ ؟

— ئوخشاش ، ئۆلۈم ھامان ھايانى يېڭىدىغۇ !

— ھا... ھا... ھا !...

ئۇلارنىڭ ھارۋىسى ناھىيىگە يېقىنلاشقاندا ، يەنە بىر پىكاپ ئۇلارنىڭ يېنىدا توختىدى . ئوتتۇرا ياشلىق بىر ھەربىي ئادەم ماشىنىدىن چۈشۈپ ھاشىر بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى . ئۇلار چەتكە چىقىپ بىرئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن ھاشىر قايتىپ كېلىپ ئەلانىڭ قولىنى قىسىپ تۇتتى :

— سېنىڭكىگە بارالمايدىغان ، بولدۇم ، ئاداش ، بۇلار مېنى بىر كۈن ئىزدەپتۇ . مېنى ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق شتابىغا مۇئاۋىن قوماندان قىلىپ بېكىتىپتۇ . ئەمىسە مەن بۇگۈندىن باشلاپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتىم . خەير ، دوستۇم .

— خەير ! — دېدى ئەلا ، — ئامەتلىك ئىكەنمەن ، بۇگۈن

يول ئۇستىدىكى ئىككى دوستۇم پىكاپلىق بولۇپ قالدى !

ماشىنا يۈرۈپ كەتتى . ئەلا غىچىرلاپ تۇرىدىغان هارۋىسىغا چىقىپ ، قامچىسىنى هاۋادا قارسىلداتتى :

— چۇ ، ئايرىلماس دوستلىرىم !

ئاتلار تىرەجەپ - پۇشقۇرۇپ هارۋىنى سۆرەپ بارماقتا . ئەلا ئۆزىنى بىپەرۋا ، خۇشال تۇتۇشقا قانچە زورۇققان بولسىمۇ ، يۈرەكىنى بېسىپ تۇرغان ئەلەم تېشىدىن قۇتۇلالمىدى . نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئەمدى ئۇچرىسا بوينۇمغا ئېسىلىدۇ ، دەپ ئىشەنچ قىلغان ئايالى بۇگۈن ئۇنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىقمىدى . قېرىشقاندەك دۇشمىنىنىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئەمەك بولۇشقا رازى بولدى . دوستىچۇ ؟ تېخىچىلا بۇرۇنقىدەك ، ۋەزىپە ئۈنىڭ ئۈچۈن ئەلادىن ئۈستۈن ، مەيلى نېمىلا ۋەزىپە بولسا ئۇ ئۆزىنى ، دوستلىرىنى ئۇنتۇيدۇ . ئەمدى ئويلىغۇدەك ، خىيالىدا مۇڭداشقۇدەك كىم قالدى ؟ هېچكىم ئۇنىڭغا قىيا تەبەسسۇم بىلەن بولسىمۇ قارىمايدۇ . ئۇ ئىنسانلار بىزار بولغۇدەك قانچىلىك گۇناھ قىلىۋىدىكىن ؟ جەمئىيەت ياماندىن بىزار بولىدىغان بولسا ، رەقىپىتەكلەرنىڭ كالچىيىشىغا ئورۇن قالمىسا بولمايتتىمۇ ؟ قىلغۇلۇقنى قىلىپ تۇرىدۇ ، ئىنسانلارغا زىيان سېلىپ ، يامانلىق ئويلاپلا يۈرىدۇيۇ ، يەنە ئەتە-ۋارلىنىدۇ . ئەلاچۇ ؟ ياخشىلىق ، تۆھپە ، ئەمگەك كويىدا ئىزدەنمەكتە ،لېكىن شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خار . تۇرمۇشنىڭ بۇ ئادالەتسىز فورمۇلىسىنى كىم ۋە قانداق شەكىللەندۈرگەن بولغىيدى ؟ بۇنى ئۆزگەرتىشنىڭ يولى نەدە··· ؟

هارۋىلارنىڭ چاقلىرى كاتاڭلارغا ئالا قويماي چۇشۇپ چىقىپ ، قويۇق توپا توزۇتۇپ قارىماي ياتقۇزۇلغان يولنى بويلاپ كېتىپ بارماقتا . بۇ هارۋا بىلەن تەڭ چايقىلىپ ، هاياتنىڭ چوڭقۇر دېڭىزىغا خىيالەن شۇڭغۇپ ، چوڭقۇرلۇقتىن سوئاللىرىغا جاۋاب ئىزدەپ كېتىپ بارغان هارۋىكەش يىگىت ، توپىغا كۆمۈلۈۋاتقان گە-

ياھلاردەك كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن نېرى . چوڭ يولدىن ماشىنا ، ھارۋا ، ۋېلىسىپىت بىلەن كېتىۋاتقان سانسىز سەپەرداشلىرىدىن بىرىمۇ بۇ توزان ئىچىدىكى ھارۋىغا نەزەر سالغىنى يوق ، ھارۋىكەشنىڭ ھېچكىم ئويلىمىغان فورمۇللار ئۇستىدە باش قاتۇرۇۋاتقىنى كىمنىڭمۇ يادىغا كەلسۇن ؟ ! قانداق قىلسۇن بىچارە ، نە قۇۋلۇقنى ، نە ئادەم ئالداشنى ئۆگەنمەپتۇ . بۇ خىل ئاقىدىغان ھۇنەرنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇ كەمستىلمەي قانداق قىلسۇن !

ئۇ قانچە ئويلىسىمۇ ئۆزىگە ئەيىب قويالمىدى . ناۋادا ، ئۇمۇ ھاياتتا يەڭگىل يول تاللىغان بولسا ، ئاۋۇ داغدام ، كۆپچىلىك مېڭىۋاتقان قارىماي ياتقۇزۇلغان يولدا مېڭىۋەرگەن بولسا ، بەلكىم ئەيىبسىز ، پاك ھېسابلىنىپ بۇگۈنكىدەك قاتمۇقات روھىي يۈك ئاستىدا ، ئۆز سوئاللىرىغا ئۆزى جاۋاب تاپالماي قىينىلىپ يۈرمىگەن بولاتتى . ھېچبولمىسا ، جەمئىيەتتە رەقىپىنىڭ ئورنىغا ئىگە بولالىغان ، گۈزەل ئايالى بىلەن ئىناق ئۆتكەنمۇ بولار ئىدى . پۈتۈن پېشكەللىك ئۇنىڭ يولىنى خاتا تاللىغانلىقىدا ، باشقىلار ئۆزىنى قاچۇرىدىغان ئىشقا مۇھەببەت باغلىغانلىقىدا بولۇۋاتىدۇ . ئۇ نە بىرەر ئېغىز يامان سۆز قىلمىدى ، باشقىلاردەك بىرلىرىگە يېلىنىپ ، يەنە بىرلىرىنى چېقىپ ، يامانلاپ ، ھاياتتا ئۆزىگە ئۆرلەش ئۈچۈن شوتا ياساشنىڭ كويىدا باش قاتۇرمىدى . ئۇنىڭ قىلغىنى كىتاب ئوقۇش ، ماقالە يېزىش ، ئىلىم ئەھلى بىلەن سىردىششىلا بولدى . بۇلارنىڭ ھەممىسى خەلق ئالدىدا ئۇستىگە مەجبۇرىيەت ئالغانلىقىدىن بولغان ئەمەسمىدى ؟ خەلق ئالدىدا ئۆزى قىلالايدىغان ئىشنى قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ۋىجدان ئازابى تارتمايدىغان ، ئۆزىنى خەلق ئالدىدا ھېچقانداق جاۋابكار ھېسابلىمايدىغانلار پايدا ئېلىپ ، جاۋابكار ھېسابلىغانلار زىيان تارتسا ، بۇ ئادالەتسىزلىكنىڭ ھېسابى بولماسمۇ ؟

ئۇ باش - ئاخىرى يوق سوئاللاردىن ئېغىرلاشقان بېشىنى

كۆتۈرۈپ كۈنگە قارىدى . كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قاپتۇ . مانا مەھەل-لىمۇ كۆرۈندى ، قويۇق چاڭ توزۇتۇپ پادا كالىسى كەلمەكتە . مەھەللىگە يېقىنلاشقاندا ، ئۇ خىياللىرىدىن خۇلاسە چىقاردى : «ياق ، ئەمدى تولىمۇ ياۋاشلىق قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىدى . مەن ياشلىق ھاياتىمنى ھارۋا ھەيدەشكە سەرپ قىلالمايمەن ، مەن ئۆزۈم-گە بىر پاناھ جاي تاپمەن - دە ، يوشۇرۇپ قويغان كىتابلىرىمنى قولغا ئالمەن . جاھان تىنچىغاندا ، يېشىلمىگەن سوئاللىرىمغا جا-ۋاب ئىزدەيمەن !... » .

ئۇ گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئاشخانىسى ئالدىغا يېتىپ كېلىپ توختىغاندا ، ئاتلىرىمۇ ، ئۆزىمۇ ھارغىنلىق ، ئاچلىقتىن ھالسىزلانغاندى . بۇرۇنقى ھارۋىكەش — ھازىرقى مەكتەپ خوجا-يىنى قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ ئۆيدىن چىقتى - دە ، ئېرىق سۈيىدە يۈيۈنۈۋاتقان ئەلاغا ئالىيىپ قارىدى :

— نېمىشقا تۇنۇگۈن كەلمىدىڭ ؟

ئەلا كىر لۆڭگىسى بىلەن يالىڭاچ كۆكرىكىنى سۈرتۈۋېتىپ باشلىقىغا سوغۇق نەزەر بىلەن قارىدى . مايكىچان ، يوغان باش ، يوغان ئېغىز ، يىرىك ساقال - بۇرۇتى دائىملا ئېلىنماي يۈرۈيدە-غان ، ئوتتۇزغا ئەمدىلا كىرگىنىگە قارىماي قورساق سېلىشقا باش-لىغان مۇدىر ھازىرلا ئېتىلىدىغاندەك ھۇرپىيىپ تۇراتتى . نېرىدا باغلاقتىكى قارا كۆچۈك يەرنى قاساپ ئەلاغا قاراپ قاۋىماقتا ئىدى .

— تاڭگازا چىشلىۋالدىڭمۇ ؟ — ئۇ قۇرۇق ياغاچ سۇنغاندەك ئاۋاز چىقىرىپ ۋارقىرىدى .

— جاننى ئالساڭمۇ سلىق گەپ قىل ! — دېدى ئەلا تاقەت قىلالماي .

— سلىق گەپ ؟ دۇشمەنگىمۇ ؟

— دۇشمەن بولسا يوقاتمامسەن ، قانداق ئاق نادىچى جۇ-رىنسەن ؟

— نېمە ؟ ئاق نانچى ؟ ئانا ـ ماناڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمەن قارا يىپ ، گېزەندە ! — مۇدىر بىردىنلا كۆمۈردەك قارىيىپ ھارۋا قامچىسىنى قولىغا ئالدى ، — يەنە بىر دېگىنە ؟

ئەلا بۇ خورلۇقنى كۆتۈرەلمىدى :

— ئاق نانچى ! تەييار تاپ ! — دېدى ئۇ ۋارقىراپ ، — ئاق نانچى بولمىساڭ ، ھارۋاڭنى ئۆزۈڭ ھەيدىمەمسەن ؟

مۇدىر قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى ، تورۇق ئاتلارنى چىچاڭشىتىقان قامچا يىلاندەك تولغىنىپ كېلىپ ئەلانىڭ بېشىدىن يۆگىلىپ يالىڭاچ بەدىنىگە تەگدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقتى ، قۇلاقلىرى غوڭۇلداپ ، بېشى ئايلاندى . ئۇ دەلدۇگۇنۇپ قامچىنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ئېتىلغاندا ، ئىككىنچى قامچا تەگدى . مۇدىر ئىشتا ساۋاتسىز بولغىنى بىلەن قامچا ئۇرۇشتا مەلۇماتلىق ئىكەن . ئەلا ئالدىغا ماڭسا ، كەينىگە چېكىنىپ تۇرۇپ ، ئەلا چېكىنسە ، ئېتىلىپ تۇرۇپ خۇددى شاش ئاتنى كۆندۇرمەكچى بولغاندەك ئەپچىل قامچا ئۇراتتى . ئەلانىڭ يالىڭاچ بەدىنى تىتما ـ تىتما بولۇپ كەتتى . بېشىنى پاناھ قىلىۋالغان بېلەكلىرى قارا ، قىزىل پۇلتايغان ، قان تەپچىرىگەن ئىزلار بىلەن تولدى . ئۇ ھامان قامچىنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلاتتى ، ئۇ نە ناله قىلمايتتى ، نە يىغلىمايتتى . ئۇنىڭ غەيرەت ۋە جاھىللىقى مۇدىرنىڭ جەھلىنى قاتۇردى ـ دە ، ئۇ قامچىدىن رازى بولمىغان چېغى ، قولىغا تۆمۈر گۈرجەكنى ئالدى ۋە پۈتۈن كۈچى بىلەن ئەلانىڭ يېرىلغان بېشىنى چەنلەپ ئۇرۇش ئۈچۈن چات كېرىپ ، غۇلاچ يايغاندا ، ئەلانىڭ ئالدىدا قاپقىدىن بوران يېغىپ تۇرغان زۇلىيا پەيدا بولدى . مۇدىرنىڭ قولىدىن گۈرجەك چۈشۈپ كەتتى . بەدەنلىرى تىلىم ـ تىلىم بولۇپ كەتكەن ئەلا مۇدىرغا ئېتىلدى . زۇلىيا ئۇنى تۇتۇۋالدى :

— كىمنى خورلاۋاتىسەن ئىت ! — دېدى زۇلىيا لاغىلداپ

تىترەپ تۇرۇپ ، — سەندەك مىڭنى يۇغۇرسا ، بۇ ئادەمنىڭ بىر تال تىرنىقى تىرىلمەيدۇ . ۋۇي ، قارا نىيەت لالما !

زۇلىيا مۇدىرنىڭ كۆكرىكىگە بىر مۇشت ئۇردى . مۇدىر ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى ، لېكىن ئۇ زۇلياغا نە تىل ، نە قول قايتۇرالمىدى . چۈنكى زۇلىيا ھازىر پۈتۈن ناھىيىدە ئىناۋەتتى بار بىر دادۇينىڭ پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى ئىدى . مۇدىر ئۇزۇن يىل ئۇنىڭ قول ئاستىدا ھارۋا ھەيدىگەن ، ئۇنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن تېخى بىر يىل بۇرۇن مەكتەپنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدەيدىغان ئىشچى بولۇۋالغانىدى .

ئەلا زۇلياننىڭ ئۆيىگە كېلىپ يۈمشاق كۆرپىدە پۈتۈن بەدىنى تېڭىلغان ھالدا ياتقاندىن كېيىنلا ، ئۆزىنىڭ قانچىلىك روھىي ، جىسمانىي خورلۇق تارتقىنىنى بىلدى . قىزى دىلئارانى ئېلىپ كىچىك ئاپىسى كىرىپ كەلگەندە ، ئۇ ئۆزىنى توختىتالماي بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . ئۇنتۇلمايدىغان خورلۇق بولمايدىكەن ، بولۇپمۇ غايىلىك ئادەملەر ، بۇيۇك مەقسەت يولىدا كېتىپ بارغان ئۇمىدلىك ئادەم پۈتىغا كىرگەن تىكەن بىلەن كۆزىگە كىرگەن چاڭ - توزانىنىڭ ئازابلىرىغا پىسەنت قىلمايدىكەن . ئەلا شۇ تاياقتىن كېيىن يېنىكلەپ ، كىتاب ۋە خىياللىرى بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان بولۇۋالدى . ئۇ ھارۋىدىن قۇتۇلدى . شەھەرنى تاشلاپ ئەلانىڭ يېنىغا كۆچۈپ چىققان قەدىردان كىچىك ئاپىسى بىلەن بۇ يەل تۆت ياشقا كىرگەن ئوماق قىزى ئۇنىڭ ھال - مۇڭىغا ئورتاق ، دادۇي پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى زۇلىيا ئۇنىڭ بار - يوقىغا ئىگە بولدى - دە ، ئۇ خۇددى باشقىلارنى ئۇنتۇغان ، باشقىلارمۇ ئۇنى ئۇنتۇغاندەك ، سىرتقى دۇنيا بىلەن ئالاقىنى ئۈزۈپ ، كىتاب ئوقۇش ، ماقالە يېزىش بىلەن كۈنلىرىنى ئۆتكۈزىۋەردى .

3

رەقىپ «ئىنقىلاب»نىڭ ئالدىدىلا يۆتكىلىپ كېلىپ بۇ ناھەـ
يىدە ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان .
ئۇ ، ھېچبولمىغاندا ناھىيىنىڭ ھاكىمى ياكى مۇئاۋىن شۇجىسى
بولارمەن دەپ ئويلىغان ، ئۇنىڭغا ھازىرقى ئورنى تولىمۇ تۆۋەنلىك
قىلاتتى . ئۇ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ناھىيىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى
بىلەن يېقىنلاشتى ، ھەر كۈنى بوش ۋاقىت بولسىلا باش شۇجىنىڭ
يېنىدا بولدى . شۇجىمۇ خەنزۇچە بىلمىغان ، تىلى يۇمشاق ، كۆـ
رەش روھى ئۇستۇن بۇ يېڭى بۇجاڭنى چىن كۆڭلىدىن ياقتۇرۇپ
قالدى ، دائىم زەنجىر ئۈزەرلىك قىلمىغان ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تىل
بىلمەيدىغان مۇئاۋىن شۇجى ھاشىر بولسا باش شۇجىنىڭ دىتىغا
ياقمىدى . ئۇ باش شۇجى بىلەن بىرنەچچە قېتىم مۇھىم مەسىلىلەر ـ
دە گەپ تالىشىپ قالغانىدى . بولۇپمۇ ، تۆۋەنگە دائىم قاتراپ يۈـ
رۈپ ، ناھىيىلىك پارتكوم ھەل قىلىپ بولغان بەزى كونا ماجىرالار
بىلەن «تۆتىنى ئېنىقلاش»تا زەربە يېگەن كادىرلارنىڭ مەسىلىلىرـ
نى قاراپ چىقىشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ، باش شۇجىنىڭ ئوغىسىنى
قاينىتتى . باش شۇجى ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن قارايدىغان بولۇپ
يۈرگەن چاغلاردا ، مۇنۇ رەقىپ كېلىپ قالدى ـ دە ، ئۆزىگە ھاـ
شىردىن كېلىدىغان تەھدىتتە ياخشى «مۇداپىئەچى» بولۇپ بەردى .
«ئىنقىلاب» باشلانغاندا ، باش شۇجى ئۇرۇمچىگە بېرىۋېلىپ ھاشىر
بىلەن رەقىپنى ئالدىغا چىقىرىپ قويدى . ناھىيىدە بولۇنغان تارتىپ
چىقىرىش ، سازايى قىلىش ، قالپاق كىيدۈرۈش ، پىپەن قىلىشلار
ئۇلارنىڭ قولى بىلەن ئېلىپ بېرىلدى . ئەكسىيەتچى لۇشيەن پىپەن
قىلىنغاندىلا ، باش شۇجى ئاندىن ناھىيىگە قايتىپ كەلدى ـ دە ،
ھەممە جاۋابكارلىقنى ھاشىرغا ئىتتىرىپ ئۆزىنى ساقلاپ قالدى .

هاشىر مەكتەپ ، ئىدارىلەردە ئۆزىنى تەكشۈردى ، چوڭ يىغىنلاردا پىپەن قىلىندى ، ئېغىر ئەمگەككە سېلىندى . رەقىپ باش شۇجـ- ىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ئۆتكەلدىن ئاسانلا ئۆتۈۋالدى ـ دە ، باش شۇجى بىلەن بىللە ھەربىيلەرنىڭ ھمايىسىگە ئېرىشتى . ناھىيىدە ۋاقتىلىق ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرىدىغان ئورگان قۇرۇلغاندا ، باش شۇجى بىلەن رەقىپ بۇ ئىشقا مەسئۇل بولۇشتى . كېيىن چوڭ بىرلىشىپ ھوقۇق تارتىۋېلىش يولغا قويۇلغاندا ، ئۇلار ئىنقىلابىي كادىر سۈپىتىدە يېڭى رەھبەرلىك ئورنىغا كىردى . يېقىندىن بېرى ئىشلەپچىقىرىشنى تۈتىدىغان ئادەم قالمىغانلىقى ئۈچۈن ، بۇ چاتىقى جىق ئىشقا ھاشىرنى مەسئۇل قىلىشنى باش شۇجى قوراللىق بۆ- لۈمگە تەكلىپ قىلىپ قويدى ، رەقىپنى بولسا يېڭىدىن قۇرۇلغان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى»غا مۇئاۋىن باشلىق قىلىپ بېكىتتى . ئۇ ئەمەلىيەتتە پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئەڭ چوڭ ئاممىۋى تەشكىلاتلىرىنىڭ ئۇستىدە ئىدى . ئۇنىڭ قولىدا ئىقتى- ساد ، قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى ، تەشۋىقات ئاپپاراتلىرى بار ئىدى .

ئۇ گۇزەلئاينى يوغان ساپالار قويۇلغان ، گىلەملەر سېلىنغان كەڭرى بۆلۈمگە باشلاپ كىردى .

گۇزەلئاي قىسقا تار يوپكىسى بىلەن تىزلىرىنى يېپىپ ساپادا قورۇنۇپ ئولتۇردى . رەقىپ ئۇنىڭ يېنىدىكى ساپادا لالىيىپ ئول- تۇرۇپ ، ياش ئايالغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن سىنچىلاپ قارىدى ، ھەتتا ئۇنىڭ قىيىسىق كۆزلىرى يوپكىدىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس چىقىپ تۇرغان ئىچ كۆڭلەكنىڭ كۆچۈك چىشلىرىنىمۇ ئالا قويمىدى . ئۇ بىر ئۆھ تارتتى ـ دە ، گۇزەلئاينىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ :

— بۇرۇنقىدەكلا تۇرۇپسىز ، بىلمىدىم ، ئۆزىڭىزنى قانداق كۈتىسىز كىنتاك ! — دېدى .

رەقىپنىڭ ھاياسىز كۆزلىرى ، قىلچىمۇ ھۆرمەت پۈرىقى بول-

مىغان تەكەببۇرانە سۆزلىرى گۇزەلئايغا ھار كەلدى . ئۇ ئاۋۇال قىزاردى ، كېيىن تاتاردى ،لېكىن ھاجەتمەن ، يېلىنغۇچى بولغىنى ئۇچۇن تۆۋەن لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىدى . گۇزەلئايدىكى ئۆز-گىرىشلەرنى سىنچى كۆزلىرى بىلەن كۆزىتىپ ئولتۇرغان رەقىپ مەنىلىك قىلىپ بىر ئۇھ تارتتى - دە :

— قېنى گەپ قىلساڭ ، ھەرقانداق قىيىنچىلىقىڭىز بولسا ئىلتىماس قىلىۋېرىڭ ، — دېدى .

— مەن لەنجۇدىن قايتىپ كەلسەم ، — دېدى گۇزەلئاي توپلا-يىنىڭ ئۇچىغا قاراپ تۇرۇپ ، تىترەڭگۇ ، زەئىپ ئاۋاز بىلەن ، — ئاتا - ئانام ماڭا قارىماي چەت ئەلگە كېتىپ قاپتۇ . ماڭا خەت قالدۇرغانىكەن ، خەتكە : «بانكىغا ئازراق پۇل قالدۇر-دۇق ، قورۇ - جاي سېتىلمىدى ، بۇلارنىمۇ ئىدارىگە بارساڭ بىلە-سەن ، لەي جۇرىن ھەممىنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ» دەپ يېزىپتۇ . بارسام ، ئۈچ مىڭ سوم ، پۇلنىڭ چېكىنى بەردى ، قورۇ - جاينى يەسلى ، ئائىلىلىكلەر ئۆيى قىلىۋالغانىكەن ، سېتىپ بەرگىن دېگە-لى تۇردى !

— قارا ماۋۇ مۇتتەھەملىكنى ! — رەقىپ دىققەت قىلغان بولۇپ ئايالغا تېخىمۇ يېقىنلاشتى .

— مەن ساتمايمەن دېدىم ، — دېدى گۇزەلئاي ھازىرلا يىغلا-ۋېتىدىغاندەك مەيۇسلىنىپ ، — بىر ئېغىز ئۆينى بولسىمۇ بوشە-تىپ بېرىڭلار ، قالغان ئۆيلەرنىڭ ئىجارىسىنى بېرىڭلار دېدىم ، ئۇلار مۇزاكىرە قىلايلى دەپ كەينىگە سۇردى . مەن ئايدۆڭدىن ۋاقتىلىق بىر ئېغىز ئۆي تېپىپ بالام بىلەن ئورۇنلىشىپ ئىش ئىزدەشكە كىرىشىپ كەتتىم ، ھېچ يەردىن تۇزۇك ئىش تاپالمىدىم ، ئاخىر ئامالسىز ئۆينى ساتماقچى بولۇپ ئىدارىگە بارسام ، يەنە بىر مۇئاۋىن جۇرىن ئۆيۈڭلار ئۆزگەرتىلدى ، دېدى . مېنىڭ بارمىغان يېرىم قالمىدى ، ئاڭغىچە «ئىنقىلاب» بولۇپ كەتتى ، ئۆيىمىزنى

بىكارغىلا ئېلىۋالدى . ھازىر بىزنىڭ ئۆينى ھېلىقىلار ئەللىك بەش مىڭ يۈەنگە باشقا ئىدارىگە سېتىپتۇ ، بۇ دەۋانى ئاڭلايدىغان ئادەم يوق ، ئاڭلىسام سىزنى كەپتۇ دېدى ، ياردەم قىلارمىكىن دەپ يېنىكىزغا چىقىشىم .

گۈزەلئاينىڭ سۈزۈك مەڭزىگە ئىككى تال ياش تامچىلىدى ، رەقىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى ، ئاخىر ئايال-نىڭ ئالدىدا توختاپ ھاياجان ۋە غەزەپ بىلەن سۆزلىدى :

— بۇ بىر بۇلاڭچىلىق ، ئۆزگەرتىلگەن بولسا نېمىشقا ساتىدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئىدارىلەرنىڭ ئۆزگەرتىۋېلىش ھوقۇقى يوقمۇ ؟ بىر يىل بۇرۇن كەلگەن بولسىكىز بۇنى ھەل قىلىش ناھايىتى ئاسان ئىدى ، ھېلىھەم بولسىمۇ مەن بۇ ئىشقا ماڭاي ، پۇل لازىم بولسا مەن بېرەي ، ئۆينى ساتقاندا قايتۇرۇپ بېرىڭ ، مەن ئەتىگەنلىككە سىزگە بەش يۈز يۈەن بېرەي ، بۇگۈن كەچ كىرىپ قالدى ، بانكىدىن ئالغىلى بولماس .

— بالام كوچىدىلا قالدى ، پىيادە بولسىمۇ كىرىپ كەتمىسەم بولمايدۇ ، — گۈزەلئاي ئورنىدىن تۇردى ، رەقىپ ئۇنىڭ قوللىرىدىن تۇتتى .

— ياق ، ياق ، ئۇنداق بولسا بىر سائەت كۈتۈڭ ، مەن پۇلنىڭ ئورنىنى قىلاي ، سىزنى ماشىنا بىلەن ئەكىرىپ قويسۇن .

گۈزەلئاي يەنە ئولتۇردى ، رەقىپ چىقىپ كەتتى ، يەرگە گۈگۈم چۈشتى ، گۈزەلئاي بىردەم سائىتىگە ، بىردەم تالاغا قاراپ جىددىيلەشكىلى تۇردى .

ئىشىك ئېچىلدى ، ئۆيگە بىرى كىرىپ كەلدى . گۈزەلئاي چۆچۈپ كەينىگە داجىدى . كىرگۈچى ئىككى نان ، بىر پىيالە ۋە چايداندا چاي ئېلىپ كىرگەنىكەن ، ئۇ ئەكىرگەنلىرىنى ئۈستەلگە قويۇپ قولى بىلەن پېيىشكە شەرت قىلدى ، دېمەك ئۇ گاچا ئىدى . گاچا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن گۈزەلئاي ئالدىراشلىقتا چاي ئىچە-

تى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يولغا تەلمۇرۈپ ئىشىك ئالدىدىكى سۇپىدا ئولتۇرغان ئوغلى ئەلى كەلدى . تالاغا قاراڭغۇ چۈشكەن ، ئانا بالىسىنى ئويلاپ يەۋاتقان نېنىنى ئۇستەلگە تاشلاپ قويۇپ تالاغا ماڭدى ، ئۇ زالغا چىقىپلا رەقىپ بىلەن دوقۇرۇشتى .

— نەگە ؟

— پىيادە بولسىمۇ كەتمىسەم بولمايدۇ !

— ھازىرلا ماشىنا كېلىدۇ ، — دېدى رەقىپ نېمىگىدۇر مەڭدەپ ، ئالدىراپ ، — سىرتقا چىقىپ كەتكەنىكەن ، مەن شوپۇرغا ئادەم ئەۋەتتىم .

ئۇلار يەنە بىر سائەت ئولتۇرۇشتى ، ماشىنا كەلمىدى ، رەقىپ دىۋانغا بىر ھەربىي جۇۋىنى تاشلىدى ـ دە :

— سىز خاتىرجەم دەم ئېلىپ تۇرۇڭ ، ماشىنىغا ئۆزۈم بېرىپ كېلەي ! — دەپ چىقىپ كەتتى . گۈزەلئاي جۇۋىنى بېشىغا قويۇپ قىڭغايدى ـ دە ، بالىسىنى ئويلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى .

ئۇ چۈشىدە ئوغلىنى كۆردى :

ئوغلى ئەلانىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ «دادا» دېسە «دادا» دەپ چاپلىشۋاپتۇدەك ، گۈزەلئاي ئۇنى تارتىپ ئاجىرىتالماي رەللە بولۇپ يىغلىغۇدەك... ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى . ئۆي قاراڭغۇ ، ئۇستىدىكى جۇۋا يوق ، ئۇ ئورنىدىن تۇردى :

— بالام ئەلى كوچىدىلا قېلىۋىدى ! — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ .

— ئەپۇ قىلىڭ ، ئۇ گاچا ، سىز ئۇخلاپ قالغاندا...

ئۇنىڭ ئالدىدا ناتونۇش بىرى كېكەچلەپ تۇراتتى :

— گاچىغا نېمە بولدى ؟

— سەزمىدىڭىزما ؟

ئۇنىڭ يېنىدا قوراللىق ئادەملەر پەيدا بولدى . سىرتتا بىرىنى ئۇرماقتا ، بىرلىرى ۋارقىراشماقتا ئىدى . ئۇ رەقىپنىڭ بوغۇلۇپ سۆزلىگەن مۇنۇ ئاۋازىنى ئاڭلىدى :

— ئىپلاس گاچا ، مېنىڭ سىڭلىمغا باسقۇنچىلىق قىپتىكەن ، ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ ، سولاپ تاشلىدۇق .

گۈزەلئاي ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمىدى ، بۇنداق ۋەھشىيلىك ئۇ-نىڭ بەدىنىدە يۈز بەرسۇنۇ ، ئۇ ھېچ نەرسىنى سەزمىسۇن !

— يالغان ، تۆھمەت ! — ئۇ قاتتىق ۋارقىرىدى ـ دە ، ساپاغا يىقىلدى .

گۈزەلئايىنى قوراللىق ئادەملەر كېچىلەپ ئۆيىگە ئەكەلدى ۋە ئالدىغا پۇل قويدى ، ئۆي ئىگىسىگە ياخشى قاراشنى تاپىلاپمۇ قوي-دى . ئۇلار كەتكەندىن كېيىن گۈزەلئاي ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ شۇنچىلىك ئېچىنىشلىق يىغلىدىكى ، پۇل ئۈچۈن ماڭغان پۈتىنى چانىۋەتكۈدەك ، ھال ئېيتقان تىلىنى كېسىۋەتكۈدەك بولدى . ئۇ تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇخلاپ قالدى ، ئەتىسى كەچكىچە يەنە يىغلىدى . شۇ مىنۇتلاردا ، ئۇ ئەلانىڭ نامىنى يۈزلەپ تەكرارلىدى . ئەلاغا باغلانغان ئۈمىد رىشتىسىنىڭ بۈگۈن بىر قارا قولىنىڭ تۆھمىتى بىلەن ئۇزۇلگەنلىكىنى سەزدى . ئۇ ئۆزىنىڭ بۇلغانمىغان ، پاك ئىكەنلە-كىنى ئىسپاتلاشقا قادىرمۇ ؟ ئۇ نېمىنى دەپ ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالدى ؟... ئۇ ئەمدى چۈشەندى . ئۇ ئەسلىي چەت ئەلگە كېتەلەيتتى ، ئاتىسى ئۇنىڭغا پاسپورت ئاجرىتىپ قالدۇرغانىدى ، لېكىن گۈزەلئاي ئەلانى تاشلاپ كېتىشنى خالىمغان ، ئۇ ھامان بىر كۈنى ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئېرى بىلەن بىللە بولۇشنى ، مۇنۇ كۆزى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئوغلىنى دادىسىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ قىلىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى . بۇگۈن ئۆزىنىڭ ئىپپەت ـ نومۇ-سى بىلەن بىللە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنىڭمۇ تۆھمەتكە ئۇچرىغانلىقىنى چۈشەندى ، ئەمدى بۇ ھاياتنىڭ قانچىلىك لەززىتى قالدى ؟

كەچقۇرۇن ئۇ ئۆزى چىرايلىق كىيىندى ، ئوغلىنىمۇ چىراي-لىق كىيىندۈرۈپ ئايدۆڭ كوچىسىنى بويلاپ دەريا بويىغا قاراپ ماڭدى .

— نەگە بارىمىز ، ئاپا ؟ — بالا مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئانىسىغا تەلمۈرۈپ سورىدى .

— بوۋاڭ بىلەن مومانىڭ قېشىغا ، بالام !

ئانىسىنىڭ كۆزىدىن يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك توكۇرلاپ ئۇنچە ياشلار تۆكۈلدى .

— نېمىشقا يىغلايسەن ، ئاپا !

— داداڭغا يىغلايمەن بالام . خوشلىشالمىدۇق ئەمەسمۇ ؟

— خوشلىشىپ ماڭساق بولمامدۇ ئەمسە ؟ — هوشيار ئوغۇلـمۇ كۆزىگە ياش ئالدى .

— داداڭ يىراقتا ، بالام .

— يىراق بولسىمۇ مېڭىپ بېرىۋېرەتتىم . يۈر ، ئاپا ، خوشلـشايلى !

ئانا ئوغلىنى بىردەم باغرىغا باساتتى ، بىردەم ئالدايتتى ، بىردەم بولسا كۆتۈرۈپ ماڭاتتى . بالا خۇددى قۇشخانىغا سۆرەلگەن پاقلاندەك مېڭىشقا كاجلىق قىلاتتى ، هېلىدىن ـ هېلىغا كەينىگە قايرىلىپ قارايتتى .

ئۇلار يەنە شۇنداق سۆرىشىپ ـ تارتىشىپ چوڭ يولدىن چىغىر يولغا قايرىلدى . چىغىر يول بىلەن بىرئاز مېڭىپ تاشلىق ، قۇملۇق يەرلەردە قىينىلىپ مېڭىشتى . كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان دەريا بېشىدا كۈننىڭ قىيپاش نۇرى يالتىرىدى . گۈزەلئاي بالىسىنى باغرىغا بېسىپ دەريانى قاراپ ئۇن سېلىپ يىغلىدى . ئۇ ئاۋۇال شەرقىگە قارىدى . يىراقتا تەڭرىتاغنىڭ سارتاغ تىزمىلىرى ئاخىرقى نۇرلار بىلەن كۈمۈشتەك باشلىرىنى يالتىرىتىپ غـىل ـ پال كۆرۈندى .

— داداڭ ئاشۇ ياقتا ، بالام ! — دېدى ئايال بالىسىنىڭ يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ ، — داداڭ ئەلا مۇشۇ تۇرقىدا نېمە قىلىۋاتىدىكىن ؟

— بېرىپ خوشلىشىپ كېلەيلى ، ئاپا ! — بالا شەرقىگە قولىنى

سوزدى .

— ياق بالام ، بىز بىردەمدىلا بوۋاقلارنىڭكىگە بارىمىز .

گۈزەلئاي دەريانا بالىسىنى كۆتۈرگىنىچە ماڭدى... دەريا دەھ-شەتلىك شارقىرايتتى ، مۇزدەك لاي سۇ قىرغاققا ئۇرۇلۇپ دەھشەت-لىك داۋالغۇپ ، بۇ ئانا - بالىنى پاتراق يۇتۇۋېتىش ئۈچۈن قۇچاق ئاچاتتى . مانا ، سۇ بالىنىڭ پۇتلىرىغا تەگدى ، بالا ئەندىكىپ چىر-قىراپ ئانىسىغا چىڭ ياماشتى .

— جېنىم ئاپا ، جېنىم ئاپا ، بوۋاملارنىڭكىگە بارمايلى !

بالا قاتتىق بىر سىلكىنىۋىدى ، ئانا غىلتاڭ تاشتا تەڭپۇڭلۇقى-نى يوقىتىپ سۇغا يىقىلدى . بالا قىرغاققا قاراپ قاچتى . ئانا ئۈنى سۇغا سۆرىدى . ئۇلار قىيا - چىيا قىلىشىپ هايات - مامات ئۈچۈن تىركىشۋاتقان شۇ مىنۇتتا ، قىرغاقتا قېچىر مىنگەن بىر ئادەم پەيدا بولدى .

— قويۇڭ ، قىزىم ، شەيتانىڭ كەينىگە كىرمەڭ ! — دېدى قېچىر مىنگەن ئادەم قېچىردىن سەكرەپ چۈشۈپ .

گۈزەلئاي دەريانا يۈگۈردى . سۇ كۆكرىكىگە كېلىدىغان يەرگە كېلىپ ماغدۇرسىزلىنىپ يەنە يىقىلدى ، ئاندىن كېيىن نېمە بول-غىنىنى سەزمىدى...

— كۆزىڭىزنى ئېچىڭ قىزىم ، هە ، مانا ياخشى بولۇپ قالدى-ڭىز ، هېچنېمە بولمىدىڭىز ، قورقۇپ كەتتىڭىز ، مەن سىزنى تونۇدۇم ، مۇنۇ بالامدىن ئۇقتۇم ، هەممىنى ئۇقتۇردى . ئەلانىڭ ئوغلىكەن ، مەن كىم ، بىلەمسىز ؟

گۈزەلئاي جاۋاب بەرمىدى .

— مەن ساۋۇتوف ، — دېدى ئەر كىشى ، — سىزگە ئەلا مەن توغرۇلۇق نۇرغۇن گەپلەرنى قىلىپ بەرگەن بولغىيدى ؟

گۈزەلئاي بېشىنى لىڭشىتتى ، ئۇ ئەمدى ئولتۇرۇپ چۈۋۈل-غان چاچلىرىنى تۈزەشتۈرمەكتە ئىدى . يەرگە قاراڭغۇ چۈشتى ،

دەريانىڭ شاۋقۇنى تېخىمۇ كۈچەيدى . بالا تىترىمەكتە ، گۈزەلئايمۇ ئەمدى تولۇق هوشىغا كېلىپ قىلغان ئىشىدىن ئۇيالماقتا ئىدى .

— يۈرۈڭ ، قىزىم ، قېچىرغا مىندۈرۈپ ئاپىرىپ قوياي ، قورۇنماڭ ، مەن سىزنىڭ ئۆز ئاتىڭىز ، هەي نادان قىز ، كىچىك-كىنە كېچىككەن بولسام تۇغەيتتىڭلاركەن . بۇ تولىمۇ ئەخمەقلىق ، تۇنۇگۈنلا بىر دوستۇم ئاشۇ تاش دۆۋىلەنگەن دوقمۇشتىن دەريا-غا سەكرەپ ئۆلۈۋالدى ، ناهەق زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمىدى ، قىل-غان گۇناهىنىڭ تايىنى يوق ، زادىلا ئۇچۇقدالمىغان ئاق كۆڭۈل بىر رەهبەر ئىدى ، تۆهمەتنىڭ قۇربانى بولدى . ئەمدى بىزنىڭ كىمدىن ئىنتىقام ئالمىقىمىزمۇ بىر گەپ ، مەن شۇ دوستۇمنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن دەريا بويىغا تاش دۆۋىلىدىم ، قارىسام سىلەر ئۆمسە هەربىرىڭلەر قىلىپ يۈرۈيسىلەر ، قېنى قېچىرغا مىنىڭ .

ساۋۇتوف گۈزەلئايىنى قېچىرغا ئاۋايلاپ مىندۈردى . كىچىك ئەلىنى چاپىنىغا يۆگەپ ئانىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىۋىدى ، بالا ئۇخلاپ قالدى . ساۋۇتوف قېچىرنى يېتىلەپ كېتىۋېتىپ سورىدى :

— ئېيتىڭە ، قىزىم ، قانداق بىر دىشۋارچىلىققا يولۇقتىڭىز ؟

— سورىماڭ ! — ئايال پەس ئاۋازدا يىغا ئارىلاش پىچىرلە-دى ، — مەن هامانەم ئۆلۈۋالىمەن .

— بىرى بوزەك قىلدىمۇ ؟ ئاياغ ئاستى قىلدىمۇ ؟

گۈزەلئاي بۇقۇلداپ يىغلىدى .

— چۈشەندىم ، — دېدى ساۋۇتوف خاپىلىقتىن گاراڭ-گۇرۇڭ-لاشقان ئاۋازدا ، — سىزدەك چىرايلىق ، تۇل ئايالغا يامانلىق ئويلايدىغانلار كۆپ بولىدۇ . خاتىرجەم بولۇڭ ، بىز ئىنتىقام ئالە-مىز ، ئۇنى جازالاپ ئۆچىگىزنى ئېلىپ بېرىمىز . ناۋادا ، ئۆلۈپ كەتكەن بولسىڭىز ، سىز ئەلانىمۇ ئۆلتۈرگەن بولاتتىڭىز . ئۇنىڭ يۈرىكىگە ساقايماس جاراهەت چۈشۈرەتتىڭىز ، ئۇ بىزنىڭ ئۇمىدە-مىز ، غۇرۇرىمىز . بىز ئۇنى زەربىدىن ئاسرىشىمىز لازىم . ئۇ

يىراق سەھرادا يۈرگىنى بىلەن ، ئۇنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ ، قايغۇ-سىنى قىلىپ يۈرگەنلەر ناھايىتى كۆپ . قىزىم ، سىز گەرچە ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە ئاي ئۆي تۇتقان بولسىڭىزمۇ ، ئۇنى تېخى مەنچە-لىك چۈشەنمەيسىز . ئۇ ئۆز ھاياتىنى مەنىسىز ئىشقا ئەمەس ، مىللىتىمىزنىڭ شان - شۆھرىتىنى كۆتۈرۈشكە بېغىشلىغان ئادەم . ئۇنداق ئادەملەردىن بىزدە نەچچىسى بار ؟ ناھايىتى ئاز ، تولىمۇ ئاز ، بىز ھېچقانچە ئىش قىلالمىدۇق . ئۇمىدىمىز ئەلاغا ئوخشاش جىگەرلىك ياشلاردا . ئومۇمەن ، مەن بىلىدىغان ياشلار ئىچىدە مەي-لى بىلىم ، ئەخلاق - پەزىلەتتە ، غەيرەت - شىجائەت ، يىراقنى كۆرەرلىكتە بولسۇن ، ھېچكىم ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشەلمەيدۇ ! سىز ھېچبىرلىمىسا شۇنى ئايىشىڭىز لازىم ئىدى . ئۇنىڭ يۇرد-كىنى پارە - پارە قىلىشىنىڭ قانچىلىك چوڭ زىيان ئىكەنلىكىنى ئويلىشىڭىز لازىم ئىدى .

گۈزەلئاينىڭ بېشى چۈشتى . ئۇ شۇ تاپتا ھەممىگە پۇشايمان قىلماقتا . ئەلادىن ئاجراشقىنىغا ، رەقىپنى ئىزدەپ چىققىنىغا ، بالىسىنى ئېلىپ دەريا بويىغا ئۆلمەكچى بولۇپ كەلگەنلىكىگە قاتـ-تىق پۇشايمان قىلماقتا ئىدى .

شەھەر يېقىنلاشتى . ساۋۇتوف دەرەخلەر ئارىسىدىن قىزىرىپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان چىرايلىق تولۇن ئايغا قارىدى .

— ئەنە ، سىز كۈلۈپ كۆتۈرۈلۈۋاتىسىز ، — دېدى ئۇ چاقچاق قىلىپ ، — سىزنىڭ ئورنىڭىز سۈزۈك ئاسمان . لاي سۇنىڭ ئىچىـ-دە سىزگە نېمە بار ، قىزىم ، سەپىرىڭىز مۇڭەپپەقىيەتلىك بولغان بولسا ، قىسقىسى سىز ئۇچۇنمۇ كىم بىلەن ھېساب - كىتاب قىلىشنى بىلمىگەن بولاتتۇق . سىز ماڭا بولغان ئىشنى ئىككىلىك خەت بىلەن مەلۇم قىلىپ بېرىڭ ، مەن جەزمەن قىساس ئېلىشىنىڭ يولىنى قىلىمەن . مەن ياشاپ بولغانمەن . مېنىڭ ئەمدىكى ئىشىم باشقىلارنى ياشىتىش !

ئۇلار گۈزەلئاينىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ئادەم-لەر تېخى ئۇخلىمىغان . ئىشىك ئالدىدىكى سۇپىلاردا ئولتۇرغانلار ئىچىدىن ئۆڭى ئىگىسى تۇل ئايال ئورنىدىن تۇردى :

— نەگە كەتتىڭىز ، قىزىم . بايا ئىككى ئادەم بىلەن بىر قىز سىزنى ئىزدەپ كەلگەنىكەن ، سىزگە خەت قالدۇرۇپ كەتتى ، — دېدى .

گۈزەلئاي بىلەن ساۋۇتوف ئۆيگە كىرىپ مۇنۇ خەتنى ئوقۇدى :

«ئوسمان ، قۇرماش ، ئەلانۇر ئۇچىمىز كەلسەك يوق ئىكەن-سىز ، سىزنىڭ ئۆڭى دەۋايىڭىز ئاممىنىڭ كۈچى بىلەن ھەل بول-دى . ئەتە بىزگە يولۇقۇڭ !

1967 - يىلى 17 - ئىيۇل»

— مانا بۇلار ئەلانىڭ ھىمايىچىلىرى ! — دېدى ساۋۇتوف خوشلىشۇېتىپ ، — گۈزەلئاي ، تېخى بۇنىڭدىن كېيىن تولىسىز قىزىم !

گۈزەلئايغا قىلىنغان ھاقارەتنى بىرىنچى بولۇپ رەقىپ كۆتۈ-رۈپ چىقتى . ئۇ گاچىنى سولىتۇېتىپ ، ھەممىلا جايدا ئۆز غەزە-پىنى بايان قىلىپ بۇ ئىشنى سۆزلەپ يۈردى . بۇ ئىشتىن ئەلانىڭ دوستلىرى ئىچىدە بىرىنچى بولۇپ قۇرماش خەۋەر تاپتى . ئۇ ھا-شىرنى ئىزدۇىدى ، ھاشىر تېپىلمىدى . ئۇ يازلىق يىغىم خىزمىتى بىلەن ئادەم باشلاپ تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتكەن ، تاشپولاتمۇ ئائىلىسى بىلەن ئاتا - ئانىسىنىڭگىگە — يىراق يېزىغا كەتكەنىدى . قۇرماش ۋېلىسىپىتىنى غىچىرلىتىپ شەھەرگە كىرىپ ئوسماننى تاپتى . ئۇ ئوسمانغا ئويلىغىنىنى ئېيتتى .

— بۇ جەزمەن ئاشۇ رەقىپنىڭ تۆھمىتى . ئۇ گۈزەلئاينىڭ نامىنى بۇلغاپ ئۆزىگە بويسۇندۇرماقچى ، گاچىنىڭ قولىدىن بۇنداق

ئىش كەلمەيدۇ .

— گۈزەلئاي نېمىگە رەقىپنىڭ يېنىغا چىقىۋېدىكىن ؟

قۇرماش گۈزەلئاينىڭ ئۆي دەۋاسىنى ئېيتىپ بەردى . بۇ دەۋانىمۇ ئۇ رەقىپتىن ئاڭلىغانىدى . ئۇلار ئوسمانىنىڭ ئۆيىگە توپلاندى ، ئەلانىڭ جان كۆيەر ئونغا يېقىن دوستى مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئىشنى ئاخىرغىچە ئېنىقلاشقا بەل باغلىدى .

— گۈزەلئاينىمۇ ھمايە قىلىشنى ئۇنتۇپ قالمايلى ، — دېدى قۇرماش ، — ئۇنىڭغا ھېچبولمىسا ئاۋۋال ئۆز قورۇسىدىن بىر ئېغىز ئۆي ھەل قىلىپ بېرەيلى . خىزمىتى يوق ، بىر بالا بىلەن قىيىن ، كۈندە ھالىدىن خەۋەر ئالايلى .

ئۇلار گۈزەلئاينىڭ دادىسىنىڭ ئىدارىسىگە بېرىپ سابىق ئىدارە باشلىقىنى تاپتى . باشلىق قورۇنىڭ ئۆزگەرتىلمىگەن تۆت ئېغىز تاختايلىق ئۆيى بىلەن بېغى بارلىقىنى ، بۇ ئۆيلەرنى ئىدارىدىكى مەلۇم ئادەمنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ساتقانلىقىنى ئېيتىپ ئىسپات يېزىپ بەردى . ئۇلار يازما ماتېرىيالنى ئېلىپ بىرنەچچە ئورۇنغا باردى ، ھېچ ئىش ھەل بولمىدى ، ئاخىر ھېلىقى ساتقۇچىنى ئىزدەپ تاپتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قاتتىق مۇنازىرىلەشتى ، ئۇنى ھەربىي رايونغا ھەيدەپ كەلدى . ھەربىي رايوندىكى بىر چوڭ كىشى ئۆي ساتقۇچىنى قاتتىق سۆكتى ۋە ئوچ كۈنگىچە ئۆينى ئىگىسىنىڭ قولىغا بېرىشنى بۇيرۇدى . ئون نەچچە دوست ئۆي ساتقۇچىدىن تىلخەتمۇ ئېلىۋالدى .

— ئىتتىپاقلاشسا مەسىلە ھەل بولىدىكەن ، — دېدى ئوسمان خۇشال بولۇپ ، — مېنىڭ تەلىپىم ، بىز ئۆزىمىز بىر جەڭگىۋار دۇي قۇرايلى ، ئىككى پەي بىلەن كارىمىز بولمىسۇن ، دوستلىرىمىزنىڭ مەسىلىلىرىنى ھەل قىلايلى . گۈزەلئاي ئەنىسى ، ئەلا ئەنىسى ، ھاشىر ئەنىسى ، ساۋۇتوف ئەنىسى ، رازىيە ، ماناپ ، ناسىرلارنىڭ ئىشى بىزگە يېتىپ ئاشىدۇ . بىز ئۇلارنى پاكىت

ئارقىلىق ئاقلاشنىڭ يولىنى قىلايلى ، مەسىلەن ، «ساۋۇتوف گۇ-رۇھى» دېگەن ئەنزە بىلەن ئەلا قارىلاندى ، ئەلانىڭ دوستى دەپ ھاشىر ئەيىبلەندى ، كىم بىلىدۇ ، يەنە كىملەر قارىلىنىدۇ ، كىم-لەر جازالىنىدۇ تېخى ؟ ! بىز ئۆز - ئۆزىمىزنى ئازاد قىلايلى .

ئۇنىڭ پىكرىگە بىرنەچچە دوست قوشۇلدى . بۇلار بىرىنچى بولۇپ گۇزەلئاي توغرىسىدىكى تۆھمەتنى ئېنىقلىماقچى بولۇشتى .

گۇزەلئاي ئەتىسى ساۋۇتوف بىلەن بىللە ئوسمانلارنىڭكىگە كەلدى . گۇزەلئاي ۋەقەنىڭ پۈتۈن جەريانىنى زۇلخۇمار بىلەن ئەلانۇرغا تەپسىلىي قىلىپ سۆزلەپ بەردى . ئۇلار شۇ كۈنى ھارۋا ئاپىرىپ گۇزەلئايىنى يېڭىدىن بوشتىلغان ئىككى ئېغىز ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئەكەلدى . بۇ ئۇلارنىڭ تۇنجى غەلىبىسى ئىدى . ئۇلار غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ گۇزەلئايىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ، بۇ ئۆيدە ئاددىي ئولتۇرۇشمۇ قىلىشتى . ھاراقنىڭ كۈچى بىلەن گۇزەلئايىنى ھويلىدىكى ئۆيلەرگە باشلاپ كىرىپ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىنغان ئۆي جابدۇقلىرىنىڭ تونۇيالىغانلىرىنى قويماي يىغدى . ھويلىدىكى قوشنىلاردىن نۇرغۇنلىرى ئىشكاپ ، كارىۋات قاتارلىق مۇلۈكلەرنى ئۆزلۈكىدىن ئاچقىپمۇ بەردى . گۇزەلئاي ئەلانىڭ بۇ دوستلىرىنىڭ ئۆزىگە قانات ياپقىنىنى كۆرۈپ خۇشال بولدى ، جانلاندى ، ئۇ يۈرىكىنى مۇجۇپ ئارام بەرمەيۋاتقان روھىي ئازابنى ۋاقتىنچە ئۇنتۇشقا قانچە تىرىشىپ باقسىمۇ ، لېكىن بولمىدى . ئۇ ھامان سولغۇن ، خىيالچان ، چۈشكۈن ئىدى .

— قىزىم ، — دېدى ساۋۇتوف قىزنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ، — مەن سىزگە ماشىنا ، رەخت ئېلىپ بېرەي ، سىز رېشىلىيە ئىش-لەڭ ، مەن ھامانەم بازاردا ئۇقەت قىلىۋاتقان ئادەممەن ، سىزگە پۇل قىلىپ بېرىمەن ، مەن سىزگە جاھان تۇزەلگۈچە قارايمەن ، سىزدىن ئۆتۈنەي ، دوستلىرىڭىز ئۈچۈن ، ئەلا ئۈچۈن يامان خىيال-لارنى نېرى قىلىڭ ، خورلانغان يالغۇز سىزمۇ ؟ ھەممىمىز خورلە-

ئىنۋاتسىز !

گۈزەللىيغا ھەمراھ بولۇپ ئەلانۇر ئۇ ئۆيدە قونۇپ قالدى . دوستلار كوچىغا چىققاندىن كېيىن ئوسمان :

— قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى غەزەپ بىلەن ، — مۇشت بىلەن ھەل قىلىمىزمۇ ياكى قەغەز ـ قەلەم بىلەن ؟

— مۇشت بىلەن مىلتىقنى يەڭگىلى بولمايدۇ ، — دېدى قۇرماش ، — قەغەز ـ قەلەم ، چوڭ خەتلىك گېزىت ، تەشۋىق ۋەرەقىسى بىلەن رەقىپنى سېسىتىش كېرەك . ئۇنى قورالسىزلاندۇرغاندىن كېيىن ھەرنېمە قىلساقمۇ قىلالايمىز .

— گۈزەللىيىنىڭ ئىسمىنى يازمىزمۇ ؟ ئەلا ئاڭلىسا قانداق بولىدۇ ؟

— ياق ، ئىسمىنى يازمايمىز ، «بىر مەزلۇمنىڭ كۆز يېشى» دەپ چوڭ خەتلىك گېزىت ، تەشۋىق ۋەرەقىسى يازايلى .

— چوڭ خەتلىك گېزىتنى كېچىسى چاپلايلى ، — دېدى ساۋۇتوف يول كۆرسىتىپ .

— چوڭ خەتلىك گېزىتنىڭ يېنىغا : «بۇزۇق ئۇنسۇر رەقىپنى قانۇنىي جازاغا تارتايلى !» ، «ئىت بېشىنى يانجىيلى» دېگەندەك چوڭ شوئارلارنى چاپلاپ ، شوئارلارنىڭ ئاخىرىغا ھەر خىل جەڭگىۋار دۇيلەرنىڭ ئىسىملىرىنى يازايلى .

ئۇلار مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن يەنە ئوسماننىڭ ئۆيىگە مېڭىشتى . ساۋۇتوف «بىر مەزلۇمنىڭ كۆز يېشى» ناملىق ماقالىنىڭ تېكىستىنى يازىدىغان بولۇپ كېلىشكەندىن كېيىن ، ئۇلار شۇ ئاخشىمىلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى .

رەقىپ ئۇستى ئوچۇق جىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ناھىيىدىن شەھەرگە ئىككى قوراللىق مۇھاپىزەتچىسى بىلەن «تەييارلىق كومىتېتى» دائىمىي ھەيئەتلىرىنىڭ يىغىنىغا كەلدى . رەقىپ ماش رەڭ شىم ـ تۇجۇركا ، شەپكە كىيگەن ، ئوبدانلا قورساق سالغان ،

ئىككى قوۋۇزى ساڭگىلاپ ، كۆزلىرى پۈتكەن ، پەۋاز قاپاقلىرى ئۇستىدىكى يېيىلاڭغۇ ، شالاڭ قاشلىرى تار پېشانىسى بىلەن يۈزدىنى ئايرىپ تۇرمىغىنىدا ، ئومۇمىي يۈز قۇرۇلۇشى ئېقىپ پىشقان ئارپا نېنىغا ئوخشاپ قالغانىدى . ئۇ يىغىن باشلانغاندا كىردى . ئۇ ھەربىي رايون ۋەكىلىنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالدى ۋە يىغىن قاتناشچىلىرىغا مەغرۇر قىياپەتتە قاراپ چىقتى . بۇگۈن نېمىشقىدۇر ئۇنىڭغا قاراپ باش ئىرغىتىدىغانلار ئازايغان . ئۇ ھەيران قالدى ۋە گۇمانخورلۇق بىلەن ئوڭ يېنىدىكى ئىشچى كىيىمى كىيگەن ياش بالىغا پىچىرلىدى :

— باياتىن نېمە گەپلەر بولدى ؟

يىگىت گەپ قىلمايلا ئۇنىڭغا بىر تەشۋىقات ۋەرەقىنى تۇتقۇزۇپ قويدى . رەقىپ ماۋزۇسىنى ئوقۇدى : «بىر مەزلۇمنىڭ كۆزيېشى» . ئۇنىڭ ئاستىدا : «ئىنقىلاب چاپىنى كىيىۋالغان بۇزۇق ئۇنسۇر» دېگەن كىچىك ماۋزۇ تۇراتتى .

رەقىپ ئالدىراپ ئوقۇدى ، ئوقۇغانسېرى ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، قوۋۇز گۆشلىرى لىپىلداپ كەتتى . ماقالىنىڭ تىلى ئۆتكۈر ، پاكىتلىرى كۈچلۈك ، تەلەپپۇزى قانتىق ئىدى . ئۇچ كۈن بۇرۇنقى ۋەقە ئىخچام ، تەسىرلىك بايان قىلىنىپ ، ئاخىر بىگۇناھ گاچىنىڭ تىلغا كىرگەنلىكى ، بىگۇناھ ئايالنىڭ بالىسى بىلەن دەريا‌غا تاشلانغانلىقى زەھەرلىك تىل بىلەن خۇلاسىلىنىپ ، ئاندىن كېيىن جەمئىيەتتە بۇ خىل زوراۋانلىقنى مەلۇم شەخسنىڭ ئۇتۇقى قىلىپ كۆرسىتىدىغان نەيرەڭگە يول قويۇلمايدىغانلىقى ئۆتكۈر تىل بىلەن كۆرسىتىلگەن .

رەقىپ قەلەم ئىگىسىگە قارىدى ، «ئادۋوكات» دەپ ئىمزا قويۇلغانىدى .

رەقىپ ئوقۇپ بولۇپ بېشىنى كۆتۈردى . ھەممىلا كۆز ئۇنىڭغا تىكىلگەنىكەن ، ئۇ مەڭدەپ ، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ۋەرە-

قىنى مىجىپ تۇتتى :
— بۇ تۆھمەت ! قىپقىزىل زىيانكەشلىك !
— ئايالىنىڭ سىزدىن يارىدەم تەلەپ قىلىپ چىققىنىچۇ ؟
— بۇ... بۇ راست !
— ئايالىنى ئەتەي كەتكۈزمىگىنىڭىزچۇ ؟
— مەن ياخشى نىيەت بىلەن ساقلاتقۇزغان !
— بۇ يەردە نىيەت توغرىسىدا ئەمەس ، پاكىت توغرىسىدا سۆز بولۇۋاتىدۇ ! — ھەربىي باشلىقنىڭ ئاچچىقى كەلگەن ، قاپىقى چۈشكەنىدى . ئۇ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — بىلەمسىز ، بىز بۇ خىل جىنايى ئىشقا ھەرگىز سەل قارىيالمايمىز . بىز بۇ ئىشنى جىددىي بىر تەرەپ قىلمىساق ، ئاممىنىڭ غەزىپىنى باسالمايمىز !
— سىز چىقىپ تۇرۇڭ ! — دېدى بىر ياش قىز ئورنىدىن تۇرۇپ ، — بۇ بىزنىڭ ئىنقىلابىي ئاممىۋى تەشكىلاتىمىزنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ يۈزىگە سۈۋىۋالغان قارا ، بىز بۇنىڭغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمىز !
— گاچا ئۆز جىنايىتىگە ئىقرار ! — رەقىپ ئارانلا شۇنى دېيەلىدى .
— بەللى ، — دېدى ھەربىي ۋەكىل مەسخىرە قىلىپ ، — سىزنىڭ گاچىنى تىلغا كىرگۈزىدىغان سوراقخانىڭىزمۇ بارمۇ تېخى ؟ سىزگە ئادەم قاماش ھوقۇقىنى كىم بەردى ؟ نېمىشقا سوراقخانىڭىزنى تارقاتمايسىز ؟
ئەمدى رەقىبنىڭ پۇتلىرىمۇ تىترىمەكتە ئىدى .
ئۇ چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلانغان يەرگە كەلدى . ئۇ ئىسمى تەتۇر يېزىلغان چوڭ خەتنى كۆرۈپ ببشى قايدى ، ئۇزۇنچاق قەغەزگە : «قوي تېرىسىگە كىرىۋالغان يىرتقۇچ بۆرە رەقىپنى قەتئىي قانۇنىي جازاغا تارتايلى ! » دەپ يېزىلغانىدى .
رەقىپ كەينىگە ياندى ـ دە ، ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ ئىككى

مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ناھىيىگە يۇرۇپ كەتتى .
ئۇ ئىككى كۈندىن كېيىن جىن ـ شەيتانلارنى كۈرەش قىلىش چوڭ يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلدى ، سىنىپىي دۈشمەنلەر قاتاردا قولى باغلاقلىق گاچىمۇ بار ئىدى .

4

«ئادۇوكات» ناھايىتى تېزلا پۈتۈن ئەتراپقا تونۇلدى . ئۇنىڭ خىزمىتى ، ئىناۋەت ، كۈچى توغرۇلۇق ئاجايىپ ـ غارايىپ ھېكايە-لەرمۇ توقۇلدى . ئۇنىڭغا ھال ئېيتقۇچىلار ، ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ ئوچۇق خەت ، چوڭ خەتلىك گېزىت يېزىپ ئۆز ھالىنى مەلۇم قىلىشتى . كوچىلاردا تۇيۇقسىزلا «ئادۇوكات»نىڭ چوڭ خەتلىك گېزىتلىرى پەيدا بولۇپ قالسا ، نەچچە يۈزلىگەن ئادەم ئۇنى تالىشىپ ـ ئىتتىرىشىپ ئوقۇشىدىغان بولۇشتى ، لې-كىن ھېچكىممۇ بۇ تەشكىلاتنىڭ نەدە ۋە كىملەردىن قۇرۇلغانلىقى-نى بىلمەيتتى . بۇگۈن غۇلجا شەھىرىنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىغا ئىككىنچى بىر ئايال — رازىيە توغرىسىدا بىر قىزىقارلىق چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاندى . ئوقۇغۇچىلارغا «ئادۇوكات»نىڭ راست-تىنلا تەسىرى چوڭقۇرلۇقتىن بىلدۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن ، بۇ چوڭ خەتلىك گېزىتنىڭ ئەينەن كۆچۈرۈپ كۆرسەتمەكچىمىز . بۇ-نىڭ ماۋزۇسى مۇنداق : «بىر ئېغىز راست گەپكە بىر ئۆمۈر جازا» ، كۆچۈرۈلمىسى :

«دۇنيادا ئوغرىلىق ، قاراقچىلىقنى گۇزەل ئەخلاق دەپ ئېلان قىلغان ھېچقانداق ھۆكۈمەت يوق ، شۇنداقلا بۇ ئىككى ئاتالغۇنىڭ نەچچە خىل شەكىلده ئىپادىلىنىشىنى ساناپ باققان بىرمۇ ئادەم يوق . تۇخۇم ئوغرىسىدىن تارتىپ دۆلەتنىڭ ئەڭ

مەخپىي ھۆججەتلىرىنى ئوغرىلاشقىچە بولغان ئوغرىلىق زادى نەچچە خىل ؟ ئۇنىڭغا بەلكىم جاۋاب بېرىدىغان ئادەم چىقماس . ئەمما تالان ـ تاراج قىلىش ئوغرىلىقنىڭ ئالىي شەكلى بولـ سىمۇ ، بۇنى ئاقلايدىغانلار شۇنچىلىك كۆپ ۋە كۈچلۈك . تىللايدىغانلارچۇ ؟ ئادالەت پىرىنسىپ كۆزى كور ، پىچىقى گال بولۇپ قالىدىغان چاغلاردا ، ئەلۋەتتە تىللىغۇچىنىڭ ئورنى تۇرمە ، ئىسمى جىنايەتچى بولماي نېمە بولاتتى ؟ ئىشەنمىسەڭـ لار تۆۋەندىكى قۇرلارغا قاراڭلار :

كىچىككىنە مېۋىلىك باغ ، ھۆپپىدە گۈللەر ئېچىلغان ھويلا . قوش قاناتلىق ھويلا ئىشىكى ، ئۇنىڭ ئىككى يېنىدىكى ھاكلانغان كىچىك سۇپا ، كوچىغا قارىغان قاپقىلىق دېرىزە ، تەكچىسىدە كۈلۈشۈپ ـ ماريىشىپ تۇرغان ھەر رەڭ گۈللەر . مانا بۇ غۇلجا ئاھالىسىنىڭ ئاددىي قورۇسىنىڭ سۈرىتى . بۇ گۈزەل سۈرەتنى كىمنىڭ يىرتقۇسى كېلىدۇ ؟ بۇ ئائىلىدىكى پۈتۈن ھاياتى ۋە كۈچىنى مائارىپ ۋە مەرىپەتكە بېغىشلىغان ئۇچ ئەۋلادنىڭ ھاكىمىيەتنى ئۆرۈۋېتىش غەرىزى بار دېسە ، كىممۇ ئىشىنىدۇ ؟ بۇ ئۆيدىكى بىر خىل تەرتىپلىك ، ئىناقـ لىق ، ھۆرمەت بىلەن داۋام قىلىۋاتقان ھايات بىمەھەل ئۇشـ شۇك تەگكەن باغدەك ۋاقىتسىز خازان بولدى . بۇ ئۆينىڭ خۇشلۇقى ۋە ئۈمىدى بولغان رازىيە ھازىر تۇرمىدە . ئۇنىڭ مومىسى قازا تاپتى ، دادىسى ئەقلىدىن ئازغان ، ئانىسى تۇيۇقـ سىز يۇرەك كېسىلىگە يولۇققان ، بۇ ئائىلىنى كىم ۋە قانداق نابۇت قىلدى ؟ تۆۋەندىكى قۇرلاردا بۇ سوئالغا جاۋاب چىقىدۇ .

شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىنكى ھەممە گېزىت ـ ژۇرـ نالىلار ، قەدىمكى كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ نادىر قوليازمـ لىرى ، نەچچە مىڭ پارچە ھەر خىل يېزىقتىكى كىتابلار ، نەچچە يۈز پارچە ھەر خىل ژۇرنال توپلاملىرى بۇ ئائىلىنىڭ

بىرنەچچە ئەۋلادىنىڭ ھالال ئەمگىكى بىلەن يېغقان بىردىنبىر بايلىقى ئىدى . ئۇلار ھەر كۈنى بەش - ئالتە سائەت ئۆرە تۇرۇپ بالىلارغا دەرس سۆزلەش ، كېچىلىرى ئۇخلىماي يۇرەك قېنىنى سەرپ قىلىش بەدىلىگە بۇ كىتابلارنى يېغقان . ئۇلار كىشىلەرگە شۇنچىلىك كۆپ بايلىق يارىتىپ بەرگەنكى ، بىرىنىڭ قىلچىلىك نېمىسىنى ئۆزىنىڭ قىلمۇالغان ئەمەس . ئۇلار پاكلىق ، ھاللىق ۋە مەرىپەتنىڭ سىيماسى ئىدى . لېكىن ، بىزنىڭ ئىشنى تالان - تاراج قىلىش بىلەن باشلىغان «سادىق» جەڭچىلىرىمىزگە ئەڭ بۇرۇن مۇشۇ ئائىلە ئەڭ خەتەرلىك ۋە قورقۇنچلۇق بىلىندى - دە ، ئۇلار بىر دەيدىغىنىڭ قول ئىشارىسى بىلەن خۇددى يوقىتىپ ، بۇ ئائىلىگە ھارۋا - ماشىنىلارنى سۆرەپ كېلىپ ھېلىقى كىتابخانىدىكى بارلىق كىتابنى خۇددى ئېغىلدىن ئوغۇت باسقاندەك بېسىپ ماڭدى . ئوغرىلىق ، قاراقچىلىق بىلەن ھاللىلىقنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئۇچ يېشىدىن تارتىپ ئېنىق بىلىپ كېلىۋاتقان رازىيە يولسىزلىققا قارشى يالغۇز ئۆزى جەڭ ئېلان قىلدى . ئۇنى قوللاش ، مەدھىيىلەش ، مۇكاپاتلاش لازىم ئىدى ، لېكىن ‹جەڭچىلەر ›گە ئۇ ‹قەبىھ دۇشمەن › بولۇپ كۆرۇندى . بىرلىرى ئۇنىڭ قولىنى قايرىدى ، بىرلىرى چېچىنى يۇلدى ، بىرلىرى ئاغزىغا ئۇردى . رازىيە ئۇلارنى تىللىدى ، تىللىغاندىمۇ چەكتىن ئاشۇرماستىن : ‹يولسىزلار ! › ، ‹فاشىستلار ! › ، دېگەندەك تىللار بىلەن تىللىدى . بۇ يەردە جىنايەتچى بىلەن جىنايەتچىنى ئەيىبلىگۈچىنىڭ چەك - چېگرىسى ئېنىق تۇرسىمۇ ، قوراللىق ئادەملەر ئەيىبلىگۈچىنى تۇرمىگە سالىدى . ئۇنىڭ ئېيتقىنى بىر ئېغىز راست گەپ ، ئەمما ئۇ بىر ئۆمۈر تۇرمىدە ياتارمىش . ئادالەت ۋە دېموكراتىيىنىڭ بايرىقى راستتىنلا كۆكتە جەۋلان قىلىۋاتقان بولسا ، رازىيەنى

قىزىل بايراقنىڭ ئۆزى ھمايە قىلىشى كېرەك . ناۋادا ، قا-
نۇن ۋە ئاقلاش ھوقۇقى ھەممە يازما ماتېرىياللاردىن چىقىرى-
ۋېتىلمىگەن بولسا ، رازىيەنى ئادالەت - قانۇن ئاقلىسۇن ،
رازىيە قويۇپ بېرىلسۇن . ئۇلارنىڭ زىيانلىرى تۆلەنسۇن ،
ئۇلارنى ۋەيران قىلىشقا دەيدەپچىلىك قىلغان ، ئۇرغان ، بۇلى-
غانلار قانۇن ئالدىدا تىزلاندۇرۇلسۇن !
ئادۇوكات . 1967 - يىلى 28 - ئىيۇل»

— توغرا گەپ !
— ئىنقىلابىي تەلەپ !
— بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى لۇشيەننىى پىپەن قىلغانلىق !
— ياق ، تىغ ئۇچى مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا قارىتىلغان ئەكسىل-
ئىنقىلابى دازىباۋ .

بىزنىڭ ھەرقانداق گەپنى قىلىشتىن قورقمايدىغان «باتۇرلى-
رىمىز» ، مانا شۇنىڭ بىلەن غۇزمەك - غۇزمەك بولۇشۇپ قوللى-
رىنى شىلتىشىپ ، ئۇزۇندى ، ھۆججەتلەردىن نەقىل كەلتۈرۈشۈپ
مۇنازىرە باشلىۋېتىشتى .

بايانتىن بېرى چوڭ خەتلىك گېزىت ئۇستىدە بولۇۋاتقان ھەر
خىل گەپلەرنى ئاڭلاپ بىر چەتتە تۇرغان ئەلانۇر ئىختىيارسىز
مۇنازىرىچىلەرنىڭ ئارىسىغا كىردى . ئۇ ئاق كۆڭلەكچان قىزنىڭ
مۇرىسىگە قولىنى قويدى . قىسقا چاچ ، بىلىكىدە قىزىل بەلگىسى
بار قىزىل قوغدىغۇچى قىز ئەلانۇرغا بۇرۇلۇپ قارىدى .

— سىڭلىم ! — دېدى ئەلانۇر بايانتىن ئاغزىدىن چوڭ خەتلىك
گېزىتنى ئەيىبلەشتىن باشقا گەپ چىقمىغان بۇ قىزغا نارازى بو-
لۇپ ، — ناۋادا رازىيەنىڭ ئورنىدا سىز بولسىڭىز ، ئاشۇ ئەھۋال
ئاستىدا قانداق قىلارىدىڭىز ؟

— ئىنقىلاب تەرەپتە تۇراتتىم !

— دادىڭىزغا قارشى تەرەپتىما ؟

— ئىنقىلابتا ئادەمگەرچىلىك بولمايدۇ ، ئىنقىلاب مەنپەئىتىگە زىيان سالىدىكەن ، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، بىز ئىسيان كۆتۈرىمىز !

ئەلانۇرنىڭ غەزىپى ئۆرلىدى ، ئۇنىڭ دادىسىمۇ ھازىر تارتىپ چىقىرىلغان ، ئۇ بىلىدۇ ، دادىسى ھېچقانداق «ئىنقىلاب مەنپەئىتى»گە زىيان سالغىنى يوق . ئۇ 1944 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ قولىغا قورال ئېلىپ ، نىلقا پارتىزانلىرىغا قاتنىشىپ ، گومىنداڭ بىلەن ئېلىشتى ، غۇلجا ھەرەمباغدىكى گومىنداڭ قالدۇق كۈچلىرى بىلەن بولغان سوقۇشتا بىر كۆزىدىن ئايرىلدى . ئۇ يەنە سەپتىن قالماي تاكى ماناس دەريا سى بويىغىچە جەڭ قىلىپ باردى ، قان تۆكتى ، يارىدار بولدى ، لېكىن ئۇنىڭ بەدىلىگە ئارانلا بىر گۇڭشېنىڭ پارتكوم تەشكىلات بۆلۈم كادىرى بولالىدى . ئۇ نېمە قىلدى ؟ سەمىمىي ـ سادىقلىق بىلەن خەلقىنىڭ خىزمىتىنى قىلدى ، كىشىگە ئۇۋال قىلمىدى ، بىر پۇلغا خىيانەت قىلمىدى ، خاتىرە ئۈچۈن ئۆچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرلىق كىيىملىرى بىلەن جەڭلەردىن يادىكار قالغان ئاي يۇلتۇزلۇق ئارمىيە بايرىقىنى ساقلىغىنى ئۈچۈن «پانتۇركىست» دېگەن نام بىلەن قارىلىنىپ سازايى ، كۈرەش قىلىندى ، ھازىرغىچە ناھىيە تۈرمىسىدىن چىقمىدى . ئەلانۇر بۈگۈن بىگۈناھ دادىسىنى ئەيىبلىسە بولامدۇ ؟ ئۆزىچۇ ؟ خەلقە شان ـ شەرەپ كەلتۈرمەن دەپ ۋالىبول ئويىنىدى ، داڭق چىقاردى ، خىزمەت كۆرسەتتى ، ئاخىرىدا مۇشۇ «ئىنقىلاب» باشلىنىش بىلەن دادىسىنى ئاقلاپ سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن ھەممە ھوقۇقىدىن چەكلەندى . بۇلارنىڭ ھەممىسى «ئىنقىلاب مەنپەئىتى»گە زىيانلىقمۇ ؟

— ھەي ! — دېدى ئەلانۇر ھېلىقى قىزنىڭ مۈرىسىدىن سىلكىپ ، — گەپ ـ سۆزۈڭدىن قارىغاندا ، سەن ئادەمدىن تۇغۇلمىغان

ئوخشايسەن !

— نېمە ؟ ! — ھېلىقى قىز ئۇنىڭغا ئەسەبىيلىك بىلەن قادالدى ، — سەن بۆرىنىڭ كۆچۈكى نېمىدەپ كاڭشۇاتسەن !

ئەلانۇر ئۇزۇن غۇلىچىنى كەردى . ئۇ مۇنۇ ئاتسىغا نەپرەتلەنگۈچى مەخلۇقنىڭ ئاغزىغا ئۇرماقچىدى .

— توختاڭ ! — دېدى بىرى تەمكىنلىك بىلەن ، — قويۇڭ ئەلانۇر ، شاپىلاق بىلەن ، بۇلغانغان قانىنى ساپلاشتۇرغىلى بولمايدۇ .

ئەلانۇر قارا كۆزەينەك تارتىپ ، چىغ شىلەپە كىيىۋالغان سا-ۋۇتوفنى تونۇدى ۋە ئېرىقتىن سەكرەپ ئۆتۈپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى . ساۋۇتوف ئېگىز بوي ، قاملاشقان قىزنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ كۆ-رۈشتى .

— ئالدىراشمۇ سىز ، ئەلانۇر ؟

— كەچ كىرگۈچە بىكارمەن !

— ئۇنداق بولسا ، يۇرۇڭ ، رازدىيەلەرنىڭكىگە بېرىپ كېلەيلى .

— دادىسىنى يوقلايمىزمۇ ، ئۆزىنىمۇ ؟

— ئاۋۋال دادىسىنى ، ئىمكان بولسا ئۆزىنىمۇ يوقلايمىز !

ئۇلار قويۇق قېرى تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان كوچا بىلەن مېڭىشتى . چوڭ كوچا داڤا ـ دۇمباق چېلىشىپ ، شوئار توۋلى-شىپ ، قوللىرىدىكى قىزىل ئۇزۇندىلەرنى پۇلاڭلىتىشقان ، باش ـ ئايىغى يوق نامايىشچىلار بىلەن تولغانىدى .

— ئەپەندى ، — دېدى ئەلانۇر «جاڭ ـ جاڭ» چىلارنىڭ ئاۋازى يىراقلاشقاندىن كېيىن يان كوچىغا ئەگىشىپ ، — راستىنى ئېيتىڭە ، مۇشۇ ئىشلار دۆلىتىمىزنىڭ قىياپىتىنى راست-تىنلا ياخشىلىيالارمۇ ؟

ساۋۇتوف قىزغا بىر قاراپ قويدى ـ دە ، بېشىنى لىڭشىتىپ

قويۇپ ، تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب بەردى :

— سىزگە ئىشىنىمەن ، راست گەپ ئۇچۇن ماڭا زىيان سالمايسىز . بۇ بىر ئىنقىلاب ئەمەس ، قىپقىزىل تەلۇلۈك . بۇنداق تەلۇلۈك دۆلەتنىلا تۇگەشتۇرۇپ قالماستىن ، تەلۇلەرنىڭ ئۆزىنىمۇ تۇگەشتۇرىدۇ !

ساۋۇتوفنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەلانۇر چۆچۈپ كەتتى .

ئۇلارنى ئۆمەر ئەپەندى ئىشكى ئالدىدا كۇتۇۋالدى . ئاق چاچ ، ئاق ساقال بوۋاي سۇ سېپىلگەن ئىشكى ئالدىدىكى سۇپىدا نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ ، خىيال بىلەن ئولتۇرغانكەن ، ساۋۇتوف ھەيران بولۇپ قارا كۆزەينىكى بىلەن چىغ قالپىقىنى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ كۆتمەك قارا بۇرۇتى مىدىرلىدى :

— ھوي ، ئۆمەرمۇ سەن ؟

بوۋاي كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، قويۇق ساقال ـ بۇرۇت ئارىسىدىكى لېۋىنى مىدىرلاتتى .

— سىز... سىز ؟

— مەن ساۋۇتوف ! — ساۋۇتوف ئۇنىڭ ئورۇق گەۋدىسىنى قۇچاقلىدى .

— ساۋۇتوف ! — دېدى بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن دوستىنىڭ دۇمبە ـ مۇرىلىرىنى سىلاپ . ئۇلار چىڭ قۇچاقلاشتى . ئەلانۇرغا ساۋۇتوفنىڭ دۇمبىسى ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ جۇدەڭگۇ ، پۇچۇلغان ساقاللىق چىرايى بىلەن كۆك تومۇرلىرى پۇلتىيىپ چىققان ئورۇق قوللىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . بوۋاينىڭ كۆز ياشلىرى ساۋۇتوفنىڭ يەلكىسىگە تامچىلاۋاتاتتى . ئەلانۇر بۇ ئىككى دوستىنىڭ ئۇچرىشىشىنى كۆرۈپ رازىيە بىلەن تېزرەك ئۇچرىشىش ئىستىكى بىلەن ئۆرتەندى .

رازىيەنىڭ ئانىسى مەلىكخانمۇ ئۆزگەرگەن ، بېشىغا بولۇشغا تاشلاپ قويغان ئۆڭگەن گەرىس ياغلىقىنىڭ ئاستىدىن ئاق لەيلىدەك

چېكە چاچلىرى چىقىپ تۇراتتى . يۈزى خۇددى ئىسلانغاندەك كۆ-كۈچ ، قارايغان ، كۆزلىرىنىڭ ئېقى سارغايغان ، ھەركىتىمۇ ئاس-تا ، ناقۇلاي ئىدى . ئۇ كالىچىنى شىپىلدىتىپ ، تولا يىغلاپ يېشى قۇرۇغان كۆزىنى يېڭى بىلەن سۈرتتى - دە ، ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ ئورۇق قوللىرى بىلەن ئەلانۇرنىڭ پېشانىسىدىن سۆيدى . ئەلانۇر مومايىنىڭ كۆكسىگە بېشىنى ئېگىپ ، ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان كۆز يېشىلىرىنى مومايىنىڭ ئېتىكىگە تېمىتتى . ئۇلار ئەنە شۇنداق ئۇن - تىنسىز ، سىلىق - يۇمشاق ھەركەتلەر بىلەنلا سالام-لاشتى ، ھال - ئەھۋال سوراشتى ، ئەلانۇر داستىخانغا ئولتۇرغىلى مېھمانخانىغا كىرگەندە ، ئىككى دوست قىزغىن پاراڭغا چۈشكەن ، ئۇلار خۇددى باشلىرىغا كەلگەن تارتقۇلۇقلىرىنى ئۇنتۇشقاندەك ، كىتابلار ، ئەلانۇر چۈشەنمەيدىغان كونا گەپلەر توغرىسىدا قىزغىن سۆزلەشمەكتە ئىدى .

— يۈسۈپ سەككاكى غەزەللىرىمىكىن دېسەم شېئىرىي ئۇسلۇ-بى ئوخشىمايدۇ ، — دەيتتى ئۆمەر ئەپەندى بىر پارچە كىرلەشكەن ، خېتى ئۆچكەن كىتابنىڭ بەتلىرىگە لوپا ئەينىكى بىلەن قاراۋېتىپ ، — يامان يېرى ، بۇ كىتابنىڭ ئاخىرى يوق ئىكەن .

— تاپمىز ، — دەيتتى ساۋۇتوف ھۆددە قىلىپ ، — مېنىڭدە لاتىنچىسى بار ، سېلىشتۇرساقلا مەلۇم بولىدۇ .

— مۇھىمراقلىرىنى سەنمۇ ساقلاپ قويدۇڭمۇ ؟

— مەن ئۆز ۋاقتىدا قوليازمىلىرىم بىلەن قوشۇپ لەن-جۇغا — ئەلاغا ئەۋەتىپ بەرگەن . ئۇ بالىنىڭ ئېيتىشىچە ، بىر ياخشى دېھقاننىڭ ياردىمى بىلەن كىتاب ، يازمىلىرىمنى ساقلاپ قاپتۇدەك .

— ئەلا ھازىرمۇ تىرىشقاق ، زېھنى ئۆتكۈر پېتى تۇرۇپتۇمۇ ؟

— بۇرۇنقىغا قارىغاندا كۆپ پىشىپتۇ . قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ، چاغاتاي تىللىرىدا مەندىن ياخشىكەن ، ئىنگلىزچە ، رۇسچە تىللار-

دىمۇ ماتېرىيال كۆرەلەيدىكەن ، خەنزۇچىنىمۇ كۆڭزىنىڭ كىتابلىرىنىمۇ چۈشىنەلىگۈدەك بىلىپتۇ .

— يارايدۇ ، يارايدۇ ، — دېدى ئۆمەر ئەپەندى چىن قەلبىدىن سۆيۈنۈپ ، خۇشال بولۇپ ، — ئۇنىڭغا كەملىك قىلىۋاتقىنى بىرلا شارائىت بولۇۋېتىپتۇ - دە !

— تازا مېڭىۋە بېرىدىغان ۋاقتى ئىدى ، — دېدى ساۋۇتوف ، — رۇس يازغۇچىسى گوگول ، لېرمونتوفلارمۇ ناھايىتى ياشلا تونۇلغان ، شولۇخوفمۇ «تىنچ دون»نى ئوتتۇزغا كىرمەي تۇرۇپ يازغان . شارائىت يار بەرسە ، بىزنىڭ ئەلا ئاشۇنداق زور تالانت ئىگىسى ئىدى . ھەي ئىسىت !

بوۋايلارنىڭ ئەلا توغرىسىدىكى ماختاش گەپلىرى ئەلانۇرنىڭ قەلبىدە يوشۇرۇن ھۆرمەت ، سېغىنىش ھېسى ئويغاتتى . قىز ئەلا بىلەن لەنجۇدا ھېلىقى كۈنى پويىز ئىستانسىسىدا خوشلاشقانچە تېخى كۆرۈشمىدى . ئەلانىڭ ھېلىقى ئەلانۇر ئون نەچچە كۈن باققان قىزى دىلئارا قانچىلىك بولۇپ قالدىكىن ، لەنجۇدىن پويىزدا كەلگۈچە ، غۇلجىغا ماشىنىدا بارغۇچە دىلئارا بەكۇاشلىقى ، ئوماقلىقى بىلەن ئەلانۇرنىڭ قەلبىدە قىزنى نومۇس قىلدۇرىدىغان ئانىلىق مېھرى پەيدا قىلغان ئەمەسمىدى ؟ ئەلانىڭ گېپى چىقىش بىلەن ئەلانۇرنىڭ يۈرىكى تېپىچەكلىدى . دېمەك ، ئۇز ۋاقتىدا پەيدا بولغان بۇ بىر پارچە چوغ كۆلگە ئايلانمىغان ، يىللار قويۇق كۈل بولۇپ بۇ چوغنى ساقلىغانىكەن ، مانا بۇگۈن كىچىككىنە شامال چىقىۋىدى ، كۈللەر توزۇپ چوغ يېلىنجاشقا باشلىدى . ئۇ چوغنىڭ يالقۇنغا ئايلىنىشىنى قىز خالىمايتتى ، چۈنكى بۇ بەخت نۇرغۇن بەختسىزلىكلەر ھېسابىغا قولغا كېلەتتى . ئەلانۇر قايسى كۈنى گۈزەلئاينىڭ ئۆيىدە بىر كېچە قونۇپ ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۇزۇلمەس رىشتىنىڭ سىرىنى بىلدى . ھايات ، گۈزەلئايغا كەلگەن بەختسىزلىك قايتا ئۇلىنىش ئالدىدىكى رىشتىنى يەنە نابۇت قىلدى .

گۈزەللىكى نېمىلا بولمىسۇن ئەلانىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈشىنى خالىمايدۇ . ئۇ پۈشايمان ، مۇھەببەت ئازابى بىلەن بىر ئۆمۈر بەختسىز ئۆتۈشكە تەييارلانغان . ئەلانۇر ئۆز بەختى بىلەن ئاشۇ بىچارىنىڭ قەلب جاراھىتىگە تۇز سەپسۇنمۇ ؟ ئۇ چاغدا ئەلانۇرنىڭ قىلمىشى ھېلىقى قىرقىم چاچ قىزنىڭ ئۆز دادىسىنى ھاقارەت قىلغىنى بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالمامدۇ ؟

— قىزىم ، يۈرۈڭ ، ئاش سوزۇشۇپ بېرىڭ !

ئەلانۇر بېشىنى كۆتۈردى ۋە ناھايىتى زورىغا كۈلۈمسىرىدى .

ئەلانۇر پەتنۇسقا ئىككى تەخسە لەڭمەننى قويۇپ قايتا كىرگەندە ، ئىككى دوست رومكىلىرىنى كۆتۈرۈۋېلىپ شېئىر ئوقۇشۇۋاتاتتى . شېئىرلارنىڭ بەزى سۆزلىرى ئەلانۇرغا چۈشىنىكسىز بولغىنى بىلەن مەنىسىنى قىز چۈشەندى . شېئىرلار تەسىرلىك ، چوڭقۇر مەنىلىك ئىدى . ئۇلارنىڭ بىرى بىر قاپىيىدە بىر كۇپلېت شېئىر ئوقۇسا ، يەنە بىرى شۇنىڭغا قاپىيىداش ، مەزمۇنداش شېئىردىن يەنە بىر كۇپلېت ئوقۇيتتى . ئۇلار شېئىر ئوقۇش ئارقىلىق بىر - بىرى بىلەن مۇڭداشماقتا ، بىر - بىرىنىڭ پىكىر خىياللىرىنى چۈشىنىشمەكتە ئىدى .

ئەلانۇر بۇ خىل سۆھبەت شەكلىنى تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى . قىز قەلبىدە بۇ شېئىرلارنى ئاڭلاپ ، مۇنۇ تاشلاندۇق ئادەملەرنىڭ كۆڭۈل خەزىنىسىنى غىل - پال كۆرۈپ ، ئۆز خەلقىگە بىر خىل مۇھەببەت ، بىر خىل غۇرۇر - ھۆرمەت ئويغىنىشقا باشلىدى .

ئۇ رازىيەنىڭ كارىۋىتىدا يېتىپ كېچىچە ئۇخلىيالمىدى . ئۆزى قاتنىشىۋاتقان مۇنۇ «ئىنقىلاب» بىلەن مۇنۇ ئىككى ئىلىم ئەھلىنىڭ كۆزقارىشى ، ئارزۇسى ئوتتۇرىسىدا ئاجايىپ زور چىقىشالماسلىقنىڭ بار ئىكەنلىكىنى ، دوستى رازىيە ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن تۇرمىدە يېتىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى . ئۇ ئۆزى ئەمدى بۇنىڭدىن

كېيىن قانداق قىلسا بولىدىغانلىقىنىمۇ ئاز - تولا چۈشەندى ، «ئادۋوكات»نىڭ ئىشى توغرا ، ئۇنىڭ تىغ ئۇچى ھېچقاچان خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە قارىتىلغان ئەمەس ، ناۋادا بىرى ئۇنى قارىلايدىكەن ، ئەلانۇر رازىيەگە ئوخشاش تۇرمىگە كىرىپ كەتسىمۇ ، ئۇنى ئاقلاشقا ، قوغداشقا ھەرىكەت قىلىدۇ...

قىز قايسى ۋاقىتتا ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلمىدى . ئۇنى رازىيەنىڭ ئانىسى ئويغاتقاندا ، ئۆمەر ئەپەندى بىلەن ساۋۇتوف بۇك مېۋىلەر بىلەن تولغان باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك بوستاندا ئولتۇرۇپ يەنىلا ئاخشامقى گەپلىرى ، كىتابلار ، شېئىرلار توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە ئىدى .

ئۇلار ئوبلاستلىق ساقچى ئىدارىسى تەرەپكە ئەگىشەن يەردە ، ئالدىنى قوراللىق قىزىل قوغدىغۇچىلار توسۇۋالدى .

— نەگە ؟

— ئوبلاستلىق تۇرمىدە قىزىمىز بار ئىدى ، شۇنى يوقلىغىلى ماڭدۇق ، — دېدى ئۆمەر ئەپەندى ئۇلارغا يېلىنىپ .

— بۇگۈن كۆرەلمەيسىلەر ، بىلەمسىلەر ، بۇلتۇر ئۇچىنچى سېنتەبىردىكى ۋەقەدە قولغا ئېلىنغان قەھرىمانلارنى قۇتقۇزۇش ئۇچۇن ، بۇگۈن ئىسيانچىلار ئوبلاستلىق ساقچى ئىدارىسى ئالدىغا جەم ئولتۇرۇۋېلىش كۇرىشىگە كەلدى .

— بوشىتىدىغانلىكى بولسا ، — دېدى مەلىكخان خۇشال بولۇپ ، — بىزمۇ جەم ئولتۇرايلى . بىزنىڭمۇ قىزىمىز سولاقتا .

— قىزىڭىز نېمىشقا سولانغان ؟

— نېمىشقا دېگىنىڭىز نېمىسى ، جېنىم بالام ، كىتابلىرىمىزنى بۇلغانلارنى تىللاپ قويغان - دە !

— كىتابلىرىڭلارنى كىملەر بۇلغان ؟

— سىلەرگە ئوخشاش بىلىكىگە قىزىل باغلىغانلار !

— ئۇنداق بولسا باشقا گەپ . ئۇنداقلارنى ھېچكىم قۇتۇلدۇرۇ-

مايدۇ !

— سىلەر كىمنى قۇتقۇزماقچى ، ئۇلار نېمىلەرنى قىلغان ؟

— تۆت ئوقۇغۇچىنى ! — دېدى قىزىل قوغدىغۇچى سوغۇقلا قىلىپ .

— ئۇلار نېمە قىلغان ؟

— ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنى توپقا تۇتقان !

— توۋا ، — دېدى ئانا ياقىسىنى تۇتۇپ ، — توپقا تۇتقانلارنى ، كۆيدۈرگەنلەرنى قۇتقۇزىدىكەن ، كۆيدۈرمىگەن ، توپمۇ ئاتمىغان ، ناھايىتى بۇلاڭچىلارنى تىللىغان قىزىمنى قۇتقۇزمىغۇدەك ، جاھان نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ، يائاللا ، ئاشۇ تىزىلىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭ قىزىمنى قۇتۇلدۇرىدىغانلار يوقمىدۇ ـ ھە !

ئۆمەر ئەپەندى ساددا كۆڭۈل ، تولا سۆزلەپ ئەقلىدىن ئادەشىشقا باشلىغان بۇ ئايالنىڭ پېشىدىن تارتىپ قويدى . ئەلانۇر ئۇلارنى تىزىلىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئارقىسىغا قېتىپ ئېلىپ ماڭدى . ھېلىقى قىزىل قوغدىغۇچى ۋارقىرىدى :

— ھەي ، سىلەر نېمە ئادەملەر !

— بىزمۇ ئىسيانچى ! — دېدى ئەلانۇر كۈلۈپ قويۇپ .

ئوقۇغۇچىلار توپىلىق يەردە ئولتۇرۇشۇپ قوللىرىدىكى قىزىل تاشلىق كىتابنى پۇلاڭلىتىپ ۋارقىراشماقتا ، ناخشا ئېيتماقتا ، شوئار توۋلاشماقتا . پاكار بويلۇق ، ئاق يۈزلۈك ئوقۇغۇچى ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ئۇلارغا قوماندانلىق قىلماقتا . ئولتۇرۇۋالغانلارنى قولىلاپ سەپ بولۇپ كېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلار ، ئىشچىلار ، كادىرلارمۇ شوئار توۋلاپ ساقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ ، تاملارغا شوئار چاپلاپ ، تۇرمە ئىشكى ئالدىغا بېرىپ قوللىرىدىكى قىزىل تاشلىق كىتابلىرىنى پۇلاڭلىتىپ قويۇپ چۆرگىلەپ قايتىشماقتا . تۇرمىنىڭ ۋادىكى ئىچىدىكى قوراللىق ھەربىيلەرنىڭ بىرلىرى غەزەپ بىلەن ، بىرلىرى كۈلۈشۈپ تۇرۇشماقتا . مەيدان

قالايمىقان ، ئۆمەر ئەپەندىلەر بىلەن ھېچكىمنىڭ سۆزلەشكۈدەك ھالى يوق ، ھەر كىم ئۆز غېمى بىلەن ئاۋارە ئىدى .

— ھازىر ئوبلاستلىق ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرى چەمپ بىزگە جاۋاب بېرىدۇ ! — دەپ ئېلان قىلدى ھېلىقى قوماندانلىق قىلغۇچى ، — ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلىشىشكە بەلگىلەنگەنلەر بىرىنچى قاتارغا ئۆتەيلى !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مەلىكخان ھەدە ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۆمەر ئەپەندىنىمۇ سۆرىدى :

— يۇرۇڭ ، بىزمۇ ئۇلار بىلەن دېيىشەيلى !

ئۇنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن ئۇلار ئالدىغىراق يۆتكىلىپ ئولتۇردى .

كۇنىپىتىشتىكى چوڭ دەرۋازىدىن تۆت ئادەم چىقتى . ئۇلار چاسىنچە كىيىنگەنىدى . ئوقۇغۇچىلارنىڭ شوئارلىرى گۇركىرەدى . يۇزلىگەن قوللار ئۇلارغا شىلتىلدى . ئۇلار يېنىدىكى ھەربىي باشلىقلارغا بىرنېمىلەرنى دېۋىدى ، بىر ھەربىي باشلىق ئېلىكتىرلىك كاناي بىلەن ئېلان قىلدى .

— ئىنقىلابىي ئاممىنىڭ بىرىنچى تەلىپىگە ئاساسەن ، بۇلتۇر ئۇچىنچى سىنىتەبىر ۋەقەسىدە قولغا ئېلىنغان ئوقۇغۇچىلار ۋادەك يېنىغا كېلىپ سەپداشلىرى بىلەن دىدارلىشىدۇ .

ھەممە كۆز ۋادەك ئىچىگە بۇرۇلدى . جۇدەڭگۇ تۆت نەپەر ئوقۇغۇچى تۇرمە ھويلىسىدىن تۆمۇر ۋادەكلىك دەرۋازىغا قاراپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە رازىيە كۆرۈنمىدى . ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ ۋادەك تەرەپكە قاراپ يۇگۇردى ، سولانغان ئوقۇغۇچىلار خاتا ئويلاپ قالدىمۇ ، ئۆزلىرىگە قاراپ يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقان ئايالغا قوللىرىنى سوزۇپ ۋادەككە قاراپ مېڭىشتى . ۋادەك يېنىدا ئۇچراشقاندا ، مەلىكخان يىغلاپ تۇرۇپ تىزلاندى .

— مېنىڭ قىزىم رازىيەنمۇ چاقىرىۋېتىڭلار !

ئۆمەر ئەپەندى بىلەن ئەلانۇر يۇگۇرۇشۇپ كېلىپ ئاننى يۆلە-

دى . ئۇلار مەلىكخانىنى يۆلەپ تۇرغۇزۇشقىمۇ ئۇلگۈرمەي ۋاقىت ئەتراپى ئوقۇغۇچىلار بىلەن تولدى . ئۇلار بىر - بىرىنى ئىتتىرىشمەكتە ، بىر - بىرى بىلەن تارتىشماقتا ، مەلىكخان دەسسەلمەكتە ئىدى . ئانا قىزىنىڭلا ئىسمىنى توۋلايتتى ، ئەلانۇر ۋالىبولچىغا خاس چەبدەسلىك بىلەن ئانىنى قېقىپ - سوقۇپ دەسسەۋاتقانلارنى ئىتتىرىپ ، سىلكىپ ، ئانىنى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ ئالدى - دە ، چەتكە ئاچىقتى . ئانا قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ :

— نېمىشقا مېنىڭ قىزىمنى ئاچىقمايدۇ ، قىزىم رازىيە نەدەسەن ؟ — دەپ ۋارقىرىماقتا . ئەلانۇرنىڭ كۆز يېشى خۇددى پىياز چاناۋاتقاندەك ، كۆزلىرىنى ئېچىشتۇرۇپ مەڭزىنى يۇيۇپ ئاقماقتا . ئۆمەر ئەپەندى بولسا خۇددى بىھوش ئادەمدەك دەرەخكە يۆلىنىپ جىم تۇرماقتا . ساۋۇتوف ئۇنىڭ يېنىدا پىچىرلاپ تەسەللى بەرمەكتە .

— غەيرەت قىل ئۆمەر ، سەن بولساڭمۇ ئۆزۇڭنى تۇت !

— ماۋۇ جىن - شەيتانلار نېمە قىلىپ يۈرۈيدۇ ! — دېدى بىرى ئۆمەر ئەپەندى بىلەن ساۋۇتوفنى كۆرسىتىپ .

— مالىماندا توقاچ ئوغرىلىماقچى ، يوقىلىش ! سەنلەرگە بۇ يەردە نېمە بار ؟

ئەلانۇر بۇ دېۋىلىگۇچىنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— نېمە ؟ — دېدى ئۇ پۈتۈن غەزىپى بىلەن ھېلىقى ئوقۇغۇچىغا تىكىلىپ ، — بۇلارنىڭ قىزى سىلەرنىڭ ئاۋۇ قەھرىمانلىرىڭلاردىن مىڭ ھەسسە ياخشى ، ئاشۇنداق ئېسىل پەرزەنتلەرنى چوڭ قىلغان ئاتا - ئانىلار قانداق جىن - شەيتان بولىدىكەن ؟ !

ھېلىقى ئوقۇغۇچى بىردىنلا كۆزدىن يوقالدى - دە ، بىردەمدىن كېيىن بىرنەچچە بولۇپ يېتىپ كەلدى .

— سىلەر نېمە ئادەم ؟ — ئۇلاردىن بىرى ھەيۋە بىلەن

سورىدى .

— بىزمۇ بالىمىزنى كۆرگىلى كەلگەن ، بالىلىرىم ! — ئۆمەر ئەپەندى ئەنسىزلىك بىلەن جاۋاب بەردى .

— بالاڭلار كىم ؟

— رازىيە .

— ئۇ ، — دېدى ئۇلارنىڭ چوڭى زەھەرلىك كۈلۈپ قويۇپ ، — ھەقىقىي ئەكسىلئىنقىلابچى ، سىلەرنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ مالىمان قىلىشىڭلارغا يول قويۇلمايدۇ ، تېزدىن يوقىلىڭلار !

— ھەقىقىي ئەكسىلئىنقىلابچى ؟ — دەپ تەكرارلىدى ئۆمەر ئەپەندىمۇ ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، — ساۋۇتوف ، يۇر ، بىز قايتايلى ، مۇنۇ كىشى ھۆكۈمەتنىڭ سۆزىنى قىلىۋاتىدۇ ، مەن قورقۇۋاتىمەن . قىزىمنى قۇتقۇزىمىز دەپ تېخىمۇ نېرىسىغا ئىتتىرىۋېتىدىغان ئوخشايمىز !

ئۇلار سولىشىپ قايتىشتى ، يالغۇز ئانىلا كەينىگە پات ـ پات قايرىلىپ ، تۆمۇر ۋادەكلىك دەرۋازىغا قاراپ قويياتتى . ئۇمۇ تولا يىغلاپ يېشى قۇرۇغان كۆزىنى چوڭقۇر ئازابنىڭ ئىس ـ تۈتەكلىرىدىن پاناھداپ يېرىم يۈمغان ، ئانىنىڭ ساددا قەلبىمۇ سىرلىق ، بىر ـ بىرىگە بېقىنمايدىغان قالايمىقان پىكىرلەر ، سوئاللار بىلەن تولغان . ئۇنىڭ ئورۇق گەۋدىسىگە بۇ خىل چىگىش خىياللار بىلەن تاش بولۇپ قاتقان بېشى ئېغىر كەلدىمۇ ، ئۇنىڭ قەددى تېخىمۇ پۈكۈلگەنىدى .

— نېمانچە ئېڭىشىپ ماڭىسەن ، مەلىكەم ؟

— مېنى يەر ئۆزىگە تارتىۋاتىدۇ .

— مانا بۇ خۇدانىڭ شەپقىتى !

— ياق ، ھاياتلىقنىڭ قانۇنىيىتى ئۇنداق ئەمەس ، دەرد بىلەن

تولغان يۈرەك زەھەر قاچىلانغان كۆپكە ئوخشايدۇ ، باشقا كۆپلەرگە قارىغاندا بۇنداق كۆپ ئۇزاق چىدايدۇ . نېمىشقا دەمسىنا ؟ ئۇنىڭ ئۇستامنىڭ قولى تەگمىگەن كەمتۈكلىرى زەھەر دۇغى بىلەن پۈتىدۇ ـ دە ، ئۇ تېخىمۇ پىشىدۇ . دەردلىك يۈرىكى بار ئادەم ھاياتنىڭ باشقىلار بىلمەيدىغان سىرلىرىنى تازا ياخشى بىلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، سەن بىلەن مەن مەلىكخانىغا قارىغاندا ئاز يىغلايمىز ، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ بىز خۇددى پاقىلار بىلەن ئىت ، چاشقانلار يەرنىڭ تەۋرىشىنى ئالدىن بىلگىنىگە ئوخشاش ، بۇ بوراننىڭ شەپىسىنى ئالدىن سەزگەن . بوران بولىدىكەن ، غېرىب كەپسى ئۆرۈلمەي قالمايدۇ . بىز شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆرۈلىدىغان كەپىنىڭ تېگىدە پاناھلانغاندىن كۆرە ، چاڭ ـ توزان ، ئەخلەت ـ چاۋار بىلەن بىللە بورانغا قوشۇلايلى دەپ ئالدىنئالا دالاغا چىقىۋالغانمىز . بوران بىزنى بىر بولسا ، ئۈچۈرۈپ ئاپىرىپ ئەسكى كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا تىقىدۇ ، ئۇ يەردە يېتىپ سېسىپ تۈگەيمىز ، بىر بولسا ، تەلەي ئوڭغا تارتىپ تېخىمۇ مۇنبەتىرەك يەرگە چۈشۈپ تېخىمۇ كۆكلەيمىز !

— ئاڭلىدىڭمۇ مەلىكخان ، تېخى ئالدىڭدا تالاي يىغلايدىغان ، مۈكچىيىدىغان كۈنلەر بار ، بىزگىمۇ كۆز يېشىڭدىن ئاز ـ تولا ئاياپ قوي !

— راست ، ئالدىمىزدا يىغا ، بەلكى قان تۆكۈش ، باش كېتىشمۇ بار ، لېكىن كۈن چىقىدۇ ، دۇنيا ھېچقاچان قۇياشسىز ، مەڭگۈ زۇلمەت ئىچىدە تۇرىۋەرمەيدۇ !

شۇ ئاخشىمى ئەلانۇر بۇ گەپلەرنى خاتىرىسىگە ئەينەن يېزىۋالدى ۋە ئەتىسى «ئادۋوكات»قا ئوقۇپ بەردى . يامىنى ، بۇگۈن ئاڭلىغۇچىلار ئىچىدە چالا مەست نامەتمۇ بار ئىدى .

5

تەبىئەتنىڭ قوينى كەڭرى ، مېھرى چوڭقۇر بولغىنىغا ئوخشاش ، كىشىلىك دۇنياسىنىڭمۇ جازاسىدىن شەپقىتى مول ، پاناھلىنىدىغان جايلىرى كۆپ .

بوران ھەممىلا يەرگە چاڭ - توزان پۇركۈپ ، دەل - دەرەخلەرنى قومۇرۇپ ، شاخلىرىنى يىرىپ - يېقىتىپ ، كۆۋرۈك ئاستىلىرىنى قامغاق - چاۋارلار بىلەن تولدۇرۇپ ، سۇلارنى تاشتۇرۇپ ، پۈتۈن تەبىئەتنى خۇددى كوچىدا ئېغىنىغان مەست ئادەمدەك بەتبەشىرە قىلىۋەتكەن چاغلاردىمۇ ، بەربىر تىرىك جانغا پاناھ ، گۈزەللىككە ماكان تېپىلىدۇ . خىلۋەت جايدا پاناھلانغۇچى گويا سىرتقى دۇنيادىكى سارىسىمە بىلەن ئالاقىسىزدەك ، خاتىرجەم - بەخۇدۇك ھالدا ئادەتلەنگەن ھايات قانۇنى بويىچە كۈن ئۆتكۈزىۋېرىدۇ .

بۇ يېزا خۇددى شۇنداق .

شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان تاشلىق كوچا بۇگۈن ئادەمسىز ، جىمجىت ، كوچىغا چېچىلغان كۈمۈش رەڭ مەڭگەنلەردە دانلىشىپ يۇرگەن توخۇلارلا بۇ كوچىنىڭ ئەركىسى . بۇ يەرنىڭ موزاي - قىسىرىندىلىرىمۇ ئىگىلىرىدەك خاتىرجەم ، ئۇلار ئۆستەڭ بويىدىكى پىچانلىقتا ئىللىق قۇياشقا قاقلىنىپ يېتىشماقتا . ئۆستەڭ سۇيى ئەگرى - بۈگرى قىنىدا سىلىق ، شاۋقۇن - سۇرەنسىز ئاقماقتا ، پەقەت بېلىقلارنىڭ ھېلىدىن - ھېلىغا «پىلتىڭ» ئېتىپ سۇ بېشىغا سەكرەپ چىقىشلىرىلا ئۇنىڭ تىنىق ، ئەينەكتەك يۈزىگە چەمبەر ياساپ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇرىدۇ . تېرەك باشلىرىدىكى شاخلارنى ئېگىپ ئولتۇرۇشۇۋالغان قاغىلارمۇ ئاندا - ساندا زۇۋان سۇرۇپ قويۇشىدۇ - دە ، قىزىق چۆچەك ئاڭلاۋاتقان بالىلاردەك نېمىنىدۇر دەققەت بىلەن تىڭشايدۇ...

شالاڭ ئۆيلەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان كۆكۈچ مەڭگەن ئىسى قويۇق دەرەخلەر ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ سۈزۈك ئاسماندا تېزلا تارقاپ تۈگەيدۇ ـ دە ، باغلار كۈز ھاۋاسىدىن قىزارغان ئالمىلىرىنى كوزا ـ كوزاڭ قىلماقچى بولغاندەك ، سەلكىن شامالدا ئاستا تەۋرىنىدۇ .

ئىچكىرى ـ تاشقىرى جايلىشىپ ، ھەرە چىشىدەك كۆرۈنۈش پەيدا قىلغان يېزا كوچىسىدا ، بۇ كوچىلارنى پەيدا قىلغۇچىلاردىن بىرى پەيدا بولدى : ئۇ دوغلاق ، بېشىغا مالىخاي ، پۇتىغا كالاچ كىيگەن ياشانغان دېھقان ، ئۇ تارانچى ئادىتى بويىچە ئەتكەنچاي ئىچىپ تەرلىگەن ، شالاڭ ، ئاق سېرىق ساقال ـ بۇرۇتى ئارىسىدىكى ئېغىزىدا پىششىق قايماق ئارىلاشقان قارىچاي شامىسىنى زوق بىلەن چاينىماقتا . ئۇ قارىماققا بۈگۈنكى كۈندىن رازى ، كۆڭلى توق ، غېمى يوق دېھقان ، مانا ئۇ غوللىرى قوۋزاق تاشلاشقا باشلىغان قېرى سېدىنىڭ ئاستىغا — تاقىر يەرگە ئولتۇردى ـ دە ، قاتتىق بىر كېكىرىپ قويۇپ ، مالىخېينى بېشىغا قويۇپ يېنىچە سۈنايلىنىپ ياتتى .

ئۇنىڭ كۆزى ئەمدىلا يۇمۇلۇۋىدى ، يان ئۆينىڭ غورۇسىدىن تەستە ئېڭىشىپ ئۆتۈپ ئىككىنچى دېھقان پەيدا بولدى . ئۇ ئېگىز ، دۈمچەك ، قوللىرى دېھقان ئارىسىدەك ئۇزۇن ، ئۆچكە ساقال ئادەم ئىدى .

— مەمۇر ئاكىلاۋاتامسەن ، مىلتىق ئېتىلىۋاتىدۇ !

— نەدە ؟ — ياتقان ئادەم ئېرىنچەكلىك بىلەن كۆزىنى ئاچتى ، — ئەمدى ھەرەمباغ سوقۇشى بولماس ، بولسىمۇ سەن بىلەن مەن «ھۇررەي»[1] توۋلاشقا يارىمايمىز ، سىراج تۆگە ، ناسۇيـ

① 1945 ـ يىلى پارتىزانلار غۇلجا ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلغاندا ، دېھقانلار ھۇررا توۋلاپ شەھەرگە كىرگەن .

لىك بارمۇ ؟ — مەمۇر ئىسمىلىك دېھقان ئورنىدىن قوزغالدى .
— سەندىن يوق دەپ قۇتۇلغىلى بولامدۇ ـ ھە !
ئۇلار ئەمدى قىزىرىپ پىشقان قاپاقتىن ئالىقانلىرىغا ناسۋال قېقىپ تۈرۈشىغا ، جىمجىت مەھەللىگە قوراللىق ياشلار ژېلىسىپىت ، ئاتلار بىلەن كىرىپ كېلىشتى . ئىككى بوۋاينىك كۆزلىرى چەكچەيدى ، قوراللىقلار ئۆستەك بويىدا توختىدى ـ دە ، بىرى مىلتىقىنى تېرەك بېشىدىكى قاغىلارغا توغرىلىدى .
— بۇ نېمە كارامەت !؟ — دېدى مەمۇر بوۋاي زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، — نېمە ئەنسىزلىك بۇ !
— دېسەم ـ دېمىسەم بۇلار ھېلىقى ئەپەندىنى ئىزدەپ كەلگەنلەر ، — دېدى سىراجىدىن بوۋاي قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، — بۇ بالا بىلىملىك بولغاچقا ، دۇشمىنى كۆپ دېيىشۇاتاتتى . مەمۇر ، سەن ئۇلارغا كۆز ـ قۇلاق بول ، مەن زۇلياننىكىگە چاپاي ، بالا ئۆزىنى دالدىغا ئالسۇن .
سىراجىدىن بوۋاي قوزغىلىشىغا ژاڭىلداپ ئوق ئېتىلدى . قاغىلار مەھەللە ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىپ قاقىلداشتى ، پۇتۇن مەھەللىنىڭ ئىتلىرى تەڭلا ھاۋشىدى . ئۆي ـ ئۆيدىن بالىلار يۇگۇرۇشۇپ چىقىشتى . مەھەللە جىمجىتلىقى بۇزۇلدى . شەھەردە بولۇۋاقتان ئېلىشىشلار ، يۇقىرى ئاۋازلىق كاناينىڭ تەشۋىقاتلىرى ، نەچچە مىڭ كىشىلىك نامايىش ۋە قەسەمياد يىغىنلىرىنىڭ تەنتەنىلىك نۇتۇق ، شوئارلىرى ، كۇندە ئېلان قىلىنىدىغان «ئەڭ يېڭى يولیورۇق» ، «ئالاھىدە خەۋەرلەر» ، بىرلىرىنىڭ غەلىبە سادالىرى ، يەنە بىرلىرىنىڭ نالە ـ زارلىرىنىڭ ھېچقايسىسى ئاڭلانمايدىغان جىمجىت يېزا ، بىر پاي ئوق ئاۋازى بىلەن خۇددى بۇزۇلغان چۇمۇلە ئۇۋىسىغا ئوخشاپ قالدى . ساراسىمە ـ ۋەھىمە يېزا ئۇستىنى قاپلىدى .
— خوش بالىلىرىم ! — دېدى مەمۇر يېنىغا كەلگەن تەرى

سوغۇق ياشلارغا قول قوۋۇشتۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ ، — قېنى ئۆيگە كىرەيلى ، بىر چىنىدىن ئەتكەنچاي ئىچىڭلار ، قونساڭلار سويۇشقا مېلىمىزمۇ بار تېخى !

— ئەلا نۇراخۇنىڭ ئۆيى نەدە ؟ — ھەربىيچە كىيىنگەن ، قىزىل بۇرۇن يىگىت مەمۇرغا قارىدى .

— قايسى ئەلا نۇراخۇن ، ھە ، بىزنىڭ ئەلا مەزىننى دەمسەلەر ؟ ئۇ ئۆيدە ، ئاغرىق ، ئۇكىلىرىم .

— مەزىن ئەمەس ، ناھەيدىن تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن مۇئەللىم !

— بۇ يەرگە چۈشكەنلەر كۆپ ئۇكىلىرىم ، جۇۋىچى ، ياغاچچى ، ساتىراش ، داخان ، يايمىچى ، ئارتىس ، قىمارۋاز··· ۋاي ـ ۋۇي ، ئۇنداقلار جىق ، بۇلارنىڭ قايسىسى ئەپەندى ، قايسىسى ئەلا بىز نەدىن بىلىمىز ؟

— دادۇي شۇجىسىنىڭ ئۆيى نەدە ؟

— مۇشۇ مەھەللىدە ، ئۇكىلىرىم ، ئاۋۋال ئۆيگە چۈشەيلى ، چاي ـ پاي ئىچەيلى . بىز خەلقنىڭ ئادىتى شۇ ، ئاۋۋال سالام ـ سەھەت ، ئاندىن كېيىن داستىخاندىن كېيىن نېرى ـ بېرى ، ھاي ئەكرەم ، ماڭ مومائىغا ئېيىت ، ئۆيگە مېھمان كەلدى !

قوراللىق ياشلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويدى . ئۇلارنىڭ قورسىقى ئاچ ، لېكىن ئەلانى قاچۇرۇپ قويماسلىق كېرەك . ئۇلار گۇدۇڭلاشتى . ئاخىر بىرى بوۋايغا قارىدى :

— بىز ئاۋۋال دادۇي شۇجىسىنى تاپايلى ، سىزگە رەھمەت ، ئىش پۈتكەندىن كېيىن ئۆيىڭىزگە مېھمانغا كېلەيلى ، — دېدى ئۇ .

لېكىن ، ئۇلار چوتنى خام سوقتى . بۇ مەھەللە خەلقى ئەلانى ئۇلارغا بەرمەيدۇ . دادۇي سېكرېتارى زۇلىيا ھەممىلا ئەزاغا ئەلانىڭ كىملىكى ۋە ئۇنى ھىمايە قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى سۆزلەپ ، كۆپچىلىك ئىچىدە ئەلانىڭ ھۆرمەت ۋە تەسىرىنى پەيدا قىلغان . بولۇپ

مۇ ، بۇ مەھەللىنىڭ ياشلىرى ھەر كۈنى ئاخشىمى ئەلادىن ئەدەبىيات ، تارىخ ۋە پەن يېڭىلىقلىرى ئۈستىدە پاراڭ ئاڭلاپ ، يېقىملىق تەمبۇرى بىلەن ناخشىلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ ، ئۇنىڭغا قاتتىق ئېجىل بولۇپ قالغاچقا ، ئۇنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرايتتى .

مانا بىر دەمدىلا قوراللىقلارنىڭ ئەترايىغا ئادەملەر توپلاندى . ئۇلار «مېھمان»لارنىڭ مېڭىشىغا كاشىلا بولۇپ خىلمۇخىل سوئاللارنى سوراشتى :

— ئېتىڭ بىلەن مىلتىقىڭنى ماڭا بەرسەڭ ، سەن دېگەن ئەلانى تۇتۇپ بېرىمەن ! — دېدى بىر يىگىت مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ تۇرۇپ ، — ئۇ مەھەللىدە ئەمەس ، جاڭگالدا !

— تۇتۇپ بېرىپ قانچىلىك مۇكاپات ئالىسىلەر ؟

— ئاتقان ئوقى قاغىغا تەگمىگەن بىلەن ئاسمانغا تەگدى ، ھا... ھا... ھا...

— توخۇ - تۇخۇم ئالامدىكىن بۇلار ؟

— بىكارغا بەرسەڭ توپىنىمۇ ئالمىغاندەك تۇرىدۇ !

قوراللىقلارنىڭ باشلىقى ياپىلاق يۈزلۈك ، پالكۆز يىگىت غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى :

— تولا چىشىمىزغا تېگىشمە ، ئۆلۈمتۇك ناكەسلەر ! — دېدى ئۇ ئات ئۈستىدە سىكارىيان ئولتۇرۇپ قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ ، — بىز ناھىيىلىك باش سىلىكبۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلغىلى كەلدۇق ، يېقىندا سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ تەتۈر ھېساب ، قايتۇرما ھۇجۇملىرىغا ئەجەللىك زەربە بېرىش قەسىمياد يىغىنى ئېچىلىدۇ . يىغىندا ناھىيىمىزدىكى ئەڭ ۋەھشىي دۈشمەنلەر كۈرەش قىلىنىدۇ ، سازايى قىلىنىدۇ ، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسى بىتچىت قىلىنىدۇ . ئەلا ئەنە شۇنداق دۈشمەن ، كىم ئۇنى قوغدىسا ، پرولېتارىيات سىلىكبۇسى بىلەن قارشىلاشقان بولىدۇ . ئۇنداق ئادەم سىنىپىي دۈشمەن ، ئۇ جەزمەن دىكتاتورا ئاستىغا ئېلىنىدۇ .

— ھەي بالام ! — دېدى يېڭىلا يېتىپ كەلگەن سىراجدىن بوۋاي كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قويۇپ ، — ئەلا دېگەن بەكمۇ چوڭ نەرسە ئىكەنغۇ ، بىزنىڭ بۇ كىچىككىنە مەھەللىگە قانداق سىغىدۇ ، ئۇ چوڭ بېلىق بۇ كىچىك كۆلگە سىغمايدۇ ـ دە !

— ئۇ جەزمەن مۇشۇ يېرىدا !

— پاھ ، ماۋۇ ئىشنى ، ئېيتقىنا بالام ، ئۇ نېمە قىپتۇ ؟ نېمىشقا خەتەرلىك دۇشمەن بولۇپ قاپتۇ ؟

— خەتەرلىك ، ئۇ ئەمگەكچى خەلقنىڭ خەتەرلىك ئەشەددىي دۇشمىنى ! — دېدى يەنە بىر قوراللىق ، بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىت قورۇغان لېۋىنى يالاپ قويۇپ ، — ئۇلار «ئادۋوكات» دېگەن بىر تەشكىلاتنى قورۇپ ، ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەرەقە تارقىتىپ ، تىنچ ئۇچىنى پرولېتارىيات سىلىڭبۇسىغا قارىتىقان ، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىغا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلغان ، بۇ تەشكىلاتنىڭ غول ئۇنسۇرلىرىدىن ساۋۇتوف ، ئەلا قاتارلىقلار تاردىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى ، پاتقاقتۇركىست ، سوتسىيال جاھانگىرلىكنىڭ...

— ھەي بالام ! — دېدى سىراجدىن بوۋاي ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — ئۇنداق بولسا ، نېمىشقا ساقچى ئۇلارنى قولغا ئالمايدۇ ، سىلەرنى بىزنىڭ ياشلار تونۇيدىكەن ، ناھىيە ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن تراكتور زاۋۇتىنىڭ ئىشچىلىرى ئىكەنسىلەرغۇ ؟ سىلەر كىمنى تىللىمىغان ، كىمگە بوھتان چاپلىمىغان ، مېنىڭ ساقىلىم بىلەن تۆپەمنىمۇ دۇشمەن دېدىڭلار ، ئاياللارنىڭ ھالقىسى بىلەن ئۇزۇكلىرىنىمۇ يامان دېدىڭلار ، بىز سىلەرنىڭ دېگىنىڭلارغا ئىشەنمەيمىز . قالپىقىڭلار ئاۋۇ قاغىلاردىنمۇ كۆپ ، ئاۋازىڭلار بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىدەك سوغۇق بالىلار ئىكەنسىلەر ، بېرىپ باشلىقىڭلارغا ئېيتىڭلار ، بۇ يەردە ئەلا ئىسىملىك ئەپەندى يوق . ئۇنچىلىك چوڭ دۇشمەننى يوشۇرغۇدەك گەمىمىزمۇ يوق .

چۇشۇڭلار ، قورسقىڭلارنى تويغۇزۇپ ئىسسىقىدا كېتىۋېلىڭلار !

سېپە ئاستىغا ئادەملەر كەينى ـ كەينىدىن كېلىشكە باشلىدى ، ئۇچ ئات ، ئۇچ ۋېلىسىپىت بىلەن ئۆزلىرىنى ھەيۋەتلىك ھېسابلىغان ئالتە نەپەر قوراللىق يىگىتنىڭ تۆتى بوشاپ ، ئەسنەپ كۇسۇر-لىشىشقا باشلىدى . يالغۇز بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىت بىلەن پالكۆز يىگىتلا كۆپچىلىككە ھومىيىپ قاراپ ، ئەلانى يامانلاپ ، كۆپچىلىكنى ئۆزلىرىنى قوللاشقا ئۇندەپ سۆزلىمەكتە ئىدى . ئىكـ-كىسى بىر ـ بىرىگە گەپ بەرمەي سۆزلەۋاتقاندا ، نەدىندۇر يېرىم خام تاۋۇز ئۇچۇپ كېلىپ بىر كۆزىدە ئېقى بارنىڭ يۇزىگە تەگدى . كۆپچىلىك ئىچىدە كۇلكە كۆتۇرۇلدى .

— مانا مۇكاپات !

— ئۇسسۇزلۇقى قاندى !

— تاش بىلەن سال !

— مىلتىقىنىڭ ئوقى يوق !

پالكۆزنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى . ئۇ قورالىغا قول ئۇزىتىپ توختاپ قالدى ، قورال ئىشلەتسە بۇ يېزىدىن ساق چىقالماسلىقىغا كۆزى يەتتى . ئۇ تىترەڭگۇ ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى :

— زۇلىيا شۇجىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بېرىڭلار ، بىز زۇلىيا بىلەن سۆزلىشىمىز !

لېكىن ، زۇلىيا بىلەن سۆزلىشىشكە يېزا ياشلىرى يول قويمـ-دى . بىرنەچچە يىگىت ئۇلارنى قويۇق ئالمىلىق باغدا بولۇۋاتقان ئولتۇرۇشقا باشلاپ باردى . ئۇلار قوراللىقلارغا چىرايلىق سۆز ، ماختاشلار بىلەن بىر پىيالىدىن ھاراق تۇتۇشتى . قوراللىقلار ئاچ قورساق ، ھارغىن بولغاچقا ، ئوڭايلا مەست بولۇپ قېلىشتى . ناھـ-يىلىك ئىسيانچىلار سىلىكىبۇسىدىن رەقىپىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن يېـ-تىپ كەلگەن بۇ قوراللىق يىگىتلەر ئەتىسى ئەتىگەنلىكى شۇ باغدا ھوشىغا كەلدى . ئۇلارنىڭ ۋېلىسىپىتلىرىنىڭ كامېرلىرى تېشىلـ-

گەن ، ئاتلىرى قويۇپ بېرىلگەن ، قوراللىرى باغلىق چىلايدىغان كارىزغا — سېپىق سۇغا تاشلانغانىدى .

ئەتىسى كەچلىكى ئۇلار ئارانلا كېتەلىدى . ئۇلارنىڭ سومكىلىرىدىن ئېلىنغان تەشۋىق ۋەرەقلىرىنى ئېلىپ ئاخشىمى زۇلىيا ئەلانىڭ يېنىغا كىردى . زۇلىيانىڭ قاپىقى چۈشكەن ، سېرىق بۇرۇتى تىترىمەكتە ئىدى .

— ئېيتىڭە ، ئۇكام ئەلا ! — دېدى ئۇ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن پاكار سۆپا لېۋىگە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، — ماڭا ئېيتىپ بەرگەنلىرىڭىزدىن باشقا يەنە يوشۇرۇن ئىشلىرىڭىز بارمۇ ؟

— يوق ! — دېدى ئەلا كەسكىن قىلىپ ، — ئەگەر بار دېيىلسە ، كەلگۈسىگە ساقلاۋاتقان ئۈمىد ۋە ئارزۇلىرىملا بار . بۇ نەرسىلەرنى سىزگە تولۇق ئېيتمىدىم .

— ئۇلار سىزنى زادى نېمىشقا شۇنچە يامانلايدۇ . قاراڭە ، نېمىلەرنى دېمىگەن ، — دېدى زۇلىيا قولىدىكى تەشۋىق ۋەرەقلەرنى سۆپىغا تاشلاپ ، — سىزنى بىلمىگەن ئادەم بۇ نەرسىلەرنى ئوقۇسا سىز بىلەن گەپلىشىش تۇگۈل ، سىزگە قاراشتىنمۇ قورقىدۇ . پۈتۈن يامانلىقنى سىزگە چاپلىغان ، ھەتتا مۇنۇ كىچىككىنە قىزنىڭىزنمۇ ھاقارەتلىگەن . مەن بۇ بىشەملىككە چىدىمىغۇدەكمەن . تېگىشلىك جايىغا بېرىپ سىز توغرۇلۇق سۆزلىشەي دەيمەن !

— ۋاقتى ئەمەس ! — دېدى ئەلا تەشۋىق ۋەرەقلەرگە كۆز يۈگۈرتۈپ ، — ئەرزىمەيدۇ ، ئۇلارغا ۋاقىت ۋە زېھىن سەرپ قىلىشنىڭ ئۆزى بىر بىمەنىلىك !

زۇلىيا ئالدىراپ يەردىكى ۋەرەقلەرنى يىغىشتۇردى ـ دە :

— ئوقۇماڭ ، ئەكېلىڭ ، مەن بۇ نەرسىلەرنى ھېچكىمگە ئوقۇشقا رۇخسەت قىلمىدىم . سىزمۇ ئوقۇماڭ ! — دېدى .

ئەلا زۇلىيانى چۈشەندى . بۇ نەرسىلەرنىڭ ئىچىدە ئەلانىڭ دىلىنى غەش قىلىدىغان ، ئۇنى ئازابلايدىغان نەرسىلەر بار ، زۇلىيا

ئەلانى روھىي ئازابتىن ھمايە قىلماقتا ئىدى .

شۇ ئاخشىمى كۈندىكىدەك يېزا ياشلىرى كېلىشتى . ئۇلار زۇلياينىڭ ئالتە پارچە تېكمەت سېلىنغان مېھمانخانىسىدا يېرىم كېچىگىچە ئىلىم ، تارىخ ، سەنئەت يېڭىلىقلىرى ئۈستىدە پاراڭلاشتى . يېزا ياشلىرى ئەلادىن ھەر كۈنى يېڭىدىن - يېڭى گەپلەرنى ئاڭلايتتى . ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەلا ھەممە بىلىملەرنىڭ قوشۇلمىسى ، بىر بىلىم خەزىنىسى ئىدى . ئۇلارنىڭ بىرلىرى تارىخ ، بىرلىرى جۇغراپىيە ، بىرلىرى دىن ، بىرلىرى سىياسەت ، بىرلىرى ئاستىرونومىيە ، بىرلىرى ئاتوم ، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى ، يەنە بىرلىرى زور تارىخىي ۋەقەلەر قاتارلىق مەسىلىلەرگە قىزىقاتتى . ئەلا ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا قىزىقارلىق ، ئېنىق ۋە توغرا جاۋاب بېرىشكە تىرىشاتتى ، بىلمىگەنلىرىنى ئەتىگە قالدۇراتتى - دە ، كېچىلەپ كىتاب كۆرۈپ ئۇنىڭغا جاۋاب تاپاتتى . ئەلا بۇ ياشلار بىلەن بىللە بولۇشنى كۆڭۈللۈك بىلەتتى . ئۇ خۇددى ئالىي مەكتەپ دەرس مۇنبىرىدە سۆزلىگەندەك زوق - شوق ، قىزغىنلىق بىلەن سۆزلەيتتى . ياشلارغا سۆزلەۋاتقاندا ، ئۇ ئۆزىنى بىر مۇھىم ئىش بېجىرىۋاتقان ، شۇ بېجىرىۋاتقان ئىشىدىن ئۆزىنى بەختلىك ھېس قىلىۋاتقان كەسىپ ئەھلىدەك ، ئۆز ئىشى بىلەن پەخىرلىنەتتى . ئۇ بالىلارنىڭ ئاددىي سوئاللىرىغىمۇ ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن كەڭ ۋە ھەغدادىغا يەتكۈزۈپ جاۋاب بېرەتتى . ئۇنىڭ جاۋابلىرى ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ ، پۈتۈن مەھەللىگە ، ھەتتا باشقا يېزىلاردىكى ئىلىمخۇمارلىرىغا تارقىلاتتى . بەزىدە ئۇنى يىراق يەرلەردىن ئادەملەر ئىزدەپ كېلىپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ پاراڭلىشاتتى . بۇ يەرگە ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن كېلىپ قالغان تۆۋەنگە چۈشكەن كادىرلار ، ھەر خىل كاسىپلار ، موللىلار ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى ئەلاغا سۆزلەپ بېرىشەتتى . ئەلا بۇ سۆھبەتتىن ھايات توغرىسىدا قىزىقارلىق خاتىرىلەرنى يېزىپ قالدۇراتتى . ئۇ ئەتىگەن ئورنىدىن

تۇرۇپ چەت ئەل تىلى يادلاش ، كۇندۇزى بېرىلىپ قەدىمكى ئەدەبىي كىتابلارنى تەتقىق قىلىپ ئىلمىي ماقالىلەر ، ئىزاھلار يېزىش ، كەچتە كىتاب كۆرۈش ، سۆھبەت ئۆتكۈزۈش قاتارلىق كۆڭۈللۈك ئىشلار بىلەن بولۇپ ، ھازىر جەمئىيەتتە بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئويلاپمۇ قويمايتتى ، مەدەنىيەت ئىنقىلابى توغرىسىدىكى گېزىت ـ ژۇرنال ، تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى ئوقۇپمۇ قويمايتتى . ياشلار بۇ توغرىدا بەزىدە تالاش ـ تارتىش باشلىسا ، ئۇ بىر چەتتە يالغۇز ئولتۇرۇۋېلىپ مۇڭلۇق پەدىلەرگە تەمبۇرىنى تىرىڭلىتىشقا باشلايتتى . ياشلار بۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىنى ئاسانلا ناخشا ـ ئۇسسۇلغا ئالماشتۇراتتى ـ دە ، يەنە ئەلانىڭ ئەتراپىغا ئولىشاتتى . بۇگۈن ئەھۋال باشقىچە بولدى . ئۆيگە كىرگەن ياشلارنىڭ تولىسى خاپا ، چۈشكۈن ئىدى . ئۇلارنىڭ بىرلىرى ئەلاغا گۈمان ۋە ئەندىشە بىلەن قارىشاتتى ، بىرلىرى ھەتتا غەزەپلىك ئىدى . ئۇلار جىمجىت ئولتۇرۇپ سىنچاي ئىچىشتى . بىردىنلا ياقۇپ ئىسمىلىك دوغلاق ، قېلىن كالپۇك يىگىت ئەلاغا قارىدى ـ دە :

— ئەلا ئاكا ! — دېدى ئۇ كىچىك كۆزلىرىنى ئەلاغا تىكىپ ، — ئېيتىپ بېرىڭە ، دىلئارامنىڭ ئانىسى قانداق قىلىپ ئۆلگەن ؟

ئەلا بۇ كۈتۈلمىگەن سوئالنى ئاڭلاپ تېڭىرقاپ قالدى ـ دە ، ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى :

— بۇ ئىش ساڭا نېمىگە لازىم بولۇپ قالدى ؟ — دەپ سورىدى .

— بىز ھېلىقىلاردىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ نۇرغۇن تالاش ـ تارتىش قىلىشتۇق . قىزنىڭ ئانىسى راستىنلا سىزنىڭ سەۋەبىڭىز بىلەن ئۆلگەن بولسا ، بۇ ئىش ئۇچۇن سىز جاۋاب بېرىشىڭىز كېرەك ، بىز سىزنى ھەرگىز قوغداپ قالالمايمىز !

ئەلاغا ھەممە كۆزلەر تىكىلدى . ئەلا گەپ قىلماي ، بېشىنى

لىكشتىپلا قويدى .

— قىزىكىزنىڭ نىكاھلانمىغان ئانىدىن تۇغۇلغانلىقى راستمۇ ؟

ئەلا بىردىنلا تاتىرىپ ، كۆزلىرىدىن غەزەپ ۋە ئازاب ئوتلىرى چاچرىتىپ ئەتراپىغا قارىدى ، ئۇنىڭ چىرايىنى ئازاب بۇلۇتلىرى قاپلىدى ، ئۇ يەنىلا جاۋاب بەرمىدى .

ياقۇپ خوددى ئەيىبلىگۈچىدەك قوپال ۋە ئاچچىق ئاۋازلاش سۆزلەشكە باشلىدى :

— ناۋادا ، سىز قىزىكىزنىڭ ئانىسىنى ئالدىغان بولسىكىز ، ئۇ بىچارە ئەلەمگە چىدىماي ئۆلۈۋالغان بولسا ، ئۇنى ئاز دەپ مۇنۇ كىچىككىنە قىزدىن راست گەپنى يوشۇرۇپ ھازىرمۇ ئالدامچىلىق قىلىۋاتقان بولسىكىز ، سىز چاتاق ئادەم ، شۇ تاپتا سىز بىزنىمۇ ئالداۋاتقان ئوخشايسىز !

— ياقۇپ ! — باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ، ئېگىز بوي ، چىرايلىق يىگىت ياقۇپنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ قويدى ، — سەن نېمىلەرنى دەۋاتىسەن ؟ ئالدانغانلىقىڭغا كۆزۈڭ يەتكەن بولسا ، قاسىمنىڭ كۆتۈرگىن ، بېرىپ ھېلىقى قىزدىل قوغدىغۇچىلارغا قوشۇل .

— يالغۇز مەنلىمۇ ؟ — دېدى ياقۇپ مۇئەللىمگە گۆلىيىپ ، — سەنمۇ ئالدانغان ، ھەممىمىز ئالدانغان !

— سەن نېمىشقا ئەلا ئاكامنى رەنجىتىسەن ؟ نېمىشقا ئۇنىڭ تۇرمۇش ئىشىغا ئارىلىشىسەن ، ساڭا بۇ ھوقۇقنى كىم بەردى ؟

— كىم بېرەتتى ؟ ۋىجدانىم ، — دېدى ياقۇپ غەزەپلىنىپ ، — مەنمۇ ئوننچى سىنىپنى تۈگەتكۈچە نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغانمەن . ساختىلىق بىلەن ساپلىقنىڭ بىر ئۆلچىمى بولىدۇ . ئۇ بىر ئادەمنىڭ ھاياتقا تۇتقان مۇئامىلىسىدە ئىپادىلىنىدۇ !

— تەكشۈرمىگەننىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى يوق ! — دېدى دۈي بوغالتىرى ئىككى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان ،

ئەلا بىلەن دېمەتلىك يىگىت ، — ھەرقانداق خۇلاسە تەكشۈرۈشنىڭ بېشىدا ئەمەس ، ئاخىرىسىدا چىقىدۇ . ئەلا ئەپەندى ، بىزگە ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بەرگىنى يوق ، بىزمۇ تەلەپ قىلمىدۇق . تۇرمۇشتا نۇرغۇن سىرلىق ئىشلار بولىدۇ ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى ئۆمۈر بويى بىرىگە تىنماي قويۇشقا توغرا كېلىدۇ ، تۇرمۇش دېگەن تولىمۇ نازۇك نەرسە ، سېنىڭ خۇددى كىچىك بالىنى سوراقتا تارتقاندەك ئەلا ئەپەندىگە سوئال قويۇشۇڭ تولىمۇ قوپالىق . شەخسەن مەن ئەلا ئەپەندىگە ئىشىنىمەن ، ئەپەندى رۇخسەت قىلىڭ . مەن بىر سوئال سوراپ باقاي ، سىز ئۆزىڭىزنىڭ ھاياتى توغرىسىدا بىزگە سۆزلەپ بېرىشنى ئويلىغانمۇ ؟

— ياق ! — دېدى ئەلا يەرگە قاراپ ، — بۇنىڭ ھاجىتى يوق ، مەن ساپ ، خەلق ئالدىدا ، ۋىجدان ئالدىدا خىجىل بولىدىغان ئىش قىلغىنىم يوق . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مەن ھىمايىگە موھتاج ئەمەسمەن ، ئىلىمگە ، سەنئەتكە ئىنتىلگەن ھەرقانداق ئادەمنى ھۆرمەتلەيمەن ، ئىشىنىمەن ، ماڭا گۇمان بىلەن قارىغانلار يالغۇز ياقۇپلا ئەمەس ، مەن ئۇلارغا ئۆزۈمنىڭ ساپ ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلاپ بېرىشكە ئالدىرىمايمەن ، بۇنى ۋاقىت ، ئەمەلىيەت ئۆزى ئىسپاتلايدۇ . يالغان بويىاق بەرىبىر ئۆچىدۇ . دۇنيادا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي رەڭگىنى ئاشكارىلىمايدىغان نەرسە يوق ، كۆزى ئۆتكۇر كۆزەتكۈچى ھامان ئۇنى كۆرەلەيدۇ .

ياشلار تارقالغاندىن كېيىن ئەلا ئۇزاققىچە باغ ئايلاندى . ئۇ ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلىماسقا ، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئەسلىمىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا قانچە تىرىشىپ باققان بىلەنمۇ تۇرمۇش ئۇنىڭغا يول قويمىدى . ئۆزىنى ئېغىر ئىشقا جەلپ قىلىش يولى بىلەن تۇرمۇشىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئەسلەشكە ۋاقىت قويماسلىق ئۈچۈن ئۇرۇنغىنى بىلەن ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىت ئۇنىڭغا ھامان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى پۈرىتىپ تۇراتتى . دېمەك ، ئىنسانىنىڭ

غەمدىن خالاس بولۇشى ، دەرەخنىڭ شامالدىن ساقلىنالمىغىنىغا ئوخشاشلا بىر ئىش ئىكەن .

باغ جىمجىت ، ئايسىز ئاسمان تىنىق ۋە سىرلىق . پۈتۈن يېزا ئۇيقۇدا ، يىراقتىن ئىلى دەرياسىنىڭ غەمكىن ناخشىدەك شارقىرىشى ئاڭلىنىدۇ . دەريا ئۇنىڭغا ئادىلەنى ئەسلەتتى . ئادىلە لەنجۇدىن قايتىپ كېلىپ هاياتتىن ئۈمىد ئۈزۈپ ئۆلمەكچى بولۇپ دەريا‌غا ئۆزىنى تاشلىغان ، لېكىن بىرىنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ هايات ئىكەن ، ئۇنى بىرى قۇتۇلدۇرۇپ قالغان . ئۇ هازىر يىراق بىر يېزىدا ، ياشانغان بىرىگە تۇرمۇشلۇق بولغانمىش... ئەلانىڭ يادىغا ئادىلەنىڭ خۇاڭخې دەريا‌سى بويىدىكى خۇشخۇي كۆلكىلىرى ، قويۇق ، گۈزەل قىرقىم بۇدۇر چاچلىرى كەلدى . ئۇنىڭغا ئۇلىشىپلا گۈزەلئاينىڭ زىلۋا قامىتى ، دالىەن باڭچۇيداۋ ئىستىراهەتخانىسىدىكى قويۇق ئورمانلىق ، دېڭىز ياقىسى ، قىزنىڭ خۇمارلاشقان بەختلىك كۆزلىرى كەلدى .

«بىزنى بىر - بىرىمىزدىن ئايرىۋەتكەن زادى قانداق بىر كۈچ ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئۆز - ئۆزىدىن ، — مىجەزىمىزدىكى كېلىشمەسلىكمۇ ؟ ياق ، ياق ، بۇ كېلىشەلمەسلىك بىزنى شۇنچە ۋەيرانچىلىققا سالغۇدەك كۈچ ئەمەس . مېنىڭ كۈنچىلىكىم ، ئىشەنمەسلىكىم ، ئۇنى هەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرگەنلىكىمدىن كېلىپ چىققانىدىغۇ ؟ گۈزەلئاي نېمىشقا بۇنى چۈشەنمىدى ؟ ئۇنىڭ مەندىن كۆڭلى سوۋۇپ قېلىشى مۇمكىنمۇ ؟ مۇمكىن بولسا ، ئۇ نېمىشقا تېخىچە ماڭا نورمال مۇناسىۋەت قىلمايدۇ . «تىرىلىش» رومانىدىكى ماسلۇۋانىڭ ئەڭ ئاخىرقى قىيىن شارائىتلاردا نىخىلىيۇدوفنى سۆيۈشى ، سۆيگەنلىكى ئۈچۈن نىخلىيۇدوفنى سوغۇق قارشى ئېلىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن نىكاهلىنىشنى رەت قىلىشى ، گۈزەل ئاينىڭ ماڭا تۇنۇقان مۇئامىلىسىگە ئوخشاپ كېتىدىغۇ . دېمەك ، مېنى سۆيگەنلىكى ئۈچۈن سوغوق مۇئامىلە قىلىۋاتقان ، مېنى سۆي-

گەنلىكى ئۇچۇن رەقىپنى ئىزدىگەن باھانە بىلەن ناھىيىگە چىققان بولسىچۇ؟ مەن نېمە ئۇچۇن ئۇنىڭ ۋە سۆيۈملۈك ئوغلۇمنىڭ ئالدىغا كىرمەيمەن؟ نېمىشقا ئۇلارغا يېلىنمايمەن؟ بۇ كاجلىق ھېسابىغا ئۇلارنى قىيناشنىڭ ئۆزى مېنىڭ گۇناھلىق، رەھىمسىز ئىكەنلىكىمنى بىلدۇرمەمدۇ؟ گۇزەلئاي ئۆزىنىڭ مەغرۇرلۇقى بەلەن مېنىڭ ئالدىغا بېرىشىمنى، يالۋۇرۇشۇمنى، ۋەدە بېرىشىمنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقان بولسا، مەن نېمىشقا يەنە ئۇنى كۈتكۈزىمەن؟... »

قاراڭغۇ تۇن ئۇنىڭ قايغۇسىنى، پۇشايمان، ئەپسۇس بىلەن تولغان كۆز ياشلىرىنى يوشۇردى. ئىللىق كۆز شامىلى بۇ ياشلارنى سۈرتۈپ قۇرۇتتى. ئۇ ئۇزاق خىيالدىن كېيىن بىر قارارغا كەلدى - دە، ئۆيگە كىرىپ تاتلىق ئۇخلاۋاتقان قىزىنىڭ پېشانىسىدىن سۆيدى. قىزى ئۇنىڭغا ئۆرۈلۈپ بۇدرۇق قوللىرى بىلەن دادىسىنىڭ بوينىدىن قۇچاقلىدى. ئۇلار شۇ قۇچاقلاشقان پېتى ئۇخلاپ قېلىشتى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئۇ زۇلياغا ئۆز پىكرىنى ئېيتتى. ئۇ زۇلياغا تىكىلىپ قارىدى. زۇلىيا خۇددى بىر مۇھىم ئىشقا دۇچ كەلگەندەك تەڭقىسلىقتا قالغانىدى.

— شەھەرگە كىرمىسىڭىز قانداق بولارکىن، — دېدى ئۇ خىلى جىملىقتىن كېيىن، — سىزنى تۇتماقچى بولۇپ چېپىشىپ يۈرۈشسە، سىز ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسىڭىز، بىر پالاكەت بولارمىكىن!

— مەن يوشۇرۇنالايمەن. دەريا ياقىلاپ ياكى سال بىلەن كىرىمەن - دە، كېچىلەپ قايتىپ چىقىمەن!

— مېنىڭچە كىرمەڭ! — دېدى زۇلىيا كەسكىن قىلىپ، — ھېچبولمىسا، كېلەر يىلى باھاردا كىرىڭ، ئاڭغىچە جاھانمۇ تۈزۈلۈپ قالار.

— ئۇلار شەھەردە قىينالماقتا ، زۇلىيا ئاكا ، مەن جىق ئويلىدىم ، نېمىلا بولمىسۇن ، مۇشۇنداق قىيىن شارائىتتا مەن گۇزەل ئاي بىلەن ئوغلۇمنى شەھەرگە تاشلاپ قويۇپ خاتىرجەم بولالمايمەن !

— ياق ، بۇ يىل قىش چىققۇچە سەۋر قىلىڭ !

— ئۇنداق بولسا ، مەن يەنە مەكتەپكە كۆچۈپ باراي ، سىزنىڭ ئۆيىڭىز گۇمانلىق بولۇپ قالدى . ئۇلار سىزنى ھەرقانداق ۋاقىتتا ئاۋارە قىلالايدۇ . سىز ھېلىقى مېنى ئۇرغان جۇرىنغا ياخشى گەپ قىلىپ قويۇڭ ، ئۇ مېنى قوغداپ قالالايدۇ .

زۇلىيا خېلى ئويلاندى ، دېمىسىمۇ مەكتەپ ئادەمسىز ، ھېچكىم ئەلانى ئۇ يەردە دەپ گۇمان قىلمايتتى . ئەلانى شۇ بۇرۇنقى ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ساقلاش ، ياشلار ئارقىلىق مۇھاپىزەت قىلىشقا ئوڭايراق ، ئۆز ئۆيى بولسا ئادەم ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان ئۆي . ئاخىر ئەلا يەنە ئۆز ياتقىغا كۆچتى .

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن جاھان خېلى تىنچىپ قالدى . چۈنكى ، 1967 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا شەھىرىدىكى بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپنى باستۇرۇپ ، بىرنەچچە بىنانى كۆيدۈرۈپ ، شەھەرنى تىنچىتتى . ھازىر ئىككى تەرەپ بىرلىشىپ «ئىنقىلابىي كومىتېت» قۇرۇش تەييارلىقىغا كىرىشىپ كېتىشتى . مانا مۇشۇ «تىنچ» ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ ئەلا ئۆزى تۇغۇلغان يېزىغا كەلدى . ئۇنىڭ ئۇ يەردە يازغان خاتىرىسىنى تۆۋەندە كىتابىمىزغا قىستۇرۇپ قويۇشنى لايىق كۆردۇق .

ئىككىنچى باب ئۇچرىشىش

1

مانا مەن يۇرتۇمدا خاتىرە يېزىۋاتىمەن .

ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدىكى ئۆستەڭ ، ئۇنىڭ گىرۋەكلىرىدىكى ياڭ-پاشلاپ يانقان بوۋايدەك كۆرۈنۈۋاتقان قاپاق تېرەكلەر ، ئۆستەڭنىڭ يازلىقى لېيىپ ، كۈزلۈكى تىنىپ - سۈزۈلۈپ ئاقىدىغان تەملىك سۇيى ، قاپاق تېرەك ئاستىدىكى كىچىككىنە ئۇزگۇن... ھەممىسىلا خۇددى مېنىڭ بالا ۋاقتىمدىكىدەك ئۆز پېتى تۇرۇپتۇ . پەقەت باغلا ئۆزگەرگەن : ئوتتۇرىسىدىكى مېۋىسى ھەم ئۇششاق ، ھەم چۈچۈك قېرى ئاق ئالمىلار مومايدەك دۈمچىيىپ ، مۇڭلىنىپ قاپتۇ . ئۇ 1958 - يىلقى داغدۇغىلىق «پولات تاۋلاش ھەرىكىتى»دە بىمەھەل كېسىلىپ كەتكەن قېرى قارىياغاچلار ئۇچۇن ھازىدارمىكىن ؟ ياكى ئېتىز - ئېرىق ، مەھەللىلەرنى ئۆزگەرتىش دولقۇنى يېتىپ كەلگەنى ئۇچۇن ، قېنى قىزىغان دېھقانلارنىڭ رەھىمسىز كەتمەن - پالتىسى ئۇنىڭغا ۋەھىمە سېلىۋاتامدىكىن ؟...

مانا ئىزغىرىن شامال .

كەچ كۈزنىڭ كۆڭۈلسىز ، زىمىستان پۇرىقى ئارىلاشقان نەشتەرلىك شامىلى مېنى بۇ يەردىن ھەيدىمەكتە . ئۇنىڭ زەربىسىدىن ئۆستەڭنىڭ شاۋقۇنسىز ، ئېرىنچەك سۇيى تىترەپ ، جىمىرلىغان چەمبىرەكلەر پەيدا قىلىپ ، خۇددى ھېلىلا توڭلاپ ، ئۈيۈپ قالىدىغاندەك شۇمشەيگەن ، دارغا ئەكىلىنگەن گۇناھكاردەك يالىڭاچلانغان قېرى تېرەكلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى شاخلىرىدا كۆكىرىپ تۇرغان

يوپۇرماقلار يەرگە قاراپ نارازى ھالدا ئاستا پىلدىرلاپ چۈشمەكتە . مېنىڭ ئۇلارغا ئىچىم ئېچىشتى . ئۇلار ئاپرېلنىڭ ئاخىرىدىن نويا-بىرنىڭ ئاخىرىغىچە ئاشۇ كۆك بىلەن مۇڭدىشىدىغان شاخلار ئۈس-تىدە يەتتە ئاي چاۋاك چېلىنىپ پىلدىرلاشقان ئەمەسمىدى ؟ ئۇلارنىڭ تەقدىرىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش بولۇپ قالغىنى نېمىسى ؟ ھاياتنىڭ قانۇنىيىتىگە خىلاپلىق قىلمىدۇق ، گۈزەللىك ، ئىستىقبال ئۈچۈن ئىنتىلدۇق ، ئاقىۋەت قېقىلدۇق ، شېخىمىز ، بەرگىمىز بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشتۇق . مانا ئەمدى بىزگە ئۈمىد - ئارزۇ ، ھەتتا ھاياتمۇ يات ! ھايات بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلىشۋاتقان ئائۈمىد ئادەمدەك ئاسمانغا قاريدىم : ئاسمان خۇددى كىر سۇيى چېچىۋەتكەن ئەينەكتەك خىرە ، كۆرۈمسىز ، قىزغۇچ پارچە بۇلۇتلار ئاستىدا قاغىلار ئەنسىزلىك بىلەن ۋارقىرىشىپ شۇڭغۇشماقتا ، ئىزغىرىن كەچ كۈز شامىلى كۈنپېتىشنىڭ تۇمانلىق ئۇپۇق قىرغىقىدىن كۆچ بىلەن ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك بارغانسېرى كۆچەيمەكتە . ئاسمان بارغانسېرى سەتلەشمەكتە ، چاڭ ، پاخال - چاۋار ، قەغەز پارچىلە-رى مانانلىق ھاۋا قاتلىمىدا ئۇچماقتا . مەن غەربكە قاريدىم - دە ، بىردىنلا بەزگىكى تۇنقان ئادەمدەك تىترىدىم . مېنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلۇم بىلەن ئۇنىڭ مېھرىبان ، تەرسا ، ئۆزۈمچىل ئانىسى ئاشۇ تۇمانلىق شەھەردە پاناھسىز ، يۆلەنچۈكسىز ھالدا كەلگۈسىنىڭ شەپقىتىنى تاقەت بىلەن كۈتۈپ ياشماقتا . ئېھ ، گۈزەلئاي ، چې-لەك بىلەن گېپى يامان ئۇستىلارغا لاي توشۇپ ، قۇرۇلۇشتا ئىش-لەپ كۈنگە بىر سوم سەكسەن تىيىن تېپىش يولى بىلەن ھايات كەچۈرمەن دەپ شۇنچە يىل ئوقۇغانمىدىڭىز ، ئىزغىرىن شامالىلار سىزنىمۇ جىم قويمىغاندۇ - ھە ؟ مېنىڭ قارا كۆز ئوغلۇمنى بۇ كۆڭۈلسىز كۈنلەردە نېمە بىلەن قۇۋاندۇرۇۋاتىسىز ؟ ئۇنىڭ ھاياتى-تىكى سىرلىق ئىشلارنى چۈشىنىشكە قۇربى يەتمەيدىغان يۈمران ، پاك قەلبىنى ئاۋۇندۇرىدىغان ئانىلىق ھارارىتىگە باي گەپلەرنى

نەلەردىن ئىزدەۋاتىسىز ـ ھە ؟

بىز نېمىنى خاتا قىلدۇق ۋە نېمە ئۈچۈن تۈرمۈشنىڭ كەچۈر-گۈسىز جازاسىغا يولۇقتۇق . بىز ئۈچۈن جۇدالىقتىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى بەخت ئىدىغۇ ؟ ئىنسان ئايىغى تەگمىگەن چۆلمۇ ، دېھقان-لار ۋابادىن قاچقاندەك پىتىراۋاتقان بىر خىلۋەت يېزىمۇ بىزگە يەتكۈدەك خۇشاللىق ، ھارامەت ، بەخت ئاتا قىلغان بولاتتى ، بىز نېمىشقا ھايات كەچۈرۈشنىڭ مۇشۇ ئەڭ تۆۋەن تەلىپىگىمۇ ئېرە-شەلمەيمىز ؟ سىز كۈنلۈكچى ، مەن ھارۋىكەش ، ھەر ئىككىمىز جەمئىيەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي بىزنىڭ كۈنلىرىمىز ۋەھىمىلىك ، ئىشەنچسىز . بىزدەك ئادەمنىڭ بالىسى نېمە بولماقچى ؟ ئۇنىڭ ئاۋۇ تۇمانلىق ئاسماندا پىلدىرلاپ يۇرگەن سېرىق يوپۇرماقتىن قانچىلىك پەرقى بار ـ ھە ؟

كۆزلىرىم ئېچىشتى ، ئەلەمدىنمۇ ياكى سوغۇقتىنمۇ ؟ بۇنى بىلىشنىڭ پايدىسى قانچىلىك ، بەرىبىر ئەمەسمۇ ؟

— ئەلا ئاكا ، دادام سىزنى بىر چىنە چاي ئىچىپ چىقامدىكىن دېگەنىدى .

ھودۇققان ، ئالاقزادە قىزنىڭ نازۇك ئاۋازى ئاڭلاندى . مەن شۇ چاغدىلا ھوشۇمغا كەلدىم .

— رەھمەت ، سىڭلىم ! — دېدىم مەن قىزغا قايرىلىپ ، — بىكارلا ئاۋارە بوپسىلەر .

بۇ قىز ئۆمەر تەمبۇرچىنىڭ قىزى . مەن تۇنۇگۈن بۇ يەرگە چىقىپ ئاتا ـ ئانامنىڭ تۇپرىقى بېشىغا بېرىپ دۇئا قىلىپ قايتقا-نىمدا ، بۇ كىچىك يېزىدا بىرىنچى بولۇپ مەن ئۇنى ئويلىغان ، دېگەندەك مېنىڭ يېزىمىزغا كەلگىنىمنى ئاڭلاپ مانا بۇگۈن بىرى-چى بولۇپ ئۆيىگە چىللاپ قىزنى ئەۋەتىپتۇ .

مەن مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن قىزغا قاراپ كۈ-لۈمسىرىدىم .

— نەچچىگە كىردىڭىز ، جوھەرگۈل ؟
— ئون ئالتىگە ، — قىز لېۋىنى چىشلىدى .
— نەچچىنچى سىنىپقىچە ئوقۇدىڭىز ؟
— بەشىنچى...
— نېمىشقا كۆپرەك ئوقۇمىدىڭىز ؟
— دادام ئوقۇتمىسا .
— نېمىشقا ؟
— ئوقۇپ ئەلا ئاكاڭدەك بولغۇچە ، تۆت ئورمىچىنىڭ بېغىنى باغلاپ ، يەتتە ـ سەككىز نومۇر تاپقىنىڭ تۈزۈك دەپ...

قىز گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى . مەن غىقلا بولۇپ قالـ ىدىم . ئۆمەر ئاكامدەك مەھەللىنىڭ بىردىنبىر مەرىپەتچىسى بۇ گەپنى قىلغان بولسا ، باشقا نادان دېھقانلار نېمىلەرنى دېمىسۇن ، بۇ مەھەللىدە ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن تۇنجى ئوغۇل مەنغۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، مېنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكىم توغرىسىدا ئەڭ قىزىق ھېكايىلەرنى سۆزلەپ يۈرىدىغان ئىخلاسمەنلىرىممۇ مۇشۇ تۇغۇلغان يۇرتۇمدىغۇ ، مېنىڭ شۇنچە يىل ئوقۇپ ئاخىر بىر دىشلو ھارۋىغا ئارانلا ئىگە بولۇپ كۆمۈر توشۇپ يۈرگىنىمگە ئېچىنغان ، خاپا بولغان ، ھەيران قالغانلار مۇشۇ يېزىدا ھەممىدىن كۆپ . مانا قىزنىڭ گېپىدىن مەلۇم بولدىكى ، مەن ئىزىمدىن كېلىۋاتقان نۇرـ غۇن ئەقىللىق ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ يولىنى توسۇپ قويۇپتىـ مەن . يېقىنلىرىمنىڭ تىلىنى قىسقا قىلغىنىمنى ئاز دەپ ، جوھەرـ گۈلدەكلەرنىڭ ئىستىقبالىغمۇ زىيان سالتىمەن . مانا بۇلار ماڭا ئازاب ، تولىمۇ ئازاب ! ئىستىقبالىم خۇددى ئاۋۇ كۆيۈۋاتقان زىغىر پاخىلىنىڭ تونۇردىن چىقىۋاتقان بۇرۇقتۇرما ئىسىغا ئوخشاپ كېـ تىدىغان غەرب ئاسمىنىغا ئوخشايدۇ . يورۇقتىن ،نۇردىن دېرەك يوق ، كۈنلىرىم تۈزسىز ئۇماچتەك تەمسىز ، پىكىرلىرىم چىگىش كىرگەن يىپتەك باش ـ ئۇچسىز ، ئىنسان غايە ۋە ئۇمىد بىلەن

ياشىغاندىلا ، ھايات ئۇنىڭغا مەنىلىك ، قىزىق ۋە قىممەتلىك تۇيۇلىدۇ . ئۇ نەرسىلەرسىزچۇ ؟ ئۇ ھالدا ھايات توختام سۇ ، ئۆمۈر ئۇنىڭدا لەيلەپ يۈرگەن چىرىك كۆتەك . ئۇنىڭ لەيلىگىنى بىلەن چۆكۈپ كەتكىنىنىڭ پەرقى يوق . ھاياتتا بۇنداق ئادەملەر ئازمۇ ؟ ئۇلار تۇغۇلغاندا خۇشال بولىدىغان ئادەملەر ناھايىتى ئاز بولىدۇ . ئۆلگىنىدىچۇ ؟ قايغۇرىدىغانلار تېخىمۇ ئاز بولىدۇ . بۇ خىل ئادەملەر ھەربىر مەھەللىدىن تېپىلىدۇ . ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادا ياشىغانلىقى توغرىسىدا بىرەر قىزىق ھېكايە ياكى بىرەر بەلگە - نىشانمۇ قالمايدۇ . مانا بۇ خىل جان ئىگىلىرى قاتارىغا كىرىپ قېلىشتىنمۇ چوڭ پالاكەت ، بەختسىزلىك بولمىسا كېرەك .

ئېغىر ، كۆڭۈلسىز خىياللار بىلەن تاشقىن كۆز سۈلىرى ، قېلىن يوپۇرماقلار ىبزەپ قىلىۋەتكەن كىچىدا مېڭىپ مەھەللىنىڭ چېتىگە — ئۆمەركامنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدىم . يالغۇز قورۇ - جاي ، ھويلا سىرتىدىكى تونۇر ، مەڭگەن ئۇستىدە لالىيىپ ياتقان قېرى ئىت ، سامانلىق لايدا قوپال سۇۋالغان ئۆگزىگە كۆرۈك توخۇدەك قانات يېيىپ ياتقان قېرى ئۇجمە ئۇستىدىكى قاقىلدىشىۋاتقان قاغىلار ، مەن بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن چىقىپ كەتكەن ۋاقتىمدىكىگە ئوخشاش ئۆزگەرمەي تۇرۇپتۇ . ئەنە ئۆمەركام تېۋىلغا سۇپۇرگىسىنى قاراڭغۇ ئېغىل ئىشىكى يېنىغا تىكلەپ قويۇپ ، ماڭا قاراپ قوللىرىنى سوزۇپ كەلمەكتە . ئۇنىڭ بىر كۆزى قىسىلغان ، ساقال - بۇرۇتى ئۆسكىلەڭ ،بىر مۇرىسى پاكار ، ئۆڭۈپ كەتكەن چىبەرقۇت تۇجۇركىسىنىڭ سىرتىدىن چىگە بىلەن بېلىنى باغلىۋاپتۇ . ئۇ مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكى ئۆمەركام ئەمەس ، ئۇ قېرىغان ۋە چۈشكۈن .

— ئەلامۇ سەن ؟ كەلگىن ، كەلگىن ! — دەپ كۈلدى ئۇ قېلىن لەۋلىرىنى تىترىتىپ ، — سەنمۇ كېلىدىكەنسەن ، ھەرنېمە بولسىمۇ ھاياتكەنسەن ئۇكام ، قېنى ئۆيگە .

گۇللىرى ئۆچكەن ئىككى پارچە تېكمەتتىن باشقا ھېچنېمە يوق دېگۈدەك چوڭ مېھمانخانىغا كىردىم ، ئويۇق ـ لىمتاقلار قۇرۇق ، ئىككى لىمتاق ئوتتۇرىسىدىكى قوزۇقتا ئىلىقلىق تۇرغان ناسۋال قاپقىدەك پارقىراق تەمبۇرلا كىشىنىڭ كۆزىگە تاشلانمىسا ، بۇ ئۆي گويا مەن كىچىكمىدە ئوقۇغان دىنىي مەكتەپكىلا ئوخشايتتى .

— ئۆزگەرمەپسىز ، ئۆمەركا ، — دېدىم مەن دۇئا ۋە تارانچى يوسۇنى بويىچە ئۇزاق تىنچ ـ ئامانلىق سورىشىشلاردىن كېيىن يېڭىۋاشتىن قۇراق كۆرپە ئۈستىدىن ئورۇن ئېلىپ ، — ئۆيمۇ ، سىزمۇ خۇددى بۇرۇنقىدەكلا تۇرۇپسىلەر ، بالىلار كۆپەيىپتۇ ناھايىتى !

— بالىلارلا ئەمەس ، — دېدى ئۆمەركام تەمكىن ، مەنىلىك سۆزلەپ ، — باشقا نەرسىلەرمۇ كۆپەيدى ، مىسالى ، غەم ـ ئەندىشە ، جەبىر ـ جاپا ، قەرز ـ پەرز دېگەنلەرمۇ كۆپەيدى ئۇكام ، ھى... ھى... ھى... لېكىنزە ، نائۇمىد ئەمەسمەن . ئۇچ قىز ، تۆت ئوغلۇم بار ، خۇشلۇقۇمۇ ، بايلىقىممۇ ، ئۇمىدىممۇ شۇلار .

ئۆمەركام سۆزلەۋاتقاندا ، ئۇنىڭ ئاۋازى ماڭا بۇرۇنقىدەك جاراڭلىق ، جازىبىلىك تۇيۇلمىدى ، ئۇنىڭ ئاۋازىدا بوۋايلارغا خاس قانائەت ، سەۋر ـ تاقەت ۋە مۇڭ بارلىقىنى سەزدىم . ئۇ قېرىغان ، ئۇنىڭ بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇنقى خۇشخۇي ، جۇشقۇن ۋە قىزغىنلىقىمۇ ئۇپرىغان . «ئەجەبا ، — دەپ ئويلىدىم مەن ئەلەم بىلەن مەيۇسلىنىپ ، — ئىنسان قېرىغاندا ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۆزىگە خاس ئالامەتلەرمۇ ،قابىلىيەت ، پەزىلەت ۋە يوشۇرۇن گۈزەللىكلىرىمۇ بىللە قېرىمدىغاندۇ ـ ھە ؟ ھەۋەس ، ئىشتىياق قېرىغىنىغا ئوخشاش ، ئىنسانىنىڭ ھاياتقا بولغان تەلىپىمۇ قېرىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ... »

— قېنى ، چايغا باق ، — دېدى ئۇ خۇددى مېنىڭ ئويلىرىمنى بىلىۋالغاندەك ماڭا قاراپ قويۇپ ، — قانداق ، قېرىپتىمەنمۇ ؟

ھەي ، ئەلا ، تېزلا قېرىپ كەتتىم . ھېلىقى چاغدا سېنى مىنگەشتۇ-
رۇپ ئارا ئۆستەڭگە ئېلىپ بارغان تورۇق بايتالدىنمۇ قاشاڭلىشىپ
كەتتىم . لېكىنزە ، بۇ كوممۇنا دېگىنى بىزنى تولىمۇ تېلىقتۇرۇ-
ۋەتتى . خۇددى زاغرىدىن بىزار بولغاندەك ، كوممۇنادىنمۇ جاق
تويدۇم ، ئۇكام . ئادەمنىڭ بىغەرەزلىرىنى باشلىق قىلىپ قويىدە-
كەن ، جان ھەلقۇمغا يېتىپ دوختۇرغا كۆرۈنەي دەپ يەتتىسىگە
تەزىم قىلىپ ، ئىككى سوم قەرز سوراپ بارساڭ ، ئالتە باشلىق
يېرىم كۈن مۇزاكىرە قىلىپ ئارانلا جاۋاب بېرىشىدۇ . بۇرۇنلاردە-
چۇ ، بىر مەشرەپتىلا بىر قوينىڭ پۇلى ئۆرۈم چۈشەتتى . يانچۇق
دۆڭ ، قورساق توق ، كۆڭۈل خۇش ، نەگىلا بارسام ئادەملەر : «ۋاي
ئۆمەر تەمبۇر ، ۋاي ئۆمەرجان» دېيىشىپ تۆرنىڭ كاللىسىنى ماڭا
بوشىتاتتى . ھازىرچۇ؟ باشقىغا چامىم يەتمەي ، بىر يىل ساڭغا
كۆزەتچىلىك قىلىۋىدىم ، ئىسمىم ئۆمەر قارانچۇق بولۇپ قالدى .
بۇلتۇر بىر يىل تۇگمەنگە قارىۋىدىم ، مانا ئەمدى ئۆمەر سەرگەي
(سېرگىي دېمەكچى) دېيىشۋالدى . بۆۋەكلىك قىلىپ يۈرۈپ ئوت-
تۇز ئالتىگە كىرگەندە ئۆيلەندىم . بالىلارنىڭ چوڭى ئارانلا ئون
بەشكە كىردى ، ئۇمۇ قىز تېخى ، ئەقىللىك قىز بولۇۋىدى ، نومۇر-
غا ئىشلەپ ئوقۇشتىن قالدى . سېنىڭ بۇ يەردىن چىقىپ كەتكىنىڭ-
گە ئون يەتتە يىل بولدى ، ئەلا ، ئوتتۇزغا كىردىڭ ، قارىغىنا ،
سېنىڭمۇ چېچىڭغا ئاق كىرىپتۇ . ھەي ، ھېچبىر راھەت ـ پاراغەت
كۆرمەيلا ئالەمدىن ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوخشايمىز !

— ئۇنداقمۇ بولماس !

بۇ گەپنى ھەم ئۆمەركامغا ، ھەم ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىش
ئۈچۈنلا ئېيىتتىم .

چۈشتىن كېيىن ئۆمەركام مېنى قوناقلىققا باشلاپ باردى .
مەن كۆڭلۈمدە ، ئادەملەر مەن بىلەن قول قىسىشىپ ، قۇچاقلە-
شىپ كۆرۈشىدۇ دەپ ئويلىغانىدىم ، لېكىن مەن ئويلىغاندەك بول-

مىدى . ئادەملەر قوناق شېخى تالىشىش بىلەن بەند ئىكەن ، ھېچ-كىمنىڭ ماڭا چولىسى تەگمىدى . بىرلىرى پۇتۇن ئائىلىسى بىلەن چىقىپ قوناق شېخى باغلاپ ، شاخنى بىر يەرگە بېسىۋاتقان ، يەنە بىرلىرى ھارۋا تالىشىپ ياقىلىشىۋاتقان ، يەنە بىرلىرى شاخ ئورۇ-ۋاتقان ، ھەتتا بەش - ئالتە ياشلىق بالىلار بىلەن دۇمبىچەك بوۋاي - مومايلارمۇ خۇددى شىرنىلىك قوغۇن شاپىقىغا چاپلاشقان ھەرىلەردەك قوناق شېخىغا يېپىشقان ، بىرمۇ بىكار ئادەم كۆرۈنمەيتتى .

پەقەت بىرلا ئادەم قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ، ئاغىل - تاغىل ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ ، مەست بۇقىدەك ئۇياقتىن - بۇياققا ئالدىراش مېڭىپ يۈرەتتى .

— ئاۋۇ كىم ، ئۆمەركا ؟

— ھۆپىگەر - دە ! — دېدى ئۆمەركام تەنە بىلەن كۈلۈپ قويۇپ ، — تونۇپ باقە ، ئۇ كىم ؟

مەن ئۇنىڭغا يىراقتىن سىنچىلاپ قارىدىم . ئۇ كىرلەشكەن ماش رەڭ شىم - تۇجۇركا ، چېكىلىكى خورازنىڭ تاجىسىغا ئوخ-شاپ قالغان ھەربىيچە شەپكە ، پۇتىغا چۈخەي كىيىپ ، مۇرىسىگە ماش رەڭ بربزېنت سومكا ئېسىپ ، بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقىۋال-غان ، ساقال - بۇرۇتى ئۆسكىلەڭ ، چىرايى سۈرلۈك ئادەم ئىدى .

— تونۇيالمىدىم ، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيغۇ دەيمەن .

— ھا... ھا... ھا ! ...— ئۆمەركام كۆزىدىن ياش چىققۇچە كۈلدى ، — راست ئالماشقان ، دۆتلۈكتىن ساراڭلىققا ئالماشقان ھا... ھا... ھا... !

— ئۇ كىم ، ئۆمەركا ؟

— ئىبا تاز ئەمەسمۇ !

— ۋۇي ، ھېسلىقى بىرىنچى سىنىپتا تۆت يىل ئوقۇغان ئىبامۇ ؟

— ھەئە ، جىق ئوقۇغىنى ئۈچۈن ، ھازىر ئۇ دادۇينىڭ سېكىلتارى[1] !

— ھا... ھا... ھا... ! — مەنمۇ ئىختىيارسىز كۈلۈپ كەتتىم ، — مۇنداق دەڭ .

— شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن مەھەللە قوناق شېخىغا دۈم چۈشتى ـ دە ! ھەي ، ئىبا ! مەيەرگە كەل ، ياخشى تاماكا بار ، بىردەم ئارام ئېلىۋال !

ئىبا يېنىمىزغا كەلدى . ئۇ ماڭا ھومىيىپ قارىدى . مېنىڭ قىزغىن سالىمىمغا پەرۋا قىلماستىن ، خۇددى بالا ۋاقىتلىرىدا مەن ئۇنى سىنىپتىن كۆچۈرمىگەندەك ، ماڭا ئۆچمەنلىك بىلەن چەكچىيىپ قاراپ قويدى .

— قانداق ئىبا ؟ — دېدىم ئۆز كۆرۈپ .

— ئۆزۈڭچۇ ؟ نەچچە كۈنلۈك رۇخسەت ئېلىپ كەلدىڭ ؟

— رۇخسەت سورايدىغان ئۇنىڭ ئىبا سېكىلتارى يوق ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ — ئۆمەركام مازاق ئارىلاش كۈلۈپ قويدى .

— ئىبا شۇجىسى بولمىغىنى بىلەن خوجا ئاكىسى بار . بىلمەيدۇ دەمسەن ، ئۇ تۆت خىلار بىلەن ئىشلەيدۇ . ھارۋا ھەيدەۋاتامسەن ؟

— ھەئە .

— ساڭا ياخشى ئىش تېگىپتۇ ئەلاۋاي ، — دېدى ئۇ خۇددى ھەربىر سۆزنى ئېغىزدىن دومىلىتىپ چىقىرىۋاتقاندەك چىكقىلىپ ، — ئاكوپ كولاشقا سالماپتۇ ھېلىمۇ ؟

— يېنىڭ بولۇپ قالغان بولسا قوناق شېخىڭنى توشۇتۇۋال ، — دېدى ئۆمەركام بىردىنلا خاپا بولۇپ ، — تېتىقسىزنىڭ گېپىنى ! گۆھەرنى لايغا پاتۇرۇۋاتسا ئىچ ئاغرىتمىش يوق ، دەۋاتقان

---

① سېكرېتار دېمەكچى .

گېپىنى ، ساڭا ئوخشاش يۇز سېكىلتارنى يانجىپ قويۇق ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ يۇغۇرسا ، ئەلادەك ئالىمنىڭ بىر تال تىرنىقى يارالمايدۇ ، بىلدىڭمۇ ؟

— سەن قايسى تۆت خىلنى ماختىمىغان ؟ — دېدى ئىباق ئۆمەركامغا ئالىيىپ ، — شۇنداقلىقتىن كۈرەش ، پىپەندىن قۇتۇلالمايسەن !

— ئۆزۈمنىڭ ئەسكىلىكىدىن ئەمەس ، ساڭا ئوخشاشلارنىڭ ئەسكىلىكىدىن تولا دۇمبا يەيمەن !

— نېمە دېمەكچىسەن ، زامانىنى يامان دېمەكچىمۇ ؟

— نېمە دېسەڭ شۇ ، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل ، ژۇي يۇلۇنىدى تېرە ، ئون نەچچە يىل كەلمىگەن بىر مەھەللىلىكنىڭ مىڭ تەستە بىر كەلسە ، دەۋاتقان گېپىڭنى قارا ، سەندە ئادەمگەرچىلىك دېگەن نەرسە نېمە قىلسۇن !

مەن ئۆمەركامنى مەھەللىگە زورمۇزور قايتۇرۇپ ماڭدىم . يولدا كەلگۈچە ئۇن ـ تىنسىز ئادەملەر ، ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىشلىرى توغرىسىدا ئويلىدىم .

ئىباق بىلەن كېچىكمىزدە بىللە پادا باققان ، ئۇ مەندىن بەش ـ ئالتە ياش چوڭ ، نەچچە ھەسسە كۈچلۈك ئىدى ، سازلىقنىڭ يۇمشاق چىمەنلىكىدە ئۇنىڭ بىلەن چېلىشىپ ئوينايتتىم . ئۇ ماڭا قويۇق قومۇشلۇق ئارىسىدىن قولاققچە سۇغا چۆكۈپ يۇرۇپ ئۆرەك بالىسى تۇتۇپ بېرەتتى ، يار بويىدىكى بۇلاق سۇيىگە چىرايلىق تۇگمەن ياساپ بېرەتتى . ئۇ چاغلاردا ، ئۇ جۇۋاز ئۆكۈزىدەك يالۇاش ، نارەسىدىدەك ساددا ، ئاق كۆڭۈل ، مومايدەك كۆيۈمچان ئىدى . مەن ئىباقنىڭ پادىچى ۋاقتىدىكىدەك بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتىم . ئۇ نېمىشقا بۇنداق قوپال ، رەھىمسىز ، تەكەببۇر بولۇپ ئۆزگىرىپ كەتكەندۇ ـ ھە ؟ شۇجى بولغىنى ئۈچۈنمۇ ؟ ياق ، زۇلىيا ئاكىمۇ شۇجىغۇ ؟ ئۇ نېمىشقا ئادەمگە ياقىدۇيۇ ، بىزنىڭ ئىبا ،

نېمىشقا خېمىغا يانىدۇ ـ ھە؟

ئۆمەركام يولدا كەلگۈچە ئىبانىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ ئۇنى يامانلاپ كەلدى. ئۇ يامانلىغانسېرى، مېنىڭ ئىباغا شۇنچە ئېچىم ئاغرىدى، چۈنكى ئۇ ھامان بىر كۈنى مەنسەپ، ئورنىدىن قۇرۇق قالىدۇ. شۇ چاغدا، ئۇ تولىمۇ يېتىم، تولىمۇ بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ. مەن ئۆز يۈرتدىشىمنىڭ كەلگۈسىدە يامان كۈنگە قېلىشىنى ھەرگىز خالىمايمەن.

كەچقۇرۇنى قىبلىدىن سوققان ئاچچىق شامال بىلەن قار ئارد-لاش يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. ئۆمەركامنىڭ توخۇلىرى تورۇسى پاكار، قۇشقاچ ئۇۋىسى بىلەن تولغان لاپاس ئاستىدىن، بالىلىرى دالان ئۆينىڭ كېچىگى ۋە ئوچاق مانتىسىدىن ئورۇن ئالدى. ئۆمەركام ئىككىمىز ھېلىقى يوغان مېھمانخانىدىكى پارچە تېكىمەت ئۈستىگە تاشلانغان ياستۇقلارغا ئېغىناپ پاراڭغا چۈشتۇق. ئۇ مېنىڭ ھەم-مىلا ئىشىمغا قىزىقاتتى. مەن ئۇنىڭغا لەنجۇ، بېيجىڭلاردا ئوقۇغاد-لىقىم، ئەسەرلەرنى يازغانلىقىم، دەرس ئۆتكىنىم، گەنجا يايلىقىدا ئەمگەك قىلغانلىقىم، دوستلىرىمدىن ھاشىر، ئوسمان، قۇرماش، رازىيە، ئەلانۇرلار توغرۇلۇق، گۈزەلئاي ۋە ئوغلۇم ئەلى توغرۇ-لۇق سۆزلەپ بەردىم. ئۇ خۇددى بىر قىزىق كىتابتىكى قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى تۇتۇۋېلىشقا پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلگەن ئەقىللىق ئۆسمۈردەك، مېنىڭ بايانلىرىمنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. ئۇ يىرىك ئالىقانلىرىغا ساقاللىق ئېڭىكىنى قويۇۋېلىپ ئالدىمدا دۈم ياتاتتى. مەن بېشىمغا كەلگەن ئېغىرچىلىقلارنى سۆزلىگەندە، ئۇ-نىڭ قېلىن لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرى تۇمانلىشاتتى. ئۇ گويا شۇ يىللاردا، شۇ يەرلەردە مەن بىلەن بىللە شۇ ئىشلارغا قاتنىشە-ۋاتقاندەك، تارتقان ئازابلىرىمدىن ئازابلىنىپ، خۇشاللىقلىرىمدىن خۇشال بولاتتى. بۇنداق ئادەمدىن نېمىنى يوشۇرالايسەن ۋە ئۇنىڭغا قانداقمۇ يالغان گەپ قىلالايسەن؟

— ئوخشاشكەن ، دېھقانمۇ ، زىيالىيمۇ ، كادىرمۇ ئوخشاشكەن ، ھەق سۆز ئىگىلىرى ھەممىلا يەردە ئاينىمايدىكەن ، يالغانچىلار ، ھىيلىگەرلەر ، ئالا كۆڭۈللەر يۇقىرىغا يامىشىدىكەن ، گەپنىڭ توغرىسى ، بىزنىڭ ئىبادەكلەر سىلەرنىڭمۇ ئۈستۈڭلاردا بار ئىكەن . سىلەرگىمۇ قامچىنىڭ دەستىسىنى تىلتۇمار قىلىدىغانلار ھۆپىگەرلىك قىلىدىكەن ـ دە ! — دېدى ئۆمەركام مېنىڭ سەرگۈزەشتلىرىمنى ئاڭلاپ بولۇپ .

ئۆگزىگە چۈشۈۋاتقان يامغۇر ئارىلاش قار مۆلدۈرەك توكۇرلىماقتا . دەرەخلەر غاراسلاپ ، تەبىئەت ھۇۋلىماقتا . ئۆمەركام ئىكىمىزنىڭ سەرگۈزەشت ئاسمىنىمىزدىمۇ قارا بۇلۇتلار تۇرۇلۇپ مېڭىپ ، جۇدۇن ـ چاپقۇن بولۇۋاتماقتا... بىز مۇشۇ كىچىككىنە مەھەللىنىڭ ئىككى ئوقۇمۇشلۇق ئوغلى ، باشقىلاردىن كۆپرەك بىلىمگە ئىگە بولغانلىقىمىز ، ئارزۇ ـ ھەۋەسىمۇ ، جەمئىيەت ۋە ئادەملەرنى چۈشىنىشىمۇ باشقىلاردىن ئۈستۈنرەك بولغانلىقىمىز ئۈچۈنلا ، كۆپرەك قېقىلغان ۋە سىقىلغان . گەرچە ، بىرىمىز چوڭ شەھەرلەرنى كېزىپ ، نۇرغۇن كىتاب ئوقۇغان ، ئەل ئاغزىغا چىققان ئىلىم ئەھلى ، يەنە بىرىمىز مۇشۇ كىچىككىنە مەھەللىدىن ھېچنەگە باش ئېلىپ چىقمىغان ، پەقەتلا مۇشۇ مەھەللىدىكى ئاق كۆڭۈل ، ساددا دېھقانلار ئارىسىدىلا ئوقۇمۇشلۇق دەپ نام چىقارغان دېھقان بولساقمۇ ، بىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولىمىز ، ھاياتتىن پەيدا قىلغان تەجرىبە ۋە خۇلاسىمىز ئوخشاش ئىدى . تەقدىرداشلىق ، پىكىرداشلىق ، قېرىنداشلىقنىڭ ئانىسى ئىكەن . بىز تالىشىدىغان ، زىتلىشىدىغان ھېچ ئىش بولمىغىنىغا ئوخشاش ، بىز پەرەز قىلمايدىغان ھېچقانداق خىيىمخەتەرمۇ يوق ئىكەن . بىزنى ئالدىمىزدا تېخى نېمىلەر كۈتۈپ تۇرىدۇ؟ بىز يەنە قانداق قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈرىمىز ؟ بىز ئەمدى مۇشۇ مەسىلىلەرنى سۆزلەشكىلى تۇردۇق .

— ئەلىنى ماڭا ئاچىقىپ بەرگىن ، — دېدى ئۆمەركام ئېغىر خورسىنىپ ، — گۇزەلئايىنى بىر ئامال قىلىپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىغا يولغا سېلىۋېتىشكە بولىدۇ . سەن ئۇيغۇر تارىخى ، ئەدەبىيات دېگەندەك نەرسىلەرنى تېخىچە تاشلىماپسەن ، تېخى ئىنگلىزچە ئۆگىنىشىنىمۇ قولدىن بەرمەپسەن ، بۇ نەرسىلىرىڭ مەيلى ئەسقاتسۇن ياكى ئەسقاتمىسۇن ، سەن بۇنى ئويلاپ ئولتۇرمايسەن ، سېنىڭ بۇ نەرسىلەردىن كۆڭلۈڭ سۇ ئىچىدۇ . سەن بۇ نەرسىلەر بىلەن مەشغۇل بولغىنىڭ ئۈچۈن ، ئۆزۈڭنى ئادەم ھېسابلايسەن ، ئادەم بولغىنىڭ ئۈچۈن ، دۇنيادا بىر نىشاننى كۆزلەپ مېڭىشىم كېرەك دەيسەن . مەن بۇ گەپلىرىڭگە قوشۇلمەن ، قارشى ئەمەسمەن ، لېكىن بىرلا گېپىڭ ماڭا يارىمىدى . ئۇ قايسى گەپ دەمسىنا ؟ ئەمدى دۇنيادىن بويتاق ئۆتىمەن دېگىنىڭ . بىلىپ قوي ، بەزىدە جەمئىيەتتىن تاپمىغان بەختنى ئۆيدىن تاپالايسەن ، سەن تالادىن مۇزلاپ كىرىپ ، ئۆيدە ئىسسىق كاڭ بوغىزىدا راھەتلەنگىنىڭگە ئوخشاش ، سەن جەمئىيەتتىن ئازار يەپ دۇنيادىن كۆڭۈلسىز بولغىنىڭدا ، ئۆيۈڭدە بالىلىرىڭ ، ئايالىڭ بىلەن قايتىدىن لەززەت تاپسەن ـ دە ، دۇنيا ساڭا قىزىق ، لەززەتلىك تۇيۇلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەمنىڭ ئۆلگۈسى كەلمەيدۇ ، ئەلا !

— ھەي ئۆمەركا ، — دېدىم ئاخىر قايىل بولماي ، — ئائىلىدىنمۇ ، ئايال ، بالىلاردىنمۇ كۆپرەك لەززەت ، خۇشاللىق بېرىدىغان نەرسىمۇ بار جۇمۇ .

— ئۇ نېمە ؟

— نېمە بولاتتى ، كۆڭلۈڭ سۆيگەن كەسپىڭ ! مەن كەسپىمنى دەپ ئائىلەمنى ۋەيران قىلدىمغۇ ؟ناۋادا ، كەسپىمنى دېمىسەم ، گۇزەلئايىنىڭ رايىغا بېقىپ ئىش قىلاتتىم ـ دە ، بەختلىك ئادەم بولالايتتىم . ئۇنىڭ بىلەن ئارىمىزدا تالىشىدىغان باشقا ھېچ گەپ يوق ، بېرىپ ـ بېرىپ ئارزۇ ـ ھەۋىسىمىزنىڭ ئوخشاش بولمىغا-

لىقى بىزنى ئايرىلىشقا ئېلىپ باردى . مەن بۇ خىل تۇرمۇش پاجىئەسىنى ئىككىنچى قېتىم تەكرارلاشنى خالىمايمەن ، ئاكا .

— ساۋاتسىز دېھقان قىزى بىلەن توي قىل ، دېگىنىڭنى قىلىدۇ ، ئۆمۈر بويى سېنى كۆتىدۇ ، خىزمىتىڭنى قىلىدۇ ، بالا-لىرىڭنى باقىدۇ .

— مەن ھېچقانداق ئادەمنىڭ مەن ئۈچۈن قۇربان بېرىشىنى خالىمايمەن ، ئاكا .

— دېھقان قىزىنىڭ سېنى ياخشى كۆتۈشتىن باشقا ئارزۇسى بولمىسىچۇ ؟

— ئۇ چاغدا ئۇ قىز ناھايىتى بىچارە ، ئەرزىمەس ئادەم بولۇپ قالمامدۇ ، قانداقمۇ سەن ئۇنىڭ بىر ئۆمۈر نادان ، بىچارە ئۆتۈشىگە يول قويالايسەن ؟ بولۇپمۇ ، ساڭا ئوخشاش ئادەم ئۇنىڭ قەلبىدە بىر ئارزۇ ، نىشان پەيدا قىلماي قانداقمۇ تىنچ تۇرالايدۇ ، ئۇنىڭ ئۈس-تىگە بىر ئۆمۈر ! ياق ،بۇ مۇمكىن ئەمەس ، مەن بىر ئاڭلىق ، غايىلىك ئادەم بىلەن بىر كۈن ياشىساممۇ رازىمەن ، مېنى كۆتۈشنى ئالىي مەقسىتى قىلغان بىرى بىلەن بىر يىل ئۆمۈر ئۆتكۈزۈشكە رازى ئەمەسمەن .

بوران ھۇۋلىماقتا ، قار ئارىلاش يامغۇر پەنجىرىلەردىن چاپقۇ-داپ ئۇرماقتا ، ئۆي ئىچى جىمجىت ، دالان ئۆيىدىن كىمدۇر بىرسى-نىڭ خورىكى ئاڭلانماقتا . بىز جىم بولۇپ قېلىشتۇق ، ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئۆمەركام كۈلۈپ قويدى ـ ده ، ماڭا قارىدى :

— ئادەملەر يەردە ئۆمۈر كۆرۈڭاتسا ، سەن دەرەخ بېشىغا چىقىۋالساڭ مەسخىرىگە قالىسەن ، سەن ئەلا ، تېخىلا كىتابلاردىن قۇتۇلالماپسەن ، ھەممىگە كىتابتىكى گەپلەرنى ئۆلچەم قىلىدىكەن-سەن ، بېشىڭغا شۇنچە كۆڭۈلسىزلىكلەر كەپتۇ ، لېكىن سەن تېخى-لا تۇرمۇش بىلەن كىتابنى ، پاكىت بىلەن خىيالنى ئارىلاشتۇرۇپ يۇرۇپسەن . ئويلاپ باق ، دۇنيادا زادى يەنە بىرىگە بېقىنمايدىغان

كىم بار ئىكەن؟ ھەممىلا ئادەم باشقا بىرىگە بېقىنىپ ياشايدۇ. پادىشاھ بولسۇن ياكى گادايى بولسۇن، بەرىبىر بىرىگە بېقىنىدۇ. ئۆزىدىن ئۈستۈن، كۈچلۈك بىرىنى ئۆزىگە ئۇلگە، باشپاناھ قىلىدۇ، بىرىنىڭ بۇ مۇرەببەسى چوڭ، بىرىنىڭ كىچىك ياكى بولماسا، بىرىنىڭ ھايات، يەنە بىرىنىڭ ئۆلگەن بولىدۇ. بەرىبىر بىرى يەنە بىرىگە بېقىنىدۇ، چوقۇنىدۇ. سەنمۇ پەلەن ـ شەلەن دېگىنىڭ بىلەن، بىرىگە بېقىنىدى، بېقىنىدى ئىكەنلىكىڭگە ئىقرار بولمىغىنىڭ بىلەنمۇ بەرىبىر شۇنداق. بۇنداق بولىدىكەن، بىر ئادەم يەنە بىر ئادەم ئۈچۈن نېمىشقا قۇربان بەرمەيدىكەن. سەنمۇ ئۆزۈڭ سەزمەي تۇرۇپلا باشقا بىرى ئۈچۈن قۇربان بېرىۋاتىسەنغۇ، مىسالى ئالايلى، سېنى مەيلىڭگە قويۇپ بەرسە، كىتاب ئوقۇيتتۇڭ، ماقالە يازاتتىڭ، ھەرگىزمۇ ھارۇنكەشلىك قىلىپ كۆمۈر توشۇمايتتىڭ. سەن ئۆزۈڭدىن ئۈستۈن بىر كۈچكە بېقىنىدى، شۇڭا سەن ئۇنىڭغا قۇربان بېرىسەن، ۋاقتىڭنى، كۈچۈڭنى، ئەقلىڭنى ئۇنىڭغا تەقدىم قىلىسەن. مانا بۇ قۇربان بېرىش. سەن كۆڭلۈڭ تارتمايدىغان بىرىگە قۇربان بېرىدىكەنسەنۇ، يەنە بىرى سەن ئۈچۈن خالاپ تۇرۇپ قۇربان بەرسە، بۇنىڭ قوبۇل قىلالمىغۇدەك نېمىسى بار ئىكەن؟ مەن ساڭا ئوخشاش كۆپ ئوقۇمىغان، دېھقان ئادەممەن، لېكىن قارا قورساق، نادان ئەمەسمەن، جىق كىتاب ئوقۇيمەن، جىق ئويلايمەن، جىق ئىشلاردىن ئۆزۈمچە خۇلاسە چىقىرىمەن، ئالدىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنى بىر ـ بىرىگە سېلىشتۇرىمەن، دەڭسەپ كۆرىمەن. كىتابلاردا نېمىلا يېزىلسا شۇنى توغرا دەيدىغان گول چاغلىرىمىز ئۆتكەن ئوخشايدۇ. مىسالى، بىر چاغلاردا كادىرلار كېلىپ بايلارنى جازاغا تارتىپ، مال ـ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلغاندا خۇشال بولغان، كېيىن يەر بەردى، يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كاتىپ قىلدى، خۇشال بولدۇم، ئەمدى ياخشى كۈن كۆرىدىغان بولدۇق دەپ ئويلىدىم، رايوندا سانايىنەپسە قۇرۇلۇۋاتقىدى، مەن يىگىرمە

تۆت كىشىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە باشلىق بولۇپ دەۋرنى ،پارتىيىنى تەمبۇر چېلىپمۇ ، شېئىر ـ دراما يېزىپمۇ كۆيلىدىم . ھېسابلاپ كۆرسەم ، قىرىق نەچچە تېكىست ، لەپەر ، تۆت دراما يېزىپ خەلققە ئويۇن كۆرسىتىپتىمەن . كېيىنچۇ ، بىز سەنئەت دۇيى ئەمەس ، گۇڭشېنىڭ سۆت پاراشوك زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى ، كۆكتات تېرىپ كادىرلارنى باقىدىغان مالىيى بولۇپ قالدۇق . بۇنىڭغا ھەم رازى بولۇپ ، بالىلارنى تارقاتماي يالىلانما ئىشچى بولۇپ يۈرسەك ، 1959 ـ يىلىدىن كېيىن مائاش ـ نومۇرمۇ يوق ، قورساققا نان ئورنىغا زاغرا ، كۇنجۇرە ئارىلاشقان گولياڭ نېنىنى يەپ ، تەمبۇر ئورنىغا كەتمەن تۇتىدىغان ، بىكارغا ئىشلەيدىغان ئىشچى بولۇپ قالدۇق . بىر كۈنى سېكىلتارنىڭ ئالدىغا كىرسەم ، سېكىلتار ياخشى گەپ قىلىشنىڭ ئورنىغا تىللاپ جوزا مۇشتلاپ يۈرۈيدۇ .

نېمە دەيدۇ بۇ؟ دېسەم ، تەرجىمانى ئۇنىڭ گېپىنى ئۆرۈپ ، سەن پاراشوك زاۋۇتى بىلەن كۆكتاتچىلىق مەيدانىدىن كىرگەن كىرىمگە خىيانەت قىپسەن ، مەسلەكنى تاپشۇرغىن دەيدۇ ، دېمەدۇ . جان ـ ئىمانىم چىقىپلا كەتتى . ئاچچىقىمدا ناھىيىگە ، ۋىلايەتكە··· دەۋا قىلىپ بارمىغان يېرىم قالمىدى . بىر تىيىن خىيانەت قىلمىدىم ، خەلقنى سەنئەت بىلەن خۇش قىلاي ، مەدەنىيەتلىك قىلاي دېگەندىن باشقا ھېچ نەرسىنى ئويلىمىدىم . ياخشى نىيەت بىلەن رايونغا بېرىپ ، بىكارغا ئىشلەپ يۈرۈپ خىيانەتچى دېگەن نامغا ئىگە بولۇپ ، كالا ، دەرەخ ، كىگىزلىرىمنى سېتىپ ، يەتتە يۈز تەڭگە تۆلەپ رايوندىن ئارانلا قۇتۇلدۇم ، ئۇكام . شۇ قېتىم بېلىم سۇنغاندىن بېرى زادىلا قەددىمنى رۇسلىيالمىدىم . ساۋاتسىز ، نادان بولغان بولسام ، كىم مېنى سەنئەت ئۆمىكىگە باشلىق قىلاتتى ، تەمبۇر چېلىشنى بىلمىگەن بولسام ، بۇنچىلىك زىيان نەدىتى ؟

— ناھەقچىلىكنى تەكشۈرمىدىمۇ ؟

— تەكشۈردى ، تەكشۈرگەچكە يەتتە يۈز نەچچە سوم تۆلەپ قۇتۇلدۇم ـ دە .

— بۇ قانداق بولغىنى ؟

— مەن ئەمەس ، رايوننىڭ كاسسىرى خىيانەت قىلغان . ئۇ ماڭا توغرىلاپ قويۇپ چەت ئەلگە كەتكەن . ئۇ هارامزادە بىزنىڭ سەنئەت ئۆمىكىمىزدىكى راسا چىرايلىق بىر قىزنىڭ پېيىگە چۈشكەن ، مەن ئۇنى مۇرادىغا يەتكۈزمىۋىدىم ، شۇڭا قىساس ئالدى .

— تەشكىل قىساس ئالغىنىنى بىلىپ تۇرۇپ سىزگە نېمىشقا تۆلەتتى ؟

— بۇنداق ئىشلار ناھايىتى كۆپ ، شۇنىڭ ئۈچۈن هۆكۈمەت هەدىسلا هەربىرىگە ئېلىپ بارىدۇ ـ دە !

بىز يەنە جىمىپ قالدۇق . ئۆمەرجاننىڭ ئايالى داستىخان سېلىپ بىر چىنىدىن قويۇق ئەتكەنچاي ئېلىپ كىردى . ئۆمەرجان ئېرىنچەكلىك بىلەن پىيالىگە نان ئوشتۇپ سېلىۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— مانا بۇ بىر مىسال . تۆتنى ئېنىقلاش دېدى ، مەدەنىيەت ئىنقىلابى دېدى ، ئىشقىلىپ هەربىرىمىز بولسىلا مېنىڭ بېشىمدا بىر ئوت بار . ئەگەر بىلسە ، مۇشۇ مەهەللىدە ئەڭ توغرا ، راست گەپ قىلىدىغانمۇ ، كۆپچىلىكنىڭ پايدىسىنى ئەڭ كۆزلەيدىغانمۇ مانا مەن ، لېكىن باشلىقنىڭ نەزىرىدە تازا خەتەرلىك ، تازا يامان ئادەم ـ مەن . بۇ ئۇقۇشماسلىق كاساپىتىدىن مەنمۇ ساڭا ئوخشاش كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىگە بېقىنمەن ، بويسۇنمەن ، ئۇنىڭغا قۇربان بېرىمەن . بۇ ئۇقۇشماسلىقنىڭ قاچان تۈگىشىنى بىلمەيمەن ، هەربىرىمىز ـ لەردىن ئۆمىدىم قالمىدى . هەربىرىمىز بولغانسېرى ناهەقچىلىك كۆپەيىدىكەن ، ئادەملەر بۇزۇلىدىكەن ، هەربىرىمىز چوڭ بولغانسېرى ناهەقچىلىكمۇ ، بۇزۇلۇشمۇ شۇنچە چوڭ بولىدىكەن ، مۇنۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابى دېگىنى باشلانغىلى ئىككى يىل بولدى . گېزىتلەرنى

ئوقۇپ قويىمەن ، قاچان ئاخىرلىشىشىنى ئېيتماپتۇ . تېخى بىرگە زەربە ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش ، قوشۇن تازىلاش ، پارتىيىنى رەتلەش دېگەن ھەربىكەتلىرى بار ئىكەن ، كىم بىلىدۇ ، يەنە نېمىلەرنى كۆرىمىز ، بىزنى نېمىلەر كۈتۈۋاتىدۇ تېخى . ئۇكام ئەلا ، ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى ، دېھقان قىزىغا ئۆيلەن ، تۆت كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى ، دۇنيانىڭ راھىتىنى كۆرگىن . ئاڭلىدىم ، كۈنۈڭ ئېغىر ئىكەن ، كۆمۈرگە مىلىنىپ كېچىلىرى كېلىدىكەن- سەن ، بىر چىنە ئىسسىق چايغىمۇ زار بولغان كۈنلىرىڭ بار ئىكەن ، باشلىق بىلسە ، ساڭا ئوخشاشلارغا ياخشى ئۆي ، تاماق بېرىپ خاتىرجەم قىلىپ ، قېنى ھۈنىرىڭنى كۆرسەت دەپ قويۇپ بەرسە بولاتتى . بىزغۇ مەيلى ، سىلەرنىڭ بولسىمۇ ئۆمرۈڭلارنى ئايىسا ، زايە قىلمىسا بولاتتى . ئىدارەڭ سىلەرگە ياخشىلىق قىلمى- غاندىكىن ، يەنە ئۇنى قىلمەن ، بۇنى يازمەن دەپ جاننى ئۇپراتـ ماي ، زامانغا بېقىپ كۈن كۆرسەڭ بولارمىكىن ، ئۆمۈر بىر كېلى- دۇ ، تەكرارلانمايدۇ ، ئۆمرۈڭنى باشقىلار ئايىمسا ، ئۆزۈڭ ئايى- غىن ، ئۇكام .

نېمىمۇ دەيمەن ؟ مەن بۇ ھەممىنى كۆرگەن ، رېئاللىقنى ئە- قىل بىلەن كۆزىتىپ ھالال ياشاۋاتقان مەرىپەت يارانقۇچى دېھقانغا يەنە قارشى گەپ قىلايمۇ ؟ ئۇ مېنىڭ : «ياق ، مەن زور مەقسەت ئۈچۈن تۇغۇلغان ، مەن خەلقىمىز بارىكاللا ئېيتقۇدەك زور ئىشلار- نى قىلىشقا يارىلىق ئادەممەن . شارائىت ، ۋەزىيەت قانچىلىك ناچار بولسىمۇ ، نىشاندىن ئازمايمەن ، بەلنى يەشمەيمەن ! » دېگەندەك جاراڭلىق سۆزلىرىمگە تەشنامىدى ؟ مەن ئۇنىڭ ئالدىدا پەقەتلا لام ـ جىم دېمەي تىنچ تۇرۇشقىلا ھەقلىقمەن . مېنىڭ ئەقىللىق ھمايىچىم ، غەمخورچىم بولغان بۇ ئادەم ، مېنىڭ يۈرە- كىمنىڭ نېمىگە سوقۇۋاتقىنىنى پاراسەت قۇلىقى بىلەن ئاڭلاپ ، ماڭا ئەقىل ۋە كۈچ بېغىشلىيالايدۇ...

ئىشىك قېقىلدى . بىردەمدىن كېيىن ئۆمەركامنىڭ ئايالى ناتونۇش بىر يىگىتنى باشلاپ كىردى .

— كەل ، ئۇكام شايەخمەت ، بۇ جۇدۇننى قارا ، ئەجەب ياخشى كېلىپ قاپسىنا ، يۇقىرى ئۆت ، — دېدى ئۆمەركام ئورنىدىن تۇرۇپ .

— مەشەدىنلا ياناي ، — دېدى يىگىت قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ ، — دادام سىلەرنى باشلاپ كېلىشكە ئەۋەتكەن ، هارۋا ئەكەلدىم ، نادىروف چوڭ دادام چىقىۋىدى ، سىلەر بىلەن بىر چىنە غىزانى بىللە يېسەم دەيدىكەن .

— بارىمىز ئۇكام ، جان دەپ بارىمىز ، — دېدى ئۆمەركام ئالدىراپ كىيىنىپ ، — بول ، ئەلا ، كىيىنگىن ، بىلەمسەن ، شا-يەخمەت بىزنىڭ نۇرەخمەت سېكىلتارنىڭ چوڭ ئوغلى ، مۇشۇ گۇڭ-شې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى بولىدۇ . بۇنىڭ دادىسىمۇ سوتسىيالىستىك تەربىيىدە قىڭغايغان ، خىيانەت ـ پىيانەت ، ئەس-كىلىك ـ پەسكىلىكتە يوق ، ناھىيىنىڭ بىر سېكىلتارىنى يەرگە قارانقىنى ئۇچۇنلا قىڭغايغان . نادىروفنى بىلىسەن ، بىزنىڭ رايون-دىن چىققان ئەڭ چوڭ ئەمەلدار ، نازىر بولغان ، لېكىن ئۇچ ۋىلايەتچى ئىكەنسەن دەپ دۇمبالاپتۇ . نادىروف نۇرەخمەتنىڭ ئاكا-سى ، بۇگۇن بىزنىڭ يېزىنىڭ ئەڭ چوڭ ئەمەلدارى ، ئەڭ چوڭ ئالىمى ، ئەڭ چوڭ سازەندىسى بىلەن بىللە بولىدىكەنمىز . دۇتار ، تەمبۇر تەييارلىغانسەن ، شايى ، قېنى ئەمىسە كەتتۇق .

2

يالغۇز ئات قېتىلغان رېزىنكە چاقلىق هارۋا پاتقاقلىق ئېتىز يولىدا كېتىپ بارىدۇ . يول ئانقا ئازاب بولغىنى بىلەن بىزگە راهەت . ئاتنىڭ سېمىز چىۋىلىرى ، قۇلاق ئاستىلىرى تەرلىگەن ،

جانىۋار ئۆز ساغرىسىغا كۆكۈيۈندەك نەشتەرلىك قامچىنى تەگكۈز-
مەسلىك ئۈچۈن ، پات - پات پۇرقۇپ قويۇپ ، قۇلاقلىرىنى شىكتاي-
تىپ ، باش ئوينىتىپ يۇرتۇپ باردۇ . مېنىڭ هارۋا هەيدەپ گەر-
دىش بولۇپ كەتكەن قوللىرىم مايلانغان تاسما ياندۇرۇق بىلەن
ئاتنى باشقۇرۇپ ، هارۋىنى جالاق - جۇلۇقسىز ئېلىپ ماڭماقتا ،
يۈمشاق تىكمەت ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ ، كۆپكۆك ، ئۇ يەر ،
بۇ يېرىدە پاختىدەك بۇلۇتلار لەيلەپ يۈرگەن ئىلى ئاسمىنى ئاستىدا
تۇنجى قاردىن كېيىنكى جانغا راهەت كەچ كۈز هاۋاسىنى سۈمۈرۈپ
هايات لەززىتى سۈرۈۋاتقان ئىككى پېشقەدەم ، بۈگۈن بۆلەكچىلا
خۇشال ، جانلىق . ئۇلارنىڭ كېچىدىكى سۆھبىتى شېرىن ئۇيقۇسى
بىلەن ئۈزۈلۈپ قالغان ، مانا هارۋا ئۈستىدە سۆھبىتىنى قايتا
باشلىۋالغان . ئۇلارنىڭ سۆھبىتى تولىمۇ كۆڭۈللۈك ، قىزغىن ۋە
مەنىلىك ، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يۈرەك قاتلاملىرىدىكى يوشۇ-
رۇن سىرلارنى ئاشكارىلاشماقتا ، هاياتتىكى پېشىلمىگەن تۈگۈن ،
تېپىشماقلارنى يەشمەكتە ، ئۇزۇندىن بېرى ئېچىلماي توپا بېسىپ
قالغان ، ئاجايىپ ۋەقەلەر پۈتۈكلۈك هايات كىتابىنى ۋاراقلىماقتا .

قوللىرىم ياندۇرۇقنى (بوجىنى) ماهىرلىق بىلەن باشقۇرۇ-
ۋاتقىنى بىلەن خاتىرجەم بوۋايلارنىڭ سۆھبىتىگە بەت تەييارلىماق-
تا . مانا كۆز ئالدىمدا ، ئۇلارنىڭ هازىرقى قورۇق چۈشكەن ،
قانائەتچان ، ئىتائەتچان ، ئەلەملىك چىرايى . ئۆمەركام يېڭى چە-
بەرقۇت چاپان ، يېڭى كاپكازچە قۇلاقچا كىيگەن بولسىمۇ ، چوڭقۇر
قورۇقلىرىنىڭ كۈن چۈشمەي ئاقىرىپ تۇرغان ، سۇ ئاقمىغان
ئېرىنقتەك قاغجىراق ئىزنالىرى كۆز يېشى ۋە هەسرىتىنى ئاشكارە-
لاپ تۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ دوستى نادىروفچۇ ؟ ئۇنىڭ يوغان بۇرنىغا
ماسلاشمىغان كىچىك يۈزى ئىسىر - چىسىر قورۇقلارغا تارلىق
قىلىپ قالغان ، ئۇ گويا كاتتا مەهسۇلاتلىق بۇغداي چېشىگە جاۋاب
بېرەلمىگەن خامانغا ئوخشايدۇ . ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا قىز - جۇۋاز-

لارنىڭ يۇرىكىنى ئويناتقان ئۇزۇن كىرپىكلىك يوغان ، خۇمار كۆزلىرى ئۆسكىلەڭ قاشلار ئارىسىدا گويا كى چۆرىسىنى قوراي - چاۋار باسقان تاشلاندۇق قۇدۇقتەك نۇرسىز ، خۇنسىز ، جىلۋىسىز هالغا چۈشۈپ قاپتۇ . ئۇنىڭ كونا هەربىيلەرگە خاس چەبدەس ، قاتاڭغۇر گەۋدىسى سەل مۇكچەيگەن ، ئۆز ۋاقتىدا مىلتىق قوندۇقىنى چىڭ تۇتۇپ ، بۇنىڭدىن يىگىرمە ئىككى يىل بۇرۇن جەڭلەردە قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن قوللىرى ، مانا ئەمدى موخورکا ئوراشتىمۇ قىينالماقتا... ئۇلار بەلكى بۇ ۋاپاسىز دۇنياغا نېمىلەرنى قالدۇرۇپ ، نېمىلەرنى ئۆزىمىز بىلەن ئېلىپ كەتسەك بولىدىكىن ؟ دېگەن مەسىلىنى يوشۇرۇن سۆزلىشىۋاتسا كېرەك . مەن ئۇلارنىڭ تۇنۇگۇندىن بېرى بولۇۋاتقان سۆزلىرىدىن بەزىلىرىنى چۈشەنگەن ، بەزىلىرىنى چۈشەنمىگەن بولسامۇ ، يۇقىرىقى مەسىلىنى ئويلىيالمىدىم ، چۈنكى ئىككى دىلكەش بىر بولسا ، ئاددىي بىر گەپنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن هامان نۇرغۇن سۆز ۋە هېكايە كوچىلىرىنى ئايلىنىپ چىقىدۇ . مەن ئۇلارنىڭ مىجەزلىرىگىمۇ هەيرانمەن . ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن ئىككى دوست ئاددىيلا كۆرۈشتى . ئۇلارنىڭ ئاددىي ، خۇددى هېيت نامىزىدىن كېيىنكى قولۇم - قوشنىلارنىڭ قول ئۇچىدىلا كۆرۈشۈشلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان كۆرۈشۈشلىرى ، «قانداقراق هوي ؟» دېيىشىپ بىر - بىرىگە تىكىلىپ قاراپ قويۇشلىرى ، مېنىڭ ئىچىمنى پۈشۈردى . ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشلىرى كېرەك ئىدى ، لېكىن ئۇلار ئاددىي ، سوغۇققىلا كۆرۈشتى ، ئاز - تولىدىن ئىچىشتى ، لېكىن : «قېنى !» دىن باشقا تەبرىك سۆزى قىلىشمىدى ياكى رومكىلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇشتۇرۇپمۇ قويۇشمىدى . ئۆمەركام تەمبۇرنى ، مەن دۇتارنى سازلاپ بولغاندىن كېيىن قائىدە بويىچە «نەمپەدە» ياكى «چىمبۇلاق» ، «جۇخازا» چېلىنىشى كېرەك ئىدى ، لېكىن ئۆمەركام مەن بىلمەيدىغان بىر ناخشىنى باشلۇۋەتتى . ناخشىغا نادىر

روفتىن باشقا ھېچكىم قېتىلالمىدى . ناخشا تۇگىگەندە نادىروف بىر پىيالە ئاق ھاراقنى كۆتۈرۈۋەتتى ـ دە ، مېھمانلارغا قولۇمدىن دۇتارنى ئېلىۋېلىپ ئۆمەركامغا شىپقاپ ئولتۇردى ـ دە :

— ئېھ ، ماناس دەريا بويى ، يەنسخەي ، ئورمانباغ ! — دەپ قويدى . ئۇلار بىرلىرى بىزگە ئۆز ، بىرلىرى بىزگە يات ناخشىلارنى ئۇلاشتۇرۇپ ئېيتىشتى ، تەڭ تەرلەپ ، تەڭ ھاياجانلىنىپ ، تەڭ يىغلاشتى . چۈشىنىشلىك ، ئۇلار ناخشا ئارقىلىق مۇڭداشماقتا ، گۈزەل ياشلىقنى ئەسلەشمەكتە ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى بايان قىلىشماقتا . ناخشا توختىغاندا ، نادىروف :

— ھېلىقى پولك ئىمامى چېغىڭدا ، بىر پولك ئەسكەرگە جۈمە نامىزىنى ئىككى قېتىم ئوقۇتقىنىڭ يادىڭدىمۇ ؟ — دېۋىدى ، ئۆمەركام :

— سېنىڭچۇ ؟ ئون بىر بېتىم ئېلان قىلىنغاندا ، دەريادىن ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئۇ قانقا كېچىپ ئۆتۈپ ئاسمانغا قارىتىپ ئون بىر پاي ئوق ئاتقىنىڭ ، بۇ قىلمىشىڭ ئۈچۈن قانداق جازاغا تارتىلغىنىڭ ئېسىڭدىمۇ ؟ — دېدى . ئاخىردا ئىككىسى باشلىرىنى ئىرغىتىپ :

— تاسلا قالغان ـ ھە ، ئاتۇغا بۇيرۇلغىلى ! — دېيىشتى . ئۆمەركام :

— جىڭدىكى سوقۇشتا كۆرسەتكەن باتۇرلۇقۇڭ سېنى قۇنقۇزۇپ قالدى ، — دېسە ، نادىروف باش ئىرغىتىپ تەستىقلاپ :

— گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبەگ رەھمىتى قەھرىمانىنى ئەجەب قەدىرلەيتتى ! — دەپ قوشۇپ قويدى .

بۇ گەپلەر ماڭا ھەم چۈشىنىشلىك ، ھەم قاراڭغۇ . چۈشىنىشلىكى ، نادىروف ئۇرۇشتا قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن ، قاراڭغۇ بولغىنى ، ئۇ نېمىشقا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغىلى تاس قېلىۋىدىكىن ؟

مېنىڭ نادىروفقا ھەۋىسىم كەلدى . ئۇنىڭ ئۆتمۈشىنى ، تارىخىنى تولۇق بىلىشنى ئارزۇ قىلدىم . مەن ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدىم :

— نادىروف ئاكا ، ئۆز تارىخىڭىزغا دائىر ھېكايىلەردىن ئاڭلىغاچ ماڭساق قانداق؟ مېنىڭ سىزنى ياخشىراق بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ .

— بىرنېمە يازاي دەمسىز ، رومانمۇ؟ ئۇكام مەن سىزنى ئاڭلىغان ، مانا ئەمدى تونۇشتۇق ، ناۋادا رومان يېزىش نىيىتىڭىز بولسا ، مەن سىزنى بىر قىسىم ماتېرىياللار بىلەن تەمىن قىلىشقا ۋەدە بېرىمەن .

— مەن تەنقىداتچى ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى تەنقىد قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان ، ئەدەبىي ئەسەر يېزىپ باقمىغانمەن .

— مەن ئىشىنىمەن ، سىز ھەم ئالىم ، ھەم يازغۇچى بولالايسىز ، ئالىملاردىن ، بولۇپمۇ ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرىدىن يازغۇچى چىقسا تولىمۇ ياخشى بولىدۇ . مەنمۇ ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلىمەن . ھازىر خاتىرە ، ئەسلىمە يېزىۋاتىمەن ، ھامىان بىز كۆنى لازىمى بولىدۇ دەپ ئويلايمەن . جاھان بۇنداق بولۇۋېرىدۇ ، ئىلىم ـ پەن راۋاجلىنىدىغان ، خەلقىمىز بايىشات ، خۇشال ـ خۇرام بولىدىغان چاغلارمۇ كېلىدۇ ، تېخى . مەن تولىمۇ ئۇمىدۋار ئۇكام . سىزنىڭ غەيرىتىڭىزگە قايىلمەن ، ھەرگىز تىرىشىش ، ئىزدىنىش يولىدىن قايتماڭ ، بىزنىڭ سىزدەك غايىلىك ، غەيرەتلىك ياشلىرىمىز ئاز ، ناھايىتى ئاز ، بەش بارماقچىلىكمۇ يوق . مەن قولۇمدىن كېلىشچە ياردەم قىلاي ، سىزنى مۇنۇ ئەمگەك ، ھارۇندىن قۇتۇلدۇرۇش زۆرۈر .

— رەھمەت ئاكا ، ئۆز ھالىڭىز قېيىن تۇرۇقلۇق ، ماڭا كۆڭۈل بۆلگىنىڭىزگە رەھمەت .

— سىلەرنى ئاسراش ، قوغداش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ، ئۇكام . ھازىر جەمئىيەتتە بىر ئېغىر خاتالىق يۈز بېرىۋاتىدۇ . بەزى رەھ-

بەرلەر ياشلار ئىچىدىكى تالانت ئىگىلىرىنى قوغدىمايۇاتىدۇ . ياشـ
لار قېرىلارنى قوغدايمىز دەپ ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ قان تۆكۈپ ،
جان بېرىۋاتىدۇ . پارتىيە ، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بولغان قېرىلار
ياشلارنى قوغدىغان بولسا ، ئۇلارنى قوراللىق قىرغىنچىلىقتىن ،
دۇشمەنلىشىشتىن توسقان بولسا ياخشى بولاتتى . ئۇلار نابۇت بولـ
سا ، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى نابۇت بولىدۇ ـ دە !

بۇ ئادەم مېنىڭ ئويلىرىمنى ئېيتماقتا ، مەن بىرىگە دېيىشكە
تەمشەلگەن گەپلەرنى دېمەكتە . مەن نادىروفنى تېخىمۇ ياخشى كۆـ
رۈپ قالدىم . بۇ ئادەم نۇرغۇن ئىشلارنى مۇستەقىل ئويلايدىكەن ،
گېزىتلەرنىڭ باش ماقالىلىرىدىكى گەپلەرنى تەكرارلىمايدىكەن ،
ھەتتا ناھايىتى چوڭ ئىشلارداـمۇ ئۆزىنىڭ كۆزقاـرىشىنى ئېيتاـ
لايدىكەن .

— نادىروف ئاداش ، سەن قايسى تەرەپنى توغرا دەيسەن ،
خۇڭـزاۋخۇيمۇ ، چىۋنخۇيمۇ[1] ؟ — ئۆمـەركـام كۇلۇپ تۇرۇپ
سورىدى .

— مەن لىللاخۇي ، — دېدى نادىروف كۇلۇپ قويۇپ ، —
ھە ، ئۆزۇڭچۇ ؟

— مەن بۇغدايخۇي ، — دېدى ئۆمەركاممۇ كۇلۇپ ، — غۇلجا
شەھىرىدىن ئىسيانچىلار يېڭىلىپ قېچىپ چىقتى ، بىلىدىغانسەن ،
ئۇلار بىزنىڭ يېزىلارنىمۇ ئوتتا تىقماقچى بولۇپ ، دېھقانلارنى خۇڭـ
زاۋخۇيغا خەتلىدى ، قارىسام بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ياشلىرى بىر
كۈنى ئاتلىنىپ قوللىرىغا تاياق ـ توقماق ئېلىپ ، تۆتىنچى دۈنيـ
يىدىن (ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيە تۆتىنچى دۈنيىيـ
سىنى دېمەكچى) چىققان يەتتە ـ سەككىز قوراللىق خەنزۇنىڭ
كەينىگە كىرىپ ، بەش دۆڭگە قورال بۇلاشقا مېڭىپتۇ . بىرەر

① ئىلى رايونىدىكى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتىنىڭ ئىسىملىرى .

ئېتىشىش ـ پېتىشىش بولۇپ قالسا ، ئۆمرىدە ئوقنىڭ نېمىلىكىنى كۆرۈپ باقمىغان نادان بالىلار گۆشكە ئايلىنىدۇ ـ دە . نېمە بولسا بولسۇن دەپ ، بالىلارنىڭ ئالدىنى توسۇدۇم ، قېرىلارنى سالدىم .

— نېمە دەيسەن ، سەن باۋخۇاڭپەيمۇ ؟ — دەيدۇ تېخى بىر ئىسيانچى مىلتىقىنى شاراقلىتىپ ، — سەن نېمىشقا توسقۇنلۇق قىلىسەن ؟

— باۋخۇاڭپەي ، پاۋخاڭپەيلىرىڭنى قوي ، ئاداش ، — دېدىم مەن ئاچچىقىم كېلىپ ، — دېھقان دېگەن بۇغدايپەي ، ھەي سارىڭ بالىلار ، زېرىككەن بولساڭلار مەشرەپ ، ئوغلاق ، توي ئويناڭلار ، ھەرگىزمۇ قورالنىڭ يېنىغا بارماڭلار . كۆردۇڭلارمۇ ، غۇلجا شەھىرىدە تېببىي مەكتەپ ، ئاشلىق ئىدارىسى ، بانكا ، ئالتىنچى ئوتتۇرا مەكتەپ كۆيۈپ كۈلگە ئايلاندى ، سىلەردەك ياشلاردىن نۇرغۇنلىرى ئۆلدى ، سورىقى بولدىمۇ ؟ ئاسماندىن تاۋار ياغسا سىلەرگە قولياغلىقلىق تەگمەيدۇ ، — دېدىم . بىر سېرىق چاپان ئۈيغۇرچە بىلمىدىكەن ، ئىباغا قاراپ :

— ھەي سېكىلتار ، بۇ نېمە ئادەم ؟ — دېۋىدى ، ئىبا مېنى كۆرسىتىپ :

— بۇ تۆت خىل ! — دېمەسمۇ .

— باغلا ! — دېدى بۇ سېرىق چاپان . يەنە بىرى بىز بوۋايلارغا قاراپ مىلتىق تەڭلەپ كېلىۋىدى ، بىزنىڭ ئاتلىق يىگىتلىرىمىز ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، ھېلىقى سېرىق چاپانلارنىڭ ھەممىسىنى قورشاپ ، قوراللىرىنى تارتىۋالدى .

— ياشلار تۆت خىل ئۇنسۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپتۇ ـ دە ! — دېدى نادىروف قاقاقلاپ كۈلۈپ ، — سەنمۇ بىزنىڭ ئىمىنوفتەك قىپسەن .

ئىمىنوفنىڭ ئىسمى چىقىۋىدى ، مەن قىزىقىپ نادىروفقا قاردىم .

— هە ، هە ، — دېدى ئۆمەركاممۇ كۈلۈپ ، — ئىمىنوف پولكوۋنىكنىمۇ قولغا ئالدى دەمدا ؟ بۇ نېمە قىلغىنى ؟ سۆزلىگىنە ئاداش .

نادىروف ئىمىنوف توغرىسىدا ، ئۆزى توغرىسىدا قىزىقىپ سۆزلەشكە باشلىدى .

نادىروف 1944 ـ يىلى 11 ـ ئايدا غۇلجا شەھىرىدە گومىنداڭغا قارشى ئىنقىلاب بولغاندىلا ، شەھەردە تۆمۈرچىگە شاگىرتلىقا كىرىپ بازغان سوقۇۋاتقان يېرىدىن بازغان كۆتۈرۈپ ئىقىلابقا قاتناشقان . 1945 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ، غۇلجا تولۇق ئازاد بولغاندا ، ئۇ مىلتىق ئېتىشقا ماھىر ، قورقۇمسىز ، ئوت يۇرەك قوراللىق جەڭچى بولۇپ ئىمىنوف پولكىدا ئىزۋوت كومىساندىرى بولغان ۋە 4 ـ ئايدىكى چوڭ ھەربىي پاراتتا ھۆرمەت كومانداسى ئىچىدە چەبدەس قەدەم بېسىپ ، ئەھمەدجان قاسىمى ، ئىسھاقبەك قاتارلىق رەھبەرلەرگە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ، مۇنتىزىم ئارمىيىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدە مەغرۇر قەدەم بىلەن پاراتتىن ئۆتكەن . شۇ كۈندىن باشلاپ ئىمىنوف ئۇنىڭ قەلبىنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالغان . نادىروف ئاشۇ ھۆرمەتلىك كوماندىرغا ئەگىشىپ ، گومىنداڭنى ئۆز يېرىدىن تولۇق قوغلاپ ، ھەربىي يۇرۇش بىلەن شەرققە ماڭغان . جەڭ سوقۇشىدا دۈشمەن پوتەيلىرىنى بومبا بىلەن پارتلىتىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، قۇربان بولغان سەپداشلىرى بىلەن ياش تۆكۈپ خوشلىشىپ ، يامغۇرەك يېغىۋاتقان پىلىموت ئوقلىرىغا قارشى يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ ، تىللاردا داستان بولغۇدەك مۆجىزە يارانقان . ئۇ پوتەيلەرنى پارتلاتقانلىقى ئۈچۈن ، ھۆجۇمچى قىسىملار جەڭ ناھىيىسىگە ئوڭۇشلۇق ھۇجۇم قىلىپ ، دۈشمەنلىرىنى شەرققە قارىتىپ قوغلاپ ماڭالىغان . مانا بۇ چاغدا نادىروفنى قاتتىق قۇچاقلاپ خۇشاللىق بىلەن تەبرىكلىگەن بىرىنچى رەھبەر يەنە شۇ ئىمىنوف بولغان . نادىروف مەيلى شىخو سوقۇشلىرىدا

بولسۇن ، ئالتاي تاغلىرىدا ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلارنى تازىلاشتا بولسۇن ، ئىمىنوف بىلەن بىللە بولغان . سوقۇش ۋە ساداقەتسىزلىك نۇرغۇن سىناقلىرىدىن ئۆتكەن قەھرىمان جەڭچى ئۆز باشلىقىنىڭ ئىشەنچىسى بىلەن روتا ، باتالیون ، دىۋىزىيون كوماندىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ، 1949 ـ يىلى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ بىر ھۆر-مەتلىك ، تۆھپىسى زور كوماندىرى سۈپىتىدە ، ئىمىنوف بىلەن بىللە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشقان . شىنجاڭدا ئىجتىمائىي ئىسلاھات يۈرگۈزۈلگەن يىللاردا ، ئېھتىياج سەۋەبى بىلەن ئارمىيىدىن يەرلىك ھۆكۈمەت رەھبەرلىك خىزمىتىگە ئالـ-ماشقاندا ، نادىروف يەنىلا ئىمىنوف بىلەن بىللە بولغان ، ئۇنىڭ تەقدىرى ئىمىنوفنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوخشاش بولغانلىقى ئۈچۈن ، نادىروف ئىمىنوف ئۆرلىگەندە بىللە ئۆرلەپ ، پارتكوملاردا شۇجى ، نازارەتلەردە نازىر بولۇپ ئىشلىگەن . ئۇ نەدىلا ئىشلىمىسۇن ، ئۆزـ-گە ئىمىنوفنى ئۈلگە قىلىپ سەمىمىي سادىق ، راستچىل ، ئەستايـ-دىل ، كەمتەر ، ئاددىي ـ ساددا بولالىغان ، باشقىلاردەك ماددىي مەنپەئەت ، نام ـ ئابرۇي ئۈچۈن يېقىنلىرىنىڭ ئوربىسىنى كولايدىـ-غان ، ئۇستىدىكىلەرگە خۇشامەت ، چېقىمچىلىق قىلىدىغان نەپرەتـ-لىك ئىللەتلەردىن خالى ، خەلقنىڭ ئالقىش ، ھۆرمىتىگە سازاۋەر رەھبەرلەردىن بولالىغان . مانا شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن ، 1957 ـ يىلى تەنقىد قىلىنىپ مەنسىپى تۆۋەنلىتىلگەن ، تۆۋەنلىتىلگەن چاغلاردىمۇ ، ئۇ ھامان خۇددى ئىمىنوفقا ئوخشاش خەلق ئىشىغا چەكسىز سادىق بولغانلىقى ئۈچۈن ، ھۆرمەت ۋە قىممىتىدىن ئايـ-رىلمىغان . 1966 ـ يىلى ، ئۇ يىراق بىر ناھىيىنىڭ سوتسىيالىسـ-تىك تەربىيە خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىۋاتقاندا ، ئۇرۇمچىگە چاـ-قىرتىلغان ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى» نىڭ خىزمىتىگە ئىمىنوف بىلەن بىللە قاتناشقان . لېكىن ، ئىككى

ئايغا بارمايلا ئىمىنوف بىلەن بىللە «ئەكسىيەتچى لۇشيەن»نىڭ ئىجراچىلىرى دېگەن نام بىلەن سازايى قىلىنغان ، تەنقىد قىلىنغان . ئۇ ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىگەن ، خىزمەت كۆرسىتىمەن دەپ قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى خاتا بولۇپ چىققان ، ئوقۇغۇچىلار-نىڭ ئالاقە باغلىشى ئۈچۈن كېتىدىغان پۇلنى قىسقانلىقى ئۈچۈن ، «مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا قارشى» دېيىلگەن بولسا ، ئاز كۈن ئۆتمەي پۇلنى جىق تەستىقلىغىنى ئۈچۈن «ئىقتىسادپەرەسلىكنى يولغا قويغان ئۇنسۇر» دەپ دۇمبالانغان . ئىشلىمىسىمۇ ، ئىشلىمىسىمۇ كۈرەش ، تەنقىد قىلىنىپ ئەيىبلىنىۋەرگەن . ياخشى ئىشلىسىمۇ بۇزغۇنچىلىق قىلدى دېيىشكەن ، راست گەپ قىلسىمۇ ھېيلىگەر ، سۈيقەستچى دېيىشكەن . نەپەس ئېلىشقا ئىمكان قالمىغان ئاشۇ كۈنلەردە ، ئۇرۇمچى ئاسمىنىدا كۈن بويى غەزەپلىك ۋارقىراپ ، شوئار توۋلىغان يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانايلىرى جىمغاندا ، نادىروف پات - پات ئىمىنوفنىڭ يېنىغا كېلىپ ھال - مۇڭ ئېيتقان :

— نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ؟

— ھېچ بىلەلمىدىم .

— ئاخىر قانداق بولار ؟

— گاڭگىراپلا قالدىم .

ئۇزۇن سۆھبەتلىرى مۇشۇنداق خۇلاسە بىلەن ئاخىرلىشىدىغان ئىككى سەپداش كەلگۈسىدىن ئۈمىد كۈتۈپ ، خۇددى بازارغا كەتكەن ئانىسىنىڭ تاتلىق بازارلىق بىلەن قايتىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈۋاتقان نامرات بالىلىرىدەك كەلگۈسىگە تەلمۈرۈپ يۇرۇشكەندە ، ئوقۇغۇچىلار ئۆلارنى ئۆيلىرىدىن ھەيدەپ چىقىپ بىر مەكتەپكە ئاپىرىپ قامىۋالغان . ئىمىنوف بىلەن نادىروف قىزىل ئىككىنچى سىلىكىۋىنىڭ ئادەملىرىگە ئۆتۈلگەن ئىشلارنى ، بولۇنغان گەپلەرنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىپ بەرگەن . ئۇلار يەنىلا كەلگۈ-

سىنىڭ هازىرقىدىن پارلاق بولۇشىغا ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن ، بۇ «ئۇلۇغ ئىنقىلاب»نىڭ غەلىبە بىلەن تېزرەك ئاخىرلىشىشىنى ، ۋەيران بولغان ئىگىلىك ، ئىقتىساد ۋە روھىي كەيپىياتنى تېزرەك ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ، خەلقە بايـاشاتلىق ، خاتىرجـەملىك ۋە بەخت - سائادەت كەلتۈرۈش ئۈچـۈن ئىشلەشكە ئالدىرايتتى . ئۇلاردا مانا مۇشۇنىڭدىن باشقا نىيەت يوق ئىدى . لېكىن ، تۈيۇقـسىزلا ئوقۇغۇچىلار يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقى بىلەن ئىمىنوفنى هەر-بىي رايونغا تاپشۇرۇپ بەرگەن .

نادىروف دەرهال قامالغان مەكتەپتىن قېچىپ چىققان ، ئامال قىلىپ ئىمىنوفنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالغان . ئۇ دەسلەپ ئىمىنوف-نىڭ هەربىي رايونغا تاپشۇرۇلغانلىقىنى ، ئۇنىڭ هاياتىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك دەپ ئويلىغان ، لېكىن ئىمىنوف ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن خېتىدە ، تۇرمىگە سولانغانلىقى ، سوراق قىلىنـغانلىقى ، سوراق ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، ئەھۋالىنىڭ يامانلىقى ، يېـقىن ئارىدا چىقالماسلىقى ،كەلگۈسىدىمۇ زور خېيىمخەتەرنىڭ بولـدىغانلىقى ، نادىروف بىلەن مەڭگۈلۈككە جۇدالىشىدىغان پەيتنىڭ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭ بىردىنبىر تىلىكى ، نادىروفنىڭ غۇلجىغا بېـرىپ ئۆزىنىڭ قەدەم ئىزلىرى چۈشكەن قىممەتلىك تۈپراق بىلەن ئۆزىگە ۋاكالىتەن خوشلىشىپ كېلىشىنىڭ زۆرۈرلۈكى ئېيتىلغان .

نادىروف قاتتىق قايغۇرغان ، ئاۋۇ يۇزلىرىدىكى چوڭقۇر قو-رۇقلار بىلەن چاچ - ساقاللىرىدىكى مەزگىلسىز چۈشكەن ئاقلار ، ئاشۇ ئەلەمنىڭ مەھسۇلى ئەمەسمىكىن ؟ ئۇ نېمە ئۈچۈن ، قانداق گۇناهى ئۈچۈن ئەيىبلەنـدى ؟ قـان كېچىپ جـەڭ قىلغىنى ئـۇ-چۈنمۇ ؟ يـاكى خـەلقنىڭ بـەختى ئۈچـۈن جاپـالىق ئەمگـەك قىلىپ ، سەممىي - سادىق بولغىنى ۋە راست گەپ قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ ؟ مەن ئىمىنوف بىلەن بىر دەۋرده ياشاۋاتقانىكەنمەن ، ئۇنىڭ بوينىغا چۈشكەن سىرتماق ئۆز ئىشىنى تاماملىغاندىن كېيىن

مېنىڭ بوينۇمغا چۈشمەسمۇ؟ دېگەن سوئاللار نادىروفنى ناچار سوراقچىدەك قىينىغان. ئۇ ئاخىر ئىمىنوفنىڭ ۋەسىيىتىنى ئو-رۇنداش ۋە ئۆزىمۇ ئىزى چۈشكەن، تەرى ئاققان، قان تۆككەن، باغرىغا باسقان، كۆز يېشى تامغان يەرلەر بىلەن خوشلىشۇبلىش ئۈچۈن، ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا كەلگەن. مانا ئۇ تۇغۇلغان يېزىسى-دىن بۇ مۇبارەك سەپىرىنى باشلىدى، مانا ئۇ سەپەر ئۇستىدە...

مەن نادىروفنىڭ بۇ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ هاياجانلاندىم. ئۇلارنىڭ ناخشىلىرى، گەپلىرى، كۆز ياشلىرىدىكى چوڭقۇر ۋە يوشۇرۇن مەنىلەرنى خېلى چۈشەندىم.

ئات ئويناقلاپ، ئۆكۈرەك تاشلاپ كېتىپ باردۇ. ئاچچىق تاغ شامىلى ئاخشام ياغقان يۇپقا قاردىن سەللە ئورىغان ئاۋرال، دىلمۇك تاغلىرىنىڭ ئاپئاق باشلىرىنى سىلاپ، تەسەللى بېرىپ، ئىلى دەر-ياسىغا ياش تېمىتىپ قويۇپ، چەكسىز توقايلىقلاردىكى تال - يۇلغۇنلارنى سىلكىپ - تىترىتىپ، مادارى قالمىغان نىمجان ئاند-نىڭ قوللىرىدەك تىترەپ كېلىپ، بىزنىڭ غەمكىن يۈزلىرىمىزدە-كى ئەلەم بەلگىلىرىنى يالاپ قۇرۇتماقتا. مەن مۇشۇ ماڭغىنىمچە نادىروف بىلەن بىرنەچچە كۈن بىللە بولۇشنى، ئۇنىڭ پۈتۈن سەر-گۈزەشتلىرىنى تولۇق بىلىشنى خالايتتىم. مەن گۇڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىدە هارۋىكەش ئىكەنلىكىمنى ئۇنتۇغاندەك، بىر ئەهمىيەت-لىك ئىش ئۈچۈن ئالدىراپ كېتىپ بارغاندەك خۇشال ۋە قىزغىن. ئۆمەركام بولسا بارلىق كۆڭۈلسىزلىكلىرىنى ئۆيگە تاشلاپ قويغاند-دەك، گويا ئۇنىڭ چىرايىمۇ ياشىرىپ، چوڭقۇر قورۇقلىرى تارد-لىپ، سۈزۈلۈپ قالغاندەك.

— مەن ئاداش، ساڭا بىر ئاي هەمراه بولالايمەن، — دېدى ئۇ بىز بارماقچى بولغان سېرىق يوپۇرماقلىق دەرەخلەر بىلەن چۆم-كەلگەن چوڭ يېزىغا يېقىنلاشقاندا، — لېكىن بىزنىڭ ئەلانىڭ ئىشلىرى چالا، ئۇ هارۋىسىنى سېغىنىپ قالارمىكىن؟

— ياق ، مەن ھارۋا ھەيدىمەيمەن .نېمىشقا ئۇلارنىڭ قىل دېگىننىنى قىلىۋېرىمەن؟ قايسىبىر گۇناھىم ئۈچۈن مەن ئۇلارغا باغلىناتتىم؟ مەن يېڭى بىر خوجايىنغا كەلدىم . بىزمۇ ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئازاد قىلىشىمىز كېرەككەن ، نادىروق ئاكا قېچىپ كەپتۇيۇ ، مەن قېچىپ چىقالمامدىكەنمەن !

— توغرا ، قېچىش كېرەك .

بىز ھوزۇر قىلىپ كۈلۈشتۇق .

— كىتابلىرىڭنى ئېلىۋالمىدىڭ ـ دە ، ئەلا؟ — دېدى ئۆمەركام ۋە نادىروقا بۇرۇلۇپ ، — بۇ بىر كۈنمۇ كىتابسىز ياشىيالمايدۇ . ئەتىگەن ئىنگلىزچە يادلىغانلىقىنى ئاڭلىغانسەن ـ ھە؟

— ئاڭلىدىم ، شېكسپىرنىڭ شېئىرلىرىنى يادلاۋاتىمەن دەيدىغۇ .

— شۇنداقمۇ ، ئەلا ، شېكسپىير دېگىنىڭ تاقىر باش ئورۇسىكەن ، ئۇ بىر ئۇلۇغ ئادەممۇ؟

— ئورۇس ئەمەس ، ئىنگلىز ، — دەپ تۇزەتتى نادىروف ، — بىزنىڭ خەلقىمىز دۇنيا خەلقىنى ئۈچلا مىللەتكە بۆلىدۇ . سېرىق چېچى ، ئېگىز بۇرنى بولسىلا ، ئۇلارنى ئورۇس ؛ پاكار ، بۇرنى كىچىك بولسىلا خەنزۇ ، قالغىنى بىز خەق ، دەيدۇ .

— ئۇنچىلامۇ دەپ كەتمە ، ئۇن ئۈچ مىللەتنى بىلىمىزەي . قازاق ، قىرغىز ، تاتار ، تاجىك ، موڭغۇل ، شىبە ، خەنزۇ ، خۇيزۇ... قانداقكەن ، ھە ، ھېلىقى شېكسپىير دېگىنىڭ ئۇلۇغمۇ ، ئەلا؟

— بىر تاغ ، — دېدىم كۈلۈپ قويۇپ ، — يەنە بىر گىيوتى دېگەن شائىرنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇ ئۆزى ياشىغان XVI ، XVII ئەسىرلەردە ، سانسىز تاغ چوققىلىرىنىڭ بىرى ئىدى . يۈز يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن بوي تالاشقان چوققىلار شامال ، بوراندا يىمىرىلىپ تۈگەپ ، ئاشۇ بىرلا شېكسپىير بارغاد-

سبرى زوربيۇاتقان يالغۇز چوققا بولۇپ قالغان !

— ئاجايىپ گەپكىنا ، — دېدى نادىروف بېشىنى ئىرغىتىپ قوللاپ ، — دۇروس ، بىر ئادەمنىڭ ئۇلۇغ ياكى ئەمەسلىكىنى ۋاقىت ئۆزى ئىسپاتلىيالايدۇ . هازىر مەدھىيىلىنىۋاتقان ، ماختىلىۋاتقان تالاي ـ تالاي ئادەملەر ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن هېلىقى قۇم تاغدەك بورانلار زەربىدىن ئۇيراپ تۇگەيدۇ ، تەتۇرىچە قارىلىنىۋاتقان ، تىللىنىۋاتقان ئادەملەر ، دەۋر تۇيرىقىدا تاغ بولۇپ تىكلىنىپ ، بارغانسېرى زوربيىدۇ . ئۇكام ئەلا ، سىزگە ئۆمۇر تىلەيمەن ، سالامەتلىك تىلەيمەن ، هالال ئەمگىكىڭىز بىلەن بىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەت زېمىنىمىزدىكى بىر يىمىرىلمەس تاغقا ئايلىنىڭ . بىزنىڭ ئىمنوف سىز بىلەن تونۇشقان بولسا قالتىس خۇشال بولاتتى ، بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرەتتى .

— ئاجايىپ ئىشكەن ، — دېدى ئۆمەركام ئۇلاشتۇرۇپ ، — ياخشىلارنىڭ جەم بولمىقى كاككۇك بىلەن زەينەپنىڭ ئۇچراشمىقىدەك تەس بولىدىكەن ، يامانلار بولسا توپ قاغىدەك دائىم بىللە يۇرۇشىدىكەن .

دەل شۇ چاغدا ، هارۇمىز غۇلجا شەرقىي بەش ناهىيە تاشيولىغا چىقتى . شەهەر تەرەپتىن ماشىنىلار كەلمەكتە . بىز چەتتە يول كۇتۇپ توختىدۇق . كابىنكا ئۇستىگە پىلىموت تىكلەنگەن ، كوزۇپلىرىغا چويۇن قالپاقلىق ، تولۇق قوراللانغان ياشلار تولغان ماشىنىلار مەنىلىك سىگنال بېرىشىپ ئۇزۇلمەي ئۆتۈشمەكتە . ماشىنىدىكى ياشلار سۇرلۇك ، هەممىلا نېمىگە غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن قادىلىپ كېتىپ باراتتى . نادىروف موخوركا ئوراپ پىچىرلىدى :

— ۋابال ، بىچارە ياشلارغا ۋابال ، دۇشمەن بېسىپ كىرگەن بولسىدى ، مۇشۇنداق كۆرۇنۇشى يېقىملىق ، گۈزەل كۆرۈنگەن بولاتتى . هازىرچۇ ؟ ئادەملەر ئۇلاردىن نەپرەتلىنىدۇ . ناۋادا ، مۇشۇ ياشلار مۇنۇ ئەلادەك كىتاب بىلەن هەپىلەشكەن بولسىدى ، ئۇ چاغدا

دۆلىتىمىزدە بايىقى ئەلا دېگەندەك ئۇيرۇملاشقان تاغلار كۆپەيگەن بولاتتى .

چوڭ ماشىنىلارنىڭ كەينىدىن ئۇستى ئوچۇق كىچىك ماشىنا كەلدى . ماشىنىدا ئىككى قوراللىق يىگىت ، ئوتتۇرىسىدا ھەربىيچە كىيىم بىلەن پەۋاز قاپاق ، سېمىز بىرى ئولتۇراتتى . كىچىك ماشىنا بىردىنلا توختىدى ـ دە ، ھېلىقى ياپما قاپاق ماشىنىدىن چۇشۇپ ھىجىيىپ بىزگە قاراپ كەلدى .

— رەقىپ ! — دېدىم ھەمراھلىرىمغا پىچىرلاپ ، — نېمە دەيدىغاندۇ ؟

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، قانداق ، ئەلا ئاداش ، سېنى كۆرمىگىلى بىر يىلدىن ئېشىپتۇ . سېنى ئىزدەپ نۇرغۇن يەرلەرگە ئادەم ئەۋەتتىم . سەن زۆرۈر بولۇپ قالدىڭ ، ماڭا ياردەم قىلالامسەن ؟

— قانداق ياردەم ؟

— ماۋجۇشىنىڭ ئىنقىلابىي لۇشيەننىڭ قوغداش ئۇچۇن كۇچ قاتىسەن ، بىزنىڭ يېزىقچىلىق گۇرۇپپىمىزدا ئىشلەيسەن .

— مەن گېزەندە ، مەندە بۇنداق لاياقەت يوق .

— لاياقەت دېگەننى ئادەم ئۆزى يارىتىدۇ . ياخشى خىزمەت كۆرسەتسەڭ ، ئۆتكەن ئىشلار سۇرۇشتۇرۇلمەيدۇ .

— مەن ھېچكىمنىڭ كەڭچىلىك قىلىشىغا موھتاج ئەمەسمەن .

— بۇ گېپىڭ بولمىدى ، ئاداش ، ئىنقىلابىي چوڭ پىپەن گۇرۇپپىسىغا قاتناش . مەن بۇگۇنلا سېنى ئېلىپ كېتىمەن . كۆرۈپ تۇرسەن ، ۋەزىيەت چوڭ ياخشى ، ھەممىلا جاي قىزىل نۇرغا پۇركەنگىلى ئاز قالدى .

— شۇ چاغدىمۇ بىز پاتقۇدەك قارا بۇلۇڭ چىقىپ قالار ، يولۇڭدىن قالما ! — مەن ئاتىنىڭ ياندۇرۇقىنى سىلكىدىم .

— ئەلا ، ئىستىقبالىڭنى ئويلا ، ئاداش ! — رەقىپ كەينىمدىن

ۋارقىرىدى .

— سەندىن ياخشى ئويلايدۇ ، — دېدى ئۆمەركام غوتۇلداپ ، — ۋۇي نائەھلى ، ئۆز ئىستىقبالىڭنىڭ غېمىنى قىل ، مانا ھېلىقى سىلەر ئېيتقان بىرىنچى دۆڭ ئاشۇ ، كىچىككىنە ھەقىقەت شامىلى بىلەن توزۇپ تۆگەيدۇ ، لېكىن ھازىر ئۇ ئاۋۇ ئىككى قوراللىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆزىنى تاغ ھېسابلايدۇ ـ دە .

مەن غەزەپلەندىم ، لېكىن رەقىپ توغرىسىدا تىنمىدىم .

— بۇ كىم ؟ — دەپ سورىدى نادىروف .

— بۇمۇ ؟ رەقىپ بۇجاڭ دېگەن مۇشۇ ، بىلىسەن ، غۇلجا شەھىرىدىكى جالالىدىن ھاجىنىڭ تۇخۇمىدىن ، لەنجۇدا ئەلالارغا باشلىق بولغانكەن ، مۇشۇ ئىنقىلاب باشلىنىشتىن سەللا بۇرۇن ناھىيىگە يۆتكىلىپ كېلىپ تەشۋىقات بۇجاڭى بولغان .

— چۇ ، جانىۋار ! — مەن گەپنى باشقا تېمىغا بۇراش ئۈچۈن قامچامنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتىم ، — نادىروف ئاكا ، مانا سىلەر يۇرۇش قىلغان يوللارغا چىقتۇق . قاراپ باقايلى ، ئىزلىرىڭىز تېپىلامدىكى ؟

— راست ، بۇ يوللاردا بىزمۇ قوراللىنىپ ئاتلىق ماڭغان ، ماشىنىدىمۇ ماڭغان ، بىرىنچى قېتىم غېنى باتۇر پارتىزانلىرىغا قوشۇلۇپ ، ئاتلىق تاياق ـ توقماق بىلەن قوراللىنىپ غۇلجا شەھىرىنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن جەڭگە ماڭغان . ئىككىنچى قېتىم گومىنداڭنىڭ كۆك ئارچىن ئارقىلىق جىڭدىن بۇياقتا ئۆتكەن ئەسكەرلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن ، مىلتىق بىلەن قوراللىنىپ غۇلجا شەھىرىدىن تاغقا قاراپ ماڭغان .

— تەلىيىڭىزگە بۇ يولدىن يەنە سىرتقا چىقىدىغان بولدۇق ، — دېدىم ئاتنىڭ بېشىنى قېلىن قارىياغاچلىق يېزا يولىغا بۇراپ .

بوۋايلار كۈلۈشتى .

مەھەللىگە كىرىش ئېغىزىدىن كونا كۆۋرۈككە بىر گاز ماشىنا تىقىلىپ قالغان ، ئادەملەر پىشاڭلار بىلەن ماشىنىنىڭ ئېرىقتا چۈشۈپ كەتكەن چاقىنى كۆتۈرمەكتە ، ماشىنا ئەنسىز گۈركىرەپ ئىنچىقلىماقتا ئىدى . يالاڭ ئاياق ، گەۋدىلىك ئىككى ئادەم تىزىغىچە پاتاقاقا كىرىپ ماشىنا بىلەن تەڭ ئىنچىقلاپ ، گەدەن تومۇرلىرى پۈلتىيىپ چىققۇچە چىڭقالماقتا . مەن ئۇلارنىڭ بىرىنى تونۇدۇم .

— تۆگە يېتىۋالسا ، تۇمشۇقىغا ئېسىلسا قويىدىغانغۇ ! — بۇ مېنىڭ «تۆگە» لەقەملىك دوستۇم هاشىرغا قىلغان چاقچىقىم ، مەن چاقچاق بىلەن تەڭ هارۋىدىن سەكرەپ چۈشتۈم .

— نېمىدەپ ۋېچىرلايسەنوي ؟

بۇ مېنىڭ «قۇشقاچ» لەقىمىنى ئاتىغىنى ئۇنىڭ . بىز قىزغىن كۆرۈشتۇق . ئۆمەركام چاقچاقنا ئارىلاشتى :

— جانلىقلارنىڭ چوڭى بىلەن كىچىكى قانداق قۇچاقلىشىدىكىن ، كۆرۈپ باقايلى . ها... ها... ها !...

هاشىرلارنىڭ ماشىنىسى تېزلا چىقتى ، ئەمدى بىزنىڭ هارۋىغا قىيىن ، ئۆمەركام هاشىر بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ يەنە چاقچاق قىلدى :

— ئەمدى بىزنىڭ هارۋىغا ئېگىزرەك بىر هايۋاننى قوشمىساق ئۆتەلمەيدىغان بولدۇق .

— ئەڭ ياخشىسى ، جاهىلراق هايۋان بولسا بولاتتى !

— ها... ها... ها !... كۆردۈڭمۇ نادىروف ، هاشىر شۇجى سېنىڭ قېچىرلىقىڭنىمۇ بىلىپ بوپتۇ .

ئۇلار هەممىسى كۈلۈشتى . هاشىر نادىروفنىڭ قولىنى چىڭ قىستى .

— سالامەت كەپسىز ، ئۆي ـ ئىچى ، بالا ـ چاقىڭىز تىنچمۇ ؟

— رەهمەت ئۇكام ، يامان ئەمەس ، سىزنى بىر كۆرسەم دېۋىدىم ، مانا كۆرۈشتۇق ، ئۇكام هاشىر .

— مەنمۇ سىزنى كۆرۈشكە تەشنا ئىدىم ، كەپتۇ دەپ ئاڭلاپ ، ئىزدەپ تاپاي دېۋىدىم ، نادىروق ئاكا .

— ھە ، ئالدىراش ئوخشايسىزغۇ ؟

— ئىشلار بېسىقراق ، قارىمامسىز ھەممىلا ئادەم ئىنقىلاب بىلەن ، خىزمەت يوق ، زاۋۇتلار ، مەكتەپلەر ، دوختۇرخانىلارمۇ تاقالغان ، بىرلا دېھقان ، چارۋىچىلار ئانچە - مۇنچە ئىش قىلىدۇ . ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنىڭ يېرىمىنىمۇ ئورۇندىيالمىدۇق . كۈزگى تېرىلغۇ بۇ يىل قىرىق پىرسەنت كېمەيدى ، ھازىر مانا ئون ئىككىنچى ئاي كىرەي دېدى ، تېخىچە كۈزگى تېرىۋاتقان دۇيلەر بار ، كېچىككەن كۈزگىدىن مەھسۇلات چىقامدۇ ؟ ئوتتۇز بەش جىڭ ئۇرۇق چېچىپ ، بىر مو يەردىن ئاتمىش - يەتمىش جىڭ ھوسۇل ئالغان دۇيلەر كۆپ . بىر تال بۇغداي ئارانلا ئىككى تال بولغان ، دېھقانىنىڭ كىرىمى تۆۋەن ، ناھىيە بويىچە بىر گۇڭغا تەقسىم قىلىنىدىغان پۇل بىر سومدىن تۆۋەن ، نۇرغۇن دۇيلەرنىڭ تېخى يىگىرمە - ئوتتۇز تىيىن ، قەرزدار ئائىلىلەر بۇلتۇرقىدىن بۇ يىل يىگىرمە بەش - ئوتتۇز پىرسەنت كۆپىيىدىغاندەك تۇرىدۇ . ھەي ئاكا ، جۇڭگودا ئالتە يۈز مىليون دېھقان بار ، بىر يېرىم مىليارد مو يېرىمىز بار ، بۇ يەرگە سەككىز يۈز مىليون خەلقنىڭ قورسىقى قاراشلىق . دېھقان كۆكلىمىسە ، بىزنىڭ تۇغىنىمىز شۇ . ئىنقىلابنى تۇتۇپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈڭلار دەۋاتىدۇ ، لېكىن «تۇتۇش» ياخشىيۇ ، «ئىلگىرى سۈرۈش» تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ . مېنى يەنە بىر جىڭۇېيغا مۇئاۋىن قىلىپ ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابىغا مەسئۇل قىلىپ قويدى . مانا مۇشۇنداق . كېچەيۇكۈندۈز چاپىمەن ، قىينىچىلىق ئېغىر ، مەسىلە كۆپ ، ئەلا بىلەن كۆرۈشمىگىلى نەچچە ئاي بوپتۇ ،باش تاتلىغۇدەك چولا يوق .

ئۇلار تاماكا چەككەچ پاراڭلاشتى . مەن ھاشىرغا سىنچىلاپ

قاردىم . راست گېپىمنى ئېيتسام ، مەن ئۇنى سېغىنمىغان ، ئۇيلىمىغان بىرمۇ كۆنۈم يوق . مانا شۇ تاپتا ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلغۇم ، سالپاڭ قۇلاقلىرىنى تارتقۇم كېلىۋاتىدۇ ، لېكىن ئىلاج يوق . مەن ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتتىم . ئۇ جۇدىگەن ، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسكەن ، كىيىملىرى كىر ۋە ساپاسىز . مۇشۇ كۆرۈنۈشى بىلەن ھېچبىر ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسىغا ئوخشىمايدۇ ، بەلكى كۆنگە مىڭ كېسەك قۇيۇپ قارا كۇچ بىلەن ياشاۋاتقان ئاددىي ئەمگەكچىگە ئوخشايدۇ . مەن بايىلا ئۆتۈپ كەتكەن رەقىپنى ھاشىرغا سېلىشتۇردۇم ، ھاشىر دېھقان ۋە پۇتۇن ناھىيە ، دۆلەت ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ چېپىپ يۈرىدۇ ، ئۇ گاز ماشىنىدا ؛ رەقىپ بولسا ئادەم تۇتۇش ، قان تۆكۈشكە ماڭدى ، ئۇ كىچىك ماشىنىدا . ھاشىرنىڭ خىيالى دۆلەت ۋە خەلقتە ، ئۇ جۇدىگەن ، ھارغان ؛ رەقىپ بولسا سۈيقەست ، مەنسەپ ، مەنپەئەت تەمەسىدە ، ئۇ سېمىز ، راھەتتە . قايسىدۇر بىر كىتابتا : «نادان ۋە جاھىللارنى ئەتىۋارلاپ ، دانا ۋە بىلىملىكلەرنى خورلاش ، زالىم پادىشاھلارنىڭ ئەلنى باشقۇرۇش ئۇسۇلى» دېيىلگەن . مەن بۇ سۆز ئارقىلىق بىر ئادەمنى ئەيىبلىمەكچى ئەمەسمەن ، لېكىن مۇنۇ ماڭا تونۇش ۋە يېقىن بولغان ئىككى كىشىنىڭ سېلىشتۇرمىسى ئىختىيارسىز ھالدا ماڭا بۇ سۆزنى ئەسلەتتى .

بىز ھاشىر بىلەن ئۇزاق پاراڭلاشتۇق . ھاشىر بىز بىلەن كېيىن ئۇچرىشىشقا ۋەدە بېرىپ كېتىپ قالدى . ئۇ كېتەر ۋاقتىدا مېنى چەتكە تارتىپ پىچىرلىدى :

— نادىروفنىڭ پېيىگە چۈشكەن ئادەم بار ، ئۇقتۇڭمۇ ؟ سەن ئۆزۈڭنى ئايا . ئەڭ ياخشىسى ، بۇ ئادەمنىڭ كەينىگە كىرىۋالما ، ۋەزىيەت جىددىي ، قالغان گەپلەرنى كېيىن ئېيتىمەن ، ئۇچ كۈندىن كېيىن ، كېچىسى ياتقىڭدا كۈت ، مەن قونغىلى بارىمەن .

مەن ئۇنىڭ گېپىگە ھەم نارازى ، ھەم ھەيران ، «نادىروف

نېمە گۇناھ قىلغىنى ئۇچۇن گۇمانلىق ؟ مەن نېمىشقا بۇنداق سەمەمي ، بىلىملىك ، يېقىملىق ئادەمدىن ئۆزۈمنى تارتىدىكەنمەن . بۇ دۇنيا بىزگە نېمانچە تار ، بىز قاچانغىچە مەنىۋى ، جىسمانىي قەپەس ئىچىدە قىينىلىمىز ؟ »

بىزنى بۇ يېزىدا مەھەللىنىڭ تاللانغان ئادەملىرى كۇتۇۋالدى ، كېيىن نېمە بولسا بولمامدۇ ، بۇگۇن راسا قانغۇچە ناخشا ئېيتىۋالىدىغان بولدۇق . بۇمۇ بىر غەنىيمەت !

3

رەقىپىنىڭ ئىشخانىسىدىن يېرىم كېچىدە ئادەم ئايىغى ئۇزۇلىدى . ئۇ تاماكا ئىسى بىلەن ئىسلىشىپ كەتكەن ئىشخانىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى ـ دە ، پوپايكىچان زالدىن ئۆتۈپ ، قويۇق دەرەخلىك هويلىغا چىقتى . پاكار ، شاخ ئايرىغان ئالمىلارنىڭ ئاستى رەقىپكە سۇرلۇك ، خەتەرلىك بىلىندى . يېنىدىكى ئۆيلەردە قوراللىق ئىسيانچىلار ، ھەربىيلەر تۇرۇۋاتقىنىغا قارىماي ئۇنى سۇر باستى . ئۇ قورقۇپ زالغا داجىدى .

ئۇنىڭ بۇ ئىشخانىغا كىرمىكى ئاسانغا چۇشمىدى . ناۋادا «ياۋاۋار ئىنقىلابى» بولۇپ «ھوقۇق تارتۇۋېلىش» «ئىجاد» قىلىنمىغان بولسا ، رەقىپنىڭ بۇ سابىق بىرىنچى شۇجى ئىشخانىسىدا ھوقۇقدار بولۇپ ئولتۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى ، بۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ «شاڭخەي ئىشچىلىرى»غا مۇھەببىتى چوڭقۇر .

ئۇنىڭ «ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىر ۋەكىلى» دېگەن نامغا ئىگە بولمىغىمۇ ئاسانغا توختىمىدى . ئۇ دەسلەپ «ئىشچى ـ دېھقان ئىسيانچىلىرى سىلىكىۋسى»نىڭ بىرىنچى نومۇرلۇق خىزمەتچىسى يەنى تراكتور رېمونت زاۋۇتىنىڭ ساۋاتسىز ئىشچىسىغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۇچۇن ، ئۆزىنىڭ ناھىيىدىكى ئۇچ ئېغىزلىق ئۆيىگە

ئۇنى كۆچۈرۈپ ئاچقىتى ، «ئەرزان» ئۇن ، گۆش ، مايلار بىلەنمۇ بۇ «سىلىك»نى ئوبدان تەمىنلىدى ، ئاندىن كېيىن سەھەر تۇرۇپ «سىلىكبۇ»نىڭ ھويلىسىنى ، ئىشخانىلىرىنى تازىلاپ ، قاينىق سۇ قاينىتىپ «لېي فېڭ روھى»نى جارى قىلدۇردى ، يەنى قوراللىق قىسىملارنىڭ نەلەردىن بۇلاپ كەلگەن «ئولجا»لىرىنى «خالىس» بۆلۈپ ئۆي ـ ئۆيلەرگە توشۇدى . ساۋاتسىز «رەھبەر»لىرىنى «تالانت» ۋە «قابىلىيەت ئىگىسى» دەپ ماختاش ، ئۇلارنىڭ «يولـ يورۇق»لىرىنى چوڭ خەتلىك گېزىت قىلىپ ياساپ چىقىرىش ، ئۇلار توغرىسىدا : «جاڭ بىلەن كۆرۈشتى ، چىن بودا قوبۇل قىلـ دى» دېگەن مەزمۇنلاردا گەپ توقۇش ، رەقىپ ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ئەمەك بولۇپ ھېسابلاندى .

بۇ يىل يانۋاردا ، ناھىيىدىكى ئىسيانچىلار شاڭخەي ئىسيانچىـ لىرىنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈـ مىتىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالغان بولسىمۇ ، يۇقىرىدىن ئېتىراپ قىلىنمىغانلىقى ، مۇھىمى ھوقۇق تارتىۋالغاندىن كېيىن بۇ تەجرـ بىسىز ، بىلىمسىز ، ئىقتىدارسىز ئادەملەر توپى پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئىنقىلاب ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغانلىقى ئۈچۈن ، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قورالـ لىق قىسىملار بۇسى ئەمەلىي ھوقۇقنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ ، بۇ ئىسيانـ چىلارنىڭ بىرلەشمە تەشكىلاتىنى «تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى» قىلىپ ئۆزگەرتىپ قويغان . بۇ تەشكىلاتنىڭ قىلمىغان ئىشى ئىنـ قىلاب ، يەنى ئۆزىگە قارشى تەرەپتىكى ئىسيانچىلار قوماندانلىق شتابى بىلەن ئېلىشىش . بۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تەشكىلات ناھىيىنىڭ ھەممە خىراجىتىنى ئىشقا سېلىپ ، نەچچە يۈزلىگەن ، ھەتتا مىڭلـ غان قوراللىق بىكارچىلارنى ياخشى تاماق ، ئوق ـ ياراغ ۋە ھەتتا ھەق بىلەن تەمىنلەيدۇ ، نۇرغۇن پۇلغا توختىغان يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانايلىرى (بۇ كانايلار قانچە ئېگىز ئورنىتىلسا شۇنچە

ياخشى) ، تەشۋىقات ماشىنىلىرى ،كۈنىگە نەچچە يۈز بەتلىك بولۇپ چىقىدىغان چوڭ خەتلىك گېزىت ، ۋەرەقىلەر ، تەشۋىقاتچىلار . ئا-دەم تۈتقۇچى قوراللىق قىسىملار ئۆزلىرى قۇرۇۋالغان تۈرمە - سوراقخانىلارنى ئىشقا سېلىپ قارشى تەرەپكە ھۇجۇم قىلىدۇ . ئۇلارنىڭ ئالاقىچىلىرى ئوبلاست ، ئۇرۇمچى ھەتتا بېيجىڭلار بىلەن ئالاقە قىلىپ «ئەڭ يېڭى» خەۋەرلەرنى تېپىپ كېلىپ ، دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ سۆزلىرى ، چوڭ ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ پائالىـ يەتلىرىنى خەۋەر قىلىش ئارقىلىق قارشى تەرەپنىڭ چىشىغا تېگىـ دۇ ۋە قارشى تەرەپنى تىللايدۇ . قارشى تەشكىلاتنى يوقىتىپ ئۆزلىرىنى بىردىنبىر «توغرا يول» ۋە «ھەقىقەت»نىڭ ھىمايىچىـ لىرى قىلىپ كۆرسىتىشكە جېنىنى ئاتىغان بۇ ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچى تەشكىلات ، رەقىپ ئۇچۇن مانا شۇنىڭ ئۇچۇن قىمـ مەتلىك ، ئەتىۋار . رەقىپ ئۆزىمۇ باشقىلارغا ھۇجۇم قىلىش ، سۇيىقەست ۋە يۇقىرىنىڭ قوللىشى ئارقىلىق باشقىلارنى يوق قىلـ ۋېتىشتىن چەكسىز ھۇزۇر ئالىدىغان ۋە بۇنداق قىلىشنى ھاياتنىڭ لەززىتى دەپ بىلىدىغان ئادەم بولغاچقا ، ئۆزىنىڭ مىڭ باراۋەر يوغىنىتىپ كۆرسىتىدىغان مىكروسكوپتىكى كۆرۈنۈشى بولغان بۇ تەشكىلاتنى نېمىشقا جېنى بىلەن باراۋەر كۆرمەسۇن ؟

ئۇنىڭ بۇ تەشكىلاتتا رەھبەرلىك ئورنى يوق ، لېكىن كېيىن ئۇ ماتېرىيال تەييارلاپ ۋەرەقە تارقاتقۇچىدىن تەرجىمانلىققا ، تەرـ جىمانلىقتىن كېيىن ھەربىي رايون بىلەن ئالاقە قىلىدىغان ئالاقـ چىگە ئايلاندى . بولۇپمۇ ، يېقىندىن بېرى «ئىنقىلابىي كومىتېت» قۇرۇش توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەر كۆپەيگەنسېرى ، ئوقۇغۇچىـ لارنىڭ رەقىپتەك «رەھبىرىي» كادىرغا بولغان كۆزقارىشىدا ئۆزـ گىرىش بولماقتا . ئۇلار رەقىپنى مۇھىم ئىشلارغا قاتناشتۇرىدىـ غان ، «رەسمىي دائىمىي ھەيئەت» دەپ تونۇيدىغان بولۇپ قېلىشـ تى . مانا بۇ ئۆزگىرىش رەقىپنى تېخىمۇ ئالدىراتتى ، خۇش قىلـ

دى . ئۇ ئۆزىنىڭ كۈندىلىك ئالدىراش ئىشىدىن تېخىمۇ رازى بولىدىغان كۈنلەرنىڭ يىراق ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپ يەتتى . ھازىر دائىمىي ھەيئەتلەر ئۇنىڭ ياتقىغا توپلاندى . رەقىپ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ئولتۇرىدىغان دۇگلەك يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ، ھەربىي رايون سىياسىي كومىسسارىنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ دۆلەت ۋە خەلقنىڭ مۇلكىنى بۇلاش ـ تالاش ھەرىكىتىنى چەكلەش توغرىسىدىكى يولىورۇقنى خەنزۇ تىلىدا يەتكۈزدى . ئۇ شۇ چاغدا ئۆزىنى ناھىيىنىڭ مۇناسىپ رەھبىرى ھېسابلىغان ۋە تېزرەك بۇ كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى ئارزۇ قىلغانىدى . ئۇ كېيىنكى كۈنلەردە ھەر كۈنى دېگۈدەك ئوبلاستقا ، ھەربىي رايونغا كىرىپ يېڭىدىن ـ يېڭى يولىورۇقلارنى ئېلىپ چىقىپ يۈرگەچكە ، ناھىيىدە ئۇستۇن ئورۇندا تۇرۇۋاتقان تەشكىلاتنىڭ بىرىنچى ، ئىككىنچى نومۇرلۇق رەھبەرلىرى (بىرىنچى رەھبىرى تراكتور زاۋۇتىنىڭ شوپۇرى ، ئىككىنچى رەھبىرى ئىككىنچى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى) رەقىپنى ھەربىي رايوندا ئارقا تىرىكى بار ، كەلگۈسىدە چوڭ ھوقۇقدار بولىدۇ دەپ ئويلاپ ، ئۆزلىرىگە مۇھىم مەسلىھەتچى (ئەمەلىيەتتە رەھبەر) ھېسابلاپ ، نېمىلا قىلسا ئۇنىڭ مەسلىھىتىنى ئالىدىغان بولۇپ قالغان . شۇنىڭ ئۈچۈن رەقىپ گەرچە بىر كونكرېت ئەمىلى بولمىسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە نەچچە مىڭ ئەزاسى بار ، كۈچلۈك ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ يوشۇرۇن رەھبىرى ، ئارقا تىرىكى بولۇپ قالغان ، مانا بۇ ھال ئۇنى چەكسىز خۇشال قىلغان ، ھۇزۇرلاندۇرغانىدى .

ئۇ ئۆيگە كىرىپ يان قورالىنى يېنىغا ئاستى ـ دە ، ھويلىغا چىقتى . كېچە جىمجىت ، ئەمما سۈرلۈك . ئۇ تامنى ياقلاپ مېڭىپ ، پاكار ئۆيلەردىكى شاپىگرافتا ئىشلەيدىغان قىزلار ياتقى تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئۇ ئەتراپىنى تىكشاپ باقتى ، ئەتراپ جىمجىت . ئۇ ئاستا كېلىپ ئىشىك يېنىدىكى دېرىزىنىڭ سۈنۈق ئەينەك

كىنى چىقاردى ـ دە ، قولىنى تىقىپ ئىشكىنى ئاچتى . تاشقىرىقى ئۆيىدە ئىكىكى كاردىۋاتلارنىڭ بىرىنى سىيپىدى .

— كىم ؟ — بىر قىز چۆچۈپ ئويغاندى ۋە پىچىرلىدى ، — نېمانچە كەچ كىردىڭىز ؟

بىر سائەتتىن كېيىن ئۇ ئوقۇغۇچى قىزنىڭ يېنىدىن چىقتى . نۇرغۇن ئەجىر سەرپ قىلىپ قولغا چۈشۈرگەن بۇ نادان قىز رەقىپنىڭ هاياتقا بولغان تەلىپىنىڭ هۆددىسىدىن چىقالمىغان چېغى ، ئۇ ئاسماندىكى يۇپقا بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان تولۇن ئايغا قاراپ هەسرەت بىلەن ئۇه تارتتى . «گۈزەلئاي ، شۇنچە ئېچىشتىم ، لېكىن تېخىچە تىنىقنىڭ يۈزۈمگە ، چاچلىرىنىڭ بەدىنىمگە تەككىنى يوق ، ماڭا هازىر بىر سەنلا ، بىلەمسەن ، بىر سەن گۈزەلگەي كەملىك قىلمىسەن ! — دېدى ئۇ ئۆز ئۆزىگە پىچىرلاپ ، — نېمىنى كۈتمسەن ، يەنە شۇ ئەلا دېگەن چالا ئۆلۈك ئىتنىمۇ ؟ ياكى قۇشمۇ مەڭگۇ ئۆتەلمەيدىغان پولات سىپىلىنىڭ غەربىدىكى ئاتا ـ ئاناڭنىمۇ ؟ يۇل بەرسەم ئالمايسەن ، تېخى سىزنىڭ يۇلىڭىز مېنى بىر قېتىم بەختسىز قىلدى ، ئەمدى تەكرارلانمىسۇن دەيسىنا ؟ لايغا مىلىنىپ قۇرۇلۇشتا ئىشلەپ ، يالاڭغىداق ، چىت كۆڭلەك بىلەن ماڭساڭمۇ ، ماڭا خۇددى پۈتۈن ئاسمانىنى سەنلا يورۇتۇۋاتقاندەك كۆرۈنسەن ! ئاھ ، گۈزەلئاي ، ئىككى قېتىم ئۆيلەندىم ، ساناپ باقسام ئوتتۇز تۆت ئايال بىلەن ئالاقىدە بوپتىمەن ، ئۇلارنىڭ ئالتىسىدىن بالا تېپىپتىمەن ، ئىككىسىنىڭ ئۆلۈمگە سەۋەبچى بوپتىمەن ، بىراق نېمىدىن قورقىمەن ؟ مەن ئۇلارنى زورلىمىدىم ، ماگىنىتقا تۆمۈر پارچىلىرى تارتىلغاندەك ئۇلار ماڭا تارتىلدى . مەن ئۇ ئىشلىرىم ئۈچۈن پەخىرلەنسەم بولىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، قايسى ئەر بۇنداق قىلمايدۇ ؟ ئوتتۇز تۆت دېگەن قانچىلىك سان ؟ هەممىسى ئۆتكەن ئىشلار ، ئۆتكەن ئىشلار ئۈچۈن كىم هېساب ئالىدۇ ؟

ئىشقىلىپ ، سەن گۈزەلئاي ماڭا كۆڭۈل بەرسەڭلا ، مەن بۇنىڭدىن كېيىن جىنايەت ، گۇناھ ئۆتكۈزۈشتىن ساقلىنىپ قالالايتتىم . مېنى سەنلا خاتالىقتىن ، پەسكەشلىكتىن ساقلاپ بەختلىك قىلالايتىڭ ، لېكىن سەن ئاسماننىڭ قەرىدە ، مەن مۇنۇ پاسكىنا يەر ئۈستىدە . ھەرقانچە قىلسامۇ ماڭا قولۇم يەتمەيدۇ··· »

بىرى يۆتەلدى ، ئۇ خىيالدىن سەگىدى .

— يولداش رەقىپمۇ ؟ ··· — رەسمىيەت كۈلكىسىمۇ ئاڭلاندى .

— لاۋجاڭ ! — دېدى رەقىپ ئۇ تەرەپكە مېڭىپ ، — سىزمۇ ئۇخلىيالماپسىز ـ دە ؟

— بىزنىڭ قوراللىق قىسىملار بۇلاپ كەلگەن ئۇن بىلەن ھەسەلنىڭ دېرىكىنى قىلغىنى نېمىسى لاۋرې ؟ ئاممىۋى ھەرىكەت تۈرسا ، چوڭ يۆنىلىشكە قاراش كېرەك ـ دە ، بۇ سىياسىي كومىسسارمۇ تازا !···

— قورقماڭ ، لاۋجاڭ ، بۇنىڭ چارىسى ئاسان ، ئەمما لېكىن ئەركىن بازاردا ساتقۇزۇپ پۇلىنى بۆلۈشۈۋېلىپ ياماق قىپسىلەر ـ دە ، سىز قانچە ئالدىڭىز ، لاۋجاڭ ؟

— ئالمايمەن دېسەم ئۇناشمىدى ، ئىككى مىڭ يۈەن ئالغان . ئورنى بار ، تۆلىۋېتىمەن .

— ئىشىنىمەن ، ئىشىنىمەن . قورقماڭ ، ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلسا ، سىز جەزمەن بىرىنچى مۇئاۋىن جۇرىن بولىسىز ، ئۇ چاغدا بۇ ئىشلارنى كىمۇ تىلغا ئالار ؟

— كىمۇ دېگىنىڭىزنى ، ئاشۇ كومىسسارچۇ ؟ چىرايىدىن مۇز ياغىدىغان ئادەمكەن ئۇ . ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئاشۇ گاۋ جېڭۇبي جۇرىن بولىدىغاندەك قىلىدۇ . ئۇنىڭ قولىغا قالساق ، بىزگە ياخشى كۈن يوق .

— نېمىشقا ؟ بىز بىر پەي ، كۆزقارىشىمىز ئوخشاش تۈرسا ؟

— پەينىك ئىچىدە مەزھەپ بار ـ دە؟ ئۇ دېگەن كاللىسى گرانىت تاشتەك قاتقان يەنئەن ماركىلىق كونا ئەبلەخ ، پىت ـ سىركىنى سۇرۇشتۇرۇپ يۈرىدۇ . لاۋرې ، كىم بىلىدۇ ، تېخى سىزنىك بايا شاپىگراق بۆلۈمىدىن چىققىنىڭىز ، ئۇنىك دەپتىرىگە چۈشۈپ بولدىمۇ تېخى؟

رەقىپنىك يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى .

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ، لاۋجاك؟

— ئۆزۈمچىلا دەپ قويدۇم لاۋرې ، بۇمۇ سىزنىك مېنىك نەچچىلىك پۇل ئالغىنىمنى سوراپ باققاندەكلا بىر ئىش دەڭە !

— ھا... ھا... ھا ! — رەقىپ يالغان كۈلدى ، — لاۋجاك ، گۇمانىڭىمۇ ئورنى بولسۇن ـ دە ، خاتىرجەم بولۇڭ ، سىز تېخى پارتكوم قۇرۇلسا شۇجىمۇ بولالايسىز .

— بىز تېخى پارتىيىگىمۇ كىرمىگەن لاۋرې ، سىزدەك پېشقەدەم پارتىيە ئەزالىرىدىن بىزگە ئاشماس .

— پارتىيىگە كىرمىگەن بىلەن نەچچە ھوقۇقدارنى پارتىيىدىن قوغلاشنى تەستىقلىغانسىز ، ھازىر رامكا يوق . ئاۋۋال شۇجى بولۇپ ، كېيىن پارتىيىگە كىرسىڭىزمۇ بولىۋېرىدۇ .

— بۇ ئىشتا سىز كۆپرەك يارىدەم قىلارسىز لاۋرې ، بىرىنچىدىن ، سىز كونا پارتىيە ئەزاسى ، ئىككىنچىدىن ، كومىسسار بىلەن ئالاھىدە يېقىن .

ئۇلار قارىماققا دوست ، ئەمەلدە بىر ـ بىرىگە دۇشمەن . ئۇلارنىك مەنپەئىەت ئورتاقچىلىقىمۇ بار ، تالىشىشمۇ بار ، ئۇلار بىر ـ بىرىگە بېقىنىدۇ ، نۆۋىتى كەلسە بىر ـ بىرىنى تىرىك كۆمىدۇ . شۇنىك ئۈچۈن ئۇلارنىك چىرايلىق گەپلىرىمۇ ، كۈلكىسىمۇ يالغان . ئۇلار يېرىم كېچىدە بىر ـ بىرىگە نۇرغۇن ۋەدىلەرنى بېرىشىپ ، ھەر كىم ئۆز ئىشخانىسىغا كىرىپ كېتىشتى ، لېكىن ئۇلار يەنىلا ئۈخلىيالمىدى . رەقىپ بۇگۈن نېمىشقىدۇر بىئارام ،

ئالاقزاده ئىدى . ئۇ خۇددى ھازىرلا بىرى دېرىزىسىدىن سەكرەپ چۈشىدىغاندەك چۆچۈپ ، قورقۇپ تۇراتتى . ئۇ ھېلىقى شاپىگرافتا ئىشلەيدىغان قىزنىڭ : «مېنى ئەخمەق قىلىسىڭىز ، مەندىن ساق قۇتۇلالمايسىز جۇمۇڭ ! » دېگەن سۆزىدىن قورقتىمۇ ياكى بايىقى بىرىنچى نومۇرلۇق خىزمەتچىنىڭ : «سىزمۇ كومىسسارنىڭ دەپتىرىدە » دېگەن سۆزىدىن قورقتىمۇ ؟ بۇنىسى ئۆزىگە قاراڭغۇ . ئىشقىلىپ ، ئۇ قورقماقتا ، چۆچۈمەكتە .

تاڭ قاراڭغۇلۇقىدا ئۇ ئاخىر ئىككى قوراللىق ئوقۇغۇچىنىڭ ھىمايىسىدە كومىسسارنىڭ يېنىغا — قوراللىق قىسىملار بۇسى تەرەپكە ماڭدى . ئۇ بايىقى جاڭدىن بۇرۇنراق بېرىپ ، ئىككى مىڭ سوم توغرىسىدا كومىسسارغا دوكلات بېرىپ قويۇشى كېرەك . بۇ ئۇنىڭ «ۋىجدان» ئالدىدىكى بۇرچى . ئۇ جىمجىت كوچىدا ئىككى قوراللىق يىگىتنىڭ ھىمايىسىدە غاچ ـ غاچ دەسسەپ ماڭغاندىلا ، ئۆزىنى ئەھمىيەتلىك ئىشقا ماڭغان ، دۆلەت ، خەلق ئۈچۈن ناھايىتى زور ئىش قىلىپ بېرىۋاتقان ئادەم ھېسابلاپ ، چىن يۈرىكىدىن خۇشال بولدى . خۇشاللىق ھەممىگە زۆرۈر ، لېكىن ئۇنىڭ مەنىسى ، مەنىسى ھەر خىل بولىدۇ . بىرلىرى ئەمگىكى ، ھالاللىقى بىلەن خۇش بولىدۇ ، بىرلىرى باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ، ئۆزىنىڭ باشقىلارغا قىلغان ياردىمى ياكى كۆپچىلىك ، ۋەتەن ، خەلقنىڭ رونىاق تېپىشى بىلەن خۇشال بولىدۇ ، يەنە بىرلىرى بولسا ، باشقىلارنىڭ پالاكىتى ، ھالاكىتى ، ئۆزىنىڭ شۇملۇقى ، رەزىللىكى بىلەنمۇ خۇشال بولىدۇ ، ئەلۋەتتە يەنە بىرلىرى ئۆز راھەت ـ پاراغىتى ، پايدا مەنپەئىتى بىلەن خۇشال بولىدۇ .

رەقىپىنىڭ نېمىگە خۇشال بولغىنىنى كىتابخان ئۆزى بىلىۋالسۇن ، بىز ئۇنىڭ كومىسسارنى شېرىن ئۇيقۇدىن ئويغىتىپ ، ئۆيىگە كىرىش جەريانىغا ۋاقىت سەرپ قىلمايلى ، ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشكىنىنى ، ئەينەن خاتىرىگە تىركەپ قويايلى .

كومىسسار — ئېگىز بوي ، دۇمچەكرەك ، چاسا يۈز ، يوغان باش ، چىشاڭراق ، ئەللىككە يېقىنلاشقان ئادەم . ئۇ رەقىپنى سوغۇقلا كۈتۈۋالدى ۋە مۇھاپىزەتچىلەرگە كېتىشنى ئىشارەت قىلدى .

— خوش ، نېمە ئىش ؟ — دېدى ئۇ ئەسنەپ قويۇپ . رەقىپ ئاۋۋال ئۇنىڭغا پاپىروس تۇتتى ، ئاندىن كېيىن چاقماق چېقىپ ئوت سۇندى ، ئاخىرىدا ئۆزى ئىجاد قىلغان غەلىتە قىياپەتتە كۈلۈپ قويدى ـ دە :

— جاڭ فېيشۇەن (ھېلىقى لاۋجاڭ) بىزنىڭ پەيگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان بۇزۇق كاتتىۋاش . ئۇنىڭ بۇلاڭچىلىق قىلىش ، پاچاقلاش ، ئۇرۇش ـ قېيناش قاتارلىق ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتلىرىدىن كونكرېت ماتېرىيالغا ئىگە بولدۇق ، مەن سىزگە سانلىق مەلۇماتلارنى ئېيتىپ بېرەي ، — دېدى .

كومىسسار ئادەتتى بويىچە ئىشتىننىنى تىزدىن يۇقىرى تۇردى ـ دە ، تۈكۈرۈپ قويۇپ رەقىپكەقاراپ بېشىنى ئىرغىتتى . رەقىپ دەپتىرىنى ئېچىپ قويۇپ ئاي ، كۈن ، ئورۇن ، قاتناشقۇچىلار ، ئاشلىق ، گۆش ، ماي ، ھەسەللەرنىڭ سانى ، سوممىسى قاتارلىقلارنى بىرمۇبىر ئېيتىپ چىقتى . كومىسسار ئارىلاپ ـ ئارىلاپ دەپتىرىگە بىرنېمىلەرنى يېزىپ قويدى . رەقىپ توختىغاندىن كېيىن ، ئۇ يەنە بىر قېتىم تۈكۈرۈپ قويۇپ :

— ئەمەلىيەشكەنمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— يۈز پىرسەنت ئەمەلىيەشكەن ، گاۋ جېڭۇبي .

— بىز تەكشۈرۈپ كۆرەيلى .

— بولىدۇ ، گاۋ جېڭۇبي ، دەرھال تەدبىر قوللانمىساق ، خۇڭزاۋخۇيچىلارنىڭ ئېغىزىنى باسالمايمىز .

— ھىم ، ئەتە بىر ياقتا كېتىپ قالماڭ ، خۇڭزاۋخۇيچىلار سىلىكىۋىسغا بېرىپ ئىنقىلابىي چوڭ بىرلىشىش توغرىسىدا سۆزلىشىپ كېلىمىز . سىزمۇ بىللە بېرىڭ !

— بولىدۇ ، گاۋ جېڭۈبي ، يەنە قانداق يوليورۇقىڭىز بار ؟
— ھىم ، — ئۇ يەنە بىر قېتىم توكۇردى ، — بىر مۇھىم ئىش بار ، جاڭنىڭ ئىشى ئۇنچىلىك مۇھىم ئەمەس ، مۇنۇ ئىش مۇھىم .
— قانداق ئىش ، جېڭۈبي ؟
— بىر ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات بۇ يەردە ھەرىكەت قىلىۋېتىپتۇ . ئۇرۇمچىدىن ئۇلارنىڭ مۇھىم ئادەملىرى ئىلى رايونىغا كەلگەن . ئۇلار چەت ئەل بىلەن ئالاقە باغلاپ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى . سىلەرنىڭ خىزمەت كۆرسىتىدىغان ۋاقتىڭلار كەلدى . ياخشى خىزمەت كۆرسەتسەڭلار ، پارتىيە ، خەلق سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنى يەردە قويمايدۇ .
— ھەرقانداق خىزمەتكە ، زۆرۈر تېپىلغاندا جېنىمنى قۇربان قىلىشقىمۇ تەييارمەن ، گاۋ جېڭۈبي !
— مەركەزدە بىر رەھبىرىي يولداش : «شىنجاڭدا ئەكسىلئىنقىلابچى دېگەن كالا توكىدىن تولا » دەپ بىكار ئېيتمىغان . چەت ئەل ئىشپىيونلىرى ، ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىراقلا ئۇۋۇسىدىن چىقتى . مۇنۇ رەسىمدىكى ئادەمنى كۆرگەنمۇسىز ؟
رەقىپ رەسىمنى كۆردى ـ دە ، خۇددى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ كەتتى :
— تونۇيمەن ، گاۋ جېڭۈبي ، بۇ ئەبلەخنى مەن يېقىندىلا بىر توپ چىلبۆرىلەرنىڭ ئارىسىدا كۆردۈم .
— مۇنداق دەڭ ، ناھايىتى ياخشى .
— ئەتىلا تۇتايلى ، گاۋجېڭۈبي .
— ياق ، ئالدىرىماڭ ، ھازىرچە ئۇلارنىڭ ئارىسىغا ئادەم كىرگۈزۈڭ ، ياخشى ئىشلەڭ ، يولداش رەقىپ . ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا ، مەن سىزنى خەلق ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسىغا مەسئۇل قىلىمەن .

ئۇ تالاغا چىققاندا ئاي غەربكە قىيشىيىپ ، قاپقارا كۆرۈنىدىغان دەرەخلەرنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغانىدى ، رەقىپ ئايغا قاراپ ئەسەبىيلەرچە خۇشاللىق بىلەن سۆزلىدى :

— خوشلىشىشقا ئالدىرىماڭ گۈزەلئاي ، پات يېقىندا رىشتىمىز قاتتىق باغلانغان بىرى بىلەن خوشلىشىسىز ، مەڭگۈلۈككە خوشلىشىسىز .

ئۇنىڭغا ناھىيىلىك پارتكوم بىناسى ئالدىدا يەنە لاۋجاڭ ئۇچرىدى . بۇ قېتىم ئۇلار بىر - بىرسىگە قارىشىپ تەنە بىلەن دىمىقىدا كۈلۈپلا قويۇشتى .

كىمنى قانداق يول بىلەن نادىروفىنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ ئىشەنچىسىگە ئىگە قىلغۇلۇق ؟ بۇ ئىش ئۈچۈن رەقىپ ئىككى كۈن باش قاتۇردى . ئۇ چۈشلۈكى بازاردا ، سودا ئىدارىسىنىڭ ئاشخانىسىدىن غىزالىنىپ چىقىپ كېتىۋېتىپ ، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قۇرماشىنىڭ مۇرىسىگە ئېسىلىپ ناله قىلىۋاتقان نامەتنى كۆرۈپ قالدى .

نامەت خوتەندىكى ئاياللىنى قويۇۋېتىپ ، بىر قىسىم پۇل ۋە گىلەملەر بىلەن غۇلجىغا قايتىپ چىقىۋالغان ، ئۇ نۇرغۇن پۇللۇق سودىگەر سۈپىتىدە غۇلجا شەھىرىدە تىلغا ئېلىنغان . مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغاندا ، يېڭىدىن سېتىۋالغان قورۇ - جايى ئاختۇرۇلغان ۋە خېلى نۇرغۇن مالىلىرى مۇسادىرە قىلىنغان . بۇ يىلنىڭ بېشىدىن باشلاپ ئۇ خەنزۇ بازىرى بىلەن تاشلەپكە ئارىلىقىدا ئوقەت قىلىپ يۈرۈپ يەنە بېيىۋالغان . ئۇ يېقىندا غۇلجا شەھىرىنى خەتەرلىك ھېسابلاپ ، بۇ ناھىيىنىڭ ئارقا كوچىسىدىن بىر قورۇ - جاي سېتىۋېلىپ ، «گۈڭشې ئەزاسى» قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ سودىگەرچىلىك قىلىپ يۈرمەكتە ئىدى . بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ناھىيىدىكى «ھوقۇق تارتىۋېلىشقا تەييارلىق قىلىش كومىتېتى»نىڭ قوراللىق «جەڭچى»لىرى ئۇنىڭ ئۆيىنى يەنە ئاختۇرۇپ ، نۇرغۇن ئاشلىق

بىلىتى ، پۇل ، ئالتۇن قاتارلىق ماللىرىنى بۇلاپ كەتكەن . ھازىر ئۇ قۇرماشقا ئەق مانا شۇ زىيانلىرى ئۈستىدىن ھال ئېيتماقتا ، قولى بىلەن رەقىپنى كۆرسىتىپ بىرنېمىلەرنى دەپ جونۇماقتا ئىدى . رەقىپ ئۇنىڭغا قارىدى . نامەتنىڭ ساقال ـ بۇرۇتى ئۆسـكەن ، كۆزلىرى ھازىرلا كېسىلدىن قوپقاندەك ئىلىشاڭغۇ . ئۇ شەپكىسىنى تەتۈر كىيىپ ، ئالدى چاچلىرىنى پۇلاڭلىتىپ ، پاتقاقلا مىلەنگەن رېزىنكە ئۆتۈك ئىچىدىكى پۇتلىرىنى سەل ـ پەل ئېگىپ ، توقۇلما ياقىلىق كونا چىبەرقۇت چاپان ، يېڭىدىن ئارانلا چىقىپ تۇرغان قوللىرىنى شىلتىپ سۆزلەۋاتاتتى .

«ھىم ، — دەپ ئويلىدى رەقىپ خۇشال بولۇپ ، — مانا بۇ بولىدۇ ، تازا جايىدا» . ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، «شتاب»قا قاراپ ئالدىراپ ماڭدى .

شۇ كۈنى كېچىدە ، ئۇ نامەتنىڭ بۇك دەرەخلىك چوڭ باغ ، چىتلانغان تاملىرى بار قورۇسى ئالدىغا كېلىپ ، بىللە كەلگەن ئىككى مۇھاپىزەتچىگە يىراقتا كەتمەي مۆكۈنۈپ تۇرۇشنى جېكىپ ، قوش قاناتلىق ئىشىكنىڭ يوغان تۆڭگىسىنى شاراقلاتتى . ئىشىكـ تىن ئاۋاز ئاڭلىنىش بىلەن بىرىنىڭ ئاۋازى توم ، بىرىنىڭ ئاۋازى ئىنچىكە ئىككى ئىت خۇددى رەقىپنى يەۋېتىدىغاندەك غەزەپ بىلەن ھاۋۇشىدى . رەقىپ ئىشىك يوچۇقىدىن قارىدى ، پىشايۋان ئاستىدىكى ئۆي ئىشىكى ئېچىلغانلىقىنى كۆردى .

— ئاقتۆش ، سامكا ! — نامەت ئىتلىرىغا ۋارقىرىدى ، — كىم ؟

— بۇ مەن ، رەقىپ .

— رەقىپ ، رەقىپ بۇجاڭمۇ ؟... ئىشىڭنى بارمىدى ... — رەقىپ نامەتنىڭ قورقۇپ ھودۇقۇۋاتقىنىنى سەزدى .

— قورقما ، نامەت . مەن سېنى تۇتقىلى كەلمىدىم ، ياردەم قىلغىلى كەلدىم .

— سالامەتمۇ ، بۇجاڭ ؟ — نامەت ئىشىكنى ئاچقاندىن كېيىن دۇدۇقلىدى ، — ئىش ـ پىش…

— ساراڭ بولدۇڭمۇ نامىتەك . ئۆيۈڭگە باشلا ، مېھمان بولغىلى كەلدىم .

— بىئەپ بۇجاڭ ، باشقا كۈنى… ھى… ھى… ھى…

— ۋاي خۇنپەر . كەكلىك سوقۇشتۇرماقچىمەن دېگىنە ، ھېچقىسى يوق ، يۈر ، ئىتلىرىڭنى توسا ، يېرىم سائەت ئولتۇرۇپلا قايتىمەن . ئاۋۇ «مېكىيان»نى بىر ئامال قىلىپ يېرىم سائەتلىك يولغا سال .

نامەت ئامالسىز رەقىپنى ئۆينگە باشلاپ كىردى . دالان ئۆيدىن زىلۋا ، چىرايلىق بىر چوكان ئىچكەركى ئۆيگە قاراپ ماڭدى . رەقىپ دەرھال چوكان بىلەن كۆز ئوچراشتۇردى . چوكان رەقىپكە تونۇشتەك قىلدى ، ھە ، راست ، بىر قېتىم ناھىيىدىن ئاپتوبۇستا بىللە كەلگەن ، رەقىپ ئۇنى دۆڭ مازاردا مېھمان قىلغان ئەمەسمىدى . رەقىپ دالان كېچىدىن ئورۇن ئالدى ۋە ئۆيگە سىنچىلاپ قاراپ :

— نامەت ئاداش ، يېڭى كېلىن جايىدىكەن . قارا ، ئۆيۈڭنى مايلىغاندەك تۇتۇپتۇ ، — دېدى .

— بۇنىڭدىن كېيىن تۇتار تېخى ، بۇجاڭ ، تونۇشقىلى ئىككى كۈن بولدى ، ئۆيگە بىرىنچى قېتىم كېلىشى .

— بەللى ، شۇڭا ئۆيۈڭنى مەندىن قاچۇرغان ئىكەنسەن ـ دە ؟

— چىقىشىپ قالسام نىكاھلىنىمەن ، بۇجاڭ ، ئەمدى…

— قانچىنچىسى بولىدۇ ؟

— نىكاھلانسام ، خۇدايىم بۇيرۇسا ئالتىنچىسى ـ دە .

— نىكاھلانمىغانلارنىڭ قانچىنچىسى ؟

— ھى… ھى… ھى… بۇجاڭ ، قىزىق گەپ قىلدىڭىز ـ دە .

ئۇ ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ پىچىرلىدى ، خېلىدىن كېيىن

ھېلىقى چوكان توقۇلما پالشوپكا كىيىپ دالانغا چىقتى ۋە رەقىپكە قاراپ ئالتۇن چىشىنى كۆرسىتىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ ، سۈزـ ئىي نازۇكەرەشمە بىلەن ھويلىغا قاراپ ماڭدى . قىسقا تۇجۇركىـ سىنىڭ تۇگمىلىرىنى ئېچىز ـ پەس ئېتىپ ، ئۇنىڭ كەينىدىن نامەتمۇ ماڭدى . ئۇ تاپسىدا تۇرۇپ رەقىپكە قايرىلدى .

— بەش مىنۇت تەخىر قىلىسىز ـ دە ، مەن ماۋۇنى قاراڭغۇـ لۇقتىن ئۆتكۈزۈپ قويۇپلا...

ئۇلاز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن رەقىپ قىلىدىغان ئىش تاپالـ ماي رامكىغا ئېلىنغان ئەينەك ئىچىدىكى رەسىملەرنى كۆرۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ كۆزى ئالتە يىگىت بىلەن چۈشكەن رەسىمگە قادالدى . ئۇلار بىر خىل خاداننىدىن ئىشتان ، چاپان كىيىشكەن ، يالاڭۇاشتاق ، نامەتتىن باشقىلىرى چاچ قويغان ئوقۇغۇچىلار ئىدى . رەقىپ بارمىقى بىلەن ئالدىدا ئولتۇرغانلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قوـ شۇمىسىنى تۇرۇپ جىددىي قىياپەتتە تۇرغان يىگىتنىڭ يۈزىگە نوـ قۇدى :

— ھاشىر ، — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن ، — سەن تېخى بۇ ناھىيىنىڭ بىرىنچى شۇجىلىقى ، بۇ يەردىن ئۆسۈپ ئوبلاستنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقى ، ئاپتونوم رايونىنىڭ نازىرلىقى ، مۇئاۋىن رەـ ئىسلىكىنى كۆزلەۋاتىدىغانسەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن دۇم يېتىپ ـ دۇم قويۇپ ، ئېتىز ـ خامانلاردا يۇرۇيسەن ، لېكىن سېنى كەلگۈسىدە مەنسەپ ئەمەس ، تۇرمە ، جازا ، مىلتىق ئوقى كۈتۈپ تۇرغىنىنى ئويلاپمۇ قويمىغانسەن ـ ھە ؟ سەنچۇ ، ئەلا ؟ ئاڭلىسام ، ھېلىھەم كۈنىگە نەچچە سائەتلەپ كىتاب ئوقۇپ ، ماقالە يېزىپ ، چەت ئەل تىلى يادلىغۇدەكسەن ، سەنمۇ كەلگۈسىدە بىلىمدە تەڭدىشى يوق ئالىم بولۇپ ، يىگىرمە بىرىنچى ئەسىر ئۈيغۇرلىرى ئۈچۈن زور مۇنار تىكلەپ ، ئۆلمەس ئادەمگە ئايلانماقچىمۇ ؟ ياق ، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزمەيمەن ، سېنى پات يېقىندا توپا چىشلىتىمەن .

سېنى بۇ تەقدىردىن ھېچكىم قۇتۇلدۇرۇۋالالمايدۇ . ساڭا پۈتۈلگەن بەختتىن مەن رەقىپ بەھرىمەن بولىمەن . ساڭا بېرىلمەكچى بولغان شان ـ شەرەپ ، ھەتتا سېنىڭ ئايالىڭمۇ مېنىڭ بولىدۇ . ھە ، سەن قۇرماش ، ماۋۇ بۇدۇر چاچ ، مۇنۇ سەھرالىق تارمۇش ، سەنلەرچۇ ؟ مەن سەنلەرگىمۇ ھاشىر ، ئەلالارنىڭ ئارقىسىدىن سوكۇلداشنىڭ نېمىلىكىنى كۆرسىتىپ قويىمەن . سەنلەرگە تۇرمىنىڭ بۇرگە ـ چۈسلىرى بىلەن تەكلىماكان قۇم ـ بورانلىرىنىڭ بېرىدىغان مۇ-كاپاتى بار تېخى . سىلەرنى يېقىن كەلگۈسىدە بۇ مۇكاپات كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ . سەنچۇ ، نامەت ئاداش ، ياخشى خىزمەت قىلساڭ ، تەلىيىڭ ئوڭدىن كەلسە ، ھازىرقىدىن ياخشى كۈن كۆرسەن ، ناۋادا پېشانەڭ كاج بولۇپ گۈڭچەندائىنىڭ ھەقىقىتى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا رەنجىمە ، مەن سېنى دالدا قىلىپ ئۆزۈمنى قوغدايمەن . سېنىڭ جەسىتىڭ مېنى قوغدىشى كېرەك . ھەي ، بەختسىز بەندە ، ماڭا ئۈتۈق تىلە ، مېنىڭ سايەم ساڭا ساراي بولالايدۇ...

ھويلا ئىشكى غىچىرلىمىغان ، ئىككى ئىت باغلاقتا تۇرۇپ ئىگىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەركىلەپ غىڭشىمىغان بولسا ، رەقىپ يەنە نېمىلەرنى سۆزلەيتتىكىن . ئۇ نامەتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ رە-سمىنى جايىغا قويۇپ ، شەپكىنى كۆزىگە يېپىپ ئۇخلىغان بولۇپ ئوڭدا يېتىۋالدى .

— رە بۇجاڭ ، — دېدى نامەت ئىشكتىن ھېجىيىپ كىرىپ ، — قېنى تۇرۇڭ ، ئاۋۇال ئىككى رومكىدىن ئىچەيلى .

رەقىپ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئۆرە بولدى ، ئۇنىڭ ياپما قاپاقلىرى ئاستىدىكى قىيىسىق كۆزلىرى نامەتكە قادالدى .

— قېنى ، قۇيغىن ئەمىسە ، زاكۇسكاڭ نېمە ؟ قوي بېشىمۇ ؟ جايىدا .

«ئىككى رومكا» بىلەن ئىش تامام بولمىدى ، ئۇلار قىرلىق

رومكىدا بىر ـ بىرىگە سالامەتلىك ، ئۇتۇق ، بەخت تىلەپ نۇرغۇن ئىچىشتى . ئاخىر رەقىپ ئېيتىدىغان گەپلەرنى يىغىنچاقلاپ خۇلاسىلىدى :

— شۇنداق ، ئاغىنە ، — دېدى ئۇ نامەتكە تىكىلىپ تۇرۇپ جىددىي ۋە سۇرلۇك قىياپەتتە ، — بۇ بىر قاتتىق سىناق ، جىددىي ۋەزىپە ، سەن ھاياتلىق بىلەن ھېسابلىشىپ ئىش قىل . سەن زەربە يېگەن ، بىچارە قىياپەتتە نادىروفقا ھال ئېيتىسەن ، ئۇنىڭ ئىشەنچىسىگە ، دىققىتىگە ، ئاخىرىدا ئىشلىتىشىگە ، سىر ئېيتىشىغا سازاۋەر بولىسەن . بىزگە ئەھۋالدىن دوكلات قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولما ، بىز سېنى بىرنەچچە قېتىم قولغا ئالىمىز . «دوكلات»نى شۇ چاغدا قىلىسەن ، ئەمما سەن تېزلا سولاقتىن «قېچىپ» كېتىسەن ، بىز سېنىڭ سۇرىتىڭ بېسىلغان ۋەرەقىنى ھەممە يەرگە تارقىتىمىز ، ھەممىلا ئادەم سېنى «خەتەرلىك» دەپ بىلىدۇ . سەن شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ يۇرىكىدىن ئورۇن ئالالايسەن . سەن ئۇزۇل ـ كېسىل ئازاد بولۇپ چىققان چاغدا ، مۇسادىرە قىلىنغان پۇل ـ مېلىڭ ، ئىش ھەققىڭ ، مۇھىم ئورۇندىكى خىزمىتىڭ ھەممىسى ئەسلىگە كېلىدۇ . ئۇ چاغدا ، بىزنىڭ ئورتاق دۇشمەنلىرىمىز ، ھاشىر ، ئەلا دېگەنلەر يەر يۈزىدە يوق بولىدۇ . ئاداش ، شۇ چاغدا ھاراقنىڭ قالغىنىنى ئىچىمىز ، قانداق ؟ ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات ئەزالىرىنى بىزگە تۇتۇپ بېرىشتە ھۆكۈمەت ، خەلق ئالدىدا جانىنى پىدا قىلالايمەن ، دەپ قەسەم ئىچەلەمسەن ؟

— ئىچەلەيمەن ، بۇجاڭ !

— چاندۇرساڭ ، خائىنلىق قىلساڭچۇ ؟

— بېشىم جادۇ ئاستىدا ، بۇجاڭ .

— يادىڭدىمۇ ، ۋەزىپەڭ نېمە ؟

— يادىمدا : ××× لار باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھنىڭ ئىلمى رايونىدىكى قارا قولىنى كېسىپ تاشلاش !

— ئۇسۇلۇڭ نېمە ؟

— نادىروفنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇۋېلىپ ، ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە كىرىش !

— نىشان ؟

— ھاشىر ، ئەلا !

— يارايسەن ، نامەت ! سەن بىلەن بىز بۇ خىزمىتىمىز ئۈچۈن جەزمەن پارتىيە ، ھۆكۈمەت ئالدىدا مۇكاپاتلىنىمىز . ئېسىڭدە تۇت ، ناۋادا ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە كىرەلمىسەڭ ، پارقىراق تاشنى گۆھەر قىلىپ كۆرسىتىشكىمۇ تەييارلىنىپ قوي .

— خوپ .

— چۈشەنگەنسەن ؟

— چۈشىنىمەن ، مەن سودىگەر . يالغان مالنى راست مال دەپ سېتىش بىزنىڭ ھۈنىرىمىز ، خاتىرجەم بولۇڭ ، مېنىڭ ئۇلارغا بولغان غەزىپىم سىزنىڭكىدىن كەم ئەمەس !

— يارايسەن ، ئەمدى مەن كېتەي .

ئىتلار ھاۋۇشىدى ، نامەت ھويلا ئىشىكىگە قاراپ يۈگۈردى ۋە بىردەمدىن كېيىن ئاياللار بىلەن بىللە قايتىپ كىردى . بۇ قېتىم ئىككى چوكان نامەت بىلەن بىللە كىرگەنىدى . چوكانلار ھاراق بىلەن قىزىرىپ رەڭ تۈزىگەن رەقىپكە ناز ۋە قىزىقىش بىلەن قاراپ قويۇپ ئىچكەركى ئۆيگە مېڭىشتى . رەقىپ ئاياللارغا تىكىلىپ شەھۋانە نەپسانىيىتى بىلەن كۆزلىرىنى ئويناتتى ۋە ھىجايدى .

— ئەمدى ، رە بۇجاڭ ، ئويۇننى تاڭ ئاتارغا ئۆزگەرتسەك قانداق ؟

— تازا كەلگەن يېرىكەن ، ئاۋۇ كەينىدىكىسى...

— سىزنىڭ .

— بىراق ، بۇگۈن بولمايدۇ ، بۇگۈن جىددىي ئىشىم بار ، بىلەمسەن ، بۇ تاماشىمىز تېخى ئالدىمىزدا ، بىز نۇرغۇن قېتىم

بىللە بولىمىز !

ئۇ ئىككى قوراللىق ئوقۇغۇچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ، ئىككى تەرەپى شاخ ئايرىغان قېرى ئۆرۈكلەر بىلەن تولغان جىمجىت كوچىدا كېلىۋېتىپ ، نامەتنىڭ ئۆيى تەرەپكە يېنىش - يېنىشلاپ قارىدى . نامەتنىڭ بېغىدىن سۇس چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئۇ خۇددى بىر مۇھىم نېمىسىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ، ئۇ ئۆيىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەيۋاتاتتى . ئۇنى يېپىسىز ئۆزىگە باغلىۋالغان زادى نېمە ؟ ھېلىقى ئىككى جۈپ ئوتلۇق كۆزلەرمۇ ياكى نامەتكە ئېيتقان ۋەزنى ئېغىر سۆزلىرىنىڭ يوشۇرۇن ۋەھىمىسىمۇ ؟ بۇنى ئەلۋەتتە رەقىپ ئۆزىلا بىلىدۇ - دە .

يەنە شۇ ئورۇق مالنىڭ چاۋا يېغىدەك يۇپقا ، ئالاڭغۇ بۇلۇت بىلەن قاپلانغان ئاسمان ، بۇلۇتلار كەينىگە يوشۇرۇنۇپ چىققان نازلىق چوكانەك جىلۋىلىك تولۇن ئاي . رەقىپ يەنە ئايغا قارىدى . ئۇ بۇ قېتىم ئايغا قارىغاندا ، يۈرىكىنى ئۆرتەۋاتقان ھارارەت ئىچىدە بىر خىل تولىمۇ سوغۇق ، كۆڭۈلنى غەش قىلدىغان ، تۆمۈردەك ئېغىر ئۇيۇتمىنىڭ بارلىقىنى سەزدى . بۇ نېمە ؟ بۇ ئەلۋەتتە رەقىپ - نىڭ ئۆزىگە بەلگىلىك بولغان ۋىجدان ، ئىنسانىي تۇيغۇ ئوتى ئىچىدىكى ئازاب داشقىلى . ھاشىر ئۇنىڭغا نېمە يامانلىق قىلدى ؟ مەن سەپ لازىم بولسا ، ھاشىر بىلەن تالاشمىسىمۇ ئورۇن كۆپقۇ ؟ ئۇ ئۆزى بىلىدىغان ئادەم بىلەن تالىشىشى ، خۇددى قاغا بۈركۈت ياكى سا بىلەن ئوزۇق تالاشماي ، نەق ئۆز نەسلى بولغان قاغا بىلەن تالاشقىنىغا ئوخشاش ئۆز خىزمەتدىشى ، ئۆزىگە غەمخورلۇق قىلغۇچى بىلەن تالىشىشى كېرەك ئىكەن . بۇ نەدىن پەيدا بولغان قانۇن ؟ ئۇ نېمىشقا ھاشىر بىلەن ئۆچەكىشىپ قالدى ؟ ئۇ ھاشىر بىلەن ھازىرغىچە ھېچ نەرسە تالاشقان ، يامانلاشقان ئەمەس . يەنە نېمە ئۈچۈن ئۇنى يوقىتىش ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك بولۇپ قالدى ؟ دۈرۈس ، مەنسەپ - ئورۇن ئۈچۈن . ناھىيىدە ھاشىر بولمىسلا ،

رەقىپ ئىككىنچى قول بولالايدۇ ، ئۇچ - تۆت يىل بۇ ئورۇندا تۇرۇپ تۇرسا قىرىق ياشقا كىرگۈچە ئوبلاست ، ئاپتونوم رايونلارغا ئۆسەلەيدۇ . مانا شۇنىڭ ئۈچۈنلا ھاشىرنى كۆزدىن يوقتىتىش كېرەك . ھاشىر خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالمىغان ، زور ئىناۋەت - ئىشەنچىگە ئىگە بولمىغان بولسا ، بەلكىم ئۇ رەقىپنىڭ بۇنچىلىك خەتەرلىك دۇشمىنى ھېسابلانمىغان بولار ئىدى... ئەلاچۇ ؟ ئەلاغا بىر چىرايلىق قىز كۆڭۈل بەرگىنى ئۈچۈنلا ، ئۇ رەقىپنىڭ دۇشمەنى بولۇپ قالغانمۇ ؟ ئۇ رەقىپكە قانچىلىك دۇشمەنلىك قىلدى ؟ ئادىلەنىڭ قىزىنى بېقىۋالغىنى ياكى گۇزەلئاي بىلەن توي قىلىپ ، كېيىن ئاجرىشىپ كەتكەنلىكى ، ياكى بولمىسا تىرىشىپ ئۆگىنىپ بىلىمگە بېرىلگەنلىكى ، بۇ يول بىلەن خەلق ئىچىدە ئىناۋەت تاپقانلىقى ئۈچۈنلا ئۇ رەقىپكە دۇشمەن ھېسابلىنىشى كېرەكمۇ ؟ يۇقىرىقى ئىشلارنىڭ رەقىپ بىلەن نېمە ئالاقىسى بار ؟ ئۇ بىردىنلا ئادىلەنى ئەسلىدى : ئۇ چاغ كەچ كۇز ، سوغۇق شامالليق بىر كۈن ئىدى . رەقىپ «شەرقىي مەھەللە»دىكى بىر تۇغقىنىنىڭ ئۆيىدىن ۋېلىسىپىت بىلەن كېلىۋاتاتتى ، تاختا كۆۋرۈكتە ئۇ بىرىگە سوقۇلدى . ئۇ ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ سوقۇلغۇچىغا قارىدى : يۈزلىرى سوزۇنچاق ، كۆزلىرى نۇرلۇق ، سەل قۇش بۇرۇن كەلگەن ئورۇق ئايال غەزەپ بىلەن رەقىپكە تىكىلدى .

— ئا... ئادىلەمۇ سىز ؟

— ياق ، ئەمەسمەن ، نېمىگە سوقۇلۇپ يۈرىسىز ؟ كىشىلەرگە پۈتلىشىشتىن باشقىنى بىلمەمسىز ؟

— ئادىلە ، توختاڭە ، مەن...

— نېمىگە توختايتتىم ؟ بېشىمنى كېسىۋېلىڭ دەپمۇ ؟

— سىز ھازىر نەدە ؟

— يەر يۈزىدە !

— دىلئارامنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن...

— نېمە؟ كىمنىڭ ئىسمىنى تىلىڭىزغا ئېلىۋاتىسىز؟ خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇ سىزنىڭ دىلىڭىزنىڭ ئارامى ئەمەس، دۇشمىنى. ئۇ چوڭ بولغاندا سىزنى ئۆز قولىدىن ئۆلتۈرىدۇ... ھا... ھا... ھا!...

رەقىپ ھاياتىدا شۇ كۈنكىدەك قورقمىغان. ئادىلە ھازىر نەدىكىن، ئۇ نېمىگە كۈلۈۋېتىدىكىن؟ دىلئارا رەقىپنى ئۆلتۈرەرمىش. ئۇ ھازىر ئاشۇ ئەلانىڭ قولىدا چوڭ بولۇۋاتىدۇ. ئۇ بۇ يىل توققۇز ياشقا تولۇپ، بەش ئاي ئاشتى. ئۆز پۇشتىدىن تامغان ئاشۇ قىزنى ھىمايىسىز، تەلەيسىز قىلىۋېتىش رەقىپ ئۈچۈن راھەتمۇ؟... «گۈزەلئاي، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلۇتلار كەينىگە مۆكۈپ ماڭا سوغۇق قارامسىنا؟ مەن سېنى ئازابقا سالمىمەن، بالاڭنى ئۆز دادىسىدىن، سېنى مۇھەببەتتىن مەڭگۈلۈككە مەھرۇم قىلمىمەن. مۇھەببەتسىز بەختلىك بولالمايسەن، مۇھەببەت سېنى بەختسىز قىلغانكەن، ئەمدى سەن بەختلىك بولىمەن دېسەڭ تاش يۈرەك، ھېسسىياتسىز، ۋەھشىي بولۇشۇڭ كېرەك. شۇ چاغدا سەن نۇرلۇق، لېكىن تەپتىڭ يوق، يورۇق، لېكىن مېھرىڭ يوق ھەقىقىي ئاي بولالايسەن...»

ئۇنىڭ يۈرىكىدە ھەقىقەت بىلەن ياسالمىلىق، ئىنساپ بىلەن ۋەھشىيلىك، ئاددىي ھېسسىيات بىلەن مەخلۇقانە ياۋايىلىق ئەنە شۇنداق بىر مەھەل ئۇن - تىنسىز ئېلىشتى - دە، ئاخىر قاباھەت غالىب كەلدى. ئۇ ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، باشقىلاردىن ئۈستۈن بولۇش، ياخشى كۈن كۆرۈش ئۈچۈن، قاباھەتنىڭ قۇلى بولماي بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندى، ئەمدى كەينىگە يېنىشقا ئورۇن يوق.

ئۇنى ئىشخانىدا ئىلى ھەربىي رايونىدىن چىققان ئىككى ئادەم كۈتۈپ تۇرغانكەن، ئۇلار رەقىپ بىلەن تولىمۇ قىزغىن كۆرۈشتى.

— ھازىرلا ماڭايلى، — دېدى ئۇلاردىن بىرى كېلىشتىكى

مەقسىتىنى ئېيتىپ بولۇپ ، — ئەتىلا ئۇرۇمچىگە يۇرۇپ كېتىدۇ. غان ئىش ئىكەن . سىز ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىرلار ۋەكىلى سۈپىتىدە ، بۇ قېتىمقى ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇش تەييارلىق گۇرۇپپىسىغا قاتناشتىڭىز . سىزگە ۋاباك بوپتىكەن ، سىز ناھىيە-لىك پارتكومدا تەشۋىقات بۇجاڭى بوپسىز ، بۇ بەكمۇ كىچىك ، بەكمۇ كىچىك ئورۇن . سىز چۇجاڭ دەرىجىلىك كادىر ئىكەنسىز ، قانداقسىغا كوجاڭ دەرىجىسىگە رازى بولدىڭىزكىنتاڭ ؟

رەقىپ بىۇ راست گەپلەرنى ، ياخشى خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ ئېچ ـ ئىچىدىن هاياجانلاندى .

ئۇ ئەتىسى يىگىرمە تۆت كىشىلىك ئايروپىلان بىلەن قېرى قارىياغاچلار ئارىسىدىكى غۇلجا ئايرودرومىدىن قوزغالغاندا ، ئۆزە-نى چەكسىز بەختلىك ، چەكسىز غۇرۇرلۇق هېس قىلدى ، چۈنكى ئۇنى ئۆستۇرگەن تۈپراق ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا قالغانىدى .

4

«سالام هاشىر ، مەن ئەمدى سىزنى هاشىر دەپىشكە هەقلىقمەن . چۈنكى ئەمدى سىز مېنىڭ . مەن هازىر تۇرمىدە ياتساممۇ سىزنىڭ نامىڭىزنى تەكرار ـ تەكرار چاقىرىپ تۇر-غانلىقىم ئۈچۈن خۇددى ئاسماندا ئەركىن پەرۋاز قىلىپ ئۇ-چۇپ يۇرگەن كەپتەرەدەك خۇشالمەن ، چۈنكى بۇ يەردە سىز بىلەن مۇڭدىشىپ ، بەختلىك بولۇشۇمغا كاشىلا بولمىغان هېچكىم يوق .

بۇ يەردە مېنىڭ كىتاب ئوقۇشۇم ، خەت ـ خاتىرە يېزى-شىمغا دەخلى يوق . مېنىڭ گۇناهسىز سولانغىنىمنى بۇ يەر-دىكى گۇندىپايلارمۇ بىلىدىكەن . ئۇلارمۇ ماڭا ئېچ ئاغرىتىشى-دۇ ، تەسەللى بېرىشىدۇ ، ۋۇجۇتۇ ئورنىغا ئاق جىگىرما ، يېڭى

كۆكتات بېرىشىدۇ . ئۇلار پەقەت يۇقىرىنىڭ باش لېگىشتىپ قويۇشىنىلا كۈتۈپ تۇرۇپتۇ . مەن توغرۇلۇق نە شىكايەت ، نە تەپتىشىنىڭ ئەيىبلىشى يوق ئىكەن . دادامنىڭ كىتابلىرىنى بۇلىغان يولسىز ئۇنسۇرلارنى تىللىغانلىقىم ۋە بىرىنى بىر شاپىلاق ئۇرغانلىقىم ئۈچۈنلا سولاشقانىكەن ، مانا بىر يىلدىن بېرى نە سوراق قىلىنماي ، نە قويۇپ بېرىلمەي بىكارلا تۇرمەدە ياتىمەن .

هاشىر ، سىزنىڭ خەت ـ خالتىڭىز بىلەن يالقۇنلۇق سالىمىڭىزنى ئەلانۇر يەتكۈزۈپ بەردى . بۇرناكۇن دادام بىلەن ئاپامۇ كېلىپ كۆرۈشتى . هازىر مەن خېلىلا ئەركىن . بىز ئالتە ئايال بىر كامېردا ياتىمىز . ئالتە ئايال ئىچىدە ئەركىنرەك ۋە بايراقى مەن . ئەڭ جىق سوۋغىلار ئوقۇغۇچىلىرىمىدىن كېلىدۇ . ئۇلار تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنىمۇ كىرگۈزۈپ تۇرىدۇ . بىر توپ ۋەرەقە ئىچىدىن سىز توغرۇلۇق يېزىلغان بىر ۋەرەقىنى كۆرۈپ قالدىم : «... ناهىيىلىك پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى هوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزۈۋالغان ، كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان بۇ هوقۇقدار ، هازىر پۈتۈن ناهىيىدىكى جىن ـ شەيتانلارنىڭ ئارقا تىرىكى ، يۆلەنچۈكى بولۇۋېلىپ ، پۈتۈن ناهىيىدە كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرۈپ ، ئەكسىلىنقىلابىي قايتا تىرىلىش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئالاهىدە هەرىكەت دۈيى تەشكىللىمەكتە . ئۇنىڭ قانىتى ئاستىغا يوشۇرۇنغان پومبىشچىك ، باي دېهقان ، بۇزۇق ئۇنسۇر ، ئوڭچى ، يەرلىك مىللەتچىلەر ، شيۇجېڭجۇيىچى ئۇنسۇرلار هەممىلا جايدا قۇتراپ ، ئالاقە باغلىشىپ ، يەر ئاستى تەشكىلات قۇرۇشۇپ ، قورال ۋە ئوزۇقلۇق توپلىشىپ ، ئىچ بىلەن سىرت ماسلىشىپ ، قورغاننى ئىچىدىن پارتلىتىش يولى بىلەن پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنى ئاغدۇرۇشنى قەستلەپ ، جىددىي

ھەربىرىمىز قىلماقتا... » . مانا بۇلار شۇ ۋەزىپىلەردىن كۆچۈرۈ-ۋېلىنغان سۆزلەر . نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق - ھە؟ بۇ يالغان گەپلەر بازار تېپىپ قالسا ، سىزگە زىيان - زەخمەت يېتەر-مۇ ، ھاشىر؟ مەن سىزدىن تولىمۇ ئەنسىرەيمەن . بەزىدە سىز توغرۇلۇق قورقۇنچلۇق چۈش كۆرىمەن ، بۇ چۈشلىرىم قور-قۇنچلۇق خىياللىرىمنىڭ داۋامى بولسا كېرەك . سىرتتا بولۇ-ۋاتقان غوۋغادىن خەۋىرىم بار . تۆت كېچە - كۈندۈز داۋام قىلغان ئېتىشىش بىزگە ئاڭلىنىپ تۇردى . ھەر قېتىم مىل-تىق ئېتىلغاندا يېنىمدىكى ياش ئايالنى چىڭ قۇچاقلاپ يىغلاپ ناله قىلدىم . ماڭا بىزنىڭ گۈزەل شەھىرىمىز كۆيۈۋاتقاندەك ، بىز دەرس تەكرار قىلىدىغان سالقىن باغلار ، تانسا ئويناشقا دائىم بارىدىغان قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپى (ھازىرقى ئالتىنچى ئوتتۇرا) ، دادام ئوقۇغانلىقى ۋە تولىمۇ سۆيگەنلىكى ئۈچۈن مەنمۇ ھۆرمەت قىلىدىغان مۇقەددەس جاي - بىلىم يۇرتى ، بىز ئەلا ئۇچىمىز ئايلانغان ھېلىقى بۇك تېرەكلىك ، سۇلار شۇبرلىشىدىغان كوچىلار... ماڭا مەڭگۈ گۈزەل تۇيۇلىدى-غان ، يۇرىكىمگە گۈزەل ياشلىقنىڭ ئۆچمەس خاتىرىلىرىدىن نەقىشلەر ئويۇپ يادىكار قالدۇرغان يەرلەرنىڭ نابۇت بولۇشى ، مەن ئۇچۇن شۇنچىلىك ئېچىنىشلىق ۋە ئازابلىق... مەن ئېتى-شىش توختىغۇچە كۈنلەر ۋە تۈنلەرنى كۆز يېشىم ، ۋەھى-مە - ئەندىشە ئىچىدە ئۆتكۈزدۇم . مانا ھازىر ئۇ خەتلىرىنىڭ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كەتتى . ئەلانۇردىن ئاڭلىدىم ، سىزمۇ ، دوستلارمۇ ئامان ئىكەنسىلەر ، لېكىن ئالتىنچى ئوتتۇرا ، بىلىم يۇرتى ، خۇددى مەن ئاڭلىغاندەكلا كۈل بوپتۇ . ھاشىر ، سىز بەلكى مېنىڭ قەلبىمدىكى ئورنىڭىزنى مۆلچەر قىلمىغا-سىز . مەن سىزنى كۈندىن - كۈنگە ، بارغانسېرى ، ئەسەبىي-لەرچە ياخشى كۆرمەكتىمەن ، سېغىنماقتىمەن . سىز مېنىڭ

قەلبىمدە تولىمۇ زور ، تولىمۇ سۆيۈملۈك ، تولىمۇ مۇھىم ئورۇن ئىگىلىگەنسىز . بىز ئۇرۇمچىدە يۈز كۆرۈشتۇق . «بارلىق ئۇقۇشماسلىق ، بارلىق تەڭسىزلىك ئۆتمۈشكە مەنسۇپ . بىز ھەممىنى يېڭىۋاشتىن باشلايمىز . بۇنىڭغا سىزنىڭ تۇرمۇشلۇق بولغىنىڭىز ، بالىڭىز ۋە ھېلىمۇ قانۇنلۇق ئەر بولۇپ تۇرۇۋاتقان بەھرام ئىسىملىك ئارتۇقچە ئادىمىڭىز ھېچقانداق دەخلى بولالمايدۇ ، دېگەن مەردانە سۆزلىرىڭىز مېنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سىزنى ياخشى كۆرۈشكە ، ساپ ئىنسانىي مۇھەببىتىمنى قوغداشقا تۇرتكە بولۇپ تۇردى . مەن ئاخىر سىز ئۈچۈن ئۆزۈمنى (ئائىلە) ئىسكەنجىسىدىن ئازاد قىلالىدىم : بىزنى مەڭگۈ بەختسىز قىلماقچى بولغان (جاراڭلىماس كىشەن) — نىكاھتىن قۇتۇلۇپ چىقالىدىم . مەن نىكاھتىن ئاجراشقان كۈنۈم سىزنى قانچىلىك ئەسلىدىم — ھە ؟ ناۋادا ، شۇ كۈنلەردە سىز غۇلجىدا بولغان بولسىڭىز ، مەن يېڭىدىن ئۈچۈشنى ئۆگەنگەن قۇش بالىسى ئۆزىنى قەدىر-دان دەرەخ شېخىغا تاشلىغاندەك ، سىزنىڭ قۇچىقىڭىزغا (قوللىرىم تىترەۋاتىدۇ ، يۈزۈم كۆيۈۋاتىدۇ) تاشلانغان بولاتتىم ، لېكىن بۇ بەختلىك مىنۇتلار ماڭا نېسىپ بولمىدى . ئۇ چاغدا سىز يىراقتا ئىدىڭىز . سىز غۇلجىغا يۆتكەلگەن كۈنى مەن قانچىلىك خۇشال بولدۇم ؟ سىز بىلەن كۆرۈشكەن كۈنى كىيىش ۋە ئۇنى بەختىنىڭ بەلگىسى قىلىپ مەڭگۈ ساقلاش ئۈچۈن ، سىز ياخشى كۆرىدىغان ئاددىي چىتتىن كۆڭلەك تىكتىم ، لېكىن بىز كۆرۈشەلمىدۇق . سىز ئۇرۇمچىدە «سوتسىيالىستىك تەربىيە كۇرسى »دا ئۆگىنىشكە تۇتۇلۇپ قالدىڭىز . سىز ئىشتىن قول بوشتىپ مېنىڭ يېنىمغا ئالدىراپ كەلگەن كۈن ، دۇنيانى قارا تۇتەك باسقان كۈن بولدى . مەن سولاقتا كىرىپ قالدىم . ھاشىر ، بىز قاچان كۆرۈشىدە-

مىز؟ بىزنى تۇگىمەس جۇدالىقلار بىلەن قىينايدىغان بۇ «سىياسىي سىناقلار» قاچان ئاخىرلىشىدۇ؟ بىزنىڭ بەختلىك ئائىلىدە بىللە بولۇشىمىز، بالىلىرىمىزنى يېتىلەپ سەيلىگە چىقىشىمىز، دوستلار بىلەن بىللە خۇشال كۈلۈشۈپ، كۆڭۈللۈك ئويۇن - تاماشا قىلىشىمىز ئۈچۈن، ئەلا ياكى قۇرماش بىلەن مەلۇم ئىلمىي تېمىدا قاتتىق تالاش - تارتىش قىلغىنىڭىزنى كۆرۈپ هۇزۇر قىلىشىم ئۈچۈن، تىنچ شارائىت، جىمجىت جاهان زۆرۈر ئىدى. هاشىر، بىز تىنچ كۆل سۈيىدەك هاياتقا موهتاج. بولۇپمۇ، سىز بىلەن بىرگە تەشنا يۈرەكلەر ئۈچۈن ئىس - تۈتەكتىن، پۈرۈخ هىدىدىن خالىي بولالمايدىغان ۋېيتنام هاۋاسى ئەمەس، بەلكى هېلىقى ئەلانىڭ يازغىنىدەك، يېڭى زېلاندىيىنىڭ نېرىدىكى لىنكولن ئارىلىنىڭ تىنچ، خاتىرجەم ئاسمىنى تولىمۇ زۆرۈر ئىدى، چۈنكى بىز تىنچ شارائىتتىلا بىر - بىرىمىزنىڭ يۈرەك ساداسىنى ئاڭلىيالايتتۇق. ئېيتىڭە هاشىر، هاياتىنىڭ بۇ خىل لەززەتلىرى بىزگە قاچان نېسىپ بولىدۇ؟ بىز قاچانغىچە هىجران، سېغىنىش، ئازابلىنىش ۋە كۆز يېشى بىلەن ياشايمىز؟ مانا هازىر مەن ئاۋۇ بۇلۇڭدىكى «ئىپ-لاس تۇڭ»نى تۆكىمەن، ئاندىن كېيىن ئىقتىساد قىلغان يېرىم چېلەك سۇ بىلەن بېشىمنى يۇيىمەن. ئاندىن كېيىنچۇ، پاپىياقلارنى چۇۋۇپ قويدۇم، شۇنى بالىلارغا ئاتاپ پويايكا توقۇيمەن. بۇ خىل زېرىكىشلىك، ئازابلىق هايات كىشىنى سارالىڭ قىلىپ قويۇشى مۇمكىنغۇ؟ ناۋادا، دادامنىڭ كىتابخانىسى يېنىمدا بولغان بولسا، مەن تۇرمىدىن چىقمىغان بولار ئىدىم. بۇ يەردە هېچبولمىسا كۆڭۈللۈك روماندىن ئۈچ - تۆتى ياكى رۇس، ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىدىغان لۇغەت، كونسىپىكتەك بىرنېمە بولغان بولسىچۇ؟ ئۇ چاغدا كۈنلەرنى هازىر-

قىدىن كۆڭۈللۈكرەك ئۆتكۈزگەن بولماسمىدىم . بۇ يەردىكى تۇرمىداش ئاياللار بىلىم ئەھلى ياكى ھېچبولمىسا چۆچەك ئېيتىشقا ئۇستا بولسىچۇ ، كاشكى ؟ بۇلارچۇ ، بىرى مەنىۋى جەھەتتىن كاردىن چىققان ، ئاياللارغا جىنايەت تۈيۈلىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئىككىلەنمەي قىلىۋېرىدىغان ئايال ، يەنە بىرى جىمىغۇر ، ھەممىگە يوغان كۆزلىرى بىلەن گۇماڭ-لىنىپ قارايدىغان ، خۇشال بولسىمۇ ، خاپا بولسىمۇ ھۆركىرەپ يىغلايدىغان ، نېرۋىسى جايىدا ئەمەس بىچارە ئايال . قالغان ئىككىسى ھەدە - سىڭىل ، ئۇلار ئانىسى بىلەن بىرلە-شىپ مۇشۇ تۇرمىدىكى ئاۋۇ سېرىق (چوڭى)نىڭ ئېرىنى ئۆلتۈرۈشكەن ، پەقەت ئەرزىمەس ئۇچ يۈز يۆەن ئۈچۈنلا ئۇلار ئاشۇ جىنايەتنى ئۆتكۈزۈشكەن . ئاخىرقى بىر ئايال ئېرى بىلەن چەت ئەلگە قېچىپ چىگرىدىن تۇتۇلغان . ئۇ مېنىڭ دوستۇم ئادىلەنى تونۇيدىكەن . بىچارە ئادىلە يىراق بىر دېھقان-چىلىق مەيدانىدا ئىشلەيدىغان قىرىق نەچچە ياشلىق كونا ئو-فىتسېر (ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ باتالیون كوماندىرى) بىلەن توي قىلغانىكەن . ئۇلار بىر - بىرىنى ياخشى كۆرىدىكەن ، ئادىلە مەيدان سەئىتە ئۆمىكىدە ئارتىس-لىق قىلغانىكەن ، ئۇلار بەختلىك ئائىلە قۇرۇشقانىكەن ، لې-كىن يولدىشى 1962 - يىلقى (يىگىرمە توققۇزىنچى ماي) ۋەقەسىدىن كېيىن جەنۇبىي شىنجاڭغا بوز يەر ئېچىشقا بەلگە-لەنگەنلەرنىڭ تىزىملىكىگە تىزىملىنىپ قاپتۇ . لېكىن ، ئۇ كىشى جەنۇبقا بېرىپ تەكلىماكان قويىنىدىن بوز يەر ئېچىشقا قارشى چىقىپتۇ ، تاكى 1964 - يىلىغىچە تىركىشىپتۇ . ئاخىر بىر قېتىمقى يىغىندا ، مەن بۇ يەرنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن قان تۆككەن ، ئۆزۈم ئازاد قىلغان يەردىن نەگە ھەيدە-لەتتىم ! دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنى مەجبۇرىي ئەمگەككە

ساپتۇ . بىر كۈنى ئاچچىقىغا چىدىماي ھاراقنى جىق ئىچىپ قويۇپتۇ ـ ده ، 1965 ـ يىلىنىڭ بېشىدا زەيكەش ئېرىققا چۈشۈپ كېتىپ توڭلاپ ئۆلۈپ قاپتۇ . توۋا ، ھاشىر ، بۇ ئادەم راستىنلا ئازادلىق ئۈچۈن قان تۆككەن ، چەت ئەلگە چىقىش ئىمكانىيىتى بار بولسىمۇ قاچمىغان ، ئۆز يېرىدە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ دۆلەت ، خەلق ئۈچۈن ھالال ئەمگەك قىلىۋاتقان ئادەم تۇرۇقلۇق ، نېمىشقا ئۆز يېرىدىن ھەيدەلدى ؟ سىز پارتىيىمىزنىڭ رەھبىرلىرى كادىرى ، بۇ ئىشقا جاۋاب بېرىپ بېقىڭە ؟ ھاشىر ، مەن سىزنى چۈشىنىمەن . سىز سادىق ، سەمىمىي ، قىزغىن ئادەمسىز ، رازىيە دەۋرىمىزنىڭ ، دۆلىتىمىزنىڭ قاراڭغۇ تەرەپلىرىگە قىزىقىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ گۇمان بىلەن قاراپ يۈرمەڭ ، سىزنىڭ ھەددىدىن ئاشقان ‹سادىق› لىقىڭىز پىكرىڭىزدە قاتمالىق ، بىر تەرەپلىمىلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغان . سىز دەۋرىمىزنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭلىرى ، ئەيىب ـ خاتالىرى ھەتتا تۈيۈق يوللىرى بارلىقىنى بىلىشىنى خالىمايسىز . سىز شۇڭا دەۋرىمىز توغرىسىدا (سەلبىي) گەپ قىلغۇچىنى تولىمۇ يامان كۆرىسىز . سىزدەكى مۇشۇ قاتمالىق سەۋەبىدىن بىز بەختسىز بولغاندۇققۇ ؟ مەن ئەلا بىلەن سۆزلەشكەن ، ئۇ سىزنىڭ ‹سول› ئىدىيىلىك ئىكەنمەن ، دەپ ئېتىراپ قىلغىنىڭىزنى ماڭا ئېيتقان ، دېمەك ، ئەيىبىڭىز بار ئىكەن ، ئۇنى تۈزىتىۋالالىشىڭىزغا ئىشىنىمەن . ھاشىر ، تۈيۇقسىزلا سىز بىلەن گەپ تالىشىپ قالدىم . ھاياتىنىڭ قىزىقىمۇ مانا مۇشۇ يەردە . گەپكە قايتاي ، ئادىلە يەنە بىر ئوغلى بىلەن بەختسىز قاپتۇ . مەنمۇ ، ئادىلەمۇ ، گۈزەلئايمۇ بىردىن ئوغۇل بىلەن قالدۇق ، ئاجايىپ قىزىق ـ ھە ؟ قاراڭغۇلۇقنىڭ يورۇقى بولىدۇ . بۇ تۇل ئايالىلارنىڭ ئوغۇللىرى 80 ـ ، 90 ـ يىللارغا بارغاندا يېگىت

بولىدۇ . شۇلار بەختلىك بولسىلا ، بىز بارلىق يىغا - زار ، كۆز يېشىمىزغا رازى بولاتتۇق . ھاشىر ، ئېيتىڭە ، سىز ئالدىن كۆرەرغۇ ، بالىلىرىمىز بەختلىك بولالامدۇ ؟

شۇنداق قىلىپ ، بۇ كامېردىكى مەندىن ياشقا بەش ئايال ئىچىدە ھېلىقى چېگرىدىن تۇتۇلغان ئەڭ ئېغىر جىنايەتچى مەندە پىكىر پەيدا قىلالىدى . مەن ئۇنىڭ (جىنايەت) دەپ ئاتالغان سۆز - ھەرىكىتى ئۈستىدە ئويلىنىپ قالدىم . ئۇ بىر قېتىملىق (بەلكى تۆتىنچى قېتىملىق سوراق بولسا كېرەك) سوراقتىن تاياق يېگەن ، كۆزلىرى كۆكەرگەن ، لەۋلىرى ئىششىغان ھالدا ئىككى ئايال ساقچىنىڭ يالىشى بىلەن كامېرغا كىردى . ئۇ كۈنى ماغدۇرسىز ، لام - جىم دېمەي ئوڭدىسىغا ياتتى . مەن ئۇنىڭغا سۇ ۋە تاماق بەردىم . يېرىم كېچىدە ئۇ مېنى نوقۇپ ئويغاتتى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ سوراق جەريانىنى سۆزلەپ بەردى . مەن سوئال - سوراقنى قىسقىلا قىلىپ يېزىپ قويۇپ :

سوراقچى : ئېيت ، نېمە مەقسەت بىلەن قاچتىڭ ؟

قىز : قاچمىدىم ، بىلىم ئىزدەپ ماڭدىم .

سوراقچى : غەربتىن نېمە ئىزدىمەكچىسەن ؟

قىز : بىزدە يوقنى !

سوراقچى : نېمە ؟

قىز : راستقۇ ، بىزدە بىلىم يوققۇ ! ؟

سوراقچى : سوتسىيالىزمغا قارشى ۋەتەن ئاسىيسى !

قىز : قالاقلىق ، نادانلىققا قارشىمەن ، ئاسىي ئەمەسمەن !

بەس ، شۇنچىلىك يازاي . ئۇلار يېڭى توپ قىلغان ، توقۇسىزغىچىلا ئوقۇغان قىزغىن ياشلار ئىكەن . مەن ئويلايمەن ، بىز ئۇلارنى ئىنقىلابقا سۆرىمەي ، بىلىم ئېلىشقا ئۇندىدۇق .

گەن بولساق ، بەلكى ئۇلار قاچمىغان بولار ئىدى . ئۇلارنىڭ ئۆز يېرىدە ئىگە بولالمىغان نېمىنى باشقا يەردىن ئىزدىمەكچى بولغان ساددا ، پاكىز قەلبىنى نېمىشقا چۈشىنىشكە ، كەچۈرۈشكە بولمايدىكەن؟ ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ چېگرىدىن ھالقىپ قېچىشى جىنايەت . لېكىن قەلبىچۇ؟ پاكىز قەلبى بار ئادەملەرمۇ جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قويىدۇ . دۇنيادا كىشىلەرنىڭ قەلب ساداسى بىلەن تولۇق ھېسابلىشىدىغان بىر مۇكەممەل قانۇنمۇ بارمىدۇ؟ مەن دادامنىڭ بىر ئۇلۇغ ، ئىنسانىيەتكە پايدىلىق مەقسەت بىلەن ئەمگەك تەرى ھېسابىغا قۇرۇپ چىقان كىتابخانىسىنى ياۋۇز كۈچلەرنىڭ تالان ـ تاراج قىلىشىدىن قوغدايمەن دەپ «جىنايەت» ئۆتكۈزدۈم . مەن ھەر گىز تۇۋا قىلمىغان ، ھەرگىز ئۆكۈنمەيمەن ، ھەرگىز خاتا قىلىدىمۇ دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمدىن سوراپمۇ قويمايمەن . ئەمدى بايىقى بىر جۈپ ياشنىڭ ئوقۇيمىز ، بىلىم ئالمىز دەپ ، بىلىم ، مەدەنىيەت ئاياغ ئاستى قىلىنىۋاتقان ، ھەممە ئادەم نادانلىق ، ۋەھشىيلىك گىردابىغا ئىتتىرىلىۋاتقان بىر پەردىن قېچىشى ، مېنىڭ قىلمىشىمدىن قانچىلىك پەرقلىق؟ قىزنىڭ دېيىشىچە ، ئۇنىڭ ئېرى ئېتىلارمىش ، قىز كەم بولغاندا يىگىرمە يىل كېسىلەرمىش . بۇ نېمىدېگەن دەھشەت؟ بۇ ئۆلۈم بىلەن ئادىلەنگىڭ ئېرىنىڭ ئۆز يېرىدىن كەتمەيمەن دەپ توڭلاپ ئۆلۈشى ئوتتۇرىسىدا قانچىلىك پەرق بار؟

سۆيۈملۈك ھاشىر ، مەن سىزنى بارغانسېرى ياخشى كۆرۈۋاتىمەن ، نېمە ئۈچۈن؟ سىز تەڭسىزلىك ، ئادالەتسىزلىككە قارشى تۇرالايدىغان بىر قەيسەر ، ساپ قەلب ئىگىسى . شۇڭا مەن سىزگە ئۆز قەلبىمنى يېرىپ كۆرسىتىشنى ، ئوي ـ خىيالىرىمنى ئېيتىشنى ياخشى كۆرىمەن . راست گەپ قىلـ

غىنىم ئۇچۇن مېنى تىللىسىڭىزمۇ ، ھەتتا ئۇرسىڭىزمۇ ، مېنىڭ سىزگە بولغان ئوتلۇق ھېسسىياتىم زىيانغا ئۇچرىمايدۇ . چۈنكى سىزگە راست گەپ قىلالىغانلىقىم ، مېنىڭ سىز بىلەن بەختلىك بولالايدىغانلىقىمنىڭ ئىسپاتى . ئىشىنىڭ ، مەن بۇنداق بەخت ئۇچۇن ھەرقانداق قۇربان بېرىشتىن ئۆزۈمنى تارتمايمەن ! ھاشىر ، مېنىڭ يازغانلىرىم ھاياتىنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدىكى بىر ۋۇجدان ئىگىسىنىڭ ئىڭرىشى ، كەلگۈسىگە ئۈمىد باغلاپ ، ھاياتلىق ئۇچۇن ئىنتىلىۋاتقان بىر ھىمايىسىزنىڭ قەلب سادالىرى . سىز پارتىيىمىزنىڭ بىر رەھبىرى سۈپىتىدە ، دەۋر تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرالايدىغان بىر ئۇلۇغ كۈچ — كوممۇنىستلار پارتىيىسىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدە مېنىڭ يازغانلىرىمنى ۋۇجدان ، ھەقىقەت ۋە ئەقىل - پاراسەت تارازىسى بىلەن ئۆلچەپ كۆرۈپ ، ئۆزىڭىز دەك ھەقىقەت ۋەكىللىرى بىلەن پىكىرلىشىپ ، پارلاق كەلگۈسىگە ئىزنى باشلاپ بارىدىغان بىر داغدام يول تېپىش ئۇچۇن كۈرەش قىلىڭ !

سىزگە بەخت ، غەلىبە تىلەپ ، سىزگە كېچەيۇ كۈندۈز تەلپۈنۈپ تۇرغان ئوتلۇق يۈرەكنىڭ ئىگىسى ! ر . ئۆ .

1967 - يىلى 11 - ئۆكتەبىر »

ماش رەڭ سومكىسىغا قاچىلانغان قىزىل سۇلياۋ تاشلىق ماۋجۇشى ئەسىرىنىڭ مۇقاۋىسى قاتلىرىدا ساقلىنىدىغان بۇ خەتنى بۇگۈن چۈشتە ھاشىر يەنە بىر قېتىم ئوڭدا يېتىپ ئوقۇپ چىقتى . ئۇ ئىككى كۈن ناھىيىنى ئارىلاپ يۈرۈپ چارچىغان ، ئۇيقۇسىز بولۇشىغا قارىماي ، ئىشكىنى ئىچىدىن ئىلىۋېلىپ ، تۇرمەكلەنگەن ئورۇن - كۆرپىسىنى چۈۋۈمايلا داق تاختايدا ئوڭدا ياتتى - دە ، تولا ئوقۇپ قىرلىرى پۈچۈلۈپ كەتكەن بۇ خەتنى تېز ئوقۇپ

بولدى . بۇ خەت ھەر قېتىم ئوقۇغاندا ھاشىرغا تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان ، بىرده ئويغا سېلىپ ، بىرده غەزەپلەندۇرىدىغان مەسىلىلەرنى سوئال قىلىپ قويااتتى . بۇ سوئاللار ئالدىدا ئۇ ھامان ئىلاجسىز ۋە كۇچسىز ھالغا چۇشۇپ قالاتتى . ھېسداشلىق قىلسۇنمۇ ؟ ياق ، ھاشىر ئۇنداق قىلالمايدۇ ، چۇنكى ئۇ ئۆز شەخسىي مۇھەببىتى ، ئۆزىگە تېگىل بولغان ھېسسىيات ئۇچۇن ئۆزى مۇھەببەت باغلىغان دەۋرگە گۇمان بىلەن سوئال قويالمايدۇ . رازىيەنىڭ خەتلىرى يىغىپ ئېيتقاندا مۇشۇ «پرولېتارىيات مەدەنىيەت ئىنقىلابى»غا بولغان نارازىلىق ۋە غەزىپىنىڭ پارتلىشى ئىدى . ھاشىر بىلىدۇ : رازىيە «ئىنقىلاب» سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن ، ئۇ دەۋرنىڭ بۇ بوراندىن كېيىن تېخىمۇ روشەن ، سۆيۈملۈك بولىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدۇ ، بەزىده تەبىئەتتىمۇ شۇنداق ھادىسە بولىدۇ : قار - بورانلىق جۇدۇن ئىرادىسىزلەرگە قىيامەت بولۇپ تۇيۇلىدۇ . ھاۋا ئېچىلغاندىن كېيىن بۇ ئىرادىسىزلەر سۇزۇك ئاسمان ، ئىللىق قۇياش ، گۇزەل تەبىئەتنى كۆرۈپ بۇرۇنقى ھېسسىياتى ئۇچۇن ئەپسۇسلىنىدۇ ، خىجىل بولىدۇ . رازىيەمۇ كۇنلەرنىڭ بىرىده بۇ خېتنى ئۇچۇن ھاشىرنىڭ ئالدىدا پەرەڭدەك قىزىرىپ يەرگە قارايدۇ . «ساقلايمەن ، — دېدى ھاشىر مىيىقىدا كۇلۇپ قويۇپ ، — سەن بىلەن توي قىلغان كۇنۇمده ھاياتىڭدىكى بۇ ئېغىر خاتالىقىڭنى ئۆز ئېغىزىڭ بىلەن ئىقرار قىلىسەن ، مانا شۇ چاغدا بۇ خېتىڭنى بىرلىكته كۆيدۇرۇپ تاشلايمىز . خاتىرجەم بول رازىيە ، مەن ساڭا ھېسداشلىق قىلمايمەن ، چۇنكى ھەرقانداق گۇزەل نىڭمۇ يۇزىده بىر ئەيىبى بولغىنىدەك ، ئۇلۇغ دەۋرنىڭمۇ يۇزىده كىر ، بەدىنىده ئەيىبى بولىدۇ . سەن بۇ ئەيىبنى كۆرۈپ ئۇنى ئۆزۇڭگە يات بىر نەرسە دەپ چۆچۈسەڭ ، ئۇ ھالدا ھېسسىيات جەھەتته دەۋرنىڭ دۇشمىنىگە ئايلىنىسەن . مەن سېنى بۇ خاتا يولدىن قايتۇرۇپ كېلىمەن . سېنى تۇرمىدىن چىقىرىش ئۇچۇن

قانچىلىك ھەربىكەت قىلسام ، بۇ چۈشكۈنلۈك پاتقىقىدىن قۇتۇلدۇ-
رۇش ئۈچۈنمۇ شۇنچىلىك ھەربىكەت قىلىمەن . سەۋەبى ، ماڭا سې-
نىڭ جىسمانىي ئەركىنلىكىڭ قانچىلىك زۆرۈر بولسا ، مەنىۋى
ئەركىنلىكىڭ ۋە ساپلىقىڭمۇ شۇنچىلىك زۆرۈر··· »

ئۇ ئۆز خۇلاسىسىدىن رازى بولۇپ ئۈيقۇغا كەتكەنمۇ بولار
ئىدى ، يېنىغا ئۆرۈلگەندە يېنىدا ياتقان رازىيەنىڭ سۈرىتىنى كۆ-
رۈپ قالدى . قىز ئاق ياقىسىنى پىلاتى سىرتىغا چىقارغان ، خىيال-
چان ، يوغان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ مىيىقىدا كۈلۈمسىرەپ
تۇراتتى . بۇ بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇنقى رازىيە . ئۇ ئون يىلدىن
بېرى بۇ رەسىمنى ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن يېنىدىن
ئاجراتمىغان . بايا خەتنى ئالغاندا كارىۋاتقا چۈشكەنىكەن ـ دە ،
ھاشىر رەسىمگە تىكىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى ئەتراپى-
دىكى قورۇقلار يىغىلىپ ، شالاڭلاشقا باشلىغان چاچلىرى سايە
تاشلاپ تۇرغان كەڭ پېشانىسىدە تەر تەپچىرىدى . دېمەك ، ئۇ ئازاب-
لانماقتا ئىدى . «رازىيە ، — دېدى ئۇ پىچىرلاپ ، — مېنى دەپ
تۇرمىگە چۈشتۇڭ . سەۋەبى ، مېنى دەپ نىكاھتىن ئاجراشمىغان
بولساڭ ، دۈشمەنلىك بولمايتتىڭ . مەن سەن ئۈچۈن ، سۆيۈملۈك
ئۇستازىم ئۆمەر ئەپەندى ئۈچۈن ، سىلەرنىڭ ئۆيىنى بۇلاڭچى ، سېنى
تىللاش ، ئۇرۇش ۋە ئاخىرىدا تۇرمىگە كىرىشكە مەجبۇر قىلغان
ياۋايىلاردىن ئىنتىقام ئالىمەن . بىز يېقىن كەلگۈسىدە بىللە بەخت-
لىك ھايات باشلايمىز » .

ئۇ شۇلارنى دەپ بولۇپ رازىيەگە يەنە قارىدى . قىزنىڭ يوغان
كۆزلىرى ھاشىرغا نارازىلىق بىلەن قاراۋاتقاندەك ، «سىز تېخى
ماڭا نەسىھەت قىلماقچىمۇ ؟ ئۆزىڭىزنىڭ ھەممىگە چېكىدىن ئاشقان
قاتمالچىلىق بىلەن قارايدىغان ‹سول› كېسىلىڭىزنى داۋالىۋېلىڭ »
دەۋاتقاندەك بىلىندى . «رازىيە ئېيتقاندەك بىزنىڭ پارتىيەمىز
خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالالمايدىغان ئىشنى باشلىۋالدىمۇيا ؟ رازىيە

ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرگە نېمىشقا جاۋاب بېرەلمەيمەن . ئۇلار-نىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى نېمىشقا ئېتىراپ قىلمايمەن . ئۆزۈمگە يەڭگىل يول تېپىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتقان بولسامچۇ ؟ نۇرغۇن ۋەقەلەر ئۆتتى ،نۇرغۇن ئۇلۇغ ئىنسانلار ئۆتتى . بۇ ھەقتە بىز نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇدۇق ، ماۋجۇشىنىڭ ئۈچىنچى تومىدىكى «بىرنەچچە تارىخىي مەسىلىلەر ھەققىدە قارار »دا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەر تەكرارلانمايدۇ دەپ ئېيتقىلى بولامدۇ ؟» ئۇ يەنە قىينالدى ، ئاخىر تاماكا چەكتى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ نېرىقى ئۆيدە ئۇخلاۋاتقان شوپۇرنى ئويغاتتى :

— يۇر ، ماڭمىز !

— نەگە ، ئا شۇجى ؟

— ئا شۇجىرىڭنى قوي ، ھاشىركا ، دە .

— ھە ، ھاشىركا ، نەگە ؟

— ھەيدە ، شەرققە ، قاش دەرياسى تەرەپكە .

ھاۋا كەچقۇرۇن خېلىلا مۇزلىغان ، سولدىكى ئېدىرلار ، ئوڭدىكى ئىلى دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىمدا كۆكۈچ تۇمان ئىچىدە ئاسمانغا تۇتىشىپ تۇرغان دىلمۇك تېغى ۋە ئالدى تەرەپتىكى ئاۋرالنىڭ چوققىلىرى كەچكى شەپەقنىڭ ھەل بېرىشى بىلەن قىزغۇچ ئاق رەڭدە چاقنايتتى . ئاشۇ قارلىق چوققىلار بۇ كەڭ ۋادىغا زىمىستان قىش چىللاۋاتامدىكىن ، يول ئۈستىدىكى قارايغان ئۇششۇك چۆپلىرى چىلىشىپ تۇرغان ئېرىق سۇلىرىنىڭ چەت - چۆرىلىرىنى چاۋاتتەك مۇزلار قاپلىغان . يۇمران كۇزگى بۇغدايلار مۇگدىمەكتە ، كەپسى بۇزۇلغان قوغۇنلۇقتا قاغىلار ئاستا مېڭىشىپ يۇرۇپتۇ . كېلەر يىلى زىغىر ، قوناق تېرىلىدىغان بوز يەرلەردە قاچاق كالىلار قوناق شېخىنى سۆرەپ يۈرۈپ چاينىماقتا ، يىراقلاردىكى يېزىلار خۇددى يېلىنجاۋاتقان كۆمۈر چوغى ئىچىدە تۇرغاندەك قىپقىزىل ئۆرۈك يوپۇرماقلىرىغا چۈمكەلگەن .

هاشىر گاز ماشىنىسىنىڭ كابىنكىسىدا ئولتۇرۇپ ئىلى ۋادىسىنى كېسىپ ئۆتكەن تاشيولدا كېتىۋېتىپ ، هامان يەنە رازىيە توغرىسىدا ، كۆڭلىدىكى غەشلىكنى تېزرەك هەيدىۋېتىش توغرىسىدا ئويلايتتى . ئۇ بۇ باش - ئۇچى يوق خىياللار ئۇستىدە بىرى بىلەن ياخشىلاپ مەسلىھەتلىشىشى كېرەك . بۇ ئادەم ئەلۋەتتە ئەلا .

هاشىرنىڭ ماشىنىسى يوپۇرماقلار تۆكۈلۈۋاتقان ، ئىگىسىز سۇلار تاشقىنلاپ ئېقىۋاتقان يوللاردا قوناق شېخى ، بېدە ، شاخ ، مەڭگەن هەتتا چاقما كاۋىلارنى ئۆگزىسىگە بىراقلا چىقىرىۋالغان دېھقان ئۆيلىرىنى ئارىلاپ ئۇزاق ماڭدى ۋە ئاخىر كالا - قويلارنىڭ مۆرەشلىرى - مەرەشلىرى ئەۋجىگە چىققان مەزگىلدە ئادەمسىز ، هويلىسىنى قوراي باسقان يېزا مەكتىپى ئالدىغا كېلىپ توختىدى . هاشىر ماشىنىدىن چۈشتى . ئۇ شوپۇرغا :

— ئەتىگەنلىككە ئاش ۋاقتى بىلەن مەشەگە كەلگىن . بۈگۈن ماشىنا بىلەن يېزاڭغا بارغىن ، — دېدى - ده ، ماشىنا يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ئاقىرىپ كەتكەن ئۆتۈكىنىڭ ئۇچىغا قاراپ ، قولىنى كەينىگە قىلىپ مېڭىپ مەكتەپ هويلىسىغا كىردى . ئۇنىڭ بېشىدا بىر سوملۇق سېرىق شەپكە ، ئۇچىسىدا تۆت يانچۇقلۇق كۇل رەڭ دىكا چاپان ، كونا ماش رەڭ ئىشتان . ئۇ بېلىنى قارا رەخت پوتا بىلەن باغلاپ ، ماش رەڭ سومكىسىنى تۈتۈۋالغانىدى .

مەكتەپ هويلىسى ئادەمسىز هوڭغاراپ قالغان ، بىرى نېرىدىكى تاللارنىڭ ئۇ چېتىدە ئوتۇن يېرىۋاتاتتى . هاشىر ئوتۇن يېرىۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى . يىپ پوپايكا كىيگەن ، بېشىنى سىيرىپ چۈشۈرۈۋەتكەن بىرى هاشىرغا قاراپ ئالدىنىغا تۇكۇردى - ده ، قولىدىكى پالتىنىڭ جۇلدىسى بىلەن تۆت سانتىمېتىرلىق پەندە پۈختا قىلىپ ياسالغان ئوقۇغۇچىلار پارتىسىنىڭ يۆلەنچۈكىگە ئۇردى .

— نېمە قىلىۋاتىسەن ، بۇرادەر ؟ — هاشىر ناتونۇش ئادەمدىن

سورىدى .

— نېمە ، كۆرمەيۋاتامسەن ؟ — ھېلىقى ئادەم قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، قولىنىڭ كەينى بىلەن پېشانىسىنى سۈرتۈپ قويۇپ پالتىسىغا تايىنىپ ھاشىرغا ئالىيىپ قارىدى .

— كۆرۈۋاتىمەن ، شۇڭا سوراۋاتىمەن !

— قارىغۇ بولساڭ ئاڭلا ، ئوتۇن يېرىۋاتىمەن !

— بىر يۈز يىگىرمە سومغا پۈتكەن پارتىنى ئوتۇن دەۋاتقان سەن قارا قورساق قارىغۇ بولماي ، مەن نېمىشقا قارىغۇ بولىدىكەن مەن ؟ ! — ھاشىر ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ باردى ، — سەن كىم ؟

— مەن مۇشۇ مەكتەپ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ جۇرنى !

— سەنمۇ ئەمەلدىن قالغان مەنسىپىڭنى ئاتىدىڭ ، مەنمۇ شۇنداق قىلاي : ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ھاشىر توڭ دېگەننى ئاڭلىغانمۇ سەن ؟

مۇدىرنىڭ قولىدىن پالتىسى چۈشۈپ كەتتى .

— ھاشىر شۇجى ، قېنى ئۆيگە !

— پارتىدىن نەچچىنى قالدىڭ ؟ ئەلانى ئۇرغىنىڭ ئۈچۈن ئەپۇ سورىدىڭمۇ ؟ بىز تېخى ھېسابلىشىمىز ، ھارۋاڭنى قولۇڭغا ئالدىڭمۇ ؟

— ياق .

— نېمىشقا ؟

— مەن گۇڭشې ئىسيانچىلار سىلىڭبۇسىنىڭ ئىككىنچى نومۇرلۇق رەھبىرى ، ھارۋىكەش ئەمەسمەن ! — مۇدىر ھاشىرنىڭ قوپاللىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەستىن بايىقى سىپايىلىكتىن خېمىغا ياندى .

— ئەلاچۇ ؟ ئۇ ھارۋىكەشمىكەن ؟ بىلەمسەن ، ئۇ كىم ؟

— نەدىن بىلەي ، ئۇ بىزدە گېزەندە ! گېزەندە بولغاندىكىن ھارۋا ھەيدەيدۇ .

— ئۇ گېزەندە ئەمەس ، بىلىپ قوي ، ئۇ ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدىن چىققان ئىختىساسلىق بىلىم ئىگىسى . ئۇنى ئاسراش ساقا ئوخشاش ئىشچى بىلەن ماقا ئوخشاش رەھبەرنىڭ ۋەزىپىسى . سەۋەبىنى بىلىدىغانسەن ، بىز ھەر ئىككىمىز ئۇنىڭ قىلغىنىنى قىلالمايمىز ، بىلگىنىنى بىلمەيمىز . لېكىن ، ئۇچۇ ؟ بىز بىلگەننى بىلىدۇ ، بىلمىگەننىمۇ بىلىدۇ ؛ بىز قىلالىغاننى قىلالايدۇ ، بىز قىلالمايدىغانىنىمۇ قىلالايدۇ . سەن بىلەن مېنى ئۇنىڭغا سېلىشتۇر - غىلى بولمايدۇ ، ئەمما خەلقە يەتكۈزىدىغان پايدىمىزنى تارازا بىلەن ئۆلچەشكە توغرا كەلسە ، بىزنىڭكىنى ماگىزىندىكى تۇز تارتىدىغان تارازىدا ئۆلچىسە ، ئۇنىڭكىنى سەن كۆمۈر توشۇيدىغان خاقلاردا ئىشلىتىدىغان ھېلىقى ماشىنا بىلەن يۈكنى بىراقلا ئۆلچەيدىغان چوڭ تارازىدا ئۆلچەيدۇ . ئۇقتۇڭمۇ ، بۇرادەر ؟

مۇدىرنىڭ لەۋلىرى مىدىرلىدى ، ئاۋازى چىقمىدى ، چىرايى بىر ئۆڭۈپ ، بىر تاتىرىپ ، قوللىرى تىترىدى . ئۇنىڭ ئازاب ۋە ئەپسۇس ئىچىدە ئىكەنلىكىنى ھاشىر بايقىدى - دە ، سەمىمىي ۋە يۇمشاق ئاۋازدا سۆزلەپ ئۇنىڭغا موخوركا سۇندى :

— ئەلا قەيەردە ؟

— تۇنۇگۈن تۈتۈپ كېلىپ سولاپ قويۇۋىدۇق .

— نېمىشقا ؟

— ئەتە پۇتۇن گۈڭشې بويىچە سىنىپىي دۇشمەنلەرگە ئومۇمىيۈزلۈك ئوت ئېچىشقا قەسەمياد قىلىش يىغىنى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغانىدۇق . پۇتۇن گۈڭشىدىكى تۆت خىل ئۇنسۇرلار قاتارىدا ئەلاغا ئوخشاش ئون ئالتە گېزەندىنىمۇ كۆرەش قىلماقچى . ئەلاغا ئۇقتۇرۇش قىلساق ، قارشىلىق قىلىپ بىزنى تىللىغانلىقى ئۈچۈن زۇلياڭ ئۆيىدىن تۈتۈپ ئەكېلىپ سولاپ قويدۇق .

— نەگە سولىدىڭلار ؟

— گۇڭشې ئىسيانچىلار سىلكىنۈسى يېنىدىكى گەمگە !
— سەن ئۇنى چىقىرىپ بېرەلەمسەن ؟
— تەس .
— نېمىشقا تەس ؟ سەن نېمىگە ئىككىنچى نومۇرلۇق ؟ بىرىنچى نومۇرلۇقۇڭلار كىم ؟
— گۇڭشې پارتكومىنىڭ كاتىپى ياۋ مىشۇ .
— مېنى ئۇنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بارغىن . ئەلانىڭ ناھىيىدە مۇھىم ئىشى چىقىپ قالدى .
— تەس .
— ياۋ مىشۇ كىمنىڭ سۆزىگە كىرىدۇ ؟
— ۋاڭ شۇجىنىڭ .
— ھىم ... — ھاشىر سابىق گۇڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى تۇرۇشلۇق ھويلا تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

ۋاڭ شۇجى — پاكار ، سېمىز ، قىرىقتىن ھالقىغان ئادەم بولۇپ ، ھويلىسىدا توخۇ يۈڭداۋاتقانىكەن . ئۇ ھاشىرنى كۆرۈپ كۈلۈپ ـ ھىجىيىپ ، قوللىرىنى سىلكىپ ، تېقىمىغا سۈركەپ ھاشىرغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەلدى :
— ئا شۇجى ، قانداق شامال سىزنى مەندەك ھوقۇقدارنىڭ ھويلىسىغا ئېلىپ كىردى ؟

ھاشىر گەپنى ئۇزاقتا سوزۇشنى خالىمىدى :
— مەن ئەلانى ناھىيىگە ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم . ئۇ سولاقتىكەن ، قويۇپ بېرىشكە ياۋ مىشۇغا مەسلىھەت بېرىسىڭىز قانداق ، لاۋۋاڭ ؟
— قولۇمدىن كەلمەيدۇ ، ئا شۇجى .
— ئۇنداق دېمەڭ ، «خەلق گېزىتى»نىڭ باش ماقالىسىنى ئوقۇغانسىز ، ئىنقىلابىي كادىرلار بىلەن زىيالىيلار دۆلەت ۋە خەلق-

نىڭ قىممەتلىك بايلىقى . ئۇلارنى ئاسراپ قالساق ، بۇ قىلغان ياخشىلىقىمىز ئۈچۈن كەلگۈسىدە ، پارتىيە ، خەلق بىزگە رەھمەت ئېيتىدۇ ، لاۋۇاڭ !

لاۋۇاڭ ئويلىنىپ قالدى . ئۇ ھاشىر توغرىسىدا مۇقىم كۆزقاراشقا ئىگە ئىدى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، ھاشىر پات ئارىدا ناھىيىنىڭ ئاساسىي رەھبەرلىرىدىن بىرى بولۇپ قالاتتى ، شۇڭا ئۇنىڭ تەلەپپۇزىنى باشلىنىشى بولۇپ قالغۇسى .

— ئا شۇجى ، مەن سىزنىڭ تەلىپىڭىزنى شىاۋ ياۋغا ئېيتىپ كۆرەي ، سىز ئون مىنۇت ساقلاپ تۇرۇڭ .

ئەلا سولانغان گەپىگە ھاشىر ئۆزى يالغۇز كەلدى . ئۇ گويا تۇنجى مۇھەببەت ھودۇقۇشىدىكى يېگىتتەك نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى . ئۇ قاراڭغۇ زالغا تىۋىش چىقارماي كىردى ـ دە ، زالنىڭ ئىچىدىكى تار ، زەي ئۆينىڭ ئىشىكىنى سىيپاشتۇرۇپ تاپتى . بۇ ئىشىككىمۇ قۇلۇپ سېلىنغانىكەن ، ئىككىنچى ئاچقۇچ بىلەن بۇ ئىشىكنىمۇ ئاچتى . ئۇ ئاۋۇال ئىشىكنى قىيا ئاچتى ، تېگىگە خىش يانقۇزۇلغان ، تاملىرى سامانلىق لاي بىلەن تەكشى سۇۋالغان زەي ئۆينىڭ ئۈچ ـ تۆت مېتىر ئېگىزلىكتىكى تۆپە تۈگلۈكىدىن شەپەق ئارىسىغا ئاللىقاچان يوشۇرۇنغان قۇياشنىڭ غۇۋا نۇرى چۈشۈپ تۇراتتى . ئەلا پۈتۈن دىققىتى بىلەن بىر پارچە كونا كىتابقا قادىلىپ ، ھازىرلا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغاندەك پۈتىنىڭ ئۈچى بىلەن دەسسەپ ئۆرە تۇراتتى . ھاشىر دوستىنى بۇ ھالدا كۆرۈپ قاتتىق ئازابلاندى : «ساڭا ئەمدى قۇياش نۇرىنىمۇ ئاياشتىمۇ ، دوستۇم . دۇنيادىكى ئەڭ ۋەھشىي ھايۋانمۇ بەھرىمەن بولىدىغان قۇياش نۇرى بىر ساڭىلا تـۇتىيا ، دوستـۇم مېنى كەچـۈرگىن ، مەن سېنى قوغدىيالمىدىم··· » دەپ ئويلىدى ئۇ لەۋلىرى تىترىگەن ھالدا .

— ئەلا ، ماڭا قارىغىنا !

ئەلا ئاڭلىمىدى ياكى ئاڭلىماسقا سالدى . ئۇ گويا كۆرگەزمە-لەرگە تەييارلىغان مودېلغا ئوخشاش مىدىرلىماي تۇراتتى . هاشىر ئۇنىڭ يېنىغا باردى ۋە دوستىنى قۇچاقلىدى :

— بۇ مەن ، هاشىر ، ئەلا ئاداش !

ئەلا شۇ چاغدىلا ئەسلىگە كەلدى . ئۇ خۇددى هاشىرنىڭ كې-لىپ قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ئەجەبلەنمەستىن دوستىغا قاراپ كۈلدى ۋە مۇرىسىگە قولىنى قويدى :

— ئەمدى كەلدىڭما ، ئاداش ؟

— مەن پۈتۈنلەي بىخەۋەر .

— زۇلىيا ئاكا سېنى ئىزدەپ كەتكىلى بىر كۈن بولاي دېدى ، — ئەلا تالاغا مېڭىۋىدى ، قولىدىكى كىتاب يەرگە چۈشۈپ كەتتى . هاشىر چېچىلغان بەتلەرنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ئۆزى ئوقۇ-يالمايدىغان خەتلەر ، يالىڭاچ ئادەملەرنىڭ سۈرەتلىرىگە قاراپ سورىدى :

— بۇ نېمە كارامەت ئاداش ، هاۋا ئانىمىزمۇ ياكى ۋېناسمۇ ؟

— «ئىلاهىيەت» ، — دېدى ئەلا كۈلۈمسىرەپ ، — مۇشۇنداق كۈنلەرگە تەييارلىنىپ ، بىرقانچە ئىنگلىزچە كىتابلارنى چۈۋۈپ ماۋۇ پاختىلىق چاپانىڭ پاختىسى ئارىسىغا ئېلىۋەتكەنمەن . ئىتا-لىيىنىڭ ئۇلۇغ پەيلاسوپ شائىرى گالىلىزى دانتىنىڭ ئەسىرى «ئى-لاهىيەت» ، مەن ئۇنىڭ سەككىز قەۋەت دوزاخ توغرىسىدىكى بەتلە-رىنى ئوقۇۋاتاتتىم .

— نېمىشقا بولمىغۇر كىتابلارنى تاشلىمايدىغانسەن ؟

— بولمىغۇر كىتاب يەتتە يۈز نەچچە يىلدىن بېرى ياشاپ كەلمەيدۇ ، ئاداش . بۇ كىتابتا ئاللىقاچان دېيىلگەن گەپلەرنى سە-لەر تېخى «ئەڭ يېڭى…» دەپ يادلاپ يۈرۈۋاتىسىلەر .

— ئاستا ، بۇ گېپىڭ باشقىلارنىڭ قۇلىقىغا يەتسىزە !

— يالغان گەپنى لابادا توۋلىشىدىكەن ، راست گەپنى پىچىرلاپ دېگىلىمۇ بولمايدىكەن !

ئەلا دوستىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ قويدى ، هاشىر خۇددى ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىكىدەك دوستىنىڭ مەنىلىك ، قىزىقارلىق ۋە يېڭى گەپلىرىگە زوق بىلەن دىققەت قىلدى . ئۇ باشقىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقا ئانچىلىك سەۋر ـ تاقەتلىك ئەمەس بولغىنى بىلەن ، بىرلا ئەلانىڭ گېپىنى زادىلا يېرىم بەلدە قوشۇق سالماستىن ئەستايىدىل ئاڭلايدۇ . ئۇ دوستىنىڭ هەرقانداق گېپىنى ، هەتتا ئۆزىنىڭ ئەقىدە ـ قارىشىنى قايچىلايدىغان گەپلىرىنىمۇ تاقەت ۋە ئىجتىهات بىلەن ئاڭلاشقا ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن ، ئەلا تالادا ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغان ئادەملەرگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ :

— ئىلاهىيەتتىكى دوزاخلارغا بېرىلگەن تەبىرلەرنى ئوقۇپ ئۆز ئەمەلىيىتىمگە سېلىشتۇرۇپ باقتىم ، ها... ها... ها... ! — دەپ ئۆمىدۋار ئاۋازدا قاقاقلاپ كۈلگىنىدىمۇ ، ئۇ دوستىغا تاپا ـ تەنە قىلمىدى ، دوستىنى چەكلىمىدى .

— كۈلۈۋال ، ئاداش . سەنلا كۈلۈپ ـ شادلانساڭ هەرقانداق گېپىڭگە چەك قويمايمەن ! — دېدى هاشىر بىر ئۆڭۈپ ، بىر تاتىرىپ .

ئۇلار هاشىرنىڭ مەسلىهىتى بىلەن ئەلانىڭ ياتقىغا قونغىلى ماڭدى . هاشىر سومكىسىدىن قوي گۆشى چىقىرىپ مەكتەپتىكى بىردىنبىر قاراۋۇل بولغان مۇدىرغا بەردى :

— سائىتىڭ باردۇ ، ئىككى سائەتتىن كېيىن گۆشنى پىشۇرۇپ ئەكىر ، ئاڭغىچە زۇلىيانىڭ ئۆيىگە خەۋەر قىل ، بىز بىللە ئولتۇرىمىز ، ئۇقتۇڭمۇ بۇرادەر ؟ ئاندىن بىزگە دەرهال بىر چۆگۈن چاي كىرگۈزۈڭەت .

بىر پارچە تىكىمەت ، بىر كۆك چامادان ، بىر يوتقان ، بىر كۆرپە ، گۈزەلئايدىن قالغان بىر ماموق ياستوق بىلەن يوللۇق يۈك ئەدىيال... ئەلانىڭ بارلىق بىساتى مانا مۇشۇنچىلىك . كۈلگە كۆمۈ-لوپ قورۇم باسقان مەشمۇ تورۇپتۇ . يۆلەنچۈكلوك بەندىكدە توپا بېسىپ قاچا - قوچا ، چوكا - قوشۇقلارمۇ يېتىپتۇ . چالا كۆيگەن شاخ بىلەن مەدەك ، كۆيۈپ قىلغىيىپ بوۋايغا ئوخشاپ قالغان شام ، ياتاق دەپ ئاتالغان بۇ ئۆينىڭ ئادەم بويى يەتمەيدىغان تورۇسىغا يانداش جايلاشقان سوزۇنچاق دېرىزىسى ، ساھىبخانا ئۆزى ياسۋال-غان ، تېگىگە پاخال سېلىنغان قوپال تەپچەكگىدە چېچىلىپ يانقان كىتابلار ، بۇ ئۆي ئىگىسىنىڭ ناچار ، ئېغىر ۋە ئازابلىق ھايات كەچۈرۈۋاتقىنىنى تولۇق ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ . دېمەك ، ھاشىرغا ھال سورىغۇدەك ھېچ گەپ قالمىغاندى . ئۇ قويىنىدىن رازىيەنىڭ خېتىنى چىقاردى - دە ، تەپچەكگە ئۇستىگە تاشلىدى .

— ئوقۇ ، مەن يېرىم سائەت ئۇخلىۋالمەن . ئوقۇپ بولۇپ پىكرىڭنى ئوچۇق ئېيت ، نېمىدەپ جاۋاب يازساق بولىدۇ ؟

ئەلا ئۇچ بەتلىك خەتنى ياتقىدا مېڭىپ يۈرۈپ ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقتى . ئۇ ھاشىرغا قاردى ، ھاشىر خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتكەن . ئەلا دوستىنىڭ ساقال - بۇرۇتى ئۆسكەن جىددىي چىرايى-غا قاراپ قويۇپ ، ئۆز ئېڭىكىنى سىلىدى . ئۇنىڭ ئورۇق يۈزىنى قويۇق ساقال باسقان ، ئۇ ئورۇندۇقتىكى ئەينەكنى ئېلىپ ئۆزىگە قاردى - دە ، كۈلۈمسىرىدى :

— ھەي رازىيە ، سىز بىلەن بىزنىڭ شارائىتىمىزدا قانچىلىك پەرق بار - ھە ؟ بەلكى سىزنىڭ شارائىتىڭىز مېنىڭكىدىن ياخشى-دۇ ، سىزدە ۋەھىمە - ئەندىشە يوق . سىز پەقەت جازانى ئەمەس ، ئەركىنلىك ، خۇشاللىق ، بەختنى كۈتۈپ ياتىسىز .بىز ئۆزىمىز كۆرمىگەن ، پەرەزمۇ قىلمىغان يولغا كىرىپ قالدۇق . بۇ يولغا

مەجبۇرىي ماڭماقتىمىز . بۇ يول بىزنى نەگە ئاپىرىدۇ ؟ بۇنى ھېچ-قايسىمىز بىلمەيمىز .

— نېمىدەپ كۆسۈرلاۋاتىسەن ، ئاۋاق ؟ ساقال ئالغۇچۇك بار-مۇ ؟ ماك ، قۇدۇقتىن سۇ ئەكىرگىن ، — ھاشىر ئورنىدىن تۇردى ۋە تەپچەكگىدە تۇرغان رازىيەنىڭ خېتىنى چىرايلىق قاتلاپ قىزىل سۇلياۋ تاشلىق كىتابنىڭ مۇقاۋىسى قېتىغا سالدى ، — ھە ، رازى-يەگە قانداق خەت يازساق بولىدۇ ، ئاۋاق ؟

— بۇ قېتىم خوتەندىن يازغان خېتىكىدەك ۋەھىمىلىك بىرنېمە يازمىساك بولىدۇ ـ دە . رازىيەگە لازىمى ، نەسىھەت ، قورقۇتۇش خېتى ئەمەس ، ساداقەت ، سەمىمىيەت بىلەن يۇغۇرۇلغان يۇرەك سۆزى !

— كۆردۇڭغۇ ، رازىيە ماڭا ، دەۋرگە جەڭ ئېلان قىپتۇ !

— دەۋرنىڭ ۋەكىلى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقساڭ سەن دېگەن-دەك ، لېكىن ھەقىقەتنىڭ ، ۋىجدانىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ ئوت-تۇرىغا چىقساڭچۇ ؟

— نېمە ؟ سەن بۇ زەھەرلىك پەلسەپىنى نەدىن تاپتىڭ ؟ دەۋر بىلەن ھەقىقەت ، ۋىجدان ئوتتۇرىسىدا شۇنچىلىك چوڭ ھاڭ بارمىكەن ؟

— شۇنداق ، بۇ ھاڭ تېخىمۇ زورىيىۋاتىدۇ !

— بۇ گەپلىرىڭ ئۇچۇن جاۋاب بېرىسەن ، ئەلا !

— مەن سېنىڭ ھىمايەڭگە موھتاج ئەمەسمەن ، ھاشىر . مەن سېنى ۋىجدان ئىگىسى سۈپىتىدە قەدىرلىگەن ، دوست بولغان ، ھازىرمۇ شۇنداق . مەن سېنى رەھبەر ، كوممۇنىست دەپ ھۆرمەتلە-ۋاتقىنىم يوق !

— رەھبەر ، كوممۇنىست دېگەن سۆزلەر بىلەن ۋىجدان دېگەن سۆز بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشىمىكەن ؟ بۇ نەزەرىيىلەرنى نەدىن

تاپتىڭ ، ئەلا ؟

— ماڭا تۇرمۇشنىڭ ئۆزى ئۆگەتتى ، رەقىپىمۇ رەھبەر ، كومـ-مۇنىست ، ئۇنىڭدىن چوڭلىرىمۇ ، ھازىر رادىئو ، گېزىت ، كىتاب-لاردا ماختىلىپ يۈرگەن نۇرغۇن داڭلىق شەخسلەرمۇ رەھبەر ، كوممۇنىست ، لېكىن ئۇلاردىن نۇرغۇنلىرىنىڭ ئىسمى يېزىلغان قەغەزگە «ۋىجدان» ، «ھەقىقەت» دېگەن سۆزلەرنى يازغىلى بولماي-دۇ . نېمىشقا دەمسىنا ؟ مەن رەھبەر ، كوممۇنىست دەپ بىرىنچى بولۇپ لېنىننى تونۇغان ، ئىنسانلارغا ھەقىقىي ئۇلگە بولالايدىغان نۇرغۇنلىغان ماركسچە ، لېنىنچە كوممۇنىستلار توغرىسىدا نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئارتۇقچىلىقى ئىككى : بىرىنچىسى ، ۋىجدانلىقلىقى ، راستچىللىقى ؛ ئىككىنچىسى ، قورقـ-ماس ـ قەيسەرلىكى !

ئەلا جىم بولۇپ قالدى . ھاشىرمۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئىنكار قىلغۇدەك گەپ تاپماقچى بولغاندەك ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى . سىرتتا ئىزغىرىن شامال ۋىزىلدايتتى . سوزۇنچاق پەنجـ-رىنىڭ سۇنغان كۆزىنىكىگە چاپلانغان قەغەز لەگلەك دارقىراتمىسـ-دەك گىزىلداپ ئۆي جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى . ئۇزاق جىم-جىتلىقتىن كېيىن ھاشىر كۈلۈمسىرەپ ئەلاغا قارىدى :

— ماقۇل ، دوستۇم ، بۇ قېتىم راست گەپ قىلاي ، رازىيەگە يۇرەك ـ قەلبىمنى يېرىپ كۆرسىتەي ، ئەمما بۇ يېرىلغان قەلبنى رازىيەدىن بۇرۇن سەن كۆرۈپ باق !

نەق شۇ چاغدا بىر جاۋۇر گۆش كۆتۈرۈپ ، ئايالىغا نان ـ چاي كۆتۈرتۈپ مۇدىر كىرىپ كەلدى .

— ئاۋاق ، راسا بىر ئىچەيلى ، — دېدى ھاشىر كۈلۈپ ، — خۇددى بېيجىڭدا بۇنىڭدىن يەتتە يىل ئالتە ئاي بۇرۇن ئىچكەندەك ئىچىشەيلى !

— يەنە شۇ 1960 - يىلى تۆتىنچى ئايدىكىدەك تالاش - تارتىش قىلىپ ، ئاخىر سوقۇشىدىغان گەپمۇ ؟

— سوقۇشساق سوقۇشتۇق ، — دېدى ھاشىر كۇلۇپ ، — ئىككىمىزنىڭ ھاياتىنى چۈشىنىشىمىزدە ئىختىلاپ بار . يەتتە يىل بولدى ، مۇنازىرىمىز ئاخىرلاشمىدى ، قانچە قېتىم سوقۇشتۇق ، يەنە ئەپلەشتۇق . بۇگۈن سوقۇشساڭ زىيان تارتسەن ، ھارۋىكەش ماڭا بولۇشىدۇ . ئۇنىڭ قامچىسىنى ئۇنتۇمىغانسەن ؟

مۇدىر خىجىل بولدى ، ئىككى دوست قاقاقلاپ كۇلۇشتى .

زۇلىيا تاپسىدا پەيدا بولدى ، ئۇ قىزىل دۇخاۋا بۆكسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ قاقاقلاپ كۇلدى .

— بەللى ، بەللى ، — دېدى ئۇ قاشلىرىنى ئوينىتىپ ، — ئويناشنى بىلىسىلەر - دە ، يەر تاللاشقىمۇ ئۇستا . بىر بولسا ئۇتەيدىكى تاشلىق قاپتال ، بىر بولسا مۇنۇ ئېيىق ئۆڭكۇرى ، ھا... ھا... ھا !...

ئۇلار «ئۆڭكۇر»دە يېرىم كېچىگىچە كۇلۇشتى .

5

ئۇلار ئوخشىغان قورۇما شورپا بىلەن غىزالىنىپ ، ئاش ۋاقتى بىلەن زۇلىيانىڭ ھويلىسىدىن شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى .

«گاز» ماركىلىق يۈك ماشىنىسى بىلەن يولغا چىقماق شەھەر - لىكلەر ئۈچۈن ئادەتتىكى بىر ئىش بولغىنى بىلەن ، يېزىلىقلار ئۈچۈن چوڭ يېڭىلىق . شەھەردىن قىرىق نەچچە كىلومېتىر يىراق - لىقتىكى بۇ يېزىغا ماشىنىمۇ كەمدىن - كەم كېلىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، كەلگەندىمۇ ھاشىرنىڭ شوپۇرىدەك بۇنداق ياۋاش ، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان شوپۇرلار زادىلا كەلمەيدۇ . بۇ يەرگە كېلىدىغان شوپۇرلار گۈڭشې شۇجىسىدىنمۇ يۇزلۈك ، يېزا باجگە -

رىدىنمۇ سۈرلۈك بولۇۋالىدۇ - دە ، دېھقانلار ماشىنىسىغا چىقماق-چى بولسا ، بەش تەڭگىلىك يۈكى ئۈچۈن ئۈچ - تۆت كوي ھەق ئالىدۇ . لېكىن ، ھاشىرنىڭ شوپۇرى ئۇنداق ئەمەس ، مانا قاراڭ ، ئۇنىڭ ماشىنىسىدا نېمىلەر يوق : ئاشلىق ، ماي ، نان - توقاچ ، كىگىز - كېچەك ، ساندۇق ، بۆشۈك ، تۇخۇ ،غاز ، كۆكتات ، ياغاچ - كۆتەك ، ھەتتا قوي ، تايىنچا - تورپاقلارنىڭمۇ كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ تۇرۇپتۇ . يۇقىرىقى دېھقان بايلىقى ۋە شەھەر بازىرىدا پۇلغا ئايلانماقچى بولغان بۇ نەرسىلەر ئىگىلىرى بىلەن بىللە ماشىنا كوزۇپىغا تىقىلغان . دېھقانلار ئاشۇ «بايلىقى» بىلەن ماشىنىدىن ئورۇن ئالالىغانلىقى ئۈچۈن خۇشال ، مەغرۇر . ئۇلار-نىڭ ھەييارلىرى شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇتىنى تولغاپ ، مالىخايلىرىنى قىرلىۋېلىشقان . ماشىنا خۇددى بوغجۇمىسى ئېغىر قىزنى كۆچۈرۈپ ماڭغاندەك توپا توزۇتۇپ ، ۋاڭ - چۇڭ ، چۇقان - سۈرەن ئىچىدە ئىلى دەرياسىنى ياقىلاپ ماڭغان قەدىمىي كارۋان يولى بىلەن غەربكە — شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

كابىنكىغا ھاشىر ، ئەلا ، زۇلىيالار تىقىلىشىپ ئولتۇرۇشۇۋالغاچقا ، شوپۇر يىگىت ماشىنىسىنى يېنىچە ئولتۇرۇۋېلىپ ھەيدەشكە مەجبۇر بولدى . بۇ خىل قىلىق قاتناش قائىدىسىگە خىلاپ ، لېكىن بۇ دېگەن 60 - يىللار ، جۇڭگونىڭ 60 - يىللىرى «قاتناش قائىدىسى» دېگەننى ئاللىقاچان ئەخلەت ساندۇقىغا چۆرۈۋەتكەن ، شۇڭا ئادەملەر پويىزغا يامىشىپ چىقىپمۇ ، ماشىنىنىڭ كەينىگە چاپلىشىۋېلىپمۇ شەھەردىن شەھەرگە كېتىۋېرىدۇ . جۇڭگونىڭ نەچچە مىليون «قىزىل قوغدىغۇچىلىرى»نى بېيجىڭ ، شاڭخەيلەر-گە پۇلسىز ، بېلەتسىز توشۇپ ، تەرتىپسىزلىككە ئۆگەنگەن قاتناش قوراللىرى ھەرقانداق قائىدىگە بويسۇنمايدۇ ، چۈنكى بۇ 60 - يىللارنىڭ ئاخىرى - دە !

دېھقانلارنى توپىغا چۆمۈلدۈرۈپ تونۇغۇسىز قىلىۋەتكەن ماشى-

نا غۇلجا شەھىرىگە يېقىن قالغاندا جىرغىلاڭ دېگەن سايدىكى سۇ بويىدا توختىدى . ئادەملەر يۇيۇنۇپ ، رەڭگىرويىنى تۈزەشتى .

ئەلا ھاشىرغا چاقچاق قىلدى :

— بولدى ، بەك سەتەڭ بولۇپ كەتتىڭ . رازىيەنىڭ كۈنچىلىكى تۈتۈپ تۇرمىدىن چىقماي قويمىسۇن يەنە !

— رازىيە چىراي بىلەن ھېسابلىشىدىغان سېنىڭ گۈزەل مېشىچانكاڭ ئەمەس !

ھاشىر شۇنداق دېدى ـ دە ، دوستىغا ئىتتىك قارىدى . ئەلا دەرھال ئۆڭگەنىدى .

— يۈرىكىڭ جىغ قىلىپ قالدىمۇ ، ئاۋاق . مەن بۇ قېتىم جەزمەن سېنى گۈزەلئايىنىڭ ئۆيىگە باغلاپ تاشلاپ قويۇپ چىقىمەن . يا شۇ يەردە ئاچتىن ئۆل ، يا بالاڭ بىلەن خوتۇنۇڭنىڭ مېھمىنى بول .

— مۇشۇ يەردىن قايتىمەن !

— مىدىر قىلساڭ ، بىرلا بۇيرۇق بىلەن باغلىتىۋېتىمەن !

ئۇلارنىڭ بۇ گەپلىرى چاقچاق ، لېكىن ھاشىرنىڭ ئەلانى مەجبۇرلاپ ئېلىپ كېتىپ بارغىنى راست .

غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى قارىدۆڭ مەھەللىسىدىن كىرىپ كەلگەن ماشىنا قەدىمىي توخۇ بازىرىنىڭ كوچا ئېغىزىدا توختىدى . دېھقانلار ھارۋا ، ئادەم ، ماشىنىلار يول تېپىپ ماڭالمايدىغان خەنزۇ بازىرىغا كىرىپ ، ئەكەلگەن مالىلىرىنى پۇل قىلىپ ، ئىشلىرىنى پۈتتۈرۈشكە ئالدىرىشاتتى . ئۇلارنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى ئۆزىمىزگە ئايان : تۇساق قوي ئەللىك ـ ئاتمىش يۈەنگە ، تايىنچا ـ تورپاق يەتمىش ـ سەكسەن يۈەنگە ياراسا ياكى دېھقان بۇغداي ئۇنىنىڭ بىر پۇتىنى ئون سومدىن ، پەمىدۇر قېقىنىڭ كىلوسىنى ئۈچ سومدىن پۇل قىلالىسا بولدى . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇلار بازارىدىنمۇ ، دەۋرىدىنمۇ رازى بولىۋېرىدۇ . لېكىن ، مۇنۇ

هاشىرنىڭ قارىشچە ئاغىنىسى ئەلانى رازى قىلماق تولىمۇ تەس ، ئۇنىڭ مۇنۇ ھەممىلا نېمىگە زەن قويۇپ ، ھەممىلا ئىشتىن پۈتۈن جەمئىيەتكە مۇناسىۋەتلىك چوڭ خۇلاسىلەرنى چىقىرىشقا ئادەتلەنگەن ئاغىنىسى قاچانمۇ ئۆزى ياشاۋاتقان ھايات — جەمئىيەتنى ماختايدىغان گەپلەرنى قىلار ؟ ئۇ نېمىشقا ھەدىسىلا ھاشىرنىڭ زىتىغا تېگىدىغان گەپلەرنى قىلىدۇ ـ ھە ؟ مەسىلەن ، ئاخشام ئەلا ياشلارنىڭ نادانلىقى ئۈستىدە قاينىاپ سۆزلىۋىدى ، ھاشىر : «ئۆتۈمۇشكە قارىغاندا ياخشى» دەپ نارازىلىق بىلدۈردى . ئەلا تېخىمۇ خاپا بولۇپ : «سەن ھەدىسىلا ئۆتمۇش ، ئۆتمۇش ! دەيدىكەنسەن . بىز بىلەن تەڭ ئازاد بولغان ياكى بىز بىلەن تەڭ قۇرۇلۇش باشلىۋەتكەن دۆلەتلەرگە قارىمايدىكەنسەن . ئۇلار نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ ، بىز نېمە قىلىۋاتىمىز ؟ باشقىسىنى قويماي . بىز ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بىلەن ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش ئىشىنىلا ئالايلى ، بىزگە مۇناسىۋەتلى بولمىغان دۆلەتلەردە مەخسۇس كەسپىي ئورگانلار قۇرۇلغان . بىزدە بولسا ، پۈتۈن مەملىكەتتە بۇ خىل ئىدارە تۇرماق ، ئىشخانىمۇ يوق . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىشقا تۈتۈش قىلغۇچى ئادەملەر دىكتاتورىنىڭ ئوبيېكتى ! » ھاشىر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قانچىلىك خاپا بولدى . ئازابلاندى ؟ ھاشىر ماڭا مۇشۇنداق ئىلىم ـ پەن خورلىنىۋاتقان بىر دەۋرنىڭ پارتكوم شوجىسىمۇ ؟ دۇرۇس . بىز كەمبەغەلرەك ، نۇرغۇن ئىشلارنى تېخى قىلالمىدۇق ، لېكىن كەلگۈسىدە ، يېقىن كەلگۈسىدە قىلىمىز ـ دە !

ئەلا ھەربىر ئىشقا سەپسېلىپ ، خۇددى يۇقىرىدىن جەمئىيەتنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن بىر ئىلمىي خادىمدەك بازارغا ئىچكىرىلەپ ماڭدى . ھاشىر ئۇنىڭ نارازى بولۇپ ۋالاقلاپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ ، خۇددى كۆيۈمچان ئانا ئۆز بالىلىرىنىڭ ئەيىبىنى تەرسا مىجەز ئىبرىدىن يوشۇرغاندەك ، ئېھتىيات ۋە يېلىنىش بىلەن ئەلانىڭ كەينىدىن ماڭدى . زۇلىيا بولسا خالىيراق ئاشخانا تېپىپ

قورساق تويغۇزۇش ، يېزىدىن سۈلياۋ تۇڭغا ئېلىۋالغان «دولانيۇ-زى ئاق هاربقى»دىن تېتىپ بېقىش كويىدا .

— لەڭزى بېشىغا چىقىپ ، چىمەنلىكتە يانپاشلاپ يېتىپ ئۆپكە - هېسىپ ، كاللا - پاقالچاق بىلەن ئاز - تولىدىن ئىستېمال قىلساق قانداق ، ئۆكىلىرىم ؟ — دېدى ئۇ ئاخىر ماڭۇ ئۇن - تىنسىز كېتىپ بارغان دوستلىرىدىن ئىچى پۇشۇپ .

— تاش پولاتنىڭكىگە بارمىزمۇ ياكى ئوسمانىنىڭ دادىسىنىڭ-كىگە بارمىزمۇ ؟ — هاشىر ئاخىر سورىدى ، — ماشىنا دۆڭدە ساقلاپ تۇرۇڭاتىدۇ (شوپۇرغا بايتوقاي سارىيىدا بىزنى ساقلا دې-گەن) . مېڭىۋېرىمىزمۇ ؟

— قارا ، ئاڭۇ يەردە ئىككىسى مۇشتلاشتى ! — دېدى ئەلا بوينىنى سوزۇپ ، — نېمە تالاشقاندۇ . قارا ، بىرىنىڭ باش - كۆزى قانىدى ، قولىغا پىچاق ئالدى . ۋاي ، ئۆلتۈرىدىغان بولدى ! — ئۇ هاشىرنىڭ سوئالىغا جاۋابمۇ بەرمەي يول تالىشىۋات-قان هارۋا ، ئادەملەرنى ئىتتىرىپ ماجىرا بولۇۋاتقان تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى - ده ، هايت - هۇيت دېگۈچىلا كۆزدىن غايىب بولدى . هاشىر بىلەن زۇلىيا يوق يەردىن ئىش تېپىۋالغان هەمراهىنى تىللە-شىپ ، توپ ئىچىگە قاراپ تەستە يول تېپىپ مېڭىشتى .

كۈن ئىسسىغان ، بازارچىلار قېرى قارىياغاچ تۈۋىدىكى ئۇۋۇ-سىدا مىغىلداشقان چۈمۈلىلەردەك تولا . ئۇلار هەممىسى ۋارقىراش-ماقتا . ئات ، ئېشەك ، كالا ، قوي ، توخۇ ، ئۆردەكلەرمۇ تىنچ ئەمەس ، بۇ چۇشەنگىلى بولمايدىغان نەچچە مىڭ كىشىلىك خور ئىچىدە كۈلكىمۇ ، يىغىمۇ ، ناخشىمۇ ، تىل - ئاهانەتمۇ ، سىياسىي تەشۋىقاتمۇ ، دىۋانە - مەددااهلارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ بار . بىر - بىرىگە مۇناسىۋەتسىز ، بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى ، بىر - بىرىنى رەت قىلىدىغان بۇ ئاۋازلار ، بىرلا ئېهتىياج — هايات ئۈچۈن هەربىرىمىزنىڭ قىلىش يۈزىسىدىنلا ئۆزئارا ئارىلىشالىغان . هاشىر بىلەن زۇلىيا

تەرلەپ ـ پىشىپ ، كىيىملىرىنى ھارۇندىكى ئوتۇنلارغا ئىلىندۇ-رۇپ ، ئاخىر بىركەمدە توپنىڭ ئالدىغا ئۆتتى . ئۇ يەردە باش ـ كۆزى قانغا بويالغان بىرى ئەلاغا ئېسىلىۋالغان ، ئەلا كىيىملىرى قىپقىزىل قانغا مىلەنگەن ھالدا ئۆزىنى ھىمايە قىلىپ بىرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىماقتا ئىدى .

— مانا ئاجرىتىڭ ، مانا ئادەمگەرچىلىك ! — دېدى زۇلىيا بوغۇلۇپ . ھاشىر بولسا يوغان گەۋدىسى بىلەن ئادەملەرنى مۇرىدەپ توپنى يېرىپ مەيدانغا چۇشتى ۋە ھېلىقى «مۇتتەھەم»نىڭ گەجگەسىدىن مۇجۇپ تۇتۇپ يەردىن سىلكىپ ئالدى ـ دە :

— مۇتتەھەم ، كىمگە مۇشت ئېتىۋاتىسەن ، كىمگە ؟ — دەپ ۋارقىرىدى .

«مۇتتەھەم»نىڭ ھەمراھلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن مەيدانغا يالىڭاچلىنىپ يۇگۇرۇشۇۋىدى ، ناتونۇش ئادەملەر ھاشىر بىلەن ئەلانى «ھارام تاياق»تىن ساقلاپ قېلىشتى :

— ھاشىر شۇجى !

— ئەلا ، ھېلىقى ئالىم ! — دەپ ۋارقىرىشاتتى ناتونۇش ياشلار ، دېھقانلار .

ئۇلار «لەڭزىبېشى» سۇيىدە تازىلاندى . ئەلاغا يېڭىدىن چاپان سېتىۋېلىشقا توغرا كەلدى .

— بۇ قانداق پېشكەللىك ! — دېدى زۇلىيا تېرىكىپ .

— ئۆزىمىز ئىزدەپ تاپقان پېشكەللىك ! — دېدى ھاشىر تەنە قىلىپ .

— سەن بىلەن بىز تۇزەشكە تېگىشلىك پېشكەللىك ! — دېدى ئەلا كۇلۇپ قويۇپ ، — سەن ھاشىر بايىقى بىچارە يېگىتنى يامان بوغۇۋەتتىڭ !

— ئۇ سېنى بوغسا مەيلىمىدى ، ئەمىسە ؟

— ئۇ نادانلىقتىن ، غەزەپتىن بوغدى . بىلەمسەن ، ئۇنى بىر

تۇخۇم ئۇچۇن ئۇردى . مەن ئارىلاشمىغان بولسام ، بىر تۇخۇم ئۇچۇن ھېلىقى رەقىبى بۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولاتتى . بىزنىڭ خەلقىمىز «كەچۈرۈڭ» ، «كېرەك يوق» دېيىشنىڭ ئورنىغا مۇشت ، پىچاق تەڭلەيدۇ . خەلقە بۇنى كىم ئۆگەتتى ؟ بۇ ۋەھشىيلىشىش بولماي نېمە ؟

ئەلا جاۋاب ئالغۇچە ۋاڭلىداپ ئوقلار ئېتىلدى . ئادەملەر بىر - بىرىنى دەسسەپ قۇرغۇيدىن ئۇرکۇگەن قۇشقاچتەك پىتىراشتى . ئەلا ئىككى پارتىيە خادىمىنىڭ ئارىسىدا تۈرۈپ ھېچنەگە قاچماستىن ، بولۇۋاتقان ۋەقەلەرنىڭ شاھىتى ، خاتىرىلىگۈچىسى سۈپىتىدە تۆۋەندىكىلەرنى كۆردى : دېھقانلار ئۆز گوللۇقى بىلەن ئۆز مالىلىرىنى تۈتۈپ قېلىشتى ، ساختىپەز ئوقەتچىلەر قېچىپ كەتتى . ھەربىي پاسوندا كىيىنگەن قوراللىق ئوقۇغۇچىلار دېھقانلارنىڭ ئۈمىد ۋە ياخشى نىيەت بىلەن ئېلىپ كىرگەن مال ، ئاشلىق ، ياغ ، كۆكتات ، مېۋە ، پۇللىرىنى بۇلىۋېلىپ ، قارشىلىق قىلغۇچىلارنى ئۇرۇپ - دومىلىتىپ ، دەسسەپ - چەيلەپ ئىككى ماشىنىنى تولدۇرۇپ كېتىپ قېلىشتى . بايىقى قىم - قىم بازاردا ئۆرۈلگەن كاۋاپدانلار ، ھور چىقىۋاتقان قازانلار ، يېغلاۋاتقان مومايلار ، بالىلار ، بىر - بىرىنى يۆلەپ تەسەللى بېرىشىۋاتقان سەۋرچان دېھقانلار... گويا ئادەملەر ئۇرۇشتىن كېيىنكى شەھەر خارابىسىدە ئۆز يېقىنلىرىنىڭ جەستىنى ئىزدەپ يۈرگەندەك مەنزىرە شەكىللەندى .

— بۇ نېمىدېگەن زومىگەرلىك ؟ — دەپ ۋارقىرىدى بۇ قېتىم زۇلىيا تېرىكىپ - بوغۇلۇپ ، سېرىق بۇرۇتى تىك - تىك بولغان ھالدا ، — قېنى بۇ ئىنساپ ، قېنى بۇ ھۆكۈمەت ! دېھقانغا ۋابال ئەمەسمۇ ، يېزىغا چىقسا قۇرۇق نومۇر بىلەن زاغرا ، شەھەرگە كىرسە تەييارغا ھەييار تۇرغان بۇلاڭچىلار ، دېھقاننى قوغدايدىغان ھۆكۈمەت قېنى زادى ؟

— ھۆكۈمەت مانا؟ — دېدى ئەلا ھاشىرنى كۆرسىتىپ ، — پارتىيە ، ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇللىرى بولغان ئادەملەر بۇ خىل زورا-ۋانلىقنى توغرا دەۋاتسا !

— سەن ئەلا ، تارماق ئېقىمنى ئاساسىي ئېقىمنىڭ ئورنىغا دەسسىتىشكە ئەجەب ئۇستىغۇ ـ ھە؟ بۇ دېگەن ئۆتكۈنچى ھادىسە .

— نەچچە يۈز مىليون دېھقانىنىڭ زاغرا غاجىشى ، نەچچە مىل-يون كادىر ، زىيالىيلارنىڭ ئېگىسىز ئىتتەك خورلىنىشى ۋاقىتلىق ھادىسىما؟

— ئەلا ، سەن يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلما دەيمەن ، مەن ئۆتۈنۈپ قالاي ، ئاداش !

شۇ چاغدا ، ئۇلارغا قاراپ قەدىمىي گىر كوچىسىدىن دەلدەڭ-لەپ نامەت چىقىپ كەلدى . ئۇ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، گەجگىسىگە كىيىۋالغان شەپكىسى ئاستىدىن پاخپىيىپ چىقىپ تۇرغان چېچىنى پۇلاڭلىتىپ باش ئېگىپ كەلمەكتە ئىدى .

— مانا ، دەۋرىمىزنىڭ قەھرىمانى ! — دەپ كۈلدى ئەلا قولى بىلەن نامەتنى كۆرسىتىپ ، — نامەت ، سالامەتمۇ سەن؟

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ، — دېدى نامەت ئېگىلىپ سالام قە-لىپ ، — سىلەرنى ئىزدىگىلى نېكەم . بۇگۈن ئەتىگەن خەۋىرىڭلار كېلىۋىدى ، ئەجەب ياخشى بولدى .

خىلمۇخىل سوئاللار بىلەن ئۆزىنى ئورىۋالغان دېھقانلاردىن قۇتۇلالمايۋاتقان ھاشىر نامەتكە قاراپ ۋارقىرىدى :

— نامەت ئاداش ، خوتەندىن كەلمىسەك بوپتىكەن ، ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ياۋاش ئىدى ـ ھە !

ئۇلار مۇشۇنداق ئاددىي گەپلەر بىلەن نامەتنى كۈتۈۋالدى . نامەت بولسا قوللىرىنى شىلتىپ ، مەيدىسىنى مۇشتلاپ ، كىملەرنى-دۇر تىللىغىلى تۇردى :

— ۋۇي ئاناڭنى ، نەگىلا بارساق بىزگە كۈن يوق ، خوتەندە

مۇسادىرە قىلىنىدىم ، ناھىيىدە بۇلاندىم . بۇ يەرگە كىرىۋىدىم ، بۇ يەردىمۇ تالاندىم . يىگىرمە ـ ئوتتۇز مىڭ يۇەندەك زىيان بولدى ، ھەممىنى قىلغان ئاشۇلار ، مېنىڭ سىلەر بىلەن يېقىنلىقىمنى بىلىپ مەقسەتلىك زەربە بېرىۋاتىدۇ !

— نېمانچە ئاسمانغا ئوق ئاتىدىغانسەن ، ئاداش ، كىمنى تىللاۋاتىسەن ؟

— كىمنى بولاتتى ، سەن كىمنى تىللىساڭ مەنمۇ شۇنى . بىز ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ، ئالغان تەربىيىمىزمۇ ، مەقسىتىمىزمۇ بىر ، بىزنىڭ دوستىمىزمۇ ، دۇشمىنىمىزمۇ ئورتاق !

— ئەمما نىيەت ـ مەقسىتىمىزدە ئورتاقلىق يوق ـ دە ! — دېدى ھاشىر قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، شۇ چاغدا بىرنەچچە دېھقان كېلىپ ئۇلارنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى . بىر دېھقان :

— ئەزىبرايى خۇدا ، ئۆزۈم تېرىغان سەۋزە ئىدى . بالىلىرىم يالاڭ ئاياغ ، ئاشۇ سەۋزىنى پۇل قىلىپ بالىلارغا ئاياغ ئېلىپ بېرەي دېۋىدىم . ئەمدى قانداق قىلىمەن ، كىمدىن قەرز سورايمەن ! ؟ — دەپ زارلىدى .

— مانا ، مۇنۇ نامەتتىن سوراڭ ، نامەت ، بىز بىلەن بىر مەقسەتتە بولساڭ ، مۇنۇ دېھقانغا ئۆسۈمسىز قەرز بەرگىن !

— بولىدۇ ، ئاداش !

يەنە بىر دېھقان ھاشىرغا يېلىندى :

— خۇدا ھەققى ، بىرلا كالىمىز قالغان ، دۇيگە ئىككى مىڭ سومدەك قەرزىمىز بار . مۇشۇ كالىنى سېتىپ بالىلارنىڭ ئانىسىنى داۋالىتاي دېۋىدىم ، سودام پىشقان ، پۇلنى ئالسامىلا بولاتتى . ھاشىر شۇجى ، بىر گەپ قىلسىڭىزا ، سىزلا گۇۋاھچى بولۇپ «راست» دەپ بەرسىڭىز ، ئۇلار كالامنى بېرىۋېتەتتى !

تەرەپ ـ تەرەپتىن ئادەملەر كېلىپ ھاشىرغا يېقىنلىشىشقا

باشلىدى . ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ھازىر ھېچقانداق گېپى ئاقمىدىغان شۇجى ، ھاكىملارنىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ، ھامان بىرىگە يالۋۇرۇش زۆرۈر بولغانلىقى ئۈچۈنلا ھاشىرغا يالۋۇرماقتا ئىدى . ئۇلارنىڭ بۇ ناله ـ پەريادلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ ئازابلىرىنى ئىزھار قىلىش بىلەن ئۆزلىرىگە تەسەللى بېرىشتىن باشقا مەقسەتلىرى يوق ئىدى .

— سەۋر قىلايلى ، كۆپچىلىك ، ۋەزىيەت ياخشىلىنىدۇ . ياخشىلىقنىڭمۇ ، يامانلىقنىڭمۇ ھېسابى بولىدۇ . پارتىيىگە ، خەلققە ئىشىنەيلى ! — دېدى ھاشىر قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ ، قوللىرىنى ھاۋادا بوش پۇلاڭلىتىپ . ئۇنى زۇلىيا ئالدىراتتى .

— ھاشىر شۇجى ، سائەتكە قاراڭ ، ھېچبولمىسا كۈنگە قاراڭ ، پېشىندىن ئېگىلدى . قورساق ئېچىپ باش قايغىلى تۇردى !

— مۇنۇ دېھقانلارنىڭچۇ ؟ — دېدى ئەلا بايىتىن چوڭقۇر خىيال بىلەن تۇرغان يېرىدىن بېرى مېڭىپ ، — بۇلارنىڭمۇ قورسىقى ئاچ ، بۇلار قانداق قىلار ؟

— ھەي ئۇكام ، سىز بىلەن بىز پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ غېمى ـ قايغۇسىنى كۆتۈرۈۋالالمايمىز ـ دە ، ھەممىلا ئادەمنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان نۇسرەت ئىگىسى تېخى تۇغۇلمىغان بولسا كېرەك !

ھەرقانداق تۈگۈننىڭ يېشىمى بولغىنىدەك ، غۇۋغانىڭ ئاخىرى ، دەۋانىڭ يەكۈنى بولىدىكەن . بايىلا جىمجىت بولۇپ قالغان بازار بىردەمدىلا يەنە جانلاندى ، ھېلىقى ئاجايىپ خور يەنە باشلاندى . نامەتنىڭ تىل ـ ئاھانىتىمۇ ، دېھقانلارنىڭ ھال ـ مۇڭىمۇ ، ئەلانىڭ مۇلاھىزە ـ نۇتۇقلىرىمۇ ، ھاشىرنىڭ ئۇمىدۋار نۇتۇق ـ تەسەللىسىمۇ شۇ خورنىڭ ئىچىگە قېتىلدى . ھاشىر بىردىنلا بىر ئىشنى يادىغا ئالدى ـ دە ، ئەلا بىلەن زۇلىيانى ئالدىرىتىشقا باشلىدى .

— بولۇڭلار ، بۇگۈن قانداق قىلىپ بولسىمۇ رازىيە بىلەن كۆرۈشۈش كېرەك ! — دېدى ئۇ ھەممىدىن قول ئۈزۈپ .

ئۇلار «گاز» ماشىنىسىنى ئىلى ئوبلاستلىق ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسى جايلاشقان تېرەكلىك كوچىدا توختاتتى . شوپۇر بىلەن زۇلىيا كابىنكىدا ، نامەت بىلەن يەنە بىر دېھقان يېگىت كوزۇپ ئۈستىدە قېلىشتى . ھاشىر بىلەن ئەلا سوۋغا ـ سالاملىرىنى ئېلىشىپ ساقچى دەرۋازىسىغا كەلدى . كۈنچىقىشقا قارىغان دەرۋازا ، ئۇ يەرنى ھازىر ھەربىيلەر ساقلىماقتا . قىبلىگە قارىغان يېڭى دەرۋازا تۈرمە ئىشىكى ، ئۇ يەردە رازىيە بار . ھاشىر ئالدىدا ، ئەلا كەينىدە قاتارلىشىپ توپتوغرا تۈرمە دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدى . دەرۋازىغا قارىغۇچى ھەربىي ئۈلارنى توستى .

— نېمە ئىش ؟

— جىنايەتچى بىلەن كۆرۈشمەكچى .

— ئىسمى نېمە ؟

— رازىيە ئۆمەر ، ئۇقۇتقۇچى ئايال .

— سىلەر نېمىسى ؟

— مۇنۇ كىشى ساۋاقدىشى ، مەن بولسام ئۇنىڭ يېقىن ئادىمى ھاشىر !

— يېقىن ئادىمى ؟ زادى نېمىسى ؟

— ئېرى ، يولدىشى !

دەرۋازا باققۇچى كۈلۈپ قويۇپ كىرىپ كەتتى ـ دە ، چاسىنى كىيىم كىيگەن بىرىنى باشلاپ چىقتى . ئۇ كىشىنىڭ قاپىقى تولىمۇ يامان ، مۇئامىلىسى قوپال ئىدى .

— كىم ئۇ ، رازىيەنىڭ يولدىشىمەن دېگەن ؟

— مەن !

— نېمىگە يالغان سۆزلەيسەن ، رازىيە تۈل خوتۇنغۇ ؟

— تۈل بولسا ئەرلىك بولمامدىكەن ، بۇنىڭ نېمىسى

يالغانكەن ؟

— ھازىر سەن ئۇنىڭ ئېرى ئەمەس !

— ھازىر بولمىسام ، كەلگۈسىدە بولىمەن !

— ماڭ ، يوقال ، بۇ يەر سېنىڭ مۇھەببەتلىشىدىغان باغچاڭ ئەمەس !

— قوپاللىق قىلما ، ھوي گۈندىپاي ، بۇ يەر سېنىڭمۇ كاللا ئالىدىغان مويتۇڭزاڭ ئەمەس !

— سەن نېمە ئادەمسەن ؟

— مەنمۇ ؟ — دېدى ھاشىر چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ، — بۇرۇنقىسىنى بىلمەكچى بولساڭ ، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ، ھازىرقىسىنى بىلمەكچى بولساڭ ، ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق شتابىنىڭ مەسئۇلىمەن ، مانا ئالاقەم !

ھاشىر تۆش يانچۇقىنى ئۆرۈپ بىر تۇتام قەغەز ، كىنىشكىلارنى چىقىرىپ بايىقى گۈندىپاينىڭ قولىغا تۇتقۇزدى .

گۈندىپاي ھاشىرنىڭ ئالاقىلىرىنى چالا ـ بۇلا ئوقۇپ قويدى ـ دە :

— بۇگۈن كۆرۈشىدىغان كۈن ئەمەس ، سىياسىي جىنايەتچىلەر ھەپتىنىڭ ئىككىنچى كۈنى يېقىنلىرى بىلەن كۆرۈشىدۇ ! — دېدى .

— رازىيە سىياسىي جىنايەتچى ئەمەس ! — دېدى ھاشىر خاپا بولۇپ .

— قانداق جىنايەتچى ئەمىسە ؟

— ھېچقانداق جىنايەتچى ئەمەس !

— بۇ يەرگە جىنايەتچىدىن باشقىسى سولانمايدۇ . بىلىپ قوي ، بۇ تۇرمە ، بىلدىڭمۇ ھوقۇقدار ؟

— جىنايەتچىلەر سولانماي ، جىنايەتچىنىڭ دۈشمىنى سولانغان بولسىچۇ ؟ بىلىپ قوي ، سەن نۇرغۇن بىگۇناھلارنى جازالاپ ، گۇ-

ناھكارلارغا باش قويۇپ يۇرۇۋاتسەن؟ — دېدى ئەلا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ.

— سەن كىم، ئەكسىلئىنقىلابىي خورىكىڭ نېمانچە ئۆسۈپ كەتكەن نېمىسەن، ئەسلىي سېنى سولايدىغان گەپكەن!

— ئالدىرىما، ئۇمۇ بولۇپ قالار، — دېدى ئەلا زەھەرلىك كۈلۈپ، — كىم بىلىدۇ، كەلگۈسىدە ئىككىمىز بىر تۇرمىدە ياتمىزمۇ تېخى؟

— نېمە دېمەكچىسەن، مۇتتەھەم؟ — گۈندىپاي تامدەك تاتىرىپ، ئەلاغا قاراپ بىر قەدەم ئىلگىرىلىدى.

— نېمە دېمەكچىدىم؟ چۈشىنىشلىكقۇ، مەن ئادەم سۈپىتىدە سولانسام، سەن بىر ئىت سۈپىتىدە سولىنىسەن، نېمانچە قوپاللىق قىلىسەن؟ — ئەلامۇ ئالدىغا بىر قەدەم ئىلگىرىلىدى.

ھاشىر ئەلانى ئىتتىرىۋېتىپ ئالدىغا ئۆتتى ـ دە، گۈندىپايغا قاراپ كۈلدى:

— خاپا بولما، بۇرادەر، دوستۇم سەپىراق، تىلى زەھەرلىك بولغىنى بىلەن كۆڭلى ياخشى يىگىت. ئۇنداق بولسا، بىز سەن دېگەن كۈندە كېلەيلى، يۇر ئەلا، كەتتۇق، — ھاشىر شۇنداق دېدى ـ دە، ئەلانى سۆرەپ ماشىنىغا قاراپ ئېلىپ ماڭدى، — سەن ئاۋاق، مەن بولمىسام بىر كۈندە نەچچە قېتىم سولاققا كىرىدىغان ئوخشايسەن، بىلەمسەن، بۇ قىزىققانلىقىڭ نېمىنى خاراب قىلىۋاتىدۇ؟ سەن دۇنيادا ئۆزۈڭ ئۈچۈنلا ياشامسىنا؟ خەلقنىڭ، دوستلارنىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇلىرى شۇنچىلىك قەدىر ـ قىممىتى يوق نېمىما؟ نېمىشقا ئۆزۈڭنى تۇتالمايسەن؟

— كۆيۈنگىنىڭگە رەھمەت، ھاشىر، راست ئېيتىسەن، ئۆزۈمنى تۇتالمىدىم، لېكىن ئۆزۈمنىڭ مەيلىمۇ؟ مېنى ھەممىلا ئىشتا چېچىلىدىغان، ھەممىلا نېمىدىن نەپرەتلىنىدىغان قىلىپ قويغان زادى نېمە؟

— بۇنى بىلىپ نېمە قىلىسەن ، ئەلا ، ماڭا ئىشەن . ياخشىلىق ئالدىمىزدا ، بىز ئاجايىپ بىر بىنا سېلىش ئۈچۈن بۇرۇنقى جايلىرىمىزنى بۇزۇۋاتىمىز . تاپتازا ، كۆڭۈللۈك هايات ئالدىمىزدا ، ئاداش !

كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلى خېلىدىن بېرى «لەڭزىبېشى» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ چىمەنلىكتە ئولتۇرۇپ هەر خىل يېمەكلىكلەرنى قوليا‌غلىق ، گېزىتلەرگە يېيىپ قويۇپ ، ۋېلىسىپىت قوڭغۇرىقىنى رومكا قىلىپ هاراق ئىچىۋاتقان بۇ بىر توپ ئادەمنى ئاخىر بۇ يەردىن هەيدىدى . بۇ بىر توپ ئادەم ئىچىدە ، بازارغا ئەكىرگەن قوي ياكى ئۇننىڭ پۇلىنى ئۇلپەتلىرىگە خەجلەپ بېرىپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈۋاتقان دېھقانلارمۇ ، بىر تېيىن پۇل خەجلىمەي بىرنەچچە سائەت ياغلىما گەپلەر بىلەن يېزىلىقلارنى ئالداپ مېهمان بولۇۋاتقان غۇلجا ساختىپەزلىرىمۇ ، بۇ بىر توپ ئادەمدىن ئاللىقاچان بىزار بولغان ، لېكىن كېتىشنىڭ يولىنى تاپالمايلا نەچچە سائەت ۋاقىتنى بىكار ئۆتكۈزۈۋاتقان هاشىردەك ئىشۋاز ، ئەلادەك كىتابخۇمارلارمۇ ، بۇنداق ئىلتىپات ، چاقچاق ، مەئىشەت تۆكمە بولغان سورۇننى كۆرسە مەيدىسىنى يېقىپ يېتىۋالىدىغان نامەتتەك ئويۇنچىلارمۇ ، زۇلىيادەك ئەستايىدىل كۆڭۈل ئېچىشنى بىلىدىغان دىلكەشلەرمۇ ، قىسقىسى ، هەر خىل مىجەزلىك ، هەر خىل كەسىپلىك ئادەملەر بار . نامەت پات ـ پاتلا كېكىرىپ قويۇپ :

— ۋۇخا دا گېمىڭ ۋەنسۇي[1] ! — دەپ قويىدۇ . زۇلىيا ئۇنىڭغا جاۋابەن كۈلۈپ ، قوللىرىدىن قارس چىقىرىپ :

— غەنىيمەت ، ئاغىنىلەر غەنىيمەت ! — دەپ ۋارقىراپ قويىدۇ . هاشىر هېلىدىن ـ هېلىغا سائىتىگە قاراپ نېمىگىدۇر رەللە بولسا ، ئەلا بېشىنى ساڭگىلىتىپ نېمىنىدۇر ئويلاپ جىم ئولتۇراتى-

① ياشىسۇن مەدەنىيەت ئىنقىلابى ، دېمەكچى .

تى . ئۇلارنىڭ كەيپىنى كۆتۈرۈشنى ئۆزىنىڭ بۇرچى ھېسابلىۋالـ
غان زۇلىيا ھېلىدىن ـ ھېلىغا ھاراق رومكىسىنى قۇشتەك قولىغا
قوندۇرۇۋېلىپ ، كۆزلىرىنى سەل يۇمۇپ ناخشا ئېيتاتتى ۋە ھاشىر
بىلەن ئەلاغا «خۇش كەتتى» قىلاتتى . ئەلا مېيىقىدا كۈلۈپ قويۇپلا
ھاراقنى ئىچىۋېتەتتى ۋە ناخشا ئورنىغا :

ئىككى شاپتۇل بىر ئۆرۈك .
سىلى موللا ، بىز تۇرۇك .

دېگەندەك كۈلكىلىك بېيىتلارنى ئېيتىپ رومكىنى قايتۇراتتى .
ھاشىر بولسا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ زۇلياغا قاراپ قويۇپ :

— ئۇن بىرىنچى ئايدىمۇ كۈزگە تېرىۋاتقان دۇيلەر بار دېگىنە ؟ ! — دەپ قويماتتى .

ئاخىر گۇگۈم چۈشتى ، سوغۇق كۈچەيدى ، نەم چىملىقمۇ ئۇلاردىن زېرىكتى .

— قايتايلى ، بولدى قىلايلى ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى ھاشىر بىرىنچى بولۇپ .

— قوزغىلايلى ، — دېدى باياتىن سوغۇق بولۇشىغا قارىماي بازار بىلەن چىمەنلىك ئارىسىدىكى قارا سۇدىن كېچىپ ئۆتۈپ توشۇقچىلىق قىلىپ يۇرگەن ، خۇمار كۆز ، سىلىق يۈز يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ ، — ئەمما تارقالمايلى ، داستىخان سېلىقلىق ، قازان قاياقلىق ، ئولتۇرۇشنى قىز كۆچۈرـ گەندەك بىزنىڭكىگە كۆچۈرىمىز . مەن تاڭ ئاتقۇچە خىزمەت قىلاي دەپ باياتىن سىلەردىن ئاجرىمىدىم .

— بولدى ، بولدى ، — دېدى ھاشىر قوللىرىنى شىلـ تىپ ، — ئۆيۈڭگە كېيىن بارىمىز . ئىشىمىز بار بىزنىڭ !

— ھېچبولمىسا كېيىن بېرىش ئۈچۈن ئىشكىمنى كۆرۈپ قويىسىلەر ـ دە !

— شۇنداق بولسۇن ، — دېدى زۇليا خۇشال بولۇپ ، — ئەلا بىلەن بىزنىڭ ھاشىر ئىچمىدى . قۇلاقنى تۇتۇپ ناخشىمۇ ئېيتار-مىز ، تېخى !

— شۇنداق قىلايلى ، بىچارىلەرنىڭ كۆڭلى ، ھاشىر شۇجى ، ئىش دېگەن تېپىلىدۇ . كۆڭۈل تېپىلمايدۇ ، جۇمۇڭ !

مەستلەر ھاشىرنى قولتۇقلاشتى . ئەمدى خەنزۇ بازىرىدا مەستلەر ، سۇيۇقئاش ، كاۋاپ ساتىدىغانلاردىن باشقا ئادەم قالمە-غان . نەلەردىندۇر يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانايلىرى غەزەپ بىلەن سۆزلىمەكتە ، شوئار توۋلىماقتا ؛ يەنە نەلەردىندۇر مىلتىق ، ئاپتو-مات ئېتىلماقتا . ماشىنىلاردىن بىرلىرى تۆت ، بىرلىرى بەشتىن سىگنال بېرىپ شىنجاڭدىكى ئىككى چوڭ تەرەپنىڭ كۆرەش نىشانە-سىنى ئىپادىلەپ يۈگۈرۈشمەكتە··· لېكىن ، مۇنۇ ئون نەچچە ئادەم خۇددى زايومكىغا ياكى جىرغىلاڭغا بېرىپ دەريا بويىدا ئويناپ قايتقان غۇلجا ياشلىرىدەك خۇشخۇي . ئۇلار كۈلۈشمەكتە ، ۋارقى-رىشىپ چاقچاقلاشماقتا . ئۇلار خۇددى جەمئىيەتتىكى ئاۋۇ ئىككى تەرەپنىڭ تىللىشىش ـ ئېتىشىشلىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىز-دەك . ئۇلار گويا دۇنيادىن كۈلكە ۋە چاقچاق بىلەن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈنلا يارالغاندەك ، ھاياتنىڭ مەقسىتىمۇ گويا كۆڭۈل ئېچىش دەپ قارايدىغاندەك كۆرۈنمەكتە . لېكىن ، ئۇلار كۈلكە ۋە چاقچاق بىلەن نېمىلەرنى يوشۇرۇۋاتىدۇ ، نېمىلەرنى ئىپادە قىلىۋاتىدۇ ۋە نېمىلەرنى ئۇمىد قىلىۋاتىدۇ ، ئەلۋەتتە بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ ـ دە !

مانا ئۇلار چوڭ خەتلىك گېزىتلەر دەسسىلىپ ، ئۇچۇپ يۇر-گەن كوچىلاردىن ئۆتۈپ مەھەللىگە ئەگىيدىغان چوڭ كۆۋرۈككە كەلدى . ھېلىقى ساھىبخانا بايانىن يولدا كەلگۈچە ، كىم قوي سويالايدۇ ؟ ئۆي ياخشىمۇ ، ئۇزۇم بارمۇ ئاستىمۇ ؟ پولۇ يەيمىز-مۇ ، نېرىنمۇ ؟ دېگەندەك سوئاللار بىلەن كىشىلەرنى پاراڭغا سېلىپ

كەلگەنىدى . مانا ئەمدى كۆۋرۈككە كەلگەندە ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۆزرە ئېيتتى :

— ئىلتىپات ، ئوتتۇز ئوغۇل ، — دېدى ئۇ تولىمۇ سەمىمىيلىك بىلەن ئېگىلىپ ، — بەش مىنۇت ، ياق ، بىر مىنۇت تاماكا چېكىپ تۇرىدىغان بولدۇڭلار . مۇشۇ هويلىدا راسا ياخشى بىر سازچى ئاغىنىمىز بار ، مەن شۇنى دېككىدە ئېلىۋالاي !

— چاتاق يوق !

چاقچاق ، لەتىپە ، كۈلكە بىلەن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى هېچكىم سەزمىدى ، پەقەت هاشىرلا نەچچە قېتىم سائىتىگە قارىدى .

— ئاغىنىلەر ، هېلىقى ساپساچى قاچتى ، — دېدى ئۇ سائىتىنى چېكىپ ، — بەش مىنۇتنى بىر مىنۇتقا قىسقارتىپ كىرىپ كەتكەن ئوغۇل بالا مانا ئوتتۇز بەش مىنۇت ئۆتتى ، تېخىچە يوق !

— يۈزى پولۇ ئەمەستۇ !

— بۇنداقلاردا يۈز نېمە قىلسۇن !

— باياتىن مەيدىسىگە ئۇرغىنى نېمىسى ، كىم ئۇنى زورلىدى ؟

— جەزمەن ئۇ ئىشنى چوڭايتماقچى ، قاراپ تۇرۇڭلار ، بىر توپ سازەندىلەرنى باشلاپ چىقىدۇ ، — دېدى زۇلىيا باشقىلارغا قارشى چىقىپ .

— ياق ، ئۇ قاچتى . هازىر جەزمەن يەنە بىر سورۇندا يالاق يالاۋاتىدۇ ! — دېدى نامەت ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ ، — مەن بۇنداق ساختىلازدىن كۇنىگە يۈزنى ئۇچرىتىمەن . يۈرۈڭلار ، قالغان ئويۇنغا مەن ئىگە !

— ياق ، ئۇ چىقىدۇ ، — دېدى زۇلىيا ، — تەخىر قىلايلىلا !

— ئارقا ئىشىك بىلەن قاچتى . بولمىسا ، يۈرۈڭ ، كۆرۈپ چىقايلى ، — دېدى نامەت زۇلىيانىڭ يېڭىدىن تارتىپ ، — بۇ قورۇنىڭ جەزمەن ئارقا ئىشىكى يەنە بىر كوچىغا چىقىدۇ !

— نېمە دەيدۇ ! — دېدى زۇلىيا دەرگۇماندا نامەتكە ئەگىشىپ ، ئاردىدىن بەش مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن زۇلىيا سۇلتايغان ، نامەت هاياجانلانغان هالدا هويلىدىن چىقىپ كەلدى .

— شەيتان ، — دېدى زۇلىيا قولىنى سىلكىپ ، — بوپتۇ ، ياغاچ قازان بىر قاينايدۇ .

— مۆجىزە ! — دېدى نامەت هاياجان بىلەن هەجىيىپ ، — ئەلا دەپ باققىنا ، بىز كىمنى كۆردۇق ؟

— كىمنى ؟ تېز دە ، داۋلەك ! — دېدى هاشىر بىردىنلا جانلىنىپ ، — گۇزەلئايىنى دەمسىنا ؟ يۇر ، ئەلا ، يولىمىز قىسقاردى . بايىقى قاچقۇنغا رەھمەت !

ئۇ ئەلانىڭ رازىلىقىنى ئالمايلا بىلىكىدىن تۇتۇپ سۆرەپ ماڭدى .

— بىزچۇ ؟ هاشىر شۇجى ، سىزمۇ قاچماقچىمۇ ، — دېدى زۇلىيا ، — قوغلاشماق ئويناىدىغان كۇنمۇ نېمە بۇگۇن !

— بىزنى ئوسمانىنىڭ دادىسىنىڭكىدە كۇتىۋۇڭلار ، باشلا ، نامەت !

هاشىر بىلەن ئەلا هويلىغا يۇگۇرۇشۇپ دېگەندەك كىرىشتى . هويلا چوڭ ، يىگىرمە ـ ئوتتۇز ئۆيلۇك ئادەم جايلاشقان ، ئۆيلىرى ياسداق هويلا ئىكەن . هويلىنىڭ راست دېگەندەك ئۇلار كىرگەن قوش ئىشىكىدىن باشقا يەنە بىر چوڭ كوچىغا قارايدىغان ، سىرتى قاڭالتىرلانغان چوڭ دەرۋازىسى بار ئىكەن .

— بۇ كىمنىڭ ئۆيى ؟ — دەپ سوردى هاشىر چىشىنى چوتكىلاۋاتقان بىر خەنزۇدىن .

— دۆلەتنىڭ ! — دېدى ئۇ تەستە سۆزلەپ .

— ئەسلىي ئىگىسى كىم ؟

— بىلمەيمەن !

— بۇ ئۆي مېنىڭ ! — دېدى تۇيۇقسىزدىن بىر ئوماق

ئوغۇل .

— ئەلى ! — دېدى ئەلا كۆزلىرى دۇگىلەك ، قاپقارا ، ئاق يۇز ، قاڭشارلىق ، لەۋلىرى ئالۇچىدەك سۇزۇك ئوغۇلنى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ ، — ئالتۇن ساقام ، جېنىم بالام ، سېنىمۇ كۆرىدىكەنمەن !

ئوغۇل ئاۋۋال يىتىرقاپ يۇزلىرىنى قاچۇردى ، ئاندىن كېيىن ئالىقانلىرى بىلەن ئەلانىڭ يۇزلىرىنى سىلاپ ۋە كۆزلىرىگە ، مايلاشقان شەپكىسىگە قارىدى :

— هارۋاڭ قېنى ؟

— هارۋام بار ، بالام .

— سەن خاڭدىن كۆمۈر توشۇمسەن ؟

— هەئە بالام ، دادا دېگىن !

— مېنىڭ دادام يەكياخان ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدا .

— ئەلى ئوغلۇم ، داداڭنى ئۆيۈڭگە باشلا ! — دېدى هاشىر قوپال قوللىرى بىلەن بالىنى ئەلانىڭ قولىدىن يۇلۇۋېلىپ پېشانىسىگە سۆيۈپ ، — بىلەمسەن ، بۇ كىم ؟ بىلىدىكەنسەن . ئاپاڭ ساڭا داداڭ توغرىسىدا دائىم سۆزلەپ بېرىدىكەن . بىلىپ قوي ، داداڭ هازىر هارۋىكەش ، پات يېقىندا ئالىم بولىدۇ . ئۇ چاغدا سېنى ئايروپىلان بىلەن ئوينىتىدۇ ! ماڭ ، داداڭنى ئۆيۈڭگە باشلا !

بالا هاشىرنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقتى ـ دە ، ئەلانىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى . ئەلا ئوغلىنى قۇچاقلاپ يەردىن كۆتۈردى . بالا ئەلانىڭ بوينىدىن چىڭ قۇچاقلاپ ، يۇزىنى ئەلانىڭ يۇزىگە يېقىپ پىچىرلىدى :

— جېنىم دادا ، كەتمىگىن ، مېنى بالىلار ئۇرىدىكەن !

ئەلانىڭ مۇرىلىرى سىلكىنىمەكتە ، ئۇ يۇزىنى بالىسىغا مەھكەم چاپلىۋالغان . هاشىر دوستىنىڭ كۆزلىرىنى كۆرەلمىدى . ئۇمۇ كۆز ياشلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتمەكتە ئىدى . شۇ چاغدا

بىر ئايالنىڭ تولىمۇ زىل ، يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئەلى ، ئەلى ، نەدىسەن ، بالام !

ھاشىر يانچۇقىدىن بىر كاللەك پۇل ئالدى ـ دە ، ئۇنى ئەلا-نىڭ يىرتىق يانچۇقىغا سالدى . ئۇ دوستىنىڭ مۇرىسىگە ئاستا پەپلەپ :

— مەن كەتتىم ، ئوسمانىنىڭكىدە كۈتىمەن . بەختلىك بول ، ئاۋاق . بۇ قېتىم كەتمە . ساقچى چاقىرسىمۇ كەتمە ! — دېدى ۋە يوغان ـ يوغان چامداپ كەلگەن تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

ئۇ قوش قاناتلىق ئىشككە بېرىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىدى ، نېرىدا قىزىل پوپايكا كىيگەن ، تۆۋت شال ئارتقان زىلۋا ئايال ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ ، سەھنە-دە ناخشا ئېيتىۋاتقاندەك ھاياجان بىلەن قېتىپ تۇراتتى . بېرىسىدا ئەلا ئوڭ پۇتى بىلەن داجىپ ، كۆرۈمسىز كىيىملىرى ۋە ئورۇق ، ئەمما كۆركەم گەۋدىسى بىلەن قورۇنۇپ سەل ئېگىلىپ تۇراتتى . قارا يۈڭ پوپايكا ، قارا بۇرۇلكا كىيگەن تولىمۇ چىرايلىق ئوغۇل ئەلانىڭ قولىنى ئىككى قولى بىلەن تىرەجەپ تارتىپ ئانىسى تەرەپكە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى . ھاشىر بۇ خىل كۆرۈنۈشنى قەدىمكى گرېك ، فرانسىيە ، ئىتالىيە ياكى رۇمىنىيە ، سوۋېت رەسساملىرىدىن ھېچقايسىسىنىڭ ئەسەرلىرىدە كۆرمىگەن . ئۇ ھاياجان بىلەن پىچىرلىدى :

— مانا بۇ ھەقىقىي رەسىم . ھەتتەڭەي ، بۇ يەردە رېپىن ياكى شۇبېيخۇڭ بولارمىدى !

6

دۇنيادا چىرايى پۈتۈنلەي ئوخشايدىغان ئىككى ئادەم بولمىغا-نىغا ئوخشاش ، كۈندىلىك تۇرمۇش شەكلى ئوخشاپ كېتىدىغان

ئىككى ئائىلىنىڭ ئۆزىگە خاس ئائىلە ئادىتى، تۇرمۇش شەكلى بولىدۇ، ئۇ خۇددى ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ئۆز كىيىمى بولغىنىغا ئوخشاش.

گۈزەلئايمۇ ئۆز قورۇ - جايىدىن ئىككى ئېغىز تاختايلىق ئۆي ۋە ئۆي جاھازلىرىغا ئىگە بولغاندىن كېيىن ئۆزىگە خاس ئائىلە ئادىتى پەيدا قىلىۋالدى. ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك كەچتە ئۆيىگە كەلگەن مېھمانلار بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزگەچكە كەچ ياتاتتى، شۇڭا ئوغلى ئەلىگە ئەتىگەنلىك چاينى قوشنا ئايال بېرىدىغان بولۇپ قالدى، ئۆزى چۈشلۈكى قۇرۇلۇش ئورنىدا غىزالىنىدۇ - دە، كەچقۇرۇن سائەت ئالتىگىچە ئۆيىگە قايتىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ھويلىسىدا ئويناپ، قوشنىلارنىڭ ئۆيىدىن غىزالىنىپ يۈرىدىغان ئوغلى ئەلى، ھەر كۈنى كەچقۇرۇن چوڭ دەرۋازا ئالدىدىكى كۆۋرۈكتە ئانىسىنى بوينىغا گىرە سېلىپ، ئىككى مەڭىزىگە سۆيۈپ قويۇش بىلەن كۈتۈۋالىدۇ. ئالتە ياشتىن ئاشقان بولسىمۇ تېخىلا ئەركىلىكى تۈگىمىگەن ئوغلىنى گۈزەلئاي قۇچاقلىۋېلىپ يان ئىشىك يېنىدىكى يوغان تېرەكلىك ئارىسىغا جايلاشقان سالاسۇن يۆلەنچۈكلۈك بەندىگە كېلىپ ئولتۇرىدۇ - دە، قۇچقىدىكى ئوغلىنىڭ قويۇق بۇدۇر چاچلىرىنى پۇراپ تۇرۇپ:

— دەرسىڭنى ئوقۇدۇڭمۇ، ئەلى؟ — دەپ سورايدۇ. ئوغلى:

— بۈگۈن ئىككى بەتكە تولىدۇردۇم، تازا! — دەپ كۆرەڭلەيدۇ.

— ئەقىللىق ساقام، بۈگۈن نېمە يەيمىز؟

— نان بىلەن چاي.

— ياق، تاماق قىلمىسام بولمايدۇ، ئەلى.

— ئەمىسە، سۆيۈقئاش.

گۈزەلئاي ئوغلىنى بەزىدە كۆتۈرۈپ، بەزىدە يېتىلەپ، قولۇم - قوشنىلىرى بىلەن سالاملىشىپ ئۆز ئۆيىگە كىرىدۇ. ئۇ

ئۆي تۇتۇشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىدۇ . كەچ كىرگۈچە قۇرۇلۇشتا ئىشلەپ ھارغىنىغا قارىماي ، تاختايىنى ھۆل مىشكاپ پارچىسى بىلەن سۈرتۈپ چىقىدۇ ، دېرىزىلەرنى ئېچىپ ئۆينىڭ ھاۋاسىنى يەڭگۈشلەيدۇ ، شۇنىڭدىن كېيىن يەڭگىل ئايىغى بىلەن شىپىلداپ يۈرۈپ تاماق ئېتىشكە باشلايدۇ . لېكىن ، ئۇ دائىم دېگۈدەك ئۆزى تاماقسىز قالىدۇ ، چۈنكى تامىقى تەييار بولغاندا ، بەزىدە ئۇچ - تۆت ، بەزىدە بەش - ئالتە ، كەم بولغاندا بىر ئىككى مېھمان كىرىپ كېلىدۇ - دە ، گۈزەلئاي ئۆز ئادىتى بويىچە مېھمانلارنى تاماققا زورلاپ ، خۇش تەبەسسۇم بىلەن يېرىم كېچىگىچە ئاچ قورساق يۈرۈپرىدۇ . ئۇنىڭ مېھمانلىرى خىلمۇخىل ، بەزىدە ناخشا - ساز - خۇمار ئاياللار كېلىشىدۇ . چۈنكى ، گۈزەلئاي غۇلجىغا كەلگەندىن كېيىن قىلىدىغان ئىشى بولمىغاچقا ، كۈن بويى ئۆيدە يالغۇز دۇتار چېلىپ ، ناخشا بىلەن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ ، ھازىر ئاياللار ئولتۇرۇشلىرىنىڭ سازەندىسى بولۇپ قالغان ، ئۇنىڭ مۇڭلۇق دۇ - تارى بىلەن ھېسسىيات ۋە مەنىگە تولغان ناخشىلىرى نۇرغۇن ئايال - لارغا ئۇنتۇلغان ياشلىقى ، مۇھەببىتى ۋە ھىجرانلىرىنى ئەسلەت - كەن ، شۇڭا ئاياللار ئۇنىڭ ئۆيىگە خۇشتار . بەزىدە ئۇنىڭكىگە ساۋاقداش - دوستلىرى ئەر - ئايال بولۇپ كېلىشىدۇ - دە ، يېرىم كېچىگىچە ساز - ناخشا ، چاقچاق ھەتتا تانسا بىلەن ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىنى ئەسلىشىدۇ . بەزىدە گۈزەلئاي كۈتمىگەن مېھمانلار — مەست يىگىتلەر ھاراق زاكۇسلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىپ كېلىشىدۇ . گۈزەلئاي ئۇلار بىلەن قۇرۇلۇشتا ئىشلەپ يۈرۈپ تونۇشۇپ قالغان ، ئۇلارنىڭ ئىنساپ ۋە ھايادىن چىگرا ئاجراتقان كۆزلىرى بىلەن قوپال ، بىشەم چاقچاقلىرى گۈزەلئايىنى ھەرقانچە خاپا قىلسىمۇ ، ئۇ ساھىبخانا بولغانلىقى ئۈچۈن كۈلكە ۋە سىلىق گەپ بىلەن خىزمەت ئىشلەشكە مەجبۇر بولىدۇ ، لېكىن ئۇلارنى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىشتا قوشنىلىرىنى يارىدەمگە چاقىرىدۇ .

گۈزەلئاينىڭ مېھمانلىرى بۇلار بىلەنلا تۇگىمەيدۇ . بەزىدە سۆزغا ـ سالام ، سىلىق ـ سىپايە مۇئامىلىسى بىلەن ساۋۇتوفمۇ كېلىدۇ . ئۇ : «قىزىم» دەپ تۇرۇپ سۆزلىسىمۇ ، گۈزەلئاينىڭ سەزگۈر نېرۋىلىرى بۇ ھۆرمەتلىك ئۇستازنىڭ ياش ، گۈزەل ئايالغا يەنە باشقىمۇ بىر يوشۇرۇن سەۋەب بىلەن يېقىنچىلىق قىلىپ يۈرگىنىنى خەۋەر قىلىپ قويىدۇ... لېكىن گۈزەلئاينى تولىمۇ تەڭقىسلىقتا قويىدىغان مېھمان يەنىلا رەقىپ . ئۇ تولا كېلىدۇ ، تولا سۆزلەيدۇ ، تولا ۋەدە بېرىدۇ ، تولا يېقىنچىلىق قىلىدۇ ، تېخى ئۇچ كۈن بۇرۇنلا ئۇ ئىككى ھەربىي يىگىت بىلەن بىللە پىكاپتا كەلدى . ئۇ شۇنچىلىك جىق سۆزغا ـ سالام ئەكەلگەنكى ، گۈزەلئاي خىجالەتتىن يىغلىغۇدەك بولدى ، ئاياللار پوپايكىسى ، يوپكا ، ياغلىق ، توپلەي ، پايپاق ، بالىلار كىيىمى ، ئوت چىقىدىغان ئاپتومات ، ماشىنا ، پويىز ، زىراپە ، ئېيىق ، توشقان ، يېمەك ـ ئىچمەك... گويا رەقىپ ئۆگىتىپ قويغاندەك ، ئىككى ھەربىينىڭ ماختاشلىرىچۇ تېخى :

— لاۋرې ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ بېكىتىلدى ، يېقىندا ئېلان قىلىنىدۇ .

— لاۋرې مىللىيلار ئىچىدە سەۋىيىسى ئەڭ يۇقىرى ، مەيدانى ئەڭ مۇستەھكەم ، ئىنقىلابىي غەيرىتى ئەڭ ئۇستۇن ، ئەڭ ئىستىقباللىق رەھبەر !

— لاۋرې يولداشلارغا ئەڭ قىزغىن ، سەمىمىي ، ئاددىي ـ ساددا ، كۆيۈمچان ، سەمىمىي ـ سادىق يولداش !

گۈزەلئايغا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاش بايىقى سۆزغا ـ سالاملارنى قوبۇل قىلىشتىنمۇ تەس . لېكىن ، ئۇ ساھىبخانا ، چىرايلى ئۆزگەرمەسلىكى لازىم . يەنە ئۇ تەربىيە كۆرگەن ، ئەخلاقلىق ئايال ، شۇڭا تەنە ، سوغۇقلۇق ، قوپاللىق دېگەنلەرنى بىلمەسلىكى كېرەك . ئۇ

نېمىلا بولمىسۇن كۆلۈمسىرەپ ، سىلىق گەپ قىلىشى ، باشقىلار-
نىڭ گېپىي ئورۇنسىز بولسىمۇ ، بېشىنى ئىرغىتىپ تەستىقلىشى
لازىم . بولۇپمۇ ، رەقىپنىڭ ئىستىقباللىق رەھبەر ئىكەنلىكى ئېيە-
تىلغاندا خۇشال بولۇشى ، رەقىپكە ھۆرمەت بىلدۈرۈشى ، ئۇنىڭ
ئورنى ۋە ئىستىقبالىدىن لەززەت ئېلىشى لازىم .

شۇ كۈنى گۈزەلئاي شۇنداق قىلدى . ئۇنىڭ بەدىلىگە رەقىپ
قايتار ۋاقتىدا ئۇنىڭ قوللىرىنى ئۇزاق مىجىپ تۇتتى . گۈزەلئاي-
نىڭ كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ :

— ماڭا سىزنىڭ خۇشاللىقىڭىزلا كۈپايە قىلماي-
دۇ ، يەنە ، يەنە ... — دېيەلىدى . گۈزەلئاي ئۇنىڭ گېپىنى ئۇستى-
لىق بىلەن بۆلۈپ ، كارىۋاتتا مۈگدەۋاتقان ئوغلىغا قاراپ :

— ئەلى ، يىقىلىپ چۈشمە ، ساقام ! — دەپ يۈگۈردى ۋە
رەقىپنىڭ قوللىرىدىن قۇتۇلۇپ ، سەزگۈرلۈك بىلەن ئوغلىنى باغ-
رىغا مەھكەم بېسىپ كۆتۈرۈۋالدى .

مېھمانلار كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئىشكىنى ئىچىدىن ئىلىۋېلىپ
ئادىتى بويىچە ئوغلىنى باغرىغا باستى ـ دە ، يۈزىنى ئوغلىنىڭ شوخ
ئوينىۋاتقان يۈرىكىگە يېقىۋېلىپ :

— مېنىڭ قالقىنىم ، ئىشەنگەن تېغىم ، جېنىم ئوغلۇم ،
بىچارە ئاپاڭنى ھمايە قىل . مېنىڭ سەندىن باشقا يۆلەنچۈكۈم
يوق ! — دەپ بۇقۇلداپ يىغلىدى . ئەلى ئانىسىنىڭ ھالقىسىنى
ئويناپ خىيالچانلىق بىلەن خىلى ياتتى ـ دە ، ئۇنىڭ
ئۇزۇن تال ـ تال كىرپىكلىرى ئاستا ـ ئاستا جۈپلەشتى .

بۇگۈنچۇ ؟ ھاۋا سوغۇق ، تېرەكلەر ۋەھىمە بىلەن شالدىرلاپ
ئاخىرقى يوپۇرماقلىرىنى تۆكمەكتە . كەچ كۈزنىڭ نەم ، مۇزدەك
ھاۋاسى ئىلى دەرياسى تەرەپتىن قىش پۇرىقىنى ئەكەلگەن چېغى ،
گۈزەلئاينىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشماقتا .

— ئەلى ، ماڭ بالام ، مۇزلاپ كەتتۇق !

— دادام... نېمىشقا ماڭمايدۇ؟ ماڭ، دادا.

ئەلا بىلەن گۈزەلئاي ئۇن - تىنسىز قارىشىپ تۇرۇشماقتا. تەربىيە كۆرگەن ئايال بۇگۈنمۇ ساھىبخانغۇ، ئۇ نېمىشقا مېھمانىنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلمايدىكەنە؟ ئەجەبا، بۇ مېھمان ھېلىقى قوپال مەستلەر بىلەن داپشاق مېھمانلاردىنمۇ قورقۇنچلۇقمىكەنە؟ بالىسىنىڭ دېگىنىنى قىلىدىغان ئايال بۇگۈن نېمىشقا ئوغلىنىڭ خاھىشىغا پىسەنت قىلمايدىغاندۇ - ھە؟ ئاۋۇ كىيىملىرى ناچار، ئورۇق يىگىت بۇ ئايالغا نېمە يامانلىق قىلغان؟ ئۇنىڭ داڭلىق ئارتىس بولالماي كۈنلۈكچى بولۇپ قېلىشىغا ئاشۇ يىگىت سەۋەبچىمۇيا؟ ياكى ئۇنىڭ گۈزەللىكى، ئىرزۇ - ھەۋىسى، ھەتتا قەدىردان ئاتا - ئانىسى ئاشۇ ناچار كىيىنگەن يىگىتنىڭ ئاۋاق قوللىرىدا بوغۇلۇپ يوقالغانمۇ؟ قىساس، ئۆچمەنلىكىنىڭمۇ چېكىدىن بولدى، يىللار — تاغۇتاشلارنى ئۇپرىتىپ تۇگىتىدىغان بۇ ئۇلۇغ كۈچ، بىر ئايالنىڭ قەلبىدىكى كىچىككىنە تۇگۈچنى يېشەلمىدىمۇ؟ شۇنچە يېشىلمىگەن بۇ تۇگۈچ زادى نېمە؟ قىساسمۇ، نەپرەتمۇ، ئاداۋەتمۇ؟ ياكى...

ئەلى دادىسىنىڭ قولىنى تارتىپ چارچىدى، نە دادىسى بىر چامدام ئىلگىرىلىمىدى، نە ئاپىسى يارىدەمگە كەلمىدى. ئۇ ئاخىر تېپىرلاپ يىغلىدى. ئېھ بالا، ئانا يۈرىكىدىكى توڭنى ئېرىتىدىغان ئوتمۇ بالا، ئانا قەلبىنى تىلىپ پارە قىلىدىغان تىغمۇ بالا. گۈزەلئاي ئاخىر بالىسىنىڭ نالىسىگە چىدىمىدى. ئۇ كېلىپ بالىسىنى ئېڭىشىپ قۇچاقلىدى. ئەلا گۈزەلئايىنىڭ ئېڭىشكەندە ئۆزىگە يېقىنلاشقان چاچلىرىدىن كېلىۋاتقان تونۇش، يېقىملىق پۇراقتىن بىردىنلا ئەس - ھوشىنى يوقاتتى - دە، ئۇمۇ ئىختىيارسىز بالىغا ئېڭىشتى. بىر دەقىقە ئۇلارنىڭ تىنىقلىرى ئارىلاشتى، قوللىرى بىر - بىرىگە تەگدى. تەگدىيۇ، ئۇلار ھەر ئىككىلىسى توك سىمى تۇتۇۋالغاندەك سىلكىندى، لېكىن ھەر ئىككىلىسى قارشى تەرەپ-

نىڭ ھالىغا دىققەت قىلمىدى . چۈنكى ، توك سىمى تۈتۈۋالغان ئادەم جان قايغۇسىدا قالىدۇ - دە ، يېنىدىكى ھەمراھىنى ئۇنتۇيدۇ...

— رەھمەت ، گۇزەلئاي ، ئەلىنى ياخشى تەربىيىلەپسىز ، مېھماندوستلۇقى سىزنى دوراپتۇ .

— جاھىللىقى كىملەرنى دوراپ قالدىكىنتاڭ ؟

ئۇلار بىر - بىرىگە تىكىلىپ قاراشمىدى ، ھال - ئەھۋال سوراشمىدى ، ئۇن - تىنسىز ، يەرنى ئاۋايلاپ دەسسەپ گۇزەلئاينىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىشتى .

ئۆيگە ئەلا ئاۋۋال كىردى . ئۇ ئۆيدە ساھىبخانا گۇزەلئاي ئەمەس ، ئەلى بولدى . ئۇ ئەلانى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزدى ، ئىشكاپتىن تاتلىق - تۇرۇم ، نانلارنى ئېلىپ ئۇستەلگە تىزدى ، گۇزەلئاي تاپسىدىكى ئىككى كىشىلىك كارىۋاتقا سېلىنغان كونا گىلەمنىڭ مويىنى تىتىپ ئۇن - تىنسىز ئولتۇراتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ خىيالى ، پىكرى ، ئارزۇسى نېمە ؟ بۇنى ئەلۋەتتە ھېچكىم بىلمەيدۇ . شۇ تاپتا ئۇنى 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان تۆت يىل ئىچىدە كېچە - كۈندۈز سۆزلىشىش ، كۈلۈشۈش ۋە ئارزۇ - ئارمان ئۇستىدە ئورتاقلىشىشنى تۆت كۆز بىلەن كۈتكەن ۋە ئاخىر بىر ئۆيدە بولۇپ كېيىن يەنە جۇدالاشقان ئادەمنى بىلەن كۆڭلىدە سۆزلەشمىدى دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ ئۇنىڭ قوللىرى گىلەم مويىنى تىتىۋاتقىنى بىلەن يۈرىكىچۇ ؟ ئۇنىڭ يۈرىكى ياشلىق خاتىرىلىرى بىلەن تولغان ھايات كىتابىنىڭ بەتلىرىنى ۋاراقلاۋاتمىغانمىدۇ . ناۋادا شۇنداق بولسا ، ئاشۇ قىممەتلىك كىتابنىڭ قايسى بېتىگە ئاۋۇ ئۇستۈبشى ناچار ، چىرايى سولغۇن يىگىتنىڭ ئىسمى يېزىلمىغان دەيسىلەر ؟ لېكىن گۇزەلئاي ئۇندىمىدى . ھەتتا : «نېمە قىلىپ يۈرۈيسىز ؟» دەپ سوراپمۇ قويمىدى . يىگىت چۇ ؟ ئۇ قارىماققا بالىسى بىلەن سۆزلىشۋاتقاندەك قىلغىنى بى-

لەن ، ئەمەلدە گۈزەلئاي بىلەن سۆزلەشمەكتە . «... سىز قاچانغىچە ھاكاۋۇرلۇق قىلىسىز ؟ سىز مېنىڭ ئالدىڭىزدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، مېنى كەچۈرۈڭ ، ئالدىڭىزدا ئەيىبلىكىمەن ، دېيىشىمنى كۈتۈۋاتامسىز ؟ ياق ، مەن يالغان سۆزلىيەلمەيمەن . مەن سىزگە ۋاپاسىزلىق قىلمىدىم . مەن سىزدىن قېچىپ گەنجا يايلىقىدىكى قارا بۈتخانىغا مۆكۈنۈۋالمىدىم ياكى سىزنى تۈرمۈشتا قىينالغانلىقىمىز ئۈچۈن غۇلجىغا كېتىشكە دەۋەت قىلمىدىم . ئاتا - ئانىڭىز چەت ئەلگە كەتكەن بولسا ، نېمە بوپتۇ ؟ سىزدەكلەر كۆپقۇ . ئۇلار سۆيگىنى ، بالىسى ، خىزمەت ۋە دوستلىرى ئۈچۈن ، ئەڭ مۇھىمى ، ۋەتەنىنىڭ قانغا سىڭگەن مېھىر - مۇھەببىتى ئۈچۈن ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلىپ ئۆز يېرىدە قالدىغۇ ؟ ئۇلار ئاشۇنداق ئاچا يولغا كەلگەندە ، بىر مىنۇتمۇ تېڭىرقاپ تۇرماستىن ئاتا - ئانىلىرى بىلەن خوشلاشتىغۇ ؟ ئادەم ۋەتىنى ، مۇھەببىتى بىلەن قەدىرلىك ، چۈنكى بۇلار سىزدىن قۇربان بېرىشنى ، مۇھىمى ، مۇقەددەس نەرسىلەردىن ئادا - جۇدا بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ . ئادا - جۇدا بولالىسىڭىز ، قۇربان بېرەلىسىڭىز ، سىز ھاياتىنىڭ ئىنسانغا قويىدىغان تەلىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغان بولىسىز ، ئەكسىچە بولغاندا ، سىز ھاياتنى ئالدىغان ، ئۆزىڭىزنى ، باشقىلارنى ئالدىغان بولىسىز . بۇ ئەلۋەتتە چۈشىنىشلىكقۇ ؟ مەن بۇگۈن سىزنى ئەيىبلەش ھېسابىغا ئۆزۈمنى ئاقلىماقچى ئەمەسمەن ، يەنە شۇنداقلا ، سىزگە ھايات ۋە ئىنسان توغرىسىدا دەرس ئۆتمەكچىمۇ ئەمەسمەن ، دېمەكچى بولغىنىم ئاددىيلا ، پۈرسەت غەنىيمەت ، تىلىسىڭىزمۇ مەيلى ، گەپ قىلىڭ !... »

— ئاپا ، نېمىشقا دادامغا سەي قورۇپ بەرمەيسەن ؟

— ھە ، ھىم...

— ئۇ كۈنى ھېلىقى ماڭا ئاپتومات ئەكەلگەن سېمىز ئادەمگە سەي قورۇپ مېھمان قىلدىڭغۇ ئەمىسە ؟

— ئەلى ! ... — گۈزەلئاينىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ ، يۈزى تاتاردى .

— ئۇ كىم ؟ — ئەلا چۆچۈپ سورىدى .

— ئۇما ؟ — گۈزەلئاي تۇنجى قېتىم ئەلاغا تىكىلىپ قارىدى ، — ئۇ رەقىپ .

— رەقىپ ؟ — ئەلا ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — ئۇ بۇ يەرگىمۇ كېلىپ تۇرامدۇ ؟

— مەن چىللىمايمەن ، كەلگەن ئادەمنى كۈتىمەن !

— لېكىن ، ئۇ...

— ئۇ نېمە بوپتۇ ، ئۇمۇ ئادەم !

— سىز ئۇچۇن بەلكى ئۇلۇغ ئادەمدۇ ، لېكىن...

— سىزنىڭ ماڭا تەنە گەپ قىلىشقا ھەققىڭىز يوق ، سىز پۈتۈنلەي يات بىر تۇل ئايالنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىسىز ، ئورنىڭىزنى ئۇنتۇپ قالماڭ ، ھە !

گۈزەلئاي تىترەڭگۈ ، يىغا ئارىلاش ئاۋازى بىلەن تەتۇر قاراپ تۇرۇپ شۇلارنى دېدى ـ دە ، ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن ئوغلىنى باغرىغا باستى .

ئەلا ئايالىنىڭ يۈرەك يارىسىنى ئەقىل كۆزى بىلەن دەرھال كۆرەلىدى . «رەقىپ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن ، مەن ئۇنى ھىمايە قىلىش ، ساقلاش ئورنىغا ، نېمىشقا ئۇنىڭغا تەنە قىلىمەن ؟» دەپ ئويلىدى ئەلا . ئۇ ئەمدى گۈزەلئاينىڭ قانداق ياشاۋاتقانلىقى توغرىسىدا سۆزلىشەي دەپ بېشىنى كۆتۈردى ، شۇ چاغدا گۈزەلئاي ئەلىنى يېتىلەپ تالاغا ماڭدى . ئەلى تارتىشىپ تەستە ماڭدى ۋە دادىسىغا مۆلۈلدەپ قاراپ :

— ماۋۇ ئاپىتوماتنى ئۆستەڭگە تاشلىۋېتىمەن ، بۇ ئەسكىكەن ! — دېدى . گۈزەلئاي بولسا بېشى چۈشكەن ، يۈرىكى پۈچىلانغان ھالدا :

— يۇر ، بالام ، مېھمان قونىدىغان ئوخشايدۇ ، بىزمۇ بىر يەردىن قونىدىغان جاي تاپايلى ! — دېدى .

گۈزەلئاينىڭ شېپىلداپ پېشايۋان پەلەمپېيىدىن چۈشكىنى ، ئۇھ تارتقىنى ، ئەلىنىڭ غىڭشىپ دادىسغا تارتىشقىنى ئەلاغا ئاڭلىنىپ تۇردى . ئۇلارنىڭ تىۋىشى يوقالغاندىن كېيىنلا ئەلا تۆمۈر تۆكۈلدىن بىر چۆمۈچ سۇ ئېلىپ ئىچتى . ئالىيۇمىن چۆمۈچ تېخىچىلا بار ئىكەن ، بۇ ئۇلارنىڭ تۇنجى ئۆيىنىڭ يالدامىسى . ئۇ يەنە بىر چۆمۈچ سوغۇق سۇ ئىچتى - دە ، چۆمۈچنى سۆيۈپ قويدى . ئۇ ئالدىراپ ئۇستەلگە كەلدى ۋە ئەلىنىڭ دەپتىرىگە قېرىنداش بىلەن مۇنۇ سۆزلەرنى يازدى : «ئەلى ، باتۇر ئوغلۇم ، مۇنۇ پۇلغا ئاپتومات سېتىۋال ، ئاپاڭغا ياخشى قارا ، ئاپاڭنى ئاپتومات بىلەن قوغدا ! » ئۇ ھاشىر يانچۇقىغا سېلىپ قويغان ھېلىقى پۇلنى ئۈستەلگە قويدى - دە ، سىرتقا قاراپ ماڭدى .

تالا قاراڭغۇ ، قىبلىدىن سوغۇق شامال ئۇرۇۋاتاتتى ، قارمۇ ئۇچقۇنلاپ چۈشمەكتە . ئەلا ئارقا ئىشىكتىن چىقىۋېتىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىدى . ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ، يۈرىكى ئېچىشتى ، لېكىن ئۇ يىغلاش ئورنىغا لەۋلىرىنى چىشلەپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى .

گۈزەلئاي ئۇ كېچىسى ئۇخلىيالمىدى . ئۇ قوشنىسى — يالغۇز ئوغلى قۇرۇلۇشتا ئىشلەيدىغان تۇل مومىاينىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ ئەلانىڭ چىقىپ پەلەمپەيدىن چۈشكىنىنى ، ئارقا ئىشىكنىڭ تاراقلاپ يېپىلغىنىنى ئاڭلىدى . ئەلا كېتىشى بىلەن ئوغلىنى باشلاپ ئۆيگە كىردى ، خەتنى ئوقۇدى ، بالىسغا ئوقۇپ بەردى . ئەلىگە دادىسى توغرىسىدا ، كەلگۈسى توغرىسىدا ئۇزاق ھېكايە سۆزلەپ بەردى . ئەتىسى بازارغا ئاپىقىپ ، دادىسى قالدۇرغان پۇلنىڭ ھەممىسىنى خەجلەپ ئەلىگە كىيىم - كېچەك ، ئويۇنچۇق ، يەيدىغان نەرسىلەر ئېلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى ، ئوغلى

ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن ئەينەككە قاراپ ئۆزاق ئولتۇردى . ئۇنىڭ پېشانىسىگە ، كۆز قۇيرۇقلىرىغا ئىنچىكە سىزىقلار چۈشكەن ، قۇ-لاقلىرىنى چۈمكەپ تۇرىدىغان بۇدۇر چاچلىرى بۇرۇنقىدەك يالتىراق ، جىلۋىدار ئەمەس ، پەقەت خىيالچان كۆزلىرى ، سۈزۈك يۈزىگە شولا تاشلاپ تۇرىدىغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى بىلەن گۈزەل-لىك يارانقۇچىسىنىڭ ماھىر قوللىرىدا پۈتكەن ئاجايىپ چىرايلىق بۇرنىلا ئۇنىڭ ھېلىمۇ تارتىملىق گۈزەل ئايال ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىپ تۇرۇپتۇ . ئۇ ئەلۋەتتە بۇ خىل تېپىلغۇسىز چىرايى بىلەن مەغرۇرلىنىشقا ، ئۆزىنىڭ بىر يىگىت ئالدىدىكى ئاجىز - بىچارە-لىكىنى ئامالىنىڭ بارىچە يوشۇرۇشقا ھەقلىق ! ئۇ ئەلۋەتتە بۇ چىرايى ۋە خۇلق - مىجەزى بىلەن مەئىشەت ، راھەت تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشكە ، ئۆزىگە شەرتسىز بېقىنىدىغان بىر ئەركەك بىلەن بەختلىك بولۇشقا ھەقلىق ! لېكىن ، ئۇ ئۇنداق قىلمىدى . ئۇ غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن كۈنىدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە نۇرغۇن ياخشى مەسلىھەت ، مۇڭاپىق لايىق ، ھەتتا ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر-نىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتىنىمۇ سوغۇق قانلىق بىلەن رەت قىلىپ كەلدى . ئۇنىڭ باشقىلارغا بېرىدىغان جاۋابى تولىمۇ ئاددىي . ئۇ : «خاپا بولماڭ ، مەن سىزنى بەختسىز قىلىشنى خالىمايمەن ! » دەيتتى .

ئۇنىڭ بۇ گېپىگە باشقىلار نۇرغۇن چىرايلىق سۆزلەر بىلەن جاۋاب بېرىپ ، ئۇنىڭغا ئاجايىپ گۈزەل ھايات يوللىرىنى كۆرسەت-كەن تەقدىردىمۇ ، ئۇ ئۆزىنىڭ بايىقى سۆزىگە ھېچقانداق ئىزاھات بەرمەيتتى . ئۇ تۇرمۇشىدا كۆڭۈلسىزلىكلەر يۈز بەرگەندىمۇ ، باش-قىلار ئۇنى قارىلاپ گەپ تارقاتقاندىمۇ ، مەسىلەن : «گۈزەلئاي كېچىلەپ ئەرلەر بىلەن ئولتۇرۇش قىلىدۇ ، گۈزەلئاي مۇنچە يە-گىتتىن پۇل ئېلىپ خەجلەيدىكەن ، گۈزەلئاي ئەركىنتاينى ئۆيىدە قوندۇرۇپتۇ ، ئەركىن ئۆز ئېغىزى بىلەن دېدى··· » دېگەندەك

گەپلەرنى ئاڭلىغاندىمۇ ، چېچىلماي ، تەگىمەي ، سوغۇق كۆلكە بىلەنلا بۇ گەپلەرنى ئىزاھاتسىز ئۆتكۈزۈۋېتەتتى . لېكىن ، ناھىيىدە ھېلىقى كېكەچ گۈزەلئايغا باسقۇنچىلىق قىپتۇ ، دېگەن گەپ تارقىلىپ ، بۇ گەپ تەشۋىقات ۋەزىپىسىگە يېزىلغاندىن كېيىن ، ئۇ بۇ ئىغۋانى ئۆزلۈم بىلەن رەت قىلماقچى بولغانىدى ، بىراق بۇ گەپمۇ بېسىلىپ قالدى .

گۈزەلئاينىڭ يۈرىكىدە ئىغۋا توقۇغۇچىغا قاتتىق نەپرەت ، بۇ ئىغۋانى كېچەيتىپ ، رەقىپكە دۆڭگەپ مۇقىملاشتۇرۇپ تەشۋىق ۋەزىپىگى يازغان ئەلانىڭ دوستلىرىغىمۇ قاتتىق نارازىلىق تۇغۇنى پەيدا بولۇپ قالدى .

ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنى ئىزاھاتسىز ، سۈكۈت بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدىغۇ ؟ بۈگۈن نېمىشقا ئەلانى ياخشى كۆتمىگىنى ئۈچۈن ، ئۇغلىغا ئەلا توغرىسىدا قولاشمايدىغان نۇرغۇن گەپلەرنى دېدى ! ئۇنىڭ كىچىك بالىغا :

— دادامڭ بىزنى شۇنچە يىل تاشلىۋەتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن خاپىمەن ! — دېگىنى نېمىسى . كېيىن يەنە بۇ گەپنى رەت قىلىپ :

— دادامڭ ياخشى ، ئاق كۆڭۈل ، چىدامىلىق ، كۆيۈمچان ئادەم ! — دېگىنىنى نېمىدەپ چۈشەندۈرگىلى بولىدۇ ؟

سەزگۈر ئوغۇل دەرھاللا :

— دادام ئەسكى بولسا ، بىزنى تاشلىۋەتمەيتتىمۇ ؟ دادام بىزنى تاشلىمىدى ، سەن مېنى ئېلىپ قاچتىڭ ! — دېۋىدى ، ئۇ بالا ئالدىدا ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن خاتاسىنى ئىقرار قىلىپ :

— راست ، ئەلى ، ئاپاڭ يارىماس ، دادامڭنىڭ بېشىغا تازا ئېغىر كۈن كەلگەندە دادامڭنى چۆلگە تاشلاپ قويۇپ قايتىپ كەلدى ، — دېگىنى قانداق گەپ ؟ بالىسىغا ئېيتقان بۇ گەپنى ئەلاغا ئېيتقان بولسا ، ئۇنىڭ ئابرۇيىغا دەخلى يېتەرمىدى ؟ ھەي ،

ئىنسان مەجەزى غەلىتە نەرسە ، نۇرغۇنلىغان يارامليق ئادەملەر مەجەزىدىكى نۇقسانلىرى بىلەن بەختسىز بولۇپ قالىدۇ ، ئوخشاشلا نۇرغۇنلىغان يارامسىز ئادەملەرمۇ مەجەزىدىكى ئالاھىدىلىكى بىلەن بەختلىك بولۇپ ، جەمئىيەتتە يۈز - ئابرۇي ، ئورۇن - ئىناۋەتكە ئىگە بولالايدۇ . گۇزەلئايغا بۇ گەپنى ئەلا تالاي قېتىم ئېيتقانىدى- غۇ ؟ گۇزەلئاي نېمىشقا ئۆزىنى مۇشۇ تارازىغا سېلىپ كۆر- مىدى - ھە ؟

ئۇ ياتتى ، لېكىن ئۇخلىيالمىدى ، پۈتۈن كېچىنى چىگىش خىياللار ، جاۋابسىز سوئاللار ، كۆز يېشى بىلەن ئۆتكۈزدى . ئۇ ئىشىكنىڭ جالاقلىشىدىن چۆچۈپ ئويغاندى :

— ئىشقا بارىدىغان ۋاقىت بولدى ، گۇزەلئاي ، تۈنۈگۈنكى ۋەدىڭىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ ؟ قار ياغماق تۇگۈل ، ئاسماندىن تاش ياغسىمۇ لاي توشىغىلى بارىمەن دېۋىدىڭىزغۇ ؟ بوتى كىيىپ چىقىڭ ، قار ياغدى ، تالا پاتقاق ، تېز بولۇڭ !

بۇ قوشنا مومايىنىڭ ئوغلى . گۇزەلئاي ئالدىراپ كىيىندى - دە ، يۈز - كۆزىنى چالا - بۇلا يۇيۇپ ، ئۇخلاۋاتقان ئوغلىنى سۆيۈپ قويۇپ ، ئاپئاق قار بىلەن شاخلىرى ئېگىلگەن دەرەخلەر ئاستىدا ساقلاپ تۇرغان ئىشچى بالىغا ئەگىشىپ ئالدىراپ ماڭدى . ئۇ ئىش مەيدانىغا كەلگەندە ، دائىملا يىگىتلەر ئىشلىرىنى توختىتىپ ، ئۇ- نىڭ زىلۋا قامىتى بىلەن گۇزەل چىرايىغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن قارىشىپ كۆڭۈل ئېچىشىدۇ . ئۇلار خىلمۇخىل باھانىلەر بىلەن ئۇنىڭغا گەپ قىلىدۇ ، سۇركىلىدۇ ، چاقچاقمۇ قىلىپ باقىدۇ ، بىرلىرى ھەتتا ئاشكارىلا ئۇنىڭغا كۆز - قاشلىرىنى ئىشقا سېلىپ ، «مۇھەببەت» ئىزھار قىلىدۇ . لېكىن ، گۇزەلئاي ھېچكىمگە تىكـ- لىپ قارىماي ، ئىشىغا ئالاقىسىز گەپتىن بىرەر ئېغىزنىمۇ قىلمايـ- دۇ . ئارتۇقچە خۇشخۇيلۇق ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك ، بۇنداق جايدا ئۆزىگە قانچىلىك كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرىدىغانلىقىنى ئۇ بىلىدۇ .

ئۇ تۇنۇگۈن ئىشتىن چۈشۈش ئالدىدا ، چىرايلىق ، قوپال ، ئۆزۈم-چىل ئىش بېشى يىگىتنىڭ :

— ئايالىم سىزنى بىر كۆرسەم دەيدۇ ، بۈگۈن بىزنىڭكىگە مېھمانغا بارالامسىز ؟ — دېگەن تەلىپىگە ، مىيىقىدا كۈلۈپ : «كېچىنچە» دەپ قويۇۋىدى ، ئىش بېشى بىردىنلا شادلىنىپ ، كېتەر ۋاقتىدا ۋېلىسىپىتىنىڭ كەينىگە ئولتۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى .

— ياق ، پىيادە ماڭىمەن ! — دېدى گۈزەلئاي . ھېلىقى يىگىت پىچىرلاپ :

— بۈگۈن بىرلا قېتىم بىللە كىنو كۆرۈڭ ، كۈنلۈكىڭىزگە تامچىلار قاتارىدا بەش سومدىن ھەق بېرىمەن ، — دېدى . گۈزەلئاي خورلاندى ، ئاخىر ئىش بېشىنى سىلكىۋەتتى . دېمەك ، ئۇ يەردە مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇشمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ئەمەس ، مانا بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى . ئۇ ئىش مەيدانىغا يېتىپ كېلىشى بىلەن مىچىلداپ ئېرىۋاتقان قاردا ئىش خۇشياقماي ئولتۇرۇشقان يىگىتلەر ئۇنىڭغا يېپىلىشتى :

— قارلىق ! — دەپ قار ئاتتى يۈرەكلىكرەك بىرى .

قاردا قارلىق تاشلىدۇق ،
يامغۇردا ياغلىق تاشلىدۇق .
كۆڭلىمىز تارتقاچقا سىزگە ،
بۇ ئويۇننى باشلىدۇق .

باغقا كىردۇق جۈپ بىلەن ،
موزاينى باقتۇق چۆپ بىلەن .
ئوينىۋېلىڭ بىز بىلەن ،
كۆڭۈل ئاچايلى سىز بىلەن !

بىر پاناق يىگىت شالاڭ قاشلىرىنى ئويناتىپ ، دولىسىنى مىدىرلىتىپ گۈزەلئايغا بېيىت تۇتتى ، باشقىلار كۈلۈشتى ، لېكىن گۈزەلئاي بۇگۈن قاپاق ئاچمىدى . ئۇ تېخىلا ئاخشامدىن بېرى داۋام قىلىۋاتقان خىيالىدىن سەگىمىگەن ، ئۇنىڭ خىيالى ئۆز ئۆيىدىن قار يېغىۋاتقان جۇدۇنلۇق كېچىدە چىقىپ كەتكەن ئەلادا ئىدى . ئۇ ئەلاغا لەنجۇدا قىلغان رەھىمسىزلىكىنى تەكرارلاشنى خالىمايتتى . چۈنكى ، ئەلا ھازىر يالغۇز گۈزەلئاي ئۈچۈنلا ئەمەس ، مۇھىمى سۆيۈملۈك ئوغلى ئەلى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ بويۇن قىسماسلىقى ، شاد-لىقى ئۈچۈن تولىمۇ لازىم ئىدى . مانا مۇشۇلارنى ئويلىسىلا ، گۈزەلئاينىڭ يىغلىغۇسى ، كىملەرگىدۇ ناله قىلغۇسى كېلەتتى .

— سىز بۇگۈن ئۆگزىگە لاي ئاچقىنىڭ ! — دېدى ئىش بېشى قوپاللىق بىلەن ، — نېمىشقا بوتى كىيىپ كەلمىدىڭىز ، بۇ يەرگە توپلەي بىلەن تانسا ئويىنغىلى كەلگەنمىدىڭىز ! ؟

گۈزەلئاي ئۇنىڭغا «لاپ» قىلىپ قاراپ قويدى ـ ده ، گەپ قىلمايلا ئىككى لاي چېلىكى بىلەن ئەپكەشنى قولىغا ئالدى .

— كېرىم ، بۇ نېمە قىلغىنىڭ ، گۈزەلئاي ماڭا لاي ئېلىپ بېرىۋاتاتىغۇ ؟ — دېدى گۈزەلئاينىڭ قوشنىسى خاپا بولۇپ .

— سەن ئىشىڭنى قىل ! — دېدى ئىش بېشى قولىنى سىل-كىپ ، — ماڭا سەنەۋەر لاي ئېلىپ بېرىدۇ !

گۈزەلئاي ئاللىقاچان لاي ئورىكىنىڭ قېشىغا يېتىپ بارغان-دى . لاي سېلىپ بېرىۋاتقان يىگىت ئۈزۈن قونچلۇق رېزىنكە ئۆتۈك بىلەن لاي ئىچىدە چاتىرقىنى كېرىپ ، ھاۋادا كەتمەنىنى ئويناتىپ ، سامانلىق لايغا چاپتى ـ ده ، گۈزەلئاينىڭ چېلەكلىرىگە لاينى تولدۇرۇپ سالدى . گۈزەلئاينىڭ قوشنىسى بۇ يەرگە يۇگۇ-رۇپ كەلدى ، گۈزەلئاي ئەپكەشنى مۇرىسىگە سېلىپ ، تىزلىرىنى پۇكۇپ چېلەكلەرنى كۆتۈردى . ئەپكەش غىچىرلىدى ، ئايالنىڭ پۈت-لىرى دىرىلدىدى ، يەللىرى تولغاندى . ئۇ دەلدۇگۇنۇپ چىڭقىلىپ

تۇرۇپ ئەپكەشنى تەڭپۇڭ قىلىۋالدى ـ دە ، يېڭى ئايىغى چىققان بالىدەك تەمتىلەپ ماڭدى .

— تاشلاڭ ، ئەپكەشنى تاشلاڭ ! — گۈزەلئاينىڭ قوشنىسى ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى ، لېكىن گۈزەلئاي تاشلىمىدى . ئۇ لىڭشىداپ تۇرىدىغان يانتۇ شوتىنىڭ بىرىنچى بالدىقىنى دەسسىدى ، تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلدى ، ئۇ توختىۋېلىپ سول پۇتىنى ئىككىنچى بالداققا ، ئوڭ پۇتىنى ئۈچىنچى بالداققا باستى... ئۇ جاھىللىق بىلەن شوتىنىڭ بەل ئوتتۇرىسىغا كەلدى . قۇرۇلۇشتا ئىشلەۋاتقان ئوتتۇز ـ قىرىق ئادەم ئىشتىن توختىغان ، ھەممە كۆزلەر ئۇنىڭغا ، ھەممىلا ئادەملەر ۋارقىراشماقتا ئىدى .

— مۇشۇمۇ ئىشمۇ !

— يۈگۈر ، ئەزىم ، يىقىلىدىغان بولدى !

— تاشلاڭ ، ھەي قىز !

— ئىسىت ، مۇشۇمۇ ئوغۇلبالىچىلىقمۇ ؟

— كېرىم ، ئىت ئىكەنسەنغۇ !

گۈزەلئاي يەردىن ئىككى مېتىرىدەك كۆتۈرۈلدى ، ئۇ غىلتاڭ ، مىچىلداپ تۇرغان تاختاي بەلدەملىرىنى ناھايىتى تەسلىكتە دەسسەيتتى .ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ ، پۇتلىرىدا جان قالمىدى ، ئۇنىڭ قوشنىسى شوتىدىن ئۈچقاندەك يۈگۈرۈپ چىقماقتا ، شوتا قاتتىق سىلكىنمەكتە ئىدى . قوشنىسى يېتىپ كېلىشى بىلەن گۈزەلئاينىڭ كۆزى قاراڭغۇلاشتى ـ دە ، شوتىدىن يەرگە قاراپ ئۈچتى . ئادەملەر شوتا يېنىغا يۈگۈرۈشتى ، ئىشچى ئاياللار ئۇنى يۆلىدى . ئۇ نەم يەرگە قاتتىق چۈشمىگەن ، لېكىن بىر چېلەك لاي ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆكۈلگەن ، ئۆمرىدە بۇنداق ئۈچۈپ كۆرمىگەن ئايال قاتتىق قورقۇپ كەتكەن . ئۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ ، كۆزلىرى يۇمۇلغان ، ئۇ بىھوش ھالدا بىر ياشانغان ئايالنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ سۈنايلىنىپ ياتاتتى . يىگىتلەر

ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر زەمبىلـگە پاخال سېلىپ نوسلكا تەييار-لاشتى . گۈزەلئاينىڭ گۈزەللىكىنى تولۇق كۆرەلمىگەنلەر ، ئەمدى توسقۇنسىز كۆرۈۋېلىشتى . ئاپئاق مەڭزىگە تۆكۈلۈپ تۇرغان كىر-پىكلىرى ، ھىم يۇمۇلغان ئوماق لەۋلىرى ، ئاجايىپ گۈزەل بۇ-رۇن ، يۈز ، قۇلاقلىرى ، سۈتكە چىلاپ ئالغاندەك بىلىنىدىغان بويىنى... ئاچ كۆز يىگىتلەرنىڭ كۆزلىرىدىن نېرى قالمىدى...

— پاھ ، ئىنسان بالىسىمۇ مۇشۇنداق چىرايلىق بولىدىكەن !

— پەرىزات !

— يەنە بىر دەم قارىۋالايلىلا !

— ئاياللار كۆتۈرۈپ زەمبىلگە سېلىشلار ، ئوڭدا ياتسۇن ، قوللىرى ساڭگىلاپ قالدى !...

زەمبىلنى تۆت ئايال كۆتۈرگەن ، گۈزەلئاينىڭ قوشنىسى بە-لەن ئىش بېشى ئۇلارغا ئەگەشكەن ھالدا گۈزەلئاينى ئېلىپ كوچىغا چىقىشتى . ئۇلار دوقمۇشتىن قايرىلغاندا ، بىر «بېيجىڭ» ماركە-لىق جىپ ئۇلارنى ئۇرۇۋەتكىلى تاسلا قالدى . ماشىنا ئۆتۈپ كې-تىپ توختىدى ، ماشىنىدىن ھەربىيچە كىيىنگەن سېمىز بىرى چۈشتى .

— توختاڭلار ! — دېدى ئۇ قۇتۇلدۇرغۇچىلارنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ . ئۇ قۇتۇلدۇرغۇچىلارغا يېتىۋالدى ـ دە ، تاتىرىپ ياتقان ئايالنىڭ ئۈستىگە تاشلىنىدىغاندەك ئالاقزادە بولدى .

— گۈزەلئاي ، ۋاي ئۆلەي ، بۇ نېمە پېشكەل ؟ ! — قۇتۇلدۇرغۇچىلار ئۇنىڭ يېپما قاپاقلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرىدىن ياش ئەگىگەنلىكىنى كۆردى ، — توختاڭلار ، گۈزەلئاينى ماشىنىغا سالايلى !

قۇتۇلدۇرغۇچىلار بۇ تۇيۇقسىز ئۇچرىغان رەھبەر سىياقىدىكى ئادەمگە قارشىلىق قىلىشمىدى . گۈزەلئاي ئۇچ كىشىلىك ئورۇنغا ياتقۇزۇلدى . ئۇنىڭ بېشىنى بايىقى غەمخورچى ئۆز تىزىغا قويدى ،

قوللىرىنى تۆتۈپ ، تىنىقىنى تەكشۈردى . ماشىنا قۇتۇلدۇرغۇچىلار بىلەن خوشلاشقاندا ، گۈزەلئاينىڭ قوشنىسى شوپۇرنىڭ يېنىغا چىقىۋالدى .

— سەن بۇ قىزنىڭ نېمىسى ، ئۇكام ؟

— قوشنىسى .

— بولدى ، سەن بولمىساڭمۇ بولىۋېرىدۇ ، ئىشىڭدىن قالمىغىن يەنە .

— ياق ، مەن بىللە بارمىسام بولمايدۇ . سىز ئۆزىڭىز بۇ قىزنىڭ نېمىسى ؟

— بىلمەمسىنا ؟ قوشنىسى بولغاندىكىن بىلىشىڭ لازىم ئىدى ، مەن بۇ قىزنىڭ ئىگىسى .

— مەن بۇ قىزنى تازا بىلمەن ، بۇ قىزنىڭ بۇ شەھەردە ئەڭ يېقىن ئادىمى بىز .

— توغرا ، يىراقتىكى تۇغقاندىن يېقىنداكى قوشنا يېقىن بولىدۇ .

— قولىڭىزنى قىزنىڭ يۈزىگە تەگكۈزمەڭ ، نامەھرەم دېگەننى بىلمەمسىز ؟

— نېمانداق قوپاللىق قىلىسەن ، مەن بۇ قىزنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى ، بىلەمسەن ، مەن يېقىندا ئەلىنىڭ دادىسى بولىمەن .

— نېمە ؟ سىزدەك شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقانلار كۆرمىگەن . بۇ قىزنىڭ ئىگىسى بار .

— نېمە ، نېمە ؟ سەن نەدىن بىلىسەن ؟

— يېقىن بولغاندىكىن بىلىمىز ـ دە !

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى . ماشىنا سېمونت يول بىلەن بىر خىل سىلكىنىپ كېتىپ بارماقتا .

— ئېيتقىنا ، بۇ قىزنىڭ ئۆيىگە ئورۇق ، جۇنى پەس بىر سەھرالىق پات ـ پات كېلىپ تۇرامدۇ ؟

— كەلسە كېلمىدىغاندۇ ، بۇنىڭ سىزگە نېمە ئالاقىسى ؟
— نېمانچە قوپال نېمە سەن ؟ ئۇ يېقىندا كەلدىمۇ ؟
— مەن سىز ئۈچۈن پايلاقچىلىق قىلمىدىغانلاردىن ئەمەس ، مەندىن تولا سوئال سوراۋەرمەڭ ، ئاكا !
— تازا تومبالقا ئىكەنسىنا ، ماشىنىدىن چۈشۈپ كەتسەڭ قانداق ؟
— توختا ، شوپۇر ! مەن چۈشۈپ كېتىمەن .
شوپۇر توختىدى . ھېلىقى يىگىت شوپۇرنى ئىشقا بۇيرۇدى .
— يۈگۈر ، بېرىپ ئاۋۇ كېسەك ھارۋىسىنى ئەكەلگىن .
— بەللى ، پىيادە ماڭمايدىكەنسەن ـ دە ؟
— گۈزەلئاينى ئېلىپ كېتىمەن .
— نەگە ؟
— ئۆيگە ، دوختۇرغا . مەن ئۇنىڭ ئىگىسى !
شۇ چاغدا ، گۈزەلئاي ماشىنا ئىشىكىدىن كىرگەن سوغۇق شامالدىن سەگىپ كۆزىنى ئاچتى ۋە دەرھال ھېلىقى ئادەمنىڭ يانپىشىدىن بېشىنى كۆتۈردى ۋە لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ :
— رەقىپكا ، مەن نېمە بولدۇم··· ئەزىمەت ، سىز بار-كەنسىز ؟ — دېدى .
قار توختىغاندىن كېيىنكى سۈزۈك ئاسمان ئاجايىپ گۈزەل ، قار گويا ئاسماننى تازىلاپ ، دەردسىز كۆڭۈلگە ئوخشىتىپ قويغان ، ئاپئاق بۇلۇتلار دىلمۇك تېغى چوققىلىرىدىن كۆچكەن قار پارچىلىرىدەك بىلىنىدۇ . تىنىق ئاسمان سايرام سۈيىدەك جىمجىت ، كۆپ-كۆك تېرەك شاخلىرىدىن تامچىپ چۈشۈۋاتقان قار سۈيى تىزىقىدىن ئاجراپ چۈشۈۋاتقان مەرۋايىتلاردەك يالتىرايدۇ··· ھايات ئىنسانغا تېزلا ئۇنتۇلۇپ كېتىدىغان غەم ـ قايغۇ بىلەن بىللە مەڭگۈ ھەمراھ بولالايدىغان گۈزەل نەرسىلەرنىمۇ بەخش ئەتكەن . بۇ نەرسىلەر ئاۋۇ سۈزۈك ئاسماندەك ، قارلىرى كۆزنى چاقىدىغان تاغلاردەك ، مەڭگۈ

قېرىمايدىغان گۈزەل تەبىئەتتەك ، دائىم ساڭا ھەمراھ . گەپ سېـ
نىڭ بۇ گۈزەللىكنى تونۇيالىشىڭدا . قەلبى پاك ئادەملەرلا ھاياتتىن
چەكسىز لەززەت ئالالايدۇ . ھاياتمۇ ئۇلارغا كۈلۈپ قارايدۇ ، تەبـ
ئەتمۇ چىراي ئاچىدۇ ، ئاسمان ئۇنى پەپىلەيدۇ ، ھەممىلا گۈزەللىك
ئۇنىڭغا يېقىنلىشىدۇ...

بىزنىڭ ئەلانۇر ئەنە شۇنداق قەلبى تازا ، پىكرى ئوچۇق ،
زېھنى ئۆتكۈر قىز ، ئۇ ئۆز قەلب سەزگۈسى بىلەن ماشىنىدىكى
ئۇچ ئادەمنى كۆردى . ئۇ گۈزەلئايىنى ھېلىقى ئىككى ئەرنىڭ ئارد-
سىدىن ئېلىپ چىقىپ ، ۋېلىسىپىتنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ
دوختۇرغا ئاپاردى ، كوچا ئايلاندۇردى ، ھەتتا سېرىق غازاڭلار
بىلەن قاپلانغان «مۇتەللىپ باغچىسى»غا ئاپاردى ، گۈزەلئاي بۇ
تۇيۇقسىز ئۇچرىغان قىزغا چىن قەلبىدىن رەھمەت ئېيتتى . ئۇ
قىز بولمىغان بولسا ، رەقىپ بىلەن قوشنىسى گۈزەلئايىنى تالىشىپ
نېمىلەرنى دېيىشەركىنىتاڭ ! ئەلانۇر گۈزەلئايغا كەچ كۈزدە ساقلاد-
غان تەبىئەت گۈزەللىكلىرى توغرىسىدا ، مەسىلەن ، سۈزۈك ئاس-
مانىدىكى ئاقۇچ بۇلۇتلاردىن ياسالغان ھەر خىل سۈرەتلەر ، كەچ
كۈزدە پورەكلىگەن ئەتىرگۈل ، شىلدىر ـ شىلدىر سۈزۈك سۇ...
توغرىسىدا ئاجايىپ زوق ، ھېسسىيات بىلەن خۇددى شېئىر ئوقۇ-
غاندەك ھاياجانلىنىپ سۆزلەپ بەردىكى ، گۈزەلئاي بۇگۈن ئۆزىنى
تولىمۇ خۇشال ، كۆڭۈللۈك ھېس قىلدى . ئۇ ئەتىگەنكى ۋە ئاخ-
شامقى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ ، مۇشۇ شەھەردە ،
مۇشۇنداق دوستلىرى بىلەن بىللە ياشاۋاتقىنى ئۈچۈن ئۆزىنى بەخت-
لىك ھېسابلىدى . ئۇلار ئۆيگە قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كەلدى ،
قول ـ قولچە تاماق ئېتىپ يېيىشتى ۋە دۇتار چېلىشىپ ، قاقاقلد-
شىپ كۈلۈشۈپ يېرىم كېچىگىچە ياتمىدى .

— مەن ئەمدى سېنى «سەن» دەيمەن ، — دېدى ئەلانۇر
كارىۋاتتا بالىلاردەك ئېغىناپ يېتىپ ، — سەنمۇ مېنى «سەن»

دېگىن .

— مەن سەن دېيىشكە ئۆگىنەلمىگۈدەكمەن ! — دېدى گۈزەل-ئاي پىخىلداپ كۈلۈپ .

— نېمىشقا ؟ ئىسمىم «ئەلا» بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ؟

— قېلىن ! — دېدى گۈزەلئاي دۈدۈقلاپ ، — ھېلىمۇ قىز بولغىنى !

— قىز بولغىنىم ئۈچۈن يىگىتلەرنىڭ گېپىنى قىلمەن ، بۇ بىر قانۇنىيەت !

— ئەسكى قانۇنىيەت !

— ئەسكى ؟ يالغانچى ، مەندىن ھېچ نەرسىنى يوشۇرالمايسەن . سەن بۇگۈن نېمىشقا خۇشال ، مېنى بىلمەيدۇ دەمسىنا ؟ مەن ساڭا ئەلا توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەپ بەرگىنىم ئۈچۈن خۇشالسەن .

— يالغان ، نەدە سۆزلىدىكى...

— يالغان ؟ بۇگۈن سۆزلىگەنلىرىمنىڭ تولىسى ئەلادىن ئاڭلىغان گەپلەر . بۇ گەپلەرنى سەنمۇ نۇرغۇن ئاڭلىغان ، راستمۇ ؟

گۈزەلئاي جاۋاب بەرمىدى . ئۇ ئوغلىغا يۈزىنى يېقىپ جىم يېتىۋالدى . ئەلانۇر دوستىنىڭ نېمىگە خاپا بولغانلىقىنى بىلەلمىدى ، كۈنداشلىقى تۈتقان بولسا بۇنىڭ كارى چاغلىق ، لېكىن ئەلا توغرىسىدىكى گەپلەردىن راستىنلا بىزار بولسىچۇ ؟... ئەلانۇر شۇنى ئويلىدى ـ دە ، گۈزەلئايىنى دۈمبىسىدىن قۇچاقلىدى :

— ئېيتقىنا گۈزەل ، ئەلانى ھەر كۈنى ئويلامسەن ؟

— ياق .

— ياخشى كۆرىسەن ، لېكىن ئويلىمايسەن ، بۇ گېپىڭ يالغان !

— راست !

— ئۇنداق بولسا ، 1962 ـ يىلى نېمىشقا قانۇنلۇق پاسپورتۇڭ بىلەن چەت ئەلگە كەتمىدىڭ ؟

...—

— پاسپورتۇڭنى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بېرىپ ، ئاتا ـ ئاناڭـ
نىڭ تەلىپىنى رەت قىلغىنىڭنى نېمىدەپ چۈشەندۈرىسەن ؟

...—

— سەن كىم ئۈچۈن بۇ شەھەردە يۈرۈۋاتىسەن ، كىمنى كۆـ
تۈپ تۇرمۇشقا چىقمايۋاتىسەن ؟

گۈزەلئاي جاۋاب بېرىش ئورنىغا بۇقۇلداپ يىغلىدى . ئەلانۇرـ
مۇ بىردىنلا مەيۈسلەندى ، ئۇ يۇقىرىقى سوئاللىرى بىلەن دوستىدىن
ئۆزى كۈتكەن گۈمانلارنىڭ تۈگۈچىنى يېشىشكە يول ئىزدىگەنىدى ،
لېكىن ئۇ كۈتكىنىگە ئېرىشەلمىدى . چۈنكى ، گۈزەلئاينىڭ جاۋاب
ئورنىغا ئاققان كۆز يېشى ، ئۇنىڭغا بىر ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈپ
بەردى : سەن ئەلانۇر بولساڭمۇ ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئەلا نۇرنىڭ
ئورنىنى باسالمايسەن ، خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاشلا سەن ھەرقانچە
ياش ، گۈزەل ۋە يېقىملىق بولساڭمۇ ، بۇ ھايات تېياتىرىدا گۈزەلـ
ئاينىڭ رولىنى ئېلىپ چىقالمايسەن !

ئۇ مەيۈسلەندى ، ئۇمۇ يىغلىدى .

قىزلارنىڭ بىر كۇنـلۇك خۇشالـلىقى ، كۈلـكىلىرى ، كـۆز
يېشى — كۆڭۈل ئاغرىقىغا ئالماشتى . لېكىن ، قىزلار ، ئەتىگەنـ
لىككە يەنە كۈلىسىلەر ، چۈنكى ئەتىكى كۈن يېڭى ، ئۇ ئۆز يېڭـ
لىقلىرى بىلەن سىلەرنىڭ كۆز يېشىڭلارنى قۇرۇتۇپ ، سىلەرنى
غىدىقلاپ كۈلدۈرەلەيدۇ . ئۇخلاڭلار ، ياخشى چۈش كۆرۈڭلار ،
ئەتىگەنلىككە سىلەرنى يېڭى قۇياش كۈتۈۋالىدۇ .

7

تۈن ھەم قورقۇنچلۇق ، ھەم سېخىي . ئۇنىڭ قورقۇنچلۇقى ،
ئۇ سېنى قارىغۇ قىلىپ قويىدۇ ؛ ئۇنىڭ سېخىيلىقى ، ئۇ قويىندا

يۇز بەرگەن پاك ۋە ناپاك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى يوشۇرالايدۇ .

ئەلا گۇزەلئاينىڭ ئۆيىدىن ئېغىرلاشقان ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ چوڭ كوچىغا چىققاندا ، ئەتراپ قازان تۇۋىدەك قاراڭغۇ ، ھەممىلا نەرسە بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەندەك ئەتراپ سۇر-لۇك ، ھاۋا بولسا ، قاتىلنىڭ يۇرىكىدەك سوغۇق ۋە زەھەرلىك ئىدى . ئۇ مۇزلاپ تىترەپ ، ئەنسىزچىلىك ئىچىدە ئاۋايلاپ دەسسەپ جەنۇبقا قاراپ خېلى ماڭدى . ئۆز پەرزىدە ئوسمانىنىڭ دادىسىنىڭ-كىگە ئاللىقاچان يېتىپ بېرىشى لازىم ئىدى ، لېكىن چىتلانغان تام ، ئىككى تۇپ قاپاق تېرەكتىن تېخىچە دېرەك يوق . ئۇ پات - پات سەرەڭگە يېقىپ ئەتراپنى قاراشتۇردى ، لېكىن ھېچ تونۇيالمە-دى . ئۇ ئاخىر غۇۋا يورۇق كۆرۈنگەن كوچىغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدى . ئۇ گازىر - تاماكا سېتىپ ئولتۇرغان بوتكىچىدىن سورىدى .

— بۇ قەيەر ؟

— سۇ دەرۋازا .

— نېمە ؟ بېشىم تۆرەپ قاپتۇ . مەن تۆرەم مەھەللىسىگە بارماقچىدىم .

— يۇقىرىلاپ ماڭ ، قولچىرىغىڭ يوقمۇ ؟ سەرەڭگىدىن جىق-راق ئېلىۋال .

ئەلا سەرەڭگە ئېلىۋاتقاندا ، ئۇچ يىگىت كېلىپ تاماكا ئالدى . ئەلا ئۇلاردىن بىرىنى تونۇغاندەك قىلدى - دە ، شەپكىسىنى چۆكۈ-رۇپ كىيدى . ئۇ بوتكىچىدىن تاماكا ئالغان بولۇپ ھېلىقىلارنىڭ كېتىشىنى كۈتتى ۋە ئۇلار قاراڭغۇ كوچىغا ئەگىگەندىن كېيىن ئۇ ئېھتىيات بىلەن باشقا كوچىغا ماڭدى . ئۇ ئون قەدەمچە مېڭىۋىدى ، قولچىرىغىنىڭ نۇرى ئۇنىڭ كۆزىنى يورۇتتى . ئۇ شەپكىسىنى كۆزىگە چۆكۈردى .

— توختا ، ئەلا دېگەن ئەبلەخ سەنغۇ - ھە !

قاراڭغۇلۇقتىن قوپال ئاۋاز ئاڭلاندى . ئەلا نە قىچىشنى ، نە ھىيله ئىشلىتىشنى ئويلىمىدى . ئۇ شەپكىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ :

— ھەئە ، مەن ئەلا ! — دېدى كۈلۈمسىرەپ .

— ئۇنداق بولسا ، بىز بىلەن ماڭ !

— نەگە ؟

— نەگە بولاتتى ، سېنى كۈتىدىغان يەرگە !

ئىككى ئادەم ئۇنىڭ ئىككى قولىدىن ، يەنە بىرى گەجگىسىدىن تۇتتى .

— سىلەر نېمە قىلماقچى ؟ — ئەلا ئۇلارنىڭ قوپاللىقىدىن خاپا بولدى ، — سىلەر خاتالىشىۋاتىسىلەر ، ئۇكىلىرىم !

— كاپشىما ، ماڭ ! — ئۇلار ئەلانى سىلكىشتۈرۈپ ئىتتىرىپ ئېلىپ ماڭدى . ئەلانىڭ پۇتلىرى يەرگە تەگمەي دېگۈدەك يەردىن كۆتۈرۈلۈپ باراتتى .

— كېيىن پۇشايمان قىلىسىلەر ، ئۇكىلىرىم ، سىلەرگە بۇ ئىشنىڭلارنىڭ پايدىسى يوق !

— ۋارقىرىما ، چىلبۆرە !

— نېمىشقا مېنى تۇتىسىلەر ، مەن ھېچكىمگە زىيان سالمىدىم !

ئەلا يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى . بىرى مۇشت بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاتتىق ئۇردى . ئەلانىڭ ئاغزى تۇزلۇق سۇيۇقلۇققا تولدى . ئۇ يەنە ۋارقىرىماقچى بولۇۋىدى ، بىرى ئاشقازىنىغا قاتتىق دىسلىدى . ئۇنىڭ ئىچى قاراڭغۇلاشتى ، ئىككى تىزى ئېگىلدى ، ئۇ مۇكچىيىۋىدى ، ئىككى قولىنى ئىككى ئادەم كەينىگە قايرىدى ، يەنە بىرى مېڭىسىگە ، گەجگىسىگە ئېغىر بىر نەرسە بىلەن ئۇردى ، يەنە بىرى قاتتىق ئۆتۈك بىلەن يۈز ـ كۆز ، تۇمشۇقلىرىغا تەپتى . ئۇ نە ۋارقىرىيالمىدى ، نە قارشىلىق قىلالمىدى . بىرئازدىن كېيىن ئۇنىڭ بەدىنى ھېچقانداق ئاغرىق سەزمىدى...

هاشىر بىلەن زۇلىيا ئوسمانىڭكىدە نېمىلا قىلمىسۇن خاتىرجەم بولالمىدى . هاشىر پۇتۇن ئاچچىقىنى ھاراقتىن ئالماقچى بولغاندەك ، پىيالە بىلەن ھاراق ئىچەتتى ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا سائىتىگە قارايتتى :

— هاشىر شۇجى ، سىز بىكارلا ئۇنى تاشلاپ كەپسىز !

— شۇنى دېمەمسىز ، مەن ئىشنىڭ بىر تەرىپىنى ئويلاپتىمەن !

— قونۇپ قالدمۇيا ؟

— ياق ، ئۇلار ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ .

تاڭ ئاتارغا يېقىن زۇلىيا كوچىغا چىقتى ، هاشىر تالادا رەللە بولۇپ مېڭىپ يۇرگەنىكەن .

— يۇرۇڭ ، هاشىر ، بىز ئاخشامقى يولىمىزنى يەنە بىر مېڭىپ باقايلى !

— يۇرۇڭ !

هەممە يەر ئاپئاق قار . سۇبھى كۆتۈرۈلگەچكە ، ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان كوچىلاردا خېلى يىراقلاردىكى نەرسىلەرنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى . ئۇلار جىمجىت كوچىلار ، ئىز چۈشمىگەن كۆۋرۈكلەردىن ئۆتتى . بىردىنلا زۇلىيا ۋاراقىرىۋەتتى .

— نېمە ئۇ ؟

مەسچىتنىڭ يان تەرىپىدىكى ئويماندا بىرى ئىككى پۇكلىنىپ قوللىرىنى تاشلاپ ياتاتتى .

— ئەلا ! — زۇلىيا ئوق تەگكەن شىردەك ھۆركىرىدى ، ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى بىردىنلا قېتىپ قالغاندەك ، نە پۇتى ، نە تىلى كارغا كەلمىدى . هاشىر قانغا مىلەنگەن ، لايغا پاتۇرۇلغان ، يۈز ـ كۆزى كۆكەرگەن ، بېشى ئىششىغان دوستىنى يەردىن كۆتۈرۈپ ئالدى ـ ده ، يۈزىنى ـ يۈزىگە يېقىپ تىنىقىنى تىڭشىدى . زۇلىيا يىغا ئارىلاش سورىدى :

— قانداق ، هاشىر ؟ بىز خەلقە نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز ، ئۇكام ؟

— ۋاي بىچارە ھىمايىسىز ئاغىنەم ، ئەيىب مەندە !

ئۇلار دوختۇرخانىغا قاراپ يۈگۈرۈشتى . ھاشىر ھاياتىدا بۇ-چىلىك تەرلىمىگەن ، بۇنچىلىك جىددىيلەشمىگەن ، بۇنچىلىك ئۇ-مىدسىزلەنمىگەنىدى . ئەلانىڭ ناھايىتى ، ناھايىتى سۇس تىنىقى بارەك قىلاتتى . ناۋادا ، ھاشىر بىرلا قاتتىق مۇدۇرۇپ كەتسە ، بۇ تىنىق توختاپ قالىدىغاندەك ، بۇ تىنىق توختىسا ، ھاشىرنىڭمۇ تىنىقى توختاپ قالىدىغاندەك قىلاتتى . زۇلىيا بولسا ھېلىدىن - ھېلىغا ناله قىلاتتى :

— ئىسىت ، قېرىندىشىم ! سەن ئۇچۇن ئىنتىقام ئالمىسام ، زۇلىيا ئەمەسمەن !

— نېمە ئۇچۇن بۇنداق قىلىشتى - ھە ؟ چىرايلىق خوتۇن ئۇچۇنمۇ ، يا بولمىسا بىلىملىك بولغانلىقى ئۇچۇنمۇ ؟ !

ئىككى كۇندىن كېيىن ئۇلار ئەلانى ماشىنىغا يانقۇزۇپ ناھە-يىگە قاراپ يولغا چىقتى . «گاز»نىڭ ئوتتۇرىسىغا پاخال ، كىگىز سېلىنغان ، كىگىز ئۇستىگە رەسمىي ئورۇن سېلىنغان ، باش - كۆزى تېڭىلغان ، كۆزلىرى يۇمۇلغان ، ئېغىر تىنىق ئېلىپ ياتقان ئەلانىڭ كۆكەرگەن ، قان ئۇيۇپ قالغان يۈزىنى ، چىشلىرى قومۇ-رۇلۇپ ، كالپۇكلىرى تىتىلىپ دورايغان ئېغىزىنى سەھەر قۇياشى غىل - پال يورۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ بېشىدا زوڭزىيىپ ئوڭ قولى بىلەن ئېڭىكىنى تىرەپ ئولتۇرغان هاشىر ئىككى كۇندىلا قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ چېكە چاچلىرى ، ئېڭىكى تامامەن ئاقارغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، قاڭشارلىق بۇرنى قىڭراقتا ئوخشاپ قالغان ، ئىككى قوۋۇزى ئىچىگە كىرىپ ، ئېڭەكلىرى ئۇزىراپ قالغاندەك بىلىنەتتى . ئۇ دوستىدىن كۆزىنى ئالماي ، چوڭقۇر خىيال بىلەن كېتىپ باراتتى . كابىنكىغا تايىنىپ ئۆرە

تۇرۇۋاتقان نامەت ، ئوسمان ، تاشپولات ، زۇلخۇمار قاتارلىق يېقىن-لىرى ئىچىدە يالغۇز نامەتلا ۋاتىلداپ سۆزلەيتتى :

— مېنىڭچە بۇ ئىش رەقىپىنىڭ ئىشى . ئۇ ئاللىقاچان ئەلانىڭ كەينىگە ئادەم سالغان ، لېكىن ئۇنىڭ ئارقا تەرىكى كۆچلۈك ، بىزمۇ بىر كۆچلۈك ئارقا تەرەك تاپمىساق تەڭ كېلەلمەيمىز !

— نەدىن تاپسەن ! ؟ — ئوسمان ئۇنىڭغا ئالايدى .

— نەدىن ؟ دۇمبەڭنى قىبلە تامغا قىلىسەن ، تەرەك دېگەن شۇ !

ئۇنىڭغا ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى . ئەلانىڭ ئايىغىدا ئۇستىگە يېپىلغان جۇۋىلارنى تۇزەشتۇرۇپ ئولتۇرغان زۇلىيا سىرىق بۇرۇتـ-نى قولىنىڭ كەينى بىلەن تاراپ قويۇپ نامەتكە قارىدى :

— ئاغىنە ، ھە دېسىلا ھارۋىنى كاتاڭغا تارتىسەن ، بىزنى غۇلىتىپ ، نېمە مۇراد ـ مەقسەتكە يەتمەكچىسەن زادى ؟

— چوڭ نىشانىمىز بىر ، نېمىگە چېچىلىسەن ، زۇلياكا ؟

— دۇمبەڭنى قىبلە تامغا قىلىسەن دېگىنىڭ ، خاتا چۈشەنمـ-گەن بولسام ، سىرتتىن ياردەم ئالمىز دېگىنىڭمۇ ؟

— ياردەم ئالمىساڭ رەقىپنى قانداق جايلىيالايسەن ، ئۇنىڭ ئارقىسىدا مىلتىق ، زەمبىرەك ، راكېتا ، ئاتوم بومبىلىق تەرىكى بار تۇرسا ؟

— خاتا ، ئاداش ، بۇ خىل گەپلەرنى نەدە ئاقسا شۇ يەردە قىلىۋال . بايا سەن دېگەن قوراللارنىڭ ئىگىلىرى رەقىپكە ئەمەس ، ۋاقتى كەلگەندە بىزگە ئارقا تەرەك بولىدۇ . بىز دۈشمەنلىرىمىزنى شۇلارغا تاپىنىپ يوقىتىمىز !

ھاشىر زۇلياغا قاراپ كۈلۈپ قويدى . بۇنى نامەت كۆردى ـ ده ، قىسقا جۇۋىسىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈپ مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى :

— ئاچچىق ئادەمنى ھەرنېمە دېگۈزىدۇ ـ ده ، زۇلىيا ئاكا .

گەپنى نەلەرگە ئەكەتتىڭ ، ھوي ! مەن ئەلا ئۇچۇن ئىنتىقام ئېلىش-
نىڭ كويىدا . سەن نېمىلەرنى دەپ يۈرۈيسەن ؟
— كىم بىلىدۇ ، سەن كىملەر ئۇچۇن ئىنتىقام ئالماقچى .
نامەت ئاداش ، ھە دېسىلا نەشە چېكىۋالغاندەك سۆزلەۋەرمىگىنە ،
ئەلانى كىملەر ، نېمە ئۇچۇن ئۇردى ؟ بۇ تېخى نامەلۇم . مۇشت
ئات ، لېكىن ئاسمانغا ئاتما !
تاشپولاتنىڭ ئاچچىق گېپى بىلەن نامەت جىمىپ قالدى .
ئەلا ناھىيە دوختۇرخانىسىدىمۇ ياتالمىدى ، چۇنكى دوختۇرخا-
نىدا نە دوختۇرلار ، نە كۇتۇلگۈدەك شارائىت يوق ئىدى . ئاخىر
ئۇ ھاشىرنىڭ ياتقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى . ئۇنىڭغا ياتاقتا دورا
بېرىش ، ئوكۇل سېلىش ، بېشىنى يۇلەپ سۇت ئىچكۈزۈش قاتار-
لىق ئىشلارنى ھاشىر بىلەن قۇرماش ئۇستىگە ئېلىشتى .
ھاشىر ھازىرمۇ ئالدىراش ، گەرچە ھازىر دېكابىرنىڭ ئاخىرى
بولۇپ ، دېھقانلار ئېتىز ئىشىنى تاماملاپ ، قىشلىق مەشرەپ -
ئولتۇرۇشلىرىنى باشلىۋالغان ، ناھىيىدە زور سۇ قۇرۇلۇشى ، يول
ياساش ، ئېلېكتر ئىستانسىسىغا ھەقسىز ئىشلەش ۋاقتىنچە توختە-
غان ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل ئادەم يوق
بولسىمۇ ، ھاشىرغا ھامان ئىش تېپىلاتتى . ئۇ «گاز» ماشىنىسىغا
چۈشۈۋېلىپ «ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش ئىشخانىسى»
نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى نامى بىلەن ئىلى دەريا بويىدىكى تەبىئىي
ئورمانلىقلارنى ئاسراپ قېلىش ، قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ
چارۋا ماللارنى پىلانسىز سويۇش ، سېتىشقا ئوخشاش ناتوغرا ئىش-
لارنى چەكلەش ، ھەرقايسى گۇڭشېلاردا تەقسىماتنى ۋاقتىدا ئىش-
لەپ ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ ، كېلەر يىللىق ئىشلەپ-
چىقىرىشنىڭ تەييارلىقىنى تەكشۈرۈش قاتارلىق ئىشلارنى ئىزدەپ
تېپىپ ، ھەربىيلەر بىلەن بىللە ئىشلەيتتى . ئۇنىڭ قارىشىچە ،
كوممۇنىستلار قۇرۇق شوئار توۋلىماسلىقى لازىم ئىدى . «پرولېتا-

رىيات مەدەنىيەت زور ئىقىلابى» خۇددى گېزىت - ژۇرنال ، ھۆجـ
جەتلەردە ئېيتىلغىنىدەك ، ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنى ئەڭ زور
دەرىجىدە ئازاد قىلىپ ، گۇللىنىش ، بايلاشتۇرۇش پەيدا قىلىشى ،
كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقى ئەڭ زور دەرىجىدە
جارى قىلدۇرۇشى لازىم ئىدى . لېكىن ، ئۇ ھەممىنى كۆزۈپ
تۇرۇپتۇ ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي مەھسۇلات ، ئومۇمىي كىرىم زور
دەرىجىدە كېمەيگەن ، دېھقانلارنىڭ كىرىمى تېخىمۇ ئازايغان ، قەرزـ
دارلارنىڭ سانى بۇلتۇرقىدىن بىر ھەسسە كۆپەيگەن ، دۆلەتكە ئاشـ
لىق سېتىپ بېرەلمەيدىغان دۆيلەر ھەسسىلەپ ئارتىپ ، دۆلەتنىڭ
قۇتقۇزۇشىغا قاراپ قالغان دادۇي ، شياۋدۇيلەر پەيدا بولغان ، دۆـ
لەت ئىگىلىكىدىكى دېھقان - چارۋىچىلىق مەيدانلىرى بىلەن تاغ ،
ئورمان ، كارخانىلار بانكىدىن قەرز ئېلىش ھېسابىغا ئادەملىرىگە
مائاش تارقاتماقتا...

ھاشىر مانا بۇ كۇندىن - كۇنگە يامانلىشىۋاتقان ۋەزىيەت
ئۇستىدە باش قاتۇراتتى ، رەللە بولاتتى ، ئۇ يەر ، بۇ يەردە بۇ
توغرۇلۇق سۆزلەيتتى ، لېكىن ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلايدىغان ئادەم
ناھىيدە تۇگۇل ئوبلاستتا ، ئاپتونوم رايوندىمۇ تېپىلمايتتى . پارـ
تىيە - ھۆكۇمەتنىڭ كونا رەھبەرلىرى تامامەن تارتىپ چىقىرىلـ
غان ، ئاممىۋى تەشكىلات رەھبەرلىرى بىلەن قوراللىق قىسىملار
رەھبەرلىرى بۇ ئەمەلىي مەسىلىلەر توغرىسىدا سۆز بولغاندا :

— چوڭ يۆنىلىش ياخشى ، ۋەزىيەت چوڭ ياخشى ، سىز دېگەن
ھادىسىلەر ۋاقتىلىق ، دەرھال ئۆتۈپ كېتىدۇ ، — دەپ جاۋاب
بېرىشەتتى .

ئۇ مانا مۇشۇنداق شارائىتتا ، دوستى ئەلانىڭ تۇيۇقسىز پالاـ
كەتكە يولۇققىنىنى كۆزۈپ تېخىمۇ ئەسەبىيلەشتى : ئۇيقۇ ، تامىقى
ئازايدى ، ئۇ جۇددى ، ھالسىزلاندى ، بارلىق غەزىپىنى تاماكا ئىـ
سىدىن ئالماقچى بولغاندەك ئارقا - ئارقىدىن موخورکا ئورىدى .

ئۇنىڭ باشمالىتىقى بىلەن كۆرسەتكۈچ بارمىقى ناسۋال قاپقىدەك قىزارغان ، چىشلىرىمۇ سارغايغانىدى .

— نېمانچە چېكىسەنۇي ! — دېدى قۇرماش بايات بېرى ئەلانىڭ كۆكسىرىپ كەتكەن چىرايىدىن كۆز ئۈزمەي ئارقا - ئارقىدىن تاماكا چېكىۋاتقان هاشىرغا قاراپ ، — ئۆزۈڭنى ئايىما ، مۇنۇ كېسەلنى ئايا ، كۆردۈڭمۇ ئۆينىڭ هاۋاسىنى سېنكىلىغاندەك قىلىۋەتكىنىڭنى !

هاشىر ئورنىدىن تۇرۇپ ياتقىنىڭ باغقا قارىغان دېرىزىسىنى ئېچىۋەتتى . ئۆيگە گۈرۈلدەپ سوغۇق هاۋا كىردى . ئۇ ئۆزىنىڭ ياغاچ كارىۋىتىدا ، گىلەم ئۈستىدە ئوڭدا ياتقان ئەلانىڭ يوتقىنى ئۈستىگە هەربىيچە جۇۋىسىنى يېپىپ ، ئەلانىڭ ئۆلۈكىنىڭكىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان قوللىرىنى جۇۋىنىڭ ئىچىگە تىقتى ۋە ئەلەم بىلەن ئۇه تارتىپ :

— نېمە بوپ كەتتى ، بۇ جاهان - هە ! ؟ — دېدى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ، — بۇ زەربە بىزگىلا بولۇۋاتىدىغۇ - هە ؟ ناهىيە تۇغەشتى . رازىيە تۇرمىدە ، ئەلا چالا ئۆلۈك ! مېنىڭ يۈرىكىمنى يۇلۇۋېلىشىلا قالدىغۇ ، ئەمدى ؟ بۇ هەقىقەت دېگەن نەرسە بارغانسىرى مەندىن يىراقلاپ كېتىپ بارىدىغۇ - هە ؟ قۇرماش ، سەنمۇ ، مەنمۇ پارتىيە ئەزاسىغۇ ، هەقىقەت بىزنىڭ قولىمىزدا بولۇشى ، بىز ئۇچۇن خىزمەت قىلىشى لازىم ئىدىغۇ ، قېنى ئۇ ؟ قول يەتمەيدىغان يەرگە كەتتىمۇ - هە ؟

— ساراڭ بولدۇڭمۇ ؟ هەقىقەت خۇداغا ئوخشاش بىزنىڭ قەلبىمىزدە تۇرسا ، سەن ئۇنى نەدە دەپ يۇرىسەنا ؟

— قەلبىڭدىكى هەقىقەتنىڭ كىمگە كېرىكى بار ئىكەن ؟ سېنىڭ هەقىقەت ئۇچۇن جان تىككىنىڭنىڭ قانچىلىك رولى بار ؟ هەق سۆز بىلەن رازىيەنىڭ دىدارىنى كۆرەلىدىمۇ ؟ ئەلانى ئۇرغان ۋەھشىيلەرنى تاپالىدىمۇ ؟ بازىرى بولمىغان ئالتۇننىڭ ئەخلەتتىن

پەرقى نېمە؟ مەن خەت يازمەن ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا ، ماۋجۇشغا ناھىيىنىڭ ئەھۋالىنى ، ئۆزۈمنىڭ كۆزقاراشلىرىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا يازمەن !

— ياز ، ئاداش ، مەن بىرىنچى بولۇپ قول قويىمەن ، ئەمما گېزىتلەرنىڭ باش ماقالىسىنى ئوقۇۋېلىپ ئاندىن كېيىن ياز !

— نېمە؟ يالغان سۆزلە دېمەكچىمۇسەن؟

— ئۇنىڭسىزمۇ سەن دائىم يالغان سۆزلەيسەنغۇ ، ئەلا گەپ قىلالىسا ئىدى ، يالغانلىرىڭنى بىرمۇبىر دەپ بەرگەن بولاتتى .

— يالغان سۆزلىگىنىم يوق ، راست گەپلىرىمنى ئەمەلىيەت يالغان قىلىپ قويغان چاغلار بولدى ، پەرەزلىرىم خاتا چىققان ۋاقىتلار بولدى ، لېكىن مەن يالغانچى ئەمەسمەن !

— گېزىتلەردىكى گەپلەرنى ھەممىلا جايدا سۆزلەيسەن ، تۆۋەندە كۆرگەنلىرىڭنى ئەجەب سۆزلىمەيسىنا؟

— مەن كوممۇنىست ، مەن پارتكوم شۇجىسى ، بىلدىڭمۇ؟ مېنىڭ دەۋرىمىزنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان ، پارتىيىمىزنىڭ ئىناۋىتىگە تەسىر يېتىدىغان گەپلەرنى سۆزلەشكە ھەرگىز تىلىم بارمايدۇ .

— بەللى ، يالغان گەپ قىلساق پارتىيىمىزنىڭ ئىناۋىتىگە تەسىر يەتمەمدىكەن؟ مەسىلەن ، گېزىتتە : «خەلق گۈڭشېلىرى گۈللەنمەكتە ، يېزا ئىگىلىكىدىن ئۈدا نەچچە يىل مول ھوسۇل ئالدۇق» دەپ سۆزلەيدۇ ، بۇ يالغان . يېزىلار ۋەيرانلىشۋاتىدۇ ، مەھسۇلات كېمىيىۋاتىدۇ ، قىسقىسى بىزنىڭ ناھىيە شۇنداق ، مانا بۇ راست ، شۇنداقمۇ؟ سەن بولساڭ ، ناھىيىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرۇپ ھېچقانداق سورۇندا راست گەپ قىلمايسەن ، گېزىتتىن يادلىۋالغان گەپلەرنى قىلىسەن . بۇنىڭ بىلەن پارتىيىمىزنىڭ ئىناۋىتىنى ئۆستۈرگەن بولامسىنا؟

— سېنىڭچە ، ئەلادەك ھەممىلا نېمىنى تىللىسام ، ھەممىلا ئادەم بىلەن سوقۇشسام ، تالاشسام بولىدىكەن ـ دە !

— سەن ئەلانى ئەبىلىمە ، ئۇ ياش بولغىنى بىلەن نۇرغۇن ئىشلاردا بىزدىن ياخشى ، راست گەپ قىلىدۇ ، مەسىلەن ، «ئىنقىلاب» توغرىسىدا نېمە دېدى ؟ ئادەم قورقىدىغان گەپلەرنى قىلدى . كەلگۈسى ،ئەمەلىيەت جاۋاب بەرسۇن دەيدۇ ، بۇ مېنىڭچە توغرا ، تارىختا ئۆتكەن ھەرقانداق بىر ئۇلۇغ ئادەم ئۆز تەشەببۇسىنى خاتا دېمىگەن ، كېيىنكى ئەمەلىيەت ، ئەۋلادلار نۇرغۇن ئۇلۇغ ئىشلارنى خاتاغا چىقىرىۋەتكەن !

— بولدى ، قوي ! — دېدى ھاشىر ئورنىدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن تۇرۇپ ، — ئەلا تېپىلغۇسىز گۆھەر ، لېكىن ئۇ سىياسىي جەھەتتە تېخى خام ، ھەتتا ساۋاتسىز ، «پرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى»غا بولغان كۆزقارىشى خاتا ، ناھايىتى خاتا . ئۇ نۇرغۇن تېتىقسىز گەپلەرنى قىلىدۇ ، ئۇ دانالىقىدىن ئەمەس ، ساۋاتسىزلىقىدىن شۇنداق سۆزلەيدۇ ، سەن قۇرماش ئۇنىڭغا تولىمۇ چوقۇنىسەن !

— مەن ھەقىقەتكە چوقۇنىمەن ، ئاداش ، مەن بۇ ھەقىقەتنى سېنىڭ ئاغزىڭدىن كۆرە ، ئەلانىڭ ئاغزىدىن كۆپرەك ئاڭلايمەن !

ئۆي مۇزلىدى ، قۇرماش دېرىزىنى ئېتىمەكچى بولدى ، دەل شۇ چاغدا ، ئۇ بىرىنىڭ دەرەخ سايىسىدە شىپىرلاپ ماڭغىنىنى كۆرۈپ قالدى :

— كىم ؟

— بۇ مەن ، قۇرماشمۇسىز ؟ ئەلا قانداقراق ؟

— رەقىپ بۇجاڭمۇ ؟ كىرىڭ ، ئەلا بىر خىل ياتىدۇ .

— ھازىر شەھەردىن چىقىشىم ، سىلەرنى ياتتىمۇ ـ يوق ، دەپ قاراپ باققىنىم ئىدى ، ھازىر كىرىمەن .

— ھەقىقەتىڭ ۋەكىلى ئەمدى كىرىدىغان بولدى ، ھاشىر ، مانا ، كۆزقارىشىڭنى ئۇنىڭغا ئاشكارا ئېيت ! — قۇرماش كۈلدى .

ھاشىر گەپ قىلماستىن قۇرماشقا ئالىيىپ قاراپ قويدى .

— ئەسسالام ! — سالامدىن كېيىن ناھىيىنلىك ئۇچ رەھبىرى ھوشسىز يانقان دوستىنلىك بېشىدا جەم بولۇشتى .

رەقىپ نۇرغۇن سوۋغا ـ سالام بىلەن كىرگەندى ، ئۇ ئەلانلىك پېشانىسىگە ئالقىنىنى قويدى ، ئەلاڭلىك نىمجان قوللىرىنى سىلىدى .

ئەلا ئىششىپ كەتكەن قاپاقلىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ قان تولغان كۆزلىرىنى تەستە ئاچتى ـ دە ، يەنە يۇمدى .

— مېنى كەچۈرگىن ئەلا ، سېنى قوغداپ قالالمىدىم ! — رەقىپنىلىك ئاۋازى تىترەيتتى . لېكىن ، ئۇنىلىك ئاۋازىنىلىك نېمە ئۈچۈن تىترەۋاتقانلىقى ئۆزىگىمۇ ، ھاشىر بىلەن قۇرماشقىمۇ ئايان ئىدى . بۇ ئۇچ نەپەر ناھىيە رەھبىرى ئاز ۋاقىت بولسىمۇ ، مۇشۇ ناھىيىنلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ ، ساقلىقنى ساقلاش ، تەشۋىقات خىزمەتلىرىنى بىللە ئىشلىگەن ، بىر ـ بىرىنى ئاز ـ تولا چۈشەنگەن ، «ئىنقىلاب» ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە تېخىمۇ تونۇشتۇرغانىدى . ھازىر ئۇلارنىلىك ئارىسىدا بىر ـ بىرىنى چۈشەنمىگۈدەك ھېچقانچە سىر قالمىغانىدى . شۇڭا رەقىپنىلىك ئاۋازى نېمىگە تىترەۋاتقانلىقى ھەر ئۈچىلىسىگە چۈشىنىشلىك .

رەقىپ بۇ ئوڭايسىزلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، گەپنى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى چوڭ تەرەپنىلىك سۆھبىتىگە يۆتكىدى . ئۇ ئۆزىنىلىك «ئىنقىلابىي رەھبىرلىرى كادىر» ۋەكىلى بولۇپ سۆھبەتكە قاتناشقانلىقى (ئەمەلىيەتتە بىر تەرەپنىلىك ۋەكىلى بولسىمۇ) ، سۆھبەت جەريانىدا مەركەزدىن يېڭى كەلگەن رەھبەر بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ، ئۇ كىشىنىلىك رەقىپنى ماختىغانلىقى ، رەقىپنىلىك لايىھە تۈزۈش گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ «چوڭ بىرلىشىش كېلىشىمى» نىلىك ھەر ئىككى تەرەپ قوبۇل قىلالايدىغان لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى... قاتارلىق ئىشلارنى ئەزمىلىك بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى . قۇرماش سەۋر ـ تاقەت بىلەن ئاڭلىدى ، ھاشىر

هېلىدىن ـ هېلىغا موخوركا ئورايتتى ، رەللە بولۇپ قىمىرلايتتى . ئۇ ئاخىر تاقەت قىلالمىدى :

— يولداش رەقىپ ، — دېدى ئۇ رەقىپنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — سىز ھەربىي باشلىقلار بىلەن تونۇشۇپسىز ، كەلگۈسىدە بىزگە رەھبەر بولىدىغان ئوخشايسىز ، ئېيتىڭە ، قاچان بۇزۇقلار تازىلىنىپ ، ئىشلار ئىزىغا چۈشىدۇ ، بۇ يىل ئەتىياز قانداقراق بولار ؟

— ئىنقىلاب داۋاملىشىۋاتىدۇ ، — دېدى رەقىپ كۈلۈپ قويۇپ ، — جىن ـ شەيتانلار ئۇزلۇكسىز سەكرەپ چىقىپ تۇرىدۇ ، ئىنقىلابنىڭ قوشۇن تارتىلاش ، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش دېگەن باسقۇچلىرى بار ، شۇ باسقۇچلاردا ئەلۋەتتە بۇزۇقلار ئەدىپىنى يەيدۇ . مىسالى ، ئەلانى ئۇرغان لۇكچەكلەرنى ئالساق ، ئاساسەن ئېنىقلاندى ، مەن مۇشۇ ئىش بىلەن ئىلى ھەربىي رايونى رەھبەرلىرى بىلەن ئۈچ قېتىم كۆرۈشتۇم .

— كىمكەن ئۇ زادى ؟ — قۇرماش ئالدىراپ سورىدى .

— كىم بولاتتى ، گۇزەلئاينىڭ ھېلىقى تامچى قوشنىسى بولمامدۇ ؟ ئۇ ئۆزىچە گۇزەلئايغا ئىچ پەش تارتىپ يۈرگۈدەك . ئەلا شۇ كۈنى گۇزەلئاينىڭكىدە بولغان ،كۈنچىلىك قىلىپ ئۇرغان گەپ . بۇ لۇكچەكنى ھازىر بىر ئاممىۋى تەشكىلات قانات ئاستىغا ئېلىۋاتىدۇ ، بولمىسا تانابى تارتىلاتتى .

— ئاممىۋى تەشكىلاتلار خېلى نۇرغۇن بۇزۇقلارنى قانات ئاستىغا ئېلىۋالدى ، بۇ گېپىڭىز راست ، يولداش رەقىپ !

ھاشىر قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قۇرماشقا قاراپ قويدى .

— ھازىر قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرۇپ ، چەت ئەل بىلەن يوشۇرۇن ئالاقىلىشىپ ، پروپاگاندا ماتېرىيات دىكتاتورىسىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقانلارمۇ بار ! — دېدى رەقىپمۇ ئوخشاشلا غەزەپلىنىپ .

— ئەگەر خەتەرلىكى، قەۋىي تېرىسىگە ئورىنىۋالغان بۆرىلەر! — دېدى قۇرماشمۇ ئۇلارغا ماسلىشىپ، — ئۇلارنىڭ قولىدا قىزىل بايراق، قوينىدا قانلىق خەنجەر. ئۇلار سۈيقەست، ھىيلە - نەيرەڭگە ئۇستا، تۇرۇپلا ئاممىنى ئامماغا كۆرەشكە سالىدۇ، تۇرۇپلا باشقىلارنىڭ قولىغا خەنجەر تۇتقۇزۇپ ئۆز دوستىنى ئۆلتۈرگۈزىدۇ، بىرلىرىنى ئالدايدۇ، بىرلىرىنى قورقىتىدۇ، بىرلىرىنى قايمۇقتۇرىدۇ، بىرلىرىنى سېتىۋالىدۇ، ئىشقىلىپ، ئورۇن، مەنپەئەت، ئۆز مەقسىتى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ پارتىيىۋىلىكىنىمۇ سۈنۈق ياماقتا ساتىدۇ! مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى، بىزگە مۇشۇ خىل قەۋىي تېرىسىگە ئورنىۋالغان بۆرىلەرنى ئاشكارىلاپ بەرگىنى بولدى. قانداق دېدىم؟

ئۇ ئاۋۇال ھاشىرغا، ئاندىن كېيىن رەقىپكە قارىدى. ھاشىرمۇ، رەقىپمۇ تامدەك تاتىرىپ، خۇددى ھازىرلا بىر - بىرىگە ئېتىلىدىغاندەك غەزەپلىنىپ ئولتۇراتتى. قۇرماش بۇ جىددىيلىكنى پەسەيتىش ئۈچۈن، رەقىپنىڭ سۆزىغا - سالىمى ئىچىدىن ئۈچ تال ئاپورت ئالمىنى ئالدى:

— ئالما يەيلى، ئەلا توغرىسىدا گەپلىشەيلى، كەلگۈسى توغرىسىدا تېخى نۇرغۇن سۆزلىشىمىز، تېخى نۇرغۇن ئولتۇرۇشىمىز، كىم بىلىدۇ، تېخى كەلگۈسىدە ئېلىشىپمۇ كېتىمىزمۇ، ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ. ھازىر دوست بىز، دوستلۇقنى قەدىرلەيلى، ئاقلاپ بېرەيمۇ ھاشىر ياكى پوستى بىلەن يەۋېرەمسەن؟

— بىر بوتۇلكا ھاراق بولسىدى، ئالمىنى زاكۇسكا قىلىپ ئىچسەك! — دېدى ھاشىر ئالمىنى چاپىنىغا سۈرتۈپ قويۇپ كورسىلدىتىپ چىشلەۋېتىپ، — پىغانىم ئۆرلەپ قالدى.

— مەن ئېلىپ چىقاي ئەمىسە، — دەپ قوزغالدى رەقىپ، — مېنىڭ ياتقىمدا ھەممە نېمە بار!

رەقىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئەلا ئازاب بىلەن چىرايىنى

پۇرۇشتۇرۇپ كۆزىنى ئاچتى . ھاشىر ئۇنىڭغا ئۇسسۇزلۇق ئىچۇر-دى . ئەلا دورىدايغان كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ كۈلمەكچى بولدى . ئۇ ئىنجىقلاپ تۇرۇپ ، گەپنى بىرمۇبىر ، تەستە ئېغىزدىن چىقىرىپ چاقچاق قىلدى :

— ئۇ... نېمە... غەلىبىسى ئۇچۇن... مەنمۇ... بىر رومكا... ئىچەي !...

ھاشىر بىلەن قۇرماش قاقاقلاپ كۈلۈشتى . ھاشىر خۇشال بولۇپ :

— قالغان يېرىڭنى مەن ئۇرۇپ تىتىۋېتەيمۇ ، ئاۋاق ، نېمىشقا مېنىڭ غەلىبەم ئۇچۇن ھاراق ئىچمەيسەن ؟ — دېدى .

— سېنىڭ... غەلىبەڭ... ئۇچۇن... ھاراق ئەمەس... قەسەم ئىچىمەن !...

— يارايسەن ، ئاۋاق ، يارايسەن ، ئاداش ، ساقايدىڭ ، ئەتىلا ماڭىسەن ، نامايىشقا قاتنىشىسەن !

— كۆرەش يېغىنىغا قاتنىشىدۇ بۇ ، ساقايسىلا ئاممىغا باش ئېگىدۇ ، بىز ئۇنى كۆرەش قىلىمىز ! — دەپ چېقىشتى قۇرماش . ئەلا بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلدى ، ئۇنىڭ قارىداپ كەتكەن لەۋلىرى خام ئۆپكىدەك تىترىدى .

ئون كۈندىن كېيىن ئەلا قولتۇقتاياق بىلەن ماڭغۇدەك بولدى ، لېكىن ئۇ تولىمۇ ماغدۇرسىز ، زەئىپ ۋە روھسىز ئىدى . ئۇنىڭ دوستلىرى مەسلىھەتلىشىپ ، ئۇنى زۇلياينىڭ ئۆيىگە يۆتكىدى . ھاشىر ئۆزى ماشىنا بىلەن ئۇنى زۇلياينىڭكىگە ئەكەلدى . ھاشىر خوشلىشاردا ئەلا ئۇنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ :

— ھاشىر ، گۈزەلئايغا ئېيىت ، بىز يارىشىپ قالايلى ، مەن ئوغلۇمغا زادى چىدىمىدىم ، مەن سەزدىم ، گۈزەلئاي مەندىن سوۋۇغان ئەمەس ! ئۇنىڭ ياراشقۇسى بار ، لېكىن مەغرۇرلۇقى قويمايۋاتىدۇ ! — دېدى .

هاشىر ئۇنىڭغا ۋەدە بەردى .

1968 ـ يىلى كىرىش بىلەن ئىلى ۋادىسىدا ھەپتىلەپ قار ياغدى . شەھەر بىلەن يېزىلارنىڭ يوللىرى ئېتىلدى . شەھەرلىكلەرنىڭ ئىشى ئەتىدىن كەچ كىرگۈچە قار تازىلاش بولدى . ئۆگزىلىرىنى تازىلاپ بولۇپ ئەتىسى چىقسا ، ئۆگزىلەرنى يەنە قېلىن قار قاپلىغان بولۇپ چىقاتتى . هاشىرنىڭ ئەمدىكى ئىشى چارۋىچىلارنى ئاپەتتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ، ئادەم تەشكىللەپ تاغلارغا باردىغان يوللارنى ئېچىش بولۇپ قالدى .

ئۇ قىشلاققا باردىغان ئىككى چېتى تىك چوققا ۋە بۇك قارىغايلىق غول ئىچىدە تراكتور ۋە ئادەملەر بىلەن قار كۆرەپ يول ئېچىپ يۈرگەندە ، ئۇنىڭ قېشىغا سېمىز ـ ئويناق تورۇق ئات مىنىپ قۇرماش يېتىپ كەلدى . ئۇ هودۇققان ۋە جىددىيلەشكەندى . هاشىر ئۇنى ئۈستى چىم بىلەن يېپىلغان ياغاچ ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ ئىشكىنى ياپتى :

— قېنى سۆزلە ، نېمە بولدى ؟

— چاتاق ! — دېدى قۇرماش ، — پاجىئە ، ئاداش هاشىر ، ئىش چاتاق !

— بېشىڭغا چېقىلغان چۈشكەن بولسىمۇ سۆزلە ، نېمە بولدى قازاق ؟

— تۇنۇگۈن كەچ ، نادىروف ، ساۋۇتوف ، ئوسمان ، تاش ، نامەت ، زۇلخۇمار ، ئەلانۇر ، ماناپ··· بىراقلا قولغا ئېلىنىپتۇ . ئاڭلىشىمچە ، ئىككىمىزنى ، ئەلانى ، زۇليا ئاكىنى ئىككىنچى قەدەمدە تۇتقۇدەك ، قانداق قىلىمىز ؟

— كىم تۇتۇپتۇ ، ئاممىۋى تەشكىلاتمۇ ، هەربىي رايونمۇ ؟

— هەربىيلەر تۇتۇپتۇدەك !

هاشىر موخوركا ئوردىدى . ئۇ مۇنداق چاغدا تولىمۇ خاتىرجەم ،

تەمكىن بولۇۋالاتتى :

— بىزنىڭكىلەرنىڭ بىز بىلمىدىغان ئىشلىرىدىن باشقا يوشۇرۇن ھەرىكەتلىرىنى سەزگەنمىدىڭ ؟

— نامەتنىڭ دېيىشىچە ، ئۇ بىرنەچچەيلەن بىلەن «ۋەتەن قوتۇلدۇرۇش» دەيدىغان رادىئونى ئاڭلاپتىكەن !

— يەنچۇ ؟

— چەتتىن كەلگەن بىرى بىلەن كۆرۈشتۇق دېگەندەك قىلىۋىدى !

— بىزنىڭكىلەردىن ئۇنىڭغا يەنە كىملەر چېتىلغان ، بىلەمسەن ؟

— ياق ، بىلمەيمەن !

— نامەتنىڭ ئىشى باشقا گەپ ، — دېدى ھاشىر خىيالچانلىق بىلەن ، — يەنە نادىروفنىڭ قانداق گۇمانلىق ئىشلىرى بار ، بۇنى بىلمەيمىز ، لېكىن بىز سۇتتىن ئاق ، خاتىرجەم بول ، قانداق تۇتقان بولسا شۇنداق ئەپۇ سوراپ قويۇۋېتىدۇ . سەن گۇمانلانما ، شۇنداق بولىدۇ . سەۋەبى ئاددىي : جۇڭگو گۇڭچەندائى غۇلاپ كەتكىنى يوق ، پارتىيىمىز ھەققانىي ، توغرا پارتىيە ، ۋاقتىلىق يېڭىلىمىز ، ئاخىر يېڭىمىز ، سەۋەبى ، بىز پارتىيىمىزگە تايىنىمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن ھېيلە ـ نەيرەڭ ، قۇۋلۇق ـ شۇملۇققا تايانغانلاردىن ھامان بىز كۈچلۈك ! مەن ناھىيىگە بارىمەن ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ يولىنى قىلىمەن !

ئۇ ئاسمانغا قارىدى ، ھاۋا مانانلىق ، ئاۋۇال ئۇششاق ، كېيىن بال قوشۇقىدەك قار چۈشۈشكە باشلىدى ، بىردەمدىلا تازىلانغان يوللارنى قار كۆمۈپ كەتتى . بىردىنلا نەدىندۇر بوران پەيدا بولدى ، قارلار ۋىزىلداپ ئۇچاتتى ، قارىغايلار غاراسلايتتى ، بوران ھۆركىرەيتتى ، ھاشىر بىلەن قۇرماش تورۇق ئاتنىڭ دالدىسىدا شۇمشىيىشىپ تۇرۇشاتتى . ئۇلارنى قارلار ئۇرماقتا ، بوران ئىتتەرمەكتە

تە ، تەبئەت جازالىماقتا... ھاشىر تاغ تەرەپكە قارىدى .

— چاتاق بولدى ، قۇرماش ، ئۇچ كۈن بولدى ، قىشلاقتىكى لەرنىڭ يەيدىغىنى تۈگىگىلى ! قار ئاپىتىگە يولۇققانلارنى قۇتۇلدۇرىمەنمۇ ، تۇرمىگە چۈشكەنلەرنىمۇ ؟ ئېيتقىنا قۇرماش ، بۇ ئاپەت قاچان ئاخىرلىشىدۇ ؟

ئۇنىڭغا بوران جاۋاب بەردى ، يوتقاندەك بىر قار كۆچمىسى ئۈچۈپ كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا چۈشتى .

بۇ چاغدا ئەلا زۇلياڭ ھويلىسىدا تۇرگە بىلەن قار تازىلاۋاتاتتى . ئۇنىڭ خىيالى شەھەردە ، شەھەر يولى ئېتىلگەن ، ھاۋا تولىمۇ سوغۇق ئىدى . «گۈزەلئاي نېمە قىلىۋاتىدىكىن ، مېنىڭ ئوغلۇم ئەلىچۇ ؟ ھاشىر نېمىشقا كەلمەيدۇ ، ئۇنى ئەلچىلىككە تاللىغاندىكىن مەنمۇ سارىڭ . ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئوڭلىيالمايدىغان تومبالقا مېنىڭ ئىشىمنى ئوڭلىيالايتتىمىكى ؟... »

— ئەلاجان ئۇكام ، تۇرگىنى قويۇڭ ، خېتىڭىزنى قىلىۋېرىڭ ، سىز تېخى تۇزۇلۇپ كېتەلمىدىڭىز ، مۇسام چايغا چاقىرىپ بالىسىنى ئەۋەتىپتۇ ، بىزە تۇرۇپ سىزنى چانا بىلەن مېھمانغا ئاپىرىمەن !

زۇلىيا ئەلانىڭ قولىدىن تۇرگىنى تارتىۋېلىشقا ھەرىكەت قىلاتتى ، ئەلا ھەدەپ قاچۇراتتى ، ئاخىر زۇلىيا تۇرگىنى ئېلىۋالدى .

— زۇلىيا ئاكا ، — دېدى ئەلا كۈلۈپ تۇرۇپ ، — خېلى ماغدۇرۇمغا كىرىپ قاپتىمەن جۇمۇڭ ، شەھەرگە كىرىپ ئوغلۇمنى كۆرۈپ چىقاي دەيمەن !

— ياق ، بولمايدۇ ، ۋاقتى ئەمەس ، ئۇكام ، مەن بۇنىڭغا ئۇنىمايمەن !

— بىر كېچە قونۇپلا قايتىپ چىقمەن ، ئاكا ، ماڭا ئەتىلا ئات توقۇپ بېرىڭ !

— ياق ، ياق ، — دېدى زۇلىيا بېشىنى چايقاپ ، — مەن

سىزنى يولغا سېلىپ قويۇپ خاتىرجەم بولالمايمەن !
— مەن ھاشىر بىلەن كۆرۈشمەن ، مۇھىم ئىشىم بار ، ئاكا !
زۇلىيا جىمىپ قالدى . ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە :
— ئۇنداق بولسا ، مەن ھاشىر شۇجىنى ئۆيگە باشلاپ كېلەي ، بۈگۈنلا ناھىيىگە باراي ، بىز ئۇچىمىز ئەقىللىشىپ بىر ئىش قىلايلى ، — دېدى .

زۇلىيا ئەتىسى ھاشىرنىڭ خېتىنى ئېلىپ قايتىپ كەلدى . ئەلا خەتنى ئوقۇپ سىراڭ ئادەمدەك بىردەم كۈلۈپ ، بىردەم ئۇمچەيدى . ئۇ باغ ئارىلاپ ناھىيىگە قاراپ نەچچە رەت يۈگۈردى ، لېكىن زۇلىيا ۋە ئۇنىڭ يېزىلىقلىرى ئۇنى قويۇپ بەرمىدى . ھاشىر زۇلياغا : «ئۇنى قوغداڭلار ، ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلمىغۇچە ئۇنى يېزىدىن چىقارماڭلار ! ئۇنى بىز سىلەرگە تاپشۇردۇق ، ھەرقانداق بالايىئاپەت كەلسىمۇ ئۇنى قوغدايلى ، ئۇنى قوغداپ قالغىنىمىزنىڭ پايدىسىنى كەلگۈسىدە كۆرىمىز » دەپ جېكىلىگەن ، زۇلىيا ئۆزىمۇ بۇ ياش يىگىتنى قوغداشنىڭ مۇھىملىقىنى چىن قەلبىدىن چۈشەنگەنىدى .

تۆۋەندە بىز كىتابخانىلارغا ھاشىرنىڭ خېتىنى ئەينەن تاپشۇرماقچى .

«قىممەتلىك دوستۇم ، ئەلا ! يالقۇنلۇق سالام ، ساڭا ھۆرمەت بىلدۈرىمەن ، ئامانلىق تىلەيمەن ! كىچىك ئاپاڭنى مەن ئۇچۇن قۇچاقلا ، قىزىڭنى سۆيۈپ قوي .

دوستۇم ، ساڭا بۇ ئىشنى ئېيتمىسام كەلگۈسىدە جەزمەن ئەيىبلىنىمەن ، غەيرەتلىك ، ئەقىللىك ، سەۋرلىك يىگىت بولغىنىڭ ئۇچۇن ، بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۆزۈڭنى يوقىتىپ قويمايسەن ، مەن بۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىمەن . ئەسلىدە يۈزمۈيۈز ئولتۇرۇپ ئېيتماقچىدىم ، لېكىن مەن ھازىر نازارەت ئاستىدا ، سىرت

بىلەن ئالاقە قىلغۇزمايدۇ ، پات ئارىدا كۆرۈشمىز ، بارلىق پاجىئە-لەرنىڭ نېگىزى ئۇستىدە پىكىرلىشمىز ، شۇم خەۋەرنىڭ بىرىنچى-سى مۇنداق : ساۋۇتوف باشلىق دوستلارنىڭ ھەممىسىلا قولغا ئې-لىنغان ، ناسىر نەلەرگىدۇ قېچىپ قۇتۇلغان . سەۋەبى ، دوستلىرى-مىز «ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرغان» مىش . پىلانلىغۇچى-سى نادىروف بىلەن مەن ئىكەنمىشمەن . ئۇلار ھازىر ئوسمان ، قۇرماش ، تاش ، زۇلخۇمار ، ئەلانۇر ، ساۋۇتوف ، ماناپ ، ئۆمەر ئەپەندى ، كېرىمجان... قاتارلىق دوستلارنى سوراق قىلىپ ئىقرار-نامە يازدۇرۇپ ، بىزنى قانۇنىي ئاساستا (گەرچە بۇ قانۇن يوق بولسىمۇ) رەسمىي قولغا ئېلىشنىڭ ھازىرلىقىنى قىلىۋېتىپتۇ . خەۋەرنىڭ ئىككىنچىسى مۇنداق ، بۇ خەۋەرنى چىدام ۋە تەمكىنلىك بىلەن ئاڭلاپ قوي ، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال ، گۇزەلئايغا ئەلچى كىر-گۈزدۇم ، ئەلچىمىز ئەلانۇر ، ئوسمان ، زۇلخۇمارلار بولدى . گۇ-زەلئاي يارىشىشقا زادىلا ئۇنىمىدى ، ئۇ ھېلىقى چاغدا تۆھمەتكە يولۇققاندىن كېيىن ئار - نومۇسىنى ئاقلاشقا ئىلاج تاپالمايۋ ئوغ-لۇڭنى باغرىغا بېسىپ دەريادا چۆشكەندە ، ساۋۇتوف قۇتۇلدۇرۇپ قالغان . ئۆلۈۋېلىش خەۋپى ئۆتۈپ كەتتى . دوستلار ھازىر گۇزەل-ئاي بىلەن ئوغلۇڭغا قاراۋاتىدۇ . ئەمدى شۇنداق بىر پاجىئە شە-كىللەنگەن : گۇزەلئاي سەن بىلەن يارىشمىغۇدەك ، سەۋەبىنى ئېيت-ماپتۇ ، بەلكى ئۇنىڭ بىر يوشۇرۇن سىرى باردۇ ياكى باشقا بىرسى-گە سېنى «ئۆتۈنۈپ بەرمەكچى» بولدىمىكىن؟ مېنىڭ ئەقلىم يەت-مىدى ، مەن ئۇ قىزنى ئەمدى چۆشىنىۋاتىمەن ، ئۇ قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان قىز ئىكەن . ئۇ مۇھەببەتكە سادىق ، پاكىز قىز ئى-كەن ، ئۇ ئەمدى ھاقارەت قىلىنغان جىسمى ۋە روھى بىلەن سېنىڭ قۇچىقىڭغا تاشلىنىشنى خالىمايدىكەن ، ئوغلۇڭ ئەلى ھامان ئالدە-مىزدا چوڭ بولىدۇ . ئەمدى گۇزەلئايدىن ئۇمىد كۈتمە ، ئۇ قىز-نىڭ ھايات توغرىسىدىكى چۆشەنچىسىنىمۇ ھۆرمەت قىلىشقا توغرا

كېلىدۇ ، بىز تەجرىبىلىك بولۇپ قالدۇق . بىزنىڭ قايسىمىز ، نېمىنى خاتا قىلدۇق ؟ بۇنى ۋاقىت بىزگە كۆرسىتىپ بېرىدىكەن ، يەنى ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ھەقىقەت ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىدىكەن ، دوستۇم ، سەۋر قىل ، ‹چىدام ۋە غەيرەتنىڭ يەڭگىنى ھەردەم يادىمدا› . گۈزەل كەلگۈسى بىز يېشىلمىگەن تۈگۈنچەكلەرنى يەشىپ بېرىدۇ ، بىز جاۋاب بېرەلمىگەن مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىدۇ . ھازىرچۇ ؟ ھازىر — پارلاق كېلەچەكنىڭ ھارپىسى ، ئىستىقبال بېغىنىڭ بوسۇغىسى . بۇ ھارپا ، بۇ بوسۇغا بىزگە خۇشاللىقنى ئازراق ، خاپىلىقنى كۆپرەك ھەدىيە قىلىدىغان ئوخشايدۇ . بىز بوزەك بولۇۋاتىمىز ، خورلىنىۋاتىمىز ، لېكىن بىز ھامان غالىب چىقىمىز ، ئۆزۈڭنى تۈت ، نېمە ئۈچۈن ؟ دەپ سوئال قويمۇۋەرمىگىن ، سېنى چىڭ قۇچاقلايمەن ، ئاچ قۇچىقىڭنى ، ئاۋاق ! ھا . 1968 ـ يىلى فېۋرال»

ئەلا خەتنى ئوقۇپ قانتىق ئازابلاندى . ئۇ بۇ پالاكەتلەرنىڭ ھەممىسىدە بىر يوشۇرۇن قولنىڭ ھەرىكىتى بارلىقىنى چۈشەندى ، ئۇ ھازىر ئازاب ئۈچۈن زارلىنىدىغان ، ئەسەبىيلىشىپ ۋاقىرايدىغان ئەلا ئەمەس ، ئۇ نۇرغۇن خورلۇقلارغا ئاللىقاچان تەييارلىنىپ قويغان ، ئالدىدا نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ بارلىقىنى ئالدىن مۆلچەرلىگەن ، گېپىي ئاز ، خىيالى كۆپ ، ئازابنى ئىچىگە يۇتالايدىغان ، پېشكەللىنى سوغۇق قانلىق بىلەن ، زەھەرلىك ـ ئاچچىق تەنە بىلەن كۈتۈۋالىدىغان باشقىچە بىر ئەلا ، ئۇ بۇگۈنمۇ شۇنداق قىلىدى . ئۇ مېيىقىدا ئاچچىق كۈلۈپ قويدى ـ دە ، باغقا قاراپ ماڭدى ، ئۇ ئۆزىچە ئويلىدى : «مەن نېمە ئۈچۈن شۇنچە خورلىنىمەن ؟ نېمە ئۈچۈن مەن نېمىنى ئارزۇ قىلسام ، شۇنىڭ يولى توسۇلىدۇ ؟ ھايات مېنى قاتتىلىق قىلىشقا قىستىماقتا . مەن قان تۆكمىسەم ئىچىم بوشىمايدۇ ! زۈلىيا ئاكا ، مېنى قويۇپ بېرىڭ ،

مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن !»

لېكىن ، زۇلىيا ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرمىدى . پۈتۈن يېزا خەلقى ئۇنى قوغدىدى . يېزىنىڭ سىرتىق خازانلىق كۈز پەسلى ، قەھرىتان سوغۇق ، قېلىن قارلىق قىش پەسلى ئۆتۈپ كەتتى . ئەلانىڭ كۈلكىسى ، ناخشىسى ئاڭلانمىدى . ئۇ سائەت ـ سائەتلەپ ئۇن ـ تىنسىز ، ساقاللىرى ئۆسكەن ئېڭىكىنى تۇتۇپ ، تولۇق تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ خىيال سۈرەتتى ، ئاردىلاپ غەرق مەست بولۇۋالاتتى .

زۇلىيا ۋە ئۇنىڭ مەھەللىسىدىكىلەر ئۇنىڭ كۈلكىسىگە تەشنا ، ئۇ قاچان ئېچىلاركىن ؟...

ئۇچىنچى باب تىغمۇتىغ ئېلىشىش

1

ئۇ 1968 ـ يىلىنىڭ باھار ئايلىرىدىلا ئەسلىگە كېلەلىدى . ئۇ باش ـ ئۇچى يوق خىيال بىلەن تالاي ئايلارنى ئۆتكۈزدى ، ئۇنىڭ نە كۈلكىسى ، نە پارىڭى ئاڭلانمىدى . كۆرگەنلەر ئۇنىڭ ئۆسكىلەڭ چاچ ـ ساقاللىرى ، سولغۇن ، خىيالچان چىرايىغا قاراپ ، ئەقلىدىن ئادىشىپ قالغان ئوخشايدۇ دەپمۇ ئويلايتتى . ياق ، ئۇ پەقەت خىيال بىلەنلا شۇنچە ۋاقىتنى ئۆتكۈزگەن ، مانا بۇگۈن خىيالدىن ئەمەلىيەتكە قايتقان ئوخشايدۇ . ئۇ خۇددى مەستلىكتىن يېشىلگەندەك ، چېچەكلەر بىلەن تولغان باغقا قاراپ ئۆزىچىلا ناخشا ئېيتتى ، قىزىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— ياشاش كېرەك ، دۇرۇس ، ياشاش كېرەك ! — دەپ ۋارقىرىدى .

ئۇنىڭ خۇشاللىقى زۇلىيا ئائىلىسىنىڭ خۇشاللىقى بولدى . زۇلىيا شۇ ئاخشىمىلا ياشلارنى يىغىپ ئولتۇرۇش قىلىپ بەردى . ئولتۇرۇشتا ئەلا تەمبۇر چېلىپ ئاجايىپ يېقىملىق ناخشىلارنى ئېيتىپ بەردى .

— ئۇھ ، — دېدى زۇلىيا ئولتۇرۇش تارقىغاندىن كېيىن قىزىل دۇخاۋا بۆكسىنى قولىغا ئېلىپ ، شادلانغان كۆزلىرىنى ئەلاغا تىكىپ ، — بېشىمدىن بىر تاغ غۇلىدى . ئېيتىڭە ئۇكام ، نېمىگە تۇيۇقسىزلا خۇشال بولۇپ قالدىڭىز !

ئەلا كۈلۈپ قويدى ـ دە ، گەپ قىلماستىن قېلىن بىر كىتاب

نى قولىغا ئالدى . كىتاب ئىنگلىز يېزىقىدا يېزىلغانىدى .
— مۇشۇ كىتاب ماڭا يول كۆرسەتتى ، — دېدى ئۇ هاياجانلىنىپ ، — بىلەمسىز ، بەزىدە كىتابمۇ ئادەمنى قۇتۇلدۇرالايدۇ ، بەزىدە ئۆلتۈرەلەيدۇ .
— بۇ نېمە كىتاب ، ئۇكام ؟
— بۇ ، — دېدى ئەلا كىتابنى ژاراقلاپ ئولتۇرۇپ ، — دۇنيادىكى مەشھۇر ئادەملەرنىڭ تۇرمۇش پاجىئەلىرى توغرىسىدا يېزىلغان قىزىقارلىق هېكايىلەر . دۇنياغا داڭق چىقارغان ئۇلۇغ ئادەملەرمۇ تۇرمۇشنىڭ خىلمۇخىل پاجىئەلىرىگە دۇچ كەلگەن ، ئۇلار قىيىن ئەهۋاللارغا دۇچ كەلگەندە ، هامانەم ئۆز ئىشىنى ، ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى خەلق بىلەن بىرلەشتۈرەلىگەن ، ئۆز شەخسىي پاجىئەسىنى خەلقنىڭ پېشىغا كەلگەن پاجىئە بىلەن سېلىشتۇرالىغان ، شۇنداق قىلىپ ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تونۇپ يەتكەن . ئادەم ئۆزىنىڭ خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىنى تونۇپ يەتكەندە ، ئۇنىڭ شەخسىي پاجىئەسى ئەرزىمەس بىرنېمىگە ئايلىنىپ قالىدىكەن . بىر ئادەمنىڭ يارامليق ياكى يارامسىزلىقىنىڭ بەلگىسى مانا مۇشۇ مەسئۇلىيەتنى تونۇپ يەتكەن ياكى يەتمىگەنلىكىدە ئىكەن !
— بىز چوڭ ئىش قىلالمايمىز ، — دېدى زۇلىيا پېشىنى سىلاپ ، — سىلەر چوڭ ئىشقا تۇتۇش قىلغاندا چىراغىپاي بولۇشقا يارايمىز ، ئۇكام . سىلەرگە بۇنداق ئادەملەرمۇ كېرەكقۇ ـ هە ؟ ئۆي غېمى ، تۇرمۇش غېمى دېگەنلىرىڭىزنى ماڭا ئىتتىرىۋېرىڭ . سىز ئوقۇيدىغانلىرىڭىزنى ئوقۇپ ، يازىدىغانلىرىڭىزنى يېزىۋېرىڭ ، مەن سىز ئۈچۈن هەرقانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار . جېنىم ئامانلا بولسا ، كىرپىكىڭىزگە ياش ، كىيىمىڭىزگە چاڭ قوندۇرمايمەن . بىزنىڭ خەلقىمىزگە قورسىقىڭىزدىكى هەممە هۇنىرىڭىزنى كۆرسىتىڭ . مەن سىزگە ئۇستەل ، يۇمشاق ئورۇندۇق بۇيرۇتۇپ قويدۇم . ئىشلەڭ ، ئۇكام !

ئەلا زۇلياينىڭ سەمىمىيلىك ، دوستلۇقتىن باشقا تەمەسى يوق مېھرىبان كۆزلىرىگە قاراپ قويدى ـ دە ، ئۇنىڭ يىرىك قاتمال قوللىرىنى قىستى .

«گۈزەل باھار مېنى ئۆز قۇچىقىدا ئەركىلەتمەكتە . باغ گۈللىرى پۇراقلىرى بىلەن ماڭا ئىلھام ۋە راھەت بەرمەكتە . قۇشلار چۇرۇقلىشىپ ، مېنىڭ خۇشاللىق ۋە تەلپۈنۈشلىرىمنى كۈچەيتمەكتە ، تاغ سۇلىرى چۇقان ـ سۇرەن بىلەن مېنى خاتىرجەملىك ، كۆڭلى توقلۇققا ئۇندىمەكتە... ماڭا ئۇمىد ۋە ئىشەنچ تەقدىم قىلغان باھارنىڭ ئىللىق قوينىنى ، دوستۇمنىڭ قىممەتلىك يالدامىسىدەك خاتىرەمدە ساقلايمەن ! »

ئۇ كەچتە بۇ گەپلەرنى خاتىرىسىگە يېزىۋېتىپ دوستلىرىنى قايتا ئەسلىدى : «ئۇلار نەدە ؟ نېمىلەرنى قىلىۋاتىدۇ ؟ »

ئۇنىڭ خىيالى دوستلىرىغا كۆچۈش بىلەن قولى ئىشقا بارمىدى ، مېڭىسىگە ئوقۇغان كىتابىدىكى گەپلەر كىرمىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ھاشىر كەلدى . ئۇ ھاشىرنى خىيالىدىن چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ياشلىق توغرىسىدا ئويلىماقچى بولدى ، لېكىن كۆز ئالدىدا تەشۋىق ۋەرەقلەر ، كۇرەش يېغىنى قارا پەردە بولۇپ تۇرۇۋالدى ـ دە ، ھەممىلا ئەسلىمىسى سىياھقا چىلانغاندەك بولۇپ تۇيۇلدى .

— ھاشىر ! — دېدى ئۇ بىر تەشۋىق ۋەرەقنى مىجىقلاپ تۇتۇپ ، — ئەمدى نۆۋەت ساڭا كەلدىمۇ ، دوستۇم !

مىجىپ تاشلانغان ۋەرەقنى ناھىيىدە ئېچىلغان كۇرەش يېغىنىنىڭ ئەھۋالى يېزىلغان ، يېغىندا ھاشىر باشلىق ئادەملەر كۇرەش قىلىنغان . ھاشىرنىڭ گۇناھى مەركەزگە خەت يازغانلىقى ، ھاشىر خېتىدە يېزا ئىگىلىكىدە ساقلىنىۋاتقان ئېغىر مەسىلىلەرنى ئىنـ

كاس قىلىپ ، يۇقىرىدىن قەرزدارلىق ، ئاچارچىلىق كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىۋاتقان جايلاردىكى دېھقانلارنى قۇتۇلدۇرۇش تەلەپ قىلىنغان . خەتتە پاكىتلار ئەينەن قويۇلغان ، سەۋەبلەر تەھلىل قىلىنغان ، تەلەپلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ، لېكىن بۇ دوكلاتقا يۇقىرىدىن : «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىغا قىلىنغان ھۇجۇم !» دېگەن خەت قوشۇمچە قىلىنىپ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمىگە قايتۇرۇلغان !

ۋەرەقىگە يەنە ھاشىرنىڭ نەق مەيداندا تارتىلغان سۈرىتىمۇ بېسىلغان . سۈرەتتە ھاشىرنىڭ كۆكرىكىگە قېلىن تاختا ئېسىلغان ، تاختىغا تەتۈر قىلىپ ھاشىرنىڭ ئىسمى ، ئىسمىنىڭ ئۈستىگە «نەق ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر» دېگەن خەتمۇ يېزىلغان . قوراللىق ئىككى يىگىت ئايىغى بىلەن ھاشىرنىڭ گەجگىسىدىن دەسسەپ ، چېچىدىن كەينىگە تارتىپ تۇرغان ، ھاشىرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ چىققان ، ئاغزى يېرىم ئېچىلغان ، قوللىرى گەجگىسىگە قايرىلغان !

ئەلا پاكار ھۇجرىدا — كىگىزلەر ئۈستىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى . ئۇ خۇددى ئۆزى كۆرەش قىلىنىۋاتقاندەك ئازابلاندى . ھاشىرنىڭ پۇلتىيىپ چىققان كۆزلىرى خۇددى ئۆزىدىن يارىدەم تىلەۋاتقاندەك ، يېرىم ئوچۇق ئاغزى بىرنېمىلەرنى دەۋاتقاندەك بىلىندى ، قۇلىقى خۇددى ھاشىرنىڭ ئازابىنى ئاڭلاۋاتقاندەك ، كۆزلىرى دوستىنىڭ مەردانە قەددىنىڭ پۈكۈلگىنىنى كۆرۈپ تۇرغاندەك بىلىندى - دە ، ئازاب بىلەن ئۇھ تارتىپ كۆزلىرىنى بىرپەس يۇمدى ، ئاندىن ھۇجرىنىڭ باغقا قارىغان دېرىزىسىنى ئېچىۋېتىپ ، يەردە مىجىلىپ ياتقان ۋەرەقىنى قايتىدىن قولىغا ئالدى .

دېرىزە تۈۋىدىكى سېرىنگۇلدىن چېچەك پۇرىقى ئۇرۇلدى . باغنىڭ نېرىقى تېمىغا يانداشقان تېرەكلەرنىڭ قارا سايىسى ئەينەكتە ئىرغاڭلىدى ، باھار ئۆزىنىڭ يېڭى ، سىرلىق قىلىقلىرى بىلەن

ئەلانىڭ ئازاب ۋە كۆڭۈلسىزلىكلىرىنى ئېلىپ قېچىش ئۈچۈن ھەربىرىمىز قىلماقتا . باھارنىڭ شوخ ، سالقىن شامالىرى ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا گەنجادا ، لەنجۇدا ، ناھىيىدە كۆڭۈلسىزلىكلەرنى قانداق يەڭگەنلىكىنى شۇنىڭدەك ئىدى : «چىدام ، تاقەت ، ئىشەنچ ۋە ئۈمىد ! — دەپ پىچىرلىدى ئەلا خۇددى بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى زوق بىلەن تىلغا ئالغان كۆيۈمچان ئانىدەك ھەربىر سۆزنى بىرمۇبىر ، تەمكىن ئېيتىپ ، — مانا بۇلار ماڭا ھەمراھ بولسۇن . شۇنچە يىلنى كىچىككىنە ئارالدا ئۆتكۈزگەن روھىنزون - كروزۇ ، ئۆز ياشلىقىنى تۇرمىدە چىدام بىلەن ئۆتكۈزگەن مونتو كرىستۇفنىڭ سەۋر - تاقەت ، چىدام غەيرىتى ماڭا ھەمراھ بولسۇن . ھازىر ماڭا مانا شۇ لازىم» .

ھۇجرىنىڭ ھويلىغا قارىغان دېرىزىسىدىن خىرە يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى . بۇ يورۇق پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا قويۇلغان گازۇاينىڭ يورۇقى ، بۇ يەردە زۇلىيا كىگىزچىلەر بىلەن كىگىز پىشۇرماقتا . ياش كىگىزچى مۇشتىنىڭ دۇكانىغا «جىخ - جىخ ، جاغ - جاغ !» قىلىپ ئۇرۇلۇشىغا ماسلاشتۇرۇپ قىسقا ئۇدارلىق ئاھاڭدا ناخشا ئېيتماقتا :

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار ،
غېرىبنىڭ يولىنى باغلار .
غېرىب ئۆلسە كىم يىغلار ؟
غېرىبقا غېرىب يىغلار .

ئەلا كىگىزچىلەر بىلەن مۇڭدىشىپ ، ھاشىرنى ئۇنتۇماقچى بولۇپ ئۆيدىن چىقتى .

سۇپىغا تېكىمەتلەر سېلىنغان ، چوڭ داستىخان ئۈستىگە نانلار چېچىلغان ، چىنىلەردە مۇزلىغان قايماقلىق ئەتكەنچايلار چالا ئە-

چىلگەن پېتى تۇرغان . داستىخان ئەتراپىدىكىلەر خۇددى ھېلىلا ماجىرادىن ئاجرىتىلغاندەك تاتارغان ، ئۇلارنىڭ چىرايلىرى غەزەپ-لىك ، كۆزلىرى ئۇمسە ئىدى .

— قۇربانجان ! — دېدى زۇليا . ئەلا ئۇستەلگە كېلىش بىلەن تۆۋەندە ئۆرە تۇرغان يىگىتكە قاراپ قويۇپ ، — سەن ھازىرلا دادۇي ھەيئەتلىرىنى ئىشخانىغا يىغ ، پىكرى بارلار ئىشخانىدا سۆزلىسۇن !

زۇليا قىزىل دۇخاۋا بۆكسىنى قولىغا ئالدى ـ دە ، كىگىزدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئەلاغا قارىدى . ئۇنىڭ خۇشخۇي چىرايى ئۆز-گەرگەن ، سىرىق بۇرۇتى كىرپە تىكىنىدەك ھۇرپىيىپ ، كۆكۈچ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىماقتا ئىدى .

— مەن بىزنىڭ مۇشۇ دادۇيدە بولسىمۇ تىنچلىق ، ئاتىرجەم-لىكنى ساقلاپ قالىمەن دەپ ئويلىغانىدىم . ئۇكام ئەلا ، بولدى . مەن بوراندا چايقالغان دېڭىزنى كۆرگەن . پۇتۇن جۇڭگو ھازىر شۇنىڭغا ئوخشاپ قاپتۇ . دېڭىز چايقالسا ، ئىچىدىكى ھەممە نەرسە تىنچ قالالمايدىكەن . سىز بەربىر ھەممىنى بىلىسىز ، يوشۇرۇپ نېمە قىلىمىز ، مېنىڭ بېشىمغىمۇ ئوت تۇتاشتى . دادۇيجاڭ ناھە-يىگە بېرىپ ئۆزگىرىپ كەپتۇ . كۆردىڭىزمۇ ، ھازىر ئۇنىڭ ئۆيىدە ناھىيىدىن بىللە كەلگەن ئىسيانچىلار شتاب قۇرۇپ ماڭا قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ . ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈم ئۇنى قوللاپ ، بىرنەچچە ئەسكەرنىمۇ قوشۇپ ئەۋەتىپتۇ . ئۇلار مېنى ئاغدۇرماقچى . مەن ئۇلارغا ھوقۇق بەرمەيمەن . ھوقۇقنى بەرسەم پۇتۇن دادۇي تۇگىشىدۇ . ئەزالارنىڭ بىر گۇڭىنى مىڭ بىر جاپا بىلەن ئارانلا ئىككى سوم ئاتمىش تىيىنگە چىقارغانىدىم . ھوقۇقنى تارتقۇزۇپ قويسام كۆزلۈككە تەقسىمات ، نورما يوق بولىدۇ . بىز-نىڭ دادۇيمۇ باشقا دادۇيلەردەك ۋەيران بولىدۇ !

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى ، داستىخان ئەتراپىدا ئولتۇرۇشقانلار-مۇ ئورنىدىن تۇرۇشتى .

بىر دەمدىن كېيىن ھويلىدا ئەلاغا ھەمراھ بولۇپ ئۇچ كىگىز-چى ، باج كادىرى ، نەدىندۇر قېچىپ كەلگەن قېرى ئارتىس ، تۆۋەن-گە چۈشۈرۈلگەن «تاغىل ئۆكۈز» لەقەملىك كادىر ، سىرتتىن كەلگەن جۈۋىچى قاتارلىق ئادەملەرلا قالدى .

— ھەر يەر ، ھەر يەردىن كېلىپ بىرلا مەقسەت ئۈچۈن توپلاندۇق ، — دېدى «تاغىل ئۆكۈز» ھەييارلىق بىلەن غۇزمەك قاشلىرى ئاستىدىكى خۇمار كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — ھەربىرىمىز ھەر يەردىن كەلگەن ھەر خىل كاسىپلار : كادىر ، مۇئەللىم ، باجگىر ، جۈۋىچى ، كىگىزچى ، ئارتىس ، دېھقان ! مەقسەت بىر ، يەنى جان بېقىش .

ئولتۇرغانلار كۈلۈشتى . ئارتىس — يوغان بۇرۇن ، چار سا-قال ، تاقىر بېشىغا كىر ، ئاق خەسە دوپپىسىنى چۆكۈرۈپ كىيە-ۋالغان ، سوئال بەلگىسىدەك دۇمچەك ئادەم بېشىنى گىلدىڭلىتىپ قاتتىق كۈلدى ـ دە :

— بەلەن گەپ ، — دېدى ئۇ ، — ھازىرقى كۈندە ئىككىلا ئادەم خاتىرجەم : بىرى خان ، بىرى دۇئانە ، خان ھۆكمى بىلەن ، دۇئانە رىزقى بىلەن خاتىرجەم . لېكىن ، ئۇلارنىڭمۇ مەقسىتى جان بېقىش !

— خاتا گەپ ! — دېدى ئۇزۇن تۇرا ، قويۇق چاچلىق باج كادىرى كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى ئوينىتىپ سۆزلەپ ، — ھەممىلا ئادەمنىڭ مەقسىتى جان بېقىش ئەمەس ـ دە . ئۇنداق بولسا ، نېمىشقا ئادەملەر بىر ـ بىرىگە غەمخورلۇق قىلىدۇ ؟ زۇلىيا شۇجە-نىڭ نېمىسى كەم ؟ يەنە نېمىشقا شۇجىلىقىنى ئالساڭ ئال ، دېمەي-دۇ ئەمىسە ؟

— بەلەن گەپ ! — دېدى ئارتىس دەرھاللا باج كادىرىغا قوشۇلۇپ ، — ھەممىلا ئادەم جان باقالايدۇ ، چۈمۈلە ، قۇرت ـ قوڭغۇز چېغىدا جان باقىدۇ . ئادەمنىڭ مەقسىتى جان بېقىشلا

بولسا ، ئادەم قۇرت بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ ـ دە !

— جان باقماق پەرز ! — دېدى «تاغىل ئۆكۈز» باج كادىرغا قاراپ قويۇپ ، كالپۇكلىرىنى تىترىتىپ ، — لېكىن سەن چۈمۈلە-دىن باج ئالىدىغان ئاداش ، جان بېقىش دېگەن سۆزنى قورساق بېقىش دەپ قارىما !

— مانا بەلەن گەپ ! — دېدى ئارتىس ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەم قۇرتتىن قالتىس . ئادەم دېگەن يەيدۇ ، كۆلىدۇ ، بۇيرۇق قىلىدۇ ، ئېزىدۇ ، ئالدايدۇ ، قەست قىلىدۇ ، ئۆلتۈرىدۇ ، ۋاي ـ ۋۇي··· ھەممىنى قىلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەمگە بىر تامچىقلا ئەمەس ، مىسالى ياخشى كىيىم ، ئۆي ـ جاي ، ياخشى ئايال ، مەنسەپ ، ھوقۇق ، ئابرۇي ـ پۇل ، راھەت ـ پاراغەت لازىم . مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى جان بېقىش !

— بىكار گەپ ! — دېدى باج كادىرى داستىخانغا شىپقاپ ئولتۇرۇۋېلىپ قوللىرىنى شىلتىپ ، — چاكىنا گەپ . ھايات دېگەننى بۇنداق تار چۈشەنسەڭ ، راستتىنلا قۇرت بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالىمىز . مەن جىق كىتاب ئوقۇيمەن ، دۇنيادا راستتىنلا ئۆز پايدىسىنى كۆزلىمەيدىغان ئادەملەر بار . ئۇلار ئولتۇرسا ـ قوپسا كۆپچىلىكنىڭ پايدىسىنى ئويلايدۇ . باشقىلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئۆلۈشتىنمۇ قورقمايدۇ ، بۇنداق ئادەملەر كىتابلاردا كۆپ ، مەسىلەن : بېتىيۇن ، پاۋىل كورچاگىن !···

— بەلەن گەپ ! — دېدى ئارتىس ، — مەسىلەن ، لېنىنمۇ ، ماركسمۇ شۇنداق ئىدى . ماركس پۇل ، مەنسەپ كۆرمىگەن .

— كىتاب دېگەن كىتاب ! — دېدى «تاغىل ئۆكۈز» بۇ قېتىم ئارتىسنى سىلكىپ ، — يۇمىلاق تاۋۇز ئاداش ، كىتابتا بولغان بىلەن ئەمەلىيەتتە بارمۇ زادى ئۇنداق ئادەملەر ؟

— ئەمەلىيەتتە··· ھى··· قىيىن ، — دېدى ئارتىس كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ ، — زادىلا ئۆز پايدىسىنى كۆزلىمەيدىغان ئادەم بەلكى

تېپىلماس .

— تېپىلدۇ ! — دېدى باجگىر قوللىرىنى شىلتىپ ، — مىسال ھاشىر شۇجى ، زۇلىيا شۇجىلارنى ئالايلى !

— تېپىلدۇ ! — دەپ تەستىقلىدى ئارتىس قوللىرىنى ھاۋادا ئوينىتىپ ، — مىسالى ، ھاشىر شۇجى ، دەسسەپ ، چەيلىنىپ تۇرسىمۇ راست گەپ قىلغان ، ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم . كۆرەش يېغىنىغا بارغىنىم يوق ، ناھىيىگە ئاغىنىلەرگە ئەگىشىپ ئويناپ بارىدىم ، تازا ئىچتۇق ، كېكەرگۈچە يېدۇق . كىشى بېشىغا بەلكى بىر كىلودىن جۇن ئىچكەندىمىز . غەرق مەست بولۇۋېلىپ سەھىنىنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئاپتىمىز . بولۇۋاتىدۇ كۆرەش ، توۋلاۋاتىدۇ شوئار ، قويۇلۇۋاتىدۇ سوئال ، شۇنداق گەپلەر بولدى : «دېھقانىنىڭ تۇرمۇشى ئىنقىلابتىن بۇرۇنقىدىن قانداق ؟» دەپ سورىدى بىرى ھاشىر شۇجىنىڭ قۇلىقىدىن تارتىپ ، مەن ئەمدى توۋا قىلىدۇ دەپ ئويلاپ ھاشىر شۇجىغا قارىسام ، ئۇ ئادەم چىرايىنىمۇ ئۆزگەرتمەستىن تۇرۇپ : «كوپىراتسىيىگىمۇ يەتمەيدۇ !» دېمەمدۇ ، قورقۇپ جېنىم چىقتى . مانا راست گەپ ، مانا يۇرەك ! ھاشىر شۇجى ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلىگەن بولسا ، يالغان سۆزلىمەسمىدى ؟

— ھارۋا ئەپقاچمىغىنا ، يۇمىلاق تاۋۇز ، — دېدى «تاغىل ئۆكۈز» ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزۇپ تاشلاپ ، — خۇدايىم دۇنيادا ئەر بىلەن ئايال ، راست گەپ قىلىدىغان بىلەن يالغان گەپ قىلىدىغان دەپ ، ئادەملەرنىڭ جىنسىنىمۇ ئىككى خىلغا بۆلگەن . راست گەپمۇ ، يالغان گەپمۇ ھەممىسلا جان بېقىش ئۈچۈن ، مەن چېغىمدا ھۆكۈمەتنىڭ قىرىق يىل كەتمىنىنى چاپتىم . يېڭى ھۆكۈمەتكە ئون توققۇز يىل ، كونا ھۆكۈمەتكە يىگىرمە بىر يىل ئىشلەپتىمەن ، ساناپ باقسام ، بىر مىڭ بىر يۈز دوست تۇتۇپتىمەن ، ئىككى ـ ئۈچ مىڭ كىتاب ئوقۇپتىمەن . دىنىمۇ ،

پەننىمۇ ئوقۇدۇم ، لېكسىنزە گالنى بىرىنچى ئورۇنغا قويمايدىغان ئادەمنى كۆرمىدىم .

— نېمىشقا دېگەندە ، — دېدى بۇ قېتىم ئارتىس ئۇنىڭغا ئەگەشمەي ، — بىر مىلك بىر يۇز ئاغىنەڭنىڭ ھەممىسى ھاراق-كەش ، ئۆزۈڭدەك گالغا ئامراق - دە !

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ گال سۇزگۇچى ، — دېدى «تاغىل ئۆكۈز» ئۆڭۈپ - تاتىرىپ ، — سىلىدەك گال ئۇچۇن تۆت پۇتلۇق بولۇپ ماڭمايمىز جۇما ! بىر شاپاقتا بىر كۇن ساز چېلىپ ئەللىك نەچچىگە كىرگەن نېمىلەرسەن !

— بەللى ! — دېدى ئارتىس كۇلۇپ تۇرۇپ ، — تاغىل ئۆكۈز قارا ئۆكۈزگە ئايلاندى مانا ، ماتتەيگە كانۇاي بوپتىكەنلا ، شۇڭا باللىرىنىڭ تىلى تۇڭگانچە چىقىپتۇ غوجام ، ئۇنى ئاز دەپ شىلىڭ دۇبەنگە ۋاسكىچى بوپتىكەنلا ، چىشلىرى تېخىچە قارا ، بۇلارغا قارىغاندا شاپاقتا ناخشا ئېيتقان بەلەن !

ئولتۇرغانلار قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى . كۆپچىلىككە ئەگىشىپ «تاغىل ئۆكۈز»مۇ كۇلدى ، كۇلكىدىن كېيىن قېرى ئارتىس چېكىنۇانقان ئاچچىق موخوركىسىنى «تاغىل ئۆكۈز»گە تۇتتى . «تاغىل ئۆكۈز» تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن تاماكىنى ئېلىپ شورىدى . ئۇنىڭ بۇرنىدىن چىققان قويۇق ئىس ئاقارغان بۇرۇتلىرىنى يالاپ ئۆتۈپ ، غۇژمەك قاشلىرى ئاستىدىكى خۇمار كۆزلىرىدىن چىققان ياشتا ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى .

ئەلا ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدى . شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ قورۇقلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان گۇزەللىكى بىردىنلا نامايان بولدى . ئۇ قاڭشارلىق ، خۇمار كۆز ، كەڭ پېشانە ، ئەرلەر گۇزەللىكىگە كەم - كۇتىسىز توشىدىغان ئادەم ئىدى . ئۇمۇ ئەلادەك چاغلىرىدا ھاياتتىن ئاجايىپ ئۇمىدلەرنى كۇتكەن ، قورسىقىغا ئاجايىپ پىلانلارنى پۇكەن ، نۇرغۇن يۇرەك قېنىنى ئەنە شۇ پىلانلىرىغا سەرپ قىلغان

ئۇمىدۋار ، غايىلىك يېگىت بولغىيدى . بۇگۈنچۇ ؟ ھېچنېمىدىن ئۇمىد يوق ، زاغرا نان بىلەن قاينىق سۇغا رازى ، تۇرمۇشنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا تۇرۇۋېلىپ ئۆزىدىن يۇقىرى تەرەپتە نېمىلەر بولۇۋاتقىنىنى بىلىشكىمۇ رايى يوق ، جېنى بار ، ئۇمىدى يوق ، سۆزلەيدىغان ئىسكىلىتقا ئايلىنىپ قالغان . ئەلامۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەنە شۇنداق بولۇپ قالارمۇ ؟ ئەلا «تاغىل ئۆكۈز» توغرىسىدا ئاڭلىغان . بۇ ئادەم تۈنجى قېتىم چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغان ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ بىرى . ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇغۇچىلارغا پەن - بىلىم ، مەرىپەت ئۆگەتكەن ، نادانلىق ، نامراتلىق دەستىدىن قۇل بولۇشقا قاراپ يۈزلەنگەن خەلقنى ئىلىم - مەرىپەت بىلەن ئويغىتىپ ، دۇنيا ۋە جەمئىيەتنىڭ سىرلىرىنى ئۇلارغا بىلدۈرۈش يولىدا ئەجىر سىڭدۈرگەن مۇنۇ ئادەمنىڭ ، بۇگۈن ئىسمىنىمۇ خەلقلەر ئۇنتۇشقان . ئەلانىڭ ئۆزى بىلەن تەقدىرداش بولغان بۇ بوۋايغا ئىچى ئاغرىدى - دە ، ئۇنىڭغا ياندىشىپ ئولتۇرۇپ قولىنى مۇرىسىگە قويدى :

— ئاكا ، ئىسمىڭىز زادى نېمە ؟

«تاغىل ئۆكۈز» ئەلاغا يالت قىلىپ قارىدى - دە ، كۈلدى .

— قورۇنماستىن «تاغىل ئۆكۈز» دەۋېرىڭ ، ئۇكام . خورلۇقىڭىز كېلىۋاتىدۇ . بىلدىم ، بىلىم ئەھلىنىڭ يۇرىكى بىر . سىز بىلەن بىز سېپىستۇ توققۇزىنچى . بۇ نام يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە قويۇلغان . ئادەملەر توققۇز دەرىجىگە بۆلۈنگەندە ، يەتتىنچىسى جالاپلار ، سەككىزىنچىسى دۇئانىلەر ، توققۇزىنچىسى زىيالىيلار ئىدى . زىيالىيلار جالاپلار بىلەن دۇئانىلەردىن تۆۋەن ئىدى . ھازىرمۇ شۇنداق . يەنە نېمىگە خورلۇقىڭىز كېلىدۇ ، ئۇكام ؟

— بىلگۈم كېلىدۇ ، سىز نېمىشقا بۇ قوپال ئىسمىنى قوبۇل قىلدىڭىز ؟ — ئەلا مېھرىبانلىق بىلەن بوۋاينىڭ قولىنى تۇتتى .

— ئۇكام ، — دېدى بوۋاي ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، —

كەپتەرنى تۇلكىگە سالغاندەك كۇلكىلىك ئىش بۇ . مېنىڭ ئۆمرۈم كىتاب ، گەپ بىلەن ئۆتكەن تۇرسا ، مەن قانداق قىلىپ دېھقان بولالايمەن . كەتمەن بىلەن ئالتە جاننى باقماق ، مەن ئۇچۇن خۇددى كەپتەرنى تۇلكىگە سالغاندەكلا ئىش . نومۇرغا ئىشلىيەلمىدىم ، قەرزگە بوغۇلدۇم . شۇنىڭ بىلەن «تاغىل ئۆكۈز» دېگەن لەقەمگە رازى بولدۇم .

— نەق ئۆزى ! — دېدى باجگىر كۇلۇپ ، — دېھقان دېگەن لەقەمنى بابلاپ قويىدۇ . بۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەتراتىدە بىر قېرى ئۆكۈز بار ، ئىشقا بارمايدۇ ، ئوننى ئۇرساڭ بىر چامداپ قويىدۇ ، سوياي دېسەڭ ئۇستىخاندىن باشقا گۆش يوق ، قىشچە ئاشقان ـ تاشقاننى يەپ ئۆلمەي قىشتىن چىقىدۇ ، ئەتىيازدا بىر ئىككى ئاي كۆتۈرەم بولۇپ ياتىدۇ ، لېكىن ئۆلمەيدۇ . نېمىشقا دېگەندە ، ئۇنى كوممۇناغا قوشقان ئىگىسى ئاداپ بىلەن باقىدۇ . ئىگىسىگە جىق ئىشلەپ ، كۇچى تۇگىگەندە مۇنۇ كىشىدەك ئىشلەپچىقىرىش ئەتراتىگە ئەزا بولغان جانۋار ـ دە ، ئۇ ئەزالارغا خار بولغان بىلەن ئىگىسىگە ئەزىز . شۇنداق قىلىپ ، ئون يىلدىن بېرى ئۆلمەي كېلىۋاتىدۇ . مۇنۇ دانىشمەن ئەپەندى نەق شۇ ئۆكۈزگە ئوخشايدۇ ! خىزىر قويغان ئىسىم بۇ !

كۆپچىلىك كۇلۇشتى ، لېكىن ئەلا كۇلمىدى . ئۇنىڭ بوۋايغا بىردىنلا چىن يۇرىكىدىن ھۆرمىتى قوزغالدى .

— ئىسمىڭىزنى دەپ بېرىڭ ، ئاكا ! — دېدى ئەلا بوۋاينىڭ ئورۇق گەۋدىسىنى قۇچاقلاپ ، — تاغىل ئۆكۈزنى ھىمايە قىلىدىغان ئادەم بارکەنۇ ، سىزنى ھىمايە قىلىدىغان ئادەم چىقامدۇ ؟

— ئىسمىم باراتجان ، لېكىن مېنى سۇلتانوف دېيىشەتتى . ھازىر ئىشلەپچىقىرىش ئەتراتىنىڭ داڭزىسىدىمۇ بۇ ئىسىملار يوق ، ھېچكىم مېنى سۇلتانوف دېمەيدۇ ، پەقەت ئايالىملا بۇ ئىسىمنى پەخىرلىنىپ تىلغا ئالىدۇ . نېمىشقا دېگەندە ، ئۇ قىز چېغىدا يـ

گىتلەرنى چېكىپ يۇرۇپ ، ئاخىر تۇنجى قېتىم كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ گالستۇك تاقىغان ، چىرايلىق ، بىلىملىك سۇلتانوفنى ياردـ تىپ تەگكەن . دۆلىتىمنى كۆردى ، ئەمدى مەينەتكە پاتقاندا ئۇ مېنى سەتلەمدۇ ؟ ھەي ئۇكام ، دۇنيانىڭ قىزىقى قالمىدى دەڭە ، لېكىن ئاشۇ ئوتتۇز نەچچە يىللىق ھەمراھىمنىڭ كۆڭلىنى دەپلا ئۆلگۈم كەلمەي تۇرۇپتىمەن ، بولمىسا ، ياشاپ نېمە قىلاتتىم ؟

ئۇ كۆزىگە ياش ئالدى . ئەلا بىردىنلا ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىپ بىرئازدىن كېيىن بىر بوتۇلكا ھاراق بىلەن بىر سىقىم قۇرت كۆتۈرۈپ چىقتى . ئۇ بۇرۇنقى ئورنىغا ئولتۇرۇپ پېچەتلىك بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى چوكا بىلەن ئېچىشقا كىرىشتى . سۇلتانوف ئاغزىنى تەمشىتىپ قويدى ، قېرى ئارتىس تۇكۇرۇكىنى يۇتتى ، باجگىر كۇلۇپ قويۇپ ئەلاغا شىپقىدى ، جۇـ ۋچى بىلەن كىگىزچى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى .

— ھاياتنى بىر چوڭ بىنا دېسەك ، — دېدى ئەلا پىيالىگە ھاراق قۇيۇپ ، — بىز شۇ بىنانىڭ ئەخلەتخانىسى . بەلكىم جەمئىدـ يەتتە جىنايەت بىلەن تۇرمىگە كىرگەنلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بىزدىن تۆۋەن ھېچكىم يوق . مۇنداق قارىسام كىگىزچى ، جۇۋچى ئاكىلاردىن باشقىلىرىمىز زىيالىيلار ئىكەنمىز .

— بىزمۇ شۇ ! — دېدى جۇۋچى تەلپىكىنى كەينىگە سۇرۇپ قويۇپ ، — مەنمۇ يىگىرمە تۆت يىللىق ماتېماتىكا مۇئەللىمى . مۇنۇ كىشى كىگىزچىلىك قىلىپ يۇرگىنى بىلەن ، ئەسلىي ناھىيەـ لىك تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ باش بوغالتىرى ئىدى .

— تېپىشىپتۇق ! — دېدى باجگىر كۇلۇپ ، — تازا تاللىنىپـ تۇق . ئىنىمىز ئەلانى بىلمەيدىغانلار كۆپ . تونۇشتۇرۇپ قويای ، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئالىمى ، نۇرغۇن ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان ، كىتابلىرى چىققان . قىسمەت بۇ كىشىنىمۇ ئەخلەتخانىغا ئەكېلىپ تاشلىدى .

— قېنى ئەمىسە ، — دېدى ئەلا جانلىنىپ ، — ئەخلەتخانىدا بولساقمۇ ئادەم بىز . ئادەم بولغىنىمىز ئۈچۈن خۇشال بولۇشقا ھوقۇقلۇقمىز . بۇ ھوقۇقنى ھېچكىم چەكلىيەلمەيدۇ . تونۇشايلى ، بېشىمىزدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلىشەيلى ، كىم بىلىدۇ ، بىزنىڭ سۆھبىتىمىز «چاھار دەرۋىش» قىسسىسىدىكى تۆت دەرۋىشنىڭكىدىن ئېشىپ كېتەمدۇ تېخى . ھېكايە ئېيتىشايلى . بىزمۇ ئالتە دەرۋىش . قېنى ، ئالتە دەرۋىشنىڭ دوستلۇقى ئۈچۈن كۆتۈردۈم ئەمىسە !

دۇنيا مۇرەككەپ ۋە سىرلىق بولغىنىدەك ، ئىنسانلارمۇ ئادەمىزاتسىز چۆلدەك سىرلىق بولىدىكەن . بىرلا قارىسا ، ئۆزى ئادەمي ، ئەسكى چاپانلىق ، ئەمما ئىچى - قارنى بىلەن تونۇشسا ، ئۇ ئادەم ساڭا غەلىتە ۋىنتا ، پۇرژىنىلاردىن قۇرۇلغان ماشىنىدەك مۇرەككەپ بىلىنىدىكەن .

ئالتە دەرۋىش بىر - بىرى بىلەن ياخشى تونۇشماستا بىر - بىرىنى بىلىشەتتى ، بىرى جۇۋىچى ، بىرى جازالىنىپ خىزمەتتىن ھەيدەلگەن كادىر ، بىرى ئىشقا يارىمغان ئارتىس ، بىرى قىلىدىغان ئىشى يوق ئاق نانچى باجگىر... مانا ئەمدى بىر بوتۇلكا ھاراق ئۇلارنىڭ كانىيىدىن ئۆتۈپ كېتىۋىدى ، ماغدۇرسىز بەدەنلىرى ماغدۇر تاپتىمۇ ، ئۇلار بىر - بىرىگە گەپ بەرمەي ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلىگىلى تۇردى . سۆزلىگەنسىرى ئۇلار بىر - بىرىگە چۈشىنىكسىز ، يات ۋە گۇمانلىق بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى .

— جۇۋىچى ئۇستام ، ئىسمىڭىز قۇدرىتاخۇن ئىكەن ، ماتېماتىكا مۇئەللىمى ئىكەنسىز ، بەللى ، مۇنداق دەڭ ، تېخى سىزنى ئېلىپنى تاياق دەمدىكىن دېسەم ، زىيالىي ئىكەنسىز - دە !

قارا قاش ، قارا ساقال ، بۇرۇتلۇق ، ئاق يۇزلۇك جۇۋىچى بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويدى :

— قىسمەت !

— كىگىزچى ئۇستام كۈنىگە ئىككى شاگىرتى بىلەن قىرىق - ئەللىك سوم تاپىدىكەن ، بەش يىلدا تاپقان پۇلىنىڭ ھېسابىنى قانداقمۇ چىقىرىدىكىن دەپ ئويلاپ بېشىم قېتىپ يۇرەتتى ، — دېدى سۇلتانوف ھاراقنىڭ كۈچى بىلەن يىگىلەپ قالغان كاۋىدەك پۈرۈلگەن يۈزىنى سىلاپ قويۇپ ، — باش بوغالتىر ئىكەنلىدە ، ھېسابلاپ كۆرسىلە ، كۈنىگە تۆت كىلودىن پىيسەك ، ئالتە جاننىڭ توقسان كۈنىگە قانچىلىك قوناق كېتىدىكىن ، ھى... ھى... ھى... قۇيە ئۇكام ھارىقىڭنى !

ئەمدى كىگىزچىنى كىتابخانلارغا سۈرەتلەيدىغان بولدۇق : ئۇ دوغلاق ، قىزىل يۈز ، خۇددى ئوڭ ماشكىسىدەك يۇڭلۇق ، پەقەت مەڭزىنىڭ ئۈرۈكتەك جايى ، قاڭشىرى ، تار پېشانىسىلا يۇڭسىز ، دىققاق ، توم بارماقلىرى خۇددى پايپاقلىق خورازنىڭ پۇتىغا ئوخشايدۇ ، مەيدىسى بوردىلىۋاتقان ئۆكۈزنىڭ تېقىمىدەك...

— ھوشۇرجان ! — دېدى ئۇ يۈك ئېتىۋاتقان شاگىرتىغا ۋارقىراپ ، — مە ، مۇنۇ يىگىرمە سومنى ئال ، ماگىزىنچىنى ئويغات ، كېلىشىگە ھاراق ئال ، مەزىنئاخۇنۇمنىڭ قولىدىكى بېقىلىۋاتقان پاقلاننى سويۇپ ئەكەلگىن ، ھامىنى ئىچكەندىكىن يۇرەك چىلاشقۇچە ئىچەيلى !

ئۇلار ئىچىشمەكتە ، يېيىشمەكتە . خۇددى ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن يۇرتداشلار مەھەللىسىدىكى ھەممىلا نېمە توغرىسىدا قىزغىن سۆزلەشكىنىدەك ، مۇنۇ تاشلاندۇق ئادەملەرمۇ ئىلىم ، تارىخ ، ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدا شۇنچىلىك قىزىقىپ سۆزلەشتىكى ، ئۇلار ئاللىقاچان مۇنۇ كىچىككىنە ، بىر يۈز سەكسەن تۆتۈنلۈك مەھەللىدىن چىقىپ كېتىشكەن . ئۇلارنىڭ پىكىرلىرى دۇنيانى كەزمەكتە ، ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى ئۇچ - تۆت يۈزىنچى يىللاردا ئۆتكەن ئادەملەر ، ئاجايىپ كىتابلار-

نىڭ ئىسىملىرى ، قىزىقارلىق ۋەقەلەر چىقماقتا . ئۇلار ئارىستو-تىل ، ئەپلاتونلارنىڭ دىئالېكتىكىسى ، «مېتافىزىكا» ، «دىئالوگ» دېگەن ئەسەرلىرى ، ھېكمەتلىك سۆزلىرى ، ئارخىمىد ، پىفاگور ، گالىلى ، نيۇتون قانۇنلىرى ، پولشا ئاستىرونومىيە ئالىمى كو-پىرنىك تۇغرىسىدا ، گېئورگى ۋاشىنگتوننىڭ 1775 - يىل-لىدىن 1783 - يىلىغىچە ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىكىگە قار-شى تۇرۇپ ، ئاخىر غەلىبە قىلىپ تۇنجى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى بولغان-لىقى ؛ مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى ئۇچىنچى ئەسىردە مىسىرنىڭ ئىس-كەندىرىيە شەھىرىدە دۇنيا ئىلىم مەركىزى — ئىسكەندىرىيە كۇ-تۇپخانىسى بولغانلىقى ، كېيىن بۇ مۇقەددەس ئىلىم مەركىزىنى ئىلگىرى رىملىقلار ، كېيىن ئەرەبلەر كۆيدۈرۈپ تۇگەتكەنلىكى ، بۇ ۋەقەنىڭ چىن شىخۇاڭنىڭ كىتاب كۆيدۈرۈپ ، موللىلارنى تە-رىك كۆمۈشى ، چېڭگىزخاننىڭ مەدرىسە - خانىقالارغا ئوت قويۇشى ۋە مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا كىتابلارنىڭ كۆيدۈرۈلگەنلىكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقى قاتارلىق مەسىلىلەرنى قىزىقارلىق قە-لىپ سۆزلەشتى . ئۇلار قەدىمكى شائىرلاردىن ئۆمەر ھەييام ، يۇ-سۇپ خاس ھاجىپ ، ئەخمەد يۈكنەكى ، ئاتايى ، سەككاكى ، لوتفى ، نەۋائى ، زەلىلى ، غېرىبى ، نازىمى ، نىزارى ، مەشرەپ ، ھۇۋەيدا-لاردىن شېئىرلارنى ، «شاھنامە» ، «گۇلىستان» ، «تارىخىي ئەمە-نىيە» ، «تارىخىي رەشىدىيە» ، «ئىلى تارىخى» ، «قەشقەرىيە تارە-خى»... قاتارلىق ئەسەرلەردىن ئاجايىپ ۋەقەلەرنى شۇنچىلىك قە-زىقارلىق قىلىپ سۆزلەشتىكى ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۆزىنى مۇشۇ ئەتراپتا ئەڭ بىلىملىك ئادەم ھېسابلاپ يۈرگەن باجگىرنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى . ئۇ ھاياتىدا بۇ گەپلەرنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىماقتا ، شۇنداقلا بۇنچىلىك جىق نەرسىلەرنى بىلىدىغان ئادەم-لەرنىمۇ تۇنجى قېتىم كۆرمەكتە ئىدى .

كۇندە بىرلا رومكا ھاراق بىلەن مەست بولۇپ قالىدىغان

ئادەملەر بۇگۈن تۆت بوتۇلكىنى بوشاتتى ، لېكىن تېخى ھېچكىم يىقىلمىدى . سۇلتانوف قىڭغايدى ، كىگىزچىنىڭ گېپى كۆپەيدى ، قېرى ئارتىس ھېلىدىن ـ ھېلىغا ناخشا ئېيتىپ باشقىلارغا ھاراق تۇتاتتى ، جۇڭچى خىيالچانلىق بىلەن تەمكىن ئولتۇراتتى . سورۇنـ ـنىڭ ئاساسىي پاراڭچىسى بولغان ئەلا بولسا مۇنۇ كۆپىنى كۆرگەن ، ئۆزلىرىنى ئۆز ساھەسىدە تەڭدىشى يوق ھېسابلايدىغان جۇل ـ جۇل كىيىملىك بىلىم ئەھلىنى ھەيران قالدۇرۇپ ۋە ئۆزىگە جەلپ قىلىپ ، خۇددى ھەممىلا ساھەنىڭ ئەھلىدەك ، تىل ـ ئەدەبىيات ، تارىخ ، جۇغراپىيە ، ماتېماتىكا ، ئاسترونومىيە ، پەلسەپە ھەتتا مۇـ زىكا توغرىسىدا يېڭى ، قىزىقارلىق گەپلەرنى قىلماقتا ئىدى .

— زامانىمىزنىڭ فارابىسى ! — دېدى قېرى ئارتىس ئەلاغا قـايىل بولـۇپ يېنىدا يېنىچـە يـانقان «تاغىل ئۆكۈز»گە پىچىرـ لاپ ، — ئىچى بىلمىگە تولغان يىگىتكەن !

— گىيۇتى ! — دېدى سۇلتانوفمۇ قايىل بولۇپ ، — گىيۇتى گېرمانىيىنىڭ XIX ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ شائىرى ، لېكىن ئۇ ئۆسۈملۈكلەر ، نۇر ، مېخانىكا ، پەلسەپە ساھەسىدىمۇ داڭلىق ئىـ دى . بۇ ساھەدە ئەسەر يازغانىدى . بىزنىڭ ئەلامۇ ئۇيغۇرلاردىن چىققان گىيۇتى بولىدىغان ئوخشايدۇ .

— لېكىن ، — دېدى جۇڭچى ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە ئارىلىـ شىپ ، — گىيۇتى تولىمۇ پۇللۇق ئۆتكەنمىش . ھازىر گىرمانىيورگـ ىتا ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك جايى بار ئىكەن ، بىزنىڭ ئالىممىزچۇ ؟ ئۇنىڭ بېشىدىن دوپپىسى چۈشسە كىشىنىڭ يېرىگە چۈشىدۇ ، كىتابلىرى قىغنىڭ ئارىسىغا تىقىقلىقمىش تېخى !

خىيال بېسىپ ياۋاشلاپ قالغان باجگىر تۇنجى قېتىم «تاغىل ئۆكۈز»گە يېلىندى .

— ئاكا ، بارات سۇلتانوف ئاكا . سىزمۇ نۇرغۇن بىلىملىك ئادەمكەنسىز ، ھەممىڭلارلا يېتىلگەن ئادەملەر ئىكەنسىلەر ، يەنە

قانداق قىلىپ بۇنداق چۈۋا - چۈپۈر ئارىسىدا قالدىڭلار - ھە؟ سۇلتانوف كۈلۈپ قويۇپ ئەرەبچە شېئىر ئوقۇدى :

پەسسەھمۇ ، يەرتەئۇ ، پىررىيازى ۋە ئىننىناماھۇ ،
بىسەل ھىزارۇ ، لىئەننەھۇ يە تەرەن نەمۇ !

سۇلتانوف قاقاقلاپ كۈلدى . باجگىر كۆزلىرىنى چىمىلداتتى :
— مەنىسىنى دەپ بەرسىڭىزا !
— مەنىسىمۇ ؟ — دېدى ئەلا كۈلۈپ قويۇپ ، — مەن بۇ شېئىرنى قوپالراق بولسىمۇ ئۇيغۇرچە شېئىر قىلىپ ئوقۇپ بەرەي ، سىز ئۆزىڭىز چۈشىنىۋېلىڭ .

ريازى جەننەت ئارا قۇشقاچ ئۇچار ، راھەتتە ،
چۈرۈكلايدۇ ، كۈلىدۇ ، لېكىن ھامان بىنەزەر .
بۇلبۇل تار بىر قەپەستە تېپىرلايدۇ زۇلمەتتە ،
گۈناھى شۇ — چاراكى خۇش ئاۋاز ئۇ ئەلھەزەر !

— يارايسەن ، يارايسەن ! — دېدى كىگىزچى قاقاقلاپ كۈلۈپ پىيالىنى كۆتۈرۈپ ، — ئالامەت تەرجىمە قىلدىڭ ، ئۇكام ، سالامەت-لىكىڭ ئۈچۈن ئىچىمەن !

پۇتۇن تۇن بويى سۆھبەت بولدى ، ناخشا ، شېئىر ئوقۇلدى . سورۇندىكىلەرنىڭ كۆكسى - قارنى ئېچىلىپ ، كۆڭۈللىرى يايرا-دى ، زۇلياڭ ئايالى مانا ئاخىر مېھمانلىرىغا چۆچۈرە ئېلىپ كىردى . پۇتۇن ئولتۇرۇش داۋامىدا داستىخاندىن كەتمەي گەپ ئاڭلىغان زۇلياڭنىڭ ئون بەش ياشلىق ئوغلى ، دادىسى ھويلا دەرۋا-زىسىدا كۆرۈنۈشى بىلەن دادىسىغا قاراپ يۈگۈردى :
— دادا ، بۇلار قالتىس ئادەملەركەن !

2

ئۇنىڭ يەنە ئوشۇقى ئالچۇ چۈشتى : ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت تەركىبىگە كىرىدىغان ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىرلار ئىچىدە ، ئۇنىڭ ئىسمى بار ئىكەنلىكى مۇقىملاشتى . بۇ خەۋەرنى ناھىيىنىڭ بۇرۇنقى شۇجىسى لۇ مىڭچۈن ئۆز ئاغزى بىلەن ئېيتىتى . ئۇ ھەتتا رەھبەرلەرنىڭ ئالدى ـ كەينى تەرتىپىنىمۇ بىلىپ بولدى . قوراللىق بۆلۈمنىڭ مەسئۇلى رىن بۇجاڭ ناھىيىگە بىرىپ چى قول ، سەۋەبى ئۇ ئازادلىق ئارمىيە مەسئۇلى ـ دە ، لۇ مىڭچۈن ئىككىنچى قول (ئۇ ئەمەلىيەتتە بىرىنچى قول ، سەۋەبى رىن بۇجاڭ ئۇنىڭ سىزىقى بىلەن ماڭىدۇ . رىن بۇجاڭ لۇ شۇجىنىڭ قولىدا ئۆسكەن) ئاندىن قالسا ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى ، ئۇلاردىن كېيىن ھەم ئىنقىلابىي كادىرلار ۋەكىلى ، ھەم مىللىي كادىرلار ۋەكىلى بولۇپ رەقىپىنىڭ ئىسمى يېزىلغان . ئۇ تېخى يېڭىدىن قۇرۇلغان ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ دائىمىي ھەيئىتى ، ناھىيىگە نامزات قىلىنغان دائىمىي ھەيئەتلەر رەقىپىنىڭ تۆۋىنىگە يېزىلغان . ئەمەلىيەتكە رەقىپىنىڭ كۆزى يەتتى . لۇ شۇجى بىرىنچى قوللۇققا كۆتۈرۈلمەي قالمايدۇ ، ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى ئاسانلا چۈشۈپ قالىدۇ . دېمەك ، لۇ شۇجىدىن كېيىنلا رەقىپ تۇرىدۇ . بۇ ئورۇن رەقىپىنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئېيتقاندا ئەرزىمەس ئورۇن ، لېكىن ھازىرقى كۇندە بۇنداق ئورۇنغا ئىگە بولماقمۇ ناھايىتى چوڭ ئىمەت . بۇ ئورۇنغا ئىگە بولۇشنى ئارزۇ قىلغان قانچىلىگەن ھاكىملار ، شۇجى ، بۇجاڭلار «7 ـ ماي» كادىرلار مەكتىپىگە بارىدىغانلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى . يەنە بىرلىرى ، مەسلەن ، ھاشىرغا ئوخشاشلار بۇ ئورۇننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قانچە ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ ، ئاخىرى ئەجرى بىكارغا كېتىپ

ئۆزى تىنچىدى... رەقىپىنىڭ خىيالى ھاشىرغا كۆچۈش بىلەن بەدەر-
لىنىدە سوغۇق تەر پەيدا بولدى ، ھاشىر ھازىر سولاقتا بولغان بىلەن
ئۇنىڭ قولچوماقلىرى قويۇپ بېرىلگەن . ئۇلار ھازىرمۇ ھەرىكەتتە .
نامەتتىنىڭ دېيىشچە ، ئىلى ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ
ئوبلاستلىق ساقچى خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان مۇئاۋىن سىياسىي
كومىسسارى ، «ئادۇوكات» ئىسىملىك تەشكىلاتنى ئاممىۋى تەشكە-
لات دەپتۇ . ئۇ بۇ تەشكىلاتنىڭ ئەزالىرىنى بۈيرۇق بىلەن قويغۇزۇ-
ۋېتىپتۇ . ئەنە شۇ سىياسىي كومىسسار ھاشىرنىمۇ قويغۇزۇۋېتە-
شى ، گۇناھسىز دەپ ئاقلاپ چىقىشى مۇمكىنغۇ ، ئۇ چاغدا رەقىپ-
نىڭ ھازىرقى ئورنى ھاشىرغا قايتۇرۇلسا ، رەقىپىنىڭ بەدىنىگە
ئوت تۇتاشقان بولمامدۇ .

ئۇ قويۇق تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان توپىلىق يولنىڭ
چېتى بىلەن ياتقىغا قاراپ ماڭدى . ئۇ ھازىر ياتقىدىمۇ ، شەھەردە-
كى ئۆيىدىمۇ ياتمايدۇ . ئۇ بىر كۈن ئۇنىڭ ، بىر كۈن بۇنىڭ ئۆيىدە
قونىدۇ . ھازىر ئىككى تەرەپنىڭ قوراللىرى يىغۇۋېلىنغان ، ئۇنىڭ
نە يان قورالى ، نە مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئادەملىرى يوق . شۇنىڭ
ئۈچۈن ، ئۇ ھەربىر قەدەمنى ئېھتىيات بىلەن باسىدۇ . كۆپىنچە
لۇ شۇجىنىڭ ئۆيىدە ياكى ئۆزى قاتناشقان تەرەپنىڭ مەسئۇللىرى-
نىڭكىدە قونىدۇ . شەھەردىكى كاتتا ئۆيىنىڭ كۆپ قىسمى ئۆزگەر-
تىلگەن ، تاختايلىق ، چېدىرى قاڭالتىرلىق بەش ئېغىز ئۆيىدە ھا-
زىر ئانىسى ، ئىنىسى ۋە كېيىن ئېلىپ قويۇۋەتكەن ئايالىدىن
قالغان ئۈچ ياشلىق ئوغلى تۇرۇۋاتىدۇ . ئۆي رەقىپ ئۈچۈن تېخىمۇ
قورقۇنچلۇق . ھېلىقى «ئادۇوكات» كۇنلەرنىڭ بىرىدە رەقىپنىڭ
ئادىلەگە ، ئەلاغا قىلغان زىيانكەشلىكلىرىنى يېزىپ چاپلىشى ، ئۇنى
ھاشىرنى قاماش قاتارلىق ئىشلار بىلەن بىرلەشتۇرۇشى مۇمكىن .
ھەتتا ئۆزلىرىنىڭ قامىلىشىدا رەقىپنىڭ قولى بارلىقىنى بىلگەن
«ئادۇوكات» ئەزالىرى رەقىپكە بولغان غەزىپىگە بەس كېلەلمەي

رەقىپكە يوشۇرۇن زەربە بېرىشى ، ھەتتا ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىمۇ مۇمكىنغۇ !

ئۇنىڭ خىيالى گۈزەللىكىگا كۆچۈش بىلەن ۋۇجۇدى بىر يوشۇرۇن كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن سىلكىندى ، ۋۇجۇدى تۈيۇقسىز ئوت ئالغان پۈرۈختەك پارتلاشقا تەييارلاندى . ئۇ ئازاب بىلەن تولغاندى . ھازىر ئۇ يەنە نېمىشقا ئۆزىنى قىينايدۇ ؟ گۈزەللىكاي ھازىر تۈل ، ھەمايىسىز ، رەقىپ ئۇنى ئەمرىگە ئېلىشى ، گۈزەل ئايال بىلەن ھاياتىدىكى كەمتۈك جايىنى تولدۇرۇشى ، ئازابلىق خىيالالاردىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇشى مۇمكىنغۇ ؟ ئۇنىڭ بەختلىك بولۇشىغا يەنە نېمە توسقۇنلۇق بارىكىنتاڭ ؟ ئۇنىڭ خىيالىدا گۈزەللىكاي بىلەن ئاخىرقى قېتىم ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى كۆرۈنۈش سۈرەتلەندى :

رەقىپ كىچىك ماشىنا بىلەن يەھياخان قورۇسىنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئۇ شوپۇرنى قايتۇرۇۋېتىپ تاختايلىق ئۇچ ئېغىز ئۆينىڭ پەلەمپىيىدىن كۆتۈرۈلدى . كۆك سىرلانغان ، نەقىشلىك دېرىزە قاپقىلىرى مەھكەم ئېتىلگەن ، لېكىن ئۇدۇلىدىكى دالاننىڭ ئېگىز ، قوشقاناتلىق ئىشىكى قىيا ئوچۇق ئىدى . رەقىپ ئىشىكتىن قارىدى . دالاننىڭ باغقا قارىغان ئارقا ئىشىكى ئۇلۇغ ئوچۇق ، باغدىن بۇلبۇل ئاۋازى ، گۈللەر پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى . رەقىپ دالانغا شەپسىز كىردى . ئۇنىڭ يۈرىكى خۇددى ھازىرلا قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك تېپىچەكلىدى . باغ ئىشىكىنىڭ يېنىدىكى چوڭ ساندۇق ئۈستىگە گىلەم سېلىنغان ، گىلەم ئۈستىدە گۈزەللىكاي جەينىكىگە تايىنىپ سۇنايلىنىپ ياتاتتى ، ئوغلى ئانىسىنىڭ بېقىنىغا بېشىنى قويۇپ ئوخلا ياتاتتى . رەقىپ ئانا ـ بالىنىڭ ئاستا ، تەسىرلىك سۆھبىتىنى ئېنىق ئاڭلىدى .

— ئاپا ، ئەلا دادام ئەمدى كەلمەمدۇ ؟

— كەلمەيدۇ ، بالام .

— كەلمىسە ، بىز بارساق بولمامدۇ ؟
— بارساق ھەيدۇبتىدۇ ، بالام .
— مەن ئۇنىڭ ئوغلى تۇرسام ، نېمىشقا ھەيدۇبتىدۇ ؟
— سېنى ھەيدىمەيدۇ ، مېنى ھەيدۇبتىدۇ .
— مەن ئاپامنى ھەيدىمە ، دېمەمدىم ؟
— سېنىڭ گېپىڭگە كىرمەيدۇ ، بالام .
— نېمىشقا ، مەن بىر تال بالىسى تۇرسام ؟
— ئۇنىڭ يەنە بىر قىزى بار ، بالام .
— مېنىڭ ئۇكاممۇ ، ھەدەممۇ ؟
— ھېچنېمەڭ ئەمەس .
— ئۇ قىز دادامنىڭ قىزى ئەمەسمۇ ئەمىسە ؟
— ئەمەس ، بالام .
— ئەمىسە ، نېمىشقا دادام باقىدۇ ئۇنى ؟
— چوڭ بولغاندا بىلىسەن ، كاككۇكقا ئوخشاش ئۆزىنىڭ بالىسىنى باقمايدىغان ئادەملەرمۇ بار . ئۇنى ئاز دەپ بالىسىنى بېقىپ بەرگەن ئادەمنى دۇشمەن بىلىدۇ ، ياخشى ئادەملەرگە ياماڭ-لىق قىلىدۇ ، ئۇنداق ئەسكى ئادەملەرنى چوڭ بولغاندا بىلىسەن ، ئەلى .

رەقىپىنىڭ يۇرىكىگە پىچاق سانجىلغاندەك بولدى .

بالىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— مەن چوڭ بولغاندا ئەسكى ئادەملەرنى ئاتىمەن ، ئاپا !

رەقىپىنىڭ تېنى شۇركۇندى . ئۇ پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ دالاندىن قايتىپ چىقتى ، لېكىن كەينىچە ماڭغانلىقى ئۇچۇن ئاپتۇ-ۋىغا پۇتلاشتى . ئاپتۇۋا پېشايۋاندىن داراڭلىغىنىچە ھويلا ئوتتۇرى-سىغا دومىلاپ باردى .

— سىزمىدىڭىز ؟ — دېدى گۇزەلئاي قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ، چىرايى تامدەك تاتارغان ھالدا دالان ئىشىكىدە پەيدا بولۇپ ، —

يەنە بىرلىرىنى تۇتۇپ بېرەي دەپ تىمىسقىلاپ يۈرەمسىز ؟
رەقىپ ئايالنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىدىن ، غەزەپلىك چىرايىدىن ئوڭايسىزلاندى .
— ياق ، سىزنى··· سىزدىن ھال سوراپ كېلىۋىدىم ، — ئۇ سىناق نەزىرى بىلەن ئايالغا قارىدى . ئايالنىڭ لەۋلىرى ھىم يىمىرىلگەن ، «ئۆيگە كىرىڭ» دەيدىغان تەكەللۇپ سۆزىنىڭ چىقىشىغىمۇ رەقىپنىڭ كۆزى يەتمىدى .
— سىزنى رەنجىتىپ قويدۇم ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ ، — بىخەستەلىك قىلىپ ئەلانى قوغدىيالمىدۇق ، ئەمما ئۇنى ئۇرغان لۇكچەكلەرنى تۇتتۇق . ئاڭلىسام ، بەكمۇ ھار ئاپسىز ، بىرەر ئىشقا ئورۇنلاشتىڭىزمۇ ؟
گۈزەلئاي بېشىنى لىڭشىتتى . ئۇ ئېغىر تىندى :
— بىزنىڭ قوشنا گۈناھسىز ، ئۇنى نېمىشقا سولايسىلەر ؟ ئەلانى ئۇرغان ئۇ ئەمەس !
گۈزەلئاينىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلسە تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدىكەن ، رەقىپ ئۇنىڭغا كۆز ئۈزمەستىن قارىدى . ئۇنىڭ ئايالغا ئېسىلغۇسى ، ئۇنى باغرىغا باسقۇسى كەلدى ، لېكىن ، ئايالنىڭ چىرايىدىكى غەزەپ بۇلۇتلىرى ئۇنىڭغا توسۇق بولۇپ تۇراتتى . لېكىن ، سەۋر قىلسىلا ئايال ھامان يۇمشايدۇ . گۈزەلئاي يۇمشاق كۆڭۈل ، ھېسسىياتچان ئايال ، رەقىپ بىچارە بولۇۋالسىلا ، ئايالنىڭ چىرايىدىن غەزەپ بۇلۇتلىرى كېتىدىغانلىقىغا ئىشەندى :
— ۋاقىتلىق ئىشمۇ ؟ مەيلى كېيىنچە رەسمىيلەشتۇرۇۋالىمىز . ئىشىڭىز سىزگە ياقامدۇ ؟
گۈزەلئاي جاۋاب بەرمىدى . شۇ چاغدا ، ئانىسىنىڭ يېنىدا ئەلى پەيدا بولدى . ئۇ ئانىسىنىڭ چىرايىغا بىرلا قارىدى ـ دە ، كۆڭۈلسىز ئادەمنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى . ئۇ باغقا قايتىپ كىرىپ قولغا كۆسەي تۇتقان ھالدا قايتىپ چىقتى .

— ئىقتىسادتىن قىينالدىڭىز ، — دېدى رەقىپ يانچۇقلىرىنى كولاپ ، — ئاز بولسىمۇ خىراجەت قىلىڭ ، مەن سىزگە باشقا تەرەپتىن ياردەم قىلالمىسامۇ ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن...

ئۇ پۇل تۇتقان ئوڭ قولىنى سۇندى . گۈزەلئاي يالت قىلىپ رەقىپنىڭ كۆكرىپ تۇرىدىغان چىرايىغا بىر قارىدى ـ دە :

— مەن نېمە ئۈچۈن سىزدىن ياردەم ئالىدىكەنمەن ! — دېدى .

— سەۋەبى ، سىز ھازىر ھمايىسىز ، ياردەمگە موھتاج !

— خاتالىشىۋاتىسىز ! — دېدى گۈزەلئاي ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، — مەن ھمايىسىز ئەمەس ، ئۇرۇق ـ تۇغقاندەك يېقىن كىشىلىرىم بار ، ئۇلار مېنى ھمايە قىلىۋاتىدۇ .

رەقىپ قولىنى تارتىۋالدى . ئۇنىڭ ئەلەمدىن ئاۋازى تىترىدى :

— شۇنداقتىمۇ ، بالىڭىز بىلەن تەس !

— بالامنى تىلغا ئالماڭ ، ئۇنىڭ دادىسى ھايات ، ئۇ ھەر ـ قانداق يول بىلەن ئۆز ئوغلىنى ھمايە قىلالايدۇ !

— سىزگە ئېيتىپ قويماي ، — دېدى رەقىپ ئەمدى غەزىپىنى يوشۇرالماي ، — سىز خىيالىڭىزدىن ئەلانى چىقىرىۋېتىڭ . ئۇ خەتەرلىك ، ئۇ يېزىدىمۇ تىنچ تۇرغىنى يوق ، جەمئىيەتنىڭ داشقال ـ لىرىنى يېنىغا يىغىۋېلىپ ھەدەپ ئەكسىيەتچىلىك قىلىۋاتىدۇ .

گۈزەلئاي كۆزىگە ياش ئالدى . ئۇنىڭ غەزەپتىن لەۋلىرى كۆكەردى :

— سىزدىن ئىلتىماس قىلاي ، بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدە ـ مەڭ ، مېنى ئاشۇ ئەلا ، ھاشىرلاردەك دۇشمەنلىرىڭىز قاتاردا ھېسابلاڭ . مەن سىزنى كۆرۈشنىمۇ ، ئاۋازىڭىزنى ئاڭلاشنىمۇ خا ـ لىمايمەن !

دەل شۇ چاغدا ، رەقىپنىڭ يۈزىگە كۆسەينىڭ ئۈچى كېلىپ تەگدى . رەقىپ چۆچۈپ يۈزىنى تۇتتى . ئىككىنچى قېتىم ئۇرۇش

ئۇچۇن كۆسەي كۆتۇرگەن بالىسىنى گـۇزەلـئاي قۇچـاقلاپ تۇتۇ-ۋالدى :

— ئۇرما ، بالام !

— ئۇرىمەن ، ئۇ ئەسكى ئادەم !

ئايال ئوغلىنى قۇچاقلاپ يەردىن كۆتۇرۇۋالدى ـ دە ، دالاننىڭ ئىشىكىنى ياپتى . رەقىپ ۋارقىرىدى :

— گۇزەلئاي ، توختاڭ ، مەن سىزگە··· مەن سىزگە يۇرەك سۆزۇمنى ئېيتاي !···

ئۇنىڭغا جاۋابەن ئىشىك قاتتىق جالاقلىدى ـ دە ، شاراقلاپ قۇلۇپلاندى .

رەقىپ ئۆز ئىشىكىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىۋېتىپ ، خۇددى ھېلىقى ئېتىلگەن دالان ئىشىكىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىۋاتقاندەك ۋەھىمە بىلەن ئەندىكتى . ئۇ ئۆيگە كىرىپ چۆچۈپ كەينىگە داجىدى ، ئۇنىڭ كارىۋىتىدا بىر ئەر بىلەن بىر ئايال قۇچاقلىشىپ يېتىپ ئۇخلىماقتا ئىدى . رەقىپ ۋارقىرىماقچى بولدى ، لېكىن شۇ چاغدا بېشىنى پـاكىز قىردۇرۇۋەتكـەن نامـەت ھەجىيىپ كـارىۋاتتىن چۈشتى .

— سىزنى زادىلا كەلمەسمىكىن دەپتىمەن ! ھى··· ھى···

— مېنىڭ ياتقىمنى پاھىشىخانىغا ئايلاندۇرۇپسەنغۇ ، ھوي قىلىقى سەت ، بۇ ئۆيگە قانداق كىرىدىڭ ؟

— دېرىزىدىن ! — دېدى نامەت يۇزىنى پۇركەپ يېتىۋالغان ئايالنى نوقۇپ تۇرۇپ ، — بىر كۆزىنىكىنى چىقاردىم ـ دە ، ئىچىدىن ئىلغۇچىنى ئاچتىم .

— يـوقات ! — دېـدى رەقـىپ پاقـا يۇتۇۋالغان يىلاندەك كۆپۈپ ، — بەش مىنۇتقىچە مۇنۇ قانجۇقنى يولغا سال ، ساڭا گەپ بار !

ئۇ ئۆيدىن خۇددى بىرى ئىتتىرگەندەك يۇگۇرۇپ چىقىپ

كەتتى .

ئۇلار ئىككىسى ئەلياتقۇ بىلەن مەست ھالدا يەنە شۇ ئۆيدە پەيدا بولدى . يان ئۆيدىمۇ خېلىدىن بېرى رەقىپ بىلەن دوستلىشىپ ، پۇلىنى بايقاتماي خەجلەپ كەلگەن بىر ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ باشلىقى ئۆز ئادەملىرى بىلەن ۋارقىرىشىپ ـ كۇلۇشۇپ ھاراق ئىچىشمەكتە .

— بۇگۈندىن باشلاپ ، — دېدى رەقىپ نامەتنىڭ مۇرىسىدىن قۇچاقلاپ ، — ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە دۇشمەن . سەن ھاشىر ، قۇرماش ، ئەلالار بىلەن يەنە دوست بولىسەن ، مېنى خالىغانچە تىللا ، ھەتتا ئۇلار بار يەردە مېنى يۈزمۈيۈز تىللا ، لېكىن ھېلىقى پاش قىلىدىغان ماتېرىيالنى ياخشى تەييارلا ، ئىشەنچلىك بولسۇن ! لازىم بولغاندا مەن سېنى ئۆزۈم چاقىرىمەن ، قېنى ، رومكىنى ئال ، مۇنۇ مىڭ سوم پۇلنى يانچۇقۇڭغا سال ، ۋاقىتلىق دۇشمەن ، مەڭگۈلۈك دوستلارنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !

ئۇلار رومكىلىرىنى كۆتۈرۈشتى ، بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى قىسىشىپ خوشلاشتى . رەقىپ نامەتنى چوڭ دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى . ئۇ سېمونت كۆۋرۈكنىڭ سالاسۇنىغا يۆلىنىپ ئەمدىلا تاماكا چېكىۋىدى ، دەرەخلەر ئارىسىدىن ئۇچ ئادەم چىقتى .

— يۈرۈڭ ، رەقىپ بۇجاڭ ! — دېدى ئېگىز بويلۇق ئادەم قاراڭغۇدىن چىقماي تۇرۇپ ، — ئازراقلا ئىشىمىز بار .

— سىلەر كىم ؟ — رەقىپ پارتكوم بىناسى تەرەپكە كەينىچە ماڭدى .

— ۋارقىرىماڭ ! — دېدى دوغلاق ، ئاۋازى سۇرلۇك بىرى ئۇنىڭ يولىنى توراپ ، — ۋار ـ ۋۇر قىلىسىڭىز ، ئاسانلا جىم قىلىمىز .

رەقىپ دوغلاقنىڭ قولىدا تاپانچا بارلىقىنى كۆردى ، پۇتۇن بەدىنى تىترەپ ، پۇتلىرىدا جان قالمىدى .

— سىلەر ، سىلەر زادى كىم ؟

— چالۋاقماي يۈرۈك ! — دېدى يەنە بىرى ئۇنىڭ قولىنى تۆتۈپ تارتىپ ، — بارغاندا بىلىسىز .

— ۋاي !...

ئۇنىڭ ئاغزىنى بىرى ئالىقىنى بىلەن ياپتى ، تاپانچا پېشانىسىگە تەڭلەندى .

— تىرىك قالىمەن دېسەڭ ، ئۇنۇڭنى چىقارما !

ئۇلار رەقىپنى قولتۇقلاپ ئۇن ـ تىنسىز مېڭىشىپ ناھىيە سىرتىغا ئېلىپ چىقتى . ئۇ يەردە رەقىپنى ئۇچ ئات قېتىلغان رېزىنكە چاقلىق ھارۋىغا سالدى . ئاتلار توپلىق يېزا يولىدا يۈرتۈپ يۈرۈپ كەتتى .

— چۈننەڭ قانىتى ، يىلانەڭ تىلى بار ئادەمىۇ خەلقە بېرىدىغان ھېسابىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ ! — دېدى قويۇق ئورمانلىق باغقا كەلگەندە ھېلىقى ئېگىز ئادەم رەقىپنى ھارۋىدىن تارتىپ چۈشۈرۈپ ، — راست گەپ قىلسىڭىز ، جېنىڭىز ئامان قالىدۇ ، يالغان گەپ بىلەن ئالدىماقچى بولسىڭىز ، ئۆلۈكىڭىز قۇزغۇنغا يەم بولىدۇ . بىز بۈگۈن سىزدىن ھېساب ئالىمىز . سوـ ئاللىرىمىزغا راستى بىلەن جاۋاب بېرىڭ !

ئۇلار رەقىپنى چىمەنلىككە تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزدى . ئۇـ لاردىن بىرى قىسقىلا قىلىپ نۇتۇق سۆزلىدى :

— تارىختىن بېرى بىزنىڭ ئېسىل ، ياراملىق ئادەملىرىمىز خائىن ، مۇناپىقلارنىڭ كاساپىتىدىن مۇرادىغا يېتەلمەي ھالاك بوـ لۇپ كېلىۋاتىدۇ . شۇ مۇناپىقلارنىڭ بىرى نەق سىز . بىز ئۇزۇنـ دىن بېرى سىزنى كۆزىتىپ كېلىۋاتىمىز . سىز بىر شۇمبۇيا ، شۇنداق بولسىمۇ ، راست گەپ قىلسىڭىز يەنە كۇن كۆرىسىز !

ئۇ خۇددى كېزىك تەگكەن ئادەمدەك قۇرۇپ ـ جۇدەپ ئۆيىدە

بىر ئاي مىدىر قىلماي ياتتى . ئۇ نە تاياق يېمىدى ، نە تىل ئاھانەت ئاڭلىمىدى . ئۇنى سوراق قىلغۇچىلار خۇددى ھەممىلا جايدا ئۇنىڭ كەينىدىن يۈرگەندەك ، قىلغان خىياللىرىنى يوشۇرۇن ئەسۋاب بەلەن ئاڭلىغاندەك ، ئۇنىڭ قىلغان - ئەتكىنى ، ئويلىغان - سۆزلەگەنلىرىنى بىرمۇبىر ئوتتۇرىغا قويۇشتى . رەقىپ بۇ سىرلىق ئاەملەرنىڭ قولىدىن سالامەت قۇتۇلۇۋېلىش ئۈچۈن ، ھەممە قىلمىشلىرىنى راستى بىلەن ئېيتتى ، ھەتتا ئاخىرىدا لېنىتىغا ئېلىنغان سوراق خاتىرىسىنى قايتا ئاڭلىغاندا ، ئۆز قىلمىشىدىن ئۆزى قورقۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى . ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەرگە قەست قىلماسلىققا ، ناۋادا يەنە بىرىگە زىيانكەشلىك قىلسا ، يوشۇرۇن ئوق بىلەن ئېتىلىشقا رازى بولۇشقا ۋەدە بەردى .

ئۇ تاڭ قاراڭغۇلۇقىدا شەھەردىكى قورۇسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا ھارۋا بىلەن كەلدى . ھارۋىدىكىلەر كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ شۇنچىلىك قورقتىكى ، ئۇنىڭ دەرۋازىنىڭ تۆڭگىسىنى تاراقلىتىشقىمۇ ھالى يەتمىدى . ئۇ دەرۋازا ئالدىدىكى تاختاي سۇپىدا ئولتۇردى - دە ، ھالسىزلىنىپ كەينىگە تاشلاندى . ئۇنىڭ بىر نەرسىنى ئويلاشقىمۇ ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى قايتا ئەسلەشكىمۇ مادارى يوق ، ئۇنىڭ ھېچ نەرسە ئويلىماي ياتقۇسى ، ئارام ئالغۇسى كەلدى .

ئەتىگەنلىكى كوچىغا سۇ چاچقىلى چىققان قوشنىلىرى ئۇنى يۆلەپ ئۆيىگە ئېلىپ كىردى ، ئىنىسى دەرھال ناھىيىگە خەۋەر قىلدى . ناھىيىدىن كەلگەنلەر ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمىدى ، چۈنكى ئۇ پارقىراپ قاراپلا تۇراتتى ، سوئاللار جاۋابسىز قالاتتى .

ئۇ شۇ ياتقىنىچە ئاۋغۇستىنىڭ ئاخىرىغىچە ھويلىدىن چىقماي ياتتى . ئاۋغۇستىنىڭ ئاخىرىدا ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ناھىيىگە ئېلىپ چىقتى . ناھىيە رەھبەرلىرى ئۇنىڭدىن ئالاھىدە ئەھۋال سورىدى . ئۇ شۇ چاغدىلا بىلدى : ناھىيىدە ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغان .

رەقىپ بۇ كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرىنىڭ بىرىكەن . ئۇنىڭغا تەقسىم قىلىنغان خىزمەت ، خەلق قوغداش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن مەسئۇللۇقى ئىكەن . ئۇ جەمئىيەت تەرتىپىنى قوغداش خىزمەتىگە مەسئۇل ئىكەن . ئۇنىڭغا ئەمدى يەتمىش ـ سەكسەندەك قوراللىق ئادەملەرگە مەسئۇل بولۇشتەك هوقۇق تەگكەندىلا ، ئىكىكى ئاي بۇرۇنقى ئىشنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغچە ئەسلىدى ۋە ئۆزىنىڭ «ئەكسىلئىنقىلابچىلار» تەرىپىدىن سوراق قىلىنغانلىقىنى ناھىيە رەھبەرلىرىگە سۆزلەپ بەردى :

— بۇ جەزمەن هاشىرلارنىڭ ئىشى ، — دېدى ئۇ خۇلاسىلەپ ، — سوراقنىڭ پۈتۈن جەريانىدا ئۇلار هاشىر بىلەن ئەلانى ئاقلاپ ، ماختاپ سۆزلەشتى . ئۇلارنىڭ مەقسىتى ، مېنىڭ ئورنۇمغا هاشىرنى سەپلەش .

— هېلىقى «ئادۇوكات» بىلەن چېتىشلىقى بارمۇ ؟ — دەپ سورىدى لۇ شۇجى ئۇنىڭغا ئۇلاشتۇرۇپ ، — ناۋادا شۇنداق بولسا ، بۇ بىر ئەكسىلئىنقىلابىي هەرىكەت ، بۇ ئىشنى دەرهال ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا دوكلات قىلىشىمىز كېرەك .

هالال ئىش قىلغۇچىلار ئۆز ئەجرى ئۈچۈن قانچىلىك ئاسان جازالانغان بولسا ، هارام ئىش قىلغۇچىلار ئۆز رەزىللىكلىرى ئۈچۈن شۇنچىلىك ئاسان ئىنئام ئېلىشتى . راست گەپ ئۈچۈن تۇرمىگە كىرگۈچىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىدىغان ئەمەلدار چىقمىغىنى بىلەن ، رەزىللىكى ئۈچۈن سوراققا تارتىلغۇچىنى همايە قىلغۇچىلار يەڭ تۇرۇپ ئوتتۇرىغا چىقىشتى . ئۇلار نەچچە قېتىملاپ قارارلار قوبۇل قىلىشىپ ،نەچچىلىگەن گۇمانلىق ئادەملەرنى سوراققا تارتتى ، مانا شۇنداق سوراققا تارتىلغانلارنىڭ بىرى قۇرماش . ئۇ هويلىسىدا قوناق شېخى باغلاۋاتقاندا ، ئونغا يېقىن قوراللىق خەلق ئەسكىرى ئۇنىڭ هويلىسىنى قورشۇالدى . ئۆگزىگە پىلەموت ئورنىتىلدى ، تاملارغا ئاپتومات ئاسقانلار يامىشىپ چىقىشتى .

هويلىغا سۇرلۇك ئادەملەر قوراللىرىنى يالتاڭچلاپ كىرىپ كەلگەن ـ ده ، قۇرماشنىڭ بالىلىرى چۇرقىراشتى ، ئايالى قۇرماشقا يامـاش ـ تى . قۇرمـاش پاچىقىغـا ياماشقـان كىچىك بالىسىنى باغرىغا باستى ـ ده ، كىرگۈچىلەرنىڭ مەسئۇلىغا قاراپ ئاچچىق كۇلدى :

— بۇنچىۋالا كۇچ زايە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى ، چاقىرتساڭلارمۇ باراتتىمغۇ !

— باغلا !

ئىككى خەلـق ئەسكىرى قۇرمـاشنىڭ قولـلىرىنى قايرىپ باغلىدى .

قۇرماشنىڭ قوللىرى گەجگىسىگە چىقتى ، گەۋدىسى مۇكچەيدى ، پېشانىسىدىن سوغۇق تەر چىقتى ، چىشلىرى غۇچۇرلىدى :

— قانۇنسىز...لىق ! — دېدى ئۇ ھەربىر سۆزنى ئازاب بىلەن دانمۇدانە قىلىپ ئېيتىپ ، — پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بار ، چوقۇم بۇ قىلغىنىڭلار ئۈچۈن جازالىنىسىلەر !

قۇرماش ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن تۇتۇلغانلىقىنى ئىككى كۇندىن كېيىن يەنى بىرىنچى قېتىملىق سوراققا ئېلىپ چىقىلغاندىن كېيىنلا بىلدى .

— ھاشىر سىلەرگە قانداق يوليورۇق بەردى ؟

— ئەلانى كىم يوشۇردى ؟ ئۇ ھازىر قەيەردە ؟

— قانچە قېتىم ئەكسىلئىنقىلابىي قارا يىغىن ئاچتىڭلار ؟ يىغىن خاتىرىسىنى قەيەرگە يوشۇردۇڭ ؟

بۇ سوئاللار قانچە قېتىملاپ تەكرارلاندى . قۇرماش نۇرغۇن گەپ قىلىپ ھېچنېمىنى چۈشەندۈرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئاخىر سوئاللارنى جاۋابسىز قالدۇردى ـ ده ، دەھشەتلىك قىيىن ـ قىستاققا تەييارلاندى... تاسما پوتا ، ئاق تاياق ، مۇشت ، پۇت... ئۇنىڭ بەدىنىگە ھەممىلا نېمە تەگدى ، ھەممىلا نېمىنىڭ ئىزى چۈشتى . لېكىن ، ئۇ نېمە گۇناھ قىلغانلىقىنى بىلمىگەچكە ، سوراقچىلارنى

رازى قىلالمىدى .

تۆتىنچى كۈنىگە بارغاندا ، بورا سېلىنغان تاختاي سۇپا ئۈستىدە ئون تۆت ئادەمنىڭ ئارىسىدا يېنىچە يېتىپ قىينىلىش ، كۈنىگە ئىككى ۋاخ قوناق نېنى يېيىش ، سېسىق ھاۋالىق كامېردا قىينىلىپ نەپەس ئېلىش ، تەرەت تۈگىنى تۆكۈش قاتارلىق جانغا تېگىدىغان ئىشلارغا ئۇ چىدىيالمىدى . ئۇ ئەركىن يايلاقنى ، قارىغايلار ئارىسىدىكى يامغۇردىن كېيىنكى نەم ، پۇراقلىق ھاۋانى ، تىترەپ تۇرىدىغان پىششىق گۆش ، ساپ تاياقتا سۈنۈلىدىغان قىمىز ۋە غۇر - غۇر شامالنى كىگىز ئۆيلەرنى قانچە ئەسلىدى ، قانچە سېغىندى ، تەشنالىق ، ئەركىنلىك ئۈنى ئەقلىدىن ئازدۇردى . ئۇ كەچتە سوراقچىغا خەت يازدى . سوراقچى خەتنى رەقىپكە بەردى .

رەقىپ ئۈنىڭ خېتىنى ئوقۇدى . خەت مۇنداق يېزىلغانىدى :

«مەن ھەممىنى تاپشۇرىمەن . لېكىن بىرلا شەرتىم بار : رەقىپ ئۆزى مېنى سوراق قىلسۇن» .

كۆپ ئويلىنىش ، مۇزاكىرىلەردىن كېيىن رەقىپ قۇرماشنى سوراق قىلىشقا قوشۇلدى . لېكىن ئېھتىيات تەدبىرلىرى تولۇق قوللىنىلدى .

ئىككىيلەن قارىمۇقارشى ئولتۇردى . ئۇلار نۇرغۇن قېتىم مۇشۇنداق قارىمۇقارشى ئولتۇرۇشقان ، لېكىن ئۇ چاغلاردا ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا ھازىرقىدەك غەزەپ - نەپرەت جۇدۇنلىرى يوق ئىدى . ئۇلار كۈلۈپ ، بىر - بىرىگە تاماكا سۈنۈشۈپ ئولتۇرۇپ پۇتۇن ناھىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ، مائارىپ ئىنتىلابى ، ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى توغرىسىدا قىزغىن پاراڭلاشقان . بۈگۈنچۇ ؟ ئۇلار - نىڭ بىرى جان كۆيەر غايىلىك سەممىي - سادىق بولغىنى ئۈچۈن دۈشمەن — جاۋابكار ؛ يەنە بىرى بولسا ھېيلىگەر ، ساختىپەز ، مەنسەپخور بولغىنى ئۈچۈن ئىشەنچلىك — سوراقچى .

— قۇرماش ، — دېدى رەقىپ سۇرلۇك قىياپەتتە

هومىيىپ ، — مەن تېما بەلگىلىمەيمەن ، سوئال سورىمايمەن . قېنى سۆزلە ، قۇلىقىم سەندە !

قۇرماش رەقىپنىڭ تېخىمۇ بۆرتۈپ چىققان قاپىقىغا ، قوش ئېڭىكىگە ، ئۇچ بۇرجەك ، ھىيلىگەر كۆزلىرىگە قارىدى :

— مەن ئۇسسۇدۇم ! — دېدى ئۇ خىرقىراق ئاۋاز بىلەن . ئۇنىڭغا خەلق ئەسكەرلىرى سۇ بەردى .

— قولۇمنى بوشتىپ قويۇڭلار !

— ياق ، قولۇڭ بوشتىلمايدۇ .

— ماقۇل ! — دېدى قۇرماش ئورنىدىن تۇرۇپ ، — سەن ھاشىرنىڭ قانداق يوليورۇق بەرگىنىنى بىلمەكچىمۇ ؟

— قېنى سۆزلە !

— ئۇنىڭ يوليورۇقى ئاددىي : سېنى يوقىتىش !

— تەشكىلات توغرۇلۇق سۆزلە ! — رەقىپ ئورنىدىن قوزغالدى . ئۇنىڭ چىرايى كۆكىرىشكە باشلىدى . قۇرماش كۈلۈپ قويدى .

— ۋارقىرىما ! — دېدى ئۇ رەقىپنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، — سېنى تۈتۈپ ئاپىرىپ سوراق قىلغانلار تېخى ھايات ، ھەركەتتە !

— ئۇلار قوراللىق ئەكسىلئىنقىلابچىلار !

— ئۇلار ھاشىرنىڭ يوليورۇقىنى جەزمەن ئىجرا قىلىدۇ . سېنى جەزمەن ئاتىدۇ !

رەقىپ ئىشىك تەرەپكە داجىدى . ئۇ خۇددى ھازىرلا ئېتىلىدىغان ئادەمدەك ئالاقزادە بولۇشقا باشلىدى . قۇرماش سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئەلانى تۈتالمايسەن . ئۇ ھازىر چەت ئەلدە ! ئۆز دۆلىتىدە كۈن ئالالمىغانلىقى ئۈچۈن ، بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئۇنى چەت ئەلگە قاچۇرۇۋەتتى !

رەقىپ كاتىپلارغا قارىدى :

— تولۇق يېزىكلار ، «بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئۇنى چەت ئەلگە قاچۇرۇۋەتتى» دېدى ـ هە ، ياخشى ، قۇرماش جۇجاڭ ، سىز پارتىيە تەربىيىسىدە چوڭ بولغان ، پارتىيە قوينىدا ئۆسكەن كادىر . راستىنى ئېيتسىڭىز ، خىزمەت كۆرسەتكەن بولسىز ، سىلەرنىڭ تەشكىلاتىڭلارنىڭ ئىسمى نېمە ؟

— «ئادۇوكات» !

— پروگراممىسىچۇ ؟

— بارلىق گۇناھسىز جازالانغانلارنى ئاقلاش !

— ئېنىق بولمىدى ، قۇرماش ئەپەندى ، ئوچۇقىنى ئېيتىڭ . چەت ئەل بىلەن قانداق ئالاقە قىلدىڭلار ؟ قەيەرنى بازا قىلماقچى ؟ بازاڭلارغا قانچىلىك ئات ، ئاشلىق ، مىلتىق توپلىدىڭلار ؟ نادىروف ، ساۋۇتوف ، ئىسرائىلوف قاتارلىق «قەھرىمان» لىرىڭلار قانداق يولىورۇقلارنى بەردى ؟ پۈتۈن شىنجاڭ مىقياسىدىكى ھەرىكەت پىلانىڭلار قانداق ؟ بىرىنچى نومۇرلۇق رەھبىرىڭلار كىم ؟ قوماندانلىق شتابى نەدە ؟ ئەسلىدە سوئال سورىماي دېگەن ، لېكىن سىزگە يارەدەم قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ . قېنى بىر ـ بىردىن جاۋاب بېرىڭ !

— تولۇق يېزىكلار كاتىپلار ، كەلگۈسىدە ياخشى كۈنلەر كەلگەندە خەلقىمىز بىلىپ قويسۇن ، رەقىپ سۈيىقەستچى ، مۇناپىق ، ئۇ مەنسەپ ئۈچۈن ھاشىرغا ، ئايال ئۈچۈن ئەلاغا سۈيىقەست قىلىدى . ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئادەملىرىمىزنى يوقىتىش ھېسابىغا پايدا تاپماقچى . ھاشىر كىم ؟ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى خەلقە بېغىشلىغان كوممۇنىزمچى كادىر ! ئەلاچۇ ؟ ئۇ بىلىم ـ مەدەنىيەتكە جېنىنى تىككەن قەيسەر جەڭچى . ئۇلارنى يوقىتىش خەلقە زىيان سېلىش ، خەلق مەنپەئىتىنى يوقىتىش دېگەن گەپ . رەقىپ دېگەن سۈيىقەستچى ئەلانى لۇكچەكلەرگە ئۇرغۇزدى . ھاشىرنىڭ ئۇستىدىن ، بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن يالغان ئەنزە ياسىدى . ئەۋلادلار بىلىپ قالسۇن ،

رەقىپتەك رەزىللەر بولمىغان بولسا ، جاھان تېزرەك گۈلگە پۈر-
كەنگەن بولاتتى !

— ئاغزىڭنى يۇم ، ئىت !

رەقىپ سەكرەپ قوپۇپ قۇرماشنىڭ ئاغزىغا مۇشت بىلەن ئۇردى . قۇرماش سەنتۈرۈلۈپ توختاپ قالدى . ئۇ ئاچچىق كۈلۈم-سىرىدى :

— مانا بۇ سېنىڭ ئاجىزلىقىڭ ، رەزىللىكىڭ ! — دېدى ئۇ ئاغزىغا تولغان قاننى رەقىپكە قارىتىپ تۈكۈرۈپ ، — تۇفى ، مانا ساڭا جاۋاب ، شېڭ شىسەينىڭ دەۋرىدە ئىشلىگەن بولساڭ ، ئورنۇڭ تېخىمۇ يۇقىرى بولاتتىكەن ، بىراق ، بىزنىڭ ھۆكۈمىتىمىز جاللاد-نى يامان كۆرىدۇ - دە !

رەقىپ يەنە ئۇرۇشقا يۈگۈرۈۋىدى ، كاتىپلىق قىلىۋاتقان ئىكـ-كى يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى تۇتۇۋالدى .

— بۇ ئىشىڭىز بولمىدى ، رە جۇرىن !

— راست قاملاشمىدى .

ئۇچ كۈندىن كېيىن رەقىپ پىكاپ بىلەن غۇلجا شەھىرىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى . «بېيجىڭ» ماركىلىق پىكاپ ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت بىناسىنىڭ سېمونت پەلەمپىيى ئالدىدا توخـ-تىدى . رەقىپنى ھەمراھى بىلىكىدىن تۇتۇپ ئىككىنچى قەۋەتكە ئېلىپ چىقتى - دە ، «خەلق مۇھاپىزەت گۇرۇپپىسى» دېگەن ۋە-ۋىسكىسى بار ئىشىككە كېلىپ توختىدى .

رەقىپ رەھبەرلەر ، مەخسۇس خادىملار ، مۇھىم ئورۇنلار بـ-لەن سۆزلەشتى . ئۇنىڭ قولىدىن چىققان ماتېرىيال نۇرغۇن نۇسخا باستۇرۇلۇپ يۇقىرىسى مەركەز ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كو-مىتېتقىچە ، تۆۋەنىي ھەرقايسى ناھىيىنىڭ قوراللىق بۆلۈملىرىگىچە ئەۋەتىلدى . «... ئىلى رايونىدا چەت ئەلنىڭ بىۋاسىتە قول سېلـ-شى بىلەن بىر ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرۇلغان . ئۇ تەشكـ-

لات بەش خىل ئۇنسۇرلار ، چەت ئەلگە باغلانغانلار ، مىللىي بۆلگۈنچىلەردىن تەركىب تاپقان . ئۇ چېگرا رايوندا بازا قۇرۇپ نۇرغۇن قورال ، ئاشلىق ، ئات تەييارلىغان . ئۇلار ئاكتىپ هالدا ئەزا كۆپەيتىپ ، تېز ئارىدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى ، چەت ئەللىك ياردىمى ۋە قوراللىق ئارىلىشىشى بىلەن پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنى ئاغدۇرۇپ ، فاشىستىك هاكىمىيەت قۇرماقچى . هازىر بۇ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇهنىڭ غول ئۇنسۇرلىرىدىن بولغان نادىروف ، ئىسرائىلوف ، ساۋۇتوفلار قولغا ئېلىنىدى . هاشىر ، ئەلا ، قۇرماش قاتارلىق غول ئۇنسۇرلىرىمۇ خەلق ئىنقىلابىنىڭ يالقۇنى ئىچىدە قالدى . ئۇلارنىڭ پروگراممىسى ، پىلان ۋە ئاتالمىش قارا دۆلەت بايرىقى ، دۆلەت گېربى ، دۆلەت گىمنى ، هەتتا دۆلەت ئاساسىي قانۇنى قاتارلىق نەق پاكىتلارمۇ هازىر قولغا چۈشتى··· » ماتېرىيالنىڭ بۇ كىرىش قىسمىدىن كېيىن بىرقانچە پارچە تارماق ماتېرىياللار ، سۇراق خاتىرىلىرى ، پاش قىلىش ماتېرىياللىرى ۋە ئىسملىك ، گرافىلار ئايرىم - ئايرىم هالدا تۈپلەنگەن··· بۇ بىر ماتېرىيال هەممىلا جايدا جىددىيلىك ، ئەنسىزچىلىك ، ۋەهىمە پەيدا قىلدى : تولۇق قوراللانغان ئادەملەر ئاپتوموبىللارغا تولۇپ ، ئۆرە تۇرۇۋېلىپ نەلەرگىدۇر چېپىشتى ، نەلەردىدۇر بىرلىرى باغلاندى ، بىرلىرى تاياق يېدى ، بىرلىرى قاچتى ، يەنە بىرلىرى يوشۇرۇندى··· قانچىلەپ ئادەملەر خورلاندى ، كۆز يېشى قىلدى ، يېلىندى ، ئېچىندى ، غەزەپلەندى ۋە خۇشال بولدى ، شادلاندى . خۇددى تۈيۇقسىز يەر تەۋرىگەندەك ياكى دەهشەتلىك مۆلدۇر چۈشكەندەك ، ئادەملەرنى هاڭ - تاڭ قالدۇرىدىغان بىر خىل ئاپەت پەيدا بولدى . رەقىپ مانا شۇنداق زور مۇجىزە پەيدا قىلالىغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى تولىمۇ قابىلىيەتلىك ، ياراملىق ۋە دەۋرگە لايىق «قەهرىمان» هېسابلاپ ، ئاخشىمى ئوڭدا يېتىپ راهەتلىنىپ تاماكا شورىدى .

3

1969 ـ يىلى جۇدۇنلۇق ۋە ۋەھىمىلىك باشلاندى . قار ياغماىدىغان كۈنلەر ئاز ، دالىلار مېتىردىن قېلىن قار بىلەن ، شەھەر كوچىلىرى تەكلىماكان قۇم بارخانلىرىدەك قار دۆۋىلىرى بىلەن تولدى . يېزىلار بىلەن شەھەر ئارىسىدا قاتناش ئۈزۈلدى . شەھەر خەلقى ئەتىدىن ـ كەچكىچە هويلا ـ ئارام ، ئۆگزىلىرىدىكى كېچىچە ياغقان قارنى ئادالاش بىلەن ئاۋارە ، دېھقانلار سوزۇلۇۋاتقان قاراڭغۇ قىشنىڭ دەستىدىن قوتۇلۇرىغا قامىلىپ ، ئۆگزىدىن كۆز ئۈزمەس بولۇپ قالغان تۆت توكتوك مېلى بىلەن ئېچىرقىغان توخۇلىرىنىڭ غېمىدە ، مالچىلارنىڭ قىشلاقلىرى قېلىن قار بىلەن كۆمۈلگەن ، كۈزلەك ۋە مەيدانلارنىڭمۇ يوللىرى ئېتىلگەن ، مالىلار قىرىلماقچى ، مالچىلار قاقشماقتا ، ئۇلارنىڭ هالىغا يېتىدىغان ئادەم يوق . هەتتاكى كۈنمۇ غىل ـ پال كۆرۈنۈپ قويىدۇ ـ دە ، ئاق تۈتەك ۋە كۈل رەڭ بۇلۇتلار ئارىسىدا يوقىلىدۇ ، شاخلىرى قېلىن قارنىڭ بېسىمىدىن يەرگىچە ئېگىلگەن تېرەكلەرنىڭ تۆۋە شاخلىرىدا قاغا ـ قۇزغۇنلار ئەنسىز ۋارقىرىشىپ ، تەبىئەتتىن زارلىنىۋاتقان ئادەملەرنىڭ غەم ـ قايغۇسى ئۇستىدە كۈلۈشىدۇ . قېلىن مۇز ئاستىدا ياتقان ئىلى دەرياسىنىڭ ئەتراپىدىكى شالاڭلاشقان توقايلىقلار ئارىسىدا سېغىزخان شاراقلاپ ، كىشىلەرگە تېخىمۇ «دەردى كۆپ مېهمان» — سۇ ئاپىتىنىڭ بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرمەكتە .

ئىلى ۋادىسى قار ۋە ۋەھىمە ئىچىدە .

1968 ـ يىلى دېكابىردىمۇ ئىلى ۋادىسىغا قار ياغمىغان . كۈزگى بۇغدايلار مال ئېغىزى تەگكەنلىكى ۋە قارا سوغۇق يەرنى چاك ـ چاك يېرىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن كاردىن چىققان ، شۇ سەۋەبلىك

دېھقانلار ۋەھىمە ئىچىدە ، شەھەر خەلقى بولسا توپلىغان كۆكتات زاپىسىنىڭ تۆگىگەنلىكى ، ئايلىق ئۇن نورمىسىدا قوناق ئۇنىنىڭ ئاتمىش پىرسەنتتىن ئاشقانلىقى ، بەش يۈز گرام ئايلىق گۆشنىڭ ئورۇق كالا گۆشىگە ئايلانغانلىقى ، يېرىم جىڭ ماينىڭ كاپالەتسىز-لىكى ، بىر كىلو ماينىڭ يەتتە يۈەنگە چىققانلىقى ، شېكەرنىڭ يوقلۇقى ، ھاراقنىڭ تېپىلماسلىقى ، رەخت بېلىتىنىڭ ئازلىقى ، كۆمۈرنىڭ قىسلىقى... قاتارلىق كۈندىلىك تۇرمۇش قىيىنچىلىقى ئۈستىدە زارلانماقتا ، ئىلىم ئەھلى ئىلمىنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ دۈش-مىنىگە ئايلىنىپ قالغانلىقى بىلەن ئازابلانسا ، سىياسەت ۋە جاما-ئەت ئەھلى بارغانسېرى كۈچىيىۋاتقان ئۆزئارا ئىچكى مۇ-جىرا ، ئەنسىزچىلىك ۋە رەسمىيەتچىلىك زەربىسىدىن بۇرۇق-تۇرما بولماقتا .

بىر ئايدىن بېرى ناھىيە تۇرمىسىنىڭ يېگىرمە تۆت كىشىلىك تار كامېرىدا يېتىپ ، تېخى بەش كۈن بۇرۇن دۈملەكلىك قازاندەك قاراڭغۇ ، ماشىنىدا پۈتۈن بىر ماشىنا قورالىلقلارنىڭ يالىشى بىلەن كېچىدە ئوبلاستلىق تۇرمىگە يۆتكەلگەن ھاشىرنىڭ خىيال كەپتىرى ئىلى ۋادىسى ئۈستىدە پەرۋاز قىلماقتا . ئۇنىڭ خىيالى بىر ئاي بۇرۇن ئۆزى كۆزدىن كەچۈرگەن يېزىلار ، تاغ غوللىرىدىكى مالچە-لار بىلەن بەند . ئۇ خىيالىدا ئەترەت باشلىقلىرى بىلەن تەقسىمات ، تېرىلغۇ ، كەلگۈسى توغرىسىدا سۆزلىشەتتى ، ئورۇقلۇقتىن يېتىپ قالغان قويلارنىڭ دۈمبىسىنى سىلايتتى ، ئۈچ ۋاخلىقىغا تالقان يەپ ، قېلىن جۇۋىغا ئورۇنۇپ ، ئىسلاشقان ئۆينىڭ تۆشۈلۈكىگە قاراپ ئولتۇرغان مالچىنىڭ يېرىك قوللىرىنى چىڭ سىقاتتى ۋە بالىلىرىغا پېرەنىڭ تارقىتاتتى...

تۆمۈر ئىشىك ئېغىر ئېچىلدى . يەردىن يېرىم مېتىر كۆتۈ-رۈلگەن سۇپا ئۈستىدە قىستىلىشىپ يېتىشقان يېگىرمە نەچچە مەھ-بۇس ، كوماندا بېرىلگەندەك تەڭلا بېشىنى كۆتۈردى . ئاپتوماتنى

خۇددى ھازىرلا ئاتىدىغاندەك تۇتۇۋالغان يۇمۇق كۆز تۇرمە نازارەتـ چىسى چىرقىراق ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى :

— ھاشىر !

ھاشىر ئورنىدىن تۇردى .

— ماڭ !

ئۇ ماڭدى . پۇتۇن تۇرمىدىكىلەرنىڭ دىققىتى ۋە ھۆرمىتىگە ئىگە ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى پاكىز قىردۇرۇلغان بېشىنى سىلاپ قويۇپ ، پۇرلەشكەن كۆك شەپكىسىنى كىيىپ ، توقۇلما ياقىلىق كۆك پاختىلىق چاپىنى ئۇستىدىن كەڭ تاسما پوتىنى چىڭ باغلاپ ، باجىگگىر كىيگەن ئايغىنى مەشىق قىلغان ئەسكەرلەردەك جانلىق دەسسەپ ئىشىككە قاراپ ماڭغاندا ، ئۇنىڭ تۇرمىداشلىرى قاپاقلىرى چۇشكەن ھالدا ئۇنىڭ كەڭ ۋە مەزمۇت يەلكىسىگە قاراپ تۇرۇشتى . كامېرنىڭ تۆمۇر ئىشىكى قايتا ئېتىلىپ ئېغىر قۇلۇپ قايتا سېلىنغاندىن كېيىنلا بۇلۇڭدىكى تەرەت تۇڭى يېنىدا — نەم يەردە ئەسكى مىشكاپ ئۇستىدە سۇنايلىنىپ يانقان ساقال ـ بۇرۇتى ئۆسكىلەڭ ، دورداي كالپۇك مەھبۇس بىرىنچى بولۇپ كۈلدى :

— ئۇ ئەمدى كەلمەيدۇ ، ئۇنىڭ ئورنىدا ئەمدى مەن ياتىمەن ، ھى... ھى... !

— مىدىرلىما ، ئورنۇڭدا يات ! — دېدى بىر يىگىت ئۇنىڭغا قولىنى شىلتىپ ، — ئۇ قايتىپ كېلىدۇ !

— ئۇنى چوقۇم ئاتىدۇ ، — دېدى بايىقى دورداي كالپۇك بېشىنى گىلدىڭلىتىپ ، — ئۇنىڭغا ئوق زايە ، ئۇنى سىرتماق سېلىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك !

— ھايۋان ! — دېدى بايىقى يىگىت ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ، — سېنىڭ ئاشۇ شۇم ئېغىزىڭنى داغلاش كېرەك !

— نېمە ، سەنمۇ مەن بىلەن سىنىشىپ باقماقچىمۇ ؟

دورداي كالپۇك ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ بىر كۆزىگە قان

ئۈيۇپ قالغان ، قاپقى يېرىلغانىدى . سۇپىدا ياتقانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ تەرەپ ـ تەرەپتىن توۋلاشتى :

— ئەمەت ئوغرى ، سۇپىغا چىقساڭ دۇمباغا ئۆلىسەن !

— ئەمدى ، سەنلەر ئىشىنىدىغان ھاشىر توڭ يوق ، ئاناڭنى !

نەق شۇ چاغدا گۈندىپاي ئىشكنى ئاچتى ، ھەممە جىم بولۇپ قېلىشتى .

— نېمە بولۇشتۇڭ ؟ — گۈندىپاي غەزەپلىك ۋارقىرىدى .

— ئەمەت ئوغرى يەنە جېدەل قىلىۋاتىدۇ !

— ئەمەت ئوغرى ماۋۇ تۈڭنىمۇ تۆكمىدى !

— ئەمەت ئوغرى يەنە ھەددىدىن ئاشتى !

كۆپچىلىك ۋارقىراشتى ، دورداي كالىپۇك ھەجايدى :

— ھاشىر دېگىنى ئاخشام مېنى ئۇردى ، ئورنۇمنى تارتىۋالىدى . مەن جىنايەتچى ئەمەس ، تاپسىدا ياتمايمەن ، سەن پاسكىنا ئوغرى تاپسىدا ياتسەن دېدى ، ئورنۇمنى ئۇرۇپ تارتىۋالدى ، ئەمەدى ئۇ يوق ، مەن ئورنۇمدا ياتىمەن ! — ئەمەت ئوغرى شىكايەت قىلدى . ھېلىقى ياش يىگىت گۈندىپايغا قاراپ يېلىنغاندەك كۆلۈپ قويۇپ :

— يالغان ئېيتىدۇ ، ئۇنداق ئەمەس ، ھاشىر بۇ يەرگە كىرىش بىلەن ئەمەت ئوغرى ئۇنى مازاق قىلدى . «ئوغرى بىلەن شۇجى ئوپمۇئوخشاش . مانا قارا ، سەن مېنى تۈتۈپ بېرىۋىدىڭ ، ئارقامدىن ئۆزۈڭمۇ كىرىپسەن ، كۆرىسەن ، سېنى ئاتىدۇ ، مېنى قويۇۋېتىدۇ . بۇ ھۆكۈمەتكە ئوغرىلار دۈشمەن ئەمەس ، ساڭا ئوخشاش شۇجىلار دۈشمەن» دەپ كۈلۈۋىدى ، ھاشىر بۇنى راسا ئوچۇقلىدى . بۇ ئوغرى ھەممىزنى بوزەك قىلاتتى . ھاشىرنىڭ تۆمۈر مۇشتى بۇنى ياۋاشلاتقان ، مانا بۇ يەنە ئەدىگىلى تۇردى .

گۈندىپاي ئۇلارنىڭ گېپىنى خۇددى ھېكايە ئاڭلىغاندەك قىزىقسىنىپ ئاڭلىدى ۋە ئاخىر :

— ئەمەت ئوغرى ، سەن مۇشۇ يەردە ياتسەن ، ئەمدى جېدەل قىلساڭ ، قولۇڭغا كويزا سالىمەن ! — دېدى تەرەت تۇڭىنىڭ يېنىنى كۆرسىتىپ .

شۇنىڭ بىلەن ئوغرى جىمىدى ، لېكىن تۇرمىنىڭ قېلىن تام ۋە تۆمۇر قاپقىلار ئىچىدىكى سوراقخانىسىدا ئېلىشىش ئەمدى باشلانغانىدى .

باش سوراقچى ، ئىككى ياردەمچى سوراقچى ، ئىككى خاتىرىلەگۈچى ، بەش نەپەر قوراللىق مۇھاپىزەتچى ئېگىز ، ئورۇق ، قىڭراق بۇرۇن ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان ، ئەمما سۈرلۈك ئادەمنى قورشۇۋېلىشقان . ئۇلار جىددىيلەشكەن ، سوئاللىرى تەرتىپسىز هالدا جاۋابكارنى قىستىماقتا . جاۋابكار بولسا گويا ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىماي ئۆز غېمىدە ئولتۇرغاندەك خاتىرجەم ، ئېغىر بېسىق ۋە تەمكىن ئىدى .

خاتىرىلىگۈچى دەپتىرىگە : «1969 ـ يىلى 12 ـ ئاپرېل ، بىرىنچى سوراق» دېگەن خەتنى يازدى ـ دە ، ئاخىرىغا : «جاۋابكار هاشىر ، ئەر ، ئۇيغۇر ، ئوتتۇز يەتتە ياش ، ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇهنىڭ غول ئۇنسۇرى···» دېگەندەك خەتلەر يېزىلدى .

سوراقچىنىڭ بىرىنچى سوئالى :

— جاۋابكار هاشىر ، سەن پارتىيىمىزنىڭ دۈشمەنلەرگە قارشى تۇرۇش سىياسىتىنى بىلەمسەن ؟

— بىلىمەن .

— دەپ باقە ؟

— بىرمۇ دۈشمەننى قالدۇرۇپ قويماسلىق ، بىرمۇ ياخشى ئادەمگە ۋابال قىلماسلىق !

— سېنى قولغا ئېلىش دەل ، توغرا بولغانمۇ ـ يوق ؟

— يۈز پىرسەنت خاتا بولغان !

— جاهىللىقىنىڭ ئاخىرى نېمىگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى بە-

لەمسەن ؟

— ھەقىقەتتە چاڭ تۇرۇشنىڭ ئاخىرى غەلىبىگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى بىلىمەن !

— سەن چەت ئەل ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ جەمئىيەتتىكى بىر ئوچۇم ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ ، ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئاكتىپ ھەرىكەت قىلغان ، جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان ئەكسىلئىنقىلابىي كاتتىۋاشسەن . سېنىڭ ھەممە جىنايى ماتېرىياللىرىڭ قولۇمىزدا ، سەن مۇتتەھەملىك بىلەن پروليېتارىيات دىكتاتورىسىنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلالمايسەن ، ئۆلۈم ياكى ھايات يولىنى تاللىۋېلىش ئۆزۈڭگە باغلىق . قېنى ئېيتقىنا ، ئۇلۇغ داھىيمىز ماۋجۇشى دۇيۇمىن قاتارلىق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كاتتىۋاشلىرىغا يازغان بۇيرۇقىدا نېمىلەرنى دېگەن ؟

— ئۆزۈڭلار ياد بىلىسىلەرغۇ !

— ئالىي يولىيورۇقنى ياد ئوقۇشتىن باش تارتتىڭ ـ ھە ؟

— ياق ، ئۆزۈمنى گومىنداڭچىلارغا ئوخشىتىشتىن باش تارتتىم !

— سەن دۇشمەنمۇ ، ئەمەسمۇ ؟

— مەن پروليېتارىيات ئىنقىلابچىسى !

— دۇشمەن سەن !

— مەن دۇشمەنلەرنىڭ دۇشمىنى !

— سېنىڭ دۇشمىنىڭ ۋەتەن ، پارتىيە ، خەلق !

ھاشىرنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ ،لەۋلىرى تۆمۈردەك كۆكەردى . ئۇ ئورنىدىن ئىختىيارسىز سەكرەپ تۇرۇپ ۋارقىرىماقچى ، يوغان مۇشتۇمى بىلەن سوراقچىنىڭ ئالدىدىكى ئۈستەلگە ئۇرماقچى بولدى . ئۇ جالاقلاپ تىترەپ ئالدىغا بىر قەدەم چامدىشىغا ، ئىككى قولىغا تۆت مۇھاپىزەتچى ئېسىلدى . تۆت ئادەم ئۇنىڭ

قاۋۇل قوللىرىنى تەستە قايرىدى ـ دە ، گەجگىسىگە ئاپىرىپ بىرىنچى باغلاقتا باغلىدى . ھاشىرىنىڭ نەپسى بوغۇلۇپ ، كۆزلىرى ـ دىن تاراملاپ ياش تۆكۈلدى . ئۇ بىرىنچى قېتىم باغلانماقتا ، خارلانماقتا . ئۇنىڭغا ئازاب تۈيۇلغىنى ، جېنىنىڭ ئاغرىشى ئەمەس ، بەلكى سوراقچىنىڭ ئاخىرقى ھاقارىتى . ھاشىرغا دۇشمەن قىلىپ كۆرسىتىۋاتقان ئۇ ئۇچ ئىسىم ئۇنىڭ ھاياتى ، جېنى ، ئۇنىڭ بار ـ لىق ئارزۇ ـ ئارمان قىلغان ئىشىنىڭ كۈچ ـ كاپالەت مەنبەسى . ئۇ شۇلار ئۈچۈن تۈغۇلغان ، شۇلار ئۈچۈن ياشايدۇ ، ئۇلارسىز ياشاش ھاشىر ئۈچۈن ئۆلمەكتىنمۇ ئازابلىق . ئۇ نېمىلا قىلمـ ـسۇن ، ۋەتىنى ، پارتىيىسى ۋە جانجان خەلقى ئۈچۈن قىلىشقا ئادەتلەنگەن . ئۇ نەدىلا بولمىسۇن ، ئۆزىنى شۇنىڭ ئۈچۈن قەرزدار ۋە مەجبۇرىيەت ئىگىسى دەپ تونۇپ كەلگەن . ئۇ ئۆز ھاياتىدا بىرەر ئىنساندىن بۇ خىل ھاقارەتلىك گەپنى ئاڭلايمەن دەپ ھەرگىزمۇ ئويلىمىغان ، بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ ساداقىتى ھېسابىغا بۇ خىل ئاھانەتـ ـنىڭ ئىنئام بولۇشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەن…

ئۇ ئۇزاق ئۇخلاپ ئويغانغاندەك ھوشىغا كەلدى . ئۇ ئۆزىنىڭ قانچىلىك تاياق يېگەنلىكى ، قانچە ۋاقىت ئېسىلغانلىقى ، نەم يەردە قانچىلىك ۋاقىت ياتقانلىقىنى ئەسلەشنى خالمايتتى . ئۇ ئۇچ مېـ ـتىر ئېگىزلىكتىكى تۆپە پەنجىرىدىن گىرىمسەن ئاسمانغا قارىدى . ئاسماندا قار ئۇچقۇنلىماقتا ئىدى . ئۇنىڭ خىيالى يەنە قار بىلەن چۈمكەلگەن كىچىك ، پاكار ياغاچ ئۆيلەرگە تىقىلىۋالغان چارۋىچىـ ـلار ، ئۆگزىسىدىن ياغاچ گۈرجەك بىلەن قار تاشلاۋاتقان كۆرەك جۇۋۇلىق قېرى تاغىسى ، مەھەللىسىدىن يىراقتىكى مەكتەپكە كۈلـ ـتۈك قاردا تەستە مېڭىپ كېتىۋاتقان ، قۇلاقلىرى خوراز تاجىسىـ ـدەك قىزارغان بالا ، شۇنىرغان ھۇۋلاۋاتقان دەريا بويى … تەرەپلەرگە كۆچتى . ئۇ شۇ يەرلەرگە بېرىشقا تەشنا ، ئورۇنسىز قامىلىپ ، قىممەتلىك ۋاقىتىنىڭ زايە كېتىۋاتقىنىغا رەللە بولاتتى .

ئۇ كامبر تۇڭلۇكىدىن كۆزىنى يېنىغا يۆتكىدى . ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا چىرايلىق بىر يىگىت موخوركا چېكىپ ئۆزىگە قاراپ ئولتۇرۇپتۇ .

— قانداقراق هاشىر ئاكا ، — دېدى يىگىت مىيىقىدا كۈلۈمسىرەپ ، — پۇتلىرىڭىز ساقمىكەن ؟

هاشىر پۇتلىرىنى قىمىرلاتتى ۋە يىگىتكە قولىنى سوزدى . يىگىت ئۇنىڭ يوغان قوللىرىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇۋېلىشىغا ياردەملەشتى .

— بېشىم ئېغىر ، — دېدى هاشىر داكا بىلەن تېڭىلغان بېشىنى ئىرغىتىپ ، — مېڭەم قوزغالمىغان بولسىلا مەيلىدى !

ئۇ موخوركا ئوراۋېتىپ ئۆزىچە سۆزلىدى :

— ئۆتۈپ كېتىدۇ . پرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى هەممىنى هەل قىلىدۇ . بىزنىڭ قايسىمىز ۋەتەن ، خەلق ، پارتىيە دەيمىز ، قايسىمىز دېمەيمىز ، بۇنى ئەلۋەتتە ئايرىيدۇ !

— نېمە دەۋاتىسىز ، ئاكا ؟— دېدى يىگىت كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — بىزنى بۇ تۇرمىگە ئەكېلىپ قامىغان شۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىغۇ ؟ سىز تېخىچە بۇ ئىنقىلابتىن ئۇمىدتىمۇ ؟

— شۇنداق بولمايچۇ ؟ — هاشىرنىڭ چىرايى تۇتۇلدى ، — سەن نېمە ئادەمسەن ؟ مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا قارشىمۇ سەن ؟

— مېنى مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا قارشى تۇردۇڭ دەپ سولىغان تۇرسا .

— نېمىدەپ قارشى تۇرغانسەن ؟

— مەسچىتنىڭ پەشتىقىنى بۇزغانلارنى رەگەتكە بىلەن ئاتقاندىمەن . كېيىن مېنى تۇتۇۋالغاندا ، ئاساسىي قاتلامنىڭ جۇرئىتىنىڭ تۆت چىشىنى بىر باش بىلەن قومۇرۇۋەتكەن .

— يەنچۇ ؟ — هاشىرنىڭ چىرايى سەل ئېچىلدى ، — باشچى ئوخشىمامسەن ؟

— يەنمۇ ؟ — دېدى يېگىت كۈلۈپ قويۇپ ، — قىزىل قوغدىغۇچىلار مېنى ئۇرغىلى تۇرغاندا : «بۇ ئىنقىلاب ئەمەس ، بۇلاڭچىلىق !» دەپ ۋارقىرىدىم .

— ۋارقىرىغىنىڭ قاملاشماپتۇ . بۇ ئەلۋەتتە ئىنقىلاب . ئىنقىلابنى ھاقارەت قىلىشقا بولمايدۇ . بۇ ، دۇنيادا مىسلى كۆرۈلمىگەن زور ئىنقىلاب !

— شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئوخشاش ناھىيە شۇجىلىرى ، لېۋ شاۋچىدەك دۆلەت رەئىسلىرى ، ماڭا ئوخشاش ئىسلام ئاچقۇچىلار بىلەن بىر ئۆيگە سولىنىۋاتىدۇ ـ دە !

ئورۇن ـ كۆرپىسى ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتقان ، قاڭشارلىق ، ساقىلى تولىمۇ قويۇق ۋە ئۇزۇن ، يەلپۇگۈچتەك كۆرۈنىدىغان مەزمۇت ، گەۋدىلىك ئادەم تەنە بىلەن ھەجىيىپ قويدى .

— سەن نېمىدەپ بىلجىرلايسەن ، ئاكا ! — ھاشىر ئۇنىڭغا ھازىرلا تاشلىنىدىغاندەك ئەلپازدا ھومىيىپ قارىدى ، — ئىسلام ئاچقۇچى ئىكەن تېخى ! خەلقىمىزنىڭ بەدبەختلىكى مەرەز سەن ، ئۆزۈڭنى مەن بىلەن قانداق سېلىشتۇرالايسەن ؟ مەن سۈيىقەستكە ئۇچرىغان پاك كومۇنىستمەن !

— بىلىمەن ، راست كەم نومۇسسەن !

ھاشىر ئۆزىنىڭ قانداق سەكرەپ تۇرغىنىنى ، ھېلىقى بومبا ساقاللىقنىڭ كانىيىدىن قانداق بوغقىنىنى ئۆزىمۇ سەزمىدى . ئۇنىڭ قوللىرىنى ئۇچ ئادەم قايرىشتۇرۇپ ئاجراتتى . بوۋاي قانغان بۇرنىنى كىر ياغلىق بىلەن ئېرتىپ كۈلۈپ ئولتۇراتتى :

— قويۇپ بېرىڭلار ، بەربىر بىزنى ئاتىدۇ . ئوقتا ئۆلگىنىمىدىن شۇجىنىڭ تىرناقلىرىدا ئۆلگىنىم ئوبدانراق ، — دېدى ئۇ ئاچچىق تەنە بىلەن ، — سېنى بىلىمىز ، سەن تۇرمىگە كىرگەن كۈنۈڭلا بىلىپ بولغان بىز . ساڭا ئوخشاش ئۆلۈمگە بۇيرۇلىدىغان سىياسىي جىنايەتچىنىڭ مۇشۇ ئۆيگە كېلىدىغانلىقىنىمۇ بىلەتتۇق .

ھاشىر گەپ قىلمىدى . توغرىسى ، ئۇنىڭ گەپ قىلغۇدەك ھالى يوق ، بېشى قېيىپ ، پۈتۈن بەدىنى چىدىغۇسىز دەرىجىدە كۆيۈپ ئاغرىماقتا ئىدى . ئۇ ئەمدى ئۆزىنىڭ تۇنۇگۈن قانچىلىك قاتتىق تاياق يېگىنىنى بىلدى . ئۇنىڭ ئاغرىقى كۈچەيگەنسېرى ھېلىقى چاڭگا ساقال زەھەردەك ئاچچىق تىل بىلەن ئۇنىڭ نېرۋىلىرىغا ھۇجۇم قىلماقتا ئىدى .

— يەر تەۋرەش باشلاندى ، — دەيتتى چاڭگا ساقال ، — سېنىڭ ئىشەنگەن پولات تاملىق قەسرەڭ قىڭغايدى ، ئۇ گۇم بولىدۇ . سەن قوتۇر كۆچۈك بۇ تاملارغا تىرەك بولالايتتىڭمۇ ؟ بىز شەيخۇلئىسلامنىڭ غازاتچىلىرى ئاي يۈلتۇزلۇق ئىسلام بايرىقىنى ئۆز يېزىمىزنىڭ ئاسمىنىدا لەپىلدىتىمىز . بىزنى ئاتىدۇ ، ئەمما بىزنىڭ ئادەملىرىمىز جاھانىنى قاپلىغان . سىلەرنىڭ تىلىڭلار بىلەن ئېيتقاندا ، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە بار . سەن ئەخمەق ، دۇشمىنىڭ بىلەن ئۆز ئادىمىڭنى پەرق قىلالمايسەن تېخى ، پېشىمدە ناماز ئوقۇشنىڭ ئورنىغا كانىيىمغا قول سالدىڭا ، قالغان تارتقۇلۇقۇڭنى ۋەيلۇندا تارتىسەن تېخى !

ئەتىسىدىن باشلاپ ھاشىرنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئىششىپ ـ كۆكىرىپ ، قىزىپ كەتتى . ئۇ ھېچنېمە يېمەي ـ ئىچمەي ، كۆزىنىمۇ ئاچماي سۇنايلىنىپ يېتىپ قالدى . ھېلىقى ياش يىگىت ئۇنىڭ پېشانىسىگە لۆڭگە قويۇپ ھالىدىن خەۋەر ئالدى . ھاشىر جۆيلۈيتىتى ، ئۇ بىرلىرىنى چاقىراتتى ، بىرلىرىنى تىللايتتى ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئازاب بىلەن كۈلۈپ قويىاتتى ، بەزىدە يوغان كۆزلىرىنىڭ چاناقلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلەتتى . كامېردىكى قالغان تۆت كىشى — ھېلىقى چاڭگا ساقال بوۋايدىن باشقىلىرى — تىنىمسىز ھالدا ئېغىزلىرىنى مىتىلدىتىپ قۇرئان ئوقۇيتتى . يالغۇز چاڭگا ساقال بوۋايلا پات ـ پات :

— ئۇ تېخى جان ئۈزمىدىمۇ ؟ ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام ئالدىـ

راش ئوخشىمامدۇ ، ئۇ ياكى بىرىگە تارتىشامدۇ ؟ — دەپ قويا تتى .
— ئەلا ، رازىيە دېگەنلىرى كىمكى ، بالىلىرىمدۇ ياكى ئايالى بىلەن دوستىمدۇ ، پات ـ پات شۇلارنىڭ ئىسمىنى چاقىرىدىغۇ ؟
— بۇنىڭ خوتۇن ـ بالىسى يوق ، — دېدى چاڭگا ساقال ، — مەن بىلىمەن ، ئەلا دېگىنى بۇنىڭ دوستى — شېرىكى ، ئۇنىڭ ھەممە شېرىكلىرى تۇتۇلغان ، يالغۇز شۇ ئەلا دېگىنىلا تۇتۇلماپتۇ .
— سىز نەدىن بىلىسىز ؟
— بىزنىڭ تەشكىلاتتىن بىرى مۇشۇ ئەلا دېگەننى چېكىپ كۆرگەن . ئۇ جازالانغان ، بىلىملىك ئادەم . بىز ئۇنى ھۆكۈمەتكە قارشى ئادەم ھېسابلاپ ، تەشكىلاتقا تارتىش ئۈچۈن سىناپ باققان ـ دە !
— ھە ، سىناقتىن ئۆتتىمۇ ؟
— نەدىكىنى ! ئۇمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىزىلۇاش ، ۋەتەنىم ، خەلقىم دەپ سۆزلەيدىغىنىدىنكەن ، بىزگە لازىمى بۇ ھۆكۈمەتنى چىش ـ تىرناقلىرى بىلەن تالايدىغان ، دىنغا ، مىللەتكە سادىق ئىسلام ئەھلى .
— ئەمدى سىلەرنى ئاتىدۇ . تەشكىلات قۇرغىنىڭلارغا ئىقرار ئىكەنسىلەرغۇ ـ ھە ، دۆلەت بايرىقى ، دۆلەت قانۇنى دېگەنلىرىڭلار ـ نىمۇ تاپشۇرۇپسىلەرغۇ ؟ — ياش يىگىت بوۋاينى مازاق قىلىپ كۈلدى .
— بۇلارنى سەن نەدىن بىلدىڭ ؟ سەن بىزنىڭ ئىشىمىزنى نېمىگە سۈرۈشتۈرۈپ يۈرىسەن ؟ خەپ توختا ، مەن سېنى ئۆلتۈرۈگۈزۈۋەتمىسەم !
چاڭگا ساقال قاتتىق ئاچچىقلاندى .
بىر ھەپتىدىن كېيىن ھاشىر ھوشىغا كېلىپ غىزالاندى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، كۆز چاناقلىرى كۆكىرىپ كەتـ

كەن ، ئىككى قوۋۇزى ئىچىگە كىرىپ ، بۇرنى قىڭراقتەك بولۇپ قالغانىدى . ئۇ گەز باغلىغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ ، چىرايلىق يىگىتتىن سورىدى :

— ئىتىڭ نېمە ، ئۇكام ؟

— رەخمەتجان .

— نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟

— يىگىرمىگە .

— ئوقۇغانمۇ ؟

— تولۇقسىز ئوتتۇرىنى تۈگەتكەن .

— نېمە ئىش قىلىسەن ؟

— چورنىڭ ، دادام ئىككىمىز ئۆيدە دۇكان ئېچىپ خۇرۇم چىگرىن ياساپ ، شىلىيا ـ قامۇت ، ئېگەر ـ جابدۇق تىكەتتۇق . قىزىل قوغدىغۇچىلار دۇكانلىرىمىزنى چېقىپ سۇندۇرۇپ ، خۇرۇم ـ چىگرىنلىرىمىزنى بۇلاپ كېتىپ ، ئون بىر جان ئادەمگە جان باققۇدەك يول قويمىدى . مەن تۇرمىگە كىرگەندىن كېيىن دادامىلارنى نىلقا ناھىيىسىگە تاغ ئىچىگە چۈشۈرۈۋېتىپ ، ئۆيىمىزنىمۇ تارتىۋاپتۇ .

— بۇلار توغرا ئەمەس ، رەخمەتجان ، سەۋرى قىلايلى ، ۋەزىيەت ئوڭلىنىدۇ ، جاھان بۇرۇنقىدىنمۇ ياخشى بولىدۇ ، پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ئاخىرلىشىشقا ئاز قالدى . ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدىغۇ ، ئەمدى بىزنىڭ ئۆز ھۆكۈمىتىمىز ھوقۇق يۈرگۈزۈۋاتىدۇ دېگەن سۆز . بىز يېقىندا تۇرمىدىن چىقىمىز . بىزنىڭ ئورنىمىزغا بىزگە قەست قىلغانلار قامىلىدۇ . مەن چوقۇم يەنە پارتىيە خىزمىتىنى ئىشلەيمەن . شۇ چاغدا ، سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭنى قايتۇرۇپ كېلىپ ، ئۆيۈڭنى ، مۇسادىرە قىلىنغان مۇلكۈڭنى قايتۇرۇپ بېرىپ ، زىيانلىرىڭنى تۆلىتىپ بېرىمەن . سەن ئىشەنگىن ، بۇ ۋاقىتلىق ئۇقۇشماسلىق ، بىزنى ئاقلايدىغان ئادىل

ئادەملەر ناھايىتى كۆپ . ئالدى بىلەن داھىيمىز ماۋجۇشى ئۆزى بىزنى ئاقلايدۇ .

— ئۇ كىشى بېيجىڭدا تۇرسا .

— ئۆزى بېيجىڭدا بولغىنى بىلەن يوليورۇقى ، سىياسىتى كېلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— بىزنىڭ ئۆيىنى بۇلاپ ـ تالىغانلارمۇ ، بىز ماۋجۇشىنىڭ يوليورۇقىنى ئىجرا قىلمىۋاتىمىز دېيىشىپ ، ماۋجۇشى سۆزلىرىدىن ئۇزۇندى ئوقۇغانتىغۇ ئەمىسە ؟

— ئۇ چاغدا خاتا لۇشيەننى ئىجرا قىلغۇچىلار داھىيمىزنىڭ يوليورۇقلىرىنى بۇرمىلىغان ، لېكىن پارتىيىمىز بۇ خاتا خاھىشنى ۋاقتىدا تۈزەتتى .

— ھازىرچۇ ؟ تۈزەتكەن بولسا ، يەنە نېمىشقا دادامىلارنى قايتۇ-رۇپ كەلمەيدۇ ، بىزنى نېمىشقا قويۇپ بەرمەيدۇ ؟

— سەن ئىشەنگىن ، چوقۇم قويۇپ بېرىدۇ . ئىنقىلاب يولى ھامان ئەگرى ـ توقاي ، بوران ـ چاپقۇنلۇق بولىدۇ . ماھىيەتلىك نەرسىلەر بىلەن ماھىيەتلىك بولمىغان نەرسىلەر ، ئاساسىي ئېقىم بىلەن تارماق ئېقىم ئارىلىشىپ كەتكەن بولىدۇ . لېكىن ، رەخمەت-جان ، ئىشەنگىن ، كەلگۈسى پارلاق ، گۈزەل !

ئۇ بۇ ئاخىرقى سۆزى بىلەن رەخمەتجاندىنمۇ كۆرە ئۆزىگە تەسەللى بەرمەكتە ، ئۆزىنىڭ ئەركىنلىككە تەلپۈنگەن يۈرىكىنى سەۋر ـ تاقەت ۋە غەيرەت ـ شىجائەتكە ئۈندىمەكتە ئىدى . مۇشۇ-داق چاغدا كۆڭۈل ئارزۇسىنى كۈچلۈك تىل بىلەن ئىپادىلەيدىغان شېئىر مىسرالىرى ئەجەب زۆرۈر ئىدى ، لېكىن ھاشىر شېئىر يادلاشنى ئانچە ياقتۇرمايتتى . ئۇ ئەلانى ئەسلىدى ، ئۇ بولغان بولسا قانداق ئاجايىپ مىسرالارنى يادلىغان بولار ئىدى ـ ھە ؟

ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقىنىدا يادلىۋالغان مىسرالىرىدىن ئۆز ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدىغانلىرىنى ئاختۇرۇپ كۆردى :

تېگىرقمايمەن دوستلار ، تىلەيمەن ئالىي تىلەكلەرنى .
چۈشۈرمەيمەن كۆرەشكە دەپ تۇرگەن بۇ بىلەكلەرنى .
مەرد باغۋەن خازان قىلماس ، ۋاقىتسىز باغنى ،
تەربىيىسىز سولدۇرۇپ گۈل - چېچەكلەرنى !

— باغۋىنىڭ گۈل - چېچەك تۈگۈل ، يۈمران مايسىلارنمۇ تۈگەتتى ، يەنە نېمىدەپ باغۋىنىڭنى تىلغا ئالىسەنەي !

هاشىر بوۋايغا ئالىيىپ قاراپ قويدى - دە ، گەپ قىلمىدى . بوۋايمۇ ئارتۇق گەپ قىلماي ياماۋاتقان چاپىنىنى تىزىغا قويۇپ ئۇھ تارتتى - دە ، ساقىلىنى تاتىلاپ خىيالغا پاتتى .

هاشىر ئۆزىنىڭ سول يېنىدا ياتقان كەم سۆز ،نامازدىن باش كۆتۈرمەيدىغان قارا ساقال ئادەمدىن ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلدى : ئۇلار بىنەمگە چىقىپ قۇربان ھېيىت نامىزىنى يوشۇرۇنچە ئوقۇۋاتقىنىدا ، بىر تۈركۈم ياشلارنىڭ قاتتىق ھوجۇمىغا ئۇچرىغان ، ياشلار ئۇلارنىڭ قۇرئان ، سەللىلىرىنى تېپىپ - يىرتىپ ، كۆيدۈرۈپ-تۇ ، ئۆزلىرىنى باغلاپ ، ئۇرۇپ كوچا چۆرگىلىتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن جېنىدىن جاق تويغان بۇ ئىسلام دىنىي مۇخلىسلىرى كونا قەبرىستانلىق ئىچىگە توپلىنىپ ، خۇدا يولىدا جەڭ قىلىپ ئۆلۈشكە قەسەمياد قىلىشىپتۇ ۋە «شەيخۇلئىسلام» نامىلىق تەشكىلات قۇرۇپ-تۇ . ئۇلار تېخى ئەمدىلا ھەربىكەت باشلىشىغا ، بىر دېھقان يىگىت ئۇلارنى پاش قىپتۇ - دە ، يىغىن ئېچىۋاتقان يېرىدە ھەممىسى بىراقلا قولغا چۈشۈپتۇ .

— چۈمۈلىنىڭ دەرەخنى لىكشىتىشى دېگەن شۇ ، — دېدى هاشىر ئوڭ تەرىپىگە ئۆرۈلۈپ يېتىپ ، — بۇلارغۇ جىنايەتچى ئىكەن ، بىزچۇ ؟ بىز نېمىشقا بۇلار بىلەن بىر كامېرغا سولاندۇق ؟ بىزنىڭ قىلمىشىمىز نېمە ؟ مېنىڭ دېھقانلار تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ، خەلق گۈزىلىرىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ماۋجۇشىغا

يازغان ھېلىقى خېتىمنى بىرى قولغا چۈشۈرۈپ بۇرمىلىغانمىدۇ ؟ ئۇلار مېنى ئەكسىلئىنقىلابچى دېيىشنىلا بىلدى ، قىلمىشىمنى ئېيتمىدى ، مەن زادى نېمىلەرنى خاتا قىلدىم ؟ ياكى ھېلىقى ئوسمانلارنىڭ «ئادۇوكات» دېگەن تەشكىلاتىدىن چاتاق چىقىپ ، ئۇقۇشماي مېنى تۇتۇپ يۇرۇشەمدۇ ؟ لېكىن ، ئۇ تەشكىلاتمۇ تارقالغىلى بىر يىل بولدىغۇ !...

ئۇ ئۆزىنىڭ تۇتۇلغان كۈنىنى ئەسلىدى : شۇ كۈنى ئۇ «شەرق قىزارىدى — 75» تىن تۆتىنى ئېلىپ ، تاغ ئېغىزىغا يول ئېچىشقا بارىدى ، كەچ كىرگۈچە قار كۈرىگۈچىلەر بىلەن بىللە بولدى ، كەچتە چانا بىلەن قايتىپ كېلىپ سىياسىي كومىسسارغا چارۋىلارنى قۇتقۇزۇشنىڭ تەييارلىق ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى . ئۇ ياتقىغا قايتىپ چىقىپ ئەمدىلا باجىڭگىرنى سېلىپ ، پايتىمىلىرىنى قۇرۇتماقچى بولغاندا ، دېرىزىسىگە يالت ـ يۇلت قىلىپ قولچىرىغىنىڭ نۇرى چۈشتى . ھاشىر ھاراقكەشلەر كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ ئىشىكنى يوغان ئېچىشىغا ، ئۆيىگە ئىككى دانە يېرىم ئاپتوماتنىك مىلتىقىنىڭ ئىستوۋۇلى كىردى ـ دە ، تۇشمۇتىۇشتىن :

— قولۇڭنى كۆتۈر ! — دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى ۋە ئىشىك ـ دېرىزىلەردىن قوراللانغان ئادەملەر كىرىپ كېلىشتى . ئۇلار ھاشىرنىڭ قولىغا كويزا سېلىپ ، ئورۇن ـ كۆرپىسىنى دۇمبىسىگە ئارتىپ ياتاقتىن چىققاندا ، ھاشىر ئۆگزە ، ھويلا ، دەرۋازىلاردىكى تىكەلىكلىك پىلىموت ، تەڭلەكلىك ئاپتومات ـ مىلتىقلارنى كۆردى ، ھېچكىم ئۇنىڭغا بىر ئېغىز گەپ قىلمىدى . ئۇنى كېچىك ماشىنىغا ئىتتىرىپ كىرگۈزۈپ ، ئىككى يېنىدا ئىككى نەپەر يالىڭاچ تاپانچا تۇتقان يىگىت ، ئالدىدا ئاپتومات بىلەن قوراللانغان بىر يىگىت قورال تەڭلەپ ئېلىپ ماڭدى . ھاشىر ئالدىدا ، بىر ماشىنا كەينىدە ، بىر ماشىنا قوراللىق مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ

ناھىيە تۇرمىسىگىچە بىللە ماڭغانلىقىنى كۆردى . «نېمانچە سۇر-لۇك ، — دەپ ئويلىغانىدى ھاشىر ئۇ چاغدا ، — ماڭا بىرلا ئادەم كۆپايە ئىدىغۇ ، مېنى تولىمۇ دەھشەتلىك دۇشمەن ھېسابلىغان ئوخشىمامدۇ ؟... » ئۇ چاغدا ، گەرچە ئۇنىڭ تۇتۇلۇشى ۋەھىمىلىك بولسىمۇ ، ھاشىر زادىلا قورقمىغان ، چۈنكى ئۇ بۇ ئىشنىڭ ئۇقۇش-ماسلىق ئىكەنلىكىگە قاتتىق ئىشەنگەن . ئۇ قورال تۇتقان مۇھاپىز-چىلەرگە يېقىملىق كۆلكىسى بىلەن تىكىلىپ قاراپ ، ئۆزىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى ، ئۇلارنىڭ خاتالىشىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇ-ماقچى بولغانىدى ، لېكىن ھېچكىم ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىمىدى .

ئىشىك جالاقلاپ ئېچىلدى . كامېردىكىلەر ئىشىككە قاراشتى . ئىككى نەپەر تۇرمە مۇھاپىزەتچىسى كىردى ـ دە ، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— شامال يېيىشكە ! — دېدى بىرى ئۇيغۇر تىلىنى بۇزۇپ سۆزلەپ .

— فاڭ فېڭ ! — دېدى يەنە بىرى تەستە كۆلكىدىن ئۆزىنى تۇتۇپ .

سىياسىي مەھبۇسلارنى ئادەتتىكى مەھبۇسلاردىن ئايرىم جايدا ھاۋالىتىدىكەن . ھاشىرنىڭ بىرىنچى قېتىم سىرتقا چىقىشى بول-غاچقا ، سوغۇق ، لېكىن يېقىملىق باھار ھاۋاسى بۇرنىغا پۇرىغاندا ئۇنىڭ بېشى ئايلاندى . قۇياش تازا چىڭقىچۇش بولغان ، سۇزۇك ئاسمان ئاجايىپ يېقىملىق ۋە سىرلىق ، ئېگىز تېرەكلەرنىڭ شاخ-لىرىدىكى كۆزنى چاقىدىغان سۇزۇك قارلار ئۇنىڭغا كەڭرى ئىلى ۋادىسىنى ، سىرىق تال ئېتەكلىرىنى ، چەكسىز بىنەملىكلەرنى ئەسلەتتى . ئۇنىڭ جۇدەڭگۈ ، خارلانغان يۈزىگە سېخىي قۇياش نۇرى-نى تۆككەندە ، ئۇنىڭغا ھايات ، ئەركىنلىك ،ئىنسانىي غۇرۇر شۇن-

چىلىك قىممەتلىك بىلىندىكى ، ئۇ نۇرغۇن چاغلاردا ئۆزىنىڭ بۇ قىممەتلىك نەرسىلەرنى قەدىرلىمىگەنلىكىنى شۇ چاغدىلا ھېس قىلىدى . نېمىشقا ئۆزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ بەختىگە سەل قارىدى ؟ نېمىشقا رازىيەنىڭ مۇھەببىتى ، ئىنسانىي قەدىر - قىممىتى ئالدىدا مەردانىلىك بىلەن پەيدا بولمىدى ؟ قىز ئۆز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان ئاشۇ چاغلاردا ، ئۇ نېمە ئۈچۈن سۈنئىي قەيسەرلىككە بېرىلىپ ، ئۆزىگە تەمەننا قويۇپ كېرىلىپ ، گۈزەل ياشلىقىنى سوغۇق چىراي كۈتۈۋالدى ؟ ھاياتىدا بىرلا قېتىم بولىدىغان ئۇ دەقىقىلەر ئەمدى تەكرارلىناتتىمۇ ؟ ئەلانى نېمىشقا ھەدىسىلا ئەيىبلەۋەردى . ئەمدى نېمىشقا نەق ئاشۇ «ئەيىبلىك» ئاغىنىسى ھەدىسىلا كۆز ئالدىغا كېلىۋالىدۇ ؟ ناۋادا ، ھاشىر گۈزەللىكتىن ، كىشىلىك تۇرمۇشتىن ، قۇياش نۇرى بىلەن گۈزەل تەبىئەتتىن مەجبۇرىي ئايرىلىپ ، مۇنۇ سېسىق ، چۈسا - بۇرگىلىك ، قاراڭغۇ زىندانغا تاشلانمىغان بولسا ، ئۇ ھايات ، تەبىئەت ، قۇياش ۋە ئىنسانىي مۇھەببەت توغرىسىدا شۇنچىلىك ئىچكىرلەپ ئويلىمىغان ، ئۆز ئەيىبىلىرىنى بۇنچىلىك چوڭقۇر ئويلىمىغان بولاتتى .

— ھاشىر ئاكا ، — دېدى رەخمەتجان دۇپدۇگىلەك ، قوي كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، ھاياجان بىلەن ، — مەن ئاۋۇ ئىشكىتىن چوڭ ھويلىغا قاياق سۇ ئەكىرىشىپ بەرگىلى ساقچى بىلەن بىللە چىققانىدىم ، قاياق سۇ ئېلىۋېتىپ چىرايلىق بىر ئايالنى كۆردۇم . ئۇ ئايال ماڭا ئېڭىشىپ پىچىرلاپ ، مەن رازىيە ، ھاشىرغا سالام دەڭ ، دەپ قويۇپلا كېتىپ قالدى .

— رازىيە ! — دېدى ھاشىر ھاياجاندىن كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، — تېخىچە چىقماپتۇمۇ ؟ ھە ، يەنە نېمە دېدى ؟

— مېنىڭ ئىسمىمنى ۋە ئادرېسىمنى سورىدى ، ئېيتىپ بەردىم . ئۇ ئايال خېلى ئەركىن ئوخشايدۇ !

— ئۆزى قانداقراق؟

— چىرايلىقكەن ، بولۇپمۇ كۆزلىرى ، لېكىن چېچى ئاقىرىپ قاپتۇ.

هاشىر ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى. ئۇ هازىرلا مۇسابىقىگە چۈشىدىغان تەنتەربىيەچىدەك جانلاندى. ئۇنىڭ رازىيەنىڭ ئىسمىنى توۋلىغۇسى ، ناخشا ئېيتقۇسى ، بارلىق تارتقۇلۇقلىرىنى ئۇنتۇپ قاقاقلاپ كۈلگۈسى كەلدى. لېكىن ، ئۇ- نىڭغا يول يوق ، چۈنكى بۇ تۇرمە.

4

گۈزەلئاي هالقىسىنى سېتىپ تۆت ئاي قىشنى يېمەك - ئىچمەكتىن ئانچە قىينالماي چىقىرىۋالغانىدى. مانا مارت ئېيى كىرىپ ، قار سۈلىرى ئۆگزىلەردە چوكا مۈز پەيدا قىلىپ ئېرىپ ئېقىشقا باشلىغان كۈنلەر كېلىۋىدى ، قېرىشقاندەك نە ئۇنى ، نە مېيى قالمىدى. ئوغلى ئەتىگەندىن بېرى ناننىڭ غەلۋىسىنى قى- لىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ پاراكەندە قىلىۋەتتى. ئۇ ئوغلىنى يېتىلەپ دائىم نان ئالىدىغان تونۇش ناۋايىنىڭكىگە ئامالسىز قۇرۇق قول بېرىشقا مەجبۇر بولدى. ناۋايخانىدىن پۇرقىراپ هور چىقماق- تا ، ئۆچىرەتتە تۇرغان ئادەملەر كۆپ. ئۇلار قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ ، پۇتلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ ، قاراڭغۇ قىشنىڭ ئاخىرقى سوغۇقلىرى بىلەن ئېلىشماقتا. مانا ئۆچىرەت گۈزەلئايغا كەلدى. ئۇ تونۇش ئۇستامغا قاراپ قويۇپ بىر كىلو ئاشلىق بېلىتىنى سۈندى. بىر كىلو بېلەتكە بەش نان كېلىدۇ ، بەش نان ئۇچۇن يەتمىش بەش تىيىن تۆلەش كېرەك. ئۇستام ئايال كىشىنىڭ ئىللىق قارىشىدىن ئەھۋالنى چۈشەندى - دە ، ئىسسىق قولى بىلەن بېلەتنى ئالغان بولۇپ گۈزەلئاينىڭ مۈزدەك قولىنى قىسىپ قويۇپ بەش نانىنى

تۇنقۇزدى . بالا خۇشال بولۇپ يېرىم ناننى ئوشتۇپ يېيىشكە باشلىدى . «قۇرۇلۇشلاردا ئىش باشلاشقا تېخى بىر ئاي بار ، — دەپ ئويلىدى گۇزەلئاي تىۋىت ياغلىقىنى كۆزىگىچە چۈشۈرۈۋېلىپ ، نان سېلىنغان سومكىسىنى كۆكۈلسىزلا پۇلاڭلىتىپ ، — بىر ئايغىچە نېمىنى خىراجەت قىلارمەن؟ ئۆگزىدىكى قار ئېرىگىلى تۇردى . قىشتىن بېرى بىرەر قېتىم قار ئادالىمىدىم . كىمگە يېلىنسام بولار؟ ئەر خەق دېگەننىڭ قاندىقىغا چىراي ئاچسا ، شۇ هامان ئادەمنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارايدىكەن ، ئەلى تېزرەك چوڭ بولسىمغۇ ، ئوغلۇم قاچانمۇ ئاناڭنى غەمدىن قۇتۇلدۇرارسەن··· »

ئۇ ناۋاينىڭ كىچىككىنە ياخشىلىق ئۈچۈن ، ئۇنىڭ بەدىنىدىن ئۆز هالاۋىتى ئۈچۈن نەپ ئىزدىگىنىگە غەزەپلەندى . دۇرۇس ، گۇزەل ئايالنىڭ سوغۇق قولىمۇ بىر ئەرگە زور راهەت بېغىشلىيالايدۇ . لېكىن ، ئۇ ئەر بولغۇچى ئۇنىڭغا راهەت بېغىشلىغۇچىنىڭ بۇ بەدىلى ئۈچۈن ئازاب چېكىدىغانلىقىنى نېمىشقا ئويلىمىدى؟ بولۇپمۇ گۇزەلئايەك نازۇك ، هېسسىياتچان ئايالالار تېخىمۇ شۇنداق . ئۇ دائىم دوستلىرىغا : «مەن دۇنيادا ئەڭ يىرگىنىدىغان نەرسە ئەرلەر ، ئۇلارنىڭ هەرقاندىقىدىن يىرگىنىمەن . نېمىشقا دېسەڭلار ، ئۇلار ئۆز نەپسى ئۈچۈن سىزنىڭ مەيلىڭىزنى بىر تىيىنگە ئەرزىمەس قىلىۋېتىدۇ . بۇ قىلىقى بىزنى ئادەم كۆرمىگىنى» دەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ئەلادىن ئايرىلغاندىن بېرى ئەرلەرگە هاجەتمەن بولۇپ يېلىنىدى ، لېكىن ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىگە سوغۇق جاۋاب بەردى . ئەرلەر جەمئىيەتتە باشقۇرغۇچى ، ياراتقۇچى ۋە قوغدىغۇچى ئورۇندا تۇرىدىكەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئايالنىڭ ئۇلارغا هاجىتى چۈشمەي قالمايدىكەن . شۇنىڭ بىلەن ئەرلەر يەنە شەخسىيەتچى ، خىيانەتچى ، بۇلاڭچى ئىكەن . ئايالالار ياشاش ئۈچۈن گاهىدا ئۆزى يامان كۆرىدىغان ئادەملەرگە يېلىنىشقا ، گاهىدا ئۆزىگە ياخشىلىق قىلغان ئادەملەرگە ئالىيىشقا مەجبۇر بولىدىكەن··· ئۇ

بەش ناننى نېسىگە ئېلىپ ، ئۆزىگە تېكىلگەن كۆزلەرگە قىيا كۆزدىنى سالماستىن ، سوغۇقتا قىزارغان يۈزىگە قاپقارا سايە تاشلاپ تۇرغان ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى چىمىلدىتىپ ، ئېڭىكىدىن چىگىۋالغان تەۋىت ياغلىقى تېخىمۇ ئوماق كۆرسىتىدىغان نېپىز لەۋلىرىنى ھىم يۇمۇپ ، پاتقاقلىق كوچىدا چېتىك - كالاچ كىيگەن ئاياغلىرىنى تېز - تېز يۆتكەپ كېتىپ بېرىپ ، ئازاب بىلەن ئاشۇلارنى ئويلىدى . ئوي - خىيالى چوڭقۇرلاشقانسېرى ، كۆز ئالدىغا يەنە بىرمۇنچە ئىشلار تىزىلىپ كەلدى . بىر تونىنا كۆمۈر ئوتتۇز نەچچە سوم ، مۇنۇ ئوقۇۋاتقان ئوغلىنىڭ يازلىق كىيىمى - كېچىكى ئۆچۈن يىگىرمە - ئوتتۇز سوم كېتىدۇ . ئۇن - ماي ، يازلىق ئاياغ... بىرەر يۈز سوم بولمىسا ، ئەتىيازغا چىققىلى بولمايدۇ . مۇقىم ئىش ئورنى يوق ، يازىچە يەنە قۇرۇلۇشتا ئىشلەش كېرەك . جاننى ئۇپراتماسلىق ئۈچۈن يەنە بىر ئۇستىغا يېلىنىشقا ، شۇ يول بىلەن يەڭگىلرەك ئىش تېپىشقا توغرا كېلىدۇ . نېمىلا قىلمىسۇن ، بىر ئايال كىشى ئەرلەرسىز راھەتكە ، ھەتتا بەختكە ئېرىشكىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ . ئىسىت ، بۇ ھەقىقەتنى ئۇ نېمىشقا بۇرۇنراق ، ھېچبولمىسا بۇنىڭدىن ئالتە - يەتتە يىل بۇرۇن بىلمىدى - ھە؟ گۈزەلئاي بۇرۇن ، ئەر تۇغۇل ، ئاتا - ئانامغا يۆلەنمەيمۇ جەمئىيەتتە ياخشى ياشىيالايمەن ،ماڭا ھەرقانداق جايدا ئىستىقبالنىڭ ئىشىكى ئوچۇق دەپ ئويلايتتى . ئۇ چاغلاردا ، ئۇ ئۆزىنى ئالاھىدە قابىلىيەت ۋە پەزىلەت ئىگىسى ھېسابلايتتى ، ئۇ ئۆزىلا جۈرئەت قىلالمىسا ، بىرەر ناھىيىگە بېرىپ سەنئەت ئۆمىكىدە ناخشا ئېيتسا ، ئىككى - ئۈچ قېتىملىق ئويۇن قويۇشتىن كېيىن داڭق چىقىرىپ دەۋرىنىڭ نۇرلۇق چولپانلىرىدىن بولالمىغا ئىشەنتتى . لېكىن ، ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر ، 1961 - يىلى قايتىپ كەلگىنىدىن تارتىپلا بىرەر مەكتەپتە سەنئەت مۇئەللىمى بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ قالدى . دوستلىرى ئۇنىڭدىن :

— شۇنچە تالانتلىق بىلەن نېمىشقا سەنئەت ساھەسىدە داڭق چىقىرىشقا ئۇرۇنمايسەن؟ — دەپ سورىغاندا، ئۇ مەيۇسلىنىپ:

— ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، ئارتىس بولىمەن دەپ ئوقۇدۇم، نېمىشقىدۇر سەھنىگە چىققۇم كەلمەيدۇ، — دەيتتى.

بىر كۈنى ئەلانۇر ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ:

— سەن كىمگە تارتىشىپ ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن چەت ئەلگە كەتمەي قېپقالدىڭ؟ — دەپ سورىدى. گۈزەلئاي بىردىنلا ئۆڭىدى ـ دە، سوغۇقلا قىلىپ:

— ۋەتىنىمگە تارتىشىپ! — دېدى.

— نېمىشقا ئارتىسلىق قىلماستىن سەنئەت مۇئەللىمى بولىمەن دەيسەن؟

— تاڭ.

— بىرىنى رەنجىتمەسلىك ئۈچۈن شۇنداق قىلماقچىمۇ؟

— ھېچكىم بىلەن چاتىقىم يوق! — دېدى گۈزەلئاي بىردىنلا قىزىرىپ، — نېمە، سەن ھە دېسىلا مەندىن غەلىتە سوئاللارنى سورايسەن؟

— مېنى بىلمەيدۇ دېمە، ئاتا ـ ئاناڭ شۇنچە زورلىسىمۇ بىللە كەتمەي قېپقېلىشىڭ، سەنئەت ئۆمەكلىرى ناخشىچىلىققا ئالىمىز دېسىمۇ، ئارتىس بولماي مۇئەللىم بولىمەن دەپ تۇرۇۋېلىشىڭ، بىر كىشى ئۈچۈن! سەن ئۇنى تولىمۇ...

— بولدى قىلە، نېمانداق ئەدەيدىغاندۇ! ... — گۈزەلئاي كۆزىگە ياش ئېلىپ تەتۈر قارىدى. ئەلانۇر دوستىنى مەھكەم باغرىغا باستى.

بۇ گەپلەرنىڭ بولغىنىغا ئۇچ ـ تۆت يىل بولۇپ قالدى. مانا ھازىر گۈزەلئاي ئوتتۇز ياشلىق راسا ھۆسنىگە، ئەقىلغا تولغان چوكان، ئوغلى ئەلى ئوقۇيدۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا بولغان ئارزۇسىنى ئوغلىغا «مۇئەللىم» بولۇش بىلەن قاندۇرۇپ

كېلىۋاتىدۇ . ئۇ بويىنى قاتتىقلىقىدىنمۇ ياكى يولنى خاتا تاللىۋالدى-مۇ ، ھازىرغىچە ئىشسىز . ئۇ نۇرغۇن قېتىم مۇناسىۋەتلىك ئورۇن-لارغا ئىش ئىزدەپ باردى . جاۋاب ئاددىي :

— دۆلەت شتاتىدىكى ئادەملىرىمىز بىكار يۈرۈۋاتىدۇ ، سىڭ-لىم ، كۆرۈپ تۇرۇپسىز !

راست ، دېمىسىمۇ گۈزەلئاي كۆرۈپ تۇرۇپتۇ . مۇئەللىملەر ئۆي ئىشى ، مېھماندارچىلىق بىلەن ، ئارتىسلار ، بىر - بىرىنى پاش قىلىش بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ . ئۇلارغا قارىغاندا گۈزەل-ئاينىڭ قورۇلۇشتا ئىشلەپ كۈن ئۆتكۈزگىنى كۆڭۈللۈك ، لېكىن ئىنسان ئۆمرىنىڭ چېكى بار - دە . گۈزەلئاينىڭ قىزلىق چاغلىرى قانداق تېز ۋە كۆڭۈلسىزلىك بىلەن ئۆتۈپ كەتتى - ھە ؟ ئەمدى مۇنۇ قىران چاغلىرى لاي - كېسەك توشۇش بىلەن ئۆتۈپ كەتسە ، مومای بولغاندىن كېيىن ئۇنى ئەتىۋارلايدىغانلار قانچىلىك چىقار . ھېلىقى كومىسسىيونچى ئەجەب چىرايلىق ، پۇلدار ، مۇلايىم ئادەم-كەن . ئۇنىڭ ئەلچىلىرىنى قايتۇرىۋەرگىنى ئۇچۇن كېيىن پۇشاي-مان قىلىپ قالارمۇ ؟ مانا بۇگۇن يۈز سوم پۇل ئۇچۇن قايسى كىيىمىمنى ساتسام بولاركىن دەپ باش قاتۇرۇۋاتىدۇ . ھاياتتا باش قاتۇرمايدىغان ، خۇشال - خۇرام كۈن ئۆتكۈزىدىغان يول كۆپ . بولۇپمۇ ، گۈزەلئايدەك چىرايلىق ، خېرىدارلىق ئاياللارغا بۇنداق يول كەڭرى ، راھەت - پاراغەت سارايلىرىنىڭ ئىشكى ئوچۇق . ئۇ نېمىگە تارتىشىدۇ ؟

ئۇ باش - ئۇچى يوق خىياللار بىلەن ئۆيگە كېلىپ ، ئوغلىغا ئەتىگەنلىك چاي بېرىپ مەكتىپىگە يولغا سېلىش ئۇچۇن ، ئۇنى كىيىندۈردى . ئوغلى چىرايلىق ، ئەقىللىق ، خۇشخۇي ، گۈزەلئاي بالىسىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ . ئۇ كېچىلىرى ئويغىنىپ چە-راغنى ياندۇرۇۋېلىپ ، تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئوماق ئوغلىنىڭ چىرايـ-لىق كۆزلىرىگە سۆيىدۇ ، يۈزىنى - يۈزىگە ياقىدۇ ، كېچە -

كۈندۈز بىللە يۈرسىمۇ ئوغلىغا قانمايدۇ ، يۈرىكىنىڭ بىر يېرى پۈتۈلداپ كۆيۈپلا تۇرىدۇ . مانا ھازىر ئوغلىنى ياساپ كىيىندۈرۈپ بولۇپ ، قايتا ـ قايتىلاپ سۆيدى ـ دە ، كۆزلىرىگە تىكىلىپ :

— ئەلى ، ساڭا دادا تېپىپ بېرەيمۇ ، بالام ؟ — دېدى ئۆزىمۇ ھۆپپىدە قىزىرىپ ، — ئۆگزىدىكى قارنى كىم ئادالايدۇ ، كۆمۈرنى كىم توشۇيدۇ ، بىزگە كىم پۇل تېپىپ بېرىدۇ ؟ داداڭ بولمىسا بولمايدىكەن ، بالام !

ئوغلى ئانىسىنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى دەرھال چۈشەندى ، ئۇ ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىگە غىللىدە ياش ئالدى ـ دە :

— ئەلا دادام كېلىدۇ ، يا بولمىسا بىز ئۇنىڭ يېنىغا ، يېزىغا كېتەيلى ! — دېدى .

گۈزەلئاي بالىسىنى باغرىغا بېسىپ ئۇزاق يىغلىدى .

ئۇ ساندۇقتىن كىيىملىرىنى ئېلىپ كونا گىلەم ئۈستىگە يايدى ، كاستۇم ، پەلتولارنى كىيىش چەكلەنگەن ، ئۇنى ئالىدىغان ئادەم يوق . يىپەك ، دۇخاۋا ، ئەتلەس ، گىرىپتىشىن ، شىپۇن دۇخاۋىلار قانچىلىك پۇلغا يارىشى مۇمكىن ؟ ئاۋۇ تامدىكى گىلەمنى ساتسىچۇ ؟ ئۇ گىلەم ئاتىسىنىڭ ئۇنىڭ تويىغا قىلغان سوۋغىسى ، گۈزەلئاي ئۇنى ئوغلى ئەلىنىڭ تويىغا ئاتاپ قويغان ، ياق ، ئۇنى سېتىشقا بولمايدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا پۇلغا يارىغۇدەك ھېچ نەرسە يوق . بىرىدىن يۈز سوم قەرز سورىسىچۇ ؟ كىمدىن ؟ يەنە ئەرلەر-دىنمۇ ؟ ئۇ ئاياللارنى ئەسلەپ كۆردى . قەرز بېرەلىگۈدەك بىرىنى تاپالمىدى . ھېلىقى كومىسسىيونچىنىڭ ھەدىسىچۇ ؟ ئۇ ئايالغۇ ، بىراق ئۇنىڭ پۇلىنى ئالدى دېگەن سۆز ، ئۇلاردا ئۇمىد پەيدا قىلدى دېگەن سۆز . شۇ چاغدا ئۇنىڭ يادىغا ئەلانۇر كەلدى ، ئۇ يېقىندا ئۇرۇمچىگە بېرىپ كەلدى ، بىرنەچچە ئايلىق ماڤاشى يىغىلىپ قاپ-تىكەن ، خېلى پۇل بىلەن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن . ئۇنىڭ ئۇس-تىگە ، زۇلخۇمارنىڭ دېيىشىچە ، تويغا ساقلاۋاتقان پۇلىمۇ بار ئە-

كەن . گۈزەلئاي قەرز پۇل بېرەلەيدىغان ئايالنىڭ تېپىلغىنىغا خۇشال بولۇپ كېيىم ـ كېچىكىنى رەتلەپ قايتىدىن ساندۇققا سېلىۋاتقاندا ، بىرى دالان ئىشىكىنى چەكتى . گۈزەلئاي دەرھال ئەينەككە قارىدى ، قاتلىشىپ قالغان ياقىسىنى ئوڭلاپ ، قاش-لىرىنى چىمدىپ ـ يىمىرىپ قويۇپ ئىشىككە ماڭدى .

— قارىغاچ كەلدى ، ۋېچىر ـ ۋېچىر قارىغاچ ، ئىشىك ـ دېرىزەڭنى ئاچ ! ها... ها... ها ! ... — قاقاقلاپ كۈلۈپ زۇلخۇمار كىرىپ كەلدى .

— ئەجەب ياخشى كەلدىڭا ! — دېدى گۈزەلئاي ئۇنى يەڭگىل قۇچاقلاپ قويۇپ ، — بالىلىرىڭ تىنچلىقمۇ ؟

— بالىلارغۇ تىنچ ، — دېدى زۇلخۇمار ، بىردىنلا كۆزىگە ياش ئېلىپ ، — ئوسمانىنى تۇتۇپ كەتتى . بىر ماشىنا قوراللىق ئادەم ئۆيىمىزنى قورشۇۋېلىپ ، بېچارە ئوسماننىڭ قوللىرىنى قايرىشتۇ-رۇپ ... — زۇلخۇمار گۈزەلئاينىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى ، — نېمانداق بەختسىز بىز ، دوستۇم ، نېمانداق ۋاقىتتا تۇغۇلۇپ قالدۇق . مۇشۇمۇ كۈنمۇ ، مۇشۇمۇ تۇر-مۇشمۇ !

گۈزەلئايمۇ دوستىنىڭ دولقۇنلۇق سارغۇچ چاچلىرىنى سىلاپ بىللە يىغلىدى . ئۇلار كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ گەپ ـ سۆز قىلىشماي ئۇزاق يىغلاشتى . ئېسەدەشلەر تۇغقىنىدىن كېيىن گۈزەلئاي تە-سەللى بەردى :

— ھەممىمىزلا شۇم پېشانە ئىكەنمىزغۇتاڭ ، يەنە كىملەرنى تۇتۇپتۇ ، رازىيە بېچارىچۇ ؟

— تېخى ئاڭلىمىغان ئوخشىمامسەن ؟ ئاۋۋال ناھىيىدىن قۇر-ماشنى ، بىر ئاي بۇرۇن ھاشىرنى تۇرمىگە ئاپتىكەن ، ساۋۇتوف ، ھېلىقى ئۇرۇمچىدىن كەلگەن نادىروف ، يەنە بىرقانچە ياشلار بىراقلا بىر ئولتۇرۇشتىلا قولغا ئېلىنىپتۇ . ئەلانى قولغا ئالغىلى چىققان

ماشىنا ھېلىقى زۇلىيا دېگەن شۇجىنى تۇتۇپ كەپتۇ . زۇلىيا ئەلانى قاچۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ . بىر شۇم خەۋەر ئاڭلىدىم ، بىرنەچچە ئاتلىق ياشلار ئەلانى چەتكە قاچۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭغانـ كەن ، چېگرا ساقلىغۇچىلار بىرقانچىسىنى ئېتىۋېتىپتۇ . ئۆلگەنـ لەرنىڭ ئىچىدە ئەلامۇ بارکەن دېيىشىدۇ ، لېكىن جەسەتلەرنى كۆرگەن ئادەم يوق .

زۇلخۇمار ئالدىراپ خەۋەر يەتكۈزگىنىگە پۇشايمان قىلدى . ئۇ گۈزەلئاينىڭ ئەلا بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ مۇـ ھەببىتىنىڭ تۈگىگەنلىكىدىن دەپ قارايتتى ، شۇڭا گۈزەلئايدا بۇنـ چىلىك چوڭ ئۆزگىرىش بولۇشىنى ئويلىمىغانىدى . بۇ ئىشەنچسىز شۇم خەۋەرنى ئاڭلاش بىلەن گۈزەلئاي تامدەك تاتىرىپ ، مارجاندەك تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىنى باشقۇرالماي قالدى . ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ ، چىشلىرى كاسىلداپ ، تىلى گەپكە كەلمىدى .

— يا... يا... يالغان !... — دېيەلىدى ئۇ ئارانلا تىترەپ تۇرۇپ ، — ئۇ قاچمايدۇ... ئۇ گۈناھسىز...

— تۆتۈلۈۋاتقانلارنىڭ قايسىبىرى گۈناھلىقكەن ؟ — دېدى زۇلخۇمار دوستىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ ، — ساپلا گۈناھسىزلارنى تۇتۇۋاتىدۇ ، گۈناھكارلارنى قوغداۋاتىدۇ . ئادەم ئۆلتۈرگەن ، بىزـ نىڭ مەكتەپلىرىمىزنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرغان ، بۇلاڭچىلىق قىلغان ، تۆھمەت قىلىپ گۈناھسىزلارنى سولاتقان ئادەم ئەسكىلـ رى ئۆسمەكتە ، ئەتىۋارلانماقتا . ئوسمان ، ھاشىر ، ئەلا ، ساۋۇـ توف ، نادىروفلار ، ھەتتا نى ـ نى قابىلىيەتلىك رەھبەرلەرمۇ قامالـ دى . بۇلارنىڭ ھەممىسى گۈناھسىز !

— قويغان گۈناھى نېمىكەن زادى ؟ — گۈزەلئاي ئاخىر ئېغىر خورسىنىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ سورىدى .

— بىر مۇناپىق يالغان ئەنزە پەيدە قىپتۇدەك ، ئۇنىڭ پاش قىلىشچە ، بىزنىڭكىلەر «تەشكىلات» قۇرغانمىش . بۇ پۈتۈنلەي

يالغان . مەن ئوسماننى بىلمەن . ئۇنداق ئىشى بولسا ماڭا ئېيتاتتى . «ئادۇوكات» ئاممىۋى تەشكىلات ، ئۇ ئاللىقاچان تارقالغان !

ئۇلار خېلى ئۇزاق مۇڭداشتى . زۇلخۇمار ئوچۇق سۆز ، گېپى سەل قوپالراق ئاڭلانغان بىلەن مۇئامىلىسى سىلىق ئايال بولغاچقا گۇزەلئاي ئۇنىڭ بىلەن دائىم مۇڭدىشىپ تۇراتتى . ئۇلار بۇگۈنمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇمچىگە بىللە ماڭغانلىقى ، يوللاردىكى خاتىرىلەر توغرىسىدا ، ئەلانۇر ، رازىيەلەر ئۇستىدە خېلى ئۇزاق سۆزلەشتى .

— ساڭا چاي قۇياي دېسەم يا نېنىم ، يا چېيىم قالماپتۇ ، — دېدى ئاخىر گۇزەلئاي خىجالەت بولۇپ ، — تۇل خوتۇنىنىڭ ئۆيىدىن رەنجىمەيسەنلا !

— ۋاي ساراڭەي ، — دېدى زۇلخۇمار بىردىنلا كۇلۇپ ، — ئېسىم قۇرۇسۇن ، مەن ساڭا پۇل ئەكەلگەن ئەمەسمىدىم . ئىككى ئاي بۇرۇن ئەلا يۇز سوم كىرگۈزگەنىكەن . ئوسمان ئىشلىتىپ قويۇپ ، تېخى يېقىندا ئورنىنى قىلىپ قويغان . ئوسماننى تۇنۇقاندا ، ئۇ ماڭا بۇ پۇلنى ساڭا يەتكۈزۈپ بېرىشىمنى قايتا ـ قايتا تاپىلىغان ، ئال ، سانىۋال ، نېمىگە قورۇنسەن ، بالاڭنىڭ پۇلى بۇ ! گۇزەلئاي پۇلنى تەسلىكتە ئالدى .

زۇلخۇمار كەتكەندىن كېيىن ئۇ بازارغا چىقتى . كوچا ـ كوچىلاردا ئەگىز سۇيى ئاقماقتا . قارلىرى تازىلىنىپ ، هور چەمپ تۇرغان ئۆگزىلەردە پاختەكلەر گۇگۈكلاشماقتا . شالاڭ بۇلۇتلۇق ئاسماندا توپ ـ توپ كەپتەرلەر ئۇچۇشماقتا . نەلەدىدۇر «تات ـ تات ـ تات» قىلىپ ئاپتومات ئېتىلماقتا .

تەشلەپكە تۆت كوچىسى چېۋەرقۇت چاپانلىق ئوقەتچىلەر بىلەن تولغان . تاقىچى كوچىسىدا كىر جۇۋىلارغا يۆگىنىپ كۆمۈرچىلەر تۇرۇشاتتى . گۇزەلئاي بىر ئۆكۈز هارۋىسىنىڭ يېنىغا كەلدى . كۆمۈرچى ياش بالا ئىدى .

— بۇ كۆمۈرنىڭزگە نەچچە بەرسەم بولار ، ئۇكام ؟ — دەپ

سوربدى گۈزەلئاي يىگىتتىن .
— يىگىرمە بەش سوم بېرىڭ .
— ئون بەش سوم بەرسەم قانداق ؟
نېرىدا دىشلودىكى كۆمۈرگە قارىشىپ تۇرغان بىرنەچچە ئادەم پىچىرلاشتى .
— ئەلانىڭ ئايالى .
— پاھۇي ، ئەجەب چىرايلىقكىنا !
— ۋاي ، بىچارىلەرەي !
— ھەدە ، مايافقا كېلىڭە ، — دەپ ۋارقىرىدى بىر يىگىت شۇ چاغدا . گۈزەلئاي قارىدى . بىر ناتونۇش ، قايىرىما ياقىلىق كۆك جۇۋا ، ئوغلاق تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا كىيگەن دېھقان يىگىت ھارۋا قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ھۆل بولۇپ كەتكەن پىيىمىسىنىڭ قونچىسىنى ئۇرۇپ كۇلۇمسىرەپ تۇراتتى . گۈزەلئاي ئۇنىڭ تۇرقىدىن يامانلىق سەزمىدى ، ئۇ يىگىتنىڭ يېنىغا باردى .
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، — دېدى يىگىت ئەدەپ بىلەن سالام بېرىپ ، — سىز گۈزەلئاي ھەدەم بولىسىزغۇ دەيمەن ، ھە ، ئەلدىجان ئۇكام تىنچلىقمۇ ؟
— رەھمەت سىزگە ، تىنچلىق ، سىز ؟
— مەن ئەلا ئاكام بىلەن تۇغقان بولىمەن ، كۆمۈردىن قىسىلغان ئوخشايسىز ، مۇنۇ كۆمۈرنى چۈشۈرۈپ بېرەيمۇ ؟
— ماڭا ئوچ - تۆت يۈز كىلو بولسىلا بولاتتى . سىزنىڭ كۆمۈرىڭىز بىر تونىدىن جىق ئوخشايدۇ .
— قورقماڭ ، ئەرزان بېرىمىز ، ھەدە !
— ئەرزان بولسا ، قانچە ؟
— بىكىرىغا !
— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟
— بۇ كۆمۈرنى بىزنىڭ شياۋدۇيجاڭ بىزگە ، گۈزەلئاي ھە-

دەڭلەرگە چۇشۇرۇپ بېرىڭلار دېگەچكە ، سىزگە ئەكەلگەن . ئۆيدە ئىزنى قانداق تاپارمىز دەپ غەم قىلىپ تۇراتتۇق ، تازا ۋاقتىدا ئۇچرىدىڭىز ، يول باشلاپ مېڭىڭ ئەمىسە !

— بۇ ، بۇ ، قانداق بولغىنى ؟

— تازا جايىدا بولدى ، ئەلىجان ئۇكىمىزنىڭ ھەققى !

ئىككى يىگىت گۇزەلئاينىڭ لەڭمىنى پىشقۇچە كۆمۈرنى جايلاشتۇرۇپ بولۇپ ئۆگزىدىكى قارنىمۇ ئادالاپ بولۇشتى . چوڭراقى «ھەدىسى»گە چاقچاق قىلىپ :

— ئۆگزە يالاڭشىپ قالدى ، مۇزلاپ قالارسىزمىكىن ئەمدى ؟ — دەپ كۈلدى . كىچىكى بىر خۇرجۇننى ئىنجىقلاپ كۆتۈرۈپ كىردى . خۇرجۇندىن سۈت بىلەن يۇغۇرۇپ ياققان توقاچلار ، قوي گۆشى ، قېزا ، ئۇن ۋە بەش كىلولۇق قەلەي تۇڭدا زىغىر مېيى ، قۇرۇتۇلغان پەمىدۇر ـ لازا قاتارلىقلار چىقتى . گۇزەلئاي نېمىدەپ رەھمەت ئېيتىشىنى بىلمەي ھودۇقتى . يىگىتلەر ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ كۇن پېشىندىن ئاشقۇچە قايتىپ كەلمىگەن ئەلىدىن ئەنسىرەپ قايتىدىن كىيىندى .

«توۋا ، — دېدى ئۇ پەلەمپەيدىن چۇشۇپ كېتىۋېتىپ ، — بىر دەمدە غەم ـ قايغۇ ، بىردەمدىلا يىغا ـ زار ، يەنە بىردەمدىلا خۇشاللىق ، تېخى ئەتىگەنلا قانداق قىلارمەن دەپ قايغۇرۇۋىدىم ، مانا ئەمدى ھەممىسى تەل ، بىراق يەنە شۇ ئەرلەرگە تايانىدىم . ياق ، بۇلار — پۇلمۇ ، نەرسىلەرمۇ بالامنىڭ ھەققى ، لېكىن بالامۇ ئەر ـ دە ! » ئۇ بالىسىنى «ئەر» دەپ ئويلاپ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولدى . ئۇ ئوغلىنى ئۆز دېمەتلىرى بىلەن ئىككىگە بۆلۈنۈپ «خۇكزاۋخوي» ، «چۈنخوي» بولۇپ ئېتىشىۋاتقان يېرىدىن ، مەسچىت ھويلىسىدىن تاپتى . ئۇنى ئۇستۈبشى لاي ، چىرايىدىن توپا يېغىپ تۇرغان ، چاچلىرىدىن ھور چىقىپ تۇرغان ھالەتتە دەرۋازىنىڭ كەينىدىن تۇتۇۋالدى :

— ماڭ خوڭزاۋخوي ، قورسقىڭنى تويغۇزۇپ ئىنقىلاب قىل ، — دېدى گۇزەلئاي ئوغلىدىن خاپا بولۇش ئورنىغا پەخىرلەنگەن هالدا بالىسىنىڭ قولىدىن تارتىپ ، — كۇنگە قاراپمۇ قويمىدىڭمۇ ساقام ، ماڭ ، يۇر ، تاماق يە !

— نېمە ئەتتىڭ ؟

— لەڭمەن .

— قايسى پۇلغا ؟

— داداڭ پۇل ، كۆمۈر ، هەممە نېمىنى ئەۋەتىپتۇ ، — گۇزەلئاي بالىسىنى كەينىدىن قوچاقلاپ ، قىزارغان يۇزىنى ، تىتىرەپ چىققان ئاۋازىنى بالىسىدىن يوشۇرۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ـ ده ، «داداڭ» دېگەن سۆز ئېغىزىدىن چىقىش بىلەن ئىختىيارسىز يۇرىكى ئويناپ ، ۋۇجۇدىدا بىر خىل تىترەش پەيدا بولدى . ئەتىگەن زۇلخۇمارنىڭ ئېغىزىدىن چىققان : «چېگرىدا ئېتىلغانلار ئىچىدە ئەلامۇ بار ئىكەن» دېگەن شۇم خەۋەر دەرهال يادىغا كېلىپ بىردىنلا پۇتلىرى دىرىلدەپ تىترەپ ، كۆزىنى تۇمان قاپلىدى . ئۇ بالىسىغا تايىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى .

— ئاپا ، جېنىم ئاپا ، نېمە بولدۇڭ ، بېشىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ؟ بولدى ، ئوينىمايمەن ، گېپىڭنى ئاڭلايمەن ، ئاپا !

ئەلى ئانىسىنىڭ ئالدىدا پەرۋانە بولۇپ بۇلبۇلدەك سايراپ يېلىناتتى . ئانا بىردىنلا شۇم خەۋەرنى يالغانغا چىقاردى ـ ده ، بالىسىنىڭ مۇزدەك قوللىرىغا سۆيۈپ تۇرۇپ :

— يالغان ، يالغان گەپ ، ساقام ! — دېدى .

— نېمە يالغان ، ئاپا ؟ دادام پۇل بەرمىدىمۇ ، لەڭمەن ئەتمىدىڭمۇ ؟ نېمىنى يالغان دەۋاتىسەن ؟

— ئۇلار راست ، بېشىمنىڭ ئاغرىقى يالغان ، بالام ! — دەپ ئانا زورىغا كۈلۈمسىرەپ ئۆزىنى ئازابلىغان سېغىنىش ۋە ئىنتىلىش هېسلىرىنى ئوغلىدىن يوشۇردى .

تۇن ۋەھىمىلىك ، شاۋقۇن - سۇرەنلىك ، تولىمۇ قاراڭغۇ . گۇزەلئاي دېرىزە قاپقىلىرىنى مەھكەم ئېتىپ ، كېچىچە يەتكۈدەك كۆمۈرىنى ئەكىرىۋېلىپ ، ئۆينىڭ ئىشكىنى ئىچىدىن تاقىدى - دە ، ئادىتى بويىچە ئورۇندا يېتىپ ئوغلىغا ھېكايە ئېيتىپ بەردى . ئوغلى ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن ساندۇقتىن ئالبومنى ئېلىپ كۈندە كۆرۈپ تۇرىدىغان رەسىملىرىنى قايتا كۆرۈشكە باشلىدى : ئاتا - ئانىسى ، دوستلىرى ، ئۆزى ، ئۇكىلىرى... ئالدىدىن كۈلۈمسىرەپ بىرمۇبىر ئۆتتى . ئەلا بىلەن ئىككىسىنىڭ تويىدا چۈشكەن خاتىرە رەسىمى چىقىش بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بۆلەكچىلا دولقۇنلاندى . ئۇ ئەلانىڭ خىيالچان ، چىرايلىق كۆزلىرىگە ، ئورۇق ، مېھرىبان يۈزىگە ئۇزاق قارىدى . «ئۇ راستتىنلا دۇنيادا ھايات بولمىسچۇ ؟ ئۇ چاغدا مەن بۇ دۇنيادا نېمىگە سۆرۈلۈپ يۈرىمەن ؟ ئۇنىڭ مۇشۇ كۈنلەرگە قېلىشىغا مەن سەۋەبچى ئەمەسمۇ ؟ ناۋادا ، مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا بارمىغان بولسام ، ئەلا بۇنچىلىك دۇشمەنلىك بولمىغان ، ئۆزىنىڭ ئەقىل - ئىدراكىنى ئەھمىيەتلىك ئىشقا تولۇق سەرپ قىلغان بولار ئىدى . مەن ئۇنى بەختلىك قىلدىم دەپ ئويلىغانىدىم ، ئەمدى ئويلىسام ئۇنىڭغا زىيان سالىتىمەن . ھېلىقى چاغدا ، باڭچۇيداۋدا ئۇچراشقاندا نېمىشقا ھېسسىياتقا بېرىلىدىم ، نېمىشقا ئۆزۈمنى قاتتىق تۇتۇپ ، ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالمىدىم ؟ مەن رەقىپ ئىسىملىك ھېلىقى ئەخلاقسىزنىڭ ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىشىنى بىلگەن ، لېكىن ئۆز ۋەتىنىدە تۇرالماس قىلىۋېتەر دەپ ئويلىماپتىكەنمەن . ھەي ئىسىت ، ئەلانىڭ بەختى ، بىخەتەرلىكى ئۈچۈن بولسۇن ، ئەلادىن ئاجراشقاندىن كېيىن ھەر - قانچە نەپرەتلەنسەمۇ نەپرىتىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ ئاشۇ رەقىپنىڭ ئايالى بولۇشقا رازى بولسام بوپتىكەن ، ئۇ چاغدا بەلكىم مېنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلۇمنىڭ دادىسى دۇشمەنسىز ، زىيان - زەخمەتسىز ياشىغان بولار ئىدى . مەن نېمىشقا مۇنۇ كىشىلەرنى جەلپ

قىلىدىغان ، ئۆزۈمنى بەختسىز قىلىدىغان بەدبەختلىك بالامنىڭ دۇشمەنلىرىدىن ئايىدىم ، ئۆز بەدبەختلىك قۇربان قىلىپ ، روھىنى ، پەزىلىتىنى ساقلاپ قالىدىغان ئاياللار كۆپ ئۆتكەنغۇ . ئەلا ھەر دائىم : بەدەن بىر جىسىم ، ئۇپرايدۇ ، يوقىلىدۇ ، ئۇ ھامان سېنىڭ ئەمەس ، سېنىڭ نامىڭ روھىڭ بىلەن ياشايدۇ . روھىڭ ساڭا خاس ، روھىڭ قانداق بولسا نامىڭ شۇنداق بولىدۇ ، دەيتتى . مەن بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىنى نېمىشقا ھازىرغىچە چۈشەنمىدىم ـ ھە ؟ » ئۇنىڭ مۇلاھىزىسىنى سىرتتىكى گۈركىرىگەن بوران ئاۋازى ئۈزۈپ تاشلىدى . ئېگىز تېرەكلەر ھۇۋلىماقتا ، بىرنېمە ئىسقىرتماقتا ، دېرىزىنى بىرنېمە قاقماقتا ، ئىشىكنى بىرى جالاقلاماقتا ، ۋەھىمىلىك ، قاراڭغۇ تۇن مۇنۇ تۇل ئايالغا ھەيۋە كۆرسەتمەكتە . ئايال ئىختىيارسىز يوتقانغا شۇڭغۇپ بالىسىنى مەھكەم قۇچاقلىدى . ئۇ قورقۇشتىن كاسىلداپ تىترەشكە باشلىدى . تاراقلاش ، جالاقلاش ، قاراس ـ قۇرۇس ، شار ـ شۇر ئاۋازلار كۈچەيىشكە باشلىدى . «يەر تەۋرەۋاتامدۇ يا ؟ » دەپ ئويلىدى گۈزەلئاي ئەلىنى ئاستا ئىرغىتىپ . شۇ چاغدا ، كىمدۇر بىرى گاراڭ ـ گۇرۇڭ ئاۋازدا دېرىزە قاپقىسى سىرتىدىن ئۆزىنىڭ ئىسمىنى چاقىردى . گۈزەلئاي تىترەپ تۇرۇپ ئىچ كۆڭلەك بىلەنلا دېرىزە يېنىغا باردى :

— كىم ؟ — دېدى ئۇ تىترەپ تۇرۇپ .

— مەن ، بۇ مەن .

— مەن دېگەن كىم ؟

— بۇ مەن ، رەقىپ !

گۈزەلئاينىڭ پۈتۈن قورقۇشلىرى بىردىنلا غەزەپكە ئايلاندى .

— نومۇس قىلمامسىز ؟ كېچىلەپ تۇل خوتۇننىڭ دېرىزىسى يېنىدا نېمە قىلىپ يۈرىسىز ؟

— مەن سىزگە خەۋەر ئەكەلدىم . يامان خەۋەر !

گۈزەلئاينىڭ ۋۇجۇدى يەنە تىترىدى :

— نېمە خەۋەركەن ئۇ ؟ — ئۇنىڭ چىشلىرى كاسىلدىدى .

— ئىشكىنى ئېچىڭ ، ئۆيگە كىرىپ ئېيتىمەن ، قورقماڭ ، مەن سىزگە دەخلى قىلمايمەن !

— يوقىلىڭ ، تېز يوقىلىڭ !

— ئۇنداق بولسا ، ئاڭلاپ قويۇڭ ، ئەلا ئۆلدى ، ئۆلۈكى ئورمانلىقتا قۇزغۇنغا يەم بولماقتا .

گۈزەلئاينىڭ خۇددى بىرى كانىيىدىن بوغۇۋالغاندەك ئاۋازى ئۆچتى ، بىرى كالتەك بىلەن ئۇرغاندەك بېشى قايدى . ئۇ ئوغلىنىڭ ئۇستىگە تاشلاندى ـ دە ، ئۆپكە ـ ئۆپكىسىنى باسالماي بۇقۇلداپ يىغلىدى .

لېكىن ، ئۇنىڭغا كەلگەن كۆڭۈل ئاغرىقى بۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشمىدى . جاھاندا نېمىلەر بولۇۋاتقىنىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن . ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن خەلق ئەسكەرلىرى كىرىپ ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ ، بارلىق زىننەت بۇيۇملىرىنى ، رەسىم ، سالام خەتلەرنى ئاھالىلەر كومىتېتىغا چۈشكەن خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەتتى . گۈزەلئاينىڭ ئۆيىنى قولۇم ـ قوشنىلاردىن بەلگىلەنگەن مەخسۇس نازارەتچىلەر كۆزىتىدىغان بولدى . بۇ كۆزەتكۈچىلەرنىڭ ئەڭ ئاچچىقى يامىنى ، ھېلىقى ئوغلى قۇرۇلۇشتا ئىشلەيدىغان تۇل خوتۇن ئىدى . بۇرۇنقى مېھرىبان ، سادىدا ، ياۋاش قوشنىسى بىردىنلا باغلاقتىن بوشىغان ئىتتەك يامانلاشقان . ئۇ گۈزەلئاينىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ ، «ئورۇس خوتۇن» دەۋالدى . گۈزەلئاينىڭ ئوغلىنى «سىرىق كۈچۈك» دەپ چاقىرىدىغان بولدى . ئەمما ، ئەلى بوش كەلمەيتتى ، ئۇ قوشنا ئايالنى «قارا قانجۇق» دەپ چاقىردى . ئانىسى خاپا بولسا ، ئەلى تېخىمۇ ئەدەيتتى :

— ئۆزى ئىت بولمىسا ، بىزنى ئىتقا ئوخشىتاتتىمۇ ؟ —

دەيتتى ئۇ ئانىسىدىن نارازى بولۇپ .

— مەيلى بالام ، ئۇلار بىلەن تەڭ بولما ، ئىت ھاۋشىسا سەنمۇ دوراپ ھاۋشىمىسىنا ؟ — دەيتتى ئانا ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلاپ .

قارلار ئېرىپ تۇگىدى ، كوچىلاردىمۇ ئەگىز سۇلىرى ئېقىپ بولدى . باھارنىڭ تۇنجى ئەلچىلىرى — قارىغۇجا ـ ھۆپۈپلەر كېلىپ ئۆرۈك شاخلىرىدا سايراشتى . ئەلىنىڭ لەگلىكى ئۆز تىلى بىلەن ئېيتقاندا «ئاسمانىنىڭ ئۇ چېتى »گە باردى . ئۆستەڭ بويلىرىدا چىمەنلەر كۆكىرىپ ، تاللار چوكان ـ جالا چىقاردى .

باھارنىڭ بىر يېقىملىق ئەتىگەنلىكى ، ئەلى ئۇخلاۋاتقاندا ئاندىسىنى خەلق ئەسكەرلىرى ھەيدەپ كەتتى . ئەلى ئويغانغاندا ئىككى خەلق ئەسكىرىنى قوشنا خوتۇن باشلاپ كىردى . بىرى ئەلىگە :

— دادىڭ ئەكسىلئىنقىلابچى ، ئاپاڭ شيۇجېڭجۇيىچى ، سەن ئۇلارنى دورىما ، سېنى ماۋۇ چوڭ ئاناڭ باقسۇن ! — دېدى .

— مەن قارا قانجۇققا بالا بولاتتىممۇ ، كارىڭ بولمىسۇن ! — دەپ ئۇنىڭغا ئالايدى ئەلى .

ئەلى ھەر كۈنى قۇرۇق نان بىلەن سوغۇق سۇ ئىچىپ ، بوينىدىكى ئاچقۇچ بىلەن ئۆي ئىشىكىنى ئېچىپ ، تاقاپ ، خۇددى چوڭ ئادەمدەك ئۆز ئۆيىنى يالغۇز ساقلىدى . بالا نە يىغلىمىدى ، نە قورقمىدى . ئۇ بۇرۇنقىدەك شوخلۇق قىلمايتتى ، پېشايۋاندىن نېرى كەتمەيتتى ، بەزىدە پېشايۋان تۇۋرۇكىگە يۆلىنىپ ئۇزاق ـ ئۇزاق ئولتۇرۇپ خىيال سۈرەتتى . ئۇنىڭ بالىلىق قەلبىدە نېمىلەر بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى ، چۈنكى ئۇنى قولۇم ـ قوشنا ، ھەتتا دوستلىرىمۇ تاشلىغان . بالا ئەلۋەتتە «ئىنسان» ھەققىدە ئويلىسا كېرەك . «ئىنسان» ۋاپادىمۇ ، يۇزسىزلىكتىمۇ ھەممە جانلىقلارغا ئۇلگە بولالايدىكەن ، بولمىسا ، بالىنىڭ بېشىنى سىلايدىغان بىرى چىقماسمىدى ؟

ئاخىر ئەلىنىڭ نېنىمۇ تۇگىدى . بالا قورساق ئاچلىقىدا بىر

كۈنى ئۆستەڭ بويىدا ئولتۇرۇپ يىغلاۋاتاتتى ، بىر يۈمشاق قول ئۈنىڭ بېشىنى سىلىدى . ئەلى قارىدى . ئۇ بىر ئايال ئىكەن ، ئايال ئۈنىڭ توپا يېغىپ تۇرغان مەڭزىنى سىلىدى :

— كىمنىڭ بالىسى سەن ؟

— ئەلانىڭ بالىسى .

— نېمە ؟ ئاپاڭنىڭ ئىسمى نېمە ؟

— گۈزەلئاي .

— گۈزەل ؟ جېنىم دوستۇم گۈزەل ، ئاپاڭ نەدە ؟

ئايال بالىنى يەردىن دەس كۆتۈرۈۋالدى ۋە يۈزىنى يۈزىگە ياقتى .

— ئاپام ئاھالىلەر كومىتېتىدا سولاقتا ، دادامنى ئېتىۋەتتى !

— دىلئاراچۇ ؟ ئۇ نەدە ؟

ئايال بالىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپ كەتتى . نېرىدا ئولتۇرغان خادىكتىن يېشى توختىغان ، سالماقلىق بىر ئادەم چۈشتى :

— نېمە بولدۇڭ ، ئادىلە ، بۇ كىمنىڭ بالىسىكەن ؟

— سىزگە دائىم پارىڭنى قىلىپ بېرىدىغان ھېلىقى دوستلىرىم — ئەلا بىلەن گۈزەلنىڭ ئوغلىكەن !

ئادىلە ئەلىنى ھارۋىغا ئولتۇرغۇزدى . ئۇ يولدىشىغا :

— سىز ئابرۇيلۇق ، ھوقۇقلۇق ئادەمغۇ ، ئاھالە كومىتېتىغا بېرىپ مەن ئۈچۈن تۆت ئېغىز گەپ قىلىڭ ، گۈزەلنى قويۇۋەتسۇن ! — دەپ يېلىندى . يولدىشى ھارۋىكەشكە ئاھالىلەر كومىتېتىغا مېڭىشقا ئىشارەت قىلدى .

ئۇلار سوراپ يۈرۈپ ئاخىر ئاھالىلەر كومىتېتىنى تاپتى . خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى ئېگىز ، ئاقساق ،پېشانىسىدىن ئىككى كۆزىنىڭ قۇيرۇقىنى بويلاپ چوڭقۇر ئىككى قورۇق يۈزىنى تىلغاندەك ئېڭىكىگە چۈشۈپ كەتكەن ، سوغوق چىراي ، يوغان بۇرۇن ئادەم ئىكەن .

— سىزنىڭ نەرىكىز دۆلەت كادىرى؟ — دېدى ئادىلە سالام ـ سەھەتسىزلا ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ ، — ھمايىسىز ، گۇناھسىز تۇل ئايالنى قاماپ ، نارەسىدە بالىسىنى كوچىغا تاشلاپ قويۇپ نومۇس قىلمامسىز؟ گۇزەلئاي نەدە؟

باشلىق ئادىلەدىن قورقتى ، چۈنكى ئۇنىڭ گېپى راست ئىدى . باشلىق ئۆزىمۇ گۇزەلئاينىڭ نېمە گۇناھى بارلىقىنى بىلمەيتتى ، بالا بىلەن كارى بولمىغانلىقىمۇ راست ئىدى .

— گۇزەل قېنى؟ بىلمەمسىز ، ئۇ كىم؟ تالانتلىق ئارتىس ، سىزدەك كاللىسى ئىشلىمەيدىغانلاردىن يۈزنى ھاۋانچىدا يەنجىسە گۇزەلنىڭ بىر تال تىرنىقى تىرىلمەيدۇ !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باشلىقنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، لەۋلىرى تىترىدى .

— ئادىلە ، خاپا بولماڭ ، — دېدى يولدىشى سالماقلىق بىلەن ئاندىن باشلىققا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ، — مەن ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا يېڭىدىن ۋەزىپىگە تەيىنلىنىپ كەلدىم ، خەلق قوغداش بۆلۈمىگە مەسئۇل مۇئاۋىن مۇدىرمەن . گۇزەلئايىنى كۆرۈشكە بولامدۇ؟

— بولىدۇ ، ئەلۋەتتە بولىدۇ ! — دېدى باشلىق ئاقساپ مېڭىپ .

ئادىلە قاراڭغۇ ، زەي ، دېرىزىلىرى كېسەك بىلەن توسۇلغان ئۆيگە بىرىنچى بولۇپ بېسىپ كىردى :

— گۇزەل ، قېنى سەن ئاداش !

— ئادىلە ! — قاراڭغۇدىن گۇزەلنىڭ يىغا ئارىلاش ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇلار تاپسىدا قۇچاقلاشتى . خىزمەت گۇرۇپپا باشلىقى ئادىلەنىڭ يولدىشىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى .

ئۇلار قايتىپ كىرگەندە ، سولاقخانىدا يورۇقلۇق پەيدا بولغان . زىغىر پاخىلى سىلىنغان كونا ئۆيدە ئەر ـ ئايال ئارىلاش

قوللىرى باغلانغان ، يۈزلىرى كۆكەرگەن ، روھى چۈشكەن ، چىرا-
يى سولغۇن يىگىرمە نەچچە ئادەم تىقىلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . ئايال-
لار بىلەن ئەرلەرنىڭ ئارىسىغا سىمونت خالتىلىرىغا پاخال تىقىپ
توسۇق قىلىنغانىدى .

ئادىلەنىڭ يولدىشى ئادىلەگە چۈشەندۈردى :

— مەن ھازىر تېلېفوندا يۇقىرى بىلەن سۆزلەشتىم . ھازىرچە
گۈزەلئايىنى قويۇپ بېرىشكە بولمايدىكەن . شەھەرلىك ھەربىي ئىدا-
رە قىلىش كومىتېتى بۇ ئىشقا مەسئۇل ئىكەن ، تېخى ئەنزە تۈرغۇ-
زۇلمىغان ئوخشايدۇ . نېمىلا بولمىسۇن ، يۇقىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا
تۈرمە قۇرماسلىق توغرىسىدا يولىيۇرۇقى بار . بىز سىياسەت بويىچە
ئىش قىلايلى .

گۈزەلئاي چۈشەندى . ئۇ ئوغلىنى دوستىغا تاپشۇردى . ئۇ
سۆيۈملۈك ئوغلىنى كۆز يېشى بىلەن ئۇزىتىپ قالدى . ئەمدى ئۇلار
قاچان كۆرۈشەركىن ؟

5

ئۇ پۈتۈن يازنى يېزىش ، ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزدى ، كىشىلەر
بىلەن كەمدىن ـ كەم ئارىلاشتى ، ھەتتا زۇلىيامۇ ئۇنىڭ دېرىزىسى
باغقا قارايدىغان ئۆيىگە كەمدىن ـ كەم كىرەتتى . ئۇ پۈتۈن ئۆيگە
يېيىلىپ ياتقان ھەر خىل يېزىقتىكى كىتابلار ، قوليازمىلارنىڭ
ئارىلىشىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ خوتۇن ـ بالىلىرىنىمۇ ئەلانىڭ
ئۆيىگە كىرگۈزمەيتتى . ئۇ ئەلانىڭ نېمە يېزىۋاتقىنىنى چۈشەنمەيت-
تى ، لېكىن ئۇ كۆڭلىدە كېچىلىرى ئۇخلىمايدىغان ، توي ـ تۆ-
كۈن ، ئويۇن ـ تاماشىلاردىنمۇ ئۆزىنى تارتىپ ، بىر مىنۇت ۋاقىت-
نىمۇ بىكارغا ئۆتكۈزمەي ئوقۇش ، يادلاش ، يېزىش بىلەن كۈن
ئۆتكۈزۈۋاتقان يادائوغۇ يىگىتنىڭ بىر ئۇلۇغ ئىش بىلەن مەشغۇل

ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتى . ئۇ ئەڭ يېقىن دوستلىرىغا ياكى ئەلانى پات ـ پات يوقلاپ كېلىدىغان ئۆمەر تەمبۇرچىگە كۆسۈرلاپ تۇرۇپ ماختىنىش بىلەن شۇنداق دەيتتى :

— ئۇنىڭ بەتلىرى مېنىڭ چىشىمدەك سارغىيىپ كەتكەن بولغار تاشلىق كىتابلىرىنى بىر مەنلا بىلىمەن ، ئۇ ئۇلارنى ئۆگىنىلگەن سەزگۈر ماشكىلارمۇ تاپالمايدىغان يەردە ساقلاۋاتىمەن . قولىيازمىلىرىنى دەمسىنا ، ھېلىقى يازغانلىرىمۇ ؟ ئۇلارنىمۇ پەتنۇس قېقىلغان كىچىككىنە ساندۇققا ئۇتتۇرلۇق سېلىپ ساقلاۋاتىمەن . ئۇنىڭ نەدىلىكىنى خوتۇن بىلمىدۇ . بىزنىڭ خوتۇنىنىڭ ئاغزى ئاچقۇچى يوقالغان قۇلۇپنىڭ ئۆزى ، ھېچكىم ئاچالمايدۇ . ئۇ مەن تاپشۇرغانلا نېمىنى ئاپىسىدىن مىراس قالغان ئالتۇن سوۋغىدەك مەھكەم ساقلايدۇ !

ئەلا ئۆزىنىڭ ، ۋاقتىنىڭ ، قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى تېخىمۇ چۈشىنىدىغان بولۇپ قالدى . ناۋادا ، ئۇ ۋاقتىنى غەنىيمەت بىلىپ ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى قىلمىسا ، خەلقىگە زۆرۈر بولغان بۇ ئىشلارنى قىلىدىغان ئادەملەرنىڭ يوقلىپ تۇغەيدىغانلىقىنى چۈشەندى . ئۇ ئۆزىنىڭ تەبىئەت ئاتا قىلغان ، ھازىر بارغانسېرى ئاجىزلاۋاتقان تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتىگە تايىنىپ نۇرغۇنلىغان دەلىل ـ ئىسپات ، يىلنامىلەر ، شېئىر ـ ھېكمەتلىك سۆزلەرنى يادلاپ بولدى . ئۇ چاغاتاي تىلى ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ، ئىنگلىز تىلىدىن ھازىر ياخشى پايدىلىنالايدۇ ، پارسچە ئەسەرلەرنىمۇ «ئىنگلىزچە ـ پارسچە» لۇغەتنىڭ ياردىمى بىلەن ئوقۇيالايدۇ . رۇس تىلىنى بولسا ، گەرچە ئوقۇشلۇق كىتابلىرى يوق بولسىمۇ ، «رۇسچە رومانلارنى تاتىلاشتۇرۇپ» ئوقۇپ يۈرۈپ ئوبدانلا چۈشىنەلەيدىغان بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ يېشى ھازىر ئوتتۇزدىن ئاشتى ، ئەقلىي قۇۋۋىتى تولغان راسا قىران چاغلىرى مۇشۇ .

ئۇ بۇ تېپىلغۇسىز قىممەتلىك چاغلىرىنى ھەرگىزمۇ بىكارغا ئۆتكۈزمەسلىككە تىرىشىدۇ . ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر مىنۇت ۋاقىت باھاسىز بايلىق . ئۇ بۇ كۈنلەردە كىچىك ئاپىسى ۋە قىزى دىلئارا-غىمۇ كەمدىن - كەم كۆرۈنىدۇ . ئۇلار پۈتۈنلەي زۇلىيا ئائىلىسى-نىڭ ئەزاسىغا ئايلىنىپ كەتكەن .ئەلا ئۆزىنىڭ ئايلىق مائاشىنىمۇ زۇلىيا ئائىلىسىگە تاپشۇرۇۋەتكەن . ئۇ ھازىر تۇرمۇش ، دوستلىرى ، ۋەزىيەت توغرىسىدا زادىلا ئويلىمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ 1957 - 1958 - يىللاردىكىدەك يەنە كىتابلار بىلەن سۆزلىشىدىغان ، كىتابلاردىكى ئادەملەر بىلەن بىللە ياشايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ تاماقنىمۇ يالغۇز يەيدۇ ، ئەتىگەنلىكى مەزىن ئاخۇندىنمۇ بۇرۇن تۇرۇۋېلىپ ، ئېتىز ئارىلىرىدىكى چىغىر يوللاردا ئۇزاقتىن - ئۇزاق يۈگۈرەيدۇ ، مۇزدەك ئېرىق سۇيىدە يۇيۇنىدۇ . بەزى ئاخشاملىرى ئۆزىچىلا زۇلىيانىڭ يېنىغا كىرىۋېلىپ دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ ياكى بىرنەچچە رومكا ھاراق ئىچىپ قويىدۇ . شۇنداق چاغلاردىلا ، زۇلىيا ئۇنىڭ ئەقلى - ھوشىدىن ئازمىغان ، راستىنلا ئىلىمگە بېرىلگەن ئادەم ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ - دە ، ئۇنى ئاسراشنىڭ مەنىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىدۇ .

— كەم - كۈتىگىز بولسا تارتىنماي ئېيتىۋېرىڭ ، ئۇكام ، سىز يات ئەمەس ، مۇشۇ ئۆينىڭ ئادىمى بولۇپ قالدىڭىز ، — دەيدۇ زۇلىيا بۇنداق چاغلاردا خۇشال بولۇپ ، — بىز ئۆلسەك بىر سىقىم توپا قالىدۇ ، سىزدىنچۇ ، بىلىم ، كىتاب ، نام قالىدۇ . قانچە بايلار ، پادىشاھلار ، باتۇرلار ئۆتتى . ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن نام - نىشانسىز بولۇپ ، كۈلدەك توزۇپ ئۆچىتىغۇ . لېكىنزە ، شائىرلار ، ئالىملارنىڭ مىڭ يىلنىڭ ئالدىدىكى گەپ - سۆزلىرى ، كىتابلىرى ھازىرمۇ تىللاردا سۆزلىنىپ ، مەكتەپلەردە ئوقۇلۇپ يۈرمەمدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن دەيمەن : سىلەر

ئادەم ، بىز كۆك قوۇرت ، ئاشۇ ناۋاينىك[1] خىزمىتىنى قىلغان قوۇل بابا دېگەن قەبرىنىڭ نامى سۆرۈلوپ يوۇرۇپتۇ . ھەي ئۇكام ، دەيمەن- غۇ ، بىز ئىككى ئاندىن تۇغۇلغان بىلەن بىر ئانىنىڭ بالىلىرى ، قالغىنىنى ئۆزىڭىز چۈشىنىۋېلىڭ ، مەن سىز ئۇچۇن بىرەر ياخشى ئىش قىلىپ بەرگەن كۇنۇم كەچكىچە ناخشا ئېيتىمەن ، ئۇكام !

زۇلىيا ئىشچان ، ھەق سۆز ، مېھرىبانلىقى بىلەن يوۇرت ئىچىدە يوۇز تاپقان . كۆپچىلىك شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنى ھمايە قىلىدۇ ، ئۇنىڭ گېپىگە كىرىدۇ ، ھەرقانداق بىر مەركە ئىشىنىمۇ ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايدۇ . ئۇمۇ قولىدىن كېلىدىغان ياردەمنى باشقىلاردىن ئايمايدۇ . مانا شۇ سەۋەبتىن كۆپچىلىك ئۇنىڭ ھمايە قىلغىنىنى ھمايە قىلىپ ، ئۇنىڭ نەپرەتلەنگىنىگە بىرەك نەپرەت بىلدۇرۇپ ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ رەھبىرىنى ئاسراپ ، ھمايە قىلىپ كەلمەكتە . بۇگۇن ئۇ ئۆز ئۆيىدە بېشىغا كۇن چۈشكەن بۇ مۇساپىرنى ئاسراۋاتقانىكەن ، پۇتۇن يوۇرتنىڭ ئۇنى ئاسرىشى ، ئۇنى ھۆرمەتلىشى تۇرغان گەپ . بىرنەچچە ئاي بېرىش - كېلىش قىلىش ئارقىلىق ، يوۇرت ئەلانى شۇنچىلىك ياقتۇرۇپ قالدىكى ، ھەتتا ئۇنى ئۆزىگە كۇيئوغۇل قىلىۋېلىش ئۇچۇن زۇلىياغا ئەلچى قويغۇچىلارمۇ چىقتى .

ئەلا مانا شۇنداق ئەۋزەل ئائىلە ، ياخشى شارائىتتا ئىللىق يازنى ئۆتكۇزدى . كۇز پەسلى ئىلھام پەسلى دەپتىكەن ، ئۇ كۇز پەسلىنىمۇ يېزىش ، ئوقۇش ، ئارىلاپ مەكتەپنىڭ ،بەزىدە زۇلياىنىڭ ئوت - چۆپىنى چېپىش ، باغلاش ، سامان - مەڭگىنىنى توشۇپ قويۇش بىلەن ئۆتكۇزدى .

مانا ، قىشمۇ كىردى . ئۇ چوڭ ئىشلارغا زادىلا قىزىقمىدى . «ئوبلاستتا ، ناھىيىدە ، گۇڭشېدا ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ-

---

① ناۋاي — نەۋائى دېمەكچى .

تۇ» ، «رەقىپ مۇئاۋىن جۇرىن بوپتۇ ، ھاشىرنىڭ ئۇستىدىن تۆھـ
مەت توقۇپ يۇرگۈدەك» دېگەن سۆزلەرگە پىسەنت قىلمىدى . ئارد-
لاپ ـ ئارىلاپ ئۇ ھاشىرنى ، ساۋۇتوفنى ، نادىروفنى ، كۆپىنچە
گۇزەلئاينى ، ئەلىنى ، تۇرمىدىكى رازىيەنى ئويلاپ قويىدۇ ، چۇشـ
دە كۆپىنچە گۇزەلئاي ، ئەلىلەر بىلەن بىللە بولىدۇ ، شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۆمەر تەمبۇرنىڭ تاپقان لايىقلىرى ئۇنىڭغا ياقمايدۇ . زۇل-
يانىڭ مەھەللە قىزلىرى توغرىسىدىكى تونۇشتۇرۇش ۋە ماختاشلـ
رىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كۈلكىلىك ئاڭلىنىدۇ .

ئۇنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى شاۋقۇنسىز سۈرەئ تىنچ مېڭىپ ،
قېلىن قارلىق قىشنىمۇ چىقاردى . ئارىلاپ ـ ئارىلاپ يېزا ئوتتۇرا
مەكتىپى ئۇنى ئۆگىنىشكە چاقىرىپ ئادەم ئەۋەتىدۇ ، لېكىن ئەلا
ئۆگىنىشكە بارمايدۇ . ئۇنىڭ بۇ قىلىقى ئۇچۇن ئۇنى ئەيىبلەيدىغان
ھېچكىم يوق .

شۇنداق تىنچ ـ خاتىرجەم كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بۇ كىچىككىنە
ئائىلىنىڭ ھايات ئاسمىنىدا قارا بۇلۇتلار پەيدا بولۇپ ، جۇدۇن ـ
چاپقۇنلۇق كۈنلەر باشلاندى . زۇلىيا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومـ
ىتېت بىلەن قوراللىق بۆلۈم تەرىپىدىن چاقىرىلغان يىغىنغا قاتنـ
شىپ قايتىپ كېلىپ ، ئەلانىڭ ياتقىغا ئۆڭسۈلىي ئۆچكەن ھالدا
كىرىپ كەلدى :

— بولمىدى ، ئۇكام ، — دېدى ئۇ جىددىيلىشىپ ، —
ئۆزىڭىزنى دالدىغا ئالمىسىڭىز بولمىدى . مەن سىزگە دالدا بولۇشقا
ئاجىزلىق قىلىدىغان ئوخشايمەن . ھاشىر ، نادىروفلار قولغا ئېلـ
نىپتۇ . سىزنى تۇتقىلى بۇگۈن كېچە قوراللىقلار كېلىدىكەن . ماڭا
ئىشەنچلىك بىر رەھبەر بۇ گەپنى دەپ قويدى . يىغىن تۈگىمىدى ،
مەن بۇياققا چاپتىم !

ئەلا ئورنىدىن تۇرۇپ گەپمۇ قىلماستىن كىتاب ـ قەغەزلىرد-
نى يىغىشتۇردى ۋە زۇلياغا قاراپ :

— مەن بۇ كۈننى كۈتكەن ، ئاخىر كەلدى . يامىنى ، ئىشىم چالا قالدى . ئاكا ، كىچىك ئاپام بىلەن قىزىم ، مۇنۇ قوليازمىلىرىم سىزگە ئامانەت ، مەن تاپشۇرۇۋالالمىسام تاپشۇرۇۋالىدىغان ئادەم چىقىدۇ . مېنى ھېلىقى كىگىزچى ، جۇۋچىلار بىلەن تېپىشتۇرۇپ قويالامسىز ، مەن ئۇلار بىلەن سۆزلەشكەن ، ئۇلار مېنى شاگىرت قىلىۋالماقچى بولۇشقان .

— شۇنداق قىلغان ياخشىمۇ ياكى مەن بىرەر دېھقاننىڭ ئۆيىدىن پاناھ جاي تاپايمۇ ؟

— ياق ، ئاكا ، مۆكۈنۈش خەتەرلىك ، ئىشەنچلىكى كىگىزچى ، جۇۋچىلار بىلەن سىرت ناھىيىلەرگە كېتىش .

زۇلىيا بالىلىرىنى قېرى ئارتىسنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتتى . ئۇ جۇۋچى ، كىگىزچىلەرنىڭ كەتكەن يېرىنى بىلەتتى . «بىرلا تور بىلەن ھەممىسىنى سۈزۈش» دولقۇنى شەھەردىن ناھىيىلەرگە ، يېزىلارغا تارقالدى . ئىلى رايونىنىڭ بارلىق تاشيول ، ئاچال ، ئۆتەڭ ، دەريا بويلىرىغا قوراللىق مۇھاپىزەتچىلەر قويۇلدى . ئۇلار بارلىق گۇماندىلىق ئادەملەرنى تۇتتى . لېكىن ، بىر ئات ، تۆت ئېشەك بىلەن ناھىيىمۇ ناھىيە كېزىپ كىگىزچىلىك ، جۇۋچىلىق قىلىپ يۈرگەن ئالتە كىشىنى ھېچكىم تۇتمىدى ، چۈنكى ئۇلارنىڭ يول خەتلىرى ئىشەنچلىك ئىدى . ئۇلارنىڭ ئىچىگە يېڭىدىن قېتىلغان بۇدۇر ساقال ، سەپكۈن يۈزلۈك كىرلەشكەن تەلىپەك بىلەن كۈرەك جۇۋا كىيگەن ئادەم بارلىق سوئال ـ سوراقلارغا : «ھەئە» ، «ياق» دېگەن باشقىچە جاۋاب بەرمەيتتى . «ياق» سۆزىنى ئېيتقاندا «ق»نى ، «ھەئە»نى ئېيتقاندا «ئە»نى چۈشۈرۈپ قويىاتتى :

— سەن نەلىك ؟ — دېسە ، تونۇشتۇرۇش خېتىنى كۆرسەتتى .

— ئىسمىڭ نېمە ؟ — دېسىمۇ تونۇشتۇرۇشنى چىقىراتتى .

— نەچچە ياش ؟ — دېسىمۇ شۇنداق قىلاتتى .

— ئوقۇغانمۇ ؟
— يا !
— ئۆيلەنگەنمۇ ؟
— ھە !

قارىماققا ئۇ بۇ تىجارەتچىلەرنىڭ ئەڭ قېرىسى ئىدى ، لېكىن دۇكان ئاچقاندا ئۇ يۇڭ تىتىشتىن باشقا ئىش قىلمايتتى .

يۇڭ تىتىش تۆت بارماق بىلەن بولىدىغان ئاددىي ئەمگەك بولغىنى بىلەن ، بۇ «بوۋاي» ئۇچۇن ئۇ بىر كۆڭۈللۈك ئەمگەك . چۈنكى «بوۋاي» جەمجىت ئۆيدە ياكى كۇنگەي پېشايۋاندا ئولتۇرۇپ خالىغان ئىش ئۇستىدە ئويلىيالايتتى ، خالىغان بىرى بىلەن خىيالىدا سۆزلىشەلەيتتى . ھەتتا ھېچكىم يوق چاغدا ئەسكى جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىن كىرلەشكەن ياغلىققا ئورالغان كىچىككىنە كىتابچىنى چىقىرىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپمۇۋالاتتى ، سىرتتىن بىرى كىرىش بىلەن كىتابنى يۇڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ قويىاتتى ـ دە ، بەھۇزۇر يۇڭ تىتاتتى . ئۇنىڭ ئىشىنى سۇرۇشتۇرىدىغان ، نازارەت قىلىدىغان ھېچكىم بولمىغاچقا ، بۇ خىل خىيال ۋە كىتاب كۆرۈش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۇنىڭغا كۆڭۈللۈك تۇيۇلاتتى . ھېچكىم يوق چاغلاردا جۇۋىچى ، بەزىدە كىگىزچى ئۇنىڭغا ۋەزىيەت ياكى يېڭىلىقلار توغرىسىدا قىسقىچە بىرنېمىلەرنى دەپ قويىاتتى . بەزىدە بولسا ، نۇرغۇن شېئىرلارنى يادلىۋالغان جۇۋىچى ئۆزىچىلا پارسچە ، ئەرەبچە ياكى چاغاتايچە شېئىرلارنى ئوقۇيتتى . ئۇنىڭ ئوقۇغىنىنى ھېچكىم چۈشەنمەيتتى . بۇدۇر ساقاللىق «بوۋاي»لا بېشىنى گىلدىڭلىتىپ كۇلۇپ قويىاتتى . بەزىدە جاۋابەن شۇنىڭغا ئوخشاش شېئىرلارنى ئوقۇپ قويىاتتى . بۇ ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئىدى .

ئۇلار تاغ ئىچىگە — چارۋىچىلارنىڭ كۆزلەكلىرىگە ئوقەت قىلغىلى كىرىپ ، بىر دادۇي شۇجىسىنىڭ ئۆيىدە دۇكان قۇردى . دادۇي شۇجىسى باغدىن كۆڭۈەجەپ چۇشۇۋاتقان سۇ بويىغا كەڭرى

قورۇ ـ جاي سېلىپ ، تاغ قاپتىلىغا قويۇق ئالمىلىق باغ قىلغاندـ كەن ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئوتتۇز نەچچە ئۆيلۈك ئۇيغۇر ، قازاق چارۋدـ چىلار بار ئىكەن ، قالغان ئەزالار بولسا ، يېراق غول ـ قىشلاقلاردا ئولتۇراقلاشقانىكەن . دادۇي شۇجىسى ئۇزۇن سېرىق بۇرۇتلۇق ، يوغان قوي كۆزلىرى ئوينىاپ تۇرىدىغان ، مەڭزى قىزىل ، يۈزى كەڭ ، ئاغزى يوغان ئادەم ئىكەن . ئۇ ھاراقنا ئىشتىھالىق ، تاماكا بىلەن خۇشى يوق ، گۆش يېيىشتە ، قازاقچە ئۆلەڭ ئېيتىشتا داڭـ لىق ئىكەن ، بەسلىشىپ پاقلان يېيەلەيدىكەن ، كېلىنچەكلەر بىلەن پۈتۈن تۈن بويى «ئۆلەڭ» ئېيتىشالايدىكەن . ئۇنىڭ ئادەتتىكى گېپىمۇ ئۇيغۇرچە ـ قازاقچە تىلىنىڭ ئارىلاشمىسى ئىكەن . ئۇنىڭ ئىسمى تۇداخۇن بولسىمۇ ، كىشىلەر لەقمىنى ئىسىم ئورنىدا ئاتاپ ئۇنى «قاسقىر ئاۋۇز»[1]دەپ چاقىرىشىدىكەن .

ئاخشىمى كىگىزچىلەر گۆش بىلەن شورپىغا تويدى . «قاسقىر ئاۋۇز» كىچىك بەكىسى بىلەن قوي بېشىنى قىرىپ ـ تازىلاپ يەۋېتىپ ، بۇدۇر ساقاللىق «بوۋاي»غا قاراپ ـ قاراپ قويدى . «بوۋاي» شورپا ئىچىپ بولۇپ ساقال ـ بۇرۇتىنى ئاۋايلا سۈرتۈپ قوزغالماقچى بولۇۋىدى ، «قاسقىر ئاۋۇز» ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم يالت قىلىپ قارىدى ـ دە :

— ياراشماپتۇ ، چېنىپ قاپتۇ . بېشىڭ تېكە ، ھەربكىتىڭ ئوغلاق ، ساقلىڭ بوۋاي ، چىرايىڭ يىگىت ، قارىماققا كىگىزچى ، بارماقلىرىڭ خەتچى ، مۇئەللىم ياكى كاتىپ ، يۈڭ تىتىشلىرىڭ يېڭىياچە ئىكەنلىكىنى مانا مەن دەپ كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ . ئالە ، يالغان ساقلىڭنى ، نېمە ئادەمسەن ؟ — دېدى . كىگىزچى ھەيران بولۇپ «قاسقىر ئاۋۇز»غا قاراپ :

— بوۋايغا چاقچاق قىلغۇڭىز كېلىۋاتىدۇ ـ ھە ، شۇجى ، —

① بۆرە ئېغىز .

دېدى .

— راست گەپ قىلساڭلار قۇتۇلسىلەر ، بولمىسا قوراللىق ئەسكەرلىرىم سىلەرنى بىردەمدىلا ناھىيە تۇرمىسىگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . بۇ يالغان ساقاللار بىلەن ئۆيدىكى گالۋاڭلارنى ئالدىيالايسىلەر ، لېكىن بىز قىر خەلقى قوغۇن بىلەن كاۋىنى ئايرىۋالالمىغان بىلەن ئۆچكە ساقلى بىلەن ئادەم ساقلىنى بەك ئوڭاي پەرق قىلالايمىز ، راست گەپ قىل ، مەن ساقچى ئەمەس ، ناھىيىدىن تۇتۇلغان ھاشىر ، ساۋۇتوف ، نادىروف گۇرۇھىنىڭ ئادەملىرىدىنمۇ سىلەر ؟

— مەن شۇلاردىن ، ئېتىم ئەلا ! — دېدى «بوۋاي» ساقلىنى يۇلۇپ ئېلىۋېتىپ ، — ئاكا ئېيتقىنا ، ھاشىرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا نېمە بىلىسەن ؟

— ئەلا ؟ — دېدى «قاسقىر ئاۋۇز» ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ قويۇپ ، — راستمۇ ؟

— راست ، تۇتۇپ بېرىپ مۇكاپات ئالاي دەمسەن ؟

«قاسقىر ئاۋۇز» ئورنىدىن تۇردى . قوزۇقتا قامچىسى بىلەن بىللە ئېسىقلىق تۇرغان خۇرۇم سومكىسىنى ئېچىپ ئىچىدىن بىر تەشۋىقات ۋەرەقىسىنى ئالدى ـ دە ، بىر ئەلاغا ، بىر ۋەرەقىگە قارىدى ، ئاخىر :

— راست ، سەن ئەلا ئىكەنسەن ، مە ، ماۋۇ دوستلىرىڭنىمۇ كۆرۈۋال ، ئاخىرقى قېتىم كۆرۈۋالغىنىڭ بولۇپ قالار . بۇلار ئېتىلىدۇ . مە ، قېنىۋال ! — دېدى .

ئەلا غالىلداپ تىترەپ «قاسقىر ئاۋۇز»نىڭ قولىدىن ۋەرەقىنى ئالدى . ئۇنىڭ كۆزى بىرىنچى بولۇپ ھاشىرغا چۈشتى . ھاشىرنىڭ بېشى پاكىز چۈشۈرۈلگەن ، ئۇ ئاغزىنى يېرىم ئېچىپ ، يوغان ، خىيالچان كۆزلىرى بىلەن ئەلاغا تىكىلىپ تۇرۇپتۇ . مانا جىددىي چىراي نادىروف ، ئۇ خۇددى ئاكوپ پارتلىتىشقا ماڭغاندەك

غەزەپلىك ، جىددىي چىرايى بىلەن ئەلاغا قادالماقتا . ئۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇتوف ، ئۇ پۇشايمان ، ئەپسۇس بىلەن بېشىنى چايقاۋاتقاندەك ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئالىم ، ئادىل ئىسمىلىك ئاكا ـ ئۇكا ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ، ئۇنىڭدىن كېيىن قۇرماش ، ئوسمان... ئۇلار كەلگۈسىدىن ئۈمىد كۈتۈۋاتقاندەك ئاسمانغا قاراشقان ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەلاغا تونۇش بولمىغان ھەر خىل چىرايدىكى ياش ـ قېرى ، ئەر ـ ئاياللار...

ھەربىر ئادەمنىڭ ئىسمى ، يېشى ، مىللىتى ، قىسقىچە جىنايى قىلمىشى ، ئاخىرىغا كۆپچىلىكنىڭ ھۆكمى يېزىلغان . كۆپچىلىك ئۇلارنىڭ تولىسىغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىشىنى تەلەپ قىلغان . بۇ ۋەرەقنىڭ ئەلا توغرىسىدا ، ئۇنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكى ، تۈتۈلغان زامان ئېتىلىدىغانلىقى يېزىلغانىدى .

ئەلانىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ ، قوللىرى تىترىدى :

— مەن بۇلارنى ئاقلايمەن ! — دېدى ئۇ ئۇزۇن جىمجىتلىقتىن كېيىن ، ئولتۇرغانلارغا قاراپ ئەسەبىيلەرچە كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ .

— يىگىت ، ئۆزۈڭنى تۈتۈۋال ، — دېدى «قاسقىر ئاۋۇز» يوغان ئالىقىنىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ ، — ھاشىر سەن ئوچۇن قانچىلىك ئەزىز بولسا ، مەن ئوچۇنمۇ شۇنچىلىك ئەزىز . ئۇنىڭ غەمخورلۇقى بولمىغان بولسا ، بىزنىڭ نۇرغۇن چارۋىچىلىرىمىز قار كۆچكىسى ئاستىدا ئۆلگەن بولاتتى . ئۇنىڭ تەشكىللىگەن قوتۇلدۇرغۇچىلىرى بىزنى قوغداپ قالغان . مەنمۇ ئۇنىڭ گۈزۈھ ئويۇشتۇرۇپ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغىنىغا زادىلا ئىشەنمەيمەن . ئۇكام ، سەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى ئىكەنسەن ، ئۇنداقتا سەن مېنىڭمۇ ئاغىنەم ، ھەرنېمە قىلساق بىللە قىلىمىز ، ئەكەلگەنە قولۇڭنى ، ھەي ئىتنىڭ بالىسى !

ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن ئەلا قايتىدىن بوۋاي بولۇپ ياساپ

دى . ياخشى ئانقا نان ـ توقاچ ، پىشىق گۆش سېلىنغان خۇرجۇن ـ نى غانجۇغىلىدى . كىگىزچى بىلەن جۇۋىچى يېنىدىكى نەق پۇللـ رىنى ئۇنىڭغا تەڭلىدى :

— لازىمى بولىدۇ ، ئەلاجان ئەپەندى ، — دېدى قۇدىرىتاخۇن يەنى جۇۋىچى ، — بىزمۇ پۇل تاپقىلى ئەمەس ، جان ساقلىغىلى بۇ يەرلەردە تەمتىرەپ يۈرۈۋاتىمىز . سىلى تېخى جىق رىيازەت چېكىلا ، پۇل ھەرقاچان لازىم ئەرسە .

ئەلا تاڭ سەھەر بىلەن شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى . «قاسقىر ئاۋۇز» ئۇنىڭ قولىنى قىسىپ :

— ئۇكام ، ئۇلارنىڭ خەۋىرىنى ئال ، ئەھۋالىنى بىل . ھەربىي رايوندا ، ئۇرۇمچىدە ، ئىچكىرىدە ياخشى تونۇشلىرىم بار دەيسەن ، ئۇلارنى ئاقلاپ ، قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىل ، نېمە لازىم بولسا ماڭا خەت ياز ، لېكىن ئۆزۈڭنى ئايا ، ئاچچىقىڭنىڭ كۈچى بىلەن يولۇاستەك تەلۇبلىك قىلىپ قاپقانغا ئۆزۈڭنى ئۇرما ، پەم بىلەن ، ئەقىل بىلەن ئىش قىل ! — دەپ قايتا ـ قايتا جېكىلىدى .

يوللار قارايغان ، لېكىن كۈندۈزى ئەگىز سۇلىرى ئېقىپ ، ئەتىسى ـ ئاخشاملىرى مۇز بولۇپ قېتىۋالىدىغان غىلتاڭ يەرلەردە ئات ـ ھارۋىلار قىينىلىپ ماڭاتتى . كۆتەك ھارۋىلارنىڭ چاقلىرى يېرىم قېتىشقان يولنى تىغدەك تىلىپ ماڭسا ، ئاتلار توڭ يەردە مۇدۇرۇلۇپ ، ئۇششاق چامداپ مۇزگەگدەپ ماڭاتتى . ئەلا مىنگەن ئۇزۇن يالىلىق ، كەڭ ساغرىلىق تورۇق ئات بىردەمدىلا تەرلىدى ، تەرلىگەندىن كېيىن ئاتنىڭ ئايىغى ئېچىلىپ ، تىزگىن سىيرىپ ، يېنىك ـ يۇمشاق قەدەم تاشلاپ ، تاغ ئىچىدىن قىر ئارىلاپ ، بەل ئېشىپ كېتىدىغان چىغىر يول بىلەن شەھەرگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى .

ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە غۇلجا شەھىرىنىڭ خەنزۇ بازىرىغا يېتىپ كەلدى . شەھەر سۇرلۇك ۋە كۆرۈمسىز ئىدى . ئاشخانا ،

دۇكانلار تاقالغان . بازاردا ھەر خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. غان ئادەملەر بۇلۇڭلاردا تەمتىلىشىپ يۇرۇشەتتى . ھېلىقى چاغدا ھاشىر بىلەن تاماشا قىلغان لەڭزىبەيشىمۇ گۈڭگاراپ قالغان . ئو- رۇق ، قوتۇر ئىتلار پاسكىنا ئەخلەتخانىلارنى پۇراپ - قىدىرىپ يۇرگەندىن باشقا بىرەرمۇ دۇكان ياكى يايمىچى قالمىغانىدى . ئۇ ئېتىنىڭ بېشىنى غەربكە قاراتتى . غەرب — دۆڭ مەھەللە تەرەپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ سۇرلۇك ، تۇمانلىق كۆرۈندى . مانا توغرا كۆۋ- رۇك ، ئىلى مېھمانخانىسى ، ئۇنىڭ ئالدى ماشىنا - تراكتورلار بىلەن تولغان . ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى بىناسىدىن كەينى - كەينىدىن ئۈچ ماشىنا قوراللىق ياشلار چىقىپ يېڭى ھايات مەھەل- لىسى تەرەپكە قاراپ يۇرۇپ كەتتى . «ئۇلار مېنى تۇتقىلى ماڭدىمە- كىن» دەپ ئويلىدى ئەلا ئېتىنى يولنىڭ چېتى بىلەن ماڭغۇزۇپ ئاستا كېتىۋېتىپ . ئۇ ئۆز ۋاقتىدا غۇلجا گۇزەللىرى قاينايدىغان قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپى ئالدىدا توختىدى . ئىككى قەۋەتلىك ، قاڭالتىر ئۆگزىلىك ، بۇك دەرەخ ، گۈللەر ئىچىدە كىشىنى جەلپ قىلىپ تۇرىدىغان مەكتەپ بىناسى يوق ، ئۇنىڭ ئورنىدا ئوتتا قارايـ غان كېسەكلەر دۆۋىسى ، تاملار ئىزناسلا قالغان . ئەلا ئۆز ۋاقتىدا بۇ يەردىكى پاكىز ، ئازادە مەكتەپ بىناسىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە- كى زالدا ئالىيېشىل قەغەزلەر ، يورۇق لامپۇچكىلار ئاستىدا كېپە- نەكتەك شوخ قىزلار بىلەن تانسا ئوينايتتى . ئاشۇ كۈلكىسى جا- راڭلىق ، شوخ ، ئوماق قىزلار ھازىر نە - نەلەردە ئانا بولۇپ يۇرىدىكىن ؟ ئۇ ئېتىنى سوۋۇتقاچ غەربكە قاراپ يەنە ماڭدى . بانكا ، ئاشلىق ئىدارىلىرى كۆيگەن ، ئەسكى تاملىققا ئايلانغان ، مانا ئەك- سىنىر[1] ئۇن زاۋۇتى . ئۇنىڭ زاۋۇت بىناسى ئوقلار زەربىدىن بۇ- دۇر - چوقۇر بولۇپ كەتكەن . ئۇنىڭ قارشىسىدىكى بىلىم يۇرتـ

① ئىلى ئۇن زاۋۇتىنىڭ بۇرۇنقى ئىسمى .

نىڭ دېرىزىلىرى سۇنغان ، ئىسلاشقان ، جەنۇبقا قارىغان يان ئىشىكى بىلەن ئۆيلەر كۆيگەن ، ئۆرۈلگەن . ئۆز ۋاقتىدا بىلىم كانى ، ئارزۇ - ھەۋەس ، غايىلەرنى يېتىلدۈرۈپ چوڭ قىلىدىغان ئانا بۆشۈكى بولغان بۇ مۇقەددەس ئورۇنغا ئوق ئاتقان ئادەملەر ھاشىر ، ئەلالارنى ئاياپ قويارمۇ ؟ ئەلا ئېتىنى توختىتىپ مەكتەپنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى مەيدانلىرىغا قارىدى . بۇ مەيداندا ئەلا ، ھاشىرلار توپ ئوينايتتى . ھاشىر توپنى قانداق ئۇراتتى - ھە ؟ ئۇ يەردىكى ئەلالار قىشتا قارنى تازىلاپ ، يازدا ئەخلىتىنى سۈپۈرۈپ خۇددى چېچەن ئايالنىڭ قازان بېشىدەك قىلىۋېتىدىغان مەيدانلار ئەنە ، خازان - چۆۋا چىرىندىلىرى ، ئەسكى - تۈسكى كېسەكلەر غۇۋا لامپۇچكا يورۇقىدا دۆۋىلەكلىك كۆرۈنمەكتە . ئۆز ۋاقتىدا مۇدىرىيەت ئىشخانىسى ، ئىلمىي باشقارما دېگەن ۋېۋىسكىلار قادىلىدىغان چىرايلىق ۋاڭەكلىك بىر قەۋەت ئۆيلەر ، ئەمدى ئەسكى خۇمدانغا ئوخشاپ قاپتۇ . «بۇ قانداق ئىنقىلاب ؟ — دېدى ئەلا ئۆز - ئۆزىگە ، — مەكتەپلەر كۆيدۈرۈلگەن ، ئىلىم ئەھلى سولانغان ، دەسسەلگەن . ‹ئىنقىلاب › دېگەن سۆزنىڭ لۇغەت مەنىسى خاتا چۈشەندۈرۈلگەنمۇيا ؟ خاتا بولمىسا ، ئىنقىلاب جەمئىيەتنى ئىلگىرىلەتكۈچى ، يېڭىلىق ياراتقۇچى ھەرىكەت بولۇشى كېرەك ئىدى . ھازىرقى ئىنقىلاب ئۇنىڭ تەتۈرىچە بولۇۋاتىدىغۇ ؟ ھەي قىممەتلىك دوستۇم ھاشىر ، ئىككىمىز ئەمدى بۇ توغرىدا مۇنازىرە قىلالمايدىغان بولدۇق . سېنى راستتىنلا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلارمۇ ؟ بۇنداق بولسا ، بۇ تولىمۇ جانغا پاتىدىغان ناھەقچىلىك بولىدىغۇ ؟ مەن سېنى جىسمانىي كۈچۈم بىلەن قۇتۇلدۇرالمايمەن . مەن ئۇنچىلىك قەھرىمان يارالماپتىكەنمەن . قۇرۇق ھېسداشلىق ، قۇرۇق كۆز يېشى ۋە ھەسرەت بىلەن سېنى قۇتۇلدۇرغىلى بولمايدۇ . دوستۇم ، مەن نېمىمۇ قىلارمەن ؟ قولۇمدىن بىرلا مەردلىك كېلىدۇ : سەن بىلەن بىللە ئۆلۈش . مەن ئوقۇغان كىتابلاردا يېزىلىشچە ، فا-

شىستلار كاتتىۋاشلىرىدىن گىتلېر ، مۇسسۇلىنلارنىڭ ئاشىنىلىرى چېغىدا گىتلېر ، مۇسسۇلىنلار بىلەن بىللە ئۆلۈشنى بەخت بىلەگەن . كلارىتا[1] بىلەن ئېۋا برائىن[2] لارچىلىك ساداقەت مەندە بولمىسا ، مەن ئۆزۈمنى نېمىگە ئادەم ھېسابلايمەن . مەن ھازىرلا ھاشىر يېتىۋاتقان تۇرمىگە كىرىمەن ـ دە ، ئۆزۈمنىڭ ئەلا ئىكەنلىكىمنى مەلۇم قىلىمەن ! »

ئۇ يۇقىرىقىلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ـ دە ، قەھرىمانلىق ۋە مەردلىكتە ئۇلگە قالدۇرماقچى بولۇپ ، ئوبلاستلىق ساقچى تەرەپكە قاراپ ماڭدى . بۇ كوچىنىڭ ئىسمى نوۋىگورد . بۇ كوچا بۇنىڭدىن يۈز نەچچە يىل ئىلگىرى ، يەنى 1871 ـ يىلىدىن 1881 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا چارۇسىيە غۇلجىنى بېسىۋالغاندا گوبىرناتور كالپاكوۋسكىي بىلەن بىللە غۇلجىغا كىرگەن چارۇسىيە ھەربىي ئەمەلدارلىرىنىڭ ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىغا ئۆي سېلىش بىلەن مەھەللە بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئاشۇ نام (يېڭى شەھەر) بىلەن ئاتالغان . ئۇ بۇ كوچىدا تەنھا ئۆزى خىيالەن قەھرىمانلىقى بىلەن مەغرۇر ئات ئويناتتىپ ، ئوبلاستلىق ساقچى ئىدارىسى ئورۇنلاشقان كوچىغا ئەگىيدىغان يەرگە كەلگەندە ، تۇيۇقسىز ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلۈپ ئوقلار ئېتىلدى . ئەلا ئۆزىنى پاناھقا ئالماق بولۇپ ئېتىنى تېرەكلىككە بۇرۇشىغا ، يېنىدىكى ئېرىقتا بىرى دۇم يىقىلدى ، كەينىدىنلا دەرھال تۆت نەپەر قوراللىق يۇگۈرۈپ كېلىشتى ۋە يىقىلغۇچىنى يەردىن يۆلىدى . ئۇ ئۆلگەن . ئەلا خىرە چىراغ يورۇقىدا قويۇق قانىنى ، ئۆلگۈچىنىڭ چېچى چۈشۈرۈلگەن دۇگىلەك بېشىنى ، تاتىرىپ كەتكەن يۈزىنى كۆردى . ئۆلگۈچى تولىمۇ چىرايلىق ياش يىگىت ئىدى . ئەلا ئىختىيارسىز

① كلارىتا — مۇسسۇلىنىنىڭ ئاشىنىسى .

② ئېۋابرائىن گىتلېرنىڭ ئۆمۈرلۈك ئاشىنىسى ۋە ئۆلەر ۋاقتىدا نىكاھلانغان ئايالى .

ئېتىنى بالىغا قارىتىپ شىپقىدى . قوغلىغۇچىلاردىن ئىككىسى بالىنى سۆرەپ مېڭىۋىدى ، يەنە بىرى يۈگۈرۈپ چىقىپ :

— قوزغاتما ، نەق مەيداننى ساقلا ، تۇرمىدىن قاچتى ،بەلكە ئوقى بەرسەك توختىمىدى ، ئاتتۇق . ئۆلۈمگە مەھكۇم ! — دېدى . ئەلا ئەھۋالنى دەرھال چۈشەندى . قوغلىغۇچىلاردىن بىرى ئەلانى كۆرۈپ قالدى .

— بوۋاي ، نېمىگە تۇرىسەن ؟

— بۇ مېنىڭ بالام .

— نېمە ؟ ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر رەخمەتنىڭ دادىسىمۇ سەن ؟ ئېتىڭ نېمە ؟

— ئەخمەت !

— رەخمەت ، ئەخمەت ! — دېيىشتى قورالىدىكى بىر - بىرىگە قاراپ قويۇپ ، — بالاڭنىڭ قېچىشىنى بىلەتتىڭغۇ دەيمەن ؟

— ياق ، بىلمەيتتىم !

— ھە ؟ قانداق دۇچ كېلىپ قالدىڭ ئەمىسە ؟

— نان - توقاچ ئېلىپ كەلگەنىدىم .

— كېچىسىما ؟

— ھەئە ، كۈندۈزى كومۇنىدا ئىشلەيمەن ، رۇخسەت قىلمايدۇ .

— كۆردۈڭغۇ ؟ بالاڭ قاچتى ، قانچە قىلساقمۇ توختىمىدى ، ئاخىر ئامالسىز ، مانا !

— سىلەر گۇناھسىز ، بالام يامان بالا ئىدى ، ئۆلگىنى ياخشى بولدى ، ئۆلۈكىنى بەرسەڭلار ، مەن ئۇنى دەپنە قىلىۋېتەي !

— بىزنىڭ رەسمىيەتلىرىمىز بار ، ئۇنى ئۆتەيسەن .

— ئەتىلىككە كېلىپ ئۆتەي .

بالىنىڭ قانلىرى قېتىشقانىدى . ئەلا يەرگە چۈشۈپ بالىنى

بېلىدىكى قارا رەخت پوتىسى بىلەن ئوبدان ئوراپ تاڭدى . ئۇنىڭ بىر دىنلا كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى . ئۇ بۇقۇلداپ يىغلىدى . قوراللىقلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇپ «بالادىن قۇتۇلدۇق» دەپ ئويلىدىمۇ ، بالىنى «بوۋاي»نىڭ ئالدىغا ئېلىپ بەردى ۋە ئەتىگەنلىككە جەزمەن كېلىشىنى جېكىلەپ «بوۋاي»نى يولغا سېلىپ قويدى .

ئەلا جىمجىت كوچا بىلەن ئۇزاق ، ئاستا ماڭدى . ئېگەردە توغرىسىغا يانقان بۇ يىگىت كىمنىڭ بالىسى ، ئۇ نېمىشقا تۇرمىگە كىرگەن ، نېمىشقا ۋە قانداق قاچقان . ياش بالا بەلكى ئاتا - ئانىسىنى سېغىنغاندۇ ؟ ئۆزىدەك چىرايلىق بىر قىز ئۇچۇن تۇرمىدىن قاچقاندۇ ؟ سېغىنىش ، مۇھەببەت ئۇنىڭ كۆزىگە ئۆلۈم ، خەتەر دېگەنلەرنى كۆرسەتمىگەندۇ ياكى ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىنى تۇيغان بولسا جاننى قولغا ئېلىپ بىر ئېلىشىپ كۆرمەكچى بولغاندۇ ؟ ياكى بىرەر ئىشنى ئىجرا قىلماقچى بولغاندۇ...

ئەلانىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلەتتى . ئۇ قۇچىقىدىكى ياش يىگىتنى چىراغ ۋە ئاي يورۇقىدا قانغۇچە ، سىنچىلاپ كۆرۈپ چىقتى . ئۇنى ھېچنەدە كۆرگەنلىكىنى ئېسىگە ئالالمىدى .

ئۇ چارچاش ۋە ئاچلىقتىن تىترەشكە باشلىدى . شۇ چاغدىلا ئېتىنى ئوتتۇرا مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ، ھازىر ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان ئارۇپ ئىسىملىك دوستىنىڭ ئۆيىگە بۇرىدى . ئارۇپنىڭ ئۆيى شەھەرنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ، ئايدۆڭ ، ناغرىچى مەھەللىلىرىنىڭ چېگرىسىدىكى بىر خالتا كوچىدا ئىدى .

ئەلا قوش قاناتلىق ھويلا ئىشىكىنى قېقىشتىن بۇرۇن ، سۇ بويىدىكى قويۇق ئالۇچىلىققا ئېتىنى باغلاپ جەسەتنى چۈشۈردى ۋە يالغان ساقال - بۇرۇتنى ئېلىۋەتتى .

ئارۇپ ئۇنى خۇشاللىق ۋە قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالدى . ئارۇپنىڭ ئايالىمۇ ئوقۇتقۇچى ئىدى . ئۇلار ئەلانى ئۇزۇندىن بېرى

بىلەتتى ، ئۇنىڭ ياخشى پارىڭنى دائىم قىلىشاتتى . ئارۇپ تاشپو-لات بىلەنمۇ يېقىن ئاغىنە بولغاچقا ، ئەلا ، ھاشىر ، قۇرماش ، ئوسمانلار توغرىسىدىكى ھەممە گەپلەردىن خەۋەردار ئىدى . چايدىن كېيىن ئەلا ئوبدان ئىسسىدى ـ دە ، ئىچكەركى ئۆينىڭ ئىشىكىنى ھىم يېپىۋېلىپ بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئارۇپقا ئېيتىپ بەردى .

— مۇردا قېنى ؟ — دەپ سورىدى ئارۇپ ھاياجانلىنىپ ، — ئۆستەڭ بويىدا دەمسىنا ، يۇر ، ئاداش جايلاشتۇرالايلى !

ئۇلار جەسەتنى ئارۇپنىڭ ياغاچچىلىق قىلىدىغان ئۆيىگە ئېلىپ كىرگەندىن كېيىن ئارۇپ بالىنى دەرھال تونۇدى .

— ۋۇي ، بۇ رەخمەتجان ئەمەسمۇ ، — دېدى ئۇ چۆچۈپ ، — بىزنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغان ، دادىسى ئۇستا چورنىك ئىدى . قەيەر-گىدۇر تارقاقلاشتۇرۇپتۇ دەپ ئاڭلىغان . ۋاي بىچارە بالا !

ئۇلار جەسەتنى بورا ئۇستىگە قويدى ۋە ئاندىن كېيىن بالىنىڭ يانچۇقلىرىنى ئاختۇردى . بالىنىڭ تۆش يانچۇقىدىن قانغا مىلەنگەن خەت چىقتى . خەتنىڭ ئىملاسىغا قاراپلا ئۇلار دەررۇ تونۇشتى :

— ھاشىرنىڭ ئىملاسى ! — دېيىشتى ئىككىسى تەڭلا .

ئۇلار ئىچكەركى ئۆيگە قايتىپ كىرىشتى . ئۇلارنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمىدى . ئارۇپ چىقىپ ئاتنى جايلاشتۇرۇپ كىرگەندىن كېيىن ئۇلار دېرىزىلەرنى مەھكەم قاپقىلاپ ، قانغا مىلەنگەن خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى .

6

ئەلا كىچىك ئاپىسى تىكىپ بەرگەن پاختىلىق جىلىتكىسىنىڭ قوش ئەستىرىنى سۆكۈپ ، خەتنى پاختا بىلەن ئەستەر ئارىسىغا ئېلىپ قايتىدىن تىكتى ـ دە ، يېرىم كېچىدە يولغا تەييارلاندى .

— ئاروپ ئاداش ، — دېدى ئۇ دوستىنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ ، — رەخمەتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى تېپىپ ئۇنى دەپنە قىلىۋېتىڭلار ، بۇ يىگىتنىڭ قەيسەرلىكى ھەققىدە كەلگۈسىدە سۆزلىشىمىز . ئۇ بىزگە تۇرمىدىكى دوستلىرىمىزنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يەتكۈزدى . مەن ئۇروۇمچىگە ، بولمىغاندا بېيجىڭغا — پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا بارىمەن . بىر سۇيىقەستچىنىڭ تۆھمىتى بىلەن بىزنىڭ ئاجايىپ ئادەملىرىمىز ئۆلۈپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ . تېز ھەرىكەت قىلمىساق كېچىكىمەن . مەن ئىشەنچلىك ئادەملىرىم ئارقىلىق ، ھاشىرنىڭ مۇنۇ خېتىنى پارتىيىمىزنىڭ مەسئۇللىرىغا يەتكۈزىمەن !

ئاروۇپنىڭ ئايالى ئۇنىڭغا يوللۇق تەييارلىدى . ئەلا ئاخىرقى قېتىم رەخمەتنىڭ جەستى بىلەن خوشلاشتى . رەخمەت ئۇنىڭغا تولىمۇ گۈزەل ، سۆيۈملۈك كۆرۈندى : يىگىتنىڭ تاتارغان ، بالىلىق بەلگىلىرى يوقالمىغان پاكىز يۈزىگە سايە تاشلاپ تۇرغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى ، چاناقلىرىدا قان قېتىپ قالغان ، تولىمۇ چىرايلىق بۇرنى ، ئەمدىلا بۇرۇتى خەت تارتقان ، بىر گېپىنىڭ يېرىمىنى دەپ بولۇپ يېرىمىنى دېيىشكە تەمشىلىۋاتقاندەك كۆرۈندى . دىغان ئوماق لەۋلىرى ئەلانىڭ خاتىرىسىدە مەڭگۈلۈك ئىزنا قالدۇردى .

ئەلا قايتىدىن بوۋايچە ياسىنىپ ، ئېتىنى ئوينىتىپ گۈزەلئايىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ، سۇبھى كۆتۈرۈلگەنىدى . ھويلا دەرۋازىلىرى مەھكەم ئېتىلگەن ، ئاپئاق قىرولاردىن شاخلىرى ئۆگزىلەرگە ئېگىلگەن قېرى تېرەكلەر ئۇستىدە قاغىلار ئەنسىز قاقىلدىشىپ ، ئىتلار خۇشياقماي ھاۋىشىپ قويغاندىن باشقا ئەتراپتا ھېچقانداق ئاۋاز ـ شەپە يوق ئىدى . ئۇ ئوغلى ۋە دائىم خىيالىدىن كەتمەيدىغان گۈزەل ئايالىنى كۆرۈۋېلىش ئىستىكى بىلەن ئېتىنى باغ قورغىنىنى ئەگىتىپ ئۆتۈپ پاكارراق شورىدىن باغقا ، ئاندىن باغقا قارىغان

دېرىزە قاپقىلىرىغا قارىدى . ئاشۇ ھىم يېپىلغان قاپقىلار ئىچىدە ئۇنىڭ سۆيۈملۈك ئادەملىرى ئۇخلىماقتا . ئۇ ئۆز بالىسىنى كۆ-رۈشكە تەقەززا ، ھاشىرلار بىلەن ئۇنىغۇ تۇرمە تاملىرى ئايرىپ تۇرۇپتۇ . مۇنۇ ئۆز ئوغلى بىلەن ئايالىنىچۇ ؟ ئۇلارنى ئايرىپ تۇرغان قايسى تام ؟ ئۆچمەنلىك ، ئاداۋەت ۋە كۆڭۈلسىزلىككە ئوخ-شاش مەڭگۈلۈك جۇدالىق — ئايرىلىشقا سەۋەب بولىدىغان ئىنسان سۆيگۈسىنىڭ دۈشمەنلىرى تام بولۇپ تۇرۇۋاتامدۇ ؟ ياق ، بۇنداق دېيىشكە ئەلانىڭ ھەرگىز تىلى بارمايدۇ . ئىنسانلارنىڭ مەنمەن-لىك ، ئۆزۈمچىلىك ، جاھىللىقتا ئوخشاش ھەم ئەيىبى ، ھەم خۇ-سۇسىيىتى ھېسابلىنىدىغان مىجەز - خۇلق بەلگىلىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىللىق ھاۋانى توڭلىتىپ ، مۇز پەيدا قىلدىمۇ ؟ ناۋادا شۇنداق بولغان بولسا ، ئەلا مۇشۇ تۇرقىدا بۇ مۇزنى نەپىسى ، كۆز يېشى ۋە ھەتتا ئىسسىق قېنى بىلەن ئېرىتىشكە تەييار ئىدى . ئۇ ئەمدى جۇدالىق ۋە تەلمۇرۇش ئازابى بىلەن ئۆزىنى «تاۋلاش»نى خالىمايدۇ . ئۇ ئۆزىدىن ئۆتكەن ئەيىبلەر ئۈچۈن ئايالىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ كەچۈرۈم سوراشقىمۇ تەييار !

— ھەي بوۋاي ، نېمەڭ يوق ! ؟

تام تۇۋىدىكى كېسەك بىلەن تورالغان ھاجەتخانىدىن بىر ئايال-نىڭ بېشى كۆتۈرۈلدى .

— مەن گۈزەلئايىنى كۆرەي دېۋىدىم ؟

— ئەمدى سەن قالغانمىدىڭ ، پوق ساقال ! ئۇ سولاقتا ، بالىسىنى بىرلىرى ئېلىپ كەتتى . ئۆيىگە بوينۇڭ ئۈزۈلگۈچە سو-زۇلۇپ قارىغىنىڭ بىلەنمۇ بەربىر ، چاشقاندىن باشقا ھېچكىم يوق ، ماڭ يولۇڭغا ئېزىتقۇدەك مارىماي !

ئەلا ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدى ، يولىغا ماڭدى . ئۇ ئوبلاستلىق تۇرمە ئالدىغا كەلگەندە قۇلاقچىسىنىڭ يۇڭلىرىغا ئاپئاق قىرو باغ-لىغاندى . قوراللىق مۇھاپىزەتچى ئۇنىڭغا ئەنسىزلىك بىلەن

قارىدى :

— نېمە دەيسەن ؟

— ئاخشام ئېتىلغان بالىنىڭ دادىسىمەن !

— نېمە ، كىم ئېتىلىپتۇ ؟ بۇنداق ئىش يوق ، ماڭە ، كەت !

«بەللى ، — دېدى ئەلا ئۆز ـ ئۆزىگە ، — بىر ئادەم ئېتىلسۇ. نۇ ، بۇ ئىش بۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىسۇن ، بىر ئىت ئۆلسە پۈتۈن بىر يېزىدا غۇلغۇلا بولىدۇيۇ ، پۈتۈن سۈرۈك بىر ئادەم ئۆلسە ، بۇلار غەم يېمەي يۈرۈشىدۇ . بۇلار قانداق ئادەملەر ؟ مەن بۇلارغا ئۆزۈمنى تۈتۈپ بېرىپ دوستلىرىمغا بولغان ساداقىتىمنى ئىپادە قىلماقچى بولغانىدىم ، تازا ئەخمەقلىق قىلغانكەنمەن . بۇنداق قىلغان بولسام ، هاشىرلار ئۇچۇن كىم يىغلايدۇ ؟ ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش ، ئۇلار بىلەن بىللە ئۆلگەندىن ئەۋزەل . هاشىر نېتىدە ماڭا قانداق چوڭ ئۇمىد باغلىغان ـ هە ؟ ‹دوستى ئۇچۇن قۇربان بولۇشنى شەرەپ بىلگەن ئادەم مەڭگۇ غالىب ، ئۆزى ئۇچۇن دوستىنى تۈتۈپ بەرگەن ئادەم ئۆلۈمگە مەھكۇم ! › ، هاشىرنىڭ بۇ سۆزلىرى ئۇنىڭ تۇرمىگە كىرگەندىن كېيىنكى تەسىراتى . ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىدە بىر ئۇلۇغ ھەقىقەتنىڭ نۇرى چاقناپ تۇرۇپتۇ . مەن ھەرقانداق يول بىلەن بولسىمۇ دوستلىرىمنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرىمەن . مەيلى بۇنىڭ ئۇچۇن غۇرۇرۇم ، ئىنسانىي قىممىتىم ، ھەتتا ئىسسىق جېنىم سەرپ بولسىمۇ مەيلى ! »

تۇرمە تاملىرى ئېگىز ، دوقمۇش ـ دوقمۇشلىرىدىكى پوتەيلەردە قوراللىق يىگىتلەر بار . ئەلا ئاتلىق تۇرمىنى ئايلىنىپ يۇرۇپ يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى ـ دە ، ئاخىر ئېتىنىڭ بېشىنى شىمالغا بۇرىدى . ئۇنىڭ يادىغا هازىر ھەربىي رايوندا ئىشلەيدىغان بىر دوستى چۈشتى . جاۋ فامىلىلىك بۇ يىگىت بىلەن ئەلا مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىدىلا بىقىن دوست ئىدى . جاۋ 1961 ـ يىلى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىنىڭ ئۇيغۇر تىلى كەسپىنى تۇگىتىپ

ئىلى ھەربىي رايونىغا تەقسىم قىلىنغان ، ئۇ ئاۋۇال تەرجىمان ئىدى ، ھازىر سىلىڭبۇدا مۇھىم خىزمەتتە ئىكەن . ئەلا ئۇنىڭ بىر ئەقىل كۆرسىتەلىشىگە ئىشىنەتتى .

ئەلا ئۇنىڭ ئۆيىنى ئۇزاق ئىزدىدى . ئۇ باشقىلارغا ئۆزىنى جاۋنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى پراكتىكا قىلغان ۋاقتىدىكى «دادىسى» دەپ تونۇشتۇردى (ئۇيغۇر تىلى ئۆگەتكەن خەنزۇ بالىلار ئۆزلىرى ياتقان ئۆيلەرنىڭ ئىگىلىرىنى «دادا» ، «ئاپا» دەپ ئاتايتتى) .

كۇن چىققاندا ، ئۇ جاۋنىڭ ئائىلىسىنى تاپتى . ئۇ ئېتىنى ئارقا دەرۋازا يېنىغا باغلاپ قويۇپ ، خۇرجۇن ـ قاچىسىنى كۆتۈرۈپ ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقتى . بىر ئەسكەر جاۋنىڭ ئىشىكىنى كۆرسىتىپ قويۇپلا كەتكەنىدى .

— كىمنى ئىزدەيسىز ؟ — دېدى ياش ، خۇشخۇي ئايال كۇلۇپ تۇرۇپ ، — مىللىي يولداشلارنىمۇ ؟

— ياق ، ئەركىننى ئىزدەپ كەلگەن ! — دېدى ئەلا ئۇيغۇر تىلىدا . ئايال جاۋاب بەرگۈچە ئۆي ئىچىدىن جاۋنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— كىرىڭ ، مانا مەن ھازىرلا...

ئەلا ئۆيگە كىردى . جاۋ ئۇنى دەسلەپ تونۇيالمىدى ، لېكىن قىزغىن كۇتۈۋالدى . ئەلا كونا تونۇشنى تاپقانلىقى ئۈچۈن خۇشال ، لېكىن ئۇ قەلبىدىكى بارغانسېرى ئېغىرلىشۋاتقان جاراھەتنىڭ زەربىسىدىن غەمكىن ۋە سولغۇن ئىدى . ئۇ كۇرەك جۇۋىسىنى سالدى . جاۋنىڭ ھۇپپىدە ئىللىق ئۆيى ، غەمسىز بالىلىرى ئۇنىڭ بۇرنىغا ئۆزىدىن بارغانسېرى يىراقلىشۋاتقان ئائىلە بەختىنى پۇراتتى . ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى ، يىغلىغۇسى ، ناله قىلغۇسى كەلدى ، لېكىن ئۇ غەيرەت بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى . ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ ئولتۇرغان جاۋ «بوۋاي»نىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشنى بايقىدى :

— نېمە بولدى ، تاغا ؟ — دېدى ئۇ مېھرىبانلىق بىلەن ، — مۇزلاپسىز ، چاي ئىچىڭ ، سىز كېپەكيۇزىدىنمۇ ؟

— ياق ، — دېدى ئەلا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن گەپنى چاقچاققا ئۆرۈپ ، — مەن كېپەكيۇزىدىن ئەمەس ، جىرىسيۇزىدىن !

جاۋ قاقاقلاپ كۈلدى ۋە «بوۋاي»نىڭ چاقچىقىنى ئايالىغا ئۆرۈپ بېرىۋىدى ، ئايالىمۇ قاقاقلاپ كۈلدى . شۇ چاغدىلا ئەلا ئۇلارغا خەنزۇ تىلىدا تاڭ دەۋرىدىكى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان بىر لەتىپىنى سۆزلەپ بەردى . ئەلا خەنزۇچە سۆزلىگەندىن كېيىنلا جاۋ ئۇنى تونۇۋالدى .

— ئەلا ، ئەلاغۇ سىز ؟ بۇ نېمىڭىز ؟ — ئۇ ئەلانىڭ ساقلىنى كۆرسەتتى . ئەلا ساقال ـ بۇرۇتنى يۇلۇپ ئالدى ـ دە :

— بۇ گىرىم ، مەن ھازىر ئارتىس ، مەن بىر ھايات تراگېدىيىسىدە رول ئېلىۋاتىمەن ! — دېدى . جاۋ ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى ئاچچىق تەنىدىن ئۇنىڭ قېچىپ يۇرگەنلىكىنى دەرھال چۈشەندى . ئۇنىڭ ئايالىمۇ دەرھال ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى يېپىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى .

— خەۋىرىم بار ، — دېدى خېلى جىملىقتىن كېيىن جاۋ گەپ باشلاپ ، — ئاغىنىڭىز ھاشىرنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋىرىم بار . يېقىندىلا ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق قوغداش بۆلۈمىدىكى ساۋاقداشلىرىم ماڭا ھەممە ئەھۋالنى ئېيتتى . سىزنىڭ تېخىچە تۇتۇلماي قېچىپ يۇرگىنىڭىزنى ئاڭلىغانىمەن .

— ئۇنداقتا ، باشقىلارنىڭ تۇتۇۋالغىنىدىن سىزنىڭ تۇتۇپ بەرگىنىڭىز ياخشى . مەن سىزگە ئۆزۈمنى مەلۇم قىلغىلى كەلدىم .

ئەلا سىناش نەزىرى بىلەن جاۋغا قارىدى ، جاۋ تاماكىسىنى ئوبدان شۇمۇرۇۋېلىپ ئەلانىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى ، دوستلارنىڭ تونۇش ـ سىرداش كۆزلىرى ئاۋازسىز سۆزلەشتى . جاۋنىڭ كۆزى : «ماڭا ئىشەن» دېسە ، ئەلانىڭ كۆزى : «سېنى ئايايمەن

مەن ! » دەيتتى .

— ماڭىمۇ تەس ، مەن سىياسىي بۆلۈمنىڭ بىر مەسئۇلى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېڭىدىن تەشكىللەنگەن «بىرگە زەربە بېرىش ، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» هەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش قوماندانلىق شتابىدىمۇ ۋەزىپەم بار . ۋەزىپە نۇقتىسىدىن قارىغاندا ، سىزنى كۆرۈپ تۇرۇپ تۇتۇپ بەرمەسلىك بىر جىنايەت ، لېكىن بىز ئادەم ، بىز دوست ، مەندىمۇ ۋىجدان ، هېسسىيات بار ـ دە . سىز مەندىن ياردەم كۈتۈپ كەپسىز . مەن تەشكىل ئالدىدا خاتالىق ئۆتكۈزسەممۇ مەيلى ، ۋىجدانىمغا خىلاپ ئىش قىلالمايمەن . سىزگە ياردەم قىلمەن . مەيلى نېمە بولسا بولسۇن ، مەن سىزنى ئۆز ئۆيۈمدە بالايىئاپەت ئۆتۈپ كەتكۈچە ساقلىيالايمەن .

— لېكىن ، مەن سىزدىن يالغۇزلا پاناهلىق تىلەپ كەلمىدىم . ئۆلۈمگە هۆكۈم قىلىنغانلارنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشتا ياردەم تەلەپ قىلىپ كەلدىم .

جاۋ ئەلاغا تىكىلىپ قارىدى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرى يەنە سۆزلەشتى : جاۋنىڭ كۆزى : «مېنى تەڭقىسلىقتا قويدىڭىز» دېسە ، ئەلانىڭ كۆزى : «مەن ئۇلار بىلەن بىر تەن ، بىر جان» دېمەكتە ئىدى .

— سىزچە ، ئۇلار گۇناهسىزمۇ ؟

— ماڭا ئوخشاشلا گۇناهسىز ، لاۋ جاۋ ، بىز هېلىقى رەقىپ جۇرىنىنىڭ تۆھمىتى بىلەن قارىلانغان ، بىلەمسىز ، «ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات» دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس ، سىز مۇنۇ خەتنى ئوقۇپ كۆرۈڭ ، هاشىر يەتتە قېتىم سوراق قىلىنغان ، ئەڭ ئاخىرقى سوراقتا ئۇ نامەت بىلەن يۈزلەشتۈرۈلگەن . نامەت يۈزمۈيۈز قاراپ تۇرۇپ يالغان ئەنزە توقۇغان . ماناپ ئىسمىلىك بىرى تاياق ، ئازابقا چىدىماستىن بۇ يالغان ئەنزىنى ئىقرار قىلىپ قول قويغان . سىز مۇنۇ قانغا مىلەنگەن خەتنى ئوقۇپ چىقىڭ ، بۇ هاشىرنىڭ

تۇرمىدە تۇرۇپ يازغان خاتىرىسى . بۇ خاتىرىنى تۇرمىدىن ئېلىپ چىققان بالا تۇنۇگۈن كېچىدە قاچقۇن سۇپىتىدە ئېتىلغان !

ئەلا ھاشىر ، رەقىپ ، ساۋۇتوفلار توغرىسىدا ، رەخمەتجاننىڭ ئېتىلىشى ، ئۆزىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى توغرىسىدا لاۋ جاۋغا تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى . لاۋ جاۋ خىيالچانلىق بىلەن ئەلادىن سورىدى :

— ھاشىر راستىنلا شۇنداق سادىق ، رەقىپ سۈيقەستچى ، ساۋۇتوف بىلەن سىز ئىلىمگە بېرىلگەن ئاق كۆڭۈل ئادەملەر بولىدىغان بولساڭلار ، بۇ بىر جىددىي ھەرىكەت قىلمىسا بولمايدىغان ئەھۋال ئىكەن . لېكىن ، ئوبلاستتا بۇ ئىش ھەل بولمايدۇ . مەن سىزنى ھەربىي ماشىنا بىلەن ھەربىيچە كىيىندۈرۈپ يولغا سالاي ، سىز ئاپتونوم رايونلۇق «ھەرىكەتكە قوماندانلىق قىلىش شتابى»دىكى لى فامىلىلىك باشلىق بىلەن كۆرۈشسىز ، لاۋلى مېنىڭ يېقىن دوستۇم ، ئۇمۇ مىللىي رايوندا ئۇزاق ئىشلىگەن . ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ، ئۇيغۇر تىلىغا ھەۋىسى كۈچلۈك بىر زىيالىي . قەلبى ياخشى بولغاچقىلا ، قوماندانلىق شتابىغا قويۇلغان . ئۇ سىزنى بىر ئامال قىلىپ ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئاساسىي مەسئۇللىرى بىلەن ئۇچراشتۇرىدۇ . ھازىر جىنايەتچىلەرنى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىش ھوقۇقى ئاپتونوم رايونغا چۈشۈرۈلدى . ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇقسا ، ئۇلار دەرھال تۇزىتىشى مۇمكىن .

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتتى . ئەلا لاۋ جاۋنىڭ ھىمايىسىدە كېچىك ماشىنىدا يۇرۇپ نۇرغۇن ئەھۋاللارنى ئۇقتى ، گۈزەلئاينى ئادىلە قۇتۇلدۇرۇپ بالىسى بىلەن بىللە ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ-تۇ . رازىيە قويۇپ بېرىلگەنىكەن ، تۇرمىدىن چىقماي تۇرۇۋاپتۇ . ئۇ : «تولۇق ئاقلىنىڭلار چىقىمەن ، كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى دېگەن خۇلاسىگە رازى ئەمەسمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ . ئوسمان قارامىلىق بىلەن تۇرمىدىن قېچىپ ، دېرەكسىز يوقىلىپتۇ .

ھاشىر بىلەن رازىيە جازىدۇڭچە[1] ئالاقىلىشىپ ، ياشلىقىدا ئۇزۇلۇپ قالغان «مۇھەببەت رىشتىسى»نى قايتىدىن ئۇلىۋېلىپ ، قىيىن شارائىتتا «بەختلىك كۈن» ئۆتكۈزۈۋاتىپتۇ . ساۋۇتوف بىلەن نادەروف ئۆزلىرى ئۈستىدىكى بۇ . «ئۇقۇشماسلىق»قا قاتتىق نارازى بولۇشۇپ ئاپتونوم رايون ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىگە كەينى - كەيندىن ئەرز بېرىۋاتىپتۇ . ھاشىر خۇددى ئۆز خېتىدە يازغىنىدەك ، بۇ «ئەگرى - توقايلىق»نى سەۋر - تاقەت ۋە ئىشەنچ ، ئۇمىدۋارلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىپتۇ . قۇرماش قاتتىق قىيىن - قىستاق زەربىسىدىن ئېسىنى يوقتىپ قويغان ئوخشايدۇ ، ئۇ كەچ كىرگىچىلا بېشىنى چاتىرىقىغا ساڭگىلىتىپ ، ئۇن - تىنسىز خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ كۈنلەرنى ئۆتكۈزگۈدەك . تاشپولات يىگىرمە تۆت كىشىلىك ياتاقتا «ئەگەشكۈچىلەر» قاتارىدا ئىكەن ، ئەلانۇرنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ ئاپىرىپ ئۆز ئىدارىسىگە كۈرەش قىلىشقا تاپشۇرغانىكەن ، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا قاچقان ئوخشايدۇ...

ئەلا بۇ خەۋەرلەرنى رازىيەنىڭ دادىسىغا چىقارتقان خەتلىرى ، زۇلخۇمارنىڭ ئالدىراپ - تېنەپ كوچىدىلا ئېيتىپ بەرگەن سۆزلىرىدىن ئاڭلىدى .

ئەلا ئېتىنى خەنزۇ بازىرىدىكى ئەيسىرەم دېگىدە ئۇچراشقان يېزىلىق بالىدىن زۇلىيانىڭ ئائىلىسىگە (زۇلىيا ئۆزى ناھىيە تۇرمىسىدە ئىكەن) چىقىرىۋەتتى . زۇلىيا ئائىلىسى ئاتىنى ئەلۋەتتە ئىگىسىگە تاپشۇرىدۇ . ئۇ شۇ كۈنى كېچىلەپ ئۇرۇمچىگە كېسەل يۆتكىگەن ھەربىي دوختۇر ماشىنىسى بىلەن يولغا چىقتى .

ماشىنا بايانداىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئەلانىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئازابتىن تىترىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ھاياتقا مەنە ۋە خۇشاللىق بېغىشلىغۇچى يېقىنلىرىنىڭ ھەممىسىلا مۇشۇ كەينىدە قالغان غۇلجا

---

① جازىدۇڭچە — «قىزىل قىيا» رومانىدىكى تۇرمە ئىسمى .

شەھىرىنىڭ ئەڭ قاراڭغۇ ، قورقۇنچلۇق ، ۋەھىمىلىك يەرلىرىدە تۇرماقتا . باغلىرى ، پاكىز كوچىلىرى ، ئازادە ئۆيلىرى ، مېھماندوست ، ئاق كۆڭۈل ئادەملىرى بىلەن كىشىلەرگە «جەننەت» بولۇپ تۇيۇلغان بۇ گۈزەل شەھەردىن بۇگۈن ئۇنىڭ دوستلىرى — يېقىنلىرىغا پاناھ جاي تېپىلمىدى . ئۆز ئاتا - بوۋىلىرى سېپىل چۆرۈپ ، باغ ياساپ ، ئۆستەڭ چېپىپ ئۆز تەرى بىلەن كۆكلەتكەن بۇ شەھەر ، بۇگۈن ئۇلارغا يات . مەنچىڭ ھۆكۈمدارلىرىنىڭ چىدىغۇسىز زۇلمى دەستىدىن قولىغا قورال ئېلىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن سادىر ، ئەلاخان ئەۋلادلىرى بۇگۈن پاناھسىز ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چېكىدىن ئاشقان مىللىي زۇلمى جېنىغا پاتقانلىقى ئۈچۈن ئىنسانىي ھوقۇق ، ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيە ئۈچۈن قولىغا قورال ئېلىپ جەڭ قىلغان ئەزىمەتلەر بۇگۈن گۇناھكار ! بۇنداق ئادالەتسىزلىكنى چەكلەيدىغان بىرەر كۈچىنىڭ ئۆز يۈرتىدىن تېپىلمىغانلىقى ، ئەلا ئۇچۇن چەكسىز ئازاب !...

ئۇ بارغانسېرى يىراقلىشىۋاتقان شەھىرىگە ، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ، پاكىز تۇپراق ، ساپ ھاۋا ، شوخ ۋە شىپالىق سۈيىدە ئۇنى چوڭ قىلغان ئىلى ۋادىسىغا تويماستىن قايتا - قايتىلاپ قارىدى . كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكۈلدى ، ئۇ ئۆزىنى زادىلا تۇتۇۋالالماي ، ئۆپكە - ئۆپكىسىنى باسالماي يىغلىدى .

بېشى چېكىلەنگەن ، ھەربىيچە جۇۋىغا ئورۇنۇپ ماشىنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىگىز ئۇستىدە يېنىچە ياتقان ئادەم ئەلاغا قاراپ قويۇپ سورىدى :

— يىگىت ، نېمىگە يىغلايسەن ؟ ھەربىي دېگەنگە مۇنداق يىغا ياراشمايتتىغۇ ؟

ئەلا شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ھەربىي كىيىمىدە ئىكەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى . ئۇ ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغان چاسا يۈز ، لەۋلىرى قېلىن ۋە قاپقارا كەلگەن بۇ ئادەمدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ تەتۇر

قارىۋالدى .

— ئېيتقىنا ، قانداق بىر كۆڭۈل ئاغرىقىغا يولۇقتۇڭ ؟

ئەلا قاتتىق ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ پەس ئاۋازدا :

— ئاپام ئېغىر هالدا ياتىدۇ ، مەن قايتىپ كەلگۈچە هايات تۇرامدۇ ، يوق ! — دېدى . ئۇنىڭ «ئاپام» دېگىنىنى بىر ئۆزىلا چۈشىنىدۇ . بۇ «ئاپا» تۇرمىدىكى يېقىنلىرى ئەلۋەتتە .

— قانداق ۋەزىپە بىلەن ماڭدىڭ ، يېگىت ؟

— ئاپامغا دورا ئىزدەپ .

— نېمە . شۇنداق چوڭ شەهەردە تېپىلمىغۇدەك قانداق دورـ كەن ئۇ ؟

— تېپىلمىدى ، ئاۋادا ئۇرۇمچىدىمۇ تېپىلمىسا بېيجىڭغا بارىمەن .

— هىم ، مۇنداق دېگىن ، ئۇنداق بولسا يىغلىساڭ بولمىدـ كەن ، يىغلىساڭ ماڭا دەخلىسى يوق ، يىغلاۋەرگىن !

ئۇ ئادەم ئەلاغا مەنىلىك قاراپ قويدى . ئەلانىڭمۇ ئۇ ئادەمدىن گەپ سورىغۇسى كەلدى :

— سىز ياردىرمۇ ، ئاكا ؟

— هەئە .

— قاچاندىن بېرى ؟

— يىگىرمە تۆت يىلدىن بېرى .

— مىللىي ئارمىيىنىڭ كونا ئوفىتسېرلىرىدىن ئىكەنسىز ـ دە ؟

— كونا ئوفىتسېر ئەمەس ، كونا جەڭچىسى .

— شىخو سوقۇشىدا يارىلانغانمۇ ؟

— هەئە .

— باتالیون كومانىرىڭلار نادىروفمىدى ؟

— سەن نادىروفنى نەدىن بىلىسەن ؟ — هېلىقى ئادەم چۆـ

چۇپ ، هودۇقۇپ سوربدى .
— ئۇ ئادەم بىزگە يېقىن تۇغقان بولىدۇ .
— نادىروفنى يوقلاپ تۇرۇۋاتامسەن ؟
— ئەلۋەتتە ، ئەمما ئەھۋالى ياخشى ئەمەس .
— بىلمەن ، ژابال بولدى . ناھايىتى ياخشى ئادەم ئىدى . ئامال قانچە ، قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ .
— راست گەپنى قىلىشمۇ كەلمەمدۇ ؟ سىز ئۆزىڭىزنىڭ كومۇنىستلىقىڭىز بىلەن ئۇنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىگە كېپىللىك قىلالمامسىز ؟
— سەن ئۆزۇڭچۇ ، سەن قىلالامسەن ؟
— مەن قىلالايمەن . زۆرۈر تېپىلغاندا ، جېنىمدىن كېچىپ تۇرۇپ ئۇنى قوغداشقا تەييارمەن !
— مۇنداق دە ، سەن ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىك قىلىپ يەنە قولىغا قورال ئالماقچى بولغانلىقىنى يالغان دېمەكچىمۇ سەن ؟
— شۇنداق ، پۈتۈنلەي يالغان !
— «ھاشىر ، نادىروف ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى» يالغان دەمسىنا ؟ بۇ بېكىتىلىپ بولغان ئەنزىنى ئاغدۇرالىغۇدەك سەندە قانداق پاكىت ـ ئاساسلار بار ؟ مەن مانا نەق ئاشۇ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تۇتۇش جەريانىدا كونا جاراھىتىمنى قوزغىتىۋالغان . سەن بىلىپ قوي ، بۇنداق بىلجىرلاش بىلەن بېشىڭغا بالا تاپسەن !
ئۇنىڭ قېلىن ، قارا كالپۇكلىرى تىترىدى ، ئۇ يۇقىرىقى گەپلەرنى ئېيتقاندا خۇددى ھازىرلا ئەلاغا ئېتىلىدىغاندەك ئورنىدىن تېپىرلاپ ئۆرە بولدى ، مۇشتۇملىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى .
— خاپا بولماڭ ، ئاكا ! — دېدى ئەلا كۆڭلىدە پەيدا بولغان غەزىپىنى تەستە يوشۇرۇپ ، — بىر ئادەمنى قارىلاش ياكى ئاقلاش ھېسسىيات بىلەن پۈتمەيدۇ ـ دە ، يالغان دېگەنىكەنمەن ، مېنىڭمۇ ئۆزۈم تايىنىدىغان پاكىتلىرىم باردۇ ، بەلكى .

— بۇ مۇمكىن ئەمەس !
— سىز پاكىت دەۋالغان ھېلىقى ماتېرىيال يالغان ، ياسالغان بولسىچۇ ؟
— سەن ئۇ ماتېرىيالنى كۆرمىگەن تۇرساڭ نەدىن بىلىسەن ؟
— كۆرمىگەنلىكىمنى سىز نەدىن بىلىسىز ؟
— ئۆزۈڭ نېمە خىزمەت قىلىسەن زادى ، ئېيتقىنا ؟
— بۇنى بىلىشىڭ سىزگە ھېچ زۆرۈرىيىتى يوق . سىز ھەربىي ئادەم ، بۇنى چۈشىنىسىز .

يارىدار ئادەم جىم بولۇپ قالدى . ئۇ شۇ جىم بولغىنىچە شىخودا ھەربىي مېھمانخانا ياتقىدا ئەلاغا قايتىلاپ گەپ قىلدى :
— سەن تېخى ياش ، زەربىگە ئۇچرىمىغان ، باتۇرلۇق قىلدىم دەپ ھەر قىسما گەپلەرنى قىلمۇبرىسەن ، بىزدەك سىنىپىي كۈرەشـ ـنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدا چېنىققان بولساڭ ، پانتۇركىستلارنى تازىلاش ، ئوڭچى ، يەرلىك مىللەتچىلەر بىلەن كۈرەش قىلىش قاتارلىق ھەربىكەتلەرگە قاتناشقان بولساڭ ، بىلەتتىڭ . پانتۇركىزم بىر كۈنمۇ ئۇخلىمىدى ، ئېلىخان تۆرە بىلەن ساۋۈت دامولللىنىڭ روھى ھەممە يەرنى كېزىپ يۈرىدۇ . ئۇلارنىڭ ئادەملىرى تېخىچە يەڭ ئىچىدە خەنجەر ساقلاپ يۈرمەكتە . مىڭ جاپا بىلەن قۇرۇپ چىققان قىزىل ھاكىمىيەتنى ئۇلاردىن قوغدىماق بىزنىڭ بۇرچـ ـمىز . مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى جەريانىدىكى قىسمەن قالايمىقانچـ ـلىقتىن پايدىلىنىپ ، بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ يوشۇرۇن ئالاقە ئورنىتىپ تەشكىلات قۇرغانلىقى راست ، بۇ بىر پاكىت . ئۇلاردىن يۈزى ، ھەتتا مىڭنى ئانقانغا بىز خەق تۈگەپ كەتمەيمىز ، بەلكى خاتىرجەم ، تېخىمۇ بەختلىك بولالايمىز !.

ئەلا ئالدىدىكى ئىسسىق چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن قوزغىلىۋاتقان تىترەكنى ئاران باسالىدى ـ دە :

— ناۋادا ، بىز ئارتۇقچە گۇمانخور بولۇپ قالساقچۇ ؟ ئۆزەمىزنىڭ ئەڭ ياراملىق ئادەملىرىمىزنى سۈيىقەستچىلەرنىڭ تۆھمىتىلىرىگە ئىشىنىپ دۇشمەن قىلىۋالغان بولساقچۇ ؟ ئۇ چاغدا ئۇلارنىڭ يۈزنى ئەمەس ، بىرنى ئۆلتۈرۈشمۇ كەچۈرگۈسىز گۇناھ ، سىز بۇ ئىشنىڭ مۇشۇ تەرىپىنى ئويلاپ باققانمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

ياردار ياتقان كارىۋىتىنى غىچىرلىتىپ يېرىم ئۆرە بولدى ، ئۇ تەرىنى تۇرۇپ مۇشتۇمىنى پۈلاڭلاتتى .

— ئالايىلۇق ، نادىروفىنى ! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن ، — مۇشۇ شىخودا بولغان سوقۇشتا قەھرىمانلىق قىلغانىدى ، لېكىن ھازىرچۇ ؟ لىيۇ شاۋچى ، پەڭ دېخۇەيدەك ئادەملەر ئۆزگىرىپ پارتىيىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ دۇشمىنىگە ئايلانغان يەردە ، نادىروفلار ئۆزگەرمەيتتىمۇ ؟ باشقا چوڭ دۇشمەنلەر نېمە قىلغان بولسا ، نادىروفلار شۇنى قىلغان . ئۇلار ۋەتەننى پارچىلىماقچى ، خەلقنى قۇلىلۇققا ئىتتىرمەكچى ، قىسقىسى بىزگە بالايىئاپەت كەلتۈرمەكچى . ئۇلارنى ئاقلىماقچى بولغان ئادەم ، خەلقنىڭ ئەشەددىي دۇشمىنى !

— خاتالىشىۋاتىسىز ! — دېدى ئەلامۇ ئىختىيارسىز ئەسەبىيلىشىپ ، — ئەكسىچە ، ئۇلارنى قارىلىغان ئادەم خەلقنىڭ دۇشمىنى !

— نېمە دەۋاتىسەن ، ئەشەددىي ئوڭچى !

— سەن نېمە دېگەن بولساڭ شۇنىڭ تەتۈرىنى !

— مەن سېنى تۈتۈپ بېرىمەن . سەن خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ جەڭچىسى ئەمەسسەن . خەتەرلىك دۇشمەنسەن ، مەن سېنى جەزمەن تۈتۈپ بېرىمەن !

— مەنمۇ سەندەكلەردىن بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە تەلەپ قىلمايمەن ! سەنلەر تۈتۈپ بېرىش ، ئۆلتۈرۈش ھېسابىغا مەنسەپ ، ئورۇنغا ئىگە بولغانلار ، خەلقە بالايىئاپەت سەندەكلەردىن كېلىدۇ !

قوشنا ئۆيدىن ئىككى كىشى كىرگەندىن كېيىن ئۇلار جىم

بولۇپ قېلىشتى . يارىدار جالاقلاپ تىترەپ ، ئازاب بىلەن ھاسىراپ تاماكا چېكەتتى . ئەلا بولسا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قولىدىكى كىتابنى مەقسەتسىز ۋاراقلايتتى .

ئەلانىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى . ئۇ ئۇرۇمچى - غۇلجا تاشيولىغا چىقىپ مەقسەتسىزلا ئۇزاق ماڭدى . ئۇنىڭ يادىغا نادىروفنىڭ شىخو ئۇرۇشى توغرىسىدىكى ھېكايىلىرى كەلدى : مۇشۇ شەھەرنىڭ چېتىدىكى سازلىقتا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى گومىنداڭنىڭ جاھىل قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلغان . دۇشمەن پوتىينىنى پارتلىتىش ئۈچۈن قانچە يىگىتلەر قۇربان بولغان ، خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئەلنىڭ ئېسىل پەرزەنتلىرى قانچىلىك قانلارنى تۆككەن ، قانچىلارنىڭ جەسەتلىرى چۆللەردە نام - نىشانسىز قېلىپ قالغان··· بۇگۈن شۇ جەڭلەردە يارىلانغان بىر جەڭچى ئۆز سەپداشلىرىغا ، ئۆز خەلقىگە ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالغان . ئۇنى شۇنداق ئىشەنچ ۋە سەمىمىيەتتىن مەھرۇم قىلغان قانداق بىر كۈچ ؟ بۇ كۈچ ئۇزلۇكسىز ئېلىپ بېرىلغان سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ ئىلھامى ئەمەسمىدۇ ؟ يەنە مۇشۇنداق «ئىنقىلاب» بولۇۋېرىدىغان بولسا ، دوستلار ، بىر ئائىلىدىكى ئاتا - ئانا ، بالايۇۋاقىلار··· مۇ بىر - بىرىگە ئىشەنمەيدىغان ، بىر - بىرى بىلەن دۇشمەنلىشىدىغان بولۇپ كېتەرمۇ - ھە ؟ ئىنسانلارنى بىر - بىرى بىلەن دۇشمەنلەشتۇرۇشنىڭ جەمئىيەت ، ھاياتلىق ئۈچۈن پاجىئەدىنمۇ باشقا رولى بارمىدۇ ؟ ئەلانىڭ ساۋاقداشلىرى ، يۇرتىدىكى دېھقانلار ، نادىروفنىڭ سەپداشلىرى بۇرۇن ئىناق سەمىمىي قېرىندىداشلاردىن ئىدى ، بۇگۈن ئۇلار نېمىشقا بىر - بىرىگە دۇشمەن ، بىر - بىرىنى يوقتىش ، ئۆلتۈرۈش كويىدا ؟

ئەلا كوچىدا مېڭىپ يۇرۇپ ئۆزى ياشاۋاتقان ئاشۇ «ئىنقىلاب شائىتى» ، بۇ «شائىت»نى پەيدا قىلغان ئادەملەر توغرىسىدا ئۇزاق ئويلاندى .

ئۇرۇمچىدە ئۇ لاۋ جاۋنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىنى ئىشلەتمەستىن «داۋالانغىلى كەتتى» دېگەن تونۇشتۇرۇش بىلەن ئوتتۇرا كۆۋرۈك-تىكى «ئاممىۋى مېھمانخانا»نىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە ئىككى كارىۋاتلىق بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتى . مېھمانخانا پاسكىنا ، تەرتىپسىز ۋە ھەر خىل ئىش بىلەن كەلگەن خىلمۇخىل ئادەملەر بىلەن تولغان-دى . ئۇ ئەتىسى پىيادە يۇرۇپ ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومى-تېت بىناسى ئالدىغا كەلدى . نەمىن ، داشمىن ، بەيخۇاسۇندىكى ئەخلەت دۆۋىلىرى ، ئاشخانىلاردا بىر قاچا ناچار تاماق ئۈچۈن ئۆچىرەت تۇرۇشقان ، ئۆرە تۇرۇپ تاماق يېيىشۋاتقان ، ناچار كى-يىنگەن ئادەملەر ، ئاپتوبۇس بېكەتلىرىدىكى قالايمىقانچىلىق ، ئىدا-رىلەردىكى رەسمىيەتچىلىك ، ئادەملەر مۇناسىۋەتسىزلىكى قوپاللىق... ئۇنى بۇ شەھەردىن ئوڭايلا زېرىكتۈرۈپ قويدى . ئۇ لاۋجاۋنىڭ خېتىنى ئېلىپ لى فامىلىلىك ئادەمنى نۇرغۇن ئىزدىدى ، لېكىن تاپالمىدى . پەقەت يېرىم ئاي ئۆتكەندىن كېيىنلا ئۇ يەنىلا غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ ھەربىي رايونغا خىزمەت-كە تەقسىم قىلىنغان «ساۋاقداش»لىرىنىڭ ياردىمى ئارقىلىق ، لى فامىلىلىك ئادەم بىلەن كۆرۈشەلىدى . ئۇ خام سېمىز ، پاناقراق ، ئىككى قوۋۇزى سالپىيىپ تۇرىدىغان ، قىرىقتىن ئاشقان ، قىز-غىن ، ئېغىر - بېسىق ئادەم ئىكەن .

ئەلا ئۇنىڭغا دوستلىرى ، نادىروق ، ساۋۇتوفلار توغرىسىدىكى ھەممە گەپلىرىنى ، ھاشىرنىڭ خېتىدىكى ئۆزلىرىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىق توغرىسىدىكى يامان خەۋەرنى يېرىم كۈن سۆزلىدى . لاۋلى ئەلانىڭ سۆزلىرىدىكى پىكىرنىڭ ئېنىقلىقى ، ئىخچاملىقى ، ئاتالغۇلارنى جايى - جايىدا قوللىنىشى قاتارلىق تىل سەنئىتى جەھەتتىكى ماھارىتىگە دىققەت قىلىپ ، قويۇلغان مەسىلىلەرنىڭ جىددىيلىكى ، تېز ھەل قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكى قاتارلىق تەرەپلەرگە دىققەت قىلمىدى . ئەلا سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ئۇ چوڭقۇر ئوي-

لانغان بولۇپ ئۇزاققىچە كۆزلىرىنى يۇمۇپ ، تاماكا چېكىپ جىم ئولتۇردى . ئاخىر ئۇ ئەلانىڭ ، «ھاشىر ، نادىروف ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى دېگەن ياسالما ئويۇنىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى توغرىسىدا» دېگەن ماۋزۇلۇق يازما دوكلاتىنى قولىغا ئالدى . دوكلات ئىككى خىل يېزىقتا يېزىلغانىدى . لاۋلى دوكلاتلارنى چىرايلىق قاتلاپ ، ئالدىرىماستىن قارا سومكىسىغا سالدى :

— ماقۇل ، مەن لاۋ جاۋنىڭ دېگىنى بويىچە بۇ ئەھۋالنى ئاساسلىق رەھبەرلەرنىڭ ئۆزىگە يەتكۈزەي ، مەن شۇ رەھبەرنىڭ كاتىپلىرىنىڭ بىرى ، ۋەزىپەم نەق مۇشۇنداق ئىشلار بويىچە ئۇ كىشىگە ياردەم قىلىش ، — دېدى .

— لاۋلى ، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى . ئاڭلىسام ھۆكۈم مۇشۇ يەردىلا چىقىرىلغۇدەك ، شۇنداقمۇ ؟

— ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىشنى بېكىتىدىغان گۇرۇپپا بار ، گۇرۇپپا مۇزاكىرە قىلىدۇ ، ئاساسىي رەھبەر قول قويىدۇ . مەن يېقىندا بولغان مۇزاكىرىلەرگە قاتناشتىم . ھاشىر ، نادىروف ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىنىڭ ماتېرىيالى تۇرغۇزۇلدى ، لېكىن تېخى مۇزاكىرىگە قويۇلمىدى . مۇزاكىرىدىن بۇرۇن مەن باشلىققا بۇ ئىشنى چوقۇم مەلۇم قىلىمەن ، ھېچبولمىغاندا دېلونى قايتا تەكشۈرۈپ كۆرۈشكە بولىدۇ .

كەم سۆز ، پىكرى ئېنىق بۇ ئادەمگە ئەلا ئىشەندى . ئۇ «ئامېرىكا مەھمانخانا»دىن باشقا مېھمانخانىغا — بېيىمىگە يۆتكىلىپ كېلىۋالدى . چۈنكى بۇ مېھمانخانىنى تەكشۈرۈش كۆپ بولمايتتى . بۇ يەر بىخەتەر ئىدى . لېكىن ، بىخەتەر بولغىنى بىلەن زېرىكىشلىك ئىدى . ئۇنىڭغا نە ئوقۇغۇدەك كىتاب ، نە ئۆگەنگۈدەك چەت ئەل تىلى ماتېرىيالى يوق ئىدى . ئۇ لاۋلىدىن ئېلىۋالغان قېلىن دەپتەرگە خاتىرە يېزىشقا باشلىدى . ئۇ خاتىرجەملىكتىن ئايرىلغاندىن بېرى خاتىرە يېزىشنى توختىتىپ قويغانىدى . خاتىرە يېزىش ئۇنىڭ

ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ، چۈنكى ئۇ خاتىرە يېزىش جەريانىدا دوستلىرى ، يېقىنلىرى بىلەن سىردىشالايدۇ ، ھايات توغرىسىدا ، كەلگۈسى توغرىسىدا قىلغان خىياللىرىنى قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈپ ، كۆڭۈل دىمىقتىلىقىدىن قۇتۇلالايدۇ .

ئۇ بەش كۈن خاتىرە يازدى ، خاتىرىسى تۈيۈقسىز يەنە ئۈزۈلۈپ قالدى ، چۈنكى لاۋلى ناھايىتى بىئارام ھالدا كىرىپ كېلىپ ئۇنىڭغا شۇم خەۋەر يەتكۈزدى . ھاشىر ، نادىروف گۈرۈھى توغرىسىدىكى دېلو مۇزاكىرە قىلىنغان ، ھاشىر ، نادىروف ، ساۋۇتوفلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنىدى . ئەلا خۇددى تۈيۈقسىز ئوق تەگكەندەك گاڭگىرىدى ، ئازابلاندى :

— لاۋلى ، مېنى ئاشۇ ئاساسىي رەھبەر بىلەن كۆرۈشتۈرۈڭ ، مەن ئۇنىڭغا ئىشىنىمەن ، ھېچبولمىسا ئىككى يىل كېچىكتۈرۈشكە قوشۇلىدۇ !

لاۋلىنىڭ بېشى چۈشتى ، ئاخىر ئۇ ئەلانى باشلاپ ماڭدى . ئەلا ئۆزىنىڭ نەگە كېلىپ قالغىنىنى بىلمەيتتى . ئۇ خۇددى ئۆزىنى ئانقىلى ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك خۇدىنى يوقىتىپ قويغان . لاۋلى قوڭۇر خۇرۇم مىخلانغان ئېغىر ئىشىكنى كۆرسىتىپ :

— كىرىڭ ، ھەممە ئىش قائىدە بويىچە بولسۇن ! — دېدى .

ئەلا ئىشىكنى چەكتى ، ئىشىك ئىچىدىن :

— ھە ! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىشى بىلەن ئەلا ئۆيگە كىرىپ ھەربىيچە چاس بېرىپ :

— دوكلات ! — دېدى .

— ھە ، نېمە ئىش ؟ — دەپ سورىدى پاكىز كىيىنگەن ، ئېگىز بوي ، ئاق يۈز ، قاراقاش ، ئەللىك نەچچە ياشلىق ئادەم ئالدىدا تىك تۇرغان «جەڭچى»گە پەرۋاسىز قاراپ قويۇپ .

— مەن سىزگە جىددىي بىر ئىشنى دوكلات قىلغىلى كىردىم .

— نېمە گەپ؟ — باشلىق ئەلاغا تىكىلىپ قارىدى.

— غۇلجىدىن «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ ئەيىبلىنىپ، ئەنزىسى بۇ يەرگە كەلگەن ھاشىر، نادىروف، ساۋۇتوفلار پۇتۇنلەي گۇناھسىز!

— سارائمۇ سەن؟

— ياق ساقمەن، يۈز پىرسەنت ئىشەنچ بىلەن ئېيتىمەن: ئۇلار ياخشى ئادەملەر، ئۇلار خاتا ھالدا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىندى! باشلىقنىڭ ئاچچىقى كەلدى، ئۇ قوپاللىق بىلەن قولىنى شىلتىدى:

— كاللىسى جايىدا ئەمەسقۇ، بۇنىڭ!

— ياق، مېنى ئېتىۋېتىڭ، مەن راست گەپ قىلىۋاتىمەن، كېيىن پۇشايمان قىلىسىز، پارتىيە، خەلقنىڭ ئەڭ ياخشى ئوغۇلىرىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇۋاتىسىز. ئۇلار تېپىلغۇسىز ياخشى ئادەملەر!

باشلىق «جەڭچى»نىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى:

— مىللىتىڭ نېمە؟

— ئۇيغۇر!

— سەن قايسى قىسمدىن؟

— مەن ھەربىي ئەمەسمەن! — دېدى ئەلا بېشىدىن ھەربىيچە شەپكىسىنى يۇلۇپ ئېلىپ، — مەن ئوقۇتقۇچى، سىز بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈنلا ھەربىيچە كىيىنىۋالدىم. مانا بۇ مەن ئاقلاۋاتقان جىنايەتچىلەرنىڭ تۈرمىدىن چىقارغان خېتى!

ئەلا قانغا مىلەنگەن خەتنى ئېچىپ، باشلىققا ئىككى قوللاپ سۇندى. باشلىق ئورنىدىن تۇرۇپ ئەلاغا تىكىلگەن پېتى ئۇنىڭغا قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن، قاپىقىدىن مۇز ياغاتتى. ئۇ ئەلانى دەرھال قولغا ئېلىش توغرۇلۇق بۇيرۇق بېرىشى مۇمكىن ئىدى. نەق شۇ چاغدا، بىر ئايال ئىشىكتىن ئېتىلىپ

كىرىپ كەلدى .

— سىلىكىيوەن ! — دېدى كىرگەن ئايال ئەلاغا يالت قىلىپ قاراپ قويۇپ ، — بۇ بىر جىددىي ئىشكەن ، مەن سىزگە يالۋۇراي ، مۇنۇ يالغان جەڭچىنى كەچۈرۈڭ !

باشلىق بىردىنلا يۇمشىدى ، ئۇ كۇلۇپ تۇرۇپ ئەلاغا چىقىپ كېتىشنى ئىشارەت قىلدى . ئەلا چىقىپ كېتىۋېتىپ چىرايلىق ئايالغا مىننەتدارلىق بىلەن كۇلۇمسىرەپ قارىدى :

— رەھمەت ، شياۋلى ! — دېدى ئۇ ئۇيغۇر تىلىدا .

ئەلا باشلىقنىڭ :

— شياۋلى ، تازا ۋاقتىدا كەلدىڭىز ـ ھە ، يولدىشىڭىز قېنى ؟ — دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدى .

سىرتتا ئۇنى لاۋلى كۇتۇۋالدى . ئۇ ئەھۋالنى ئەلاغا قىسقىچىلا تونۇشتۇردى : ئەلا بىلەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا بىللە ئىشلىگەن ، ئەلاغا خەنزۇ تىلى ئۆگەتكەن ، ئەلانى تولىمۇ قەدىرلەيدىغان لى مۇئەللىم ھازىر بىر مۇھىم ئادەمنىڭ ئايالىكەن . ئۇ ئادەم مۇنۇ باشلىقنىڭ بىردىنبىر گەپ يېگۈزەلەيدىغان دوستى ئىكەن ، ئەلانىڭ ساۋاقداشلىرى مەسلىھەتلىشىپ بۇ جىددىي پەيتتە بۇ ئاخىرقى «كوزىر »نى ئاتقانىكەن .

— خاتىرجەم بولۇڭ ، ئەمدى بۇ ئەنزە قايتىدىن تەكشۈرۈلىدۇ ، — دېدى لاۋلى ئەلا بىلەن كۆرۈشكەندىن بېرى تۇنجى قېتىم كۇلۇمسىرەپ ، — لاۋئەي ، بۇگۈن بىزنىڭكىدە دوستلار بىلەن تاماقتا بىللە بولۇڭ ، ئەمدى خاتىرجەم بولۇڭ ، شياۋلى بىزنىڭ باشلىقنى بەك ئوڭاي گەپكە كىرگۈزەلەيدۇ .

بۇ گەپكە ئەلا ھەيران . چۈنكى ، ئۇنىڭ بارلىق پاكىتلىرى ، تىرىشچانلىقلىرى ، چىرايلىق ئايالىنىڭ بىر يېقىملىق كۇلكىسىچىلىك رول ئوينىيالمىغانىدى .

تۆتىنچى باب قىساس

1

ماي ئېيىنىڭ ئاخىرىدا ئىلى باغلىرى چېچەكلەر بىلەن چۈمـ
كىلىدۇ . ئاق ، ھال رەڭلىك ئالما چېچەكلىرى ، قىزغۇچ ئۆرۈك
چېچەكلىرى ، قارىياغاچ پۈرلىرى ، سۆگەتلەرنىڭ توق يېشىل يو-
پۇرماقلىق چوكان - جالالىرى ، قىرلاردىكى يۇمران مايسىلار بىلەن
قوشۇلۇپ كىشىگە زوق بېغىشلايدىغان مەنزىرە پەيدا قىلىدۇ . غۇلجا
شەھىرى مانا شۇ باھار مەنزىرىسى ئىچىدە قاراڭغۇلىشىۋاتقان باغلـ-
رى ، گۈزەللىشىۋاتقان كوچىلىرى ، چېچەك سۈيى بىلەن شادلانغان
ئېرىق - ئۆستەڭلىرى ، تەنتەنە قىلىۋاتقان قۇشلىرى بىلەن ھەر
يىلقىدەك مەغرۇر . شەھەر باھار شادلىقى بىلەن چىراي ئاچقان .

ھاۋا ئوچۇق ، قۇياشنىڭ نۇرى ئىللىق بىر ئەتىگەنلىكى ،
يوغان دەرۋازىلىق ھويلىدىن بۇدۇر چاچلىق ، كۆزلىرى چىرايلىق ،
لېكىن ، غەملىك ، قويۇق ساقال - بۇرۇتى دۇگىلەك يۈزىنى كىرپە
تىكىنىدەك قاپلىغان بىر قىران يىگىت ئالدىراپ چىقىپ كەلدى .
ئۇنىڭ كۆزىگە نە شەھەر گۈزەللىكى ، نە باھار شادلىقى ، نە قۇشلار-
نىڭ تەنتەنىسى كۆرۈنمەيتتى ، قۇلىقىمۇ ھېچ نەرسە ئاڭلىمايتتى .
ئۇ يېڭىلا سۇپۇرۇلۇپ سۇ چېچىلغان كوچىلاردىن ئۆتۈپ ، شەھەر-
نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەيدانغا قاراپ ماڭدى . كوچىلارنىڭ دوقمۇش-
لىرى قوراللىق ھەربىيلەر ، خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن تولغان ،
تەرەپ - تەرەپتىن رەتلىك تىزىلغان ، ھەر خىل جاراڭلىق شوئارلار
يېزىلغان پلاكاتلارنى كۆتۈرۈشكەن ئادەملەر دۇشمەنلىرىگە بولغان

غەزەپ ـ نەپرەتلىرىنى ئىپادىلەيدىغان شوئارلارنى يۇقىرى ئاۋازدا ۋارقىرىشىپ ، داقا ـ دۇمباق ، جاڭ ـ جۇڭلار بىلەن مەيدانغا قاراپ ئاقماقتا . «ياشلار مەيدانى» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ قاقاس مەيداننىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى سەھنىسى ھەر رەڭ بايراقلار بىلەن چۇمكەلگەن ، شەرق تەرىپىدىكى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن غەرب تەرىپىدىكى «قىزىلبايراق» سودا ماگىزىنىنىڭ ئۆگزىسىگە پىلىموتلار ئورنىتىلغان ، ئاپتومات تۇتقان جەڭچىلەرمۇ قاتۇرۇپ قويغاندەك تىك تۇرۇشاتتى . باھار بىلەن ماسلاشمىغان بۇ سۇرلۇك مەنزىرە بايىقى بۇدۇر چاچ يىگىتنى تېخىمۇ چۆچۈتتى . ئۇ مەيدانغا كىرىدىغان ئېغىزدا ئالاقزادە بولۇپ ، گاڭگىراپ خېلىغىچە تۇردى .

— ئوسمان ، ماڭە ! — دېگەن تونۇش ئاۋاز ئاڭلانغاندىن كېيىنلا ئۇ كىرىپ كېتىپ بارغانلارنىڭ ئارىسىغا شۇڭغۇپ ، ھېلىقى ئۆزىنى چاقىرغان دوستىنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئالتىدىن تىزىلغان سەپنى يەتتە قىلىپ تىزىلىۋالدى ، دوستى ئۇنىڭغا پىچىرلىدى :

— دىشلۇ ئايرودروم تەرەپتە ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ ، شۇ ياقتا ئانتۇدەك .

ئۇ ئوسماننىڭ قولىنى ئاستا سىقىپ قويدى . ئوسمان ئۇنىڭغا قارىدى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى ياشلىق ئىدى .

— ئارۇپ ئاداش ، — دەپ پىچىرلىدى ئوسمان تىترەڭگۇ ئاۋاز بىلەن ، — مەن پۇشايمان قىلىۋاتىمەن ، نېمىشقا تۇرمىدىن قاچتىم ، ئۇلار بىلەن بىللە ئېتىلغان بولسام بولمايتتىمۇ ؟ ماڭا بۇ جاننىڭ لازىمى نېمە ؟

— ئاڭلىدۇق ، ئوڭۇشلۇق قېچىپسەن ، لېكىن ھېلىمۇ خەتەر ئىچىدە سەن ، تېز قاچ ، سېنى ئەمدى تۇتۇۋالسا ئېتىۋېتىدۇ . ئەلادىن خەۋىرىڭ بارمۇ ؟ شۇ بولسىمۇ ، ئامان قالسا بولاتتىغۇ !

— تەس ، ئامان قالمىقى تەس جۇمۇ ، ئاڭلىسام ئەلانى كۆرگەن يېرىڭلاردا ئېتىۋېتىڭلار دەپ ، ئىزدىگۈچىلەرگە بۇيرۇق بە-

رىلگەن ئوخشايدۇ .

ئۇلار بەلگىلەنگەن ئورۇندا داق يەردە ئولتۇرۇشتى . تەرەپ - تەرەپكە قارىتىلغان يۇقىرى ئاۋازلىق كانايلاردىن «ماۋجۇشى سۆز-لىرىدىن ئۇزۇندى» نىڭ دۇشمەنگە قارشى كۈرەش توغرىسىدىكى قىسمىلىرى ناخشا قىلىنىپ كۆتۈرەڭگۈ - جۇشقۇن ئاۋازدا ئېيتىل-ماقتا ، ھەربىيچە كىيىنگەن ، توختىغان بىر كىشى پلاكات ئاستى-دىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىپ مەيدان تەرتىپىگە رىياسەتچىلىك قىلماقتا ، مەيدان ئادەمگىمۇ تولدى . پۇتۇن مەيدانىكىلەرنىڭ كۆ-زى سەھنىدە ، يالغۇز ئوسمانلا يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەستىن غا-لىلداپ تىترەپ ، كۆز يېشىنى ھېلىدىن - ھېلىغا سۈرتۈپ ئازابلا-ماقتا . ئۇنىڭغا بۇ داغدۇغىلىق يىغىن بىر جازا مەيدانى ، ۋىجدانى ئۇنى ئەيىبلىمەكتە ، ئازابلىماقتا ، ئۇنىڭ ئىقرارسى مۇشۇ بىرنەچچە مىڭ كىشىنى ئالدىماقتا ، ئۆزى تازا ياخشى كۆرىدىغان يېقىنلىرىنى بىگۇناھ ھاياتىدىن مەھرۇم قىلماقتا . ئۇ نېمىشقا ھېلىقى ئاخىرقى قېتىم ئېسىلغاندا ئۆلۈپ كېتىشتىن قورقتى - ھە ؟ ئۇنىڭ قۇلىقى-غا سوراقچىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى :

— ھاشىر ، نادىروف ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىنىڭ ئارقا تىرىكى كىم ؟

ئوسمان ھازىرلا ئۇزۇلۇپ كېتىدىغاندەك سوزۇلۇپ ئاغرىۋاتقان ئىككى باشمالتاق بارمىقىنىڭ ئازابىغا چىدىمىدى .

— بىلمەيمەن ! — دېدى ئۇ تىلىنى چىشلەپ تۇرۇپ ئازاب بىلەن .

— ئۇرۇڭلار !

ئوسمان بەدىنىگە نېمىلەر تەگكەنلىكىنى ، ئۆزىنىڭ نېمىلەرنى دېگىنىنى ئەسلىيەلمىدى . ئۇ كېيىن بىلدى ، ئۇ جان ئاچچىقىدا نامەتنىڭ پاش قىلغىنىنى تەكرارلاپتۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن قىلغان سۆزىنى تەستىقلاپ قول قويۇپتۇ . مانا شۇ بىر ئېغىز سۆزنىڭ

دوستلىرىنىڭ بېشىغا چىقىشىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟ ئۇ ئەتىسى ھەممە ئىقرارىنى رەت قىلدى ، لېكىن تېخىمۇ قاتتىق جازالاندى . ئۇنى ئېسىشقا ئاچىقتى . ئۇ ئۇستىلىق بىلەن قاچتى . مانا ھازىرمۇ ئۇ قاچقۇن . ئۇ تېخى ئۆيىگە كىرمىدى . دوستلىرىنى دەپنە قىلىپ بولۇپ ، ئۇ بۇ يەردىن يىراققا ، ئۆزى بىلمەيدىغان يەرلەرگە يەنە قاچىدۇ . ئارۇپ ئۇنى نوقۇدى ، ئوسمان سەھنە تەرەپكە قارىدى . سەھنىنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇققا قاتار ماشىنىلار پەيدا بولغان ، ماشىنىلارنىڭ ئۇستىدە ئۆزىگە تونۇش چىرايلار ، پاكىز چۈشۈرۈلگەن باشلار كۆرۈندى . ئۇلارنىڭ مەيدىلىرىگە ئاق قەغەزگە يېزىلغان ئىسىملىرى بىلەن سۈپەتلىرى چاپلانغان . ئەنە نادىروفىنىڭ مەيدىسىدىكى ئېتىش بەلگىسى ئۇرۇلغان قەغەزگە : «ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھنىڭ غول ئونسۇرى نادىروف» دەپ يېزىلغان . نادىروفنىڭ قوللىرى كەينىگە باغلانغان . ئىككى ئەسكەر قولىنى قايرىپ ، گەجگىسىدىن بېسىپ تۇرۇپتۇ . ئەنە بىرى ئۇنى تەپتى ، ئوسمان نادىروفتىن كۆزىنى قاچۇرۇپ ھاشىرنى ئىزدىدى . ئۇنىڭ بېشى قېيىپ ، كۆڭلى ئايىنىپ ، كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى . ئۇ نېمىشقىدۇر ھاشىرنى كۆرەلمىدى . چەتتىرەك بىر يەردە يىراقتا قاراپ قوللىرى باغلانغان قۇرماش تۇراتتى . ئۇ ساۋۇتوفنى ئىزلىدى . ساۋۇتوف مۇكچەيگەن ، ئىككى ئەسكەر ئۇنى يۆلەپ تۇراتتى . ئوسمان بۇ قابىلىيەتلىك ، بىلىملىك ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يۈرەك كېسىلى قوزغالغانلىقىنى بىلدى .

ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت قوغداش گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى ، ياشانغان ھەربىي ھۆكۈمنى ئېلان قىلدى . شۇ چاغدا ، ئوسمان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ : «بۇلارغا ئۇۋال بولدى ، بۇلاردا گۇناھ يوق !» دەپ ۋارقىرىماقچىمۇ بولدى ، لېكىن ئۇ ۋۇجۇدى ئاۋاز چىقىرىشتىن مەھرۇم بولغاندەك ، گويا ھاۋا ئورنىغا قۇم ـ چاڭ يۇتۇۋالغاندەك دېمى سىقىلىپ ئازابلانماقتا ئىدى . ئارۇپ بىر

چاغدا ئۇنىڭ بىلىكىدىن چىڭ تۇتۇپ كۆچىلىك بىلەن بىللە ئورنىدىن تۇرغۇزدى :

— ئېلىپ ماڭدى ، ھەي ئىسىت ، ئانقىلى ئېلىپ ماڭدى ! — دېدى ئارۇپ ئوسمانىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ ، — بۇ جاھان نېمە بولۇۋاتىدۇ ، قېنى بۇ ئادالەت ؟ !

ئوسمان ماغدۇرسىزلانغان ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ شەھەرنىڭ شىمالىغا قاراپ كېتىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ئارۇپنىڭ جەينىكىگە ئېسىلىپ مېڭىۋەردى . ئۇلار ئايرودروم يولىغا كەلگەندە ، قوراللىقلار ئۇلارنى توسۇپ ماڭغۇزمىدى . ساي كۆۋرۈكى ئۇستىدىكى كانايدىن تېخىچىلا ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت باشلىقىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلانماقتا . دېمەك ، ئوچۇق سوت يېغىنى تېخى داۋاملاشماقتا ئىدى .

— ھاشىرچۇ ، ئۇنىمۇ ئانقىلى ئېلىپ ماڭدىمۇ ؟ — دەپ سورىدى ئوسمان بىردىنلا جۆيلۈگەندەك .

— ئاڭلىمىدىڭمۇ ؟

— ياق .

— ھاشىر يوشۇرغان قوراللىنى تاپشۇرغاندىن كېيىن ئېتىلغۇدەك .

— ئەلاچۇ ؟

— ئۇنىڭغا ھۆكۈم ئېلان قىلىمدى .

— ئۇنىڭ نەدىلىكىدىن خەۋىرىڭ بارمۇ ، ئارۇپ ؟

— ئۇرۇمچىگە كەتكەندىن بېرى ھېچ خەۋىرى بولمىدى .

— تۇتۇلغانمىدۇ ؟

— ياق ، تۇتۇلغان بولسا دەرھال سوتلىناتتى .

— ئارۇپ ئاداش ، — دېدى ئوسمان تولىمۇ چۈشكۈن ، روھسىز ھالدا ئۇمچىيىپ تۇرۇپ ، — بىز نېمە قىلغان گۇناھىمىز ئۈچۈن بۇنچە جازالىنىمىز ؟ بىزنىڭ قىران چاغلىرىمىز مۇشۇنداق

جازا ، ۋەھىمە ، سەرسانلىق بىلەن ئۆتۈپ تۇگەپ كېتەرمۇ - ھە ؟ بىزنى سولىمىغان ، جازالىمىغان بولسا ، قانداق ياخشى بولاتتى - ھە ؟ ھاشىر بۇ ناھىيىنىڭ ئىشىغا زور تۆھپە قوشاتتى . ئەلا بىر- نەچچە ئىلمىي ئەسەرلەرنى يازاتتى . قالغانلىرىمىزمۇ نۇرغۇن ئىش- لارنى قىلىۋېتەتتۇق . ئارۇپ ئاداش ، بىز تۇگەشتۇق ، بالىلىرىمىز نېمە بولار ؟ نېمىشقىمۇ يىگىرمە يىل كېيىن تۇغۇلمىغاندىمەن ؟

ئارۇپ دوستىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەستىن خىيال بە- لەن يەرگە قاراپ ئالدىراپ ماڭاتتى . ئۇنىڭ ئەس - يادى ، بۇرۇدـ راق بېرىپ ئىگىسىز جەسەتلەرنى ھارۋا بىلەن ئېلىپ كېتىش ، تىرىكـلىكىدە رازى قىلالـمىغان ئۇستـازى ساۋۇتـوف ، پـۇتۇن بالايۇ - ۋاقىسى ئۇرۇمچىدە ، ئۇرۇق - تۇغقىنى يېنىدا قالغان نادىروفلارنىڭ جەستىگە ئىگە بولۇپ ، ئۇلارنى ئۆز ئادىتى بويىچە يەرلىكىگە قويۇپ ، بېشىغا تاش - كېسەك بىلەن بەلگە ياساپ قويۇش ، ئۇ مۇشۇنداق بىر ئاددىي ، لېكىن ياخشى نىيىتىنىڭ توسقۇنسىز ئەمەلگە ئېشىشىنى ئۈمىد قىلاتتى . مۇشۇ نىيىتى ئۇ- چۈن چىن قەلبىدىن خۇدادىن مەدەت ۋە يول تىلەيتتى…

ئۇلار قۇدۇق مەھەللە كوچىسىدا ئۇزاق ئايلىنىپ مېڭىپ ئاخىر ئايرودروم تەرەپكە ماڭىدىغان «تاللىق»قا يېتىپ كەلدى . ئۇلار ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا ، بۇ يەرگە دەرس تەكرارلىغىلى ، ئوينىغىلى كېلەتتى . ئۇ چاغدا ئۇلار قانداق ئۇلۇغ ئىشلار توغرىسىدا سۆزلىشەتتى - ھە ؟ ئۇلار ئۆزلىرىنى كەلگۈسىنىڭ لومونوسوف ، مىندىلېف ، نيۇتون ، پۇشكىن ، بـايـرون ، تولىستـوي ، گوركى ، لۇشۈنى… ھېسابلاشقـان ئەمەسمـدى ؟ ! ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھاياتقا ئۈمىدسىزلىك بىلەن قارايدىغان ئەڭ ناچارلىرىمۇ ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە سەپداشلىرىمدىن بىرىنىڭ جەستىنى يەرلىكىگە سالامەت قويالىسام ، ئارزۇيۇم ئەمەلگە ئاشقان بولاتتى دېگەننى ئويلاپ باققان بولمىغىيدى - ھە ؟ ئىنسانمۇ دەرەخـ

كه ئوخشايدۇ ، نوتىلىق دەۋرى ، مېۋە بېرىدىغان دەۋرى ، قاقشال بولىدىغان دەۋرلىرىنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ . نوتا دەۋرى بىلەن قاقشال دەۋرىلا بولىدىغان دەرەخنى ، مېۋىلىك دەرەخ دېگىلى بولامدۇ ؟ بىر سىنىپتىن چوڭ ـ چوڭ ئارزۇلار بىلەن جەمئىيەتكە چىققان ئوتتۇز ـ قىرىق يىگىتنىڭ تەڭدىن تولىسى يوقىلاڭ سەۋەبلەر بىلەنلا مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاپ پالتا ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قالسا ، ئامان قالغانلىرى سەپداشلىرى ئۈچۈن ئېچىنمامدۇ ؟

ئارۇپ — ئورۇق ، قاڭشارلىق ، كەم سۆز يىگىت ،مانا بۇگۈن باشقىلارنىڭ ئۇششاق گەپلىرى ، تەشكىلنىڭ كەلگۈسىدە قىلىدىغان سوئال ـ سوراقلىرىغا پەرۋا قىلماستىن ، ئۆزىنىڭ ساۋاقداشلىق ، ئىنسانىي بۇرچىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ، ئاددىي ئارزۇنى ئۈلۈغ ئىش بىلىپ تېپىرلاپ يۈرۈپتۇ . لېكىن ئوسمانچۇ ؟ ئۇ نېمىلەرنى قىلالىدى ؟ ئۇنىڭ ئۆز چاققانلىقىغا تايىنىپ تۇرمىدىن قېچىشى ، مەنپەئەت ، ئۆز غېمى ئۈچۈن بولماي نېمە ؟ رازىيە نېمە ئۈچۈن چىقىپ كېتىشكە رۇخسەت بېرىلىسىمۇ ، هاشىرنى دەپ تۇرمىدىن چىقماي تۇرۇۋالدى ؟ گۈزەلئاي نېمىشقا ئۆزىگە نىسىپ بولغان راهەت ـ پاراغەتنى ئەلا ئۈچۈن جەبىر ـ زۇلۇم تارتىشقا ئالماشتۇرۇۋالدى ؟ ئەلا نېمە ئۈچۈن تونۇمايدىغان بىر يىگىتنىڭ جەسىتىنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ بىر كېچە سىرتتا يۈردى ؟ ئارۇپنىڭ ئۇ يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى تېپىپ ، ئۆز ئۆيىدە رەسمىي هازا ئېچىپ ، يىگىتنى ئادىمىي يول بىلەن يەرلىككە قويغانلىقىنى نېمىدەپ چۈشەنسە بولىدۇ ؟...

ئوسمان «تاللىق»قا كىرگەندىن كېيىن ئۆز ۋاقتىدا دەرس تەييارلايدىغان قېرى تالنىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇۋېلىپ يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى ، ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان نەپرىتى كۈچەيدى . نەپرىتى كۈچەيگەنسېرى ، ئۇنىڭغا هايات مەنىسىز ، دۇنيا قاراڭغۇ ، ياشاش ئۇياتلىق بىلىنىشكە باشلىدى . ئۇ بىردىنلا ئۆلۈشنى ئارزۇ

قىلىپ قالدى . ئوڭاي ۋە تېزرەك ئۆلۈۋېلىشنىڭ يوللىرىنى ئىز-دەشكە باشلىغاندا ، ئۇنىڭ خىيالى ئىلى دەرياسى ، بېغدىكى قېرى ئۇجمىنىڭ شېخىغا سېلىنغان سىرتماق ، ئىتتىك ئۇستىرا ، ئېگىز زاۋۇت تۇرخۇنى ، «د د ۋ» دورىسى... قاتارلىق ۋەھىمىلىك نەرسە-لەرگە يۆتكەلدى .

بايات-ن يولنى كۆرگىلى كەتكەن ئاروپ قايتىپ كېلىپ ، بېشى چاتىرىقىغا ساڭگىلاپ قالغان ئوسماننى مۇرىسىدىن ئىرغىتىپ :

— يۇر ، بىزنىڭ هارۋىنى تاپتىم ، ئادەملەرمۇ جەسەتلەرنى كۆروپ قايتىۋاتىدۇ ، جەسەتلەرنى ئەكېتىشكىمۇ رۇخسەت قىلىن-دى ، — دېدى .

ئۇلار يۈگۈرۈشۈپ ، ئادەملەرنى ئارىلاپ شىمالغا قاراپ خېلى ماڭغاندىن كېيىن ماشىنا ـ ماشىنىلاپ قوراللىقلار كېلىۋاتقان تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى . ئادەم ئېتىلغان تاشلىق سايدا بىرنەچچە قاراۋۇل تۇراتتى . ئاروپ ئالدىن تەييارلانغان ئاق خەسىدىن ئۆزىگە ۋە ئوسمانغا پوتا باغلىدى . ئۇلار ئۇن سېلىپ يېغلاشتى . ئۇ يەرگە ئاللىقاچان ساۋۇتوفىنىڭ سىڭلىسى ، كۈيئوغلى ، نادىروفىنىڭ بىر نەچچە تۇغقىنى (ئايالى ۋە بالىلىرىمۇ سولاقتا ئىكەن) كەلگەن-كەن . ئاروپ بىلەن ئوسمان ئۇلار بىلەن بىرمۇبىر قۇچاقلىشىپ ، يېغلىشىپ كۆرۈشتى . بىر قاراۋۇل ئۇن سېلىپ يېغلىغان ئوسمان-نىڭ مۇرىسىدىن قوپاللىق بىلەن سىلكىدى :

— يېغاڭنى ئۆيۈڭگە بارغاندا يېغلا ، يېغلاشقا رۇخسەت يوق !

— نېمىشقا ؟ — ئوسمان ئۇنىڭغا ئالايدى .

— يېغلاشمۇ تەشۋىقات ، باشقىلاردا هېسداشلىق پەيدا قىلماق-چىمۇ ؟

— ئاتتىڭ ، بۇلارنىڭ گۇناهى تۇگىدى . هۆكۈمنى ئىجرا قىلىپ بولدۇڭ ، ۋەزىپەڭ ئاخىرلاشتى ، قانۇنلۇق گەپ قىل !

— نېمەم قانۇنسىزكەن ؟ — قاراۋۇل ئوسمانغا گۆلەيدى .

— قايسى قانۇندا يىغلاشمۇ گۇناھ دەپىلگەن؟ كىمگە يىغلاي-مەن ، كىمنى تىللايمەن ، بۇ مېنىڭ ئەركىنلىكىم ، سەن بۇنچىلىك ئەركىنلىككىمۇ چەك قويماقچىمۇ؟

قاراۋۇل دۇدۇقلىدى ، يەنە بىر قاراۋۇل قاتتىق تاشلىق دەپتەرنى ئوسمانغا تەڭلىدى :

— مەيەرگە قول قوي !

ئوسمان تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن دەپتەرنى ئېلىپ ئارۇپقا ئۇزاتتى . ئارۇپ دەپتەرلەرگە قول قويدى .

جەسەتلەرنىڭ پۇت ـ قوللىرىدىن كويزا ـ كىشەن ، ئاغزىدىن تىل قايرىغۇچ سىم ئېلىندى . ساۋۇتوف بىلەن نادىروف ئوڭدا ياتاتتى . ساۋۇتوفنىڭ ئاغزىدىن قان ئېقىپ تۇراتتى ، لەۋلىرى بىرنېمە دېمەكچى بولغاندەك يېرىم ئوچۇق ، كۆزلىرى يېرىم يۇمۇلـغان ، خۇددى چىگىش بىر ئىشنى ئويلاۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . نادىروف بولسا تىلىنى چىقىرىپ كۆزلىرى ئوچۇق هالدا ياتاتتى . ئۇ خۇددى بىرىنى مازاق قىلىپ كۈلۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇلارنىڭ هەر ئىككىلىسىنىڭ كۆكرىكىدە ئوق ئىزىدىن پەيدا بولغان قان ئۇيۇتمىسى تۇراتتى...

جەسەت ئىگىلىرى ئۇلارنى يەردىن ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ ئېلىپ ئالدىن تەييارلانغان هارۋىلاردىكى پاخال ۋە تاختاي ئۈستىگە ئوڭدا يانقۇزۇشتى ۋە ئۈستىگە ئاق داكا يېپىشتى .

ئوسمان ساۋۇتوفنىڭ جەستىنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇردى ـ دە ، تارامىلاپ ئېقىۋاتقان ياشلىرى يۈيۈپ تۇرۇۋاتقان يۈزىنى قۇياشقا قارىتىپ ، ئىككى قولى بىلەن بېلىدىكى ئاق پوتىسىغا تايىنىپ ، بىرىنچى بولۇپ بار ئاۋازى بىلەن هازا باشلىدى :

— قېرىندىشىم ، ئۈستازىم ، ۋاقىتسىز كەتتىڭ ، بىگۇناھ كەتتىڭ ، ئارماندا كەتتىڭ ، رازى بول مەندىن !

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن چۇقان ـ سۇرەن بىلەن

هازا باشلاندى .

ئۇرۇش ، باغلاش ، دەسسەش ، خورلاش بىلەن شەھەردىن ئا-خىرقى قېتىم چىقىپ كەتكەن خەلق ئوغلانلىرىنىڭ جەستى ، داغ-دۇغلىق يىغا - زار ، ھەرمەت - رەسمىيەت بىلەن ئاخىرقى قېتىم ئۆز شەھىرىگە قايتىپ كەلدى . ئەل ھۆرمىتىنىڭ بۇ تەنتەنىسى شۇ كۈنلا پۈتۈن غۇلجا شەھىرىگە تارالدى .

ئەتىسى جۈمە كۈنى غۇلجا شەھىرىدىكى ئەڭ شۆھرەتلىك مەس-چىت بولغان بەيتىللا مەسچىتىنىڭ ھويلىسىغا يىپەك گىلەملەر يوپۇق قىلىنغان ئىككى تاۋۇت كەلتۈرۈلدى . تاۋۇتنى ياشلار قول-دىن قولغا ئېلىشىپ ، تالىشىپ تۇرۇپ كۆتۈرۈشتى . يۇرتنىڭ ئەڭ مۆتىۋەر قېرىلىرى ئاق سەللىلىرىنى ئوراپ ، بۇ مېيىتلارنىڭ نامە-زىنى چۈشۈرگۈچىلەرنىڭ بىرىنچى سېپىدە تۇرۇشتى . سەپراس بولۇشقان ياش - قېرىلار نەچچە مىڭغا ، بىلىگە ئاق پوتا باغلىغانلار يۈز نەچچىگە يەتتى . نامازدىن كېيىن مېيىت ئۈزىتىپ ماڭغان ئادەملەر بىلەن ماشىنىلار مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىكى ھەرقانداق بىر نامايىشتىن ئاز بولمىدى . شەھەر ئىچىدىن چوڭ كوچا بىلەن قارا-دۆڭ تەرەپكە ماڭغان بۇ ئادەملەر تاۋۇتلارنى تاكى قارادۆڭنىڭ سىرتىدىكى ئېدىرلىققىچە مۇرىلىرىدە كۆتۈرۈشۈپ بېرىشتى . تا-ۋۇتقا قولى يەتمىگەنلەر ، ئۈزۈن ئارغامچىلارنى تاۋۇت پۈتلىرىغا باغلاپ ئارغامچىنى تۈتۈپ مېڭىشتى . تەنتەنىلىك ئۈزىتىشتىن ھايا-جانلانغانلار :

— ئۆلۈم ئەمەس ، تويى ، رەھمىتىلەرنىڭ تويى بولدى ! — دېيىشتى .

— خەلقنى ھېچقاچان نامايىشقىمۇ بۇنچىلىك قوزغىتالمىغان-دى . ئادەمنىڭ ياخشىسى دېگەننىڭ ئۆزى ئۆلسىمۇ ئابرۇي ، ئىنا-ۋىتى ئۆلمەيدىكەن ! — دېيىشتى . لېكىن ، بۇ ئىشنى كۆرۈپ ئالاقزادە بولۇپ ، ھاكىمىيەت ئورگانلىرىغا ۋەھىمىلىك خەۋەر يەت-

كۆزگۆچىلەرمۇ بولدى . بۇلارنىڭ بىرىنچىسى رەقىپ ئىدى . ئۇ گەرچە تېزلا ناھىيىدىن ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا يۆتكىلىپ كېلىپ مۇھىم ئورۇنغا خىزمەتكە ئورۇنلاشقان «تەلەيلىك ئادەم» بولسىمۇ ، نېمىشقىدۇر ئۇ ھازىر تولىمۇ جۇدەڭگۇ ، غەمكىن ۋە ئالاقزادە ئىدى . ئۇ ئامەتتىن پەيدا بولغان ئەنسىزچىلىك ۋە ۋەھىمىنىڭ ئارامسىز زەربىسىدىن بولسا كېرەك ، يۈزلىرى تاياق يېگەندەك كۆكەرگەن ، ئاۋازىمۇ غاراڭ ـ غۇرۇڭ ، قوللىرى پىيەز چۈكنىڭ قولىدەك تىترەپ تۇراتتى . ئۇ ھەربىي رايون دەرۋازىسىغا ئالدىراپ كىرىپ سىياسىي باشقارمىغا قاراپ كېتىۋاتقاندا ، ئۇنىڭغا لاۋجاۋ ئۇچراپ قالدى . ئۇ لاۋجاۋ بىلەن كونا تونۇش ، ھازىر خىزمەتداش ، بىر سەپتىكى ئادەم بولغاچقا ، ئۆزى تاپقان «ئەڭ يېڭى خەۋەر»نى لاۋجاۋغا ئېيتماقچى بولدى :

— لاۋجاۋ ، كۆردىڭىزمۇ ؟

— نېمىنى ؟

— ئىككى ئەكسىلئىنقىلابچىنى قانداق كۆمۈشكىنىنى دەيمەن ! پۈتۈن شەھەر مۇسۇلمانلىرى كوچىغا ئاق باغلاپ چىققان ، دوقمۇش ـ دوقمۇشلارغا مەرسىيە دەپ تېما قويۇلغان ئەكسىيەتچى شېئىرلار چاپلانغان ، ھەتتا بۇ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى خەلقتە ماڭىتاپ تونۇشتۇرىدىغان تەشۋىقات ۋەرەقىلەرمۇ تارقىتىلغان ، بۇ ئەھۋال بىزنىڭ دۈشمەنگە قارشى كۈرەشكە خەلقنى ياخشى قوزغىمىغان لىقىمىزنى ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ ھەيۋىسىنىڭ چۈشمىگەنلىكىنى ، يوشۇرۇن ھەربىكەتچىنىڭ توختىمايلا كېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ .

لاۋجاۋ جىم بولۇپ قالدى . ئۇ لاۋلىدىن ئەلا توغرىسىدا ، ئاتالمىش «گۈرۇھ»نىڭ گۈمانلىق ئىكەنلىكى ، بۇ ھەقتە ھۆكۈم مۇزاكىرە قىلىش گۈرۇپپىسىدىكى مەسئۇللارنىڭ قاتتىق تالاشقانلىقى ، بولۇپمۇ مەلۇم رەھبەرنىڭ ھاشىرنىڭ خېتىنى كۆرۈپ ھە-

رىكەتتە خاتالىق بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقانلىقى ، شۇ سەۋەبتىن ھا-
شىر توغرىسىدىكى جىددىي بۇيرۇقنىڭ ئالدىنقى كۈنى كېچىسى
كەلگەنلىكى ، شۇڭا ھاشىرنىڭ ئېتىلمىغانلىقى ، نادىروف بىلەن
ساۋۇتوفنىڭ بولسا يەنە بىر باشلىقنىڭ ئۆز ئالدىغا قول قويۇشى ،
يولبورۇقى بىلەنلا ئېتىلىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خەت تاپشۇرۇ-
ۋالغان . ئۇ بۇگۈن ئەتىگەن ئۆز پىكرىنى ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي
كومىتېتنىڭ بىرىنچى مۇدىرى بولغان كومىسسارغا ئېيتقانىدى .
لاۋجاۋ لاۋلىنىڭ مەخسۇس ئادەمدىن ئەۋەتكەن خېتىنى ئوقۇغاندىن
كېيىن كېچىچە ئازابلىنىپ ئوخلىيالمىغان . ساۋۇتوفنىڭ بىلىمى ،
نادىروفنىڭ تۆھپە - ئابرۇيى توغرىسىدا ئەلادىن ئاڭلىغانلىرى ،
بۇ بىلىم ۋە تالانت ئىگىلىرىگە ھېرىسمەن زىيالىينى نەچچە ۋاقىت-
تىن بېرى ئويلاندۇرغان بولسا ، تۇنۇگۈندىن باشلاپ قاتتىق ئازاب-
لىغان . ئۇ ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىپ پۈتۈن كېچىنى خىيال ۋە
كۆز يېشى بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى . شۇڭا ئۇنىڭغا رەقىبىنىڭ مۇنۇ
يېڭى خەۋىرى ئاغرىۋاتقان چىشىغا تەگكەن تاشتەك بىلىنىدى :

— يەنىچۇ ؟ — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن رەقىبكە ئالىيىپ .

رەقىپ ئۇنىڭ غەزىپىنى ئۆز مەنتىقىسى بويىچە چۈشەندى - دە :

— يەنىمۇ ، — دېدى ئۇ تېخىمۇ كۈچۈكلىنىپ تۇرۇپ ، —
بۇ ، يەنە بىرەر مىڭ ئادەمنى تۇتمىساق ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ
نوخلىسىنى ئالغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ .

— پۈتۈن كادىرلار بىلەن زىيالىيلارنى قىرىۋەتسەك ، يالغۇز
سىزنىلا ئېلىپ قالساقچۇ ؟ — دېدى لاۋجاۋ غالىلداپ تىترەپ ، —
نېمىشقا ئۆز ئادەملىرىڭىزگە شۇنچە ئۆچسىز ؟ سىزدەك ئۆز خەلقە-
نى چۈشەنمەيدىغان ، چۈشىنىشنى خالىمايدىغان ، سۆيمەيدىغان ئا-
دەمدىن ھېچقانداق ئادەمگە ، قىسقىسى ھېچقانداق تىرىك جانغا ياخ-
شىلىق كەلمەيدۇ ! بىلىپ قويۇڭ ، مەن كوچىدىكى ھازىدارلار
بىلەن بىللە يىغلاشقا تەييار . نەگە ماتېرىيال بەرسىڭىز بېرىڭ ،

مەنمۇ سىزدەكلەر بىلەن ئېلىشىشقا تەييارلىنىپ قويدۇم !

رەقىپ تۇرغان يېرىدە مىخلاپ قويغاندەك قېتىپلا قالدى . ئۇنىڭ قوللىرى ھاۋادا پۇلاڭلىدىيۇ ، پۇتلىرى قىمىرلىمىدى ؛ ئاغزى مىدىرلىدىيۇ ، ئاۋازى چىقمىدى ، خېلىدىن كېيىن ئۇ ھوشىغا كەلدى . مۇنۇ يېڭى باش كۆتۈرۈپ چىققان «خەتەرلىك ، قاۋۇل دۇشمىنى»نى يوقىتىشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئۇزاق ئويلاندى ـ دە ، ئاخىر ئۆزى ياخشى چۈشىنىدىغان يېڭى مۇئاۋىن كومىسسارنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى .

ئوسمان تۇپراق بېشىدىن قايتىپ كېلىپ ، ئۆز ئۆيىنىڭ خىلۋەت مېھمانخانىسىدا زۇلخۇمارنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ قاتتىق يىغلىدى . زۇلخۇمار ئۇنىڭ مەست ئەمەسلىكىنى ، ساق ۋاقىتتا ھېچقاچان كۆزى يېشى قىلمايدىغانلىقىنى بىلەتتى . ئۇ ئوسمانىنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ ، خۇددى ئوغلىنى ئەركىلەتكەندەك باشلىرىنى مەيدىسىگە بېسىپ بەزلىدى ، لېكىن ئوسمان ئېسىدەپ زادىلا يىغىدىن توختىمىدى :

— بولدى قىلىڭ ، ئوسمان ، سىزنىڭ نېمىشقا يىغلاۋاتقانلىقىڭىزنى بىلمەن ، يىغا بىلەن ئۆلگەننى تىرىلدۈرگىلى بولاتتىمۇ ؟ بولدى قىلىڭ ، سەۋر قىلىڭ ، — دېدى ئۇ ھېچنېمە چۈشىنەلمەي ھەيران‌لىقتا .

ئوسمان يىغلاپ تۇرۇپ ئايالىنىڭ بېلىدىن قۇچاقلىدى ۋە بېشىنى زۇلخۇمارنىڭ كۆكسىگە قويۇپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— سىز بىلەمسىز ، مېنىڭ نېمىگە يىغلاۋاتقىنىمنى بىلمەيسىز ، سىز ئۇچۇن ، بالىلىرىم ئۇچۇن ، قېرى دادام بىلەن ئاپام ، ئاكا ـ ھەدەم ، سىڭىللىرىم ئۇچۇن مەن يىغلۇۋاتىمەن ، سىلەر مەڭگۈ كۆز يېشى قىلماڭلار ، كۆز يېشى ئەرزىمەس نەرسە ، ماڭا ئوخشاش كېرەكسىز ئادەملەرلا كۆز يېشى قىلسا بولىدۇ . زۇلخۇمار رازى بولۇڭ !

— سارالڭ بولدىڭىزمۇ ؟ — دېدى زۇلخۇمار ئۇنىڭ بېشىنى سىلكىپ ، — نېمىدەپ جۆيلۇۋاتىسىز ؟

— جۆيلۇمىدىم ، راست سۆزۈم ، زۇلخۇمار !

— قانداق راست گەپكەن بۇ ، قانداق دېگەن قاملاشمىغان گەپ بۇ !

زۇلخۇمار ئەندىشە ۋە ۋەھىمە بىلەن ئوسمانىنىڭ قوللىرىنى ئىتتەردى . دائىم خۇشخۇي ، ناخشا غىڭشىپ يۈرىدىغان يىگىتنىڭ تۇرمىدىن شۇنچە ئازاب بىلەن قېچىپ چىققانلىقى ، بىردىنلا ئادەم چۆچۈتىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ سەۋدايى مىجەز بولۇپ ئۆزگەرگەنلىكى ياش ئايالنىڭ يۈرىكىنى ئەزمەكتە ئىدى . ئۇ ئوسمانىنىڭ قوللىرىدىن بوشاندى ـ دە ، كۆرسەتكۈچ قولىنى بېگىز قىلىپ تۇرۇپ ئوسمانغا ۋارقىردى :

— دادامنى باشلاپ كېلىمەن ، مىدىرلىماي يېتىڭ ، توختاپ تۇرۇڭ ، مەن سىزنى ئالىجوقا سۆزلىگىنىڭىزگە تويغۇزمىسام !

زۇلخۇمار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئوسمان چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ يىغىدىن توختىدى . ئۇ يانچۇقىدىن بالىلىرى بىلەن ئايالىنىڭ چوڭايتىلغان رەسىمىنى ئېلىپ سۆيدى . ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن يېنىغا ئېسىۋالغان غىلاپتىن خەنجىرىنى ئالدى ـ دە ، بارماقلىرى بىلەن تىغىنى تەكشۈرۈپ باقتى ، ئاندىن كېيىن ئۇستەلدىكى خاتىرە دەپتەردىن بىر ۋاراق قەغەز يىرتىۋېلىپ ئالدىراپ بىرنېمىلەرنى يازدى ـ دە ، خەتنى ئۇستەلگە ئىستاكان ئاستىغا قويۇپ ئالدىراپ هويلىغا ، ئاندىن كېيىن باغقا چىقتى . ئۇ دەريا تەرەپكە قاراپ قاراڭغۇ تۇن ئىچىگە شۇڭغۇدى . ئۇ كېچىچە ماڭدى ، لاي توپىغا مىلەندى ، ئەتىسى ئېتىزلاردا ، ئېرىقلاردا ياتتى ، كەچقۇرۇن بولغاندا شەرققە — ناھىيە مەركىزىگە قاراپ ماڭدى . ئولتۇرۇۋاتقان قۇياش ئۇنىڭ ئۆڭۈپ كەتكەن چاپىنىنىڭ غولىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قاتتىق ئۆتۈكى تاشلىق يولدا خۇددى بىر خىل

ئۇرۇلغان سوقما تاشتەك ئاۋاز چىقىرىپ بارااتتى . قۇيۇلۇش نۇرىدا ئۇنىڭ چاپىنى ئاستىدىكى مىستىن ئەقىش بېرىلگەن غىلاپى يالت - يۇلت قىلىپ ، ئارىلاپ - ئارىلاپ كۆرۈنۈپ قالاتتى .

ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە روزىمەتيۇزنىڭ چېچەكلەر بىلەن تولغان بېغىدىن چىقتى - دە ، ساينى كېسىپ ئۆتۈپ ، كۈنچىقىش تەرەپكە — قورۇق تاملىق باغقا قاراپ ماڭدى . ئەتراپتا ھېچكىم يوق ، ياز ئايلىرى باشلىنىش ئالدىدا تۇرغاچقا ، ھاۋا سالقىن ، ئىللىق . باغلاردىن بۇلبۇل ئاۋازى بىلەن قىزىلگۈل ھىدى كېلەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ قىساسخورلۇق ۋە قاتىللىق ئىستىكى بىلەن كۆيۈۋاتقان يۈرىكىنى تەبىئەت ئۆز گۈزەللىكى بىلەن ئېرىتەلمەيتتى . ئۇ چەبدەسلىك بىلەن سوقما تامغا ياماشتى ، چاققانلىق بىلەن مېۋىلىك باغقا سەكرەپ چۈشتى . بۇ باغ نامەتنىڭ بېغى ، نامەت يالغاندىن قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭ خوتەنده ئاجرىشىپ كەتكەن ئايالى بۇ قورۇغا چىقىپ ئولتۇرۇۋالغان ، نامەت تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن مۇشۇ ئۆيگە چىقىپ يەنە بۇرۇنقى ئايالى بىلەن نىكاھلانماستىنلا بىللە تۇرماقتا ئىدى . ئوسمان قولغا ئېلىنىشتىن بۇرۇن ، بۇ ئۆيگە چىقىپ ئۇنى يوقلىغانىدى . ئۇ شۇ چاغدىلا بۇ ئۆينىڭ ھەممە تەرىپىگە ياخشىلاپ زەن قويۇۋالغان . ئۇ چاغدا نامەت ئوسمانغا ھاراق قۇيۇۋېتىپ :

— ئاداش ، بەك قورقۇۋاتىمەن ، بىرى كېچىلەپ كىرىپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىغاندەكلا قىلىدىغۇتاڭ . نېمىشقا دەمسىنا ؟ رەقىپ بىزنىڭ پېيىمىزدە يۈرۈيدۇ . ئۇ بىر كۈن بولمىسا ، بىر كۈنى بىزنى تۇتۇپ بېرىدۇ . ئۇنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدا پوسۇرلاپ يۈرگەنلىكى مېنى بەكمۇ ئەنسىرىتىدۇ . ئۇنىڭ يېتەرلىك كۈچى بار ، مېنىڭ ئەنسىرەيدىغىنىم ، ئۇنىڭ ئادەملىرى ، — دېگەنىدى . ئۇ چاغدا ئوسمان ئۇنىڭ نېمىشقا ئەنسىرەيدىغانلىقىنى ناھايىتى ئېنىق بىلەتتى ، لېكىن خۇپسەنلىك قىلىپ :

— خاتىرجەم بول ، سېنى پرولېتارىيات دىكتاتورىسى قوغدايدۇ ، — دەپ قويغانىدى .

ئۇ مانا بۇگۈن كېچىلەپ بۇ ئۆيگە ئىككىنچى قېتىم كەلدى . بۇ ئۇنىڭ بەلكىم ئاخىرقى قېتىم كېلىشى ، شۇنداقلا ئۇزۇندىن بېرى قويۇق دوست بولۇپ كەلگەن ساۋاقدىشى بىلەن ئاخىرقى قېتىم دىدارلىشىشى بولۇشى مۇمكىن . ئۇ بۇگۈن «دوستى» بىلەن ۋە ئۇنى بەخت بېرىمەن دەپ ئالداپ قويغان هاياتلىق بىلەن خوشلاشماقچى . ئۇ بۇگۈن ۋەهشىيلىك بىلەن كۆڭۈل كىرىنى يۇماقچى ، ئۇ بۇگۈن قان تۆكۈش بىلەن ئۆز ۋىجدانىنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرماقچى ؛ ئۇ بۇ يول بىلەن ئۆزىنىڭ نامەتتىن پەرقلىق ئىنسان ئىكەنلىكىنى ، دوستلىرى ، خەلقى ئالدىدا ئۆز ۋىجدانىنى قوغدىيالايدىغان يارامليق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى ؛ هاياتىدا ئاخىرقى قېتىم مەردلىك ، قەهرىمانلىق كۆرسەتمەكچى . لېكىن ، نامەت قاچان بېغىغا چىقىدۇ . ئۇ ئاۋۇ ئالما تۈۋىدە يانتاق قويلىرىنى قوتانغا سولىغىلى چىقىشى لازىم ئىدىغۇ ، ئوسمان ئالدىرىغان بىلەن نامەت ئۆلۈشكە ئۇنچىلىك ئالدىرىمىسا كېرەك . ئۇنىڭ ئۆيى يورۇق ، ئىشكلىرى هىم ، هېچبىر ئىشىكىدىن نامەتنىڭ دوغلاق گەۋدىسى چىقمايدىغۇتاڭ...

ئوسمان ۋەسۋەسىگە چۈشتى . ئۇ : «هامىنى بىر ئۆلۈم ، ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ ئىشىنى تاماملىسام بولمامدىكەن» دېدى ئۆز ـ ئۆزىگە كاسىلداپ تىترەپ تۇرۇپ . شۇ چاغدا ، كۈنچىقىشتىكى ئىشىك ئېچىلىپ ، يۆتىلىپ تۆكۈرگەن پېتى نامەت ئۆيدىن چىقىپ كەلدى . ئوسمان باغ ئىشىكىگە يېقىنلاشتى . نامەت باغ ئىشىكىنى ئاچتى ، ئوسمان قېرى ئۆرۈك دەرىخىنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈندى . نامەت قوينىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ يۆتەلگىلى تۇرغاندا ، ئوسمان ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى . ئۇ هەش ـ پەش دېگۈچىلا نامەتنى تېگىگە بېسىۋېلىپ مەيدىسىگە ئىككى قېتىم دىسلىدى .

نامەت تېپىرلىدى ، لېكىن ۋارقىرىيالمىدى . ئوسمانىڭ بىر قولى ئۇنىڭ كانىيىدىن بوغۇۋالغان ، خەنجەر تۇتقان قولى نامەتنىڭ بېشى ئۈستىدە دەھشەت ياغدۇرۇپ قادىلىپ تۇراتتى . نامەت قارشىلىق قىلسىلا ، ئوڭايلا دۇنيا بىلەن خوشلىشىدۇ ، يالۋۇرسىچۇ ؟ ئوسمانىڭ كۆزلىرىدىكى غەزەپى ، شەپقەت ، رەھىمدىللىق ۋە كەچۈرۈم-چانلىق بىلەن ئالمىشىپ قېلىشى مۇمكىنغۇ .

— مەن··· مەن— ··· دېدى ئۇ دۇدۇقلاپ ، يېلىنىپ ، — ساڭا ئېيتسام··· بۇ رەقىپنىڭ ئىشى··· مەن ساڭا··· رەقىپنى ئۆلتۈرۈپ بېرەي··· رەھىم قىل !

— قىلغان ـ ئەتكىنىڭنى بىلىدىكەنسەن ، ئىپلاس ، سەن يۈز قېتىم ئۆلسەڭمۇ ساۋۇتوف ، نادىروفلارنىڭ ئىلىۋىتكەن تىرىنىقى تىرىلمەيدۇ . قىساس ئېلىشقا ئەرزىمەيدىغان ئۆلۈك ئىتسەن ، بىراق ئۆز قولۇم بىلەن جېنىڭنى ئالمىسام ، زادى پۇخادىن چىقمايمەن ، تېزرەك ئۆل !

ئۇ خەنجىرىنى پۇتۇن كۈچى بىلەن ئۇردى ، لېكىن خەنجەر تۇتقان قولى ھاۋادا پۇلاڭشىپ قالدى . ئىككى مەزمۇت قول ئۇنىڭ تىغ تۇتقان قولىنى ئامبۇردەك مەھكەم تۇتۇۋالغانىدى . ئوسمان ئۇ ئىككىسىگە قايرىلدى . ئۇ ئېلىشماقچى بولۇۋىدى ، بىر تونۇش ئاۋاز ئاستا ، تەمكىن ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىردى :

— ئوسمان !

ئوسمانىڭ قولىدىن خەنجەر چۈشۈپ كەتتى . باياتىن چەيلەنىپ قېينىلىپ ھالسىرىغان نامەت سۇنايلىنىپ يېتىپ ئاسايىشلىق ھالدا ئىڭرىدى···

2

ئەلا ئۇرۇمچىدىن يەنە ھەربىي كىيىم ، ھەربىي ماشىنا بىلەن

قايتتى . ئۇ لاۋجاۋنىڭ ئۆيىگە كىچىدە كەلدى . لاۋجاۋ ئۇنىڭغا قايغۇلۇق خەۋەر يەتكۈزدى : ساۋۇتوف بىلەن نادىروف ئېتىلغان ، ئەلانىڭ ئىشىكىمۇ ئىشىك دوقۇرۇپ يېلىنىشلىرى ، ئاپتونوم رايون-نىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، دوستلىرىنى ئاقلاش ئۈچۈن قىلغان ھەرىكەتلىرى ئاران كىچىككىنىلا ئۇنۇم بەرگەن : ھاشىر ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولۇپ ، تارىخىدا ھېچقانداق خاتالىق ئۆتكۈزۈپ جازالانمىغان ، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىن بۇرۇن كۆپ قېتىم مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى ، جياۋيۇلۇچە كادىر بولۇپ باھالىنىپ كەلگەن . مانا شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈنلا ، ئۇنىڭ تۇرمىدىن يازغان خەلقە ، پارتىيىگە ، ۋەتەنگە ساداقىتى يالقۇنجاپ تۇرغان خېتىگە ئاساسەن ، ئۇنىڭ مەسىلىسىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش قارار قىلىنغان . ئەمما ، «ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ» توغرىسىدىكى يالغان دېلو يەنىلا راست دېلو دەپ مۇقىملاشتۇرۇلغان . لاۋجاۋ بۇ ئەھۋالنى ئەلاغا ئېيتقاندا ، ئەلا نە يىغلىمىدى ، نە ناله قىلمىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن غەزەپلىك ئۇچقۇنلار يانغانىدەك بولدى ، لەۋلىرى نامەلۇم بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى ـ دە ، لاۋجاۋغا قاراپ تىترەڭگۈ ئاھاڭدا :

— لاۋجاۋ ، ھاراق بولسا بىر ئىستاكان قۇيۇپ بەرسىڭىزچۇ ، — دېدى .

لاۋجاۋ ساپا ئالدىدا تىك تۇرغان ئەلانىڭ ئىككى مۇرىسىگە ئىككى قولىنى قويدى :

— ئىرادىسىزلىك قىلماڭ ، ئەلا ، ھاراق بىلەن كۆڭۈلدىكى قارا بۇلۇتلارنى ھەيدەش ئىرادىسىزلىك . ھازىر بىزگە چىدام ، سەۋر ـ تاقەت زۆرۈر . تۇرمۇش سىزگە قانچىلىك مەنىسىز تۇيۇلسا ، ماڭمۇ شۇنچىلىك مەنىسىز . لېكىن ، ياشاش كېرەك ، ئىرادە ، غەيرەت بىلەن ئالدىمىزدىكى ياخشى كۈنلەرنى كۈتۈۋېلىشىمىز كېرەك !

— سىزچە ، ئالدىمىزدا ياخشى كۈنلەر بارمىدۇ ، لاۋجاۋ ؟

— ئەلۋەتتە بار ، مەن ئىنسانلارنىڭ خاتالىقلارنى تونۇپ يېتىپ توغرا يول بىلەن ماڭىدىغانلىقىغا قاتتىق ئىشىنىمەن .

ئۇلار يېرىم كېچىگىچە ۋەزىيەت ، تۈرمۈش ، ئىستىقبال ۋە دۆلەت ، خەلقنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى توغرىسىدا سۆزلەشتى . ئەلا كىتاب ئوقۇش ۋە يېزىش بىلەنلا بولۇپ كېتىپ دۆلەت ، پارتىيە ، رەھبەرلەر توغرىسىدىكى نۇرغۇن ئىشلاردىن بىخەۋەر قالغانىكەن . لاۋجاۋ ئارمىيە ۋە پارتىيىمىزنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ، سۈيىقەستلىك ھەرىكەتلەر ، خەلقئارادىكى پارتىيىلەر ئارىسىدىكى ۋە ئىچكى قىسىمدىكى كۈرەشلەر توغرىسىدا نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى سۆزلەپ بەردى . ئەلا لاۋجاۋنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن تۆۋەندە بولۇۋاتقان ئىشلارنىڭ ئەجەبلىنەرلىك ئەھۋالىنى ھېس قىلدى . ئۇ گەرچە 1937 ـ ، 1938 ـ يىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقى بولشېۋىكلار پارتىيىسى خاتالىشىپ ، لېنىنىنىڭ نۇرغۇن سەپداشلىرىنى ، سىناقلاردىن ئۆتكەن بولشېۋىكلارنى ئۆلۈم جازاسى بىلەن جازالىغانلىقى توغرىسىدا كىتاب ـ ماتېرىيال كۆرگەن بولسىمۇ ، بۇ ئىشنىڭ بىزنىڭ دۆلىتىمىز ، پارتىيىمىز ئىچىدە تەكرارلىنىشىنى ئويلاپمۇ قويمىغانىدى .

— لاۋجاۋ ، — دېدى ئۇ ئاخىر ئۇيغۇر ۋە ئىشەنچ بىلەن روھلىنىپ ، — بىزنىڭ باشلىقلىرىمىزمۇ ئۆز خاتالىقىنى ئىقرار قىلارمۇ ؟

— ھازىر قىلمىغان بىلەن كەلگۈسىدە قىلىدۇ ، — دېدى لاۋجاۋ تۆۋەن ئاھاڭ بىلەن سۆزلەپ ، — تارىخ ھەرقانداق بىر ئادەم ، ھەرقانداق بىر پارتىيىنىڭ تۆھپىسى بىلەن خاتالىقىنى يالـ-غان يازمايدۇ ، سەۋەبى ، تارىخنى مىليونلىغان خەلق يازىدۇ ئەھمىيىتى !

كۆزلىرى يوغان ، قېشى غۇژمەك ، ئورۇق ، ئېگىز لاۋجاۋنى

ئەلا خوددى بۇگۈنلا تونۇۋاتقاندەك چىرايىغا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى . كەم سۆز ، خىيالچان بۇ يىگىتنىڭ ئەلا ئويلىمىغان ئىشلارنى ئويلايدىغانلىقى ، ۋەزىيەت ، كەلگۈسى توغرىسىدا بۇنچىلىك چوڭقۇر پىكىر قىلىدىغانلىقى ، ئەلانىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىگەنىدى . ئەلا لاۋجاۋنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆزى ھېس ۋە گۇمان قىلغان بەزى ئىشلارنى ئۆزىدىن باشقىلار ، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭمۇ ھېس ۋە گۇمان قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندى .

ئادەملەر جىم يۇرگىنى بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرىكى ، مېڭىسى زادى جىم تۇرمايدۇ ، كىشىلەرنى خىيال ، پەرەز ، گۇماندىن ھېچ-كىم چەكلىيەلمەيدۇ . كىشىلەر نېمىنى خالىسا شۇنى ئويلىيالايدۇ ، لېكىن ئوي بىلەن ئەمەلىيەت ئوتتۇرىسىدا قانچىلىك چوڭ ئارىلىق بولسا ، ئويلاش بىلەن سۆزلەش ئوتتۇرىسىدىمۇ شۇنچىلىك پەرق بار ئەمەسمۇ . ھەرقانداق بىر ئەقىل ئىگىسى ئويلىغىنىنى كۆرۈنگەن بىرىگە ئېيتىۋەرمەيدۇ ، پەقەت ئادەمنى تاپقاندىلا ئېيتىدۇ .

— ئەلا ئاداش ، — دېدى لاۋجاۋ كارىۋىتىدا ئوڭدا يېتىپ ، — مەن ئىچكىرىگە يۆتكىلىپ كېتىمەن . مەن بۇ يەردىكى تەڭسىزلىك ، ناھەقچىلىكلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ چىدىيالمىغۇ-دەكمەن .

— بۇ ئىشىڭىز ئىرادىسىزلىك ئەمەسمىكەن ، لاۋجاۋ ؟

لاۋجاۋ جىم بولۇپ قالدى . ئۇلار باش توخۇ چىللىغاندىن كېيىنلا ئۇخلاپ قېلىشتى .

ئەتىگەنلىكى ئەلا يەرگە يورۇق چۈشۈش بىلەن ئارۇپنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى . ئارۇپ چالا ئويقۇلۇق ھالدا ئىشىك ئاچقىلى چىقىپ ، ھەربىي كىيىم بىلەن ئالدىدا پەيدا بولغان دوستىنى مەھكەم قۇچاقلىدى .

ئۇلار ئىشىكنى ئىچىدىن ئېلىۋېلىپ چۈشكىچە كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرى توغرىسىدا پاراڭلاشتى . ئەلا ئۇرۇمچىدىكى

ئەھۋاللاردىن ؛ ئارۇپ ساۋۇتوف بىلەن نادىروفنىڭ دەپنە قىلىنىشى ، ئوسماننىڭ تۇرمىدىن قاچقانلىقى توغرىسىدىكى ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى .

— قۇرماش ئىككى يىلدىن كېيىن ئېتىلىشقا ، تاشپولات ئون بەش يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى . ئاداش ، 1957 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ساۋاقداشلاردىن ساناپ باقسام ، ھازىر جەمئىيەتتە سېنى قوشقاندا ئالتىمىز قاپتىمىز . ئوقۇش پۈتتۈرگەن شۇ يىللىل ئون ئىككىسى ئوقچى بولۇپ قولغا ئېلىنغان ، سەككىزى چەت ئەلگە كەتكەن ، قالغانلىرى بۇ قېتىم تۇتۇلۇپتۇ . ئاداش ئەلا ، ئەڭ ياخشى ساۋاقداشلار زەربە يەپتۇ . ئويلاپ باقسام ، ئۇلارنىڭ بىرلا مەسلىسى بارکەن . ئۇ بولسىمۇ ، ئويلىغىنىنى ئېيتالايدىكەن . ماڭا ئوخشاش مۆرىمەس ، پەرۋاسىزلارلا زەربە يېمەپتۇ . مەن ئويلاپ - ئويلاپ تېگىگە يېتەلمىدىم . نېمىشقا قولىدىن ئىش كېلىدىغانلا ئادەم دۇمبا يەپ ، كېرەكسىز ئادەملەر قەدىرلىنىدۇ - ھە ؟ بۇنداق كېتىۋەرسە ، دۆلەتنىڭ ئىستىقبالى نېمە بولماقچى ؟

— مەنمۇ خېلىغچە ساڭا ئوخشاش چۈشەنمىگەنىدىم ، — دېدى ئەلا خېلى جىملىقتىن كېيىن ئارۇپقا قاراپ قويۇپ ، — بۇ قېتىم ئۇرۇمچىگە بېرىپ ، بىرنەچچە ئاساسلىق رەھبەرلەر بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن نۇرغۇن چۈشەنمىگەن مەسىلىلەرنى چۈشەندىم . مەن ھاشىر ، ساۋۇتوف ، نادىروفلارنى ئاقلايمەن دەپ نۇرغۇن پاكىت - دەلىللەرنى توپلاپ ، تەييارلىق قىلىپ باردىم ، لېكىن بۇ رەھبەرلەردىن مېنىڭ پاكىتلىق سۆزلىرىمنى ئاڭلايدىغانلىرى چىقمىدى ، يالغانىنى ، تۆھمەتنى ئاڭلايدىغانلار بولسا ئەكسىچە نۇرغۇن ئىكەن ، ھەممىلا جايدا بار ئىكەن . مەن ساڭا ئېيتسام ، ئاداش ، مېنىڭ پاكىت ، قائىدە - قانۇنلۇق گەپلىرىم بىر چىرايلىق چوكانىنىڭ پىسىسكىدە كۆلۈپ قويغىنىچىلىك رول ئوينىيالمىدى . بۇ بىر گەپ ، قالغىنىنى ئۆزۈڭ چۈشىنىۋال ، ھاشىر ، نادىروفتەك ئۇۋال-

چىلىققا قالغانلار بەكمۇ تولا ئىكەن ، ئىككىمىز ئۇلارنى ئاقلاپ بولالمايدىكەنمىز . ھاشىرلاردىن چوڭلار ، مەسلەن ، لىيۇشاۋچى ، خېلۇڭ ، پېڭ دېخۇەيدەك دۆلەت رەھبەرلىرىنى ئاقلايدىغانلار يوق تۇرۇۋاتسا ، ھاشىر ، نادىروفلارنى كىممۇ ئاقلاپ چىقالايدۇ دەيسەن؟ مەن بۇرۇن دوستۇم ، ئۇستازىم دەپلا ئۆز يېقىنلىرىمنىڭلا يىغىسىنى يىغلاپتىمەن ، پۈتۈن خەلقىمىزنىڭ ، ئەڭ ياخشى كادىرلىرىمىزنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ بالا ـ قازانى بەكمۇ تار مەنىدە چۈشىنىۋاپتىمەن . ماقۇل ، ھاشىر ، ساۋۇتوفلارنى ئاقلىدۇق ، رەقىپ ، نامەتلەرنى ھەتتا جازالىتىۋەتتۇق دەيلى ، بۇنىڭ بىلەن بالايئاپەتتىن ساقلانغىلى ، رەزىللىك ، قەبىھلىك ئۇستىدىن غەلىبە قىلغىلى بولامدۇ؟ ياق ، ئاداش ، بۇ بىر ئۆيگە كەلگەن زىيانغا چىدىماي بالىسىنى ئۇرۇپ ئاچچىقىنى چىقىرىۋالغانغا ئوخشاشلا ئىش ئىكەن !

— سۇ باشتىن لاي دېگىنە !

ئەلا بېشىنى لىڭشىتىپ ئارۇپىنىڭ بۇ خۇلاسىسىنى ماقۇللىدى .

— قانداق قىلىمىز ئەمىسە؟ — ئارۇپ ئەلاغا گۇناھكار دەك تەستە قارىدى ، — ماشىنىدىن قورقۇپ قاچقان كۆچۈكتەك دەۋر چاقىنىڭ مىجۇېتىشىدىن جان ساقلاپ ، كەلگۈسىدىن ئۈمىد كۈتۇپ جىم ياتمىزمۇ؟

— مەنمۇ بىلەلمىدىم ، خېلى سىياسىي كاللىسى بار ئاغىنىلىرىم بار ئىدى . ئۇلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلىسام ، چىدام ـ غەيرەت بىلەن كەلگۈسىدىكى ياخشى كۈننى كۈتۈش كېرەك ئىكەن .

— مەن مۇئەللىملىكىمنى قىلاي ، سەن كىتابىڭنى ئوقۇپ ، ئەسىرىڭنى يېزىۋەر ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق دېيىشكە بولاتتى ، لېكىن بۇنىڭغىمۇ يول قويۇلمايۋاتامدۇ؟

ئۇلار يەنە جىمىپ قېلىشتى . كەچقۇرۇن بىرى ئىشىك ھالقىسىنى قاتتىق جاراڭلاتتى . ئارۇپ يۈگۈرۈپ چىقىپ ئالاقزادە بولۇپ كەلگەن زۇلخۇمارنى باشلاپ كىردى . زۇلخۇمار يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى :

— قاراڭلار ، بۇنىڭ قىلغىنىنى ! — ئۇ قولىدىكى مىجىلغان خەتنى ئەلاغا ئۇزاتتى . ئەلا خەتنى ئېلىپ ئوقۇدى . خەتتە مۇنداق گەپلەر يېزىلغانىدى : «ئۆز دوستلىرىنى ئۆلۈمگە تاشلاپ ، ئۆز بېشىنىڭ غېمىنى يەپ تۇرمىدىن قاچقان رەزىللەرنىڭ بىرسى بولۇپ ياشىغىنىمدىن ، ناھەق ئۆلگەنلەرنىڭ بىرى بولغىنىم مىڭ ئەلا ئىكەن . خەير زۇلخۇمار ، بالىلار ، ئامان قالغان دوستلىرىم ساڭا ئامانەت··· »

ئەلا تامىدەك تاتىرىپ ئارۇپقا قارىدى . ئارۇپ بېشىنى ئىرغىتىپ :

— قايسى بىرىنى قۇتقۇزغۇلۇق ، ماۋۇ پېشكەلچىلىكنى ، پاھ ! — دېدى . زۇلخۇمار كۆزىگە چۇشكەن ئۇششاق چاچلىرىنى كۆز يېشى بىلەن ھۆللەپ :

— دەريانا سەكرىگەنمىدۇ ، ياكى ھېلىقى خەنجىرى بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانمىدۇ ؟ ۋاي قانداق قىلارمەن ، تىنچراق يۈرسەك بولماسمىدى ، نېمىگىمۇ باشقىلارنى ئاقلايمىز دەپ «ئادۋوكات» بولغان بولغىيدۇق ! نېمىشقىمۇ ئۇنى ئۆيگە سولاپ يانا چىقىلىق قىلىڭ دېمىگەندىمەن !

ئەلا زۇلخۇمارغا ئالىيىپ قاراپ قويدى :

— ئەيىبلەيدىغان ئادىمىڭىزنى تاپالمايۋاتامسىز نېمە ؟ پۇشايمان بىلەن نېمىنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ . خەنجەر دەمسىز ؟ ھېلىقى ئەتىۋارلىق خەنجىرى يېنىدىمۇ ؟ سىز ئۆيگە بېرىڭ ، بىز ئارۇپ ئىككىمىز ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالايلى .

زۇلخۇمار كەتكەندىن كېيىن ئەلا ئارۇپقا :

— بۇ جەزمەن نامەتنى ئۆلتۈرگىلى كەتتى . ئۇنىڭ ئىچى كۆچلۈك ، ئۇ يېقىنلىرىنىڭ ناھەق ئۆلۈمىگە چىدىمىدى . بىز دەرھال نامەتنىڭ ئۆيىگە بارايلى . تېز ھەرىكەت قىلساق قۇتقۇزۇۋالالايمىز ، — دېدى .

ئۇلار ھېچنەدىن قاتناش قورالى ھەل قىلالمىدى . قاراڭغۇ چۈشكەندىلا لاۋجاۋنىڭ ياردىمى بىلەن ماشىنا ھەل قىلىپ ، نامەتنىڭ ئۆيىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

بايىقى ئوسمانىنىڭ بېلىكىدىن تۇتۇۋالغان قوللار مانا مۇشۇلار ئىدى .

— ئەلا ، قويۇۋەت ! — دېدى ئوسمان تېپىرلاپ ، — سەن قاچانغىچە بۇلارنىڭ دەردىنى تارتىسەن ، يا ئۆزۈڭ قىساس ئالمايسەن ، يا باشقىلارغا يول قويمايسەن !

نامەت «ئەلا» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ ئىتتىك بېشىنى كۆتۈردى :

— ئەلا ! — دېدى ئۇ غالىلداپ تىترەپ ، — ئاۋۇ خەنجەرنى ئال ، ئۆز قولۇڭ بىلەن يۈرىكىمگە سال ، ئەزبىرايى خۇدا ، مەن بۇنداق بولارنى بىلمىدىم ، مەن سىلەرنى تۇرمىگە كىرگۈزۈشنىلا ئويلىغان . ماڭا ئالا تاغ ـ قارا تاغلارنى ۋەدە قىلغان رەقىپمۇ ئەزبىرايى ، بۇنداق بولارنى ئويلىمىغان !

ئوسمان ئۇنىڭ ئاغزىغا تەپتى ، ئەلا بىلەن ئارۇپ ئۇنى قاتتىق سىلكىپ تۇتۇۋالدى . نامەت ئۆمىلەپ كېلىپ ئەلانىڭ ئايىغىغا ياماشتى . ئۇنىڭ بۇرنىدىن ئاققان قان ئاغزىغا كىرىپ جاۋغايلىرىدىن سىرغىپ تۇراتتى . ئارۇپ قولچىرىغى بىلەن ئۇنىڭ چىرايىنى يورۇقاندا ، ئەلا ئۇنىڭ قان يۇتۇۋاتقاندەك يىرگىنچلىك بەشىرىسىنى كۆرۈپ تەتۈر قارىۋالدى . ئۇ ئوسماننى ھويلا تەرەپكە سۆرىدى :

— يۈر ، قولۇڭنى پاسكىنا قان بىلەن بۇلغىما ! — دېدى ئۇ نامەتكە غەزەپ بىلەن قاراپ ، — بىزنىڭ ئارىمىزدىن مۇنداق بىرى-

نىڭ چىققىنىغا نومۇس قىلمەن ، خورلۇقۇم كېلىدۇ !

ئۇلار ھويلىنى كېسىپ ئۆتۈپ كوچا ئىشىكىگە ماڭغاندا ، پىشايۋاندا گازۇاي لامپا تۇتۇپ تۇرغان ئايال كىشى خىرقىراپ سۆزلىدى :

— نامىتەك ئۆلدىمۇ ؟ جىگىرىنى ئىت يېسۇن ، ئۇ شاپاقچى ئوغرىنىڭ !

— ئۆلمىدى ! — دېدى ئوسمان غەزەپ بىلەن ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ ، — زامانىنى رەنجىتىپ نېمە قىلىمىز ، زامان ئاشۇنداقلار-نىڭ بولغاندىكىن ، ئۇ كۈن كۆرسۇن ـ دە !

ئۇلار قويۇق ئۆرۈكلۈك سەينىغا كېلىپ ، چىرىغى يورۇق تۇرغان ماشىنا يېنىدا توختاشتى . ئەلا شوپۇر يىگىتكە قاراپ خەنزۇ تىلىدا :

— سىزگە رەھمەت ، لاۋجاۋغا ئېيتىڭ ، ئىشىمىز ئوڭۇشلۇق بولدى ، سىز قايتىپ كېتىڭ ، بىز ئەمدى ئەتە ئۆزىمىز كېتىۋالالايمىز ، — دېدى .

شوپۇر كەتكەندىن كېيىن ئۇلار شېغىللىق يولغا چىقتى . ئەلا ئوسمانىنى قولتۇقلىۋالدى ۋە :

— سەن ئۆزۈڭنى خائىنلار قاتارىغا قويۇۋېلىپ ئازابلىنىۋەرمىگىن ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىگە سەن سەۋەبچى ئەمەس ، نامەتمۇ بىرىدىنبىر سەۋەبچى ئەمەس ، نامەت بولمىغان بولسا ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرى چىقىپ يالغان دېلو ياسايتتى . سەن بۇ دېلوىنى قىيىن ـ قىستاق دەستىدە ئىقرار قىلمىغان بولساڭمۇ ، باشقا بىرى ئىقرار قىلاتتى . ياخشى كۈن كۆرۈش ئۈچۈن ئۆز دوستلىرىنى سېتىش ، باشقىلارنىڭ سۆڭەكلىرىنى دەسسەپ تۇرۇپ يۇقىرىغا ئۆرلەش ، بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ تالانتى ، ئاداش . سەن ھەرگىز ئۇنداقلاردىن ئەمەسسەن . بىز ئاشۇ تالانت ئىگىلىرىدىن ھېسابىنى ئېلىشىمىز كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن ياشاش كېرەك ، ئۆز ئۆمرىمىز

يەتمىسە ، بالىلىرىمىزنى بۇ قىساس ئۈچۈن تەربىيىلىشىمىز كېرەك ! — دېدى .

ئۇلارنى قۇرمىاشنىڭ ئايالى بىلەن بالىلىرى يىغا - زار بىلەن كۇتۇۋالدى . خوتەننىڭ يىراق بىر ناھىيىسىنىڭ تەكلىماكان قۇملىرىغا يانداشقان بىر كىچىك يېزىسىدا تۇغۇلغان ۋە 1962 - يىلقى «29 - ماي» ۋەقەسىدىن كېيىن ئىلى رايونىدا يۈز بەرگەن كاتتا يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭدىن يۆتكىلىپ چىققانلار قاتارىدا يولدىشى قۇرماش بىلەن بىللە چىقىپ ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلەۋاتقان بۇ چىرايلىق ئايال ، ئۆز يولدىشىنىڭ دوستلىرىنى كۆرۈپ ئىچ - قارنى بوشغۇچە يىغلىدى :

— نېمىشقىمۇ چىققان بولغىيدۇق ، — دېدى ئۇ ئاخىر ئېسىدەپ يىغلاپ تۇرۇپ ، — چىقمىغان ، خوتەنده تۇرىۋەرگەن بولساقمۇ بۇ كۇنلەرگە قالماسىدۇق . قۇناخۇن ئۇنىمۇدى ، مەن زورلاپتىمەن . مېنىڭ سۆزۈمگە قىيالماي ماقۇل دەپ چىقىۋىدى ، مانا ئەمدى پۇشايمان ئالىدىغان قاچا يوق !

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى . ئاخىر ئەلا ئايالغا تەسەللى بېرىپ :

— غەيرەت قىلايلى ، ئالدىمىزدا ياخشى كۇنلەر بار ، ھاشىر ، قۇرماشلار چوقۇم تۇرمىدىن ئاقلىنىپ چىقىدۇ . ئۇلار گۇناھسىز ، ئۇلارنى قۇتقۇزىدىغانلار چىقىدۇ . خوتەندىن چىقمىغان بولساق ، بۇ كۇننى كۆرمەيتتۇق دەيسىز ، بۇمۇ ناتايىن ، ھەممىلا جاي ئوخشاش . رۇس يازغۇچىسى ل . تولىستوي « تىرىلىش » دېگەن ئەسىرىدە ، شۇ چاغدىكى رۇسىيىنى قارىغاپ : «رۇسىيە بىر چوڭ تۇرمە » دېگەنىدى . بىزدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشراق بولۇۋاتىدۇ ، مەنمۇ ھەربىي كىيىم كىيىۋالغان مەھبۇسمەن . قۇرماشتىن پەرقىم ، قاچقۇنمەن ، ئوسمانمۇ قاچقۇن . ئارۇپچۇ ؟ ئۇمۇ ئوخشاش . كۆڭۈل ئازادلىكى ، ئىنسانىي ئەركىنلىك بولمىغان ھايات - تۇرمە ھاياتى .

بىزنىڭ راست گېپىمىز جىنايەت ، ياخشى نىيەت ، ئالىي غايىمىزمۇ جىنايەت ، بىزنى پاكلىقتىن رەزىللىككە ، ئىنسانلىقتىن ياۋايىلىققا ئۈزگەرتمەكچى ، ئۈزگەرمىسەكلا ، بىز جىنايەتچى ، بىزنى قاتىللىق قىلىشقا ، چەت ئەلگە قېچىشقا ، باشقا جىنايەتلەرنى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇرلىماقتا . بىز ئۇنداق قىلمىساقلا ، جىنايەتچى !

ئۇلار ياشلىق ، ئۆتمۈش ، دوستلار ، كەلگۈسى ۋە ھايات توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭ قىلىشتى .

ئەتىگەنلىكى تېخى غۇلجا شەھىرىدە تۇنجى لالما ئىتلار كوچىغا چىقماستا ، ئۇلار شەھەردە پەيدا بولدى . ئۇلار ئەلا بىلەن ئوسماننىڭ تۇتۇلۇپ قېلىشىدىن تولىمۇ ئېھتىيات قىلاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن سەھەرلىكى باشقىلار قاتتىق ئۇيقۇدا ياتقاندا ھەركەت قىلىش زۆرۈر ئىدى . ئوسمان ئۆز كوچىسىنىڭ ئېغىزىدا ئۇلارنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىۋىدى ، ئەلا يېرىم چاقچاق بىلەن :

— ئىشەنچلىكمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— مەن ئىشەنگەندىكىن ، سەنمۇ ئىشىنەرسەن ؟

— لېكىن ، ئادەملەردە ئىشەنچ قالمىدى ، — دېدى ئارۇپ مەقسەتسىزلا .

— تەنە قىلما ، ئارۇپ ئاداش ، — دېدى ئوسمان دەرھال خاپا بولۇپ ، — شۇنىڭ ئۈچۈن كۆزۈڭلاردىن بىراقلا يوقىلاي دېگەن ، لېكىن يەنە مۇشۇ ئەلانىڭ گېپى بىلەن پەيلىمدىن ياندىم .

— مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ زىيان تارتمىدىڭغۇ ، — دەپ چېقىشتى ئەلا كۈلۈپ قويۇپ ، — گېپىمگە كىرىپ ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئۇرۇمچىگە بېرىپ زۇلخۇمار بىلەن تېپىشۇالدىڭ ، تۇنۇگۈنمۇ مېنىڭ گېپىم بىلەن نامەتنى ئۆلتۈرمىدىڭ ، بولمىسا ، خەلقىمىز چوڭ بىر شۇمبۇيىدىن ئايرىلىپ قالغان بولاتتى .

ئۇلار ئارۇپنىڭ ئۆيىگە بىللە كېلىشتى . ئارۇپنىڭ ئۆيى ئەشەنچلىك ، ئۇ مەكتەپ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ،

ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپى ، مەكتەپتىكى بار - يوقى ئوچلا پارتىيە ئەزاسى ئىچىدە مەسلىسى يوقىمۇ شۇ ئارۇپلا ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇنىڭدىن ھېچكىم ئۆيىدە ئادەم يوشۇرىدۇ ، دەپ گۇمانلانمايتتى . قولۇم - قوشنىلىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە دائىم ھەربىيلەرنىڭ كىرىپ چىقىپ يۈرگىنىنى كۆرگەچكە ، «گۇمانلىق ئادەم كەلدى» دەپ ئاھالە كومىتېتىغا دوكلات قىلىدىغانلار. مۇ بولمايتتى ، لېكىن كوچىلار ۋەھىمىلىك ، ئۇلارنىڭ ھەرقاچان تۇتۇلۇپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى . كوچىدا ئۇستى بېزىنت بىلەن يېپىلغان بىر ماشىنا تۇراتتى . ئوسمان دوستلىرىدىن ئايرىلىپ ماشىنىغا ياماشتى ، ئەلا ئۇنى تۇتۇپ يەرگە تارتتى . ئوسمان ئۇنىڭ قولىنى سىلكىدى :

— تەۋەككۇل قىلغىلى قوي ! پۇلۇڭ بولسا بەرگىنە !

ئەلا دوستىغا پۇل بەردى . ئۇلار ئەمدىلا خوشلىشىپ بولۇشىغا ماشىنا شوپۇرى چىقىپ قالدى - دە ، بېزىنتنى مەھكەم چۆمكىدى . ئوسمان دوستلىرى بىلەن ئۇن - تىنسىز خوشلاشتى . ئەلا بىلەن ئارۇپ ماشىنا ئۈزاپ كەتكەندىن كېيىنلا ئۇن - تىنسىز ئارۇپلارنىڭ ئۆيىگە ماڭدى . بۇ چاغدا ، يەرگە ئەمدىلەتىن يورۇق چۈشمەكتە ئىدى . ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئەلا ئارۇپقا قارىدى :

— تاشپولاتنىڭ ئايالى گۈلچىمەن بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ئامالىنى قىلساڭ بولاتتى . ئۇ بىر ئاق كۆڭۈل ، ساددا ئايال ، ئۇ تاشپولاتقا تولىمۇ ئامراق ئىدى ، تولىمۇ ئېغىر زەربىگە يولۇقتى ، بىچارە . ئۇنى ئۇمىدلەندۈرۈش ناھايىتى زۆرۈر . ئۇنى يالغان گەپ بىلەن بولسىمۇ ئۇمىدلەندۈرۈش كېرەك . ئۇنىڭ خۇشخۇي چىرايى ، بالىلىرىنىڭ مۆلدۈرلەپ تۇرغان قاپقارا كۆزلىرى كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ . مانا بۇ ئۆلۈم جازاسىدىنمۇ ئېغىر پاجىئە . كىچىككىنە بالىلارنىڭ قەلبىگە جۈدالىق دېغى چۈشتى . مېنىڭ ئەلى ئوغلۇم بىلەن دىلئارا قىزىمچۇ ؟ ئۇلارنىڭ گۈدەك قەلبىگە چۈشكەن جارا-

ھەتتى ساقايتماق مېنىڭ بۇرچۇم ئىدىغۇ؟ ئارۇپ ئاداش ، قىلىدىغان ئىشلىرىم تولىمۇ كۆپكەن ، ئويلايدىغان ، يازىدىغان ، ئوقۇيدىغان ئىشلىرىمچۇ تېخى؟ ئۇزۇن بولدى ، خاتىرىمۇ يازالمىدىم ، كىچىك ئاپام قانداقراقكىن؟ زۇلىيا ئاكىنىڭ ھالى قانداق؟ سەندىن يوشۇرۇپ نېمە قىلاي ، گۇزەلئايىنى تولىمۇ ئويلايمەن . سەن ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئال . ئىمكان بولسا ، مەن ئۇنى بىر كۆرسەم بولاتتى . رازىيەچۇ؟ ھاشىرنى بىر كېچىدىلا ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېتىپتۇ . لاۋجاۋ ماڭا خەۋەر بەردى . نەگە يۆتكىگەنلىكى نامەلۇم . رازىيەنى مەجبۇرىي ھالدا ئۆيىگە ئاچقىپ تاشلىغانىكەن ، ئۇنى ئەقلىدىن ئادىشىپلا قاپتۇ دېيىشىدۇ . ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە بېرىشنىڭ ئىلاجى بولارمۇ؟ دوستۇم ، مېنىڭ ھازىر سەن بىلەن لاۋجاۋدىن باشقا يۆلەنچۇكۇم قالمىدى . ناۋادا ، مەن تۆتۈلۈپ كېتىپ قالسام ، مېنىڭ بايا ئېيتقان ئادەملىرىمنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغىن...

ئارۇپ دوستىنىڭ ھەممىلا گېپىگە «ماقۇل»دىن باشقىنى دېمىدى . ئەلا ئارۇپنىڭ تېكىمەتلەر بىلەن تولغان مېھمانخانىسىغا كىردى - دە ، يېكەنداز ئۇستىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئۇن - تىنسىز خىيال قىلدى . ئارۇپ بولسا كېچىچە ئۇيقۇسىز بولغاچقا ، ئاشخانىسىغا چىقىپ باللىرىنىڭ يېنىدا ئۇخلاپ قالدى .

ئەلا خىيالىدا گۇزەلئاي بىلەن سۆزلەشتى . ئۇ مۇشۇ سەرسان بولۇپ يۈرگەن كۈنلىرىدە ، ئاجرىشىپ كەتكەن ئايالىنى تولىمۇ سېغىنىدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ ئايالى بىلەن بىللە ئۆتكەن كۆڭۈللۈك چاغلىرىنى ، دالىدەن ، باڭچۇيداۋدىكى دېڭىز ساھىلى ، ئۇلارنىڭ ھۆل قۇمغا چۈشكەن يالاڭ ئاياغ ئىزلىرى ، دېڭىزغا دۆڭدىن ساڭگىلاپ چۈشكەن قارامتۇل يوپۇرماقلىق ياش دۇب دەرىخىنىڭ ئاستىدىكى چىمەنلىكتە ، ئۇلارنىڭ ئېغىناشلىرىدىن يەرگە چاپلىشىپ قالغان چىمەنلەر ، گۇزەلئاينىڭ چەكسىز بوخەي دېڭىزغا

قاراپ تۇرۇپ هاياجان بىلەن ئېيتقان ئىتالىيانچە ناخشىلىرى ، لەنجۇدىكى ئاستى تاختايلىق ، ئەتىر پۇراپ تۇرىدىغان ئۆيى ، گۈزەل-ئاينىڭ يېرىم كېچىدە ئويغىنىۋېلىپ ئەلانى هېكايە سۆزلەپ بېرىش-كە قىستاشلىرى ، ياش ئايالىنىڭ بەدىنىدىن ، تىنىقىدىن ، سۆز ۋە قەلبىدىن كېلىدىغان لەززىتى چەكسىز هارارەت... بىرمۇبىر كۆز ئالدىغا كېلەتتى . ئۇ هېچكىم يوق ئۆيدە ئىختىيارسىز هالدا بۇقۇل-داپ يىغلايتتى . هازىر ئۇنىڭ ئۆزىنى بەزلەيدىغان نە كىتابى ، نە ئىلمىي ئەمگىكى يوق . ئۇ شېرىن ئەسلىمە ، تاتلىق خىيال بىلەنلا ۋاقىت ئۆتكۈزەتتى . ئۇ ياشلىق خاتىرىلىرىدىن هازىرقى سەرگەر-دانلىقىغا قايتقاندا ، ئازاب ۋە ئەلەم بىلەن بوراندا قالغان يالغۇز نوتىدەك تولغىناتتى ، لېكىن بۇ هالەتنى ، بېشىغا كەلگەن قىسمەت-نى ئۆزگەرتىشكە ئۇنىڭ چامى - قۇربى يەتمەيتتى . ئۇمۇ ئوسماد-دەك بۇ كۆڭۈلسىز ، ئازابلىق دۇنيا بىلەن بىراقلا خوشلىشىشنى ئويلايتتى ، لېكىن ئۇمىد ، ئىشەنچ ئۇنى ساقلايتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ كەلگۈسى ئۇچۇن ياشاۋاتقانلىقىنى بىلەتتى . ئۆزىنى خۇددى سەپەر ئۇستىدە جۇدۇن - چاپقۇنغا يولۇققۇپ ، ۋاقىتلىق پاناه جايدا تۇرۇ-ۋاتقان يولۇچىدەك هېس قىلاتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ پاناه جايىغا زىيان - زەخمەت يەتمەسلىكىنى چىن يۈرىكىدىن ئۇمىد قىلاتتى . شۇنىڭ ئۇچۇن ، ئۇ تولىمۇ ئېهتىياتچان ، تولىمۇ سەزگۈرلۈك بىلەن ياشايتتى . ئۇنىڭ دوستلىرى ئۇنى ئوبدانراق يوشۇرۇش ئۇچۇن قولىدىن كەلگەن هەممە ئىلاجنى قىلاتتى . هاشىر تۇرمىدىن چىقارغان بىر خېتىدە : «ئەلانى قوغداڭلار ، ئۇ تۇرمىگە كىرمە-سۇن ، كىرسىلا ئۆلۈپ كېتىدۇ . ئەلانى قوغداش ، خەلقنىڭ بايلە-قىنى ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى قوغداش بولىدۇ . ئەلا ئاۋاقا ئېيتىڭلار ، تاغنىڭ ئۆڭكۇرىگە كىرىپ بولسىمۇ هېلىقى ئىلمىي ئەسەرلىرىنى يازسۇن ، بىزدىن ئەنسىرىمىسۇن ، بىز چوقۇم قاراڭ-غۇلۇقنى يېڭىمىز ، بىز چوقۇم سۇيىقەست ، تۆهمەت ئۇستىدىن

غەلىبە قىلىپ ، گۈزەل كىلگۈسىنى قۇچاق ئېچىپ كۈتۈۋالايمىز ! » دەپ يازغانىدى . «ئادۋوكات»نىڭ ئوقۇغۇچىلاردىن تەشكىللەنگەن ياش ئەزالىرى ئەلانى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن باشقىلارنى قايمۇقتۇرۇش نىيتىدە ، بىر كېچىدە شەھەرنىڭ دوقمۇشلىرىغا چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاپ : «ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر ئەلانىڭ چەت ئەلگە قېچىش ئۈچۈن چېگرىغا قېچىپ بېرىپ قەھرىمان چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرىمىز تەرىپىدىن ئېتىلغانلىقى ، پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسى ! » دېگەن شوئارلارنى چاپلاشتى . تەشۋىقات ۋەرەقىگە قاچقۇنلارنىڭ قېچىش ، ئېتىلىش ۋە تۇتۇلۇش جەريانىنى توقۇلما بىلەن تەپسىلىي يېزىپ ھەممە جايغا تارقاتتى . بۇ ۋەرەقنى ئەلا ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى . ئۇ ئۆز ھىمايىچىلىرىدىن تولىمۇ مىننەتدار بولۇش بىلەن بىللە بۇ ئىشلاردىن ئۆزىگە غەم ـ ئەندىشىمۇ تېپىۋالدى . ئۇنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەيدىغان يېقىنلىرى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئازابلىنارمۇ ؟ مەسىلەن ، كىچىك ئاپىسى ، بالىلىرى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھازا ئېچىشار ، زار ـ زار قاقشاپ ئەلەم چېكەر ، گۈزەلئايچۇ ؟ ئۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئازابلىنارمۇ ؟ ناۋادا ، ئۇ ئەلادىن ئۈمىد كۈتۈپ يۈرگەن بولسا ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ تەۋەككۈل قىلىپ بىرىگە تۇرمۇشقا چىقىپ كېتەرمۇ ؟

ئەلا گۈزەلئايىنىڭ تۇرمۇشقا چىقىپ كېتىشىنى ئويلىغاندا ، بىردىنلا بوشىشىپ ، پېشانە تەرىنى سۈرتتى . «ئۇنى ئادىلە ئۆز ھىمايىسىگە ئالغان ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەلانىڭ ۋاپات بولغانلىقىغا ئىشىنىدۇ . گۈزەلئايىنىڭ بۇ شەھەردە ئەلا بىلەن ئوغلىدىن باشقا ھىمايىچىسى يوق ، قولىدا چەت ئەل پاسپورتى بولغان بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشكە ھازىر ئىمكانىيەت يوق . ئۇ تۇرمۇشتا بايقاشتىلىقا ئادەتلەنگەن . مېنىڭ ئازغىنە يارىدىمىم ھېچ نەرسىگە دال بولمايدۇ . ئۇنىڭ مىجەزى ، ئۇنى كىشىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ئۇزۇن تۇرغۇزمايدۇ . ئۇ ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن بولسىمۇ بىرىگە

تۇرمۇشقا چىقىپ كېتىشى مۇمكىنغۇ ؟... » ئۇ شۇنداق ئويلىدى ـ ده ، ئىختىيارسىز ئورنىدىن سه‌كره‌پ تۇرۇپ كه‌تتى . ئۇ ئارۇپ ياتقان ئۆيگه كىرىپ ئارۇپنى ئويغاتتى :

— قوپ ، هوي تېرىر پاكار !① — دېدى ئۇ ئارۇپنى لىڭشىتىپ ، — سه‌ن ئايالىڭنى ئىشقا سال . زۇلخۇمار ئارقىلىق ئادىله‌نىڭ تۇرار جايىنى تاپسۇن ، مه‌ن نېمىلا بولمىسۇن ، گۇزه‌لئاي بىله‌ن كۆرۈشمىسه‌م بولمىدى .

— نېمه ، چۇشۇڭگه كىردىمۇ ؟ توخۇنىڭ چۇشىگه تېرىق كىرىدۇ ـ ده !

— بىله‌مسه‌ن ، ئۇ مېنىڭ هايات ئىكه‌نلىكىمنى ، ئۇنى تولىمۇ سېغىنىدىغانلىقىمنى بىلىشى كېره‌ك . بىلمه‌ن ، ئۇ مېنى ياخشى كۆرىدۇ . ئۇنىڭ پۇتۇن ئۇمىدى مه‌ن ، لېكىن ئۇنىڭ مىجه‌زىدىكى مه‌غرۇرلۇق ، ئۇنىڭ ئۆز ئۇمىدىنى ئاشكارىلىشىغا يول قويمايۋاتىدۇ . ئۇ مېنىڭ توغرامدىكى هېلىقى ژه‌ره‌قنى ئوقۇسا ئازابلىنىدۇ ، هاياتتىن ئۇمىدسىزلىنىدۇ ، ئۇمىدسىزلىنگه‌ن ئادەم هه‌رقانداق ئىشنى قىلىشتىن يانمايدۇ . چۇشه‌ندىڭمۇ ، مه‌ن ئۆزۇمنىڭلا بىخه‌تەرلىكىم بىله‌ن بولۇپ ، ئۇنىڭ ئه‌هۋالى بىله‌ن هېسابلاشمىسام قانداق بولىدۇ ؟

دوستىنىڭ هه‌رقانداق تەلىپىنى ئورۇنداشقا تەييار تۇرىدىغان ئاق كۆڭۈل مۇئەللىم كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ، بېشىنى ئىرغىتىپ ، ئه‌لانىڭ سۆزلىرىنى تەستىقلىدى . ئۇ ئايالى بار ئۆيگه ماڭغاندا ، يەرگه ئوبدانلا يورۇق چۇشكه‌نىدى .

شۇ كۈنى ئارۇپ ئه‌ر ـ ئايال ئادىله‌نىڭ يىراق تۇغقانلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىر كۈن يول مېڭىشتى . ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىـ

---

① ئارۇپ پاكار بولغاچقا قويۇلغان له‌قەم . تېرىر 19 ـ ئه‌سىردىكى فرانسىيه پادىشاهى .

رىنىڭ ھەممىسىلا تۆۋەنگە تارقاقلاشتۇرۇلغان بولۇپ چىقتى . ئادەلە شەھەر تىزىملىكىدىن ئاللىقاچان ئۆچۈرۈلگەن ، دوستلىرىنىڭ يادىدىنمۇ ئاللىقاچان چىقىپ كەتكەن . بۇ كۆڭۈلسىز خەۋەرنى ئاڭلاپ ، ئەلانىڭ بېشى چۈشتى . ئەمدى لاۋجاۋنى ئىشقا سېلىپ بارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسىگە قاراشلىق دېھقان ـ چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنىڭ رەھبەرلىرىنى بىر ـ مۇبىر قاراپ چىقىپ ، ئادىلە ئىسىملىك ئايالى بار مەيدان باشلىقىنى تېپىشلا قالغانىدى .

لېكىن ، ئۇ ئادىلەنىڭ يولدىشىنىڭ ھازىر مۇشۇ شەھەردە رەقىپ بىلەن بىللە ئىشلەيدىغانلىقىنى ھەرگىز بىلمەيتتى .

3

— جاھىللىق قىلما گۈزەل ، ئەمدى كىمنى كۈتىسەن ؟ بۇ يىگىت تولىمۇ ئەخلاقلىق ، قارىغىنا ، چىرايىمۇ ئەلادىن چىرايلىق ، تېخى سەندىن ئۈچ ياش كىچىك ، ئۆيلەنمىگەن يىگىت . ئۇ ساڭا كۆيۈپ كۆمەچ بولايلا دەپتۇ . ئۇنىڭ دادىسى قىز تاللا ـ تاللا ، ئاخىر لايىق تاپالماي ئۆلۈپ كەتكەن . ئانىسىچۇ ؟ بالىسىنىڭ ساڭا كۆيۈپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ ، بىزنىڭ بوسۇغىمىزدىن كەتمەيدىغان بولۇۋالدى . بالاڭ ئەلى كەچ كىرگۈچە شۇلارنىڭكىدە ، رىشات ئاكا دېسە ، رىشات ئاكا دەپ ئۇ بالا بىلەن ئىرماش ـ چىرماشلا بولۇپ كەتتى !

— قويغىنا ئادىلە ، بېشىم ئاغرىۋاتىدۇ .

— ساراڭ بولدۇڭمۇ ، گۈزەل ، تۇل خوتۇن ئەرگە تەگمەي نېمە قىلاتتى . بېشىڭ ئۇگە ـ ئۇگىسىدىن ئاجراپ كەتسىمۇ دەيمەن ، مەن ئەمدى سېنى غۇلجىغا ئەۋەتمەيمەن . مۇشۇ يىگىتكە تېگىسەن ! ئەمدى ئۆتمۇشنى ئۇنتۇيمىز ، خالىساق ناخشا ئېيتىـ

مىز ، خالىساق سەيلە قىلمىز ، بىزنى باشقۇرىدىغان ئادەم بولمايدۇ . ئەرلىرىمىز ، خوجايىن ئەمەس ، بىزگە مالاي بولىدۇ . خالىساق ، ئوسما سىقتۇرمىز ، پايپاق يۇغۇزمىز ، خالىساق ، يۇندىپۇرۇشلۇققا سېلىپ ئالدىمىزدا سوكۇلدىتىمىز . ئەرلەر دېگەننى پايتىما ـ پېتەك قىلىش ، مۇھەببەت دېگەننى يۇندى قىلىپ ئەۋرەزگە تۆكۈش كېرەك . مېنى مۇشۇ ئېرىنى ياخشى كۆرىدۇ دەمسىنا ؟ بۇ ئۆلۈمتۇك قېرىندىن يىرگىنىمەن ، ئۇنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق ، لېكىن سىقىپ سۇيىنى ئىچىش ، تەشمەي قېنىنى ئېلىش ئۇچۇنلا ئۇنىڭغا يالغاندىن ھەجىيىپ ، قاپىقىمنى سۇزۇپ نازلىنىپ قويمەن . قېرىنىڭ بەزىدە يىگىتلىكى تۇتۇپ ، كۇرسۇك ئىتتەك قۇيرۇقىنى ئوينىتىدىغان چاغلىرىمۇ بولىدۇ . مەن شۇنداق چاغلاردا ئۇنى ئۆملىتىمەن ، پۇتۇمنى سۆيدۇرىمەن ، پۇتۇمنىڭ تىرنىقىنى ئالغۇزۇپ ، كىرىنى تازىلىتىمەن . ئۇ مېنىڭ تېنىمدىن ھۇزۇرلىنىپ ، قېرى جېنىنى ياشارتىمەن دەپ ، دېگىنىمنى قىلىدۇ . بىزگە نېمىدى ، كۆزىمىزنى يۇمساقلا بولدى ، روھىمىز پاك ، قەلبىمىز گۇزەل بولسىلا بولدى ، بەدەن دېگەن لاي ـ توپا ، ئۇنىڭ ئايىغۇدەك نېمىسى بار دەيسەن ؟ رەقىپتەك نىجىستىن ئاشقان بەدەننىڭ ماڭا قانچىلىك قىممىتى بولاتتى . مەيلى دەيمەن ، قېرىنى مۇشۇ نىجىس باسقان بەدىنىم بىلەن ھۇزۇرلاندۇرىمەن ـ دە ، ئۇنىڭ روھىنى ئۇپرىتىمەن ، خورلايمەن ، مازاق قىلىمەن ، خالىسام بارلىق ئەرلەرگە بولغان غەزىپىمنى مۇشۇ قېرىدىن ئالىمەن ، يۇزلىرىگە تۇكۇرۇپ ، كۆزلىرىگە قولۇمنى تىقىپ ، قورسىقىمنى راسا بوشىتىۋالىمەن .

— قويغىنا سارائ ، شۇمۇ ئىشمۇ ؟

— ساڭا تەلىم بەرگىنىم ئەمەس بۇ ، سەن دېگەن گۇزەل ، مەن بولسام ئادىلە . بىزنىڭ زوۋۇلىمىزمۇ ئوخشىمايدۇ . بىز باشقا ـ باشقا يەرلەرنىڭ توپىلىرىدىن ياسالغان . مەن نېمە

قىلسام ، سەنمۇ شۇنى قىل دېمەيمەن . سەن بىر يىگىتنى بەختلىك قىلالايسەن ، سەندە مۇھەببەت ، ھايات بار ، مەندىچۇ ؟ مۇھەببەت يوق ، جېنى چىقمىغان ئۆلۈك مۇردىمەن ، سۆزلەپ تۇرىدىغان سېسىق گۆشمەن . مەن باشقىلار تۇگۈل ئۆزۈمنىمۇ بەختلىك قىلالمايمەن . مېنىڭ بوۋىيىم تېخى : «بىر تۇغساڭ ،بالا يۇزى كۆرسەم بولاتتى» دەپ يېلىنىپمۇ قويمىدۇ . ئىككى قېتىم ھامىلدار بولدۇم ، لېكىن قېرىغا بىلىندۇرمەستىن دورا بىلەن شۇملارنىڭ گېلىنى بوغۇۋەتتىم . مېنىڭ بەدىنىمدە بۇ قېرىنىڭ شۇملىرى چوڭ بولارمىش تېخى . ياق ، مەن ئۇنىڭغا ھەرگىز نەسىل ـ پەرزەنت قالدۇرۇپ بەرمەيمەن . سەنچۇ ؟ جېنىم گۈزەل ، گېپىمگە كىر ، ئاشۇ رىشات بىلەن يۇرۇپ باق ، قولۇڭنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇزماي سىناپ باقمامسەن ؟ ھېچبولمىسا ، دۇتارى بىلەن ناخشىسىنى ئاڭلاپ باقە ، يۈرەكنى خېلى تىترىتىدۇ ، كىم بىلىدۇ ، ياخشى كۆرۈپ قالامسەن تېخى ؟

— بولدى قىلغىنا ، بېشىم ئايلىنىۋاتىدۇ .

— ھا... ھا... ھا... يىگىتنى ئويلاپسەن ـ دە ؟ بولمىسا نېمىشقا ئاغرىيدىغان باش بۇ ؟

— ئەمدى سۆزلىسەڭ ئۆيۈڭدىن كېتىمەن . ئادىلە ، قۇلاق ـ مېڭەمنى يەپلا كەتتىڭغۇ !

— بوپتۇ ، گۈزەل ، سۆزلىمەي ، كەلگىنە ، بىردەم قۇچاقلاي ، يۈزلىرىڭگە يۈزۈمنى ياقاي ، يادىڭدىمۇ لەنجۇدىكى چاغدا ئىككىمىز بىر ئورۇندا ياتاتتۇق ، ئاھ ، گۈزىلىم ، سەن كېتىپ قالساڭ ، مەن ئۆلۈۋالىمەن . مەن سېنى ھېچنەگە كەتكۈزمەيمەن !

— ئاپا مېھمان ، ئاپا مېھمان ! — ئەلى تالادىن يۇگۇرۇپ كىرىپ ئۇلارنىڭ سۆھبىتىنى بۇزۇۋەتتى . ئەلىنىڭ كەينىدىن ئېغىر قارا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ قامەتلىك ، چىرايلىق بىر ئادەم كىرىپ كەلدى .

بايانتىن ئۇزۇم باربكى ئاستىدىكى سۇپىدا ، كىگىز ، كۆرپىلەر ئۇستىگە تاشلانغان ماموق ياستۇقلاردا ئېغىناپ يېتىشقان چوكانلار مېھماننى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە چاچ ، يوپكىلىرىنى تۈزەشتۇرۈپ مېھماننى ئۆيگە تەكلىپ قىلىشتى .

— سالامەت كەلدىلىمۇ ؟ — دېدى گۈزەلئاي بىردىنلا ھۇپپىدە قىزىرىپ ، — قېنى ئۆيگە .

مېھمان ئۆيگە ماڭغاندىن كېيىن ئادىلە مېھماننىڭ مېڭىشىنى دوراپ ئارقىسىدىن ئىرغاڭلاپ مېڭىۋىدى ، گۈزەلئاي دوستىنىڭ بىلىكىنى چىمدىۋالدى . ئۇلار تاپسىدا پىچىرلاشتى :

— كىم ؟

— كومىسسىيونچى .

— ھە ، تىنچلىقمۇ ، سالامەتمۇ ، ئۆي ـ ئىچى ، بالايۇۋاقا ، ھويلا ـ ئارام ، قورۇق تام ، ئىشىك ـ كېشەك ، كىيىن ـ كېتەك ، قوشنا ـ قولۇم ، كومىسسىيون دۇكان ھەممىسى...

ئادىلەنىڭ ھەييارلىقى شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئۇلار ھەممىسى قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . ئادىلە كومىسسىيونچىغا قاراپ قويدى :

— كۆرپىگە چىقسىلا ، تارتىنمىسلا ، گۈزەل مېنىڭ قىزىم ئەمەس ، بۇنچىلىك قول قوۋۇشتۇرۇپ ئۆرە تۇرمىسلا ، قېنى ئەمىسە ، ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ، ئوبدان يېشىنىپ ، كۆرپە بېسىپ ئازادە ئولتۇرسىلا .

ئۇنىڭ قول ، بەل ھەربكەتلىرى دراماىدا رول ئېلىۋاتقان ئارتىسقا ئوخشايتتى ، ئاۋازى ئېلانچىلارنىڭكىدەك يېقىملىق ۋە جىلۋىلىك ئىدى . ئارتىس بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ ئوقۇشقا بارغان ، ياشلىق ئىستەكلىرىنىڭ ئالدىشى بىلەن مۇرادىغا يېتەلمىگەن بۇ دەردەمەن ئايال ، ئۆزىنىڭ بارلىق ئازابلىرىنى كۈلكە ، چاقچاق ، خۇشخۇيلۇق بىلەن يوشۇراتتى ـ دە ، ياشلىقىدا ئارزۇ قىلغان ئارتىسلىقنى كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ، باشقىلارنى

كۈلدۈرۈپ ئۆز كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى .

— ئىسمىڭىزنى ئاللىقاچان ئاڭلىغان ، بىزنىڭ گۈزەل سىز-نىڭ گېپىڭىزنى جىق قىلىدۇ ، مەن سىزنىڭ دۇكىنىڭىزدا نېمىلەر بارلىقىنى بىلىمەن تېخى . گۈزەللىك تولىمۇ سىنچى ، دۇكىنىڭىز-دىكى سېتىلماي تۇرۇۋاتقان پەلتو ، كاستۇم ، بۆرتمە شال ، هالقا ، ئۈزۈك ، مارجان ، سائەت هەتتا كوپتا - ئىچ كۆڭلەك ، ناسكى - باسنوشكا ، مېدالىئون ، بۇلاپكا... ۋاي - ۋۇي ، هېچنېمىنى قوي-ماي ماڭا تونۇشتۇرۇپ بولغان !

كومىسسىيونچى تەرلىگەن بويۇنلىرىنى يېپەك ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ يۈزىنى يەلپۈدى - دە ، ئالتۇن چىشلىرىنى پارقىرىتىپ كۈلدى .

— ئۇنداقتا ، مېنىڭ نېمىشقا سىلەرنى يوقلاپ كەلگەنلىكىمنى چۈشەندۈرمىسەممۇ بولىدىكەن - دە ؟

— ۋاي شۇنداق بولمامدىغان ، بىزنىڭ گۈزەل يولىڭىزغا قا-راپ ، كۈندە بېشىنى تاراپ ، قارلىغاچتەك سايراپ ، سىزنى كۈتكە-لى نېكەم .

— ياخشى نىيىتىڭىزگە رەھمەت ، تىلىڭىزغا قەنت سىڭلىم ، راستىنى ئېيتسام ، ئىلاجىنىڭ يوقىدىن ئاخىر نېمە بولسا بولسۇن دەپ ئىزدەپ - سوراپ تېپىپ كەلدىم .

— قانداق تاپتىڭىز ؟

— هېلىقى بىزنىڭ ئاهالە كومىتېتىغا چۈشكەن ئاقساق كا-دىرغا يولدىشىڭىز ئادرېسىنى ئېيتىپ بېرىپتىكەن ، شۇنىڭ ياردىمى تەگدى .

— ئۇ قېرى بۆرە تېخى ئۆلمىدىمۇ ، مېنىڭ قارغىشىمغا ئادەم ئۆلمەيدىغان چېغى ، شۇ ئۆپكىسى كۆرۈنۈپ قالغان كۆتۈرەم چېغە-دا ، قار - يامغۇر ياغىدۇرۇپ قارغىغانلىرىمغا مىڭ قېتىپ قويماپتۇ !

— نېمىشقا قارغايسىز سىڭلىم ، ئۇنىڭ ئۆز مەيلى ئەمەسمۇ ؟
— سىزمۇ گۈزەلگە ئاغزىڭىزدىلا كۆيىدىغان ئوخشايسىز ، ئۇ-نى سولاپ قويغىنىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا قۇتۇلدۇرۇۋالمـ-ىدىڭىز ؟
— مېنىڭ قولۇمدىن نېمە كېلەتتى ، گۈزەلئايىنى قۇتۇلدۇراي دەپ شەھەرنىڭ باشلىقلىرىنى ئۆيگە چاقىرىپ ئولتۇرۇش قىلىپ بەردىم . گۈزەلئاي نەگە قاچتى ؟ ئانچە ـ مۇنچە بازارلىقمۇ ئاچىق-قان ، ئەرزىمەس نەرسىلەر بولسىمۇ قوبۇل قىلار .
كومىسسىيونچى سومكىسىنى ئاچتى ـ دە ، سوۋغا ـ سالاملـ-رىنى كىگىزگە يايدى : سارجا ، يىپەك رەختلەر ، ئالتۇن ھالقا ، بالىلار كىيىمى ، بالىلار ئويۇنچۇقلىرى ، قەنت ، پىرەنىك...
— ۋايەي ! — دېدى ئادىلە قاقاقلاپ كۈلۈپ ۋە تالادا چاي قاينىتىۋاتقان گۈزەلئايغا قاراپ ۋارقىرىدى ، — بول گۈزەل ، ساڭا رەھمەت ـ تەزىم چېيى كەپتۇ !
كومىسسىيونچى قىزاردى :
— ئۇنداق دېمەڭ ، سىڭلىم ، زادىلىق قىلماڭ ، ئۇمۇ بولۇپ قالار ، خۇدايىم بۇيرۇسا...
گۈزەلئاي ئادىلەنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى . ئۆزىگە ئىككىنچى بىر ئەر كىشىنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھ بولۇپ راستتىنلا ئەلانىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى ئۇ بۇگۈنلا بىلدى . مۇنۇ سې-مىز كومىسسىيونچى غۇلجىدىكى چېغىدا زېرىكمەي ئەلچى كىرگۈ-زۈپ ، ئۆيىنى ئايلىنىپ جىق ئاۋارە بولغان ، لېكىن كېيىن ئۇ ئەلانىڭ گۈزەلئايىنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى تارتقان . بۇگۈن ئەلانىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قەلبـ-ىدىكى ئۆلگەن ئۇمىدلىرى قايتا تىرىلىپ ، يۈز نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى مۇنۇ ئورۇننى ئىزدەپ تېپىپ ، سوۋغا ـ سالاملار بىلەن يەنە كەپتۇ . ئۇنى قوپاللىق بىلەن قايتۇرسۇنمۇ ؟ ئۇنداق

قىلىش بىر كىشىنىڭ ياخشى نىيىتىگە يامانلىق بىلەن جاۋاب بەر-گەنلىك بولىدۇ . كومىسسىيونچى نېمىلا بولمىسۇن ، گۇزەلئايىنى بەختلىك قىلىشنى ئويلايدۇ . ئۇ گۇزەلئاي ئۇچۇن ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ، گۇزەلئايىنىڭ ھاياتىدىكى بارلىق كەم - كۇتىلمىنىڭ ئور-نىنى تولدۇرىدۇ ، گۇزەلئايىنىڭ ھاياتتىن كۆپرەك لەززەت ئېلىشى ئۇچۇن ئىمكان يارىتىپ بېرىدۇ . بۇلار ئۇنىڭ ياخشى نىيىتى ، بۇنداق ياخشى نىيەت بىلەن كەلگەن ئادەمگە قوپاللىق قىلىش تولـ-مۇ ئۇياتلىق ، قاملاشمىغان بىر ئىش . گۇزەلئاي زادى بۇنداق قىلالمايدۇ ، لېكىن ئۇنىڭغا سىلىق - يۇمشاق مۇئامىلە قىلسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا كومىسسىيونچى تېخىمۇ ئۇمىدلىنىدۇ . گۇزەلئايدىن تې-خىمۇ كۆپ ، ھەتتا گۇزەلئاي قوبۇل قىلالمايدىغان نېمىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ . ئەڭ يامىنى ، ئۇ ئەلانىڭ ئورنىغا چىقىۋېلىش ئۇچۇن گۇزەلئايىنىڭ قەلبىگە قول سالىدۇ . لېكىن ، گۇزەلئاي ھاياتىدا ھېچكىمنىڭ بۇنداق قىلىشىغا يول قويمايدۇ . ئۇنىڭ ھايات توغرـ-سىدىكى چۇشەنچىسى شۇنداق . بىر قەلبىتە بىرلا ئادەمنىڭ نامى بولۇشى كېرەك . بۇ نام مەڭگۇ سېنىڭ ، سەنمۇ مەڭگۇ شۇ نامنى يادلايسەن . مانا بۇ نام مۇھەببەت قەلبىكە تامغا بولۇپ ئورناشقان ، بۇ نامنى يادىدىن چىقىرىش ، ئۆزىنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇـ-غانلىق . ئۇ نامنىڭ ئورنىغا باشقا بىرىنىڭ نامىنى يېزىپ قويۇش ، ئۆز ۋىجدانىنى ئۆزى خورلىغانلىق ! شۇنىڭ ئۇچۇن ، ئۇ رەقىپنىڭ پۇتۇن ياخشىلىقلىرىنى ئاخىرىدا نەپرەت ۋە كۆز يېشى بىلەن ئىنكار قىلدى ، چۇنكى ئۇ زورمۇزور گۇزەلئايىنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالـ-ماقچى بولغانىدى . ئۇنى رەت قىلغانلىقى ئۇچۇن ، ئۇ ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ قاماقخانىسىدا ياتتى ، ھاقارەتلەندى ، قارىلاندى ؛ ئۆز ۋىجدانىنى قوغدىغانلىقى ئۇچۇن ، يامان ئاتلىق ، جىنايەتلىك بولۇپ قالدى . لېكىن ، گۇزەلئاي بۇ تارتقۇلۇقلىرى ئۇچۇن زادىلا ئۆكۇنـ-مىدى ، چۇنكى ئۇ بۇ تارتقۇلۇقلارنى قەلبىدىن ئورۇن ئالغان ئادـ-

مى ئۇچۇن ، ئۆزىنىڭ پاك مۇھەببىتى ئۇچۇن بېشىدىن كەچۈردى . گۇزەلئاي بۇ كەچۈرمىشلىرى بىلەن خۇشاللىنىدۇ ۋە پەخىرلىنىدۇ . بۇگۈنچۇ ؟ ئۇنىڭ قەلبىنىڭ يالغۇز ھۆكۈمرانى بۇ دۇنيادا يوق . ئىككى ئايدىن بېرىقى كۆز يېشى ، ناله ـ پەريادى ئۇنىڭغا ، جۇدالىق ، مەڭگۈلۈك جۇدالىقنىڭ ھەقىقەتكە ئايلانغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى . لېكىن ، جۇدالىق ، قەلب يارىسى ھېلىقى قەلبىدىكى ئادەمنىڭ ئىسمىنى ئۆچۈرۈۋېتەلمىدىمۇ ؟ گۇزەلئاينىڭ يۈرىكىدىكى تىنىمسىز يېنىۋاتقان ئوتنى ئۆچۈرۈپ مۇزغا ئايلاندۇرۇپ قويالمىدىمۇ ؟ يۈرىكىنى مۇز قاپلىغان بىر ئايال مۇنۇ دوستى ئادىلەگە ئوخشاش دۇنياغا نەپرەت بىلەن قاراپ ، ئادەملەرنى ئويۇنچۇققا ئايلاندۇرۇپ ئەخمەق قىلىشى ، ئۆزىدە يوق نەرسىلەر بىلەن باشقىلارنى ئۇمىدلەندۈرۈپ ئالدىشى لازىممىكەن ؟...

— گۇزەل مەيەرگە كەلگىنە ، ئاجايىپ سوۋغىلار ، ھا... ھا... ھا... ! — ئادىلە كۈلمەكتە ، گۇزەلئاي يىغلىماقتا ، ئۇ ئۆزىنى تولىمۇ بەختسىز ، بىچارە ھېس قىلماقتا . ئۇنىڭغا ئۆيلەنمەگەن يىگىت ، مۇنۇ باي ، چىرايلىق كومىسسىيونچى ، ئەمىلى ئۆسۈۋاتقان تەلەيلىك رەقىپ ، يەنە ئاللىكىملەر خېرىدار ، گۇزەلئاي بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى خالىمايدۇ ؛ ئۇنىڭ قەلبىدە بىرلا ئادەمنىڭ نامى بار ، ئۇ بۇ نامنى مەڭگۈ يادلايدۇ ، لېكىن ھايات ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسىغا يول قويمايدۇ . مۇھىت ، ئادەملەر ئۇنىڭ بىرلا ئادەمنىڭ نامىنى يادلاپ بىر ئۆمۈر ياشىشىغا قارشى ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئۇ نامنى ئۆچۈرۈۋېتىش ، ئۇنتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ .مانا شۇنداق قىلىپ ، گۇزەلئاي قەلبى تازا بولغانلىقى ئۈچۈن دۇشمەنلىك ، ئۆزىنىڭ ۋىجدانىنى قوغدىغانلىقى ئۈچۈن ئەيىبلىك ، ئىغۋا ، پىتنە ـ پاساتنىڭ ئوبيېكتى ، بىرلىرى :

— بەك ئۇستا ، ئەرلەرنى دەريىغا ئاپىرىپ تۇمشۇقىنى نەم قىلماي قايتۇرۇپ كېلىدۇ ، — دېسە ، بىرلىرى :

— خىزمىتى ـ مائاشى يوق ئايال ، ئەرلەرنىڭ ياردىمىسىز كۈن كۆرەلەمدۇ ؟ گۈزەللىكمۇ تەييار ئاشكەن··· — دېيىشىدۇ .

بۇ گەپلەرنى نومۇسسىز ئەرلەر كوچىغا ياپىدۇ ، قىتىغۇر ئايال-لار تارقىتىدۇ . بىرلىرى خۇددى تويغا باغاق تارقاتقاندەك ئۆيمۇئۆي قىدىرىپ يۈرۈپ گۈزەللىنىڭ ئۇستىدىن گەپ ـ سۆز تارقىتىدۇ . گۈزەللىيدىن دەككە يېگەن ۋىجدانسىز ئەرلەرچۇ ؟ «ئويناپ ـ ئوي-ناپ تاشلىۋەتتىم» ، «كەينىمگە تولا كىرىۋالدى ، ماقۇل دەپ كۆڭ-لىنى خۇش قىلىپ قويدۇم !» دېگەندەك ياريماس سۆزلەرنى كەپ-تەرگە دان چاچقاندەك ، سېخىيلىق بىلەن چاچىدۇ···

ئەلا هايات بولغان بولسا ، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئۆزىنى همماية قىلالايتتى ، لېكىن بۇگۈن ئۇ يوق ، غۇلجا شەهىرىدە قالغان «دۇش-مەنلىرى»دىن قۇلىقى ئەمدىلا تىنجىپ قېلىۋىدى ، بۇگۈن مۇنۇ يېڭى ماكاندىمۇ ئۇنىڭ يېڭى كۈشەندىلىرى پەيدا بولماقچى . ياشى-ماق نېمانداق تەس ، گۈزەل ئايال ئۇچۇن بۇ دۇنيا قاچقۇننىڭ كۇنىدىنمۇ تەس ، تار ئىكەن .

— نېمىگە يىغلايسەن گۈزەل ، خۇشاللىقتىنمۇ ؟ — ئادىلە ئۆيدىن بېشىنى چىقىرىپ ۋارقىرىدى .

گۈزەللىڭ گەپ قىلمىدى . كومىسسىيونچى گۈزەللىڭ ئاڭلى-سۇن دېگەندەك قىلىپ ۋارقىراپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— سىڭلىم ، ئادىلەخان ، مەن پۇلنى دوست تۇتمايدىغان سې-خي ئادەممەن . دادام رەمىتى ماي ئىچىدىكى بۆرەكتەك ياشاپ دۇنيادىن ئۆتكەن . هۇسەنباي ، ۋېلىباي ، تۇداخۇنباي ، دامۇللا جال-لاپ ، هۇسەيىن تاران ، ئەختەمباي ، نۇسرەتباي ، هاكىم بەك خوجا دەمسىز ، كېيىنكى بايلاردىن ئابلاباي ، نەسرۇللا باي ، روزى قارى ، مامۇت هاجى ، سۇسەر هاجى ، پاتىخ ئاللىگارۇپ دەمسىز ، غۇلجا بايلىرىنىڭ هەممىسى مېنىڭ دادامنىڭ دوستى ، شېرىكى ، ئۇلپىتى ئىدى . باشقىسىنى ئېيتماي ، دادامنىڭ ئايالىرىنى مىسالغا ئالساڭ-

لا يەتمىش ـ سەكسەنگە يېتىدۇ ، نى ، نى چۈننمۇ قونمىغان ، شامالمۇ سۆيەلمىگەن گۈزەل قىزلار ماڭا ئانا بولغان . مەن چوڭ خوتۇننىڭ بالىسىكەنمەن . دادام رەمىتى چىرايلىق ، خۇشخۇي ئادەم بولغاچقا ، خوتۇن ـ قىزلار تولا كۆيەتتىكەن ، دادام رەمىتى تاپقان دۇنياسىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئاياللارغا خەجلەپ تۇگەتكەندىكەن . ماڭا دادامدىن جىق دۇنيا مىراس قالمىغىنى بىلەن دادامنىڭ خۇي ـ پەيلى مىراس قاپتىكەن . گۈزەل ئاياللارغا پۇل خەجلەشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن ، مۇنداق دېسەم ، پوخۇركەن دەپ ئويلاپ قالماڭ ، مەن ئۇچ قېتىملا ئۆيلەندىم ، ئىككىسى تۇغۇتتا ۋاپات بولدى ، بىرى چەت ئەلگە چىقىپ كەتتى . كېيىن ئۆيلىنەي دېسەم ، بىزنىڭ غۇلجىدا گۈزەللەر ئازلاپ كەتتى . توۋا ، جاڭگالدا توشقان تۇگىگەندەك ، شەھەردە گۈزەللەرمۇ تۇگىدى . بۇ نېمە كارامەت دەپ يۇرسەم ، ئۇشتۇمتۇت بۇ گۈزەل سىڭلىم شەھەردە پەيدا بولۇپ قالدى . گۈزەلئايىنىڭ ئاتىسى يەھياخان ئاكا ئۇلپەتچىلىككە يارايدىغان ، ئوبدان ئادەم ئىدى . بىز نۇرغۇن ئارىلاشقان ، دوستمۇ بولغان ، بۇگۈنزە ، دوستۇمنىڭ يالغۇز قىزىنى ھمايە قىلىش ماڭا نېسىپ بوپتۇ . بۇ يولدا پۇل تۇگۈل جانمۇ تەسەددۇق دەڭە . پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى . گۈزەلئايىنىڭ كىرپىكىگە چاڭ ، توپلىنىگەلاي يۇقتۇرسام ، دادام گۆرىدە ئۆرە تۇرسۇن ، ئىلاھىم . بالا دەمسىز ؟ گۈلگە كۆيگەن ئادەم تىكىنىگە چىدايدۇ . ئەلىنى بېقىش ، ئوقۇتۇش ، قاتارغا قېتىش ، بەش ۋاخ نامازدەك قىيامەتلىك قەرز دەڭە . قەرزنى رەل ئالمىسام ئاتا بالىسى بولمايمەن . ھېلىمۇ قۇرۇق قول ئەمەسمەن ، دادامدىن قالغان تۆت يەردىكى جايىمىزنى سېتىپ ئالتۇن قىلىۋالغانمەن . سەككىز قورۇ قوي ، ئۇچ قوتان كالا ، ئىككى ـ ئۇچ يۈز يىلقىنىمۇ ھۆكۈمەت تارتىۋېلىشتىن بۇرۇنلا سۇ قىلىۋالغانمەن . خۇدايىم بۇيرۇسا ، ئالتۇن دەمسىز ، نەق پۇل دەمسىز ، ئۆي ـ بىسات ، مۇلۈك ـ ئىمارەت دەمسىز ، يەتكۇ-

دەك بار . مەن قۇرۇق كومىسسىيوندا ئولتۇرغىنىم بىلەن تېگىم چىك ، ئالتۇن ئۇستىدە يانقان يىلان پادىشاھى دېسىڭىز ، بىزنى دەك ، پۇل - دۇنيا تىرىكلىكىنىك يامغۇرى ، ئۇنىڭسىز كۆكلىگىلى ، گۇللىگىلى بولمايدۇ . پۇل ئەرنىك قانىتى ، ئۇنىڭسىز ئۇچقىلى بولمايدۇ . پۇل دېگەن ئابرۇي - ئىناۋەت ، پۇل دېگەن راھەت - پاراغەت ھەم مۇھەببەت . پۇلسىز ئەر يولدىكى قۇرت ، ئۇ ھەرقاچان دەسسىلىپ - مەجبلىپ تۇگەيدۇ !

كومىسسىيونچى ئاخىرقى گەپلەرنى ھاياجان بىلەن ئېيتتى . ئۇ بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندا قوللىرى ئىختىيارسىز پۇل بىلەن تولغان قېلىن پورتمالنى ئويناتتى . ئۇ كۇمۇش زەنجىرلىك سائىتىگە قاراپ قويۇپ ، خۇددى ھەممە ئىش يۇرۇشۇپ كەتكەن غالىب سودىگەردەك غادايدى - دە ، ئون سوملۇق پۇللارنى پورتمالدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئالدىدىكى گۇللۇك داستىخانغا يايدى :

— گۇزەلئاي ماڭاشسىز ، تۇرمۇشتا ئەلۋەتتە قىسىلدى . مانا بۇلار خىراجىتى ئۇچۇن ، مەن ئەك ھەشەمەتلىك قىز تويىغا تەييار - لىنىمەن . سىز ئادىلە ، تازا قاتتىق ئانا بولۇڭ ، ماڭا بوغجۇمىنى تازا ئېغىر قىلدۇرۇڭ ، بەش - ئالتە مىڭ سوم ، ھەتتا ئون مىڭ سوم خەجلىتىڭ . مەن ھېچقاچان چوكان تويى قىلدىم دەپ ئويلىماي - مەن . پۇتۇن شەھەرنى تويغا ئېيتىمەن . بېغىمغا يېگىرمە پارچە گىلەم سېلىپ سورۇن راسلايمەن . غۇلجىنىڭ ئەڭ داڭلىق سازەندە - ناخشىچىلىرىنى خىزمەتىمگە سالغانىنىڭ ئۇستىگە ، ئۇ - رۇمچىگە ماشىنا ئەۋەتىپ ئەڭ داڭلىق ئارتىسلارنى تەكلىپ قىلىپ تويغا قاتناشتۇرىمەن . مەن ئۆزۇمنىڭ ئاددىي كومىسسىيونچى ئە - مەس ، غۇلجا بايلىرىنىڭ كۆكلەۋاتقان يىلتىزى ئىكەنلىكىمنى بىر كۆرسىتىمەن !

ئادىلە تاپسىدا تىزلىرىنى ئېتەكلىرى بىلەن ھىم يېپىپ ، كومىسسىيونچىنىڭ ئاغزىغا قاراپ سۇئىئي ھاياجان بىلەن ئولتۇراتـ

تى ، كومىسسىيونچىنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە قاقاقلاپ كۈ-لۈپ چاۋاك چالدى .

— پاھ ، ئاپىرىن ، ئاپىرىن ، ماڭا ئەجەب مۇنداق بەخت نېسىپ بولمىدى . مەيلى ، دوستۇمنىڭ بەختى ، مېنىڭ بەختىم . بۇ كۈن تېزرەك كەلسە ، ھوشۇمدىن كەتكۈچە ئۇسسۇل ئوينىسام بولاتتى ، ھەي گۈزەل ، چېيىڭنى پات ئەكەلگىن ، يىگىتنىڭ كاككۇكىتەك چاكىلدىغىلى تۇردى .

ئادىلە بۇرۇلۇپ كاۋا باركى ئاستىدىكى لىڭزا ئوچاققا قارىدى ، كۆمۈر چوغى ئۇستىدە چەينەك قاينىۋاتاتتى ، چەينەك جوغىسىدىن فونتانەك ھور چىقاتتى ، چەينەك ئاغزى بايىقى تەنتەنىلىك سۆزلەردىن تەسىرلىنىپ سەكرەپ تاراقلىماقتا ئىدى .

— ۋاي گۈزەل ، نەدىسەن ؟ گۈزەل ئۇيالما ، تويۇڭ بۇگۈن ئەمەس تېخى !

لېكىن ، گۈزەلئاي ھېچنەدە يوق ئىدى . كومىسسىيونچى تەقسىزلىنىپ غىلدىرلاپ تۇرغان كۆڭلىكى بىلەن سىلىق يەلپۇنۇپ ئۆيدىن چىقىپ ئۇياق - بۇياققا قارىدى . ئادىلە باغنى شەرەت قىلدى . كومىسسىيونچى باغقا چىقتى - دە ، تامدەك تاتىرىپ كەتتى . چۈنكى ، باغدا گۈزەلئاي ئاجايىپ قاملاشقان بىر يىگىت بىلەن پاراڭلىشىپ تۇراتتى . گۈزەلئاي بىر قولىدا قېرى ئۆرۈك شېخىغا چىقىۋالغان ئوغلىنى يۆلەپ ، يەنە بىر قولى بىلەن بىر تال گۈلنى پىرقىرىتىپ تۇراتتى . ئېگىز ، بۇدۇر چاچ ، قاپقارا يوغان كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان سۈتتەك ئاپئاق ، قاملاشقان يىگىت قوللىرىنى بىرده ئىشتان يانچۇقىغا سالاتتى ، بىرده ئۆرۈك شاخلىرىغا سۇنۇتى ، بىرده گەدىنىنى سىلاپ ، ئېڭىكىنى تۇتاتتى . ئۇ ھاياجانلانغان ، ھودۇققان ، نېمىلەرنىدۇر سۆزلىمەكتە ، گۈزەلئاي خىيالچانلىق بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىماقتا ئىدى .

كومىسسىيونچى سىنچى كۆزلىرى بىلەن بۇ كۆرۈنۈشكە بىرلا

قاراپ ، ئۆزىنىڭ ياش رەقىبىنى تونۇۋالدى . ياق ، ئۇ ھازىر قىرىق-
تىن ھالقىغان بولسىمۇ ، ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت بىلەن ئېلىشالاي-
دۇ . يىگىتتە ھەرقانداق ئادەمنى جەلپ قىلالىغۇدەك چىراي بار .
بۇنىڭغا قارشى كومىسسىيونچىدا پۇل بارغۇ ، چىراي بىلەن پۇلنىڭ
كۈرىشى تۈنجى قېتىم بولۇۋاتقىنى يوققۇ ، ئۇزاق تارىخقا نەزەر
سالماي ، ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى مىسالغا ئالسىلا كۇپايە . ئۇ ھەممە-
لا ئايالىرىنى پۇل كۈچى بىلەن گۈزەل يىگىتلەرنىڭ قولىدىن
يۇلۇۋالغان ، پۇل گۈزەللىكتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ ، پۇل گۈزەللىكنى
يېگەلەيدۇ . چۈنكى ، چىراي ئۆتكۈنچى ، ئاجىز نەرسە ، پۇل مەڭگۈ-
لۈك ، كۈچلۈك نەرسە . پۇل سەتنى چىرايلىق ، كېكەچنى زۇۋاند-
لىق ، توخۇ يۈرەكنى يولۇاس ، شىر قىلالايدۇ . شۇنداق تۇرۇق-
لۇق ، دائىم كۆكرىكىنى كېرىپ يۈرىدىغان كومىسسىيونچى بۇگۈن
نېمىشقا تەمتىرەيتتى . ئۇ ئۆز سۆلەت ، ھەيۋىسى بىلەن ئاۋۇ يېگە-
دىن چىللاشنى ئۆگىنىۋالغان چۈجە خورازنى قاچۇرالايدۇ .

كومىسسىيونچى قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ ، مەيدىسىنى كە-
رىپ ، كۆكرىكىنى چىقىرىپ ، قىزىل مانچېستېر بۆكىنى چېكە-
سىگە سۈرۈپ قويۇپ ، زورىغا بىر ناخشا غىڭشىپ ، بېپەرۋا ،
مەغرۇر قىياپەتتە ئۆز رەقىبىگە قاراپ ماڭدى . ئۇ ئەمدىلا تۆت -
بەش قەدەم چامدۇىدى ، گۈزەلئاي نېمىگىدۇر قاقاقلاپ كۈلدى .
ئۇ شۇنچىلىك قاتتىق ، سەنئەتلىك كۈلدىكى ، قېرى ئۆرۈك ئۈستە-
دە گۈگۈكلىدىشۋاتقان پاختەكلەر قاناتلىرىنى قېقىشىپ چۆچۈپ
ئۇچۇشتى ، ئوچاق بېشىدىن ئادىلە يۇگۈرۈپ چىقتى . كومىسسىيو-
چى خۇددى بىرى يۈزىگە سوغۇق سۇ سەپكەندەك كەينىگە داجىدى :
«بۇ قانداق كۈلكە ، مېنى مازاق قىلىۋاتقىنىمۇ ياكى ئاۋۇ تەلە-
تورپاققا قىلىۋاتقان خۇلۇق - نازىمۇ؟ ھەر ئىككىلىسىلا
تېتىقسىزلىق... لېكىن ، نېمە دېگۈلۈك ، ئۇ مېنىڭ ئەمرىمگە
ئۆتمىدىغۇ تېخى ! » كومىسسىيونچى ئازاب بىلەن شۇنداق ئوي-

لىدى ـ دە ، گۈزەلئايغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى .

— سـەنئەت ، سەنئـەت ، — دېدى ئـۇ بېشـى بىلەن تەستىق-لاپ ، — بۇنداق كۈلكە ھەرقانداق ناخشىدىن ، ھەرقانداق مۇزىكـا-دىن ئۈستۈن تۇرىدۇ ، ھا... ھا... ھا...

— ئەدەپسىزلىك بولدى ، — دېدى گۈزەلئاي ۋىللىدە قىزى-رىپ ، — مۇنۇ ئەلى ئاجايىپ بالا ، ئۇنىڭ گەپلىرىگە گاھى ـ گاھىدا شۇنداق كۈلۈپ كېتىمەن .

— شۇنداقمۇ ، قېنى ئوغلۇم ئەلى ، مېنى راسا بىر كۈلدۈرۈپ باققىنا .

ئەلى نومۇس قىلىپ تىزلىرى ئارىسىغا بېشىنى ساڭگىلاتتى ، كومىسسىيونچى بالىغا سىنچىلاپ قارىدى . نۇرلىنىپ تۇرغان ئاق يۈزى ، ئالۇچىدەك لەۋلىرى ، ئاپئاق مەڭزىگە سايە تاشلاپ تۇرغان قويۇق ، قايرىلما كىرپىكلىرى ، گۈزەل بۇرۇن ، قاشلىرى بىلەن بۇ گۆدەك بالا ئەپسانىلەردىكى تەڭدىشى يوق چىرايلىق يىگىتلەرگە ئوخشايتتى . كومىسسىيونچىنىڭ يۈرىكى ئۆرتەندى . ئۇ بالىنى ئۆ-رۈك شېخىدىن قۇچاقلاپ ئالدى . شۇ چاغدا ، ئۇنىڭ گۆشلۈك قوللىرى گۈزەلئاينىڭ نازۇك ، ئارامبەخش ، سېھىرلىك قـوللىرىغا چالا ـ بۇلا تېگىپ كەتتى .كومىسسىيونچى بۇ غىل ـ پال تەككەن قولدىن ھاياتىدا كۆرمىگەن بىر خىل ھارارەت ، بىھوش قىلىش ، جەلپ قىلىش كۈچىنى سەزدى . ئۇ بۇ كۈچكە دەرھال ئەسىر بولدى . ئۇنىڭ بەدىنى سىمابتەك ئېرىدى ، بېشى قايدى ، پۈتلىرى بوشاشتى... «ئۇنىڭ نەپسى يۈزۈمگە ئۇرۇلسا ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن ، — دەپ ئويلىدى ئۇ بالىنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن پۈراپ سۆيۈۋېتىپ ، — بالىنىڭ بەدىنىدە ئانىسىنىڭ ھىـدى بـار ، خۇدانىـڭ نېسىۋىسى مۇشۇ بولسا ، بۇنىڭـغا مـاڭ قەتلە شۈكۈر... »

— ئىنىمىز رىشات بىلەن تونۇشۇپ قويۇڭ ، — دېدى گۈزەل-

ئاي كومىسسىيونچىغا يېنىدىكى يىگىتنى تونۇشتۇرۇپ . ئۇ «ئىنىمىز» دېگەن سۆزنى يۇقىرى تەلەپپۇزدا ئېيتىپ ، ئاندىن رىشاتقا قارىدى ، — بۇ كىشى ، بايا سىزگە پارىڭنى قىلغان ئاكىمىز بولىدۇ . مېھرىبان ، كۆڭلى ياخشى مېھمان . ئۇكام رىشات ، مېھمانىنى ئۆيگە باشلاڭ ، بىز غىزاغا تۇتۇش قىلايلى .

گۇزەلئاي شۇنداق دېدى ـ دە ، ئەلىنى يېتىلەپ ئۆي تەرەپكە يۇرۇپ كەتتى . ئۇنى باغ ئىشىكىدە بۆلەكچىلا شادلانغان ئادىلە كۈتۈپ تۇراتتى .

— بەختلىك دوستۇم ، — دەپ گۇزەلئايىنى قۇچاقلىدى ئادىلە ، — بىر يېنىڭدا نۇرلۇق ئاي ، بىر يېنىڭدا ئالتۇن ، بىرى گۇزەل ، بىرى باي ، ساڭا خۇشتارلاردىن يەنە ھوقۇق ئىگىلىرىمۇ بار تېخى . پۇل ، چىراي ، مەنسەپ ، ھەر ئۇچىلىسى قالتىس . قېنى ، گۇزىلىم ، سىناپ باق ،بۇ ئۇچىنىڭ قايسىسى نوچىكەن ؟ سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولسام ، ھەممىسىنى قولدىن بەرمەيتتىم ، ھەممىسىنى ئەخمەق قىلىپ ، ئايىغىمدا ئۆمىلىتەتتىم !

— قويساڭچۇ ، ئادىلە ، مېنى ئارامخۇدا كۇن كۆرگىلى قويغىنا ، مېنىڭ يىغلىغۇم كېلىۋاتىدۇ ، نومۇس كۇچىدىنلا ئۆزۇمنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتىمەن دېگىنە ئاداش .

گۇزەلئاي ئۇمچەيگىنىچە ئۆيگە قاراپ يۇگۇردى ، ئادىلە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئەلىنىڭ قولىدىن تۇتتى :

— ئاپاڭ نېمە دەيدۇ ؟ ئەلى ، ئېيتقىنا ، ئاپاڭ نېمىشقا يىغلايدۇ ؟

— دادامنى ئويلاپچۇ ! ... — بالا يەرگە قارىدى . ئۇنىڭ چىرايلىق كىرپىكلىرىدە ئۇنچىلەر پىلدىرلىدى .

— داداڭنى سەنمۇ ئويلامسەن ، ساقام ؟

بالا بېشىنى تۆۋەن سالدى :

— مېنىڭ دادام ئالىم ئىدى ، مېنىڭ دادامنى ھەممە ئادەم

ئويلايدۇ .

— راست ئېيتىسەن ، ئوغلۇم ، ھەممە ئادەم ئويلايدۇ ، داداڭ ئالىم ئىدى ، ۋىجدانلىق ، كۆڭلى دەريا يىگىت ئىدى . ئۇنىڭ ئور-نىنى ئاۋۇلاردەك پۇلدارلار ، مەنسەپدارلار ، چىرايلىقلار ھەرگىزمۇ باسالمايدۇ . لېكىن ، ئامال قانچە؟ قانىتى سۇنغان لاچىن يەردە ماڭىدۇ ، پەرۋاز قىلالمايدۇ ، ئۇ توخۇ ، ئۆردەكلەر ئىلەن ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ .

ئادىلە ئۆيگە كىرگەندە ، گۈزەلئاي تىكلىمە ئەينەككە قاراپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇۋاتاتتى .

— نېمىگە كۆڭلۈڭنى بۇزاتتىڭ ، بايىقىدەك قاقاقلاپ كۈل ، كۆڭۈل ياراڭنى ئۆزۈڭلا بىل ، سەن تېخى ئەمدىلا ئوتتۇزغا كىر-دىڭ ، ئاتمىش ، يەتمىشكە يەنە ئوتتۇز - قىرىق يىل بار . بۇنچە ئۇزاق ۋاقىتنى كۆز يېشى بىلەن قانداق ئۆتكۈزەتتىڭ . بۇگۈن دۇتار چالمىز ، ناخشا ئېيتىمىز . مەن بىزنىڭ چىرايلىقىمۇ تېلې-فون بېرىپ قويدۇم ، شەھەردىن ھېلىلا يېنىپ چىقىدۇ . مەن تېلېفون بەرسەم ، ھەرقانداق مۇھىم يىغىنلارنىمۇ تاشلاپ چىقىدۇ . شەھەردىن ئۆمىلەپ چىق دېسەمۇ ياق دېمەيدۇ ، ئۇ ئەۋرەز پاقىسى ھا... ھا... ھا... !

گۈزەلئاي ئىختىيارسىز قاقاقلاپ كۈلدى .

رىشات بىلەن كومىسسىيونچى باغدا ئولتۇرۇپ نېمىنىدۇر ئۇزاق تالاشتى . ئۇلارنى ئادىلە نەچچە قېتىم چايغا چاقىردى ، لې-كىن ئۇلار كىرمىدى . ئۇلار بىر - بىرىگە گەپ بەرمەستىن ، نېمىنىدۇر تالىشاتتى ، مۇنازىرىلىشەتتى .

— بۇلار خۇڭزاۋخۇي بىلەن چۈنخۇي ئوخشايدۇ ، — دېدى ئادىلە قاپاقلىرىنى سۈزۈپ ، — گۈزەل دەرھال پوزىتسىيە بىلدۇ-رۇپ ، بىر تەرەپنى قوللىمىساڭ ، ئەلەم كۈرىشى يۈز بېرىدىغان ئوخشايدۇ .

— ئۇكام ، سىز ، نېمىنىڭ ھۆرمەت ، نېمىنىڭ تەكەببۇرلۇق ئىكەنلىكىنى تازا ئاڭقىرالمىغان ئوخشايسىز ! — دەپ سۆزلىگىنىمچە باغدىن چىقىپ كەلدى كومىسسىيونچى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىرايى تاتىرىپ كەتكەن رىشاتمۇ ئۆز سۆزىنى تەكرارلاپ كىرىپ كەلمەكتە :

— سىزچە بولغاندا ، ياشلار ھۆرمەتنى ئۆگىنىشى ، ياشانغانلار غادىيىشنى ئەخلاق دەپ تونۇشى لازىم ئىكەن ـ دە ، — دەيتتى رىشات كومىسسىيونچىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — بۇ تازا قاملاشمىغان گەپ ، پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغان مەنتىق !

— سىز گەپ بۇرمىلاشتا خېلى قابىلىيەتلىك ئىكەنسىز ئۇكام ، — دەيتتى كومىسسىيونچى ئۇنىڭ گېپىنىڭ ببلىگە تېپىپ ، — مەن نېمە دېدىم ؟ غادايىغانغا غادايغىن ، بېشىڭ كۆككە يەتكۈچە ، ئېگىلگەنگە ئېگىلگىن ، بېشىڭ يەرگە تەگكۈچە ، دېدىم . بۇ گەپ سىزنىڭ ماڭا قىلغان سوغۇق مۇئامىلىڭىزگە قارىتىلغان ئۇكام ، تاج خورازدىمۇ بار ، لېكىن ئۇ پادىشاھ ئەمەس !

— پۇل دېگەن ئەخمەقتىمۇ بولىدۇ ، لېكىن ئۇمۇ ئەۋلىيا ئەمەس ، ئاكا ! لېكىن ، شائىرلار ئىنسان ھۆسنىنى مەدھىيىلەپ نەچچە مىڭ مىسرالاپ شېئىرلارنى يازغان : «ھۆسنى ئىقلىمدا يوق ئەرمىش سەندەك كىشىنىڭ دىلبىرى» دېگەندەك مىسرالار تولىمۇ كۆپ . سىز ھە دېسىلا چىراي ئۇنداق ، چىراي بۇنداق دەۋەرمەك ، ئاكا ، مەن سىزگە چىرايىم بىلەن ماختانغىنىم يوق ، ئۆزىڭىزچە ماڭا تاپا ـ تەنە ياغدۇرغىلى تۇردىڭىزغۇ ؟

— سىزچۇ ؟ ماڭا پۇلدار ، زېمىندار ، مۇلۇكدار دەپ ئاز ھۇجۇم قىلدىڭىزمۇ ؟ مەن قاچان سىزگە پۇلۇمنى دالۇاي قىلدىم ؟ لېكىن ، بىلىپ قويۇڭ ، پۇلسىز گۇزەللىك بولمايدۇ . سەن ھىراتقا شەھىرىگە بارساڭ ، بىر دەرھەمسىز بارمىغىل ، بىر دەرھەمسىز رەڭگىروي ئاچماس ھىراتنىڭ خوتۇنلىرى··· دەرھەم دېگەن پۇل !

ئۇلار بىر - بىرىگە گەپ بەرمەستىن مەنمەنلىك شوتىسى بىلەن بالداقمۇبالداق ئۆرلىمەكتە ئىدى . ئۇلار تىللاشقان ، ياقىلاشقان ، ھەتتا مۇشتلاشقان ، بولاردى ، گۈزەلئاي ئۇلارغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇشى بىلەن ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان ئۆچمەنلىك ، نەپرەت توڭلىرى ئوتنى كۆرگەن ئۆچكە مېيىدەك ئېرىپ دەرھال يوقالدى - دە ، ئۇلار بىر - بىرىنى ھازىرلا كۆرۈۋاتقاندەك :

— قېنى ئاكا ، ئۆيگە ، قېنى ، قېنى مېھمان ئەمەس-مۇ سىز !

— مېڭىڭ ، ئۇكام ، بۇ ئۆز ئۆيىمىز ، سىز مېھمان !— دېيىشىپ بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈمسىرەشتى .

كەچقۇرۇن ئادىلەنىڭ يولدىشى شەھەردىن چىقتى . ھاۋانىڭ تىنجىق بولۇشىغا قارىماي ، ئۇ ھەربىيلەرگە خاس ئادەت بويىچە ، كاكارسىز ھەربىي شەپكىسىنى تۇپتۇز چۆكۈرۈپ كىيىپ ، ھەربىي بەلگىسى يوق ناسۋال رەڭ چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىنى تولۇق ئەتكەن ، پۇتىغا چىبەرقۇت خەي كىيگەن ھالدا ماشىنىدىن چۈشتى . ئۇنىڭ مەيدىسىگە قادالغان ھەربىي كىيىملىك داھىي ئىزنىكى ئۆزىنىڭ ھەللىرى بىلەن كىشىنىڭ كۆزىگە ئالاھىدە چېلىقاتتى . رىشات ئۇنىڭغا چاس بەردى ، كومىسسىيونچى سالامدىن كېيىن كونا تونۇشىدەك ئىككى قولىنى كۆرۈشۈشكە سۇندى . گۈزەلئاي ئۇنىڭ مۇرىسىگە سىلىۋالغان كىتاب سالىدىغان سومكىسىنى ئالدى . سالام - سەھەتتىن كېيىن ئۇنىڭغا كومىسسىيونچى تونۇشتۇرۇلدى . ئۇ شەپكىسىنى ئېلىپ ، ھەربىيچە چاپىنىنىڭ ئېڭىكى ئاستىدىكى بىرلا تۈگمىسىنى ئېچىپ قويۇپ ، كومىسسىيونچىنىڭ يېنىدا كۆرپە ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى :

— ئىشلار ئالدىراش ، — دېدى ئۇ قېلىن قاپاقلىرى ئاستىدىكى بۆرتۈپ چىققان كۆزلىرىنى كومىسسىيونچىغا تىكىپ ، —

ئىككىنچى تۈركۈمده ئېتىلىدىغانلارنىڭ دېلوسىنى جىددىي تەييارلاڭ.

— جىقمۇ؟ — كومىسسىيونچى ئەنسىزلىك بىلەن خۇددۇكسىنىپ سورىدى.

— جىق، جىق، — دەپ بېشىنى ئىرغىتتى ئادىلەنىڭ يولدىشى سۈرلۈك قىياپەتته قۇرۇق يۆتىلىپ قويۇپ، — يەنه بەش قېتىم چوڭ ئېتىش بولىدىغان ئوخشايدۇ. جاھىل، ئەڭ ئەكسىيەتچىلىرىدىن يىگىرمه ئالتىسى ئېتىلدى. بىرنەچچه يۈزى ئېتىلمىسا، بۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ھەيۋىسى چۈشمەيدىغان ئوخشايدۇ. ئىجاره ھەققىنى كېمەيتىشنىڭ ئاخىرىدا نەچچه يۈزى ئېتىلدى، 1957 ـ، 1962 ـ، 1964 ـ، 1965 ـ يىللىرى يەنه نەچچه يۈزى، ياق، بەلكىم نەچچه مىڭى قامالدى، باستۇرۇلدى، يەنه پەندىيات دېمىگەن قانداق خەقكەنمىز كىنتاڭ! شۇنداق، تۈزەلمەيدىكەنمىز، ئەسكى خەقكەنمىز، ھوش ـ كاللىمىزنى بىلمەيدىكەنمىز ئەمەسمۇ، قويۇڭ بۇ گەپنى، قاراڭ ماڭۇ بالىنى، — ئۇ ئۇلارنىڭ گېپىگه دىققەت قىلىپ تۇرغان ئەلنى كۆرسەتتى، — تىرىك يېتىم، ئاتا ـ ئانىلىرى قىلسا، بالىلىرىغا قىلىدۇ. بۇ بالىنىڭ ئاتىسى ئەلا ئۆزىگه قىلمىدى، بالىلىرىغا قىلدى ـ دە!

— ھە راست، ئەلانىڭ چېگرادا ئېتىلغىنى راست بولۇپ چىقتىمۇ؟

— گۇمانلىق! بۇ دېلو مۇرەككەپلىشىۋاتىدۇ. ھاشىرنىڭ ئېتىلمىغانلىقى، بىر سىرلىق ئىش. يۇقىرىدا بۇلارنىڭ بىر مۇھىم ئادىمى بولمىسا، ئېتىلىشقا ھۆكۈم قىلىنغان ھاشىر تۇيۇقسىزلا ئۇرۇمچىگه يۆتكىلەتتىمۇ؟ بىرىنچى پاي ئوق شۇنىڭغا تېگىلىدى، لېكىن ئۇ ئامان قېلىپ، بىزنىڭ نادىروف رەمىتى بىلەن ساۋۇتوفلار ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. باشقىسىنى بىلمەيمەن، نادىروفنىڭ ئەكسىيەتچى ھەرىكىتىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇ بىر

باھاسى يوق ئادەم ئىدى .

— ساۋۇتوفچۇ ؟ — دېدى كومىسسىيونچى ئۇنىڭغا ئۇلاشتۇ-رۇپ ، — مەنمۇ ئۇنى تازا بىلمەن . ئۇمۇ ئەكسىيەتچى تەشكىلات-نىڭ غوللۇق ئۇنسۇرى بولۇپ قالمىغان بولسا ، ۋىجدان ، ئادەمگەر-چىلىك ، ئەقىل - بىلىمدە تېپىلغۇسىز ئادەم ئىدى . بۇ دۇنيادىن بويتاق كەتتى - دە !

— مۇنداق دەڭ . دېمەك ، ئەلانىڭ يېقىن ئادىمى بولغاچقا باللىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاي دەپ چىققانىكەنسىز - دە ، چۈشىنىشلىك .

ئۇ كومىسسىيونچىغا مەنىلىك قاراپ قويدى . كومىسسىيونچى ھودۇقۇپ دەرھال پەردە ئۆزگەرتتى :

— يوقسۇ ، يوقسۇ ، خاتا چۈشىنىپ قالدىڭىز ، مەن ئەلالار بىلەن بىر سەپتە ئەمەسمەن . پەقەت بۇ يەرگە ، نېمە دېسەم بولار ، سىزدىن يوشۇرۇپ نېمە قىلاي ، تەقدىر - پېشانە گۇزەلئاي بىلەن ھېلىقىدەك...

— ھە ، چۈشىنىشلىك ، — دېدى ئادىلەنىڭ يولدىشى سوغۇق كۇلۇپ قويۇپ ، — مۇنداق دەڭ ، بۇ قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى يوق ، ئەلۋەتتە ئەلى دادىسىز چوڭ بولالمايدۇ ، ئۇنىڭغا دادا كېرەك ، لېكىن...

— مېنىڭ ئەلا دادام بار ! — ئەلى بىردىنلا قاتتىق ۋارقىراپ تالاغا قاراپ يۈگۈردى ، — ئاپا ، ئاپا ، دادام ئۆلمەپتۇ !

ئۇلار ھەممىسى ھاڭ - تاڭ بولۇشتى ، گۇزەلئاي ئوغلىنىڭ يۇمىلاق بېشىنى باغرىغا باستى :

— دېگىنىڭ بولسۇن ، ئاغزىڭغا ناۋات ، بالام !

— لېكىن ، — دېدى ئادىلەنىڭ يولدىشى ئەنسىزچىلىككە چۈشكەن كومىسسىيونچىغا قاراپ قويۇپ ، — گۇزەلئايغا كۆزى چۈشكەنلەر خېلى كۆپ ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ خىزمەت ئورنى

خېلى يۇقىرى .

— مەسىلەن ، كىملەرنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسىز ؟ — بايانىن جىم ئولتۇرغان رىشات بىردىنلا جانلىنىپ ھەيران بولۇپ سورىدى .

— مەسىلەن بىزنىڭ رە فۇجۇرىن ، ماڭا ھەر كۈنى دېگۈدەك بىر قېتىم ئېغىزلىنىۋاتىدۇ .

— رە فۇجۇرىن دېگىنىڭىز ھېلىقى يېڭىدىن ئوبلاستقا ئۆسۈكەن باشلىق شۇمۇ ، ئۇ كىشىنىڭ ئىسمى نېمىكەن ؟ — كومىسسىيونچى ئالدىراپ سورىدى .

— رەقىپ ! — ئادىلەنىڭ ئېرى بۇ ئىسمىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالدى ، — رەقىپ جۇرىن بىزنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىمىزنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى ، ئۇ ئادەم ئىشخانىمىزنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىگە مەسئۇل ، تولىمۇ بىلىملىك ، قابىلىيەتلىك ئادەم .

— رەقىپ ؟ — دەپ تەكرارلىدى كومىسسىيونچى ئاسمانغا قاراپ ئۆزىچىلا دۇدۇقلاپ . بۇ ئىسمىنى ئاڭلاپ كومىسسىيونچى تامدەك تاتاردى ، چۈنكى بۇ ئىسىم شەھەردە بولۇۋاتقان ھەربىر ناھەقچىلىك بىلەن دېگۈدەك چېتىشلىق . رىشاتمۇ خۇددى بۇ ئىسمىنى ئۇياتلىق گەپتەك سەسكىنىپ تۇرۇپ ئاڭلىدى . چۈنكى ، ئۇ بۇ كىشىنىڭ گۇزەلئايىنى ئەگىپ يۈرگەن قارا سا ئىكەنلىكىنى ئادىلەدىن ئاڭلىغان . نەق شۇ چاغدا ، تەخسىلەر تىزىلغان پەتنۇس بىلەن تاپسىغا قەدەم باسقان ئادىلە ، بۇ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئىشىك بېشىغا ئۇسۇۋالغاندەك ئىگىراپ كەينىگە داجىدى . ئۇ پەتنۇسنى تاشقىرىقى ئۆيگە قويۇپ ، بېشىنى تامغا كەينىچە يۆلەپ بىردەم تۇردى ـ دە :

— ھەي ، مەيەرگە چىقىڭە ! — دەپ يولدىشىنى ئاچچىق بىلەن چاقىردى . ئالاقزادە بولغان يولدىشى يېنىغا چىققاندىن كېيىن :

— ئاۋۇ بورداق ئۆكۈز تىلغا ئالغان ئىسمىنى قايتا تەكرارلىساڭلار يۈزۈڭلارغا قاينىق سۇ چاچىمەن ، مەڭ ، مۇنۇ زاكۇسكىلـ

رىڭىزنى ئۆزىڭىز ئەكىرىڭ ! — دېدى .

گۈزەلئاي هويلىدىكى باراڭ ئاستىغا ياسالغان سۇپا ئۈستىده ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ خيال بىلەن سۇنايلىنىپ ياتاتتى . ئۇ نامازشام بىلەن شۇنداق ياتقىنىچه ئادىلەنىڭ تاماق ، چايغا زورلاشلىرىغا قۇلاق سالماي ، ئاسمانىنى قويۇق يۇلتۇزلار قاپلاپ بولغۇچه مىدىر قىلماي ياتتى . ئۇنىڭ قەلبى ئوتتا ئۆرتەنمەكته ، ۋۇجۇدى ئازاب بىلەن كۆيمەكته ئىدى . ئۇ ئاۋۇ خېرىدارلىرىنىڭ ئۆزىگه ئاچلىتىش ئۈچۈن ۋارقىرىشىپ قىلىۋاتقان سۆزلىرىدىن ، ئوغلىنىڭ چۈشكۈن هالدا بويۇن قىسىشلىرىدىن ، ئۆز هاياتىدىكى ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان بوشلۇقنى ، ئۆزىنىڭ بۇ بوشلۇقنى پەيدا قىلىشتىكى خاتالىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇپ يەتكەنىدى . ئۇ ئۆز خاتالىقىنى ئىقرار قىلغانسېرى ، يۈرىكى پۈچىلىناتتى ، ۋۇجۇدى كۆيەتتى . ئۇ ئادىلەدەك سۈنئىي خۇشال بولۇش بىلەن ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالدىيالمايتتى . لېكىن ، خاتالىقىنى تۈزىتىشنىڭ پۈرسىتى كەتكەن ، ناۋادا يېرىم يىل بۇرۇن ئۆز خاتاسىنى بىلگەن بولسىدى ، ئەلا ئۆلمىگەن بولاتتى . گۈزەلئاي ئەلانى ياخشى بىلىدۇ ، ئۇ هېچقاچان ۋەتىنىدىن يۈز ئۆرۈمەيدۇ ، ئۇنى دۈشمەنلىرى قاچتى دېگەن باهانه بىلەن ئۆلتۈرۈشكەن . ئۇ جەزمەن ئۆلۈش ئالدىدا بىچاره ئوغلى بىلەن گۈزەلئاينى ئەسلىدى...

— گۈزەلئاي ، بىر رومكا قىزىل هاراق ... — ئۇنىڭ ئالدىدا رىشات ئېگىلىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ سۈس لامپۇچكا يورۇقىدا قارامتۇل كۆرۈنگەن چىرايىدا غۇرۇر ۋە ئىشەنچ جىلۋە قىلاتتى .

— ياق ، ئەپۇ قىلىڭ ، مەن ئىچەلمەيمەن ، — دېدى گۈزەلئاي سۇپىدىن پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ ، رىشات هازىر ئۇنىڭ ئۈستىگه تاشلىنىدىغاندەك هالەتته ئۇنىڭ مۇرىلىرىنى تۇتتى :

— گۈزەلئاي ، جېـ ...

ئۇنى كومىسسىيونچى قاتتىق سىلكىدى :

— ياشلىقىڭىزغا ئىشەنمەك ، يېگىت ، باغىنىڭ ئېگىسى بار !
— گۈلنىڭ خىلى بۇلبۇل ، ئاكا ، — دېدى رىشات مەستلەرچە تەلۈلۈك بىلەن ، — قاغىنىڭ گۈلگە قونغىنى كۈلكىلىك !
— نېمىدەپ قاقىلدايدۇ ، ماۋۇ قۇزغۇن !
— ھەي ئاغىنىلەر ، يۇرۇڭلار ئۆيگە ، ھەر ئىككىڭلار بىكار ئاۋارە بولۇۋاتىسىلەر ، باغىنىڭ ئېگىسى باشقا ، قورۇقچىسى مەن ، قېنى ئۆيگە ! قېنى ، گۈزەلئاي سىزمۇ كىرىڭ ، ناخشا ئېيتايلى ، ئۇسسۇل ئويناپلى ، مانا بۇنىڭغا ھەممىمىز ئىگە !

مەستلەر كېچىچە ئايالالرغا ئارام بەرمىدى ، ئۇلار ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئايالالرنىڭ يېنىغا چىقاتتى ، ئايالالرنى تۇتاتتى ، تارتاتتى ، ئاخىر ئادىلەنىڭ غەزىپى كەلدى :

— ۋۇ چۇپرەندىلەر ، نېمىگە ھۆركىرەيسىلەر ، ھەممىڭلارنى يۇغۇرسا ، بىزنىڭ ئەلانىڭ بىر تال تىرنىقى تىرىلمەيدۇ . سىلەر تېخى ئۆزۈڭلارنى گۈزەلنىڭ خىلى دەمسىلەر !

گۈزەلئاي دوستىنى مەھكەم قۇچاقلىدى .

4

«... قىممەتلىك ھاشىر ، ئىشىنىڭ ، مەن سارائ ئەمەسمەن ، ئۇلار نېمىشقىدۇر مېنى سارائلار دوختۇرخانىسىغا باغلاپ ئەكېلىپ تاشلىدى . ئۇلار بىزنىڭ بىر سوتكىدا بىر قېتىم دىدارلىشىپ ، ھاياتتىن خۇشاللىق تېپىۋاتقىنىمىزنى سېزىپ ، بىزنى بۇ خۇشال-لىقتىن مەھرۇم قىلماقچىمۇ ؟ گۇناھسىز سولاندىم ، گۇناھسىز سارائلار دوختۇرخانىسىغا كەلتۈرۈلدۇم ، يەنە قانداق جازا ، پاجىئە-لەر مېنى كۈتۈپ تۇرىدۇ ، بۇنى بىلمەيمەن . لېكىن ، مەن بىرلا نېمىنى ياخشى بىلىمەن ، بىز يورۇق دۇنيادا ئۇچرىشىمىز ، بەلكى مەڭگۈ بىللە بولىمىز...

هاشىر ، ساقمۇساق بىر ئادەمنىڭ ساراڭلار ئارىسىدا تۇرۇشى قانچىلىك ئازاب؟ ھەمراھلىرىمنىڭ بىرلىرى يىغلايدۇ ، بىرلىرى كۈلىدۇ ، بىرلىرى تىللايدۇ ، بىرلىرى باغلاقتىن بوشىنىش ئۈچۈن تېپىرلايدۇ . ئۇلارنىڭ چىرايلىرى قورقۇنچلۇق ، كۆزلىرى غەزەپ-لىك ، ئۇلار نېمىدىندۇر نارازى ، نېمىگىدۇر غەزەپلىك . ساراڭ بولۇش بىر خىل پسىخولوگىيىلىك ھادىسە ، لېكىن ئۇ فىزىئولو-گىيىلىك ئۆزگىرىشلەر جەريانىدا تەرەققىي قىلىدىكەن ياكى يوقـ-لىدىكەن ، مەن مۇشۇ ھەمراھلىرىمنى كۆرۈپ ئازابلىنىش جەريانـ-دا راستىنلا ساراڭ بولۇپ قالىدىغان ئوخشايمەن . مەن ساراڭ بولمىغانلىقىم ئۈچۈن ، ماڭا قارايدىغان دوختۇرلار تولىمۇ قىينالـ-ماقتا . مەن ئۇلار بىلەن ساق ئادەمدەك سۆزلىشىشنى خالايمەن ، لېكىن ئۇلار ماڭا ساراڭلارغا قىلىدىغان مۇئامىلە بويىچە قوپاللىق قىلىدۇ ، ساددا ھەرىكەتلەرنى كۆرسىتىدۇ . مەن قانداقمۇ خاپا بولماي تۇرالايمەن؟ مەن تۇنۇگۈن مانا ئەمىسە دەپ «ساراڭلىق» قىلدىم ، بۇ نېمە گەپكىن دەپ قالماڭ ، مەن كوللېكتىپ ياتاقتىن زورلۇق بىلەن يالغۇز كىشىلىك ياتاققا چىقىۋالدىم . ئۇلار مېنى مەجبۇرلاش يولى بىلەن كوللېكتىپ ئىيالىلار ياتىقىغا ئاپچىقماقچى بولۇشتى ، مەن ، بۇنداق قىلساڭلار بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈپ ئاندىن ئۆلۈۋالىمەن ، دېدىم . مەن ھازىرچە يالغۇز كىشىلىك ياتاقتا . بۇ ياتاق تۇرمىدىن ، كوللېكتىپ ئىيالىلار ياتىقىدىن ياخشى . بۇ يەردە ھازىر يىغا ـ زار ، جېدەل ـ ماجىرا يوق ، تامىقىمۇ يامان ئەمەس . ئەڭ مۇھىمى ، ئۆتكەن ئىشلارنى كەڭ ـ كۇشادە ئەسلىۋالغىلى بولىدۇ . جىمجىت ئولتۇرۇپ خىيال قىلىش قانداق راھەت ، خۇددى تىياتىر كۆرگەندەك ، ياخشى بىر كىتابنى ئوقۇۋاتقاندەك راھەتلىنـ-مەن . مانا كۆز ئالدىمغا سىز كەلدىڭىز : سىزنى ھېلىقى كۇنى ، ھويلىدا ، پۇتۇن مەھبۇسلارنى يىغىپ تۇرمىنىڭ يېڭى تەرتىپىنى ئېلان قىلغان كۇنى ، بىرىنچى قېتىم كۆردۇم . كۆردۇم ـ دە ،

ئىسمىگىزنى ئاتاپ ئختىيارسىز سىزگە قاراپ يۈگۈردۈم (مەن راستىنلا ساراڭ ئوخشايمەن) ، بىكاردىن - بىكارغا بىر يۈز ئون سەككىز كۈن تۇرمىدە يېتىپ بۇنچىلىك ئەقلىمدىن ئاداشمىسام بولاتتىمۇ؟ سىز بىلەن تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەن شۇ كۈنۈمنى ئەسلەيمەن . شۇ چاغدا ، مەن سىزنى بىر يۈز ئون سەككىز كۈن ئويلىغاندىن كېيىن كۆرۈشكەن ئەمەسمىدىم . سىزگە تاشلىنىپ هوشۇمدىن كېتىپتىمەن . كۆزۈمنى ئاچسام ئاياللار كامېرىدا يېتىپتىمەن . هېلىقى بىزنىڭ خېتىمىزنى توشۇيدىغان بالىنىڭ ، قاچىمەن دەپ ئېتىلىپ كەتكەنلىكى تولىمۇ ئېچىنىشلىق . سىلەرگە تۇرمە هويلىسىدا هۆكۈم ئېلان قىلغان كۈنى ، بىر قورقۇنچلۇق چۈشتەك كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ . سىلەرنى تامغا قارىتىپ تىزدى ، ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلەرنى بىرمۇبىر ئىسمىنى چاقىرىپ ، جىنايىتىنى بىرمۇبىر ئوقۇدى ، سىزنىڭ جىنايىتىڭىزنى شۇ كۈنى ئاڭلىدىم : قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۈن تەشكىلات قۇرۇپ چېگرادا بازا تەييارلاپسىز ، مىلّ ئات ، ئون يەتتە تونىنا ئۇن ، گۆش ، كىيىم - كېچەك توپلاپسىز ، شەخسەن ئۆزىڭىز ئون ئىككى ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇپسىز... پاھ ، نېمانچىلا يۈرىكىڭىز چوڭ؟ مەن ئومۇمەن بىز توغرۇلۇق ئېيتىلغان گەپلەرنىڭ هەممىسىنى يالغان دەپ ئويلاشقا ئادەتلەنگەنمەن . شۇ كۈنى سىلەرنى قارىلاپ ئوقۇغان ماتېرىيالنى ئاڭلاپ كۈلگۈم كەلدى . هاشىردىن باشقىسىنى بۇنداق سۆزلەر بىلەن قارىلاشقا بولىدۇ ، لېكىن هاشىرنى بۇ گەپلەر بىلەن قارىلىسا تولىمۇ چاندۇ ، تولىمۇ ۋاباڭ بولىدۇ ، چۈنكى هاشىر پارتىيىگە شۇنچىلىك سادىقكى ، مۇشۇ ئەكسىلئىنقىلابچى دەپ قارىلىنىۋاتقان مىنۇتتىمۇ ، ئۇ چوقۇم پارتىيە ، خەلقىنىڭ ئىشىنى ئويلاۋاتىدۇ دەپ ۋارقىرىغۇم كەلدى . هاشىر ، راستىنلا سىز شۇ كۈنى مەن دېگەندەك ، پارتىيە ، خەلقنى ئويلىغانمۇ؟ ئويلىغان ، شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ئۆز ۋاقتىدا مېنى چۈشىنىشنى

خالىمىغان ، ناۋادا سىز ئۆز شەخسىي ھېسسىياتىڭىزغا ئاز - تولا ھۆرمەت قىلغان بولسىڭىز ئىدى ، ئۇ چاغدا سىز غۇلجىنى تاشلاپ كەتمەيتتىڭىز ، بىزنىڭ ھاياتىمىزدا بۇگۈنكىدەك پاجىئە يۈز بەرمەگەن بولاتتى . بىر مەسۇم قىز ئۆزىنىڭ تۇنجى مۇھەببىتىنى ئاشكارىلاپ تەلمۇرۇپ تۇرغاندا ، ئۇ قىزنى سوغۇق مۇئامىلە بىلەن (گەرچە ئۆزى ئوخشاشلا قىزنى ياخشى كۆرسىمۇ) كۇتۇۋالغان بىر رەھىمسىز يىگىت ئۆلۈم ئالدىدا ئۆز ھاياتىنى ئويلايدۇ دېسە ، مەن زادىلا ئىشەنمەيمەن . لېكىن ، سىزنىڭ ئۇرۇمچىدە ئۇچراشقىنىمىز - دا قىلغان قوپال مەردانىلىكىڭىز ، ھەممە رەھىمسىزلىكىڭىزنى بېسىپ چۈشتى . مەن ئۇ چاغدا بىرىنىڭ ئايالى ، بىر بالىنىڭ ئانىسى ئىدىم . چوڭ زالدا دوكلات بولۇۋاتىدۇ . مەن سىزنىڭ ئىشارىتىڭىز بىلەن زالدىن چىقتىم . بىز ئىككىنچى قەۋەتكە ئۇن - تىنسىز چىقتۇق ، نېمىشقا سىزگە ئەگىشىپ يالغۇز زالدا كېتىۋاتىمەن ؟ بۇنى زادىلا ئويلىمىدىم . مېنىڭ ياتقىمنى ئېچىپ ياتاققا كىردۇق . مەن نېمىشقا سىزنى يالغۇز ياتاققا باشلاپ كىردىم ؟ بۇنىمۇ بىلمەيمەن . سىز مېنى خۇددى ئالدىن ۋەدىلىشىپ قويغاندەك ئىشەنچلىك تۇتتىڭىز ، مەن قارشىلىق قىلالمىدىم... مەن ئېسىمگە كېلىپ چۆچۈپ كەتتىم . مەن باشقا بىرىنىڭ ئايالى تۇرۇپ نېمىشقا يات بىر ئەرنىڭ قۇچىقىدا... مەن ئايالىلىق بۇرچۇمىنى ئويلىدىم - دە ، خورسىندىم . سىز قاقاقلاپ كۈلۈپ چاچلىرىمنى سىلىدىڭىز : «قانۇنىي جەھەتتە بەھرام ئەپەندىنىڭ ئايالىسىز ، لېكىن سىز مېنىڭ ، ۋىجدان ئالدىدا بىز بىر - بىرىمىزگە قەرزدار ، بولۇپمۇ مەن ! » دېدىڭىز . سىزنىڭ شۇ بىر ئېغىز سۆزىڭىز بىلەن مېنىڭ كۆز يېشىم قۇرۇدى . مەن ئۆتكەنكى خاتالىقنى تۇزەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ، ھازىرقى ماڭا ئۇياتلىق تۇيۇلغان ئىش خاتالىقىم ئەمەس ، خاتالىقىمنى تۇزىتىشىنىڭ باشلىنىشى ئىكەنلىكىنى دەرھال چۈشەندىم . ئۇزۇن يىل بىر - بىرىگە تەلپۈنگەن

ئىككى يۈرەكنىڭ ئۇچرىشىشىنى قانداقمۇ قانۇن بىلەن چەكلىگىلى بولسۇن؟ ھاشىر ، مەن يالغۇز كىشىلىك ساراڭلار ياتقىدا ئولتۇ-رۇپ ، شۇ كۈنكى بىزنىڭ تۇنجى خۇشاللىقىمىز ، بەختلىك مىنۇت-لىرىمىزنى ئويلايمەن . مەن مانا شۇ كۈن بىلەن ئۆز ھاياتىمدىن رازىمەن . مەن شۇ كۈننىڭ تەكرارلىنىشىنى ، بىزنىڭ بەختلىك بولۇش ھوقۇقىمىزنىڭ تېزرەك قولىمىزغا كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتىمەن . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ساراڭ بولمىدىم ، شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۈمىدۋارمەن··· »

دۇم قازاندەك قاراڭغۇ ماشىنا ئىچىدە نەچچە ئادەم بارلىقى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ . ئۇنى بىر كۈنى غۇلجا شەھىرىدىكى ئىلى ئوبلاست-لىق تۈرمىنىڭ ھويلىسىغا ئېلىپ چىقىپ ، تامغا يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويۇپ ھۆكۈم ئېلان قىلدى . ئۇنىڭغا ئىككى يىلدىن كېيىن ئېتىش جازاسى بېرىلگەنىدى . بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇنى پۈتىغا كە-شەن ، قولىغا كويزا سېلىپ كامېردىن ئېلىپ چىقتى . ھويلىدا كۆزىنى قارا لاتا بىلەن تاڭدى . بۇ نېمە ئۇچۇن؟ باھار قۇياشى ئۇنىڭغا بۇ ھايات پاجىئەسىنىڭ سىرىنى ئاشكارىلاپ قويامدۇ يا؟ ئۇنىڭ قوناق شېخىدەك ئاقارغان يۈزىگە چۈشكەن ئىللىق قۇياش نۇرىمۇ ناھايىتى تېزلا ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى . ئۇ ماشىنىغا ئىت-تىرىلدى ـ دە ، سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ ، قولىدىكى كويزىسىنى شا-راقلىتىپ قاتتىق ئورۇندۇققا تايىنىپ قالدى . ئۇ پەقەت ماشىنىدە-كى ناتونۇش ھەمراھلىرىنىڭ سۆھبىتىدىن ، ئۆزىنىڭ غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە يۆتكەلگەنلىكىنى بىلىپ كۇلۇمسىرەپ قويدى . چۈنكى ، بۇ ئىش ئۇنىڭ يېقىندا ئۆلۈمەيدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى ، ئۆلۈم-گەنىكەن ، ئۇنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا ، بەخت توغرىسىدا ئويلاش ھوقۇقى بولمىدۇ ـ دە . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇنىڭ رازىيەنىڭ يۇقىرىدا نەقىل ئېلىنغان ، تولا ئوقۇلۇپ ياد بولۇپ كەتكەن خېتىنى خىيالە-

دا تەكرارلىشىغا ھېچكىم دەخلى قىلالمايدۇ . ئۇ سۆيگىنىنىڭ ئاخىرقى خېتىنى يادقا ئوقۇش بىلەن مۇنۇ باھار لەززىتىدىن مەھرۇم بولۇپ ، ھايات سوئاللىرى بىلەن ئېغىرلاشقان بېشىنىڭ ئاغرىقىدىن ۋە روھىي ئازاب ئىسكەنجىسىدىن ئۆزىنى ۋاقتىنچە قۇتقۇزالايدۇ . ئۇ كەلگۈسى توغرىسىدا ئويلىشى ، كەلگۈسى بىلەن ئۆزىنى ئۇمىدلەندۈرۈشى لازىم . مانا شۇ خىيال ۋە ئۇمىد ئۇنىڭغا تۇرمىدە ھەمراھ بولالىغان ، مۇنۇ قوپال ، قاراڭغۇ ماشىنىدىمۇ ھەمراھ بولالايدۇ . ئىككى كۈن خىيال بىلەن ماڭسا ، ئۇ ئۆزىنى سۆيگىنى بىلەن ئۇچراشقاندەك ، دوستلىرى بىلەن مۇڭداشقاندەك بەختلىك ھېسابلىمامدۇ ؟...

شۇنداق ، شۇ چاغدا ھاشىر رازىيەنىڭ باشقا بىرىنىڭ قانۇنلۇق ئايالى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇغاندى . ئۇ كېيىن ئۆزىنى جىملىدى ، لېكىن يالغۇز ئۆيدە ئۆزىنى قوپاللىق ۋە قارامللىقى بىلەن بەختلىك ، مۇرادىغا يەتكەن ھېسابلىدى . ئۇ شۇ چاغدا ئىنسانىيەت ھالاۋىتىنىڭ ئەڭ لەززەتلىك مىنۇتلىرىدىن بەھرىمەن بولدى . گەرچە بۇ قوپاللىق بەدىلىگە كەلگەن جان ئارامى ، ئۇنىڭ ھاياتىدا بىرلا قېتىم يۈز بەرگەن بولسىمۇ ، شۇ قىسقا دەقىقە ئۇنىڭغا ھاياتىنىڭ چەكسىز لەززەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى . ئۇ كېيىن ئۆزىنى جېمىلىدى ، لېكىن بۇ جېمىلەش سۆيگۈ بىلەن بەخت تاپقان قىزنىڭ نازىدەك كۆچسىز ، سۈنئىي ئىدى . سەۋەبىنى ئۇ بىلىدۇ : تەلپۈنگەن ئىككى يۈرەكنىڭ بىر بولۇشى ھەممىنى يېڭىشكە قادىر . ئۇلارغا قىلىچ قىل بولۇپ كۆرۈنىدۇ ، ئوتمۇ چىمەندەك تۇيۇلىدۇ ، شۇنداق تۇرغان يەردە ، بىر نىكاھ بىلەن پەيدا بولغان خەندەك ئۇلارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنەتتىمۇ ؟ «سۆيگۈنىڭ كۈچى ، — دەپ ئويلىدى ھاشىر ئىرغاڭلاپ كېتىۋاتقان قاراڭغۇ ماشىنىدا خىيال بىلەن ئۆزىنى بەزلەپ ، — قەلبىدە سۆيگۈ ئوتى يانغان ئادەم ئۇچۇن دۇنيادا ۋەھىمە يوق ئىكەن . مەن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان

شۇ كۈنمۇ ، ئۆز ئۆلۈمۈمنى ئاڭلاۋېتىپ هويلىدىن كۆزلىرىم بىلەن رازىيەنى ئىزدىدىمغۇ ؟ ئۇ ئاق ياغلىق تاڭغان ، ئاق كۆڭلەك كىيگەن هالدا ، بىزدىن ئىبرەت ئالغۇچىلار قاتاردا تۇرغانىكەن . مېنىڭ كۆزلىرىم ئۇنى دەرهال تاپتى ، ئۇنىڭغا يۈرىكىمدىكى ئۆلۈم ئالدىدا تېخىمۇ لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان يالقۇننى كۆرسەتتى . كۆز هەممىنى تاپىدۇ ، هەممىنى يوشۇرمايدۇ ، ئۇ مېنىڭ ئاۋازسىز ، كۆز بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىمنى چۈشەندى . ياشلىرى بۇلدۇقلاپ تېشىپ تۇرسىمۇ ، ئۇ كۈلۈمسىرىدى . ئۇ كۈلۈمسىرەش ساپ قەلب ئىگىسىنىڭ ئۆزى بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشىۋاتقان قەدىردان ئادەمگە سۇنغان ئاخىرقى سۇۋغىسى ئىدى . مەن ئۇنىڭغا جاۋابەن ، يەلكىگە قادالغان سۇرلۇك مىلتىقلار ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ كۈلگەن بولاتتىم . بۇ كۈلكەم بىلەن بىر ئۇلۇغ ، شەرقنىڭ قەدىمكى دۆلىتىدە يۈز بېرىۋاتقان نادانلىق ، ئەخمەقلىق ، جاهىللىقنى مازاق قىلغان بولاتتىم ، لېكىن تاغ هاۋاسىدەك تېز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان تەقدىر مېنى بۇ غەلىبىدىن مەهرۇم قىلدى ، مەن ئېيتالمىدىم . مانا ئەمدى هايات قالمىدىغان ئوخشايمەن . رازىيەنىڭ سۇۋغىسىغا سالامەت كۆرۈشكەندە ، قۇچاقلاشقاندا ، قاقاقلاپ كۈلۈپ جاۋاب بېرەمەن . چۈنكى ، بىز هامان بىر كۈنى ناهەقچىلىك ، قاباهەت ئۇستىدىن كۈلىمىزغۇ !... »

— ئىنساپ قىلىڭلار ، هەي ساقچى يىگىتلەر ! — دېدى ماشىنىدىكى جىنايەتچىلەردىن بىرى يېلىنىپ ، — بىز ماڭغىلى تۇرۇپ سائەت بولدى . كۈن ئاش ۋاقتى بولدى ، بىز كەڭ سايغا كەلدۇق ، كۆزىمىزنى ئېچىۋېتىڭ ، ئۇنىڭسىزمۇ بىز قاراڭغۇدا !

— يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقى شۇ ، مەن كۆزۈڭلارنى ئاچالمايمەن !

— سىز ئادەمغۇ ؟ ئادەم دېگەندە هېسسىيات بولىدۇ . مەن بىر كىتابنى ئوقۇغان . بىر جاللات بىر قىزنى بۇيرۇق بىلەن چاپقان ،

ئەمما چېپىپ بولۇپ قىزىنىڭ جەستىگە ئۆزىنى تاشلاپ يىغلىغان !

— سىز نېمە دېمەكچى ؟

— چۇشىنىشلىك ، سىزدىمۇ ھېسسىيات بولۇشى كېرەك ، دېمەكچىمەن . قاراڭغۇ ماشىنىدا كۆزلىرىمىزنى تېڭىش ئەخمەقلىق ، ھېچبولمىسا ئەخمەقلىقنى ھېمايە قىلماڭ ـ دە !

— سىز تولا ۋالاقلىماڭ !

— گەپ قىلىش قايسى قانۇندا چەكلەنگەن ؟ — ھاشىرنىڭ زەردىسى قايناپ گەپكە ئارىلاشتى ، — راست گەپ قىلغان ئادەمنى ۋالاقلىدى دېسەڭ ، بىر كۈن كەچكىچە يالغان سۆزلىگەننى نېمە دەيسەن ؟

— سەن ھاشىر تولا گەپدانلىق قىلما . يالغان گەپ قىلغان دەپ كىمنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسەن ، مېنى بىلمەيدۇ دېمە !

— بىلسەڭ ، شۇ يالغانچىلارنى ئەيىبلە ، كۆزىمىزنى ئاچ ، مۇشۇك جېنىدا كۆزىنى تېڭىپ ئاپىرىپ تېنىتىۋەتسەڭ ئۆيىنى تېپىپ قايتىپ كېلىدۇ . ھېلىغۇ كۆزىمىزنى تېڭىپ قويۇپسەن ، كۆزىمىزنى ئويۇپ تاشلىساڭمۇ ، بىز ئۆزىمىزنىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكەلگەنلىكىمىزنى بىلمىز !

— سەن ھاشىر ، توختامسەن يوق !

ساقچىنىڭ قوپال ئاۋازىدىن چۆچۈدىمۇ ، ماشىنا توختىدى . كابىنكىدىن قوراللىق باشلىق سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ساقچىلىق قىلىپ كېتىۋاتقان قوراللىقلا بۇيرۇق بەردى :

— ئۇلارنىڭ كۆزىنى يەش ، قولىدىن كويزىنى ئېلىۋەت !

— بۇ ، بۇ...

— نېمە بۇ ، ئۇلار ئارقىغا ئۆتمەمدۇ ، تاماق يېمەمدۇ ؟

قوراللىق ئۆز باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلدى . ھاشىر كۆيۈشكەن قوللىرى بىلەن كۆزىنى ئۇۋلىدى ـ دە ، ئەتراپقا قارىدى . ماشىنىدا ئۇچ ئادەم بار ئىكەن ، بايا سۆزلىگەن سېرىق

ساقال ، كۆك كۆز تاتار ئىكەن .

— مەن هايدار ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ ، — سىز هاشىر ، مەن سىزنى ياخشى تونۇيمەن .

— چۇشۇڭلار ! — دېدى بايىقى باشلىق يەنە بىر قوراللىق بىلەن ماشىنىنىڭ كەينىدىكى بۆلۈنتنى قايرىپ ، — بەش مىنۇت توختايمىز .

— ئىنقىلابىي ئىنسانپەرۋەرلىك ! — دېدى تاتار هەييارلىق بىلەن كۈلۈپ قويۇپ ، كېيىن يېنىدىكى قېلىن جۇۋا ، يوغان قاسقاندىلىق كەمچەت تۇماق ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمۇپ تۇگۈلۈپ ياتقان كىشىنى جەينىكى بىلەن تۇرتۈپ قويۇپ قازاقچە سۆزلىدى ، — تۇرۇڭلار ئاغايلار ، ئازاتلىق !

ئۇلارنىڭ يېنىدا يەنە بىر قوراللىق يىگىتلەر چۇشكەن ماشىنا توختىدى . ماشىنا كابىنكىسىدىن قورالى يوق ، ياش ، چىرايلىق بىر ئۇيغۇر هەربىي چۇشتى ـ دە ، هاشىرغا قاراپ مەنىلىك باش لىڭشىتىپ قويدى . هاشىرنىڭ يۇرىكى ئوينىدى ، پۇتلىرى تىترەدى : «بۇ نېمە كارامەت ، بۇ ئەلانىڭ ئۆزىغۇ ؟ » ئۇ هەربىي ئاشخانىغا كېتىۋېتىپ ئەتەيلەپ شەپكىسىنى ئالدى ـ دە ، هاشىرغا تونۇش بولغان بېشىنى لىڭشىتىپ هاشىر بىلەن خوشلاشتى . «دېمەك ، ئۇ ئۆزىنى چىڭ يەرگە يوشۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ هەربىي رايوندىكى دوستلىرى هەقىقىي دوستلاردىن ئىكەن ـ دە ، مېنىڭ ئېتىلماي قېلىشىم ئەلانىڭ يوشۇرۇنۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن ـ دە » .

ماشىنا ئەگرى ـ بۈگرى يوللار بىلەن يۇقىرىغا كۆتۈرۈلمەكتە . ماشىنىنىڭ دۇمىلەكلىك بېزىنت يوچۇقلىرىدىن ، قارىغاي يېلىمى پۇرىقى ئارىلاشقان سالقىن هاۋا كىرمەكتە . مانا بۇ باهار !

بايا هاشىر ياپيېشىل قارىغايلار بىلەن كۆكىرىۋاتقان يانباغىرلارغا قاراپ ، بۇ تونۇش يەرلەرنىڭ باهارى بىلەن روهلانغان ، شادلانغان ئەمەسمىدى ؟ باهار كىشىگە هاياتنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى

چۈشەندۈرىدۇ . ئۇ بىر سىرلىق كىتابتەك دىل يارىلىرىغا مەلھەم بولۇپ ، كۆڭۈلدىكى تۇگۈچلەرنى يېشىدۇ . ياپيېشىل قىرلاردا سۈزۈك ئاسمانغا قاراپ تۇرغىنىڭدا ، سەن ئۆزۈڭنى تەبىئەتنىڭ خوجايىنى ، پادىشاھى ھېسابلايسەن . دۆلەت باشلىقىمۇ ، ئۆلۈمدىن قېچىپ يۈرگەن بەختسىز تۇتقۇنمۇ ئوخشاشلا بۇ ھېسسىياتتىن بەھرىمەن بولالايدۇ . مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ، تەبىئەت سېخىي ئانا . باھار — ئۆز بايلىقىنى كەڭ قوللۇق بىلەن ھەممىگە چېچىپ بېرىدىغان مەرد ئوغلان . ھاشىردەك بىرنەچچە ئايىنى قاراڭغۇ كامېردا ئۆتكۈزگەن خىيالپەرەس ئۈچۈن ، ھازىر مانا مۇشۇنداق مەرد ئاغىنە ، قوينى كەڭ ئانا تولىمۇ زۆرۈر . ئاغىنە — باھار ، ئەلانىڭ قەلبى ھەم ھاشىر ئۈچۈن باھاردەك گۈزەل . ئۇ خېيىمخەتەر ئىچىدە . ئۇ ھەرقاچان تۇتۇلۇشى ، ئېتىلىشى مۇمكىنغۇ ؟ ئۇ جىمجىت ، كىتابلار ۋە قالايمىقان قولىيازمىلار بىلەن تولغان ئۆيدە ، ئويچانلىق بىلەن قوشۇما تۇرۇپ ، جىددىي ۋە ئالدىراش ئىشلەپ كۈن ئۆتكۈزۈشى لازىم ئىدى . كىتاب ۋە ئۇستىلىدىن ئايرىلىپ قېچىپ يۈرۈش ئۇنىڭغا تۇرمىدە ياتقاندىنمۇ ئازابلىق . ئۇ كىتابسىز ، مۇلاھىزە ۋە يېزىقتىن مەھرۇم بولۇپ بىر كۈنمۇ ياشىيالمايتتى . نېمىشقا ئۇنى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىشمىدى ؟ تەبىئەتتەك رەھىمدىل ، سېخىي ئانا ، باھاردەك ئىللىق دوست ، ھاشىردىنمۇ كۆرە ئەلاغا زۆرۈر ئىدى . ئۇنىڭ نەچچە يىللاپ ئوقۇغان كىتابلىرىدىن پەيدا بولغان بىلىمى ئەخلەت ئارىسىدا چىرىپ كېتەرمۇ ؟ ئۇجمە يوپۇرمىقىنى راسا يەپ يېتىلگەن پىلە قۇرتى ئەمدى يىپەك چىقارماقچى بولغىنىدا ، ئۇنى بىر گىرى ئاياغ دەسسەۋەتمەكچى بولسا ، بۇنى كۆرگەن ھەرقانداق بىر جان ئىگىسى ئېچىنمامدۇ ؟ ئېھ ، ئەلا ، سېنىڭ كىتابلىرىڭ نەدە ؟ زۇلىيا ئاكىنىڭ ھالى قانداق ؟ ئۇ سېنىڭ كىتابلىرىڭنى ساقلاپ قالالىغانمىدۇ ؟ بىر نادان ئالتۇن تەختكە چىققان زامان قەپەستىن بوشىغان تەلۋە ئارسلانغا ئايلىنىدۇ . تەلۋە ئارسلان

ئىنسان ياراتقان ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى يوقىتىشنى ئۆز بۇرچى ھېسابلاپ ، قاباھەت توقمىقى بىلەن ھەممىنى ساۋايدۇ . مانا شۇنداق چاغدىمۇ ئۆز جېنىنى ئويلىماي ، ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت ۋە مەنـ ۋى بايلىقىنى باغرىغا بېسىپ ، ئەۋلادلار ئۈچۈن مىراس تالىشىدىـ غان مەرداننلەر چىقىپ تۇرىدۇ . زۇلىيا مانا مۇشۇنداقلارـ دىن . ھاشىر قولىدا ئاز ـ تولا ھوقۇقى بار ۋاقىتدا نېمىشقا ئەلانى ئويلىمىدى ؟ نېمىشقا ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ كىتابلىرىغا غەمخورلۇق قىلىشنى ئۆز زىممىسىگە ئالماي ، بۇ ئىشنى باشقىلارغا تاپشۇردى ؟ ئۇ نېمىشقا ئەلانىڭ ئايالى بىلەن بىللە بولۇشنى ئۆز قولى بىلەن ئىشقا ئاشۇرماي ، ئەلانىڭ ئۆزىگە تاپشۇردى ؟ ھاشىر سەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسىلا ئەمەس ، ئۇنىڭ بىر رەھبـ ىرى كادىرىسەن ، سەن باشقىلارغا كۆيۈنۈشنى ، باشقىلارنى ھىمايە قىلىشنى نېمىشقا ئۇنتۇپ قالدىڭ ؟ ئەلادەك ئىلىم ئەھلى مانا بۇـ گۈن سەن ئۇچۈن جان تىكىپ خېيىمخەتەر بىلەن ئېلىشۇېتىپتۇ . سەن بولساڭ ، ئامان قالغىنىڭغا خۇشالسەن ، بۇنداق خۇشال بولۇش ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ ـ دە . سەن تەبىئەتتەك مەرد ، باھادەك ئىللىق بولىمەن دېسەڭ ، باشقىلارنىڭ ئامانلىقى ، بەختى بىلەن خۇشال بول…

— ئاللاتائالانىڭ قۇدرىتى چەكسىز ، شەپقەت ، ئىنايىتىمۇ چەكسىزدۇر ! — دېدى باياتىن جۇڭغا ئورنىپ ياتقان موللا كۆزىـ نى ئېچىپ ، — ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى شۇ يەردىكى ، ئۇ گۇناھ پاتقىقىغا پاتقان ھەرقانداق بەندىسىنى كەچۈرەلەيدۇ ، گۇناھتىن ساقىت قىلاـ لايدۇ . ئۇنىڭ بىرلا شەرتى بار ، ئۇ بولسىمۇ ياراتقان ئىگىسىنى سېغىنىش . پۈتۈن بىر ناھىيە مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ قوراللىنىپ توپىلاڭ قىلماقچىمىش ، مۇشۇنى ئىقرار قىلمىدىڭ دەپ ، قانچىسىـ نى ئاتتى ، قانچىسى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى ، قانچىسىنى ھازىرمۇ قىيناۋاتىدۇ . مانا مېنى ئىقرار قىلدۇرۇش ، ئۇچۈن چوڭراق يەرگە

ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ . پۇتۇن بىر ناھىيىدە مۇشۇ ئاپەتنى پەيدا قىلغۇ-چى بىرلا ئاسىي بەندە ، ئۇ ئۆزىنىڭ دوزىخى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ . بۇ دۇنيانىڭ كىچىككىنە راھىتى ئۈنى دوزىخى قىلىۋەتتى . ناۋادا ، ئاشۇ ئاسىي ، ئىگىسىنى تونۇسا ، يىغلىسىچۇ ؟ ئۇنىڭ گۇناھى تاغ ، ساۋابى مىسالى بىر پىننە قاسىرىقى دەيلى ، ئىگىسى جەزمەنكى ئۈنى كەچۈرىدۇ . مەندىن بىر كۈپۈرلۈق ئۆتتى ، بايانتىن خىيالىمدا شۇ ئاسىينى تىللىدىم ، قارغىدىم ، ئۇ مېنىڭ بالام ئىدى ، مەن ئۇنىڭغا خۇدادىن ئاپەت تىلىدىم . لېكىن ، خۇدانى ئۇنتۇپتىمەن . خۇدادىن ئۇ ئاسىيغا ئىنساپ تىلىمەي ، بالا ـ قازا تىلىگەنلىكىم كۈپۈرلۈق بوپتۇ . لائىلەھە ئىللاللاھۇ مۇھەممەدەن روسۇلىللا ، سۇبھان كاللا ھۇممە...

— ئىسلام پەلسەپىسىنىڭ مېغىزى ئەپۇچانلىق ، — دېدى سىرىق ساقاللىق تاتار ، — گۇناھكارنى ئەپۇ قىلىش ئىسلام ئەخلاقى . ھۆكۈمىتىمىز بۇ ئەخلاقنى ئۆگىنىۋالسا بولاتتى .

— شۇنداق ، — دەپ ھېكايە باشلىدى بومبا ساقاللىق موللا ، — بىر ئاسىي بەندە بىر موللامدىن سوراپتۇ :

— موللام ، ئېيتسىلا ، مەن توقسان توققۇز ئادەمنى ئۆلتۈرۈدۇم ، توۋا قىلسام ، خۇدايىم گۇناھىمنى كەچۈرەمدۇ ؟

— بەدبەخ ، سەندەك قاتىل دوزىخى بولىدۇ . توقسان توققۇز ئادەمنىڭ قېنى يىلان ـ چايان بولىدۇ .

— ئۇنداق بولسا ، يۇز بولسۇن ، — دەپتۇ ـ دە ، ئاسىي بەندە موللامنىمۇ ئۆلتۈرۈپتۇ ، ئۇ كېتىپ بارسا بىر دەرۋىش ئۇچراپتۇ .

— دەرۋىش ، يۇز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ توۋىسىنى خۇدايىم قوبۇل قىلامدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ ئاساسىي بەندە .

— مۇمكىن ، — دەپتۇ دەرۋىش ، — ئاۋۇ ياقتا بىر ئۆلىما بار ، شۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ توۋا قىل .

قاتىل يېرىم يولدا تۇيۇقسىز جان ئۈزۈپتۇ . دوزاخقا ئەكىرە-

دىغان پەرىشتىلەر بىلەن جەننەتكە ئەكىرىدىغان پەرىشتىلەر ئۇنىڭ جېنىنى تالىشىپتۇ :

— بۇ قاتىل ، دوزىخى !

— ياق ، ئۇ جەننەتى ، توۋا قىلغىلى ماڭغان !

ئۇلار راسا تالاشقاندا ، خۇدادىن ۋەھىي كەپتۇ :

— ئۇنىڭ يانقان يېرىدىن ، كەلگەن تەرىپى بىلەن بارىدىغان يېرىنىڭ ئارىلىقىنى ئۆلچەڭلار . كەلگەن تەرىپى ئۇزۇن ، بارىدىغان تەرىپى قىسقا بولسا ئۇ جەننەتى ، تەتۈرىچە بولسا ئۇ دوزىخى ، — دەپتۇ .

پەرىشتىلەر ، ئۆلچىگەنىكەن ، ماڭغان يولى ماڭىدىغان يولدىن بىر چامدام ئۇزۇن چىقىپتۇ . دېمەك ، ئۇ توۋا قىلىدىغان تەرەپكە مايىل بوپتۇ - دە ، جەننەتى بوپتۇ . شۇنداق ، چىن ئىخلاس بىلەن توۋا قىلسا ، خۇدايىم بەندىلەرنىڭ ھەرقانداق گۇناھىدىن كېچىدۇ . راست ئېيتىسىز ، ئەپۇچانلىقنى ھۆكۈمەت ئۆگىنىۋالسا بولاتتى...

ھاشىر بۇرۇنقى چاغلار بولسا ، مۇنۇ ھۆكۈمەت ئۇستىدىن بىلجىرلاۋاتقان ساقاللىقلارغا كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتەتتى ، لېكىن ھازىر ئۇ يۇقىرىقى ئاچچىق گەپلەر ئىچىدىمۇ ھەقىقەت بار ئىكەنلىكىنى سەزدى . ئۇ بېشىنى ئۇلارغا قاراپ لىڭشىتىپ قويدى .

ماشىنا سايرام كۆلىگە قاراپ پەسلەپ ماڭغان ئوخشايدۇ ، سۇرئىتى تېزلىدى . بىرىزىنتىنىڭ كىچىككىنە تۆشۈكىدىن كىرگەن شامال ئۇنىڭ يۈزلىرىدە ئويناپ ، ئۇنىڭغا ھۇزۇر بېغىشلىدى . ئېھ ، سېخىي تەبىئەت ! كۆلپەت ئىچىدىكى مۇنۇ دىلى سۇنۇق بالىلىرىڭنى ئۇنتۇماپسەن . ئۇلۇغ تەبىئەت ، گۈزەل باھار ، بىزنى ئۇنتۇما ، بىزمۇ خۇشاللىق ، بەخت ئۈچۈن تۇغۇلغان ، شۇڭا بىز ساڭا يېلىنماقتىمىز ! » ھاشىر شۇنداق ئويلىدى - دە ، ناخشا باشلىۋەتتى :

(1)

سايرامنىڭ كۆلى دەيدۇ ،
بىز قايتقۇچە توڭلايدۇ .
غەمدە قالغان بېشىمنى ،
خۇدايىم ئۆزى ئوڭلايدۇ .

ئۇنىڭ ناخشىسى شۇنىڭدىن باشلاپ زادى توختىمىدى . ئۇ خۇددى 1957 ـ يىلى دوستلىرى بىلەن بىرىنچى قېتىم ئۇرۇمچىگە ماڭغاندا ئېيتقىنىدەك مۇڭلۇق ، جۇشقۇنلۇق ناخشىسىنى ئېيتىۋەردى . ئېھ ، ئۇيغۇر ، سەن خۇشال بولساڭمۇ ، مۇڭلانساڭمۇ ، مەست بولساڭمۇ ، كېسەل بولساڭمۇ ناخشا ئېيتىسەن ، تويغىمۇ ، ئۆلۈمىگىمۇ ناخشا بىلەن ماڭسەن . شۇڭا سېنىڭ كۆكسى ـ قارىنىڭ كەڭ ، دىلىڭ ئاق !...

ھاشىرنىڭ ناخشىسىنى ، قوينىدا يېڭىدىن ـ يېڭى شەھەر ـ يېزىلار بىلەن يىلان باغرى يوللار پەيدا بولۇۋاتقان مىسكىن جۇڭغار دالىسى تولۇق ئىككى كۈن ئاڭلىدى .

بۇ تۇرمىگە سىياسىي مەھبۇسلار قامالغانكەن ، ھاشىر مانا شۇلارنىڭ ئارىسىغا قېتىلدى . غۇلجا تۇرمىسىدە بىللە بولغان ، ھاشىر بىلەن تولا گەپ تالىشىدىغان ھېلىقى ئىككى دىندار ئۆلۈم جازاسى بىلەن ئېتىلدى . ھېلىقى يىگىت بولسا قاچىمەن دەپ بۇ دۇنيا بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشتى . ئەمدى مۇنۇ يېڭى «سەپداش» لىرى قانداق بولاركىن ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەر خىل سىياسىي كۈچلەرنىڭ ۋەكىللىرى بار : ھىندىستاندا ئوقۇپ بىلىم ئىگىلىگەن ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ «ئىستىقلالىيەت» ئۈچۈن ئەلىك نەچچە يىل تۇرمىدە ياتقان پانئىسلامچىلار ، ھېلىمۇ ئۆز باشلىقلىرى بولغان ساۋۇت دامولا ، ئابدۇقادىر دامولىلارنىڭ ئەقىدىلىرىنى ھەر كۈنى تەكرارلايدىغان بوۋايلار ، ئازادلىقنىڭ ھارپىسىدا گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ جاھىل ئۇنسۇرلىرى قاتاردا چەت

ئەلگە قېچىپ تۇتۇلۇپ قالغان «چىنى تۈركىستان ۋەكىللىرى» ، زۇلۇمغا قارشى تىغ كۆتۈرۈپ گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ يۈرىكىنى تىترەتكەن «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى»نىڭ قەھرىمان جەڭچىسى ، ئوفىتسېرلىرى ، ئازادلىقنى خۇشاللىق بىلەن كۈتۈۋېلىپ ، دۇنيادا سوتسىيالىزم - كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قەسەم بېرىپ پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىك ئورۇنلىرىدا سەمەمىي - ساداقەت بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقان پارتىيە شۇجىلىرى ، ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن رەئىس ، نازىرلار ، شۇنىڭدەك «بۆلۈنۈش ئۈچۈن تەشكىلات قۇرغان» دەپ ئەيىبلەنگەن ياشلار ، چەت ئەل ئىشپىيونلىرى ۋە ھەر خىل ئاممىۋى ، دىنىي گۇرۇھلارنىڭ رەھبەر ۋە ئەزالىرى... ئومۇمەن ھەر خىل چىراي ، ھەر خىل ياش ، ھەر خىل ئېتىقاد ، ھەر خىل مىللەت ، ھەر خىل تامغا - جىنايەتلىك ئادەملەر بار ئىدى . ھاشىر ئۆزى بىلەن بىللە ياتىدىغان ئون ئىككى ئادەم بىلەن تېزلا تونۇشۇپ ، بىللە موخورکا شورىشىدىغان ، ئوخشاش كىيىنىپ ، بىللە ئەمگەك قىلىپ (كېسەك قۇيۇپ) زاغرا بىلەن مايسىز بەسەي شورپىسىنى بىللە يەپ - ئىچىپ تېز چىقىشىپ كەتتى . ئۇ كامېردىكىلەر ئارقىلىق ناھايىتى تېزلا پۈتۈن تۈرمىدىكىلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ بولدى . ئۇ ئۆزى بىلەن تەقدىرداش بولغان بۇ ئادەملەر ئارىسىدىمۇ ، ئۆز سالاھىيىتە - سۈپىتىنى ئۇنتۇپ قالمىدى . ئۇ ھېچقانداق بىر جايدا پارتىيە ، ھۆكۈمەت ئۈستىدىن نارازىلىق بىلدۈرمىدى ، ئۆزىنى ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇغان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ «چوڭ يۆنىلىشى توغرىسىدا» دېگەن سۆزنى ئېغىزدىن چۈشۈرمىدى . چەت ئەل رادىئوسىدىن تارقالغان «شۇم ھەرىكەت» دېگەن سۆز بەزىلەرنىڭ ئېھتىياتسىزلىقىدىن چىقىپ قالاتتى . بۇنداق چاغلاردا ، ھاشىر مەيلى كامېردا بولسۇن ياكى ئىش ئورنىدا بولسۇن ، ئۇنداقلار بىلەن خۇددى «قەزىل قوغدىغۇچى» ياشلاردەك قاتناپ - چېچىلىپ مۇنازىرە قىلىد-

شاتتى . ئۇنىڭچە ، بۇ يەر «بۆرە بىلەن قوي ، چۈجە بىلەن سا ، كىرپە بىلەن يىلان ئارىلاش سولانغان بىر ئۇۋا» بولسىمۇ ، لېكىن بۇ ئادەملەر ئىككى سىياسىي كۈچكىلا يەنى «ئىنقىلابىي» ۋە «ئەكسىلئىنقىلابىي» كۈچلەرگىلا ۋەكىللىك قىلاتتى . ئۇ ئۆزىنى «ئىنقىلابىي» كۈچلەر ۋەكىلى ھېسابلاپ ، باشقىلارنى ئۆزىگە دۈشمەن يەنى «ئەكسىلئىنقىلابىي» كۈچلەرنىڭ ۋەكىللىرى ھېسابلايتتى . قارىماققا ، ئۇلار بىلەن «ئىناق» كۆرۈنگىنى بىلەن ، ئۇ ھېسسىيات جەھەتتە تۈرمىداشلىرىنى ناھايىتى يامان كۆرەتتى . سۈپىدىن ئورۇن تەگمەي ، تەرەت تۈگىنىڭ يېنىدىلا نەم يەردە ئىككى ئايدىن بېرى يېتىپ كېلىۋاتقان بىر «خائىن» ، بىر كۈنى ھاشىرنىڭ ئورنىدا يېتىۋاپتۇ . ھاشىر ئىشتىن قايتىپ كىرىپ گەۋدىلىك ، ساقاللىق «خائىن»نى پۇتى بىلەن تۈرتتى .

— تۇرە ، ئورۇننى بۇلغىماي ! — دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن .

— نېمە ؟ سەن كوممۇنىست بولساڭ ، مەنمۇ كوممۇنىست ، سەن ناھىيىگە سېكرېتار بولغان بولساڭ ، مەن ۋىلايەتكە سېكرېتار بولغان ، نېمەڭگە چوڭچىلىق قىلىسەن ؟

— ۋالاقلىما ، ئەكسىيەتچى خائىن ! — دېدى ھاشىر مۇشتلىرىنى تۈگۈپ .

— ئەكسىيەتچى ؟ سەنچۇ ، سەن نېمىچى ؟ سەن ئۆزۈڭنى ماركسىزمچى دەمسىنا ؟ بىلىپ قوي ، يۈز خائىندىن ساڭا ئوخشاش بىر كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار يامان ، ئارىمىزدىكى ئەڭ خەتەرلىك دۈشمەنسەن ! ئاغزىڭدىن «ئۇقۇشماسلىق» ، «پارتىيە ھامان مېنى چۈشىنىدۇ» دېگەندەك سۆزلەرنى چۈشۈرمەيسەن . سەن ئۆزۈڭنى ناھەق جازالانغان سەي خېسىن ، بوگۇ ، چوي چۈبەيلەرگە ئوخشىتىسەن تېخى ! بىلىپ قوي ، مەيلى كەلگۈسىدە كىم بولساڭ شۇ بول ، سەن ھازىر ئىككى يىلدىن كېيىن ئېتىلىدىغان سىياسىي جىنايەتچى . مەنچۇ ؟ تېخى كېسىلمىدىم ، چوقۇم ئاقلىنىمەن . سەن

تاپسىدا يات ، مەن سۇپىدا ياتىمەن ، يات ، ئەكسىيەتچى ، يات ، كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان دۇشمەن !

ساقاللىق ئادەم ھاشىرنىڭ ئورۇن - كۆرپىسىنى تىللاپ تۇ-رۇپ بىرمۇبىر تاپسىغا ئاتتى ، باشقىلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . ھاشىر جالاقلاپ تىترىدى - دە ، يەردە چازانى قۇرۇپ ئولتۇرغان ساقاللىقنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ قاتتىق سىلكىپ تىك تۇرغۇزدى :

— نېمىدەپ غىڭشۇاتىسەن ، خائىن ئىت ؟

— ئاز كۈندە كۆرىسەن ، ئاناڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمەن ، ئىپلاس !

ھاشىر ئۇنى جالاقلىتىپ سىلكىپ تامغا ئاپىرىپ كۇچ بىلەن ئۇردى ، لېكىن ئۇمۇ بوش كەلمىدى . ئۇ تۇگۈلۈپ تۇرۇپ ھاشىر-نىڭ قورسىقىغا تىزلىدى . ھاشىرنىڭ ئىچى قاراڭغۇلىشىپ مۇكچە-يىپ قالدى . شۇ چاغدا ساقاللىق پۇتۇن كۈچى بىلەن ھاشىرنىڭ گەجگىسىگە ئۇردى . ھاشىر بىر ئىڭرىدى - دە ، تۆت پۇتلۇق بولۇپ قالدى . ساقاللىق ھاشىرنىڭ ئاچ بېقىنىنى كۆزلەپ تېپىش ئۈچۈن پۇت كۆتۈرۈشىگە ، ھاشىر تېگى تەرەپتىن چاققانلىق بىلەن سەكرەپ تۇرۇپ ساقاللىقنىڭ يۇلۇنى بىلەن تامىقىنى كۆزلەپ تۆۋەن ئېڭە-كىگە كۇچ بىلەن مۇشت ئۇردى . ساقاللىقنىڭ پۇتلىرى ئار-ۋاڭ - سارۋاڭ بولدى - دە ، قېرى ئۇجمە بوراندا يىلتىزى بىلەن قومۇرۇلغاندەك ئىرغاڭلاپ بېرىپ ، تاپسىغا ئوڭدىسىغا چۈشتى .

تۇرمىدىكىلەر بۇ «قىزىق ئويۇن»دىن تاكى گۇندىپاي كىرگۈ-چە كۈلۈشتى .

ئۇ كۈنى ھاشىر گۇندىپايدىن بىر كاچات يېدى ، كىشەن ۋە كويزا بىلەن بىر سوتكا جازا ئۆيىدە ياتتى . ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇ ئايرىم ئازادە ئۆيگە سولاندى : بۇ ئۆيدىكى تاختايلىق سۇپىدا پاكىز ئورۇن - كۆرپىگە چۈمكىلىپ ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي ياتاتتى . بوۋاينىڭ چىرايى قەغەزدەك ئاقارغان ، قاڭشارلىق بۇرنى

شۇنچىلىك ئىنچىكە ، بۇ قانسىز بۇرۇننى بىر قاراشتا ئادەم قىڭغىراق بىسى دەپ قالاتتى . بوۋاينىڭ خىيالچان ، ۋەھىمىلىك كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان ، لەۋلىرى قۇرۇغان ، بىلەكلىرى ئىنچىكە ، كۆپكۆك تومۇرلىرى يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

— بۇ كىشىنى كۆتسەن ، — دېدى گۈندىپاي هاشىرغا بوۋايىنى تونۇشتۇرۇپ ، — كىمكىن دەپ قالمىغىن ، بۇ كىشى بىزنىڭ رەھبەرلەردىن بىرى بولىدۇ . خېلىدىن بېرى تاۋى يوق ، سىلىگە مۇنۇ هاشىرنى «ئادىۋتانت» لىققا ئەكەلدىم . بۇ تولىمۇ نوچى ، ئۆلگۈچە توۋا قىلمايدىغان ئۇنسۇر ئىكەن . ئېهتىيات قىلمىسىلا ، بۇ سىلى بىلەنمۇ ئېتىشىدىغاندەك ، بىلىپ قوي هاشىر ، بۇ كىشى چوڭ دۇشمەن لىۋشاۋچىنىڭ شىنجاڭدىكى گۇماشتىلىرىدىن بىرى ، ماۋۇ ئىنقىلاب مۇشۇلارنى يوقىتىش ئۈچۈن بولۇۋاتىدۇ ، لېكىن بۇلارنى مۇشت بىلەن ئەمەس ، شوئار بىلەن يوقىتىدىغان گەپ . تولىمۇ ماركسىزمچى ئىكەنسەن ، مۇنۇ ئادەمنى يۇزمۇيۇز پىچەن قىل . ياخشى خىزمەت قىلساڭ ، ئىككى يىلدىن كېيىن ئېتىلمايسەن ، قانۇن بويىچە ئىككى يىلدىن كېيىن ئېتىلمىساڭ ، يىگىرمە يىل توشقاندا قويۇۋېتىمىز . ئوتتۇز توققۇز ياشقا كىرىپسەن ، ئەلىك توققۇز ياشتا تۇرمىدىن بوشانساڭ ، سەن ئۆلگۈچە بالاڭ يىگىرمە ياشقا كىرىدۇ . غەيرەت قىلساڭ ، نەۋرىمۇ كۆرىسەن تېخى !

ئات يۈز ، بىر كۆزى ئالغايراق گۈندىپاي ، گەپچى ، ئوچۇق - يورۇق ئادەم ئىكەن . ئۇ كۈلۈپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن هاشىر سۇپىنىڭ بىر چېتىگە ئۇزۇن ئورۇن راسلىدى . ئۇ ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن بوۋاينىڭ يېنىدىكى گېزىتنى قولىغا ئالدى :

— رۇخسەتمىكىن ؟

— ئېلىڭ ئۇكام ، سىزنىڭكى ، — دېدى بوۋاي كۈلۈپ قويۇپ ، ئورنىدا ئۆرە بولۇپ ، — گېزىتتە هېچ يېڭىلىق يوق ،

گېزىتتىكى ماقالىلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى تىل ـ ئاھانەت ، رادىئونى ئاچسام ، رادىئومۇ شۇ .

بۇڭاي يېنىدىكى يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك رادىئو قوبۇللىغۇچنى كۆزى بىلەن كۆرسىتىپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— ئاڭلىسام ، سىزنى ئەتراپتىكىلەر بىلەن دائىم مۇنازىرىلىشىدۇ دەيدۇ . ئۇكام مەن سىزنى بىلىمەن ، سىز سەمىمىي ، ساددىق ، ئىشلەمچان ، ياخشى كوممۇنىست ، بۇ يەردە سىزدەك ياخشى كوممۇنىستلار تولا ، بۇ يەردىكى كوممۇنىست ئەمەسلەرنىڭمۇ تولىسى ياخشى ئادەملەر ، ئۇلار پارتىيىگە ، سوتسىيالىزمغا قارشى ئەمەس ، كەلگۈسىدە بۇلارنىڭ تولىسى ئاقلىنىدۇ . پارتىيە ، خەلق ئۈچۈن ، ئۇلار يەنە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ بېرىدۇ . بۇ يەردىكى ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىنىڭ ھەممىسلا گۇناھسىز ، بىز چوقۇم ئاقلىنىمىز . پارتىيىمىز ھامان ياخشى ئادەملەرنى ئەتىۋارلايدۇ . ئۇكام ، سىز بۇنىڭغا ئىشىنىڭ .

ھاشىر «پارتىيىمىز ھامان ياخشى ئادەملەرنى ئەتىۋارلايدۇ» دېگەن سۆزنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىغاچقا ، بۇڭايغا «يالت» قىلىپ قارىدى :

— پارتىيىمۇ خاتالىشامدۇ ؟

— قىزىق ئىكەنسىز ، ئۇكام ، ساداقەت بەزىدە نادانلىق بىلەن باراۋەر بولۇپ قالىدۇ . سىز ئويلاپ باقمىدىڭىزمۇ ؟ مۇشۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابى «تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئىنقىلاب»مۇ ؟ پارتىيىنىڭ بىر ئەزاسى ، بولۇپمۇ بىر رەھبىرى پارتىيە تارىخىنى ، كوممۇنىزم ھەرىكىتى تارىخىنى ياخشى ئۆگىنىشى ، تارىخىي ساۋاقلارنى ياخشى يەكۈنلەپ ، ھەربىر ئىشتىن ئۆزى مۇستەقىل خۇلاسە چىقىرىشى ، قارىغۇلارچە ئەگەشمەسلىكى كېرەك . يولداش چېن يى توغرىسىدىكى تەشۋىق ۋەرەقىسىنى ئوقۇغانسىز ، ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ مۇستەقىل قارىشىنى يوشۇرمىغانغۇ ؟

هاشىر بوۋاينىڭ ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ ، ئالدىرىماي ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىنىڭ تەسىرى بىلەن ، تارىخ دەرسىدە مۇئەللىمنىڭ بىلىمى بىلەن مەست بولغان بالا خىيالىدا ئۆتمۈشكە قايتقانغا ئوخشاش ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار ئۈستىدە قايتىدىن چوڭقۇرراق ئويلاشقا باشلىدى .

شۇ چاغدا ياش قاراۋۇل ئىشكنى ئۇردى :

— سۆزلىمە ، سۆزلەشكە رۇخسەت يوق !

— مانا بىزنىڭ تۇرمىمىز ! — دېدى بوۋاي ئاخىرىدا پەس ئاۋاز بىلەن ، — چارروسىيىنىڭ سۈرگۈنلىرى بىزنىڭكىدىن ياخشى ئىكەن . 1898 ـ يىلىدىن 1900 ـ يىلىغىچە لېنىن ئوتتۇرا سىبىرىيىنىڭ مىنوشىنسكى دېگەن يېرىگە سۈرگۈن قىلىنغان . ئۇنىڭ كروپسكايانى يېنىغا چاقىرتىپ توي قىلىشىغا رۇخسەت قىلىنغان . لېنىنمۇ باشقا سىياسىي مەھبۇسلاردەك ئېيىغا توققۇز گويى تەڭگە راسخوت ئېلىپ ئايالى بىلەن ئوبدان ياشىغان ، بىللە كىتاب ئوقۇغان ، ئىلىم ئۈستىدە مەسلىھەتلەشكەن ، چەت ئەلدىكى دوستلىرى بىلەن خەت ـ ئالاقە قىلىشقان ، بەلگىلەنگەن رايون ئىچىدە ئوۋ ئوۋلىغان . لېنىن «كاپىتالىزمنىڭ رۇسىيىدىكى تەرەققىياتى» دېگەن كىتابىنى مانا شۇ يەردە يازغان . بۇ يەردىچۇ ؟ بىزگە سىرتتىن كىرگەن سالام خەتلەرمۇ تەكشۈرۈلىدۇ . بىزگە ھاۋامۇ نورمىلىق...

هاشىر خۇددى بىر قىزىقارلىق كىتاب تېپىۋالغاندەك ، پۈتۈن سوئاللىرىغا جاۋاب تېپىلىدىغان بىر سىرلىق لۇغەتكە يولۇققاندەك ، ئۇزۇن تەشنا بولۇپ ئىزدىگەن ئادەمنى تۇيۇقسىز تېپىۋالغاندەك خۇش بولدى . ئۇ بوۋاينىڭ ھەربىر سۆزىنى كۆڭۈل دەپتىرىگە ئەينەن خاتىرە قىلىپ قالدۇرۇش ئۈچۈن ، پۈتۈن زېھنى بىلەن بوۋاينىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىدى . ئاڭلىغانسېرى ئۇنىڭ كۆڭلى يورۇماقتا ئىدى . لېكىن ، بۇ خۇشاللىق ئۇزۇنغا بارمىدى ، بىر ھەپتە-

دىن كېيىن ھاشىرنى بۇ ئۆيدىن يەنە كوللېكتىپ ياتاقتا ئاچىقىپ قويدى . ئۇ ئەمدى كەم سۆز ، خىيالچان بولۇپ قالدى .

بىر ئايدىن كېيىن يەنى ئۇرۇمچىدە «ئەكسىلئىنقىلابچىلار» نى ئوچۇق سوت قىلغان كۈنى ، بۇ ئاينىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلىقى مەلۇم بولدى . بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھاشىرنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ ئۆچەتتى . باشقىلار تۇيۇقسىز يوقالغان گۈندىپايغا ھەيران قېلىشقاندەك ، ھاشىرنىڭ مىجەزىدىكى بۇ ئۆزگىرىشكىمۇ ھەيران قېلىشتى .

5

«لاۋجاۋ مېنى ساقلىمىغان بولسا ، مەن بۇ چاغقىچە نەدىدىم ؟ مۇنۇ رەھبەرنىڭ ئۆيىگە لاۋلى ئەكېلىپ قويمىغان بولسا ، بۇنچىلىك خۇشاللىق ، ئازادە ئۆي ، كىتابخانا ، ياخشى تاماق ، ئىسسىق سۇيى ئۈزۈلمەيدىغان مۇنچىلار ماڭا نەدىدى ؟ بۇ ئادەمنىڭ ئۆيىگە مېنى تۇنقىلى كىممۇ كىرەلەيتتى ؟ مەن بۇ يەردە ئۆلۈم ، تۇنقۇنلۇق ۋەھىمىسىدىن خالىيمەن . بىرلا يامان يېرى ، بۇ ئادەم تولا گەپ قىلىدىكەن ، تامامەن بىلمەيدىغان ئىشلار توغرىسىدىمۇ سائەتلەپ سۆزلىيەلەيدىكەن . بۇمۇ بىر قابىلىيەت ، مەن بۇ قابىلىيەتتىن مەھرۇم ، بىلمەيدىغان ئىشتىن ، مەسىلەن ، گۈلچىلىك ئىشىدىن بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلالمايمەن . ئەمما مېنىڭ خوجايىنىم ئاتوم بومبىسىنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىقىنى ماڭا بىر سائەت لېكسىيە قىلدى . ئۇنىڭ ئېيتىشچە ، ئاتوم بومبىسىنى بىرىنچى بولۇپ ياسىغان ئادەم بىر ئورۇسكەن ، ئۇ ئورۇس بىزنىڭ خوجايىنىنىڭ يېقىن دوستىكەن··· لېكىن ، مەيلى ، ئۇ يالغان سۆزلىسە سۆزلەۋەرسۇن ، ماڭا يامانلىق قىلمىسىلا بولدى . مەن نېمە بولدۇم ؟ نېمىشقا ماڭا شەپقەت ياغدۇرۇۋاتقان ئادەمنىڭ يامىنى گېپىنى قىلمەن ؟··· »

ئەلانىڭ خاتىرە يېزىۋاتقان قەلىمى توختىدى . ئۇ ئىككى سائەت-تىن بېرى خەت يېزىۋاتاتتى . ئاۋۇال «خوجايىن»نىڭ تەلىپى بويىچە «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ پەرغانە نۇسخىسىنى ئوقۇپ چىقىپ ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى قىسقا ، قىزىق ھېكايىلەشتۇرۇپ يازدى ، ئاندىن كېيىن «خوجايىن»نىڭ ئاجايىپ خاراكتېرى ئۈستىدە يۇقىرىقى خاتىرىسىنى يازدى . ئۇنىڭ قەلىمى توختىغان بىلەن خىيالى توختىمىدى .

ئەلا جېنىنى قولىغا ئېلىپ شەھەرمۇشەھەر قېچىپ يۈرگەندە ، بىر كۈنى لاۋجاۋ تۈيۇقسىزلا ئۇنىڭغا :

— ئەلا ، سىزگە راسا ياخشى يوشۇرۇنىدىغان بىر جاي چىقتى . بىزنىڭ بىر مىللىي رەھبىرىمىز بىزنىڭ لاۋلى بىلەن يېقىن . ئۇ ئادەم لاۋلىغا ، بىلىملىك بىر تەرجىمان كېرەك ، ئۇ خۇسۇسىي كاتىپ ، خۇسۇسىي تەرجىمانلىق قىلىدۇ ، ئۆيۈمدە تۇرىدۇ ، كىتاب ئوقۇيدۇ ، مېنىڭ ماقالىلىرىم ، ئىلمىي ئەسەرلىرىمگە ئىشلەيدۇ ، ئۆيدىن تالاغا چىقمايدۇ ، مەن ئۇنى ياخشى كۆتىمەن ، دەپتۇ . لاۋلى سىزنى تونۇشتۇرغانىكەن ، ئۇ كىشى خۇشال بولۇپ ، تازا مەن ئىزدىگەن ئادەم ئىكەن دەپتۇ . بايىلا لاۋلىدىن تېلېفون كەلدى ، ئەتىلا ئۇرۇمچىگە مېڭىڭ ، جاھان تىنچلانغۇچە شۇ «خوجايىن»نىڭ ئۆيىدە كىتاب ئوقۇپ ، ماقالە يېزىپ ۋاقىت ئۆتكۈزۈڭ ، — دېدى .

ئەلا «خوجايىن» بىلەن مۇشۇ ئۆيدە ھويلىلىرى كەڭ ، بېغى چىرايلىق ، كەڭ ـ كۇشادە زامانىۋى ئۆينىڭ مېھمانخانىسىدا ئۇچراشتى . مېھمانخانا ساپا ، گۈل تەشتەكلىرى بىلەن بېزەلگەن ، يورۇق ، ئازادە ئىدى . چارۋاش ، يوغان كۆز ، قېلىن كالپۇك ، قوش ئېگىز ، ياشانغان ئادەم ئەلا بىلەن سوغۇقلا كۆرۈشتى :

— ئەلامۇ سەن ، نېمىشقا ھەربىيچە كىيىنىۋالدىڭ ، بۇ جىنايەت . بىلەمسەن ، ماۋخۇي ، لىڭجاڭلىرىڭنى دەرھال يۇلۇۋەت ، تۈرىسەنغۇ ؟ يالغانمۇ ؟ ھە ، بوپتۇ ئەمىسە ، ئىنگلىزچە بىلىدۇ ، دەيـ-

دۇ ، راستمۇ ؟

— بىلمەن .

— كونا كىتابلارنى ئىتتىك ئوقۇيالامسەن ؟

— ياماڭ ئەمەس .

— ھىم ، ئەرەبچە ، پارسچە قانداقراق ؟

— پارسچىنى يامىدايمەن ، ئەرەبچە بىلمەيمەن .

— بىلىدۇ دەيدىغۇ ؟

— چاغاتاي تىلىدا يېزىلغان ئەسەرلەرنى چۈشىنەلەيمەن .

— قايسى كىتابلارنى ئوقۇغانسەن ، كونا كىتابلاردىن دەۋاتىمەن ؟

— «قۇتادغۇبىلىك»دىن تارتىپ موللا بىلالنىڭ «كىتابى غازات دەرمۇلكى چىن»غىچە بولغان ئەسەرلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇغانمەن .

— موللا بىلال دېگەن خائىنغۇ ؟ ئۇ پانتوسوفقا خىزمەت قىلغان ، ئۇنىڭ بايا سەن ئىسمىنى ئاتىغان ئەسىرىمۇ ئەكسىيەتچى .

— ئۇنداق دېيىشكە بولماس ، موللا بىلال شۇ چاغدا يەتتىسۇغا كۆچكەن ئىلى ئۇيغۇرلىرى قاتاردا زۇلۇم دەستىدىن چەت ئەلگە كەتكەن . «غازات دەرمۇلىك چىن» 1875 ـ يىلى يېزىلغان . 1863 ـ يىلىدىن 1871 ـ يىلىغىچە بولغان فېئوداللىق زۇلۇمغا قارشى دېھقانلار ھەرىكىتىنى ئەينەن تەسۋىرلىگەن ، قىممىتى زور رېئال ئەسەر .

— ھىم ، تارىخقا قانداقراق سەن ؟

— ياماڭ ئەمەس ، سىز قايسى تارىخنى دېمەكچى ؟

— دۇنيا تارىخى ، جۇڭگو تارىخى ، ئۇيغۇر تارىخى ـ دە .

— قەدىمكى زامان تارىخى ، ئوتتۇرا ئەسىر تارىخى ، يېقىنقى زامان تارىخى ، دۇنيا تارىخى... مۇشۇنداق بۆلۈنىدۇ . جۇڭگو تارىخى بولسا...

— بولدى ، بىلىمەن ، قەدىمكى زامان ، ھازىرقى زامان ، دېموكراتىك ئىنقىلاب ، پارتىيە تارىخى... سەن ئۇچ كۇن ئىچىدە ئاتوم بومبىسىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى توغرىسىدا بىرنېمە يېزىپ چىق ، ماڭا لازىم . يۇر ئەمدى تاماق يەيلى ، مېنىڭ تاماقتىن بۇرۇن قىرلىق ئىستاكاندا كوم قويىدىغان كېسىلىمۇ بار دېگىنە ، بۇنىڭغا قانداقراقسەن ؟

— سىزلا خالىسىڭىز .

— ئۇنداقتا تېپىشىپتۇق ، قېنى ئەمىسە ، ئاۋۋال بىر ئىستاكاندىن ئىچەيلى .

ئەلا «خوجايىن»نىڭ كىتابخانىسىنى ھەم ياتاق ، ھەم ئىشخانا قىلىۋالدى .

«مېنىڭ ئاتوم بومبىسىنىڭ كەشپ قىلىنىشى توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىم مۇشۇ ئاق قەغەزگە يېزىلدى ، ئۇنىڭدىن ئارتۇقىنى بىلمەيمەن . مەن بىر چاغلاردا ئەر ـ ئايال كېيۇرىلار ، ئېينىشتېيىن توغرىسىدا ئوقۇغانمەن . مۇنۇ يازغانلىرىمۇ شۇ چاغدا ئالغان بىلىملىرىمگە ئاساسلانغان . ناۋادا ، 1932 ـ يىلى ، روزۋېلىت بىلەن گىتلېر بىرلا ۋاقىتتا ئىككى جاھانگىر دۆلەتكە باشلىق بولمىغان بولسا ، ئاتوم بومبىسى ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىدا پەيدا بولمىغان بولاتتى ، دېگەن جۇملىنىڭ تېگى نېمىشقا سىزىلدىكىنە ؟ ئىنسانىيەتنىڭ بۇ خىل رېئاكسىيىلىك ھادىسىنى بايقىغىنىغا تەخمىنەن ئاتمىش ، يەتمىش يىل بولدى . 1931 ـ يىلى ، ئىككى ئەنگلىيىلىك ئالىم ئاتوم زەرەتلىرىنى بايقىغان . بۇ زەرەت ئاتوم مولېكۇلا ئىچىدىكى ئېلېكترسىز دانىچە . يەتتە يىلدىن كېيىن ئىتالىيە ، فرانسىيە ، ئامېرىكا ئالىملىرى ئاتوم زەررىچىسىنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى ئېچىشقا باشلىغاندىن كېيىن گېرمانىيىلىكلەر ئاتوم يادروسىنى پارتلىتىش يولى بىلەن ئۇنى پارچىلاشقا بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشتى . كېيىن ، 1939 ـ يىلىغا كەلگەندە ، كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتى

تىنىڭ بەزى ئالىملىرى گېرمانىيىلىكلەرنىڭ تەجرىبىسى بويىچە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ ، بۆلۈنگەن ئاتوم مولېكۇلا (يادرو)نىڭ بىردىن كۆپ بولغان زەرەتلەرنى پەيدا قىلالايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان . مانا مۇشۇنداق قىلىپ زەنجىرسىمان رېئاكسىيە كەشىپ قىلىندى . مانا بۇنىڭ بىلەن ئىنسانىيەت ئۈچۈن قۇۋۋەت مەنبەسىنىڭ ئاتوم دەۋرى باشلانغاندى . لېكىن ، كېيىن قىرىقىنچى يىلىنىڭ بېشىغا كەلگەندە ‹ئۇران ـ 235 › تېپىلدى . بۇ پارتلىغۇچى ئاتوم ئېلېمېنتى ، بىر پارتلىغاندا سانسىزلىغان ئاتوم زەررىچىلىرىنى ئارقىمۇئارقا پارتلىتىدىغان ‹ئاكتىپ ئېلېمېنت › بولۇپ چىقتى ، بۇ قورقۇنچلۇق پارتلاش ھادىسىسىنى تەجرىبىخانىدىن جەڭ مەيدانىغا ئېلىپ چىقىشقا ، ئادولف گىتلېرنىڭ ئالىملىرىلا لاياقەتلىك ئىدى . لېكىن ، غۇرۇرى بايلىقىدىن ئۈستۈن بولغان فراكلىن روزۋېلت ئۆزىنىڭ يېرىم پالەچ گەۋدىسى بىلەن ئاۋىستىرىيىلىك نېمىس ئوفىتسېرىنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئۆمىلەشىنى ئۆلۈمدىن ئارتۇق ھاقارەت بىلدى . ئۇ فىيۇرېرغا مەنسۇپ بولغان بۇ غەلىبىنى ئۈستىلىق بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ ، ئاتوم بومبىسىنى ياساپ چىقتى ۋە ئۆزىنىڭ ئاتوم بومبىسىنى ياپونىيىنىڭ كىچىككىنە ئارىلىدا پارتلىتىپ ، ياپونىيىلىكلەرنى قىرىپ ، ئارال تۈپرىقىنى گىياھ ئۈنمەس قىلىۋېتىپ ، قىرغىنچىلىق بويىچە سىناقتىن ئۆتكۈزۈپ ، ھەربىي ئۈستۈنلۈكنى تۈيۇقسىزلا ئۆزىنىڭ قىلىۋالدى . كېيىنچە··· »

ئەلا ئوقۇۋاتقان ماقالىسىنى تاشلاپ قويۇپ ئۆزىچە غوتۇلدىدى : «نېمىشقا راستىنى يازدىم ؟ تارىخ توغرىسىدا سۆز بولغاندا ، ناۋادا مانجۇ مىللىتىدىن چىققان نۈرغاچى مىڭ سولالىسىگە خىزمەت كۆرسەتسەپ ئىشەنچكە ئىگە بولۇۋېلىپ ، شەرقىي شىمالدا ئۆز ما-

جۇلىرىنى قوراللاندۇرمىغان بولسا ، ئىككى يۇز سەكسەن نەچچە يىل جۇڭگوغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەنچىڭ سۇلالىسى بولمىغان بولاتتى دېسەم ، بىزنىڭ ‹خوجايىن› ، بىلمەيدىكەنسەن ، بىر كىشىنىڭ نېمە رولى بولسۇن ، تارىخ تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتى ئاددىي : كونىنىڭ ئورنىنى يېڭى ئىگىلەيدۇ ، مىڭ سۇلالىسى چىرىگەن ، لى زىچىڭ ، نۇرغاچىلار بولمىغان بولسىمۇ ، بەربىر باشقا بىرى ئۇنى ئاغدۇراتتى ، دەپ جاۋاب بېرەتتى . ئوخشاشلا روزۋېلىت بىلەن گىتلېرنىڭ ئاستىغا سىزىپ قويغىنىغا قارىغاندا ‹خوجايىن› ، بۇ ئىككى تەلۇە سىياسەتچى تەختكە چىقمىغان بولسىمۇ ، بەربىر ئاتوم بومبىسى سەھنىگە چىقاتتى ، بىلمەيدىكەنسەن ، ئاتومنى دەسلەپ بايقىغانلار ، سەن بۇ ماقالەڭدە يازغىنىڭدەك ئىنگلىزلار ، فرانسۇزلار ، نېمىسلار ، ئامېرىكىلىقلار ئەمەس ، نەق مۇشۇ رۇسىيىلىك ئۇۋانلار . نېمىشقا دەمسىنا ؟ چۈنكى ، مەن بۇ خەقنى بىلىمەن ، دېيىشى مۇمكىن··· دېمەكچى ، نېمىشقا ئۇ ئادەم بىلمىدىغان نەرسىلەرنى يازمىدىم - ھە ؟ لېكىن ئۇ ئادەم نېمىنى بىلىدۇ ؟ يالغان ئېيتىشنى بىلىدۇ . مەن بولسام يالغاننى يازالمايمەن !··· ياق ، — دەپ ئويلىدى ئۇ ، — مەن نېمىشقا ئۆزۈمگە ياخشىلىق قىلغان ئادەمنىڭ ئەيىبلىرىنى ئويلايمەن ؟ ۋاپاغا جاپا دېگەن شۇ ئەمەسمۇ ؟ مەن بىر ھاكىمىيەت ئاتا قىلمىغان ياخشىلىقنى ئاتا قىلغان ئادەمنىڭ ئەيىبلىرى توغرىسىدا خاتىرە يازسام ، قارا يۈز بولمامدىمەن ؟ ئۇ ۋاپادار ، لېكىن بىلىمسىز ، ئۇ جۇرئەتلىك ، لېكىن يالغانچى . ئۇنىڭ بەدىنىدە ھەممە ئادەملەرگە ئوخشاش ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ، گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك ئارىلىشىپ كەتكەن··· لېكىن ئۇ نېمىلا بولمىسۇن ۋاپادار··· » خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە ئەلانىڭ يادىغا «قۇتادغۇبىلىك»دىكى مۇنۇ مىسرالار بىرمۇ بىر كەلدى :

كىشى قىزلىقى بولدى قايدا تىلەگۈ ،
تىلەپ بولغۇ ئەرسە تىلەيۈ كۆرەي .
قامۇغ ئارزۇ بولدۇم كىشى بولمادىم مەن ،
قالى بولسا ئارزۇم يۈزىنە باقاي .
ۋاپا قەھتى بولدى جاپا تولدى دۇنيا ،
ۋاپا كىمدە ئەركى مەن ئازراق قولاي[1]...

شۇ چاغدا گويا تەقدىر ئۇنىڭ خيال ئارزۇلىرىنى ئىسپات قىلماقچى بولغاندەك بىر ۋەقە يۈز بەردى . نېرىقى ئۆيدىن ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلاندى .

— بۇ بىر ئېغىر خاتالىق ، بۇ بىر جىنايەت ! — دەپ ۋارقىردى بىر يات كىشى خىرىلداق ، لېكىن ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن ، — سىزگە ئوخشاش بىر ئىناۋەتلىك رەھبەر قىلىدىغان ئىشمۇ بۇ ؟ بىر رەھبەر ، بولۇپمۇ سىزگە ئوخشاش قىزىل ھاكىمىيەتتە ئىناۋەتلىك بىر ئادەم پرولېتارىيات دىكتاتورىسىدىن قېچىپ يۈرگەن جىنايەتچىنى ئۆيىدە يوشۇردى دېگەن قانداق گەپ بۇ ؟

— يوشۇردۇم ، قانداق قىلىسىلەر ؟ مەن ئۇنى ئاقلايمەن ، ساقلايمەن ، قولۇڭدىن نېمە كېلىدۇ قېنى ؟ — مانا بۇ «خوجايىن» نىڭ ئاۋازى .

ئەلا پۈتلىرى غالىلداپ تىترىگەن ھالدا مېھمانخانا ئىشىكىگە كەلدى .

يات كىشىلەردىن يەنە بىرى سۆزلىدى :

— ئۇنداق قىلمىسىلا ، جىنايەتچىنى تاپشۇرۇپ بەرسىلە ، ئىلى ھەربىي رايونىدىن جاۋ ، بۇ يەردىن لى لارنىڭ كاساپىتىدىن ئىشتىن توختاپ مەسىلە تاپشۇرۇۋاتىدۇ ، سىلىگىمۇ گەپ كەلمە-

---

① «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ 1342 ـ ، 1343 ـ يەتلىرى .

سۇن دەيمىز .

— ھەي ، سەن تولا ماڭا سىياسىي دەرس ئۆتمەي ، بالىلىرىڭ-نى باشقۇرۇۋالغىنا ، مەن كىم ، بىلەمسەن ؟ تۆت قېتىم ئوق تەگ-كەن ، گومىنداڭنىڭ ئون مىڭ كىشىلىك ئارمىيىسىنى يوقاتىپ ، قالغان سەكسەن ـ توقسان مىڭ ئەسكىرى بىلەن ئەمەلدار ، ساق-چى ، ئىشپىيونلىرىنى مىدىرلىغۇسىز قىلىۋەتكەن ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرىمەن . كىم دوست ، كىم دۇشمەن ، مەن بىلمەي سەن بىلەمسىنا ؟ ئەلا سەندىن ياخشى . ئۇنىڭ ۋىجدانى ، بىلىمى ، ئەقلى بار ، سېنىڭچۇ ؟ نېمەڭ بار ، ئېيتقىنا ؟ قۇرۇق جۇۋا تاراقلاتماي ماڭ جۇگۇ !

— بىز سىزنىڭ ئۇستىڭىزدىن ئەرز قىلمىز ، سىز «بىرگە زەربە بېرىش ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدىڭىز !

— ئاتوم بومباڭ بولسا تاشلىۋەت ، جۇگۇ ، ماڭ ، كىرگەن ئىشىكىڭ ئۇلۇغ ئوچۇق ، تېز يوقال ، تولا زەردەمگە تېگىشمە . مېنىڭ غەزىپىم يۇقىرى پەللىگە چىقىشتىن بۇرۇن تېز يوقىلىڭلار !

«خوجايىن»نىڭ قوپال ئاۋازى ھېچقاچان ئەلاغا ھازىرقىدەك يېقىملىق ئاڭلانمىغان ، ئۇنىڭ ئاۋازى بايىقى تۇنتۇچىلارنى ئاخىر جىمىقتۇردى . ئەلا خۇشال بولۇپ كەينىچە مېڭىپ دەرھال ئۆز بۆلۈمىگە كىردى . زالدىن ئاياغ تاۋۇشلىرى ، ئاندىن «خوجايىن» نىڭ :

— ھەربىي رايونىنى بىلەمسىلەر ، گەپ بولسا ، شۇ يەرگە بېرىڭلار ، مېنىڭ ئۆيۈم سىلەرنىڭ قاچقۇن ئاقتۇرىدىغان ئۆڭكۇ-رۇڭلار ئەمەس ! — دېگەن غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى .

بىرئاز جىملىقتىن كېيىن «خوجايىن» قاپىقى سېلىنغان ھالـدا ئەلانىڭ بۆلۈمىگە كىرىپ كەلدى :

— ئاڭلىغانسەن؟ سېنى تۇنقىلى كەپتۇ . لېكىن ، خاتىرجەم بول ، بۇ ئۆيدىن ئاۋۋال مېنىڭ ئۆلۈكۈم چىقىدۇ ، ئاندىن سەن چىقىسەن . ھۆكۈمەت جىنايەتچىلەرنى شەرت بىلەن ئىشلىتىدۇ . مەن نېمىشقا بىر قاچقۇننى ئىشلىتەلمەيمەن؟ تەلەيلىك ئىكەنسەن ، ئون كۈن كېچىككەن بولساڭ ، ھېلىقى جاۋۇنىڭ ئۆيىدە تۇتۇلاتتىڭ-كەن . ئۇلارنىڭ پېيىگە ئاللىبۇرۇن ئادەم چۈشكەن . مەن بۇنى بىلىمەن . خەلق قوغداش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ئۆزى كېلىپمۇ سېنى ئالالمايدۇ . بىلەمسەن ، مەن ئۇنچىلىك بوزەك ئادەم ئەمەس-مەن . سەن قورقماستىن مەن كۆرسەتكەن تېمىلاردا ئىلمىي ماقالە يېزىۋەرگىن ، جېنىڭغا مەن كېپىل ! مەن سېنى ئەڭ پېچىقى كېسىغان باشلىقتىن سوراپ ئالغانمەن ، بولمىسا ئېتىلاتتىڭ .

ئەلا كۇلۇپ قويدى : «ھەقىقىي چاپايىن ، — دەپ ئويلىدى ئۇ ‹خوجايىن›دىن رازى بولۇپ ، — بۇنداق قارام ئادەملەرنىڭ قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدۇ . بۇ ئادەمدىن بىر چاتاق چىقمىسىلا بولاتتى . نېمىشقا ئىككىلىنىمەن؟ ماقالىلىرىمنى يېزىپ بولاي ، ماتېرىياللىرىم يوق ، ئۇنى بۇ ئادەم ئارقىلىق ئالدۇرسامچۇ؟ زۇلىيا ئاكىنىڭ ھېلىقى كېچىككىنە ساندۇقى ، ھېلىقى يوشۇرۇپ قويۇل-غان كىتابلىرىم جايىدىمىكىن؟»

— چاغاتاي دەۋرىدىكى شائىرلار توغرىسىدا ئومۇمىي تونۇشتۇ-رۇش يازماقچىدىم ، — دېدى ئەلا كۇلۇپ تۇرۇپ ، — ماتېرىياللىرىم قىسىلىق قىلىۋاتىدۇ .

— مېنىڭ مۇنۇ ئون نەچچە مىڭ پارچە كىتابلىرىم ئىچىدە سەن ئىزدىگەن كىتابلار يوقمىكەن؟ — دەپ خاپا بولدى «خوجا-يىن» قاپىقىنى سېلىپ ، — قانداق يېزىقتىكىسى لازىم بولسا شۇنداق يېزىقتىكىسى بار ، يەنە ساڭا نېمە كەم؟ مانا رادىلوف ، مانا مالوف ، ھىدايەتوف...

— ساۋۇتوف ماڭا خېلى مۇكەممەل قوليازمىلارنى قالدۇرۇپ

كەتكەن ، ئۇ قوليازمىلارسىز ھېچ نەرسە قىلغىلى بولمايدۇ .

— ساۋۇتوف ؟ ھېلىقى ئېتىلغان ساۋۇتوفمۇ ؟ بىلىمى بار ئىدى ، لېكىن سىياسىي جەھەتتە كور ئىدى . نادىروف مېنىڭ دوستۇم ئىدى ، ئۇ ھەقىقىي ئادىمىي ئىدى . ئىسىت ، ئىسىت ! — «خوجايىن» بىردىنلا ئەسەبىيلەشتى ، — ناھەق ئېتىلدى ، مەن ئۇنى ئاقلاپ چىقالمىدىم . قانۇن يوق ، قانۇن بار بولسىدى ، مەن ئۇنى ئاقلىيالايتتىم . ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ، ئۇنىڭ جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىنى مەن چوقۇم ئاقلايمەن . ئۇلار بولمىغان بولسا ، گومىنداڭ قورال تاپشۇرمىغان ، يې چىڭ ، ماچىڭشاڭلار قاچمىغان بولاتتى . گومىنداڭنى تىز پۈكتۈرۈشتە گەجگىسىدىن مىلتىق تەرەپ تۇرغان ماناستىكى قوراللىق ئارمىيەغۇ ! بۈگۈن ئارمىيىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوفىتسېر ـ جەڭچىلىرى ئەشەددىي دۈشمەن دېيىلمەكتە ، ئېتىلماقتا ! مەن ماۋجۇشى ، جۇزۇڭلى ، ۋاڭ جېن ، دېڭ لىچۈنلەرگە ئەرز قىلىمەن ، پىڭ دېخۈەي ھايات بولغان بولسىدى ، ئۇ كىشىنى گۇۋاھلىققا تارتاتتىم ! — «خوجايىن» ئەسەبىيلىشىپ ئىلىمدىن سىياسەتكە ئۆتتى . ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكەرگەن ، قانسىز يۈزى تېخىمۇ تاتىرىپ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، پۈتۈن تۇرقى قورقۇنچلۇق تۈسكە كىرگەنىدى . ئۇ بىر يۆتىلىپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى ، — ھە ، ئەلا ، چارروسىيىنىڭ شىنجاڭغا قىلغان تاجاۋۇزىغا دائىر ماتېرىياللار تەييار بولدىمۇ ؟ مەن ئۆگۈنلۈككە سۆزلەيدىغان بولدۇم ، پاكىتلار ، يىل ، ئاي ، سانلىق رەقەملەر ، نەقىل ئېلىنغان كىتابلارنىڭ ئىسىملىرى ، قايسى تىلدىكى ، قاچاندىقى نەشرى... قىسقىسى ھەممە ئۇجۇر ـ بۇجۇرى تولۇق يېزىلسۇن . مەن بىلىمەن ، سەن : «مېنىڭ بىلىمىدىن پايدىلىنىۋاتىسىز ، نومۇس قىلمايدىكەنسىز » دەپ مېنى ئەيىبلەۋاتسەن ، لېكىن بىزنىڭ دۆلىتىمىزدە ھېچكىم ئۆز بىلىمىگە ، ئۆز ئەقىل ـ ھوشى ، كاللىسىغا ئۆزى ئىگە ئەمەس ، گېزىت ـ ژۇرناللاردىكى قايسىبىر

قالتىس ماقاله باشلىقنىڭ دەيسەن؟ چوڭلار ئۇچۇن كىچىكلەر ئىشلەيدۇ، ئەزەلدىن بار ئىش بۇ. سەن ئۆزۈڭ، قۇرئانمۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۆز ئەمگىكى ئەمەس دەيسەنغۇ، ئۇ يەرلىرىنى ئويلاپ نېمە قىلاتتىڭ؟

— تاپشۇرمىڭىز تەييار، — دېدى ئەلا پاكىز، دانىمۇدانە قىلىپ كۆچۈرۈلگەن قېلىن قولىيازمىنى «خوجايىن»نىڭ ئالدىغا قويۇپ، — سىز بايا دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى تولۇق، خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ ئەسەر سىزگە مەنسۇپ، سىز ئۆمرۈمدە كۆرۈپ باقمىغان، ھەر خىل تىللاردىكى ماتېرىياللارنى ئەكىلىپ بەرمىگەن بولسىڭىز، مەن قانداقمۇ بۇ ئەسەرنى يازالايتتىم.

— قوي، رەسمىيەت گەپىڭنى! — دەپ كۇلدى خوجايىن قولىيازمىنى ۋاراقلاۋېتىپ، — كەلگۈسىدە مەن سېنى رازى قىلىمەن.

— مەن ھازىرمۇ سىزدىن رازى. چوڭ غەمخورلۇق قىلدىڭىز.

— قاچان تۇتاركىن دەپ ئەنسىرەمسەن؟

— ياق، — دېدى ئەلا كۇلۇپ قويۇپ، — بالزاكنىڭ «ئۆلۈمنىڭ دەھشىتىگە كۆنۈپ قالغان ئادەمنى ھاياتلىق دەھشىتى نېمىمۇ قىلالايتتى» دېگەن بىر مەشھۇر سۆزى بار. بۇ سۆز مېنى دائىم بەزلەپ تۇرىدۇ.

— يارايسەن، يارايسەن، ھا... ھا... ھا... ! — «خوجايىن» قاتتىق كۇلدى، — يەنە ئېيتە، بالزاك دېگىنىڭ يەنە نېمىدېگەن؟

— يەنمۇ؟ — دېدى ئەلا كۇلۇپ، — يەنە مۇنداقمۇ گەپى بار: «بۇ يەردە ھاكىمىيەت تايىقى ئانچە بەك قاتتىق بىلىنمەيدۇ، چۈنكى بىز تاياق كۆتۈرگەنلەرگە يېقىن تۇرىمىز».

— پاھ، پاھ، پاھ، ۋاي كاساپەتەي، مېنىمۇ تاياق كۆتۈرگۈچىلەردىن دەيدىكەنسەن ـ ده، توغرا، توغرا، تاياق كۆتۈرگۈچى

بولمىسام ، سېنى تارتتۇرۇپ قويىمەن ، جۇر ، ئەلا ، بۇگۈن سېنى تازا بىر مېھمان قىلاي ، مەن قايىلمەن ، مەن مۇشۇ ئەللىك نەچچە ياشقا كىرگۈچە ساقا ئوخشاش يېتىلگەن بىرىنى كۆرمىگەنمەن ، رەھمىتى نادىروف سېنى ماقا تونۇشتۇرۇپ خەت يازغان . بىلەمسەن ، سېنى شۇ كىشى قوغدىغان ، رەھمىتى توغرا ئېيتقانكەن ، سېنى قوغداش بىلمىنى قوغداش ئىكەن ، جۇر ، سېنىڭ سالامەتلىكىڭ ئۈچۈن ئىچەيلى .

لېكىن ، ئىچىش يەنىلا «خوجايىن»نىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرۈش بىلەن باشلىنىپ يەنە شۇنداق ئاخىرلاشتى . ئۇلار ئەمدىلا قولىغا رومكىنى ئېلىشىغا تېلېفون جىرىڭلىدى . «خوجايىن» يېنىدىكى تېلېفوننى ئېلىپ :

— كىرسۇن ، كىرسۇن ! — دېدى ۋە ئاشپەزگە يەنە بۇيرۇتمىلارنى بەردى ـ دە ، ئەلاغا قاراپ :

— مېنىڭ تەكلىپىم بىلەن نامدار زىيالىيلاردىن بىرنەچچىسى كەپتۇ ، ئولتۇرۇشۇرگىن ، خاپا بولما ، مەن ئۇلارغا سېنى ياشقىچە تونۇشتۇرىمەن ، — دېدى .

— مەن چىقاي ، — دېدى ئەلا قوتۇلۇشنىڭ پۇرسىتى كەلگەندىلىكىدىن خۇشال بولۇپ ، — مېنىڭ ئىچكىمۇ يوق .

— نېمە ؟ بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق گەپنى قىلما ، بۇ ئۆيدە ھېچقانداق بىر ئىش سېنىڭ ئىختىيارىڭ بىلەن بولمايدۇ . مېنىڭ رايىم — بۇيرۇق ، مەن ئىچ دېسەم ئىچىسەن ، نېمىشقا دەمسىنا ؟ بۇ ئاددىي — مەن سېنىڭ خوجايىنىڭ !

ئۇلار ئىچىشتى . ئولتۇرۇش ئەمدىلا قىزىۋىدى ، گەپ سىياسىي تېمىغا كۆچتى :

— قورالمۇ كېرەك ، — دېدى «خوجايىن» يوغان مۇشتۇمى بىلەن ئۈستەلنى مۇشتلاپ ، — قەلەمۇ كېرەك ، قەلەم بىلەن لېنىنگراد كېلىشىمى ، ئىلى كېلىشىمى ، چۆچەك تاموژنا قانۇنلىرى

رى دېگەنلەرنى تىتىۋېتىش كېرەك . ئاغىنىلەر ، ئاكوپلاردىن يۇ-
گۇرۇپ چىقىپ «ئۇررا» بىلەن يۈگۈرۈشتە ، بىز ئالدىدا ئىدۇق ،
بۇگۈن قولىمىزغا ئاپتومات ، گرانات ئورنىغا قەلەم ، سىياھ ئالىدى-
غان دەۋر كەلدى . فرونت ئۆزگەردى ، لېكىن بىز ئۆزگەرمەسلى-
كىمىز كېرەك ، بىز مەڭگۈلۈك قەھرىمان بولۇشىمىز كېرەك .
ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىنىڭ فرونت قوماندانلىرى : ژۇكوف ،
مالىنوۋسكىي ، روكوسوۋسكىي ، چىرنىخوۋسكىي ، كونىف ...
دوربوخىن ، پىترووف[1]... توغرىمۇ ئالىمجان ؟ ھە راستلا ، سىلەر-
گە تونۇشتۇرۇشنى ئۇنتۇپتىمەن . بۇ پەگادا ئولتۇرغان يىگىت مې-
نىڭ ھەدەمنىڭ ئوغلى ، غۇلجىدا يېزا مۇئەللىمى ، ئەمما ھەرقانداق
شەھەر مۇئەللىمىنى ، ھەرقانداق زىيالىينى چوقۇۋالىدۇ ، بىلىمى
بويىدىن چوڭ . بەيگىدە دائىم بىرىنچى بولۇپ كېلىدىغان ئات ، مانا
مۇشۇنداق خىيالچان ، يەر تىكشىغاق كېلىدۇ . ھە ئالىم ، گېپىم
نەگە كەلگەندى ؟ توغرا ، ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىنىڭ فرونت
قوماندانلىرى ، لېكىن ئۇلار شەرقىي فرونتنىڭ . ئەمدى غەربىي
فرونتقا كەلسەك ، ئامېرىكىلىق مارشال ئىزىنخائوئېر ، گېئورگى ،
س . بادۇن ، ئەنگلىيىلىك ماڭگىمالى (ماكمالىر دېمەكچى)لار
بولسۇن ، نېمىسلاردىن گىتلېر ، گىملېر ، گېرىنگن ، گىببە-
لىس ، گودېرىئان قاتارلىقلارنىڭ بىرلىرى مىلتىق ، بىرلىرى قە-
لەم تۇتالايدىغان رەھىمسىز سىياسەتچىلەردىن ئىدى . ئۇلارنىڭ بە-
زىلىرى شان ـ شەرەپ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ جەسەتلە-
رىنى دەسسەپ ئۆتۈپ ، يامغۇردەك ئوققا قارشى ماڭالايتتى ، يەنە
بىرلىرى ئۆز دۆلىتىگە ۋەكىل بولۇپ دۇنياۋى سۆھبەتلەرگە قاتنە-
شالايتتى . ئىندىئانلارنى رەھىمسىزلىك بىلەن قىرغان گېنېرالىلار-
مۇ دائىم «ئەركىنلىك» ، «دېموكراتىيە» ، «مېھرىبانلىق» دېگەن-

---

① سوۋېت ئىتتىپاقى گېنېرالىلىرى .

دەك تېمىلاردا نۇتۇق سۆزلەشكەن . مانا بۇ بىر ھەربىي باشلىقنىڭ خۇسۇسىيىتى . مەن بۇ مىساللار بىلەن دېمەكچىمەنكى ، دۆلىتىمىزنىڭ ، خەلقىمىزنىڭ ئار - نومۇسى ئۈچۈن ئۆز ۋاقتىدا ئوق ئاتقۇق ، ئەمدى سىياسەت ، گەپ ، تارىخ بىلەن دۇشمەنلىرىمىزگە ئوق ئاتىدىغان دەۋر كەلدى . مەن ئانچە - مۇنچە ئىزدىنىپ يۈرۈپ ، «ئانچە - مۇنچە تارىختىن ساۋاتلىق بولۇش» پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىپ ، «كونا چار پادىشاھنىڭ شەرققە قىلغان تاجاۋۇزى ۋە كېڭەيمىچىلىكى» دېگەن تېمىدا ئىلمىي ئەسەر يېزىپ چىقتىم . ئۇنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇشتىن بۇرۇن سىلەرگە ئوقۇپ بەرمەكچىمەن . ئاڭلاپ پىكىر بېرىڭلار ، قېنى... ھە ، ئالىم مۇنۇ ماتېرىيالنى ئوقۇ ، بىر سائەت ھاراق ئىچىش توختاپ تۇرىدۇ ، ئەمىسە .

ئەلا ئۆزى يازغان بەتلەرنى ئەلەم ۋە ئازاب بىلەن ۋاراقلاپ ، تىترەڭگۇ ئاۋاز بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى . ئوقۇغانسېرى ماقالىدىكى نۇقتىئىنەزەر بىلەن پاكىت ، ئىسپاتلارنىڭ ماسلىشىشى ، تىلىنىڭ راۋان ، يېقىملىقلىقى ، ئېلىنغان نەقىللەرنىڭ يېڭى ۋە چىنلىقى بىلەن بۇ ئەسەر ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئەمەس ، ئەلانىڭ ئۆزىنىمۇ ھەيران قالدۇردى . ئەسەر تولىمۇ ياخشى يېزىلغانىدى . بىر يېرىم سائەتكىچە ھېچكىم قاتتىق تىنمىدى ، تاماكا چەكمىدى ، خۇددى «ئەتتەييانتۇ»دا ئولتۇرغاندەك ، ئۇلار بىرلا نۇقتا — ئەلانىڭ ئاغزىغا قاراپ قاتۇرۇپ قويۇلغاندەك جىم ئولتۇرۇشتى . ئەسەر ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار تەڭلا ماختاشتى :

— پاھ ، نېمىدېگەن قالتىس !

— نېمانچە بىلىملىك ئادەم ھەي بۇ !

— بىر ئاتوم بومبىسىغا تەڭ ، بۇ ماقالە ئېلان قىلىنسا ، چوقۇم ھېچبولمىسا ئىككى قىتئە تىترەيدۇ .

— ھەممىدىن قالتىسى يېزىلغىنى پاكىتلار !

— بىرەر يۇز پارچە قوشۇمچە كىتابنىڭ ئىسمى تۇرىدۇ . جىق ئەجىر قىپسىز !

— ...

— دېمەك ، بازارلىقى بار مال بوپتۇ دەڭلا ، — دېدى «خوجا-يىن» سىلكىنىپ رىتىملىق كۇلۇپ ، — قېنى ئەمىسە ، ئىچەيلى ، مۇڭەپپەقىيەت ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !

— ئەڭ ياخشىسى ، قىرلىق ئىستاكاندا كۆتۈرەيلى ! — دېدى ئەلا هاياجان بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، — مەن تولىمۇ خۇشال ، ئۆزۈمنى باسالمايۋاتىمەن !

هەممىسى كۇلۇشتى ، لېكىن ئەلا ئازابتىن ئىچمەكتە . ئۇ «خوجايىن»نىڭ «غەلىبىسى»دىن قاتتىق خورلۇق هېس قىلدى . «ماقاله مېنىڭ ، هەتتا ئۇنىڭ بايىقى سۆزلىرىمۇ مېنىڭ ، — دەپ ئويلىدى ئۇ قىرلىق ئىستاكاندىكى هاراق بىلەن مەست بولۇپ ، — مەن باشقىلارغا ئەقىل ـ ئاۋاز ، بېزەك بولۇش ئۈچۈن بىلىم ئالدىمۇ ؟ مۇشۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە كۇتۇلۇۋاتقان بولسام ، بۇ يەرنىڭ هاشىر ياتقان تۇرمىدىن پەرقى نېمە ؟»

— قىرلىق ئىستاكان ياشىسۇن ! — دېدى ئۇ ئىككىنچى ئىستاكانىنى بوشىتىپ ، — هۆرمەتلىك ئاكىلار ، مېنى ئەيىبكە بۇيرۇماڭلار ، مەن مەست ئەمەسمەن ، مەن هاياجاندا ، ماڭا دۇتار بېرىڭلار ، مەن سىلەرگە مۇقام ئېيتىپ بېرىمەن !

«خوجايىن» قاقاقلاپ كۇلۇپ ئۇنىڭغا دۇتار تۇتقۇزدى ۋە ئۇنى ساپاغا ئولتۇرغۇزۇپ مۇرىسىگە قولىنى قويدى :

— ئېيت قېرىندىشىم ، مەيلى سېرىق بولسىمۇ ، كونىسىنى ئېيت ، بىز تەنقىدىي قارايمىز . هەممىمىز ئاڭلىق ، جاۋابكارلىق سۇرۇشتۇرۇلسە ، مانا مەن تەييار !

— سېرىقىنى ئاڭلايلى !

— «ئەكسىيەتچى» بولسىمۇ مەيلى ئۇكام !

ئەلا دۇتارنى «مۇشاۋىرەك» مۇقامىغا چالدى ـ دە ، خۇددى دۇتار سىپىدىن بىر مەخپىي ئاۋاز ئاڭلىماقچى بولغاندەك قۇلاقلىرىنى ساپقا ياقتى . دۇتار بىر خىل جەلپ قىلغۇچى ، مۇڭلۇق سادا بىلەن ئۆزىگە تىل بەرگۈچى قول ئىگىسىنى بەزلىمەكتە ، پۈتۈن ئالەم خورلۇقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، جىسىملىرى ئاللىقاچان چاك ـ توزانغا ئايلانغان بولسىمۇ ، روھى دىللاردا ، تىللاردا ، سامادا ساقلانغان ئاتا ـ بوۋىلىرىدەك سەۋرلىك ، چىدامليق ، ئىرادىلىك بولۇشقا ئۈندىمەكتە ئىدى . ئۇ چىن دوستى — دۇتارنىڭ سۆزى بىلەن مۇڭلاندى ، روھلاندى ـ دە ، هاياجان بىلەن مۇقام باشلىدى :

غېرىبدۇرمەن بۇ دۇنيادا ، مېنىڭدەك بىناۋا يىغلار ،
مېنىڭدەك بەخت قارانىڭ ، هالىگە بەختى قارا يىغلار...

— ئاپىرىن ، ئاپىرىن !
— مۇڭ ، مۇڭ !...
— ئۆلەي ، ئۆلەي !...

ئۇزۇندىن بېرى مۇنداق مۇڭلۇق ناخشا ئاڭلاپ باقمىغان ، ئەتىدىن كەچ كىرگۈچىلا يۇقىرى ئاۋازلىق «ئىنقىلابىي ئولگىلىك تىياتىرلار» ناخشىسىنى ئاڭلاپ ، سەنئەت ، هېسسىيات قوبۇل قىلىش نېرۋىلىرى «داتلاشقان» ئولتۇرۇش ئەهلى ئاۋۋال چۆچۈپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى ، كېيىن بىردىنلا جانلاندى . ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى ئويغاندى ، بەدىنى يايرىدى ، كۆزلىرى ياشلاندى . ئۇلار مۇقام ئەۋجىگە دوست تارتىشىپ يۇقىرىقىدەك قىسقا سۆزلەر بىلەن ئۆز هاياجانلىرىنى بايان قىلىشتى . مانا مۇقام ئاخىرلاشتى ، مۇقامچى يۈرىكى تىترىگەن ، ۋۇجۇدى ئېرىگەن ، كۆز يېشىنى ئارانلا تۇتۇۋالالىغان هالەتتە شائىرنىڭ نامى تىلغا ئېلىنغان مىسرالارنى مۇڭ بىلەن ئوقۇدى :

جىمى ئاشىقلىرىڭ بىر تەن ، بۇ مەشرەپ بىر تەرپ تۇرسۇن ، خۇدايىم قازى بولغاندا غېرىب مەشرەپ ئەرزۇ ساڭا يىغلار !...
.....

مۇقامدىن كېيىن داستانلار باشلاندى . ئەلا «يۈسۈپ ئەھمەد» داستانىدىن ئاجايىپ بېيىتلارنى ئوقۇدى . تىڭشىغۇچىلارنىڭ بىرلىرى ئېچەكلىرىگە تايانغان ، بىرلىرى چوكا تۇتقان ، بىرلىرى رومكا ئالغان هالدا ، خۇددى سۈرەتتە قېتىپ قالغاندەك تۇرۇشۇپ ناخشا تىڭشىماقتا :

يامانلارنى قويۇپ بولماس رايىگە ،
ئۆزى بىلەن سالۇرلەر غەملىك جايىگە .
مۇھەببەتلىك مېهمانلار كەلسە ئۆيىگە ،
كۆچۈك ئىتتەك قاۋاشىپ هالىن بىلدۈرۈر .

دېگەن مىسرالار ئوقۇلغاندا ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ، باش لىڭشىتىپ قويۇشتى .

ئەلا ناخشىسىنى «مۇشاۋىرەك»نىڭ ئاخىرقى مەرغۇلى بىلەن تۇگەتتى . «خوجايىن» هاياجان بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ بايىقى ئىستاكانغا تولدۇرۇپ هاراق قۇيدى ـ دە ، ئەلاغا سۇنۇپ :

— يارايسەن ، مەن سېنى بارغانسېرى چوڭقۇر چۈشىنىۋاتىمەن ، «كىتاب خالتىسى»دىن مۇنچىلىك مۇڭلۇق سادا چىقىشىنى ئويلىماپتىكەنمەن ! قېنى ئىچە ، بىراقلا ! — دېدى . ئەلا كۆتۈرۈۋەتتى . ئولتۇرۇشتىكىلەر ئۇنىڭغا بىرمۇبىر قەدەھ تۇتتى . ئەلا هېچ نەرسىنى سەزمەي ئارقا ـ ئارقىدىن رومكىلارنى بوشاتتى...

ئىككى كۈندىن كېيىن «خوجايىن» ئۇنىڭ يېنىغا خۇشال هالدا كىرىپ كەلدى ـ دە ، ئۈستەلگە بىر كاللەك پۇلنى قويدى :

— ئىلى ھەربىي رايون ئارقىلىق ناھىيىدىن سېنىڭ بەش ئايلىق ماڭاشىڭنى ئالدۇردۇم ، قورقما ، سېنىڭ نەدە ئىكەنلىكىڭنى ئۇلار بىلمەيدۇ . ئالاقە - بۇيرۇق بىلەنلا ھەل قىلدىم . ئىككى ئايلىق ماڭاشىڭنى زۇلياينىڭ ئۆيىدىكى كىچىك ئاپاڭ بىلەن قىزىڭغا بەردۇق ، قالغىنىغا ئۆز يېنىمدىن ئىككى يۈز يۈەن قوشتۇم . بۇمۇ سېنىڭ ئىش ھەققىڭ . تولا گەپەنكەشلىك قىلما ، ئال ، تارتماڭغا سال ، سەن «قۇتادغۇبىلىك» توغرىسىدىكى ئەمگىكىڭنى قىلىۋەرگىن ، كەلگۈسىدە بۇ ئىشلار ئىشلىنىدۇ . بىز ماۋۇ ئىنقىلابنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، ئىلىم - پەن ، قۇرۇلۇش بىلەن شۇغۇللىنىمىز . مەن ئەدەبىيات ، تارىخ تەتقىقاتىغا ئاجايىپ قىزىقىمەن ، مېنىڭ ئاخىرقى ئۆمرۈمنى تەتقىقات بىلەن ئۆتكۈزۈش نىيىتىم بار ، سەن ماڭا يەنە نۇرغۇن خىزمەت قىلىپ بېرىسەن ، تېخى !

شۇ گەپ بولۇپ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىنكى بىر كەچقۇرۇنلۇقى ئەلا ھەربىيچە كىيىندى ، بەلگىلىرىنى تاقىمىدى . ئۇ سومكىسىغا خاتىرە ۋە بىرنەچچە لازىملىق كىتابلار بىلەن ئىشلىگەن كارتۇشكىلىرىنى سالدى - دە ، ئۆيدىن چىقىپ لاۋلىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . لاۋلى ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالدى :

— سىزنى يوقلاپ بارالمىدىم ، تېخى ئىككى كۈن بولدى «ئۆگىنىش كۇرسى»دىن چىققىلى ، يوشۇرۇپ نېمە قىلاي ، سىزنى يوشۇرغىنىمىز ئۈچۈن خېلى تۇتۇلدۇق . ھېلىمۇ سىزنىڭ «خوجايىن»ىڭىز ئارقىلىق ، رەھبەرلەرگە ئەھۋالنى ئەينەن چۈشەندۈرۈپ يۈرۈپ ، ئاران دېگەندە پېشكەلدىن قۇتۇلدۇق .

— سىلەرگە كۆپ رەھمەت ، — دېدى ئەلا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېتىپ ، — لاۋلى ، مەن خوشلاشماقچىمەن .

— كىم بىلەن ؟

— سىز ۋە «خوجايىن» بىلەن . مەن كەتمەكچى ، «خوجايىن» كەتكىنىمنى بىلمەيدۇ . خەير - خوش ، لاۋلى .

ئۇ ئورنىدىن تۇردى ، لاۋلى ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ كۆزەينىكىنى تۇزەشتۇردى :

— نەگە ، قانداق كەتمەكچىسىز ؟

— بۇ تەرەپلىرىنى بىلمىگىنىڭىز ياخشى ، خوش ، لاۋلى !

لاۋلى ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى ، لېكىن ئۇ قاراڭغۇ زالدىن چىققۇچە ئەلا كۆزدىن غايىب بولدى...

... ئون نەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ تەڭرىتېغىنىڭ گۈرسايى ئېغىزىدا پەيدا بولدى . تاغ قاپتىلىدىكى ئىتلار ھاۋۇشۇاتقان مەھەللىگە قاراپ ھارغىن ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ ئاستا ماڭدى...

مەھەللىنىڭ چىراغلىرى ئۆچۈپ ، ئىتلىرى جىمىققاندا ، ئۇ ھويلا چاقسىسى ئۇلۇغ ئوچۇق ئۆينىڭ ئالدىدا توختىدى . ھويلىدىكى ئىككى ئىت ئېتىلىپ چىقتى ، ئەلا چاقسا يېنىدىكى تونۇر بېشىغا چىقىپ قولىغا ئۇزۇن كۆسەينى ئېلىپ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلدى .

— بۇ كىم ؟ — «قاسقىر ئاۋۇز»نىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى ، — ئاقتۆش ، مەھ ، مەھ !

— بۇ مەن ، مەن ئەلا !

— ئەلامۇ سەن ؟ — دەپ ئالدىراپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى «قاسقىر ئاۋۇز» كالاچ سېپىۋالغان ئاياغلىرى بىلەن شىپىلداپ مېڭىپ ، — ھاياتمۇ سەن ؟ سېنى ئېتىلىپتۇ دەپ ئاڭلىۋىدۇق ، خۇداغا شۈكۈر ، ئامانكەنسەن ، قېنى ئۆيگە .

ئۇچ كۈندىن كېيىن «قاسقىر ئاۋۇز» ئۇنى تەڭرىتېغىنىڭ يالغۇز ئاياغ يوللىرى بىلەن باشلاپ ئۇزاق ماڭدى . كەچقۇرۇن تىك يار بويىدىكى تاش غارنى ئۆي قىلىپ ، ئىككى يۈز تۈياق قوي ، بىرنەچچە كالا ، ئات بىلەن قىشلاۋغا ئورۇنلاشقان دوستىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ چىقتى . «قاسقىر ئاۋۇز» دوستىغا جېكىدى :

— ياخشى باقسەن ، كىم ۋە نەدىن كەلگەنلىكىنى سورىمايدۇ

سەن ، مەن پات - پات كېلىپ تۇرىمەن ، بۇگۈن بىز ساڭا قوناق[1] ، مېلىڭنى ئەكەل ، پەتە بېرەيلى ، ئاۋۇ خۇرجۇندا خوتۇنىڭ بىلەن بالىلىرىڭغا سوۋغا - سالام بار .

ئەلا بۇ ئۆيدە بىرىنچى ئىشنى ئۈيقۇدىن باشلىدى . ئۇ خۇددى پۈتۈن بەخت - پېشانىسىنى ئۈيقۇغا ئاتىغاندەك ، دۇنيا ۋەسۋەسىلىرىدىن خالىي بىغەم دېھقاندەك ، مەش يېنىدىكى قېلىن كۆرپە ئۈستىدە نەچچە كۈنگىچە ئۇخلىدى .

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن «قاسقىر ئاۋۇز» ئۇنى يوقلاپ كەلدى :

— ئەمدى مەھەللىگە بارساڭمۇ بولىدۇ . خۇداغا شۈكۈر ، هېلىقى خىزمەت گۇرۇپپىسى كەتتى . مەھەللىنىڭ ئەڭ چوڭ خوجايىنى يەنە ئۆزۈم بولۇپ قالدىم ، — دېدى ئۇ يېنىك نەپەس ئېلىپ .

---

① قوناق — مېھمان دېگەن مەنىدە .

بەشىنچى باب دىدار ئىستەكلىرى

1

... ئۇيقۇ مېنى قۇتقۇزدى . ئۇيقۇ بىلەن بەدىنىمدىكى بارلىق چارچاش ، جىددىيلىك ، ۋەھىمىلەر بىراقلا تۇگەپتۇ . ئۆي ئىگىسى-نىڭ دېيىشچە ، يۇزۇمنى پەنجىرگە قىلىپ ، تۆت قاتلانغان تىكى-مەت ئۇستىدە سەنسەن جۇڭغا ئورنىپ ، مىدىر - سىدىر قىلماي بىر سوتكا ئۇخلاپتىمەن . ئۆزۈمگىمۇ ئايان ، مەن قاتتىق ئۇخلى-دىم . دائىم چۈش كۆرىدىغان ئادەم ، بۇ قېتىم چۈشمۇ كۆرمەپتى-مەن . بۇ يەرگە كەلگىنىمگە بىرنەچچە ئاي بولۇپ قالدى . مەن هازىر دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقاندەك غەمسىز ، دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ بولغاندەك پەرۋازسىزمەن . ئۇرۇمچىدىن تاغ ئارىلاپ بۇ يەرگە پىيادە كەلگۈچە ، هەممىنى ئويلاپ خىيال قىلىپ بولغان ئوخشايمەن . لېكىن ، كەلگۈچە قاچقۇن ئەسكەردەك مۆكۈنۈپ يۈر-گىنىم ، كىشىلەردىن پاناه تىلىگەنلىكىم ئۈچۈن ۋىجدان ئالدىدا ئازابلاندىم . تۇرمىگە كىرگەن بولسام نېمە بولاتتى ؟ تۇرمىمۇ پاناه جايىغۇ ؟ ئۇ يەردە سۆزلىگىلى ، ئويلىغىلى ، ئېيتىنى تاپسا يازغىلىمۇ بولىدۇ . مەن يولدا كەلگۈچە مۇشكۈلاتلار بىلەن ئېلىشقان ئەدىبى-لەر ، ئالىملار ، هەربىيلەر ، پۇقرالاردىن ئۆزۈم بىلىدىغانلارنىڭ هەممىسىنى دېگۈدەك ئەسلەپ چىقتىم . ئۇلارنىڭ تولىسى ۋەهىمە-دىن قاچمىغان ، چېرىنىشۇسكىي «سوۋرىمىنىك» (زاماناداش) ژۇرنىلىدا ئىشلەۋېتىپ قولغا ئېلىنغان ، يىگىرمە بىر يىل تۇرمە ، سۈرگۈن هاياتىنى بېشىدىن كەچۈرگەن ، تۇرمىدە يېتىپ

1862 ـ يىلى 12 ـ ئايـنىڭ 14 ـ كۈنـدىن 1863 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنگىچە بولغان بىر يۈز ئون كۈن ئىچىدە «نېمە قىلىش كېرەك؟» ناملىق داڭلىق رومانىنى يېزىپ چىققان، يىگىرمە بىر يىل تۇرمىدە يېتىپ، ئۆز هاياتىدا زور ـ زور ئىشلار ـ نى قىلىپ تۇگەتكەن. بۇ ئەزىمەت ئۆز يۇرتى ساراتوفقا قايتىپ كېلىپ، بىر يىلدىن كېيىنلا دۇنيا بىلەن خوشلاشقان. ماڭا ئوخ ـ شاش جان ساقلاش ئۈچۈن باشقىلارغا يېلىنغان بولسا، گىرتىسىد ـ دەك، ستېپنداليەك چەت ئەللەرگە قېچىپ كېتىپ ئامان قالغان بولماسمىدى؟ بۇ ئۇلۇغ ئىنقىلابچىنىڭ «ئىنسان بىر ئۆمۇر بۆشۈ ـ كىدە ئۇخلىمايدۇ» دېگەن مەشھۇر سۆزى، ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلمەستۇر.

مەن يولدا كەلگۈچە، يەنە چەت ئەلگە ئەسىر چۈشۈپ تۇنقۇن ـ لۇقتا تۇرۇپ ئۆلمەس ئەسەر يارىتقان سېرۋانتېسنى، نەدە ئادالەت ـ سىزلىككە قارشى كۈرەش بولسا، دۆلەت، مىللەت، ئورۇن تاللا ـ ماي خېيىمخەتەرگە ئۆزىنى ئاتىدىغان ئاتالمىش «شەيتان شائىرلار» دىن بايرۇن، شېللىر، پېتوفى، مىسكىۋىچ، لېرمونتوفلارنى، ئۆز قېنى بىلەن ئەۋلادلارغا ئىنتىقام ئۇرۇقىنى قالدۇرغان، «رۇس خەلقىنىڭ غۇرۇرى» بولغان رادىشىفنى بىرمۇبىر ئەسلىدىم. شۇ ـ كۈر، هېلىمۇ ياخشى، ئېسىم جايىدا ئىكەن، بۇنىڭدىن بۇرۇن يادلىغان سۆيۈملۈك ئادەملەرنىڭ تەرجىمىھاللىرى، ئەسەرلىرى، ۋاقىت ـ ئورۇنلىرى بىلەن يادىمدا تۇرۇپتۇ. ئەسلىي ئىسمى هېنـ ـ رى ېېيلى بولغان، كېيىن فرۇسىينىڭ بىر كەنتىنىڭ «ستېنـ ـ دال» دېگەن ئىسمىنى تەخەللۇس قىلىۋالغان ئاتاقلىق فرانسۇز يازغۇچىسىنىڭ 1783 ـ يىلى تۇغۇلغانلىقى، ئون ئالتە يېشىدا ناپولېئونغا ئەسكەر بولۇپ كاپىتان بولغانلىقى، ئۇ 1812 ـ يىلى موسكۋاغا هۇجۇم قىلغان كۈنى، بۇ شەھەردە گىرتىسىنىڭ بىر ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭ دۇنياغا كۆز ئاچقانلىقى، پۈشكىن بىلەن بال ـ

زاكىنىڭ بىر يىلدا تۇغۇلغانلىقى ، چېرنىشۇسكىي بىلەن ل . تولستويىنىڭ ئوخشاشلا 1828 - يىلى تۇغۇلغانلىقى ، م . گوركى بىلەن لۇشۇننىڭ نەق 1936 - يىلى ۋاپات بولغانلىقى... قاتارلىق خىلمۇخىل قىزىقارلىق خاتىرىلەرمۇ ئېنىق يادىمغا كەلدى . ئىخ ، سۆيگەن ئىشىم ، هاياتىمنىڭ مەنىسى بولغان جانجان كەسپىم ! مەن سېنى ئاسرايمەن دەپ قاچتىممۇ ياكى سېنى ئاللىقەيەرلەردە تېنىتىپ يوق قىلىش ئۈچۈن سەرگەردان بولدۇممۇ ؟ سىلەر نەدە ؟ كىتابلىرىم بىلەن قوليازمىلىرىمچۇ ؟ بۇ يىل كەچ كۈز مەن نەق ئوتتۇز تۆت ياشقا كىردىم . مەن بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل بۇرۇن ئۇلۇغ ئالىم لومونوسوفنىڭ تەرجىمهالىنى ئوقۇغان . لومونوسوف دەل ئوتتۇز تۆت يېشىدا ، يەنى 1745 - يىلى پېتروگراد پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ خىمىيە پروفېسسورى ، ئاكادېمىيە ئاكادېمىكى بولغان . ئۇنىڭ تىل - ئەدەبىيات ، تارىخ ، فىزىكا ، ماتېماتىكا ، مېخانىكا ، خىمىيە ، ئاسترونومىيە ئىلىملىرى بويىچە ، بۇ يېشىدا نۇرغۇن ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان... مەن قانداقمۇ ئۆزۈمنى بۇ ئالىم بىلەن سېلىشتۇراي ؟ بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل بۇرۇنقى سېلىشتۇرۇشلىرىم ئۈچۈن مانا ئەمدى نومۇس قىلماقتىمەن . مەن مۇشۇ يېشىمغىچە نېمىلەرنى قىلالىدىم ؟ شارائىتىم سىرتۇانتىس بىلەن چېرنىشۇسكىينىڭكىدىنمۇ ناچارمۇ ؟ مەن قابىلىيەتسىز ، ئىرادىسىز ئىكەنمەن . شەن شىڭخەي توغرا ئېيتىدۇ : قىيىنچىلىق هەممىلا ئادەمدە بولىدۇ ، بىرلىرى ئۆزىنى ، پايدا - زىيانىنى ئويلايدۇ ، ئۇنداقلار قىيىنچىلىق ئالدىدا ئۇمىدسىز ، چۈشكۈن ، بىچارە بولىدۇ ؛ بىرلىرى بولسا ، ئەجداداللارنى ، ۋەتىنىنى ، خەلقىنى ئويلايدۇ ، ئۇنداقلار ئۇمىدۋار ، جەسۇر ، قەيسەر ۋە شاد - خۇرام بولىدۇ . مەن ئالدىنقىلارغا ياتىدىغان ئوخشايمەن . ئوتتۇز تۆت ياشقىچە هېچ ئىش قىلالمىدىم ، شەرمەندىلەرچە قېچىش بىلەن ۋاقىت ئىسراپ قىلىش ، بىر ئىلىم ئىگىسىنىڭ ئىشمۇ ؟ يەتتە -

سەككىز يىللىق ئالما كۆچىتىدەك لەززەتلىك مېۋە بېرىدىغان بۇ چاغلىرىمنى چۆلمۇچۆل قېچىش بىلەن زايە قىلمۇەتكىنىم ئۇچۇن ، پۇشايماندىن باشقا يەنە نېمىمۇ قىلالايمەن ؟ تۆھپە ، شان ـ شەرەپ ئەمگەكچان قولنىڭ مەھسۇلى ، ئۇ ھەرگىزمۇ تەۋەككۇلچىلىكنىڭ مەھسۇلى ئەمەس . مەن خۇددى بالزاك ئېيتقاندەك شادلىقتىن خالي ، خىيال ۋە ھەسرەتكە موھتاج تىنچ ھاياتنى تولىمۇ خالايتتىم . چۇنكى ، مۇشۇ خىل ھايات مېنىڭ ئاخىرقى ئۆمرۇمدە بولىدىغان پۇشايمانلىرىمنى ئازايتقان بولاتتى . مەن ھەممىنى ئۇنتۇپ ، ئەقلي ئەمگەككە ، ئىلمي ئىشلارغا قايتىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن . ماڭا بالزاكنىڭ يالغۇز ھۇجرىسى ، لېۋى . تولستوينىڭ ۋالڭ ـ چۆگدىن خالي جەمجەت ياسنايا پولىناسى ، ساۋشۆچىنىڭ كونا بۇتخانىسى... تولىمۇ زۆرۇر ئىدى . مەن ئۇلۇغ ئەمەس ـ مەن ، لېكىن ئۇلۇغلارنىڭ ھاياتىغا ھەممىلا نېمىنى تەقلىد قىلىشنى خالايمەن . بەلكى مەن بىر تال مېۋە بەرمەي ، بىرنەچچە يۇز يىل ياشاپ ، كۆكلەپ ، ھۆرمەت تاپقان قېرى قارىياغاچتەك بىر كۇنى يىقىلارمەن . بۇ يىقىلىش بىلەن باشقىلارنىڭ : «ئالىم ، تالانت ئىگىسى» دېگەندەك سۆزلىرىنى يالغانغا چىقىرىپ ، ئۆزۇمنىڭ مېۋىسىز دەرەخ ، يالتىراق ھەل بېرىلگەن زىننەت بۇيۇمى ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلاپ بېرەرمەن . لېكىن ، نېمىلا بولسۇن ، مەن ئۇلۇغلارنىڭ مۇرىتى ، ناچارلاردىن ، يارىماسلاردىن قاچقىنىم قاچقان ، ياشلىقىمدا نېمىگە چوقۇنغان بولسام ، ئاخىرغىچە شۇنىڭغا چوقۇنمەن . ھەممىلا ئادەم بىر ئەقىدىنىڭ مۇرىتى ، مەنمۇ شۇنداق . ھاشىرغا قايىلمەن ، چۇنكى ئۇ ئۆز ئەقىسىدىگە سادىق ، تۇرمە ، ئۆلۇم ئۇنىڭ قەلبىدىكى كومۇنىزم ئەقىدىسى ئۇرنىغا نەپرەت پەيدا قىلالمىدى . ئۇ ناھەق ئۆلۇم ئالدىدىمۇ ، پارتىيىدىن ، تۇزۇمىمىزدىن قىلچە گۇمانلانمىدى ، ئۇ ئەلۋەتتە سىياسىي ئەقىدە ، ئۇ ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ مۇرىتى . سىياسىي ئەقىدە

ئىلىم - پەن ئەقىدىسى ، ئەخلاق ۋە ئېتىقاد ئەقىدىسى بىر - بىرىگە دۇشمەن نەرسىلەر ئەمەسقۇ . مەن بىلىدىغان ئۇلۇغلارنىڭ بىددىنىدە بۇ نەرسىلەر بىر - بىرى بىلەن چېقىشالمىغان ، بىر نەرسىگە ئايلىنالمىغان . ئەپلاتۇن ، روتىبىئون ، فرانسوس ، كىلمانىت - ماروت ، دانتى ، لومونوسوف قاتارلىق ياۋروپالىقلار بولسۇن ، ياكى ئىبىن سىنا ، فارابى ، مەھمۇت قەشقەرى ، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ، ئەخمەت يەسنەۋى ، شىرازى ، دېھلەۋى ، رەبغۇزى ، جامى ، بىرۇنى ، نەۋائى قاتارلىق شەرقلىقلەر بولسۇن ، ئومۇمەن ئۆز دەۋرىنىڭ سىياسىي ئەربابلىرى ، پەيلاسوپلىرى ، مۇتەپەككۇرلىرى بولۇش بىلەن بىللە ھەر خىل پەنلەرنىڭ پېشۋالىرى ئىدىغۇ ؟ ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئەسەرلىرى بىلەن شېئىرلىرى ، پەلسەپىسى بىلەن مۇزىكىلىرى ئوخشاشلا ئىنسانىيەتنىڭ قىممەتلىك مۇلكى بولالىدىغۇ ؟... شۇنداق ، ئىنسان ئەقىدىسى ئۆزىگە خاس بولۇشى كېرەك . بۇ خىل خاسلىقنىڭ ئۆز نۆۋىتىدە ئومۇملىقىمۇ بولىدۇ . ماي تامچىلىرى بىلەن سۇ تامچىلىرى بىر قاچىغا قۇيۇلسا ، ھەرقايسىسى ئۆز خىلى بىلەن بىرلىشىدۇ . ئادەملەرمۇ خۇددى شۇنداق ، ئەقىدە ، ئارزۇ - ئىستەك ئۇلارنى بىرلەشتۈرىدۇ ، ئۇلارنى ئۆزئارا سۆزلىشەلەيدىغان ، بىر - بىرىنى چۈشىنەلەيدىغان قىلالايدۇ . مېنىڭ ساۋۇتوفنى سېغىنىشىم ، ئۇ يادىمغا يەتكەندە يۈرەك تومۇرلىرىمنىڭ قىسىلىشى ، ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدىكى دانالىق كارلودولچىنىڭ[1] ئۆلمەس رەسىملىرىدەك خىيال ئېكرانىمىدا جانلانغاندا ، كۆزلىرىمدىن بويسۇنماس ئۇنچىلەرنىڭ تۆكۈلۈشى ، ئۇنىڭ ماڭا قالدۇرغان ھەر خىل تىللاردىكى ھېچنەدە تېپىلماس كىتابلىرىنى ۋاراقلىغىنىمدا ، ۋۇجۇدۇمنىڭ خۇددى كۈچلۈك ئېقىنغا تېگىپ تۇرغان مەجنۇنتال شېخىدەك سىلكىنىشى ، كىتاب

---

① ئىتالىيە رەسسامى (1616 — 1686) .

بەتلىرىدىكى ئۇنىڭ ئېنىق ، چىرايلىق ئىملاسىنى ئالىقانلىرىم بىلەن سىلىغاندا ، ۋۇجۇدۇمدا جەڭگە ئاتلانغان يىگىتتەك ھاياجان دولقۇنلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇشى... ئەقىدە ـ ھېسسىيات بىرلىكىنىڭ مەھسۇلى ئەمەسمۇ ؟ نەدىسىز ، سۆيۈملۈك ئۇستاز ؟ جىسمىڭىز سېرىق توپا ئىچىدە ، روھىڭىز قەلبىمدا !... مەن ئەمدى تىل ـ ئەدەبىيات ، تارىخ ، پەلسەپىدە يېتىلگەن سىزدەك ئادەمنى يەنە ئۇچرىتارمەنمۇ ؟ سىز مەن ئۇچۇن تىرىك قامۇس ، ئەقىل بۇلىقى ، جاسارەت ئۇلگىسى ئىدىڭىز ، مەن ئەمدى كىمدىن يارەم كۇتىمەن ، كىم بىلەن سىردىشىمەن . مېنى چوڭقۇر چۇشىنىدىغان سىزدىن باشقا يەنە كىممۇ بار ؟

مەن ھايات قالغان دوستلىرىمنى بىرمۇبىر ئەسلىدىم . ھاشىر ئۇرۇمچىدىكى بىرىنچى تۇرمىدە ، تاشپولات ئۆز مەكتىپىدە ، ئاڭلىسام ئۇستا ياغاچچى بولۇۋاپتۇدەك . ئوسمان ، زۇلخۇمارلاردىن بىخەۋەرمەن . ئەلانۇر بىلەن رازىيەدىنمۇ خەۋىرىم يوق ، قۇرماش بىچارە تۇرمىدىن ئۆيىگە چىقىرىلغان . ئۇ ھازىر ھېچكىمگە ھېچقانداق گەپ قىلمىغۇدەك .

مېنى چاقىرتىپ ناھىيىدىن ئىككى قېتىم ئۇقتۇرۇش چىقىرىلىپتۇدەك . ئۇلار مېنى مەكتەپكە چاقىرغۇدەك . بىلمەن ، ئۇلار مېنى ئالداپ تۇتماقچى . مەن ئەمدى ھېچنەگە بارمايمەن . ئۇلار مېنىڭ بۇ غول ئىچىدىكى ئۆيلىرى ئىككى قاپتالغا جايلاشقان ، ئوتتۇرىسىدا تاغ سۇيى ئېقىپ تۇرىدىغان ، ئادەملىرى ياۋاش ، ھۇرۇن ، ئەمما ئاق كۆڭۈل ، مېھماندوست ، ھېچقانداق ۋەھىمە ، ۋار ـ ۋۇرى يوق خىلۋەت يېزىدا دېھقان بولۇپ ئورۇنلىشىپ قالغىنىمنى بىلمەيدۇ . مەن بۇ يەردە نوپۇسلۇق ، بىر يۇز ئەللىك سومغا سېتىۋالغان كىچىككىنە قورۇ ـ جايىم ، ئۇچ پۇڭ كېلىدىغان بېغىم ، بىر كالا ، ئۇچ قويۇم بار . دادۇي ئىسكىلاتتىن ھەر ئايدا ئوتتۇز جىڭ بۇغداي ، يىگىرمە جىڭ قوناق ، ئىككى كىلو

زىغىر يېغى ئېلىپ تۇرىمەن . مېنىڭ بۇ يەردىكى بىنەم بىلەن چارۋىغا تايىنىپ كۈن كۆرىدىغان تاغلىقلارغا ئوخشىمايدىغان بىرلا جايىم : مەن كېچەيۈكۈندۈز كىتاب ئوقۇيمەن ، تىكىمەت ئۇستىدە يانپاشلاپ ئولتۇرۇۋېلىپ پاكار ئۇستەلگە مۈكچىيىپ خەت يازىمەن . بۇ يەردە مەندىن باشقا بۇنداق ئوقۇش ، يېزىش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان ، مېنىڭ نېمىنى ئوقۇپ ، نېمىنى يېزىۋاتقىنىمنى بىلىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق . ئارىلاپ - ئارىلاپ «قاسقىر ئاۋۇز» نىڭ يوغان گەۋدىسى ئۆيۈمدە پەيدا بولۇپ قالىدۇ . ئۇ ئۇستەلدىكى خەنزۇچە ، ئىنگلىزچە ياكى ئەرەبچە ، پارسچە كىتابلارغا سىنچىلاپ قارايدۇ - دە ، بېشىنى ئىرغىتىپ كۈلىدۇ .

— ساناقلارنى تونۇيدىكەنمەن ، ئەنە ئالتە ، ئاۋۇسى يىگىرمە ئۈچ . قالغان بىرىنى تونۇسام ئەزبىرايى ھا... ھا... ھا... ھە ، ئەلا سوپى ئىچىمىزمۇ ؟ — دەپ سورايدۇ .

— ياق .

— تاغقا چىقمىزمۇ ؟

— كېيىنچە .

— راسا بىر جۇۋان بار ، ئۆيلەپ قويمايمۇ ؟

— ساڭا رەھمەت .

— ھەئە ، دېگىنىڭمۇ بۇ ؟

— ياق .

— ئۆيۈڭگە كىرمەيمۇ ئەمىسە ؟

— ھەئە .

— تولا جېنىمغا تەگمە ، نوپۇستىن ئۆچۈرگۈزۈۋېتىمەن ، قوغلىۋېتىمەن . مەھەللە ياشلىرىغا دۈتار چېلىپ بەرگىن ، تاملارغا شوئار ياز ، قىزىل تاختىغا ئۈزۈندى ياز !

— ياق ، ۋاقتىم يوق .

— قوناق سوقۇشقىچۇ ؟

— ھۇۋلاۋەرمىگىنە !

مەن ئۇنىڭغا قارىمايلا توڭلۇق قىلىمەن . ئۇ يوغان يىرىك ئالىقانلىرى بىلەن بېشىمدىن بېسىپ پېشانەمنى ئۈچ ـ تۆت قېتىم ئۈستەلگە ئۇستۇرىدۇ ـ دە ، ئاغزىنى بۇزۇپ تىللايدۇ ۋە ئىشكىلەرنى جالاقشىتىپ چىقىپ كېتىدۇ . لېكىن ، مەن ئۇنىڭ شۇ ھامانلا قوپال ، رېتىمسىز ناخشىسىنى ئاڭلايمەن . ئۇ مېنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ھىمايىچىم ، ئۇ ئۆزىنىڭ قوپاللىقى ، ئىچىگە يوشۇرۇنغان مېھرىبانلىقى ، ھەققانىي ـ ساددىلىقى بىلەن بىۋ يېزىدا شۆنچىلىك يۈز ـ ئابرۇي تاپقان . بۇ يەردىكى ئۈچ ئىشلەپچىقىرىش دۇيىدىن تەشكىللەنگەن يۈز ئون تۈتۈنلۈك بىر دادۇي خەلقى ھېچقاچان ، ھېچكىمنى بۇنچىلىك ھۆرمەتلىمىگەن دېيىشكە بولىدۇ . ئۇنىڭ ئىككى قۇلىقىغا تولىمۇ يېقىن جاۋغايلىرى ، يوغان ئېغىز ، قۇش بۇرۇن ، قىيغاچ كۆز ، ئۇزۇن بۇرۇت بىلەن زىننەتلەنگەن ياپىلاق يۈزى ، بۇ يەردىكىلەرگە ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ يېقىملىق ، گۈزەل تۇيۇلىدۇ . ئۇنىڭ قوپال ، ھەتتا تىل ـ ئاھانەت بىلەن تولغان قىسقا نۇتۇقلىرى ، بۇ يەردىكىلەر ئۈچۈن رادىئولاردىن ئاڭلىنىدىغان ھەرقانداق تەنتەنىلىك سۆزلەردىن كۈچلۈك . ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پۈتۈن خەلق بىنەمگە چىقىپ ، گەمە كولاپ تېرىقچىلىق قىلىدۇ . ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىغان ھەرقانداق دېھقان ، ئۆز ئۆيىدىكى ياخشى ئېتىنى باھا تالاشمايلا دۇيگە سېتىپ بېرىدۇ . ئۇ بۇ يەردىكىلەرنىڭ خوجايىنى ھەم چاكىرى . ئۇ تىنماي ئىشلەيدۇ ، ھەپتىلەپ ئۆيىگە كىرمەيدۇ . غولغا كەلكۈن سۇيى كەلگەندە ، ئىككى قاسناقتىكى ئادەملەرنىڭ ئالاقە قىلىشى ئۈچۈن سېلىنغان ياغاچ كۆۋرۈكلەرنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ، يالىڭاچلىنىپ ئەڭ بۇرۇن سۇغا چۈشۈپ تاش كۆتۈرىدىغانمۇ ، قارىنىڭ نېمىگە بۇغداي چۆكۈرۈۋېلىش ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز تراكتوردىن چۈشمەي يەر ھەيدىگەنمۇ ، بۆرە ئېتىشتا ، باشقىلار بىر بۆرە ئاتسا بىر قوي

مۇكاپات ئالغان چاغلاردا ، ئون بۆره ئاتسمۇ بىر قوي ئالمايدىغان سېخىي ئادەمدۇ ئەنە شۇ . «قاسقىر ئاۋۇز» ، ئۇ تىنىمسىز ئىشلەيدۇ ، لېكىن ئادەملەرنى تىنىمسىز تىللايدۇ . ئۇنىڭ ئاغزىدىن «ئىتنىڭ بالىسى» دېگەن سۆز «بىسمىللا» ئورنىدا چىقىپ تۇرغاچقا ، بۇ يەرنىڭ خەلقلىرىدە «ئىتنىڭ بالىسى» دېگەن سۆز ئومۇملاشقان . لۇشۇن ئەپەندى : «ئاناڭنى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە : «جۇڭگولۇقلارنىڭ دۆلەت گۇلى — موداەن ، دۆلەت تىلى — ئاناڭنى !» دەپ تەنە قىلغىنىدەك ، بۇ تاغلىقلارغا «ئىتنىڭ بالىسى» دېگەن سۆزنى «ئانا تىلى» دەپ تەنە قىلىشقا بولىدۇ . بۇ تىلنى ياشلارغا مەردلىك ، قەيسەرلىك ، قارامىلىق ، يۈرت غۇرۇرى بىلەن بىللە ئاتا مىراس قىلىپ قالدۇرماقچى بولغانلارنىڭ بىرى ، نەق ئاشۇ دادۇي پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى «قاسقىر ئاۋۇز» .

«قاسقىر ئاۋۇز» توغرىسىدا ناھىيىدە ، رايوندا ، باشقا دادۇيلەردىمۇ قىزىق ھېكايە ـ رىۋايەتلەر تارقالغانمىش : بىر كۈنى پۈتۈن دادۇي ياچېيكا شۇجىلىرى بىلەن دادۇيجاڭلار گۈڭشېغا يىغىلىپ ، تراكتور بىلەن ناھىيىگە يىغىنغا مېڭىپتۇ . ئۇلار بىر يەردە بولسىلا قوي يەيدۇ ، ئىچىدۇ ، بۇ بىر ئومۇملاشقان يېزا ئادىتى . قويىنى بىرى ، ھاراقنى يەنە بىرى كۆتۈرۈۋالىدۇ ـ دە ، ئۇلار مەست بولۇشۇۋېلىپ بىر ـ بىرى بىلەن قانغۇچە چاقچاقلىشىدۇ ، كۈلۈشىدۇ . ئۇ كۈنىمۇ ئۇلار شۇنداق مەست بولۇشۇۋېلىپ تراكتور بىلەن ناھىيىگە مېڭىپتۇ . تراكتور غول ئىرىققا پېتىپ قاپتۇ . ئۇلار ئىككى قىرغاقنى بۇزۇپ تراكتورنى چىقىرىپتۇ ، لېكىن بىر دادۇيىنىڭ ئۆلچەملىك سۇيى يوللاردىن تاشقىنلاپ ئەتراپقا ئېقىپتۇ . تراكتوردىكىلەر كارى بولماي مېڭىپتۇ . «قاسقىر ئاۋۇز» ئۆره تۇرۇۋېلىپ :

— ئىتنىڭ بالىلىرى ، قاشانى سۇ كولاپ كەتتى ، توختات ! ئېتىمىز ! — دەپ ۋارقىراپتۇ . باشقىلار ئۇنى تارتىپ ئولتۇرغۇزۇپ ،

غۇزۇپ :

— ھەيدە ، ھەيدە ! — دەپىشىپتۇ .

«قاسقىر ئاۋۇز» ئەپلەپ تۇرۇپ ، بېشىنى يوشۇرىدىغان ئىكىكى پاينەكۇاشنىڭ مالخىينى يەرگە ئېتىپتىكەن ، نومۇسچان «پىڭزىۋاش»لار ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي تراكتوردىن مالخاي بىلەن تەڭ يەرگە سەكرىشىپتۇ . «قاسىر ئاۋۇز» ئۇلارنىڭ كەينىدىن سەكرەپ چۇشۇپ ، ئۇلار بىلەن بىللە كەچ كىرگۈچە يول ياساپ ، سۇ ئېتىپ ، قىر سوقۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ، گۇڭشې شۇجەسى ئادەملىرىنى تولۇق يىغالمىغانلىقتىن تەنقىد يەپتۇ ، لېكىن يامان ئىشنىڭ پايدىسى بوپتۇ . ناھىيىنىڭ شۇجىسى «قاسقىر ئاۋۇز»نىڭ بۇ ئىشىنى ئاڭلاپ ھاياجانلىنىپتۇ . مانا شۇنىڭدىن باشلاپ «قاسقىر ئاۋۇز» ناھىيە بويىچە «جانلىق ئۆگىنىپ ، جانلىق ئىشلىتىش ئاكتىپى» بولۇپ سايلىنىپ ، گۇڭشېمۇ گۇڭشې يۇرۇپ ئۆزىنىڭ ياخشى ئىشلىرىنى سۆزلەپتۇ .

مەن «قاسقىر ئاۋۇز» توغرىسىدا كۆپ گەپلەرنى ئاڭلىدىم . ئۇ ناھىيە بويىچە ئىلغار بولۇپ باھالانغان بولسىمۇ ، لېكىن باشقىلاردەك ماش رەڭ شىم ـ تۇجۇركا ، شەپكە كىيىپ ،مەيدىسىگە يوغان ماۋجۇشى سۇرىتى چۇشۇرۇلگەن ئىزناكلارنى تاقاپ ، ماش رەڭ سومكىسىغا قىزىل كىتابلارنى سېلىپ ، ئۇنى مۇرىسىگە ئېسىپ يۇرمەيدۇ . ئۇ قىشتا تۇلكە قۇلاقچا ، يازدا مالخاي كىيىپ ، ئېچىدىكى قىزىل دۇخاۋا بۆكسىنى كەينىگە چىقىرىپ قويىدۇ ، قىشمۇيۇز قارا چىبەرقۇتتىن قىسقا جۇۋا ، شىم ـ تۇجۇركا كىيىپ ، بېلىنى قارا پوتا بىلەن باغلاپ ، كالاچ ـ ئۆتۈك بىلەن يۇرىدۇ . ئۇنىڭ كۆڭلىكىمۇ قىزغىر ياقا ، ئۇ ھېچقاچان مەيدىسىنى ئاچماي ، تۇگمىلىرىنى ھەم ئېتىدۇ . ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتى دائىم مايلىشىپ پارقىراپ تۇرىدۇ ، ئۆتۈكىمۇ ئۆتۈك مېيىدا ئەمەس ، مال مېيىدا مايلانغانلىقى ئۈچۈن خىرە ، گۇڭگا كۆرۈنىدۇ . ئۇ ئۆزىنى ياساشقا

خېلى ئەھمىيەت بېرىدۇ . بۇرۇتى دائىم چېكىكلىك ، كىيىملىرى رەتلىك تۇرىدۇ . مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە تولا كىرىمەن . ئۇنىڭ سەككىز ئوغلىدىن باشقا ھېچقانداق بايلىقى يوق . كاڭدا ئولتۇرۇپ دائىملا ياماق يامايدىغان ، ھەر يىلى بىر ئوغۇل تۇغقاچقا ، چىرايى قانسىز كۆرۈنىدىغان خوشخوي ئايالى ئۇنىڭ قولىغا قول ، پۇتىغا پۇت بولۇپ تۆت پارچە تىكىمەت بىلەن ، پەتنۇس قېقىلمىغان ، سىرلاڭ-مىغان ئىككى ياغاچ ساندۇق ئۈستىگە چىرايلىق تىزىلغان ، ھەر خىل باسما چېتىلاردىن تىكىلگەن يوتقان - كۆرپىلىرىنى چوڭ بايلىق بىلدۈرگەن بۇ ساددا ئايال ، بۇ ئىككى ئېغىز ئۆيدە ھەر كۈنى ، ھەر ۋاخ تامىقىدا خوش چىراي ، قىزغىنلىق بىلەن مېھمان كۈتىدۇ...

مېنىڭ يالغۇز ئۆيۈمگە ئاشۇ «قاسقىر ئاۋۇز»نىڭ بۇيرۇق ۋە تەھدىت بىلەن تولغان قوپال ئاۋازى پات - پات پاراكەندىچىلىك سېلىپ تۇرمىغىنىدا ، مەن مېغىستا - فىلىنىڭ[1] ئېزىتقۇلۇقىدىن قۇتۇلغان فائۇستتەك خاتىرجەم جىمجىت خانىدا رافائىلچە[2] خىيال ۋە ئىلمىي ئىزدىنىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەن بولماسمىدىم . مەندە خىيالغا يېتەرلىك ئىشلار بار ، لېكىن ئۆتمۈش ھەققىدىكى خىيال كۆڭۈلنى غەش قىلىدۇ . مەندە ۋىسال ئارزۇسى تولىمۇ كۈچلۈك ، لېكىن ئۆز - ئۆزۈمگە ۋەدە بەرگەنمەن ، خۇسۇسىي ھاياتقا تېگىل ئىشلارنى ئۇنتۇش كېرەك ، شۇنداق بولمىغاندا كۆڭلۈمگە پۈككەن ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسى نەتىجىسىز بولۇپ قالىدۇ . بۇ قېتىم مەغ-لۇپ بولسام ، مەندە پۈشايمان ئورنىغا ئۈمىدسىزلىك ، ئازابلىنىش ئورنىغا ئۆلۈڭىلىش ھېسى پەيدا بولۇشى مۇمكىن . مەن گەنجا يايلىقىدا ھاياتتىن لەززەت ئالالىغان ، خاڭدىن كۆمۈر توشۇغان

① گېرمانىيە شائىرى گىيوتىنىڭ «فائۇست» ناملىق ئەسىرىدىكى ئالۋاستى .

② رافائىل — بالزاكنىڭ «ساغرا تېرە» رومانىنىڭ قەھرىمانى .

كۈنلىرىمدىمۇ ماڭا خۇشاللىق ، ناخشا ھەمراھ بولالىغان ، بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىي : ھايات چەكسىز گۈزەل ، بۇ گۈزەللىك بارلىق بەختلىك ۋە بەختسىزلەرنىڭ بەھرىمەن بولۇشىغا يېتىپ ئاشىدۇ . چېرنىشۇسكىي : «گۈزەللىك — ھايات» دېگەن فورمۇلانى ياراتقان . ھاياتلىق گۈزەللىكنىڭ ئانىسى ، بۆشۈكى ، كامالەت ۋە ھالاكەت تۈپرىقى . بارلىق گۈزەل نەرسىلەر بىز ياشاۋاتقان يەر ئۈستىدە تۇغۇلىدۇ ، ئۆسۈپ كامال تاپىدۇ ۋە يوقلىدۇ ، يەنە يارلىدۇ . توختىماس ئۇلۇغ ئېقىندەك كېتىۋاتقان بۇ ھاياتتىن لەززەت ئېلىشىنى ، گۈزەللىك تېپىشنى بىلىدىغانلارمۇ ، بىلمەيدىغانلارمۇ ئوخشاشلا ھاياتنى سۆيىدۇ . ئەتىگەنلىكى كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ ، شامىسىنى لەززەتلىنىپ چاينap ، ھۇرۇنلۇق بىلەن ئېتىزغا كېتىۋاتقان دېھقان ، يېڭى تۇغۇلغان ئوماق موزاينىڭ قىيغىتىشلىرى بىلەن ، ئايالىنىڭ ئەتىگەنلىك چاقچىقى بىلەن بۇگۈنكى يورۇق كۈننى تەڭداشسىز گۈزەل دەپ تونۇيدۇ . ئۇ بەلكى مېنىڭ دېرىزەمدە يېرىم كېچىدىمۇ پىلدىرلاپ تۇرغان لامپىنى كۆرۈپ : «ئىسىت ، بويتاقلىق ، ئۆمرى زايە كېتىۋاتىدۇ» دەپ ماڭا ئېچىنىشى مۇمكىن . ئۇ مېنىڭ ئۇرۇمچىدىن كۆچۈرۈپ كەلگەن قولىيازمىلىرىمدىن خەلقىمگە زۆرۈر بولۇۋاتقان بىر كىتاب پۈتتۈرۈۋاتقىنىمنى ، مېنىڭ مۇشۇ ئىشىم بىلەن مۇنۇ جىمجىت كېچىدىن چەكسىز لەززەت ئېلىۋاتقىنىمنى نەدىن بىلسۇن ؟ قانۇنىيەت شۇ : سەن ھاياتتىن نېمىنى ئارزۇ قىلىپ شۇنىڭغا ئېرىشەلىسەڭ ، ھايات ساڭا گۈزەل ، ھاياتنى سەن كۆڭلۈڭگە پۈككەن مەنىدە ئۆزگەرتەلىسەڭ ، ئۇ ساڭا گۈزەل ، ياكى ئۆزگەرگەن ھايات ساڭا ياقسىلا ، ئۇ ساڭا گۈزەل . گۈزەللىك — ئوبىيېكتىپ رېئاللىق . پەقەت گۈزەللىك ھېسسىلا سۇبىيېكتىپ دۇنياغا تېگىل ، بىرى سىرتتا ، بىرى قەلب ـ ۋۇجۇدۇ... مانا بۇلار چېرنىشۇسكىي ئېستېتىكا ئىلمىنىڭ مېغىزى .

چېرنېشۇسكىينى هاياتتا ئۇلگە قىلغان ئادەممەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، قىيىن شارائىتتىمۇ مەنىۋى هالاۋەت تېپىشقا ، هاياتلىق مەۋجۇتلا بولغان ئورۇندا گۈزەللىك تېپىشقا ماهىر بولۇشۇم كېرەك . هاياتىنى مۇشۇ مەنىدە كۆزەتمەكچى بولۇپ ، سەھەرلىكى بېغىم كەينىدىكى ئەتىيازلىقى يۇمران شىۋاق ، قامىقاق ، سېرىق چېچەكلەر ئېچىلىدىغان تەكشى ، مۇنبەت تۇپراقلىق ئېدىرلىققا چىقىمەن . شىمالغا قارىسام ئۇستى قار ، قاپتاللىرى بۇك قارىغايلىق ، مىڭ مارال چوققىلىرى بىلەن هەيۋەت كۆرۈنىدىغان تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي تىزمىلىرى ، جەنۇبقا قارىسام ، كۈمۈش لېنتىدەك ئاقىرىپ كۆرۈنگەن ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىن كۆتۈرۈلۈپ كۇن نۇرىدا يالتىراپ تۇرىدىغان ، ئاپئاق باشلىق چوققىلىرى بىلەن كەشىدە غۇرۇر ۋە مۇهەببەت ئويغىتىدىغان دىلمۇك تىزمىلىرى كۆرۈنىدۇ . ئىلى ۋادىسى مۇشۇ ئىككى تىزما ئوتتۇرىسىدا ئەزىم ئىلى دەرياسىنى باغرىغا بېسىپ ، شەرقتىن غەربكە پۈت سۈنۈپ ، يېشىل ، سېرىق ، ئاق ، كۆك... رەڭلەر بىلەن بېزەلگەن پايانسىز يۇمشاق چۇشەك ئۈستىدە سۈنايلىنىپ ياتىدۇ . ئۇنىڭ ئاۋۇ تىنچ ، خاتىرجەم بەدىنى هايات — گۈزەللىك ، مامات — پاجىئە... بىلەن تولغان . مەن ئۇ يەردە يارالغان ، ئۆسكەن ، چەكسىز لەززەت تاپقان ، يەنە مەن شۇ يەرگە پاتمىغان ، خورلانغان ، هەيدەلگەن... بۇگۈن مەن هەممە نېمىنى ئۇتتۇرۇۋەتكەن قىمار-ۋازغا ئوخشايمەن . يېرىم سەۋدايى بولدۇم ۋە يەنە قايتىدىن غايىب-تىن پەيدا بولغان تۆت تەڭگە پۇل بىلەن هايات تاۋكاسىغا قايتىپ كەلدىم . قېنى ، مەن يەنە ئۇتتۇرىمەنمۇ ياكى مېنىڭ خۇشاللىقىم ئۇزاققا داۋاملىشامدۇ ، بۇنى ئەمدى كۆرىمىز !...

1971 ـ يىلىنىڭ باهار پەسلى ماڭا بۇگۈنكى كۈننى هەدىيە قىلدى . شەرقتىن بىر ـ بىرىگە مىنگەشكەن چوققىلار ئارىسىدىن قارامتۇل قاپتاللارنى نومۇسچان قىزلاردەك ئاستا ـ ئاستا چىراي

ئاچۇرۇپ قۇياش كۆتۈرۈلمەكتە . «قوش ئەمچەك»[1] تەرەپتىن سو-زۇلۇپ چىقىپ كېلىۋاتقان بۇركۇت تېۋىلغىلىققا شۇڭغۇدى . ياپيې-شىل تۆپلىكلەردە شەبنەم يالتىرىۋىدى ، ئەتراپقا كۈمۈش مارجان چېچىلغاندەك بولۇپ قالدى ، يۈمشاق - يۇمران شۇاقلىق ئۈستىدە بىر جۇپ توشقان قوغلاشماق ئويىنماقتا . ئەركىكى چىشىسىنىڭ ئوڭ بېقىنىغا ئالدى ئاياغلىرى بىلەن نوقۇپ ، ئۇنى ئانىلىققا — يېقىندا سەككىز بالىنىڭ ئانىسى بولۇشقا دەۋەت قىلماقتا . بىر لەڭمەنتاقتاق ئۇۋۇسىدىن چىقىپ ماڭا شىكتىيىپ قارىماقتا ، يىراق-لاردىن ئاتچىنىڭ : «قىرۇۋ ، قىرۇۋ... » دەپ ئېتىنى چاقىرغىنى ئاڭلانماقتا...

جاھان ئەجەب تىنچ ، ئەجەب ئىللىق ، ئەجەب گۈزەل . ئېدىر-لارنىڭ نېرىسىدىكى تاغ قاپتىلىدا قاتارلىشىپ ئۆسكەن قارىغايلار ئۇخلاپ قالغاندەك جىم . قارىغايلارنىڭ يۇقىرىسىدىكى چوققىلار كۆزنى چاقىدىغان قار ئاستىدا مىڭ يىللىق مۇگدەك بىلەن قېتىپ قالغاندەك ، قارىغايلارنىڭ بېرىسىدىكى قىزغۇچ قورام تاشلار مەڭ-گۈلۈككە ئېسىلغان ، گويا ئۇلار ئېسىلىپ - ساڭگىلىشىپ تۇرۇشـ-مىسا ، تاغلارنىڭ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلىدىغاندەك...

بۇ يەردە مېنى بىزار قىلىۋەتكەن شوئار ، داقا - دۇمباق ، غەلىبە - تەنتەنىلىرىمۇ يوق ، ۋەھىمە ۋە گۇمان بىلەن ئادەمگە خەنجەردەك قادىلىدىغان كۆزلەرمۇ ، سېنى تىنچ ھاياتتىن ۋاز كې-چىشكە ، گۈزەللىكتىن يىرگىنچكە مەجبۇرلايدىغان چىگىش سوئال-لارمۇ ، باشقىلاردىن ئۇن - تىنسىز شەپقەت تىلەش بىلەن قاسساپ-نىڭ ئىتتىك پىچىقى ئاستىدىكى چۇشەكلىك قويدەك كۆزلەرنى مۆلۈلدىتىپ ، تىركىشىپ ئۆتكۈزىدىغان سۈرلۈك كېچىلەرمۇ ۋە مېنى ، دوستلىرىمنى ئىنسانىي بۇرچتىن مەھرۇم قىلغان قاباھەت-

① تاغ چوققىسى .

لىك نەرسىلەرمۇ بۇ يەردە يوق . بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئۆز يوتقانلىرىدا ئۇخلىماقتا . بۇ يەرنىڭ مەزىنىمۇ كۈندىن بۇرۇن تۇرۇپ ئەزەن ئېيتمايدۇ ، ئىتلىرىمۇ ئەنسىز ھاۋۇشمايدۇ ، توخۇلىرىمۇ قوندىقلاردىن ئالدىراپ چۈشمەيدۇ . بۇ يەردە ھەر كۈنى بىر خىل ئىش تەكرارلىنىدۇ ، ئادەملىرىمۇ بىر خىل ئىشنى بىرنەچچە قېتىملاپ تەكرار سۆزلىشىدۇ . بۇ يەرگە باھارمۇ كېچىكىپ كېلىدۇ . بۇ يەرگە سىرتتىن بىر ئادەم كەلسە ، مەھەللىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ئۇنى كۆرگىلى كېلىدۇ ، ئاندىن كېيىن كىم بولسىڭىزمۇ مەيلى ، سىزنى ئۆيى بېسىپ چايغا چاقىرىدۇ ۋە سىزگە ئىلتىپات ، ياخشىلىق قىلىشتا بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىدۇ .

مەن مانا مۇشۇ ئىلتىپات ۋە ياخشىلىقتىن خۇددى مۇنۇ سەھەر قۇياشىدەك بەھرىمەن بولدۇم . بۇگۈن ھايات ماڭا تولىمۇ يېقىملىق تۇيۇلماقتا ، ۋۇجۇدۇمدا بىر خىل كۈچ ، يېگىتلەرگە خاس ھېسسىيات ، ھاياتقا بولغان كۈچلۈك قىزىقىش ئۇرغۇماقتا . ماڭا ھەممىلا نەرسە ، بۇركۇت ، توشقان ، لەڭمەنتاقتاق ، ئاتچى··· بەختلىك كۆرۈنمەكتە . نېمىشقا ؟ ئۇلار ھاياتتىن ئۆز ھەۋىسىنى ئىزدىگىنى ، تاپقىنى ئۈچۈنمۇ ؟ ياكى مەندىكى ھاياجان ، ۋىسال ئارزۇسىمۇ ؟ باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ئانچىمۇ چىرايلىق ئەمەس مۇئەللىمە لېكىشىپ تۇرىدىغان ئەپكەشتە سايدىن سۇ ئاچقىۋېتىپ ، مېنىڭ ئۇدۇلۇمغا كەلگەندە يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇۋىدى ، ۋۇجۇدۇمدا بىردىنلا چاقماق ياندى : بۇ شەھۋەت كۈچىمۇ ياكى ھېسسىي ئويغىنىشىمۇ ؟

— ئەپەندى ! — نېرىقى ئۆگزىدىن بىرى ۋارقىرىدى ، «ئۇ قاسقىر ئاۋۇز» ، مەن ئۇنى قىسقارتىپلا «بۆرە» دەيمەن . ئۇ بۇنىڭغا كۆندى . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ كۈنگە قاراپ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ كېرىلدى .

— ھە بۆرە ، سەھەر تۇرۇۋاپسەنغۇ ؟

— تېخى بىلمەمسىنا ، مەزىن ئاخۇنىنى كۆندە مەن ئويغىتىمەنغۇ ؟

— خوتۇنۇڭنى ئويغاتقىنا ، سەن بۆرە .

— ھە ، خوتۇن ، خوتۇن دەپ قاپسەنغۇ ، ئاشنا تۇتۇۋالدىڭمۇ نېمە ؟

— ماڭا ھېچكىمنىڭ خوتۇنى قالماپتۇ . ھەممە خوتۇنلارنىڭ ئاشىنىسى بار ئىكەن ئەمەسمۇ ؟

— ئىتنىڭ بالىسى ، قوشنىڭ ـ تۇڭگانىنىڭ كەمپىرى ساڭا قالدى .

— ھا... ھا... ھا ! ... — بىز كۈلۈشتۇق .

— ئەپەندى ، بىزنىڭكىگە ئەتىگەنلىك چايغا كېلە !

— رەھمەت .

— رەھمىتىڭنى قوي ، ساڭا بىكار چاي نەدە ، ئىتىنىڭ بالىسى ، ساڭا ئىش چىقتى . بىكار يېتىپ بۇقىدەك دىخسىراپ كەتتىڭ !

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ! — مەن ئەتىگەندىلا سۈر گۆش قاينا-ۋاتقان ئۆيگە كىردىم . مەززىلىك شورپا پۇرىقى ، ئون نەچچە جانلىڭ تەر پۇرىقى بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەنىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ بالىلىرى-دىن باشقا مېھمانلىرىمۇ بار ئىكەن . ئىككى ئېغىز ئۆي لىقمۇ ـ لىق ئادەم ئىدى . مەن يېزا ئادىتى بويىچە رېزىنكە ئايىغىمنى تاپسىغا سېلىپ قويۇپ كىگىز ئۈستىدە يالاڭ ئاياغ مېڭىپ ، مېھمان-لار بىلەن بىرمۇبىر كۆرۈشۈپ بولۇپ ، پەگادا قول قوۋۇشتۇرۇپ ئۆرە تۇردۇم . ھەممەيلەن :

— ئاللاھۇ ئەكبەر ! — دەپ يۈز سىيپاشقاندىن كېيىن ، مەن يەكتىر بولۇپ ئولتۇردۇم .

— بۇ ئەپەندىنى تونۇمسىلەر ؟ — دېدى «بۆرە» مۇرەمگە قولىنى قويۇپ ، — ئىسمى ئەلا ، قارا نوپۇس ، بويتاق ، ھەم چالا

دېھقان ، ھەم چالا زىيالىي !

— تونۇمامدىغان ! — دېدى ئاق يۈز ، قارا قاش ، ئېگىز بويلۇق قەلەمقاش بىرى كۈلۈپ قويۇپ ، — بىزلا ئەمەس ، پۈتۈن خەلق تونۇيدۇ !

— نېمە ؟ — دېدى «بۆرە» يالغاندىن ھەيران قالغان بولۇۋېلىپ ، — شۇنىڭغا قارىغاندا ، بۇ بىر بولسا داڭلىق ئوغرى ، بىر بولسا قېچىپ يۈرگەن بۇزۇق كاتتىۋاش ، ئېيتقىنا ئەپەندى ، سەن زادى قايسىسى ؟

— ھەر ئىككىلىسى ئەمەس ، — دېدى بايىقى ئادەم ، «بۆرە» نىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — بۇ كىشى چوڭ ئالىم ، بىزنىڭ ھاشىر شۇجىنىڭ دوستى ، ئاڭلىغانسىز ، ھاشىر شۇجىنى قويۇۋېتىدىغان بوپتۇ .

— نېمە دەيدىغانسىز ؟ — مەن ۋارقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدىم ، — بۇ قانداق گەپ زادى ؟

— مەن يېقىندا ناھىيىدە ئېچىلغان بىر جىددىي يىغىنغا قاتناشتىم ، يۇقىرىدىن «بىرگە زەربە بېرىش ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى ئۆتكۈزۈلگەنلىكىنى مۇقىملاشتۇرۇپ ، يالغان دېلولارنى جىددىي تەكشۈرۈشنى قارار قىپتۇ .

كۆزلىرىمدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى . بىردىنلا ئېسىمگە ساۋۇتوف بىلەن نادىروف كەلدى ـ دە ، ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ يىغلۇۋېتىشكە تاسلا قالدىم . پاخىل ئۇچۇن پىيالىگە قۇيۇلغان ھاراقنى تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن ئالدىم ـ دە ، ئۇن ـ تىنسىز ئىچىۋەتتىم .

— مانا ، مانا قارا ! — دەپ قاقاقلاپ كۈلدى «بۆرە» ، — بۇ راستتىنلا قېچىپ يۈرگەن كاتتىۋاش ئوخشايدۇ .

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ھېچكىم كۈلمىدى ، ھېلىقى كىشى پىيالىگە

يەنە ھاراق قۇيدى . مەن گەپمۇ قىلماي پىيالىنى قولۇمغا يەنە ئالدىم - دە ، ماڭا تىكىلگەن بەش - ئالتە جۇپ كۆزگە قاراپمۇ قويماستىن نەدىندۇر ئاڭلىۋالغان شېئىر مىسرالىرىنى ئوقۇدۇم :

ئىچەي ساقىي ، خۇشاللىقتىن ياقامنى چاك ئېتەي ساقىي ،
ۋاپا ئەھلىگە باش قويدۇم ، يېشىم سەل - سەل نېتەي ساقىي .

ۋىسال سەھراسىدا تەنھا ھودۇققان جان كەبى كەزدىم ،
بۇگۈن مۇراد ئادا بولدى ، پىغان - دەردسىز كېتەي ساقىي !...

ھاراق بىلەن كۆز ياشلىرىمنى قوشۇپ ئىچتىم .
— بۇ كىمنىڭ شېئىرى ؟
— نەۋائىنىڭمۇ ، ئۆمەر ھەييامنىڭمۇ ، مەشرەپنىڭمۇ ؟
— ئۆزىنىڭ ، ھازىرلا توقۇدى . شۇنداقمۇ ؟
ئۇلار ھەرنېمە دېيىشتى ، سوئاللىرى جاۋابسىز قېلىشتى .
مەن ھېلىقى ماڭا خۇش خەۋەر يەتكۈزگۈچىگە قارىدىم :
— سىز كىم ، نېمە ئىش قىلىسىز ؟
— ئىسمىم داۋۇت ، گۇڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرىمەن .
— بۇرۇن نېمە ئىش قىلاتتىڭىز ؟
— ئوقۇتقۇچى ئىدىم . مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن بۇرۇن گۇڭشې پارتكومىنىڭ تەشۋىقات ھەيئىتى بولۇپ گۇڭشېغا يۆتكەلگەن .
— سىز ھاشىرنى بىلەتتىڭىزمۇ ؟
— مەن ئۇ ئادەمگە ئېتىقاد قىلغۇچىلاردىن . بىزنىڭ ناھىيەدىن چىققان ئوقۇمۇشلۇق ، يارىملىق يىگىتلەرنىڭ ھەممىسىنىلا بىلىمەن . سىزنىمۇ 1956 - يىلىدىن تارتىپ بىلىمەن . سىز ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى دارىلمۇئەللىمىننىڭ ياشلار ئىتتىپاقى

كومىتېت شۇجىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىڭىزدا بىر قېتىم باشلاڭ-غۇچ ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا «غايە ۋە ئەخلاق» دېگەن تېمىدا دوكلات بەرگەن . شۇ چاغدا مەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ-تە ئىتتىپاق شۇجىسى ئىدىم .

مەن سەپداش تاپتىم ، 1969 ـ يىلى ئەتىيازدىن تارتىپ ھا-زىرغىچە خورلىنىش ، قېچىش ، مۆكۈش بىلەن بولۇپ ، ئۆزۈمنى تولىمۇ بىچارە ، يېتىم ھېسابلاپ يۈرگەنىكەنمەن . مېنىمۇ ئۆز قەل-بىدە ھۆرمەتلىك نام بىلەن ساقلاپ يۈرگەن ئادەملەر بار ئىكەن .

مۇشۇ كۈنى بۇ يەرگە كېلىپ تۇنجى قېتىم باشقىلارغا ئۆز ئۆيۈمدە چاي بەردىم . بىر پاقلان سويۇش بۇ يەردە ئادەتتىكى ئىش ، بۇنىڭ ئۈچۈن بەش سوم سەرپ قىلسامىلا كۈپايە . مەن بۇ يەرگە كېلىپ تۇنجى قېتىم ئازادە ، ئادەم سىياقى كۆلدۈم ، شىركەيپ بولۇپ ناخشا ئېيتتىم . ئەتىسى مەن گۈڭشېدىن يېڭى ۋەزىپە تاپشۇ-رۇۋالدىم . «بۆرە» ناھىيە بويىچە «جانلىق ئۆگىنىپ ، جانلىق ئىشلىتىش ئاكتىپى» بولۇپ باھالىنىپتۇ . ئۇ ئوبلاستقا ، ئاپتونوم رايونغا ئىلغارلار بىلەن ئۈچرىشىشقا بارارمىش ، ئۇ يەردە تاللانسا پۈتۈن مەملىكەت بويىچە «جانلىق ئۆگىنىپ ، جانلىق ئىشلىتىش ئىلغارلىرى يىغىنى»غا قاتنىشارمىش . بۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇنىڭ ما-تېرىيالى ياخشى يېزىلمىسا بولمىغۇدەك . مەن ئۇنىڭ «ئىش ئىزلە-رى» بويىچە يېزىلغان ھازىرقى ماتېرىيالنى باشقىدىن تېخىمۇ «گەۋدىلەندۈرۈپ» يېزىپ چىقىدىكەنمەن . مەن ياق دېيەلمىدىم . ماڭا «بۆرە»نىڭ ماتېرىياللىرى بىلەن «ئۇزۇندى» بېرىلدى . دې-مەك ، ئۇزۇندىگە سېلىپ ماتېرىيال يازدىغان گەپ . مەن بۇ خۇ-شاللىق بىلەن تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى ياخشى ئورۇنداش ئۈچۈن ، ئەتىسىدىن باشلاپ بۆرە بىلەن قايتىدىن سىرداشتىم . «بۆرە» راست گەپنى قىلغاندا ، تۆت ئەسەرنىڭ ماۋزۇسىدىن باشقا بىرمۇ ئۇزۇندىنى يادقا بىلمەيدىكەن . سەۋەبى ، ئۇ قىزىل تاشلىق كىتاب-

لارنى ئوقۇمايدىكەن . ئۇنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى پەنەركىدىن ياسالـ
غان ئۇزۇندى تاختىسىغا سىرىق سىر بىلەن : «بىزنىڭ ئىشلىرىـ
مىزغا رەھبەرلىك قىلغۇچى خېشىن كۇچ — جۇڭگو گۇڭچەندائى ،
بىزنىڭ ئىدىيىمىزگە يېتەكچىلىك قىلغۇچى نەزەريىۋى ئاساس —
ماركسىزم ـ لېنىنىزم» دېگەن ئۇزۇندى يېزىلغان بولسىمۇ ، «بۇـ
رە» بۇ ئۇزۇندىنى تولۇق يادلىۋالماپتۇ . مەن بۇ «ئىلغار شەخس»
كە ھەيران قالدىم . ئۇنىڭدا قارامىلىق ، ئىشچانلىقتىن باشقا نە غايە ،
نە ئاڭ ، نە ئۆگىنىش قىزغىنلىقى يوق ئىكەن . ئۇ ئۆز ئىشلىرىنى
سۆزلەشنىمۇ خالىمايدىكەن . ئۇ تەسىرات سۆزلەش يىغىنى بولىدىـ
غان ئورۇنغا بارسىلا غالىلداپ تىترەپ ، چىلىقلاپ تەرلەيدىكەن .
ئۇنىڭ كەلكۈن بىلەن ئېلىشىشى ، قويلارغا ھۇجۇم قىلغان بۆرىگە
قۇرۇق قول بىلەن تاشلىنىپ بۆرىنى ئۆلتۈرگەنلىكى ، «قار كۆچـ
تى» ئاپىتىگە ئۇچراپ كۆمۈلۈپ قالغان چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرىنى
قارنى تاتىلاپ كىرىپ تاپقانلىقى ، ساينىڭ تاپىنىغا غۇلاپ چۈشكەن
بايتالنى قۇتقۇزىمەن دەپ توڭلاپ ئۆلگىلى تاس قالغانلىقى ، بىنەمدە
بۇغداي ئوغرىلىرى بىلەن ئېلىشىپ خەنجەر ، كالتەك بىلەن قورالـ
لانغان ئۇچ ئوغرىنى ئۆزى يالغۇز تۇتۇپ باغلاپ ، قەھرىمانلىق
كۆرسەتكەنلىكى... قاتارلىق خېيىمخەتەرگە قارىماي قورقۇمسىزلىق
بىلەن قىلغان ئىشلىرى زادىلا مۇبالىغە بولمىسىمۇ ، بۇ ئىشلىرىنى
مەن رەتلەپ ھالقىلىق پـەيتلىرىدە «خـەلق مەنپـەئىتى» ، «تـەيـ
شەن تېغى» ، «جاڭ سېدى» ، «بېتيونلارنى ئويلىغانلىقى» ، «مۇـ
ناسىۋەتلىك ئۇزۇندىلەرنى تەكرارلىغانلىقى» ، «كوللېكتىپنى ،
سوتسىيالىزمنى ھەر دائىم قەلبىدە يادلاپ تۇرغانلىقى» قاتارلىق
دەۋر مودىسى بولغان سۆزلەر بىلەن باغلاشتۇرۇپ يېزىپ ئۆزىگە
ئوقۇپ بەرگىنىمدە ، ئۇ ئاۋۇال قىزاردى ، كۆكەردى ، ئاخىر تاقەت
قىلالماي :

— ئىتنىڭ بالىسى ، يالغاننى قۇيىدىكەنسەنغۇ ؟ مەن نەدە بۇنـ

داق قىلدىم ؟ — دەپ تېرىكتى . لېكىن داۋۇت فۇجۇرنى قوشۇمـ
سىنى تۇرۇپ :
— نېمە ، سەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىمۇ يالغانچى
قىلماقچىمۇ ؟ — دېگەندىن كېيىنلا موخوركا ئوراپ جىم بولۇپ
قالدى . ماتېرىيال ياخشى يېزىلغان ، مەن ئۆزۈممۇ ئۆز قەلەم
كۇچۇمگە قايىل بولدۇم . مەندە تۇيۇقسىزلا ئەدەبىي ئەسەر يېزىش
ئارزۇسى پەيدا بولدى . داۋۇت مېنى ماختىغىلى تۇردى :
— ئەزبىرايى ، مەن بۇنچىلىك ماتېرىيال يېزىلار دەپ ئويلـ
مىغان . رەھمەت سىزگە ، كۆپ رەھمەت . بۇ ماتېرىيال بىلەن
بىزنىڭ بۆرە پۈتۈن مەملىكەتكە تونۇلىدۇ . بىزنىڭ گۈڭشېنىڭمۇ
پۈتۈن مەملىكەتكە شۆھرىتى تارقىلىدۇ . داجەيچە پەلەمپەي ئېتىز ـ
لارنىڭ مو سانى بىلەن ئاياللار بىلەن بالىلارنى ئىشقا سېلىپ
توپلىغان ئوغۇتنىڭ سانى ئاز بولۇپ قاپتۇ . بىرى كېلىپ ئۆلچەيتـ
تىمۇ ، سانىنى يەنە ئىككى باراۋەر ئاشۇرايلى .
— چۈشەندىم ، — دېدى «بۆرە» تۆمۈردەك كۆكىرىپ ، —
گۈڭشېنىڭ نام ـ ئاتىقى ئۇچۇن لاپ ئۇرىدىكەنمەن ، شۇنداقمۇ
داۋۇتۇم ؟
— شۇنداق ، ھەقىقىي قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن ژاقتىڭ
ئەمدى كەلدى ، ئەلا ئەپەندى يازغان بۇ ماتېرىيالنى ساڭا ئېزىپ
ئىچۇرىمىز ، بىلدىڭمۇ ، يادلايسەن ، زىر ـ زەۋزىرىنى قويماي يادلايـ
سەن ، ماڭ ، ئورۇن ـ كۆرپەڭنى تاڭ ، ساڭا ئەمدى گۈڭشېدىن
ياتاق بېرىمىز ، باش تارتساڭ ، بۇ بىر سىياسىي مەسىلە بولىدۇ .
ئۇچىمىز بىر ـ بىرىمىزگە قارىشىپ قويۇشتۇق .
«بۆرە» بىلەن شۇ كۈنى خوشلاشتىم . ئۇنىڭ بېشى چۈشكەن ،
بۇرۇتى سالپايغان ، چىرايى قارىدىغانىدى . مەن ئۇنىڭ روھىنى
كۆتۈرۈش ئۈچۇن چاقچاق قىلدىم .
— بۆرە ، «ئىتنىڭ بالىسى» دەيدىغان گېپىڭنى تاشلاپ كەت

جۇمۇ ، ئاۋۇ يادلايدىغان ماتېرىيالغا قېتىۋالساڭ ، بېشىڭغا بالا تاپسەن .

— ئاخىرقى قېتىم بىر دەۋالاي ، — دېدى ئۇ ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئېتىغا مىنىۋېتىپ ، — نەدىنمۇ بۇ مەھەللىگە كەلگەندەسەن ، يوق يەردىن ئىش تېپىپ ، ئىتنىڭ بالىسى !

«بۆرە» كەتكەندىن كېيىن مەن تۈيۇقسىزلا خۇددى بايرۇن ئېيتقاندەك ، بىرلا كېچىدە داڭق قازىنىپ بۇ يەرنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك ئادىمى بولۇپ قالدىم . كوچىغا چىقسام چوڭلارمۇ ماڭا سالام بېرىدىغان ، مەھەللە ياشلىرى ئاخشىمى ئۆيۈمگە كېلىپ چىڭ تۇرۇۋېلىپ مەشرەپلەرگە ئېلىپ بارىدىغان ، مېنىڭ دۇتارىم بىلەن ناخشامنى ئايالالارمۇ دېرىزە پەنجىرىلىرى ئاستىدا ئۆمىلىشىپ يۇرۇپ ئاڭلايدىغان ، ئاخىر مانا باشقا يېزىلاردىن هارۋا ، ئات ئەكېلىپ مېنى «بىر چىنە چاي»غا تەكلىپ قىلىشىدىغان بولۇۋېلىشتى . مەن ھەر كۈنى كۈندۈزى ئوقۇپ ، يېزىش ، يادلاش بىلەن بولىمەن ، ئەكەلگەن كىتاب ۋە قوليازمىلىرىم ئىشلىنىپ بولدى ، مەن تولاراق يازمەن ، ئىلمىي ماقالە ؛ ئەدەبىي ئەسەرلەرنىمۇ يازمەن ، يازغان قوليازمىلىرىمنىمۇ بىر كىچىك ياغاچ ساندۇقتا توشتى ، لېكىن ئاخشاملىرى كۆپىنچە ياشلار بىلەن يېرىم كېچىگىچە ھەپىلىشىمەن . ئۇلار ، تولۇقسىز ئوتتۇرا ، باشلانغۇچ سەۋىيىلىك گۇڭشې ئەزالىرى ، يېزا مۇئەللىملىرى ، تۆۋەنگە چۈشكەن ۋە جازالانغان كادىرلار ، ئۇلار ئەدەبىيات ، ساز ھەۋەسكارلىرى ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھەممىگىلا قىزىقىدىغان قىزغىن ياشلار ، يەنە بەزىلىرى پاراڭ خۇمارلىرى . ئۇلار بۇرۇن ئاڭلاپ باقمىغان ئاجايىپ گەپلەرنى تارقىتىۋاتقان مۇنۇ ئورۇق ، سالماق ، كۇلكىسى كەم ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇش ئۈچۈنلا بۇ يەرگە كېلىشكەن . ئۇلار ئايدىڭ باھار كېچىلىرى غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازلىرى بىلەن مېنى دوراپ ناخشا توۋلاپ ئۆيلىرىگە قايتىشىدۇ . مانا ،

قاشا ئارقىسىدا ئولتۇرۇپ تاماكا تۈتاشتۇرغان ، پاراڭلىشىۋاتقان ئىككى يىگىتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالدىم .

— قالتىسكەن ـ ھە ؟

— پاھ ، ئاجايىپ .

— بويتاق ئىكەن ، داداڭغا دە ، ھەدەڭنى چېتىپ قويسۇن .

— ئۇنىسىلا جان دەپ بېرەتتۇق ، لېكىن بۇ تەكشى ئادەم ئەمەس جۇمۇ ، ھۆكۈمەت چوڭ يەرگە ئەكېتىدۇ ئۇنى .

مەن يۆتىلىپ قويدۇم ، ئۇلار قاچتى . ئۇلارنىڭ ئاددىي سۆھبىتى ماڭا بىر كېچە ئويقۇ بەرمىدى . مەن ئۇنىڭ ھەدىسىنىڭ نامى بىلەن گۈزەلئاينى ، «چوڭ يەر» دېگەن سۆزى بىلەن كەلگۈسى توغرىسىدىكى پىلانلىرىمنى كېچىچە ئويلاشقا مەجبۇر بولدۇم . گۈزەلئاي توغرىسىدىكى خىيالدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇش ئۈچۈن كۆپىنچە كېچىلىرى ئوڭدا يېتىپ ئوقۇغان كىتابلىرىمدىكى ئاجايىپ ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى ، ئۇلارنىڭ ئىش شارائىتى ، كىتابخانا ، لېكسىيە زاللىرىدىكى جىددىي ، تاقىر باش ، كۆزەينەك ، پاخمۇاش··· ھەر خىل بەلگىلىرى بىلەن كىشى ئېسىدە قالمىغان ئالىملار ، ئاسپىرانت ـ ستۇدېنتلار توغرىسىدا ئويلايمەن . شۇلارنى ئويلىساملا ، ئىچ ـ ئىچىمدىن ئۆرتىنىمەن ، ئازاب بىلەن تولغىنىمەن . مەن تىل ، تارىخ ، ئەدەبىيات ، پەلسەپە ۋە باشقا بىلىملەرنى ئون بەش يىلدىن بېرى سىستېمىلىق خاتىرە يېزىپ ، كارتا قالدۇرۇپ ، ئىلمىي ماقالە يېزىش يولى بىلەن ئۆزلەشتۈرۈپ ، يادلاپ ، تەكرارلاپ ، كەلگۈسىدە بولىدىغان زور ئىلمىي ئەمگەككە ئۆزۈمنى تەييارلىدىم . بۇ ياخشى نىيىتىم ئۈچۈن زەربە يەپ ، ئۆلۈم جازاسىدىن تەستە قۇتۇلدۇم . بۇلارنىڭ ھەممىسىگە مەيلى دەيمەن ، لېكىن ھازىرمۇ ماڭا ئىلمىي ئىش ئۈچۈن ئىمكان يوق . گېزىت ـ ژۇرنال ، رادىئولاردىن ئىلمىي ئەمگەك توغرىسىدا بىرەر ياخشى خەۋەر چىقارمىكىن دەپ شۇنچە ئىزدىنىمەن ، لېكىن ھېچقانداق ياخشى

خەۋەر تاپالمايمەن . مەن قاچانغىچە ئوقۇيمەن ، قاچانغىچە يادلايـ
مەن ؟ مېنىڭ قىران چاغلىرىم مانا مۇشۇنداق تەييارلىنىش ، كۆـ
تۈش بىلەن ئۆتۈپ كېتەمدۇ ؟ مەن ئۇنتۇغاق ، ماغدۇرسىز بىر
بوۋايغا ئايلانغاندا ، قانچىلىك ئىش قىلالايمەن ؟ دۇرۇس ، مەن
ئىچىمگە پاتمايۋاتقان ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىمنى بېسىش ، كەلگۈسىگە
ئاساس قىلىش ئۈچۈن ، ھەر خىل تېمىلاردا ئەللىك ـ ئاتمىش
پارچىدەك ئىلمىي ئوچېرك يازدىم . ئۇلارنىڭ بىرلىرى داڭلىق
ئەدىبلەرنى تونۇشتۇرۇشقا قارىتىلغان ، مەسىلەن ، فرانسۇز يازغۇـ
چىسى سارتىرنىڭ «فلائوبېر» دېگەن ئەسىرى ، ستېندالنىڭ
«راسىنى ۋە شېكسپېر» دېگەن ئەسىرى ، ئۇلۇغ داھىي لېئوناردنىڭ
«گىرىتسىننى خاتىرىلەش» ، «لېف تولستوي توغرىسىدا» دېگەن
ئەسەرلىرى قاتارلىقلارغا تەقلىد قىلىنغان ئەسەرلەردىن «يۇسۇپ
خاس ھاجىپ ۋە قۇتادغۇبىلىگ» ، «موللا بىلال بىن موللا يۇسۇپ
نازىمى ۋە ئۇنىڭ غازات دەرمولكى چىن ناملىق ئەسىرى» دېگەندەك
نەرسىلەر ، يەنە بىر قىسىملىرى ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇشقا قارـ
تىلغان ، مەسىلەن ، «زەپەرنامە داستانىدىكى تارىخىي چىنلىق توغـ
رىسىدا» ، «مەنسۇر ئەللاجى راستتىنلا سېپى ئۆزىدىن سوپىزم
ۋەكىلىمۇ ؟» دېگەندەكلەر ، يەنە بىر قىسىملىرى چەت ئەل يازغۇـ
چىلىرى ئۇستىدە يازغان خاتىرىلىرىم ، زور تارىخىي ۋەقەلەرگە
ئائىت تەتقىقات ماتېرىياللار كاتولىكى ئۇستىدىكى ئىزاھاتلىرىم ،
يەنە بەزىلىرى ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە دائىر كۆزقاراشلىرىم قاتارـ
لىقلار...

بۇ نەرسىلەر چالا ، ئالدىراپ يېزىلغان نەرسىلەر بولسىمۇ ،
ئۇلارنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئىلمىي قىممىتى بار . بۇ نەرسىلىرىمنى
خەلقتە تەقدىم قىلىشنى ، ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىياتى ، تارىخى ۋە
ئېتنوگرافىيىسى ئۇستىدىكى يورۇتۇشقا تېگىشلىك بولغان زۆرۈر
تېمىلاردا ئۆز قاراشلىرىمنى دوستلار بىلەن ئورتاقلىشىشنى تولىمۇ

ئارزۇ قىلاتتىم . مەن قاچانغىچە يېزىپ تاشلاپ قويۇش بىلەنلا چەكلىنىمەن ؟

خىياللار مېنى ئازابلايدۇ ، ئارزۇ ، ئۈمىد مېنى ۋەسۋەسىگە سالىدۇ . لېكىن ، مەن ئەتراپىمدىكى ئادەملەرنىڭ كۈندىلىك ھاياتىنى ئويلايمەن - دە ، ئۆز - ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىمەن : «ئۇچ ۋاخلىقىغا ساپلا زاغرا يەپ ، جۇل - جۇل كىيىم بىلەن يۈرۈۋاتقان دېھقانلارنىڭ ئارزۇسى يوقمۇ ؟ ئۇلار مايلىق تاماق ، ئىسسىق كىيىم ، پاكىز - ئازادە ئۆيلەرنى ئارزۇ قىلمامدۇ ؟ »

ئۇيقۇم قاچتى . جىمجىت كېچىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن ، ئۆيۈمنىڭ كەينىدىكى دۆڭ ھازىر دۇخاۋدەك چىمەن بىلەن قاپلانغان ، ئىللىق باھار شامىلى تاغنىڭ دېۋىرقاي پۇرىقى بىلەن گۈللەر ھىدى ئارىلاشقان غول ئىپارلىرىنى بۇرنۇڭغا ئۇرىدۇ ، سەن راھەتلىنىسەن ، قارىقات ، بۆلدۇرگەنلەردىن لەمپە بولۇپ قالىدىغان ، شەبنەملىرى سۈزۈك ساي تاپانلىرى بىلەن ، ھەسەل ھەرىلىرى غوڭۇلداپ تۇرىدىغان بۇك چانقاللار ئارىسىدا تولغىنىپ ، ئۇيناقشىپ ئاقىدىغان تاغ سۇلىرىغا رەھمەت ئېيتقۇڭ ، ئۇلارنىڭ قوينىدا ئېغىنىغۇڭ كېلىدۇ .

مەن توقۇلما ياقىلىق پاختىلىق چاپىنىمنى يېپىنچاقلاپ دۆڭدىكى يۇمران مايسىلار ئۈستىدە يانپاشلىدىم ، كۆزلىرىم ئىختىيارسىز ۋىل - ۋىل ئوت چېكىتلىرى (بۇ ئەلۋەتتە چوڭ ئوران كانى - تالدى غولى) كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆشكىلىك تېغىغا قارىدىم . ئاشۇ بايتوقاينىڭ جىمجىت يېزىسىدا ، مېنىڭ دىلئارامىم مومىسىنىڭ بوينىغا قولىنى سېلىپ ئۇخلاۋاتىدىغاندۇ . ئۇ بۇ يىل سەككىز ياشقا كىردى . ئۇ مېنىڭ پۇشتۇمدىن بولمىغىنى بىلەن ھاياتىمدىكى بىر خۇشاللىقىم ، بىچارە كىچىك ئاپام قانداق تۇرۇۋاتقاندۇ ؟ ئەتىلا ماڭسام ، ئەمدى ئادەم تۇتمىغاندىكىن بالامنىڭ يېنىغا بارسام ، ئوغلۇم ئەلىنى ئىزدەپ تاپسام ، بىر جۇپ بالام بىلەن قالغان

هاياتىمنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگىلى ، ئۆزۈم قىلالمىغان ئىشلارنى بالىلىرىمغا تاپشۇرغىلى بولاتتىغۇ ؟ لېكىن ، «بۆرە» كەلمەي تۇ-رۇپ بۇ يەردىن كەتكىلى بولمايدۇ . ئۇ ماڭا ئىشەنچلىك خەۋەر ئەكېلىشى كېرەك . ئۇ غۇلجا شەھىرىگە كىرىپ ئارۇپ بىلەن كۆرۈشۈشكە ۋەدە بەرگەن . ئۇ ئارۇپنى ئېلىپ چىقىشىمۇ مۇمكىن ، دىدارلىشىشقا ئاز قالدى ، بەلكى مېنىڭ ئارزۇلىرىم ئىشقا ئاشىدى-غان كۈنلەرمۇ يىراقتا ئەمەستۇ...

هويلامنىڭ ئالدىدا يالت - يۇلت قىلىپ قولچىرىغى ياندى . مەن «بۆرە» كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ ، نېرىقى چىغىر يول بىلەن ئالدىراپ مېڭىپ چوڭ يولغا چۈشتۇم .

— كىم ؟

— مەن...— ئايال كىشىنىڭ تىترەڭگۈ ئاۋازى ئاڭلاندى .

— سىز ؟ — مەن چۆچۈپ توختىدىم ، — بىر ئىش بولدىمۇ ؟

دېھقانلار دائىم مەندىن ھاجىتى ئۈچۈن بىرنەچچە سوم پۇل ئۆتنە سوراپ كېچىسى كېلەتتى . مەن دەرھال ئايالنى كەتكۈزۈۋې-تىش ئۈچۈن يانچۇقۇمنى كولىدىم .

— مەن... زەينەپ ... — دېدى ئايال پەس ئاۋازدا غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ، — ئۆزۈمچىلا... نېمە قىلىۋاتىدىكىن دەپ...

— خاپا بولماڭ ، زەينەپ سىڭلىم ، ئىشىڭىز بولسا كۈندۈزى كېلىڭ .

— كۈندۈزى ؟ — ئۇ ماڭا يېقىنلاشتى . مەن داجىدىم ، — سىز ماڭا ئوخشاش ئايال كىشى بولغان بولسىڭىز ، ماڭا ئوخشاش تۇل چوكان بولغان بولسىڭىز ، كۈندۈزى يىگىتلەرنىڭكىگە ھاجەت بىلەن كېلەتتىڭىزمۇ ؟

ئاسماندىكى تېخى تولمىغان ئاي ئاق بۇلۇتلار ئارىسىدىن ئاستا شۇڭغۇپ چىقتى .

— مەن سىزنى چۈشىنەلمىدىم ، سىڭلىم .

— ئۆيىڭىزگە باشلاڭ ، — دېدى ئۇ ئېڭىكىدىن تېڭىۋالغان گەرىس ياغلىقىنىڭ چۈچىسىنى بارماقلىرى بىلەن تىتىپ تۇرۇپ ، ماڭا سىڭايان قاراپ . ئۇنىڭ ياغلىقتىن دوپپىسىلاق ، بولۇق چىقىپ تۇرغان مەڭزى ، ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن غۇۋا ئاي نۇرىدا قارامتۇل يۈپقا پەردە ئىچىگە يوشۇرۇنغاندەك كۆرۈنگەن چىرايى ، قىيغاچ قېشى ماڭا بىردىنلا «تىنچ دون» رومانىدىكى شوخ چوكان ئاكسىنىيەنىڭ چۆپ چاپقىلى چىققان يەردە گېرىگورى بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى تەسۈرىنى ئەسلەتتى . لېكىن مەن گېرىگورىنىڭ رولىنى ئېپلەشتۇرەلمىدىم .

— كېتىڭ سىڭلىم ، تېز كېتىڭ ، راست ، گەپكە ئىشىنىڭ ، مەن سىزنىڭ كۈتكەن يېرىڭىزدىن چىقالمايمەن ، بىلەمسىز ، مەن بۇ خىل ئىشلاردىن ئاللىقاچان قول ئۈزگەنمەن .

— سىز ئەر ئەمەسمۇ ؟ — ئايالنىڭ قوپال ، مەسخىرە ، تەنە ئارىلاش ئاۋازى ئاڭلاندى .

— شۇنداقراق ، مېنىڭ كۆڭلۈم ئۆلگەن . مەن ئاياللار بىلەن پاراڭلىشىشنىمۇ خالىمايمەن . پەقەت ياشاشنىلا خالايمەن ، تېزرەك كېتىڭ !

مەن شۇنداق دېدىم ـ دە ، هويلامغا تېز كىرىپ قوش قاناتلىق كونا ئىشىكىمگە كىلتاڭ سالدىم . بىردەمدىن كېيىن زەينەپنىڭ :

— يالغانچى ، قورقۇنچاق ! — دېگىنى ۋە شىپىرلاپ ماڭغىنى ئاڭلاندى .

ئىنسان ئۆزى ئۆچۈن ياشامدۇ ؟ بىر ـ بىرىگە بېقىنىپ ، بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرۈپ ، يامان كۆرۈپ ، خارلاپ ، تىللاپ ـ قارغاپ هەتتا قەستلەپ ياشايدۇ . دۇنيادا ئۆزگىگە تەلپۈنمەيدىغانمۇ يۈرەك بارمىدۇ ؟ ئاھ زەينەپ ، مېنى كەچۈرۈڭ ، سىزگە قوپاللىق قىلماسلىققا ، يالغان ئېيتماسلىققا ، سىزدىن قورقماسلىقا ئىلاجىم يوق .

2

«بۆرە» ئون كۈندىن كېيىن قايتىپ كەلدى . مەن ئۇ قايتىپ كەلگەن ئاخشىملا ئۇنىڭ ئۆيىگە كىردىم ، ئۇنىڭ كەيپى كەتكەن ۋاقتىدىكىدىن ياخشى ، روھى كۆتۈرەڭگۈ ئىدى . ئۇ كۆكرىكىگە قادالغان يوغان ئىزناكتىن نومۇس قىلىپ ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى . ئادەم ئايىغى بېسىلغاندا ئۇنىڭكىگە كىردىم . ئۇ قولتۇقىغا قوپال گۈللۈك ماموق ياستۇقنى قىستۇرۇپ ، بىر كىتابنى ۋاراقلاپ ئەسەنەپ ، يانپاشلاپ ياتقانكەن ، ئۇ سالىمىنى تەستە ئىلىك ئالدى ـ دە ، يېنىدىكى كۆرپىنى شەرت قىلىپ :

— كەل ، ئەپەندى ، — دەپ قويدى .

— قانداقراق ؟

— ماڭا يوق يەردىن ئىش تېپىپ بەرمىڭ ، بىلەمسەن ، سېنىڭ ھېلىقى مەدەنىي گەپلىرىڭنى يادلىماق قۇلىيانى يادلىماقتىنمۇ تەس چۈشتى . تاسلا قالدىم ، شۇجىلىقىڭنىمۇ ، ئاكتىپلىقىڭنىمۇ ئالە ، دەپ پەشنى قېقىپ قاچقىلى . ئۆمرۈمدە بۇنداق قىيىن ئىشنى كۆرمىگەن ، غۇنجىنىڭ ئازابىنى كۆرسەتتى ، تۆتلىك ئېتىمدىن چۈشۈپ كەتتىم !

— نېمىلا قىلغان بىلەن ئاكتىپ بولماق ، بىزدەك گېزەندە بولماقتىن ياخشى دېگىنە .

— قۇرۇسۇن ، ئاكتىپلىقنى ئېلىپ ، ئون قېتىم گېزەندە بول ، ناھىيىدىن ئۇرۇمچىگە ئۆملەپ بارغىن دېسىمۇ مەيلى دەيتتىم . يادلىماقنىڭ تەسلىكى ، نەچچە يۈزلىگەن ئادەمنىڭ ئالدىدا يالغان سۆزلىمەكچۇ تېخى ؟ توۋا دەيمەن بايا تىن ، قىلغان ئىشىمنىڭ تايىنى يوق ، ئورۇق كالىنىڭ تېزىكى چوڭ دېگەن مۇشۇدە . ئويلىمىغان ئىشنى ئويلىدىم دېدىم ، تېرىقتەك ئىشنى كاۋدەك قىلدىم . ھەممىنى قىلغان سەن ، يالغاننى قاملاشتۇرۇپ يازمىغان بولساڭ ،

ماڭا بۇ كۈن يوق ، ئىتتىڭ بالىسى !

— داۋۇتۇمنىڭ دېگىنىنى قىلدىم ، داۋۇتۇممۇ يەنە بىر ئاكـ سىنىڭ دېگىنىنى قىلدى . بىز كۆپچىلىكنى ئالدايمىز ، كۆپچىلىك بىزنى ئالدايدۇ . بىر ـ بىرىمىزنى ئالداپ ئۆتىدىغان ئوخشايمىز . ئالداشنى بىلمىسەڭ ، بىزنىڭ ھاشىردەك سوتلىنىسەن !

— بۇ گېپىڭ جايىدا . ئەزالارمۇ دۈيجاڭلارنى ئالدايدۇ دېگىنە ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ نومۇر ئېلىشنىلا بىلىدۇ . مالچىلارچۇ ؟ گۆش يېگۈسى كەلسە ، مال دوختۇرىنىڭ گېلىنى مايلايدۇ . مال دوختۇـ رى ساق قويلارنى كېسەل دەپ خەت قىلىپ بېرىدۇ . بىر قورۇ قوينىڭ يېرىمى ئارانلا قىشتىن چىقىدۇ . بىزمۇ گۈڭشېنى ئالدايـ مىز ، گۈڭشې ناھىيىنى ئالدايدۇ . ماڭا قويۇپ بەرسە ، يالغان سۆزلىمەيدىغان ، ئالدىمايدىغان ئىتنىڭ بالىلىرىنى ئاكتىپ قىلاتـ تىم ، بىزگە ئوخشاش كاززاپلارنىڭ تىلىنى داغلايتتىم . ساڭا ئوخـ شاش يالغاننى قاملاشتۇرىدىغانلارنىڭ قولىغا مېتىن تۇتقۇزۇپ ، توڭ چاپتۇرۇپ ، قىغ يىغدۇراتتىم . ئەمگەك يالغاننى خالىمايدۇ . يەرنى ئالدىغىلى ، مالغا ئەپسۇن ئوقۇغىلى بولمايدۇ . ھەي خوتۇن ، قېتىپ قالىدىڭمۇ ، مېھمان كەلگىلى ئەۋاخ ، ھېچ چېيىڭ كەلمەيدىغۇ ؟

— يەڭگەم خاپا ، بازارلىقىڭنىڭ تايىنى يوق ئوخشىمامدۇ ؟

— «قاسقىر ئاۋۇز» يالغانچىلىقنى ئۆگىنىۋالدى ، ئەمدى ئۆـ سۈپ كېتىدۇ ، مەندىن چانسا قانداق قىلارمەن دەپ غەمدە قالدى ، يەڭگەڭ !

چاي ئورنىغا شورپا ، نان ئورنىغا گۆش كەلتۈرۈلدى . ئائىلـ نىڭ چوڭ ئوغلى قولىدىكى كىچىككىنە داس بىلەن مۈرىسىدىكى لۆڭگىسىنى جايىغا قويۇپ دادىسىغا قارىدى . دادىسى كىتابنى بالـ سىغا ئۆزىتىپ :

— قاتلاپ قويغان يەرلەرنى يادلا ، يادلاشنى بىلمىسەڭ ، چاتاق

ئىكەن ، يادلىمىساڭ دوربىالمايدىكەنسەن ، دوربىالمىساڭ ، ساڭا ئالقىش نەدە ؟ مەن ئاكتىپ بولۇۋاتىمەن ، قارىمامسەن ئەلا ، ئوغلۇممۇ ئاكتىپ ياشلارنىڭ ۋەكىلى بوپتۇ . ئەمدى ئۆي خوتۇنلىرىغا نۆۋەت كەلگەندە ، بىزنىڭ خوتۇنمۇ سەھنىدە ئورۇن ئالىدىغان ئوخشايدۇ . توۋا ، ھېلىقى قارىغۇ قەھرىمانىنى دېمەمسەن ، قارىغۇ تۇرۇپ تۆت مودىن بىنەم ئورۇپتۇ ، خامانغا كەلگەن ئوغرىلارنىڭ كىملىكىنى بىلىۋاپتۇ . ئاڭلىدىڭمۇ بالام ، داداڭ قالتىس قەھرىمانلار بىلەن ئۇچراشتى . لېكىنزە ، ئەلا ئەپەندى ، ھاراق ئىچەلمەي گېلىم ، ئادەم تىللىيالماي تىلىم قىچىشىپ ، ئىتتەك زېرىكتىم !

مەن ئۇنىڭ مەسخىرە - تەنە بىلەن تولغان سۆزلىرىدىن ۋىجدان ئازابى تارتقانلىقىنى بىلدىم . ئۇ چۆلدە ئۆسكەن يولۋاس ، ئۇ قانداقمۇ قەپەسكە كۆنسۇن ، ئۇنىڭ پىكىرلىرى كەڭرى يايلاقتا قىيغىتىپ يۈرگەن توسۇن ئات ، ئۇ ئات قانداقمۇ تار ئېغىلغا سىغىسۇن ؟ ئۇ قانداقمۇ ئۆز خاھىشى بويىچە كېلىپ قوندىمىغان شان - شەرەپ قۇشىنى ، «دۆلەت قۇشى» دېيىلىسۇن ؟

بىز ئىچىشتۇق . ئىككى پىيالە ئاق ھاراق ئۇنىڭ شەھەردىن ئېلىپ كەلگەن چۈمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلىدى . ئۇ ئاغزىنى بۇزۇپ ھەممىسىنى تىللىغىلى ، ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان ئۇرۇمچىگە ۋەكىل بولۇپ بېرىشتەك شان - شەرەپنى بىر تىيىنغا ئەرزىمەيدىغان لاۋزىلىق دېگىلى ، ئۆزىنى بولسا يارامسىز ، پەمسىز ، كېرەكسىز تاغ بۆرىسى دېگىلى تۇردى . مەن گەپنى باشقا ياققا بۇراشقا ئۇرۇندۇم :

— ھە ، مېنىڭ ئاروۇپ ئاغىنەمنى تاپتىڭمۇ ؟

— دېمىدىمما ؟ — دېدى ئۇ يېنىدىكى چىبەرقۇت تۇجۇركىسىنىڭ يانچۇقلىرىنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ ، — ئۇ خەت ئەۋەتكەنتىغۇ ، قېنى ئۇ ؟ ئىتنىڭ بالىلىرى تاش ، ماناپ دېگەنلىرىڭ تازا ئىچمەكچى بولۇپ ئولتۇرغانكەن ، ئۇستىگە كىرىپتىمەن . كىرىپلا ، ئەلا

ئەپەندىدىن سالام ، بىلەمسىلەر ، ئۇ ھازىر مېنىڭ كاتىپىم دېدىم . ھۆرمىتىڭ چوڭ ئىكەن جۇمۇ ، ئامىڭنى ئاڭلاپ ئۇلار ئاۋۇ-ۋال بىر - بىرىگە قاراشتى ، ئاندىن كېيىن كالپۇكلىرىنى مىدىر-لىتىشىپ ، كۆزلىرىنى مىچىلدىتىشتى ، ئاچچىقىم كېلىپ ئۇچى-نىڭ بېشىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇشتۇرۇپ ، ئىتنىڭ بالىلىرى ، ئاغىنەڭلارنى سوقۇم قىلىۋەتمىدىم ، بېقىۋاتمەن ، نېمىگە يىغلاي-سىلەر ؟ دېۋىدىم ، ئۇلار كۈلۈشتى . تۆت ئادەم ئون بوتۇلكا «ئىلى ئالىي سورتلۇق »تىن ئىچىپ ، بىر ئوغلاقنىڭ گۆشىنى يەپ بوپتى-مىز . پۇتۇن گەپ سېنىڭ ئۈستۈڭدە بولدى . گەپ جىق ئىكەن ، ئۇلار سېنى خۇدا بىلمىدىكەن . خوتۇنۇڭ ، بالىلىرىڭ بار ئىكەن ، ھاشىر شۇجى قىيامەتلىك دوستۇڭ ئىكەن . ئۇنداق بولغاندىكىن ، سەن ئەپەندى ماڭمۇ قىيامەتلىك دوست بولۇشۇڭ لازىم ئىدى . ئالا كۆڭۈل ئوخشايسەن ، مەندىن سىر يوشۇرغىنىڭ نېمىسى ؟ سەن يوشۇرغان بىلەن ئۇلار يوشۇرمىدى . ئۇلار ھېچنېمەڭنى قويماي دېدى . ئوقۇغان ، ئىشلىگەن ، يازغانلىرىڭ ، مۆككەن - قاچقان ، يىغلىغان ، تاياق يېگەنلىرىڭمۇ قالمىدى . مەنمۇ سېنىڭ تاغ ئىچى-دىن تۇلكىدەك تىمىسقىلاپ چىققانلىقىڭ ، ھېلىقى ئۆڭكۈردە ئۇچ كۈن مىدىرلىماي ياتقانلىقىڭ ، ماڭا مۇنۇ تەس سۇرىنى يېزىپ بەرگەنلىكىڭ ، كېچىلىرى جىنچىراغ يورۇقىدا جىنلار بىلەن سۆز-لىشىدىغانلىقىڭ... ھېچنېمەڭنى قويماي سۆزلىدىم .

— ئۇلار يەنە كىملەرنىڭ گېپىنى قىلدى ؟ — مەن تەقەززا بولۇپ كىمنىڭدۇر خەۋىرىنى بىلمەكچى بولدۇم ، — مېنىڭ بالىلا-رىم توغرىسىدا نېمىلەرنى ئاڭلىدىڭ ؟

— ھاراق ئىچ ! — دېدى ئۇ ماڭا ، تۇرۇم - تۇرۇم پىشانىسى ئاستىدىكى قىزارغان يوغان ، كۆكۈچ كۆزلىرى بىلەن سوغۇق قاراپ قويۇپ ، — نەدىن بىلەي ؟ ئۇچ بوتۇلكا جۇن ئىچكەن ئادەم-نىڭ يادىدا نېمىمۇ قالسۇن ؟ خوتۇنۇڭ چىرايلىق ئىكەن ، ئىتنىڭ

بالىلىرى ، قويۇۋېتىش ئۈچۈن چىرايلىقنى تاللاپ ئالىسىلەر . خو-
تۇن دېگەننى ئۇستا بېدىكتەك پۇت - قول ، چىش - كۆزلىرىنى
تەكشۈرۈپ ، ساڭا ئۆمۈر بويى ئاش بولۇشقا كۆزۈك يەتكەندىن
كېيىن ئېلىشىك كېرەك . خوتۇن دېگەن ئىككى ئىشنى قىلىدۇ .
بىرىنچىسى ، جېنىڭغا جان قوشىدۇ ، جان دېگەن بالا ، بالىلىرىڭنى
تۇغۇپ بېقىپ چىرىغىڭنى ئۆچۈرمەيدۇ دېگەن گەپ بۇ . ئىككىنچى-
سى ، سېنى كۈتىدۇ ، تاماق ، چۈشەك ، كىيىم ، ھەتتاكى مېنىك
تاماكىلىرىنىمۇ خوتۇن ئوراپ قويىدۇ . ئۇلارسىز جانغا نەدە ئارام
بولسۇن ؟ سېنىك خوتۇنۇڭ چىرايلىق ئىكەن ، چىرايلىق دېيىشۈ-
دى ، كۆز ئالدىمغا يۈزلىرى چاۋاياغدەك ئاق ، ئاغزىلىرى يېڭى
غۇنچىلىغان نامازشامگۈلدەك كىچىك ، ئەۋرىشىم - زىلۋا ، گەپ
قىلسا ھەممە يېرى تىتىرەيدىغان بىر ئەركە - نايناق قىز كەلدى .
راستمۇ ؟ ئەپەندى ، ھەممە تارتقۇلۇقۇڭ شۇنىك بىلەن باشلانغان .
ساڭا چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۇ قىزنى بىزنىك مۇنۇ يېزىغا ئەكەل-
سەك ، ئۆتمەس ماتادەك باھاسى چۈشۈپ كېتىدۇ . بىزگە مەڭزىدىن
قان تېمىپ تۇرىدىغان ، پۇت - قوللىرى توم ، بەللىرىمۇ ھارۋا
ئېتىدەك قاۋۇل قىزلار گۈزەل كۆرۈنىدۇ . مانا شۇنداق قىزلارنى
تالىشىپ ، قول-لىرىمىزغا قامچا - سويىلا ئېلىپ مەيدانغا چە-
قىشىمىز !

— قويسىڭىزا ، نېمانداق بىساپا گەپلەرنى قىلىدىغانسىز ، با-
لىلار ئاڭلىسا ئۇيات ئەمەسمۇ ؟ — ئۇنىڭ ئايالى مېھمانخانىغا كى-
رىپ دېرىزە پەردىلىرىنى تارتىشتۇرۇۋېتىپ ئېرىگە ناز بىلەن
تولغىنىپ ، لەۋلىرىنى ياسىپ ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ شۇنداق
دېدى ، — خەت دېدىڭىزما ؟ مەن ئۇنى چوكا سالغۇچقا سېلىپ
قويغان ، ئەپەندىمنىڭ ئىكەن - دە ؟

مەن ئۇنىڭ ئوشۇقىغا چۈشىدىغان قىزىل تامبىلىنىڭ كەڭ
پۇشقىقىدىن چىقىپ تۇرغان يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىغا قارىدىم . ئۇنىڭ

تاپانلىرى يېرىلغان ، تىرناقلىرى قۇشنىڭكىدەك مەزمۇت ئىدى ، مەن دەرھال كۆزۈمنى قاچۇردۇم . مەن چىقىپ كېتىشىم كېرەك . چۈنكى ، مېنىڭ غىل ـ پال كۆزۈم چۈشكەن ، سەككىز بالىنى چوڭ قىلغان بۇ تىنىمسىز ئايالغا پۈتۈن زوقى بىلەن تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان «بۆرە» مەندىن شۇنى تەلەپ قىلماقتا .

— ھاشىر چىقىدىكەن دېگىنە ؟ — دېدىم ئورنۇمدىن تۇرۇۋېتىپ ، — مەن ئەمدى ناھىيىگە بىر بارسام بولىدىغان ئوخشايدۇ .

— بىراقلا كېتەمسەن ؟

— ياق ، مەن بىراقلا ساڭا ئەزا بولىمەن .

— گۈڭشېدىن ساڭا تېخى دېمىدىمۇ ؟

— نېمىنى ؟

— سېنى گۈڭشېغا كاتىپ قىلماقچى ، داۋۇت جۇرىن سېنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ .

— ياق ، مەن ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلاشمايمەن . بۇ يەرنىڭ ئىسمى قورايلىق ئىكەن . مەن ئۆزۈمگە «قورايچى» دەپ تەخەللۇس قويۇپ يېزىقچىلىق ، تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمەن .

— نېمە دېدىڭا ، نېمىشقا چۈشەنمەيمەن ، قايسى ئىقلىمنىڭ تىلىدا سۆزلەۋاتىسەن ، ئىتنىڭ بالىسى ھوي ؟

ئۇ ئورنىدىن تۇردى . مەن ئۇنىڭ مۇرىسىنى قۇچاقلىدىم .

مەن تولىمۇ خۇشال ، ئەتىگەنلىكى ھويلامدا تۇرۇپ ساي سۈيىنىڭ شاۋقۇنلىرىنى ھاياجان بىلەن ئاڭلايمەن ، نېرىقى قاپتالدىكى سېرىق چېچەكلىك قىچا ئېتىزى ماڭا بۆلەكچىلا گۈزەل كۆرۈنمەكتە . سايغا تەزىم قىلىپ تۇرغان قېرى سۆگەت شېخىدىكى قۇشلارمۇ ماڭا يېڭىدىن تەبرىكلىگىلى كەلگەندەك كۆرۈنمەكتە ؛ ئېھ ، ئەركىنلىك ، سەن قانداق سىرلىق ۋە ئەزىز ـ ھە ؟ ۋەھىمسىز ياشىغان ئادەمگە كۆك ئاسمانمۇ ، ئادەمزاتسىز چۆلمۇ كۈلۈۋاتقاندەك بىلىنىدىكەن . ھاشىر چىقسا ، رازىيە بىلەن تېپىشسا ، مەنمۇ بالىـ

لىرىم ، گۈزەلئاي بىلەن مۇنۇ تۇردى بۆرىدەك كۆڭۈللۈك ياشـ
سام ، قىممەتلىك ئىشىمنى خاتىرجەم ئىشلىسەم ، ئۇ چاغدا كۆڭۈل
جاراھەتلىرىم تېزلا ساقايغان ، نادىروق بىلەن ساۋۇتوفلارنىڭ ئار-
مانلىرىمۇ بىزنىڭ قولىمىزدا كامال تاپقان بولماسمىدى ؟ بۇ كۈنلەر
كېلىدىغان ئوخشايدۇ . ئاخشام ئارۇپ بىلەن تاشنىڭ خېتىنى كۆز
ياشلىرىم بىلەن نەمدەپ قايتا ـ قايتا ئوقۇدۇم . مانا ئادىتىم بويىچە
يادلاپمۇڭاپتىمەن : «سالام ، ئۇركىگەن توشقان ، ساڭا تەڭلەنگەن
مىلتىقلار يوقالدى ، ئىزىڭغا چۈشكەن ماشكىلار قاپقاندا ، سېنى
ئوڭلىماقچى بولغانلار يولۇاس ـ يىلپىزغا دۇچ كەلدى ، قارا بوران
ئۆتۈپ كەتتى . قۇرماش ئۆيىدە ، لېكىن ئۇندىمەس بولۇپ قاپتۇ .
ئوسمان تۇرمىدىن قاچقان ، ھازىرغىچە دېرەكسىز ، زۇلخۇمار دېرە-
كىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەتتى . تاش بىلەن ئارۇپ پاكار
سېنىڭ يولۇڭغا تەقەززا ، ھاشىر سېنىڭ قەھرىمانلىقىڭ ھېسابىغا
ئۆلۈمدىن ئامان قالدى ، ئۇ ھازىر تۇرمىدە ‹ئۇلۇغ غايە › توغرىسىدا
سىياسىي مەھبۇسلارغا لېكسىيە سۆزلەپ ياتقۇدەك . ئۇ يېقىندا
چىقىدۇ ـ دە ، ناھىيىگە يەنە شۇجى بولىدۇ . ئۇ چاغدا سەن بىلەن
بىزنى يەنە ئىشقا تېگىشۈتىمدۇ··· » مەن دوستلىرىمنىڭ خېتىدىن
خۇددى بىر ياخشى كىتابتەك ھۇزۇر ئالىمەن . بىز بىر سىنىپتا
ئوقۇغان يىگىتلەر ، ھەممىمىز دېگۈدەك ئەدەبىياتنى ياخشى كۆرەتـ
تۇق ، دوستلىرىمىزغا كىتابلاردىكى ئوخشاش مەجەزلىك ئادەملەر-
نىڭ ئىسىملىرىنى لەقەم قىلىپ قويۇڭالاتتۇق . ئارۇپ پاكارنى
بويىغا قاراپ «تىيىر » دېسەك ، يەنە بىر دوستىمىزنى «گىراسىم»
دەپ ، تۇرگىنبېغىنىڭ «مومو » ناملىق ئەسىرىدىكى كېكەچىنىڭ ئىسـ
مى بىلەن ئاتايتتۇق . بىرىنى چىچكوف ، بىرىنى كۇك يىجى ،
بىرىنى ئارتامانوف ، بىرىنى ماھمۇت پوچى[①]··· دەيتتۇق . لەقەم-

① «كىتابى غازات دەرمۇلكى چىن»دىكى ياغاچتىن زەمبىرەك ياسىغان شەخس .

سىز بىرىمىز يوق ئىدۇق ، لەقەملىرىمىزگە كۆنۈك ئىدۇق ، لەقەم بىلەن چاقىرسا ، «ھە» دەيتتۇق... مەن دوستلىرىمنىڭ خېتىنى ئوقۇۋېتىپ ، ياشلىق چاغلىرىم ، ئارزۇ ، ئۈمىدكە باي دەۋرىمىزنى ئەسلەپ ، ئىچ ـ ئىچىمدىن دوستلىرىم بىلەن پەخىرلىنىمەن ، لېكىن ئاروۇپ بىلەن تاشنىڭ خېتىدىكى گۈزەللىكاي توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى يادلاشنى خالىمايمەن . ھەتتا ئۇنى ئوقۇپ قويغىنىم ئۈچۈن كۆڭلۈم ئەسكى . مەن پەقەت باشقىلار ئوقۇسا خەۋەردار بولسۇن دەپلا بۇ كۆڭۈلسىز خەۋەرنى خاتىرىلەپ قويدۇم . ئۇنىڭ دادىسىدىن قالغان جايىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ . ئۆزگەرتىلگەن ئۆيـ لىرىدىن باشقا ئۆي ، باغ ، لاپاسلىرىنى گۈزەللىكاي قولىغا ئېلىپ ئەللىك ئالتە مىڭ سومغا سېتىپتۇ . بۇ پۇلدىن يىگىرمە مىڭ سومغا شەرق مەھەللىسىدىن چاققانغىنا بەش ئېغىزلىق ئۆي سېتىۋاپتۇ . ئادىلە بىلەن ئىككىسى ھازىر شۇ ئۆيدە ئىكەن . ئەلى بىلەن دىلئارا ـ مۇ شۇلارنىڭ يېنىدا ئىكەن . ئادىلە بىلەن گۈزەللىكاي ئىككى ماشىنا بىلەن رېشىلىيە ئىشلەيدىكەن . رېشىلىيىنى ھېلىقى كومىسسىيونـ چى پۇل قىلىپ بەرگۈدەك . ئۇلار ھازىر بايىاشات ، خۇشال ـ خۇرام ياشاۋېتىپتۇ . ئادىلە ھېلىقى ئېرىنى تاشلاپتۇ . ئۇلار يەكشەنبە كۈنـ لىرى بىر خىل ياسىنىپ ، بالىلىرىنىمۇ بىر خىل ياساپ كوچا ئايلىنارمىش . كومىسسىيونچى ئۇلارنى كۈچىنىڭ باربچە شوخ يەـ گىتلەرنىڭ ھۈجۈملىرىدىن ساقلاپ تۇرغۇدەك ، بۇ ئەلۋەتتە ياخشـ لىق ، پاجىئە شۇ يەردىكى ، گۈزەللىكاي كومىسسىيونچىنىڭ ھىمايـ سىنى قوبۇل قىلغان ، ئۇنىڭ قورۇ ـ جايىنىڭ قولىغا تېگىشىدە كومىسسىيونچى ، ئادىلەنىڭ ئېرى ۋە رەقىپلەر خىزمەت كۆرسەتـ كەنمىش . دېمەك ، گۈزەللىكاي مېنى راستىنلا ئۇنتۇماقچى ، مەن ئۈچۈن ئازابلىنىش ئۇنىڭغا يات . ئۇ ئەكسىچە ئەيش ـ ئىشرەت كويىدا... بەس ، شۇنچىلىك يازسام يېتەرلىك ، مەن كۈنداشلىق ۋە

نەپرەت بىلەن ئۆرتەنگەن قەلبىمدىن خاتىرەمگە مۇنداق بىر قوپال سۆزنى كۆچۈرۈپ يېزىپ قويۇشنى مۇۋاپىق كۆرىمەن : «ئۆز سۆيگىنىڭ كۇنداش قوينىدا ياتقىنىنى بىلگىنىدىن كۆرە ، كىشىگە ئۇنىڭ قاراڭغۇ گۆردە ياتقىنىنى بىلگىنى ياخشىراق» بۇ ئاچچىق گەپ ، بۇيۇك يازغۇچى بالزاكقا تېگىل . لېكىن ، بۇ سۆز مېنىڭ كۇنداشلىق بىلەن يارىلانغان دىلىمغا تەسەللى بولالايدۇ...

بۇگۇن قولۇم ئىشقا بارمىدى . سايغا چۈشۈپ كۆتمەك قېرى قارىياغاچلار ئارىسىدىكى بېدىلىككە بېرىپ باش ئۆرۈم بىدە چېپىۋاتقان يىگىتلەر بىلەن بىللە بولدۇم . يىگىتلەر چالغا چېپىۋېتىپ ناخشا ئېيتىدۇ ، قايراق قايرىۋېتىپ چاقچاقلىشىدۇ ، چاي ئىچىشىۋېتىپ چېلىشىدۇ ، تۇرۇپلا بەسلىشىدۇ ، تۇرۇپلا تىللىشىدۇ . بۇلارنىڭ مەنىۋى ئوزۇقىقا تەشنا دىللىرى هازىر بىلگەن ، كۆرگەنلىرىدىن رازى ئەمەس ، مەن ئۇلارنىڭ قەلبىگە كىتابلاردىكى هايات ، بىلىم توغرىسىدا كەلسە ـ كەلمەس گەپ قىلىپ يۇرۇپ ، يېڭى خىيال ، ئارزۇ ـ تىلەكلەر ئۇرۇقىنى چاچقانمەن . ئۇلار پاراڭلىرىدا چەت ئەللەر ، كىتابلار ، يېڭىلىقلار توغرىسىدىمۇ سۆزلىشىپ قويۇشىدۇ يۇ ، لېكىن يەنىلا هاراق ، ئات ، ئىت ، ئوغلاق ، چېلىش ، ناخشا ، شەهەر توغرىسىدا سۆزلىشىشنى ياخشى كۆرۈشىدۇ .

— بەسلىشەمسەن ؟

— نېمىشقا ؟

— زېرىكىپ كەتتىم .

— هە ماقۇل ، نېمە قىلىپ ؟

— هاراق ئىچىپ .

— نەچچە بوتۇلكا ئىچىمىز ؟

— بىردىن ئىككىنى .

— نېمەڭنى تىكسەن ؟

— بىردىن پاقلان .

— ماقۇل دە ، ئىچ ، ئاخشاملىققا ئولتۇرۇش ! — كۆپچىلىك ژارقىراشتى ، سالاچىلار كۆپەيدى . تومۇزدا قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئىككى بوتۇلكا ئاق ھاراقنى تۆتكىلا بۆلۈپ ئىچىش ، يېقىلغان ياكى ياندۇرغان كىشى بىر پاقلان ئۇتتۇرۇش يېزىلىقلار ئۇچۇن قىزىق تاماشا ، لېكىن مەن ئۇچۇن بۇنى تاماشا قىلىش لېرمونتوف بىلەن بلانت ئارىسىدا ياكى پۇشكىن بىلەن دانتىس ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن دۇئېلنى كۆرۈپ تۇرغاندەك قورقۇنچلۇق ، مانا بۇگۇنمۇ بىرىنىڭ يېقىلغىنى ، يەنە بىر غالىبنىڭ ئۆستەڭ شارقىراتمىسىدا نەچچە سائەتلەپ سۇدا ياتقىنىنى كۆردۇم . چەكلىك ، تەكرارلانغۇچى ، تەقەززا قىلغۇچى بىر خىل ھايات ئۇلارنى زېرىكتۇرگەن ، كۇنلىرى ، ئايلىرى ھەتتا يىللىرى بىر - بىرى بىلەن ئوپمۇئوخشاش بولغان ھاياتمۇ خۇددى كۇنىگە ئوچ ژاخ يېيىلگەن جەۋەندە نانەك جانغا تېگىدۇ . جېنى ئىچىگە پاتمايۋاتقان بۇ يىگىتلەر ، ناۋادا ئىمكان بولسا ئۆلۈپ بېقىشقىمۇ ، دوزاخ ۋە جەننەتلەرگە كىرىپ بېقىشقىمۇ تەييار . ئۇلار ئۆز ۋۇجۇدىدا پەيدا بولغان ساداقەت ، مەردلىك ، نوچىلىق ، قارامىلىق ، ئىنتىلىش ، لەززەتلىنىش قاتارلىق ھېسسىي بايلىقلىرىنى سەرپ قىلىدىغانغا بازار - جاي ئىزدىگۇچىلەر . ئۇلار ئەنە شۇ ئىزدىنىش يولىدا ھەرقانداق ئىش قىلىشتىن يانمايدۇ - دە .

يېزا ماڭا ئەمدى ئۆمۇرلۇك ھەمراھ . مەن بۇ ھاۋالىق يېزىدا يەنە قىرىق - ئەللىك يىل ياشارمەن . تۇرگىنېۋ ئەللىك نەچچە يىلدا قانچىلىك كىتاب يازدى ؟ تاگور ، تولستوي ، گىيوتى ، گىيۇگولارچۇ ؟ ئەللىك يىلدىن ئاتمىش نەچچە يىلغىچە ئەسەر يازغان بۇ ئۇلۇغلارنى ئۇلگە قىلىپ ، قالغان ئۆمرۇمنى ئاشۇ دېھقان ياشلىرىدەك بىر خىل ئىش بىلەن ئۆتكۇزۇشكە مەن نېمىشقا يارىمايدىكەن ؟ ئايلىق خىراجىتىمگە ئوتتۇز سوم بايلىق يېتىدىكەن ، باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇئەللىم بولۇۋالسام ، بەلكىم ئەللىك سەككىز

سوم پۇلۇمنى تولۇق بېرەر . بۇ پۇلۇم كىچىك ئاپام ئىككىمىزگە يېتىدۇ . ئازراق ئەمگەك قىلسام ، بالىلار بىلەن ئەمەك بولسام ، قالغان ۋاقىتنى ئوقۇش ، يېزىش بىلەن ئۆتكۈزسەم ، كېيىن بەلكى جاھان ياخشىلىنىپ قالار ، ئۇ چاغدا يازغانلىرىم نەشرىمۇ قىلىنار ، ھاياتىمنىڭ ئاخىردا بولسىمۇ بىرنەچچە كىتابنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالسام ، بەلكى مېنىڭ قەلىمىم بىلەن پۈتكەن كىتابلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدىن مېنىڭ بۇ خاتىرىلىرىمنى ئوقۇيدىغانلار چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس .

بۇگۈن يەكشەنبە . ئىيۇن ئاخىرلاشتى ، بۇلبۇل مەست بولۇپ زوقى بىلەن تەبىئەتنى ماختىماقتا . ئەجەبا ، بۇلبۇلنىڭ ئاۋازىدىمۇ يەتتە ئۆزگىرىش بار ئىكەن . ئۇيغۇر — ئىلى ناخشىلىرىدىكى يەتتە ئۆزگىرىش شۇنىڭدىن ئېلىنغانمۇ ؟ ئەنە بۇلبۇل دېرىزەم تۈۋىدىكى قىزىلگۈلگە قونۇپ سايرىماقتا . تىنچ ، سالقىن ياز كېچىسى ، ماڭا بۇلبۇلنىڭ ھەمراھ بولغىنى قانداق ياخشى ـ ھە ؟ ئۇنىڭ ئاۋازى نېمانچە زىل ، ئۇ ماڭىلا شۇنچىلىك يېقىملىق تۇيۇلۇۋاتامدۇ ياكى ھەممىلا ئادەمگە شۇنداقمۇ ؟ ياق ، ماڭىلا شۇنداق ئوخشايدۇ ، مەن يوشۇرۇپ نېمە قىلىمەن . ئۇنىڭ ئاۋازى ماڭا بىرىنىڭ زىل ئاۋازىلىق ناخشىسىنى ئەسلىتىدۇ . گۈزەلئاي ھالىسىنى ياخشى بېقىش ئۈچۈن ھېلىقىلارغا يېلىنىشقا مەجبۇر بولغان بولسىچۇ ؟ مەن نېمىشقا ئۇنىڭدىن ئورۇنسىز گۇمان قىلىمەن ، نېمىشقا ئازابلىنىمەن ؟ ماڭا كۆڭۈللۈكرەك باشقا ئەسلىمە يوقمىدى ؟ ھە ، راست ، رىزۋان توغرىسىدا ، ياقۇپنىڭ ئۆپكىدەك قىزىرىپ تۇرىدىغان چىرايىدىكى مۇھەببەت تەپتى توغرىسىدا ، قىسقىسى باشقىلارنىڭ بەختى توغرىسىدا ئويلاشمۇ كۆڭۈللۈك ئىشقۇ !

بۇگۈن چىڭقىچۇشتە سايدىكى بۇلاق بويىدا سوغۇق سۇ ئىچىپ ئولتۇرىمەن . بۇلاق بېشىدىكى مەجنۇنتاللار سۇزۇك ، مۇزدەك سۇيى بىلەن جانغا ئارام بېرىدىغان بۇ نەچچە يۇز يىللىق بۇلاقنى قايرىما

كىرپىكتەك قوغداپ ، ھمايە قىلىپ تۇرىدۇ . مەن تۈيۈقسىز يۈقىرىدىكى يول تەرەپتىن كېلىۋاتقان قىزىقارلىق سۆھبەتنى ئاڭلاپ قالدىم .

— رىزۋان··· نېمانداق مېنى كۆرسىڭىز تەتۈر قارىۋالىسىز ؟

— ئۇش ، يولنى تورىماڭە ، ياقۇپ ، تىللىۋېتمەن جۇمۇڭ !

— تىللاڭ ، ئۇرۇڭ ، غاڭ قىلسام ئۆلەي ، تىلىڭىزنى ئاڭلىسام ، تايىقىڭىزنى يېسەم دەپ ، سىزگە چوكان دېمەي يالۋۇرۇپ يۇرۇۋاتسەن ، نېمىشقا مېنى ياراتمايسىز ؟

— ئاۋارە بولماڭ ياقۇپ ، مېنىڭ بېشىم باغلاقلىق !

— نېمە ، كىمگە ؟

— بىلمەمسىز تېخى ؟ ئاۋۇ يېڭى كەلگەن بويتاق ئەپەندىگە .

— نېمە ، ئەلا ئەپەندىنى دەمسىز ؟

— ھە ، نېمە بوپتۇ ، مېنىڭ ئەپەندىگە يارىغۇچىلىكىم يوقمىكەن ؟

يىگىتنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . ئۇ ئازابلانماقتا ، ماڭا غەزەپلەنمەكتە . مەن ئۇنىڭدىن بەتتەر ئازابلانماقتىمەن ، چۈنكى ئۆز ئۈستۈنلۈكى بىلەن باشقىلارنىڭ ئۈستىدىن كۈلىدىغانلار ۋۇجدان ئاسىيلىرى ، ئۆز ئۈستۈنلۈكى بىلەن ئازابلىنىدىغانلارچۇ ؟ ئۇلار ھەقىقىي ئادەم . مانا بۇ مېنىڭ مەنتىقەم . رىزۋان مۇرىسىدىكى ئەپكىشىنى ئوينىتىپ ئالدىمدا پەيدا بولدى . ئۇ نازلىنىپ ، مەيدىسىنى تۈتۈپ قىزىرىپ كۈلدى :

— توۋا ، مەھەللىدىكى سۆز ـ چۆچەكتىن خەۋىرىڭىز بارمۇ ؟

— ياق !

— ھەممە خەقنىڭ ئېغىزىدا گەپ ، مېنى سىزگە چاپلاپ··· ۋىيىيەي ، سىز قاچانغىچە تۇرىسىز ؟ بۆدۈنەمنىڭ ئۇۋىسى يوق ، نەگە بارسا ۋېتۋالداق دەپ ، يا··· ئادەمنى داغدا قالدۇرارسىزمۇ ؟

گۈرۈچتىن خەۋەر يوق ، سەۋزە دەم يەپ قاپتۇ ، دېگەندەك ئىش بولغان ئوخشايدۇ . مەن تېخى بۇ چوكان توغرىسىدا بىر قېتىمۇ ئويلانغىنىم يوق . چوكان بولسا شوخ ئاياللارنىڭ چاقچاقلىرىنى ئاڭلاۋېرىپ ، ئۆزىچىلا شۇنداق قارارغا كەلگەن ئوخشايدۇ .

مەن جاۋابمۇ بەرمەي بۇلاق سۈيىدە يۇز يۇيۇش ئۈچۈن ئېڭىشتىم . چوكان ئەتراپقا يالت ـ يۇلت قارىۋالدى ـ دە ، تېخىمۇ جۈرئەت قىلىشقا باشلىدى :

— ھەممە ئادەمنىڭمۇ بېشىدا بار ئىش ، ئادەم نومۇس قىلىدىكەن ، بۇرۇنقى ئېرىم ھاراقكەش ئىدى ، ھاراق بىلەن ئۆلدى . يامان كۆڭۈل ئاغرىقى تارتتىم ـ دە ، سىز ئىچمەيدىغانسىز ؟

مەن كۈلۈپلا قويدۇم .

— ئوش ، تازا مۆرىمەسكە ئۈچرىدىممۇ نېمە ؟ ئۈيقۇڭىز ئېچىلمىغانمۇ يا ؟ ! مانا ئەمىسە !...

چوكان چۆمۈچ بىلەن سۇ ئېلىپ يۈزۈمگە چاچتى ۋە مېنىڭدىن بۇ چاقچاقنىڭ داۋامىنى تەمە قىلىپ قوللىرى بىلەن يۈزىنى ھمايە قىلدى . مەن بولسام مايكامغا كىرىپ كەتكەن سوغۇق سۇدىن ئەندىكىپ ، مايكامنى بەدەندىن ئاجرىتىش بىلەن ئاۋارە ئىدىم . چوكانىڭ رايى قايتتى ئەتمالىم ، بۇلاق بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ دېدى :

— سىزنى ئەپەندىچىلىكتىن نېمىشقا ھەيدىدى ؟ ئوقۇغۇچى قىزلارغا يا...

— ناچارلىقىمدىن ھەيدىدى .

— قانداق ناچارلىق قىلغانىدىڭىز ؟

— بالا ئوقۇتۇشقا يارىمىغان ـ دە .

— ئەمدى ياراۋاتىسىزغۇ ، مېنىڭ ئىنىم چوڭ بولسام ، ئەلا ئەپەندىدەك بولىمەن دەيدىغۇ ئەمىسە ؟

— يارامسىز بولماقچىكەن ـ دە .

— ۋىيەي ، سىز قانداقلارچە يارامسىز بولىسىز ؟ ھە ، راستلا ، سىزنىڭ قىزىڭىز باركەن ـ ھە ؟

— ھەئە .

— بۇرۇنقى ئايالىڭىز نېمە ئىش قىلاتتى ؟

— بىكار .

— نېمىشقا قويۇۋەتكەن ؟

— ئۆلگەن .

— چىرايلىقمىدى ؟

— ھەئە .

— يەنە چىرايلىقتىن تەمە قىلىدىكەنسىز ـ دە ، ئەمىسە ؟

— شۇنداق .

چوكان «ئۇھ !» دېدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . ئۇ ئەپكىشىنى مۇرىسىگە ئېلىپ ، سۇدىكى ئۆزۈك كۆلەڭگىسىگە قاراپ قويدى ۋە ئۇزۇن چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ ئوسمىدىن قارايغان قاشلىرىنى يىمىرىپ قويدى ـ دە ، بەل پۇرمە كۆڭلىكىنىڭ بەللىرىنى تۇزەشتۇرۇپ ، ياغلىقىنى چېكىلەپ تاڭدى ، ئەڭ ئاخىرىدا ماڭا يەنە قايرىلىپ قارىدى :

— بىزنىڭ ئۆيگە تۇنۇگۈن ئەلچى كەلدى ، گۈڭشېنىڭ بىر كادىرىغا دەپ كەپتۇ . دادام قىزىمنىڭ بېشى باغلاقلىق دېگەن ئوخشايدۇ . باغلاقلىقمىكىن دېسەم ، يا سىزنىڭ ئەلچىڭىزنىڭ تايىنى يوق .

مەن يەنە گەپ قىلمىدىم ، چوكان مېنىڭ پەرۋاسىزلىقىمدىن رەنجىدى ئەتىمالىم ، ئەپكىشىنى لىڭشىتىپ يۇقىرىغا چىقىپ كەتتى .

چوكان كەتكەندىن كېيىن مەن ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلغاندەك يېنىكلەپ قالدىم . بۇ ساغلام بەدەن ، قاملاشقان چوكان نېمىشقا ماڭا باغلىنىپ قالغاندۇ ـ ھە ؟ پۇشكىنىڭ «پولتاۋ» داستانى

يادىمغا كەلدى . داستاندا كىنەز قىزنىڭ ئاتمىش نەچچە ياشلىق ئاتامانغا ئاشىق بولۇپ قالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن . ئەمدىلا يىگىرمە ياشتىن ئاشقان چوكان ئوتتۇز نەچچە ياشلىق ئادەمگە نېمىشقا قىزىقاندۇ - ھە ! مەن ئۆزۈمچىلا خاپا بولۇپ قالدىم .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! — ئىككى يىگىت چالغىلىرىنى مۇزىسىگە سېلىپ يېنىمغا كەلدى . مەن چالغا چىڭدىغلى كەلگەنلەر دەپ پەرۋا قىلماي مېڭىۋىدىم ، قاۋۇل ، يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدىكى يىگىت ماڭا قاراپ :

— توختاڭ ئاكا ، سىزگە گەپ بار ، — دېدى .

— خوش ! — مەن ھەيران بولدۇم ، ئىككى قاۋۇل يىگىت چىرايلىرى ئۆمسە ، جىددىيلەشكەن ، نېمە دېيىشىنى بىلمەي ماڭا قاراپ تۇراتتى .

— بىردەم ئولتۇرسىڭىز ئىكەن !

— مېنىڭ ۋاقتىم قىس .

— قىز - چوكانلارغا ئەجەب قىس ئەمەسكەنغۇ ؟ — دېدى گەپ قىلماي تۇرغىنى ھۆركىرەپ .

— نېمە دېمەكچىسەن ، ئۇكام ؟ — مېنىڭ ئاچچىقىم كەلدى .

— گەپنىڭ ئۇزۇنىنى قىلايلىمۇ ، قىسقىسىنى ؟

— قىسقىسىنى قىل ! — دېدىم مەن خاپا بولۇپ .

— ئۇنداق بولسا رىزۋاندىن قول ئۈزۈڭ ، تەلىيىڭىز بار ئىكەن ، بۇگۈن كۆڭلىڭىز تۇيدىمۇ ، ئوشۇق گەپ قىلماي ئۇنى يولغا سالدىڭىز ، سەللا قىڭغىر دەسسىگەن بولسىڭىز ، بۇگۈن ئىش باشقىچە بولاتتى ، — دېدى ئالدىراپ گەپ قىلغىنى قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ . مەن ئۇلارنىڭ نىيىتىنى چۈشەندىم - دە ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتىم .

— مېنىڭدىن ئەنسىرىگىنىڭلار ئارتۇقچە . چىشلەيدۇ دەپ قويىدىن قورققاندەكلا بىر ئىش ، رىزۋانگۈلمۇ ئۇ قىزنىڭ ئېتى ؟ مەن

ئومۇمەن قىز - چوكانلار توغرىسىدا بىر قېتىممۇ ئويلىغىنىم يوق !

ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈپ قويۇشتى ۋە خجالەت بولۇپ :

— ئۇنداق بولسا ياخشى ، ئەپەندى ، مۇنۇ ياقۇپ ئۇنىڭغا ئاشىق . ئۇنى ئالمىسا ، ئۆلۈپمۇ ۋالىدۇ دەڭە ، ئاڭلىساق رىزۋان سىزدىن تەمە قىلىپ يۈرگۈدەك ، قاغا جېنىدا ئۆز ئۇزۇقىدىن قىزغىنىدۇ ، ئەپەندى . ياقۇپ ئىككىمىز خېلىدىن بېرى سىزنىڭ پېيىڭىزدە . يوشۇرۇپ نېمە قىلايلى ، لېكىن سىزدىن ھېچ شەپە بولمىدى .

— مېنىڭ ئۆيلىنىش نىيىتىممۇ يوق . ناۋادا ، ئۆيلىنىشنى قارار قىلسام ، ماڭا باشقا لايىق تېپىلار ئىدى . ئۇكام ياقۇپ ، تەييارلىق قىل ، باش چۈشۈرگەڭنى ئۆزۈم قىلىپ بېرىمەن ! — دېدىم خۇشخۇيلۇق بىلەن .

شۇ كۈنىلا ئاتلىنىپ «بۆرە»نى ئىزدەپ تاغقا ماڭدىم . بىرنەچىدىن ، ياقۇپنىڭ ئىشىنى ئۇنىڭغا ئېيتماقچى ، ئىككىنچىدىن ، ھەممىدىنمۇ مۇھىمى ، مەن زۇلياينىڭكىگە بېرىپ كىچىك ئاپامنى كۆچۈرۈپ كېلىشىم ، يوشۇرۇپ قويغان قوليازمىلىرىم بىلەن كىتابلىرىمنى ئەكېلىشىم كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن «بۆرە»نىڭ ياردىمى كېرەك . ھازىر ئۇنى كۆرمەكمۇ تەس بولۇپ قالدى . ئۇ ئۇرۇمچىگە بېرىپ «ئاكتىپلار» يىغىندا مېنىڭ يېزىپ بەرگىنىم بويىچە يادلىۋالغىنىنى «دېكلاماتسىيە» قىپتۇ . ئۇنىڭ بۇ «دېكلاماتسىيە»سى (مەن شۇنداق ئاتىۋالدىم) ناھايىتىمۇ چوڭ داغدۇغا پەيدا قىپتۇ . گېزىتلەرگە ئۇنىڭ بۇ سۆزى تولۇق بېسىلدى . مەن بىرگە ئوننى قوشۇپ يېزىپ چىققان بۇ نەرسەمنى ئوقۇپ بېرىدە كۈلدۈم ، بېرىدە نومۇس قىلدىم ، بېرىدە ئازابلاندىم ، قاراپ تۇرۇپلا باشقىلارنى ئالدىدىم . لېكىن ، مۇشۇ ئالدىنىش ھېسابىغا ، ئۇلار مېنى ھىمايە قىلماقتا . يالغان ئېيتىشمۇ بىر ماھارەت ، قابىلىيەت ئوخشايدۇ ،

يالغان ھېسابىغا «بۆرە» يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتـ
لارغا ھەيئەت ، ۋەكىل بولالىدى ، مەنمۇ مانا ھۆرمەت ۋە ئىناۋەت
تېپىۋاتىمەن . گۈڭشي بىلەن ناھىيە مېنى ھەدەپ تالاشماقتا . گۈڭـ
شىدىن مېنى كاتىپ قىلىش ئۈچۈن نەچچە قېتىم ئۇقتۇرۇش ،
ئادەم كەلدى ، لېكىن مەن ئۇنىمىدىم . داۋۇت جۇرىنىڭ دېيىشـ
چە ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مەخسۇس ھۆججەت چىقىرىپ
مەندىن كەچۈرۈم سوراپ ، مېنى قايتىدىن خىزمەتكە تەقسىم قىلـ
ماقچىكەن ، لېكىن مەن ئەمدى ئۇنىمايمەن . مەن ئەمدى يالغانچىـ
لىق ھېسابىغا ئىناۋەت تېپىشنى رەت قىلىمەن . «بۆرە»گە سۆز
يېزىپ بەرگەنلىكىم مېنىڭ ۋىجدان ئالدىدا ئۆتكۈزگەن باشقا خاتاـ
لىقلىرىم قاتارىدا خاتىرەمنىڭ بىر بېتىدىن ئورۇن ئالسۇن . ھايات
خاتىرىسى ھەر ئادەمنىڭ ئۆز قولى بىلەن يېزىلىدىغان قىزىقارلىق
خاتىرە ، كۆركەم سۈرەت . ئۇ ئەلۋەتتە ھەر خىل — قىزىل ،
كۆك ، سېرىق ، قارا بويالغلار بىلەن گۈزەل بولالايدىغۇ ؟

«بۆرە»نى بۇك قارىغايلىق ئارىسىدىكى كىگىز ئۆيدە قىمىز
ئىچىپ ياتقان يېرىدىن تاپتىم . ئۇ ماش رەڭ شىم ـ تۇجۇركا
كىيگەن ، ئۆتۈك قونچىسىغا قامچىسىنى قىستۇرۇۋالغان ، قىزىل
كىتابلار سېلىنغان ماش رەڭ سومكىسىنى يانپاشلاپ ياتقاندىمۇ
بوينىدىن ئالمىغان . ئۇ بۇ كۆرۈنۈشى بىلەن ، بىرىنچى سىنىپقا
كىرىپ ھاياتنىڭ يېڭى بوسۇغىسىدا مەست بولغان بەختلىك گۆدەكـ
كە ئوخشايتتى .

— بۇگۈن چۈشكىچە ئادەم يىغدۇق . جانلىق ئۆگىنىپ ، جانـ
لىق ئىشلىتىش دولقۇنى قوزغىماق ئاسانمۇ ؟ ئەلا ئەپەندى ، ئۇرۇمـ
چىدە قۇربان تۇلۇم ، ئىسمايىل ھەسەن ، يەنە نى ـ نى نەمۇنچىلەر
بىلەن كۆرۈشتۇم ، قۇربان تۇلۇم قوللىرىمغا سۆيدى ، ئالىقانلىرىمـ
دىكى قاداقلارنى سىلاپ تۇرۇپ : «باتۇر ئىكەنلا ، يىگىت ، رۇسـ
تەمدەك قامەتلىرى ، بەرزۈدەك كۈچلىرى بار ئىكەن ، تاغ يۆتكەشتە

يۇگۇڭ بوۋاينى يېڭىپ قويىدىغان ئوخشايلا ! » دەپ چاقچاق قىلدى . مەنمۇ لايىقىدا : «ئەمما لېكىن سىلىگە يەتمەيمەن ، ئېشەك بىلەن بېيجىڭغا بارماق ئاسانمۇ ؟ سىلىمۇ پويىزنىڭ بۇقىسىدەك كۇچلۇك-كەنلا » دېدىم .

بىز ھەممىمىز كۇلۇشتۇق . ئۇ ئوڭدا يېتىپ ماڭا قارىدى :

— ھە ، بىر ئىشقا كەلدىڭمۇ ، ئەپەندى ؟

— تالاغا چىقساڭ ، ئىككى ئېغىز گەپىپىم بار ئىدى .

— دەۋەرمەمسەن ؟ — دېدى ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ، ئۇ ھازىر خېلىلا ئۆزگەرگەن . مەن يالغان دەپ يازغان ھېلىقى «ئىش ئىز» لىرى ئۇنىڭ نەزىرىدە ھازىر راستقا ئايلىنىپ قالغان ، باشقىلارنى ئۆز سۆزلىرىگە ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ يۈرۈپ ، ئۆزىمۇ ئىشىنىپ قالغان ئوخشايدۇ . ئۇنىڭ سۆزلىرىمۇ ئۆزگەرگەن ، ئۇ ھازىر ئادەتتىكى گەپلىرىگىمۇ كىتاب سۆزلىرى ، ئۇزۇندىلەرنى قوشۇپ سۆزلەيتتى . مۇئامىلىسىمۇ ھازىر بۇرۇنقىدەك سادىدا ، قو-پال ۋە سەمىمىي ئەمەس ، سۈنئىي ـ ياسالما ، باشقا ئادەمنىڭ چاپىنىدەك سىڭىشمىگەن ھالەتتە ئىدى . ئۇ تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ كىگىز ئۆي ئالدىدىكى قارىغاي كۆتىكى ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ، مې-نىڭ سۆزلىرىمنى ئاڭلىدى :

— ياقۇپ بىلەن رىزۋاننىڭ تويىنى ئۆزۈم قىلمەن ، ھە ، راست ، ساڭا دېمەپتىمەن ، ھېلىقى ئەپەندى ئاغىنەڭ يەنە بىر ھەپ-تىدىن كېيىن چىقىدۇ . زۇلياىنىڭكىگە مەن ئادەم ئەۋەتەي ، ئالدى-رىما ، سېنىڭ دۇشمەنلىرىڭنىڭ ئايىغى تىنجىدىمۇ ، ئۇقۇپراق ئىش قىلايلى . ئارۇپما ، ھېلىقى پاكىنەك ؟ شۇ چىقمەن دېگەن ، بىر ھەپتىدىن كېيىن بىر گەپ بولار ، — دېدى . مەن ئۇنىڭ گېپىگە كۆندۈم .

ئەتىسى داۋۇت مۇدىر ئۆزى كەلدى . مەن كاتىپ بولۇشنى رەت

قىلدىم ، لېكىن مەھەللىدىكى قېرى مۇئەللىمگە يارىدەملىشىپ بالـ
لارنى ئوقۇتقاچ تۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدىم . ئايلىق ئىش ھەققىم
يېگىرمە بەش يۈەن پۇل بىلەن ئون بەش گۇلۇك .

مۇھىمى ، مېنىڭ ئىشىم كۆڭۈللۈك ، يەنە ئون ـ ئون بەش
كۈندىن كېيىن بالىلارنى تەتىل قويۇپ بېرىمىز . مەھەللىدە بىرىنـ
چى سىنىپتىن ئوچىنچى سىنىپقىچە ئوقۇيدىغان جەمئىي قىرىق
ئىككى بالا بار . مەن بىرىنچى سىنىپنى تاللىۋالدىم . ئۇلارنىڭ
قوللىرىنى تۇتۇپ خەت يازدۇرۇش تولىمۇ كۆڭۈللۈك . مەن ئىش
ھەققى ئالمەن ، مۇھىم ئىشىم بار بىر پۇقرا . بۇ ماڭا خۇشاللىق .
كۈنىگە توققۇز ـ ئون سائەت كىتاب ئوقۇش ، يېزىش بىلەن بولـ
مەن . ئەرەب ـ پارس تىللىرى ئۆگىنىشنى مەشىق قىلىشتا ، ماڭا
مەكتەپ مۇدىرى ھەم ئوقۇتقۇچىسى بولغان ئاتمىش نەچچە ياشلىق
شەمشىدىن ئەپەندى ساۋاقداش بولۇۋالدى . ئۇ بۇرۇن دىنىي مەكـ
تەپتە ئوقۇغانىكەن ، 1945 ـ يىلىدىن باشلاپ باشلانغۇچ مەكتەپتە
مۇئەللىمچىلىك قىلىۋېتىپتۇ . ئۇ ھەر كۈنى كەچلىكى دېگۈدەك
مېنىڭ ياتقىمغا كىرىدۇ ـ دە :

— خاپا بولىسىڭىزمۇ كىرىمەن ، نېمىشقا دېگەندە ، بىلىم ئۆـ
گىنىشتە ئادەم دېگەن بۆرىدەك بۆسكەك بولمىسا بولمايدۇ . قېنى
باشقىسىنى قويۇڭ ، بۇگۈن «ھەببەتۇل ھەقايىق»نى ، ھە راستلا
سىز «ئەتەبەتۇل ھەققايىق» دېدىڭىز ـ ھە ! مەيلى شۇنداق بولـ
سۇن ، كۆچۈرۈۋېلىپ ئەجەب ياخشى قىپسىزكەن ـ دە ، ئاخشام
بەشىنچى بابنى تۇگەتتۇق ، ئاخىرىسىغا ئۆتەيلى ، — دېگەندەك
سۆزلەرنى قىلىدۇ ـ دە ، باداشقاننى قۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ كۆزەيـ
نىكىنى تارتىۋېلىپ ئوقۇشنى باشلايدۇ . مەن بەزىدە راستىنلا خاپا
بولىمەن ، چۈنكى مەن ئۆز پىلانىمدا ياكى خاتىرە ، ياكى خەنزۇ
تىلىدىكى تارىخىي كىتابلارنى كۆرىمەن ، ئۇ بولسا مېنى كلاسسىك

شېئىرلارنى ئوقۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ ، مەن نارازىلىقىمنى چاقچاق بىلەن بايان قىلىمەن :

— سىز قېرىغاندا يەنە قۇرئان يادلاشقا ئۆتكىنىڭىز تۇزۇك ، بۇ شېئىرلاردىن سىز نېمە پايدا تاپسىز ؟

— ئەبۇ ناسىر مۇھەممەت فارابى سەكسەن يېشىدا ۋاپات بولغان . ئۇ نۇرغۇن تىل بىلگەن ، ماتېماتىكا ، ئاستىرونومىيە ، تېبابەتچىلىك ، مۇزىكا قاتارلىق بىلىملەرنى پۇختا بىلگەن ، پەنىي بىلىملەر ئۇنىڭ نامىنى بۇ دۇنيادا ئۆلمەس قىلىپ قالدۇردى . ئەپەندى ، نېمىدەپ يۇرىسىز تېخى ، نەۋائى قىرىقتىن ئاشقاندا ئىجادىيەت ئۇچۇن ئىستىقامەتتە ئولتۇرغان بولسا ، مەن يەتمىش يېشىمدا ئولتۇرمەن . مەن ئۆلگەندىن كېيىن تېخى مەن يازغان «خەمسە»نى نەچچە كېچە ئولتۇرۇپ كۆچۇرىسىز ! — دەيتتى ئۇ .

شەمشىدىن ئاكا مېنى ھۆرمەت قىلاتتى . ئۇنىڭ تەشۋىقاتى ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپمۇ بەردى . بەزىدە يېزىدىكى تارىخ ، تىل ۋە ئىجادىيەت خۇمارلىرى ياتقىمغا توپلىنىپ كىرىۋالاتتى ـ دە ، يېرىم كېچىگىچە مېنى ئاۋارە قىلاتتى . بەزىدە ھەتتا يىراق گۇڭشېلاردىن زىيالىيلار ، موللىلار ، ھەتتا يېزا سازەندىلىرىمۇ كېلىپ پاراڭلىشاتتى . مەن ئۇلارغا سەرپ قىلىنغان ۋاقتىمنىڭ ئورنىنى نۇرغۇن ئۇيقۇ ۋە دەم ئېلىشلىرىمنى قۇربان قىلىپ ئارانلا تولدۇراتتىم .

— سىزگە ئەتە ياكى ئۆگۈنلۈككە بىر مېھمان كېلىدۇ ، — دېدى ئۇ يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇۋېتىپ ، — كىم دېمەمسىز ؟ سىيىت تارىخچى ، شېئىرمۇ يازىدۇ ، ئىسمى پازىل موللا ، سىزنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ ، دېمەك ، بىزنىڭ ئارىمىزغا بىر يۇلتۇز ئېقىپ چۈشۈپتۇ ـ دە ، بىزنىڭ بۇ كاككۇك ، بۇلبۇللارغىلا ماكان بولۇپ كەلگەن بېغىمىزغا بۇلبۇلگويا كېلىپ قونۇپتۇ ـ ھە ! يول راسكار ـ

لىقىنى پۈتكۈزۈپ ئەلۋەتتە بارىمەن ، دېدى ، قورقماڭ ، خېرىدار-لىقىنى مەن ئۇستۇمگە ئالىمەن ! — دېدى قاقاقلاپ كۈلۈپ .

— سىز مېنى ئازراق تەشۋىق قىلسىڭىز ، ئاكا ، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا رەسمىي ئىلتىماس قىلىپ ، — بىز خاتىرجەم مۇئەل-لىمچىلىك قىلساق دەيمەن .

— بەللى ، بەللى ! — دېدى بوۋاي خاپا بولۇپ ، — مەن ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقىلى بۇ يىل يىگىرمە ئالتە يىل بوپتۇ ، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئون يىللىق خەلپەتچىلىكىم قوشۇلسا ، ئوتتۇز ئالتە يىل دېگەن سۆز . مۇشۇ يېرىم ئەر ئۆمرۈم ئىچىدە بىھۇدە ئادەم ماختىماپتىمەن ، ئەمما ماختىغۇم كەلگەندە ، مەن بىر مەددىاھقا ئايلىنىمەن . مەددىاھنى نەسىھەت بىلەن مەددىاھلىقتىن تايدۇرغىلى بولامدۇ ؟ ئەپەندى ، ئۆمرىمىز ئاز قالدى ، سىلەرنى ماختاپ بولسا-مۇ خۇش بولۇۋالايلى ، بۇنىڭغا چەك قويمىسىڭىز ئىكەن .

ئۇنىڭ بىر تالمۇ ئاق كىرمىگەن كۆتمەك بۇرۇتلىرى تىترە-دى ، قويۇق قارا قاشلىرى ئاستىدىكى خۇمار كۆزلىرىدىن نارازە-لىق بەلگىلىرى بىلىندى . ئۇ ئورنىدىن تۇردى ۋە قوينىدىن سارغە-يىپ كەتكەن ۋەرەقنى چىقاردى .

— مانا قارالڭ ، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مېنى ھۈسەينىلەر مەكتىپىگە مۇدىرلىققا تەينىلىگەن بۇيرۇقى ، ئوقۇپ كۆرۈڭ ! — دېدى . مەن ۋالىي مەھكىمە مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بۇيرۇقىنى ئوقۇ-دۇم . بۇيرۇقنىڭ ئاستىغا مۇنداق سۆزلەر شاپىگراف قىلىپ ئېلىنغانىدى :

«كىشىلىك جەمئىيىتىدە ، ئوقۇتقۇچىنىڭ مېھنىتىدىن پە-خىرلىكرەك مېھنەت يوقتۇر . چۈنكى ئالىم ، مۇھەندىس ، يازغۇ-چى ، قوماندان ، جەمئىيەت — دۆلەت ئەربابلىرى ۋە باشقىلارنىڭ

ھەممىسى ئوقۇتقۇچى مېھنىتىنىڭ مەھسۇلىدۇر .①

ئەخمەتجان قاسىمى

«1949 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى»

مەن بۇڭايغا قارىدىم ، ئۇنىڭ مەقسىتىنى ياخشى چۈشىنەلمەگەنىدىم . بۇڭاي كۈلۈمسىرىدى ـ دە ، ڭەرەقىنى ئېلىۋېلىپ :

— سىز بىزدەكلەرنىڭ مەھسۇلى . بىلەمسىز ؟ قايسىبىر دېھقان ئۆزىنىڭ ئوخشىغان ئاشلىقى بىلەن ماختانمايدۇ ؟ قايسى باغۋەن مېۋىلىرى بىلەن ، قوغۇنچى ئۆزىنىڭ ئابناۋاتلىرى بىلەن ، ناۋاي ئۆزىنىڭ شىرمەننانلىرى بىلەن ماختانمايدىكەن ؟... لېكىن ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن ماختىنىشى ئاز بولۇۋاتىدۇ ، ناھايىتى ئاز بولۇۋاتىدۇ ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئازىيىۋاتىدۇ . مەن نېمىشقا خۇشال ؟ سىزدەكلەر قانچە كۆپ چىقسا ، بىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھۆرمىتى شۇنچە زور بولىدۇ . سىز مېنىڭ ئاغزىمنى نەسىھەت بىلەن ياپالمايسىز ، مەن سىزنى تېخى گېزىت ـ ژۇرناللاردا شېئىر يېزىپ ماختايمەن ! — دېدى .

— ئەرزىمەيدۇ ! — دېدىم مەن شەمشىدىن ئەپەندىنىڭ ئوقۇتقۇچى ئۇچۇن شۇنچە سەكپارە بولغىنىغا ھۆرمەت بىلدۇرۇپ ، — مېنى بۇنچىلا تەشۋىق قىلىشقا ئەرزىمەيدۇ ، ھېچ تۆھپەم يوق !

— ياخشى ئۇرۇق ، مۇنبەت يەر تەييار ، ئەمدىكى گەپ ، ۋاقتىدا سۇ بېرىپ ، پەرۋىش قىلىشتا . مېنىڭ كۆزۈمگە ئىلىم ـ پەننىڭ بولۇق مېۋىسى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ !

— ئۇمىد قىلغىنىڭىزغا رەھمەت . مېنىڭ بۇ ئۇمىدنى ئاقلىشىم ناتايىن .

— يوقسۇ ، بۇ سىزنىڭ ئەيىبىڭىز ! — دېدى بۇڭاي ، — مەن

① بۇيرۇق ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىنغان .

چېغىمدا «خەمسە» قالدۇرىمەن دەپ ئۇمىد قىلمەنۇ ، سىززە ، كۆرۈنۈپ تۇرغان مۆجىزىنى ئىنكار قىلماقچى تېخى .

شۇنداق قىلىپ مېنىڭ قايغۇلۇق ، چۈشكۈن ھاياتىم خۇشال-لىق ۋە ئۇمىد - ئارزۇ بىلەن يېنە يېڭى مەزمۇنلارغا ئېرىشتى . ھەر كۈنى سەھەر ئورنۇمدىن تۇرىمەن - دە ، ئەتىگەنلىك مەشغۇلا-تىمنى باشلايمەن . پادا كالا مەھەللە ئوتتۇرىسىدىكى سەينا‌غا توپلا-غۇچە باغلارنى ، بۇلاق بويلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ چەت ئەل تىلى يادلايمەن . مۇشۇ يېزىنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە ، مەنمۇ ۋاقىتنى ئە-گىلىۋالدىم . ئەزەن بىلەن تەڭ ئورنۇمدىن تۇرىمەن ، سوغۇق بۇلاق سۈيىدە يۇيۇنىمەن - دە ، ئۆيۈمنىڭ كەينىدىكى ياپيېشىل ئېدىرلىق-تا يۈگۈرىمەن . ئوبدان تەرلىگەندىن كېيىن ئۆز ئىرادەمنى چىڭ-تىش ئۈچۈن سايغا چۈشۈپ تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ، بۇزغۇن ياساپ ئېقىۋاتقان شوخ تاغ سۈيىگە چۆمۈلىمەن . يەڭگىل ، خۇش كەيپ بولۇپ ئۆيۈمگە كېلىمەن - دە ، بۆرىنىڭ بالىلىرى ئەكىرىپ قويغان بىر ئاپقۇر ئىسسىق سۈتكە توقاچ چىلاپ ، راھەتلىنىپ ئوزۇقلىنىمەن . ئەزالار شاما چاينىشىپ ئىشقا ماڭغاندا ، يېزا بالە-لىرى مەكتەپلىرىگە ماڭىدۇ . مەن بۇ چاغقىچە بەش سائەت بەخۇ-دۇك ئىشلەيمەن .

مېنىڭ كۈنلىرىم كۆڭۈللۈك ، تەرتىپلىك ئۆتۈۋاتقان كۈنلەر-نىڭ بىرىدە ، ئېشەك ھارۋا بىلەن ئارۇپ ، تاش ئىككىسى بۇ تاغ باغرىدىكى كىچىككىنە يېزىنى ئىزدەپ - سوراپ تېپىپ چىقىپتۇ .

مەن دوستلىرىم بىلەن قايتا - قايتا قۇچاقلاشتىم .

— قېينىلىپسىلەر ، — دېدىم مەن قۇلاقلىرى سولاشقان كاۋا يوپۇرمىقىدەك سالپىيىپ ، تۇكلىرى تەتۇر ئۆرۈلۈپ ، تىنماي ئە-چىنى سوقۇۋاتقان ئېشەكنىڭ تۆشۈكىنى بوشتۇۋېتىپ ، — قارا ، ماۋۇ بىچارە ئېشەكنى !

— نېمىسى بىچارە ، بۇ ئۆلۈمتۇكنىڭ ! — دېدى تاش ئاچچىق

بىلەن ئېشەكنىڭ قورسىقىغا تېپىپ ، — ئۇ بىزنى سۆرىمىدى ، ئارۇپ ئىككىمىز ئۇنى بۇ تاغ تۆپىسىگە سۆرەپ ئاچىقتۇق . دوغاپ قىل ، بۇ ھارامنى بىزگە قويۇپ بەرگىن .

«بۆرە»نىڭ بالىلىرى بىرەمدىلا مۇزدەك بۇلاق سۇيى بىلەن سۇزمە تەييار قىلدى . دوستلىرىم دوغاپ ئىچىپ قىزغايدى ـ دە ، ئۇخلاپ قېلىشتى . مەن ئۇلارنىڭ ئاياغ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ سوغۇق سۇدا پۇتلىرىنى ، پايپاقلىرىنى زوق بىلەن يۇدۇم . ئۇلار پادا كالا قايتقاندا ، قازاندىكى پاخلان گۆشى پىشىپ مەي بولۇپ كەتكەندە ئويغاندى . بىز سورۇن تۈزدۇق .

ئۇلار قەغەز يەشكىلىرىدىن توقاچ ، ئاق ئۆرۈك ، ستىلوي ، كارتۇشكا ئالمىلىرى ، پەمىدۇر ـ لازا (بۇ نەرسىلەر تاغلىق رايوندا ئەتىۋارلىق) ، تۇنكە قاچىدا ئەلا سورتلۇق ھاراق قاتارلىق سوۋغىلىرىنى چىقىرىشتى . مەن پاقلان گۆشى بىلەن خام قايماق ، سۇزمە ، سىرىقمايغا ئوخشاش (چارۋا مەھسۇلاتلىرى)نى داستىخانغا قويدۇم .

— ئوھوي ، — دېدى تاش ، — ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن بېرىقى ئۆتنە ـ يېرىم زىياپەتلەرنى بىراقلا تۈگىتىۋالىدىغان بولدۇق ـ دە !

مەن ئوتتۇرا پىيالە ھاراقنى كۆتۈردۈم ـ دە ، دوستلىرىمغا قارىدىم : تاش ئورۇقلىغان ، كۆز قۇيرۇقلىرىغا قورۇق چۈشكەن ، بۇرنى ئورۇقلۇقتىن قىڭراققا ئوخشاپ ، كۆزلىرى چوڭقۇر «گوداك» ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغان بىچارە ، جاپاكەش ھالەتتە كۆرۈندى . ئۇنىڭ خاندىندىن تىكىلگەن كۇل رەڭ چاپىنىنىڭ ياقىسىغا بىر ئۇستا قول ئەپچىل ياماق سالغان .

— تۇرمىدە نەچچە ئاي ياتتىڭ ، ئاداش ؟

— تۆت ئاي ، ئون ئىككى كۈن .

— دەرسىڭ ئېغىرمۇ ؟

— يىگىرمە ئىككى سائەت دەرس ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بالا بەش

دېگىنە ، — دېدى تاش كۆزلىرىنى چىملدىتىپ ، — قۇنقۇزۇش پۇلىغا قول سوزۇپ قالماي دەپ كىشى بېشىغا سەككىز - توققۇز سومدىن كېلىدىغان پۇل بىلەن كۇنلەرنى ئالداپ - سالداپ ئۆتكۇزىدىغان گەپ ، ئاداش . قېنى ، ئادەمنى تولا چاكىلاتماي يۇتقىن - دە ، بىزگىمۇ قۇي .

مەن ئىچتىم - دە ، پىيالىنى ئارۇپقا سۇندۇم .

— ئارۇپ ئاداش ، سەنغۇ تۇرمىگە كىرمىدىڭ ، ئىقتىسادىڭمۇ ياخشى . لېكىنزە ، بىزنىڭ دەردىمىزنى تولا تارتتىڭ جۇمۇ .

— مەن تارتمىسام ، كىم تارتىدۇ ، — دېدى ئارۇپ قارىداپ قورۇلۇپ قالغان كۆرۈمسىز يۈزىدىكى بىردىنبىر «بايلىقى» ھېسابلىنىدىغان دۇگىلەك ، قارا كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ، — بىرىڭلارنىڭ ئايالى ، بىرىڭلارنىڭ بالىسى ، بىرىڭلارنىڭ ئۆلۈكى ، يەنە بىرىڭلارنىڭ ئىز - دېرىكى ، سوراق - ھەيۋىسى ھەممىسىلا ماڭا قالغان تۇرسا ، سىلەر ئوتتىڭ ئىچىدە كۆيگەن بولساڭلار ، مەن ئوتتىڭ تېشىدا كۆيدۇم . مانا ئىككى يىل بولدى ، ئوسمانىڭ ئۇچ بالىسى بىزنىڭكىدە . ئوسمان تۇرمىدىن قاچقان ، زۇلخۇمار ئۇنى ئىزدەپ چىقىپ كەتكەن . ئوسمانىڭ قېرى ئاتا - ئانىسىنىڭ نەۋرىلىرىنى تۇگۈل ئۆزىنىمۇ باققۇچىلىكى يوق ، ئۆگزىسىنىڭ قارى ، ھويلىسىنى تازىلاش ، ئۇزۇملىرىنى باراڭغا ئېلىش - كۆمۈش ، ئۇن - كۆمۈرلىرىنى ئەكېلىشكە ئوخشاش ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئۈستۈمدە . ئۆمەر ئەپەندىمۇ رازىيەنىڭ بالىسى بىلەن يالغۇزلا قالدى ، ئۇنىڭمۇ ھالىدىن خەۋەر ئالمەن . ھەي ، ئىش تولا ، ئاداش ئەلا . مانا تاش ئىككىمىز مىڭ تەسلىكتە دەرسلىرىمىزنى باشقىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ ، ئۇچ كۇنلۇك رۇخسەت ئېلىپ بۇ ياققا چىقتۇق . ئىككى كۇن يولغا كەتتى . ئەتە بىر كۇن قالدى ، يول ماڭمىزمۇ ، سەن بىلەن بىللە بولمىزمۇ ؟ قېنى ئەمىسە ، ئىچتۇق .

— ھەقىقىي نەمۇنىچى دەپ مۇشۇ ئارۇپنى دېسە بولىدۇ ، — دېدى تاش بىر پىيالە ھاراقنىڭ كۇچى بىلەن پوكاندەك قىزىرىپ ، — مەنمۇ خوتۇن بىلەن بەش بالىنى تاشلاپ ، مۇشۇ ئارۇپقا ئىشەنچ قىلىپ تۇرمىگە خاتىرجەم كىرىۋەردىم ـ دە ! ھەر قېتىم باھالاش بولغاندا ، ئارۇپنىڭ نەمۇنىچىلىقىغا ھەممە ئىشى توشىدۇ . سىنىپنىڭ دەرس ئۆزلەشتۇرۇشىمۇ توقسان پىرسەنتتىن چۈشمەيدۇ ، ھەممە جەھەتتە پۈتۈن شەھەر ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئالدى ، لېكىن ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى بۇنىڭغا بىر بالا بولدى . ساۋۇتوفنى ، نادىروفنى ئۆز قولى بىلەن دەپنە قىلغانلىقى ، ھېلىقى ھاشىرنىڭ خېتىنى ئاچىققان رەخمەتجان دېگەن بالىنىڭ جەسىتىنى ئاتا ـ ئانىسىغا تاپشۇرغانلىقى ، ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم تۇرمىگە غىزا ، كىيىم ـ كېچەك توشۇپ تۇرىدىغانلىقى ، ھاشىر بىلەن سېنىڭ ئۇنىڭكىدە بولغانلىرىڭلار ، ئوسمانىنىڭ بالىلىرى··· بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ پېشانىسىدىن كەتمەيدۇ ، ئاداش ، قويغىنا ، ناخشا ئېيتايلى ، ھېچبولمىسا ، بىرەر دومبىرا بولسىمۇ تېپىلار ، ناخشاڭىنى ئۆزۈڭدىنمۇ تولاراق سېغىندىم ، ئاداش .

— ئۇنداق بولسا ، ئاۋۋال غىزالىنايلى . ماۋۇ بىر پىيالە ، غىزا يېيىش ئۈچۈن ، قالغىنى بىرئازدىن كېيىن ، بۇ يەردە مېنىڭمۇ ئۇلپەتلىرىم بار . ھېلىقى سىلەرنى «ئىتنىڭ بالىسى» دەپ تىللىغان شۇجىنى بىلەمسىلەر ؟

— بىلمەمدىغان ، شەھەردە پۈتۈن مەكتەپلەر ئۇنىڭ نۇتۇقلىرىدىن زىلزىلىگە كەلدى . ئەمدى مۇنۇ داستىخاندا ئۇنىڭ لېكسىيەسىنى ئاڭلاش نېسىپ بولىدىكەن ـ دە ، — دېدى تاش كۇلۇپ .

— ياق ، ئۇ داستىخاندا راستىنلا بۆرىگە ئايلىنىدۇ . سىياسەتتىن ، خىزمەتتىن سۆز قىلمايدۇ . قارىماققا قىيىقزىلدەك كۆرۈنگىنى بىلەن ، تازا ئارىلاشساڭ ، ئۇ بىر تۈپتۈز ، راستچىل ، تېخى ھېسسىياتچان ئادەم .

— ئۇنداق بولسا ، چاقىر ! — دېدى ئارۇپ خۇشال بولۇپ ، — ناخشا ، لەتىپە ، كۆڭۈل ئاچىدىغان گەپلەر بولسۇن ، باشقىسىدىن كۆڭۈل ئايىنىيدىغان بولۇپ قالدى .

— ئۇنى چاقىرىشنىڭ ھاجىتى يوق ، ئۇ شۇ تاپتا چوقۇم تاغدىن قوي ، قىمىز ئەكېلىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ بالىلىرى ئاللىقاچان خەۋەر يەتكۈزدى . ئەمدى سىلەر مېنىڭ ئۆيۈمدە مېھمان بولالمايسىلەر . مېنىڭ ھەم قارشى ئېلىش ، ھەم ئۇزىتىش زىياپىتىم مۇشۇ . ئەمدى بۇ يېزىدا ئۆي بېسىپ قوي سويۇلىدۇ ، ھەممىلا ئۆيدە مېھمان بولىسىلەر . بولمىسا ، مەن تاپا ـ تەنگە قالىمەن .

— ئاپلا ، مۇنداقلىقىنى بىلگەن بولسام ، بەش بالامنى ئالغاچ چىقاتتىمكەن ، — دېدى تاش چاقچاق قىلىپ ، — بىچارىلەرنىڭ ئۇچەيلىرى مايسىراپ ، ئەسكى ھارۇنىڭ چاقىدەك قاغجىراپ كەتتى .

بىز تېخى غىزالىنىپ بولماي تۇرۇپلا ، تالادىن تۇردى بۆرىنىڭ تاغدىن تاش غۇلىغاندەك ھەيۋەتلىك ئاڭلىنىدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى .

— ئىتنىڭ بالىلىرى ، شەھەردىن مۇشۇ تەخەي بىلەن قانداق چىققانسەن ؟ پاھ ، بۇ ئېشەكنىڭ ھاسىرىشىنى ، بىر ئايىسز ئۆرە بولالمايدۇ بۇ كۆتۈرەلىمە ، بىر ئاتقا زىيان بوپتۇ ـ دە ، ھا... ھا... ھا... !

بىز ھەممىمىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۈلۈشتۇق .

ئۇنىڭ يوغان ، مەردانە گەۋدىسى تاپسىدا پەيدا بولدى :

— سالام ، قوتۇر ئېشەكنىڭ چوملىرى ! — دېدى ئۇ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ، — يېتىشلىرىنى قارىمامدىغان ، ئېشىكىكىلاردىن ئۆگەنگەن ئوخشىمامسىلەر !

— ھە ، تاغنىڭ ئاچ بۆرىسىدىن ئۆگەندۇق ، جىق يەۋېتىپ سىكىدۇرەلمەي ياتتۇق ، — دېدى تاشمۇ لايىقىدا چاقچاق قىلىپ .

بىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن كۆرۈشتۇق .

— قېنى ، بىزنىڭكىگە يۆتكىلەيلى ، — دېدى «بۆرە» بىزنى ئالدىرىتىپ ، — ھازىر داۋۇت جۇرىندىن تېلېفون كەلدى ، ئۇرۇمچىدىن بىر چوڭ باشلىق بىزنىڭ گۇڭشېغا كېپتۇ . بۇگۈن كەچ مېنىڭكىدە مېھمان بولغۇدەك ، ئوبلاستتىن ، ناھىيىدىن قوشۇلغاندىلىرىمۇ بارەك .

— ئۇنداق بولسا ، بىزگە رۇخسەت قىل ، ئاكا ! — دېدىم مەن ئۇنىڭغا يېلىنىپ ، — مېھمانلىرىم ئەتە كېتىدۇ ، بىر كېچە مۇڭدىشىۋالايلى .

— نېمە ، نەگە كېتىدۇ ؟ ھازىرلا بۇلارنىڭ ئاۋۇ قوتۇر ئېشىكىنى سايغا دومىلاتقۇزۇۋېتىمەن . شەھەر تەرەپكە پىيادە ماڭسا ، پۇتۇن يوللارغا مىنىڭ قويىمەن . سەن ئەپەندى ، مېھمانلىرىڭنى رەنجىتمەيمەن دېسەڭ ، تولا ۋالاقلىماي ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ ، بولمىسا ، ھېلى بېكار ، دىۋانىنىڭ خۇرجۇنىدەك مۇرەمگە سېلىپ ئېلىپ ماڭىمەن .

بىز ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدۇق .

... خاتىرەمنى «لېكىن» بىلەن باشلايمەن ، بىزنىڭ بارلىق خۇشاللىقلىرىمىز بىردىنلا يوققا چىقتى . مەن ئۇرۇمچىدىن كەلگەن چوڭ باشلىقنىڭ ، ھېلىقى مەن ئۆيىدىن قاچقان باشلىق يەنى «خوجايىن» ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭغا ئوبلاستتىن قوشۇلغان كىشى نەق رەقىپىنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي ، مەن ھاياتىمدا رەقىپىنى قايتا كۆرۈشنى ، ئۇنىڭ يالپا قاپاقلىرى ئاستىدىكى زەھەر ياغدىغان كۆزلىرىدىن شادلىق كۈلكىسى چاقنىتىپ ، قوللىرىمنى خۇددى كونا دوستۇمدەك تۇتۇپ يەنە بىر قولىنى مۇرەمگە قويۇپ ئەتراپتىكىلەرگە :

— ئەڭ ، ئەڭ ، يېقىن دوستۇم ! — دەپ تونۇشتۇرۇشنى ئاڭلاپ جىمجىت تۇرۇشنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەن .

«خوجايىن» مېنىڭ قوللىرىمنى چىڭ سىقىپ :

— هه ، قاچقۇن ، مەن تېخى سېنى يەر شارىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتتىمىكىن دېسەم ، ئارانلا مۇشۇ يەرگە كەلدىڭمۇ ؟ يەتتە كېچە ـ كۈندۈز قېچىپمۇ دۈشمەنلىك ئالقىنىدىن قېچىپ چىقالمىغان ھېلىقى بىچارە بالىدەك ئىش قىپسەن . بۇ يەر مېنىڭ ئالقىنىمنىڭ ئىچى . هه ، ئەمدى ماڭا نېمە دەيسەن ؟ كاتتىپ بولامسەن ياكى تۇرمىگە كىرەمسەن ؟ — دېگەن چاقچىقى مېنى خىجىل قىلغان ، نومۇس قىلدۇرغان بولسا ، رەقىبىنىڭ :

— ئەلانى ئىزدەپ پۈتۈن جۇڭگوغا ئېلان تارقاتتۇق . بۇ بىكار ـ لا قاچقان . مەن ئۇنى جان تىكىپ قوغدايتتىم . ئۇنىڭ ئۈستىدىكى تۆھمەت ـ ئىللەتنىمۇ مەن ئۆزۈم رەت قىلىپ ، ئۇنى ئاقلىدىم ، — دېيىشلىرى مېنى غەزەپتىن يېرىلغۇدەك ھالغا كەل ـ تۈردى .

— ئاۋۇنى تالاغا ئاچقىپ ، راسا پۇخادىن چىققۇچە ئۇرمايلە ـ مۇ ؟ — دېدى تاشپولات ئىككى پىيالە ئىچكەندىن كېيىن قۇلىقىمغا پىچىرلاپ .

— ئەخمەقلىق قىلما ، — دېدىم مەن لەنجۇدا رەقىبنى ئۇرۇپ تارتقان زىيانلىرىمنى دەرھال ئېسىمگە ئېلىپ ، — ئۇنىڭغا قاراپ ئالىيىشنىڭ ئورنىغا قاقاقلاپ كۈلگەن بولساق ياخشى بولاتتى . لېكىن ئەجەب خامكەنمىز ، يالغان كۈلۈشنى ئۆگەنمىگەنكەنمىز .

— ها... ها... ها... ! — تاشپولات تۇيۇقسىز شۇنداق قاتتىق كۈلدىكى ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ «خوجايىن» ، «بۆرە» ، ئاندىن كې ـ يىن ئۆيدىكى يىگىرمىدەك ئادەمدىن رەقىپ بىلەن ئارۇپتىن باشقا ھەممىمزلا قاقاقلىشىپ كۈلۈشتۇق . مەن رەقىپكە قارىدىم . ئۇ تۆمۈردەك قارىيىپ ، يالغان ھىجىيىشقىمۇ ماسلاشمايۋاتقان كۆكۈچ لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ ، بىئارام بولۇپ ئولتۇرماقتا ئىدى . مەن ئۇلاشتۇرۇپلا چاقچاق باشلىدىم .

— ئاڭلىمايلا كۈلدۈڭلار ، مەن تاشپولاتنىڭ كۈس ـ كۈس

گېپىنى تەرجىمە قىلىپ بېرەي . ئۇ ئېشىكىمىزنى راستىنلا بۆرە يېگەن بولسىدى ، شۇ باھانە بىلەن بىر توي ئويۇشالساق دەپ كۆلۈۋاتىدۇ .

مەستلەر بۇ گەپكىمۇ كۆلۈشتى . ئۆيدىكىلەر ھازىر كۆلكىدىن باشقىنى بىلمەيدۇ ، «ھۇ ، ئاۋۇنى !» دەپ قويسىمۇ كۆلىدۇ . «بۆرە»نىڭ ئاغزى ئېچىلدى :

— مۇنۇ ئەلا ئەپەندى ، ئاتىنىڭ ئوسۇرۇقىنىمۇ تەرجىمە قىلالايدىكەن !

— ۋايت !

— بۆرىنىڭ ھۆۋلىشىنىمۇ تەرجىمە قىلار .

— ۋايت !

— بۇ ئاسان ، بۆرىنىڭ ھۆۋلىغىنى ، چىدىماستىن يىغلىغىنى !

— ئانداق بولسا ، بۇگۈنلا كېتەيلى رەقىپ ئۇكام ، ئىككىلا قوينى يېسەك ، تۇردى «قاسقىر ئاۋۇز» ئۆلۈۋالىدىغان ئوخشايدۇ !

— ۋايت ، ھا... ھا... ھا... !

مەن پات ـ پات رەقىپكە قاراپ قويىمەن . ئۇ قارىيىپ ـ تاتىرىپ تەستە يالغان ھېجىيىپ ، گۈمانخورلۇق ، ئەندىشە ئىچىدە ئازابلانماقتا . ئۇ «خوجايىن»نىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغانلىقى بىلەن قەددىنى رۇسلىۋالدى ـ دە ، چاقچاققا ئارىلاشماقچى بولدى .

— تۇردى «قاسقىر ئاۋۇز» دېدىڭىزما ؟ پاھ ، قورقماي بۆرىنىڭ ئۇۋىسىدا مېھمان بولغىنىمىزنى ـ ھە ؟

— بۆرىنىڭ قورققۇدەك نېمىسى بار ؟ — دېدى تاشپولات دەرھال ، — قورقۇشقا توغرا كەلسە ، ماراپ چىشلەيدىغان ئىتتىن قورقسا بولىدۇ !

— ھا... ھا... ھا... ! — بىزنىڭ ئاروپ تۈيۈقسىزلا ئارقىسىغا ئۆزىنى تاشلاپ ، — ئاپىرىن ، تاش ، ئاپىرىن ! — دەپ كۆلۈشكە

باشلىۋىدى ، يەنە پۈتۈن ئۆيدىكىلەر ھېچنېمىنى چۈشەنمەي كۈلدى .

— ئەلا ، دۇتار چال ، ناخشا ئېيت ! — دېدى ئۇزاق كۈلكىدىن كېيىن «خوجايىن» مېنى يېنىغا تارتىپ ، — بىلەمسىز ، رەقىپ ئۇكام ، بۇ سېپىق زىيالىينىڭ ئادەمگە ھۇزۇر بېرىدىغان ھۇنەرلىرى كۆپ !

— بىلمەمدىغان ! — دېدى رەقىپ ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇپ ، مىدىرلاپ - كۆتۈرۈلۈپ قويۇپ ، — يولدا كەلگۈچە سىزگە پارىڭىنى قىلىپ بەردىمغۇ ، مېنىڭ ئەڭ ، ئەڭ يېقىن سىردىشىم . راستىنى ئېيتسام ، بىزنىڭ غۇرۇرىمىز ، ئىپتىخارىمىز ، يۇلتۇزىمىز مانا مۇشۇ ئەلا . سىز بۇنى قېيىن شارائىتلاردا ساقلىدىڭىز ، خەلقىمىز سىزدىن مىننەتدار ، مەن ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا ۋاكالىتەن سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن . مىننەتدارلىقىمىزنىڭ بەلگىسى — مۇشۇ بىر رومكا هاراقنى سىزگە تۇتاي ، لېۋىڭىزنى تەككۈزۈپلا قويسىڭىز ، بېشىم ئاسمانغا تاقىشىدۇ ، ئاكا !

دۇتار سازلاۋاتقان قوللىرىم ئىختىيارسىز تىترىدى ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇمدا غەزەپ - نەپرەت بىلەن قاينىغان قېنىم مېنى كۈشكۈرتمەكتە : «پەيت كەلدى ، ئاغزىغا ئۇر !» دېمەكتە ، لېكىن مەن بۇنداق قىلالمايمەن . نېمىشقا هاشىردەك قايتماس ، قەيسەر بولۇپ يارالمىغاندىمەن ؟ !

— مە ، قاچاق ! — دېدى «خوجايىن» ماڭا هاراق سۇنۇپ ، — خۇشاللىق ئۈچۈن ئىچ ، نېمىگە تۇرۇلسەن ؟ مەن ھەممىنى بىلىمەن ، سېنىمۇ ، دوستلىرىڭنىمۇ ياخشى بىلىمەن . ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ ، مەن تۇرۇلمەيمەنۇ ، ھېچنېمىنى بىلمەي تۇرۇپ ، سەن نېمىگە تۇرۇلسەن ؟

«خوجايىن»نىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم . ئۇنىڭ «دوستلىرىڭ» دېگەن سۆزىنى ئالاهىدە تەلەپپۇزدا ئېيتىشى ، قەلبىمدىكى نەپرەتنىن هۇرپەيگەن قارا بۇلۇتلارنى تارقىتىۋەتتى .

مەن ئۆزۈم يازغان شېئىرلىرىمنى ئوشاق مۇقامىغا سېلىپ ئېيتىشقا باشلىدىم . ناخشام يۇرىكىمنى تىترەتمەكتە ، دۇتارىمنىڭ مۇڭلۇق تارى قەلبىمنىڭ قاتلام ـ قاتلاملىرىدىكى پىغانلىرىمنى ، پاتقاقتا چەيلەنگەن گۈل دەستىسىگە ئايلانغان ئۈمىد ـ ئارزۇلىرىمـ نى بايان قىلماقتا . مېنىڭ شېئىرىمنىڭ ئالدىنقى كۇپلېتى مۇنداق باشلاندى :

چاراكى بۇلبۇلى ئەردىم تىلسم داغلاندى نەچارە ،
سامادا شادلىنار ئەردىم ، قانات باغلاندى نەچارە ؟
خازانلار تۆكتى گۈلباغىم ، قۇيۇنلار ھۇۋلىشار ئاندا ،
قۇرۇپ فىردەۋسى ـ گۈلشەنىم تامام زاغلاندى نەچارە ؟

3

ماڭا بىرنەچچە پارچە خەت بىلەن ئەسلەشكە ئەرزىيدىغان خاتىـ رىلەرنى قالدۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كەتتى . «خوجايىن» كېـ تەر ۋاقتىدا قولۇمنى قىسىپ :

— غەيرەتلىك ، ئۈمىدلىك بول ، مەن سېنىڭدىن رەنجىمـ ىدىم ، سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولساممۇ ، بەلكىم شۇنداق قىلارىدىم . لېكىن ، مەن سېنىڭ بىلىمىڭنى ئۆزۈمنىڭ قىلىۋالماقچى ئەمەس ، ۋاقتى كەلگەندە ، ماڭا يېزىپ بەرگەن پۈتۈن ماقالىلىرىڭنى ئۆز نامىڭ بىلەن ئېلان قىلىپ سېنى رازى قىلماقچىدىم . مەن ئىلىم خادىمى ئەمەسمەن ، بىلەمسەن ، نادىروف مېنىڭ يېقىن ئاغىنەم ئىدى . شۇنىڭ بىر يوشۇرۇن خېتىنى ئېلىپ لاۋلىنى ئىزدەپ تاپتىم . شۇنىڭدىن كېيىن لاۋلى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، سېنى مۇشۇ يول بىلەن ساقلىماقچى ، داتلىشىپ كەتمەسۇن دەپ «بىلەپ» تۇرماقچىدۇق . سەن خاتا چۈشىنىپ قاپسەن ، ئۇكام ، مەيلى

كېرەك يوق ، ھېلىھەم بولسىمۇ خاتىرجەم ئۆگەن ، ياز ، تەتقىق قىل ، مەن يەنە ساڭا يارەم قىلىشقا تەييار . سېنى بىر ئامال قىلىپ تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ يولىنى قىلىمەن . مۇنۇ خەت ، ئاغىنەڭ ھاشىرنىڭ خېتى . ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا تۇرمىلەرنى تەكشۈرگىلى كىرگەنلەردىن چىقارغانكەن ، مېنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالدى ، ئوقۇپ باق ، خەير ، سالامەت بول ئۇكام ! — دېدى .

مەن بۇ ئادەمنىڭ ھەقىقىي ۋىجدان ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم ، ئۇنى بىكارلا ئەيىبلەپ يۈرگەنكەنمەن ، مانا ھازىرمۇ بۇ قىلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئەيىبلەپ تۇرۇپتىمەن . ئادەم بىر مۇرەككەپ «ماشىنا» ئىكەن ، ئۇنىڭ سىرىنى بىلمەك تولىمۇ تەس ئىكەن . بىرلىرى ئۆلگىچىمۇ ئۆز ماھىيىتىنى يوشۇرالايدىكەن ، بىرلىرى ھەتتا ئۆلگەندىن كېيىنمۇ سىرلىق بولۇپ قالىۋېرىدىكەن . ئادەمنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكىمۇ ئەنە شۇ مۇرەككەپلىكى بولسا كېرەك ، مۇنۇ «خوجايىن»نىڭ قوپال سۆزلىرى ، چوڭ گەپ قىلىدىغان ، ھەتتا يالغان سۆزلەيدىغان ئەيىبلىرى ئۇنى ناچار قىلىپ كۆرسەتكىنى بىلەن ھايات ئۇنىڭ بۇ ناچارلىقلىرىنى بېسىپ چۈشىدىغان پاكىز قەلبىنى ھامان مانا ئاشكارىلاپ قويدىغۇ ؟ ئەيىبىنى يوشۇرىدىغانلار ئازيىپ ، گۇزەللىكنى يوشۇرىدىغانلار كۆپەيسە ، بۇ دۇنيا ، ئىنسانىيەت بۆلەكچە نۇرلانغان بولماسمىدى ؟

ئاروپ بىلەن تاشپولات ھېلىقى كۆتۈرەم ئېشىكىنى يوغان قورساق بايتالغا تېگىشۈالدى . ئۇلار «قاسقىر ئاۋۇز»نى ئالدىۋالىدۇق دەپ خۇشال بولىمغاندۇ ـ ھە ؟ لېكىن «قاسقىر ئاۋۇز» ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن يول ئازابى كۆرمەيدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ ، ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ھېلىقى ئېشەكنى تۇگمەنچىگە بېقىشقا تاپشۇردى .

«خوجايىن» ئالاھىدە تاپشۇرما بەرگەن ئوخشايدۇ . گۇڭشىدىن

كەلگەن داۋۇت مۇدىر بۇ يەردىكى باشلىقلارغا مېنىڭ ئالدىمدىلا :
— ئەپەندىنىڭ تۇرمۇشىغا ياخشى قاراڭلار . بىر ئۇستەل ـ ئورۇندۇق ياستىپ ، دېرىزىسىنى يوغانتىپ ، ئۆينى يورۇق قىلىپ بېرىڭلار ، كەتكەن خىراجەتنى بىز تۆلەيمىز ! — دېدى .

داۋۇت ئاجايىپ يىگىتكەن . رەقىپ مەست بولۇپ قالدى ، ئۇ «سىياسىي تېما» بويىچە نۇتۇق سۆزلەپ ، بىرگە زەربە بېرىش دائىرىسىنىڭ تولىمۇ كەڭ بولۇپ كەتكەنلىكىنى ، نادىروفلارنىڭ ناھەق ئېتىلغانلىقى ، 70 ـ يىلنىڭ بېشىدىلا بۇنىڭ بىر خاتالىق ئىكەنلىكىنى تۇنۇپ يەتكەنلىكى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا دېگەنـ لىكى قاتارلىق مەسىلىلەردە قوللىرىنى شىلتىپ ، «خوجايىن»نىڭ نارازى بولۇپ توختاشقا بەلگە بېرىپ قول ئىشارىسى قىلغانلىقىنى كۆرمەسكە سېلىپ ئەدىگىلى تۇردى . داۋۇت ئۇنىڭغا ئۇنلۇك قىلىپ :

— ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز ، رەقىپ جۇرىن ، بىر يەردە سىزـ نىڭ لېنىتىغا ئېلىنغان سۆزىڭىزنىمۇ ئاڭلىغانمەن ، — دېۋىدى ، رەقىپ بىردىنلا تاتىرىپ ، كېكەچلەپ ، داۋۇتقا كۆرسەتكۈچ بارمـ قىنى تەڭلەپ :

— سەن ، سەن ، نېمە دېمەكچى ، كىمسەن ؟ — دېدى ۋە داۋۇتنىڭ ئۇن ـ تىنسىز تىكىلىپ قاراشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلـ مەي ، ـ ھە ، شۇ ، — دېدى ـ دە ، جىمىدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كەتكىچىلا ئولىمىدى ، ھەتتا ھېچكىم بىلەن خوشلاشمىدى . مەن ھەيران : داۋۇت ئاڭلىغان قانداق لېنىتا ئۇ ؟ داۋۇت زادى كىم ؟

ھاشىرنىڭ تونۇش ئىملاسى ، دانىمۇدانە يوغان ـ يوغان ئەرەب ھەرپلىرى ئارىسىدىكى ئۇچلىرى ئىلمەك ABC لارچۇ تېخى . قىمـ مەتلىك دوستۇم ، خېتىڭ بىر يىل كېچىكىپ تەگدى ، ھېلىھەم بولسىمۇ ۋەسىيىتىڭنى ئورۇندايمەن . ساڭا بولغان ھۆرمىتىم ۋە سېغىنىشىمنىڭ نىشانى بولسۇن ئۇچۇن ، سېنىڭ خېتىڭنى خاتـ

ـرەمگە ئەينەن كۆچۇرۇپ قويىمەن ۋە خاتىرەمنىڭ بۇ بەتلىرىگە ماۋزۇ قويىمەن . ھاشىرنىڭ خېتى :

«سالام ئەلا ، سېنى كەڭسايدىكى ياغاچ ئۆينىڭ يېنىدا غىل - پال كۆرۈپ قالدىم . مەن ئويلىغاندەك قىپسەن ، ئەقلىڭ ئىشلەپتۇ . ئاۋاق ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئىشىنىشكە ، تايىنىشقا بولىدىغان بىردىنبىر يۆلەنچۈك . مەن سېنى كۆپ ئويلىدىم . سېنىڭ مۇشۇ ۋاقىتلىق جۇدۇندىن سالامەت ئۆتۈپ كېتىشىڭنى ، راستىنى ئېيتسام . نامەلۇم بىر كۈچتىن تىلىدىم . سەنلا ساق قالساڭ ، بىزنىڭ ساق قېلىشىمىزغا ئىشەنچ پەيدا بولاتتى . چۈنكى سېنىڭ ھەربىي رايوندىكى لاۋجاۋ ، لاۋلى دېگەن دوستلىرىڭ بىز توغرۇلۇق توقۇلغان يالغان دېلونى بىتچىت قىلىشقا ياردەم قىلىدۇ . يۇقىرىدىن بىزنىڭ دېلويىمىزنى كۆرسىلا بىزنى قارىلىغۇچىلار جازالىنىدۇ . پارتىيىمىز ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەيدىغان ئۆز خىزمىتىدىكى خاتالىق ۋە كەمچىلىكلەرنى تۈزىتىشكە جۇرئەتلىك توغرا پارتىيە . مەندە پارتىيىگە ، ئارمىيىگە ، خەلققە كۈچلۈك ئىشەنچ بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۆزۈمنىڭ ناھەق ئۆلۈپ كېتىشىمگە زادىلا ئىشەنمىدىم . دېگەندەك مانا ئامان قالدىم . سېنىڭ ھەقىقەتنى يۇقىرىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن قىلغان ئەمگىكىڭنىڭ بەدىلىگە ھايات قالغىنىمنى ئويلىسام ، بىزنىڭ ئونىنچى سىنىپنى پۈتتۈرگەن يىلى بىر قېتىم : ‹بىز ئىككى گەۋدە ، بىر يۈرەك › دېگەنلىكىمىز ئېسىمگە كېلىدۇ . ئاۋاق ، ساڭا رەھمەت ، سالامەت قالغانلىقىمنى بىر ئامال قىلىپ رازىيەگە يەتكۈزگىن . يەنە بىر ئامال قىلىپ بىزنىڭ ناھىيىنىڭ ئەھۋالىدىن ماڭا بىر خەۋەر بېرىڭلار ، دېھقانلارنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟ تەقسىماتى تۆۋەنلەپ نەچچىگە چۈشتى ؟

كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق تۆۋەنلەپ ئىككى يۈز سەكسەن جىڭغا چۈشۈپ قاپتۇدەك . بۇ راستمۇ ؟ ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى ، ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشتىن توختاپتۇدەك ، چارۋا ماللارنىڭ يېرىمى ئۆلۈپتۇدەك ، كۆزگىلەر ئۇششۇپ ، ئالما ، ئۆرۈكلەرمۇ چېچىگىدىلا تۆگىشىپتۇدەك... ؟ ئاداش ، بىر ئامال قىلىپ زۇلىيا ئاكىغا ئېيىت ، ئۆز دادۇيىنىڭ ئەھۋالىدىن 1966 ـ يىلى بىلەن 1970 ـ يىلىنى سېلىشتۇرۇپ بىر ئەمەلىي دوكلات يېزىپ ماڭچۇشنىڭ ئۆزىگە ، ھېچبولمىسا جۇزۇڭلىغا يازسۇن . مېنىڭ دېھقانلار تۇرمۇشى توغرىسىدا ماڭچۇشىغا يازغان خېتىم نۇرغۇن ئەمەلىي تەكشۈرۈش ، سېلىشتۇرۇش ، ئويلىنىش ئارقىلىق يېزىلغان . ئۇ راست گەپ ، ئۇ ھېچقانداق تىرناقتىن كىر ئىزدەش ، تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈش ئەمەس . مېنىڭ راست گەپنى ئىنكاس قىلىپ يازغان خېتىمنى بۇرمىلىغۇچىلار خەلقنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلالمايدۇ ، ئاداش ئەلا ، ھېلىقى تەتقىقات ئىشلىرىڭ ، ئۆگىنىشىڭ قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟ ئۇمۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدەك ئىشتىن توختاپ قالمىغاندۇ ـ ھە ؟ مەن تۇرمىدىن سالامەت چىقسام ، ئۆز ئىشىم ئەمەلىيلەشمىسىمۇ مەيلى ، سېنىڭ ئىشىڭنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش ئۈچۈن يول ماڭىمەن . ھايات دېمەك ، ۋاقىت دېمەك ، ئۆمۈر سائەت ، مىنۇت ، سېكۇنتلارنىڭ يىغىندىسىغۇ ؟ ساڭا شارائىت ، ۋاقىت زۆرۈر ئىدى ، ئىسىت ، نۇرغۇن ۋاقىتسىز بىھۇدە ئىسراپ بولدى . مەن بۇ يەردە ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ كەلگۈسى توغرىسىدا خىيال سۈرۈۋاتىمەن . كۈلكىلىك ئىش ، بىر ئىشچان ئادەمنى ناچار تاماق ، جىمجىت ياتاق بىلەن تەمىنلەپ خىيال قىلىشقا مەجبۇر قىلغىنى نېمىسى ؟ خىيالىمدا ناھىيىنى ئېلېكتر لەشتۇرۇپ ، دېھقانلارنى باي قىلىپ ، مەھەللىلەرنى ئاۋات قىلىپ بولدۇم ، قاش دەرياسىدا

تۆت ئورۇندا ئېلىكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى ، سۇلتانى ۋەيسى مازىرىنىڭ يۇقىرىسىغا ناھايىتى چوڭ سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇپ ، بىنەملەرگە سۇ چىقىپ ، پۈتۈن ئېدىرلار كۆكۈلمەيدان ، باغۇ-بوستانلىققا ئايلىنىپ ناھىيىمىزنىڭ ھازىرقى تېرىلغۇ يېرىگە يەنە ئۇچ يۈز مىڭ مو مۇنبەت يەر قېتىلدى··· خىيال قانداق شېرىن ، گۈزەل ـ ھە ؟ رازىيە بىلەن كەلگۈسىدە بىللە ياشاي-دىغان بەش ئېغىز ئۆي ، مېۋىلىك باغ ، گۈللۈك ھويلىسى بار قورۇ ، بالىلىرىمنىڭ ئىسىملىرى ، چىرايلىرى ، مېھماندىلىرىم ، ئۇلار بىلەن قىلىشىدىغان گەپلەر··· قىسقىسى ھېچنېمە قالمىدى ، ئاداش .

ئەمەلىيەتكە قايتاي . سەن بىلىسەن ، مەن 1957 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە سەككىزىنچى ئايلىق مائاشىمنى ئالغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە تېخى سارجا ، يىپەك دېگەنلەرنى كىيىپ باقمىدىم ، يوتقان ـ كۆرپىمۇ ناھايىتى ئاددىي رەختتىن ، سەندىن باشقا بىرەر كىشىنىمۇ تۇزۇكرەك مېھمان قىلىپ باقمىدىم . شۇنداق بولغاچقا ، ئايلىق خىراجىتىم يېگىرمە سومدىن ئاشمايدۇ . ھەر يىلى بەش يۈز سوم ئەتراپىدا بانكىغا ئامانەت قويۇپ يۇرۇپ بەش ـ ئالتە مىڭ سومدەك پۇل يىغدىم . بۇ پۇلنىڭ چېكى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ قورۇ خىزمەتچىسى (ئاتاقارى) يۈسۈپ تاغا دېگەن ئادەمدە . ئۇ سېنى بىلىدۇ . سەن بارساڭلا ، ئۇ پۇلنى ساڭا بېرىدۇ . شۇ پۇلدىن ئىككى مىڭ سومنى ئېلىپ ‹ئىتتىپاق› گۈڭشې ‹يېڭى نۇر› دا-دۇي ، ئالتىنچى ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ كەمبەغەل ، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى سىيىت يالاڭ تۆش دېگەن ئادەمگە بەرگىن . مەن تۆۋەنگە چۈشسەملا شۇنىڭكىدە تۇراتتىم . بىچارە ، مېھماندوست ، گېپى چوڭ ، ئىچەرمەن ئادەم . قولىدا قەرزىدىن باشقا بايلىقى يوق ، تېخى قولى ئىشقا

تەگمىگەن يەتتە بالىسى ، قۇرۇقانەم ئىسىملىك قولى گۈل ، ياش ئايالى بار . ئەر ـ ئايالىنىڭ يېشى ئون سەككىز ياش پەرق قىلغىنى بىلەن ئۇلار يېڭى تويى بولغان ياشلاردەك ئىناق ، بەختلىك . شۇڭا ئايالى تولىمۇ ئىشچان . هويلىسىدا ئۇنىڭ قولى بىلەن هاكلانمىغان هېچقانداق تام ، دەرەخ يوق ، تونۇر بېشى ، توخۇ كاتىكى ، هاجەتخانە ، كۆكتات ئورنىدىن ئىڭ ئاغزىمۇ هاكلانغان . قىسقىسى ، بىردىنبىر بايلىقى بولغان ئورۇق تاغىل سىيىرى بىلەن پۈپۈچەكلىك تۆت مەللە مېكىيىنىدىن باشقا هەممىلا نېمىسى هاكلانغان . ئۇلار بەختلىك ، ئومىدلىك . لېكىن ئۇلارنىڭ دۈيگە بىر مىڭ تۆت يۈز ئاتمىش ئىككى سوم قەرزى بار . مەن بەرگەن پۇل بىلەن ئۇلار قەرزىنى ئۈزۈۋالسۇن ، ئاشقىزىنى خىراجەت قىلىپ خۇشال ـ خۇرام كۈن كۆرسۇن . سىيىت يالاڭ تۆش دوستلىرىنى چايغا چاقىرىپ پىيالىدە هاراق ئىچىپ ، بىز توغرۇلۇق دوستلىرىغا هېكايە قىلىپ بەرسۇن . ئۇ تولىمۇ ئومىدلىك ئادەم . ئۇنىڭ ئوغۇللىرى چوڭ بولۇۋاتىدۇ ، بىرنەچچە يىلدىن كېيىن قەرزدار بولمايدۇ . ئاۋاق ، سىيىت يالاڭ تۆش نېمەڭ ؟ دەپ سوراپ قېلىشىڭ مۇمكىن . بىلىپ قوي ، ئۇ بىر سەمىمي دېهقان . سېنىڭچە ، پىكىر قىلغاندا ، ئۇ 70 ـ يىللاردىكى ئۇيغۇر دېهقىنى ، ئۇنىڭ ئائىلىسى بىز ياشاۋاتقان جەمئىيەتنىڭ نەق ئۆزى…

ئەلا ، يېقىندا مەن ئەلانۇرنىڭ دادىسى — هېلىقى پېشقەدەم جەڭچى بىلەن ياتاقداش بولۇپ قالدىم . ئۇ ئوسمانىڭ قانداق قىلىپ تۇرمىدىن قاچقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىكەن . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئوسمان هازىر تۇرۇۋاتقان جايى (شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ دېڭىز ياقىسىدىكى بىر ناهىيىسى) دىن مۇشۇ ئادەمنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئوغلىغا يازغان مەخپىي

خېتىدە ، ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ شەندۇڭغا كېلىپ قالغىنىنى تەپسىلىي يېزىپتۇ . بۇ ئىسپاتلارغا ئاساسەن ، ئوسمان توغرىسىدا تۆۋەندىكى ھېكايىنى ئەينەن قىلىپ ساڭا يازدىم . ئىمكانقەدەر باشقىلارغا دېمەي تۇرغىن .

ئوسمان 1970 ـ يىلى ئەتىيازدا ، قېچىپ يۇرگەن يېرىدىن ئىككىنچى قېتىم قولغا ئېلىنىپ ، يېڭى ھايات مەھەللىسىدىكى ئىككىنچى تۇرمىگە قامىلىپتۇ . تۇرمە تاشقىرىقى ، ئىچكەركى بولۇپ ئىككى ھويلىلىق ئىكەن ، تاشقىرىقى ھويلىدا مۇھاپىزەتچىلەر بىلەن ئات ، ماشىنىلار تۇرىدىكەن ، ئىچكەركى ھويلىدا مەھبۇسلار بار ئىكەن .

ئەلانۇرنىڭ دادىسىنى ئىقرار قىلدۇرۇش ئۈچۈن ، ئۇنى نۇرغۇن قېتىم ـ قېتاققا ئالغان بولسىمۇ ئۇنۇمى بولماپتۇ . ئۇنى قورقۇتماقچى بولۇپ ، تاشقىرىقى ھويلىدىكى قېرى قارىياغاچقا تەييارلانغان سىرتماقنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەپتۇ . ئادەم قىيناشتا داڭق چىقارغان ‹جۇسەن› لەقەملىك بىر كالتەكچى بار ئىكەن . ئەنە شۇ ‹جۇسەن› ئەلانۇرنىڭ دادىسىنى يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ھەدەپ ئورۇندۇقتا تۇرۇۋېلىپ سىرتماقنى سوپۇندىغىلى تۇرۇپتۇ . بۇۋاينىڭ سىرتماقتا ئۆلۈشكە كۆزى يېتىپ ، بالا ـ چاقىسىنى ئويلاپ كۆز يېشى قىپتۇ . شۇ چاغدا ئىچكەركى ھويلىدىن ئوسماننى ھەيدەپ چىقىپتۇ ، ئوسمانىنىڭ پۇت ـ قولى بوشكەن ، دېمەك دار شۇنىڭغا تەييارلانغان ، بۇۋاينى قورقۇتماقچىكەن . ئالدىنقى كۈنىلا سوراق ۋاقتىدا ، بىر يىگىتنىڭ «جۇسەن»نى بىر تەرەپ يىقىتىۋەتكەنلىكى پۈتۈن تۇرمىدە ھېكايە بولغانىكەن . بۇۋاي شۇ يىگىت مۇشۇ ئوسمان ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ . ئوسمان ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بۇۋايغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپتۇ . بۇۋاي تۇرمىدە ئوبدان سىرىشىپ بىللە بولغان ، كېيىن ئايرىلىپ

باشقا تۇرمىگە قامالغان يىگىتكە ئاخىرقى قېتىم ھېسداشلىق بىلدۇرۇپ بېشىنى لىكشىتىپ قويۇپتۇ . ئوسمان دار ئاستىغا كەپتۇ . شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ئالتىدىن ئون ئىككى قوراللىق مۇھاپىزەتچى پەيدا بوپتۇ . ‹جۇسەن › بەندىگگە چىقىپ ، ئوسمانغا ھەيۋە قىلىپ يەنە سىرتماقنى سوپۇنداپتۇ ۋە بوينىنى سىرتماققا كىرگۈزۈپ سىناپ بېقىپتۇ . بۇ ئوسمانغا قىلىنغان ھەيۋىسى ئىكەن . تازا شۇ چاغدا ، ئوسمان تولىمۇ چاققانلىق بىلەن بەندىگنى بىر تەپكەنىكەن ، ‹جۇسەن › سىرتماققا چۈشۈپ بوغۇلۇپتۇ . ئون ئىككى نەپەر قوراللىق ئېغىر ، كىبلەكسىز ‹جۇسەن ›نى قۇتۇلدۇرۇش بىلەن بولۇپ ، بىر مىنۇتقا ئوسماننى ئۇنتۇپتۇ . ئوسمان ناھايىتى چاققانلىق بىلەن شوتىدىن ئۆگزىگە چىقىپ شوتىنى تارتىۋېلىپ ئارقا تامغا قويۇپتۇ ـ دە ، كۆزدىن غايىب بوپتۇ . ‹جۇسەن › تۆمۈردەك كۆكسىرىپ سىرتماقتىن ئارانلا قۇتۇلۇپ : ‹تۇ ... تۇڭلار !... › دەپ خىرقىراپتۇ . ئارقىدا ۋارقىراش ، ئوق ئېتىش خېلى داۋاملىشىپتۇ . تۇرمە ئۆگزىسىدە قاراۋۇللار : ‹قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ، قۇربان بېرىشتىن قورقماي ، ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم › دېگەن ئۇزۇندىنى تەكرار ـ تەكرار ۋارقىراپتۇ ، لېكىن ئوسماننى تۇتالماپتۇ . كېيىن ئوسماننىڭ خېتىدىن بوۋاي قالغان ئەھۋالنى تولۇق بىلىپتۇ . تۇرمىنىڭ ئارقىسى قوناقلىق ئىكەن . ئوسمان قوناقلىققا مۆككەنىكەن ، قوناقلىقنى قورالىلىقلار قورشىۋاپتۇ . ئۇ تولۇق بىر سوتكا قوناقلىق ئىچىدە مۆكۈنۈپ ، كۆكۈاش قوناقنى چاپناپ ـ شوراپ كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ . ئىككىنچى كۈنى قوناقلىقنى بەك قاتتىق ئاختۇرغىلى تۇرغانىكەن ، ئوسمان ئىلاجسىز قوناقلىقتا ئوت ئورۇۋاتقان دېھقان يىگىتكە يېلىنىپتۇ . دېھقان يىگىت ئوسماننىڭ ئەھۋا-

لىنى بىلگەندىن كېيىن ئۇنى «تۇرمەل» قىلىپ چۆپىنىڭ ئارىسىغا باغلاپ ئېشەككە ئارتىپ قوناقلىقتىن ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە ئاق ئۆستەڭنىڭ بويىغا ئېلىپ كەپتۇ . ئوسمان چۆپ بىلەن بىللە ئۆستەڭدە ئېقىپ بايانداينىڭ قىبلە تەرىپى — چەيلەڭزىگە كەپتۇ . ئۇ چەيلەڭزىدە سۇدىن چىقىپ ، شۇ يەردە- كى ئاشخانا ئالدىدا توختىغان كوزۇپى بىرىزىنت بىلەن چۈ- كەلگەن ماشىنىغا چىقىۋاپتۇ . ماشىنا چەيلەڭزىدىن ماڭغىنىچە شىخوغا كېلىپ ، ئەتىسى بىراقلا توختاپتۇ . كەمپۇت - پىرە- نىك قاچىلانغان قەغەز يەشكىلەر ئارىسىدا بەخۇدۇك ئوزۇقلە- نىپ يانقان ئوسماننى شىخودا شوپۇر كۆرۈپ قاپتۇ . شوپۇر هودۇقۇپ ۋارقىرىغۇچە ، ئوسمان ئۇنى بىر كاللا ئۇرۇپ يىقە- تىپتۇ - دە ، قېچىپتۇ . ئۇنى قوغلىغۇچىلار شىخونىڭ ئۈي- غۇرلار ئولتۇراقلاشقان مەھەللىسىگە يېتىپ كەلگۈچە ، ئوس- مان بىرسىنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنۇپ ئولگۈرۈپتۇ . ئوسماننى يوشۇرغۇچى بۇرۇتلۇق ، كەم سۆز بىر ئادەم ئىكەن ، ئوسمان قېچىپ كېلىۋاتقاندا ، ئىشكىدە ئاچچىق موخوركىسىنى چىش- لەپ ، قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ تۇرغانكەن . ئوسمان بىرلا قارىغانكەن ، ئۇ يوغان كۆزلىرى بىلەن ئۆيىنى شەرەت قىپ- تۇ . ئوسمان ئۆيگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن قوغلىغۇچىلار كېلىپ ئۇنىڭدىن قاچقۇنىنى سوراپتۇ . ئۇ يەنىلا يوغان كۆزلە- رى بىلەن يولنى شەرەت قىلىپ ، موخوركىسىنى شوراپ مىت قىلماي تۇرۇپتۇ . ئۇ ئوسمان بىلەن پۈتۈن بىر كېچە بىللە بولغان تۇرۇقلۇق ئۇنىڭدىن پەقەت :

— تۇرمىدىنمۇ ؟ — دېگەن بىر جۈملىلا سوئال سوراپ- تۇ . ئەتىسى يەرگە يورۇق چۈشمەستە ھېلىقى ئادەم ئوسما- نىڭ قولىغا ئون نان ، ئىككى - ئۈچ كىلو پىشىق كالا گۆشى تۇتقۇزۇپ ، ئېڭىكى بىلەن مەھەللىنىڭ جەنۇبىدىكى

قارىيىپ تۇرغان تاغنى كۆرسىتىپ :

— خەير ، خۇداغا ئامانەت ! — دەپتۇ . ئوسمان تاغ ياقىلاپ بەش كېچە ـ كۈندۈز مېڭىپ ، بىردىنلا داۋانچىڭغا كېلىپ قاپتۇ . ئۇ بىر بېكەتتە پويىزغا ئوغرىلىقچە چىقىۋېلىۋالغان ،قارا نوپۇس ،لارغا قېتىلىپ پويىزغا چىقىۋاپتۇ . ئۇ پويىزغا ئاچ قورساق ، بىر تىيىن پۇلسىز چىققانىكەن ، بىر سوتكا قېقىلىپ ، سوقۇلۇپ ، قايسى ۋاگوننى تەكشۈرۈپ بولغان بولسا ساقچىلارغا تۇيدۇرماي شۇ ۋاگونغا كىرىۋېلىپ يۇرۇپ جان ساقلاپتۇ ، ئەمما قورساقنى ھېيلە ـ نەيرەڭ بىلەن ئالدىيالماپتۇ . ئاخىر ۋاگون ئارىلاپ يۇرۇپ بىرەر ئىنساپلىقراق كۆز بىلەن ئۇچرىشىشنى نىيەت قىلىپ دەلدەڭشىپ ئۇزاق مېڭىپتۇ . نە تىلەمچىلىك ، نە ئوغرىلىق قىلىشنى بىلمەيدىغان ئادەمنىڭ ، بۇنداق چاغدا بۇرۇن ئۆلىدىغانلىقى تۇرغان گەپ . ئۇ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ، بېشى قېيىپ ئايلىنىپ يۇرگەندە ، بىر ۋاگوندا ئۇنىڭغا ئۆز تىلىنى بىلىدىغان ، بىرلا قاراپ ھالىنى چۈشىنىدىغان بىر رەھىمدىل ئادەمنىڭ كۆزى چۈشۈپتۇ .

— نەگە ؟

— قاچقۇنمەن ، ئاچتىن ئۆلگىلىۋاتىمەن ! — ئوسمان ئارانلا شۇنى دەپتۇ .

— ھاجەتخانىغا كىرىڭ ! — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئوسمان ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپتۇ . ھاجەتخانىغا كىرگەندىن كېيىن ھېلىقى ئادەم ئوسمانغا پۇل بىلەن بىلەت تەڭلەپ :

— ئىككى يۈز كوي ، ئوتتۇز كىلو بىلەت ، مەڭ ئېلىڭ ، ئەمدى بىز بىر ـ بىرىمىزنى كۆرمىدۇق ، باشقا ۋاگونغا كېتىڭ ! — دەپتۇ . ئۇ كىم ، نېمىشقا ئوسماننى

بىرلا قاراپ چۈشىنەلمىدى ؟ بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنى يوق . ئوسمانىنى ‹تۇرمەل› قىلىپ سۈغا تاشلىغان ، ئۇن ـ تىنسىز ئۆيىدە بىر كېچە ساقلىغان ، مۇنۇ پۇل ۋە بېلەت بىلەن ئۇنى ئاچلىقتىن ساقلاپ قالغانلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ خەلقىمىز ، ئۇلار ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە نېمە قىلىشنى ياخشى بىلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئەلا ، خەلقلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىكەن ، بىز خېيىمخەتەردىن ساقلىنالايمىز . ئەكسىچە ، خەلقتىن ئايرىلغان ، خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەنلەرچۇ ؟ ئۇلارنىڭ خەلقى يوق ، ئۇلار يىلتىزسىز قاماغاق . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلار مېڭىپ يۈرگەن مۇردا ، سۆزلەيدىغان چالما ، ۋاقتى قەرەلى كەلگەندە ، ئۇلارنىڭ چەيلەنگىنى چەيلەنگەن .

ئوسمان پويىز بىلەن ماڭغىنىچە شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ دېڭىز بويىدىكى بىر ناھىيىسىگە ، ھېلىقى ‹قارا نوپۇس› ھەمراھلىرى بىلەن بىللە بېرىپ قاپتۇ . ھەمراھلىرى ئۆيلىرىگە كېتىپتۇ ، بىزنىڭ ئوسمان بىر كۆكتات ماگىزىنى ئالدىدا بەسەي يوپۇرماقلىرى ئۈستىدە يېتىپ ـ قوپۇپ جان ساقلاپتۇ . ئۇ پويىزغا چىققاندىن تارتىپلا ‹يابا› دېگەن نامغا ئىگە بولۇۋاپتۇ . ‹يابا›لارنىڭ جەمئىيەتتە خېلى ئورنى بار ، چۈنكى ئۇلار يالغان ـ ياۋىداق سۆزدىن خالىي . ‹يابا› ئەمگەك قىلىپ بېرىپ كۆكتات دۇكىنىنىڭ كۆزەتچىسى بولۇپ قاپتۇ . ئۇنىڭغا ئانچە ـ مۇنچە ھەقمۇ بېرىدىكەن . ياخشى يېرى ، ئوسمان ئۇ يەردە ئۆلۈم ۋەھىمىسىدىن ، سوراق ئازابىدىن خالىي ، خاتىرجەم كۈن كۆرىدىكەن . كېيىن ئۇ ھېلىقى ھەمراھلىرىدىن بىر ـ ئىككىسىنىڭ ياردىمى بىلەن دېڭىز بويىدىن ۋېلىسىپىت بىلەن بازارغا بېلىق ئەكېلىپ ساتىدىغان ئوبدان بىر ئىشنى تېپىۋاپتۇ . باشقىلار كۈنىگە ئىككى قاتتىن

سا ، ‹ياپا › تۆت قاتنايدىكەن ، بىر قاتناشتا ئىككى ـ ئۈچ يۈەن پايدا ئالىدىكەن . ئوسمان هازىر كۈنىگە ئون يۈەندەك پۇل تاپالايدىكەن . ئۇ خېتىدە قانچىلىك پۇل توپلىغانلىقىنىمۇ يازغان ئوخشايدۇ . لېكىن ، بۇڭاي بىلەن تۇيۇقسىزلا ئايرىلىپ كەتتۇق . ئوسماننىڭ خېتى كەلگەن ئۆينىڭ ئادرېسىنى شۇ چاغدا نېمىشقا بىلمۇالمىغاندىمەن . تولىمۇ ئەپسۇس ، ئەلانۇر-نىڭ دادىسى يېقىندا تۇرمىدە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى . ئەلانۇر نەدە ؟ ئۇ دادىسىنىڭ ئۆلۈمىنى تېخى بىلمىسە كېرەك ـ ھە ؟ ئەلانۇرنىڭ دادىسىنى سەن بىلىسەن ، گومىندائىڭغا قارشى سو-قۇشتا 1945 ـ يىلى بىر كۆزىدىن ئايرىلغان ، خىزمەتتە ئاكتىپ ، سەمىمىي ، سادىق ئادەم ئىدى . هازىر بۇ يەردە ئۆلۈۋېلىش كۆپىيىۋاتىدۇ . مەن هەيران : ئاپتونوم رايونىنىڭ خېلى يىراقنى كۆرەلەيدىغان ، سىناقلاردىن ئۆتكەن رەهبەرلە-رىدىن بىرنەچچىسى ئارقىمۇئارقا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى . ئۇ-لارنى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلغان زادى نېمە ؟ جىسمانىي ياكى روهىي ئازابمۇ ؟ ئۇمىدسىزلىك ، ئىرادىسىزلىك ياكى مەجبۇ-رىيەتمۇ ؟ مەن هەرگىزمۇ ئۆلۈۋېلىشنى خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمايمەن . مەن ئىشەنچ ۋە قىزغىنلىق بىلەن كۈنلەرنى ناخ-شام بىلەن ئۆزىتىپ خاتىرجەم ياشاۋاتىمەن . ئەلا ، كەلگۈسە-نىڭ پارلاق قۇياشى پېشانەمگە ئىللىق نۇرىنى سەپمەكتە . ئۇ نۇرنىڭ هارارىتىنى ئالدى بىلەن مېنىڭ خۇشاللىق ، بەختكە ئامراق قەلبىم سەزمەكتە . بىز گومورونىڭ مىسرالىرىدا ئېيە-تىلغىنىدەك : ‹قىزىل نۇرلار ئىچىدە ئۇچرىشىمىز ! › ··· »

بۇ خەت ئەمەس ، بىر ئەدەبىي ئەسەر ، مەن هېچقانداق بىر ئەدەبىي ئەسەرنى بۇنچىلىك زوقلىنىپ ئوقۇمىغانمەن . مەن بۇ خەتنى ئون قېتىملاپ ئوقۇدۇم ، هەتتا يادلىۋالدىم . دوستۇمنىڭ

بۇ ئۇمىد ، غەيرەت بىلەن تولغان خېتىنى ماڭا يەتكۈزگەن «خوجا-يىن» ماڭا بىردىنلا سۆيۈملۈك ، قىممەتلىك غەمخورچى بولۇپ بىلىنىشكە باشلىدى . ئۇمۇ زۇلىيا ، تۇردى بۆرە ، ئارۇپ ، ئۆمەر تەمبۇر ، ئۆمەر ئەپەندى ، لاۋلى ، لاۋجاۋ ۋە ئوسمانغا غەمخورلۇق قىلغان ئىسمى نامەلۇم كىشىلەردەك ساپ قەلب ، پاكىز نىيەتنىڭ ئىگىلىرى . مەن «قىزىل نۇرلار ئىچىدە» شۇلار بىلەنمۇ پاتراق ئۇچرىشىشنى ، ئۇلارنى تېخىمۇ چۇشىنىپ ، ئۆگىنىپ ، ئۇلار ھەق-قىدە ئەسەر يېزىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن !

مەن كەچقۇرۇن «قاسقىر ئاۋۇز»دىن ناھىيىگە ، ئاندىن كېيىن شەھەرگە بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم . ئۇ مېنى ئەتىگەنلىككە ئۆزى ناھىيىگە بىللە ئاپىرىشقا ۋەدە بەردى ، ئەمما ئۇ مېنىڭ زۇلىيانىڭكىدە قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ :

— زۇلىيانىڭكىگە بارمايسەن ، شەھەردىن ئۇتتۇر مۇشۇ يەرگە قايتىپ كېلىمسىز ، جۇمۇ ؟ — دەپ قىستاپ «ماقۇل جاۋاب» ئېلىۋالدى .

مەن تولىمۇ بالدۇر خۇشال بولغانكەنمەن . ناھىيىگە كېلىپلا «قارا بۇلۇت» تېخى تارقالمىغان ، «مۇزلار» ئېرىمىگەن «سوغۇق» ھاۋالىق مەنزىرىنى كۆردۈم . ئوسمانىڭ تايىقىدىن كېيىن يەنە كىمدۇر بىرى ئۇرغان چېغى ، نامەت پۇتى سۇنۇپ ، قول بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان «پالەچ ماشىنىسى»غا چۇشۇپ قاپتۇ . بىچارە قۇرماش مېنى كۆرۈپ ئاۋۋال ئۇمچەيدى ، كېيىن كۇلدى ، ئاندىن كېيىن قۇچاقلىدى ، لېكىن ئۇندىمىدى . ئۇنى تېخى ئەكسىگە ئەكەلمەپتۇ ، ئۇنىڭغا تېخى خىزمەتمۇ بەرمەپتۇ ، ئۆيىدە داۋالىنىۋېتىپتۇ . ئۇنىڭكىدە قوتۇپ قالدۇق . ئاخشىمى نامەت ھېلىقى خوتەن-دە تېپىشقان ئايالى بىلەن (ئۇ يەنە شۇ ئايالى بىلەن يارىشىۋاپتۇ) كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ پۇتلىرى گەج بىلەن قاتۇرۇلغانكەن ، ئۇ ئىنجىقلاپ ياستۇقتا يۆلىنىپ يانپاشلىدى ـ دە ، ھەممىنى ئاغزىدىن

قار ـ يامغۇر ياغدۇرۇپ تىللىغىلى تۇردى . «قاسقىر ئاۋۇز» نامەتىنىڭ ئۆسكىلەڭ ، ئاقارغان ساقاللىرى ئارىسىدىكى دورداي كالپۇكلىرى ئارىسىدىن چىقىۋاتقان ھاقارەتلىك تىلغا چىدىمىدى :

— سېنى كىم ئۇردى ، بۇرادەر ؟

— ئىشقىلىپ ، خۇدا ئۇردى !

— سېنى ئۇرغان خۇدانىڭ كۆزى قارىغۇكەن !

— سەن نېمە دېمەكچى ، سوكال ئاكىتىپ ؟

— ئىتنىڭ بالىسى ، سېنىڭ پۇتۇڭنى ئەمەس ، چىشىڭنى چېقىش كېرەك ئىكەن ، ئاغزىڭنى قوي كاللىسىدەك ئۇتلىگەن بولسا خېلى پاكىز بولۇپ قالاتتىكەن !

— سەن غالچا ، سەن چېقىمچى ! — نامەت ئازاب بىلەن چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ «قاسقىر ئاۋۇز»غا قوللىرىنى شىلتىپ ۋارقىرىدى .

— غالچا ، چېقىمچى بولساممۇ ئادەممەن ، سەن يىلاندەك يەر بېغىرلاپ مېڭىپ ، مۇنۇ پاكىز ئۆينى نەدىن تاپتىڭ ؟ يوقال كۆزۈمـ ىدىن ، ئومۇرتقىسى ئۇزۇلگەن لالما ئىت ، يوقالمىسا ڭ ، ھېلى ئۆلۈكۇڭنى سايدا كۆرسەن !

«قاسقىر ئاۋۇز» راستىنلا مىدىرلىدى ، ئۇنىڭ سېرىق بۇـ رۇتلىرى تىك ـ تىك بولۇپ ، كۆك كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى . مەن ئۇنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدىم :

— قوي ، ئاكا ، بۇنىڭغا ئېغىزىڭنى ئۇپراتما ، خوش ، نېمە دەيسەن ، نامەت ؟

— نېمە دەيتتىم ؟ يالغان دېلو پەيدا قىلغان رەقىپتەك ئىتلارـ نىڭ ئۇستىدىن بىرلىشىپ ئەرز قىلايلى دېمەكچىمەن . ئۇ ، ئىككى قولى بىزنىڭ ئېسىل ئادەملىرىمىزنىڭ قېنىنى بىلەن بويالغان قاـ تىل ! ئىسىت ساۋۇتوف ، ئىسىت نادىروف ، ھاشىر ، ئوسمان ! — ئۇ مىشىلداپ يىغلاشقا باشلىدى .

مەن ئۇنىڭغا نەپرەت بىلەن سىنچىلاپ قارىدىم . ئاقىرىپ بولۇ-
شقا ئاز قالغان قويۇق ، ئۆسكىلەڭ ساقاللىرىنى ئارىلاپ ، قورۇق-
لىرىنى يۇيۇپ ئېقىۋاتقان كۆز يېشى ، ئۇنىڭ پۇشايمان ، ئازاب
بىلەن ئۆرتەنگەن قەلبىنىڭ زەردابى ئىكەنلىكىنى بىلدىم . بىلگەن
زامان ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى . نېمىلا بولمىسۇن ، بىز بىر مەكتەپ-
تە ئوچ يىل بىللە ئوقۇغان . ئوچ يىل ئىچىدە ، چېقىشقان ، تىل-
لاشقان ھەم بىللە كۈلۈشكەن ، بىر قازاننىڭ تامىقى ، بىر مەكتەپ-
نىڭ تۈرمۇشى ، بىزنى ئوچ يىل ئىچىدە چۈشىنىش ، ھېسداشلىق
قىلىشقا ئوخشاش ياخشى پەزىلەتلەرگىمۇ ئېرىشتۇرگەن . شۇڭا ،
مەن ساۋاقدىشىمنىڭ كۆز يېشىدىن ساختىلىق ، قۇۋلۇقتىن كۆرە ،
سەمىمىيلىك ، راستچىللىقنى بالدۇر كۆردۈم !

— نېمىگە يىغلايسەن ، نامەت ، يالغان دېلو پەيدا قىلغان
بولساڭ ، بۇمۇ سېنىڭ ئۆز مەيلىڭ ئەمەس ، سېنىمۇ قايمۇقتۇرغان
ئادەم بار ، بىز بۇنىمۇ بىلمىز ، كۆز يېشى بىلەن بىرىنى قارىلىغە-
لى بولمايدۇ ، لېكىن قارىنى ئاقلىغىلىمۇ بولمايدۇ . يېشىڭ قىرىق-
قا كەلدى ، ساختىلىق ، نەپسانىيەتتىن تارتقان زىيانلىرىڭمۇ يېتەر-
لىك بولدى . خەلققە قانچىلىك پايدالىق تەگدى ؟ ھاياتىڭدا لەززەتلە-
نىپ تىلغا ئالغۇدەك نېمە ئىش قىلدىڭ ؟ مانا بۇ نەرسىلەرنى
ئەستايىدىل ئويلايدىغان ، ئىنسانىي بۇرچۇڭنى ۋىجدان بىلەن ئو-
رۇندايدىغان ۋاقتىڭ كەلدى !

— بىر جەڭ بولسا ، ئالدىنقى سەپتە ئوقتا ئۆلسەم !

— نەدە جەڭ بارىكەن ؟ — دېدى «قاسقىر ئاۋۇز» خاپا
بولۇپ ، — ساڭا نام چىقىرىدىغان بىرلا يول بار . مىڭمارالغا
بارغىن ، تىك چوققىغا چىقىپ چوڭقۇر ھاڭغا سەكرە ، ئۆچىسەن ،
ئۆلىسەن !

— نېمە دەيسىنا ؟ مەن ساڭا ئوخشاش يالغان ئاكتىپ ئەمەس-
مەن ، جۇمۇ ؟

— بىلمەن ، جىڭ ئاكتىپسەن ، ياخشىلارنىڭ جېنىغا زامىن بولۇشتا بىرىنچى ئاكتىپسەن ، ئىتنىڭ بالىسى ، ماۋۇ ئۆيدىن چىق ، ھېلى بولمىسا ...

— نامىتەك ، ئىتتىن ئاشقان يالاقتەك ئۆزۈڭنى توخۇغا چوقۇ- تۇپ ئولتۇرامسەن ، ماڭ ، توۋا قىلساڭمۇ بۇلارغا ئەمەس ، ھۆكۈ- مەتكە قىل ! — نامەتنىڭ ئايالى ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ئېرىنىڭ قولىدىن تارتىپ ، قولتۇقىدىن يۆلەپ ، ھويلىغا ئېلىپ ماڭدى . قۇرماشنىڭ ئايالى ئۇنىڭ ئېرىنى ھارۋىغا جايلاشتۇرۇشىغا ياردەم- لەشتى ، قۇرماش بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپلا قويدى ، ئۇ يەنىلا گەپ قىلمىدى . مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرمەكچى بولدۇم .

— ئاداش ، گارموشكا چېلىشنى ئۇنتۇمىغانسەن ؟

ئۇ ماڭا تەبەسسۇم بىلەن قاراپ قويدى ـ دە ، بېشىنى لىڭشـ- تىپ قويدى .

— ئاداش ، زۇلىيا ئاكىنى تۇرمىدىن قويۇپ بەرگەندۇ ـ ھە ؟

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ ئىپادە بىلدۈردى .

ئەتىگەنلىكى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ كۆزەتچىسىدىن ھاشىر- نىڭ پۈلىنى ئالدىم . سىيىت يالاڭ تۆشۈنىڭ ئۆيىگە ئۆزۈم يالغۇز باردىم . «قاسقىر ئاۋۇز»نى شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ چىققان مەخسۇس ماشىنا دوكلات قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ كەت- تى . ئۇ كېتەر ۋاقتىدا ئېتىنىنى ماڭا تۇنۇقۇزۇپ دېدى :

— چۈلۇۋرنى بېشىغا تۇرمەللەپ قويۇۋەتسەڭ ، ئېتىڭغا ئەگـ- شىپ يۇرىۋېرىدۇ . تۆت يەردە دوكلات قىلغۇدەكمەن . خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشقا بىللە بارامسەن يا ؟ باشقا تەرجىمانلار تازا ئەپلەش- تۇرەلمەيدىكەن .

— ياق ، مېنىڭ ئىشىم تولا .

— سۆزلىگەنسېرى ئېچىلىۋاتىمەن . ھازىر ھودۇقمايمەن ، دۇدۇقلىمايمەن ، خۇددى تۆت سەر ئىچىۋېلىپ پو ئاتقاندەكلا سۆز-

لەۋبرىمەن . توۋا ، بۇرۇنلاردا يالغان سۆزلىرىم ئۇچۇن قىزىراڭ-
تىم ، هازىرچۇ ؟ سۆزلىگەنلىرىمنى راستمىكىن دەپمۇ قالمەن .
بىرى بۇ گېپىمنى يالغان دېسە خاپا بولمەن ، ئۇنى تىللايمەن .
مەن هازىر ئۆزۇمنى راستتىنلا هېچكىم قىلمىغان ئىشلارنى قىلال-
غان «قەھرىمان» سانايمەن . يالغان گەپمۇ تەكرارلىنىۋەرسە راستقا
ئايلىنىدىغان ئوخشايدۇ .

هازىر ئۇنىڭ مىجەزىمۇ ، مېڭىش - تۇرۇشىمۇ ، ئاۋازىمۇ
ئۆزگەردى . ئۇ هازىر موخورکا ئورنىغا سىگارت چېكىدۇ ، باشقا-
لارنىڭ ئىسمىنىڭ بېشىغا «يولداش»نى قوشۇپ چاقىرىشنى ئۇنتۇ-
مايدۇ ، قوپال - ئېغىر ئۆتۈكى ئورنىغا ماش رەڭ ، قىسقا قونچلۇق
رېزىنكە چۇخەي بىلەن پايپاق كىيىپ ، بىلىكىگە «شاڭخەي» مار-
كىلىق سائەت تاقاپ ، ماش رەڭ چاپىنىنىڭ تۇگمىلىرىنى تولۇق
ئېتىپ ، ساقاللىرىنى پاكىز قىرىپ يۇرۇيدۇ . بۇرۇنقى «قاسقىر
ئاۋۇز»لىق بەلگىلىرىدىن سېرىق بۇرۇتى بىلەن ئىشتىهاسى ۋە
«ئىتنىڭ بالىسى» دەپ قويىدىغان ئادەت سۆزىلا قالغان ، هازىر
ئۇنىڭ قوللىرىمۇ يۇمشاپ ، يۇزىنىڭ قىزىلى ئازىيىپ ، قورسىقى
بۇرۇنقىدىن يوغىناپ ، ماڭسا هاسىرايدىغان بولۇپ قالغان . مەن
ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشلەردىن ئەنسىرەيمەن : ئۇ سەممىيەت بىلەن
ساپلىقتىن مەهرۇم بولمىسا بولاتتى .

يېزا يوللىرىدا ئاتلىق يۇرۇش ئەجەبمۇ كۆڭۈللۈك . شەرق
شامىلى جانغا ئارام ، بۇغداي ئېڭىزلىرى كۇن نۇرىدا جۇلالىنىپ
كىشىنى روهلاندۇرىدۇ . قاش دەرياسىدىن ئايرىلىپ چىققان «ياش-
لار ئۆستىڭى» ، «ئاق ئۆستەڭ» ، «ئارا ئۆستەڭ» ، «بايتوقاي
ئۆستىڭى» شاۋقۇن - سۇرەن بىلەن تۇپتۇز ئىلى ۋادىسىنىڭ باغرى-
دا چاپىدۇ . ئۆستەڭلەرنىڭ سەكرەتمىلىرىدىن پەيدا بولغان مازغاپ-
تەك ئاپئاق بۇزغۇن ، يىراقتىن كىشىگە يەردىن كۆتۈرۈلمەكچى
بولغان غازلار توپىدەك بىلىنىدۇ... چاڭسىز ، هاۋالىق ، پۇراقلىق ،

نەغمە ـ ناۋالىق ئېتىز يوللىرى ، ماڭا بالىلىق چاغلىرىمدىكى قەلبىمگە چېكىلگەن ئۆچمەس تامغىدەك خاتىرە بەتلىرىنى ۋاراقلىـ تىدۇ . مەن مۇشۇ يوللاردا مېڭىپ ، مۇشۇ سۇلاردا چۆمۈلۈپ ، مۇشۇ گىياھلار ئارىسىدا ئېغىناپ ـ يۇگۈرۈپ يۈرۈپ چوڭ بولـ غان ، ئەقىل تاپقان ، غايىلىك بولغانمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مېنىڭ كۆكسى ـ قارنىم ئىلى ۋادىسىدەك كەڭ ، ئىللىق ؛ قەلبىم قاش سۈيىدەك دولقۇنلۇق ، بۇزغۇنلۇق ؛ ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىم بۈگۈنكى سەھەر ھاۋاسىدەك روشەن ـ تىنىق ۋە تازا . مەن ئانا يۇرت ئوغلىغا مۇناسىپ بولىمسام . مۇشۇ تۇپراق ئاستىدىكى ئەجدادلارنىڭ كۆزى يۇمۇلمايدۇ . مەن ھاشىرنىڭ ، زۇلىيانىڭ ۋە پۈتۈن ئۇمىدلىرىنى ماڭا قالدۇرۇپ ۋاقىتسىز خازان بولغان قەدىردان ئۇستازلىرىم — ساۋۇتوف ، نادىروفلارنىڭ ئۇمىدلىرىنى ئاقلايمەن . دەھشەتلىك بوـ ران ئۆتۈپ كەتتى . مېنىڭ بوراندىن ئامان قالغان دوست ـ يارەنلەـ رىم يېقىندا جەم بولىدۇ . ئۇ چاغدا ، بىز ھەممىمىز مۇنۇ گۈزەل تەبىئەتنىڭ بىزگە تەييارلىغان لەززەتلىك ، كۆڭۈللۈك ئىنئاملىرىـ دىن بىللە بەھرىمەن بولىمىز .

خۇشاللىق ۋە تەنتەنە بىلەن خاتىرە بەتلىرىنى تولدۇرغۇنۇمنىڭ ئەھمىيىتى قانچىلىك ؟ رومانلاردىكىدەك خاتىرىلەر بىلەن بىر پۈـ تۈن ۋەقەلەر تىزمىسىنى ياساپ چىقسام ، ئەلۋەتتە كەلگۈسىنىڭ يازغۇچى ، تارىخچىلىرىنىڭ رەھمىتىگە ئىگە بولىمەن . لېكىن ، مەن «رەھمەت» ۋە «ئالقىش» ئۈچۈن ياشىغان بولسام ، بۇ دۇنيادا جاپا ـ مۇشەققەتنى ئاز كۆرگەن بولاتتىم . چۈنكى ، «ئالقىش» بىلەن «رەھمەت» ھازىرقى كۈندە تولىمۇ ئەرزانلىشىپ كەتتى . سەۋەبى ، ئۇ يالغانچىلىقنى ئۆزىگە تۇپراق قىلغان . ۋەھالەنكى ، دۇنيادا ئەڭ ئاسان ئىش يالغان ئېيتىش··· شۇنىڭ ئۈچۈن ، مەن خاتىرەمگە سىيىت يالاڭ تۆش بىلەن كۆڭۈللۈك ھاراق ئىچكەنلەـ كىمنى ، ئۇنىڭ ھاشىر ئۈچۈن توقۇغان مەدھىيىلىرىنى ، زۇلىيا

بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەنلىكىم ، ئۇنىڭ يەنىلا دادۇينىڭ شۇ-جىسى ، گۈڭشي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى قاتارلىق ۋەزىپە-لىرىنىڭ تىرىلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ھاياجانلانغىنىمنى ، كىچىك ئاپام-نىڭ ئورۇق قوللىرى بىلەن ئېگەكلىرىمنى سىلاپ خۇشاللىقتىن ياشاڭغىراپ خۇنسىزلانغان كۆزلىرىگە ياش ئالغانلىقىنى ، ئولتۇ-رۇشلار ، ناخشىلار ، زۇلىيا ئاكىنىڭ ئايالى ساقلاپ قويغان قولياز-مىلىرىم بىلەن كىتابلىرىمنى كۆرگەندە ئاققان ئىسسىق يېشىم... قاتارلىق ئىشلارنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغچە يېزىپ ئولتۇرمايمەن . مەن تۇرمىدىن چىققان ، تۇتقۇنلۇقتىن قۇتۇلغان ، ئۆلۈمدىن ئامان قالغان بارلىق دوستلىرىمدەك ، بۇ يىلنىڭ خۇشاللىقى ، ھاياتنىڭ قەدىر - قىممىتى بىلەن بەختلىكمەن . مەن خۇشاللىقتىن سەمرىپ كەتمىدىم ، يەنىلا ئاۋاقمەن ، ئاقارغان چاچلىرىمۇ قارىداپ قالمىدى ، بەلكى تېخىمۇ كۆپەيدى . ناۋادا ، ئۆزگىرىشنى يېزىشقا توغرا كەلسە ، شۇنى يېزىشقا توغرا كېلەر .

مەن ئىككى ئات بىلەن بەش كۈن يېزا ئايلاندىم . بىر شوخ يىگىت «قاسقىر ئاۋۇز»نىڭ ئېتىنى مىنىۋالدى . بىز تاغ باغرىدا ئات چېپىشتۇق . ئاتلار بورانده‌ك ئۇچماقتا . ھېلىقى شوخ يىگىت مېنى ئات ئۇستىدىن خۇددى چۇجە ئالغان ساغا ئوخشاش يۇلۇپ ئالدى . مەن قورقۇپ تېپىرلىدىم ، چالا مەستلىك ، شوخلۇق بې-شىمغا چىقتى . بىز ياپيېشىل قاپتالدا ئاتتىن كاللا - موللاق بولۇپ يىقىلدۇق - دە ، ساينىڭ تاپىنىغا قاراپ قامغاقتەك دومىلە-دۇق . ھەي پالاكەتچىلىك ، مېنىڭ سول پۇتۇم سۇنغان . مانا مەن ھازىر ھېلىقى تاغ باغرىدىكى كىچىك مەھەللىده ، ئۆز ئۆيۈمده . قولتۇق تاياق بىلەن تالاغا چىققىنىمغا ئىككى كۈن بولدى . ھەش - بەش دېگۈچە كۈز كەپتۇ . ئۆرۈكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى چوغده‌ك قىزارغان ، يازچە تاغدا ياىلىغان سىيىرىم بىلەن ئالتە تۈياق قويۇم تونۇغۇسىز بولۇپ سەمرىپتۇ . مەن مانا بۇ يىل ئۆكتە-

بىردە زۇلىيا ئاكىنىڭكىگە كۆچۈپ بارىمەن . ناھىيىدىن ماڭا نەچچە قېتىملاپ خەت ، تېلېفون كەلدى . مېنى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكـ تەپكە تەقسىم قىپتۇ ، مەن مائاشىمنىمۇ ئېلىپ تۇرۇۋاتىمەن ، لېكىن مەن ئۇ يەرگە بارمايمەن . شەھەردىن ئارۇپ بىلەن تاشپولات خەت يېزىپتۇ . رازىيە تۇرمىدىن چىققان ، مەن شەھەرگە كىرىمەن . ئۆمەر ئەپەندىنى ، رازىيەنى ، ئوغلۇم ئەلىنى ، قىزىم دىلئارانى··· يوقلايمەن .

بۇگۈن تراكتور بىلەن ناھىيە مەركىزىگە كەلدىم . مانا ئاپتوـ بۇس بېكىتى . مەن قولتۇق تاياق بىلەن بېكەتكە كەلدىم .

بېكەت ناھىيە بازىرىنىڭ مەركىزىدە ، ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، بېكەت چوڭ كوچىنىڭ ئۆزى . ئۇ يەرگە ئادەملەر توپلانغان . ھەمـ مىسىنىڭ كۆزى شەھەر يولىدا . ئاپتوبۇس شۇ ياقتىن كېلىشى كېرەك .

مەن تېرەككە يۆلىنىپ بىر چەتتە تۇردۇم . مېنى تونۇيدىغان بىرنەچچەيلەن پەيدا بولدى . ئۇلار ماڭا قاراپ باش لىڭشىتىپ ئامانلىق سوراشتى ، لېكىن ھېچكىم قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈشكە جۇرئەت قىلالمىدى . چۈنكى ، ئۇلار مېنىڭ «قېچىپ يۈرگەن ئەكـ سىلئىنقىلابچى» ئىكەنلىكىمنى بىلىشىدۇ . ئۇلار قولتۇق تايىقىمـ غا ، ناچار كىيىملىرىمگە قاراپ قويۇپ بىر ـ بىرى بىلەن پىچىرـ لاشتى ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى يېنىدىكى ھەمراھىغا «ئەڭ يېڭى خەۋەر »لەردىن گەپ باشلىدى :

— توۋا ، ئادەملەر جانلىرىدىن تويۇۋاتامدۇ ، نېمە ؟ ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ھېلىقى پىيەنچۇك كۆزەتچىسىنىڭ تۇتۇلغىنىنى ئاڭـ لىمغانسەن . فۇتۇڭشۇەي① گە چاقچاق قىلىپ : «سۇرىتىڭىزگە قارـ غاندا ، كىچىكىڭىزدە قوي باققان ئوخشايسىز ، ماڭا ئوخشاش باشنى

① فۇتۇڭشۇەي — لىن بىياۋ كۆزدە تۇتۇلغان .

ئايايدىغان كېسىلىڭىز بار ئىكەن» دەپتىكەن ، بۇگۈن ئەتىگەن تۇرمىگە سولاپتۇ .

«تۇرمىگە ساپتۇ» ياكى «قاماققا ئاپتۇ» دېگەن سۆزلەر بىز-نىڭ بۇ كىچىككىنە ناھىيىدە كىشىلەرنى زادىلا چۆچۈتمەيدىغان ئاددىيلا بىر ئىغىز گەپ . بۇ گەپنى ئاڭلىغۇچىلار خۇددى : «پالان-چىنىڭ مۇشۇكىنى ئىت بوغۇپ قويۇپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان-دەكلا ، پەرۋاسىزلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويىدۇ .

— يا ئاللا ، گەپ دېگەننى چاينا قىلمىسا بولمايدىكەن ، — دېدى بايا تىنچ گەپ قىلىپ ئەمدىلا توختىغان ، يوغان بۇرۇت ، ساقال - بۇرۇتى چىكىلگەن ئادەم تاماكىسىنى ئالدىراپ تۈتاشتۇرۇ-ۋېتىپ ، — مەن چېغىمدا مىنبىڭلارنىڭ قاماقخانىسىدا ئۇچ كۈن ياتتىم ، نېمە گۇناھ قىلغان دەڭە ؟ فۇتۇڭشۇەينى : «بۇ بايقۇشمۇ ماڭا ئوخشاش بىر يېتىمەك ئوخشايدۇ ، قارىمامسىلەر ، بېشىغا كىچىكىدىلا چېقىلغان چۈشكىننى ! » دەپ قويۇپتىمەن ! بۇ گەپنى ئېقىتماي - تېمىتماي ئاپىرىپتۇ !

— مېنىچۇ ؟... — دېدى بىر بوۋاي كۆزلىرىنى چىمچىقلا-تىپ ، — قولۇمنى باغلاپ ، دۇمبەمگە قىسرەندىنىڭ تېرىسىنى ئارتىپ ، توڭ تېزەكتەك تېپىپ ئوينىغىنىنى ئاز دەپ ، تېخى يەنە ئۇچ يۈز سوم جەرىمانە قويدى ، چىرقىرىتىپ تۇرۇپ ئالدى . قىسا-رەندە تىل - تىكەن بوپتىكەن ، پىچاققا ئارانلا ئۇلگۇرگەن ، تەپمە ھالال قىلىۋالغانىدىم ، لېكىن دەرگۇمان بولۇپ ، گۆشىنى ساتاي دەپ ئەمدىلا كوچىغا چىقىۋىدىم...

ئۇنىڭ گېپى ئۈزۈلۈپ قالدى . بىر ماشىنا «جاڭ - جاڭ ، جاڭ ، جاڭ ، چىش !» بىلەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا قاراپ ئۇچقاندەك ئۆتۈپ كەتتى . ئارقىسىدىن ھەم «جاڭ - جاڭ» ھەم شوئارلار بىلەن تىزىلىپ ئادەملەر ئۆتتى . ئادەملەرنى يانداپ ، قولدا ماڭدۇرىدىغان ھارۋىدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ نامەت كېتىپ

باراتتى . ھېلىقى يوغان بۇرۇن جەينىكى بىلەن يېنىمدىكى ئادەمنى نوقۇشلاپ نامەتنى كۆرسەتتى .

— قارا ، ئاۋۇنىڭ ئەھۋالىنى ، ئەرز قىلىپ ھەر كۈنى ناھىيە-لىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا باريدۇ . ھېلىقى رەقىپ بۇجاڭنىڭ ئۇستىدىن ئەرزىسى بار ئوخشايدۇ ، لېكىن ئاقمايدۇ ـ دە ، رەقىپ بۇجاڭ ھازىر ئوبلاستنىڭ رەھبىرى تۇرسا ، بۇ ئۆلۈمتۇكنى دەپ رەقىپ بۇجاڭنى جازالاپ بېرەمدۇ ؟

— شۇ ـ دە ، قاراپ تۇرغىن . مۇشۇ ناكەسنىڭ ئۆزىنى جايلايدۇ .

— بۇ بايقۇش مېنىڭ قوشنام ، — دېدى بىر دېھقان ، — لېكىنزە تولىمۇ ئازازۇل ، تولىمۇ بىشەم بىر خوتۇنى بار ـ دە··· ھېلىلا ئاپشاركىسى توخۇلارنى يەۋاتقان ، ھېلىلا خوتۇنى يۇندىسىنى بوسۇغىغا چېچىۋاتقان ، ھېلىلا تامدىن ئارتىلدۇ-رۇپ ھويلىمىزغا ئەخلەت ـ چاۋا تاشلاۋاتقان ، غىڭ ـ پىڭ قىلاي دېسەڭ ، ھۆكۈمەتتىن قورقىدىكەن كىشى··· ۋاي ـ ۋۇي ، جاي ـ پاينى ئېلىشىغا سېتىپ ، پەشنى قېقىپلا كېتەي دېسەم ، خوتۇن ئۇنمايدۇ . ئۆزۈممۇ دادامدىن قالغان تەۋەررۈك جاينىڭ مە-رىدىن كېچەلمەيمەن··· باش قېتىنچىلىق !···

— دەردى يوق كىم بارىكىنتاڭ ! — دېدى بوۋاي بېشىنى تاتىلاپ تۇرۇپ .

مەن ئۇلارنىڭ يېنىغا شىپقىدىم ۋە يوغان بۇرۇننىڭ گۇللۇك تاماكا خالتىسىغا قول ئۇزاتتىم . ئۇ ماڭا قەغىزى بىلەن سۇندى ـ دە ، كۈلۈپ تۇرۇپ :

— سىزنى خۇمار قىلىپ قويدۇق ـ ھە ، ئەپەندى . ئۇنى دېمىسىمۇ راست ـ دە ، سىزگە ئوخشاش ئەلنىڭ ياخشى ئوغلانلىرى دەپسەندە بولۇپ ، ئاۋۇ نامەتتەك كالتە كۆسەيلەرنىڭ گۈل تاجى بولۇپ كېتىۋاتقىنىغا قاينايدۇ كىشى ، ھاشىر شۇجىدىن خەۋىرىڭىز

بارمۇ ، ئەپەندى ؟ — دېدى .

مەن بىلگەنلىرىمنى ئېيتتىم .

— قايسى تۇرمىدە ياتىدۇ ، بىلەمسىز ؟ يىراقتىكەن - دە ، يېقىنراق يەردە بولغان بولسا ، مەنمۇ بىر چىنە غىزا بولسىمۇ سۇنۇپ قويايى دېۋىدىم . مۇشۇ ئىنقىلاب يېڭى باشلانغاندا ، مەن نامەتنىڭ «تۆت كونا» دەپ بىزنىڭ ئىككى پارچە گىلەمنى ئېلىپ كەتكىنىنى ئېيتقانىدىم ، ھاشىر شۇجى دەرھال قايتۇرغۇزۇپ بەردى ، — دېدى يوغان بۇرۇن ئادەم .

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم ، زەخىملەنگەن پۇتۇم قاتتىق ئاغرىدى . ئاپتوبۇس كېلىپ قالغانىدى . يوغان بۇرۇن ئادەم ئاپتوبۇسقا يۈگۈرۈشۈۋاتقانلارغا قاراپ قويۇپ غودۇڭشىدى :

— بىكارچىلار ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرۇشىدۇ ، قېرى - چۈرى ، ئاقساق - چولاق ، مۇھىم ئىشى بارلار بولسا ئۆرە تۇرۇشىدۇ . تەڭشەلمىگەن ئالەم ، ئېيتىڭە ئەپەندى ، بۇ ئىشلار قاچان ئىزغا چۈشىدۇ . تۆت - بەش يىل بولدى ، راست گەپ ئانچە ئاقمايدىغان بولۇپ قالدى . بايىقى نامەتتەك قارا كۆڭۈللەرنىڭ ساقسى ئالچۇ چۈشۈۋاتىدۇ . سىزدەك - بىزدەكلەرنىڭ دەردى كۆپىيىۋاتىدۇ . بۇ ئىشلارنىڭمۇ باش - ئاخىرى باردۇ - ھە ؟ بىز دېگەن قارا ئىشچى - ھارۋىكەش ، مانا مۇشۇنداق سىياسەتنىمۇ سۆزلەپ قويىمىز ، ئەپەندى .

ئۇ مېنى قولتۇقلاپ ئاپتوبۇسقا چىقىرىپ قويدى . بىز راستىنلا ئىشىك تۈۋىدە ئۆرە تۇرۇشتۇق . بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقىغان ئىشچى كىيىمىدىكى ياشلار ماشىنىنى ئىگىلىگەن ، ئۇلارنىڭ بىلىكىدىكى قىزىل بەلگىلىرىگە «جيۇچادۇي» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى . سىرىق شەپكىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ، بىر كۆزى زىدە ئېقى بار بىر يىگىت مەندىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى . مەن ئۇنى تونۇدۇم . ئۇ مەن «قارا يىپ» بولغاندا ، ھەر قېتىم

سوراقلا ئاچىققاندا قاتتىق ئۇراتتى ، قوللىرىمنى قايرىپ باغلايتتى ، بارماقلىرىمدىن ئىنچىكە چىگە بىلەن باغلاپ ئاساتتى . مېنىڭ ئاۋا-زىم پۈتۈپ كەتكەن ، ۋارقىرىساممۇ ئۆزۈم ئارانلا ئاڭلايتتىم... ئەتىسى ھوشۇمغا كەلگەندىلا ، ئاندىن بولغان ئىشلارنى ئەسلەيتتىم ، ھەر قېتىم ئەسلىسەم ، مېنى قىينىغانلار ئىچىدە ئاشۇ بىر كۆزىدە ئېقى بار ، چىرايى قانسىز يىگىت كۆز ئالدىمغا كېلەتتى - دە ، كۆڭلۈمگە : «ھامان بىر كۈنى سېنىڭ كىملىكىڭ مەلۇم بولىدۇ ، سەن چەكسىز ئازاب ، ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خورلۇق ھېس قىلىسەن ، ناۋادا سېنىڭ بەدىنىڭدە بىر تامچە بولسىمۇ ، ئىنسانىنىڭ قېنى بولىدىكەن ، ئىش شۇنداق ئاخىرلىشىدۇ !» دېگەن پىكىر كېلەتتى . ھازىرمۇ مەن : «ئۇ ئىچ - ئىچىدىن خورلىنىۋاتىدۇ ، چۈنكى ئۇ مېنىڭ گۈناھسىز ئادەملىكىمنى بىلدى ، مېنى قارىلىغان-لارنىڭ ئۇنىڭغىمۇ زىيانكەشلىك قىلغانلىقىنى بىلدى» دەپ ئويلى-دىم - دە ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ ھېسداشلىق بىلەن مىيىقىمدا كۈلۈمسىرىدىم . ئۇ قوشۇمسىنى تۇردى ، يېنىدىكى ھەمراھىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى . مەن چۆچۈپ قالدىم ، يېنىمدىكى ھەمراھىمغا :

— شەھەرگە كىرگەندە بىللە يۈرەيلى ، ئاكا ، مەن ئاۋۇ بالا-دىن نېمىشقىدۇر چۆچۈپ تۇرۇۋاتىمەن . بىگۇناھ ئادەملەرنى ئۇ-رۇشقا ئادەتلەنگەن نەرسىكەن ، مەن ئۇنىڭ تايىقىنى كۆپ يېگەن ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلدىمۇ ، بولدى ، ئۇ ئادەم ئۇرماي قالمايدۇ ! — دېدىم .

ھەمراھىم ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قاردى - دە ، يەرگە تۈكۈرۈپ :

— ئىت ! — دېدى ئۇنى شەرەت قىلىپ ، — جاللاتنىڭ كانۇبىي . مېنىڭ تاغامنىڭ ئوغلى ئىدى ، يېتىم قالغان ، مەن بېقىپ چوڭ قىلغان ، لېكىن دادامنىڭ دۇنياسىنى سەن يەپ تۈگەت-

تىڭ دەپ ، مېنى بىرىنچى بولۇپ سازايى قىلغانمۇ ، ئۆيىمىزنى ئاختۇرغۇزغانمۇ ، شەھەردىكى ئىنىمنىڭ ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى يىغقان پۇتۇن كىتابلىرىنى كۆيدۇرگۈزۈۋەتكەنمۇ ئاشۇ !

— ئىنىڭىز كىم ئىدى ؟ — مەن دەرھال سورىدىم .

— سىز بىلمىسىز ، ئۆمەر ئەپەندى .

مەن ئۇ ئادەمنىڭ قوللىرىنى ئىختىيارسىز چىڭ قىستىم ـ دە :

— ئېتىڭىز نېمە ؟ — دەپ سورىدىم .

— ھازىرقى ئىسمىم نەزەر ھارۇنكەش ، ھۆكۈمەت جاڭزىسىدىكى ئىسمىم ھەمرايىف .

— ھازىر نېمىشقا ھەمرايىف دېمەيسىز ؟

— مەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدا پولك كومىسسارى ئىدىم . 1958 ـ يىلىدىن بۇرۇن ھەربىي رايوندا ئىشلەيتتىم ، 1958 ـ يىلى كەسىپ ئالماشتۇردۇم . بايقىمايلا بىرنەچچە كاتتا ۋاشىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپتىمەن ، شۇ يىلى خىزمەتتىن ھەيدەلدىم . ناھەقتىن ناھەق باشقارما باشلىقلىقىمدىن ، پارتىيە ئەزالىقىمدىن ، بىر يۇز يەتمىش يۇەن مائاشتىن قۇرۇق قالدىم . دېھقانمۇ بولدۇم ، قارا ئىشچىمۇ بولدۇم ، ئالتە بالىنى باقمەن دەپ خاڭ تېگىدە سۇ باتۇرمۇ بولدۇم . بەش ـ ئالتە يىل بولدى ، بىر ئىدارىنىڭ ھارۇنسىنى ھەيدەپ يۇرۇۋاتىمەن . يەنە ئۇمىدىم بار . مەن ماركسىزمنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئوقۇغان ، يەر ئىسلاھاتىدا بىر رايونىڭ خىزمىتىگە مەسئۇلمۇ بولغان . ھەقىقەتنىڭ كۈچىگە ئىشىنىمەن ، ھامان بىر كۈنى ھەقىقەت يېڭىپ چىقىدۇ ، ئاقلىنىشىمغا ئىشىنىمەن . قانات ـ قۇيرۇقۇمنى سەل ـ پەل تۇزىۋېلىپ ، بېيجىڭغا بېرىپ يۇقىرىغا ئەرز سۇناي دەيمەن .

— ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟

ئۇ ماڭا يالت قىلىپ قاراپ قويۇپ ، كالپۇكلىرىنى مىدىرلىدى .

تىپ قويدى ، لېكىن گەپ قىلمىدى .

— ئۆمەر ئەپەندى بىزنىڭ ئۇستازىمىز بولىدۇ . مەن ئۇ كىشىنىڭ ئۆيىدىمۇ بولغانمەن .

— بىلىمەن ، — دېدى ھەمرايىف پەس ئاۋاز بىلەن ، — ھاشىرمۇ ، نامەتمۇ ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ، سىز كىتاب بىلەنلا بولۇپ كەتكەن ، ئادەملەرنى ئاز بىلىسىز ، لېكىن سىزنى بىلىدىغانلار كۆپ . سىزنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى توغرىسىدا ئۇرۇمچىدە قىلغان لېكسىيىلىرىڭىز··· قىسقىسى ، ھەممىسىنى بىلىمىز .

مەن خىجىل بولىدۇم . مەن ھايات ئادەملەرگە قارىغاندا كىتابلاردىكى ئادەملەرنى جىقراق بىلىمەن . بەزىدە تونۇشلىرىمنى كىتابلاردىكى ئادەملەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇپمۇ قويىمەن تېخى··· بۇ ئادەمنىڭ ئىسمىنى يەنە بىر ئۇچراشقاندا سوراپ يۇرمەسلىكىم ئۈچۈن ، «ھەمرايىف» دېگەن ئاسان ئىسمىنى بىرقانچە قېتىم تەكرارلىدىم .

— شۇنداق قىلىپ ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ؟

— ئەھۋالى ناھايىتى ياماں ، — دېدى ھەمرايىف قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، — قىسقىچىلا ئېيتسام ، ئۇنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر كەلدى . ئەقلىدىن ئاداشمىغىنىغا ھەيرانمەن ، يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە ئۈمىدى بار ئوخشايدۇ . ئۈمىدلىك ئەر ئۆلمەيدىكەن ئۈكام . كۈنلەرنىڭ بىرى ، ئۆز ئۈمىدلىرىنىڭ يالقۇنىنىڭ پىللىدە بىر يانغىنىنى بولسىمۇ كۆرۈۋېلىشقا ئىشىنىدۇ ، بوۋاي .

ھەمرايىف ئەلەم بىلەن دېرىزىنىڭ سىرتىغا قارىدى . سىرتتا ئاق يېغىن بولۇپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى . سۇغا چىلاشقان ئېتىزلاردا قاغىلار ھۇرۇنلۇق بىلەن ئۇچۇپ يۈرەتتى . ياردار پۇتۇم لوقۇلداپ ئاغرىدى ، ماڭا گەپ قىلىشمۇ ئارام بەرمەيتتى . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ بېشىغا قانداق كۈنلەر كەلگەنلىكىنى بىلىشكە تەقەززا ئىدىم . بىراق ، ھەمراھىم بۇ ھەقتە گەپ قىلىشنى خالىمە-

غاچقا ، كوچىلاۋېرىشنى ئەپ كۆرمىدىم . ئۇ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ ، ئاپتوبۇسنىڭ ئىشىك تۈۋىدىكى تۇتقۇچ خادىسىنى قۇچاقلاپ جىمجىت تۇراتتى . ئۇنىڭ ئاقارغان ساقاللىرى ، يۇزلىرىدىكى ھازىرلا چوڭقۇرلىشىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنىۋاتقان قورۇقلىرى ، قىزىرىق ـ ئەللىك يىللىق ھاياتىدىكى خۇشاللىقلىرىنى مەنئى قىلغۇچى ، يېقىنقى يىللاردىن بېرى ناھەقچىلىك تۈپەيلىدىن تارتقان ئازابلىرىنى تەستىقلىغۇچى ئىسپات قەغىزى بولۇپ ، مېنىڭ ئالدىمدا ئېچىقلىق تۇرماقتا ئىدى . لېكىن ، مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن زارلىنىشتىن كۆرە ئۇمىد ۋە ئىشەنچىنىڭ كۆپلۈكىنى سەزدىم . مەنمۇ ئۆز ھالىمنى ئۇنىڭغا سېلىشتۇردۇم . مۇنۇ جانغا تېگىۋاتقان ئاغرىق ، بىرنەچچە يىلدىن بېرىقى بىكىرىغا تارتىۋاتقان ئازابلار ، قانۇن ـ تۈزۈم يول قويمايدىغان يوللار بىلەن ماڭا ئوخشاشلارنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى ئاياغ ئاستى قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆكرىكى كېرىپ يۇرۇشلىرى ، تېخى ئۇنى ئاز دەپ ئاۋۇ بىر كۆزىدە ئېقى بار ، يالغاندىن ئىشچى كىيىمى كىيىۋالغان مەخلۇقنىڭ ، ناھەق تارتقان خورلۇقتىن قۇتۇلغىنىمغا نارازى بولۇپ ئالىيىشلىرى... يۇرىكىمدە جەمئىيەتكە ، پارتىيىگە نارازىلىق ۋە ئۆچمەنلىك پەيدا قىلغان بولاتتىغۇ ؟ لېكىن ، جەمئىيەتنى ئۇنچىلىك ئاددىي چۈشىنىدىغانلاردىن ئەمەسمەن ، ھەقىقەت يېقىن ئارىدا ئۆزىنىڭ ساپلىقىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدۇ . مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن . يۇرىكى ساپلارنىڭ ئارزۇلىرى ئۆلمەيدۇ ، مەن بۇنى ھازىرمۇ ئىسپاتلاپ بېرەلەيمەن . شار ـ شار يامغۇردىن قېچىپ دىمىقتا ئۆڭكۈرلەرگە كىرىۋالغان كېيىك بالىلىرى ، يامغۇردىن كېيىنكى تېخىمۇ گۈزەللەشكەن قاپتاللاردا قىيغىتىپ ئويناشقىنىدەك ، بىر كۈنى مەنمۇ قارا بۇلۇتلارنى يېرىپ چىققان ھەقىقەت قۇياشىنىڭ نۇرىدا ھۇزۇرلىنىمەن . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ، بەزىلەردەك سەمىمىيەت بىلەن بىرمەھەل ھايات كەچۈرۈپ ، ئوڭۇشسىزلىققا يولۇققاندىن كېيىن ساختىلىق

بىلەن ياشاشقا ئۆزۈمنى مەجبۇر قىلمايمەن . مەن ئاخىرغىچە سەمەمىيەت بىلەن ياشايمەن . خۇددى مېنىڭ دادام پۈتۈن ھاياتىدا بىرمۇ ئادەمنى ئالدىمىغان ۋە دىل ئازارى يېتىدىغان ئىش قىلىپ باقمىغىنىغا ئوخشاش ، مەنمۇ ئۆز ھاياتىمدا ساختىلىقنىڭ دۇشمىنى بولۇش بىلەن خەلقلەرنىڭ باركاللىسىغا ئىگە بولالايمەن...

ماشىنا توختىغاندا خىيالىم ئۈزۈلۈپ قالدى . قولتۇق تايىقىم بىلەن ماشىنىدىن تەستە چۈشتۈم . ھەمرايىق يېنىمدا پەيدا بولدى .

— ئاۋۇلارنىڭ چىرايى ئۆمسە ، — دېدى ئۇ ، — يۈرۈڭ ، ئاكاملارنىڭكىگە تېز كېتەيلى .

بىر توپ بولۇڭالغان بايقى جيۇچادۇي ئەزالىرى بىرنېمىنى قىزىق تالىشىۋاتاتتى . بىزمۇ تەجرىبىلىك بولۇپ قالدۇق . ئۇلارنىڭ كۆزىدىن نېرى بولغىنىمىز تۈزۈك . ئىككىمىز تار كوچىغا بۇرۇلدۇق .

— توختاش ! — دېدى بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىت كەينىمىزدىن كېلىپ .

بىز توختىدۇق . ئۇ بىزنى چوڭ كوچىغا ھەيدەپ چىقتى ۋە سېمونت كۆۋرۈك قانىتىغا چىقىۋېلىپ غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا كۆپچىلىككە ۋارقىرىدى :

— پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى ! سىنىپىي كۈرەشنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى ! جىن ـ شەيتانلارنىڭ قۇيرۇق كۆتۈرۈشىگە يول قويمايلى ! ماۋۇ ئىككىسى نازارەت ئاستىدىكى جىن ـ شەيتانلار ئىدى ، ئاممىنىڭ نازارىتىدىن قېچىپ يۈرۈشكەنلەر ، بىز ھازىر ئىنقىلابىي ھەرىكەت قوللىنىمىز ، ئىنقىلابىي ئاممىنىڭ بىزنى قوللىشىنى ئۈمىد قىلىمىز !

ھەر قېتىم ئاڭلىسام ، يۈرىكىم تىغ سانجىلغاندەك ئاغرىيدىغان ، قەھرىتاندا دەريانى تاشلانغاندەك ئادەمنى ئەندىكتۈرىدىغان بۇ ئاۋاز مېنى شۇنچىلىك ئازابلايدۇ ، ئاڭلاپلا بوغۇلىمەن ، زۇۋانىم

تۇتۇلىدۇ . چۈنكى ، بۇ شوئارۇازلارغا راست گەپ قىلىش ئۆكۈزگە سۇرە ئۆگەتكەندەكلا بىر ئىش ئىدى . لېكىن ، ھەمرايىمۇ كۆپچىلىككە ۋارقىرىدى :

— خالايىق ، مېنى ئاسرىماڭلار ، بولارىم بولغان ئادەممەن ، لېكىن مۇنۇ ئاقساق يىگىتنى قوغداپ قېلىڭلار ، ئۇ بىزنىڭ ئاتاقلىق ئالىمىمىز ئەلا . ئەلانى كىم بىلمەيدۇ ؟ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئىلىم ـ پەنگە بېغىشلىغان ياش ئالىمنى ئاسرايلى . مۇنۇلار ئۇنى بىر قارا قورساقنىڭ : «ھۇ ، دۇ ، كۇش ـ كۇش» قىلىشى بىلەن كېلىپ تالاشقا تەمشىلۇاتىدۇ !

ئۇنىڭ سۆزى تۇگىمىدى ، مۇشت ، تاسما پوتىلار باش ـ كۆزىمىزگە تېگىشكە باشلىدى . بېشىمغا نېمە تەگكەنلىكىنى بىلمەيمەن ، كۆزۈم قاراڭغۇلاشتى ـ دە ، ئۇچۇپ كەتتىم . قورسىقىمغا بىرى دەسسەۋاتقاندەك ، چېچىمنى بىرى يۇلۇۋاتقاندەك بىلىندى...

مەن سىم كارىۋاتتا ھوشۇمغا كەلدىم ، ئۇستۇمدە بىر گۈزەل قىز ماڭا ئېگىشىپ تۇرۇپتۇ . چۆچۈپ بېشىمنى كۆتۈرەي دەپ ئۇرۇندۇم ، لېكىن بېشىم تاش بىلەن باستۇرۇپ قويغاندەك ئېغىر ئىدى . «نېمىشقا شۇنچە ئۇردى ؟» مەن شۇنى ئويلىدىم ـ دە ، كۆڭلۇم ئېلىشىپ ، كۆزلىرىم قاراڭغۇلاشتى . «نېمىشقا بولاتتى بالام ، — دەيتتى بىر بوۋاي بېشىمنى سىلاپ ، — سەن بىلمىگە ئىنتىلگىنىڭ ئۈچۈن ئۇرۇشتى ! ئۇلارغا قارىغاندا ساپ ۋە ياراملىق بولغىنىڭ ئۈچۈن ئۇرۇشتى !»

مەن بۇ ئاۋازنى ئارا ئۆستەڭ مەكتىپىدە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا ، بىزگە ئاتىدارچىلىق قىلىدىغان تازىلىق ئىشچىسى ئىسمايىل ئاتىنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاتتىم . مەن شارشار ئۆستەڭنى ، مەكتەپ كەينىدىكى غوللىرى كاۋاكلىشىپ كەتكەن قىزىل ئالمىلارنى ، يوغان تېرەك يېنىدىكى تۆگمەننى... ئەسلىدىم .

مەن كەچتىلا تولۇق ھوشۇمغا كەلدىم ، ھەممىنى شۇ چاغدىلا

بىلدىم : بېشىمغا تاپانچىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپتۇ . بىر توپ ئوقۇغۇچىلار جېدۋادۇي ئەزالىرىنى تۇتۇۋاپتۇ ، قوراللىرىنى تارتىۋاپتۇ . ئۇلار ھەمرايىفىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، ماڭغىلىۋاتقان سەپدىشىدىن قېلىپ مېنى قۇتقۇزۇپتۇ . ھەمرايىفىنىڭ دېيىشىچە ، ئۇلار بايىقى بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىتنى سوراق قىپتۇ . كۆزىدە ئېقى بار يىگىت ، ئەلا ئەرز قىلغىلى ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا مېڭىپتۇ ، بىز بۇيرۇق بىلەن ئۇنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ماڭغان ، دەپتۇ .

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەمرايىفتىن :

— ئۇلار مېنىڭ دەۋا قىلغىلى ماڭغىنىمنى نەدىن بىلدى ، دەۋا قىلىشىمدىن نېمىشقا شۇنچە قورقىدۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— نەدىن بىلەتتى ، ئۇلار كەينىڭىزگە ئادەم قويغان ـ دە . نېمىدېگەن ، نېمە قىلغان ۋە نەگە ماڭغانلىرىڭىزنى دەرھال بىلىپ بولدى ، دەڭە ، — دېدى ھەمرايىفى ، — سىزنى قاتتىق ئۇرۇۋەتتى . دەسسەپ ـ چەيلىۋەتتى ، ئۇكام ، لېكىن شۇكۇر قىلايلى ، بىزدەك لەردىن نەچچىسىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتى . نېمىشقا قورقىدۇ دەمسىز ؟ نېمىشقا بولاتتى ، سىز بىلەن بىزگە قىلىۋاتقانلىرى ساپلا جىنايەت تۇرسا ، ئەلۋەتتە ئۇلار ئاسقىلى ئېلىپ ماڭغان ئىتتەك ئۇنى ـ بۇنى چىشلەيدۇ ـ دە .

مەن تورۇسقا قارىدىم . بايىقى ئېڭىشىپ قارىغان قىز تامدىكى رازىيەنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى ئىكەن . ئۆيدە يالغۇز قالغىنىمدا رازىيەنىڭ سۈرىتىگە قارىدىم . ئۇنىڭ بەختىدىن خۇمارلاشقان دۈگەلەك كۆزلىرى ، ھازىرلا كۈلۈۋېتىدىغاندەك قىلىپ تۇرغان ، قىزىلگۈل پوريكىگە ئوخشايدىغان لەۋلىرى ، غىجىم ـ غىجىم چاچلىرى ، ئىككى قۇر ئاق ئۇنچە مارجان ، قويۇق يوپۇماقلار ئارىسىدىكى يېڭى ئېچىلغان ئەتىرگۈلنى ئەسلىتىدىغان ، قويۇق چاچلىرى ئاستىدا مۆكۈنۈپ تۇرغان ھالقىسى ، بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۆتۈرۈلۈپ

تۇرغان كۆكسىدىكى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئىزنىكى ، رازىيەنىڭ شوخ ، ئوماق ، پىكىرچان ، ھېسسىياتلىق ياشلىق قامىتىنى كۆز ئالدىمدا تىرىلدۈرمەكتە ئىدى . شۇ چاغدا ياشلىق چاغلىرىمىز ، ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇۋاتقان چاغلاردىكى ، ئۆزئارا ئالبوم ئالماشتۇرۇپ يۈرۈشلەر ، ۋاڭ قادىر ببغىغا ياكى ئايرودروم تەرەپ-تىكى تاللىققا دەرس تەكرارلىغىلى بىللە بارغانلىرىمىز ، لۇشۇن ، گوركىي ياكى مۇتەللىپ ، ئابايلارغا ئاتاپ ئۆتكۈزۈلگەن خاتىرە كېچىلىرى ، تانسىلار ، يېڭى يىل ئاخشاملىرىدا قىش بوۋاي بولۇپ چىقىشلار ، تەنتەنىلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى ، كومسومول پائا-لىيەتلىرى ، ئىلىم - پەن توغرىسىدىكى قىزىق سۆھبەتلەر ، كەلگۈ-سىمىزدىكى كۆڭۈل ئارزۇلىرىمىز توغرىسىدىكى سىردىشىشلار... بىرمۇبىر كۆز ئالدىمغا كەلدى . مەن بۇ كۈنلەرنىڭ تەكرارلىنىشى-نى بەكمۇ خالايتتىم .

لېكىن ، رازىيە يوق ، ئۇنىڭ مۇنۇ گۈزەل ياشلىقىمۇ يوق ، ئۇنىڭ مۇنۇ ئادەم زوقلانغۇدەك ھۆسنىمۇ ، ھېسسىياتچانلىقى ، ئار-زۇ ۋە ئۈمىدلىرىمۇ بەلكى بەرگىدىن ئاجراپ ، رەھىمسىز تەبىئەتنىڭ ئۆپرىتىشى بىلەن خازانغا ئايلانغان گۈلگە ئوخشاپ قالغاندۇ...

مەن بۇ ئۆيگە تۈيۈقسىز يارىدار بولۇپ كېلىپ قالغاندىن كېيىنلا ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ بېشىغا كەلگەن پالاكەتلەرنى تولۇق بىلگەن بولدۇم . بىلگەنلىكىم ئۈچۈن كۆڭلۈمگە چۈشكەن جاراھەت يەنمۇ چوڭايدى .

مەن ئۆمەر ئەپەندىنىڭ بېشىغا كەلگەن پالاكەتتىن بىرنەچچە قۇر يېزىپ قويۇشنى زۆرۈر ھېسابلايمەن .

1955 - يىلى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ سابىق قۇدىسى ئىككى سۈبەت مۇتەخەسسىسنى تونۇشتۇرۇپ ئەۋەتىپتۇ . بۇ تۇركولوگىيە ئىلمىي خادىملىرى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ كىتابلىرىنى يېزىم كۈن كۆرۈپ ،

چاغاتاي دەۋرىدىكى شائىرلاردىن بىرنەچچىسىنىڭ توپلىمىنى سې-
تىپ بېرىشنى سوراپ تۇرۇۋاپتۇ . ئۇلار قانچە يۇقىرى باھا قويۇش-
سىمۇ ، ئۆمەر ئەپەندى سېتىپ بەرمەپتۇ . بىرنەچچە يىلدىن كېيىن
ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش يېغىنىدا ئۆمەر ئەپەندىنىڭ «پانتۇر-
كىستلار» بىلەن تىل بېرىكتۈرگەنلىكى توغرىسىدا بىر پارچە پاش
قىلىش ماتېرىيالى ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ . مۇھىم تارىخىي ماتېرىيال-
لارنى چەت ئەلگە چىقىرىۋەتمىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۆمەر ئەپەندى
كۈرەش قىلىنىپتۇ ۋە «ئوڭچى» بولۇپ قاپتۇ ، لېكىن كىتاب
ساقلىغانلىقى ئۈچۈن پۈشايمان قىلىشنى بولسا ئۇ ئويلاپمۇ قويماپ-
تۇ . ئۆزىگە مەلۇم بىر ئادەمنىڭ قەست قىلغانلىقىغا ، بۇ ۋاقىتلىق
پالاكەتنىڭ تېز ئارىدا ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ، كىتابخا-
نىسىنى يەنە يېڭى كىتابلار بىلەن بېيىتىۋېرىپتۇ . كەلگۈسىگە بول-
غان ئۈمىد ئۇنى ئىشەنچ ۋە كۈچكە ئىگە قىلغاچقا ، ئۆز كىتابخانە-
سىدىن خۇشاللىق ۋە روھىي ئوزۇق تېپىۋېرىپتۇ .

لېكىن ، ئېغىر پاجىئە 1966 ـ يىلى ئالتىنچى ئايدا باشلا-
نىپتۇ . بۇ چاغدا رازىيە ئالتە ـ يەتتە يىللىق ئوقۇنقۇچى ئىكەن .
ئۇ مۇشۇ كۆڭۈلسىزلىك سەۋەبىدىن ، كۆزىنى يۇمۇپلا بەھرام ئەپەن-
دى بىلەن توي قىلىشقا رازىلىق بەرگەنىكەن . ئۇ چاغدا بەھرام
ئەپەندى تارىخ ئىلمىي بويىچە بىلىملىك زىيالىي ھېسابلانغان ، كە-
شىلەر بىلەن ئالاقىلەشكەنده قاملاشقان يۇزىدىن كۆلكە كەتمەيدە-
غان ، مۇئەللىملەر كۇرسىغا دەرس ئۆتكەنده سىلىق ۋە سالماقلىق
تىلى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى جەلپ قىلىۋالىدىغان ئادەم ئىكەن ،
دائىم قىرى بۇزۇلمايدىغان بۇرۇلكىلىرى ، سىلىق تارىلىدىغان پار-
قىراق چاچلىرى ، قىزلار ئېچىدىمۇ ھەۋەس ۋە ئېتىبار قوزغىغانە-
كەن . لېكىن ، ئادەمنىڭ ئالىسى ئېچىدە بولىدىكەن ، رازىيە بىلەن
توي قىلغانىنىڭ ئەتىسىلا ئۇنىڭ ھەقىقىي قىياپىتى ئاشكارىلىنىشقا
باشلاپتۇ . ئاخشىمى مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن رازىيەدىن :

— كۇل رەڭ كاستۇم كىيگەن يىگىت بىلەن قانچە ۋاقىت يۇرگەنسىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپتۇ رازىيە بوزدەك تاتىرىپ.

— ساڭا ئەجەب مەنسىلىك قارايدىغۇ؟

كۆڭۈلسىزلىك باشلىنىپتۇ. كۇندىلىك ئادەتى بويىچە رازىيە-نىڭ مەكتىپىگە رازىيەنى بىللە ئەكېتىشكە بارغان بىر كەچقۇرۇنلۇقى، ئۇ:

— خىزمەتتىن چېكىنگىن، مېنىڭ سەكسەن نەچچە يۇەن مائاشىم، دادامدىن قالغان ئۆي، ئەنجام بىزگە كەڭتاشا يېتىپ ئاشىدۇ، — دەپتۇ.

— بۇ نېمە ئۇچۇن؟

— چۇشىنىشلىكقۇ! ئونىلغان ئەرلەر ساڭا ئاچ بۆرىدەك ھۇجۇم قىلىۋاتقان بۇ مەكتەپتە ئىشلەش، ساڭا قانچىلىك راھەت بولسا، ماڭا شۇنچىلىك ئازاب!

— ئوقۇمۇشلۇق ئادەم ئورۇنلۇق گەپ قىلىشى لازىمغۇ، بىرىنچىدىن، ئونىلغان ئەرلەر ماڭا بۆرىدەك يېپىلغىنى يوق، ئىككىنچىدىن، سىزگە ئازاب بولغۇدەك ئىش بولغىنى يوق.

ئۇلار شۇ كۇنى خېلى ئۇزۇشۇپتۇ. بىر كۇنى ئۇ ئۆيگە كەچ كەپتۇ ـ دە:

— مېنى مەست دېمىگىن، مەن ساقمەن، قولچىرىغى بىلەن يەرگە قارىسام، ئىشىك تۆۋىدە بىر ئەرلەر شىبلىتىنىڭ ئىزى تۇرىدۇ، سەن خوتۇن!... — دەپ چېچىلغىلى تۇرۇپتۇ. رازىيە چىدىماپتۇ، ئەسلىدىلا كۆڭلى يوق ئادەمدىن تارتىۋاتقان خورلىقىغا تاقەت قىلىپ تۇرالماپتۇ. شۇ كېچىسىلا دادىسىنىڭكىگە قايتىپ كەپتۇ ۋە بەھرام بىلەن قايتا ئۆي تۇتماپتۇ، لېكىن رازىيە ئىككىنچى يىلى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. دېمەك، 1966 ـ يىلى رازىيە يىگىرمە ئىككى ياشلىق تۇل ئايال ئىكەن، ئۇ تۆت ياشتىن ئاشقان ئوغلى

بىلەن دادىسىنىڭكىدە تۇراتتىكەن . بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇت ئۆمەر ئەپەندىنىڭ كىتابخانىسىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئون نەچچە ئادەم كىرىپتۇ .

— ھەممىسى سىرىق كىتاب ! — دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى ، — ئاچقىپ كۆيدۈرۈش كېرەك !

— مېنىمۇ قوشۇپ كۆيدۈرۈڭلار ! — دەپتۇ ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئانىسى ئىشكىتە توغرا تۇرۇۋېلىپ .

— ھېچبولمىسا ، تەكشۈرۈپ چىقىڭلار ، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ ئۆمەر ئەپەندى كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ .

كەلگۈچىلەر ئانا ـ بالىنىڭ نالىسىگمۇ ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئايالىنىڭ قارشىلىقىغمۇ پىسەنت قىلماپتۇ . كىتابلارنى كۆيدۈـ رۈش ئۈچۈن تالاغا تۇشـۇۋېرىپتۇ . شـۇ چاغـدا ، رازىيە كېلىپ قاپتۇ ـ دە ، يەردە يىقىلىپ يېتىپ قالغان مومىسىنى يۆلەپ ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ ، كەلگۈچىلەرنىڭ باشلىقىغا :

— مەن ماۋ جۇشىغا ، مەركىزىي كومىتېتقا دەۋالىشىپ بارـ مەن ، بۇ كىتابلار جەمئىيەتنىڭ بايلىقى ! — دەپتۇ .

— «تۆت كونا»نىڭ كۈچلۈك ئوغۇتى ! — دەپتۇ ھېلىقى باشلىق ، — مەن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىنقىلابىي گۇرۇپپىسـ نىڭ ئەزاسى بولىمەن . رازىيە ، مەن سىزنى تونۇيمەن ، ئاڭلىق ھالدا بىزگە يارىدىم قىلىش مەجبۇرىيىتىڭىز بار ، قارشىلىق قىلـ سىڭىز ، جاۋابكارلىق سىزگە چۈشىدۇ !

ئاڭسىزچە كىتابلارنىڭ بىر بۆلىكى كۆيدۈرۈلۈپتۇ . دادىسىنىڭ ئوتتۇز يىللىق ئەجرى ، مومىسى ، ئانىسىنىڭ كۆز يېشى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتسا ، قىز قـانـداق چىدىسۇن ! قىـز غەزەپـتىن ئۆزىنى باسالماي :

— سىلەر چىڭگىزخان ، سىلەر گىتلېر ! سىلەر ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ دۈشمەنلىرى ! — دەپ تىللاپتۇ ۋە ئۆزىنى ئوت

يېقىۋاتقانلار تەرەپكە ئېتىپتۇ . لېكىن ، ئۇنى ئۇرۇپ ، ئاغزىنى قانتىپ ، قوللىرىنى باغلاپ ، بېشىغا ئۇزۇن قەغەز قالپاق كىيـ گۈزگىنىچە ئېلىپ كېتىپتۇ .

ئۆمەر ئەپەندى ئانىسى ۋە ئايالىنىڭ ھەلەكچىلىكى بىلەن ئۇلارنىڭ كەينىدىن بارالماپتۇ . پەقەت بەش كۈندىن كېيىنلا رازىيەـ نىڭ دېرىكىنى ئاپتۇ . ئۇ «نەق ئەكسىلئىنقىلابچى» نامى بىلەن تۇرمىگە تاشلىنىپتۇ . بۇ ئېغىر دەرد ـ ئەلەم موماي بىلەن ئايالىنى يېقىتىپتۇ . مومايىنىڭ قان بېسىمى ئۆرلەپ بىر ئاي پالەچ بولۇپ ياتقاندىن كېيىن ۋاپات بوپتۇ . ئايالى بولسا ئاننىڭ قىرىق نەزىرىـ سى بولغان كۈنى تۈيۈقسىزلا ۋاپات بوپتۇ . ئۆمەر ئەپەندى يالغۇز نەۋرىسى بىلەنلا قاپتۇ . ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن رازىيە بۇ خەۋەرلەرنى ئاڭلاپتۇ ـ دە ، ئەقلىدىن ئادىشىپ قاپتۇ...

ئۆمەر ئەپەندى كارىۋىتىمىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە بۇدۇر چاچلىق نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ پەس ئاۋاز بىلەن ماڭا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى :

— مەن تەقدىرگە ئىشىنىپمۇ قالدىم ! — دېدى ئۇ خورسىنىپ تۇرۇپ ، — ياخشى نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ بىھۇدە خورلۇقلىرى بېشىڭغا قاراپ كېلىۋاتقان ئوقتەك دەھشەتلىك بىر نەرسە . ئەجدـ لىڭ پۈتمىگەن بولسا ، شۇ ئۇدۇل كېلىۋاتقان ئوقمۇ سېنى ئەگىپ ئۆتۈپ كېتىدىكەن . مەن نېمىشقا ئۆلمىدىم ؟ يۈرەك كېسىلىم بار ئىدىغۇ ؟ ھازىر ئۇ كېسەلمۇ يادىمدىن چىقتى . مەن ھايات قېلىشقا ھېچقاچان ھازىرقىدەك تەقەززا بولغان ئەمەس ، بەلكىم قېرىلىق مېنى ئۆلۈمدىن قورقىدىغان قىلىپ قويغاندۇ ، لېكىن مەن ياشاشنى خالايمەن . ھېلىقى مېنى سورۇقچىلىققا سالغانلارنىڭ ھالاكىتىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىسەم ، دۇنيادىن قاقشاپ كەتكەن بولىمەن . مەن ھەر كۈنى گېزىت ئوقۇيمەن ، قالغان ـ قاتقان ئەقلىم بىلەن ۋەزىيەتكە باھا بېرىپ كېلىۋاتىمەن . مېنىڭ ئىشەنچىم كۈچىيىۋاتىـ

دۇ . كۆزۈمنىڭ يېشى قۇرۇدى ، مەن خەلقتىن رازىمەن ، مەندەك-لەرنى يەنىلا خەلق رازى قىلالايدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى !

ئۇنىڭ ئاپئاق تالا ـ تالا ساقىلى لەۋلىرىدە پەيدا بولغان غۇۋا كۈلكىدىن مىدىرلىدى ، ئاقارغان قاشلىرى ئاستىدىكى نۇرسىز كۆزلىرى بىردىنلا نۇرلانغاندەك بىلىندى . بوۋاي پېشانىمگە يۈمشاق ئالقىنىنى قويدى ـ دە :

— سەن ، ئەلا ، ياخشى يىگىت بولدۇڭ ، مېنىڭ مۆلچەرىم توغرا چىقتى ، سەن جاپا ـ مۇشەققەت چېكىپ ، ئۆز نامىڭنى ئۇلۇغ خىسلەتكە ئىگە قىلىشقا ئىنتىلىۋاتىسەن . مەن ساڭا ئوخشاش شا-گىرتىم بولغانلىقى ئۈچۈن خۇشالمەن ! — دېدى .

— سىزنىڭ كىتابلىرىڭىزنى كۆيدۈرۈشكە قوماندانلىق قىلغان كىم ؟ سىز ئۇنى ياخشى تونۇمىسىز ؟

— تونۇيمەن ، سىلەرنىڭ ناھىيىدە بىر باشلىق ئۇ . ئۇنىڭ ئاكىسى بىلەن مەن بىللە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان . ئاكىسى بىلەن كونا ئاداۋەتىمىز بار ئىدى . ھەدەڭ قىز ۋاقىتىدا ئاشۇنىڭ ئاكىسى بىلەن ئىككىمىز تەڭلا كۆز تاشلىغان . ئۇ بايلىقىغا ئىشەنگەن بولسا ، مەن ساپ ۋىجدانىمغا ئىشەنگەن . ساپ ۋىجدان ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ئۈستۈن چىققان . ھەدەڭ مېنى خالىغان ، شۇ قىساسنى ئۇنىڭ ئىنىسى ئېلىپ بەردى .

— رەقىپىمۇ ! — دېدىم مەن غەزەپ بىلەن ئورنۇمدىن قوزغا-لىپ ، — توغرا ، كىتاب كۆيدۈرۈش باشلانغاندا ، ئۇ ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسىدا ئىدى .

— شۇ ، — دېدى بوۋاي كۈلۈمسىرەپ ، — سەن چېچىلما ، ئۇ بىر قاپقانغا چۈشكەن بۆرە كۈچۈكى ، ئاز كۈندە بىز ئۇنىڭ ھازىسىنى ئالالايمىز .

قەدىردان ئۇستازىمنىڭ كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچىسى مېنى جانلاندۇردى . مەن گويا چاقماقنىڭ بىر سۈزۈك بۇلاققا ئۇچراپ

قالغاندەك خۇشال بولدۇم .

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن . ئۇمىد ، ئىشەنچ مېنى يەنىلا كىتابلارغا ، جاپالىق ئۆگىنىشكە چىللاۋاتىدۇ . مەن كىتاب ئوقۇشقا ئالدىراۋاتىمەن . هاياتىم ئارتۇقچە ۋە ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن بەند بولمىسىلا ، مەن ئۆزۈمنى بەختلىك هېس قىلاتتىم ، — دېدىم .

— دۇرۇس ، — دېدى ئۆمەر ئەپەندى ساقىلىنى تۇتاملاپ تۇرۇپ ، — نائەھلى بىلەن ياقىلىشىشقا كەتكەن ۋاقىتمۇ سۇدا ئېقىپ كەتكەن قىممەتلىك بايلىققا ئوخشاش چوڭ زىيان ، قانداق قىلىمىز ؟ ئىنسان دېگەننىڭ ئۆزىگە كېلىدىغان پايدا بىلەن زىيانىنى مۆلچەرلەشكە چامى يەتمەيدىكەن . بەزىلەرنىڭ پايدىسى چوڭراق ، بىزدەكلەرنىڭ تارتقان زىيىنى جىقراق بولىدىكەن . لېكىن ، مەن ئىشىنىمەن : نى ـ نى خانلارنىڭ بېشىدىكى تاجلىرىمۇ ئۇلارنى پالاكەتتىن قوغداپ قالالمىغان ، رەقىپ دېگەنلەرنىڭ كىچىككىنە ئەمىلى نېمىگە دال بولالايدۇ ؟ پىسەنت قىلما ، تارىخ ئۆزى ئۇنداق-لارنىڭ يېتەرلىك جازاسىنى بېرەلەيدۇ .

تەكەببۇر ئەھلىگە زىنهار سالامۇ ـ ئەلەي دېمەي ئۆتكىن ،
ئۇلارنىڭ بېشىدا دۇە مەلئۇننىڭ هاۋاسى بار !

غەمنى تارازىغا سالسا ، بىزگە قارىغاندا يەنە ئاشۇلارنىڭ تارازا باسىدۇ . چۈنكى ، بىزنىڭ بىگۇناھلىقىمىز ، ساپلىقىمىز ئۇلارغا مەلۇم ، بىزنىڭ تىمىسقىلاپ يۈرۈۋاتقىنىمىز ، ئۇلار ئۇچۇن چەك-سىز چوڭ ۋەھىمە . ۋەھىمە بولمىسا ، ئۇلار سېنى ئۇرغۇزامدۇ ؟ ۋەھىمە ئىچىدىكى ئادەمنىڭ خاتىرجەملىكى بولامدۇ ، ئەجەل ئۇنىڭ-غا كۆلەڭگىدەك ئەگىشىپ يۈرۈۋاتسا ، دۇنيادا ئۇنىڭدىن بەتتەر خورلانغان ئىنسان بولامدۇ ؟ سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئۇچۇنلا بۇ گەپلەرنى دەۋاتقىنىم يوق ، بۇ گەپلەر مېنىڭ مۇلاھىزىلىرىمنىڭ جەۋھەرلە-

ىردىن ئېلىنغان سۆزلەر ، ئەللىك نەچچە يىللىق ھاياتتا تۇرمۇش-نىڭ ماڭا قالدۇرغان ئىنئاملىرى مانا مۇشۇ خىل تەجرىبە - ساۋاقلار ، يەكۈنلەر...

بۇڭاي ئۆيىدە مېڭىپ يۇرۇپ شۇ گەپلەرنى دېدى . ئۇنىڭ پۇكۈلگەن قەددى ئېيتىلىۋاتقان سۆزلەرنى تەزىم بىلەن تەستىقلاۋات-قاندەك ، گۆشسىز ياغاچتىن ياسالغاندەك قاتاڭغۇر قوللىرى ھاۋاغا بۇ گەپلەرنى ئۆچمەس قىلىپ يېزىۋاتقاندەك ، كىشىدە ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇراتتى . دېرىزە تۈۋىدىكى سېرىنگۇلنىڭ يوپۇرماقسىز شاخلىرى كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلىدا چۆ - چۆ قىلاتتى ، باغدىكى تېرەكلەر زىكرى سوقۇۋاتقان بۇڭايلاردەك كۈنچىقىش تە-رەپكە قاراپ تىنىمسىز ئېگىلىپ قويىاتتى ، نەلەردىندۇر ھۇۋلىغان ، ئۇشتەك چالغان ئاۋازلار كېلەتتى .

بۇڭاي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مەن دېرىزىگە تايىنىپ باغقا قاراپ ئۇزاق تۇردۇم . بوران باغقا قارىغان پېشايۋاندىكى لامپۇچكە-نىڭ نۇرلىرىنى بىرده خازانلار تولغان ئېرىقلارغا ، بىرده ھاۋا رەڭ ۋاده‌كلىك ئاددىي شىپاڭغا ، بىرده بولسا ئالۇچا - شاپتۇللار يازلىقى بۇككىدە ئۆسىدىغان تام ياقىلىرىغا ئاپىرىپ چاچاتتى . غىل - پال كۆرۈنگەن بۇ جايلار ماڭا رازىيەنى ، بىر ئۆمۈر بۇ قىزغا بولغان ساپ مۇھەببىتىنى ساقلاپ قېلىشقا قەسەمياد قىلغان قەيسەر دوس-تۇم ھاشىرنى ئەسلەتتى . مەن دوستلىرىمنى شۇ مىنۇتتا ئاجايىپ سېغىنغانىدىم . يېنىڭدا ئۇلار بولسا ، مۇندىق سۈرلۈك كېچىدە تەبىئەتنىڭ مۇڭ ياكى غەزەپلىك خىتاب بىلەن قۇلىقىڭغا كىرىپ تۇرىدىغان نەغمىسىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ پىكىرلەشسەڭ نېمىدېگەن راھەت ۋە مەنىلىك ھە !...

ئۆيگە ھەمرايىق كىرىپ كەلدى . ئۇ ھاياجانلانغانىدى . ئالدى-راپ خەۋەر قىلىشقا باشلىدى :

— رازىيەنى ئېلىپ چىقتۇق ، خېلى ياخشى بولۇپ قاپتۇ .

گەپ ـ سۆزلىرى جايىدا ، جىقراق سۆزلىسە ياكى ھاياجانلانسا سەل كېتىپ قالىدىكەن .

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم ۋە ئىشىككە قاراپ ماڭدىم . ئون ئۇچ ، ئون تۆت يىلدىن بېرى كۆرمىگەن ، كۆرۈشكە ۋە ئۇقۇشماسلىقلارنى ئېلىپ تاشلاشقا ئاجايىپ تەقەززا بولغان ساۋاقدىشىم ، يېقىن دوستۇمنى بۇگۈن كۆرىمەن !

— سەل توختاڭ ! — دېدى ھەمرايىق مۇرەمدىن تۇتۇپ ، — تۈيۇقسىز ھاياجانلىنىش ئۇنىڭغا پايدىسىز . مەن ئاۋۋال ئۇنى سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزدىن خەۋەردار قىلاي .

ھەمرايىق چىقىپ كەتتى . مەن ئىشىكنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ نېرىقى ئۆيگە قۇلاق سېلىپ ئۇزاق تۇردۇم . گۇركىرىگەن شامالدىن باشقا ھېچنېمىنى ئاڭلىمىدىم .

بىردىنلا قاقاقلىغان كۈلكە ئاۋازى كەلدى . رازىيەنىڭ ئاۋازىمۇ ئۆزگەرگەندى . ئۇ ئىشىككە كەلدى ۋە جاراڭلىغان ، خۇشخۇي ئاۋاز بىلەن :

— رۇخسەتمۇ ، ساھىبخانا ! — دەپ ئىشىكنى چەكتى . مەن بارغۇچە ئۆزى ئىشىكنى ئاچتى . مەن ئۇنى كۆرۈپ قېتىپلا قالدىم : ئالدىمدا ئاپئاق چاچلىق ، تولىمۇ ئورۇق ، خۇشخۇي بىر ئايال كۈلۈپ تۇراتتى .

— ھەيران قېلىۋاتامسىز ؟— دېدى ئۇ مېنىڭ ھاياجانلانغان كۆزلىرىمگە قاراپ ۋە بىردىنلا ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى . ئۆمەر ئەپەندى بىلەن ھەمرايىق كەينىدىنلا كىردى . ئۆمەر ئەپەندى :

— خۇشال بۇلۇڭ ، قىزىم ، كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئەسلىمەڭ ، سالامەت دىدار كۆرۈشمەكلىكىمۇ بىر بەخت ! — دېدى . رازىيە ناھايىتى تېزلا ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ـ دە ، كۈلۈپ تۇرۇپ :

— قارىڭ ، دادا ، ئەلا مېنىڭ ئۇكامدەك تۇرىدۇ . ئەلا ، ئەمدى

سىز مېنى ھەدە دەڭ ، — دېدى .

مەن بىردە ئۇنىڭ سۇرىتىگە ، بىردە ئۆزىگە قارىدىم ، گېپىمغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ئاۋازىم چىقمايتتى ، ئاۋازىم چىقسىلا رازىيە رەنجىپ قالىدىغاندەك ، ئۇنى رەنجىتىش كەچۈرگىلى بولمايدىغان گۇناھتەك بىلىندى . مەن خېلى ئويلانغاندىن كېيىن :

— يىللارنىڭ سوۋغىسى ، رازىيە ، — دېدىم ئاقارغان چاچلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ ، — پەللىگە بىزدىن سەل بۇرۇنراق بېرىپسىز ، بۇ سىزنىڭ ماڭا قارىغاندا جۇدۇن - چاپقۇندا كۆپرەك يۇرگەنلىكىڭىزنىڭ ئالامىتى ، ئۆكۈنگۈدەك يېرى يوق .

مەن رازىيەنىڭ ياشلىق قامىتىنى ، ئارزۇ - ھەۋەسلەرگە ، ئۇمىد ۋە ئىشەنچكە باي چاغلىرىنى كۆرۈشنى خالايتتىم . لېكىن ، ياشلىق كەلمەسكە كەتكەن ، ئۇ بىزدىن بارغانسېرى يىراقلىشىدۇ ، ئۇ يىراقلاشقانسېرى ئادەمنىڭ كۆڭلى شۇنچە غەش بولىدۇ . دېمەك ، ئەمدى كۆڭۈللەرنى خۇش قىلىش ئۈچۈن كەلگۈسى ھەققىدە سۆزلىشىشكە توغرا كېلىدۇ . بىز كەلگۈسى توغرىسىدا سۆزلىشىشكە ئولتۇردۇق . كەلگۈسى — ئۇمىد ۋە ئارمانلارنىڭ ماكانى ! بۇ ماكان بىزنىڭ ھاياتىمىزنى ساقلاپ قالغان ، بۇ ماكان بىزنى يەنىمۇ ياخشىراق ، كۆڭۈللۈكرەك ياشاشقا ئىنتىلدۇرمەكتە . كەلگۈسىگە ئىنتىلگەن يۈرەكلەرنىڭ پارلاق تېڭى سۇبھى بىلەن باشلانغۇسى ، بىز بايرامنى تەقەززا بولۇپ كۈتكەن گۈدەكلەردەك ، شۇ ئاتقۇسى سۇبھى بىلەن خۇشاللانماقتىمىز…

4

بەس ، ئەلانىڭ خاتىرىلىرى شۇنچىلىك كۆچۈرۈلسە بولار . ئەمدى قالغان پېرسوناژلار ئۈستىدە ئاپتور قەلەم تەۋرەتسۇن .

گەپنى گۈزەلئايدىن باشلايلى . ئۇنىڭ ئۆزى تۇغۇلۇپ ، راسا

«رەسىدە» بولغاندا خوشلىشىپ چىقىپ كەتكەن قورۇ ـ جايىنىڭ بەش ئېغىزلىق تاختايلىق ئۆيلىرى ، گەرچە دەرەخلىرى كېسىلىپ ، قورۇلىرى ئۆرۈلۈپ ، بۇرۇنقى ئىسكەتىنى يوقاتقان بولسىمۇ ، ھېـ لىمھەم كەڭرىلىكى ، قىشمۇياز ئېقىپ تۇرىدىغان سۇيى ، قېرى تېرەك ، ئۇجمىلىرىدە چۇرۇكلىشىدىغان قۇشلىرى بىلەن ، قاپقـ لىق دېرىزىلىرىگە ئۇزۇن يىل ھەمراھ بولغان سېرىن ، ئەتىر ، قىزىلگۈللىرى بىلەن كىشىگە ئارام بېرىدىغان بېغىنى قايتۇرۇۋېـ لىپ ناھايىتى نۇرغۇن پۇلغا سانقانلىقى ، ھازىر شەھەرنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى كوچىلىرى دەرەخلىك ، پاكىز مەھەللىدىن ئۇچ ئېغىزى تاختايلىق ، ئىككى ئېغىزى ئادەتتىكىچە بولۇپ بەش ئېغىز ئۆيى ، مېۋە ۋە ئۇجمىلىرى بار چاققان ھويلىلىق قورۇ ـ جاي سېتىۋالغاـ لىقى راست .

بۇ قورۇدىن كېچەيۇكۈندۈز تىكىش ماشىنىلىرىنىڭ غارىلدـ غان ئاۋازى كېلىپ تۇرىدۇ . بۇ قورۇدا قولى ئەپچىل ، خۇشخۇي ئىككى چوكان 1971 ـ ، 1972 ـ يىللىرىنىڭ قاراڭغۇ قىشىنى رېشىلىيە ئىشلەش ۋە ناخشا ئېيتىش بىلەن چىقاردى ـ دە ، مانا 1972 ـ يىلىنىڭ ئىللىق ئاپرېل ئايلىرىنى خۇشاللىق ۋە سېغـ نىش بىلەن كۈتۈۋالدى . ئۇلارنىڭ بىرى گەپچى ، چاقچاقچى ، ناخشىچى ، بۇ چوكان ئەلۋەتتە ئادىل ، ئۇ گۈزەلئاينىڭ شەھەردە يالغۇز تۇرۇشىنى بىئەپ بىلىپ ، ئىككىنچى قېتىم ئامالسىز تەگـ كەن ھېلىقى «باشلىق» ئېرىنى ئۆز ئورنىدا قالدۇرۇپ دوستى بىلەن بىللە تۇرماقتا . بۇ ئۆيدە تۇرۇۋاتقان تولىمۇ چىرايلىق ، كىرپىكلىرى قارلىغاچ قانىتىدەك قارا ، زىلۋا ، ئېغىر بېسىق ، خىيالچان ئايال ، ئەلۋەتتە گۈزەلئاي . قوش قاناتلىق دەرۋازىدىن بىر خىل كىيىم ، بىر خىل سومكا بىلەن جابدۇنۇپ چىقىپ مەكـ تەپكە ماڭىدىغان ئوغۇل بىلەن قىزچۇ ؟ ئۇلار ئەلۋەتتە ئەلى بىلەن دىلئارام . ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى دادىسىنىڭ ئىسمىنى «ئەلا»

دەپ يازىدۇ ، لېكىن بۇ گۆدەكلەر نېمىشقا ئىككى ئاننىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكىنى تېخى ئويلاپمۇ باقمىدى . چۈنكى ، بالىلار بايقاتچىلىق ، بەخت ئىچىدە ئۇنچىلىك چوڭ نەرسىلەرنى ئويلاپمۇ كەتمەيدۇ . ئاتا ـ ئانىلىرىنى سېغىنىش ، پەقەت بەختسىز بالىلارنىڭلا ئىشى...

كىتابخانىلارغا بۇ قورۇدىكى تۆت جاننى تونۇشتۇردۇق . ئەمدى ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى يەنى خۇشاللىق ۋە خاپىلىقلىرى ، كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈزىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى .

بۈگۈن ھاۋا باھارغا لايىق سۈزۈك ، ئىللىق ، ئىشىك ئالدىدىكى ئۆستەڭدە ئەتكەنچايدەك چېچەك سۈيى ئاقماقتا . چوكان ـ جالا بولۇپ ئىرغاڭلاشقان سۆگەت ۋە تال شاخلىرىدا قۇشقاچلار چۇرۇكلاشسا ، يالتىراق ياپراقلىرى بىلەن باھارنى بېزەۋاتقان سۇۋادان تېرەك شاخلىرىدا پاختەك ـ كەپتەرلەر بۇغۇلداشماقتا ، مەكىزى قىزىل ، پەيلىرى يالتىراق خوراز ، ئىگىسى — ئەلىنى ئۇزىتىپ زىل ئاۋازدا چىللىدى . باغلاقتىكى ئاپشاركا ، چېچەكلەشكە باشلىغان لىمون ئالمىنى چۆرگىلەپ زېرىكىشتىن غىڭشىپ ھاۋشىدى . ماشىنىسىنى پاكىز سۈپىغا قويۇۋاتقان ئادىلە يېشىل پوپايكا ئىچىدىكى يېتىلگەن كۆكسىنى لىغىرلىتىپ ، ماشىنىسىنى غارىلدىتىپ ئىش قىلماقتا . گۈزەلئاي قىزىل پوپايكا كىيگەن ، بېشىغا قىزىل غىجىم ياغلىق تاڭغان ھالدا نازۇك بەللىرىنى تولغاپ ھويلىسىدىكى ئاق يەرنى گۈرجەك بىلەن ئاغدۇرماقتا .

— سارالڭ بولدۇڭمۇ ، گۈزەل ؟ ئىككى پۇڭ يەرنى گۈرجەك بىلەن ئاغدۇرۇپ بولالامسەن ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ، پۇلۇڭ چىق بولغاندىكىن ئىككى سوم بەرسەڭ بىر مەددىكار كېلىپ ئاغدۇرۇپ بېرەمدۇ ؟

— قۇرۇسۇن ، ئەر خەق دېگەننى بوسۇغامغا يولاتمايمەن جۇمۇ !

— نېمە ، سەن ئۇنىڭ بىلەن مۇھەببەتلىشەتتىڭمۇ ؟ ئۆمىلىتىسەن ، ئەر كىشىنىڭ ئالدىمدا ئۆمىلىگىنىنى كۆرسەم ، جانلىرىم سۆيۈنۈپ كېتىدۇ دېگىنە ، گۈزەل ! ھەي ، رەمىتى ئېرىم قېرى بولغىنى بىلەن ئەجەب كۆڭلى ياخشى ئادەم ئىدى ، بىكاردىن - بىكارغىلا ئۇنىسى قارىلىدى ، دەردكە چىدىماي ھاراقنا بېرىلىپ توڭلاپ ئۆلدى ، ئىسىت ، ئىسىت ، ئۇ ئۆلمىگەن بولسا ئەر خەققە بۇنچىلىك ئۆچلۈك قىلماسمىدىمىكىنتاڭ ؟

ئادىلە قولىدىكى كىچىك قايچىسىنى كەرگىگە چىڭ تارتىلغان ئاق دېچۆلياڭ رەخت ئۈستىدە ئوينىتىپ تۇرۇپ ، ئۇھ تارتىپ ئاچچىق خورسىنىپ قويدى - دە ، قاشلىرىنى يىمىرىپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— مۇنۇ ھازىرقىسىنى كۆرسەم سېرىق تۇكلىرىم تىك بولىدۇ . بۇ ئادەمدە نە ئەقىل ، نە ۋىجدان ، نە ئىرادە ، نە بىر ئارزۇ ھەۋەس دېگەن نەرسە يوق .

— مۇھەببەتچۇ ؟

— ساراڭ ، ۋىجدان بولمىغان ئادەمدە مۇھەببەت نېمە قىلسۇن ؟

— ساڭا نېمانچە يېپىشىۋالىدۇ ، ئەمىسە ؟

— بىزنىڭ ئۆيدە شۇنچە تۇرۇپ شۇنىمۇ بىلەلمىدىڭمۇ ، ھەي ساراڭ ، ئۇ ماڭا ئابرۇي ، ئاتاق ئۈچۈنلا يېپىشىدۇ . ئۇ كالۋا ، چىرايلىق ئايالمۇ ئەر كىشىگە ئابرۇي كەلتۈرىدۇ دەپ قارايدۇ . ئابرۇي - ئاتاق ئۈچۈن يۈندى ئىچىشتىنمۇ ، ئايالىنى ئۆتۈنۈشتىنمۇ يانمايدىغان ئادەمنى قانداقمۇ ئېرىم دېيەلەيسەن ؟

— ئۇنداق بولسا ، نېمىشقا تەگدىڭ ؟

— نېمىشقا ؟ ئۇنىڭدا ۋىجدان بولمىغىنى بىلەن پۇل بار ، ماشىنا ، ھوقۇق ، راھەت - پاراغەت بار . ئۇ ئىت مېنىڭ ئۆلگەن بەدبىنىمدىن خالىغانچە پايدىلانسۇن ، مەن ئۇنىڭ پۇل - دۇنياسىدىن

پايدىلىنىمەن ، ۋاقتى كەلگەندە ئەسكى يوپكامدەك چۆرۈۋېتىمەن ، دەپ تەگدىم . مانا ھازىر سەن ئەللىك - ئاتمىش مىڭ سوملۇق پۇلدارسەن . مەن سېنىڭ سايەڭدە كۈنىگە بەش - ئالتە سوم تاپالايدىغان بولۇپ قالدىم . ئەمدى ئۇنىڭغا ھاجىتىم قالمىدى ، ئەمدى ئۇ چۈرۈن بولۇپ كەلسىمۇ ، بەدىنىمگە قونالمايدۇ ، ئۇ ئەمدى ئۆلسىمۇ ، چىشىمنىڭ ئېقىنى ، قاپىقىمنىڭ ئېچىلغىنىنى كۆرەلمەيدۇ . ئاجراشمايمەن دېسە ، ئەسكى پايىتىمدەك بىر ئۆمۈر سۆرەيمەن .

— بىر ئۆمۈر ؟ — گۈزەلئاي گۈرجەك سېپىغا تايىنىپ ، ئۆزىمۇ «سوئال بەلگىسى»گە ئايلىنىپ خىيال بىلەن ئاستا ، ئەلەملىك پىچىرلىدى ، — بىر ئۆمۈر قانچىلىك ئۇزۇن ؟ ئادىلە ، بىر ئۆمۈر تۇل ئۆتىمىزمۇ ، دوستۇم ؟ پۇل ، ياخشى تۇرمۇش بولسىلا ، ئەر كىشى بولمىسىمۇ ئۆتۈۋېرىشكە بولىدۇ دەپ ئويلاپتىمەن . بولمايدىغان ئوخشايدۇ . ئادىلە ، ئوتتۇز ئىككى ياشقا كىرىپتىمەن . تۇرمۇشنى ، مۇھەببەتنى قەدىرلەيدىغان ۋاقتىمىز ئەمدى كەلگەن ئوخشايدۇ . بالىلىقتا ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىم ئۈچۈن ، ئەمدى ئازابلىنىۋاتىمەن . پۇل - پۇچەكنى دەپ ئەلانى ئازابلىدىم ، ئەمدى غۇرۇرىغا تېگىدىغان ئىشلارنى قىلدىم . كېيىم - كېچەك ، ياخشى تاماق ئۈچۈنلا ، رەقىپىنىڭ مەقسەتلىك بەرگەن پۇللىرىنى قوبۇل قىلدىم .

— ئۇ ئىپلاسنىڭ ئىسمىنى تىلىڭغا ئالمىغىنا ! مەنچۇ ، پۇل ، ئويۇن - تاماشىنى دەپ ، ئۇنىڭ مەردلىكىگە قىزىقتىم . قىزىقىشنىڭ مۇھەببەتكە ئۆزگىرىدىغانلىقىنى نېمىشقا ئۇ چاغدا بىلمىدىم . بىز قىزلار ئاجىز كېلىدىكەنمىز . ئاۋۇال بىر يىگىتنىڭ بىرلا يېرىنى يارىتىدىكەنمىز ، كېيىن شۇنىڭ بىلەنلا چەكلەنمەي ، ئۇ يىگىتنىمۇ ياخشى كۆرۈپ قالىدىكەنمىز تاكى ئۇنىڭ ئەرزىمەيدىغان ئادەم ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغۇچە ، ئۇنى سۆيىدىكەنمىز ، ئىسپاتلانسا-

مۇ تېخى ئۇنى ئاقلايدىكەنمىز ، ئۆزىمىزنى بەزلەپ ئالدايدىكەنمىز ! بۇ خىل ئالدىنىش ، تاكى ھېلىقى ناكەس گەجگىمىزگە دەسسىگۈچە داۋاملىشىدىكەن . ئېيتقىنا ، گۈزەل ، بىز ئاجىز بولماي نېمە ؟

— لېكىن ، مەن ئۇنچىلىك ئالدانمىدىم . مەن ئۆمۈر بويى بىرلا ئادەمنى ياخشى كۆردۈم .

— ئېيتقىنا ، گۈزەل ، راستتىنلا ئەلادىن باشقىسىغا لەۋلىرىڭ بىلەن سوۋغا تۇتمىدىڭمۇ ؟

— سارائ ، قېلىن ! بۇ مۇمكىنمۇ ؟ ۋىيەي ، دەۋاتقان گېپىڭنى ، — گۈزەلنىڭ ياغلىقىدەك قىزىرىپ ، ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى ياپتى . ئادىلە كۈلۈپ قويۇپ قاشلىرىنى ئويناتتى ـ دە ، تولۇق كۆكسىنى نامايان قىلغاندەك كەينىگە ئېگىلىپ كېرىلدى ۋە مەغرۇر سۆزلىدى :

— لېكىن ، مەن ۋىجدان ، مۇھەببەت بىرىگە مەنسۇپ ، بەدەن ھەممىگە مەنسۇپ ، دېگەن قائىدىگە تولۇق ئەمەل قىلدىم .

— سارائ ! — دېدى گۈزەلنىڭ يەر ئاستىدىن دوستىغا سىڭىيان قاراپ قويۇپ ، — رېشىلىيەدىن زېرىككەن بولساڭ ، مەيەرگە كەل ، مۇنۇ يەرنى بىللە يۇمشىتايلى .

ئادىلە كۈلۈپ قويۇپ سېرىق غىل ـ غىل ياغلىقىنى پېشانىسىگە چۈشۈرۈپ چىڭ چېكىلىدى ، ئاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ يېقىملىق ئاۋازى بىلەن ناخشا باشلىدى :

ھاۋا ئاينىپ قاپتۇ ،
مەنمۇ ئاينامەنمۇ .
ياماننىڭ گېپى بىلەن ،
ياردىن ئايرىلامەنمۇ...

دوستىنىڭ ھەسرەت ، ئارمان ۋە ياشلىق خاتىرىلىرى سىڭگەن

ناخشىسى ئۇنىڭغا — خۇددى گۈزەلئايغا تەۋەدەك ، گۈزەلئاينىڭ كېپىنەك قانىتىدەك نازۇك ھېسسىياتلىرى دوستىنىڭ ناخشىسىدىكى بېيىتلارغا سىڭىپ ، سۈزۈك ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈۋاتقاندەك ، خۇددى يىراق بىر يەردە يەنە بىر تەقەززا يۈرەك چەكسىز بوشلۇققا سىڭگەن بۇ ساداىدىن لەززەت ئېلىۋاتقاندەك ، مانا شۇ يول بىلەن ئۇ يۈرەك ئازرۇسىنى ئۆز سۆيگىنىگە مەلۇم قىلىۋاتقاندەك ، سۆيگۈسىنى ئىزھار قىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن بەختلىك بولۇۋاتقان نومۇسچان قىزدەك بىلىنمەكتە . بۇ ھېسسىيات بىر خىل سېھرىي كۈچكە ئايلىنىپ ، بۇ سېھرىي كۈچ كۆرۈنمەس قوللىرى بىلەن گۈزەلئايىنى غىدىقلاپ ، مەست قىلماقتا ئىدى . ئۇ ئەلۋەتتە بۇ سېھرىي كۈچنىڭ سەنئىتى ، ھېسسىيات ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ . ئۇ ئاستا ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتقان دوستىنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە ، قۇچىقىنى كەڭ ئېچىپ ، چىرايلىق كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ ، ئادىلەنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يۈزىنى يۈزىگە ياقتى . ئادىلە دوستىنىڭ قويۇق چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— ئىھ گۈزەل ، بىز مۇشۇنداق بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ناخشا ئېيتىمىز ، دەپ سەنئەتچى بولغانمىدۇق؟ بىزنى ئۆزىمىز سۆيىدىغان سەنئەتتىن نېمە ئايرىدى ، بىلەمسەن؟ مەن بىلىمەن : بىزنى ھېچ نەرسە ئەمەس ، مۇھەببەت ئايرىدى . بىز يىگىتلەرنىڭ كەينىگە كىرمىگەن بولساق ، سەنئەتچى بولالايتتۇق . ئەلانۇرنى بىلسەنغۇ ، ئۇرۇمچىدە بىرنەچچە ئاي سولاپ قويۇۋېتىپتۇ ، خىزمەتتىن ھەيدەلگەن ئوخشايدۇ . تۇنۇگۈن ھېلىقى مەكتەپ مەيدانىدا ئەرلەرنىڭ ئارىسىدا ۋالىبول ئويناۋاتىدۇ . بىرەر مىڭ ئادەم يىغىلىۋاپتۇ . چىلىنىۋاتىدۇ چاۋاك ، ئەلانۇر شۇنداق ئويناۋاتىدۇكى ، ھېچ زەربە يېگەندەك ، تۇرمىگە سولانغاندەك ئەمەس . مانا ئادەم دېگەن ئۆز كەسپىنى شۇنداق سۆيسە بولىدۇ . سېنىڭ ئەلاڭمۇ شۇنداق ئىدى ، ئۆز كەسپى ئۈچۈن ھەرقانداق پايدىدىن كېچەلەيتتى ، ھەرقانداق

ۋاقىتتا ئۆز كەسپىنى تاشلىمايتتى !

— ئۇ ھايـاتقۇ ، — دېـدى گـۇزەلئاي تىترەڭگۈ ئـاۋاز بىلەن ، — نېمىشقا ئۇنداق قىلاتتى ، مۇنداق ئېتەتتى ، دەيسەن ، بالىلىرىمىز ئاڭلىسا يىغلايدۇ .

ئادىلە شۇ چاغدىلا ، ئۇلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئاتىسى شۇ ئەلا ئىكەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى . ئۇ گۇزەلئاينىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ چاقچاق قىلدى :

— توۋا ، ھەر ئىككىمىزنىڭ بالىمىزنىڭ ئاتىسى شۇ ئەلا ـ ھە ؟ بىز ئىككىمىز ئۇنىڭ ئايالىمۇ ئۇنداقتا ؟

— سارائ ، سارائ...

— بالىلارنىڭ يۈزى ئۇچۇن بولسىمۇ ياراشتۇرىمەن سىلەرنى . مەن ئەلانى جەزمەن تاپىمەن . ئەلانۇر ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلىدۇ . ئەتە يەنە ۋالىبول ئويناۋاتقان يەرگە بارىمەن ـ دە ، ئۇنىڭغا تونۇشـ لۇق بېرىمەن . ئۇ ماڭا ئەلانى تېپىپ بېرىدۇ . بىچارە دىلئارا جۆيلۇسىمۇ ئەلا دادام ، مومام دەپ جۆيلۇيدۇ . بالىنى مومايىنىڭ قولىدىن بۇلاپ دېگۈدەك ئېلىۋالدىم . مومايى بىچارە نېمە بولدىـ كىن ؟ دىلئارا مېنى ھازىرغىچە ئاپا دېمەيدۇ . مېنىڭ ئۇنى ئاپا دېگۈزۈشكە ھوقۇقۇم يوق . ئەلا سەن بىلەن ياراشسىلا ، قىزىنـى ئۆزىگە تـاپشۇرۇپ بېرىمەن . گۇزەل ، جېنىم دوستـۇم ، سەن بالىلارغا ئانا بولالايسەن ، بالىلارغا ئېيتايلى : دىلئارا ھەدىسى ، ئەلى ئىنىسى بولسۇن ، دىلئارا ئېگىزرەك ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئۇنى ئەلا ئۆزى باققان .

— نېمە داۋاتسەن ، ئالجىدىڭمۇ ؟ دىلئارا 1963 ـ يىلى يەتتىنچى ئايدا تۇغۇلدى . بۇ يىل يەتتىنچى ئاي كەلسە ، توققۇز ياشقا تولىدۇ . ئەلى 1962 ـ يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە تۆتىنچى كۇنى تۇغۇلغان ، ئون ياشقا تولۇپ ئىككى ئاي ئاشتى . ئەلى دىلئارادىن بىر يېرىم ياشتەك چوڭ تېخى .

— راستتىنلا ئالجىپتىمەن . ھېلىمۇ ئالجىمايدىكەنمەن ، ھە ، بوپتۇ ، نېمانچە دومسىيىسەن ؟ ئەلى ئاكىسى ، دىلئارا سىڭلىسى بولسۇن . ئەمما دىلئارانىڭ دادىسى ئەلا ئەمەس دېگەن گەپنى ئېيغىزىدىن چىقارساڭ ، شۇ كۈنىلا چانىۋېتىمەن . بالىلارغا ئېيتايلى ، سەن ئۇلارنىڭ ئۆز ئانىسى ، ئەلا ئاتىسى ، مەن سېنىڭ ھەدەڭ ، ئەمدى بولدىمۇ ؟

گۈزەلئاي دوستىنى يەنە قۇچاقلىدى .

ئۇلار يەنە خۇشاللىق ، كۈلكە بىلەن ئۆتىدىغان كۈنلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى . ئۇلارنىڭ يۈرەك قاتلىرىدىكى قايغۇ ۋە ئارمانلىرى ، ئۇچەككە كىرگەن جانىۋارلاردەك ، كەلگۈسى پائالىيىتى ئۈچۈن ئۇيقۇغا غەرق بولدى . ئۇلار گۈرجەكلىرىنى يۇمشاق توپىغا پاتۇرۇپ ، ئەۋرىشىم بەللىرىنى ئېگىپ ، يەر ئاغدۇرۇشقا كىرىشكەندە ، دەرۋازا ئالدىدا كىچىك ماشىنىنىڭ تونۇش سىگنالى ئاڭلاندى .

— يېگىتلىرىمىز يەنە كېلىشتى ، — دېدى ئادىلە قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، — مېنىڭكىنىغۇ ئوڭايلا قوغلايمەن ، سېنىڭكىنى قوغلىماق تەس . قانداق قىلىمىز ، گۈزەل ؟

— ئۆزۈڭ بىل ، ھەدە بولغاندىكىن .

— ئۇنداق بولسا ، مەن ئۇلارنى يەر ئاغدۇرۇشقا سالىمەن ، — ئادىلە قوش قاناتلىق ئىشكىنى ئاچتى . ھويلىغا ئېغىر سومكىلار بىلەن مىشكاپ ـ يەشكىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ ئادىلەنىڭ ئېرى ، كومىسسىيونچى بىلەن شوپۇر يېگىت كىرىپ كېلىشتى . ئادىلەنىڭ ئېرى كاكارسىز ھەربىي كىيىمدە ، ئۇنىڭ ياقا تۈگمىلىرى ئېچىككە تاقاپ ئېتىلگەن ، شەپكىسىمۇ قۇلاقچە چۆكۈرۈلگەن . كومىسسىيونچى قارا كۆك سارجىدىن شىم ـ تۇجۇركا ، بېشىغا ياشلار پاسوندا ئالدى ئېگىز سارجا شەپكە كىيگەن ، ئايىغى مايلانغان ، قولىغا نېپىز ئاق پەلەي كىيىۋالغان ھالدا گىدىيىپ ،

قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ئايالارغا سالام بەردى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، بىر جۇپ قارلىغاچ ، — دېدى ئۇ ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۇلۇپ ، — دوستۇم بىلەن ئىككىمىز ئوبدان تەييارلىق بىلەن كەلدۇق . ئەللىك كىشىلىك زىياپەت قىلىمىز ، ئەمما تۆت كىشى مېھمان بولىمىز . پۇتۇن قوي ، يەشكى بىلەن پىۋا ، ھاراق ، مېۋە ـ چېۋە ، تاتلىق تۇرۇم... قىسقىسى ، بىر قىزنىڭ تويىغا توغرىلاپ تەييارلىق قىلدۇق . قېنى قىزلار ، كۇتۇشنى باشلاڭلار ئەمىسە !

— مانا تەييار ، — دېدى ئادىلە قولىدىكى گۇرجەكنى كۆرسىتىپ ، — يىگىتلەر تۇرغان يەردە بىز يەر ئاغدۇرساق ئەپلەشمەس ، قېنى ، مۇنۇ كىچىككىنە يەرنى ئاغدۇرۇۋەتسەڭلار ، ئويۇن ـ تاماشا دېگەن ئايلانسۇن !

— جان تەسەددۇق ! — دېدى كومىسسىيونچى گۇزەلئايغا بىر قاراپ قويۇپ ، — سىلەرلا بۇيرۇساڭلار ، بېشىم بىلەن مېڭىپ شەھەر ئايلىنىشتىنمۇ يانمايمەن . ئېيتىڭە ، گۇزەلئاي ، مەن سىزنىڭ قايسى ئىلتىماسىڭىزنى قوبۇل قىلمىغان ؟

— گۇزەل سىزدىن بەكمۇ مىننەتدار ، گۇزەلنىڭ ئۆي ـ جايىنى قايتۇرۇپ ئېلىپ بېرىشتە قانچىلىگەن باشلىقلارنى مېھمان قىلدىڭىز ، كىملەرگە قانچىلىك سوۋغا سالام بەردىڭىز ، يەنە كىملەرگە قانچىلىك يېلىندىڭىز ، ھەممىسى دەپتەرگە يېزىقلىق .

— دوستۇممۇ جىق ماڭدى ، — دېدى كومىسسىيونچى پوستا تۇرغاندەك غادىيىۋالغان ئادىلەنىڭ يولدىشىنى شەرەت قىلىپ ، — ئىككىمىز خېلى يول ماڭدۇق . لېكىن ، ئۇ قانچىلىك ئىش ، پەرھاتتەك تاغ كەسمىدۇق ، يۈسۈپتەك زىندانداً ياتمىدۇق ، مەجنۇندەك چۆللەرنى كەزمىدۇق . مۆرىتى كەلسە ، سىلەر ئۇچۇن ھەممىنى قىلىمىز !

ئەرلەر قوللىرىغا تۇكۇرۇپ گۇرجەكنى يەرگە سانجىدى . ئايال ـ

لار پىشايۋانغا قويۇلغان سوۋغىلارنى جايلاشتۇرۇشقا كىرىشتى . ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا خۇشال ، قارىماققا ھاياجانلانغان ، لېكىن خۇشاللىقنىڭ ئاخىرىسىغا خاپىلىق ، كۆڭۈلسىزلىك ئۇلۇشامدۇ ؟ بۇنى ھازىرچە بىلگىلى بولمايدۇ .

بىر جۈپ ئەر - ئايال ئىككى ، يەنى ئەرلەر ئىنتىلگۈچى ، ئايالار يىراقلاشقۇچى رولىغا چىققان بۇ تۆت كىشىلىك «لەپەر» چىرايلىق ھويلىدا يەنە باشلاندى . ئەرلەرنىڭ قىزغىنلىق ۋە ئۈمىد بىلەن بۇيرۇتقان ھەممە غىزالىرىنى ئايالار خۇشياقماي ، لېكىن خۇشال - خۇرام ھازىرلىدى . يازلىق ئوچاقتا قورۇلغان گۆش بىلەن كۆكتات پۇرىقى قوشنا ھويلىلارغا تارالدى . ئادىلەنىڭ قىيما قىلىشقا ماھىر قولىدا ئۇرۇلغان قىزىراق ئاۋازى كوچىدىن ئۆتكۈچىلەرنى جەلپ قىلدى . چۈنكى ، ئادىلەنىڭ قوللىرى ھۈنەردە يېتىلگەن تۆمۈرچىلەرنىڭ بازغان ، بولقا ئۇرۇشىدىن قېلىشمايدۇ . ئادىلەنىڭ يولدىشى بىلەن كومىسسىيونچىنىڭ زادىلا قولاشمىغان چاقچاقلىرىدىن پەيدا بولغان يالغان كۈلكىلەر ، تامنىڭ سىرتىغا راست بولۇپ ئاڭلاندى . گۈزەلئاينىڭ قوشنىسى يۈزىگە داغ چۈشكىنى بولمىسا خېلى گۈزەل كۆرۈنىدىغان ياش ئايال ، ئۆزىنىڭ يەنە بىر قوشنىسىنىڭ قاچا گۈللەر ھۈپپىدە ئېچىلغان دېرىزىسىگە يۈزىنى يېقىپ پىچىرلىدى :

— كومىسسىيونچى يەنە كەلدى ، ئەجەب يامان ئادەم - دە ، نەدە چىرايلىق ئايال كۆرۈنسە ، شۇ يەردە ئۇنىڭ كۈلكىسى ئاڭلىنىدۇ .

— ئالامدىكەن ، ئوينامدىكەن ؟

— ئوينايدۇ - دە ، ئازادە ھويلا ، ئىككى جۈپ ئەر - خوتۇن ، ئۇلار كۈلمەي كىم كۈلەتتى ئەمىسە .

— گۈزەل دېگىنى ئۇنىمىغۇدەكقۇ ؟

— نىكاھقا بويۇن تولغىنىنى بىلەن ئويۇن - تاماشىغا ياق

دەرمۇ ؟

— ۋاي ئۆلەي ، سىزە ؟

— دېرىزسىنى ماربلايمىزمۇ يا ؟

— سارالڭ خوتۇن ، كۈپكۈندۈزدما ؟

— ئۇنداق بولسا ، تۈيدۇرماستىن بىزنىڭ ئۆگزىدىن مارايلى .

— ها... ها... ها...

— هى... هى... هى...

— چاۋىسىنى چىتقا يايايلى .

— كېرىلگەنگە تويغۇزايلى .

ئاياللار ئۆز نادانلىقلىرىدىن هۇزۇرلىنىپ يەنە كۈلۈشتى . ئۇلار ئۇچۇن دۇنيادا باشقىلارنىڭ يامانلىقىنى بىلىشتىنمۇ لەززەتلىك ئىش يوقتەك ، هاياتىنىڭ هەممىسىنى غەيۋەت ـ شىكايەتكە بېغىشلىۋەتسىمۇ ، ئۆزلىرىنى تېتىقسىزلىقتا ئەيىبلىمەيدىغان بۇ ئاياللار ئۇچۇن بۇگۈنكى بۇ تېپىلغۇسىز ، ئامەتلىك كۈن هەر كۈنى تەكرارلانسىمۇ ئازلىق قىلىپ ، پۇخادىن چىقمايدىغاندەك ، ئۆزلىرىگە ئۇستىدىن ئىغۋا توقۇشقا ئاسانراق بولغان تۇل ئاياللارنى قوشنا قىلىپ بەرگەن خۇدايىمنىڭ ئۇلۇغلۇقى نەق بۇگۈنلا ئىسپاتلىنىۋاتقاندەك... ئاياللار شادلانغان ، ئۇلار هاياتتىن ، كۈندىن ۋە هاۋادىن تولىمۇ رازى ئىدى .

لېكىن ، ئۇلار ئۆز جىنسداشلىرىدىن ئىككىسىنىڭ قانچىلىك ئازاب بىلەن يالغان كۈلۈۋاتقىنىنى ، ئۆز هويلىسىغا كىرىپ كەلگەن ئىككى ئەركەك ئۇلارنى خۇددى سادىن چۆچۈگەن چۈجىلەرنىڭ هالىغا چۈشۈرۈپ قويغىنىنى نەدىن بىلسۇن ؟

ئەنە گۈزەلئاي پىياز ئاقلاۋېتىپ كۆز ياشلىرىنى ئىپەك ياغلىقى بىلەن سۈرتمەكتە . ئۆگزىدىكى ئاياللارنىڭ كۆزلىرى ۋىجدان سۈيى بىلەن نۇرلانغان بولسىدى ، ياش چوكانىنىڭ كۆز يېشى پىياز ئاچچىقىدىن ئەمەس ، هاياتىنىڭ هاقارەتلىك ئىنئاملىرىدىن ئىكەنلىگى

كىنى بىلگەن بولاتتى . كومىسسىيونچى ئىككى يىلدىن بېرى ئۇنىڭ كەينىدىن قاتراپ يۈرمەكتە . ئىرادىسىز ئاياللار ئۈچۈن غۇرۇر ۋە پاراغەت كەلتۈرىدىغان بۇ خىل تىنىمسىز قاتراش ، گۈزەللىكىغا ئازاب ، ھاقارەت ۋە نەپرەت سوۋغا قىلغان ، ئۇ كومىسسىيونچىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا ، ئاتا ـ ئانىسىدىن قالغان تەۋەررۈك جايىنى سېتىشقا مەجبۇر بولغان . سەۋەبى ، كومىسسىيونچى ھەر ئىككى كۈنىنىڭ بىرىدە ئاغىنىلىرى بىلەن ياكى ئۆزى خىلمۇخىل سوۋغىلارنى ئەكېلىپ گۈزەللىكىنىڭ ئۆيىدە «ئولتۇرۇش» قىلىپ ، گۈزەللىكىنى بىزار قىلىۋەتكەن . گۈزەللىكى ياخشى گەپ قىلسا ، كومىسسىيونچى تېخىمۇ ئۇمىدلىنىپ ، يالغان مەست بولۇۋېلىپ ئۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالماقچى بولغان ، بەزىدە گۈزەللىكى ئۆيىنى تاشلاپ بېرىپ قوشنىلارنىڭكىدە قونۇشقا مەجبۇر بولغان ، گۈزەللىكى قوپاللىق قىلسا ، كومىسسىيونچى پۈتۈن قىلغان ياخشىلىقلىرىنى مىننەت قىلىپ ، گۈزەللىكىغا دۈشمەنلىك قىلماقچى بولۇپ ياش ئايالنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇغان . كومىسسىيونچىنىڭ ھەرقانداق يول بىلەن يامانلىق قىلالىشىغا گۈزەللىكىنىڭ كۆزى يېتىدۇ . ھېلىقى رىشات دېگەن چىرايلىق يىگىت كومىسسىيونچى بىلەن كۆرۈنۈشتە گۈزەللىكىنى تالىشىپ دۈشمەنلەشتى . كومىسسىيونچى ئۇ يىگىت بىلەن كۆرۈنۈشتە دوست بولدى . ئۇلار قويۇق بېرىش ـ كېلىش قىلىشتى ، ئەمما كۆڭۈللىرىدىكى دۈشمەنلىكلىرىنى كۈلگە كۆمۈلگەن كۆمۈر چوغىدەك ساختىلىق ئىچىگە يوشۇرۇشتى . بىر كۈنى ، رىشات ئانىدىن تۇغما ھالدا شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پاسكىنا ئېرىق ئىچىدە مەست ھالدا دۈم ياتقان پېتى پۈتۈن شەھەرگە نام چىقاردى . بۇ رەسۋاچىلىقتىن كېيىن ئۇ گۈزەللىكىنىڭ كۆزىدىن يىتتى . بۇ خىل زەربە بېرىش ، ئۆچ ئېلىش ئۇسۇلىنى كومىسسىيونچىدىن باشقا بىرىنىڭ قىلىشى مۇمكىنمۇ ؟ پۈتۈن سۈرك بىر يىگىتنى شەھەرگە يولىغۇسىز قىلىۋېتەلىگەن ئادەم ، گۈزەللىكىدەك

بىر ھەمايىسىز ئايالنى پالاكەتكە تىقالماسمۇ ؟ ئۇ ئۆز قولى بىلەن مۇ ، باشقىلارنىڭ قولى بىلەنمۇ گۈزەلئايىنى خاراب قىلالايدۇ ـ دە ، گۈزەلئاي بۇ خىل قەبىھ زەربىلەرنىڭمۇ تەمىنى تېتىغان . رەقىپ-نىڭ ھېلىقى : «گاچا مىنبىڭ باسقۇنچىلىق قىلدى» دەپ تارقاتقان ئىغۋاسىغا چىدىماي ، بالىسى بىلەن دەريانا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلمەكچى بولغانلىقىنى ، ئۇ زادى ئۇنتۇمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ رەزىل ئەرلەردىن تولىمۇ ئېھتىيات قىلىدۇ ، لېكىن كومىسسىيونچىنى ئىككى يىلدىن بېرى بايقاپ كېلىۋاتىدۇ ، كومىسسىيونچى گۈزەلئاي-نا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن . ئۇمۇ رەقىبكە ئوخشاش ، گۈزەلئايىنىڭ گۈزەللىكىگە ئاشىق . ئەلانىڭ ئۆلۈم خەۋىرىدىن كېيىن گۈزەلئاي بىر مەھەل قاتتىق ئازابلاندى . بۇ كۈنلەردە كومىسسىيونچىنىڭ غەمخورلۇقى تولىمۇ چوڭ بولدى . ئۇ گۈزەلئاي ئۈچۈن ھەممىنى قىلدى ، قورو ـ جايىنى ھەل قىلىپ بەردى ، تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالدى ، كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن قولىدىن كەلگىنىنى قىلدى . ئۇ ئىنساپ ۋە ئەخلاقتا ، رەقىپتىن ئۈستۈن كەلدى . گۈزەلئايدىن قىلغان ياخشىلىقى ئۈچۈن جاۋاب تەلەپ قىلمىدى . لېكىن ، بىر كۈنى كەچ ئۇ گۈزەلئايىنىڭ ئۆيىنى تولۇق ئۆزىگە قايتۇرغاندىلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى كۆتۈرۈپ كىرىپ :

— گۈزەلئاي ، مۇشۇ قەغەزنى ئالغۇچە ئۈچ مىڭ سوم خەجلەدىم . مەڭ ، ئۇقتۇرۇشنى ئېلىڭ ، لېكىن مىننەتدارلىق ھېسابىغا ھېچبولمىغاندا قولىڭىزغا سۆيۈپ قويۇشقا رۇخسەت قىلىڭ ، — دېدى .

گۈزەلئاي تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى ئۇقتۇرۇشقا سۇندى . كومىسسىيونچىنىڭ يۈمشاق ، گۆشلۈك ، كۈچلۈك ئالىقانلىرى ئۇ-نىڭ نازۇك بىلىكىدىن چىڭ تۇتتى ۋە تىنىقى ئىسسىق ، يۈرەك سوقۇشى تېز گەۋدىسى ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى . گۈزەلئايىنىڭ كۆزى

قاراڭغۇلاشتى . ئۇ ئاچچىق ئىڭرىدى :
— ئەلى ، ئەلا !...
كومىسسىيونچىنىڭ لەۋلىرى ئۇنىڭ بىلەن توختاپ قالمىدى . گۈزەلئاينىڭ نازۇك بېلىدىن قورۇپ تۇتۇۋېلىپ تاكى گۈزەلئاي سىلىق يول قويۇشتىن غەزەپلىك نارازىلىققا ئۆتكۈچىلا ئۇ ئايالنىڭ چاچ ، بويۇن ، تاڭلاي ، پېشانە ۋە باشقا جايلىرىغا ئاچ كۆزلۈك ـ ئەسەبىيلىك بىلەن سۆيدى .
— قويۇۋېتىڭ ! — دېدى گۈزەلئاي باسماقچى بولۇپ كارىۋاتقا ئېلىپ ماڭغان قاۋۇل كومىسسىيونچىنىڭ كۆكرىكىدىن كۈچ بىلەن ئىتتىرىپ ، — ئەلى ، قوپ بالام ، ماۋۇ نومۇسسىزنى قارا !
ئەلى دەرھال مىدىرلىدى . كومىسسىيونچى كۆكرىپ ـ تاتـ ـرىپ يىغلاۋاتقان ئايالنى قويۇۋەتتى .
— قوپاللىق قىلىپ قويدۇم . لېكىن چۈشەنمىدىم ، نېمىشقا نارازىلىق قىلىسىزكىنتاڭ ؟
— نېمىشقا چۈشەنمەيسىز ؟ — دېدى گۈزەلئاي يىغلاپ تۇـ ـرۇپ ، — ئادەم دېگەن مۇھەببەت ئويغانمىسا سۆيۈشمەيدۇ !
— مەندە ئويغاندى ـ دە ، ئويغانماق تۇگۈل يېنىپ گۈلخان بولدى .
— سىزدىلا ئويغانسا بولاتتىمۇ ؟ كۆڭلى يوق ئايالغا بۇنداق مۇئامىلە قىلىش ھاقارەت ، زورلۇق !
— شۇنداق ، گۈزەلئاي ، لېكىن مەن سىزنىڭ كۆزلىرىڭىزدىـ ـكى مىننەتدارلىقتىن پەيدا بولغان مايىللىقنى مۇھەببەت دەپ چۈـ ـشىنىپ قاپتىمەن . ماڭا ئىشىنىڭ ، مەن بۇنىڭدىن كېيىن سىزنىڭ مەيلىڭىزگە شەرتسىز بېقىنىمەن .
كومىسسىيونچى دېگىنىنى قىلدى ، لېكىن ئاشۇرۇۋەتتى . گۈـ ـزەلئاي بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ، ئويلىنا ـ ئويلىنا ، ئاخىر كومىسـ ـسىيونچىغا تۇرمۇشلۇق بولۇشقا ماقۇل جاۋاب بەرمەكچى بولغانـ

دى . ئەلانىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى زۇلخۇمارىدىن ئاڭلاپ بىردىنلا ئۆز ـ ئۆزىدىن نەپرەتلەندى . ئۆزىنىڭ كۆڭلى تارتمىغان بىرىگە رازىلىق بىلدۈرمەكچى بولغانلىقىنى ۋىجدان ئالدىدىكى ئەيىبى ھېسابلاپ كېچىچە يىغلاپ چىقتى . شۇنىڭدىن كېيىن كومىسسىيونچى ئۇنىڭ كۆزىگە تولىمۇ كۆرۈمسىز ، تولىمۇ يىرگىنچلىك كۆرۈنۈشكە باشلىدى .

ھەي ، ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ ئىغۋا توقۇشقا ھازىرلىنىۋاتقان ئاياللار ، ئىنساپ قىلىڭلار ، بىگۇناھ يۈرەككە چالما ئاتماڭلار . بىلسەڭلار ، گۈزەلئاي سىلەرگە يامانلىق ، ئىزا ـ نومۇس كەلتۈرىدىغان ياخشى قوشنا ئەمەس ، بەلكى تۇرمۇشنىڭ ئەيىبى ئەمەس ، بەلكى تۇرمۇشنىڭ ئەيىبى !

— ئەكىلىڭ پىچاقنى ، پىيازنى مەن ئاقلاي ، — دېدى يەر ئاغدۇرۇشنى ناھايىتى تېزلىكتە پۈلغا كۆتۈرە بېرىشكە ئۇلگۇرگەن كومىسسىيونچى ، قوللىرىنى گۈزەلئاينىڭ قولىغا تەگكۈزۈۋېلىش لەززىتىدىن مەھرۇم قالماسلىق ئۈچۈن دادىللىق بىلەن پىچاقنى قول سوزۇپ ، — بېرىڭىزنى ئاۋۇ مەدىكارغا بەش سومغا كۆتۈرە بەردىم . سىز ھېچ ئىش قىلمايسىز ، كارىۋاتتا كۇلۇمسىرەپ ئولتۇرۇپلا بېرىسىز ، قاراڭە ، كۆز يېشىڭىزنى ، سىزنىڭ كۆز يېشىڭىزنى كۆرگۈنۈمدىن دادامنىڭ ئۆلۈمىنى كۆرگۈنۈم ئەۋزەل . گۈزەلئاي ، بىلەمسىز ، مەن ئەمدى بىلىۋاتىمەن ، سىز بولمىسىڭىز ، مېنىڭ كۈنۈم تەسكەن ، مىنۇتلار ئاي ، كۈنلەر يىل ، خۇددى چالا بوغۇزلانغان مالدەك... سىزگە نېمە بولدى ، گۈزەلئاي ؟ نەگە ماڭدىڭىز ؟ توختاڭ ، سۇ قۇيۇپ بېرەي ، يۈزىڭىزنى يۇيۇۋېتىڭ ، پىيازنىڭ ئاچچىقى راستلا ناھايىتى يامان !

ئۇ سەندىرەكلەپ گۈزەلئاينىڭ كەينىدىن مېڭىۋىدى ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئادىلە توستى :

— دەم ئېلىڭ ، تەخىر قىلىڭ ، زاكۇسكا تەييار بولمايلا مەست

بولۇۋاپسىلەر . مەستلەرنى مېھمان قىلماق تولىمۇ تەس . كەلسە - كەلمەس گەپلەرنى قىلىۋەرسەڭلار ، ئۆينى تاشلاپ چىقىپ كېتىمىز . قويدىن ياۋاش بولمىسىڭىز ، مېھمان قىلالمايمىز ، — دېدى ئۇ خاپا بولغان هالدا كومىسسىيونچىنى مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ تۇرۇپ .

كومىسسىيونچى ئادىلەگە گۆلەيدى .

— بۇ بىزنىڭ ئىچكى ئىشىمىز ، سىز ئېرىڭىز بىلەن مۇشۇنداق پاراڭلاشسىڭىز هېچكىم نارازى بولمايدۇ ، لېكىن مەن هازىر مۇنۇ ئۆينىڭ خوجايىنى .

— خوجايىنى ؟ تېخى ئەتىگەن ، هازىرچە خوجايىنى مەن . بىلەمسىز ئۇ مېنىڭ سىڭلىم .

— پۇللۇق ئادەمنى سىڭلىم دېيىش بەكمۇ كۆڭۈللۈك ، شۇنداقمۇ ؟

— كۆيدۈم - ئۆچتۈم دەپ كەينىگە كىرىۋېلىشچۇ ؟ كومىسسىيوندىكى كونا كىيىملەرنى ماختاپ پۇل قىلغانغا قارىغاندا خېلى ئاسان بولسا كېرەك .

كومىسسىيونچى ئادىلەنىڭ مەسخىرە ۋە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان يوغان كۆزلىرىگە ، هاراقتىن تەلۋىلەشكەن ، مۇهەببەت بىلەن هاياسىزلىق ئارىلاشمىسىدىن قورقۇنچلۇق تۇسكە كىرگەن تېگى چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن قادالدى :

— يېڭىلىشمىسام ، كۇنچىلىكتىن غەزىپىڭىز تېشىۋاتىدۇغۇ دەيمەن ، — دەپ پىچىرلىدى ئۇ ئايالغا سۇركىلىپ ، — بىر ئامال قىلىپ قوندۇرۇپ قېلىڭ ، مەن سىزنى خالىغىنىڭىزغا ئىگە قىلالايمەن ، قىزچاق !

— هايۋان ! — دېدى ئادىلە كەينىگە داجىپ ، غۇلىچىنى كېرىپ ، — ساڭا بۇ قورۇدا خېرىدار يوق ، يوقال كۆزۈمدىن ، — ئۇ ئورماقچى ئىدى ، لېكىن قوللىرى هاۋادا پۇلاڭلىدى .

غاندا ، ئۇنىڭ يېنىدا گۈزەلئاي پەيدا بولدى . گۈزەلئاي دوستىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ ، كۈلۈپ تۇرۇپ :

— ئادىلە ، سەنمۇ ئىچىۋالمىغانسەن ، بول ، دوستۇم ، چۆچۈرىنى تېزرەك تۈگەيلى ، مېھمانلىرىمىز قاتتىق مەست بولۇپ قالمىسۇن يەنە ، — دېدى .

ئادىلە دوستىنىڭ رايىغا بېقىپ قازان بېشىغا ماڭدى . ئۇ كومىسسىيونچىغا قايرىلىپ تۇرۇپ :

— خەجلىگەن پۇلىڭىزنى ، ئۆسۈمى بىلەن تاپان ھەققىڭىزنى قوشۇپ ھېسابلاپ چىقىڭ ، سىزنى ھۆركىرەتكەن پۇل بىزدىمۇ بار . پۇلىڭىزنى ئېلىڭ ـ دە ، بۇ قورۇغا ئىككىنچى قېتىم كەلگۈچى بولماڭ ! — دېدى .

كومىسسىيونچى كۈلۈپ قويۇپ ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قازان بېشىغا ماڭدى .

— سىز بىلەن مۇئامىلە قىلغان بولسام ، ئاللىقاچان سىز دېگەندەك قىلغان بولاتتىم ، لېكىن سىز ھازىرچە بۇ ئامەتتىن مەھرۇم . نېمىشقا دەمسىزا ! ؟ دوستىڭىزدىن سەۋەبىنى سورىڭ ، ئۆي ئىگىسى سىزنىڭ دېگىنىڭىزنىڭ تەتۈرىچە ، مېنىڭ بۇ قورۇغا خوجايىنلىق قىلىشىمنى خالايدۇ .

— خالىغان بولسا ، سىزنى قۇرۇق ھاراق ئىچىشكە مەجبۇرلىمايتتى . قاراڭە ، چىرايىڭىز بىر ئاي ئوزۇق يېمىگەن ئاچ بۆرىگە ئوخشاپ قاپتۇ . بەختلىك ئادەم مۇشۇنداق بەشىرە بىلەن كوچىدا يۈرەتتىمۇ ؟ سىز ئەڭ بىچارە ، ئەڭ پەسكەش ، ئۇياتسىز ئادەمسىز ، بولمىسا ، كۆڭلى يوق بىر ئايال ئۈچۈن يۈرىكىڭىزنى داپ قىلىپ چېلىپ يۈرەتتىڭىزمۇ ؟

— ئادىلە ، قويساڭچۇ ؟ — دېدى گۈزەلئاي دوستىنىڭ ھاقارەتلىك سۆزلىرىگە چىداپ تۇرالماي ، — ئەمدى گەپ تەگەشسەڭلار ئۆينى تاشلاپ چىقىپ كېتىمەن . ئاكا ، خاپا بولماي ئۆيگە كىرىپ

بىردەم ئارام ئالسىڭىزكەن ، خىزمىتىڭىزدە بولايلى ، سىزنى رازى قىلايلى ، كىچىككىنە تەخىر قىلسىڭىز .

گۈزەلئاينىڭ سەممىي يېلىنىشى ئۇرۇشخۇمارلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى يۇمشاتتى . كومىسسىيونچى گۈزەلئاينىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى ـ دە :

— رەھمەت ، سىزگە رەھمەت ، گۈزەلئاي ، سىز مېنى رەقىپ-كە ئوخشاتماڭ ، سەزگۈلىرىم مېنى ئالدىمغانلا بولسا ، مەن تېخى نائۈمىد ئەمەسمەن ، بىلىمەن ، ئەلا ھاياتكەن دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپلا ئىككىلىنىپ قالدىڭىز . ئەلانىڭ ھاياتلىقى بالىڭىزنىڭ بەختى ، لې-كىن سىزنىڭ بەختىڭىز ئەلا بىلەن مۇناسىۋەتسىز . بەختسىزلىكـ-ڭىز شۇنىڭ نامى بىلەن چېتىشلىق ، بۇنىسى راست ، مەيلى خالـ-مىسىڭىزمۇ دەيمەن : سىزنىڭ بەختىڭىز مېنىڭ نامىم بىلەن...

— ئەمدى ۋاالقىلماڭ !— دېدى ئادىلە گۈزەلئاينىڭ تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايى بىلەن تارىلاپ ئېقىۋاتقان كۆز ياشلىرىغا قاراپ قويۇپ كومىسسىيونچىغا دېۋەيلەپ ، — سىزدەك ئادەمنى مېھمان قىلغۇچە...

— ئادىلە ، نېمانداق قىلىسەن ؟

— نېمىشقا ئاغزىغا ئۇرمايسەن ، نېمە تىل قىسىنچىلىقىڭ بار ـ ھە ؟ بالىلىرىمىزنىڭ دادىسىنى نېمىدەپ ھاقارەتلەۋاتىدۇ ، مۇنۇ ئادەم ؟

— ئۆيگە كىرىڭ ، ئاكا ! — دېدى گۈزەلئاي كومىسسىيـ-ونچىغا يېشىلىق كۆزلىرى بىلەن يېلىنىپ قاراپ ، زورىغا كۈلۈمسىرەپ ، — ئۆيگە كىرسىڭىز ، بولامدۇ ؟

كومىسسىيونچى خۇددى ئۇقۇشماسلىقتىن خاپا بولۇپ بىردىنلا ئىشىنىڭ راستىغا يەتكەن ئادەمدەك ، تۇيۇقسىز خۇشال بولۇپ ئۆزـ-چىلا قاقاقلاپ كۈلدى :

— بولىدۇ ، بولىدۇ ، بولمامدىغان گۈزەلئاي ،سىزلا تەلەپ

قىلسىڭىز ، ۋەيلۇن دوزاخقىمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ كىرىۋېرىمەن دەڭە . بايا‌تىنقىسى چاقچاق ، ئادىلە ئىككىمىز قوپالراق چاقچاقلىشىدىغان بولۇپ قالدۇق . دوستۇم قېنى ، ھەي ، بۇ ئاداشنىڭ ئىچىۋالسىلا ئۇخلايدىغىنى . بۇنداق دوست زېرىكىشلىك بولىدىكەن . ئادەم دېگەن ئىچكەندىن كېيىن جانلانسا ، ناخشا ئېيتسا ، مۇڭداشسا ، ھېچبولمىغاندا ئۇرۇشسىمۇ مەيلى ـ دە !

ئۇ سەنتۇرۇلۇپ ئۆيگە ماڭدى . ئادىلە ئۇنى كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ پىچىرلىدى :

— ئۇنى نېمانچە ئايايسەن ، كۆڭلۈڭ بارمۇ يا ، سارىڭ ؟

— قويغىنا ، قانداق كۆڭۈلكەن ئۇ ؟ مېنىڭ بۇ ئادەمگە ئىچىم ئاغرىيدۇ . ئىشىنەمسەن ، ئۇ مېنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدۇ . ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن بەختسىز ـ بىچارە ، بارلىق بەختسىزلەرگە ئىچىم ئاغرىيدۇ .

— رەقىبىمۇ بەختسىزغۇ ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئىچىڭ ئاغرامدۇ ، ئەمىسە ؟

— ياق ، ئۇنىڭغا غەزەپلىنىمەن ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىلا ئادەم مال . بىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ئادەملەرنى سېتىۋېرىدۇ . مۇھەببەتمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن مال . ئۇ تەمە قىلغان بىرەر مەنسەپ ياكى مەنپەئەت ئۈچۈن مۇھەببەتنىمۇ ساتالايدۇ ، لېكىن مۇنۇ ئادەم ئۇنداق تەمەخور ئەمەس .

رەقىبىڭ ئىسمىنى چىقىرىپ قويۇپلا ئادىلە جىمىپ كەتتى . ئۇ قازانغا مىلىنىپ ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك :

— بۇ‌ۋاپا ئادەملەر ئۆزىنىمۇ ، باشقىلارنىمۇ بەختسىز قىلىدىكەن . مېنىڭ ئۆمرۈمدىكى ئەڭ چوڭ خاتالىقىم ، رەقىبنى بىر ئاي ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىم . بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆمۈر بويى پۇشايمان يەيدىغان ئوخشايمەن ،— دەپ پىچىرلىدى .

قاراڭغۇ چۈشكەندە ، بۇ ھويلىدىن ناخشا بىلەن كۈلكە ئاڭلاندى . قارىماققا ئۇلارنىڭ ھەممىسى خۇشال ، لېكىن راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەردلىك . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلارنىڭ كۈلكىلىرىمۇ ، ناخشىلىرىمۇ يالغان . ئىنسان مانا مۇشۇ قابىلىيىتى بىلەن دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلالايدۇ . چۈنكى ، ھەرقانداق بىر تىرىك نەرسە ئادەملەردەك ئالدامچىلىقتا يېتىلگەن ئەمەس .

باھارنىڭ سالقىن ھاۋالىق بۇنداق ئاخشاملىرى ، ئاشقىلار ئۈچۈن تولىمۇ قەدىرلىك . بۇنداق چاغلاردا ، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتلىرى چېچەك سۈيى بىلەن تەنتەنە قىلغان ئېرىق سۈلىرىدەك قىنىدىن تاشىدۇ . بۇنداق چاغلاردا ، ئاشىق ـ مەشۇقلارغا تۇنمۇ قىزغۇچ كۆرۈنىدۇ ، چۈنكى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە قان تولغان بولىدۇ . مانا شۇ سەۋەبتىن ، ئۇلار بەدىنىدىكى مەخلۇقات تەبىئىتىگە خاس بولغان تەلۈە كۈچىنىڭ ياردىمى بىلەن قورقۇش ، قورۇنۇش ، نومۇس قىلىشقا ئوخشاش ئەقىل تىزگىنلىرىنى ئۈزۈپ تاشلاپ ، قەپەستىن بوشانغان يىرتقۇچتەك بېشى قايغان تەرەپلەرگە چاپىدۇ !... بەس ، مۇلاھىزىدىن بايقى ھويلىغا قايتايلى : ئادىلەنىڭ يولدىشى قېرىلارغا خاس قىسقا ئۇيقۇسىنى كۈندۈزدىكى مەستلىك بىلەن تۇگەتكەن ئوخشايدۇ . ئۇ ھازىر باشقىچىلا جانلانغان ، شالاڭ ، ئۆسكىلەڭ چاچلىرى چۈۋۈلۈپ ، چوققىسىدىكى تاقىر يېرى ئوتتۇز يىللىق ماي قاپقىدەك قىزارغان ، كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىلىرى ئېچىلغان ، پوپايكىسىنىڭ تۈگمىلىرى ئېگىز ـ پەس ئېتىلگەن ھالدا قولىغا ھاراق تولدۇرۇلغان پىيالىنى ئېلىپ ئاياللارغا ھاراق زورلاپ ، تىنىش بەلگىسى يوق ، جۈملىلىرى خاتا تەمسىز گەپلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ قورساق كۆپۈكىنى چىقارماقتا .

— سىز ئادىلە ، ماڭا نېمىگە تەگكەن ، — دېدى ئۇ بىر ئالدىغا ، بىر كەينىگە دەلدۇگۇنۇپ تۇرۇپ ، — ئالدىغىلى ، تاشلىغىلى ، ئەخمەق قىلغىلى ، شۇنداقمۇ ؟ شۇنداق بولغاندىكىن ، بىز

ئىچىمىز ، قوغلىسىڭىزمۇ كەتمەيمىز ، سىز بىزنىڭ خۇشكەتتىمىز - نى ئىچمەيدىكەنسىز ، كاللىمىز كەتسىمۇ چېكىنمەيمىز ، يانمايمىز ، مەن ئۇسسۇل ئوينايمەن ، تېخى مۇقام ئېيتىمەن . نېمە ؟ سىز ھېلىقى مەست بولۇپ توڭلاپ ئۆلگەن يولدىشىڭىزنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى قىلمامسىز ؟ ئۇ مېنىڭ باتالیون كوماندىرىم ئىدى . لې- كىن بىزنىڭ باتالیوندىن بىرلا مەن قالدىم . شىخودىكى سوقۇشتا قىرىق بىر جەڭچىدىن يەتتىسى ئامان قالغاندا ، يەتتىنىڭ بىرىنچىسى مەن ئىدىم . بىلەمسىز ، بىز سىزگە يارىمىغان بىلەن سوقۇشقا يارايمىز !

— بەللى ! — دېدى ئۇنىڭ سۆزىدىن بىزار بولغۇچىلارنىڭ ۋەكىلى بولۇپ كومىسسىيونچى ، — سىز ئۇچۇن ھەيكەل قاتۇرۇشقا توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ ، ئۇنتۇماڭ ، ھەيكىلىڭىز قاتۇرۇلىدى- غان كۈنى تۆت يانچۇقلۇق ناسۋال رەڭ چاپىنىڭىزنىڭ ئورنىغا مىللىي ئارمىيىنىڭ ھېلىقى پاگونلۇق كىيىمىنى كىيىپ ، پۈتۈن ئۇنۋان - مېدالللىرىڭىزنى تاقىۋېلىڭ !

— سىز نېمە دېمەكچى ، يولداش كومىسسىيونچى ؟ — دېدى ئادىلەنىڭ يولدىشى بىر ئالدىغا ، بىر كەينىگە دەلدۇگۇنۇپ قويۇپ ، — بىزنى مازاق قىلماقچىمۇ ؟ بىزگە بۇ خىل گەپلەرنى قىلىشنىڭ سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈشى بارلىقىنى ئۇنتۇماڭ . كە- چىككىنە كەڭچىلىك بولسىلا ، بىز خەق ئۆشكىدەك تامغا چىقىۋالى- مىز . ھەربىرىمىز تېخى تۇغمىدى ، پرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى ياشىسۇن ! جىن - شەيتانلارنىڭ ئۇۋۇسىغا سۇ كىردى ، يەنە كىرىدۇ ، بىزگە ھەيكەل قاتۇرماقچى ، تېخى رەقىپ جۇرىنىنىڭ نېسىۋىسىگە قول سوزماقچى ، يولداش كومىسسىيونچى ، پرولېتا- رىيات سىزگە يول قويمايدۇ ، سىزگە چەك قويۇلىدۇ . كەلگۈسى- ڭىزنى ئويلاڭ ، چىقىش يولى ئىزدەڭ ، سىز تېخى ئاقلانمىغان پىياز !

— نېمىدەپ بىلجىرلايسىز ، ھەي ، ياغاچ گېنېرال ، ئوقسىز مىلتىق ، شوئار خالتىسى ، دۇئانە خۇرجۇنى !...

— ۋالاقلىماڭ ! — دېدى ئادىلە كومىسسىيونچىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — قويۇپ بەرسە تېخى يۇندى چېلىكى ، تۈكۈرۈك قاچىسى دېگەندەك ئېپلاس نەرسىلەرگىمۇ ئوخشىتىدىغان ئوخشىمامسىز ؟ نېمە بولسىمۇ ، بۇ بىچارە سىلەردىن ياخشى !

— نېمە ، نېمىسى ياخشىكەن بۇنىڭ ، سىزگە ئەر بولۇشقا يارىغىنى بىلەن ماڭا پېتەككىمۇ يارىمايدۇ بۇ !

— نېمىلا بولمىسۇن ، بۇ ئادەم سىزدەك پۇلنىڭ كۈچى بىلەن ھۆركىرىمەيدۇ !

— راست ئېيتىدۇ ، بىزنىڭ ئادىلە ، — دېدى ئادىلەنىڭ ئېرى كومىسسىيونچىغا دەلدۇگۇنۇپ دېۋەيلەپ ، — بىز سىزدەك بېشى ئىلىنمىغان بۇرژۇي ئەمەس ، بىلىپ قويۇڭ ، بىز پرولېتارىيات سىلىكىبۇسىنىڭ ئادىمى . ياشىسۇن پۇ... پۇ... پرولېتارىيات !

— ئادەممۇ مۇشۇنداق بولامدۇ ، ئادىلە ، قاراڭە ، بۇنىڭ تىلى-مۇ ، چىرايلىق گېپىمۇ ، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان گېپىمۇ بىرلا شوئار . سىز ئۇنىڭ شوئار خالتىسى ئىكەنلىكىگە ئىقرارغۇ - ھە ، مەيلى ، مەن پۇل خالتىسى بولاي ، بۇ ئىككى خالتىدىن بىرىنى تاللىۋېلىڭ دېسە ، ھەرقانداق ئايال جەزمەنكى پۇل خالتىسىغا قول سۇنىدۇ .

— ئېتىۋېتىمەن ! — دەپ چىرقىرىدى ئادىلەنىڭ يولدىشى ئەسەبىيلىك بىلەن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تاپانچىسىنى غىلى-پىدىن ئېلىپ ، — سېنى ئېتىۋەتسەم ، مۇكاپاتلىنىمەنكى ، جازالانمايمەن !...

بايانىن سۇپىدىن پۈتىنى ساڭگىلىتىپ كۈلۈمسىرەپ ئولتۇر-غان گۈزەلئاي بىردىنلا چىرقىراپ ئادىلەگە ياماشتى . ئادىلە ئېرى-نىڭ تاپانچا تۇتقان قولىغا ئېسىلىپ ھودۇقۇپ ۋارقىرىدى :

— سىلىك قورالنى ، قانداق دېگەن تەنتەكلىك بۇ ، چىقىڭلار هويلىدىن ، يوقىلىڭلار ! يېدى ، ئىچتى ، مەست بولۇشتى ، يەنە نېمىدېگەن ئۆكتەملىك بۇ . قورالىڭنى سىلىك ، بولمىسا مەن هېلى ئادەم چاقىرىمەن . تۇل خوتۇنلارنى ئىگىسىز دېمەڭلار ، بىز - گىمۇ ئىگە چىقىدۇ !

ئادىلەنىڭ غەزىپى ، گۈزەلئاينىڭ تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايى ، تاپانچا تۇتقان قولىنى تىترەتتى . تاپانچا تۇتقۇچىنىڭ يىرتقۇچىنىڭكىدەك چەكچەيگەن كۆزلىرىدە خىجىللىق ، ئەپسۇسلىنىش پەيدا بولدى - دە ، ئۇ تاپانچىسىنى غىلىپىغا سىلىپ توڭلاپ قالغاندەك قېتىپ تۇرغان كومىسسىيونچىغا يىلىنغاندەك قارىدى :

— يۈرۈڭ ئاداش ، گەپ بولسا سىرتتا قىلىشايلى .

— تاپانچىنىچۇ ؟ — كومىسسىيونچى قورقۇپ سورىدى .

— خاتىرجەم بولۇڭ ، — ئادىلەنىڭ ئېرى يەرگە قارىدى . بىردەمدىن كېيىن هويلا جىمىپ قالدى . ئادىلە سۇپىدىكى كونا گىلەم ئۈستىدە پۈتلىرىنى سۇنۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ تامغا يۆلەنىدى - دە ، تۇۋرۈككە ئېسىلغان تۇرغان دۇتارنى ئېلىپ دەرد - ئەلەملىرىنى ناخشىسى بىلەن بايان قىلىشقا باشلىدى :

يار بىلەن ئىچسەم شاراب ،
ئىچسەم پىيالە تولمىدى ،
ئالدىراپ بەرگەن كۆڭۈلنىڭ ،
ئەتىۋارى بولمىدى...

تۇن قوينىدا ئۇيقۇغا كەتكەن شەھەرنىڭ قويۇق تېرەكلىرى باهار شامىلىدا شىلدىرلاشماقتا ، چېچەك ۋە گۈللەر بىلەن تولغان باغلاردىن بۇلبۇل نەغمىسى ئاڭلانماقتا ، غۇلجا شەھىرى ئانا قۇچىقىدا چۇش كۆرمەكتە . ئۇنىڭ چۇشى هەم كۆڭۈللۈك ، هەم غەم-

لىك . بۇ شەھەرنىڭ پۇقرالىرى چۈشىدىمۇ كەلگۈسى بىلەن خۇشال ، بۇ ئەلۋەتتە كۆڭۈللۈك تەرىپى . يەنە شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چۈشلىرىدە ھازىرقى غەم ـ قايغۇلىرىدىن ئۆزىنى قۇتقۇزالمايدۇ . مانا بۇ غەملىك تەرىپى .

ئاياللارنىڭ ناخشىسى ئۇيقۇدىكى شەھەرنىڭ چۈشىدىكى كۆڭۈللۈك ھەم غەملىك تەرەپلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن . ئۇلارنىڭ ناخشىلىرىدا ھاياتقا مەدھىيە بىلەن نارازىلىق ، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ بىلەن ئۈمىدسىزلىك ئارىلىشىپ كەتكەن . ئۇلار ھازىرقى توققۇزى تەل بولغان كۈندىلىك تۇرمۇشى بىلەن ئۆزلىرىنى بەختلىك ھېسابلاشسا بولاتتى ، لېكىن ئۇلار روھىنىڭ چوڭقۇر قاتلامىلىرىغا يوشۇرۇنغان زېرىكىش ، ئىچ پۇشۇقى ۋە كەمتۈكلۈكى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسىدىن ئۈمىدسىزلەنگەن . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دۇنيادا نېمە مەقسەت بىلەن ياشاۋاتقىنىنى تازا چۈشەنمەيدۇ . كەلگۈسىدە ئارتىسلىق قىلىپ تارىختا بىرەر «ئىز» قالدۇرماقچىمۇ ، ياكى ئۇلارنىڭ ئالىي مەقسىتى ، كۈنىگە ئۈچ ۋاخ تاماق يەپ ، ئۆزلىرىنىڭ ئېسىل كىيىملىرى بىلەن چىرايلىرىنى كوزا ـ كوزاڭ قىلغاچ ، ئالدىلىرىدىكى بالىلارنى ئوبدان تەربىيىلەپ ، قەلبىدىكى «ئۈششۈك تەگكەن» ئۈمىد ـ ئارزۇلىرىنىڭ چېچەك ـ مېۋىلىرىنى بالىلىرىنىڭ ئەقلى بىلەن كۆرۈشمەكچىمۇ ؟ بۇ ھەقتە ئۇلار تېخى چوڭقۇر ئويلاپ بىر قارارغا كەلگەن ئەمەس . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلارنىڭ ناخشىلىرى مۇڭلۇق ، كۆزلىرى ياش .

— توۋا ، — دېدى ئادىلە مۇڭلۇق ناخشىدىن كېيىن قاتتىق «ئۇھ» تارتىپ ، — بىر جۈپ چىرايلىق كىيىنىپ ، قولتۇقلىشىپ كوچىلاردا ماڭساق ، ھەممە ئادەم بىزگە زوقلىنىپ قارايدۇ . شۇ چاغدىلا ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز گۈزەل ، بەختلىك ھېس قىلىمىز . بىز كۆڭلىمىزنى كۆتۈرۈش ئۈچۈنلا ئۆزىمىزنى بازارغا سالىمىز . ئېيتقىنا ، گۈزەل ، بىز كىيىم ۋە چىرايىمىز بىلەن كىشىلەرنى

جەلپ قىلىشنى ئارزۇ قىلىدىغان پەسكەش ئاياللار بىز . بىز ئۆزۈمىز شۇنچە پەسكەش تۇرۇپ ، نېمە ئۈچۈن ئۆزىمىزگە ئاشىق بولغان ئاۋۇ گۈناھسىز بەچارىلەرنى ئەيىبلەيمىز ، ئۇلاردىن يىرگىنىمىز ؟

— سېنىڭچە قانداق قىلساڭ بولاتتى ؟ — گۈزەلئاي ئۇيقۇسىرىغان كۆزلىرى بىلەن دوستىغا ھەيران بولۇپ قارىدى ، — ئۇلارنى خۇشال قىلىش ، رازى قىلىش ، بىزنىڭ قولىمىزدىن كېلەتتىمۇ ؟

— نېمىشقا كەلمەيدىكەن ؟ بىز بەربىر ئۆلگەن ئادەملەرغۇ ؟ ماۋۇ يىرگىنچىلىك بەدىنىمىز ئۇلارنى رازى قىلالايدۇ . سەن كومىسسىيونچىنى قانچىلىك كۆيدۈردۈڭ ، قانچىلىك قىينىدىڭ ، بىلەمسەن ؟ نېمىشقا ئۇنى بىرەر قېتىم بولسىمۇ خۇش قىلاي دېمەيسەن ؟ سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولسام ، ئۇنى خۇش قىلاتتىم ، رازى قىلاتتىم ، ئۆزۈڭ ئازاب تارتقانىنى ئاز دەپ باشقىلارنىمۇ ئازابلامسىنا ؟ بىز ئازابلىنىش ، ئازابلاش ئۈچۈنلا دۇنياغا تۆرەلگەنمۇ ؟ ئازابتىن ئۆزىمىزنى قۇتۇلدۇرالمايمىز ، لېكىن باشقىلارنى قۇتۇلدۇرالايمىزغۇ ؟ سەن يەنە غايە ، ئارزۇ دېگەندەك گەپلەرنى تىلغا ئالسەن تېخى ، بەزىدە مەنمۇ كەلگۈسىدە ئارتىسلىق قىلىپ خەلقىمىزگە خىزمەت قىلالايمەن دەپ ئۈمىدلىنىمەن ، لېكىن بۇ ئۈمىدلىرىمىز ئاللىقاچان ئۆلگەن . بىزنىڭ ئۈمىدلىرىمىز كۆيگەن توپىغا كۆمۈلگەن ئۇرۇقتا ئوخشايدۇ ، ئۇ ھەرگىز بىخ ئۇرمايدۇ . مەن ئاللىقاچان ئۆلۈۋالغان بولاتتىم ، سېنى دەپلا ئۆلمەي تۇرۇۋاتىمەن . مەن ئۆلسەم ، ساڭا كىم ھەمراھ بولىدۇ ، كىم ساڭا كۈلۈپ ناخشا ئېيتىپ بېرىدۇ . بىلەمسەن ، گۈزەل ، مەن سېنىڭ بەختىڭنى كۆرۈشنى تولىمۇ خالايمەن . نېمىشقا دېسەڭ ، سېنىڭ قەلبىڭدە مۇھەببەت بار . سەن ئەلانى ياخشى كۆرىسەن ، ھامان بىر كۈنى بەختلىك بولىسەن . لېكىن سەن كومىسسىيونچىنى رازى قىلىشىڭ

كېرەك ئىدى ، ئۇنى رازى قىلىش سېنىڭ ساپ مۇھەببىتىڭگە دەخلى قىلمايتتى . نېمىشقا دەمسىنا ؟ سەۋەبى ، سەن ئەلانى قەلبىڭ ، روھىڭ بىلەن ياخشى كۆرىسەن ، سېنى يات بىرى قۇچاقلاپ قويغانغا روھىڭ بۇلغىنىپ كېتەتتىمۇ ؟

— قويغىنا ، سارائ ، — دېدى گۈزەلئاي يۈزىنى ئالىقىنى بىلەن توراپ ، — مەن ساڭا قاچان ئەلانى ياخشى كۆرىمەن دېدىم ؟

— دېمىسەڭمۇ بىلىمەن . ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ قاتتىق بولۇپ كەتتىڭ ؟ ئۇنىڭدىن ئۈمىدىڭ ئۈزۈلگەندىچۇ ، كومىسسىيونچىغا رازىلىق بەرمەكچى بولدۇڭ . لېكىن ، ئۇنىڭ ھايات ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇۋىدى ، كومىسسىيونچى ساڭا تولىمۇ سەت ، قورقۇنچلۇق كۆرۈنگىلى تۇردى . راستمۇ ؟

— سارائ !...

ئۇلار بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان شۇ مىنۇتتىن تەخمىنەن ئىككى سائەت ئىلگىرى ، چىرايى تولىمۇ جۇدەڭگۈ ، كىيىملىرى ناچار بىر يىگىت مۇشۇ ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەنىدى . بۇ يىگىت ھېلىقى تاياق يېگەن ۋاقىتتىن كېيىن ئىككى ئاي ئۆيدە يېتىپ داۋالىنىپ ئۆرە بولغان ئەلا . ئۇ زۇلخۇمارنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە بۇ ئۆينى تەستە ئىزدەپ تاپقان . ئۇ سۇ بويىدىكى يان كوچىدا تۇرغان پىكاپنى كۆردى ـ دە ، غەزەپتىن غالىلداپ تىترىدى . چۈنكى بۇ پىكاپتا رەقىپىنىڭ گىدىيىپ ئولتۇرغىنىنى ئۇ نەچچە قېتىم كۆرگەن . ئۇ ئىشىككە كېلىپ ھويلىغا قۇلاق سالدى . ھويلىدىن ئەر ـ ئاياللار-نىڭ كۈلكىسى ئاڭلاندى .

— كىمنى مارايسىز ، ھۇيت ئادەم ! — بىر ئايال ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويدى . بۇ ئەلۋەتتە ھېلىقى قوشنا ئايال ، — سىزمۇ بۇ سەتەڭلەرنىڭ خېرىدارىمۇ ؟

— نېمە دېمەكچىسىز ؟ — ئەلا كەينىگە داجىدى ، — بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

— نېمە چىچاڭشىيسىز ؟ بۇ ئىككى سەتەڭنىڭ خېرىدارى كۆپ بولغاندىكىن ، بىرلىرى پىكاپتا ، بىرلىرى ۋېلىسىپىتتا ، بىرلىرى سىزدەك پىيادە... ھى... ھى... ھەر كۈنى كېچىچە ئويۇن ، كۈندۈزى ئۇيقۇ ، ئاۋارە بولماڭ ، بۇگۈن سىزگە ئۇلارنىڭ چولىسى يوق ، ھى... ھى...

ئەلا سەسكىنىپ كەينىگە ياندى : «گۈزەلئاي شۇنداق قىلارمۇ ؟ ھازىر نېمىلەر بۇزۇلمىدى ـ ھە ؟ ھەممە نەرسە بۇزۇلدى . ئەڭ ياماڭ بۇزۇلغىنى ئادەملەر . گۈزەلئاي ھمايىچىسىز ، ئىگىسىز... جەمئىيەتنى بۇزغان بۇ تەلۈە كۈچ ئۇنى بۇزالمايتتىمۇ ؟ » ئۇ شۇنداق ئويلىدى ـ دە ، ئۇمىدسىزلىك ، ئازاب ۋە غەزەپتىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قاراڭغۇ كوچىغا ئەگىدى . ئۇنىڭ يۈرىكى ئۆرتەندى ، كۆزلىرىنى مانان قاپلىدى...

ئەتىسى گۈزەلئاي بىلەن ئادىلە باللىرىنى مەكتەپكە يولغا سېلىپ بولۇپ ، ئوخشاش ياساندى ، بېغىر رەڭ كاستۇم ـ يوپكا ، ياقىسى كاستۇم سىرتىغا چىقىرىلغان ، ئەت رەڭ كوپتا ، ئۇزۇن ئىپەك پايپاق بىلەن ئەت رەڭ توپلەي كىيىشكەن بۇ ئىككى چوكان ، پۇتۇن شەھەر بويىچە بىردىنبىر ياساڭچۇقلار . ھەممىلا ئادەم مايسا رەڭ ، كۇل رەڭ ، كۆك خادانى ياكى دىكادىن بىر خىل كىيىم كىيىشكە ئادەتلەنگەن بۇ دەۋردە ، كاستۇم ـ يوپكا كىيىش ئەلۋەتتە دەۋرگە ھومايغانلىق ھېسابلىنىدۇ . لېكىن ، بۇ بىر جۈپ چوكان قورساق كۆپۈكىنى چىقىرىش ئۈچۈن ، نېمىگە رۇخسەت قىلىنمىسا ، شۇنى قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ .مەسىلەن ، مۇھەببەت قوشاقلىرىنى ئېيتىش مەنئى قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇلار «خەلق قوشاقلىرى» دېگەن توپلامنى تېپىۋېلىپ ، ئۇنىڭدىكى قوشاقلارنى ياد لاپ ، مۇڭلۇق ، يېقىملىق ئاھاڭلارغا سېلىپ دۇتار بىلەن ئۆيدە مەشىق قىلىشىدۇ ـ دە ، قىز ـ چوكانلار سورۇنلىرىدا ھۇزۇرلىنىپ ئېيتىشىدۇ . ھەتتا ئۇلار مۇشۇ سەۋەبتىن غېرىب ـ

سەنەم ، پەرھات - شېرىن ، يۇسۇپ - ئەھمەد داستانلىرىنىڭ قوشاقلىرىنى تىرىشىپ يادلاشتى . ھازىر بۇ ناخشىلارنى كۆز يېشى ۋە مۇڭ - زارى بىلەن ئېيتىپ ، ئاڭلىغۇچىلارنى يىغلىتالايدۇ . يەنچۇ ؟ گۈل ئۆستۈرۈش ، ئۇپا - ئەڭلىك ، ھالقا - ئۈزۈك ئىشلىتىش چەكلەنگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇلار بۇ نەرسىلەرگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن . ئۇلارنىڭ ئۇچىسىدىكى ئېسىل كىيىملىرى بىلەن قوللىرىدىكى ھالقا - ئۈزۈكلىرىمۇ كىشىلەرنىڭ دىققىتىگە شۇنىڭ ئۈچۈن ئالاھىدە چۈشمەكتە . ئۇنى ئاز دەپ ، ئۇلار كوچىلاردىن ئۆتكەندە ، ئادەملەر خۇشبۇي ئەتىرلەر ۋە يۈزمايلاردىن ھۇزۇرلىنىپ ھاۋانى ئىچىگە تارتىشىدۇ... ئۇلارنىڭ مۇندىق قىلىشلىرىنى ئەلۋەتتە ئۆزلىرىلا چۈشىنىدۇ ، ئۆز قىلمىشلىرىدىن شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىلا ھۇزۇرلىنالايدۇ . نەسىھەت قىلغۇچىلارغا ، گۈزەلئاي :

— كۆڭۈل كۆتۈرۈش ئۈچۈن قىلمىز ، كۆڭۈل كۆتۈرۈش چەكلەنمىگەندىكىن ، — دەپ جاۋاب بەرسە ، ئادىلە :

— يامىنىغا كەلسە سازايە قىلارسىلەر ! — دەپ قوپال جاۋاب بېرىدۇ . ئۇلار جامائەت ئاكتىپلىرى توپلانغان جايلاردىن ئۆتكەندە :

— بۇرنىنىڭ نوخلىسى ئېلىنمىغانلار !

— بۇرنىغا سۇ كىرمىگەنلەر !

— ھەقىقىي بۇرژۇئازىيە سەتەڭلىرى ! — دېگەندەك غەزەپلىك سۆزلەرنى ئاڭلاشسا ، مەكتەپلەرنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە ، بالىلارنىڭ «ھوھوي !» ، «ھو ئانى !» ياكى «جىن - شەيتان» ، «ئالۋاستى» دېگەندەك قىقاس شوئارلىرىنى ئاڭلايدۇ . ئۇلار ناخشا ۋە كىينىشلىرى ئۈچۈن ، بىر يەردە تاپا - تەنە ، بىر يەردە ھەيۋە - پوپوزا ، يەنە بىر يەردە مەسخىرە - كۈلكە ئاڭلىشىدۇ ، لېكىن ئۇلار بۇلارغا كۆنۈك . ئۇلار ئۈچۈن باشقىلارنىڭ باھالىرى ئەھمىيەتسىز . ئۇلار ھېچنېمىنى ھار ئالمايدۇ ، ھېچكىمدىن رەنجىمەيدۇ . ئەكسىچە ،

ئۇلار ئۆزلىرىدىكى بۇ ئالاھىدىلىك بىلەن خۇشال .

— نېمىگە خاپا بولاتتىڭ ؟ — دەيدۇ ئادىلە بەزىدە ئاچچىق گەپلەردىن ئۆيىگە كېلىپ يىغلىغان گۈزەلئايىنىڭ بېشىنى سىلاپ ، — كۈلۈشكە توغرا كەلسە ، ئاشۇ كەچ كىرگۈچە يالغان شوئار توۋلايدىغانلاردىن كۈلسە بولىدۇ . ئۇلارنىڭ يول مېڭىشلىرى- مۇ دورامچىلىق ، ئۇلار سۆزلىيەلەيدىغان ، ھېسسىياتسىز ھەيـ- كەل ! — بۇ خىل گەپلەر گۈزەلئايغا ياقىدۇ .

شۇنداق قىلىپ ، ماي ئېيىنىڭ ئاخىرلىرى ، ھاۋا ئوچۇق ، باغلار قاراڭغۇلاشقان ، سالقىن شامالىلىق ئەتىگەنلىكى ، ئىككى چو- كان كوچىغا چىقتى . ئۇلارنى بىرىنچى بولۇپ كوچىغا سۇ چېچىۋاتـ- قان قوشنىلىرى زەھەرلىك تەنىلەر بىلەن كۈتۈۋالدى :

— نېمە ، ھەي ، بۇ بىخسىغانلار ؟ — دېدى بىرى ئىككى چوكاننى شەرەت قىلىپ . يەنە بىرى بېلىگە تايىنىپ تۇرۇپ :

— نېمە بولاتتى ، ئورۇس توخۇلىرى بولمامدۇ ، — دېدى .

ئادىلە ئۇلارنىڭ مەسخىرىسىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈۋېدى ، ئۆي ـ ئۆيدىن باشلار ماراشتى .

ئۇلار ئادەملەردە ھەر خىل تەسىراتلارنى قالدۇرۇپ ، «مۇتەل- لىپ باغچىسى»نى ئوتتۇرىدىن كېسىپ ئۆتۈپ ، نوۋىگورد نىڭ چوڭ كوچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قولتۇقلاشقان ھالدا پەيدا بولدى . ئۇلار بۇنىڭدىن ئون ـ يىگىرمە يىل بۇرۇن مۇشۇنداق كوچىغا چىققان بولسا ، ھېچكىمنى ھەيران قالدۇرمىغان بولار ئىدى . چۈن- كى ئۇ چاغلاردا رۇس ، تاتار ، ئۇيغۇر ئاياللىرى توپ ـ توپى بىلەن مۇشۇنداق ياسىنىپ ، قولتۇقلىشىپ ئۆتۈشەتتى ـ دە .

شىمشكا ـ پۇرچاق ساتىدىغان دۇكان ئالدىدىن بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقاپ ، قېرىغىنىغا قارىماي شىم ـ چاپان كىيىۋالغان ماش رەڭ شەپكىلىك بىر ئايال ئىككى چوكانىڭ ئالدىنى توسىدى :

— تۆت كوننى تىرىلدۇرۇپسىلەرغۇ ، چوكانلىرىم ؟ ئۇنى ئاز

دەپ ، چاچلىرىڭلارنى بۇدۇر قىپسىلەر ، سىلەرنىڭ كاساپىتىڭلار ياشلارغا يۇقىدۇ . لاغايلىماي ، ئۆيۈڭلارغا كېتىڭلار !

— بىزدىن يۇقسا مەدەنىيەت يۇقىدۇ ، سىزدىن دورامچىلىق يۇقىدۇ . ئۆيىڭىزگە تېزرەك كىرسىڭىز بولارمىكىن ، — دېدى ئادىلە دەرھاللا . لېكىن ھېلىقى ئايال مۇنداق ئەرزان جېدەلنى تاپقىنىغا خۇشال بولدى ـ دە ، ئاۋازىنىڭ بارچە ۋارقىراپ «ئۇزۇندى» ئوقۇپ ، ئىككى چوكاننى ئەيىبلىگىلى تۇردى .

— جىن ـ شەيتانلارنىڭ ، زەھەرلىك چۆپلەرنىڭ ئەركىن يامراپ كېتىشىگە قەتئىي يول قويمايمىز !

بۇنىڭدىن ئىككى ـ ئۈچ يىل بۇرۇنقى چاغلار بولغىنىدا ، كوچىدا مومايىنى قوللىغۇچىلار بىلەن چوكانلارنى ئەيىبلىگۈچىلەر كۆپەيگەن بولار ئىدى ، لېكىن ھازىر 1972 ـ يىلىنىڭ باھارى . ھازىر كىشىلەر قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغۇچىلارنى ئۇنچىلىك ھۆرمەتلىمەيدىغان بولۇپ قېلىشقان ، گەرچە ھازىرمۇ «ئۇزۇندى» يادلىغۇچىلار ئەتىۋارلىق بولسىمۇ ، مومايغا ئوخشاش بىكاردىن ـ بىكارغىلا يوق يەردىن ئىش تاپىدىغانلاردىن خەلق بىزار بولۇشقان :

— نېمىنى خالىسا شۇنى كىيمەمدۇ ؟

— سىزنىڭ چېچىڭىزنى بۇدۇر قىلمىغاندىكىن !

— ناشتىلىق تاپاي دەپتۇ ـ دە ، بىچارە !

بۇ سۆزلەرنى مومايمۇ ، ئادىلەلەرمۇ ئاڭلاشتى . ناتونۇش ئادەملەرنىڭ ئېغىزلىرىدىن چىقىۋاتقان بۇ سۆزلەر مومايغا زەربە ، ئادەملەگە مەدەت بولدى ـ دە ، مومايى تەمتىرىدى ، ئادىلە كۆرەڭلىدى :

— ھا... ھا... ھا... ! — قاقاقلاپ كۈلدى ئۇ ئارتىسلارغا خاس نازاكەت بىلەن ، — قىزىل بەلگە تاقىسىلا ئىنقىلابچى بولىۋەرمەيدۇ ، ھەدە . لىن بياۋمۇ قولىدىن قىزىل كىتاب ، ئاغزىدىن شوئارنى چۈشۈرمەيتتى . ئاخىر قانداق بولدى ؟ ئۆندۈرخاندا قۇزغۇنغا يەم بولۇشقىمۇ يارىمايى ، كۈلگە ئايلاندى !

— هه ، تېخى سەن ئازازۇللار مېنى لىن بياۋغا ئوخشاتماقچى-مۇ ؟ مەن ئاھالە كومىتېتنىڭ ھەيئىتى ، جانلىق ئۆگىنىپ ، جان-لىق ئىشلىتىش ئىلغارى تۇرسام ، تېخى مەندەك قىزىل ئىنقىلابچى-غا ھاقارەت قىلىشماقچىمۇ ؟ مەن سىلەرنى قىزىل ھاكىمىيەتكە ئاپارماي قويمايمەن !

موماي ئادىلەنىڭ چىرايلىق كاستۇمىنى پېشىدىن پۇكلەپ تۇتى-تى . ئۇنىڭ ئادەمگە ئېسىلىش ئۇچۇنلا يارالغان قاتمال قوللىرى چىرايلىق چاپاننىڭ پېتىنى بۇزۇپ ، ئىسكەتىنى يوقاتتى . ئادىلە مومانىڭ قوللىرىنى قايرىپ ، مەيدىسىدىن ئىتتەردى .

قىزىقچىلىققا ئامراق غۇلجا بالىلىرى مومايغا يەل بېرىپ تۇش-مۇتۇشتىن چۇقان كۆتۈرۈشتى :

— ئاپىرىش كېرەك ، بۇ ياسانچۇقلارنى !

— سازايى قىلىش كېرەك !

— ئېگىز پاشنىلىق توپلىيى بىلەن يۈگۈرتۇش لازىم !

— يالاڭغىداق يۈگۈرسۇن !

— بۇدۇر چاچلىرىنى قىرقىپ ، بېشىغا قەغەزدىن نوگاي قال-پاق كىيگۈزۈپ··· !

— ماۋۇ چاپانلىرىغا چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاپ··· !

— بولدى قىلايلى چاقچاقنى ، ئەنە جيۇچادۇي !

— ئەمدى سەتەڭلەرنىڭ ھالىغا ۋاي !

ئۇچ نەپەر قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغان ، ئىشچى كىيىمى كىيگەن قىزان يىگىت تاپانچىلىرىنى ساڭگىلىتىپ چىقىپ كېلىش-تى . ئۇلار سۇرلۇك ، قەتئىي ئىدى .

— نېمە ئىش ؟ — ئۇلار ئىچىدىكى قاپىقى يامان يىگىت سورىدى . باشقىلار ئۆزىنى تۇزەپ بولغۇچە ، موماي دەيدىغىنىنى دەپ بولدى .

— مومانىڭ دېگىنى راستمۇ ؟ — ھېلىقى كىچىك باشلىق

چوكانلارغا قارىدى .

— راست ! — دەپ بېشىنى لىڭشىتتى ئادىلە . گۈزەلئاي قىزىرىپ ـ تاتىرىپ ئۆزىنى نەگە قويۇشنى بىلمەي تۇراتتى .

— ئۇنداق بولسا ، قوماندانلىق شتابىغا مېڭىڭلار ! — بۇيرۇق قىلدى ھېلىقى يىگىت چوكانلارنىڭ بۇ شەھەردە ئۇچرىمايدىغان ئۇستۇېشىغا دىققەت بىلەن قاراپ چىقىپ ، — ئۆزۈڭلارمۇ خالىس ئەمگەك ئىزدەپ چىققاندەكلا تۇرۇسلەر زادى .

— نېمە گۇناھ قىلغانغا ؟ — ئادىلە ئۇنىڭغا مىختەك قادىلىپ سورىدى .

— مومايىنىڭ ئېيتقانلىرى راست دېدىڭىزغۇ ، ئۆزىڭىز ھازىر ؟

— ئۇنىڭ دېگىنى راست بولسىلا بىز گۇناھكار بولاتتۇقمۇ ؟

— سىزچە ، مومای گۇناھكارمۇ ئەمىسە ؟

— شۇنداق ـ دە ، — دېدى ئادىلە كۈلۈپ قويۇپ ، — تېپتىنچ كېتىۋاتقان ئادەملەرگە ھاۋشىغان ئىت گۇناھكار بولماي ، ئادەملەر گۇناھكار بولاتتىمۇ ؟ بىز ئۇنىڭغا تاش ئاتمىساق ؟

— ئادىلە ! — دېدى گۈزەلئاي قورقۇپ تىترەپ ، — ياخشىراق گەپ قىلساڭچۇ ؟

— ئازازۇل ئالۋاستى ! — دەپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياماشتى جيۇچادۇينى كۆرۈپ مەدەتلەنگەن مومای ، — تېخى مېنى ئىت دەيسىنا ، كاپشىغان ئاغزىڭغا مانا !

مومای ئادىلەنىڭ ئاغزىغا بىر شاپىلاق ئۇردى . لېكىن ، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئادىلە ئۇنى مەيدىسىدىن بىر ئىتتىرىۋىدى ، مومای سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ ئوڭدىسىغا يىقىلدى . تاماشىغا ئامراق شەھەر باللىرى «ھو ئانى ! » ، «ھو ! » دەپ قىقاس كۆتۈرۈشتى ، نوۋىگوردنىڭ ئېگىز تېرەكلىك كوچىسىدا بىر توپ تاماشىچى پەيدا بولدى . ئۇلار

جيۇچادۇي خادىملىرىنى قورشۇۋلىپ ، تۇشمۇتۇشتىن مازاق قىلماقتا ئىدى :

— پاقا ئالالماس سالارنى كۆرۈڭ ، ۋەي !

— تاپانچىمۇ ، ناسۋال قاپىقىمۇ ، ۋەي !

— بوش كەلمەڭ ، خانىم !

جيۇچادۇي ئەزالىرى ئادىلەلەرنى قوپاللىق بىلەن ئىتتىرمەكتە ، ئادىلەمۇ ئۇلارنى قول ۋە تىل بىلەن يېقىن كەلتۈرمەي قارشىلاشماقتا . گۇزەلئاي بولسا ، بىر توپ ئادەمنىڭ ئىچىدە خۇددى قاپقانغا چۈشكەن توشقاندەك ئالاقزادە بولۇپ تېپىرلىماقتا ئىدى . شۇ چاغدا ، خۇددى يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا ، كۆچىلىكىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بەلگىسىز ھەربىي كىيىم بىلەن سىمىز بىر ئادەم پەيدا بولدى . ئۇ ھېلىقى جيۇچادۇي خادىملىرىغا قوللىرىنى شىلتىپ قوپاللىق بىلەن بۇيرۇق بەردى :

— ماۋۇ ئىككى ئايالنى ماشىنىغا سېلىڭلار ، نېمىدېگەن سەتچىلىك بۇ ، موماي ، سىز چىقماڭ ، بولدى ، ئۆزىمىز ھەل قىلىمىز ، بولدى ، بولدى ! — ئۇ شەپكىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ، قارا كۆزەينەك تاقىۋالغانىدى . ئۇنى پەقەتلا قورالسىلارلا تونۇدى .

ئادىلە مەجبۇرەن ، گۇزەلئاي بولسا قورقىنىدىن «بېيجىڭ» بەلگىلىك ماشىنىغا چىقتى ـ دە ، ماشىنىنىڭ ئىشىكلىرى ھىم يېپىلدى .

مانا شۇنىڭ بىلەن كوچا ماجىراسى ئاخىرلاشتى ، لېكىن ئايالىلارنىڭ ۋەھىمىسى كۈچەيدى :

— نەگە ئاپىرىسىلەر ؟ توختىتىڭلار ! — دەپ ۋارقىرىدى ئادىلە جيۇچادۇي خادىملىرىغا غەزەپ بىلەن .

— رە فۇزۇجاڭ ! — دېدى ئۇلاردىن بىرى ئالدىدا شوپۇر بىلەن قاتارلىشىپ كەينىگىمۇ قارىماي ئولتۇرغان ، گەدەنلىرى تەرلىگەن سىمىز ئادەمگە مۇراجىئەت قىلىپ ، — نەگە ئاپىرىمىز ،

بۇ ئازازۇللارنى ؟

— ئادەم تىللىما ، تۇرسۇن ! — دېدى ھېلىقى سېمىز ئادەم كەينىگە قارىماي تۇرۇپ ، — بىزنىڭ مەقسىتىمىز ، بۇ ئاياللارنى قوغداش ، ماشىننىنى توختات !

«مۇتەللىپ باغچىسى» نىڭ ئالدىدا پىكاپ توختىدى . ھېلىقى باشلىق يەرگە چۈشۈپ ، شەپكىسى بىلەن قارا كۆزەينەكنى ئالدى . ئاياللار شۇ چاغدا بۇ «شەپقەتچى»نى تونۇدى . ئۇ رەقىپ ئىدى .

— ئۆيۈڭلەرگە ئاپىرىپ قويايلىمۇ يا ؟— دېدى ئۇ ئېغىر قاپاقلىرى ئاستىدىكى قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ئاياللارغا تىكىلىپ .

— سىزمىدىڭىز ؟ — دېدى ئادىلە ماشىنىدىن يەرگە چۈشۈۋېتىپ ، رەقىپكە غەزەپ بىلەن ئالىيىپ ، — بۇنداقلىقىنى بىلگەن بولساق ، سىزنىڭ ماشىنىڭىزغا چۈشكۈچە ، مۇنۇلارنىڭ تۇرمىسىگىلا كىرگەن بولاتتۇق !

رەقىپ ئاۋۇال ئادىلەگە ، كېيىن گۈزەلئايغا قارىدى . ئۇ غىل ـ پال ئۆڭدى ـ دە ، خۇددى ئارىدا ھېچ گەپ ئۆتۈلمىگەندەك ئاياللارغا قاراپ ھىجايدى :

— نېمانچە ئالىيىسىلەر ، سىڭىللىرىم ، — دېدى ئۇ ھاياسىزلىق بىلەن گۈزەلئاينىڭ كۆتۈرۈلگەن كۆكسىدىن كۆزىنى ئالماي ، — مەن كەلمىگەن بولسام بۇ بۇدۇشقاقلاردىن ئوڭايلىقچە قۇتۇلالمايتتىڭلار . رەھمەت ، دېمىسەڭلارمۇ مەيلى ، ئالايمىساڭلار ، قانداقراق تۇرۇۋاتىسىز ، گۈزەلئاي ؟ ئاڭلىغانسىز ، ئەلانى ساقلاپ قالدىم ، ئىزدەپ تاپتىم . ئۇ ھازىر مۇشۇ شەھەردە ، خالىسىڭىز ئۇچراشتۇرىمەن . مەن سىلەرگە مەڭگۈلۈك سادىق دوست ، ھەراست ئادىلە ، سىزنىڭ يولدىشىڭىز بىلەنمۇ قەدىناس بولۇپ قالدۇق . دوستلىرىمنىڭ يېقىنلىرى تۇرۇپ نېمانچىلا ئۆزۈڭلەرنى قاچۇرىسىلەر ، خالىساڭلار ، يۇرۇڭلار ، بىزنىڭكىگە بېرىپ مېھمان

بولۇڭلار ، ئايالىم بولمىغان بىلەن كېلىن - كېتەك ، مومايلار بار .

گۈزەلئاي يەرگە قاراپ لام - جىم دېمەي جىم تۇردى . ئادىلە خۇددى ھازىرلا يېرىلىدىغاندەك غەزەپتىن قىزىرىپ - چىڭقىلىپ ، رەقىبكە يالت - يۇلت قاراپ قويۇپ ، چىشلىرىنى كىرىشتۈرمەكتە ئىدى :

— نېمىدەپ چۈكۈلداۋۇرىدىغاندۇ ! — دېدى ئۇ گۈزەلئاينىڭ قولىدىن تارتىپ ، — يۈر ، گۈزەل ، بۇنىڭ يېنىدا تۇرۇشمۇ جىنا-يەت . بۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغۇچە ، ئىتنىڭ ھۇۋلىغىنىنى ئاڭلىغان ياخشى ، يېقىنلىرىمىزغا دوستمىش تېخى ، سىلەردەك ئادەملەرگە كىم دوست بولسا شۇ ئادەم بىزگە دۈشمەن . بىلىپ قويۇڭ ، سىز كىرگەن كوچىغا ئاياغ باسساق ، بىز ئادەم ئەمەس ، سىزمۇ بىزنى رازى قىلىمەن دېسىڭىز ، شۇنداق قىلىڭ !

ئۇ گۈزەلئايىنى ئاۋۇال يېتىلەپ ، كېيىن قولتۇقلاپ ، خۇددى كىيىم مودىسى كۆرسىتىۋاتقاندەك پاسونلۇق مېڭىپ ، يان كوچىغا قاراپ ماڭدى . ئۇلار بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ پىچىرلاشتى ۋە قاتتىق قاقاقلاپ كۈلۈشتى . ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە بۇرۇلۇپمۇ قويماستىن نېرىغا بېرىپ ، قىبلىگە كەتكەن يان كوچىغا ئايلاندى . يېقىن يەردىكى سىلىسار دۈكىنىدىن بىرىنىڭ ناخشىسى ئاڭلاندى :

ئەل ئارا باردۇر ماقال ،
تاغ ئارا ياتماس كېيىك .
دوستلىرىم مەندىن زېرىكتى ،
دۈشمىنىم سەنمۇ زېرىك...

«ياق ، بۇ ناخشا ئەمەس ، بىر ناكەسنىڭ ماڭا قارىتىقان تىل ئاھانىتى !» دېدى رەقىپ گۈزەلئايلار ئەگىگەن تار كوچىغا چۈشۈ-كۈن ھالدا تەلمۈرۈپ...

5

ئۇ ھەرقانداق قىلىپمۇ ۋەھىمىدىن پەيدا بولغان روھىي چۈشـ
كۈنلۈكنى يوشۇرالمىدى . ئۇ سۆزلەيتتى ، لېكىن سۆزى باشقىلار
تۈگۈل ، ئۆزىگىمۇ مىسكىن ، تىترەڭگۈ ئاڭلىناتتى . ئۇ كۈلەتتى ،
لېكىن بۇ كۈلكىسى زورمۇزور بولغانلىقى ئۈچۈن ، كۆپ ھاللاردا
يىغىغا ئوخشاپ قالاتتى··· ئۇنىڭ ئۇيقۇسى كېمەيگەن ، ئىشتىھاسى
تۈتۈلغان ، ئۇ كۈندۈزلىرى كىچىك ماشىنىدا كېتىۋېتىپ ، پات ـ
پاتلا كەينىگە قارايتتى . ئۇنىڭغا خۇددى بىرى ماشىنىنىڭ كەينىگە
ئېسىلىپ كېلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى . ئۇ ھەممىلا ئادەمگە ، ھەتتا
ئۆزىنىڭ ئۆيىدىكىلەرگىمۇ گۇمان ، شەك بىلەن قارايتتى . ئۇنىڭـ
چە ، ھەممىلا ئادەم ئۇنى ناھەق ئىشلار ، بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ
تارتقۇلۇقلىرىغا قول تىققان دەپ قارايدۇ ، ئۇلار ھامان ئۇنى تۈتۈپ
تۇرمىگە سېلىشنىڭ كويىدا ، لېكىن رەقىپ ئۆزىنى ياخشى بىلىـ
دۇ . ئۇ ئادەملەر شۇنچىلىك بىزار بولغۇدەك يامانلىق قىلمىدى .
باشقىلار قانداق ياشىسا ، ئۇمۇ شۇنداق ياشىدى ، باشقىلار
مەنسەپ ـ ئورۇن ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشتىن باش تارتمايدىكەنۇ ،
رەقىپ نېمىشقا ئۇلارنىڭ قىلغىنىنىڭ ئازراق قىسمىنى قىلالمايدىـ
كەن ؟ لىن بياۋ ھەتتا پارتىيە داھىيسىنىڭ بېقىنىغا كىرىۋېلىپ ،
ئۆزىنىڭ يامان غەرەزلىك ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىمىغان . دېمەك ،
يامان غەرەز بىلەنمۇ ياشىغىلى ، باشقىلاردىن ئۈستۈن چوڭ ئەمەلدار
بولغىلى بولىدىكەنغۇ ؟ كىم بىلىدۇ ، ھازىر يەنە كىملەر نېمە كويـ
دا ؟ مەن ئۇلار قىلغانلىنىڭ بىر بۈرجىكى ، ھەتتا بىر تال ئۈۋۈقىنىمۇ
قىلغىنىم يوق··· يامان غەرەز بىلەن ياخشى غەرەزنىڭ پەرقى زادى
نېمىدە ؟ ياخشىراق كۈن كۆرەي ، باشقىلاردىن ئۈستۈن بولاي دېـ
يىشنىڭ ئۆزى يامان غەرەزمۇ ؟ ئادەملەر ئۆز غەرەزلىرىنى خۇددى

بېخىل بىر پارچە ئالتۇننى قاتمۇقات لاتىغا ئوراپ ، ساندۇقتا ساق-
لىغانغا ئوخشاش ، يۇرەكلىرىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ساقلىشى-
دۇ . ھېچكىم ئۆز غەرىزىنى پېشانىسىگە يېزىۋالمايدۇ - دە ؟ مېنى
يالغان دېلو پەيدا قىلدىڭ ، دېيىشىدۇ تېخى . يالغان بىلەن راست
دېلونىڭ ئارىسىدا قانچىلىك پەرق بار ، زادى ؟ پەرق پەقەتلا ئۇقىت-
تا ، بىرى سادىر بولغان ، بىرى سادىر بولماقچى ، پەرقى شۇنچە-
لىكلا ، ھاشىرنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى كىم بىلىۋېن ؟
ھازىرچە تىرىشىپ ئىشلەپ ئوبدان ئۆسۈۋېلىپ ، كەلگۈسىدە نېمە-
تىنى ئاشكارىلىشىمۇ مۇمكىنغۇ ؟ نادىروف ، ساۋۇتوفلارچۇ ،
تەشكىلات قۇرمىغىنى بەلكى راستتۇر ، لېكىن قاراخانىيلار ، قە-
دىمكى ئوغۇزلار ، تۈرك قەبىلىلىرى توغرىسىدا نېمانچە كۆپ سۆز-
لىشىدۇ ؟ خەلق ئۇنتۇپ كەتكەن ياكى بىلمەيدىغان ئالىملار ، شائىر-
لارنىڭ ئەسەرلىرى توغرىسىدا ، ئىلىدا بولغان مەنچىلىك ھاكىمىيە-
تىگە ، گومىنداڭغا قارشى قوزغىلاڭلار توغرىسىدا گەپ سېتىپ
يۈرۈشىدۇ ، غەرىزى يوق دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ سادىر پالۋان ، ئەلا
پالۋان ، نۇزۇگۇم ، موللا بىلال ، ھېيىت مۇھەممەد دېگەندەكلەرنى
ئەسلەشنىڭ ئۆزىمۇ جىنايەت ئەمەسمىكەن ؟ ئەلاچۇ ؟ مەن ئۇنى
بىلىمەن . ئۇنىڭ جىسمى 60 - ، 70 - يىللارغا مەنسۇپ بولغىنى
بىلەن ، روھى 15 ، - ، 18 - ئەسىرلەرگە ، ھەتتا 10 - ، 11 -
ئەسىرلەرگە مەنسۇپ بىر ئادەم . ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى تىل -
ئەدەبىيات ، تارىخ بىلىملىرىگە بېغىشلىشىنى قانداق چۈشەنگىلى
بولىدۇ ؟ ئىنسان دۇنياغا ئۆزىگە تېگىل بولغان راھەت - پاراغەتتىن
تولۇق بەھرىمەن بولۇش ئۈچۈن يارىلىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆرەش
قىلىدۇ ، ئۆگىنىدۇ ، ئازاب ۋە جاپا چېكىدۇ . بۇنى ئەلا بىلىدۇ .
لېكىن ، ئۇ ئۆزىگە لازىم بولغىنىدىنمۇ كۆپ ئۆگەندى ، كۆرەش
قىلدى ، بىلىم يولىدا ، گۈزەل ئايالىدىن ، خىزمەت ئورنىدىن ،
ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ياشلىقىدا كۆرۈشكە تېگىشلىك راھەت - پارا-

غىتتىدىن مەھرۇم بولدى . ئۇنىڭ شۇنچىلىك زور قۇربان بېرىشىنى ئىلىمگە ئىنتىلىش ، غايە ئۈچۈن دەپ چۈشەنسە كۈپايە بولارمۇ ؟ ئۇنىڭ باشقا غەرىزى يوق دەپ كىممۇ ئېيتالايدۇ ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلارغا ۋابال قىلدىڭ دېگۈچىلەر ، ناھەق سۆزلەشكۈچىلەرنىڭ نەق ئۆزى . ئۇلار كىم ؟ ھاشىر ، نادىروف ، ساۋۇتوف ، ئەلا . ئۇلارنىڭ مۇرىتلىرى تەشكىلات قۇرمىغان بولسىمۇ ، بەربىر يامان غەرەز-لىكلەر ، ئۇلارغا زەربە بېرىش ھەرگىزمۇ خاتا ئەمەس . ئۇنداقلارغا يالغان دېلو پەيدا قىلىپمۇ تۆھمەت قىلىپمۇ ، سۈيىقەست قىلىپمۇ ، زەربە بەرسە بولىۋېرىدۇ . ئۇلارنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرسەڭمۇ ، ئاشكا-را ئۆلتۈرسەڭمۇ ، بەربىر سەن قاتىل ئەمەسسەن ، ئەكسىچە ئۇلار-نىڭ ئۆزلىرى گۇناھكار... لېكىن خىيال بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرا-سىدىمۇ سېپىل بار . خىيالدىن بەزىدە ئۆمۈر بويىمۇ رېئاللىققا ئۆتەلمەيسەن . مىسالى ، مېنىڭ خىيال - ئارزۇلىرىمنىڭ قانچىلە-كى رېئاللىققا ئايلاندى ؟ يەنە قانچىلىكى ئايلىنالايدۇ ؟ مەن ئىككىلا ئىشنى ئارزۇ قىلدىم . ئۇنىڭ بىرى راھەت كۆرۈش . بۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە مەنسەپ ، ئورۇن ، پۇل لازىم . بۇ ئۈچ نەرسىنى ئېيتماق ئاسان ، لېكىن ئېرىشمەك تەس ، ئېرىشىش ئۈ-چۈن بەزىدە ۋىجدانىنى ساتىسەن ، بەزىدە كىشىلەرنىڭ قېنىنى ئىچە-سەن ، بەزىدە ھەتتا ئەرزىمىگەن بىرىنىڭ تاپىنىنى يالايسەن ؛ سە-مىمىي ساداقەت ، تىرىشچانلىق - ئىشچانلىق دېگەن نېمىلەر ، بۇ يولدا بىر تىينىغا ئەرزىمەيدۇ . راھەت كۆرۈش تولىمۇ تەس ، بۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلارنىڭ نېسىۋىسىگە قول سوزىسەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، سەن دۈشمەنلىك بولۇپ قالىسەن . بۇ دۈشمەنلىرىڭنى كۈچ بىلەن ياكى ئەقىل بىلەن يېڭەلمەيسەن ، پەقەت ھىيلىگەرلىك ، ساختىپەز-لىك ، ياسالمىلىق قىلىشنى ئۆگىنەلىسەڭلا ، بۇ دۈشمەنلىرىڭنى يېڭەلەيسەن ، مېنىڭ ئارزۇ قىلغان ئىككىنچى نېمەم ، داڭق قازا-نىش . ھەممە سورۇندا ماختىلىپ تۇرسام ، كىتاب ، گېزىت ،

رادىئولاردا ھەر كۈنى نامىم چىقىپ تۇرسا ، مەن كوچىلاردىن ئۆتكەندە ھەممە خەلق زوق بىلەن قاراشسا ، ھەرقانداق بىر ئۇلۇغ ئىش مېنىڭ نامىمسىز پۈتمىسە ، ھېچبولمىسا ، شۇ ئۇلۇغ ئىشنى پىلانلىغۇچىلار قاتاردا تىلغا ئېلىنسام... لېكىن بۇ ئىككى ئىش ، راھەت بىلەن نام - ئاتاق ، تولىمۇ قىممەت ، تولىمۇ قول يەتمەس ، تولىمۇ دۈشمەنلىك نەرسە ئىكەن . سەن بىر نەرسىگە قىزىقىدىكەن- سەن ، ئۇ نەرسە باشقا بىرىگە تېگىل بولۇپ قالىدىكەن . سەن ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىكەنسەن . مانا شۇنىڭ بىلەن سېنىڭ دۈشمىنىڭ كۆپىيىدىكەن . گۈزەلئاي مېنىڭ ھايا- تىمغا چەكسىز لەززەت ئاتا قىلغان بولار ئىدى ، مەن ئۇنىڭ سۆيگۈ - مۇھەببىتى بىلەن ياشارغان ، ھېچبولمىسا ، ئون يىل ئۇزاقراق ياشىغان بولار ئىدىم ، ئۇنىڭ ھەربىر كۈلكىسى بەدىنىم- دىكى ئۆلۈۋاتقان مىڭلارچە كىلېتكىلارنى تىرىلدۈرگەن بولار ئى- دى . ئۇنىڭ بەدىنىدىن كېلىدىغان لەززەت بىلەن يۈرەك قان تو- مۇرلىرىم جانلىنىپ ، ۋۇجۇدۇمدا ھاياتلىق مايىسلىرى كۆكەرگەن بولار ئىدى... لېكىن ، بۇ راھەت ئەلاغا — ئاشۇ راھەت بىلەن ئازابنىڭ پەرقىنى بىلمەيدىغان «قەغەز ساندۇق» قا ئېسىپ بولدى . ئۇ تەڭسىزلىك مېنى قانچىلىك قىينىدى - ھە ؟ مەن ھازىرغىچە ئاشۇ لېۋىم تەگمىگەن شارابنى تامشىماقتىمەن ، ئۇ مېنىڭ پىشانەم- گە مىخلانغان قوڭغۇراق بولۇپ ، مەڭگۈ جىرىڭلاپ تۇرىدىغان بول- دى . ئاشۇ كىچىككىنە راھەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ، قانچىلىك ئازاب- لاندىم - ھە ؟ شۇنىڭغا ئېرىشىش ئارزۇسى بىلەن باش قاتۇرۇپ ، چاچلىرىم ئاقاردى ، مانا ھازىرمۇ ئوت ئىچىدە ئۆرتەنمەكتىمەن . ناھىيىنىڭ ھاكىملىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ، ئەمدىلا ئىشەنچ بىلەن يەڭ شىمايلىۋېدىم ، نەدىندۇر ھاشىر پەيدا بولدى . ئۇ كالىدەك باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ ، مۇنۇ بىزنىڭ نادان خەلقىمىزنى ئوڭايلا ئۆزىگە قارىتىۋالدى . ئۇ خۇددى كۆزۈمگە كىرگەن كۈمۈتىدەك جېنىمغا

تەگدى...

كىشىنىڭ ئارزۇ گۈللىرىگە چۈشكەن شۇم بۇيىلارنى ، هايات يولىدىكى چالما - تاشلارنى يوقىتىۋېتىشمۇ گۈناهمۇ ؟ ئۇلارنى يو- قاتمىسام ، مەن تەلەيسىز - بەختسىز بولىمەن . مېنى ئەيىبلىگۈ- چى ، مەندىن گۈمانلانغۇچى مۇنۇ هەربىي رايوننىڭ سىياسىي كو- مىسسارىدەك رەهبەرلەر مانا شۇنداق ئويلاپ بېقىشى ، مې- نىڭ هاياتىمدىكى بەختسىزلىكلەرنىمۇ هېسابقا ئېلىشى زۆرۈر ئىدى - دە !...

ئىشخانا ئىشىكى چېكىلدى ، لېكىن رەقىپ جاۋاب بەرمىدى . ئۇنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى ، پۈتلىرى جانسىزلاندى . ئوبلاست- لىق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ بۇ بىناسىغا نېمىشقا هەربىي مۇهاپە- زەتچى قويۇلمايدۇ ؟ هەرقانداق ئادەم بۇ بىناغا كىرىپ - چىقىۋېرە- دۇ . مەسىلىسى بىر ياقلىق بولمىغان ، سولاق - قىيناشلاردىن پەيدا بولغان جىسمانىي ئاجىزلىقلىرى : توكۇر ، چولاق ، قارىغۇغا ئوخشاش ئەيىبلىرى بىلەن كىرىپ كېلىدىغان «جىنايەتچىلەر» ، ئىشسىز قالغان كادىرلار ، ئوقۇغۇچىلار ، ئۆز قىسمىلىرىغا ئالدە- راپ قايتىۋاتقان ، «سولچىلارنى قوللاش»قا چۈشكەن ۋە هەر دەرە- جىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ رەهبەرلىك خىزمەتلىرىنى ئۆ- تەپ ، «بىرگە زەربە بېرىش ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» هەرىكىتىدە سانسىزلىغان دەۋاگەرلەرنى پەيدا قىلغانلىقى ئۈچۈن ، ئۆزلىرىنىڭ- مۇ كۆڭۈللىرى غەش بولۇشقان رەسمىيەت ئۆتىگۈچى هەربىيلەر ، مەست بولۇۋېلىپ خەت - چەكلەر بۆلۈمىنى بىكارلا ئاۋارە قىلىدە- غان بىكارچىلار... قىسقىسى ، بۇ بىناغا هەرقانداق ئادەم كىرىۋېرە- دۇ . قاچانلا قارىسىڭىز زال ، پەلەمپەي ، دەرەخ سايىلىرى يۇقىرە- قىدەك ئادەملەردىن بوش ئەمەس . مانا بۇ خىل ئادەملەر ئارىسىدا رەقىپىنىڭ رەقىبلىرى ، هەتتە قاتىللىرى يوق دەپ ، كىممۇ ئېيتالايدۇ ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۆز ۋاقتىدا ئادەملەر ئەيمىنىدىغان ،

ئەدەبلىكتە باشلىقنىڭ ئۆزى ئەيمىنىدىغان ھالغا چۈشكەن بۇ بۆ-لۈمنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن ئېتىپ ئولتۇرۇش ، ئىشىك چەككۈ-چىلەردىن ئالاھىدە سەگەك بولۇش ، بىر ئەقىل ئىگىسىنىڭ ئىشى .

رەقىپ ئاۋۇال ھويلىغا قارىغان دېرىزىنى ئاچتى . دېرىزە تۈۋىدىكى ئارچىلار ئارىسىدا توخۇلاردىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمە-دى . ئۇ يان قورال تۇرىدىغان تارتمىنى ئىختىيارسىز ئاچتى ، ھەي ئىسىت ، ئىككى كۈن بۇرۇن قورالىمۇ يىغۇۋېلىنغان . ئىشىك يەنە چېكىلدى . رەقىپ تاماكا شورىدى ، ئۆزىنى بېسۋېلىپ :

— كىم ؟ — دېدى .

— بۇ مەن ! — قوپال ، ناتونۇش ئاۋاز ئاڭلاندى . «ھاشىرنىڭ ئاۋازىمۇ ؟ بىر يەردە ئاڭلىغان ئاۋازغۇ بۇ ، ھېلىقى لا-زىللە جۇرىن نەگە يوقالغاندۇ ؟» رەقىپ ئالاقزادە بولدى .

— بىرئاز كۈتۈپ تۇرۇڭ ، مەخپىي ئىش بېجىرىلە-ۋاتىدۇ ! — رەقىپ ھەر خىل دېلولار دەستە ـ دەستە بولۇپ كېتىدىغان ھېلىقى جىددىي «كۇرەش» مەزگىللىرىدە ئېيتىدىغان سۆزىنى ئىختىيارسىز تەكرارلىدى .

— سىز بىلەن بىزگە مەخپىي ئىش قالمىدىغۇ دەيمەن ، رەقىپ جۇرىن !

رەقىپ تېخىمۇ ھودۇقتى . بۇ زەھەرلىك تەنىنىڭ ئىگىسى چوقۇم ئۇنىڭ دۇشمىنى . ئۇ ۋارقىرىسۇنمۇ ؟ ئۇنداقتا ، ئۆز ۋەھە-مىسى ئاشكارىلىدۇ ـ دە ، كۇنى تېخىمۇ تەسلىشىدۇ . ئۇ دەرھال ئەقىل تاپتى :

— لېكىن ، لېكىن يولداش ، بىر سىراڭ خوتۇننىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق مەخپىي ئىشى بولىدۇ ـ دە ، بىزنىڭ پۈتۈن ئىشىمىز سىياسەت ئەمەسقۇ !

— لېكىن ، سىزنىڭ بۇ ئىشخانىڭىزنىڭ ئۆزى بىر سىياسەت ، رەقىپ جۇرىن ، قاراڭە ۋېۋىسكىنى — «قوماندانلىق شتابى» ،

نېمىگە قوماندانلىق قىلغانلىقىڭىزنى دېمىسەممۇ بۇلار ـ ھە؟

رەقىپ بۇ ئادەم بىلەن تالىشىشنى ئازاب بىلدى . ئۇ :

— مەن ئادەم قوبۇل قىلالمايمەن ! باشقا بۆلۈمگە يولۇقۇڭ ، يولداش ، — دېدى تاقەت قىلالماي .

— مەن سىزنىڭ قوبۇل قىلىشىڭىزغا ھاجەتمەن ئەمەس ، مەن ناھىيىدىن مەسىلە ئېنىقلىغىلى كەلدىم ، سىز بىلەن سۆزلىشىمەن . ئىشىكنى ئېچىڭ ، بولمىسا ، باشقىچە چارە تېپىشقا مەجبۇر-لىغان بولىسىز ، رەقىپ جۇرىن !

رەقىپ خىلى ئويلاندى ، ئاخىر ئىشىكنى ئاچتى . ئۇنىڭ ئالدى-دا ئاق يۇزلۇك ، قارىقاش بىر يىگىت قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، غەزەپ بىلەن تىك تۇراتتى .

— سىز ، سىز ؟ — رەقىپ ھودۇقتى ، — قېنى ، ئىشخانىغا كىرىڭ .

ئۇلار تىنچلىقمۇ سوراشمىدى ، بىر ـ بىرىگە قولمۇ سۇنۇشمى-دى . بىر ـ بىرىگە ئۆچمەنلىك بىلەن ئالىيىپ ـ ئالىيىپ قاراشى-تى . كىرگۈچى تەكلىپسىزلا ئۇزۇن ساپاغا تاشلاندى ۋە كۇلداندىكى تاماكا قالدۇقلىرىنى ئەخلەت قاچىسىغا تۆكۈۋېتىپ ، كۇلدانىنى ئال-دىغا تارتىپ گۇللۇك موخوركا خالتىسىنى شىرە ئۇستىگە قويدى :

— مېنى تونۇغانسىز ، مېنىڭ ئىسمىم داۋۇت ، — دېدى كىرگۈچى موخوركا ئوراۋېتىپ ، — سىز بىلەن ئىككى قېتىم كۆرۈشكەن ، بىر قېتىم ھېلىقى تاغدا «قاسقىر ئاۋۇز »نىڭ ئۆيى-دە ، بىزنىڭ گۇڭشىدا . سىز ئۇ چاغدا ئوڭايلا مەست بولۇپ قالدى-ڭىز ، يەنە بىر قېتىم ، سىزنى كېچىسى ناھىيىدىن تۇتۇپ ئاپىرىپ سوراق قىلغاندا ، يادىڭىزدا بولسا كېرەك ، سىزنىڭ ئۇ چاغدىكى سۆزلىرىڭىزنى بىر لېنتىغا ئېلىۋالغان ، خالىسىڭىز ، ھازىرمۇ ۋەدە ـ قەسەملىرىڭىزنى ئاڭلىيالايسىز ، — ئۇ يېنىدىكى چوڭ قارا سومكىسىنى كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ قويدى .

— سەن ئەكسىلئىنقىلابچى ! — دېدى رەقىپ دۇگىلەك ئو-رۇندۇقتىن چاچراپ تۇرۇپ ، — سېنى ھازىرلا !...

— ھېچنېمە قىلالمايسىز ، رەقىپ جۇرىن ، — دېدى داۋۇت زەھەرلىك كۈلۈپ قويۇپ ، پەرۋاسىزلىق بىلەن ، — ئەگەر ئىككى-مىزدىن بىرىمىز راستىنلا تۇتۇلۇشقا تېگىشلىك بولساق ، مەن ئەمەس ، نەق سىز تۇتۇلىسىز ، سىزنىڭ قوللىرىڭىزدا ھازىرمۇ ئادەمنىڭ قېنىنىڭ پۇرىقى بار . شۇڭا مەن سىزگە قول بەرمىدىم . نامەتنى تۇتۇپ بەردىم ، يالغان دېلو پەيدا قىلغان نامەت ، دەپلا قۇتۇلۇپ كېتىمەن دەپ ئويلامسىزا ؟ يالغان دېلو سىزنىڭ مۇشۇ قوللىرىڭىزدا پۈتكەن . سىز ئۇنى ئىقرار قىلغانسىز . بىز بۇ لېن-تىنى تېخى تېگىشلىك ئورۇنغا تاپشۇرمىدۇق ،تېخى ۋاقتى كەلمە-دى ـ دە .

— يالغان لېنتا ئۇ ، — دېدى رەقىپ تامەك تاتىرىپ . قوللىرى بىلەن چۈۋۈلۈپ توختىمايۋاتقان موخوركىنى تىتىپ تۇ-رۇپ ، — سىلەر مېنى قىستاپ ئىقرار قىلدۇرغان ، ئۇنىڭغا ھېچ-كىم ئىشەنمەيدۇ .

— سىز تازا ئوبدان بىلىسىز ، تازا ئىشىنىدۇ . قولىدا قانىنىڭ يۇقى بار ئادەملەر ، ئۆز بېشىنىڭ غېمىنى يەپ ، سىزنى تۇتۇپ بېرىۋېرىدۇ . قولى پاكىز ئادەملەر ، سىزنىڭ كىملىكىڭىزنى تازا بىلىدۇ . ئېيتىڭە ، سىز ياسىغان يالغان دېلولارغا ئىشىنىپ نەچچە مىڭلىغان ئادەمنى بىگۇناھ جازالىغان ئادەملەر ، ھازىرمۇ ھاكىمە-يەت ئورنىدا تۇرۇۋاتسا ، ئۇلار سىزنى ئاياپ قويارمۇ ؟ ئۇلار بىز-نىڭ دەلىل ـ ئىسپاتلىرىمىزغا ئىشەنمەسمۇ ؟

رەقىپ غالىلداپ تىترىدى ، كۆزلىرى قىزاردى ، ئاغزى ئۆمە-چەيدى :

— ئۇكام ، داۋۇت ، ياخشىلىقىڭنى ئۇنتۇمايمەن ، ھەرقانداق تەلىپىڭنى ئورۇندايمەن . ئاشۇ لېنتىنى ماڭا بەرگىن ، مەن ساڭا

هازىرلا ئۇچ مىڭ سوم پۇل بېرەي ، سەن يوقىتىپ قويدۇم دېسەڭ-لا ، باشقىلارمۇ ئىشىنىدۇ .

— مەن خەلقنى ئالداشنى جىنايەت ھېسابلايمەن ، — دېدى داۋۇت رەقىپىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قاراپ ، — سىز ھەممىلا ئادەم بۇلغانغان ، ئادەملەرنى پۇل ، مەنپەئەت بىلەن قورچاق تىزغاندەك خالىغان يەرگە قويغىلى بولىدۇ ، دەپ ئويلىسىڭىز كېرەك . ئەگەر ، سىزگە بۇ لېنتا راستتىنلا زۆرۈر بولسا ، بىزنىڭ خىزمەتكە كېلىش ئالدىدىكى يېڭى رەھبىرىمىزدىن سوراپ ئېلىڭ . بەلكى ئۇ كىشى سىزنىڭ كۆز يېشىڭىزنى كۆرسە ، رەھىم قىلار .

— ئۇ كىشى كىم ؟

— تېخى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ ؟ — دېدى داۋۇت تەنتەنە قىلغاندەك كۈلۈپ قويۇپ ، — ھاشىر شۇجى بىزنىڭ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا بىرىنچى جۇرىن ، ناھىيىلىك پارتكومغا مۇئاۋىن شۇجى بولۇپ تەيىنلەندى . ئۇقتۇرۇش كەلدى ،تېخى ئۇ كىشى كەلمىدى ، تۇرمىدىن چىقىپ ئۇرۇمچىدە داۋالىنىۋاتىدۇ .

رەقىپكە ئورۇندۇق قاتتىق ، ئىشخانا تار ، ھاۋا قاڭسىق ، ئەتراپ قاراڭغۇ بىلىنىدى . ئۇ دار ئالدىدىكى گۇناھكاردەك ، ھاياتىنىڭ ئاخىرقى ئۇمىدىنى كۆز يېشى بىلەن تىلىۋالماقچى بولغاندەك ، بوغۇق ئاۋازدا ئىڭىرىدى :

— ئۇكام ، داۋۇت··· مەن گۇناھكار ، راست ، مېنىڭ جىنايىتىم بار . لېكىن ، ھاشىر شۇجىغا چۈشەندۈرىمەن . مېنى شۇ ھالغا سالغان ھېلىقى ناھىيىنىڭ كونا شۇجىسى لى شۇجى بىلەن ھەربىي··· ھەربىي رايوندىكى···

ئۇ بۇقۇلداپ يىغلىدى ، ياغلىقى بىلەن كۆزىنى توسۇپ ، پۈتۈن بەدىنى يېڭى پىچاق سۇرۇلگەن پاقلاندەك سىلكىنىپ ، گۈرەنلىرى كۆپۈپ ، قىزىرىپ ، راستتىنلا ئازاب بىلەن يىغلىدى . داۋۇتنىڭ ئۇنىڭغا بولغان نەپرىتى ، يېغى تۇگىگەن جىنچىراغ يورۇقىدەك

ئاستا ـ ئاستا سۇسلىشىشقا باشلىدى .

— يىغلىماڭ ، رەقىپ جۇرىن ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ ، — قانىنى قان بىلەن يۇغىلى بولمايدۇ . سىز دېگەن تەرەپلەرنى بىزمۇ ئويلايمىز ، لېكىن نادىروف ، ساۋۇتوفتەك ئادەملەرنىڭ بېشىغا چىقتىڭىز ، يالغان دېلو پەيدا قىلغانلىقىڭىز ئۈچۈن نامەت قولغا ئېلىندى . ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى كېلىشى مۇمكىن ، لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئۆلگەنلەر تىرىلمەيدۇ ـ دە .

— مەدەنىيەت ئىنقىلابى بولمىغان بولسا ، بىزمۇ خاتالىق ئۆتكۈزمىگەن بولاتتۇق . «بىرگە زەربە ، ئۈچكە قارشى» دېگەندەك ھەربىكەتلەرنىمۇ بىز قوزغىمىدۇق ، نى ـ نى دۆلەت رەھبەرلىرى قارىلاندى ، ئۆلۈپ كەتتى . ئۇلارنىڭ قانچىسى بىگۇناھ ، قانچىسى گۇناھكار ، بۇنى كىم بىلىدۇ دەيسەن . مەن بۇ ئىشقا ئارىلاشتىم . پاكىتقا ، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشقا تايىنىدىغان ئىش يوق ، ھېسسىيات ، شەخسىي غەرەز قالتىس رول ئويناپتىكەن ، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىزدىن كۆرۈشكە بولامدۇ ؟ داۋۇت ، مەن ئۇرۇمچىگە ئەتىلا بارىمەن ، ھاشىر شۇجىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىمەن . مېنى ئۆز قولىڭىز بىلەن جازالاڭ ،خالىسىڭىز بوغۇڭ ، دەسسەڭ ، ئېتىڭ ، ئاچچىقىڭىز چىققۇچە قىينىڭ دەپ يېلىنىمەن . سەن ، داۋۇت ئۇكام ، مېنىڭ ھېلىقى گەپلىرىمنى ھازىرچە يۇقىرىغا تاپشۇرماي تۇرغىن ، ماڭىمۇ خىزمەت كۆرسىتىپ گۇناھىمىنى يۇيۇشقا پۇرسەت بېرىڭلار !

— مەن ھېلىقى «ئادۋوكات»نىڭ ئادەملىرىدىن ، — دېدى داۋۇت ئاخىرى ئۆزىنى ئاشكارىلاپ ، — ھازىر ئۇ تەشكىلات يوق ، ئاللىقاچان تارقالغان ، لېكىن ئۇنىڭ جەڭچىلىرى بار . نەدە ناھەقچىلىك بولسا ، ئۇلار شۇ يەردە بار . بۇگۈن مەن سىزنى ئاگاھلاندۇرغىلى كەلدىم . خىزمەت كۆرسىتىمەن دېسىڭىز ، نامەتنىڭ ئورنىغا باش جىنايەتچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقماڭ ، ئىقرار قىلغانلار ـ

غا كەڭچىلىك ئەمەسمۇ ؟ كەڭچىلىكتىن بەھرىمەن بولۇپ قالسىڭىز ئەجەب ئەمەس ، نامەت ئالدانغان ، ئۇ باش جىنايەتچى بولۇپ ئېتىلسا ، يەنە ناھەقچىلىك بولىدۇ .

— نامەت ؟ — رەقىپ مۇكچيىپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ بېشى شۇنچىلىك ئاغرىدى ، داۋۇتنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكى ، ئۇنىڭ ئۆيىدىن قاچان چىقىپ كەتكەنلىكى ئۇنىڭغا ئاڭلانمىدى .

— سەن خۇمسى ! — دېدى بىرى ئۇنى نوقۇپ ، — مېنى ئادىلەدىن مەھرۇم قىلدىڭ . سەن بىلەن قاچان تونۇشتۇم ، ئادىلە شۇ كۈندىن باشلاپ مەندىن سوۋۇدى . ئېيتە مەرەز ، مېنىڭ خوتۇنۇم بىلەن زادى قانداق ئالاقەڭ بار ؟ ئەمدى بىزگە سوراق قىلىدىغانغا ئادەم قالمىدى . مەن سېنى سوراق قىلىمەن ، لامزەللە .

ئادىلەنىڭ ئېرى غىق مەست ھالدا رەقىپنىڭ بېشىدا دەلدۇگۇنۇپ تۇرۇۋېلىپ سۆزلىمەكتە ئىدى .

كۆڭلىدىكى ۋەھىمە ، غەزەپ ، ئازاب ئۆزئارا ئارىلىشىپ ، رەقىپنى ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالماس قىلىپ قويغان . ئۇ ئالدىدىكى مەستنىڭ ئاھانەتلىك گەپلىرىنى خۇددى ئاڭلىمىغاندەك ، ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلىرىنى مۇشۇنداق زەربە ، تىل ـ ئاھانەت ، روھىي ئازابقا ئاتاپ قويغاندەك ، بۇ كۈنلىرىنىڭ باشلىنىشى خۇددى مۇشۇ ھازىرقى مىنۇتتەك ، ئۇ ئالدىدىكى ھەققانىي سۆز ئىگىسىگە يېلىنىش قىياپىتىدە قارىدى .

— ئېيت ، ئەبلەخ ! — دېدى ئادىلەنىڭ ئېرى تېخىمۇ كۈچەپ ، — ئېيتمىساڭ ، تانابىڭ يېپ !

— ئېيتاي ، ئاكا ، — دېدى مۇلايىملىق ۋە سەمىمىيلىكنى مەشىق قىلمىغاقچى بولغان ئەيىبكار قىياپىتىدە ياۋاشلىغان رەقىپ ، — ئولتۇرغىن ، ئاكا ، ئادىلەنىڭ نېمە ئۈچۈن مېنىڭ ئامىمنى ئېغىزىغا ئالغان ئادەمنى يامان كۆرۈشىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتاي . سەۋەبى ئاددىي ، بىز كونا ئاشىق ـ مەشۇقلاردىن . بىزنىڭ

بىر قىزىمىزمۇ بولغان .

— نېمە ، سەن نېمىلەرنى دەپ بىلجىرلاۋاتىسەن ؟ ھېسىاب بەرمەك تەس كېلىپ سارالىق بولۇپ قالغان ئوخشايسەن ، دەۋاتقانلىرىڭ پۈتۈنلەي يالغان ، يەنە يالغان دېلو توقۇۋاتىسەن !

— ئىشەنمىسەڭ ، خوتۇنۇڭدىن سورا ، گۈزەلئايىنىڭ ئۆيىدىكى دىلئارا دېگەن چىرايلىق قىزنى كۆردۈڭمۇ ؟ ئەنە شۇ قىز ، بىزنىڭ قىزىمىز .

— ئۇ ئەلانىڭ قىزى !

— ئوغۇلچۇ ؟

— ئۇمۇ ئەلانىڭ .

— ئويلاپ باقمىدىڭمۇ ؟ ئەلا بىلەن گۈزەلئاي ئارانلا ئۇچ ـ تۆت ئاي ئۆيۈي تۇتقان تۇرسا ، قانداق قىلىپ ئىككىسى بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بولالايدۇ ؟ ئوغۇلنى گۈزەلئاي تۇغقان ، قىزنى ئادىلە تۇغقان . نېمىگە ھەيران قالىسەن ؟ بىز نىكاھلانماي بالا تاپقان ، ئادىلە بالىنى تۇغۇپلا ئەلاغا تاشلاپ بېرىپ غۇلجىغا كەتكەن .

— ئىپلاس ، سەن ئۇچىغا چىققان ئىپلاسسەن ! — دېدى ئادىلەنىڭ ئېرى ئۇستەلگە مۇشتلاپ ، — ھارامدىن بالا تاپتى دېگەن نامنى ئەلا بىچارە قوبۇل قىلغان ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ، ئۇ ئۆز دۈشمىنىنىڭ بالىسىنى چوڭ قىلدى .

— يەنىچۇ ؟

— ئۇ مېنىڭ گۈزەلئايىغا ئاشىق ئىكەنلىكىمنى ، گۈزەلئايىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ئادىلە بىلەن يۈرگىنىمنى ، شەخسىي شەھۋانە نەپسىمنى دەپ ئۇنى خاراب قىلغىنىمنى بىلىدۇ . بىلىپ تۇرۇپ ، مەندەك ناكەسنىڭ پۇشتىدىن تامغان بالىنى باقتى .

— بالىدا نېمە گۇناھ ! — دېدى ئادىلەنىڭ ئېرى ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك كۆزلىرىنى ئۇۋلاپ تۇرۇپ ، — راست گەپنى ئېيتقاندا ، سەن شۇ نارەسىدىنىڭمۇ دۈشمىنى ! مەن ئۆمرۈمدە بالا

يۈزى كۆرمىگەن ، بالا دېسە ، سۇ بولۇپ ئېرىيدىغان بالاخۇمار ئادەممەن . ئىپلاس ، ھېلىھەم بولسىمۇ بالىغا ئاتىدارچىلىق قىل ، ئادىلەگە بولغان مۇھەببىتىم ئۇچۇن ئاشۇ قىزنى مەن باقاي . سەن ئەلاغا ، ئادىلەگە ئېيت ، ئۇنۇمسا ئەرز قىل . پۇتۇن چىقمىنى ، مەيلى ئون يىللىق بېقىش ھەققى يىگىرمە - ئوتتۇز مىڭ سوم بولسىمۇ مەن تۆلەيمەن . راستتىنلا توۋا قىلىپ ئادەم بولاي دې- سەڭ ، مەن دېگەننى قىل . قىلالامسەن ، گەپ قىل دەيمەن . مەن نېمىشقا كۈندىلا ھاراق ئىچىمەن ، بىلەمسەن ؟ بىلىپ قوي ، بىرىنـ- چىدىن ، سەندەكلەرنىڭ كاساپىتىدىن مەنمۇ قولۇمنى بۇلغىدىم . بۇ ئىشخانا جاللاتلارنىڭ پىچاق بىلەيدىغان جايى ، مەن مۇشۇ يەرنىڭ نېنىنى يېگىنىم ئۇچۇن ئازابلىنىمەن . ئىككىنچىدىنچۇ ؟ ئۇنى بايا سەن ئېيتتىڭ ، سەۋەبىنى ئەمدى بىلدىم . ئادىلە سېنى ماڭا يېقىن دەپ ھېسابلىغىنى ئۇچۇن مەندىن سوۋۇغان . بىلەمسەن ، سەن مېنىڭ بەختىمگە چۇشكەن شۇمبۇيا . دۇنياغا سەن يارالمىغان بولـ- ساڭ ، ئادىلە بەختسىز بولمايتتى . مەيلى ماڭا كۆڭلى بولسۇن - بولمىسۇن ، مەيلى مېنى ئۆمرىدە بىر قېتىم ئۇچراتسۇن ، ئادىلە- دەك بىر ئايال بەختلىك بولۇشى لازىم ئىدى ، بەختسىزلىك ، بالايـ- ئاپەت ، ھەممە پېشكەللىك ماڭا ئوخشاش ناكەسلەرگە تېگىل ئـ- دى . لېكىن ، تۇرمۇش ئادالەتسىز ئانىغا ئوخشايدىكەن . يارىشىدـ- غان كىيىمنى كۆرۈمسىزلەرگە كىيگۈزۈپ ، چىرايلىقلارنى خورلايـ- دىكەن ، سەن رەقىپ ، ئىسمىڭ جايىدا قويۇلىغان ھەقىقىي رەقىب - دۇشمەن ئىكەنسەن . ئادىلەنىڭ بەختسىزلىكى ئۇچۇن ، سېنى بىر كۈنى باپلايمەن ، لېكىن ھازىر ئەمەس !

ئادىلەنىڭ ئېرى ۋارقىراپ - بوغۇلۇپ ، ئاخىرىدا يىغلاپ تېلـ- قىپ قالغان بالىدەك جىمىقتى ، ئىشكىنى جېنىنىڭ بارچە قاتتىق ئۇرۇپ يېپىپ ، تالاغا چىقىپ نەچچە قېتىم : «تۇفى ! » دەپ ۋارقـ- راپ ، ئاندىن كېيىن كۆزدىن يىتتى .

مانا ئەمدى ئۆيگە ئۇچىنچى ئادەم كىرىپ كەلدى . بۇ ئالدىنقى-لاردەك رەقىپنى ئازابلىمىدى ، بەلكى خۇش قىلدى :

— بۇگۈن كەچ ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت مېھمانخانا ئاشخانىسىدا بىر قىسىم رەھبەرلەرنى ئۇزىتىش يۇزىسىدىن زىياپەت بولىدۇ ، بېيجىڭ ۋاقتى كەچ سائەت ئالتىدە داخىل بولۇشۇپ بېرەلا ئەمىسە ، — چېچى سىلىق مايلانغان خادىم بۇ تەكلىپنى تەكەللۇپ بىلەن ئېيتتى - دە ، ئىشكنى سىلىق يېپىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . رەقىپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى . دېمەك ، تېخى ئۇنى ھۆرمەتلەيدىغان ئادەملەر بار ئىكەن ، ئۇ ھازىر تۇرمىدە ئەمەس ، نەق ، «قىزىل ھاكىمىيەت»نىڭ ئىشخانا بىناسىدا ئىكەن ، بۇ بىنادا ئىكەن ، ئۇ ماۋۇ خادىمەك سىلىق سۆز ، يېقىملىق خۇشامەتلەر بىلەن ھۆرمەتلىنىشى كېرەك . داۋۇت دېگىنى كىم ئۇ ؟ رەقىپ نېمىشقا ئۇنىڭ خىزمەت ئورنىنى سورىۋالمىدى ؟ مۇنۇ ئادىلەنىڭ مەستانىسى بايا نېمىلەرنى دېدى ؟ «جاللات» ، «قاساپ» دېگەنلەرنى رەقىپ نېمىشقا ھېلىقى «مۇھىم خاتىرىلىرى»نىڭ بىر بېتىگە ۋاقتى - سائىتى بىلەن تىركەپ قويمايدۇ - ھە ؟ ئۇنىڭ يادىغا بىر مۇھىم رەھبەرنىڭ تۇنۇگۈنكى شەخسىي سۆھبەتتە ئېيتقان سۆزلىرى كەلدى : «كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى قىسمەنلىك ، بۇ خاتالىقنى تۇزىتىش دېگەنلىك ، پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ ئۇلۇغ نەتىجىلىرىنى مۇستەھكەملەش ۋە مۇئەييەنلەشتۇرۇش دېگەنلىك ، تۇزىتىش دېگەنلىك ، «بىرگە زەربە بېرىش ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش ، ھەرىكىتىنى ئىنكار قىلىش دېگەنلىك ئەمەس ، قانچىلىك كېڭەيتىۋېتىلگەن بولسا ، شۇنچىلىك تۇزىتىش دېگەنلىك . شۇنى كېسىپ ئېيتىش كېرەك ! بىز زور تۇركۇمدە ھەقىقىي سىنىپىي دۇشمەنلەرگە زەربە بەردۇق ، ۋابال بولغىنى مانا مۇنچىلىكلا !» باشلىق «مۇنچىلىك» دېگەن سۆزنى ئۆسمىگەن تىرنىقىنى كۆرسىتىش بىلەن ئىپادىلىگەن ئەمەسمىدى ؟ نادىروف ، ساۋۇتوف ،

هاشىر ، قۇرماش ، ئەلالار كىچىككىنە تىرناق بىلەن تەڭمىدۇ ؟ ئۇلارنىڭ ھەممىسىگىلا ۋابال بولغانمىدۇ ؟ مۇھىمى ، هاشىر ، ئۇ ناھىيىنىڭ يېڭى رەھبىرى بولغان بولسا ئىش چاتاق ، بايىقى رەقىپ- كە ئارام بولمىغان سۆزلەرنى قىلغۇچى رەھبەرمۇ بۇگۈن خوشلاش- ماقچى ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەممە ئاۋارىچىلىك بىلەنمۇ خوشلىشى- دۇ . بۇ يەردىكى ھەممە جاۋابكارلىق ، ھەممە كۆڭۈل ئاغرىقى ، تىل ـ ئاھانەت ، ۋەھىمە ھەتتا جازا رەقىپلەرگە قالىدۇ . «ئەكسىل- ئىنقىلابچىلار كالا تۇكىدىن تولا» ، «پۇتۇن شىنجاڭ بويىچە قۇ- رۇلغان بىر چوڭ ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرگۈچى گۇرۇھ بار» دەپ ھۆكۈم چىقارغۇچىلار ، بۇگۈن ئۆز ھۆ- كۈمرانلىقى توغرا ـ خاتالىقى ھەققىدە لام ـ جىم دېمەستىنلا كېتىدۇ ـ دە ، خالىغان بىر قۇلاق كەستى رەقىپتەكلەرنى كۆرگەنلا يېرىدە تۇتۇۋېلىپ دۆشكەلەۋېرىدۇ . بۇنىڭغا رەقىپنىڭ جېنى چى- دامىدۇ ؟ ئۇمۇ بىر يەرگە قاچسا بولاتتى ، ئۇنىڭمۇ ئۇرۇمچىدە تو- نۇشلىرى بارغۇ ، هېلىقى غەربىي ـ شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى- نىڭ پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى خې شۇجى هازىر ئۇرۇمچىدە ئى- كەن . ئىنستىتۇت تارقىتىۋېتىلگەن ، ئۇنىڭ كادىرلىرىدىن ما جۇ- رېن قاتارلىق بىر قىسىملىرى شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كەلگەن . ئەڭ ياخشىسى ، ئۇرۇمچىگە قېچىش ، ئىمكان بولسا شۇ ياقتا خىزمەت ئالماشتۇرۇپ كېتىشنىڭ ئامالىنى قىلىش كېرەك . هاشىر بىلەنمۇ كۆرۈشۈشى ، ئۇنىڭغا رەقىپ ئۆز سەمىمىيىتىنى بىلدۈرۈشى ، كۆز يېشى ، چىرايلىق سۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا يېلىنىشى ، ھەممە ئىش- نى نامەت بىلەن تۇگىتىشنىڭ ئامالىنى قىلىشى كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ هازىرلا ئەلانى تېپىشى ، بۇ كەڭ قورساق ، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئارقىلىق هاشىر بىلەن ئوڭۇشلۇق مۇئامىلە قىلىشنىڭ يولـ- نى قىلىشى كېرەك .

زىياپەت كەچ سائەت ئون ئىككى بىلەن ئاخىرلاشتى . دېڭىز

ۋە يايلاق مەھسۇلاتلىرىدىن : بېلىق ، خەيسىك ، راك ، پاقلان كاۋەپى ، قېزا ، توخۇ ، ئۆردەك... خىلمۇخىل قورۇلغان ۋە دورا - دەرمەك بىلەن پىشۇرۇلغان يېمەكلىكلەر بىلەن ئېسىل سورتلۇق ئىلى ، سىچۇەن ، يۈننەن - گۈيجۇ ھاراقلىرى ، ئۇرۇمچى - چىڭداۋ پىۋىلىرى مېھمانلارنى زېرىكتۇرگىنى يوق . ئۇلار ئايرىلىش ئالدىدا راسا كەيپ بولۇۋېلىپ بىر - بىرىگە دېيىشىدىغان گەپلىرى بىلەن تاپىلايدىغان ئىشلىرىمۇ تۇگەپ قالغىنى يوق . چۈنكى ، ئۇلار «تاڭ ئېتىتا مىسلى كۆرۈلمىگەن» ھەرىكەت جەريانىدا مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ «جەڭ» قىلىشقانلار . ئۇلارمۇ خۇددى رېخستاكقا سوۋېت بايرىقىنى قادىغان جەڭچىدەك ياكى قاتتىق دولقۇنلۇق بىر كېچىسى دېڭىزنىڭ ئەڭ خەتەرلىك بىر قولتۇقىدىن گېرمانىيە قۇرۇقلۇقىغا تۇنجى قەدەم باسقان ئامېرىكا - ئەنگلىيە - كانادا بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ ئالدىنقى سەپ ئوفىتسېرىدەك ، ئۆز غەلىبىسى — تۆھپىسىدىن مەمنۇن بولغۇچىلار - دە ! ئۇلارنىڭ گېپى ، قەدەھ ئۇرۇشتۇرۇشلىرى ئاخىرلاشمايتتى . تۇيۇقسىزلا توك كېتىپ قېلىش سەۋەبىدىن مېھمانلار تارقىلىشقا مەجبۇر بولۇشتى . ئۇلار شىركەيپ بولۇپ تالاغا چىققاندا ، غۇلجا شەھىرىنىڭ ئىيۇن ئاخشىمى تولىمۇ قاراڭغۇ ، لېكىن تولىمۇ سالقىن ، جانغا ئارام تۇيۇلدى . قاراڭغۇ كېچىنىڭ نەلىرىدىندۇر يىگىتلەرنىڭ ناخشىلىرى ، قىقاس كۈلكە ، ئۇشقىرتىشلىرى ئاڭلىناتتى . بۇك ئالما ، قارىغاي ، تېرەك ، مەجنۇنتاللار ۋە ئەتىرگۈللەر بىلەن ھۆسن تاپقان بۇ ھۆكۈمەت قورۇسىدىن شارقىرىغان سۇ ، مۇڭلۇق بۇلبۇل ئاۋازى كېلىپ تۇراتتى . غۇلجىنىڭ ھەممە پەسلىنىڭ كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان ئالاھىدىلىكلىرى بار ، ئاپتاپلىق كۈنلىرى بىلەن قانىتىدەك قاراڭغۇ كېچىلىرىنىڭمۇ شۇنداق كىشىگە مەڭگۈلۈك خاتىرە قالدۇرالايدىغان قابىلىيىتى بار . بۇلبۇلنىڭ قۇلقىڭ تۆۋىدە ئاجايىپ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن سايرىشى ، بىر جۈپ كاككۇكنىڭ «كاككۇكلىشىپ»

ئوينىشىپ ، بېشىڭ ئۇستىدىن پەسلەپ ئۇچۇپ ئۆتۈشى ، قېرى تېرەك ئاستىدا بىر جۈپ قىز ـ يىگىتنىڭ قاراڭغۇدىن تېپىشقان بەختلىرى ئۇچۇن پىخىلداپ كۈلۈشلىرى ، ئىيۇن كېچىسىنىڭ ئىـ جادىيىتى بولماي نېمە ؟...

سىرلىق تۈن ، ئىچىملىك كەيپى رەقىپتىكى كۆڭۈل غەشلىـ كىنى بىر مەھەلگە ئۆزىدىن يىراق قىلدى . ئۇ خۇددى ئەزەلدىن كۆڭۈل ئاغرىقى كۆرمىگەن ئادەمدەك خۇشال ئىدى . ئۇ ھېلىقى ئۆزىنى دائىم روھلاندۇرۇپ تۇرىدىغان باشلىقنى قولتۇقلۇۋلىپ ئادەملەردىن چەتكىرەك تارتتى .

— ياردەم قىلىمەن ، دېدىڭىز ، — دېدى رەقىپ ئۇنىڭغا يېلىنىپ ، — سىياسىي كومىسسار ، مەن سىزنىڭ ئاتىدارچىلىقىـ ڭىزنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن . راست ئېيتىسىز ، جىنايىتى بار ئەلا ، ھاشىرلار يول تېپىپ ئۆزىنى قوغداپ قالالىغان يەردە ، ماڭا ئوخشاش سەممىي ـ سادىق ، ياخشى كۆڭۈل ئادەملەر نېمىشقا ئۆزىنى قوغدىيالمىسۇن ، مەن مەڭگۇ ، مەڭگۇ سىزنىڭ دېگىنىڭىزـ نى قىلىمەن . مەيلى سىز نەگە كېتىڭ ، نەدە ئىشلەڭ ، مەن سىزـ نىڭ ئاۋازىڭىزنى ئاڭلىيالايمەن ، يولـيورۇقدـڭىزنى ئىجـرا قىلاـ لايمەن .

قەسەمگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ ، يۈرىكى تېپىچەكلەپ ، ۋۇجۇدى بىر نامەلۇم كۈچـ نىڭ تۇرتكىسى بىلەن غۇژۇلدىدى . بۇ ئالامەتلەر ئۇنىڭ بەدىنىدىن ۋەھىمە ، ئەندىشە ۋە ئۇمىدسىزلىك ساقىنىدىلىرىنى سۈرگە دورىسـ ىدەك ھەيدەپ چىقاردى . ئۇ يېنىكلەپ ، كىچىك ماشىنىنىڭ كەينى تەرىپىدە غادىيىپ ئولتۇرۇپ ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئۆيگە كەلـ دى ، لېكىن كارىۋىتىدا ياتقاندىن كېيىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يەنە بىر ۋەھىمە پەيدا بولدى : بۇ ۋەھىمە ھاشىرنى يادىغا ئېلىش بىلەن باشلاندى . زىيادەتتە ئۇ ھاشىرنىڭ ناھىيىگە رەھبەر بولۇپ بېكـ

تىلگەنلىكىنىڭ راستلىقىنى بىلدى . ئۇ خاتا بولۇپ قالمىسۇن دەپ ، ئوبلاستقا يېڭىدىن تەيىنلەنگەن باشلىقنىڭ ئۆزىدىن سورىدى . باشلىق :

— ھاشىر بىگۈناھ قارىلانغان . ئۇ ئىرادىلىك ، قابىلىيەتلىك رەھبەر ئىكەن ، — دېۋىدى ، رەقىپ :

— تازا كۆڭۈلدىكىدەك بوپتۇ ، — دېدى . لېكىن ، مانا ھازىر كارىۋىتىدا تولغىنىپ ياتالمايۋاتىدۇ . ئۇ قانداقلا ئويلىمىسۇن ، ھاشىر بىلەن ئەمدى دۇشمەنلىشىشنىڭ پايدىسىزلىقىنى بىلىپ تۇرۇپتۇ ، بۇ ئىشنىڭ «كۆڭۈلدىكىدەك» بولمىغانلىقى ، مانا ھازىر مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ . گەرچە ، ئۇ ھازىر بىۋاستە ھاشىرنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان خادىم ئەمەس بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ بىر ناھىيە رەھبىرىنىڭ دۇشمىنى بولۇشنىڭ قانداق ئاقىۋىتىكە ئىكىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ . ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان بىر ئادەم ئۆزىنى بىكاردىنلا ئۆلۈم گىردابىغا ئاپارغان دۇشمىنىگە پەرۋاسىزلىق بىلەن مۇئامىلە قىلمايدۇ ـ دە ! ئۇنىڭ قولى ئۇزۇن ، قوللىغۇچىلىرى كۆپ . ئۇ ھەرقانداق ئۇسۇل بىلەن رەقىپتىن ئىنتىقام ئالالايدۇ . ھېلىقى داۋۇت بىلەن يۈزلىشىش رەقىپكە قانچىلىك قورقۇنچلۇق بىلىنىدى ؟ ئەلا ، ھاشىرلار بىلەن كۆرۈشۈشكە ئۇنىڭ يۈرىكى چىدارمۇ ؟ ئۇ بىلىدۇ ، ئۇنىڭدا ھەرقانداق خورلىنىش ، ھاقارەتلەرگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان بىر خىل كۈچ بار . ئۇ ئۆز مەنپەئىتى يولىدا ، نۆۋىتى كەلسە باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئۆمىلەشكىمۇ ، ئاياغلىرىغا سەجدە قىلىشقىمۇ تەييار . ئۇ مۇشۇ قابىلىيىتىگە تايىنىپ ، 70 ـ يىللارنىڭ بۇ قىيىن ئۆتكىلىدىن ئۆتەلەيدۇ...

ئۇ ئاخىر ئۆزىنىڭ قولىدىن نېمىلەر كېلىدىغانلىقىنى ، ئۆزىنىڭ نېمىگە قابىلىيەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندى ھەم نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنىمۇ بەلگىلىۋالدى . شۇنىڭدىن كېيىنلا ، ئۇ ئۆزىنىڭ تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى .

ئەتىسى ، ئۇ شوپۇرنى ئوبدان مېھمان قىلدى ـ دە ، كىچىك ماشىنا بىلەن ئاۋۇال ئارۇپنىڭ ئۆيىنى «زىيارەت» قىلدى . يەكـ شەنبە بولغاچقا ، ئارۇپ ئۆيىدە ئىكەن . ئۇ رۇستەككە مۇكچىيىۋېـ لىپ بىر پەننى رەندىلەۋاتقان هالدا كۇتۇلمىگەن مېهمانىنى سوغۇقلا كۇتۇۋالدى .

— ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا ۋاكالىتەن ، — دېدى رەقىپ كۆرپىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن سالماقلىق بىلەن گەپ باشلاپ ، — ناهەق زەربىگە ئۇچرىغان يولداشلاردىن هال سوراش ئۇچۇن ئالدىڭىزغا كەلدىم . سىز تۇرمىگە كىرمىدىڭىز ، كۇرەش قىلىنمىدىڭىز ، لېكىن سىز زەربە بېرىلىدىغانلار تىزىملىكىدە بار ئىكەنسىز ، نۆۋەت سىزگە يېتىپ كەلگۇچە «كېڭەيتىۋېتىش خاتالـ قى»نى سەزدۇق ۋە دەرهال تۇزىتىشكە كىرىشتۇق . مەيلى ئىشـ ىنىڭ ، مەيلى ئىشەنمەڭ ، مەن كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقىنى 70 ـ يىلىنىڭ بېشىدىلا سېزىپ ، يۇقىرىغا ئارقا ـ ئارقىدىن يەتتە قېتىم ئىنكاس قىلدىم . بۇنىڭ ئۇچۇن ئىچكى جەهەتتە مەنمۇ زەربىگە ئۇچرىدىم .

ئارۇپ سىرتىدىن يامان نامىنى كۆپ ئاڭلىغان ، لېكىن ئىچ سىر ئېلىشمىغان بۇ ئادەمنىڭ هۆكۇمەت نامىدىن قىلۋاتقان سۆزـ لىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى . گەرچە ، بۇ ئادەم توغرىسىدا بىرەر قېتىممۇ ياخشى گەپ ئاڭلىمىغان بولسىمۇ ، ئارۇپ شۇ تاپتا بۇ ئادەمنىڭ راست گەپ قىلىۋاتقىنىغا ئىشەندى ، چۇنكى ئۇ ئارۇپ گۇمان قىلىپ يۇرگەن هەقىقەتنى دېمەكتە ئىدى . ئارۇپ پەتنۇستا مېهمانغا چاي سۇنۇۋېتىپ :

— كەلگىنىڭىزگە كۆپ رەهمەت ، لېكىن شەخسەن مەن زەربە يېمىدىم دېسەممۇ بولىدۇ . مەن هازىرمۇ مەكتەپ ئىنقىلابىي كومىـ تېتىنىڭ مۇئاۋىن جۇرنى . پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشتىممۇ ئېسىـ لىپ قالمىدىم . بىرلا تەكشۇرۇش بىلەن ئۆتكەلدىن ئۆتتۇم . زەربـ

گە ئۇچرىدى دېسەك ، ھاشىر ، ئەلا ، ئوسمان ، قۇرماشلارنى دېسەك بولىدۇ . ئۇلاردىن قانچىلىك ئەپۇ سورىساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ . ئۇلگەنلەرچۇ تېخى ؟ نادىروف بىلەن بىزنىڭ مۇئەللىم ساۋۇتوفچۇ ؟ ئۇلارنى ئەپۇ سوراش بىلەن تىرىلدۇرۇۋالغىلى بولامدۇ ؟

ئارۇپنىڭ ئاۋازى تىترەڭگۇ ، سۆزلىرىنىڭ ۋەزنى ئېغىر ئىدى . ئۇ خۇددى بىرىنى سوراقتا تارتىۋاتقاندەك ، كىمدىندۇر ھېساب ئېلىۋاتقاندەك غەزەپلەنگەنىدى . رەقىپ ئالدىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان پاكار ، كۆزلىرى بىلەن مەنىلىك تىكىلىدىغان ئوقۇتقۇچىغا باش كۆتۈرۈپ قارىيالمىدى . ئۇنىڭ سوئاللىرى رەقىپكە زەربە ، نەق دەللەپ ئۇرۇلغان قامچا بولۇپ تۇيۇلدى . ئارۇپ قورساق كۆپۈكىنى چىقارماقچى بولغاندەك ، كۆرگەن ـ بىلگەن ، ئاڭلىغان ۋە ئويلىغانلىرىنى قويماي سۆزلىدى ـدە ، ئاخىرىدا :

— ھېسابى بولۇشى كېرەك ، زىيانكەشلىك قىلىپ يالغان ئەنزە ياسىغۇچىلار قاتتىق جازالىنىشى كېرەك ! — دېدى .

رەقىپ كۆرۈنۈشتە ئارۇپنىڭ سۆزلىرىگە قوشۇلغاندەك ھەر ـ بىر سۆزىنى باش لىڭشىتىپ تەستىقلاپ ئولتۇردى . ئارۇپ ھەتتا رەقىپنىڭ پاكىز ياغلىقى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتكەنلىكىنى كۆردى .

— ئەلۋەتتە ! — دېدى ئۇ ئارۇپنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى قولـلاپ ، — سۈيىقەستچىلەر جازالىنىدۇ . نامەت ئۆزىنىڭ يالغان ئەنزە ئويدۇرغانلىقىغا ئىقرار بولدى . ئۇنىڭ مەقسىتى ، ھاشىرغا بولغان ئاداۋىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇش ئىكەن . ھاشىر خوتەنده بىللە ئىشلـگەنده ، نامەتكە ئانچە ـ مۇنچە زەربىمۇ بەرگەن چېغى ، ئاشۇ قورـساق كۆپۈكى ئۇچۇن يالغان ئەنزە ياسىغان . لېكىن ، ئۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئاددىي مۆلچەرلىگەن .

— شۇنداق ، سۈيىقەست قىلغۇچىلار ھامان ئۆزلىرىنى تولىمۇ ئەقىللىق كۆرىدۇ ، باشقىلارنى مەڭگۇ بىخۇد ھېسابلايدۇ ، ۋەزىيەتـ

نى خاتا مۆلچەرلەيدۇ . لېكىن ، ئەمەلىيەت رەھىمسىز ، راست بىلەن يالغاننى ، ياخشى بىلەن يامانىنى ، گۈزەل بىلەن سەتنى ئوڭايلا ئاشكارىلاپ قويىدۇ !

رەقىپ ئارۇپنىڭ مەنىلىك سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ئۆزىگە قاتتىق ئۆچمەنلىكى ۋە نەپرىتى بارلىقىنى سەزدى . ئارۇپ بولسا ئاغزىدا قاتتىق گەپ قىلغىنى بىلەن رەقىپنىڭ كۆز يېشى ، قىسمەن بولسىمۇ راست گەپ قىلغانلىقىنى كۆرۈپ خېلى يۇمشىغان . ئۇ رەقىپنىڭ چىن كۆڭلىدىن ئۆز خاتالىقىنى تونۇشىنى ، بۇنىڭدىن كېيىن ھاياتقا سەمىمىي مۇئامىلە قىلىشىنى خالايتتى ، چۈنكى ئۇ ھازىرغىچە بىرمۇ ئادەمگە يامانلىق قىلمىغان ، شۇڭا باشقا بىرىنىڭمۇ ئۆزىدەك بولۇشىنى چىن قەلبىدىن ئۇمىد قىلاتتى . ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپچىلىك ئىچىدە ھۆرمەتلىك ئىدى .

رەقىپ خوشلىشاردا ئۇنىڭ قولىنى چىڭ قىسىپ :

— رەھمەت ، يولداش ئارۇپ ، — دېدى ئۇ سۇنئىي ھاياجان بىلەن ، — نېمىلا بولسۇن ، سىز بىلەن بىز پارتىيە ئەزاسى ، خەلققە ، يولداشلارغا مەسئۇل بولۇش بىزنىڭ بۇرچىمىز . مەن زەربىگە ئۇچرىغان يولداشلاردىن بىرمۇبىر ئەپۇ سورايمەن . يولداش ئەلانىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمىدىغانسىز ؟

— ئۇ مۇشۇ شەھەردە ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە ئىدى ، يېقىندا زۇلىيا ئاكا كىرگەنىكەن ، شۇنىڭ بىلەن بىللە چىقىپ كەتتى . زۇلىيا ئاكىمۇ زەربە يېدى ، پۇتۇنلەي بىگۇناھ ـ دە . ئۇنى گۇڭشي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەينىلەپتىكەن ، ئۇ دادۇيدە ئىشلەيمەن دەپ ئۇنىمايۋاتقان ئوخشايدۇ .

— بىلىمەن ، يولداش ئارۇپ ، بۇ ئىشلارغىمۇ بىز ئارىلاشقان . زۇلىيا ئاكا ياخشى كوممۇنىست ، تېپىلغۇسىز ئادەم . مەن ئۇنى گۇڭشىدا ئىشلەشكە ئەلۋەتتە قايىل قىلالايمەن . بىلمىدىغانسىز ، مەن شۇ ناھىيىنىڭ پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىگە بۇجاڭ

بولۇپ ئىشلىگەن ۋاقتىمدىلا ، ئۇنىڭغا دىققەت قىلغانمەن ، ھاشىر شۇجى كەلسە ، بىز ئوبلاستتىن كۇچ چىقارساق ، ھەممە ئىش ياخشى بولۇپ كېتىدۇ .

لېكىن ، شەھەردىن ناھىيىگە قاراپ ماڭغىنىدا : «ياخشى بولۇپ كېتىدۇ» دېگەن سۆزى ئۇستىدە زادىلا ئويلانمىدى ، ئەكسىچە ئۇ «كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى» دېگەن گەپنى ئوتتۇرىغا قويغۇچىلار بىلەن كۆڭلىدە راسا گەپ تالاشتى . ھاشىر ، ئەلا ، مۇنۇ ئارۇپ پاكىنەك ، ھېلىقى كوچىلاردا كۆرسىمۇ ئالىيىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىدىغان تاش ، سوراق ئۇستىدە يۈزۈمگە تۈكۈرگەن قۇرماش ، ئۆمرۈمدە ئالاقە قىلىپ كۆرمىگەن داۋۇت... ئاخىرىدا ئاۋۇ تۇرمىگە سولانغان نامەت ، يەنە ئاللىكىم ، ئاللىكىملەر... شۇنچە ئادەم رەقىپكە دۈشمەنلىك قىلماقتا . تېخى ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى بۇرنىغا يەپ ، رەقىپنىڭ ئايىغىغا يىقىلمىغان تۇرسا ، «كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى» سادىر بولدى دەپ ، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى ئاشۇرۇشنىڭ جەمئىيەتكە قانچىلىك پايدىسى بار ؟ رەقىپ ئىككىلا نەرسىنى ، يەنى راھەت كۆرۈش بىلەن داڭق قازىنىشنى مەقسەت قىلغىنى بىلەن ھەربىر باسقان قەدىمىدە جەمئىيەتكە ، دۆلەتكە پايدا يەتكۈزۈۋاتقىدەك ئۇ ؟ ئۇنىڭ باشقىلار ئۇستىدىن مەسلە تېپىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشلىرىنىڭ ئۇنۇمى بولمىدىمۇ ؟... «كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى» دېگەندىن كۆرە ، ھەربىرىمىز يۈزە بولۇپ قالدى دېگەن تۈزۈك ئىدى . رەقىپكە كۆز ئالايتقانلار يەرگە كىرىپ بولغۇچە ، ئۇنىڭ يولىغا پۈتلىكاشاڭ بولغۇچىلار كۈكۈم ـ تالقان بولغۇچە ، زەربە بېرىش ، ئېتىش ، سولاش ، سوراق قىلىشنى توختاتماسلىق كېرەك ئىدى . ئۇنداق داغدۇغىلىق كۆرەش توختاپ قالسا ، رەقىپنىڭ كۈنلىرىنىڭ قانچىلىك قىزىقى قالىدۇ ، ھاياتىنىڭمۇ نېمە مەنىسى قالىدۇ ؟ ياق ، رەقىپ زۈلىيا ـ پۈلىيالارنىڭكىگە بېرىپ ئەلادەكلەرگە يېلىنىمەن دەپ ئۆزىنى خار قىلمايدۇ . شوپۇر ، ماشىنىنى شەرققە ، قاش

دەريا‌سى تەرەپكە قارىتىپ تېز ھەيدە . ئۇ يەردە «7 ـ ماي كادىرلار مەكتىپى» بار . ناھىيىنىڭ بۇرۇنقى پارتكوم شۇجىسى شۇ يەردە . ئۇ ئادەم نېمىشقا بۇگۈن كېرەكسىز مالدەك ئىسكىلانتقا تاشلاندى ؟ ناھىيىنىڭ ھوقۇقىنى شۇنىڭغا بەرگەن بولسا ، رەقىپنى بۇنچىلىك ۋەھىمە قۇيۇنلىرى ئەگىپ يۇرمىگەن بولاتتى ؟ ئۇ ئادەم ئەجەب قابىلىيەتلىك ، سەزگۈر ، ھەققانىي ئىدى ـ دە ، «پۇتۇن شىنجاڭ خاراكتېرلىك ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ» ، «كالا تۇكىدەك كۆپ» دېگەن سۆزلەرنى رەقىپ تۇنجى قېتىم شۇ كىشىدىن ئاڭلىغان . پارلاق ئىستىقبال ، يالقۇنلۇق كۆرەشلەر توغرىسىدا چىرايلىق سۆزلەرنى قىلىپ ، رەقىپنى رىغبەتلەندۈرگەن كىشىمۇ شۇ ئىدى . بۇگۈن رەقىپنى ۋەھىمە ئەرۋاھلىرى قوغلاپ يۈرگەن بۇنداق چاغلاردا ، رەقىپ ئۇ ئادەمدىن يولىورۇق ، مەدەت ۋە ئىشەنچ ، كۈچ ئىلىشى كېرەك !...

ئۇنىڭ ئالدىدا ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى ياماق چۇشكەن ، ئۆڭگەن خادانى چاپان ، تىزىغچە تۇرۇلگەن كونا كۆك شىم ، «پىنتۇ» قىلىنغان بېشىغا ياز بويى قاسقىنى يوغان چىغ قالپاق كىيىپ يۇرىدىغان ، بېلىق كۆز ، چىشاڭراق ، ئەللىكتىن ھالقىغان ئادەم بىردىنلا پەيدا بولدى . ئۇ بىرنەچچە ئايلا بىللە ئىشلىگەن پارتكوم شۇجىسى گەرچە ھازىر ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا بولسىمۇ ، ئۇ خۇددى شۇجىنىڭ يېرىك ئالىقانلىرىنىڭ چىڭ قىسقاندەك ، كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىغاندەك ھاياجانلاندى . «لى شۇجى ، — دېدى ئۇ خىيالىدا سابىق شۇجىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ ، — ماڭا ئۆز ۋاقتىدا ناھىيىنىڭ ئىككىنچى شۇجىلىقىنى تەۋسىيە قىلغانىدىڭىز ، لېكىن ھاشىردىن بۇ ئورۇننى ماڭا تارتىپ ئېلىپ بېرىشكە ئۇلگۈرەلمىدىڭىز ، ھاشىر يەنە سىز بىلەن بىزنىڭ ئۇستىمىزگە چىقىدىغان ئوخشايدۇ . سىز ، ئاپتونوم رايوندا مۇھىم يېقىنلىرىم بار دېۋىدىڭىز ، شۇلارنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ ،

مەن سىز ئۈچۈن ۋە ئۆزۈم ئۈچۈن ھەرقانچە تىك چوققىلارغىمۇ يامىشىشقا تەييار !»

ماشىنا شەرققە قاراپ ئىككى قاسىنىقى قويۇق تېرەكلىك تاشيول بىلەن چاپماقتا . پىكاپنىڭ ئالدى دېرىزىسىدىن تولۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاۋرال تېغى كۈنپېتىشقا قاراپ يۈگۈرۈۋاتقاندەك ، يۈگۈرگەنسېرى كىچىكلەۋاتقاندەك بىلىنمەكتە . كۈن غەربكە قىيسايغاچقا ، ئالدى ئەينەك ياخشى تەڭشەلگەن كىنو ئېكرانىدەك ھەممىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بارماقتا . ماشىنا سۈيى لۆمشۈپ ئېقىۋاتقان ئاق ئۆستەڭ كۆۋرۈكىگە كەلگەندە ، ئىككى ئادەم يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا قوللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ماشىنا توختاتتى . رەقىپنىڭ بۈيرۇقىغا خىلاپلىق قىلىپ ، شوپۇر ماشىنىنى توختاتتى .

— ئونيار دوختۇرخانىسىغا ! — دېدى مالىخاي كىيگەن ، قارا بۇرۇت دېھقان ھاسىراپ تۇرۇپ ، — بىزنىڭ شۇجىنى لۈكچەكلەر يامان ئۇرۇۋەتتى !

ئۇلار ئاغزى ـ بۇرنى قان ، كۆكەرگەن ، توپىغا مىلەنگەن بىرىنى ماشىنىنىڭ يېنىغا سۆرەپ ئەكەلدى . رەقىپ يانتۇن يارىدارغا سوغۇق نەزەر تاشلىدى ـ دە :

— سىلەر نېمە ئادەمسىلەر ؟ — دەپ سورىدى .

— دېھقان ، گۈڭشې ئەزاسى ـ دە !

— بىلىمەن ئەزالىقىنى ، نېمىشقا تاياق يېدىڭلار ؟

— بىكاردىنلا تاياق يېدۇق . بىز تاغقا — توغرىسۇ يايلىقىغا مۇنۇ زۇلىيا ئۈچىمىز مالچىلارنى يوقلاپ ماڭغان دەڭە . بەش ـ ئالتە مەست يولىمىزنى توسىدى . ھەممىسىدە ۋېلىسىپىت ، بىر كۆزىدە ئېقى بار ، ئۆز ۋاقتىدا ناھىيىدە قورال تۈتۈپ ئادەم قورقۇتقان بىرى ، زۇلىيا دېگىنىڭ قايسىڭ ؟ دېدى ، بىزنىڭ زۇلىيا ، مەن زۇلىيا بولىمەن ، دېيىشىگىلا ، ناكەسلەر چۈمۈلە ئۈستىخانغا ياماشقاندەك زۇلياغا ئېسىلدى . ئۇنى ئاتتىن ئۆڭتۇرۇپ ، دەسسەپ ـ چەيلەپ ،

تونۇر لېيىنى چەيلىگەندەك پېتىقلاپ ، بىز ئۆزىمىزنى تۇزەپ چاپان سالغۇچىلا ، شەيتانچاقلارغا مىنىپ تىكىۋەتتى .

— بىر كۆزىدە ئېقى بار دېدىڭىزمۇ ؟ راستتىنلا تونۇمىسز ئۇ خولىگەننى ؟ — رەقىپ غەزەپ بىلەن شەھەر تەرەپكە قاراپ مۇشتۇ-مىنى پۇلاڭلاتتى ، — بۇ زۇلىيا شۇجى ئەمەسمۇ ، نېمىشقا ئۇردى ئۇ لۇكچەكلەر ـ ھە ؟

— بىز ئۇلارنى تونۇيمىز ، — دېدى ياشراق كەلگەن دېھقان زۇلىيانى يۆلەپ ماشىنىغا سېلىپ بولغاندىن كېيىن ، — ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە قورال تۇتۇپ بۇلاڭچىلىق قىلغان ، ھېلىقى شە-ھەرگە يۆتكىلىپ كەتكەن رەقىپ بۇجاڭ دېگەننىڭ كالتەكچىلىرى . بىزنىڭ يېزىغا بىر قېتىم شۇ رەقىپنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئەلا ئەپەندىنى تۇتقىلى بارغانكەن ، بىزنىڭ يىگىتلەر ئۇلارنىڭ راسا ئەدىبىنى بەرگەن . بۇ قىلىقى ، شۇنىڭ ئۆچى بولمامدۇ ؟

رەقىپ تۆمۇردەك قارىيىپ شوپۇرغا ۋارقىرىدى :

— نېمىگە ھاڭۋېقىپ تۇرىسەن ؟ ھەيدە ، مۇنۇ يارىدارنى دوخ-تۇرخانىغا چۇشۇرۇپ قويۇپ خېلى ماڭمىز تېخى !

پىكاپ يۇرۇپ كەتتى . ئىككى دېھقان خۇرجۇنلار غانجۇغىلانغان ئىككى ئاتتا ، يەنە بىر ئاتنى يېتىلەپ ، ئاتلىرىنى ئۆكىرەك تاشلە-تىپ ماشىنىنىڭ كەينىدىن چاپماقتا ئىدى .

ماشىنا ئونيارىۋزىنىڭ دوختۇرخانىسى ئالدىغا كەلگەندە يارىدار كۆزىنى ئاچتى ۋە رەقىپكە قاراپ سوغۇق كۇلۇمسىرەپ ، دوردايغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلاتتى .

— رەقىپ... بۇ... جاڭ... خۇشالمۇ... سىز ؟

— سۆزلىيەلىگەن ئادەم دوختۇرغا ئۆزى كىرەلەيدۇ ، تېز ماڭ ، نېمىگە ھاڭۋاقتىلىق قىلىسەن ؟ — رەقىپ پۇتۇن غەزىپىنى شوپۇرغا قاراتتى .

ئۇلار زۇلىيانى دوختۇرخانىنىڭ زالىغا ئەكىرىپ قويدى ـ دە ،

يولىنى داۋاملاشتۇردى . رەقىپ خېلىغچە كالپۇكلىرى دوردايغان ، سېرىق بۇرۇتلىرى ئۈيۈل قان بىلەن غۇژمەك بولۇپ قالغان زۇلىيا-نىڭ كۆكۈچ كۆزلىرىدىكى مازاق ئارىلاش غەزەپتىن هوشىنى يىغدۇالالمىدى . ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ، يۆلەنچۈككە بېشىنى تاشلاپ خىيالىنى كۆڭۈللۈكرەك بىر ئىشقا يۆتكەش ئۈچۈن ، لى شۇجىنى ، هېلىقى سىياسىي كومىسسارنى ئەسلەپ باقتى ، لېكىن بۇنىڭ يارىدىمى بولمىدى . ئۇنىڭ خىيالىغا تۈيۇقسىزلا زۇلياڭ قان بىلەن غۇژمەكلەشكەن بۇرۇتلىرىغا ئەگىشىپ ، بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىتنىڭ كۆلەڭگىسى كەلدى ـ دە ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ خىيال ئاسمىنىدىكى قارا بۇلۇتلار تارقىلىپ ، ئۇمىد شولىسى يۈز كۆرسەتكەن بولدى : «دېمەك ، تېخى مەن ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغانلار بار ئىكەن . ئۆز ۋاقتىدىكى غەمخورلۇقلىرىم ، هازىرقى يوشۇرۇن هەرىكەتلىرىم چېچەكلەپ مېۋە بېرىۋېتىپتۇ··· »

ئۇ لى شۇجى بىلەن كۆرۈشۈشكە تېخىمۇ ئالدىرىدى .

لېكىن تەلىيىگە لى شۇجى يوق بولۇپ چىقتى ، ئۇ دەۋا قىلىپ ئۇرۇمچىگە كېتىپتۇ . دېمەك ، ئەمدى ئۇرۇمچىگە بېرىش كېرەك .

ئارىدىن بەش كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ غۇلجا شەهىرىدىن جەنۇبقا ـ ئايرودرومغا قاراپ كېتىۋېتىپ ، ئىككى ئات قوشۇلغان خادىك هارۋىدا چىرايلىق بىر ئايال بىلەن ياندىشىپ ئولتۇرۇپ ، شۇ يولدا كېتىۋاتقان ئەلانى كۆرۈپ قالدى . ئەلا كۆك خادانىدىن يېڭى شىم ـ تۇجۇركا ، بېشىغا قىزىل دۇخاۋا بۆك كىيگەن ، رەقىپ هەتتا ئۇنىڭ پاكىز چۈشۈرۈلگەن بېشى ، كۆك چۈخەي كىيگەن ، خادىكتىن ساڭگىلاپ تۇرغان پۇتلىرىغا سەپسېلىپ ئولگۈردى . ئۇ ئەلانى تۇنجى قېتىم لەنجۇغا بارغىنىدا ئاشۇنداق كىيىم بىلەن كۆرگەن . ئۇ چاغدا رەقىپ ئۇنى مەنسىتمىگەن ، ئۇنىڭغا بىر تەجرىبىلىك رەهبەردەك كۆرسەتمىلەرنى بېرىپ ، هاياتتا نېمىلەرنى قىلىش زۆرۈرلۈكىنى ئۆگەتكەن ، لېكىن ئۇ چاغلاردا ، ئارىدىن

ئون بەش يىل ئۆتكەن بۇگۈنكى كۈندە ، ئاشۇ كۆك چاپان ـ ئىشتان كىيگەن ئورۇق بالىنى كۆرگەندە ، بۇنچىلىك ئالاقزادە بولۇشىنى ئويلىغانمىدى ؟ ئۇنى ئالاقزادە قىلغان قانداق بىر كۈچ ئۇ ؟ ئىلىم ياكى ھەقىقەتنىڭ غەلىبىسىمۇ ياكى ساپلىق بىلەن ساختىلىق ئوتـ تۇرىسىدىكى ئۇزۇن مۇددەتلىك ئېلىشىشنىڭ يەكۈنىمۇ ؟ ئۇنداق بولمىسا ، زادى نېمە ؟ ۋىجدان ئىگىسى دار ئالدىدىمۇ تەمتىرىمەيـ مۇ ، ئەمما ئۇنىڭ دۇشمەنلىرى تاجۇتەخت ئۇستىدىمۇ تىنچىيالمايـ مۇ ، دېگەن سۆزنى كىم ئېيتقان ؟ بۇ سۆزنى ئەپلاتون ، روسسۇ ۋولتىر ، گېگىل ياكى ئارىستوتېل ، سەئىدى ، دانتى دېگەندەك ھېكمەتلىك سۆز ئۇستىلىرى ئېيتماستىن ئاۋۇ كۆك چاپان كىيگەن ئەلانىڭ ئېيتقىنى نېمىسى ؟ ئۇنىڭ بۇ سۆزى نېمىشقا رەقىپىنىڭ يادىدا قالىدىكىنە ؟...

ماشىنا قېرى قارىياغاچلار ئارىسىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ ، بىر قەۋەتلىك بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى ، لېكىن رەقىپىنىڭ كۆڭلىدىكى ۋەھىمە تارقىمىدى . ئۇ شوپۇر بىلەن سوغۇقلا خوشلاشـ تى ـ دە ، ئىككى قاسىقى بۇك ئالمىلىق خىش ياتقۇزۇلغان يولدا ئاچچىق موخوركىسىنى شوراپ خېلىغىچە تىنىمسىز ماڭدى .

— ئامەت ئىزدەپ مېڭىپسەن ـ دە ؟ — تونۇش ئاۋازدىن چۆچۈپ رەقىپىنىڭ چىرايى تامدەك تاتاردى ، لېكىن ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئەلا ئاداش ، خۇدا ھەققى ، سېنى ئويلاۋاتاتتىم ، مۇنۇ ئامەتنى قارىمامسەن ؟

رەقىپ ھازىرلا ئۆزىنى ئاتىدىغاندەك قۇچاق ئېچىپ ئەلاغا قاراپ ماڭدى . ئەلا بولسا ئىككى قولىنى كەينىگە قىلىپ ، قاپاقلىرى تۇرۇلگەن ، لەۋلىرى يىمىرىلگەن ھالدا رەقىپكە قادىلىپ تىك تۇراتتى .

رەقىپ سۆنگەن قوللىرى جاۋابسىز قالغاندىن كېيىن ئوڭايـ

سىزلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈلۈمسىرىدى :
— ھېچبولمىسا ، دىپلوماتىيە يۈزىسىدىن بولسىمۇ ، بىر قولۇڭنى بېرىشىڭ كېرەك ئىدىغۇ ، ئاداش .
— دىپلوماتىيە ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىش ، ھازىرچە ماڭا ئۇنداق پۇرسەت نېسىپ بولمىدى .
— نېمە ، نېمە دېدىڭا ؟ مېنى ئادەملەر قاتارىدىن ئۇنداق ئالدىراپ ئۆچۈرۈۋەتمىگىن . ھېچبولمىسا ، ئۆلگەنلەر قاتارىدىن بولسامۇ ئورۇن بەرگىن — دە .
رەقىپ بۇ سۆزنى ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترەپ ، كۆزلىرىدىن ياش ئەگىدى .
— ئەلا ئاداش ، — دېدى ئۇ ئازاب بىلەن ئېغىر تىنىپ ، — نۇرغۇن ئىشلارغا مەن سەۋەبچى ، مېنىڭ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا گۇناھ — جىنايەتلىرىم بار ، لېكىن مەن جىنايەتچى بولسامۇ ، ئادەممەن . ئادەم بولغاندىمۇ ، سىلەر ئويلىغاندىن خېلىلا تۆزۈكرەك ئادەممەن . مېنى چۈشىنىش قىيىن ئەمەس . ئەگەر خالىساڭلا ، مەن ساڭا يۈرەك — باغرىمنى يېرىپ كۆرسىتىپ بېرىمەن .
— ئەرزىمەيدۇ ، — دېدى ئەلا ئالما شېخىدا سايراۋاتقان كىچىككىنە قۇشقا قاراپ تۇرۇپ ، — ئاتام ئېيتقان بايىقى گەپ ، كونا ساندۇقتىكى مالنى ئۆرۈپ — چۆرىۋېرىشنىڭ ھاجىتى نېمە ؟ مېنىڭ بىرلا تىلىكىم بار : ئون بەش يىل ياخشى بولسۇن ، يامان بولسۇن بېرىش — كېلىش قىلىشتۇق . بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئۇنتۇغىن . ماڭا ياخشىلىق قىلاي دېسەڭ ، مېنى ئۇنتۇغىن !
— ئەلا ئاداش... ئاداش !— ... رەقىپ قوللىرىنى سوزۇپ ئالدىغا ماڭدى . ئەلا كەينىگە بۇرۇلۇپ ، ئۆزىگە قاراپ كۈلۈپ كېلىۋاتقان ئايالغا قاراپ ماڭدى .
— رازىيە ، يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن ھاشىر بىلەن كۆرۈشىسىز ، ھەي ئىسىت ، سىلەرنىڭ قۇچاقلاشقىنىڭلارنى كۆرەلمەي-

ىدىغان بولدۇم ـ دە !

— تۇرمىگە كىرمىدىڭىز ـ دە ،— دەپ چاقچاق قىلدى رازىيە قاقاقلاپ كۈلۈپ ، — تۇرمىگە كىرگەن بولسىڭىز كۆرەتتىڭىز . ئەپسۇسكى ، سىزنى تۇرمىگە سالغۇدەك بىر مەردانە تۇغۇلماپتۇ .

رازىيە بۇ تەنىلىك گەپ بىلەن رەقىپكە يالت قىلىپ قاراپ قويدى .

يىگىرمە سەككىزلا ئادەم ئولتۇرىدىغان ، سائىتىگە تۆت يۈز نەچچە كىلومېتىر تېزلىك بىلەن ئۇچالايدىغان كىچىك ئايروپىلان غۇلجا ئايرودرومىدىن چۈش بىلەن تەڭ كۆتۈرۈلدى ـ دە ، ئاۋۇال جەنۇبقا ئۇچۇپ ، كۈمۈش لېنتىدەك پارقىراپ ياتقان ئىلى دەرياسى ئۈستىدىن ئايلىنىپ شەرققە قاراپ ئۇچتى . ئايروپىلاندىكىلەر ئېتىز ، باغ ، ئۆستەڭ ، مەھەللىلەر ۋە ياز بېزەكلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن تولىمۇ گۈزەل كۆرۈنىدىغان ئىلى ۋادىسىنى زوق بىلەن تاماشا قىلىشىپ ، ئۆزى بىلىشىدىغان يەرلەرنىڭ نامىلىرىنى ئاتىشىپ خۇشال ـ خۇرام ئولتۇرۇشماقتا . يالغۇز رەقىپلا ئۆزى بىلەن يانداش ئولتۇرغان گۈزەل ئايالنىڭ خىيالچان كۆزلىرىگە قاراشتىن ئەيمىنىپ ، بايىلا قايتا قوزغالغان ئەسەبىيلىك ئازابىدىن قىينالماقتا ئىدى . ئايروپىلان ئىلى ۋادىسىنى تېزلا بېسىپ ئۆتۈپ ، تۆپىلىكلەر ئۈستى بىلەن ئۇچۇپ ئاچال ئېغىزىغا كەلدى . ئايروپىلاندىن ئىككى تەرەپتىكى قارىغايلىق يېشىل چوققىلار ، كىگىز ئۆيلەر ، ئوتلاۋاتقان مال ـ ۋارانلار ۋە ئارىسىدىكى ئادەملەر كۆرۈندى . ئىككى ياقتىكى تاغلار ئايروپىلان بىلەن تەڭ ئېگىزلىكتە ، خۇددى ئايروپىلاننىڭ قانىتى چوققىلارغا تېگىپ كېتىدىغاندەكلا بىلىندى .

«مانا ، گۈرساي مۇشۇ ئاستىمىزدا بولسا كېرەك ، — دەپ ئويلىدى رەقىپ ، ئەلانىڭ ھېلىقى قېتىمقى باشلىق بىلەن ‹قاسقىر ئاۋۇز› نىڭكىگە چىققاندا ئېيتقان ھېكايىسىنى ئەسلەپ ، — ئۇنىڭ ئايىغى تەگمىگەن گۈرساي ، گەنجا يايلىقىنىڭ قاراڭغۇ سايلىرى قالمىدى .

ئون بەش يىلدىن بېرى ئۇ نېمە قىلغىنىغا شۇنچىلىك ئازاب چەكـ
تى ؟ مەن مەردلىك قىلغان بولسام ، ئۇ بەلكى تاغلار ئىچىدە قېچىپ
يۈرمىگەن بولار ئىدى . ئۇنىڭ ماڭا غەزەپلىنىشى ، مېنى ئىنساند-
يەت تىزىملىكىدىن ئۆچۈرۈۋېتىشكە ھەققى بار ، ئۇنىڭ نەپرىتىنى
مەن پەيدا قىلغان تۇرۇپ ، يەنە نېمىشقا بۇ نەپرەتنى يوقىتىشنىڭ ،
ھېچبولمىسا ئازايتىشنىڭ ئامالىنى قىلمايمەن ؟ قارا كۆڭۈللۈك
قىلغىنىم راست ، ھېلىھەم بولسىمۇ توۋا قىلسام ، ئەيىبىمنى تۈـ
زەتسەم ، چىن كۆڭلۈم بىلەن ئەلادەك ئەزىمەتلەرنىڭ خىزمىتىنى
قىلىپ ، ئۇلارغا يار ـ يۆلەك بولسام بولمامدىكەن ؟ لېكىن ، مەن
بۇ كۆڭلۈمنى ئۇلارغا قانداق چۈشەندۈرىمەن··· »

ئۇنىڭ خىيالىدا ئىنسان بىلەن ياۋۇزلۇق ئەنە شۇنداق پات ـ
پات ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇردى . ئۇنىڭ بىردە ساختىلىق ، قۇۋـ
لۇق ، سۈيىقەست بىلەن ئۆز ئادىتى بويىچە ياشىغۇسى ، شۇ يول
بىلەن باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرغۇسى كېلەتتى ، بىردە بولسا ،
ئۇنىڭ يۈرىكىدە ھەقىقەت ۋە ئەمەلىيەتكە ئازراق بولسىمۇ ھۆرمەت
پەيدا بولاتتى ـ دە ، ھەممىدىن قول ئۇزۇپ ، ئىنساپ ۋە دىيانەتلىك
ئادەملەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغۇسى كېلەتتى .

ئايروپىلان تەڭرىتاغنىڭ بۇ تىزمىلىرىنى جەنۇبتىن شىمالغا
كېسىپ ئۆتۈپ ، تاغ ياقىلاپ شەرققە قاراپ ئۇچقاندىن كېيىن ، ئۇ
ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، يېنىك يۆتىلىپ قويۇپ ، يېنىدىكى
ئايالغا قارىدى :

— رازىيە مۇئەللىم ، — دېدى ئۇ سىلىق يۈمشاق
ئاۋازدا ، — شۇنداق ، قىلىپ ، ھاشىر شۇجىنى ئورۇمچى ئايرودرو-
مىدا كۆرىمىزمۇ ؟

رازىيە ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈمسىرىدى . ئۇنىڭ
قانسىز ، قەغەزدەك ئاق يۈزىدە بىردىنلا قىزغۇچ ئەلەڭگە پەيدا
بولدى ـ دە ، ئۇ ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى سىلاپ ، ئاقارغان

چاچلىرى ئۇستىدىكى نېپىز ياغلىقىنى تۆزەشتۇرۇپ قويدى .
— ئايروپىلان ئاخىرقى بىر مىنۇتتا ھادىسىگە ئۇچرىمىسا شۇنداق بولىدۇ ، رەقىپ جۇرىن .
— خاتىرجەم بولسىڭىز بولىدۇ ، ھاشىر شۇجى بىلەن سالامەت كۆرۈشىمىز .
— ھەي تاڭەي ، — دېدى رازىيە كۈلۈپ قويۇپ ، — خاتىرجەملىك ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت بارمىكىنىتاڭ ، نېمىشقا دەمسىزا ؟ سەۋەبى ئاددىي : ئايروپىلاندا سىز بار ـ دە .
رەقىپ ئۆمرىدە بىرمۇ قېتىم سۆزلەشمىگەن ، لېكىن سىرتىدىن بىلىشىدىغان بۇ ئايالدىن بۇ خىل گەپلەرنى كۈتمىگەنىدى . ئۇنىڭ چىرايى تۆمۈردەك قارىداپ ، قاپاقلىرى لىپىلداپ كەتتى . ئۇ مەقسەتسىزلا يانچۇقلىرىنى كولاشتۇرۇپ بىرنېمە ئىزدىدى ، ئاخىر رازىيەگە قاراپ قويۇپ زورىغا كۈلۈمسىرىدى :
— ھەقلىق ، شۇنداق دېيىشكە تامامەن ھەقلىقسىلەر ، لېكىن مەن سىزدىن بىرلا نەرسىنى ئىلتىماس قىلىمەن . مەن ھاشىر شۇجى بىلەن بىر سائەت يالغۇز پاراڭلىشىشىم كېرەك . سىز ئۇنى ماڭا بىرلا سائەت ئارىيەت بېرىشكە ۋەدە قىلىڭ ، مەن مەخسۇسلا مۇشۇ ئىش بىلەن كەلدىم . ئىككىمىزنىڭ سەپىرى بىر ئىش ئۈچۈن ، رازىيە سىڭلىم ، ھەر ئىككىمىز بىر ئادەم ئۈچۈن كەلدۇق . لېكىن مەقسەت ھەر خىل ، سىز ئۇنى چەكسىز خۇشال قىلغىلى ، مەن بولسام ئۇنى چەكسىز خاپا قىلغىلى ، نەپرەتلەندۇرگىلى كەلدىم .
— ياق ، مەن سىزگە ئۇنى بىر مىنۇتمۇ ئارىيەت بېرەلمەيمەن . ياق ، سىزنىڭ ھاشىر بىلەن كۆرۈشۈش ھوقۇقىڭىز يوق .
ئايروپىلان ئۇرۇمچى ئاسمىنىدا تۆۋەنلەشكە باشلىدى . مانا ، ئايرودرومدىن ئەڭ ئاخىرقى ماشىنىلار قوزغالدى . رەقىپ ئىككى قولىنى يانچۇقىغا سېلىپ ، كۆزىگە قارا كۆزەينەك تاقاپ ، يۈك ـ

تاق ئالىدىغان ئورۇندا ئۇياقتىن - بۇياقتا مېڭىپ ، ۋەسۋەسە بىلەن ئۆز - ئۆزىگە سوئال قويۇپ ، لېكىن سوئاللىرىغا جاۋاب تاپالماس-تىن يۈرمەكتە . ئۇ بايا ئايروپىلاندىن رازىيەگە ئەگىشىپ چۈشۈپ ، هاشىر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەن ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلە-شىشكە ئىمكانىيەت تاپمەن ، دەپ ئويلىغانىدى ، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى . ئۇ ئايروپىلان شوتىسىدا تۇرۇپلا ، كۆتۈش بىناسىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا كۆتۈۋالغۇچىلار ئارىسىدا ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كۈلۈپ تۇرغان هاشىرنى تونۇدى . هاشىر يەنىلا بۇرۇنقە-دەك تۆت يانچۇقلۇق كۆك چاپان كىيگەن ، يالاڭ ئاياق ئىدى . ئۇلار يېقىنلاشتى ، رەقىپ هاشىردىن كۆزىنى ئۈزمىدى . هاشىرنىڭ چە-رايىدىكى هەربىر ئۆزگىرىشكە دىققەت بىلەن قاراپ ، ئۇنىڭ ئۆزىگە بىر نەزەر تاشلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى ، لېكىن ئۇ كۈتكە-نىگە ئېرىشەلمىدى . هاشىرنىڭ بۇرۇنقىدىنمۇ كېڭەيگەن كەڭ پې-شانىسىدە ئاۋۇال ئۇششاق قورۇقلار پەيدا بولۇپ ، ئولتۇرۇشقان كۆزلىرى ئەتراپىدىكى سىزىقلار كۆپەيدى - دە ، بىردىنلا چىرايى سۇزۇلۇپ ، هېلىقى قورۇقلار يوقالدى ، ئۇنىڭ قىڭغراق بىسىدەك بولۇپ قالغان قاڭشىرىدا قىيا قۇياش نۇرىنىڭ شولىسى چاقنىدى . رەقىپ بۇ چاغدا ، هاشىرنىڭ كۈلۈپ تۇرغان چىرايى ، ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى بىرلا رازىيەگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىگە تولۇق ئى-شەندى . رەقىپ ، ئۇلار قۇچاقلىشىدۇ ، يىغلىشىدۇ دەپ ئويلىغان-دى ، لېكىن ئۇلار قۇچاقلاشمىدى ، يىغلاشمىدى . بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىشىپ ، كۆزلىرى بىلەن بارلىق خۇشاللىق - هاياجانلىرىنى ئىپادە قىلىشتى . رەقىپ هاشىرنىڭ ئورنىدا بولغە-نىدا ، ئۇيغۇر پسىخىكىسى — نوموس - پەردىشەپلىرىنى ئاللىقا-چان چۆرۈپ تاشلاپ ، رازىيە بىلەن «ياۋروپاچە» كۆرۈشكەن بولاتتى - دە . لېكىن ئۇلار قانداق كۆرۈشۈشنى خالىسا شۇنداق كۆرۈشەلەيدۇ ، رەقىپ باشقىلارنىڭ ئىشلىرىغا پىكىر بېرىپ تۇزە-

تىش هوقۇقى يوق . ئادىلە : «سىز دەسسىگەن كوچىغا كىرمەيسىز !» دېسە ، ئەلا : «مېنى ئۇنتۇغىن» دېدى . رازىيە بولسا : «هاشىر بىلەن كۆرۈشۈش هوقۇقىڭىز يوق» دېدى . هاشىرچۇ ؟ رەقىپنى كۆرمىگەندىمۇ ؟ ياق ، ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى هەممىنى كۆردى . ئۇ رەقىپنىڭ نېمىلەرنى ئويلىغانلىقىنى ، نېمىشقا هاشىر بىلەن كۆرۈشمەكچىكەنلىكىنى ... قىسقىسى ، هەممىنى بىلىپ بولدى . ئۇ رەقىپنى كۆرمەسكە سالدى ، ئۇنى مەڭگۈ كۆرۈپ باقمىغان ئادەملەر قاتارىغا كىرگۈزۈۋەتتى . ئۇلار 50 ـ يىللاردا تونۇشقان ، 60 ـ يىللاردا ئاز كۇن بولسىمۇ ، بىر ناهىيىنىڭ پارتكوم ئىدارىسىدە رەهبەر بولۇپ بىللە ئىشلىگەن ، 70 ـ يىللارنىڭ بېشىغا كەلگەندە ، راستتىنلا بىر ـ بىرىنى تونۇمايدىغان ، كۆرمەسكە سېلىشىدىغان ئادەملەرگە ئايلىنىپ كېتەمدۇ ؟ مۇشۇنداق بولسا ، بۇ يىللار نېمانچە زور ئازابلىق پەيدا قىلىپ ، شۇنچە تېز ئۆتكەندۇ ـ ھە ؟ ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى دوستلۇقتىن دۇشمەنلىككە قاراپ راۋاجلىنىشىنىڭ ئەيىبكارى راستتىنلا رەقىپ بولىدىغان بولسا ، رەقىپكە بۇنىڭدىن كېيىنكى 80 ـ ، 90 ـ يىللارنىڭ قانچىلىك زۆرۈرىيىتى ، لەززىتى باردۇ ـ ھە ؟

رەقىپ قاراڭغۇ چۇشكۇچە ئايرودروم چۆرىسىدە مېڭىپ يۈردى . ئۇ چارچىغان ، قورسىقى ئاچقانلىقىنى سەزمىدى . ئۇ چەكسىز روھىي چۇشكۈنلۈك ، ئازاب ئىچىدە ، خۇددى بەزگىكى تۇتقان ئادەمدەك تىترەپ ، هاياتلىق بىلەن ماماتلىق ئارىسىدىكى چىغىر يوللاردا ، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق مەقسەتسىز يول ماڭدى . ئۇنىڭ تۇرۇپلا جەمئىيەتتىن هەرقانداق قىلىپ بولسىمۇ ئۆزىگە ئوڭۇشلۇق يول ئىزدىگۇسى كېلەتتى هەم بۇ يولنىڭ تېپىلىشىغا ئىشىنەتتى ، تۇرۇپلا ئۆزىدىن پۈتۈن تونۇش ـ بىلىش ، يېقىنلىرى ، هەتتا تۇغقانلىرىنىڭ يىرگىنىپ قاچقانلىقىنى كۆرۈپ ، هاياتتا ئۆزىنى چەكسىز يېتىم ، بىچارە ، هىمايىسىز هېس قىلىپ ، هاياتتىن بىر

يولىلا قول ئۇزۇشنى ، بۇگۈنلا مۇشۇ چۆلدىكى ئايرودروم يولىدا بىر مەقسەتكە ئوخشايلا ئېرىشۈۋېلىشنى ئويلايتتى . ئۇ ئايرودرومدىن شەھەرگە تېگى يوق خىياللار بىلەن پىيادە ماڭدى . ئۇ بىلىكىگە سومكىسىنى سېلىۋالغان ، سومكىسىدا ھەربىي گىراناتتىن ئىككىسى تۇرۇپتۇ . ئۇ بۇ گىراناتنى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ھېلىقى قورال-لىقلار ئېتىبارلانغان دەۋرىدە ئېلىۋېلىپ ، ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن تاپانچىسىنى تاپشۇرۇپ ، مۇشۇ ئىككى گىراناتـ-نى ساقلاپ قويغان . ئايروپىلان تەكشۈرۈشىدىنمۇ بۇ ئىككى تال گىراناتنى ناھايىتى تەسلىكتە ئۆتكۈزەلىدى . مانا بۇگۈن ، ئۇلارنىڭ ئەسقاتىدىغان ۋاقتى كەلگەن ئوخشايدۇ . ئۇ خىيال بىلەن كېتىپ بېرىپ ، سومكىسىدىكى بۇ ئاخىرقى مەقسىتى ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قوراللىرىنى سىلاپ ـ سىيپاپ قويدى : «ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمـ-ىدىم . ئاخىر شەرمەندىلەرچە ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىدىغان ھالغا كەلدىم . بۇ ھاشىر ، ئەلالار مېنى ھامان ساق قويمايدۇ . نامەتنى ئىشقا سالغان مەن ، بۇنى بىلىدىغانلارمۇ بار . لى شۇجىمۇ بىلىدۇ . كىم بىلىدۇ ، لى شۇجى ئۆزىنى ياخشى قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ، مېنىڭ ئۈستۈمگە ھەممە گۇناھنى ئارتىپ ، پاش قىلىپ ، خىزمەت كۆرسىتىپ بولدىمۇ تېخى . ئۆز يېقىنلىرىنى سېتىپ ، ئۆز ئورنىنى ئۆستۈرۈش ، ھەممىلا ئادەم ئىشلىتىدىغان ئاددىي ئۇسۇل . لى شۇجىنىڭ ئورنىدا مەن بولغان بولسامۇ ، ئاللىقاچان ئۇنى سانقان بولاتتىم . مەن بۇ يەردە ھاياتىمەن دەپ يۈرگىنىم بىلەن ، بەربىر قاپقانغا چۈشكەن تۈلكىمەن ، ئاز كۈندە قاپقان ئىگىسى كېلىدۇ ـ دە ، تېرەمنى تەتۈر سويىدۇ . ھەي ئىسىت ، ھېچبولمىغاندا گۈزەل-ئايغا ھېلىقى چاغدا راستىنلا باسقۇنچىلىق قىلغان بولسام بوپتـ-كەن . ئاز كۈندە ئۇلارمۇ مۇنۇ رازىيە بىلەن ھاشىردەك ھاياجانلـ-نىپ كۆرۈشىدۇ . ئۇلار ماموق ياستۇقلىرىدا ئوخدا يېتىپ ، مەن توغرۇلۇق نەپرەت بىلەن سۆزلىشىدۇ . يەنچۇ ، بەلكى ھېلىقى

ئوسمانمۇ قايتىپ كېلەر ، قۇرماش دېگەن ناكەسمۇ بۇ چاغقىچە ، مېنىڭ ئۇنى قىستاپ سوراقفا تارتقانلىرىمنى تېگىشلىك جايىغا ئېيتىپ بولغاندۇ ، ھېلىقى داۋۇت دېگەنلەر لېنىنغا ئېلىۋالغان ئىقرارنامىچۇ تېخى ؟ جەمئىيەتتە ماڭا ھايات يولى تېپىلغان تەقدىر - دىمۇ ، ئاشۇ ماڭا تىغ بىلەپ يۈرگەنلەر ماڭا كۇن بەرمەيدۇ . بىرلىرى تۇيۇقسىز ئۆلتۈرۈۋېتىشىمۇ ، ھاشىرلار ھېلىقى مەن ئۇچۇن باشقىلارنى ئۇرۇپ بەرگەن ، بىر كۆزىدە ئېقى بار كالتەكچىگە ئوخشاشلارنى ئىشقا سېلىپ ئۇرغۇزۇپ ، مەڭگۇ قوپالماس ناكار قىلىۋېتىشىمۇ مۇمكىنغۇ ؟ ھەي ئىسىت ، ئەلانى ئىككى قېتىم ئۇرغۇزدۇم ، نېمىشقا ئۆلتۈرگۈزۈۋەتمىدىم ؟ نېمىشقا ئىشنى چالا قىلدىم ؟ جاۋابكارلىقتىن قورقتۇمۇ ؟ مانا بۇگۇنكى ۋەھىمە ، خورلۇق ئۇنىڭ جاۋابكارلىقىدىن يېنىڭ چۇشۇۋاتامدۇ - ھە... ؟ »

قاراڭغۇ چۇشۇشكە باشلىدى . يول بويىدىكى چىراغلارمۇ يانىدى . چىراغلار دالىغا سۇرلۇك مەنزىرە ئېلىپ كەلدى . رەقىپىنىڭ يۈرەك تەرىپى چىملىداپ ئاغرىشقا باشلىدى . ئۇ مانا قىرىق ياشقا تولدى ، راسا قىران چاغلىرى كەلگەندە ، ئۇنىڭ ھايات بىلەن خوشلاشماقچى بولغانلىقى تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئەمەسمۇ ؟ خې شۇجىنى تېپىپ لەنجۇغا قايتىپ كەتسىچۇ ؟ غەربىي - شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى يەنە ئەسلىگە كەپتۇ . شۇ يەرگە كېتىپ ، شىنجاڭ بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلاشسىچۇ ؟ ئۇ خوشلىشىش ، ھايات بىلەن خوشلاشقانغا قارىغاندا يېنىڭ ئەمەسمۇ ؟ خىيالىغا خې شۇجى كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى يورۇپ ، ئۆچۇشكە باشلىغان ئۇمىد چىرىغى قايتىدىن پىلىلداپ يانغاندەك بولدى .

شۇ چاغدا ، ئۇنىڭغا قارشى كېلىۋاتقان كىچىك ماشىنا توختىدى - دە ، ماشىنىدىن تونۇش ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ سۆزلەپ بىرى ئالدىراپ چۇشتى :

— رە بۇجاڭ ، پىيادە جاپا تارتىپسىز ، ماشىنىغا تېز چىقىڭ ،

قېنى ئالدىغا !

بۇ يىگىت ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ كاتىپى . ئۇ ئەسلىي تەرجىمان ئىكەن ، كېيىن كاتىپ بولغان ، ناھىيە ئىككى تەرەپكە بۆلۈنگەندە ، بىر تەرەپنىڭ ئىككىنچى نومۇرلۇق رەھبىرى بولغان . «ئەلەم كۆرىشى» گە رەھبەرلىك قىلغانلىقى ، قورال بۇلاشتا «تۆھپىسى بار» لىقى سەۋەبىدىن ، بۇ قېتىم «ئۇچ تەرەپ بىرلەشكەن ھاكىمىيەت» تىن ئورۇن ئالالمىغان . ئۇمۇ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سابىق شۇجىسى بىلەن يېقىن بولغاچقا ، ئۇرۇمچىگە ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئەرز قىلغىلى لى شۇجى بىلەن بىللە كەلگەنىدى .

— رە بۇجاڭ ، نېمىشقا ھاشىر شۇجىنىڭ ماشىنىسى بىلەن بىللە ماڭمىدىڭىز . شۇ كىشىنىڭ ئايالى دېمىگەن بولسا ، سىزنىڭ كەلگەنلىكىڭىزدىن لى شۇجىمۇ خەۋەرسىز ئىدى . لى شۇجى نەچچە كۈندىن بېرى ھاشىر شۇجى بىلەن بىللە ، ئۇلار ناھىيىنىڭ خىزمەتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ، بىللە باش قاتۇرۇپ ، بىللە پىلان تۈزۈۋاتىدۇ .

— ھاشىر شۇجى لى شۇجىغا قىزغىن مۇئامىلە قىلدىمۇ ؟

— قىلمايچۇ ، ئۇ دېگەن ئاق كۆڭۈل ، كۆكسى ـ قارنى كەڭ پارتىيە ئەزاسى تۇرسا ، ئۆتكەن ئۈششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى كۆڭلىگە ئېلىپ يۈرەتتىمۇ ؟

— شۇنداق بولسىمۇ ، بىزنىڭ كاساپىتىمىزدىن ئۇ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ـ دە ، ناۋادا ئەلا قارامىلىق قىلىپ يۈقىرىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلمىغان بولسا ، ئۇ ئېتىلىپ كەتكەن بولاتتى .

— شۇنداق ، لېكىن ئۇ ئادەم مەسىلىگە كەڭ قارايدىكەن ، ھەتتا لى شۇجىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا قاتناشتۇرۇش توغرىسىدا يۈقىرىغا تەكلىپمۇ بەرگەن . بولمىسا ، ئۇ ئادەم بىلەن

لى شۇجى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كەچىك زىددىيەت ئەمەس. هاشىر شۇجى هەممىنى بىلىدۇ. لېكىن ئۇ «ئىتتىپاقلىشىشقا ماهىر بولۇش، ئۆزىگە قارشى تۇرغان، خاتالاشقانلىقى ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلانغان ئادەملەر بىلەنمۇ ئىتتىپاقلىشىشقا ماهىر بولۇش كېرەك» دېگەن تەلىماتقا تولۇق ئەمەل قىلمىدىغان ئادەم ئىكەن. كۆرۈپ قالىسىز، ئۇ سىزنىڭ ئۆتكەنكى خاتالىقىڭىزنى هەرگىز يۈزىڭىزگە سالمايدۇ. راسا قاملاشتۇرۇپ روهىي دۇنياىڭىزغا تاقاپ بىر تەكشۈرۈش يازسىڭىزلا، هەممە ئىش ئۆتۈپ كېتىدۇ. كىم خاتالاشمىغان؟ سىز بىلەن بىزنىڭ خاتالىقىمىز قانچىلىك خاتالىق دەيسىز؟ ئاپتونوم رايوننىڭ چوڭ ـ چوڭ رەهبەرلىرىمۇ خاتالاشتى. نەچچە يۈزلىگەن، نەچچە مىڭلىغان ئادەمگە ۋابال قىلدى. شۇلارنىڭ بىرمۇبىر هېسابى بولىدۇ دەمسىزا؟ ئۇنداق بولمايدۇ، رە جۇرىن، خاتالىق قاتلاممۇقاتلام سۈرۈشتۇرۇلسە، ئاخىرى قانداق بولار؟ يۈقىرى بۇنىڭغا يول قويمايدۇ. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتىسام، پۈتۈن ئىش نامەتتىن جازالاش بىلەنلا تۈگەيدۇ. هەرگىزمۇ سىزگە، لى شۇجىغا تاقالمايدۇ.

رەقىپىنىڭ كۆڭلى بارغانسىرى يورۇشقا باشلىدى. «يۈقىرى دېگەن يۈقىرى ـ دە، — دېدى ئۇ ئىچىدە، — هەقىقەت يۈقىرىدا، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئامال قىلىپ يۈقىرىغا ئۆرلەش كېرەك. تاسلا قاپتىمەن، گىرانىتنى ئىشقا سالغىلى».

— سىز گىرانىت ئېتىشقا ئۇستىغۇ ـ هە؟ — ئۇ تەرجىماندىن سورىدى.

— ساۋاتسىز ئەمەسمەن، ئەجەب سوراپ قالدىڭىزغۇ؟

— مۇنۇ ئىككى تال گىرانىتنى ئاۋۇ چۆلدە ئېتىپ يوقىتىڭە، يېنىمدا تۇرسا ۋەهىمىلىك بولىدىكەن؟

— ماقۇل، ئەكېلىڭ، بارلىق ئەندىشىڭىز مۇشۇ ئىككى تال گىرانىت بىلەن تۈگىسۇن. سىز غەمدىن خالاس، يۈرەكلىك ئادەمگە

ئايلىنىش ، لى شۇجى سىزدىن مۇشۇنى تەلەپ قىلىدۇ .

بىرئازدىن كېيىن كەينى - كەينىدىن ئىككى تال گىرانات پارتلىدى ، رەقىپكە گىرانات ئاۋازىدىن كېيىن جاھان باشقىچە بىلىنىدى . گويا ئۇنىڭغا ئىستىقبال ئىشىكى يېڭىدىن ئېچىلغاندەك...

ئالتىنچى باب ئىزدىنىش

1

«... سەن تۆگە ، مېنى تولا قىستاۋەرمىگىن . مەن ناھىيىگە يۆتكىلىپ كېلىشنى خالىمايمەن ، نېمە ؟ مېنىڭ ئائىلەمنىڭ بىر ئەزاسى بولىسەن ، بۇ رازىيە ئىككىمىزنىڭ تەلىپى دەمسىنا ؟ مەن سىلەرنىڭ بەختىگە بىلەن خۇشال . لېكىن ، بىلىپ قويۇڭلار ، مەن سىلەرنىڭ لەززەتلىك تۇرمۇشىڭلاردىن ئۆزۈمگە تېگىشلىك بولغان بىر ئۇلۇشنى ھەرقانداق يول بىلەن قوبۇل قىلىپ ئالالمايمەن . ھېسسىيات ، پىكىر ، غايە ۋە مەجەز ـ خۇلقتا ئورتاقلىق بولمىدۇ ، لېكىن تۇرمۇشتىن ئالمىغان شەخسىي لەززەتتە ئۇنداق ئەمەس ، سەن قوبۇل قىلىپ ئالغان لەززەت مېنى خۇشال قىلالايمىدۇ ، لېكىن رازى قىلالمايدۇ . ئېيتايلى ، سەن رازىيەنىڭ قولىنى تۇتقىنىڭدا ياكى چىرايلىق كۆزلىرىگە قاراپ ئولتۇرغىنىڭدا ، ۋۇجۇدۇڭدا پەيدا بولغان لەززەتنى ھېچقانداق تىل بىلەن چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيسەن . ئۇ شۇنچىلىك شېرىن ، شۇنچىلىك نازۇك ، شۇنچىلىك سىرلىق ، ئۇنى يۇرىكىڭ بىرلا ساقا چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ساقا تېگىل ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق بىر كىشى سەنچىلىك لەززەتلىنەلمەيدۇ . يەنە بىر مىسال كۆرسىتەي ، مەن تۇنۇگۈن نەۋائىغا تەقلىد قىلىپ بىر شېئىر يازدىم . شېئىرىمىنىڭ ماۋزۇسى «ساقا» ، شېئىرنى پۈتتۈرۈپ ھاياجاندىن يېرىم كېچىگىچە ئۇيقۇسىزلىق ئازابىنى تارتتىم . مېنىڭ ئورنۇمدا سەن بولساڭ ، بۇ لەززەت ئازابىدىن پۈتۈنلەي خالىي بولغان بولاتتىڭ ،

چۈنكى بۇ لەززەت ساڭا يات . گەپ ئەنە شۇنداق . مەن سېنىڭ ئۆيۈڭدە هاياتتىن ئۆزۈم خالىغىنىمدەك لەززەت ئالالمايمەن . ماڭا يالغۇز ئۆي ، پاكىز هاۋا ، خىيال قىلىش ئۈچۈن جىمجىتلىق كېرەك . قاچانغۇچە خىيال دۇنياسىدا ياشايسەن دېگىنىڭ نېمىسى ؟ بەلكى ئۆمۈر بويى شۇنداق قىلارمەن . بۇنداق ياشاشنىڭ ماڭا زىيىنى يوق . بىزنىڭ دوستلۇقىمىزغىمۇ تەسىرى يوق . مەن چوڭ گەپ قىلىپ قويماي . ئۇلۇغ ماركس ئۆزىنىڭ پۈتۈن هاياتى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىپ يازغان ئەسىرى «كاپىتال»نىڭ بىرىنچى تومىنى دوستى ۋېلىيام ۋۇروفقا بېغىشلىغان . مەنمۇ بۇ ئۇلۇغ ئادەمگە تەقلىد قىلىپ بىر ئەسىرىمنىڭ تىتۈلىغا : «ئىككى دۇنيالىق ئاغىنەم هاشىرغا بېغىشلايمەن» دەپ يېزىپ قويماقچىمەن . چۈنكى ، سەن مېنى ۋۇروفقا ئوخشاش يەتتە يۈز فوندستېرلىڭلىق كىتاب ، مال - مۈلۈك بېرىپ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىمدىن قۇتۇلدۇرمىغىنىڭ بىلەن ، ئاق كۆڭۈل ، سەمىمىي ، راستچىللىقىڭ بىلەن مېنىڭ مەنىۋى هاياتىمدىكى بوشلۇقنى دائىم تولدۇرۇپ كەلدىڭ . ناۋادا ، كىتابلاردىكى ئاجايىپ ئادەملەر بىلەن رېئال تۇرمۇشتىكى ساڭا ئوخشاش قەيسەر دوستلىرىم ماڭا دائىم ئىلهام بېغىشلاپ تۇرمىغىنىدا ئىدى ، مەن ئاللىقاچان هەممىدىن قول ئۈزۈپ ، بىر مېهماندوست دېهقانغا ئايلانغان بولاتتىم··· »

ئىشىك تۈيۈقسىز ئېچىلىش بىلەن ئەلانىڭ قەلبىمى توختىدى . ئىشىكتە «تاغىل ئۆكۈز» لەقەملىك هېلىقى تۆۋەنگە چۈشكەن قېرى ئارتىس مۇكچەيىپ تۇرۇپ ، قولىلىرىنى شىلتىپ سۆزلىمەكتە ئىدى .

— مەتيۇسۇپ هاجى 1934 - يىلى 4 - ۋە 5 - ئايلاردا بىرىنچى قېتىم سەهنىگە چىققان ، هۇسەين تارانوف گۈگۈلنىڭ «ئۆيلىنىش» دېگەن درامىسىنى تەرجىمە قىلغان . بىز ئۇنى ، ئىتالىيىنىڭ «خىيالى تېۋىپ» دېگەن درامىسىنى ، تاتارچە «ئۆردەك-

لەر » دېيىلىدىغان يەنە بىر سەھنە كىتابىنى يېگىرمە يىللاپ ئويناغان . رەمىتى رەخمجان سابىرھاجى بىرىنچى بولۇپ خوتۇنى بىلەن سەھنىگە چىقىپ رول ئالغان . ئىككىنچى قېتىم ، رەمىتى قاسىمجان قەمبىرى رازىيە خېنىم بىلەن رولغا چىققان . ئۇكام ئەلا ، جۇل - جۇل كىيىم ئىچىدە ئادەم بار جۇمۇڭ ، ئەسكى خالتا ئىچىدە سىز كىتاب ساقلايسىز . مەنمۇ شۇنداق ، ئەسكى چاپان ئىچىدە بىر پاكىز يۈرەكنى ساقلاۋاتىمەن !...

ئەلا يۈزىنى قاتمۇقات قورۇق باسقان ، ساقاللىرىغا شاما يۇقى چاپلاشقان بۇ ئادەمنىڭ باش - ئاخىرى يوق گەپلىرىدىن نېمە دېمەكچىكەنلىكىنى دەرھال چۈشەندى .

— ئاز ئىچىپسىز هە ، ئاكا ، كېمىنى تولدۇرۇشقا مەن تەيىيار ، — دېدى ئەلا بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ .

ئەلا كارىۋات ئاستىدىن يېرىم بوتۇلكا هاراقنى ئالدى - دە ، ئىككى پىيالىغا تەڭ قىلىپ قۇيۇپ ، بىرىنى «تاغىل ئۆكۈز»گە سۇندى . بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن پىيالىنى ئالدى . ئۇنىڭ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىدە خۇشاللىق جىلۋىلەندى .

— بۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە خۇشاللىق قالدى ، ئۇكام ، ئويلاپ باقسام ، تۇرمۇشمۇ بىر سەھنە كىتابى ئىكەن . بىز هەممىمىز ئارتىس ئىكەنمىز . بىردەمدىلا يىغلايمىز ، بىردەمدىلا كۈلىمىز ، بىرلىرى ساڭا قاراپ تۇكۇرىدۇ ، بىرلىرى ساڭا قاراپ كۈلۈپ كۆڭۈل ئاچىدۇ ، يەنە بىرلىرى ساڭا قوشۇلۇپ يىغلايدۇ . لېكىن ، مۇشۇ هاراق بولمىغان بولسا ، مەن ئاللىقاچان ئۆلۈپ كېتەتتىم . جاپا - خورلۇقتىن مېنى مۇشۇ هاراق هىمايە قىلىپ كېلىۋاتىدۇ جۇمۇڭ . ئاجايىپ بىر يەردە تۇغۇلدۇق . غۇلجا شەهىرى بايىاشاتچىلىق ، ئويۇن - تاماشا ، راهەت - پاراغەتنىڭ بۇلىقى ئىدى . جالالىدىن بايۇەچچىنىڭ پۇتۇن دۇنياسىنى يەپ تۇگىتىشكەنىدۇق ، هەپتىلەپ - هەپتىلەپ ئاشپۇزۇلدىن چىقمايتتۇق . جىرغىلاڭ ، زايۇمىلىق

كا ، توغرا سۇ ، ئۆشكىلىك ، سايرام بويلىرى دەمسىز ، مەن ـ مەن دېگەن بايلارنىڭ ، ئېيتايلۇق ، ھەسەنباي ، ھاكىمبەگ ، ئەختەمباي ، تۇرداخۇنبايلارنىڭ سارايلىرى دەمسىز ، ئىشقىلىپ ، نەدە راھەت ، نەدە ئويۇن ـ كۆلكە بولىدىكەن ، بىز شۇ يەردە تەق ئىدۇق . غېنى باتۇرنىڭ دۆلىتىنىمۇ كۆرگەنمەن . باتۇرنىڭ كۇچى بىلەن ھەدە-ئىزنىڭ ئۇستىگە توقالمۇ ئالغانمەن دەڭە ! رەمىتى ھەدىئىز مېنىڭ دەردىمنى تولا تارتقان··· ھەي ، قېنى ئەمسە !

ئۇ ھاراقنى بىر يولىلا كۆتۈرۈۋېتىپ ، ئاۋۇال جاۋغايلىرىنى ، ئاندىن كېيىن كۆز يېشىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتتى . ئۇ ئەمدى تراگىدىيە رولىغا چىققان ھەقىقىي ئارتىستقا ئايلاندى . ئۇ ھازىر ئۆزىنىڭ ئەلاغا تېگىل بولغان كىچىككىنە بىر ئېغىزلىق ئۆيدە ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇدى . يېرىم پىيالە ھاراق ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدا تارتقان جەبىر ـ جاپالىرىنى بىر يولىلا يادىغا سالغان چېغى ، ئۇ خۇددى بالىسىدىن ئايرىلغان بوتىدەك بوزلاپ يىغلاشقا ، چىگىش كىرگەن بىر كاللەك يىپقا ئوخشاپ قالغان ھايات خاتىرە-سىنىڭ ئۇ يەر ، بۇ يېرىدىن تاتىلاشتۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى .

كۆز پەسلىنىڭ بۇنداق ئوچۇق ئاسمانلىق كۈندۈزلىرى يېزا كوچىلىرىدا ئادەم قالمايدۇ . ئۇلار گويا ئېتىزدىن ئۇنگەن بارلىق نابادانىنى ئۆيلىرىگە توشۇپ ئەكىلىۋالماقچى بولۇشقاندەك ، پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن ئېتىزغا كۆچۈپ چىقىۋېلىشقان . بۇنداق كۈنلىرى ، كەچ كىرگۈچە كوچىدا لاغايلاپ يۈرىدىغان يېزا مۇئەللىمى بىلەن باج كادىرىغىمۇ ئېتىزدا ئىش تېپىلىدۇ . ماگىزىنچىمۇ دۇكىنىنى ئېچىشتىن ئېرىنىپ ، قىرلاردىكى مال ئايىغىدىن ئاشقان پېچان ، چۇچۇكبۇيىلارنى تاتىلاشتۇرۇشقا كەتكەن . بۇ يېزىنىڭ بىردىنبىر بىكارچىلىرى ئەلا بىلەن بايىقى تۆۋەنگە چۈشكەن قېرى ئارتىس ئىكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىنلا مەلۇم . قېرى سۆزلىمەكتە ، يىغلىماقتا . ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى كۆز پەسلىنىڭ سېرىق يوپۇرماق-

لىرىدەك تۆكۈلمەكتە . ئەلا ئۇنىڭ سۆزلىرىدىكى كۆڭۈلنى ئېزىدى-غان پاجىئەلەر ، تىلىدىكى ئاجايىپ سەنئەت ، ھەرىكىتىدىكى جەلپ قىلىش كۈچى بىلەن ، بۈگۈن يازماقچى بولغانلىرىنىڭ ھەممىسى-دىن كەچكەن . ئۇ پۈتۈن دىققىتى بىلەن بوۋايغا بېرىلگەن ، بوۋاي-نىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر قىزىق كىتاب ، سەھنىدە ئويناي-لىۋاتقان قىزىقارلىق ، تاتلىق بىر دراما ئىدى . ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئۆز پىيالىسىنىمۇ بوۋايغا سۇندى ۋە ئۆزى سىرلانمىغان ئۈستىلىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ خاتىرە يېزىشقا باشلىدى .

ئۇ مۇشۇ 1975 ـ يىلىنىڭ بېشىدىن باشلاپ تىنماي خاتىرە يازىدىغان بولۇۋالدى . بەزى كۈنلىرى مۇشۇنداق بوۋايلارنى ئىزدەپ تاپاتتى ـ دە ، ئۇلارنى گەپكە سېلىپ قويۇپ ، غۇلجا دېھقانلىرىنىڭ ئۆتمۈشى ، بۇ تۇپراقتا ئۆتكەن ۋەقەلەر ، ئاجايىپ ئادەملەر توغرى-سىدا خاتىرە يازاتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ خاتىرىنى نېمىشقا يېزىۋاتقا-لىقىنى ئېنىق بىلمەيتتى ، لېكىن ئۇ لەنجۇدىن غۇلجىغا كەلگەندىن بېرىقى ئون يىللىق ھاياتى جەريانىدا ئۆز جەلقىنى چوڭقۇرراق بىلىشنىڭ تولىمۇ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ئۇ ئۆزىنىڭمۇ مۇشۇ ئاددىي ئادەملەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىگە نەق بۇ يىل ئىشەندى . ئۇنىڭ بۇ ئادەملەردىن پەقەت بىرلا پەرقى بار ، بۇ پەرق ئۇنىڭ كۆپ كىتاب ئوقۇغانلىقىدا . ئۇ نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭ تارىخى ، جۇغراپە-يىسى ، مەشھۇر ئادەملىرى بىلەن كىتاب ئارقىلىق تونۇشتى . ئۇ رۇسلار ، فرانسۇزلار ، نېمىسلار ۋە ئامېرىكا ، ئەنگلىيە ، ئەرەبىس-تان ، ھىندىستان ئادەملىرى توغرىسىدا باشقىلارنى ئىشەندۈرەلىگۈ-دەك سۆزلىيەلەيدۇ ، لېكىن ئەتراپىدىكى ئۆز ئادەملىرى توغرىسىدا سۆز بولغاندا ، ھېچكىم ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىمايدۇ . بۇ مازارلار ، مەھەللىلەر قاندا؟ پەيدا بولغان ؟ سەكسەن ئۈچ يۈزى قايسى يېزىلارنى كۆرسىتىدۇ ؟ ئىلى دەرياسى بويىدىكى بۇ دېھقانلار قاچان-دىن بېرى بۇ يەردە ياشاۋاتىدۇ ، بۇ يەرنىڭ يۈرت ئىسىملىرى ،

دەريا ، تاغ ئورمانلىرىنىڭ ناملىرى قانداق پەيدا بولغان ؟ يەنە ئادەمـ
لەردىن گۈلەمخان ، مايىمخان ، نۇزۇگۈم ، سادىر پالۋان ، ئەلاـ
خان ، نودەرگاڭگۈڭ ، غېنى باتۇرلار توغرىسىدا ؛ شائىرلاردىن مولـ
لا بىلال ، سىيىت مۇھەممەت ، ھېيت مۇھەممەت ، نەسۇھا داموللا
ۋە ھەر يۇرتنىڭ ناخشا ـ قوشاقچىلىرى توغرىسىدا ھېچنېمە بىلـ
مەيتتى . كىتابلاردا مەيلى قايسى تىلدا بولمىسۇن ، بۇ ھەقتە مەلۇـ
مات كەم ئىدى . ئۇنىڭ بۇ نەرسىلەرنى بىلىشكە قىزىقىشى ، تارـ
خىي تېمىدا ئەسەر يېزىشنىڭ تەييارلىقىمۇ ؟ بۇنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلـ
مەيتتى . ئۇ ھازىرغىچە يەتمىش نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالە يازدى ،
يازغانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئەدەبىي ئەسەرلەر ۋە ئەدىبلەر توغرىسـ
ىدىكى تەھلىل ـ تەقرىزلەر بىلەن تونۇشتۇرۇشلار . ئۇ بۇ ئەسەرلـ
رى بىلەن خۇشال . لېكىن ، ئۇ يەنە نېمىنىدۇر قىلالمايۋاتقانىدەك ،
نېمىنىدۇر قىسىنىۋاتقانىدەك ، دائىم ھەسرەت بىلەن كۇن ئۆتكۈزـ
مەكتە . ئۇ يازغانلىرىنى پات ـ پاتلا ئوقۇپ چىقاتتى ، بىرلىرىنى
تۇزىتەتتى لېكىن تېخىچە ئۇنىڭ قوليازمىلىرىنى ئۆزىدىن باشقا
ھېچكىم كۆرمىدى ، قوليازمىلىرىنى بىرەر گېزىت ـ ژۇرنالغا
ئەۋەتىشكە تېخىچە ئىمكانىيەت يوق . ئۇلاردىن بىرەر پارچىسى ئېـ
غىزدىن ئېغىزغا كۆچسىلا ، ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارايدىغانلارنىڭ تەيـ
يار ئىكەنلىكى شۇبھىسىز . ئوتتۇز سەككىز ياشقىچە بىر پارچە
ئەسىرىنى مەتبەئە يۇزىدە كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈنمىكىن ياكى يەنىمۇ
چوڭ ئارمانلىرى بارمىكىن ، ئىشقىلىپ ئۇ دائىم خاپا ، دەردلىك
يۇرەتتى . ئۇ پەقەت بۇگۈنكىدەك مۇشۇنداق ئادەملەر بىلەن بىللە
بولغاندىلا كۇلەتتى ، ھاياجانلىناتتى .

مۇنۇ ئالدىدا دەلدەڭلەپ يۇرۇپ سۆزلەۋاتقان ئادەم شۇڭا ئۇنىڭ
ئۈچۈن بىر كىتاب ، بۇ كىتابتا ئەلا تېخى ئوقۇپ باقمىغان نۇرغۇن
يېڭىلىقلار بار . نۇرغۇن غەرب ۋە شەرق ئالىملىرى بىلەن يازغۇچـ
لىرىنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇپ ھاياتىنىڭ يېرىمىدىن تولىسىنى تۇـ

گىتىپ بولغان بۇ ئادەم ، شۇ تاپتا ئالدىدىكى بوۋاينىڭ ھايات كىتابىنى ئاڭلاۋاتىپ ، ئۆزىنىڭ بىلىشكە تېگىشلىك بولغان نۇر-غۇن نەرسىلەرنى تېخى بىلەلمىگەنلىكىنى ھېس قىلماقتا . بىر ئادەم پۈتۈن ھاياتىدا ئۆگىنىش ، يادلاش ، ئويلاش ، سېلىشتۇرۇش بىلەنلا بولغان تەقدىردىمۇ ، ئۇ ھايات بىلىمىنى بىلىپ بولالمايدۇ ـ دە . ھاياتتىكى ئەڭ ئاددىي ، باشقىلار چۈشىنىپ ، ھېس قىلىپ بولغان قانۇنىيەتنى بىر مەشھۇر شەخس بىلەلمەسلىكى مۇمكىن ، لېكىن ئۆزىنى بېقىپ چوڭ قىلغان خەلقى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نەرسىلەر-نى بىلەلمەسلىك ، بىر ۋىجدان ئىگىسى ئۈچۈن تولىمۇ ئازابلىق بىر ئىش ئىكەن . ئەلا بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋاتىپ ، يۈرىقىلار-نى ئويلىدى ـ دە ، ئۆزىچە قىزىرىپ ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى .

— بىز پىيەنچۈك ، ھاراقكەش بولماي ، نېمە بولساق بولاتتى ئەمىسە ؟ مەن بايلىق ، مەنسەپ تالاشقىنىم يوق . بىر ئوبدان دراما-باش رولغا چىقىۋالسام ، ئۆزۈمنىڭ رول ئېلىشتا ئالاھىدە تالانتلىق ئىكەنلىكىمنى بىر كۆرسىتىۋالسام دەپ ، قىرىق يىلدەك تىرىش-تىم ، ھېچبولمىسا ، يېزا سەھنىسىدە بولسىمۇ بىر رولغا چىقىۋال-سام دېگەن ئارمىنىم بار ئىدى . شۇنىڭغىمۇ ئېرىشەلمىدىم ، ئۇ-كام ، مەن ئىچمەي كىم ئىچىدۇ ، بوتۇلكىدا بىر يۈتۈمۇ قالمىدى-مۇ ؟ ئىسپىرت يوقمۇ ؟ قاراپلا تۇرىسەنغۇ ، ھېچبولمىسا ئەتىر ، ئادىكالۇن بولسىمۇ ئەكەلگىنە ، يەنە بىر يۈتۈم ئىچىۋالغان بولسام ، ساڭا يەنە يېرىم كۈن سۆزلەپ بېرەتتىم . مېنى ئەدەبىيات ـ شېئىر دېگەننى زادىلا بىلمەيدۇ دېمىگىن ، بىلىمەن ، ئۇكام ، ئۆمەر ھەي-يامنىڭ ، ھۇۋەيدانىڭ ، قۇل خوجا ئەخمەتنىڭ ، نەۋائى ، نازىملار-نىڭ شېئىرلىرىدىنمۇ خېلى بىلىمەن ، ئۇكام ، پەرھات ـ شېرىن ئوپېراسىدا بەھرامنىڭ رولىنى قانداق ئالغانمەن دېمەمسەن ؟ سەھ-نىگە شۇنداق چىقىۋىدىم…

تالادىن بىرى قاقاقلاپ كۈلگەن پېتى كىرىپ كەلدى ـ دە ،

بوۋاينىڭ «رولى» بۇزۇلۇپ قالدى .

— ئەلا ئۇكام ، — دېدى نېمىگىدۇر خۇشال بولغان زۇلىيا بېشىنى گىلدىڭلىتىپ كۇلۇپ ، — ماۋۇ گېزىتنى ئوقۇڭ ، ئاجايىپ قىزىق گەپ يېزىلىپتۇ .

زۇلىيانى كۆرۈپ ئەلا ئورنىدىن تۇردى . ئۇ 1973 - يىلى قىشتىن تارتىپ ، يەنى زۇلىيانىڭكىگە كۆچۈپ كەلگەندىن بېرى ، زۇلىيا ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇپ ، ئەسەر يېزىشى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى شارائىت يارىتىپ بەرمەكتە ئىدى . ئۇ ئەلانىڭ قولىيازمىلىرىنى ھەرقانداق قىيىن - قىستاقلار ئاستىدىمۇ تاپشۇرمىغان ، ئۇنىڭ ئۆيىنى نەچچە قېتىم مىنېىڭلار ئاختۇرغان بولسىمۇ ، ئەلانىڭ بىر ۋاراق قەغىزىنى قولغا چۈشۈرەلمىگەن . ئۇ تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئەلا بىلەن تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەندىلا ، ئەلانىڭ كىتاب ۋە قولىيازمىلىرى ، بولۇپمۇ ساۋۇتوف ئەلاغا سوۋغا قىلغان قىممەتلىك تارىخىي قولىيازمىلار بىلەن چەت ئەللەرنىڭ ئەدەبىيات ، تارىخ ، تىل ، ئارخېئولوگىيە ئىلمىگە دائىر مۇھىم كىتابلىرىنىڭ ساق - سالامەت ساقلانغانلىقىنى ئېيتقاندا ، ئەلا ئۇنىڭ قوللىرىنى چەكسىز ھۆرمەت ۋە مۇھەببىتى بىلەن سىقتىندى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تۇردى «قاسقىر ئاۋۇز »نى مىڭ تەسلىكتە قايىل قىلىپ ، زۇلىيا- نىڭكىگە كۆچۈپ كېلىۋالغان . ئۇ بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن ، ئاچ بالا ئانىسىنىڭ كۆكسىگە چاپلاشقاندەك كىتابلىرىغا چاپلاشتى . ئۇ ئۇستەل ئۈستىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، ئىكـ كى يىلنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى ، سىرتتا نېمىلەر بولۇۋاتقـ ـىنى بىلمەيلا قالدى . ئۇ تەتقىق قىلىش ، يېزىشقا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتتىكى ، كىچىك ئاپىسى ئاغرىپ قېلىپ دوختۇرخانىدا ياتسىمۇ ، يوقلاپ بېرىشنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى . ئۇنىڭ پۈـ تۈن ئىشى تاپشۇرما ۋە مەسلىھەتسىزلا زۇلىيا بىلەن پۈتۈپ كەلدى . ئۇ ئۆزىنىڭ كىيىم - كېچەك يۇيۇش ، كىچىك ئاپىسىنىڭ ھالىدىن

خەۋەر ئېلىشتەك ئائىلە ئىشلىرىنىمۇ زۇلىيا ئارقىلىق پۈتتۈرىدۇ . ۋاقىتتىنكۈ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ خۇددى زۇلىيا ئائىلىسىنىڭ خوجايىنىدەك ، بەزى ئىشلىرى كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قالسا ، خاپا بولۇپ ۋارقىراپمۇ قويياتتى ، لېكىن بۇنداق چاغلاردا ، ئۇ يەنە دەرھال خاتا قىلغانلىقىنى سېزەتتى ـ دە ، زۇلىيادىن ئەپۇ سورايتتى . زۇلىيا كۈلۈپ تۇرۇپ :

— ھاجىتى يوق ، ئەپەندى ، ھاجىتى يوق ، بۇ ئىشلارمۇ كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن ، سىزنىڭ خۇسۇسىي ئىشىڭىز ئەمەسقۇ ، سىز كەچكىچە مۇكچىيىپ ئولتۇرغىنىڭىز بىلەن بىر تىيىن تاپالمايسىز . سىز بېكىرىغا ئىشلەيسىز ، بىز سىز ئۈچۈن ئىشلىسەك ، ئەپۇ سورايسىز ، بۇ ئىشىڭىز بولمىدى ، — دەيتتى .

— قانداق گەپ يېزىلىپتۇ ، زۇلىيا ئاكا ؟ — ئەلا ئورنىدىن تۇرۇپ زۇلىيانىڭ ئالدىغا باردى ، — قېنى ، ئولتۇرۇڭ .

— ماۋۇنى ، مانا مۇنۇ خەۋەرنى ئوقۇڭ .

— گېزىتكە : «يەر شارىدىن باشقا بىر پلانېتتا ئادەم بار بولۇشى مۇمكىن» دېگەن پەرەز يېزىلغانىدى .

— راستمىدۇ ، ئۇكام ئەلا ؟ — دېدى زۇلىيا قىزىقىپ ، — مەن گېزىتتىن گۇمانلانمايمەن ، لېكىن ماۋۇ «مۇمكىن» دېگىنى غەلىتىرەك تۇرىدۇ ـدە ، ناۋادا يۇلتۇزلارنىڭ بىرىدە ئادەم بار بولمىغان بولسا ، ئۇ يەرنىڭ دېھقانلىرىغا ئېيتىپ قويۇش كېرەك ، داجەيچە ئېتىزغا تولا كۈچەپ كەتمىسمۇ بولغۇدەك ، نېمىشقا دېگەندە ، تاش تولا كېتىدىكەن ، تاش دېگەنمۇ بايلىققۇ ـ ھە ؟

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى ، قېرى ئارتىس قاشلىرىنى ئويناتىپ تۇرۇپ گەپ قىستۇردى :

— ئۇكام ئەلا ، يۇلتۇزدىكىلەرگە خەت يېزىپ قالسىڭىز ، سوراپ باقسىڭىزا ، دراما ئارتىسى لازىممىكىن ، مەن شۇ يەرگە بېرىپ رولغا چىقمىسام ، ماڭا بۇ يەردە «جۇسەن»نىڭ رولىمۇ

تەگمىدى ، ئارماندا كېتىدىغان ئوخشايمەن .

ئۇلار يەنە راھەتلىنىپ كۈلۈشتى .

— ئۇكام ئەلا ، ئۇلار رۇسچە سۆزلەمدۇ ، خەنزۇچمۇ ، يە بىزچمۇ ؟ — زۇليا ھەييارلىق بىلەن سورىدى .

ئەلا قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلىش ئۈچۈن ، سۇلايمان پەيغەمبەرنى تىرىلدۇرۇش كېرەك بولىدۇ ـ دە ، ئۇلار ئادەمزات بولسىغۇ ، بىز ياشاۋاتقان يەر شارىدىن بىرەر تەرجىمان چىقىپ قالار ، ئەمما ئۇلار تېخى ئادەمگە ئۆزگەرمىگەن بولسۇچۇ ؟ — دېدى .

— شۇنداق بولسا ، — دېدى ئارتىس ئەلانىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، — ئۇلار دراماغا قالتىس قىزىقىدۇ ، مەن ئۇلارغا رېژىسسورلۇققا يارايمەن !

ئۇلار يەنە كۆڭۈللۈك كۈلۈشتى .

— ئۇكام ئەلا ، دۇنيادىكى ھەممە ئادەم بىر خىل تىلدا سۆزلەشسە بولماسمىدى ، ھە ؟ — دەپ سورىدى ئارتىس ، — ئۇ چاغدا ئۇيغۇر تىلى جەزمەن دۇنيا تىلى بولالايتتى ـ دە . نېمىشقا دېگەندە ، بىزنىڭ تىلىمىز سەھنىگە تولىمۇ يارىشىدۇ .

— دۇنيا تىلى دەپمۇ تىل بولامدۇ ، ھوي تاغىل ئۆكۈز ، بىلمەيدىغان گېپىڭ يوق ، ئېتىزدا ئىشلەشتىن باشقا ھەممىنى بىلىسەن ـ دە !

— شۇنىڭ ئۈچۈن ، كۇندە مېھمان بولۇپ يۈرۈيمەن ، شۇجى ! تېخى دۇنيا تىلى دەپمۇ تىل بولامدۇ دەپ سورايسىنا ؟ مېنىڭ چوڭ كۈيئوغلۇمنىڭ ئىنىسى بىلىدىكەن ، يېزىقى رۇسچىغا ئوخشاپراق كېتىدىكەن ، ئىنگلىز تىلىمۇ دېسەم ، ئۇ ھارىمى ئارانلا بېشىنى لىڭشىتتى .

— شۇنداقمۇ ، ئەلا ئۇكام ، دۇنيا تىلى دېگەن تىل بارمۇ ؟ دۇنيا خەرىتىسى ، دۇنيا ۋەزىيىتى دېگەنىنىغۇ ئاڭلىغان ، ئەمما

لېكىن...

— دۇنيا تىلى بار ، — دېدى ئەلا كۇلۇپ قويۇپ ، — بۇ تىلنى پولشالىق تىل ئالىمى دوكتور زامېنخوف 1887 - يىلى ئوتتۇرىغا قويغان . بۇ تىل دۇنيا تىلى دەپ ئېتىراپ قىلىندى ، لېكىن تېخى دۇنيادا كەڭ قوللىنىلمىدى .

— ئېنگلىز تىلىمۇ ؟ — دەپ سوردى قېرى ئارتىس دەرھاللا .

— ياق ، — دېدى ئەلا كۇلۇپ .

— ئېنگېلسنىڭ بولمىسا ، ماركسنىڭ تىلىمۇ يا ؟ — دېدى زۇلىيا ھەييارلىق بىلەن .

— مانا نادانلىق ، مانا بىر يېزا شۇجىسىنىڭ سەۋىيىسى ! — قېرى ئارتىس قاقاقلاپ كۇلدى ، — بىر مىللەت بىلەن بىر ئادەمنىڭ ، ھە ، راسلا ، بىر داھىينىڭ پەرقىنى بىلمەيسەن . قانداقمۇ پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلىيەلەيسەن ، ئۇكام زۇلىيا ، ھە ؟

— ئۇلارغا دۇنيا تىلى ، دراما دېگەنلىرىڭنى سۆزلىمىگەندىكىن ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى موللىسى يەنە مەن دېگىنە .

ئەلا بېشىنى لىڭشىتتى . ئۇ خىيالچانلىق بىلەن :

— شۇنداق ، بىز تولىمۇ ئارقىدا ، دۆلىتىمىزدە يەنە تېخى ئۇچ يۈز نەچچە مىليون ساۋاتسىز خەلق بار . دۇنيادا ساۋاتسىزلارنىڭ سانى ئەڭ كۆپ دۆلەت ، بىزنىڭ دۆلىتىمىز ، لېكىن بىز پەن - مەدەنىيەت ئىشلىرىنى تاشلاپ قويۇپ ھەدەپ ئىنقىلاب قىلىۋاتىمىز . بەزى دۆلەتلەردە تازىلىق ئىشچىلىرى ، دېھقانلارمۇ تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ، لېكىن بىزدە پۈتۈن بىر ناھىيىگە رەھبەرلىك قىلىدىغانلارنىڭ ئىچىدە ، ئىسمىنى ئارانلا يازالايدىغانلار خېلى كۆپ .

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى . زۇلىيا خېلى جىملىقتىن كېيىن :

— مېنىڭمۇ تولا ئىچىم پۇشىدۇ . گېزىتتىمۇ ، مەجلىستىمۇ ،

رادىئودىمۇ بىر خىللا گەپ . قۇرۇق گەپتىن زاغرىدىن تويغاندەك تويدۇم ـ دە ، — دېدى ئۇھ تارتىپ .

— ھارىقىڭ بارمۇ ، زۇلىيا ؟ — دېدى قېرى ئارتىس ئارانلا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، — ئىچكۈزگىنە ، بىر يۈتۈم ئىچسەملا بولاتتى .

— ئاسمانغا چىقىپ ئەرشنى ، يەرگە چۈشۈپ كەشنى كۆرەتتىم دېگىنە !

— توغرا ئېيتىسەن ، زۇلىيا ، دۇنيانىڭ قىزىقى شۇنىڭدا . ئۇلار باغقا چىقىپ سارما ئالما تېگىدىكى چىمەنلىككە سېلىنغان كىگىز ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ ، ئالمىدىن رومكا ياساپ ، ئالمىنى زاكۇسكا قىلىپ ھاراق ئىچىشتى . قېرى ئارتىس بىرىنچى رومكىنى ئىچتى ـ دە ، تەرىنى تۈرۈپ «رومكا»نى يەۋەتتى ، شۇنىڭ بىلەن كىمنىدۇر ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىدى ـ دە ، ئۇيقۇغا كەتتى . بىر تال دۇگىلەك ئالا كۆلەڭگە ئۇنىڭ قورۇق باسقان يۈزىدە غىلىلداپ تۇراتتى . ئەلا ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدى ۋە قولىدىكى ئالمىدىن ياسالغان رومكىسىنى ئايلاندۇرۇپ تۇرۇپ :

— كۆردىڭىزمۇ ، ئۇنىڭ ئۇخلىشىمۇ بىر سەنئەت . رافائىلدەك بىر ئۇلۇغ رەسسام بولسىدى ، ئۇنىڭ مۇنۇ قورۇق باسقان يۈزىدىكى ئارمان ـ ھەۋەس بەلگىلىرىنى ئەينەن سىزغان بولاتتى . بۇ ئادەمنىڭ جىسمى ئۆلگەن ، لېكىن ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرى كۆكلىمەكتە . ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىغانلار ، ئۇنىڭ جىسمىنى كۆرۈپ يىرگىنىدۇ ، لېكىن ھاياتقا مۇھەببەت كۆزى بىلەن قارايدىغانلار ـ چۇ ؟ ئۇنداقلار بۇ خىل ئادەملەرنىڭ كۆز يېشىدىكى ئارزۇ ـ ھەۋەس ئۇچقۇنلىرىنى كۆرەلەيدۇ . كىم بىلىدۇ ، مەنمۇ خۇددى مۇشۇ بۇ ۋايەك ئۆمۈر بويى ئارمان ـ ھەۋەس بىلەن ئۆتۈپ كېتىمەنمۇ ؟ بۇنداقلار ئازمۇ ؟ ساۋۇتوف ، نادىروف ، ئۆمەر ئەپەندى ، يەنە مەن بىلمەيدىغان نۇرغۇنلىغان ئادەملەر ئۇلۇغ ئىشلارنى ئارزۇ قىلدى ، لېكىن ئارزۇ بېغىدا بىر تال گىياھنىڭ ئۇنگىنىنى كۆرەلمەي

دۇنيادىن ئۆتتى .

ئۇلار قىزغىن سۆھبەت بىلەن ئىچىشۋاتقاندا ، سىرتتىن ما-شىنا سىگنالى ئاڭلاندى .

— ھاشىر ! — دېدى ئەلا خۇشال بولۇپ ، — ئەمدى ئىچىش-مىغان بولدۇق .

ئەلا دوستىنى ھەرقاچانقىدەك ئاددىي ، قارىماققا سوغۇق ، كۆ-لۈپ قويۇپ قارشى ئالدى . رازىيە بىلەن بولسا ، ھەتتا قولىمۇ ئېلىشمىدى . ئۇ ھاشىرنىڭ ئورۇق ، قورۇقلىرى كۆپەيگەن ، قارا-غان يۈزىگە قاراپ قويۇپ ، بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلدى :

— ساڭا تۇرمە ياخشىكەن ، ھاشىر ، تۇرمىدىن يېڭى چىققاندا خېلى ئاق سۈزۈك ، سېمىز كۆرۈنۈۋىدىڭ ، ناھىيىگە شۇجى بولۇش بىلەنلا جۇدەپ ، قارىداپ كېتىپسەن .

— نېمىلا بولسامۇ ، سېنىڭدەك ئاۋاق ئەمەسمەن ، زۇلىيا ئاكام ئۈچ ۋاخ تاماق بىلەن بىرلا كۈن باقمىسا ، سەن قوتۇر ، كۆتۈرەم بولۇپ قالىسەن .

— كۆرۈشمەيلا تىلالاشقىلى تۇرغىنىڭلار نېمىسى ؟ — دېدى رازىيە چاقچاق قىلىپ ، — ئامان - ئېسەنلىك سورىشۇراق تىللاشساڭلارمۇ ئۇلگۈرەرسىلەر .

— سەھرا يوسۇنى شۇنداق ، ئۇكام رازىيەم ، بىزنىڭ كونا-لار ئاغىنىلىرى بىلەن بىردەم ئۇرۇشۇپ ، تىللىشۇپتىپ ، تېخى گۈپۈر - گۈپۈر قىلىشىپ چېلىشۇپتىپ ئاندىن تىنچلىق سورىشە-مىغان ، بۇلار تېخى نۇرغۇن سىپايىكەن ، دەڭە ، قېنى ، ئۆيگە - سارايغىلا ، ھاي ئاپىسى ، بۇ ياقتا چىق ، قارىغىنا ، سارىيىڭغا بىر جۇپ قارلىغاچ كەلدى ، ھا... ھا... ھا !

ئۇلار كۈلكە - چاقچاق بىلەن پېشايۋانغا چىققاندا ، زۇلىيانىڭ ئايالى بىلەن ئەلانىڭ كىچىك ئاپىسى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى . چاچلىرى ئوخشاشلا ئاقارغان ، لېكىن بىر - بىرىدىن ئون نەچچە

ياشتىن پەرق قىلىشىدىغان ئۇچ ئايال قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ ، سەل ئېگىلىپ تۇرۇشۇپ ، ئۇزاق ۋە قىزغىنلىق بىلەن تىنچلىق سوراشتى . ئەلا ئۇلارغا چاقچاق قىلدى :

— سىلەر سوراشمىغان باغنىڭ شورىسى بىلەن سامان كۆشىگىلا قالدىغۇ ، — ئاندىن ئۇ كىچىك ئاپىسىغا بۇرۇلۇپ :

— ياھ ، كىچىك ئاپا ، رازىيەنىڭ دادىسىنىغۇ مەن دەپ بەرگەن ، بۇلارنىڭ ئىككى ئوغلىنىڭ ئىسىملىرىنى نەلەردىن بىلىۋالغانسەن ؟ — دېدى .

— ۋاي بالام ، كېچە - كۈندۈز خىيالىم سىلەردە تۇرسا ، بىلىۋالمايزە ، دىلئارا ئاخشام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ ، ئەلىجاننىمۇ چۈشۈمدە كۆرۈپتىمەن ، سۈرىتىگە كۈتمۈكۈت ئوخشايدىكەن ، ۋاي بىچارە بالىلىرىم ، نەلەردە يۈرىدىغاندۇ...

موماي بېشىدىكى سېنىكىغا سېلىنغان داكا ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتتى ۋە رازىيەنىڭ قولىنى تۇتۇپ :

— نادىرجان چوڭ بولۇپ قالغاندۇ ؟ — دەپ قايتا سورىدى .

نادىر رازىيەنىڭ 1973 - يىلى يازدا تۇغقان ئوغلى . ئۇ ھازىر شەھەردە ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ يېنىدا ئاكىسى بىلەن بىللە بېقىلماقتا . رازىيە كىچىك ئوغلىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ دەرھال چىرايىنى ئۆزگەرتتى ، چۈنكى ھاشىر رازىيەنى بالىلىرىدىن ئايرىپ كەينىگە سېلىپ ، ناھىيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىنى كۆرسىتىپ يۈرگىلى بۇگۈن يىگىرمە كۈندىن ئاشتى . ياش ئانا ئوغۇللىرىنى بىر مىنۇتمۇ ئويلىماي تۇرالمايدۇ - دە .

— نادىر ئىككى ياشتىن ئاشتى .

— بىزنىڭ دىلئارامۇ بۇ يىل سەككىزىنچى سىنىپقا چىققان ئوخشايدۇ . ئەلىجانچۇ ، ئەلا ، بالا قانچىنچىگە كۆچتى ؟

— توققۇزىنچىگە ، — دېدى ئەلا كۆڭۈلسىزلا .

— ئۆيگە ، قېنى قالغان گەپنى ئۆيدە قىلايلى ، — زۇلىيا

غۇلىچىنى كېرىپ مېھمانخانا ئۆينىڭ قىزىل تاۋار پەردىلىك ئىشىكىنى كۆرسىتىپ ، مېھمانلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى .

ئۇلار ئۆيگە كىرىپ دۇئا قىلىشقاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ قايتىدىن تىنچلىق - ئامانلىق سوراشتى .

زۇلىيا پەگاھتا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ، ھاشىر بىلەن رازىيەگە سىنچىلاپ قارىدى . زۇلىيا رازىيە توغرىسىدىكى ھەممە ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان ، لېكىن رازىيەنى بۇگۈن كۆرۈپ تۇرۇپتۇ . يوغان قارا كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان ، كۇلگەندە ئۇنچىدەك چىشلىرى يالتىراپدىغان ، ئونتۇز نەچچە ياشقا كىرگەن ، ئېغىر كۆڭۈل ئاغرىقى ، تۇرمە ئازابى تارتىپ چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن بولسىمۇ ، خۇشخۇي چىرايىدىن ياشلىق گۈزەللىكى تېخى يوقالمىغان ياش ئايال ، زۇلىيانىڭ كۆڭلىدە بىرىنچى قېتىمدىلا ھۆرمەت ۋە قىزىقىش تۇيغۇسى قوزغىدى . ئۇ تۇنجى قېتىم كىنو كۆرگەن ساددا دېھقانەك رازىيەنىڭ ھەربىر سۆزى ، ھەربىر ھەرىكىتىگە ھەيرانلىق ۋە زوقلىنىش بىلەن زەن قويماقتا ئىدى . ئۇ كۆڭلىدە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان شۇجى ھاشىرنىڭ بەختىدىن رازى بولدى . «بۇنداق ئايالنى ئۆيلەنمەستىن بىر ئۆمۈر كۈتسەڭمۇ ئەرزىيدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ موخوركا خالىتىسىنى يېشۋېتىپ . ئۇ ھاشىرغا قاراپ كۈلدى .

— ئەمما لېكىن ، ھاشىر ئۇكام ، — دېدى ئۇ رازىيەنى كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ ، — سىڭلىمىزنىڭ خوتەندىن تەزىم قىلىپ كەلگۈچىلىكى بارکەن . ئامەت - پېشانىڭىز ، ئۇكام . ئەمدى بىزنىڭ ئەلا ئەپەندى گۈلىنى گۈلىگە كەلتۈرۈۋالسىلا بولاتتىغۇ ، ھەي…

— گۈزەلئاينىڭ تولا كۈتۈپ ھالى قالمىدى ، — دېدى رازىيە ئەلاغا قاراپ قويۇپ ، — نېمانچە گەدەنكەشلىك قىلىسىز ؟ ئەلى بىلەن دىلئارانىڭ خەتلىرىمۇ سىزگە تەسىر قىلماپتۇ - دە ، ئەجەب

تاش يۈرەككەنسىز جۇمۇك ، ئەلا !

— راست ئېيتىسىز ، قىزىم ، بۇ بالامنىڭ بويىنى قاتتىق ، بالىلارنىڭ يۈز - خاتىرسى ئۇچۇن بولسىمۇ كېلىنگە ئېگىل ، قارىغىنا ، ھاشىر بالام بىر چىرايلىق كېلىننى ئەكەپتۇ . مەنمۇ كېلىنىمنىڭ قولىدىن بىر چىنە غىزا يېسەم دەپ ئارمان قىلىمەن ، يە مېنىمۇ ئويلاپ قويمۇدۇڭ ، بالام .

مومايىنىڭ يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى . ئەلا كىچىك ئاپىسىغا قاراپ سۇغۇق كۈلدى - دە ، چاقچاق قىلدى :

— سېنىمۇ دىلئارا بىلەن ئەلىنىڭ يېنىغا ئەكىرىپ قويايمۇ يا ؟

چايدىن كېيىن زۇلىيا مال سويغىلى ، مومايلار قازان بېشىدىن خەۋەر ئالغىلى چىقىپ كەتتى . جىمجىتلىق ئىچىدە بىر - بىرى بىلەن يوشۇرۇن مۇنازىرە ئېلىپ بارغان دوستلار ، شۇ چاغدىلا بىر - بىرىگە باش كۆتۈرۈپ قاراشتى .

— مومايغا بىكاردىن - بىكار قوپاللىق قىلدىڭىز ، ئەلا ، — دېدى رازىيە بىرىنچى بولۇپ «مۇنازىرە»نى ئاشكارىلاپ .

— مومای ئادەمنى تەڭلىكتە قويدى - دە .

— سېنىڭ بەختسىزلىكىڭ ، بىزدەك بەختلىكلەرنى كۆرگەندىن كېيىن تېخىمۇ ئاشكارىلاندى . سەن چىدىغان بىلەن بۇ ئەلەمگە مومای چىدىمايدۇ - دە .

ھاشىر ئەلاغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى .

— سەن غالىب ، ھەرنېمە دېيىشكە ھەقلىق ، لېكىن مەن غالىب چاغلىرىمدا ، سېنىڭ بەختسىزلىكىڭ ئۈستىدىن كۈلمىگەن ، — ئەلا سوغۇق كۈلۈپ ئاغىنىسىگە ، ئاندىن كېيىن رازىيەگە قاراپ قويدى .

— خاتالاشتىڭ ، ئاداش ، — دېدى ھاشىر كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىز ئۇ چاغلاردا بەخت ئۇچۇن كۈرەش قىلىۋاتاتتۇق .

ساڭا ئوخشاش ئۇمىدسىز ئەمەستۇق . مېنىڭ بەختسىز چاغلىرىم بولغان ئەمەس .

— بۇ سېنىڭ ئاكىيۇ روھى بىلەن ياشىغانلىقىڭ ، سەن تۇرمىدە ياتقاندىمۇ ، ناھەق ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغاندىمۇ ، ئۆزۈڭنى «بەختلىك» ھېس قىلغانغۇ دەيمەن ؟

ئەلا ھاشىرنىڭ كۆزىگە قارىدى . ھاشىر ئەلانىڭ تەنىسىنى ئاڭلاپ ئۆڭدى ، تۆمۈردەك قارايدى :

— تۆھپەڭنى تولىمۇ مىننەت قىلدىڭا ، ئاۋاق ، سەن قۇتقۇزغان بولساڭ ، مەن ئۆلۈپ كېتەتتىم . سەندىن تولىمۇ مىننەتدار-مەن ، لېكىن چاكىنىلىقىڭدىن كانايغىچە تويدۇم . گەپنىڭ ماۋزۇسىنى نەگە بۇراۋاتسەن ؟

— بۇرىغىنىم يوق ، ماۋزۇ يەنىلا بىر .

— مەن ئائىلە ـ مۇھەببەت توغرىسىدا سۆزلەۋاتىمەنغۇ .

— ئوخشاش ، ھەممىسى كىشىلىك تۇرمۇش . تۇرمە ، ھايات ـ مامات بىلەن ئائىلە ـ مۇھەببەتنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئورتاقلىق يوقمىكەن ؟ بىزنى خاراب قىلغان ، ئۆلۈمگە ئەكەلگەن ، شۇ ئائىلە ـ مۇھەببەت بولماي نېمىكەن ؟ مەن ئۆز ۋاقتىدا گۈزەلئايغا بولغان مۇئامىلەمدە ھېسسىياتنى ئەمەس ، مېنى باشقۇرغۇچى تاشقى كۈچلەرنى ئاساس قىلغان بولسام ، بەلكىم ھاياتىمدا ساڭا ئوخشاش بەختسىزلىك كۆرمىگەن بولاتتىم .

— سىز گۈزەلئايغا بولغان ھېسسىياتىڭىزنى يوشۇرۇپ قالالايتتىڭىزمۇ ؟ ياق ، مېنىڭچە سىز ئۇنداق قىلالمايتتىڭىز .

— سىز ھاشىرنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلماڭ ، رازىيە ، ھاشىر راستىنلا يوشۇرۇپ قالالمىدى . سىزمۇ يوشۇرالمىدىڭىز . سىز يولدىشىڭىز بار چاغدىمۇ ھېسسىياتىڭىزنى يوشۇرمىدىڭىز ، ھاشىر ھەتتا باشقا بىرسىنىڭ ئايالىنى «مېنىڭ» دېيەلمىدى ، لېكىن جەمئىيەت ساپلا سىلەرگە ئوخشاشلاردىن تۈزۈلگەن ئەمەس . شۇنداق

ئادەملەر بار ، ئۇلار ھەممىگە ئىجتىمائىي قوللىنغۇچىلىرىنىڭ ئۆزىدىگە بولغان پوزىتسىيىسىنى ئۆلچەم قىلىدۇ . ئۇلار ئۇچۇن مۇھەببەتمۇ ، ھېسسىياتمۇ پۇلغا ئوخشاش بىر نەرسە ، خالىسا خەجلەيدۇ ، خالىسا ئالداپ ، ئوغرىلاپ ئالالايدۇ ، ئۆز ئارامى ئۇچۇن ، كۆڭلى تارتمىغان بىرى بىلەن بىر ئۆمۇر بىر ياستۇقتا ياتالايدۇ ؛ ئۆز پايدىسى ئۇچۇن ، چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرىدىغان سۆيگىنىنى ئۆز دۇشمىنىگە تەقدىم قىلىۋېرىدۇ . يادىڭلاردا بار بولسا كېرەك ، رەقىپ ماڭا بىر چاغدا سىڭلىسىنى تونۇشتۇرماقچى بولغان . شۇ چاغدا ئۇ مېنى تولىمۇ يامان كۆرەتتى .

ئۇلار يەنە جىمىپ قېلىشتى . بىرھازادىن كېيىن ئەلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، يالغۇز يەردە ناله قىلغاندەك ئۆزىچىلا غوتۇلدىدى :

— نېمىشقا مېنى يالغۇز ياشىغىلى قويمايدىغانسىلەر ؟ ئۆزۈڭ-لەرنىڭ ئائىلە بەختىنى كوزا ـ كوزاڭ قىلماقچىمۇ ؟ بۇ تولىمۇ چاكىنىلىق . مەن سىلەرگە ئۇنىڭسىزمۇ قايىل ، زوقۇم كېلىدۇ ، ھەسەتخورلۇقمۇ قىلمەن . لېكىن ، نېمىلا بولسۇن ، سىلەر مېنىڭ ئۇستۇمدىن كۇلمەسلىكىڭلار كېرەك ئىدى . بالزاك : «مەسخىرە كۇلكە ، ئەڭ رەھىمسىز زەربە» دەپ بىكار ئېيتمىغان . بىچارە يازغۇچى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان پولشا بارىنەسىنىڭ مۇھەببەتسىز-لا بىر قېرى كىنەزگە ئايال بولۇپ كەتكىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ، ئۇنى ئاقسۆڭەكلەر قانچىلىك مەسخىرە قىلغان ـ ھە ؟ بايرون بىلەن پۇشكىنمۇ ئۆز ئاياللىرى ئۇچۇن قاتتىق مەسخىرە قىلىنغان ، بايرۇن ۋەتىنىدىن چىقىپ كېتىشكە ، پۇشكىن ئۆلۇپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان . مانا بۇلار ، مەسخىرىنىڭ كۇچى . سىلەر بۇگۇن بەلكى مېنى خۇشال قىلغىلى كەلگەنسىلەر ، لېكىن مېنىڭ كىچىك ئاپامغا ئوخشاش پىكىر قىلغىنىڭلار ، مېنى مەسخىرە قىلـ-غىنىڭلار ئەمەسمۇ ؟ مەن گۇزەلئاينى قارىلاشقا ھەقلىق ئەمەسمەن .

لېكىن ، ئۇنىڭ مەن بىلەن ياراشماقچى بولغانلىقى ، تاشقى كۆچىلەر-
نىڭ — دوستلار ، بالىلار ۋە ئېچ پۇشۇقىنىڭ تۇرتكىسىدىن بول-
غان . ئۇ ھەرگىزمۇ مۇھەببەتنىڭ مەجبۇرلىشى ئەمەس .

— يالغان ! — دېدى رازىيە تاقەتسىزلىنىپ ، — بۇ سىزنىڭ ئۇنى چۈشەنمىگەنلىكىڭىزدىن بولغان گەپ . ئىنسانغا يۇقىرى تەلەپ قويۇش تامامەن توغرا ، لېكىن گۇمانخورلۇقمۇ زىيانلىق . سىز گۇمانلىرىڭىزنى ھەقىقەت دەپ تۇرۇۋالمىدىكەنسىز ، گۇزەلئاي سىز-
نىڭ ئۆلۈم خەۋىرىڭىزنى ئاڭلاپ قانچىلىك ئازابلاندى ، بىلەمسىز ؟
ئاتا - ئانىسى ئۇنىڭغا بىر كىشىلىك چەت ئەل پاسپورتى قالدۇر-
غان ، ئۇ تامامەن ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىغا كېتەلەيتتى ، نېمىشقا ئۇزۇل - كېسىل كەتمەيدىغان بولۇپ قالدى ؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەمسىز ؟ سىز ئايالالارنى بىلمەيسىز ، بىلسىڭىزمۇ ، كىتابلاردىكى ئايالالارنىلا بىلىسىز ، ماۋۇ ئىلى ۋادىسىدا چوڭ بولغان ئاق كۆ-
ڭۈل ، پاكىز ئايالالارنى تېخى چۈشەنمەيسىز .

— دېگەنلىرىڭىز توغرا بولۇشى مۇمكىن ، لېكىن مەن ھەممە نەرسە توغرىسىدا مۇستەقىل خۇلاسە چىقىرىشقا ئادەتلىنىپ قاپتە-
مەن ، بۇ كېسەلنىڭ دەردىنى بىر ئۆمۈر تارتىدىغان ئوخشايمەن ، ھەرقانداق بىرسىنىڭ گېپىنى دەرھال «شۇنداق» دەپ تەستىقلە-
يالمايمەن . ئۇنىڭ دېگىنى ، مېنىڭ پىكرىمنىڭ ئەينى ئۆزى بولۇپ قالسا يەنە زېرىكىمەن . ئۆز ئاۋازىمدەك ئاڭلىنىدىغان گەپنىڭ نېمە مەززىسى بولسۇن . مەن ئويلىمىغان ، مېنى مۇنازىرىگە باشلايدىغان گەپلەرنى ئاڭلىغاندىلا ، مەن سۆھبەتدىشىمدىن لەززەت ئالالايمەن ، رازىيە .

— دېمەكچى ، مېنىڭ دېگەنلىرىم كونا گەپلەركەن - دە ؟

— ھەرھالدا بىرىنچى قېتىم ئاڭلىغان گەپلەر ئەمەس .

— ئۇنداق بولسا ، سىزنىڭ گۇزەلئاي توغرىسىدىكى «مۇستە-
قىل» پىكرىڭىزنى يەنە قانچە ۋاقىت كۈتىمىز ، ئەلا ؟

— مەن پىكىر بايان قىلغۇچە كۈتسىلەر ـ دە .
— مەن چۈشەندىم ، ئەلىنىڭ تويىدىن كېيىن دېمەكچى ، بۇ ئاۋاق .
— شۇنداقمۇ ، ئەلا ؟
— پاھ ، قىزىل قوغدىغۇچىلاردەك سوراققا تارتقىلى تۇردۇڭ-لارغۇ ئادەمنى .
— ئەلى ئۆيلەنگەندە ، سىلەر بوۋاي ـ مومايغا ئايلىنىسىلەر . ئۇ چاغدا مۇھەببەت ـ ھېسسىيات چەكلىمىسى بولمايدۇ . ئىككىڭلار بىر ئۆيدە ياشاۋېرىسىلەر . نەۋرەڭلار سىلەرنى مەھكەم باغلاپ تۇرد-ىدىغان ئارغامچا بولىدۇ . شۇنداقمۇ ، ئەلا ؟
— بوۋاي ـ مومايلارنى مۇھەببەت ـ ھېسسىيات بىلەن ھېساب-لاشمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدىكەن ؟ رازىيە ، سىلەرمۇ كۈزدە ئېچىل-غان گۈل جۈمۇڭ ، بىز ئاسىيالىقلار ئۈچۈن قىرىق ياشلىق يىگىت بىلەن ئوتتۇز نەچچە ياشلىق قىزنىڭ مۇھەببىتى كۈلكىلىك بىر ئىش ، لېكىن ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى ، بۇ توغرىدىكى ھەرقانداق كۈل-كىنى رەت قىلىدۇ . ئەگەر ، مۇۋاپىق كۆرسەڭلار ، ھازىر باغقا كۆچەيلى . ئۇ يەردە سورۇن راسلاندى ، كەچ كۈزدە ئېچىلغان ئەتىرگۈللەرنىڭ ھىدىدىن ھۇزۇر ئالايلى . مەن ساھىبخانا سۈپىتىم بىلەن ، بەختلىك مېھمانلارنى قارشى ئېلىش پائالىيىتى باشلاندى ، دەپ جاكارلايمەن . قېنى ، ھاشىر تۆگە ، مە ، مۇنۇ پىيالىنى تۇت ، باشلىنىش مۇراسىمىنى يېرىم پىيالىدىن ھاراق ئىچىش بىلەن باشلايمىز !

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . ئۇلارنىڭ سىرتىدىن قارىغان ئادەم : «بۇلار تولىمۇ ئىناق دوستلاردىن ئىكەن» دەپ ئويلايدۇ . ئەلۋەتتە ، ئۇلار راستىنلا ئىناق دوستلاردىن ، لېكىن بۇ «ئىناق-لىق» ئىچىگە تېپىشىش ـ تالىشىش يوشۇرۇنغان . ھايات مانا شۇنىڭ بىلەن لەززەتلىك ، ھاياتتا يېقىنلار ئارىسىدا كۈرەش بولمـ-

غان بولسا ، تۇرمۇش تولىمۇ زېرىكىشلىك بولغان بولاردى . چۈنكى ، ئۇ چاغدا ئىنسان ھەربىر كۈرەشتىن كېيىنكى يېقىنلىق لەززىتىدىن تامامەن مەھرۇم ھالدا كۈن ئۆتكۈزگەن بولاتتى .

خەير ، ئۇلارنىڭ باغ ئولتۇرۇشى كۆڭۈللۈك بولسۇن ، بىزمۇ ھاياتنى سۆيىمىز ئەمەسمۇ ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ ناخشا ئېيتايلى .

سالقىن ، تازا كۈز ھاۋاسى ، توزغاق ئۇچۇپ يۈرگەن سۈزۈك ئاسمان ، خازانلار تىنغان سۈزۈك سۇلۇق ئېرىقلار . ياپراقلىرى بىلەن ئالدىرىماي خوشلىشىۋاتقان دەل ـ دەرەخلەر بىلەن گۈللەر... كىشىگە راھەت ، ئىلھام ، ھېسسىيات بېغىشلايدۇ . ئۇلۇغ شائىر پۈشكىننىڭ : «كۈز پەسلى ـ ئىلھام پەسلى» دېگىنى بىكار ئەمەس ـ دە . كۈز پەسلى گەرچە قىشنىڭ بوسۇغىسى ھېسابلانسىمۇ ، ئۇ كىشىدە ۋەھىمە ، غەم ـ غۇسسە پەيدا قىلمايدۇ . چۈنكى ، بۇ پەسلدە ھەممىلا نېمە بىر ـ بىرىدىن ۋە ئۆزىدىن رازى . ئۇلار بىر ـ بىرىنى ۋە ئۆزىنى ئوبدان رازى قىلالايدۇ ، تەبىئەت تويۇنغان ، ئۇخلاش ئالدىدىكى بوۋاقتەك ياۋاشلىغان ، ئادەملەر قانائەتلىك ، ئۇلار شېخىدىن ئۆزى چۈشكەن مېۋىگە ئوخشايدۇ ، تەمى ـ شىرنىسى ئۆزى بىلەن...

— مەستلىكىم كېلىدۇ ، زوقۇم كېلىدۇ ، — دېدى زۇلىيا مېۋە ـ چېۋە ، پىشىق گۆش ، كاۋاپلار بىلەن تولغان داستىخانىنىڭ پەگاھىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇۋېتىپ ، — سىلەرنىڭ دوستلۇقۇڭلار ماۋۇ سارما ئالمىدەك تەملىك . مېنىڭ يېقىن دوستلىرىمۇ يوق ، ئەڭ يېقىن ئادەملىرىم مانا سىلەر . سىلەر بىلەن 1957 ـ يىلى ئۇرۇمچىنىڭ يولىدا تونۇشقاندىلا سىلەرگە مېھرىم چۈشۈۋىدى ، مانا ئەمدى سىلەرسىز ياشىيالمايدىغان بولۇپ قالدىم . رايىڭلارغا بېقىپ مەھەللىدىن ھېچكىمنى چاقىرمىدىم ، ئەمما لېكىن ئۆيۈمدە ئاز تۇردى دېگەندىمۇ ئۇچ كۈن تۇرىسىلەر . ھاشىر ئۇكام ، سىز بارمىسىڭىزمۇ دېھقان خەق ئاشلىقنى يىغىپ ، كۈزگى بۇغدىيىنى تېرىـ

ۋېرىدۇ . بۇ تېرىقچىلىق دېگىنىڭىز قۇيرۇقى يوق بىر ئىش ، ئۇزۇلمەي كېتىۋېرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن دەيمەنغۇ ، مەن ھەم ئالدىراش ، ھەم بىكار . قېنى ئەمىسە ، بىر زوقلىناي ، ئويۇن ـ كۈلكىنى باشلايلى .

— نېمىدىن باشلايمىز ؟ — دېدى ھاشىر سېرىق شەپكىسىنى يېنىغا قويۇپ ، بىلەكلىرىنى تۈرۈپ ، — ئېيتە ، ئاۋاق ، نېمىدىن باشلايمىز ؟

— سەن دە .

— مەن دېسەم ، چېلىشتىن باشلايلى .

— تۆگىنى يۈكۈندۈرمەك ئاسان .

ئۇلار كۈلۈشتى .

— بوتۇلكىدىن دە ! — دېدى ئۇيقۇدىن يېڭىلا ئويغانغان «تاغىل ئۆكۈز» دەلدەڭلەپ تۇرۇپ ، — ئويۇننىڭ ئاكىسى شۇ .

— ئۇنىڭدىن باشلىساق ، ئاخىرلاشتۇرغان بولارمىزمىكىن ئاكا ، — دېدى زۇلىيا ئۇنىڭ يېرىم يۈمۈق كۆزلىرىنى شەرەت قىلىپ ، — ساڭا بۇ بوتۇلكا دېگەن ئۇيقۇ دورىسىكەن .

— ساڭىچۇ زۇلىيا ، ساڭا نېمە دورىسى ئەمىسە ؟ كۆڭلۈڭگە كەلسىمۇ دەۋېرەي ، بۇ بوتۇلكا ساڭا ئەقىل دورىسىكەن . ئىچكەنسىرى مەردانىلىشىپ ، پۇتۇن دادۇينىڭ بايلىقىنى بىزدەك يالاڭ تۆشۈلەرگە بۆلۈپ بېرىۋېتىدىكەنسەن .

ئۇلار كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن ئىچىشنى باشلىدى . ھاراق ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى سۆنئىي ھۆرمەت ، يالغان ئىلتىپاتلارنى بىردەمدىلا تۆگەتتى ـ دە ، ئۇلار بىر ـ بىرىنى «سەن» لىشىپ ، ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشقىلى تۇردى . رازىيە ئاياللارنىڭ ئارىسىدا بولغاچقا ، بۇ يېرىدا تۇغۇلۇپ ، پۇتالمىغان قاريياغاچتەك ئەركىن ئۆسۈشكەن ئادەملەر پەردىشەپ ، ھېيىقىشلارنى تېزلا ئۇنتۇپ ، كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ۋاستە — ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىدا

سىدىكى ئىشلاردىن بولۇشىغىچە چاقچاق قىلىشقا باشلىدى .

يېزا ئادىتى شۇنداق ، ھېچكىم بىرلىرىگە باغاق ياكى خەۋەر تارقاتمايدۇ . كوچىدىكى باغلاقلىق ئات ياكى ماشىنا ئۆزى باغاق . پۇتۇن مەھەللە بىردەمدىلا كىمنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلگەنلىكىنى بىلىپ بولىدۇ ـ دە ، شۇ ئۆيگە ئوينىغىلى تەكلىپسىزلا كىلىۋېرىدۇ . زۇلىيانىڭ ئۆيى قاراڭغۇ چۈشمەي تۇرۇپلا «سالام بەرگۈچى» لەر بىلەن تولدى . تەمبۇر بىلەن دۇتارمۇ پەيدا بولدى . باغقا پەنەرلەر يېقىلدى ، يەنە مال سويۇلدى . ئىچىملىك يەشكى بىلەن كەلتۈرۈلدى . زۇلىيانىڭ راستتىنلا مەردلىكى تۇتتى . ئۇ پۇتۇن تاپقان ـ تۇككىنىنى يېگۈزۈپ تۇگىتىۋېتىشنىڭ راھىتىنى كۆرـ مەكچى بولغاندەك ئۇنىڭغا ـ بۇنىڭغا ئىش بۇيرۇپ : «كۆتۈرۈڭەت ! چاڭ چىقىرىڭەت ، ئەمما لېكىن···» دېگەن سۆزنى تەكرارلاپ ئالدىـ دا يۈرمەكتە ئىدى .

ھاشىر بىلەن ئەلا ھەممىنى ئۇنتۇغان ، دۇتار بىلەن تەمبۇرـ نىڭ مۇڭىغا بېرىلىپ ، «مەرغۇل» تىڭشاش ، يۇقىرى ئاۋازلىق غۇلجا ناخشىلىرىغا بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراش ، ئۇلارنى چەكسىز خۇشال قىلغانىدى .

باغدىكى ناخشا ـ ساز ، ئۇسسۇل ـ كۈلكە تاكى تاڭ ئاتقۇچە داۋام قىلدى . «تاغىل ئۆكۈز» نەچچە قېتىم ئۇخلاپ ، نەچچە قېتىم سەگىپ بولدى . مانا ئۇ كەچ كۈزنىڭ سوغۇقىدا دۇگدەرەپ تىتـ رەپ ، باغدىكى كىگىز ئۇستىدە ئولتۇرۇۋېلىپ ، كۆزىدىن ياش چىققۇچە يۆتەلدى .

ئۇنىڭ يېنىغا زۇلىيا ئىسسىق چاي ئەكەلدى . ھالىدىن كەتكەن «تاغىل ئۆكۈز» كاسىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى :

— نېمەڭ بۇ ؟ — دېدى ئۇ چاينى كۆرۈپ ، — ئىچىمگە ئوت كەتتى ، ماڭ ، جۇگو ، مۇزدەك تاۋۇز ئەكەلگىن .

رازىيە ئادەتتى بويىچە سەھەر تۇردى . ئۇ چۈشىدە كۆرگەن ئىككى ئوغلىنىڭ خۇمارىنى بېسىش ئۈچۈن ، ھاشىر بىلەن ئېيـ تىشماقچى بولۇپ ، ئەرلەر ئۇخلاۋاتقان مېھمانخانىنىڭ ئىشىكىنى قىيا ئاچتى . ھاشىر موخوركىسىنى ئاچچىق ـ ئاچچىق تارتىپ ماموقنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ سۈنايلىنىپ ياتاتتى ، ئەلا ئۇنىڭغا نېمىنىدۇر قىزغىن سۆزلىمەكتە ئىدى . دېمەك ، ئۇلارمۇ كېچىچە ئۇخلىماي ئىچكىنىگە قارىماي ، كۈندىن بۇرۇن تۇرۇشقانىكەن . رازىيە ئۆيگە بېشىنى تىقىپ :

— غەرق مەست ياتامدىكىن دېسەم ، ساقكەنسىلەرغۇ ، قېنى ، ئۇ كېچىچە ئىچكەن ھارىقىڭلارەي ؟ — دېدى كۈلۈپ .

— ئىچكەن ھارىقىمىز ناخشا بىلەن تۈگىدى ، تېخى بىلمەمـ سىز ، سازەندە شۇنىڭ ئۈچۈن مەست بولمايدۇ ، — دېدى ھاشىرمۇ كۈلۈپ .

— سىزمۇ سازەندە بولۇۋالدىڭىزمۇ ، تېخى ئۆزىڭىزچە ؟

— ئەلا بىلەن بىللە بولسام ، ھەم سازەندە ، ھەم شائىر ھەم پەلسەپىچى بولۇپ قالىمەن ، — دېدى ھاشىر ئايالىغا ئەلانى كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ ، — شۇنىڭ ئۈچۈن مەن دائىم دەيمەنغۇ : پارتكومدا بىر ئاي ئۇخلىماي ئىشلەپ ، ئەلا بىلەن بىر كۈن بىللە بولسامىلا ، پۈتۈن ھاردۇقۇم چىقىپ بولىدۇ .

رازىيە ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرىتىپ ، بەختتىن خۇمارلاشقان كۆزلىرى بىلەن ھاشىرغا نازلىنىپ :

— ئۇنداق ئادەم نېمىشقا ئەلانى ناھىيىگە يۆتكەپ ئەكەتمەيـ سىز ، توۋا ، شۇنچە بىلىملىك بىر زىيالى تېخىچە گۇڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ يۈرۈۋاتسا ، سىز ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپىغا مەسئۇل شۇجى تۇرۇپ خىجىل بولمامسىز ؟ — دېدى .

— بۇيرۇق ، يالۋۇرۇشلىرىم كارغا كەلمىدى ، — دېدى ھاـ

شىر ، — ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مەسئۇلى بولغان قۇر-ماشمۇ نەچچە قېتىم ئۆزى كېلىپ خىزمەت ئىشلىدى . ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىغا مەسئۇل قىلايلى ياكى كىتابخانىغا مەسئۇل بول ، نامىڭ شۇ بولسۇن ، ئۆزۈڭ خالىغىنىڭنى قىل دېدۇق ، كاجلىق قىلىپ ئۇنىمىسا ، قانداق قىلىمىز ، ئەمدى . مىنبىڭلارنى ئىشقا سېلىپ ، باغلاپ ئاپارساق بولامدىكىن يا .

— نېمىشقا ئۇنىمايسىز ، ئەلا ، بىز بىللە ئۆتسەك ياخشى ئەمەسمۇ ؟ ئۆي - ئوچاقلىق بولغۇچە ، بىز بىلەن بىللە تۇرۇڭ ، بىللە تۇرۇشنى قانچىلىك ئارمان قىلىشتۇق ، ئەمدى مۇرادىمىز ھاسىل بولغاندا ، نېمىشقا يالتىيىۋالدىڭىز ؟ مەن سىزدىن راستتىنلا خاپا جۇمۇڭ ، ئەلا !

ئەلا قىزارغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ ئەسىدى - دە ، قىسقىلا قىلىپ :

— مېنى زۇلياڭىكىدە تۇرغىلى قويساڭلارا ! — دېدى .

— بىزنىڭ شارائىتىمىز ناچارمىكەن ؟ — دېدى رازىيە خاپا بولۇپ ، — دادامنىڭ قىرائەتخانىسىنى كۆچۈرۈپ ئاچقىمىز . دا-دامۇ بىزگە ئەلا سىلەر بىلەن بىللە تۇرسۇن دەپ مەسلىھەت بەرگەن . دادامنى يالغاندىن ھۆرمەت قىلاتتىڭىزكەن - دە ؟

— ھەي رازىيە ، چېچىڭىز بىكارلا ئاقارغانىكەن - دە ، — دېدى ئەلا كۈلۈپ ، — تېخىچىلا بالا ئىكەنسىز ، سىلەر بىلەن بىللە تۇرالمايمەن . بۇنىڭ ئۆمەر ئەپەندى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق . سىلەر بىلەن بىللە تۇرالماسلىقىمنىڭ سەۋەبى باشقا .

— ئېيتىڭ ، زادى سەۋەبى نېمە ؟ — رازىيە ئۇنىڭغا تېخىمۇ چىڭراق ئېسىلدى .

— سەۋەبى ئاددىي : سىلەرنىڭ بەختىڭلارنى كۆرۈش ماڭا ئازاب .

— نېمە ؟ — رازىيەنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى ، — بۇ نېمە

دېگىنىڭىز ؟

— چۇشىنىشلىك ، — دېدى ھاشىر بېشىنى تاتىلاپ تۇرۇپ ، — بولدى كوچىلاۋەرمەك ، رازىيە .

— ياق ، مەن چۇشىنەلمىدىم .

— ئەلانىڭ ئورنىدا مەن بولغان بولسام ، مەنمۇ شۇنداق ھېسسىياتتا بولاتتىم ، سىز بولغان بولسىڭىز ، سىزمۇ شۇنداق ھېسسىياتتا بولاتتىڭىز ، رازىيە .

— چۇشەندۇرەلمىدىڭىز ، ھاشىر ، ئوچۇقراق بىر گەپ قىلسىڭىزچۇ ؟

— ماقۇل ، ئوچۇقراق ئېيتاي . ئەلانىڭ قارىشچە ، دوستىنىڭ بەختى ئۇنىڭ ئۈچۈن خۇشاللىق ئىكەن ، لېكىن ئۇنىڭ بەختى ئەمەسكەن .

— ۋېيى !

— بەخت ھېسسىي نازۇك ، شەخسىگە تېگىل ، ئورتاقلىشىشقا بولمايدىغان نەرسىكەن . مەن بۇ قاراشقا قوشۇلمەن ، رازىيە .

— توق ئادەمنىڭ كېكىرىشى ئاچ ئادەم ئۈچۈن ئوزۇق ئەمەس ـ دە ، — دېدى ئەلا ئاچچىق كۈلۈپ .

— چۇشەندىم ، — دېدى رازىيە قاقاقلاپ كۈلۈپ ، — بەختلىك ئائىلە ، ئەلانىڭ بەختسىزلىكىنى بەكرەك ئاشكارىلاپ قويىدۇ . ئۇ بۇ ئاشكارىلاشتىن كېلىپ چىقىدىغان ئازابتىن قۇتۇلماقچى . بەردىبىر قۇتۇلالمايسىز ، قۇتۇلۇشنىڭ يولى بەخت ئۈچۈن جۇرئەت قىلىش — گۇزەلئاينىڭ ئالدىغا بېرىپ يۈكۈنۈش . يۈكۈنۈش خورلۇقمىكەن ؟ ھاشىر ماڭا يۈكۈندى ، مەنمەنلىكى ، رەھىمسىزلىكى ۋە قۇرۇق سىياسەتۋازلىقىنى ئىقرار قىلدى . بۇ ئۇنىڭ ئاجىزلىقىمۇ ؟ ياق ، قەيسەرلىكى ، ئۇنىڭ قەيسەرلىكى ئالدىدا مەنمۇ تىزلاندىم ، ھاشىرنى تېخىمۇ ياخشى كۆردۈم . ئۇنىڭ ئۈچۈن ، جاندىن كېچىشكىمۇ تەييار تۇردۇم . نادانلىق قىلىپ ، بىردەملىك ئاچچىق-

نى دەپ كۆزۈمنى يۇمۇپلا بەھرام ئەپەندى بىلەن توي قىلغانلىقىم ، تۇزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىقىم ئىدى ، لېكىن بۇ خاتالىقىمنى بىرلا ھاشىر توغرا چۈشىنەلىدى ، مېنى ئىككىلەنمەستىن بۇرۇنقى دەك ياخشى كۆردى . مەن قېلىنلىشىپ نېمىشقا بۇ خۇسۇسىي ئىشلىرىمىزنى سۆزلەپ ئولتۇرىمەن ، سىزگە ياردىمى بولسۇن دەپ مەن . گۈزەلئاي بىلەن يارىشىپ قېلىشىڭىزدا ، بىر توغرىراق يول تاللىۋېلىڭ دېمەكچىمەن . بىلەمسىز ، ھاشىر ئىككىمىزنىڭ باشقا غېمىمىز يوق ، ئولتۇرساق - قوپساق ، سىلەرنىڭ غېمىڭلارنى يەيمىز . سىز بىلمەيسىز ، ھاشىر ئىككىمىز ھەر شەنبە كۈنى گۈزەلنى ، بالىلارنى يوقلاپ تۇرۇۋاتىمىز . گۈزەلنى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىگە خىزمەتكە ئېلىشقا ھەرىكەتمۇ قىلىۋاتىمىز تېخى .

ئەلا تامدەك تاتىرىپ ھاشىرغا ئالىيىپ قارىدى .

— راست ، رازىيەنىڭ دېگەنلىرى ھەممىسى راست ، ئاروۋ ، تاشپولات ، قۇرماشلارمۇ جىم تۇرغىنى يوق . بىز سېنىڭ ئىشىڭ توغرىسىدا نۇرغۇن قېتىم باش قاتۇردۇق .

— نېمىشقا مېنى تىنچ ياشىغىلى قويمايسىلەر ، زادى ؟

— بىز ھاياتلا بولدىكەنمىز ، ساڭا تىنچلىق يوق .

— مەن ھەممىڭلاردىن كېچىمەن ، سىلەر ماڭا توسقۇنلۇق قىلىۋاتىسىلەر ! — ئەلا راستتىنلا ئاچچىقلاندى .

شۇ چاغدا ئىشىك ئېچىلىپ ، ئاۋۇال تور ياغلىقلىق ئايالنىڭ بېشى ، ئاندىن كېيىن تونۇش ئاۋاز كىرىپ كەلدى .

— ئەسسالام ، ئا شۇجى ، دېگەن بىلەن كېتىپ قالماپلا ، يائاللا ، ئىزدىمىگەن ئىدارە ، ئىزدىمىگەن مەكتەپ ، ئىزدىمىگەن مەجلىسخانا قالمىدى . سىلىمۇ بارىكەنلا ئەلاجان ، ئەجەب بەلەن بولدى . سىلى ماڭىدىغان يولنى مەن مېڭىپ ، سىلى خەجلەيدىغان پۇلنى مەن خەجلەپ تۇگىشىپ كەتتىم ، ئىگەكسىم ، ئۇچ تۇمەن پۇل

مۇسادىرە بولدى ، بىر يىلدىن بېرى ھەرقايسىلىرىدەك كادىرلىغا ئۆچ مىڭ كويدەك پۇل خەجلەپ يول مېڭىپ ، ئالتە قېتىم ئاياغنى چەملەتتىم ، ئىگەكىم !

— سىلى... سىلى ؟...

رازىيە بۇ رۇخسەتسىز سۆزلەپ كىرىپ كېلىۋاتقان ئايالنىڭ ئالدىنى توسىدى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ ئۆيى تاڭ سەھەردىن كەچكىر- گىچىلا مۇشۇنداق دەۋاگەرلەردىن خالىي بولمايتتى . ھاشىرنىڭ كۆپ ۋاقىتىنى ئاشۇلار ئىگىلەپ كېتىپ ، ئۇنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرى چالا قالاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن رازىيە ئۆيىدە مېھمان قوبۇل قىلىش- تىمۇ بىر تەرتىپ ئورناتقان ، مۇنۇ ناتونۇش ئايالنى شۇ تەرتىپ بويىچە باشقۇرماقچى بولۇپ ئالدىنى توسقانىدى . ئايال رازىيەگە قوپاللىق قىلدى :

— سىلى ، سىلى دەۋەرمەستىن ئۆتۈپ تۇرسىلا ، خېنىم ، ئا شۇجىغا دەيدىغان گەپ بار ، خوتەندە بۇ كىشىنى ئا شوجاڭ دەيت- تۇق . مانا ئەمدى ئا شۇجى دەيدىغان بولاپ قالدۇق . نېمە دېسەك دەيلى ، ئىگەكىم ، بۇ كىشى نامىتەكنىڭ ئاغىنىسى ، ئەلاجانمۇ ئاغىنىسى !

— قايسى نامىتەك ؟ ھېلىقى تۆھمەتخور نامەتما ؟

— تۆھمەتخور بولسىمۇ ، مۇشۇلىنىڭ ئاغىنىسى ، بىللە ئوقۇ- غان دوستى ، خېنىم ، سىلى چىقىپ تۇرسىلا دەيمەن ، كانىدەك چاپلاشماي ئادەمگە !

— نەگە چىقاتتىم ، ۋېيى !

— بۇ كىشى مېنىڭ ئايالىم رازىيە .

— شۇنداقمۇ ئا شۇجى ، تولا ياخشى ، تىزلىقما خېنىم . ئەجەب بەلەن پاكىز ، يۇمشاق چوكانكەنلا ، خۇدايىم ئۆمۇرلىرىنى بەرسۇن . ئەمىسە ، نامىتەكنىڭ گېپىنى قىلىلى ، ئاڭلىسام ئۇنى ئاتارمىش ، سىلى ئارىغا كىرسىلىرى ئاتمايمىش ، ئۆزىغۇ ئەسكى ئوغرى ، مېنى

تاشلاپ داغدا قويۇپ ، غۇلجىغا چىقىپ ئۆيلىنىۋالدى ئەمەسما ! قىلـ غانلىرىنى ئويلىسام ئەسكەرنىڭ قولىدىن مىلتىقنى تارتىۋېلىپ ئۇزۇملا ئاتاي دەيمەن ، ئىگەكىم ، لېكىنزە ، ئاشۇ سەت ، ئالدامچى ئوغرىغا كۆڭلۈم چۈشۈپ قاپتىكەن ، نومۇسنى قايرىپ قويۇپ كەيـ نىدىن پايتىمىدەك سۆزۈلۈپ يۈرۈپتىمەن جۇمۇسلا ، ئىگەكىم ، پۇل ـ پۇچەك دەيدىكەنمىز ، پۇلنى دەپ خەقنى ئالدايدىكەنمىز ، لېكىنزە ، كۆڭۈلنى ئالدىغىلى بولمايدىكەن ئەمەسما !

— سىلىگە نامەتنى ئانقۇدەك دەپ كىم ئېيتتى ؟

— كىم بولاتتى ، ئوبلاستتىكى رەقىپ بۇجاڭ .

— سىلى ئۇنىڭ يېنىغا نېمىگە كىرگەن ؟

— بۇرۇن نامەت بىلەن يېقىن ئىدى ، قۇتقۇزۇپ قالارمىكىن دەپ كىرگەن .

— بىز نامەتنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىمىز . ئۇ يالغان دېلو ياساپ بىزنى تۇرمىگە سالغۇزدى . نادىروف ، ساۋۇتوفـ دەك ئېسىل ئادەملىرىمىزنىڭ بېشىغا چىقتى . ئۇ جىنايىتى ئېغىر دۇشمەن ، لېكىن قانۇنى قان بىلەن يۇغىلى بولمايدۇ . جاۋابكارلىق نامەتتىلا ئەمەس . بىز مەسىلىگە كەڭرەك قاراپ ، ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىپ خۇلاسە چىقارماقچى . نامەتمۇ ئالدانغان ، ئۇنىڭغىمۇ چىقىش يولى بېرىشكە توغرا كېلىدۇ .

— ئۆلمىسىلە ، مىڭ يىل ياشىسىلا ، چىرايلىق چوكانلىرىمۇ مىڭ يىل ياشىسۇن ، ئىگەكىم !

ئايال دۇئا قىلىپ يىغلاشقا باشلىدى .

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن گۈڭشې رەھبەرلىرى ھاشىرغا ئۆز خىزمەتلىرىدىن دوكلات بەرگىلى كىردى . ئەلا سىرتقا مېڭىۋىدى ، ھاشىر ئۇنىڭ يېشىدىن تارتىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى ۋە ئۇنىڭ قۇلىقىغا :

— تۇرمۇش ئۆگەنمىسەم بولمايدىكەن دېۋىدىڭغۇ ، نەگە قاچـ

سەن ، — دېدى .

دوكلات گېزىتتىكى سۆزلەر بىلەن باشلىنىۋېدى ، ئەلا يەنە ماڭماقچى بولۇپ قىمىرلىدى . ھاشىر ئۇنىڭ يانپىشىنى چىمدىۋالىدى ۋە دوكلاتچىغا :

— نەق مەسىلىگە كۆچكىنە ، گۇڭشېنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى نېمىشقا شۇنچە كېمەيدى ، دېھقانلارنىڭ كۇنلۇك ئىش ھەققى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر سومغا يەتمەيدىكەن ، بەزى ئىشلەپچىقىرىش دۇيلىرىنىڭ يىگىرمە تېيىنغا چۇشۇپ قېلىپ ئەزالارنىڭ تەڭدىن تولىسى قەرزدار بوپتۇ . بۇنىڭ سەۋەبى زادى نېمە ؟ — دېدى .

دوكلاتچى گۇڭشې باشلىقى يېنىدىكى پارتكوم شۇجىسىغا پىچىرلاپ ، پېشانە ـ گەدەن تەرىنى كىچىك لۆڭگىسى بىلەن سۇرتىتى . بۇ كۆرۇنۇش ئەلاغا ياققان ئوخشايدۇ ، ئۇ ھاشىرنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى :

— ئىنچىكىلەپ سوراۋەرگىن ، بۇ بىر قىزىق گەپكەن .

ھاشىر گۇڭشېنىڭ ئىگىلىك مەھسۇلاتى ، تەقسىمات ، سۇ ئىشلىرى ، چارۋىچىلىق قاتارلىق مۇھىم ئىشلىرىنى ئىنچىكىلەپ بىرمۇبىر سورىدى ۋە «ئىنقىلاب»تىن بۇرۇنقىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۇپ ، ئومۇميۈزلۈك چېكىنىش پەيدا بولۇۋاتقىنىنى ئېنىق بىلدى . لېكىن ، گۇڭشې پارتكوم شۇجىسى يەنىلا ئىككى سۆزىنىڭ بىرىدە ، «ۋەزىيەت چوڭ ياخشى» دېگەن سۆزىنى تەكرارلايتتى . ھاشىرنىڭ تۇرۇپلا قوشۇمىسى تۇرۇلسە ، تۇرۇپلا ئاۋازى قوپال چىقاتتى . ئۇ قول ئاستىدىكى ئادەملىرىنىڭ يالغان سۆزلىرى بىلەن ئازابلىناتتى ، نومۇستىن قىزىراتتى . بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۆزى ئاساسىي جاۋابكار بولۇپ قالغاندەك ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئەلەمدىن چىققان پېشانە تەرلىرىنى سۇرتەتتى .

— قانداق قىلماقچى ؟ — دېدى ھاشىر گۇڭشې باشلىقىغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ ، — ئېيتقىنا ، قەرزدارلار يىلدىن ـ يىلغا

كۆپىيۇاتىدۇ ، زادى قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىسىلەر ؟
— بۇ يىل قانداق قىلىپ بولسىمۇ ، قەرزنى تولۇق يېغىۋالـ
مىز ، — گۇڭشې باشلىقى شۇجىنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشمەكچى بولۇپ ، كۇلۇمسىرەپ ھاشىرغا قارىدى .
— نېمە ئۇچۇن ؟ — ھاشىر دەرھال سورىدى .
— قەرزنى يېغىمساق ، ئىشلەپچىقىرىش دۇيلىرىنىڭ كاسسـ
لىرىدا بىر تىيىن يوق .
— بەرگۇچىلىكى يوقلاردىنچۇ ؟
— ئۆيلىرىنـى باھـالاپ ئۆتكـۈزۈۋالىمىز ، جانلىـق مـال ، كىگىز ـ كېچەك ، بېدە ـ چۆپ ، دەرەخ ـ ئورمان··· ئىشقىلىپ ، پۇلغا يارايدىغانلا نېمىسى بولسا ئالىمىز .
— قازان ـ قومۇچ ، چىنە ـ قاچىلىرىمۇ پۇلغا يارايدۇ ، — دېدى ھاشىر غەزەپ بىلەن ياش گۇڭشې باشلىقىغا قاراپ . گۇڭشې باشلىقى ناھىيىنىڭ پارتكوم شۇجىسىنى خۇش قىلىمەن دەپ ئەكـ سىچە خاپا قىلىپ قويغىنىنى چۈشەندى ـ دە ، يېنىدىكى گۇڭشې پارتكوم شۇجىسىدىن ياردەم تىلىگەندەك ، ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى .
— دېھقانىنى پوستى سويۇلغان پىيازدەك يالىڭاچلاپ ئۆيىدىن قوغلاپ چىقارماقچى . بىز مۇشۇنداق قىلىمىز دەپ كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەزا بولغانمۇ ؟
ئۆي ئىچى جىمجىت ، ھەممىنىڭ كۆزى ھاشىردا . ھاشىرنىڭ غەزەپتىن لەۋلىرى كۆكەرگەن ، كۆزلىرى نەملەشكەن ، بۇرۇن تۆشۈكى بىر كېرىلىپ ، بىر يېپىلىپ ، يۇرىكىدە بىر غەزەپ ئوتى پارتلاپ چىقىشتىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى . ئۇ زۇلياغا قارىدى .
— زۇلياكا ، گەپ قىل ، سېنىڭ دادۇيۇڭدە بۇ يىل دېھقانىنىڭ كىرىمى قانداق بولىدۇ ؟
زۇليا ھاشىرنىڭ نېمە ئۇچۇن ئۆز ئىسمىنى مۇشۇنداق پەيتتە

تىلغا ئالغانلىقىنى دەرھال چۈشەندى . ئۇ زۇلىيادىن ياخشى خەۋەر ئاڭلاپ ، ئۆزىگە تەسەللى ، ئەلا ، رازىيەلەرگە ئۈمىد ـ ئىشەنچ پەيدا قىلماقچى . ئۇ زۇلياىنىڭ دادۇيىلا ناھىيە بويىچە ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ، شۇنىڭدەك زۇلياىنىڭ يالغان گەپ قىلمايدىغانلىقىنىمۇ بىلىدۇ .

— رۇخسەتمىكىن ، — دېدى زۇلىيا سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ ، خىيالچانلىق بىلەن ، — ھازىرقى پەرەزدە تەقسىماتىمىز ئىككى سوم ئون تىيىن ، ئەمما لېكىن قەرزدارلار بۇ يىل پۈتۈن دادۇي بويىچە يەنە يەتمىش ـ سەكسەن تۈتۈنگە بارىدۇ .

— ئۇچتىن بىرى قەرزدار بولىدۇ ، دېگىنە !

— شۇنداق .

— ئەزالارنىڭ نورمىسىچۇ ؟

— يۇقىرىسىنىڭ بەش يۈز ئەللىك ، تۆۋەنلىرىنىڭ تۆت يۈز جىڭ ، سەكسەن بەش پىرسەنت ئون ئاق ، بەش پىرسەنت قوناق ، ياغ بۇلتۇرقىدەك .

— نەچچە دۇينىڭ ئاشلىقى ئۇچ قالدۇرۇشقا يەتمەيدۇ ؟

— بىر دۇينىڭ يەتمەيدۇ ، قالغان يەتتە دۇينىڭ يېتىدۇ .

— سەنمۇ قەرز يىغامسەن ؟

— قوي ئۇچ تۇياقتىن ، كالا بىر سېغىن سىيىردىن كۆپ بولسا ، ئارتۇق مېلىنى دۆلەت باھاسىدا قەرزگە ھېسابلاپ دۇيگە ئالىمىز ، ئۆي ـ بىسات ، باغ ـ ۋاران ، كىيىم ـ كېچەكلەرنى قەرزگە ھېسابلاپ ئالمايمىز . قىيىنچىلىقى ئېغىر ئائىلىلەرنى دا- دۇي چارۋىسى ۋە دادۇينىڭ باشقا كىرىملىرىدىن كىرگەن كىرىم ھېسابىغا ئاز ـ تولىدىن قۇتقۇزىمىز ، ئەمما لېكىن دادۇيمۇ كەمبەغەل .

— ياخشى ، ياخشى ، زۇلىيا ئاكا ، بۇ يىل بىرىنچى ئۆكتەبىر- دىن بۇرۇن ئون سەككىز مىڭ مو يەرگە كۈزگى تېرىپ ۋەزىپىنى

ئورۇنداپ بوپسەن . ئېيتقىنا ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش ، كىرىمنى كۆپەيتىش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلماقچىسەن ؟

زۇلىيا نېمىلەرنى قىلماقچىكەنلىكىنى بىرنەچچە ئېغىز سۆز بىلەن بايان قىلدى . ئۇنىڭ قىلماقچى بولغانلىرى ئاددىي ئىشلار . تۇغمەن ، ماي زاۋۇتى ، سۈت پاراشوكى زاۋۇتى ، بىر مو يەرگە ئون مىڭ جىڭدىن ئوغۇت توپلاش ، ئېرىق ـ ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى...

هاشىرمۇ ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە خۇشال بولدى . ئۇ دوكلاتچىلار كەتكەندىن كېيىن دېرىزىگە تايىنىپ خىيال بىلەن ئولتۇرغان ئەلاغا قاراپ :

— قانداق ، كەمبەغەلچىلىك ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق دېسەم ئۇنۇمايسەن . زۇلىيا ئاكام قىلغاننى باشقا دادۇيلەرمۇ قىلالايدۇ . مۇشۇنداق قىلىپ ، يەنە ئىككى ـ ئۈچ يىلدا دېھقانلار قەرزدىن قۇتۇلۇپ تۇرمۇشىنى ياخشىلىۋالالايدۇ . بۇنىڭغا ئىشىنەرسەن ؟ — دېدى .

— ئۇچ يىلدىن كېيىن قەرزدىن قۇتۇلىدۇ دەپمۇ خۇشال بولۇۋاتامسەن ؟ ساڭا ئېچىم ئاغرىۋاتىدۇ ، هاشىر ، بىر ناھىيە شۇجىسى دېھقانلارنىڭ قەرزدىن قۇتۇلۇشىنى شۇنچىلىك چوڭ خۇشالىلىق بىلسە ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئازاد بولۇپ يىگىرمە بەش ، يىگىرمە ئالتە يىل بولغاندا بۇ گەپنى دېسە ، ئادەمنىڭ تولىمۇ روهى چۈشىدىكەن ، ئاداش !

هاشىرنىڭ غۇزۇزىدە ئاچچىقى كەلدى . ئۇ ئەلا بىلەن مۇنازىرىلەشمەكچىدى ، لېكىن تۇرمە ۋە ئۇ يەردىكى تەجرىبىلىك چوڭلارنىڭ سۆزلىرى هاشىرغا تەسىر قىلغان . ئۇ ئېغىر ـ بېسىقلىق ۋە ئەمەلىي سۆز قىلىشقا خېلى ئادەتلەنگەنىدى .

— چۈشەندىم ، ئاداش ، نېمە دېمەكچى بولغانلىقىڭنى چۈشەندىم . بىزنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرىمىز تېخى خام ، بىز تەجرىبىسىز .

راست ئېيتىسەن ، خەلق گۈگشېسىنىڭ مۇشۇ ھازىرقى ھالىتى بويىچە ماڭغان بىلەن دېھقانلارنى تېز ئارىدا باي قىلغىلى بولمايدۇ . مەن كۆپ ئويلايمەن ، ھېسابلايمەن . ئىستىقبالىنىڭ پارلاق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن ، لېكىن ئۇزۇل ـ كېسىل قەد كۆتۈرۈپ ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئويلىغاندەك دەرىجىدە ياخشىلاش ئۇچۇن ، تازا ياخشى چارە تېپىلمايۋاتىدۇ ، ئاداش . ماۋجۇشىغا ئىككىنچى قېتىم خەت يازاي دەيمەن ، خەلق گۈگشېسىنى ئالىي كومېراتسىيىگە ئۆزگەرتسە ، قانداق بولارکىنتاڭ .

ئەلا يېنىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان دوستىنىڭ يىرىك ، قوپال قوللىرىنى تۇتتى :

— سەمىمىيلىك ئىنسانىيىڭ ئەڭ گۈزەل ئەخلاقى . ئاداش ، ھەرقانداق ئورۇندا راست گەپ قىل جۇمۇ . مەن ساڭا يازغۇچىلارنىڭ ھاياتى توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەپ بېرەي . نېمىشقا يازغۇچىلار ، ئالىملار توغرىسىدا سۆزلەيسەن دەپ قېلىشىڭ مۇمكىن . سەۋەبى ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى راستچىل ، سەمىمىي بولىدۇ . بۇنىڭدىن يەتمىش ـ سەكسەن يىل بۇرۇن فرانسىيىدە بىر ئىش سادىر بولغان .

ئەلا خۇددى كىچىك بالىغا چۆچەك ئېيتقاندەك ھېكايىسىنى باشلىدى . ھاشىر كىگىز ئۇستىدە سۇنايلىنىپ ياتتى ـ دە ، ئەلاغا پۈتۈن دىققىتى بىلەن قارىدى .

— سۆزلە ، ئاۋاق ، قېنى ، سېنىڭ سېسىق زىيالىيلىرىڭنىڭ سەمىمىيلىكى قانچىلىككى ، ئاڭلاپ باقاي ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ .

— دىلفۇس ئىسىملىك بىر يەھۇدىي ئوفىتسېر نېمىسلارغا ھەربىي مەخپىيەتلىكنى ساتتى دېگەن نام بىلەن ئەيىبلىنىپ سوتلىنىپتۇ . بۇ ناھەق ھۆكۈم خەلقنى غەزەپلەندۈرۈپتۇ . داڭلىق يازغۇچى زولا شۇ چاغدا ، يەنى 1897 ـ يىلى جۇمھۇرىيەت زۇڭتۇڭىغا

خەت يېزىپتۇ . خېتىنىڭ ماۋزۇسى «ئەرز» . خەت ئاشكارا ئېلان قىلىنغاچقا ، ناھايىتى چوڭ تەسىر قوزغاپتۇ . يازغۇچى بۇ خېتى ئۇچۇن ، ئۆز يۇرتىدىن لوندونغا سۈرگۈن قىلىنىپتۇ ، لېكىن ئۇ سۈرگۈندە تۇرۇپمۇ كۇرەش قىپتۇ . 1906 ـ يىلى ، يەنە توققۇز يىلدىن كېيىن بۇ كۇرەش غەلىبە قىلىپ دىلفۇس ئاقلىنىپتۇ ! ئاڭلىغانسەن ، بىر يازغۇچى بىر ئاددىي ئوفىتسېرنى ئاقلاش ئۇچۇن ئۆز ھاياتى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ . سەن بىر ناھىيىنىڭ پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ، نەچچە مىڭلىغان دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتىسەن ، يۇقىرىغا خەت يېزىپ راست گەپنى ئېيت ، خەلق گۇڭشېسى دېھقانلارنى خۇشال قىلالمىدى ، دېھقانلار مەسىلىسىنى قايتىدىن ئويلاشمىساق بولمىدى ، بىر يېرىم مىليارد مو تېرىلغۇ يەر پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ قورسىقىنى تويدۇرالايدىغان بولۇشى كېرەك ، دېھقانلار قەرز ، زاغرا ، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن بىزار بولىدى دەپ يازاز . خېتىڭگە مانا مەنمۇ قول قويىمەن .

— پاك دېخۇەيدەك جازالانساقچۇ ؟

— مەيلى ، ئاداش .

— بولدى ، بۇ گەپنى قوي ، زولا دېگىنىڭ قالتىس يازغۇچىكەن ـ ھە ، كېيىن خەلق ئۇنى بېشىدا كۆتۈرگەندۇ ـ ھە ؟

— نەدىكىنى ؟ ئۇ غەلىبىنى كۆرەلمەي ، 1902 ـ يىلى ۋاپات بولدى .

— ھەي ئىستەي ، قالتىس يازغۇچى ئىكەندۇق ـ دە .

— ئۆز ئىشىغا سادىق يازغۇچى ئىدى . «مەن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن كەسپىمنى قوغدايمەن . مەن ئۇچقاندەك يۇگۇرەيمەن ، لېكىن كەسپىم مەندىنمۇ تېز !» دەپ يازغان ئۇ .

— بۇ تەرىپى ساڭا ئوخشايدىكەن ، لېكىن سەن كەسپىكە يېتىشۇالدىڭ ، سېنىڭ كەسپىڭنى بىز ساڭا قاچالماس قىلىپ

باغلاپ بەردۇق . ھەي ئىستەي ، سېنى كەسپىنى قوغلايدىغان قەلىشنىڭ ئامالى بارمىكىن .

مەھەللە خەلقى ھاشىرلارنى ئۇ كۈنىمۇ قويۇپ بەرمىدى . ئۇلار ئۇچۇن ئۆي - ئۆيدە قويلار سويۇلدى ، زىياپەت داستىخانلىرى راسلاندى . ھاشىر بۇ ئىشلارغا خاپا بولۇپ زۇلياغا ۋارقىرىدى .

— سەن باشلاپ بەرمىگەن بولساڭ ، خەلق بۇنداق قىلاتتىمۇ ؟ — دېدى ئۇ دادۇينىڭ ئورمانلىق بېغىدا تەييارلانغان ھەشەمەتلىك سورۇننى كۆرۈپ ، — نۇرغۇن ئەزالار زاغرىغىمۇ زار ، سەن بىلەن بىز پارتىينىڭ رەھبىرلىرى كادىرى تۇرۇپ ، خەلقنىڭ ئاچ - توق قېلىشى بىلەن ھېسابلاشماي ، ئۆزىمىزنى بۇنداق بوردىساق قانداق بولىدۇ ؟ بۇ بىر كۆڭۈل ئېچىش ئەمەس ، ناھايىتى چوڭ ئازاب !

— خەلقنىڭ سىزگە بولغان ھۆرمىتى ، ھاشىر ئۇكام ، — دېدى زۇليا يەرگە قاراپ ، — ئۇچىنچى دۇي ماڭا مەسلىھەتمۇ سالماي ، بۇ چاينى تەييارلاپ قويۇپتۇ . مەقسىتى...

— بىلىمەن ، مەقسىتى ماڭا ياخشى كۆرۈنۈپ ، داجەيچە دۇي بولۇۋېلىش . مەھسۇلاتى ئاشسا ، كىرىمى كۆپەيسىلا ھېساب ئەمەس ، ھەممىدە باشقىلارغا ئۇلگە بولۇش كېرەك . ئېيىت ، قويلىرى سويۇلمىغان بولسا ، دەرھال مۇنۇ ئويۇننى يىغىۇن .

— لېكىن ، ئىككى داش قازاندا گۆش قاينىۋاتىدۇ ، — دېدى ئەلا كۈلۈپ قويۇپ ، — ئۇچىنچى دۇي ناھىيە بويىچە باي دۇي . ساڭا ئۆز بايلىقىنى ، مۇنۇ ئالمىلىق بېغىنى كۆرسىتىپ ماختىنىۋالماقچى ، بۇنىڭغا نېمە قارىشىلىق قىلاتتىڭ .

— ئۇنداق بولسا ، زۇلياكا ، سەن دادۇينىڭ بوغالتىرىنى تاپ .

— نېمە قىلىمىز ، ھاشىر ئۇكام ؟

— ئون مىنۇت ئىچىدە مۇشۇ زىياپەتكە كەتكەن ئومۇمىي

چىقمىنى ھېسابلاپ ماڭا ئەكەلسۇن .

— بۇ... بۇ...

— نېمە بۇ ، بۇ ؟ قىلىسەن ، ماڭ جۇگۇ ، چاپسان ئورۇندا ، راست بولسۇن ـ ھە .

ھاشىر زۇلياغا بۇيرۇق بېرىپ بولۇپ ، گەپ تۇگىدى دېگەندەك قىلىپ باغ ئېرىقلىرىنى ئاتلاپ ، باغنى كۆرۈش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتى .

يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۇ ئون پارچە تىكىمەت سېلىنغان ، داستىخانلىرى مېۋە ـ چېۋە ، نان ـ توقاچ ، تاتلىق ـ تۇرۇم بىلەن تولغان سورۇندا پەيدا بولدى . بۇ يەرگە گۈڭشې ، دادۇي ۋە ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ پۇتۇن كادىرلىرى بىلەن يۇرتنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئادەملىرى توپلانغان . ھەممىنىڭ چىرايىدا ئەنسىزچىلىك ۋەھىمە چىقىپ تۇراتتى . ھاشىر ئۆزىنى كۆرۈپ ئورنىدىن دۇررىدە تۇرۇۋالغان كۆپچىلىككە قاراپ كۈلدى :

— بۇ نېمە ئىش ؟ كۆپچىلىك ئولتۇرايلى ، مەن ھېكىمبەگ خوجا ياكى غېنى باتۇر ئەمەسقۇ ، نېمىگە ئۆرىتۆپە بولۇۋالدىڭلار ، بۇگۈنكى زىياپەتنى ئەسلىي ئۈچىنچى دۇي تەييارلىغانىدى ، لېكىن مەن بايانتىن دۇيجاڭلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ، بۇ زىياپەتنى سېتىۋالدىم . بۇ مېنىڭ كۆپچىلىككە رەھمەت ئېيتىش يۇزىسىدىن بەرگەن چېيىم !

كۆپچىلىك قاقاقلاپ كۈلۈشتى . بۇ سورۇنغا ئەتەي تەكلىپ قىلىنغان ئۆمەر تەمبۇر بۇ يىل قويۇۋالغان كەكە ساقلىنى سىيپاپ قويۇپ :

— راست سانتىڭمۇ ، ھەي جارۇپ ؟ — دەپ سورىدى . كەڭ قاسقانلىق شىلەپە كىيىۋالغان دۇيجاڭ يوغان ئاغزىنى بولۇشىغا ئېچىپ ھىجايدى :

— سانتۇق ، ئاكا !

— قانچىگە ؟

— باھاسىغا يەتتىغۇ ؟ — دېدى دۇيجاڭ ، — يىگىرمە بەش سوملۇق قويلارنى قىرىق سومدىن ھېسابلىدى ، تۆتۈرۈق ئوتۇنلار-نىمۇ ھېسابلىدى . ئەيتاۋۇر ، بىز بۇغدايلىرىمىزنىمۇ بۇنچىلىك پۇل قىلالمىغان ، لېكىن...

— بولدى ، بولدى ، جارۇپكا ، — دېدى ھاشىر قولى بىلەن داستىخاننى كۆرسىتىپ كۆپچىلىككە قاراپ ، — ئولتۇرايلى ، مەن ساھىبخانا ، ماڭا تەييارلانغان تۆرنىڭ كالىلىسى بۇگۈن ئۆمەر-كامنىڭ !

كۆپچىلىك چاقچاق - كۇلكە بىلەن ئولتۇرۇشتى . ئۆمەر تەمبۇر :

— ھاشىر ئۇكام ، تازا چۈشىنەلمىدىم . رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدىن دېگىنىڭ نېمىسى ، نېمىگە رەھمەت ئېيتىسەن ، زادى ؟

— نېمىگە بولاتتى ، ئاغىنەم ئەلانى بالا - قازادىن ساقلاپ قالغانلىقىڭلار ئۈچۈن ، مانا زاكۇسكىلارمۇ كەلدى . مەن مۇنۇ بىر پىيالە ھاراقنى كۆپچىلىكىنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن كۆتۈردۈم ، ئەمىسە !

باغدا كېچىچە داۋام قىلغان كۆڭۈل ئېچىش ، بۇ ئاخشام پۈتۈن دادۇي خەلقىنى جانلاندۇرۇۋەتتى . ھەممىلا ئادەم خۇشال ، بولۇپمۇ ھەممىدىن خۇشال بولغىنى ، ھاشىر بىلەن رازىيە بولدى .

يېرىم كېچىدە رازىيە بىلەن ھاشىر ئالا كۆلەڭگە بىلەن چىرا-لىق بولۇپ قالغان ، ئىككى تەرىپى ئېگىز تېرەكلىك كوچىدا قول-تۇقلىشىپ يالغۇز مېڭىشتى . رازىيە بېشىنى ھاشىرنىڭ مۇرىسىگە سىڭايان قىلىپ تۇرۇپ :

— ئەلانى ئاجايىپ ياخشى كۆرىسىز - ھە ؟ — دەپ سورىدى .

— شۇنداق ، رازىيە . مەن ئۇنىڭ نامى بىلەن پەخىرلىنىمەن . ئۇ بىر ئاجايىپ رومان ئۇستىدە ئىشلەۋاتىدۇ .

— راستما؟ ئاجايىپ ياخشى قىپتۇ . بىز ئەمدى ئۇنى تېخىمۇ ئاسرايلى ، ھاشىر .

— بۇگۈنكى زىياپەت شۇ رومانىنىڭ خۇشاللىقى ئىدى ، لېكىن بۇ سىرنى ئاشكارىلاشنى خالىمىدىم .

شۇ چاغدا ، ئاق بۇلۇتلار كەينىدىن كۈلۈپ چىققان ئاي ، بۇ بەختلىك ئەر ـ ئايالنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىنى سېخىيلىك بىلەن تۆكتى .

2

ئۆمەر ئەپەندى ئېغىر كېسەل بىلەن يېتىپ قالدى . رازىيە بالىلارنى ئېلىپ دادىسىنى باققىلى كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ، ھاشىرنىڭ بەش ئېغىز ئۆيى بار ھويلىسى مازارەڭ سۈرلۈك ، جىمجىت بولۇپ قالدى . ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان دەۋاگەرلەرمۇ ھويلا ئىشىكىگە سېلىنغان يوغان قارا قۇلۇپنى كۆرۈپ ھەسرەت بىلەن يېنىشتى . ھاشىر ئۆز ئۆيىگە كۈندۈزى تۈگۈل ، كېچىسىمۇ كەلمەيتتى . ئۇ كۈندۈزلىرى كىچىك «گاز» ماشىنا بىلەن ناھىيىنىڭ مۇھىم قۇرۇلۇش ئورۇنلىرى ، ھەرقايسى گۈڭشېلارنىڭ مەسلىسى ئېغىر دۇيلىرىگە باراتتى ، ئۇ يەرلەردە ئىشلارىدىن خۇلاسە چىقىراتتى ، بىرلىرىنى قاتتىق تەنقىد قىلاتتى ، بىرلىرىگە نەسىھەت ـ مەسلىھەت بېرەتتى ، بىرلىرىنى ئىشقا بۇيرۇيتتى··· ئاخشاملىرى بولسا ، ئىشخانىسىغا قايتىپ كېلىپ كىتاب ئوقۇيتتى ، دوكلات ـ خەت يازاتتى ، لېكىن كۆپىنچە ۋاقىتلاردا يېرىم كېچىگىچە كادىرلار ، زىيالىيلاردىن كەلگەن ئەرز خەتلىرىنى ئوقۇپ ، ھەربىر خەتنىڭ بېشىغا بىر ياقلىق قىلىش توغرىسىدا ئۆز پىكرىنى يازاتتى .

ئۇ ھەر كۈنى ئون نەچچە سائەتلەپ قاتتىق ئىشلەيتتى ، كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئىشتىن باشقا ھەممە نېمىنى ئۇنتۇپ كېتەتتى .

بولۇپمۇ ، ئاشلىقى يېتىشمەيۋاتقان ئون يەتتە ئىشلەپچىقىرىش دۇيى-
نى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئىشى ، ئۇنىڭ ئوي - خىيالىنىڭ
مەركىزى ئىدى . ھازىر تېخى ئون ئىككىنچى ئاي ، كېلەر يىلى
يەتتىنچى ئاي كىرمىگۈچە يېڭى ئاشلىق بولمايدۇ . دېمەك ، بۇ
دېھقانلار ئالتە - يەتتە ئاي ھۆكۈمەت ئاشلىقى بىلەن تەمىنلىنىشى
كېرەك . ھۆكۈمەت سېتىپ بېرىدىغان بۇ ئاشلىق كۆكىرىپ كەتكەن
قوناق . نۇرغۇن دېھقانلارنىڭ شۇ قوناقنى سېتىۋېلىشقىمۇ چامى
يەتمەيدۇ تېخى . كۇنىگە ئۇچ ۋاخ تامىقىغا قوناق يېيىش بىلەن
شۇنچە ۋاقىتنى ئۆتكۈزگىلى بولامدۇ ؟ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئو-
رۇق ، يېلىڭ - يالىڭاچ ، ئاچ بالىلار ، جۇل - جۇل كىيىملىك ،
چىرايى زەپىرەڭ تۇغۇمچان ئاناىلار زادىلا نېرى كەتمەيتتى . ئۇ
مۇشۇ ئون يەتتە ئىشلەپچىقىرىش دادۇيىدىكى بىر مەڭ نەچچە يۈز
جاننىڭ غېمىنى قىلىپ ، ئوبلاستقا ، قوشنا ناھىيىلەرگە قانچە
قېتىملاپ ئادەم ئەۋەتتى ، خەت ، ئالاقە ، تېلېگراممىلار يوللىدى ،
لېكىن تېخىچىلا ئۇ قانائەتلەنگۇەك بىر چارە تاپالمىدى .

كەچ كۇز ئاخىرلىشىپ ، قىش باشلىنىش ئالدىدا ، كوچىلاردا
ئاچچىق ، سۆڭەكلەردىن ئۆتۈپ كېتىدىغان ئىزغىرىن شامال ۋىزىلـ
داپ ، يازىچە تەبىئەتكە زىننەت بولغانلىقى ئۇچۇن ، ئاخىر تەبىئەتـ
نىڭ جازاسىغا يولۇققان سېرىق يوپۇرماقلارنى ئۇچۇرۇپ يۇرمەكـ
تە . قۇرۇقدالغان باغلاردىكى دىرىلداپ تىترەپ تۇرغان شاخلاردا
قاغىلار شۇمشىيىپ ناله قىلىشماقتا . ئېرىقلاردىكى چۆرىسى چـا-
ۋات بولـۇپ مـۇز قېتىشقان ھۇرۇن سۇمـۇ شامـال دەستىدىن
تىترىمەكتە...

ھاشىر ئۇيقۇسىزلىقتىن ئىششىغان كۆزلىرىنى ئۇۋلاپ ، يەر-
گە يورۇق چۇشۇش بىلەن ھويلىسىغا چىقتى . ئۇ چېلەك - تۇڭلار-
نى تاراقلىتىپ بىر تېمىم سۇ تاپالمىدى - دە ، ئىشكى ئالدىدىكى
ئېرىق بويىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، مۇز ئارىلاش ئېرىق سۇ-

يىنى شالاپلاپ يوز ـ كۆزىنى يۇدى . شۇ چاغدىلا ، ئۇنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىپ قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقى بىلىندى . ئىدارە ئاشخانىسىنىڭ ئېچىلىشىغا تېخى ئۇچ ـ تۆت سائەت بار ، ئۆيدە بولسا قاتتىق نانمۇ قالماپتۇ . شۇ چاغدا ، ئۇنىڭ يادىغا ھېلىقى ئاچ ـ يالىڭاچ بالىلار بىلەن ئايالىلار كەلدى ـ دە ، قوشۇمىسى تۇرۇلدى . ئۇ ھويلىسىغا كىرىپ ۋېلىسىپىتىنى جالاقلىتىپ سۆرەپ چىقتى ـ دە ، ھويلا ئىشىكىگە قۇلۇپ سالدى .

ئۇ بىردەمدىن كېيىن چوڭ كوچىغا قارىغان بىر دېرىزىگە ئالمىقانلىرى بىلەن ئۇردى . ئۆيدىن ئاۋازال : «ھە ، ھە كىم ؟» دېگەن ئاۋاز چىقتى ـ دە ، ئاندىن كېيىن ھويلىدىن چاپان يېپىنچاقلاپ ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم چىقتى .

— ۋۇي ، ھاشىر شۇجىكەنغۇ ، قېنى ئۆيگە ، — ئۇ ئادەم كۇلۇپ تۇرۇپ ئۆي ئىشىكىنى كۆرسەتتى .

— قاچانغىچە ئۇخلايسەن ، بۇگۈن نەدىن بولسىمۇ ، ھېلىقى كۆنەستىن يۆتكىلىدىغان بۇغداينى ھەل قىل ! سەن ناھىيىنىڭ سودا ـ ئاشلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل رەھبىرى بولسەنۇ تېخى ، ئۆيۇڭدە خاتىرجەم ئۇخلايسەن !

ھاشىر ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئاچچىق بىلەن تىكىلىپ قارىدى .

— بولىدۇ ، بىرىنچى ئاپتوبۇس بىلەنلا شەھەرگە كىرەي .

— ياق ، ھازىر ماڭ ، بېرىپ «گاز»نىڭ شوپۇرىنى ئويغات ، ئاشلىق ئىدارىسى ، سودا ئىدارىسى ، بانكىنىڭ باشلىقلىرىغا ئاخشام مەن ئۇقتۇرغان . ئۇلارنىمۇ بىللە ئېلىۋال ، ئۇچ كۈنگىچە ئاشلىق دۇيلەرگە يەتكۈزۈلمىسە ، مەندىن يامانلىما ـ ھە !

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ۋېلىسىپىتقا مىنىپ يۇرۇپ كەتتى .

ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم قورۇسىغا كىرىپ يەنە بىر ئىشىكنى قاقتى . ئۆيدىن ياش بىر شىبە يىگىت چىقتى .

— تەرجىمە قىلىپ بولدۇڭمۇ ، شاۋگۈەن ؟ — دېدى ھاشىر

ئۇنىڭغا .

— ھەئە .

— نەچچە نۇسخا كۆچۈردۈڭ ؟

— خەنزۇچىنى ئۇچ نۇسخا ، ئۇيغۇرچىنى ئىككى نۇسخا .

— كۆپىيىسىنى چاڭ ساقلا . جۇگۇ ، ھەممىنى ئاچىق ، مەن بۇگۈن شەھەرگە كىرىمەن . ئاڭلىغانسەن ، قېينىناتامنىڭ ئەھۋالى ئېغىرلىكەن . جىگەر راك ، بىر ـ ئىككى كۈنلۈكى قالغان ئوخشايدۇ . مەن كېچىلەپ بولسىمۇ ۋېلىسىپىت بىلەن قايتىپ چىقىمەن . لۇ شۇجىغا ئەھۋالنى ئېيت ، ھېلىقى يىغىننى يېرىم كېچىدە بولسىمۇ ئاچىمىز .

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ۋېلىسىپىتىنى مىنىپ شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى . ئالدىدىن ئاچچىق شامال ئۇرماقتا . غەرب تەرەپ قاپقارا بولۇپ تۇتۇلغان . ناھىيىدىن شەھەرگە بارىدىغان تاشيولدا ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم يوق . قۇم ، توپا ئۇنىڭ يۈزلىرىگە ئۇرۇلماقتا ، رول تۇتقان پەلەيسىز قوللىرى چىمىلدىماقتا ، قورسىقى ئېچىپ بېشى ئايلانماقتا ، لېكىن ئۇنىڭ پۇتلىرى ۋېلىسىپىت پىدالىنى شۇنچىلىك تېز ، شۇنچىلىك كۈچ بىلەن تەپمەكتە . ئۇنىڭغا شەھەر خۇددى مىنۇتسېرى يېقىنلاپ ، ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە . ئۇ ئۇزىنىڭ سۆيۈملۈك ئۇستازى ، ھازىرقى قېينىناتىسى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ چىرايىنى كۆرۈۋېلىشقا ، ئۇنىڭ ئاخىرقى ۋەسىيىتىنى ئاڭلىۋېلىشقا ئالدىرىماقتا . ئۇ ماشىنىدەك تېز سۈرئەت بىلەن مېڭىپ ، نىلقا مەھەللىسىگە كەلگەندە ، قېرىشقاندەك ۋېلىسىپىتىنىڭ زەنجىرى چىقىپ كەتتى . ئۇ تۇزەپ باقتى ، تۇزىگەنسېرى ئەپلەشمىدى ، زەنجىر ئۇزۇلگەنىدى .

ئۇ ۋېلىسىپىتنى مەھەللىنىڭ چېتىدىكى بىر ئۆيگە سۆرەپ ئەكىردى ـ دە ، تامغا يۆلەپ قويدى . ئۇ ھويلىدىن چىققاندا ، ئۇنىڭغا كەينىدىن بىر سېرىق ئىت «كاپ» قىلىپ ئېغىز سالدى .

ئۇ چىم قىلىپ قالغان پاقالچىقىنى ئېگىشىپ تۇرۇپ يىرتىلغان ئىشتان بىلەن قوشۇپ مەھكەم قىلىپ تاڭدى ـ دە ، ھويلىدىن ئالدىراپ چىقتى . ئۇنىڭ كەينىدىن ئۆي ئىگىسى چىقتى :

— ھوي ، ھاشىر شۇجىغۇ ، بۇ نېمە قان ؟ — دەپ ھەيران بولدى ئۇ . ئۇنىڭغا جاۋابەن گۇناھكار ئىت ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولغاندەك ، ئىگىسىگە قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ سۇركەلدى .

ھاشىر دوختۇرخانىغا — ئۆمەر ئەپەندىنى يوقلىغىلى كىرىش-تىن بۇرۇن ناشتا قىلىۋالماقچى بولدى . خەنزۇ بازىرى ـ تاشلەپ-كىدىن چايخانا ئىزدىدى ، بۇ يەردە ئۆز ۋاقتىدا تاڭ سەھەردىن يېرىم كېچىگىچە نەغمە ـ ناۋا ، مېھمانلىرى بىلەن ئاۋاتلىشىپ تۇرىدىغان چايخانىلاردىن بىرىمۇ يوق ، نان ياكى پىرەنىك ساتىدىغان دۇكانلار تېپىلمىدى . ئۇ تاسمىسىنى تېخىمۇ چىڭىتتى ـ دە ، لوقۇلداپ ئاغرىۋاتقان سول پۇتىنى سۆرەپ كۇنپېتىشقا — دوستلۇق دوختۇرخانىسىغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدى . ئۇنىڭ يىرتىلـ-غان پۇشقىقى ھېلىدىن ـ ھېلىغا يېشىلىپ كېتىپ ئۇنى ئاۋارە قىلغىلى تۇردى . ئۇ توغرا كۆۋرۈككە بارغاندا ، بىر دۇكاندىن خادانى شىم سېتىۋالدى ـ دە ، يىرتىلغان ، قان يۇقى ئىشتىنىنىڭ سىرتىدىن قاپلاپ كىيدى .

ئۇ دوختۇرخانىدىن قېينىتىسىنى تاپالمىدى ، ئۇنىڭ ياتقان كارىۋىتىدا باشقا بىرى ياتاتتى . ئۇ ئەمدى غەربكە — ئۆيگە قاراپ يۇگۇرۇپ دېگۈدەك ماڭدى . ئۇنىڭ بېشى قايدى ، بەدىنى قىزىدى ، پۇتى قاتتىق ئاغرىشقا باشلىدى . ئۇ ئازاب بىلەن ئالدىراپ مېڭىپ ، كۇن خېلى ئۆرلىگەندە قېينىتىسىنىڭ ئۆزىگە تونۇش ، مېھرى ئىلـ-لىق ئۆيىگە يېتىپ كەلدى ـ دە ، ھويلىغا كىردى . ئۇنىڭ ئالدىغا قاپاقلىرى ئىششىغان ، روھى چۈشكۇن ھالدا رازىيە چىقتى :

— بارمۇسىز ؟ — دېدى رازىيە يېشى لىغىلداپ تۇرغان ئەلەمـ-لىك كۆزلىرى بىلەن يولدىشىغا تىكىلىپ .

— دادام قانداقراق ؟

— گەپتىن قالغىلى ئىككى كۈن بولدى ، — رازىيەنىڭ كۆز ياشلىرى تۆكۈلدى ، — سىزگە تارتىشامدىكىن...

هاشىرنىڭ ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتى . ئۇ ئوتتەك قىزىۋاتقان ئېغىر گەۋدىسىنى بوسۇغىدىن ئارانلا يۆتكىدى — ده ، سارايغا ـ 1957 ـ يىلى يازدا ئۆمەر ئەپەندى هاشىر بىلەن ئەلانى ئۇزىتىپ زىياپەت بەرگەن هېلىقى ئۆيگە كىردى . ئۆمەر ئەپەندى قاتلاپ سېلىنغان تىكىمەت ئۇستىده قېلىن كۆرپىلەرگە چۆكۈپ ، كۆزىنى يۇمۇپ ياتاتتى . هاشىر ئۇنىڭ بېشىدا تىزلاندى . ئۇ دادىسىنىڭ قەغەزدەك ئاقىرىپ كەتكەن قانسىز يۈزىگە سايە تاشلاپ ، تالا ـ تالا بولۇپ يالتىراپ تۇرغان كىرپىكلىرىنىڭ جۇپلەشكەنلىكىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز بۇقۇلداپ يىغلىدى :

— دادا ، — دېدى ئۇ دادىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، — رازى بولۇڭ !

دادىسى كۆزىنى ئاچتى ، ئۇ كۈيئوغلىنىڭ سولغۇن چىرايىنى ، كۆز يېشىنى ئاخىرقى قېتىم كۆردى ـده ، مەڭگۈلۈكىكە كۆز يۇمدى .

هاشىر شۇنىڭدىن كېيىن ئۇن سېلىپ يىغلىمىدى ، بېلىگە ئاق باغلاپ ، هازىدار بولۇپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغىنى بىلەن ، ئۇ ئىچىده ئۆزى بىلەن سۆزلەشتى . دادىسىنىڭ كۆڭلىگە سالغان قاداقلىرى ئۇچۇن ئازابلاندى . 1958 ـ يىلى ، ئۆمەر ئەپەندى «ئوڭچى» بولۇپ قالغاندا ، هاشىر بۇ ئاق كۆڭۈل ئوقۇنقۇچىسىدىن قاتتىق يىرگەندى . شۇ سەۋەبتىن ، رازىيەنىڭ ئوتلۇق مۇهەببىتىگە سوغۇق ۋە قوپال مۇئامىله قىلىپ ، رازىيەنى هايات ئاتا قىلغان بەختتىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇرلىدى . بۇنىڭ ئۇچۇن ئاتا بولغۇچى قانچىلىك ئازابلانغاندۇ ـ هه ؟ 1966 ـ يىلى ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ كىتابلىرى تالان تاراج قىلىندى . بۇ دەرد بىلەن ئۆمەر ئەپەندىنىڭ

ئانىسى ، ئايالى ۋاپات بولدى ، رازىيە تۇرمىگە كىردى . بۇ چاغدا ، هاشىر ئاللىقاچان رازىيە بىلەن كەلگۈسى بەختلىرى توغرىسىدا سۆزلىشىپ بولۇشقان . ئۆمەر ئەپەندى قىزىنىڭ هاشىرنى دەپ ئېرىدىن ئاجراشقىنىنى ، هاشىر بىلەن بىللە بولۇپ ، قالغان ئۆمەرنى بەختلىك ئۆتكۈزۈشكە ئىشەنگىنىنى بىلەتتى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ خۇشال ئىدى . ئۆيگە سورۇقچىلىق كېلىپ ، ئۆمەر ئەپەندى نەۋرىسى بىلەن بۇ چوڭ قورۇدا يالغۇز قالغاندا ، ئۇنىڭ بارلىق خىزمەتداش ، ئەل - ئاغىنە ، ئوقۇغۇچىلىرى ئۇنى يوقلىدى . لېكىن ، هاشىر ئۆزىنى بۇ «ئۇلۇغ ئىنقىلاب»نىڭ ئاكتىپ قاتناشچىسى هېسابلاپ ، ئۆمەر ئەپەندىنى ئۆزىنىڭ قارشى تەرىپىدىكى دۇشمىنى هېسابلىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۆز ئۇستازىنىڭ بوسۇغىسىغا ئاياغ باسمىدى . ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ ؟ ! هاشىر تۇرمىگە كىردى . ئۆمەر ئەپەندى هەر هەپتىدە بىر قېتىم رازىيەنى يوقلىغىلى تۇرمىگە كەلگەندە ، هاشىرنىمۇ بىللە يوقلاپ تۇردى . شۇ چاغلاردىمۇ هاشىر ئۆزىنى بۇ ئاق كۆڭۈل بوۋاي بىلەن ئىككى قۇتۇپنىڭ ئادىمى هېسابلاپ بولغۇسى قېينىتىسىغا سوغۇق چىراي مۇئامىلە قىلدى ، سوۋغىلىرىنى قوبۇل قىلمىدى... لېكىن بوۋاي هاشىردىن يەنە رەنجىمىدى . قىزىنىڭ بەختىنى يەنىلا مۇشۇ مۇز كۆڭۈل ئوقۇغۇچىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئىزدىدى... هاشىر 1973 - يىلى يازدا رازىيە بىلەن تۇيى قىلغاندىچۇ ؟ ئۇ چاغدا ، هاشىر هاياتىنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىغان ، ئۆزىنىڭ هاياتتا نېمىنى خاتا قىلغانلىقىنى خېلى چوڭقۇر چۈشەنگەن ، ناهىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ قىرىق ياشتىن هالقىغان مۇدىرى ئىدى . شۇنداق تۇرۇپمۇ قېينىتىسى بىر قېتىم ئۆزىنىڭ گۈناهسىز ئىكەنلىكىنى ناهايىتى ياخشى دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇ سوغۇقلۇق بىلەن : «هەممە ئىشقا تارىخىي شارائىت نۇقتىسىدىن مۇئامىلە قىلىش كېرەك . هازىر هېچقانچە بىلىنمەيدىغان بەزى ئىشلار ئۆز

ۋاقتىدا باشقىچە ئىدى... » دەپ جاۋاب بەرگەن...

مانا ئەمدى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ پۈتۈن ھاياتىدىن ئادىل خۇلاسە چىقىرىدىغان چاغ كەلدى. بۇ ئەلۋەتتە تۇرمۇشنىڭ، ۋىجدانىنىڭ تەلىپى. ئۆمەر ئەپەندى ئاتمىش ئىككى يىللىق ئۆمرىدە، زادى خەلقە قانچىلىك زىيان سالدى؟ ئون سەككىز يېشىدىن تارتىپ مۇئەللىم بولۇشقا باشلىغان بۇ ئادەم، پۈتۈن ھاياتىدا ھاياتتىن گۇزەل نەرسىلەرنى ئىزدىدى، باشقىلارغا شۇ نەرسىنىلا سۇندى. ئۇنىڭ قەلبى ئەنە شۇ پاكىز ئەمگەكنىڭ مېۋىسى بىلەنلا قانائەت تېپىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ ھاياتتا بىرمۇ ئادەمنى بىھۇدە رەنجىتمىدى، بىرمۇ ئادەمگە يامانلىق تىلىمىدى، بىرمۇ ئادەمگە زىيان سالمىدى. ئۇنىڭ نەچچە مىڭ پارچە كىتاب ـ ژۇرنال، گېزىت توپلاپ، ئۆز قىرائەتخانىسى بىلەن پەخىرلىنىشى، ھەرگىزمۇ شەخسىي مۇددىئا ۋە نام ـ ئابرۇي ئۈچۈن ئەمەسكەن، بەلكى ئۆز خەلقىنىڭ، ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋرنىڭ خۇسۇسىيەت ۋە تەلىپىنى نامايەندە قىلىش، كەلگۈسى ئۈچۈن باشقىلارغا قارىغاندا كۆپرەك بايلىق قالدۇرۇش ئۈچۈن ئىكەنغۇ؟...

ھاشىرنىڭ خىيال ئېكرانىدىن ئۇستازىنىڭ نەسىھەت ـ تەلىملىرى، چىرايلىق ئىملاسى بىلەن تاپشۇرۇق دەپتىرى ۋە ئالبوملىرىغا يېزىپ قالدۇرغان سۆزلىرى، دەرس سۆزلىگەندىكى ئۆزىنى تۇتۇشى، دائىم كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان مېھرىبان چىرايى، پاكىز، ئاددىي كىيىنىشلىرى، قولىنى كەينىگە قىلىپ خىيال بىلەن مېڭىشلىرى، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۈتۈقلىرى بىلەن ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولۇپ، ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈشلىرى بىرمۇبىر ئۆتتى.

ھاشىر ئويلىغانسېرى ئازابلاندى. ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ئازاب بىلەن كۆيۈپ ئېغىرلىشىۋاتقان بەدىنىدىكى جىسمانىي ئازاب بىرلىشىپ ئۇنى يېتىشقا، كۆزلىرىنى يۇمۇپ كىچىككىنە ئارام ئېلىشقا قىستايىتتى، لېكىن ئۇ بۇ ئۆينىڭ ئىگىسى، تونۇش ـ

بىلىش ، يۈرت ـ جامائەت بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ قوللىرىنى قىسىپ «ئەلھۆكمىللا» دېمەكتە . ئۇ ئاخىرىغىچە غەيرەت قىلىشى ، دادىسىنىڭ تۈپرىقىغا ئۆز قولى بىلەن يەتتە كەتمەن توپا تاشلىشى ، يۈرت ـ جامائەتتىن دادىسىنىڭ قەبرىسى بېشىدا تۇرۇپ : «جاماـ ئەت ، مېنىڭ دادام قانداق ئادەم ئىدى ؟» دەپ سورىشى لازىم .

... مانا ، كىگىزگە ئورالغان جەسەت تاختىپوش بىلەن تاۋۇتقا سېلىنماقتا . ئاق ياغلىقلىق رازىيە دادىسىنىڭ جەسىتىگە تاشلانماقـ تا . ئۇنىڭ ئىككى قولتۇقىدىن زۇلخۇمار بىلەن گۈزەلئاي قولتۇقـ لىۋالغان ، ئۇلارنىڭ قىزارغان كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ياش ، هاشىرنىڭ كۆزلىرىدە مانان پەردىسى پەيدا قىلماقتا ئىدى . هويلىدا يىغا ـ زار كۈچەيدى . ئاق ياغلىق سالغان ئاياللار ، بېلىگە ئاق باغلىغان ياش ـ قېرى ئەرلەر ، بالىلارنىڭ ئاۋازلىرى قوشۇلۇپ هاياتتىكى ئەڭ كۆڭۈلسىز نەرسە هېسابلىنىدىغان جۇدالىق ئۇستىدە ناله مۇناجاتى شەكىللەندى . بۇ مۇناجات هاشىرنى ئىختىيارسىز هالدا ياش تۆكۈشكە ، ناله قىلىشقا مەجبۇر قىلدى . هاشىر ئۆزىمۇ سەزمىگەن هالدا بېلىدىكى ئاق پوتىسىغا تايىنىپ يۈرەك ـ باغرىنى تىغ بولۇپ تىلىۋاتقان ئەلەملىرىنى ئۆز تىلى بىلەن ۋاراقلىدى :

— رازى بولۇڭ دادا ، ئالدىڭىزدا گۇناهكارمەن ، مېهرىبان ئۇستازىم !

ئۇنىڭ كۆز يېشى ۋۇجۇدىنى ئېرىتمەكتە ، يىغان ـ پۇشايمانـ لىرى قەلبىنى ئۆرتىمەكتە ئىدى . ئۇ ئالدىغا يىغا بىلەن كەلگەن بىرىگە ئېسىلدى ، ئۇلار قۇچاقلاشتى . ئۇلارنىڭ ياشلىرى ، ئاۋازلىـ رى بىر ـ بىرىگە قوشۇلدى . هاشىر ئاخىر كۆزىنى ئاچتى . ئۇ شۇ چاغدىلا باياتىن ئۆزى قۇچاقلاپ يۈرگەن ئادەم ئەلا ئىكەنلىكىنى بىلدى ، ئۇلار ئەمدى كۆپچىلىك ئارىسىدا شەرقە — ساۋۇتوفلارنى دەپنە قىلغان قەبرىستانلىققا قاراپ كېتىپ باراتتى . هاشىر ئالدىـ راپ ئالدىغا — تاۋۇتنىڭ يېنىغا ئۆتمەكچى بولدى ، لېكىن ئۇ

ھەرقانچە قىلسىمۇ تاۋۇت كۆتۈرگەن ياشلارغا يېتەلمىدى . ياشلار نۆۋەت بىلەن تاۋۇتنى قولدىن قولغا يۆتكەپ ، ياندىشىپ كېتىۋاتقان ماشىنىغا سېلىشقا يول قويمايۋاتاتتى . ھاشىر نېمىشقىدۇر ئەلا بىلەنمۇ تەڭ ماڭالمىدى . ئۇنىڭ قاۋۇل بەدىنى بۇگۈن ئاجىزلاشقان ، كۆچلۈك ئىرادىسى سۇنغان . ئۇ ئۆزىنىڭ قېرىشقا باشلىغانلىقىنى ، قېينىناتىسى ماڭغان بۇ سەپەرگە يېقىن كۈنلەردە ماڭمىدىغانلىقىنى ئويلىدى . ئۇ ھاياتىدا بىرىنچى قېتىم ئۆلۈمنى ئويلىدى . شۇ چاغدىلا ئۇ ھاياتىنى ئاسراش ، قەدىرلەشنىڭ قانچىلىك زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىلدى . ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇمىدۋار ، پالۋان يىگىت ، مانا بۇگۈن ئۆلۈم ۋەھىمىسى بىلەن غەمگە پاتقان ياشانغان ئادەم ھالىتىدە . ئۇ گەرچە قىرىق نەچچە ياشتا بولسىمۇ ، بۇگۈن نېمىشقىدۇر ئۆزىنى بوۋاي — ھاياتى ئاخىرلاشقان بىر ئادەم ھېسابلايتىتى . مانا ئۇ ئەمدى سول پۇتىنى تەستە يۆتكەيدىغان ، ئۆزىنىڭ نەگە كېتىۋاتقىنىنى ئارانلا بىلىدىغان بولۇپ قالدى . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ بۇ سەپەرنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈشكە بەل باغلىغان . ئۇ ئۆمىلەپ بولسىمۇ بۇ يولنى مېڭىپ تۈگىتىدۇ .

— نېمە بولدۇڭ ، ھاشىر ؟ — مۇدۇرۇپ ـ تىترەپ ئارانلا كېتىۋاتقان دوستىدىن سورىدى ئەلا .

— ھېچنېمە .

ئەلا دوستىنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە ، چۆچۈپ كەتتى :

— نېمانچە قىزىپ كەتتىڭ ، ئوت ـ كاۋاپ !... ھەي ماشىنا ، توختا !...

ئەلا بىلەن ئارۇپ ھاشىرنى يۆلەشتۇرۇپ ماشىنا كابىنكىسىغا سالدى . ھاشىر شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ قانتىق چارچاپ ، ئاچلىق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىت چىشى بىلەن جاراھەتلىنىش نەتىجىسىدە جىسمانىي جەھەتتە ئاجىزلاشقانلىقىنى بىلدى . ئۇ كابىنكىگە چىقتى ـ دە ، جالاقلاپ تىترىدى . ئۇنىڭ بەدىنى بىر پارچە ئوتتىن چىققان

تۆمۈرگە ئايلانغانىدى .

تۇپراق بېشىدىمۇ ئۇنىڭ يەرگە چۈشۈشىگە رۇخسەت قىلىشىمىدى . ئۇ قېيناتىسىنىڭ قەبرىسىدىن ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەم يىراقتا تۇرۇپ ئاخۇنۇمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدى . ئاخۇنۇم ئۆز ۋاقتىدا ھاشىرلارغا ماتېماتىكا دەرسى ئۆتكەن ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كېلىپ شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ ، ئالگېبرا ، گېئومېتىرىيە دېگەنلەرنى تۇنجى قېتىم تارقاتقان ، كېيىن ئىلىمنىڭ ھۆرمىتى قالمىغانلىقى ئۈچۈن پېنسىيىگە چىقىپ ئىمام بولۇۋالغان پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى ئىدى . ئۇ جاراڭلىق ئاۋازى ، چۈشىنىشلىك ، ئوبرازلىق تىلى بىلەن خۇددى ئوقۇغۇچىلىرىغا دەرس سۆزلىگەندەك چۈشىنىشلىك قىلىپ مەرھۇم سەپدىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سۆزلىمەكتە ئىدى :

— مەرھۇم ئۆمەر ئەپەندى تولىمۇ ئوبدان ، ئاق كۆڭۈل ، ئىنساپلىق ، ئەخلاقلىق ، دىيانەتلىك ، قانائەتچان ، سەۋرچان ئادەم ئىدى . ئۇ شۇنچىلىك ھالال ئىشلىدىكى ، ئەللىك يىلدەك مۇئەللىمچىلىك قىلىپ ، نەچچە مىڭلىغان قاراڭغۇ دىللارنى ئىلىم چىرىغى بىلەن يورۇتتى . ئۇنىڭ ھالال ئەمگىكى خەلقىمىزگە نۇرغۇنلىغان بىلىم ۋە ئەخلاق ئەھلىنى تەقدىم قىلدى . ئۇنىڭ ئەمگەك ھەققى پانىي دۇنيادا ياشىغۇچىلارنىڭ گەدىنىگە قالسا قالدىكى ، بىراۋنىڭ پىننە قاسىرىقىدەك قەرز ـ نېسىۋىسى ئۇنىڭ گەدىنىدە قالمىدى . ئۇ تايامۇم قىلىشقا يارايدىغان توپا ، زەمزەم ئورنىدا ساقلايدىغان سۇدەك تازا ئىدى . بېھۇدە بىرىگە ئازار بەرمەيدىغان ، خاپىلىق ، نارازىلىقىنى ئېغىزىدىن چىقارماي كۆڭلىدە بىلىدىغان ، پايدا ـ زىيان ئالدىدا پايدىنى باشقىلارغا ئىتتىرىدىغان ، ئۆزىدىنمۇ كۆرە شاگىرتلىرىنىڭ ئىستىقبالىنى كۆپرەك ئويلايدىغان مېھرىبان ئادەم ئىدى . ئۇ پۈتۈن ھاياتىدا تەمەدىن نېرى ، خىيانەتتىن خالىي ياشىدى . بۇ ئەۋلادلار ئۈچۈن نەچچە مىڭ پارچە كىتاب قالدۇردى . ئۇنىڭدىن قالغىنى يالغۇزلا بىرنەچچە مىڭ پارچە كىتابمۇ ؟ ياق ،

بۇلا ئەمەس ، بۇنىڭدىن يەنە ئەمگەك ، ئەقىل ، ئۇلاردىنمۇ مۇھىمى ئۇمىد ـ ئارزۇ مىراس قالدى...

هاشىر ئوت ـ كاۋاپ ئىچىدە يېتىپ ئاخۇنۇمنىڭ قېينىتىسىغا بەرگەن باھاسىنى تولۇق ئاڭلىدى . ئۇ قېينىتىسىدىن رازى بولدى ، پەخىرلەندى . لېكىن ئاخۇنۇمنىڭ ئاخىرىدا ئېيتقان :

— لېكىن ، تىرىكلىكتە بىز ئۆمەر ئەپەندىنى چۈشەنمىدۇق ، ھەتتاكى ئۇنى خاتا چۈشەندۇق ، ئۇنىڭغا ئازار بەردۇق . ۋەھالەنكى ، ئۇ كۆڭلىگە ھەرقانداق ئادەم ئۇچۇن قىساس مۇددىئاسىنى پۇكمەي دۇنيادىن ئۆتتى ! — دېگەن سۆزلىرى قاتتىق ھار كەلدى . ئاخۇنۇم بۇ سۆزلەرنى خۇددى ھاشىرغا دەۋاتقاندەك ، ھاشىرنىڭ ئۆرتىنىۋاتقان يۇرىكى تېخىمۇ قاتتىق ئازابلاندى . ئۇ تۇيراق بېشىدا قىرائەت ئوقۇلغاندىن كېيىن باشقا ھېچنېمىنى سەزمىدى . ئۇ چۇش كۆرۈۋاتامدۇ ياكى ئوڭىدا بۇ ئازابلىق ئىشلارغا دۇچ كەلدىمۇ ، ھېچنېمىنى پەرق قىلالمىدى . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ھەممىلا نەرسە لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ، يېنىدىلا كىچىككىنە كۆلچەك تۇرماقتا . ئۇ شۇ كۆل-چەككە ئۆزىنى تاشلىيالمىسا ئىدى ، مۇنۇ يالقۇندا كۇل بولۇشتىن ئۆزىنى قوغداپ قالالايتتى . لېكىن ، ئوت ـ يالقۇن ئۇنىڭ ئەتراپى-نى قورشىۋالغان ، ئۇ ئوت بىلەن ئېلىشماقتا ، ئوتنى يېڭەلمىسىدى ، يەنە خېلى يىللارغىچە ياشىيالايتتى .

كەچ كۇزنىڭ ئاچچىق شامىلى گۇناھسىز يوپۇرماقلارنى يەر بېتىدىنمۇ قوغلاپ ـ ئۇچۇرۇپ يۇرگەن بۇنداق كۆڭۈلسىز كۇنلەر-دە ، ئىككى سوتكا ئاچ قورساق يۇرۇش ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىت چىشى بىلەن يارىلانغان پۇتىنىڭ زورۇقۇپ ، سوغۇق ئۆتۈپ ئاغرى-ۋاتقىنىنى ھېسابقا ئالماستىن ، نەچچە سائەتلەپ ئۆرە تۇرۇپ ئاتى-سىغا ھازا تۇتۇش ، ئۇنى جىسمانىي جەھەتتە كاردىن چىقارغان بولسا ، ئۆز ئۇستازىنى ئىشەنمەستىن قوپاللىق قىلىپ ئۇستى ـ ئۇستىلەپ رەنجىتكەنلىكىنى ، مۇشۇ ئاخىرقى جۇدالىشىش مىنۇت-

لىرىدىلا بىلگەنلىكى ، روھىي جەھەتتە ئۇنى قاتتىق ئازابلاپ ، بە-راقلا يېقىتقانىدى . ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ھازىسى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ھاشىرنىڭ يېقىلىشى رازىيەنى تامامەن گاڭگىرىتىپلا قويدى . ئۇ ھاشىرنىڭ بېشىدا تولا يىغلاپ يېشىمۇ تۇگىگەن نۇرسىز كۆزلىرىنى مۆلۈلدىتىپ ، خۇددى قاتۇرۇپ قويغاندەك جىمجىت ئولتۇراتتى . مۇنداقلا قارىغان ئادەم ئۇنى بېپەرۋا ، ھازىسىز ياكى ئېسىنى يوقاتقان ئايال بولسا كېرەك دەپ ئويلايتتى . لېكىن ، رازىيە روھىي ئازاب بىلەن پىشقان ، جۇدالىق ۋە دەرد ـ ئەلەمنىڭ قازىنىدا ئوبدان قورۇلۇپ چېچى ئاقارغان چىداملىق ئايال بولغاچقا ، ھەرقانداق گاڭگىرىغان ھالەتتىمۇ ، ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى . ئۆمەر ئەپەندى ئۇچۇن ياش تۆكۈپ ئازابلىنىشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، مۇنۇ قىزىتمىسى ئۆرلەپ ھوشسىز ياتقان ئېرى ھاشىرنى دوختۇرغا كۆرسىتىشى ، ئۇنى داۋالاپ ساقايتىشى كېرەك . رازىيە يېنىدا مىسكىن ئولتۇرغان گۇزەلئايغا پىچىرلىدى :

— ئۇسسۇزلۇق ئەكىلىكە ، ئىچۇرۇپ باقاي .

گۇزەلئاي ئالدىراپ دالان ئۆيگە چىقتى ـ دە ، ئەلاغا دوقۇرۇشۇپ قالدى .

— ئۇسسۇزلۇق ئەكەلسۇن دەيدۇ ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ .

ئەلا ئۇنىڭغا بىر سېكۇنت ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ قىسقا ۋاقىت تىكىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدى دەرھال سىلكىندى . ئاق داكا ياغلىق ئاستىدىن تونۇش ، سۆيۈملۈك ، گۇزەل چىراي بىر مىنۇتقا ئۇنى بىھوش قىلىدىغان دورىدەك ھوشسىزلاندۇردى . ئۇ خۇددى توك سىمى تۇتۇۋالغاندەك سىلكىندى ، ئىسسىق يوتقاندا راھەتلىنىپ ياتقىنىدا ، بەدىنىگە تۇيۇقسىز سوغۇق سۇ سېپىلگەندەك ئەنسىدىكتى . «بەللى ، ھازا ۋە قايغۇ بىلەن مۇز بولۇپ قاتقان بەدەندىن ئىشقى ـ مۇھەببەت ئۇچقۇنى چاچرىغىنى نېمىسى ؟ — دەپ ئويلىدى

ئۇ كۆزىنى ئايالدىن قاچۇرۇپ ، — ھازا بىلەن مۇھەببەت ، قايغۇ بىلەن ھاياجان بىر ئۆيدە ، بىر بەدەن ، بىر يۈرەكتە ، بىرلا ۋاقىتتا مەۋجۇت بولالمغىنى نېمىسى ؟ مېنىڭ ئۇستازىمغا بولغان ھۆرمىتىم ، ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە بولغان ئېچىنىشىم ، ئۇنىڭ توغرىسىدىكى ئازابلىرىم يالغان ـ ساختىمۇ يا ؟ ياق ، ھەرگىز ساختا ئەمەس ، گۈزەللىكىغا بولغان نەپرىتىم ساختا ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇشۇم يالغان بولسا كېرەك... » ئۇ شۇنداق ئويلىدى ـ دە ، گۈزەللىكىغا قايتا تىكىلىپ قاراشقا پېتىنالمىدى . ئۇ دەرھال كەينىگە ياندى ۋە بىر پىيالە چاينى ئېلىپ گۈزەللىكىغا سۇندى . پىيالە ئۇلارنىڭ قوللىرىنى بىر ـ بىرىگە تەگكۈزدى . گۈزەللىكىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۆزگىرىشنى ھازىرچە سۆزلىمەي تۇرايلى ، ئەلا مۇشۇ پېتى قېتىپ قېلىشقا ، پۈتۈن تارتقان ئازابلىرىنى مۇشۇ دەقىقە ئۇچۇن ئۇنتۇشقا رازى ، قوللارنىڭ ئۇچرىشىشىدىن پەيدا بولغان ئاشۇ قىسقا ، لەززەتلىك ئىچكى ھېسسىياتنى ھەرگىزمۇ ، ھەرگىزمۇ ئۇنتۇلمايدۇ .

ھاشىر ئىككىنچى كۈنى كۆزىنى ئاچتى . ئۇنىڭ پۈتى ئىششىغان ، كۆزلىرى تېخىمۇ ئولتۇرۇشقان ، قوۋۇزلىرى چۆككەن ، ئۆزى تونۇغۇسىز دەرىجىدە جۇدەپ ، ساقاللىرىنىڭ ئېقى كۆپەيگەندى . بۇگۈن ئۆيدە يېقىنلاردىن باشقا ھېچكىم قالمىغان ، رازىيە ئايالار بىلەن ، ئەلا بىلەن ھاشىر يالغۇز ئۆيدە قېلىشقان . ھاشىر سۈنايلىنىپ يېتىپ ، يېنىدا ئولتۇرغان ئەلاغا ئىش بۇيرۇماقتا ئىدى :

— مۇشۇ ئادرېسقا تېلېفون بەرگىن ، لۇ شۇجىنىڭ ئۆزى بىلەن سۆزلەشكىن ، مەن ئەتە كەچكىچە چوقۇم چىقىمەن ، ھېلىقى يىغىننى چوقۇم ئاچىمىز .

— سەن ھە دېسىلا چوقۇم ، چوقۇم دەۋەرمىگىن ، — دېدى ئەلا دوستىنىڭ كىگىز ئۈستىگە تاشلانغان ئاربىدەك يوغان قوللىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىقىپ قويۇپ ، — يەنە بىر قېتىم ئېت

چىشلىۋېلىشى ياكى ۋېلىسىپىتنىڭ ، ماشىنىڭ بۇزۇلۇشى مۇمكىن . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، رازىيەنىڭ گېپىمۇ يوللۇق ، داداڭنىڭ يەتتىسىنى بېرىۋېتىپ چىقساڭمۇ بولىدۇ . سەن بولمىساڭمۇ ، ناھىيىنىڭ ئىشلىرى كېتىۋېرىدۇ . بۇنچىلا زورۇقۇشنىڭ ھاجىتى يوق . دېدىمغۇ ، كىم زورۇقسا شۇنىڭغا زىيان ، دېھقانلارنىڭ ئىشىنى ھەرقانچە تىرىشىپمۇ ياخشىلىيالمايسەن ، ئاداش !

— سەن ماڭا دەرس ئۆتمىگىن ، ئەك ياخشىسى ، سەن خوتۇنۇڭ بىلەن تېزرەك يارىشىۋال ، بالاڭ تولىمۇ ئەقىللىق ، چىرايلىق بالا بوپتۇ .

— قىزىمچۇ ؟

— بېرىۋەت ، ئادىلەگە بېرىۋەت ، ئادىلە بىچارە ياخشى ئايالىكەن . مەن ئۇنى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە ئورۇنلاشتۇرىمەن . ياخشى ئارتىس ئىكەن ئۇ ، قىزىغا تولىمۇ ئامراقكەن . بىرلا يېرى ، قىزىنىڭ دادىسىنى تىلغا ئېلىشنى خالىمايدىكەن .

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەلانىڭ قاپىقى تۇرۇلدى . ئۇ خېلى جىملىقتىن كېيىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى ـ دە :

— ھەي ئاداش ، — دېدى ئۇ ھاشىرغا قاراپ قويۇپ ، — مەن دىلئارانى ئەلىدىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرىمەن . مەن ئۇنىڭ دادىسى . ساڭا ئېيتماق ئاسان ، لېكىن ماڭا تەس . ئۇ بالا مېنى ئۆز دادام دەپ بىلىدۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ مېنىڭ دۇشمىنىمنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسا ، جەزمەن قاتتىق ئازابلىنىدۇ . ئۇ ھازىرمۇ ھەيران ، نېمىشقا ئەلىمۇ ، ئۆزىمۇ ئەلانىڭ بالىسى ئىكەنۇ ، بىرى ئانىسى بىلەن ، بىرى دادىسى بىلەن قاپتۇ . ھازىرمۇ دادىسى بىلەن ئانىسى بىر ئۆيدە تۇرمايدىكەن ، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ بىزگە چۈشىنىشلىك بولغان بۇ مەسىلە ، ئۇلار ئۇچۇن بىر تېپىشماق . چوڭ بولغاندا بۇ ئاكا ـ سىڭىللار قان جەھەتتە پۈتۈنلەي بىر ـ بىرىگە يات ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ . ئۇ چاغدا ئۇلار بىزنى ئالدامچى

لار دەپ تىللىشىمۇ مۇمكىنغۇ ؟

— ياق ، تىللىمايدۇ ، سېنىڭ ئالىيجانابلىقىڭغا ئاپىرىن ئېيتمدۇ ، سەن خۇددى سۇئگۈلىگۈچ كاككۇك بالىسىنى بېقىپ چوڭ قىلغاندەك ، ئۆز دۇشمىنىڭنىڭ پۇشتىدىن بولغان پاناھسىز بىچارىنى بېقىپ ئادەم قىلدىڭ . بىلىپ قوي ، بۇنداق بالىلار ئەقىللىق بولىدۇ .

ئەلا كۇلدى ۋە بېشىنى ئىرغىتىپ قويدى .

— نېمە كۇلىسەن ، ئاۋاق ، يالغانمۇ يا ؟

— مەن سېنىڭ سىياسەت ئارىلاشتۇرماسىتىن تۇرمۇش توغرىسىدا سۆزلەۋاتقىنىڭغا كۇلۇۋاتىمەن .

— سەنزە ، مېنى تېخىلا چۇشەنمەيدىكەنسەن ـ دە ، بەلكى يېقىن ئاغىنەم بولىساڭمۇ ، ئۆمۇر بويى چۇشەنمەسلىكىڭ ، مەن ئۆلگەندىن كېيىن چۇشىنىشىڭ مۇمكىن .

— مەن بۇرۇن ئۆلۇپ كەتسەمچۇ ؟ سېنى چۇشەنمەيلا ئۆتكەن بولىمەن ـ دە ، ئۇ چاغدا .

— بىلىپ قوي ، ئاۋاق ، مەن سەن ئويلىغاندەك قۇرۇق سىياسەتۋاز ئەمەسمەن .

ھاشىر ئەلاغا ئالىيىپ قاراپ قويدى . ئەلا كۇلۇپ قويدى .

— ئىشقىلىپ ، سىياسەتۋاز سەن . لېكىن ھېسسىياتسىز ، دوگما ، سىپايىگەرلەردىن ئەمەس سەن . سەندە ئاز ـ تولا لىرىكىمۇ ، رومانتىكىمۇ بار ، لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسىگە سىياسەت سۇيىدىن ئارىلاشتۇرۇپ تەمىنى قاچۇرۇپ قويىسەن .

— لاۋزىلاشتىڭ ، سىياسەت ئارىلاشسا تەمى قاچىدىغان قانداق لىرىكا ، رومانتىكا ئىكەن ئۇ ؟ سېنىڭچە سىياسەت شۇنچە تەمسىز ، لاۋزا نېمىمۇ ؟

— بەزىدە شۇنداق .

— قانداق «بەزىدە» ئىكەن ئۇ ؟

— مەسىلەن ، سىنىپىي كۈرەش ئەڭ چوڭ سىياسەت ، لېكىن ئۇ ئۆز رولىنى جارى قىلىپ بولغاندىن كېيىن يەنە سۆزلىنىۋەرسە- چۇ؟ ئۇ چاغدا تەمسىز بىرنېمىگە ئايلىنىدۇ .

ھاشىر ئەلاغا لاپ قىلىپ قاراپ قويدى ـ دە ، جىم بولۇپ قالدى . ئۇ بۇرۇنقى ۋاقتىلىرى بولغان بولسا ، ئەلا بىلەن مۇنازىرە قىلغان ، تالاشقان بولاتتى ، لېكىن تۇرمۇش ئۇنىڭغا ئەلانىڭ نۇر- غۇن قاراشلىرىنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى . شۇ- نىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ھازىر ئەلانىڭ سۆزلىرىنى قوبۇل قىلالمىسمۇ ، سەكرەپ كەتمەستىن ئاڭلايدىغان ، ئويلىنىدىغان بولۇپ قالدى .

— مەسىلەن ، مېنىڭ قېينىناتامنى كەچۈرگۈسىز دەرىجىدە رەن- جىتتىشىم ، ئۇنىڭ ئالىيجانابلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئۆزۈمگە دۈش- مەن ھېسابلىشىم··· سەن دېگەن نەزەرىيىنىڭ دەللىلىرى ، مانا بۇ ئۈچىغا چىققان تېتىقسىزلىق ، ئاداش ، مېنى ئەيىبلە ، سەن ھەقلىق !

ئەلا دوستىنىڭ ئەلەم ، پۇشايمان ، ئەپسۇس بىلەن نەملەنگەن كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى :

— ھاياتنىڭ نۇرغۇن سىناقلىرى بار تېخى ، نۇرغۇن مەسىلە- لەرنى كەلگۈسىنىڭ ھەل قىلىشىغا قالدۇرۇشقا مەجبۇر بىز .

ئۇلارنىڭ پارىڭى راسا قىزىۋاتقاندا ، سىرتتىن رازىيە كىرىپ كەلدى :

— زۇلخۇمار ، ئەلانۇر بىلەن كەپتىكەن ، كىرىپ كېلىۋاتە- دۇ ، — دەپ خەۋەر قىلدى ئۇ . ئەرلەر ئۆزلىرىنى تۇزەشتۇرۇپ بولغۇچە زۇلخۇمار بىلەن ئەلانۇرمۇ كىرىپ كەلدى . ئۇلار تىنچلىق سوراشقاندىن كېيىن زۇلخۇمار كۆز يېشى قىلدى :

— ئوسمانغا ئۆزۈڭلار خەت يېزىڭلار ، بولمىسا ، كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ . تۆت بالا بىلەن ماڭا تەس بولدى . بولۇپمۇ ، ئاتا ـ ئانىسى كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ كېتىۋاتىدۇ ، بىر دىدارلاشساق

بولاتتى دەپ كۈندە يىغلايدۇ . ئۇزۇلدۇرمەي خەت يېزىۋاتىمەن . پۈل ئەۋەتمىدۇ ، ئۆزى كېلىشكە ئۇنۇمايۋاتىدۇ ، نېمە بولدىكىن ، ھېچ بىلەلمىدىم .

— ئادەم ئەۋەتىپ باغلاپ ئەكەلدۈرەيلىمۇ ـ ھە ؟ — دېدى ھاشىر كۈلۈپ قويۇپ ، — تېخىچىلا خېتىمدە ، ئىشەنمەيمەن ، بار-سالا ئاتمدۇ ، دەپ يېزىۋاتامدۇ ؟

— ھەئە ، بەكمۇ قورقۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ ، زادىلا ئىشەنمەيدۇ . سىز ھاشىر ئۆزىڭىزنىڭ سالامەت تۇرمىدىن چىققانلىقىڭىزنى يازسىڭىز ، ئەلامۇ ئۆزىنىڭ ئاقلانغانلىقىنى يازسا ، ئىشىنەرمىكىن دەيمىنا ؟

— خەتكە ئىشەنمەيدۇ ، ھەممىزنىڭ خېتىنى ھېيلە دەپ چۈشىنىدۇ . بىر ئامال قىلىپ بىرمىز بارساق بولىدىغان ئوخشايدۇ . ھاشىر رۇخسەت قىلسا ، مەن بېرىپ ئۇنى ئەكېلەتتىم .

— ساڭا ئىشەنچ يوق ، سەن چوقۇم كەلمەي قويىسەن ، ھېلىقى گەننەن دېگەن يېرىڭگە بېرىۋالامسەن تېخى ، كىم بىلىدۇ ؟

ھاشىرنىڭ چاقچىقىغا ھېچكىم كۈلمىدى ، يالغۇز ئەلانۇرلا مېيىقىدا كۈلۈپ قويدى . ھاشىر ئەلانۇرغا قارىدى . بۇ قىزنى ھاشىر 1957 ـ يىلى غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە بارغۇچە يولدا كۆرگەندىن كېيىن بىرنەچچە قېتىم ۋالىبول مەيدانىدا كۆردى . ھاشىرمۇ ۋالىبول ھەۋەسكارى بولغاچقا ، توپ ئوينىلىۋاتقان مەيداننى كۆرسە ماڭالماي تۇرۇپ قالاتتى . ئۇ غۇلجا شەھىرىدە بىر ـ ئىككى قېتىم ئەرلەر كوماندىسىغا چۈشۈۋېلىپ توپ ئوينىۋاتقان ئەلانۇرنى كۆرۈپ زوقلانغان ، قىزنىڭ يېنىك سەكرەپ چىقىپ توپنى كۈچ بىلەن ئۇرۇشى ئۇنى ھەيران قالدۇرغانىدى . مانا بۇگۈن ، بۇ قىزمۇ ئۆز كەسپىدىن ئايرىلغان ، دادىسى بىگۇناھ تۇرمىدە ئۆلگەندىن كېيىن بۇ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋالىبولچى قىز خىزمەتتىن ھەيدەلگەن . ئۇ يالغۇز ئانىسىنى يېزىدىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن

تۆت - بەش يىل باققان ، ئانىسى ۋاپات بولۇپ ، ئۆزى ئۇششاق بالىلىق ئاكىسىنىڭ يېنىدا تۇرغان ، ھازىر ئۇ ئاقلانغان ، ئۇرۇمچىدىن مائاشى كېلىدىكەن ، لېكىن خىزمىتى يوقكەن ، قىزنىڭ ئەمدى ۋالىبول ئويناپدىغان ۋاقتى ئۆتكەن بولسىمۇ ، تربىيىلىق ياكى ئوقۇتقۇچىلىق قىلسا بولاتتى . ھاشىر خىيال سۈرۈپ بىردەم جىم تۇردى - دە ، يېنىدىكى ئۆزىدىن ياردەم كۈتكۈچى دوستلىرىغا بىر - بىردىن قارىدى :

— ئەلا ، ئوسمان ، قۇرماش ، گۈزەلئاي ، ئادىلە ،ئەلانۇر ، زۇلخۇمار ، تېخى نامەتمۇ بار ، سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا مېنىڭ يار-دەمم كېرەك . ئەلا بىلەن قۇرماشقۇ چاغلىق ، «مەنسەپكە تەيىنلەش بۇيرۇقى» چىقارساقلا بولدى . ئوسماننىڭمۇ كارى چاغلىق ، گەپ مۇنۇ ئارتىس ، ئىسپورتچى قىزلىرىمىزنىڭ ئىشىدا ، مەيلى يېقىنلىرىنى ئىشقا سالدى دەپ خىزمەتتىن ھەيدىۋەتسىمۇ ، بۇ قىزلارغا قانات ياپمەن . ئەلانۇر مەن سىزگە ناھىيىمىزدە ۋالىبول كومانداسى تەشكىللەپ بېرىمەن ، ئەرلەرگە تربىيىلىق قىلىسىز . بىر يىلدىن كېيىن باشقا پۇتۇن ناھىيىلەرنىڭ كوماندىلىرىنى يېڭەلەيدىغان قىلالامسىز ؟

— گەپ سىزنىڭ يېغىپ بەرگەن ئادەملىرىڭىزدە .

— ئۇنىڭدا گەپ يوق . مەن خىلىدىن بېرى بۇ ئىشقا دىققەت قىلىپ يۈرۈۋاتىمەن . بىرنەچچە گۇڭشېمىزدا ۋالىبول ئويناش قالىتىس تەرەققىي قىلغان . ئۇلارنىڭ كوماندىلىرى خېلى كۈچلۈك . مەن شۇ كوماندىلارنىڭ ئەڭ ياراملىق يىگىتلىرىدىن يىگىرمىنى تاللاپ بېرىمەن . قانداق ، بىزنىڭ ناھىيىگە تربىيىلىققا چىقامسىز ؟

ئەلانۇر كۈلۈپ قويدى . ئۇ كۈلگەندە ، كۆز قۇيرۇقلىرىدىكى ئۇششاق سىزىقلار ئالاھىدە كۆرۈندى .

بىر تالانتلىق قىزنىڭ راسا تونۇلىدىغان چاغلىرى مەنسىز ئىشلار : چوڭ خەتلىك گېزىت يېزىش ، يىغىن ئېچىش ، نامايىش

قىلىش ، ئاخىرىدا قېچىش ، سولىنىش ، سوراققا تارتىلىش ، جازا-لىنىش بىلەن ئۆتۈپ كەتتى . ئەمدى ئۇ سەھنىگە يارىمايدىغان ھالغا كەلگەندە ئۇنىڭغا ئىگە يوق . بۇ تەڭسىزلىك ھاشىرنى تولىمۇ بىئا-رام قىلدى ، ئەلانۇر ھازىر ئوتتۇز ياشتىن ھالقىغان ، خەلقتە خىز-مەت كۆرسىتىمەن دەپ تېخىچە ئۆي ـ ئوچاقلىقمۇ بولمىدى . ئۇنىڭ بۇ بەختسىزلىكىنىڭ جاۋابكارلىقى كىمدە ؟ ئەلا دۇرۇس ئېيتمىدۇ ، تۇرمۇشنى بىلىش كېرەك ، تۇرمۇش ھەرقانداق بىر دەۋر سىياسەت-لىرىنىڭ توغرا ـ خاتالىقىنى ئوڭايلا چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ... ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكۈچە مۇڭداشتى . ئاياللار بىلەن بىللە ئەلامۇ ماڭدى . ھاشىر :

— نەگە ، ئاۋاق ؟ ئىككى ئەلانۇرنىڭ ھال ـ مۇڭىنىڭ چالىسى بار ئوخشىمامدۇ ، ماقۇل ئەمىسە ، ئەتىگەنلىككە كېلەمسەن ؟ ھېلە-قى تېلېفونىنى قانداق قىلدىڭ ؟ — دەپ سورىدى .

— ياق ، ئۇچ كۈندىن كېيىن تەزىر كۈنى كېلىمەن . تېلېفون خەۋىرىنى بىرئازدىن كېيىن بېرىمەن .

ھاشىر كۆزلىرى ئانىسىغا ئوخشايدىغان كىچىك ئوغلىنى كۆ-تۈرۈپ يۈرۈپ ، ئۆمەر ئەپەندىدىن قالغان بۇ تەۋەررۈك قورۇنى ئايلاندى . بۇگۈن بۇ بەش ئېغىزلىق ئۆي ، ئالما ، ئۈزۈملۈك بېغى ، ئاددىي بولسىمۇ بوستانلىق سۇپا ـ شىپاڭلىرى بار قورۇدا ھاشىر ، رازىيە ، ئىككى ئوغلى بىلەن قالغان . ئۇ ئەمدى قالغان ئۆمرىنى مۇشۇ قورۇدا ئۆتكۈزىدۇ . گەرچە ئۇ ئۇستازىنىڭ ئاخىرقى ۋەسىيە-تىنى ئاڭلاشقا ئۈلگۈرەلمىگەن بولسىمۇ ، ئۇستاز ۋەسىيىتى ئۇنىڭ-غا ئايان ، ئۇ ئۇستازى قىلالمىغان ئىشلارنى قىلىشى كېرەك . ئۇستازى جاپاكەش ، مېھرىبان ماڭارىپچى ئىدى . بۇ ئىشنى رازىيە ئىككىسى ئەلۋەتتە قىلىدۇ . مۇنۇ تەۋەررۈك قورۇنى ھاشىر ئوبدان ئاسراپ ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا بالىلىرىغا ئۆتكۈزىدۇ . ئۆمەر ئەپەندە-نىڭ كىتابخانىسىنىچۇ ؟ يوقالغان كىتابلىرىنى كاتالوگ بويىچە

ئىزدەپ تولۇقلايدۇ . ھېچكىم ۋاراقلاپ باقمىغان خۇرۇم ، تاۋار مۇقاۋىلىق كىتابلار بىلەن ئاۋۇ قېلىن گېزىت ـ ژۇرناللارنىچۇ ؟ ئەلۋەتتە ئوقۇتۇپ كۆرۈش كېرەك . بۇ ئىشقا ئەلانى تەكلىپ قىلسـ چۇ ؟ ئۇ يەنىلا : «سىلەرنىڭ بەختىگلارنى كۆرۈپ ئازابلىنىشنى خالىمايمەن !» دەپ تۇرۇۋالارمۇ ؟

ئۇ بالىسىنى كۆتۈرۈپ يۇرۇپ كۆڭلىدە نۇرغۇن پىلانلارنى تۇزدى . ئۇ پىلانلىرىنى رازىيەگە ئېيتىدۇ . رازىيە ھازىر ئۇنى كۇتۇپ تۇرماقتا .

ھاشىر قولىدا ئۇخلاپ قالغان ئوغلىنى تەستە كۆتۈرۈپ ، دالاغا كىردى . رازىيە بالىنى ئېلىش ئۈچۈن سۇپىدىن چۈشتى . ھاشىرنىڭ جۇدەڭگۈ ، ساقال ـ بۇرۇتى ئۆسكىلەڭ چىرايىدىن تەبەسسۇم پەيدا بولدى .

— خاپا بولۇشقا ھەقلىقسىز رازىيە ، لېكىن...

— بىلدىم ، ھەممىنى بىلدىم ، — دېدى رازىيەمۇ كۈلۈمسىرەپ ، — سىز ھوشسىز ياتقاندا ناھىيە رەھبەرلىرى كىردى . ئۇلار سىزنىڭ نېمىشقا كىرەلمىگىنىڭىزنى ، يولدا كىرگۈچە تارتقان جاپالىرىڭىزنى بىرمۇبىر ھېكايە قىلىپ بەردى . ئۇلار سىزنىڭ ۋېلىسىپىتىڭىزنى تاپقان ، ئىتنىڭ ئىگىسىمۇ ئىتنى سىزنى ماراپ چىشلىگەنلىكى ئۈچۈن تېرەككە ئاسقان . نېمىگە ئۆرە تۇرىسىز ، ئولتۇرۇڭ ، سىز ئۆزىڭىزنى كىچىك چاغلىماڭ ، ھاشىر ، خەلق ئىچىدە ئىناۋىتىڭىز يۇقىرىكەن . ھە ، راست ، ئۇخلاشقا ئالدىراۋاتامسىز ؟ ياق ، ئاۋۋال ساقال ـ بۇرۇتىڭىزنى ئېلىڭ .

— قارىلىق تۇتقانمەن رازىيە ، دادامنىڭ قىرقىنى بەرمىگۈچە چاچ ـ ساقال ئالمايمەن .

— بولدى ، بولدى ئاشۇرۇۋەتمەڭ ، سىز ھەممە ئىشتا باشقىلارغا ئۈلگە بولماقچى ئەمەسمۇ ، ئۇ خۇراپاتلىقنى بۇزۇشتىمۇ ئۈلگە بولۇڭ ، قورقماڭ ، مەن رۇخسەت قىلدىم ، مېنىڭ كۆڭلۈمنى

ئايايمەن دەپ ئىرادىڭىزگە خىلاپ ئىش قىلماڭ .

— لېكىن ، رازىيە ، دادامنى هاياتلىقىدا رازى قىلالمىدىم .

— ياق ، دادام سىزدىن رازى ، ئۇ جان ئۇزۇشتىن ئىككى كۈن ئاۋۋال نادىرىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ، سىز توغرۇلۇق ياخشى گەپ قىلدى ، رازىلىق بەردى .

— نېمە دېدى ، دادام ؟

— مەن هاشىردىن رازى ، ئۇنىڭ ماڭا سالقىن مۇئامىلە قىلغانلىقىنى مېنى يامان كۆرگەنلىكىدىن دەپ چۈشەنمەيمەن . مېنى يامان كۆرگەن بولسا ، ماڭا كۆيئوغۇل بولمىغان بولاتتى . بىزنىڭ ئارىمىزدىكى سۈنئىي ئاداۋەتنى هاشىر ئەمەس ، بىز ياشاۋاتقان دەۋر پەيدا قىلغان . ئۇ مېنىڭ بالام ، شۇنداقلا دەۋرنىڭ بالىسى . ئۇ هەر ئىككىلا ئاتىسىنى رازى قىلماقچى ، ئەمەلدە هەم رازى قىلدى . ئۇنىڭ ئورنىدا باشقا بىرى بولغان بولسا ، بەلكى بىرىنىلا رازى قىلغان بولاتتى ، دېدى . دادامنىڭ ئەينى سۆزى مۇشۇ ، هاشىر ، مەنمۇ سىزدىن قاتتىق رەنجىگەن ، لېكىن كېيىن ئەمەلىيەتتە ئۇقتۇم . پۈتكۈزنى ئىت چىشلىگەن ، جاراهەت ئېغىركەن ، شۇنداق تۇرۇپ شۇنچە يولنى پىيادە مېڭىپ ، ئەتىدىن كەچ كىرگۈچە ئۆرە تۇرۇپ دادامغا هازا ئاچتىڭىز . سىز يىقىلغاندىن كېيىن دوختۇر كەلدى ، پۈتكۈزنى يۇيۇپ تاڭدى ، سىزگە ئوكۇل سالدى ، سىز ئىككى كۈندىن كېيىن هوشىڭىزغا كەلدىڭىز . سىز ئەمدى مىدىرلىماي يېتىڭ ، نەزىرىنىڭ تەييارلىق ئىشلىرىنى ناهىيىدىكىلەر قىلىۋاتىدۇ .

— لېكىن ، مەن…

— ياق ، ياق ، هەرقانداق «لېكىن»ىڭىزنى ئاڭلىمايمەن . سۇ تەييار ، ساقال ـ بۇرۇتىڭىزنى ئېلىڭ ، ئاۋۇ كىيىملەرنى يۆتكۈپ ـ لىڭ .

— بىرلا «لېكىن»نى ئاڭلاپ ، قويۇڭ ، ئەمىسە .

— قېنى ، سۆزلەڭ .

— بولىدۇ ، بەش ـ ئون كۈن ئۆيدە ياتاي ، لېكىن گۈزەلئاي بىلەن سۆزلىشىپ ، ئەلا بىلەن ئىككىسىنى ياراشتۇرۇپ قوياي دېۋىدىم . ئەلانى شەھەرگە يۆتكەپ قويسام ، ئۇلار ئۆز ئۆيىدە بىزگە ئوخشاش خاتىرجەم كۈن ئۆتكۈزسە دەيمىنا .

— ياخشى ئويلاپسىز ، ئۇنداق بولسا مەن گۈزەلئاي بىلەن ئادىلەنى چاقىرتىپ كېلىمەن ، بالىلىرىمىز تونۇشۇپ دوستلاشسۇن . ئەلانىڭ ئوغلى بىزنىڭ چوڭ ئوغلىمىز ئەكرەم بىلەن تەڭ-مىكتەپ .

— ئۇنداق بولسا ، مەن سىزنىڭ كومانداڭىز بويىچە ھەرىكەت قىلاي ، ئەمما يەنە بىر ئىشقا بىر قېتىم رۇخسەت قىلىڭ .

— ھە ، رۇخسەت قىلدىم ئەمىسە .

— ئۇنداق بولسا ، ئاڭلاڭ ، دېھقانچە بىر سۆزلىۋالاي : جېنىم خوتۇن ، كەلگىنە ، قولۇمغا سۇ قۇيۇۋەت !

— شۇمىدى ، ۋۇي ، سارايڭ تۆگە !

مۇسىبەت ئورنىنى مۇھەببەت ئىگىلىگەن ھامان بۇ چوڭ ئۆيدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرمۇ خۇشاللىق ـ بەختكە ئۆز ئورنىنى بوشىتىپ بەردى .

ھاشىرلارنىڭ ئىككى بالىسى بىلەن گۈزەلئايلارنىڭ ئىككى بالىسى يالىڭاچلانغان باغدا كۆڭۈللۈك ئويۇنلارنى تېپىۋېلىشتى . ئۇلارنىڭ مەكتەپلىرىمۇ بىر ئىكەن ، پەقەت كىچىك نادىرلا ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن زېرىكىپ قارغىشلىق قىلاتتى . ئۇنىڭ تەلىيىگە ، دىلئارا كىچىك بالىغا تولىمۇ ئامراق ئىكەن . ئون ئىككى ياشلىق بۇنداق قىزلار ئىنسان ھاياتى توغرىسىدا ئۆز قۇراملىق ئوغۇل بالىلاردىن كۆپرەك بىلىمگە ئىگە بولىدۇ . دىلئارا نادىرنى ئەپچىللىك بىلەن كۆتۈرۈپ شۇنداق ياخشى بەزلەيتتى . بۇ ئىش ئەلى بىلەن ئەكرەمنىڭ قولىدىن ھەرگىز كەلمەيتتى .

پىشايۇاندا ئولتۇرۇپ سەۋزە قەلەم قىلىۋاتقان ئۇچ ئايال ئۆز بالىلىرىنىڭ بەختىدىن خۇشال بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ، ياكى ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ سىردىشالىغانلىقى ئۈچۈنمۇ ، ئىشقىلىپ خۇشال ، خۇش كەيپ ئىدى . بۇ ئۆينىڭ ماتەملىك ئىكەنلىكىنى ئەسلىرىدە تۇتۇشمىغانلىرىدا ئىدى ، ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشكەن ، ھەتتا ناخشا ئېيتىشقان بولار ئىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە ، بولۇپمۇ ئادىلە تولىمۇ خۇشال ئىدى . ئۇنىڭ خۇشاللىقى سەۋەبسىز ئەمەس ، ئۇ ھازىر شەھەردە تەشكىللەنگەن «تەشۋىقات ئەترىتى»نىڭ ناخشىچىسى ، سەنئەت كەمبەغەلچىلىكى ھۆكۈمرانلىق قىلىپ ، ھەر كۈنى رادىئودا قايتا ـ قايتا ئېيتىلىدىغان بىرنەچچە ناخشا كىشىلەرنى زېرىكتۈرۈپ قويغان بۇ كۈنلەردە ، ئادىلەنىڭ سەھنىگە چىقىپ دۇتار بىلەن غۇلجا خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىشى ، ئادەملەرنى تولىمۇ خۇشال قىلىغان ، شۇڭا ئادىلە سەھنىگە چىقىشى بىلەن ئارقا ـ ئارقىدىن چاۋاك چېلىنىپ ، ئون نەچچە خەلق ناخشىسىنى ئارقىمۇئارقا ئېيتىدىغان بولۇۋالغانىدى . ئۇ تەشۋىقات ئەترىتى رەھبەرلىرى بەلگىلەپ بەرگەن ناخشىلاردىن باشقا ، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ناخشىلارنىمۇ ئېيتىۋېرەتتى . بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھېچكىم ئەيىبلىيەلمەيتتى . تۇنۇگۈن غەلىتە ئىش بولدى . ئادىلە «يار سېنىڭ دەردىڭ» قاتارلىق تۆت ناخشىنى ئېيتقانىدى ، كېيىن تۇيۇقسىزلا خىرقىراپ قالدى . تۆۋەندە كۈلۈۋقا لىق تولغان خەلق بىر چەتتىن چاۋاك چالسا ، بىر چەتتىن ئىسقىرتىپ زادىلا توختىمىدى . ئۆزىنىڭ مىللىي سەنئىتىگە بولغان كۆڭۈل خۇمارىنى بېسىلدۇرۇش ئۈچۈن بولۇۋاتقان بۇ تەلەپنى كىممۇ چەكلىيەلەيتتى ؟ لېكىن ئادىلە كۆپچىلىكنىڭ تەلىپىگە جاۋاب بېرىشكە ئاجىز ئىدى . دەل شۇ چاغدا ، ئادىلەنىڭ يېنىدا تۇيۇقسىزلا گۈزەلئاي پەيدا بولدى . ئادىلە دوستىنىڭ نېيىتىنى دەرھال چۈشەندى ـ دە ، دۇتارىنى دەرھال «خانلەيلۇن» ئاھاڭىغا چالدى . گۈزەلئاي زىل ، يېقىملىق ،

كىشىنى مەست قىلغۇچى ھېسسىياتى سىڭگەن ئاھاڭدا كىشىلەرگە تېخى ئۆزلەشمىگەن قوشاق بىلەن ناخشا باشلىۋىدى ، زال ئىچى بىردىنلا قاياۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك جىمىقتى - دە ، گۈزەلئاينىڭ ئاۋازى رادىئو كانىيى ئارقىلىق شەھەرنىڭ يىراق بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغچە ئاڭلاندى . گۈزەلئايغا خۇددى مۆلدۈر ياغقاندەك كۆچىلۈك چاۋاكىلار چېلىندى ، ھۇررالار توۋلاندى ، قىقاس - چۇقانلار كۆتۈرۈلدى . گۈزەلئاي ئارقىمۇئارقا ئون ناخشا ئېيتتى . غۇلجا سەھنىسىدە ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان بۇ ئاجايىپ ناخشىچى ، ئەتىسىدىن باشلاپ پۈتۈن شەھەرگە نام چىقاردى . ئېلاڭچى ئارتىسنىڭ تەلىپى بويىچە ، ئۇنىڭ ئىسمىنى «ھەدىيە» دەپ ئېلان قىلغانلىقى ئۈچۈن ، تاماللاردا ئەتىسى «ھەدىيەگە مەدھىيە» ماۋزۇلۇق شېئىرلار پەيدا بولدى .

بۇ ئىشنى گۈزەلئاي نام چىقىرىش ئۈچۈن ئەمەس ، دوستىنى خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن قىلغانىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئۇ «تەشۋىقات ئەترىتى»گە قاتناشمىغان بولغاچقا ، ئەتىسىدىن باشلاپ ناخشا ئېيتىشنى رەت قىلغان ۋە ئۆزىنىڭ بۇ تەۋەككۈلچىلىكى ئۈچۈن ئۆز - ئۆزىنى قاتتىق كايىغانىدى . لېكىن ، گۈزەلئاينىڭ سەھنىگە چىقىپ ناخشا ئېيتىشى ئادىلەنى چەكسىز خۇشال قىلغان . چۈنكى ، ئادىلە ئۆز دوستىنىڭ كەم ئۇچرايدىغان تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ، لېكىن ئۇنىڭ ئۆز تالانتىنى كۆرسىتىدىغان سورۇنىڭ بولماي كېلىۋاتقىنىنى ئويلاپ ئازابلىنىپ يۈرەتتى . بولۇپمۇ ، گۈزەلئايدەك قابىلىيەت ئىگىسىنىڭ دۇنيادىن ناخشا ئېيتماي كېتىشىنى ئويلىسىلا ، ئۇنىڭ تۇنلىرى ئۇيقۇسى قاچاتتى . تۇنۇگۈن ئاخشام نېمىلا بولسۇن دوستىنىڭ تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكى ئاشكارىلاندى . بۇ ئەلۋەتتە ئادىلە ئۈچۈن چەكسىز خۇشاللىق .

— بۇنىڭدىن كېيىن چانۇەتسەڭمۇ سەن بىلەن بىللە كۈلۈبقا بارمايمەن ، — دېدى ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئادىلەدىن راستىنلا

رەنجىپ ، — سەن يالغۇز كېتىشتىن قورقمەن دېمىگەن بولساڭ ، كۆلۈڭبقا بارمايتتىم ، سەن ساراڭ سەھنىگە چىقىپ كېكەچلىمىگەن بولساڭ ، سېنى ئۇياتتىن قۇتۇلدۇرىمەن دەپ سەھنىگە چىقمايتتىم . مانا ئەمدى ، نېمىدېگەن سەتچىلىك ، ۋىيى ، ئەجەب سەت بولدى !...

— پەخىرلىنىشىنىڭ ئورنىغا ئازابلىنىدۇ تېخى ، بۇ گالۇڭاڭ ، — دېدى ئادىلە گۈزەلئايىنى جۇنۇپ ، — شۇنچە تالانتلىق سەن ، لېكىن بۇ تالانتىڭنى مودىدىن قالغان كۆڭلەكنى ساندۇقتا ساقلىغاندەك ئىچىڭدە ساقلايسەن ، بۇ ساڭا ئازاب ئەمەسمۇ ؟

ئۇلار كېچىچە تالاشتى . مانا بۇگۈن ئادىلە شۇنىڭ ئۈچۈن بۆلەكچىلا خۇشال .

تۆت ئايال سۇپىدىكى كىگىز ئۈستىدە پوپايكىچان ، باشلىرىغا ياغلىق تېڭىشقان هالدا ئازادە ئولتۇرۇشۇۋېلىپ ، نازۇك قوللىرىدىكى قېڭراقلىرىنى ئالدىدىكى دۇشە ئۈستىدە رېتىملىق ئويناتىپ ، پاكىز يۇيۇلۇپ ، قىرىلغان سەۋزىنى قەلەمچە قىلىشماقتا . هاشىر يوپۇرماقلىرى قۇرۇشقا باشلىغان ئۈزۈم بارىڭى ئاستىدىكى ياغاچ كارىۋات ئۈستىگە قاتلاپ سېلىنغان تېكمەت ۋە كۆرپىلەر ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ ، ئاچچىق موخورىكىسىنى شوراپ ، ئايال-لارغا قاراپ ئولتۇرماقتا . تۆت ئايال كەم - كۈتىسىز گۈزەللەر-دىن ، ئۇلارنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرى كىشىگە قادالسا ، هەرقانداق يۈرەكنى ئېرىتەلەيدۇ ، ئۇلارنىڭ تېخى ياشلىق گۈزەللىكىدىن مەھ-رۇم بولمىغان سىرلىق يۈزلىرىچۇ ؟ بۇ يۈزلەرگە كىشىنىڭ قارىسا قارىغۇسى كېلىدۇ . ئۇلارنىڭ ئوماق بۇرۇنلىرى بىلەن كىشىگە لەززەتلىك مېۋىدەك زوق بېغىشلايدىغان چىرايلىق لەۋلىرى ، قاچا گۈللىرىدەك يېقىملىق سەنئەت بۇيۇمىنىڭ ئەينى ئۆزى . ئۇلارنىڭ ئەۋرىشىم ، نازۇك هەرىكەتلىرىچۇ ؟... هايات مانا مۇشۇلار بىلەن لەززەتلىك ، قىزىقارلىق بولسا كېرەك . هەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە

خاس خۇلق ـ مىجەزى بار ئىكەنا ، تېخى . ئەگ سۆيۈملۈكى رازىيە . ئۇ ئېغىر ـ بېسىق ، كەم سۆز ، كۆپرەك كۆزى بىلەن سۆزلەيدىغان ئايال . ئادىلەچۇ ؟ ئۇنىڭ يوغان ، شوخ كۆزلىرى خۇددى بىرلا قارىغاندا سېنىڭ ھەممىلا يېرىڭنى بىراقلا كۆرىدىغاندەك ، تىنىمسىز لەۋلىرى سېنى سۆز مۆلدۈرلىرى بىلەن سوقۇشقا يارالغاندەكلا ، ئۇنىڭ چىداملىق ، سېخىيلىق ، مەردلىككە ئۆگەنگەن يۈرىكى ، زىمىستان قىشتا سېنى ئۆزىگە چىللايدىغان گۈلخانغا ئوخشايدۇ··· گۈزەلئايچۇ ؟ ئۇنىڭ ئاياللاردا كەم ئۇچرايدىغان سۈزۈك ، جىلۋىدار چىرايى ، ھەرقانداق يۈرىكى ساق ئەر كىشىنىڭ قەلبىدە لىرىكا پەيدا قىلىپ ، سېنى شېئىر ئوقۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ . ئۇنىڭ ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان ھۆسن ـ جامالى ، ھەرقانداق گۈزەل چىراي ئىگىسىنىمۇ كۆرۈمسىز قىلىپ كۆرسىتىشكە ھوقۇقلۇق . ئۆزۈڭلەرنى چىراي بازىرىدا سىنىماقچى بولغان گۈزەللەر ، ھەر-گىزمۇ يېڭىلىشىپ گۈزەلئاينىڭ يېنىدا پەيدا بولماڭلار . ئۇنىڭ ھۆسنى سىلەرنى ھەرقانداق چىرايلىق بولساڭلارمۇ ، ئەيىبلىك قىلىپ كۆرسىتىدىغان سېھرىي قۇدرەتكە ئىگە . سىلەر بۇ قۇدرەت ئالدىدا پاكىز يۈرىكىڭلارنى بىكاردىنلا ھەسەت ، دۇشمەنلىك بىلەن بۇلغىۋالىسىلەر··· گۈزەلئاينىڭ خۇلق ـ مىجەزىمۇ چىرايىغا ماسلاشقان . ئۇنىڭ ھىم يۇمۇلغان قىزىل ياقۇتتەك سۈزۈك لەۋلىرى كەمدىن ـ كەم ئېچىلىدۇ . ئۇنىڭغا بەرگەن نۇرغۇن سوغاللىرىڭىز جاۋابسىز قالىدۇ . بەك قىستاپ تۇرۇۋالسىڭىز ، ئۇ پەقەتلا مىيىقىدا پىسسىڭكىدە كۈلۈپ قويىدۇ . ئۇنىڭ بۇ كۈلكىسى سىزگە جاۋاب . چۈنكى ، بۇ كۈلكە ئاق بۇلۇتلار كەينىدىن ماراپ چىقىپ سىزگە چىراي ئاچقان ئاينىڭ ئۆزى . بۇ ئاي سىزنىڭ سۈزۈك قەلب ئاسمىنىڭىزنى نۇرلاندۇرىدۇ···

تۆتىنچى قىزچۇ ؟ ئۇ يېزىدىن كىرگەن ھاشىرنىڭ تۇغقىنى . خۇدايىم ئۇنىڭ قارىقۇمچاق يۈزىگە تەبىئىي گۈزەللىك بېرىش ئور-

نىغا ، قەلبىگە ساداقەت ـ پاكلىقنى كۆپرەك بەرگەن . ئۇ مۇشۇ ئۆينىڭ ئېغىر ئىشلىرىنى قانچىلىك كۆپرەك قىلالىسا ، ئۆزىنى شۇنچىلىك بەختلىك ھېسابلايدۇ...

ھاشىرنىڭ ئاياللارنى كۆزىتىشى ، ئاياللار توغرىسىدىكى چوڭقۇر مۇلاھىزىسى ئۇزۇلۇپ قالدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كىچىك ئوغلى خوراز قوغلايمەن دەپ چۆنەككە يىقىلىپ بۇرنىنى قانىتىۋاپتۇ . ئۇنىڭ «ۋاي دادا» دەپ ناله قىلىۋاتقىنى ھاشىرنىڭ قۇلىقىغا كىردى .

كىچىك ئوغۇل ئىككى ئوغۇل ، بىر قىزنىڭ ھەمراھلىقىدا ھاشىرنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى . بۇ ئەتىۋارلىق ئوغۇل ئۇچۇن ئاياللارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى . باشقىلارغا كۆڭۈلسىز بىلىنگەن بۇ ئىش ، ھاشىرغا كۈلكىلىك تۇيۇلدى . ئۇ ئوغلىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ :

— توختات ، يىغاڭنى دەرھال توختات ! — دېدى . بالا دادىسىغا بىرلا قاراپ قويۇپ يىغىدىن توختىدى . ھاشىر ئوغلىنىڭ بۇرنىنى يۇيۇپ قانىنى توختاتتى ـ دە ، مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ :

— كۈل ، ئەمدى كۈلە ! — دېدى . بالا ئاياللارغا قاراپ تاتلىق كۈلۈۋېدى ، ھويلىدىكى ھەممىلا ئادەم ئەگىشىپ كۈلدى .

— قانداق ئەلى ، بىزنىڭ نادىر باتۇرمىكەن ؟

— قالتىسكەن .

— كىمنى دوراپتۇ ؟

— دادىسىنى .

— يالىغان ئېيتىسەن ، دادىسىنى ئەمەس ، ئەلا دادىسىنى دوربدى !

ئۇ ئەتەي ئەلانىڭ ئىسمىنى يۇقىرى ئاۋازدا ئېيتتى .

— مېنىڭ دادام پالۋانما ؟ — ئەلى دەرھال سورىدى .

— مېنىڭ دادام سىزدەك باتۇر ئەمەس ! — دىلئارامۇ سۆز

قوشتى . هاشىر ئىككى قولىدا ئەلانىڭ ئىككى بالىسىنىڭ قولىنى تۇتتى :

— سىلەرنىڭ داداڭلار هەممىدىن باتۇر ، هېچنېمىدىن قورقمايدۇ . بىلەمسىلەر ، داداڭلار زاڭزۇ چارۋىچىلارنىڭ ئارىسىغا مەجبۇرىي ئەمگەككە ئاپارغاندا...

— هە بىلىمەن ، گەننەن دېگەن يەرگە ئەۋەتكەن .

— دادام بۇتخانىدىن قاچقان ! كېچىلەپ قېچىپ يامغۇرغا چىلىشىپ...

— قېچىپ ، قېچىپ ، يەنە شۇ بۇتخانىدىن نېرى كېتەلمىگەن .

ئىككى بالا هاشىرنىڭ دېمەكچى بولغان هېكايىسىنى ئېيتىپ بولدى .

— داداڭلارنى نېمىشقا ئۇ يەرگە ئەۋەتكەن بىلەمسىلەر ؟

— ياق ، بىلمەيمىز .

— ئوڭچى بوپتىكەن ، دادام .

— سىياسىي خاتالىق ئۆتكۈزۈپتىكەن .

— سىلەرگە كىم شۇنداق دېدى ؟

— گۈزەل ئاپام بىلەن ئادىلە چوڭ ئاپام .

— سىلەرگە راست گەپنى قىلماپتۇ . داداڭلار ئالىم بولغاچقا ، ئۇنى كۆرەلمەيدىغانلار ئۇنىڭغا تۆهمەت قىلغان .

— راستما ؟ ئەجەب ئەسكى ئادەملەركىنا !

— مەن چوڭ بولغاندا ، ئۇنىڭغا كۆرسىتىمەن .

— مېنى تۇرمىگە سولىغان ، داداڭلارنى قولغا ئالىمىز دەپ ۋەيران قىلغان ، سىلەرگىمۇ زىيانكەشلىك قىلغان بىرلا ئادەم ، بۇنى بىلىپ قويۇڭلار .

— هاشىر باشقا گەپ قىلىڭىزا ، — دېدى رازىيە كۆز ئىشارىسى بىلەن بىئارام بولۇۋاتقان گۈزەلئاي بىلەن ئادىلەنى كۆرسىتىپ .

— ياق ، مەن ئۇزۇندىن بېرى بۇلارغا ئۆز دۇشمەنلىرىنى ئېيتىپ بەرمەكچىدىم . دۇشمىنىنى تونۇيالمىغان بالا ، دوستىنىمۇ تونۇيالمايدۇ . ئەلى ، ئېسىڭدە تۇت ، داداڭنىڭ دۇشمىنى ھازىرمۇ ھايات !

— ئۇنى نېمىشقا سولىمىدى ؟

— قېچىپ يۇرەمدۇيا ؟

— ئۇنى سولىمىدى ، ئۇ قېچىپمۇ يۇرگىنى يوق . ئۇنى تېخىمۇ يۇقىرى ئورۇنغا ئۆستۇردى !

— يامان ئادەمنى نېمىشقا ئۆستۇرىدۇ ؟

— ھەرقاچان كۆز بويايدىغاندۇ ئۇ ـ ھە ؟

— يامان ئادەملەرمۇ ئۆسىدۇ ، ياخشى ئادەملەرمۇ بىگۇناھ ئېتىلىدۇ . بىلەمسىلەر ، شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەت مۇرەككەپ .

— ئاجايىپ ئىكەنا !

— سىلەر چوڭ بولغاندا بۇنداق ناھەق ئىشلار ئازىيىدۇ . ئادەملەر بىر ـ بىرىنى چۇشىنىدىغان ، قەدىرلەيدىغان بولىدۇ .

— ھازىرمۇ ئادەملەر بىر ـ بىرىنى قەدىرلەيدىغۇ ! — دېدى ئادىلە ھاشىرنىڭ گېپىگە ئارىلىشىپ .

— توغرا ئېيتىسىز ، ھازىرمۇ قەدىرلەيدۇ ، لېكىن بۇ قىسمەنلىك . مىسالى ، ئەلانى ئالايلى ، بىباھا ئادەم ، ھەقىقىي بىلىم ئىگىسى ، قىلچە يالغانچىلىق ، ساختىلىقنى بىلمەيدۇ ، ئاق كۆڭۈل ، مېھرىبان يىگىت . لېكىن ، ئۇ قانچىلىك قەدىرلىنىۋاتىدۇ ؟ باشقىلار تۆگۈل ، بىز ئۇنىڭ يېقىنلىرى تۇرۇپ ئۇنى قانچىلىك ئاسراۋاتىمىز . ئۇنىڭ ئىلىم ساھەسىدە قىلىدىغان ئىشى شۇنچىلىك كۆپ ، لېكىن شارائىت يوق . ئۇ ئۆمرىنىڭ بىكارغا زايە بولۇپ كېتىۋاتقىنىغا رەللە بولۇپ ، بەزىدە يىغلاپ كېتىدۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ خەلق ئالدىدىكى بۇرچىنى دەپ يىغلايدۇ . بىلەمسىلەر ، بالىلار سىلەرنىڭ داداڭلار ئالدىنقى يىللىرى قېچىپ يۇرۇپمۇ كىتاب ئوقۇش ، چەت ئەل تىلى يادلاش ، ماقالە يېزىشنى بىر كۈنمۇ تاشلىمى-

غان . هازىر ئۇنىڭ نەچچە ئون پارچە ئەسىرى پۈتۈپ بولدى . ئۇ هازىرمۇ مىنۇت ـ سېكۇنت ۋاقىتنى زايە قىلماي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ . ئۇ بىر ئۇلۇغ ، غايىلىك ئىلىم ـ پەن خادىمى . شۇنداق ئادەمگە بىز قانچىلىك غەمخورلۇق قىلدۇق ؟ نېمىشقا ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۆزىمىزنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ياردىمىمىزنى بېرەلمەيـ مىز . ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلىشنىڭ ئۆزى چوڭ ئىش . دۇنيادىكى ئۇلۇغ ئادەملەردىن ماركس ، لېنىن قاتارلىقلار دوستلىرىنىڭ ، بالىلىرىنىڭ ، قېرىنداش ، ئاياللىرىنىڭ ياردىمى بولغانلىقى ئۇچۇن زور ئىشلارنى قىلالىغان .

ئـۇ بـارغانسېرى هـاياجـان بىلـەن سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ بالىلارغا سۆزلەشتىن ، ئەمدى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئاياللارغا قاراپ سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇنىڭ سۆزى هەممىگە تەسىر قىلدى . ئادىلە يىغلاشقا باشلىدى . گۇزەلئاي ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا مېڭـ ۋىدى ، هاشىر ئۇنىڭغا قاراپ :

— مەن سىزگە سۆزلەۋاتىمەن ، گۇزەلئاي . مەن سىز بىلەن سۆزلەشمەكچىدىم . مۇشۇ گېپىم هېساب بولۇپ قالسۇن . سىز خەلق ئالدىدا ئۆز بۇرچۇمنى ئورۇندايمەن دەيدىغان ۋىجدان ئىگىسى بولسىڭىز ، ئەلاغا زۇلۇم سېلىشنى قەتئىي توختىتىڭ ! — دېدى .

گۇزەلئاي هاشىرغا قارىغىنىچە تۇرۇپلا قالدى .

— هاشىر ! — دېدى رازىيە ئاربىغا كىرىپ ، — نېمىلەرنى دەۋاتىسىز ؟ سىز ئاغىنىڭىزنى ئاقلىسىڭىز ، مەنمۇ دوستۇمنى ئاقـ لايمەن . گۇزەلنىڭ ۋىجدانى پاك ، گەپ قىل ، گۇزەل . هاشىر ناهىيىنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولغىنى بىلەن سېنىڭ بىلەن مەن ئۇچۇن بىر ئاددىي ئادەم . گەپ قىل ، نېمىگە تىترەيسەن ؟ نېمىگە يىغلايسەن ؟ ئولتۇرغىنا !

رازىيە گۇزەلئايىنى قولتۇقلاپ ، ئۆز ئورنىغا — سۇپىغا ئەكەلـ دى ، هاشىر كارىۋاتتىن چۇشۇپ مېڭىپ يۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— زۇلۇم سېلىشنى توختىتىڭ ، دېسەم خاپا بولۇۋاتامسىز ؟ سىز ئۇنى ياخشى كۆرىسىز ، ئۇنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىپ تىزلىنىشىنى ئۈمىد قىلىسىز ، بىلىپ تۇرىسەن ، سىز بۇ ئىشنى كۈتۈۋاتىسىز . ئەگەر سىزگە بىرىنى تىزلاندۇرۇش راستىنلا زۆرۈر بولسا ، ئەلا ئۇچۇن مەن تىزلىنای ! ئۆمۈر دېگەننى باغلاپ قويغىلى بولامدۇ ، ياشلىق دېگەننى تەكرارلىغىلى بولامدۇ ؟ قېرىغاندا پۇشايمانىنى ئازراق قىلىش ئۈچۇن ، ياش ۋاقتىمىزدا خاتا قەدەمنى ئازراق باسقىنىمىز تۈزۈك . ھېسسىياتنى خەلقىمىز پايدىسىغا بويسۇندۇرايلى . ئەلا سىزنى بۇرۇنقىدەك ياخشى كۆرىدۇ . ئۇنىڭ پاكىز يۈرىكى ئۈچۇن قۇربان بەرسىڭىز ، تامامەن ئەرزىيدۇ ، سىڭلىم !

گۈزەلئای يۈزىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . رازىيە ھاشىرغا ئالىيىپ قويۇپ ، گۈزەلئاينىڭ ئارقىسىدىن ئۆيگە ماڭدى . ئادىلە خۇشاللىق بىلەن ھاشىرغا قارىدى :

— پۈتۈن شىنجاڭنى سىزگە باشقۇرۇشقا بەرگەن بولسا قانداق ياخشى بولاتتى . ئاڭلىدىڭلارمۇ ئەلى ، دىلئارا ؟ ئاپاڭلارغا ئېسىلىپ يىغلاڭلار ، داداڭلارنى ئۆيگە ئەكېلىپ بەرسۇن .

بالىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇپ ئوماق كۈلۈشتى . ھاشىرنىڭ بېشى ئايلاندى . ئۇ تېخى كېسەلدىن تولۇق ئۆرە بولۇپ كەتمىگەن ، ماغدۇرسىز ، يەنىلا پات - پات قىزىتمىسى ئۆرلەپ قالاتتى ، لېكىن ئۇ ھامان ناھىيىگە — ئۆز خىزمىتىگە ئالدىرايتى . ئۇ ئۆز ھويلىسىدىكى بەختلىك بالىلارنى كۆرگەندىلا ، يېزىلاردىكى مۇشۇ كەچ كۈزنىڭ سوغۇق كۈنلىرى يالاڭ - يالىڭاچ ھالدا مانتا ئوچاق ياكى كاڭنىڭ بوغزىنى تالىشىپ بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇۋاتقان نامرات دېھقان بالىلىرىنى ئويلىغانىدى . مانا ئەمدى ئۇ دوستى ئۈچۇن تۆت ئېغىز خالىس گەپ قىلىۋالدى - دە ، ئۆزىنى بىر چوڭ غەمدىن خالاس بولغاندەك سەزدى . چۈنكى ، ئۇ گۈزەلئاينىڭ چىرايىغا بىرلا قاراپ ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزگىرىش

بولغانلىقىنى سەزدى . ئەمدى ئۇنىڭ سۆزلىرى چوقۇم ئۇنۇم بېرىدۇ ، گۈزەلئايلا كاجلىق قىلمىسا ، ھاشىر ئەلانى ھەر ئامال بىلەن يارىشىشقا ماقۇل قىلالايدۇ . ھاشىر ئادىلەنى ناھىيىنىڭ سەئىەت ئۆمىكىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ ـ دە ، گۈزەلئاينىڭ ئۆيىگە ئەلانى ئەكىرىدۇ . ئەلانىڭ خىزمىتى ئاتاقتا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولىدۇ ، ئەمەلدە بولسا ، ئۇ ۋاقتىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئۆيىدە ئۆز ئىشى بىلەن ئۆتكۈزىدۇ . ئۇنىڭ ئۇسۇتىگە ، مۇنۇ ئۆمەر ئەپەندىنىڭ كىتابخانىسىنىمۇ ئەلاغا ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ . گۈزەلئاي خىزمەت قىلىمەن دېسە ، ھاشىر ئۇنىڭغا ئۆز لايىقىدا خىزمەت تېپىپ بېرىدۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ ئۆي ئىشىغا ئۆزىنىڭ ئاۋۇ قېرىندىشىدەك يارىملىق خىزمەتچىدىن بىرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىدۇ . ئەنە شۇنداق قىلغاندا ، ئەلا ئۆز قابىلىيىتىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ ، راسا ئۇنۇم بېرىدىغان قىران چاغلىرىنى زايە قىلمىغان بولىدۇ . ئۇ تەستە مېڭىپ ئىشىك تۈۋىدىكى ئايرىم ئىشكىلىك مېھمانخانىغا قاراپ ماڭدى . ئۇ ئۆيگە رازىيە ھاشىرنىڭ پۇت ئاغرىقىنى كۆزدە تۇتۇپ مەشمۇ قويغان . مەشنىڭ يېنىدا ئۇزۇن دېۋان بار ، ئۇ يەردە سۇنايلىنىپ يېتىشقا بولىدۇ . ھاشىر بايىقى خىيالىنىڭ ئاخىرىنى تۇگەتمەكچى بولۇپ شۇ ئۆيگە قاراپ ماڭغاندا ، ھويلا ئىشكى ئالدىدا ئادەملەرنىڭ پاراڭى ، ماشىنا ئاۋازى ئاڭلاندى .

قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغاندا بىمەھەل كەلگەن مېھمان هاشىرنى ئۇنچىلىك خۇش قىلمىدى . ئۇ ئۆيگە كىرمەكچى بولۇپ پەلەمپەيگە كۆتۈرۈلۈشىگە قوش ئىشىك قوپال قېقىلدى ـ دە ، ئاندىن كېيىن بىر ناتونۇش ئاۋاز خىرقىراپ :

— هاشىر شۇجىنىڭ ئۆيى مۇشۇدۇ ـ هە ؟ — دەپ ۋارقىرىدى . ئۆيدىن رازىيە ئالدىراپ چىقتى ۋە بىرئازدىن كېيىن ناتونۇش ئىككى ئادەمنى باشلاپ كىردى . كىرگۈچىلەر ئەللىكتىن ئاشقان

تىمەن مەستلەر ئىدى . ھاشىر ئۇلار بىلەن پەلەمپەيدە تۇرۇپلا سوغۇققىنا قول ئېلىشتى ۋە مېھمانلارنى ئۆيگە باشلىدى .

— سىز بىزنى تونۇمايسىز ، لېكىن بىز سىزنى تونۇيمىز . سىزنى يېقىن ئاغىنىلىرىمىز قاتاردا كۆرگەنلىكىمىز ئۈچۈن ، ئۆمەر ئەپەندىنىڭ مۇسىبىتى سەۋەبى بىلەن بىر پەتە قىلىشنى قەرز بىلىپ ، دوستۇم بىلەن ئىككىمىز كېلىۋىدۇق .

ئۇ شۇنداق دەپ بولۇپلا قىرائەت قىلىشقا باشلىدى .

«ئەلھەمدۇ» بىلەن «قۇلھۇۋاللاھۇ ئەھەت» تېزلا ئوقۇلۇپ «سۇبھانۇ رەببىكە رەببىل ئىززەتى» ئەمدىلا ئوقۇلۇۋىدى ، ئۇنىڭ يانچۇقىدىن بىر بوتۇلكا ھاراق يەرگە دومىلاپ چۈشتى . ھاشىر شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ مەستلىكىگە دىققەت قىلدى . شۇ چاغدا ئەلى ئۆيگە بېشىنى تىقىپ قارىدى ـ دە ، سىرتتا تۇرۇپ :

— ئاپا ، چوڭ دادام بىلەن كومىسسىيونچى كەپتۇ ! — دەپ ۋارقىرىدى . شۇ چاغدىلا ھاشىر بۇ تولا پارىڭنى ئاڭلىغان ئىككى ئادەمنى تونۇدى : بۇلار ئادىلەنىڭ يولدىشى بىلەن گۈزەلئاينىڭ كەينىگە كىرىۋالىدىغان كومىسسىيونچى ئىدى . قىرائەت ئوقۇغۇچى يەردىن ھارىقىنى ئالدى ـ دە ، ئۇنى ئۈستەل ئۈستىگە قويدى . ئۇنىڭ بۇ ئىشى ھاشىرنىڭ غەزىپىنى كەلتۈردى .

— قىرائەت بىلەن بوتۇلكىنى بىر داستىخانغا تەڭ تەقدىم قىلغان پەتىچىنى بۇگۈن كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن ، — دېدى ھاشىر قاپىقىنى تۇرۇپ ، — بوتۇلكىنى يانچۇقىڭىزغا سېلىڭ .

— مەنمۇ ئىچەرمەن ئەمەس ، لېكىن سىز بىلەن تۇنجى قېتىم ئەسرا بولدۇق .

— گەپنىڭ بولار يېرىنى قىلمىدىڭىز ، گۈزەلئاينىڭ ھىدىنى پۇراپ خۇمارىم تۇتتى دەڭ . مەن مېھمانغا قوپاللىق قىلىدىغان ئادەم ئەمەسمەن ، لېكىن سىلەرگە مېھماندوستلۇق قىلالمايمەن . ئاياللارنىڭ كەينىدىن مۇشۇ ئۆيگىچە قوغلاپ كەپسىلەر ، مەسىلە

چۇشىنىشلىك . سىلەردە نە ھايا ، نە ئادەمگەرچىلىك دېگەن يوق- كەن ، بۇ ئەلپازىڭلار بىلەن ئۇ ئاياللارغا ئارام بېرەمسىلەر ـ ھە ؟ سىلەرگە دەپ قويايلى : ئۇ ئاياللاردىن دەرھال قول ئۈزۈڭلار ، بول- مىسا ، مەن سىلەرنى ئوڭايلا بۇ يولدىن چەكلىيەلەيمەن !

— سىز نېمە دەۋاتىسىز ؟ ئادىلە مېنىڭ قانۇنلۇق ئايالىم !

— بىلىمەن . ئۇ خالىمايدۇ ، سىز ھوقۇقىڭىزدىن پايدىلىنىپ نىكاھىڭىزنى ئاجرىشىش ئىشىنى ئۇچ ـ تۆت يىلدىن بېرى كەينىگە سۈرۈپ كېلىۋاتىسىز . ئادىلە مېنىڭ سىڭلىم ، ئۇنى ئىگە ـ چاقە- سىز ھېسابلىماڭ . ئېيتىڭە ، سىزدىن نەپرەتلىنىدىغان بىر ئايال بىلەن ئۆيي تۇتۇشقا سىزنى مەجبۇر قىلىۋاتقان زادى نېمە ؟

ئادىلەنىڭ ئېرى تامدەك تاتىرىپ ھاشىرغا قاراپ داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى . ھاشىر ھۇجۇمىنى دەرھال كومىسسىيونىچىغا يۆتكىدى :

— پۇل ، چىراي ، چىرايلىق گەپ بىلەن ئەخمەقلەرنىلا ئازدۇ- رۇش مۇمكىن ، لېكىن بىزنىڭ گۈزەلئاي ئەخمەق ئەمەس . سىزمۇ بىلىسىز ، ئۇ ھازىر پۇللۇق ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئۇنىڭ سۆيگىنى — ئەلىنىڭ دادىسى ئەلا تېخى ھايات . ئۇ ئېرىنى جېنى- دىنمۇ ئەزىز بىلىدۇ . شارائىتى بار تۇرۇپ چەت ئەلگە كەتمىگەنلە- كى ، لايغا مىلىنىپ مەدىكارلىق قىلىسمۇ ، سىزدەك پۇللۇق ، چىرايلىق ئەرلەرگە يېلىنماسلىقى ، ئۆزىگە بىر ئەركەك چۈشىنىمۇ قوندۇرماي ھازىرغىچە كېلىشى ، نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ ؟ سىز ئويـ لاپ كۆرمىدىڭىزمۇ ؟ ئۆز سۆيگىنىگە شۇنچە سادىق بىر ئايالنىڭ كەينىدىن قاتراپ يۈرۈش ، بىر ۋىجدانى بار ئەرنىڭ قىلىدىغان ئىشمۇ ؟ سىلەر ئىككىڭلاردا چىراي ، پۇل ، مەنسەپ بولغىنى بـ- لەن تىرناقچىلىك ئەرلىك غۇرۇر يوق . سىلەر ئۇچۇن مەن نومۇس قىلىۋاتىمەن . سىلەردەكلەر جاھاندا مەۋجۇت بولغانلىقى ئۈچۇن ، نۇرغۇن ئاياللار ئەرلەرنى كۆزگە ئىلمايدۇ . مەن سىلەر بىلەن

قاۋاقخانىدا ياكى لەڭزى بېشىدا سۆزلەشمەكچىدىم ، لېكىن تەلـ
يىتكلار بارىكەن ، مەندىن ئوڭاي قوتۇلىدىغان بولدۇڭلار . سىز بىر
ئايغىچە ئادىلەتنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش تەلىپىگە قوشۇلۇپ ، ئۇ-
نىڭغا ئەركىنلىك بېرىڭ . سىز ھازىردىن باشلاپ كاللىڭىزدىن
گۇزەلئايىنى چىقىرىۋېتىڭ . سىز يەنە ئۇلارنىڭ مەھەللىسىنى ئەگـ
دىغان بولسىڭىز ، پۇت ـ قولىڭىزغا تېڭىقچى تەييارلاپ قويۇڭ .
ئەمدى سىلەرگە ھويلامنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ، قېنى مەرھەمەت !

ھاشىر ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە ، ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى ئاچـ
تى . كومىسسىيونچى غەزەپتىن چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى ، ئادىلە-
نىڭ ئېرى مىجىلىپ تاشلانغان سامان قەغەزدەك قورۇلدى . لې-
كىن ، ئۇلار ئىشىك تۆۋىدە قاپقىنى تۇرۇپ تىك تۇرغان كەڭ
گەۋدىلىك ، ئېگىز بوي ، قاتاڭغۇر ئادەمگە قايتا تىكىلىپ قارىيالمـ
دى ۋە چىش يېرىپ جاۋاب قايتۇرالمىدى .

ھاشىرغا شۇ ئاخشىمى ناھىيىدىن خەۋەر كەلدى : ھېلىقى
سىرتتىن يۆتكىلىدىغان ئاشلىق تېخى ئەمەلىيلەشمىگەن . ئۇ سىرتقا
چىقىپ ئۆزى تېلېفون بېرىپ ناھىيىدىن ماشىنا چاقىرتىپ كېچـ
لەپ ناھىيىگە چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ يادىغا مۇنۇ ئائىلىسى قاچان
كېلەركىن ، ئۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ .

3

بەزىدە گۇزەللىك سۇرلۇك ، قورقۇنچلۇق ياكى كۆڭۈلسىز ـ
خۇنۇك نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان بولىدۇ . مىسالى ،
بـۇگۈنكـى كـەچ كۇز كېچىسىنى ئالساق ، كوچىلارنى خازان ۋە
چاۋار ـ چاتقاللار قاپلىغان ، ئەڭ خىلۋەت بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردىمۇ
ئىزغىرىن شامال كۇشۇلدايدۇ . ئۇستى ئەينەكتەك پارقىراق ، ئا-
ۋازسىز ئاقىدىغان ئېرىق سۇلىرى ، گۈڭگا ئاي يورۇقىدا خۇددى

ئۇيۇپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ . مانا بۇلار كىشىدە ئۇمىدسىزلىك ، ۋەھىمە پەيدا قىلىدۇ ـ دە ، سېنى سەيلىدىن يالتايتىدۇ . سېنىڭ بۇ كۆرۈمسىز ، ھەتتا سۇرلۇك تەبىئەتنى سەيلە قىلىشتىن ۋاز كېچىپ ئىسسىق يوتقاندا خىيال سۇرگۈچ كېلىدۇ . لېكىن ، ئوبدانراق زەن قويساڭ ، بۇ خىل كېچىنىڭمۇ ساڭا مەڭگۈلۈك خاتىرە قالدۇرالىغۇدەك گۈزەل قىلىق ۋە كۆرۈنۈشلىرى بولىدىكەن . ئەنە ، ئاسماندا ئاق بۇلۇتلار كەينىدىن كۈلۈپ ، ئېچىلىپ ئاي چىقتى . ئۇنىڭ نازلىق بېقىشى ، بىردىنلا گۈزىلىكىنىڭ جامالىنى ئەسلىتىدۇ . ئاي ئۆزىنىڭ يورۇقلۇقى بىلەن ئېرىق بويىدىكى ئۇششۇكتىن سالپايغان كوكاتلار ئارىسىدا تېخى يازلىق كىيىمى بىلەن كۈلۈپ تۇرغان ئەتىرگۈلنىڭ غۇنچە ـ پورەك ، ياپراقلىرىنىڭ رەڭ بويىقلىرىنى ئەينەن ئاشكارىلىدى . سولغۇن كوكاتلار ئارىسىدا بىر تۇپ ئەتىرگۈلنىڭ بۇككىدە ئېچىلىپ ، بۇرنۇڭغا ياز ھىدىنى ئۇرۇپ تۇرۇشى ، گۈزەللىك بولماي نېمە ؟ ئۇ قەبرىستانلىقتا ئۇيناۋاتقان ، ئۆلۈمنى ھەرگىز ئېسىگە ئالمايدىغان ساپ دىل گۆدەككە ئوخشايدۇ . ئۇ يەنە سانسىز مۇسىبەت ـ خاپىلىقلار ئارىسىدا تۇرۇپمۇ ھاياتلىقتىن قانائەت تېپىپ ئۆزىچە كۈلگەن ئۇمىدۋار يۈرەككە ئوخشايدۇ . ئۇ يەنە تۇندە يانغان گۈلخانغا ، قەھرىتاندا ئاققان ئەزىمەت سۇغا ئوخشايدۇ . ئۇ ۋەھىمىگە پىسەنت قىلمايدۇ . ئۇ خۇددى ئۇسۇتىدىكى ئايغا قاراپ : «سەن نۇرۇڭنى ئايىمىساڭلا ، مەن گۈزەللىكىمنى يوشۇرمايمەن . مەن كۆرۈمسىز ئايالار ئارىسىدا ئۆز ھۆسن ـ جامالى بىلەن كېرىلىپ ئولتۇرغان چىرايلىق چوكانغا ئوخشايمەن . ئۇ چوكانىڭ گۈزەللىكىنى ، چىرايىدىكى تەكەببۇرلۇقى تۇن قاراڭغۇسىغا ئوخشاش كۆمۈۋەتكەن ، مەن بولسام ئادەملەرنىڭ قەلبىدە ئېچىلىشقا ئىنتىلىمەن» دەۋاتقاندەك تۇيۇلدى...

ئاچچىق شامال يەر سىيپىلاپ ۋاژىلداپ ئۇرۇپ تۇرسىمۇ ، ئەتىرگۈلنىڭ چىرايىدىكى كۈلكىنى يوقىتالمىدى ، ئاچچىق شامال

شۇمشەيگەن سۇلارنى تىترەتتىيۇ ، ئەتىرگۈلنى كۈلدۇردى...

بىر جۇپ ئەر - ئايال قولتۇقلىشىپ كېلىپ ، دۇمبىلىرىنى قېرى تېرەككە قىلىپ ، ئايغا قاراپ جىمجىت تۇرۇشتى . ئۇلارنى ئاي يورۇتتى . ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئۇچىسىدا توقۇلما ياقىلىق چىبەرقۇت پاختىلىق چاپان ، ھەر ئىككىلىسى كۆك خادانى شىم ، چۇخەي كىيىشكەن ، يالاڭئاش ، قىز يىگىتتىن تۆتلىك ئېگىز ، يىگىت قىزدىن بىر چارەك كەڭ ، تەمبەل . قىز يىگىتنى قولتۇقلىغۇدەك ئىككى قولى چاپان يانچۇقىدا . ئاي ئۇلارنىڭ چىرايلىرىنى يورۇتتى . ھەر ئىككىلىسى ئاق يۇزلۇك ، خۇددى تۇرمىدىن چىققاندەك تاتىراڭغۇ ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى غەملىك ، مىسكىن . بۇلار ھاشىرنىڭ ئۆيىدىن چىققان ئەلا بىلەن ئەلانۇر .

— ئۇھ ! — دېدى قىز تېرەككە يۆلىنىپ ، ئايغا قاراپ . شۇ چاغدا ، ئاي ئۇنىڭ قاڭشارلىق بۇرنى ، يوغان ، خىيالچان كۆزلىرى بىلەن ھىم يۇمۇلغان لەۋلىرىنى يورۇتتى . قىز گۈزەل ، لېكىن يېڭى ئېچىلغان گۈلدەك ئەمەس ، بەلكى بوتۇلكىدىكى سۇنىڭ كۈچى بىلەنلا ئاخىرقى جىلۋىسىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان گۈلدەك . ئۇنىڭ پېشانە ۋە كۆز قۇيرۇقلىرىدىكى ئىنچىكە سىزىقلار چىرايىدىكى گۆدەكلىكىنى تۇگەتكەن .

— مۇشۇنداق ھېچ ئىش قىلالمايلا بوۋاي - مومای بولۇپ كېتىمىزمۇ ، ئەلا ئاكا ، توۋا ، ھەش - پەش دېگۈچىلا ئوتتۇز ياشتىن ئېشىپتىمەن . ئەمدى مەيداندا ماھارەت كۆرسىتىدىغان ۋاقتىم ئۆتۈپ بولدى . ئەجەب ساددىكەنمەن . مەن تېخى ئۆزۈمنى ، دۇنيا سەھنىسىدە ئويۇن كۆرسىتىپ داڭق چىقىرىدىغان ئۈيغۇر قىزلىرىنىڭ بىرىمەن دەپ ھېسابلاپ كەپتىكەنمەن . ئوتتۇزدىن ئاشقاندا ، شۇ ھۆرمىتىم بىلەن ۋالىبولچىلارنى تەربىيىلىسەممۇ بولار ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن . كوچىدا قالارمەن ، ۋالىبول ئويناشىتىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ دېگەنلەرنى ئويـ

لىغان بولسام ، ئائىلە توغرىسىدا ، شەخسىي بەختىم توغرىسىدا ئويلىغان بولماسمىدىم . بەزىدە ئۆلۈۋالغۇم كېلىدۇ دەڭە ، قىرىق ـ ئەللىك ياشلىق ، نەچچە بالىلىق ئادەملەردىن ئەلچىلەر كېلىدۇ . ئۇ ئادەملەرغۇ يامان ئادەملەر ئەمەس ، لېكىن مەن بۇنداق ئىشنى زادىلا ئەقلىمگە سىغدۇرالمايدىكەنمەن . ئەلا ئاكا ، قېلىنلىق بولسىمۇ ئېيتىۋېرەي ، مەن ھازىرغىچە بىر يىگىت بىلەن ياخشى كۆرۈشۈپ ، يۈرۈپمۇ باقمىدىم . راستىنى ئېيتسام ، مەن يېقىنغىچىلا خىيال دۇنياسىدا ياشاپتىمەن ، ئەتراپىمغا قاراپمۇ باقماپتىمەن ، راستىنلا ماڭا بۇ ۋايلاردىن باشقا لايىق قالماپتۇ . تەڭتۇشلىرىم ساپلا ئۆيلۇك ـ ئوچاقلىق . كىچىكلەر ماڭا لايىق ئەمەس ، قېرى يىگىت تولىمۇ ئەتىۋار ، قېرى يىگىتلەر مەلۇم سەۋەب بىلەن تۇرمىگە كىرىپ چىققانلار ئىكەن . ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ھېلىقى بۇ ۋايلاردىن پەرقى يوق . توۋا ، ئۆز بەختىنى بۇ ۋايلاردىن ئىزدەيدىغان قېرى قىز بولۇپ قالغىنىمنى دەڭە ، ھا... ھا... ھا !...

قىزغا قوشۇلۇپ يىگىتمۇ كۈلدى . كۈلگەندە يىگىتنىڭ ئورۇق يۈزى قورۇقلار ئارىسىدا قالدى .

— ئۇمىدسىزلەنمەڭ ئەلانۇر ، — دېدى ئەلا قىزنىڭ ئۆز بىلىكىدىكى مۇزدەك بارماقلىرىنى سىلىق مۇجۇپ قويۇپ ، — ھە دېسىلا بۇ ۋايلار ، يىگىتلەر دەۋرىمەڭ ، مەنمۇ بۇ ۋاي جۇمۇڭ ، كۆڭلۈمگە كېلىدۇ . گەپ ئادەملەرنىڭ پېشىدا ئەمەس ، ئۇلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكىدە . ئۆيلۇك بولۇشى ، بالىلارنىڭ بولغانلىقى ئونچىلىك چوڭ ئەيىب ئەمەس ، گەپ سىزنىڭ يۈرىكىڭىزدە ، قانداق بىر ئادەم سىزنىڭ ئاشۇ يۈرىكىڭىزدە مۇھەببەت ھېسسى پەيدا قىلالايدۇ ؟ گەپ مانا مۇشۇ مەسىلىدە . سۆيۈشكە ئەرزىيدىغان ، ھەتتا ئۆزىڭىز قۇربان بېرىش بەدىلىگە ئونىڭ مۇھەببىتىنى ئاسراشقا ئەرزىيدىغان ئادەممۇ ياكى سىزدىن مەنپەئەت ئىزدەپ ، ساختىلىق بىلەن يۈرىكىڭىزگە قول سالغان بىرىمۇ ؟ گەپ مانا مۇشۇنىڭدا ! سىزنى غەرەز-

سىز سۆيگەن ھەرقانداق بىرىنى ، مەيلى سىز ئۇنى سۆيۈڭ ياكى سۆيمەڭ ، ھۆرمەتلىشىڭىز كېرەك . ئەمما قوشۇلۇش باشقا گەپ ، ئۇ ئىككى يۈرەكتىكى ئورتاق مۇھەببەتنىڭ مەھسۇلى ، بىر - بىرىنى ھەقىقىي سۆيىدىغان ئىككى ئادەم ئائىلە قۇرۇشى كېرەك . بۇ شەرتنىڭ بىرىلا كەم بولسا ، بۇ خىل ئائىلە ئازاب . ئىنسان ئۆچۈن ئائىلىلىك بولۇش شەرت ئەمەس ، بويتاق ياكى تۇل ئۆتۈشمۇ ئەيىب ئەمەس ، ئەمما بىرىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ، مۇھەببەت ئىچىدە ھايات كەچۈرۈشنىڭ ئۆزى بىر بەخت . سىز بىلەن بىز ھاياتقا كونىلارنىڭ كۆزى بىلەن قارىساق بولماس . ئۆيلۈك بولۇش ، بالا - چاقىلىق بولۇش ، كىيىم كىيىش ، تاماق يېيىشكە ئوخشاش تۇرمۇشنىڭ ئېھتىياجى ، قانۇنىيىتى . ياخشىسى بولمىسا ، يامىنى ، يېڭىسى بولمىسا ، كونىسى بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ ، ئىشقىلىپ ، بولسىلا بولدى ، دەپ قارىساق ، ھاياتنى ، ئىنسانىنى ياخشى چۈشەنمىگەن بولىمىز .

ئەلانۇر ئايغا قاراپ خىيالغا پاتتى . ئۇ بىرىنى چىن قەلبىدىن ياخشى كۆرگەنمۇ ؟ ياق ، ئۇ راستتىنلا مۇھەببەت دېگەن بۇ ئاجايىپ سىرلىق نەرسىنىڭ تەمىنى بىلمەيدۇ . ئۇ ئون بەش يېشىدىن تارتىپ توپقا ، مەيدانغا ، شۆھرەتكىلا بېرىلدى ، ھاياتنىڭ لەززىتىمۇ مانا شۇلاردا دەپ چۈشەندى . خەلقئارا توپ مۇسابىقىلىرىگە ئىككى قېتىم باردى ، لېكىن مەيدانغا چۈشمىدى . ھىندونېزىيىدە كومانداڭ زاپاس ئەزاسى ، ئالبانىيىدە كۆزەتكۈچى بولۇپ چەتتە تۇردى . ئۇنىڭ سەكرىگۈسى ، دومىلىغۇسى ، ئۆزى ئۆچۈن چېلىنغان قىزغىن چاۋاكلاردىن ھۇزۇرلانغۇسى كەلدى ، لېكىن بۇلار ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىدى . ۋۇجۇدە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىدە ، ئۇ ھاياتىدا ئەڭ خۇشال بولىدىغان ئىش — ئاساسىي ھۇجۇمچى ئورنىدا توپ ئوينىدى . بۇ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى خۇشاللىق ، توپى بولغاندەك ياكى باشقا بەختكە يولۇققاندەك ئىش . ئۇ شۇ چاغدا — ئالقىش -

چاۋاكلارغا كۆمۈلۈپ ، بىرنەچچە كومانىدىنى يەڭگەن شۇ كۈنى ئاخ-شىمى ئوڭدا يېتىپ : «مەن تېخى يىگىرمە ئۈچ ياشتا ، يەنە بەش يىل توپ ئوينىيالايمەن ، بەش يىلغىچە ئېلاستىكلىق ، پاقالچاقنىڭ كۈچى جەھەتتىكى ئاجىزلىقلىرىمنى تۈگىتىپ ، دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى توپ ئۇرغۇچىلاردىن بولۇپ چىقىپ ، ياپونىيە ، ئامېرىكا ، سوۋېت ئىتتىپاقى ، كۈبا كوماندىلىرىدىكى چولپانلار بىلەن بەسلە-شەلەيمەن» دەپ ئويلىدى . ئۇنىڭ يىگىتلەر تۇغرىسىدا ئويلايدى-غان ، مۇھەببەت تۇغرىسىدىكى كىتابلارنى ئوقۇپ ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلەيدىغان چاغلىرى ، ئەنە شۇنداق ئارزۇ - خىيال بىلەن ئۆتۈپ كەتتى . مانا بۈگۈن ، ئارزۇ قىلغانلىرىمۇ ، پۈشايمان قىلغاد-لىرىمۇ ئۆتمۈش بولۇپ قالدى . «ئىنقىلاب» خۇددى يېرىم كېچىدە بېسىپ كەلگەن كەلكۈندەك ، ئۇنىڭ ھەممە ئارزۇ - خىيال ، پىلاد-لىرىنى ئاپىرىپ لايغا كۆمۈپ تاشلىدى . ئۇنىڭ كەلگۈسى قاراڭغۇ ، ھاياتى خەۋپلىك ، تۇرمۇشى مەنىسىز بولۇپ قالدى . ئۇ خۇددى ئۈۋچى ئىتلىرىنىڭ ئالدىغا چۈشكەن كېيىك بالىسىدەك ، بىرلا جان ۋە ھاياتلىق ئارزۇسىدا قالدى . بۇنداق ئەھۋالدا ، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش غېمى ئۇنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالالايتتىمۇ ؟ ئېھ ، ئۇمىدسىزلىك ، ئېھ ، دەۋر ، سەن شۇنچىمۇ رەھىمسىز بولارسەنمۇ - ھە ؟ دەۋرنىڭ غېمىنى يەيدىغان بىر غايىلىك قىزنى ، ئىنسانىي مۇھەببەت لەززە-تىدىنمۇ جۇدا قىلىپ قويدۇڭ ، ئۇنىڭ ساپ - ئۈلۈغۋار غايىلىرىنى دەۋرگە ، خەلقە دۇشمەن قىلىپ كۆرسەتتىڭ ، ئۇنىڭدىكى ئۆز ئىشىغا بولغان ئىشقى مۇھەببەتنى جان ، قورساق غېمى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋەتتىڭ . مانا ئەمدى ، ئۆزىنى دەۋرنىڭ ئالدىنقى قاتار-لىدىكىلەردىن ھېسابلىغان مەغرۇر قىزىڭ مۇھەببەتنىڭ كىشىلىك ھاياتتا تۇتىدىغان ئورنىنى چۈشىنەلمەيدۇ . شۇنداق سۆيۈملۈك ، گۈزەل قىزىكىنى بىرەر يىگىت سۆيمىگەن ، سېنىڭ ئۇ قىزىكىمۇ ئوتتۇز ياشتىن ئاشقۇچە بىر يىگىتنى ياخشى كۆرۈپ باقمىغان .

قىز شۇلارنى ئويلاپ ئازابلاندى . ئۇ كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ياشلىرىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن قاراڭغۇ باغقا قاردى . باغ سۇرلۇك ئىدى . تۈيۇقسىز باغنىڭ چېتى بۇزۇلغان يېرىدىن ئەنسىز ۋارقىرىشىپ ئىككى مۇشۇك چىقتى . تېرەك بېشىدىكى قاغىلار قاقىلداشىپ تۆۋەنگە مايماق تاشلىدى . ئەلانۇر ئۆزىنى مازاق قىلىۋاتقان مۇشۇك ، قاغىلاردىن خاپا بولمىدى . چۈنكى ، ئۇمۇ بىرنەچچە يىل ئاۋۋال باللىرىنى چىرايلىق كىيىندۈرۈپ كوچىغا ئەگەشتۈرۈپ ئاچىقىپ ، ئوماق باللىرى بىلەن ماختانغان ساۋاقداشلىرىنى كۆرسە ، ئىچىدە مازاق قىلىپ : «بىچارىلەر ! » دېگەنىدى . مانا ئەمدى ئۇلار بەختلىك ، ئۆزى بىچارە . ئۇنىڭ مۇشۇ هالىدا ئۆزىنى مازاق قىلغۇچىدىن رەنجىگۈچىلىكى بارمۇ ؟ ئۇ تەتۈر قاراپ تۇرۇپ ، چاپىنىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ :

— ئۇھ ، توۋا ! — دېدى ئازاب بىلەن ، — ئەلا ئاكا ، ئېيتقىچە ، كەلگۈسىدە يەنە ياخشى ئىشلار بولارمۇ ؟

بۇ قېتىم ئەلا قىزنىڭ بىلىكىنى ئاستا تۇتتى . ئۇ قىزنىڭ ئازابلىنىۋاتقىنىنى چۈشەنگەن ، قىزغا تەسەللى زۆرۈر :

— سىزنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭىزنى باللىرىڭىز ئىشقا ئاشۇرىدۇ ئەلانۇر . بىر ئۇلۇغ ئارزۇ ـ ئارماننى ئۆزىدىن كېيىنكىلەرگە تاپشۇرۇشمۇ يېرىم بەخت . ساۋۇتوف ، ئۆمەر ئەپەندىلەر ئۆز ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ماڭا تاپشۇردى ، بەلكى مەنمۇ باشقىلارغا تاپشۇرارمەن . خۇددى شۇنداقلا ، ئەلانۇرنىڭ ئورنىدا بەلكى باشقا بىر قىزىمىز دۇنيا سەھنىسىدە چولپان بولۇپ پارلاپ قالار ، بۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خۇشال بولساق بولىدۇ . ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمىزمۇ ئۆلۈپ ، بىزنىڭ ئورنىمىز ئوت كەتكەن جاڭگالغا ئوخشاپ قالسا ، قانداق قىلارىدۇق ؟

— مەن ئەمدى بىر ئەر كىشىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا چىن قەلبىمدىن رازى . ئوچاق بېشى ئەمدى مەن ئۈچۈن دۇنيا

سەھنىسى .

قىز شۇنداق دېدى ـ دە ، بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . ئەلا قىزنىڭ قويۇق چاچلىرىنى سىلىدى . قىز بېشىنى ئەلانىڭ مۈرىسىگە قويدى ، قىزنىڭ چاچلىرى ئەلانىڭ يۈزىنى غىدىقلىدى . ئەلا مېھرىبانلىق ، ھېسداشلىق ۋە تەسەللى ئۈچۈن ، قىزنىڭ يىرىك چاچلىرىنى پۈرىدى ، قۇلىقىنى ئاستا سۆيدى . ئۇنىڭ يۈرىكى بىردىنلا ھاياجان ۋە ئەرلىك ھېسسىي ھەۋىسى بىلەن جانلاندى . ئۇ قىزنى ئۆز باغرىغا چىڭراق باستى . قىزنىڭ ھودۇققان ، ھاياجانلانغان ئىسسىق تىنىقى ئۇنىڭ يۈزىگە تەگدى . ئۆمرىدە ئۆزىنى يىگىت قۇچقىدا كۆرۈپ باقمىغان قىز ، تۇنجى قېتىم ئەر كىشى ھارارىتىنىڭ تەپتى بىلەن ئېرىپ ئۆزىنى ئۇنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى . ئۇ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ئەلانىڭ خىيالچان كۆزلىرىگە توغرا تىكىلدى . قىز كۆزى ئارام ـ راھەت ۋە بەخت ئىزدەيتتى ، لېكىن يىگىت ئۆزىنى تۇتۇۋالغان . ئۇ قىزنىڭ تەلەپچان لەۋلىرىدە كەلگۈسىدىكى ئۇمىدسىزلىك ۋە روھىي ئازابنىڭ ئۇرۇقلىرىدىن ئىزنا قالدۇرۇشنى خالىمىدى . ئۇ ئەلانۇرنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ قويدى ـ دە ، قىزنى يېنىك قولتۇقلىۋالدى .

ئۇلار نومۇس ۋە خىجالەتتىن يەرگە قارىدى . يەردە قويۇق كۆكاتلار ئارىسىدا چوغدەك ئېچىلىپ ئەتىرگۈل تۇراتتى . ئەلا ئەتىرگۈلدىن كەچ كۈزنىڭ قىراۋسى بىلەن ئاقۇچ رەڭگە كىرگەن بىر تال غۇنچىنى ئۈزۈۋالدى ـ دە ، ئەلانۇرنىڭ تۇگمىسىگە ئېسىپ قويدى . تولۇن ئاي بۇ چاغدا غەربكە ئېڭىشكەن . ئۇ يان تەرەپتىن ئۇلارنى ، گۈلنى يورۇتۇپ تۇراتتى . قىراۋ بىلەن ئاقىرىپ تۇرىدىغان ئەتىرگۈل ئاچچىق شامالىلىق ، خازان بىلەن سەتلەشكەن ، يالڭاچلىنىپ قالغان ، قىش كىرىش ئالدىدىكى سۈرلۈك شەھەرگە باھار پۈرىقىنى چېچىپ تۇراتتى .

ئۇلار قولتۇقلىشىپ چوڭ كوچىغا چىققاندا ، دوقمۇشتىكى

كانايدىن تۇيۇقسىزلا بىر يېقىملىق ناخشا ئاڭلاندى . ئەلانۇر بۇنداق ئاخشىمى (پېشانىسىگە تۇنجى قېتىم يىگىت لېۋى تەگكەن ئاخشىمى) ھېسسىياتلىق ناخشا ـ مۇزىكا ، چىرايلىق سۆھبەتكە تەشنا ئىدى . ناخشا دەرھال ئۇنىڭ قەلب ئىشكىنى چەكتى .

— توختاڭا ، بۇ كىمدۇ ، قانداق ياخشى ئېيتقان ـ ھە ، ئىھ !

قىزنىڭ قەدىمى ئىختىيارسىز توختىدى . ئۇنى قولتۇقلىۋالغان ئەلا شۇ چاغدىلا رادىئو كانىيىدىن ناخشا ئاڭلىنىۋاتقىنىنى سەزدى ـ دە ، ئۆزىگە تونۇش ئاھاڭ ، ئۆزىگە ياد بولۇپ كەتكەن بېيىتتىن ھەيران بولۇپ ئەلانۇرغا قارىدى :

— پاھ ، پاھ ، مۇنۇ كارامەتنى ـ ھە .

— سېرىق دېمەي كانايدىن بېرىۋېرىپتىغۇ ، چەت ئەلنىڭمۇ ـ يا ؟

— ياق بىزنىڭ ، ئۆزىمىزنىڭ .

ئەلا بۇ سۆزنى ھاياجان ، خۇشاللىق بىلەن ئېيتتى ، لېكىن ئەلانۇر ئۇنىڭ نېمىگە ھاياجانلانغانلىقىنى بىلەلمىدى .

— بەسلىشىمەن ، چەت ئەلنىڭ ! — دېدى ئەلانۇر ئوڭ قولىنى سوزۇپ ، — بىرى تەلۋىلىك قىلىپ چەت ئەل رادىئوسىنى سىمغا ئۇلاپ قويغان . غۇلجىنىڭ بەڭۈاش ياشلىرى نېمىنى قىلمايدۇ دەيسىز ؟ پاھ ، پاھ ، توختاڭا ، نېمانچە ئاۋازى يېقىملىق قىز بالا بۇ !

ئەلامۇ ھاياجانلاندى . بۇ چاغدا ئۇلار يەنە بىر تېرەككە يۆلىنىپ ئېرىق ياقىسىدا دەرەخ سايىسىدا تۇراتتى ، لېكىن يىگىتنىڭ قىزنى قولتۇقلىۋالغان قولى بوشاپ چۈشۈپ كەتكەن . بۇ ھالەتنى ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى سەزمىگەنىدى . ئۇلار ئىختىيارسىز سارغايغان چۆپلەر ئۈستىگە ئولتۇرۇشتى . ناخشا ئۇلارنى پەرۋانىنى ئۆزىگە تارتقان چىراغتەك ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغان . ئۇلار ئۇن ـ تىنسىز ، بىر ـ بىرىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئاڭلىماقتا ئىدى .

ئادەملەرنىڭ قەلبىدە تولا ئېيتىلىدىغان غۇلجا «كوچا ناخشا»

لىرى ، بۇگۈن ئاخشام غۇلجا ئاسمىنىدا يېڭىدىن ئۇچۇرما بولغان قۇش بالىلىرىدەك پەرۋاز قىلدى . ئۆيىدە خىيال ياكى جېدەل بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈۋاتقان ئادەملەر ، ئۆيلىرىدىن يۈگۈرۈشۈپ چىقىشىپ ، رادىئو كانىيغا يېقىن دوقمۇشلارغا توپلىنىشقان . ئۇلار خۇشاللىق ۋە ھاياجانلىرىنى ئاۋازسىز ھالدا كۆز ، قول ۋە باش ئىشارىلىرى بىلەن بىلدۈرۈشۈپ ، خۇددى مەشرەپ تەرتىپىنى ساقلىغان ئوتتۇز ئوغۇلدەك جىمجىت ، تەرتىپ بىلەن ناخشا ئاڭلاشتى .

ناخشا ، دىلغا ئارام ۋە خۇشاللىق بېغىشلايدۇ . ناخشا ، كىشى قەلبىدىكى غەم ـ قايغۇ بۇلۇتلىرىنى شامالدەك ھەيدەپ كۆڭۈلگە يېنىكلىك بېرىدۇ . ناخشا ، شۇنداق بىلەن بىرگە بەزىدە ئۇنتۇلغان يۇرەك ئاغرىقىنى كىشىنىڭ ئېسىگە سالىدۇ ، ساقايغان كۆڭۈل يارىسىنى قوزغىتىدۇ...

ناخشا تۇغىلىدىن كېيىن ئەلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، ئەلەم بىلەن ئايغا قارىدى . ئاي يورۇق دەرەخلەر ئارىسىغا قىيسايغان ، لېكىن ئەلانۇرنىڭ قەلبى خۇددى پاراغەت تاپقان ئاشىق قەلبىدەك ئۆركەشلىدى . ئۇنىڭ مۇھەببەت تەشنالىقىدا ئازابلانغان يۈرىكى قانائەت تاپتى . ئۇ ھاياتلىقتىكى خۇشاللىقنىڭ يەنە بىر قېتىم تەمىنى تېتىدى . ئۇ ئەلانىڭ بىلەكلىرىگە دولقۇنلۇق يۈرىكىنى چىڭ چاپلاپ ، ئۇنى مەھكەم قولتۇقلىۋالدى .

— كېچىچە ماڭايلى ، مەن نەگىمۇ بارىمەن ؟ زۇلخۇمار ئاللىقاچان بالىلىرى بىلەن ئۇخلاپ بولدى . ئۆيگە قايتسام ، يەڭگەم خاپا بولىدۇ . ئەڭ ياخشىسى ، سىز بىلەن سەيلە قىلىپ تۇنىنى ئۆتكۈزۈش . ئىلى دەريا بويىغا چىقىپ ، قاشتا ئولتۇرىمىزمۇيا ؟

— سىزنى قانغۇچە سەيلە قىلدۇراي ، لېكىن مەن ئەتە سەھەر يېزىغا چىقىپ كېتىمەن . نېمىلا بولمىسۇن ، ئارۇيىنىڭ ئۆيىدە قونمىسام بولمايدۇ .

قىزنىڭ ئەلانى قولتۇقلىۋالغان قولى بوشىدى . ئۇ كۆكرىكىنى ئەلانىڭ بىلىكىدىن نېرى قىلدى .

— ناۋادا ، سىز خاپا بولسىڭىز ، بولىدۇ ، كېچىچە بىللە سەيلە قىلايلى ، — دېدى ئەلا قىزنىڭ بۇگۈن كېچە پەيدا بولغان خۇشاللىقىنى ئاسراش ئۈچۈن ، — ئانچە مۇھىم ئىشىمۇ يوق ، بىر كۈن - يېرىم كۈن كېچىكسەممۇ ، ھېچ نەرسە بولمايدۇ .

قىز قايتىدىن ئەركىلەپ يىگىتكە سۈركەلدى .

قىبلىدىن ئاچچىق شامال چىقماقتا . تېرەكلەردىن ئاخىرقى يوپۇرماقلار تۆكۈلمەكتە... مانا ئايمۇ نەگىدۇر مۆكۈندى ، كوچىلار-دىكى چىراغلارمۇ ئۆچتى . نەلەردىندۇر بىرى سوزۇپ ۋارقىراپ ناخشا ئېيتماقتا . بۇ بەلكى كېچىلەپ يولغا چىققان كۆمۈرچى ياكى تونۇرنغا ئوت ياققىلى تۇرغان ناۋاي ، ياكى بولمىسا ، ئىچى كۇچلۇك كۆزەتچى... دېمەك ، مۇھەببەت — كۆڭۈل شادلىقىدىن باشقا ، ھەر خىل ئىشلار بىلەن كېچىسى مىدىرلىشىپ يۈرۈشكەنلەر بار ئىكەن - دە !

— مەن چوڭ بولدۇم ، تېخى قېرىمىدىم دەپ ئويلايمەن ، لېكىن نۇرغۇن ئىشلارنى تېخى چۈشەنمەيدىكەنمەن . ئاددىيسى ، يېنىمدا يۈرگەن دوستلىرىمنىمۇ تازا دېگەندەك چۈشەنمەيدىكەنمەن . مانا سىز مېنىڭ يېنىمدا كېتىۋاتىسىز ، مەن شۇ تاپتا سىز بىلەن بىللە سوغۇق يەپ كوچا ئايلانغىنىم ئۈچۈن ، ئۆزۈمنى تولىمۇ بەختلىك ، خۇشال سېزىۋاتىمەن . قېلىنكەن دېسىڭىزمۇ دەۋېرەي ، شۇ تاپتا سىزدىن باشقا ھېچنېمىنى ئويلىغۇم كەلمەيدۇ . سىز تۇيۇقسىزلا مېنىڭ تېپتىنچ تۇرغان مېڭەمنى خىيال ، سوئال - سوراق ، پىكىرلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتىڭىز . سىز مېنى ھەم خۇشال قىلدىڭىز ، ھەم گاڭگىرىتىپ قويدىڭىز . گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلسام ، سىز مېنى ئەمدى خاتىرجەم قويمايدىغان بولدىڭىز . لېكىن ، مەن سىزنى خاتا چۈشەنگەن ، ھەتتا چۈشەنمىگەن بولۇشۇم

مۇمكىنغۇ ؟...

ئەلا ئەمدى قىزنىڭ چىرايىنى كۆرمەيتتى . ئۇ ئۆز خىيالىدا بايا ناخشا ئېيتقان گۈزەلئاي بىلەن سۆزلەشمەكتە ئىدى . گويا گۈزەلئاي قارا بۇلۇت ئارىسىغا مۆكۈنگەن ئايغا ئوخشاش ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپ تۇرۇۋاتقاندەك ، ئەلانۇرنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى . ئۇ ئەلانۇرنىڭ ئاخىرقى سوئالىنى چالا - بۇلىلا چۈشەندى - دە :

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسىز ؟ سىز بىلەن بىز كونا دوست ، — دېدى .

— ياق ، كونا دوست ئەمەسكەنمىز . مەن بۇ ھەقتەتنى بۇگۈنلا سەزدىم ، — دېدى قىز ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، — دوستلۇق قىممەتلىك نەرسە ، لېكىن ئادەم دوستلۇق بىلەنلا بەختلىك بولالمايدىكەن . ناۋادا ، سىز بىلەن كونا دوستلاردىن بولغان بولساق ، سىز ماڭا بۇگۈن بۇنچىلا سىرلىق بىلىنمىگەن بولاتتىڭىز .

ئۇلار قاراڭغۇ كوچىدا جىمجىت ، خۇددى بىر ئادەمدەك يېقىن ياندىشىپ خېلىغىچە ماڭدى . ئاچچىق شامال ئۇلارنىڭ چاچلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ، يۈزلىرىگە زەھەر سانجىپ ئۆتەتتى . ئاسماندا بىرمۇ يۇلتۇز كۆرۈنمىدى . كوچىلار شۇنچىلىك قاراڭغۇلاشتىكى ، ئۆيلەر بىلەن قورۇق تاملارنى پەرق قىلغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى .

ئەلا قىزنىڭ تىنىقىنىڭ ئۆز قۇلىقىغا ئۇرۇلغانلىقىنى سەزدى . ئۇ ئوتتۇز گرادۇس بۇرۇلسىلا ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى ، لەۋلىرى ئۇچرىشاتتى . تۇن ئۇلارنى ھەممە ھايا - نومۇس ، ئېھتىياتلاردىن ئازاد قىلغان . ئەتراپتا ئاچچىق شامالنىڭ ھۇۋلىشىدىن باشقا ھېچ-قانداق شەپە يوق ئىدى . قىز كۆڭلى ئەلادىن نېمىنى تەلەپ قىلىۋاتقىنى ئېنىق . ئەلا قىزنىڭ تەلەپ قىلغىنىنى ئەتەي يوشۇرماقتا ، خۇددى كىچىك بالىنى ئالدىغاندەك قىزنى ئالدىماقتا ئىدى . ئۇ گەپدانلىق بىلەن قىزنىڭ دىققىتىنى باشقا ياققا بۇرىماقچى بولدى :

— راست دەيسىز ، دۇنيا سىرلىق ، ئادەملەر چۈشەنگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە مۇرەككەپ . دۇنيادا دانالار تولىمۇ ئاز جۇ-مۇڭ . ئىنسانلارنىڭ توقسان توققۇز پۈتۈن يۈزدە توقسان توققۇز پىرسەنتى مايمۇنغا ئوخشاش دورامچى ، ئۆزىچە يېڭى يول تېپىپ ماڭىدىغانلار ئىنتايىن ئاز . ئادەملەر بىر - بىرىنى دوراپ ، ھازىر-قىلار ئۆتكەنكىلەرنى ، كىچىكلەر چوڭلارنى ، پۇقرالار باشلىق ، مۆتىۋەر ، يۇز - مەرتىۋىلىكلەرنى دوراپ ياشاۋېرىدۇ . ئۆز ئەقلى بىلەن ھەممىنى ھەل قىلىدىغانلار تولىمۇ ئاز . بەزىلەر ھايات توغ-رىسىدا دانالىق بىلەن سۆزلەيدۇ . ئۇنىڭ سۆزلىگەنلىرى سىزگە بىر يېپىيېڭى كىتابتەك بىلىنىدۇ ، لېكىن ئۇلارمۇ ھاياتنى ئۆزلىرى سۆزلىگەنچىلىك چۈشەنمەيدۇ . بەزىلەر قېرىپ مۇكچەيگۈچە بۇ دۇنـ-يادا ياشايدۇيۇ ، ھاياتتىكى ئەڭ ئاددىي قانۇنلارنىمۇ چۈشەنمەيدۇ . بەزىلەر پۈتۈن ئۆمرىنى سەرپ قىلىپ يېڭىلىق ئىزدەيدۇ . ئۇلار ئازراق يېڭىلىقمۇ يارىتىدۇ ، لېكىن ئەقىل بىلەن باھا بەرگەندە ، ئۇنىڭ يېڭىلىق دەپ تاپقان نەرسىسىمۇ باشقىلارنىڭ ، ھېچبولمىسا قېلىپى باشقىلارنىڭ بولۇپ چىقىدۇ . بۇ دۇنيا سىرلىق بولماي نېمە ؟

ئەلانىڭ ئەزمىلىك بىلەن ھايات ئۈستىدە ئىلىپ بارغان بۇ مۇلاھىزىسى قىزنىڭ ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان قەلبىگە سېلىنغان بىر پارچە مۇز بولدى . قىزنىڭ يۈزى ئۇنىڭ يۈزىدىن يىراقلاشتى .

— ئاھ ! — دېدى قىز ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، — بىز راستىنلا ئاجىزكەنمىز . بىزنىڭ بۇ دۇنيادا ئېرىشىدىغان نەرسە-مىز تولىمۇ ئازكەن . كىشىلەردىن قورۇنۇش ، نومۇس قىلىش ، ئىپپەت - نومۇسىمىزنى ھمايە قىلىش بىلەن راسا گۈلدەك چاغلە-رىمىز ئۆتۈپ كېتىدىكەن . بىز ئەقىل تاپقاندىن كېيىن چىراي - ھۆسنىمىز ئىسكىلاتنىڭ تېگىگە بېسىلىپ قالغان مالغا ئوخشاپ قالىدىكەن . دۇنيادا كۆرىدىغان راھەت - پاراغىتىمىز ، تارتىدىغان

جاپا ـ مۇشەققەتسىزلىك ئوندىن بىرسىگە توغرا كەلمەيدىكەن .
ئەلانىڭ قىزغا ئىچى ئاغرىدى . ئۇ ھەقىقەتنى ئېيتماقتا ، لې-كىن بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ماختاشقا ئورۇن يوق .
— نېمىشقا كۆڭلىڭىزنى بۇزىسىز ،قاراڭە ،كۆزلىرىڭىز نەم ، — ئەلا قىزنى تۇيۇقسىزلا ئۆزىگە تارتتى . ئالىقانلىرى بىلەن قىزنىڭ يۈزىنى سىلىدى ، ئاندىن كېيىن ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ، ھېسداشلىق ، ئىچ ئاغرىتىش ۋە تەسەللى يۈزىسىدىن قىزنىڭ پېشا-نىسىگە ، كۆزىگە سۆيدى . قىز بىردىنلا ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقا-دەك يىگىتكە چىڭ ئېسىلدى . ئۇلارنىڭ يۈزلىرى ، ئاندىن كېيىن لەۋلىرى ئۇچراشتى...
— توۋا ، — دېدى قىز ھارغىنلىق بىلەن ئەلاغا يۆلىنىپ ، چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ، — كۈتۈلمىگەن ئىش .
— ئىنسان يوشۇرغان بىلەن تەقدىر يوشۇرمايدۇ . شۇنداق بىر شېئىر بار ، ئاڭلاپ قويۇڭ :

سۇبھىدەك ھەر دەمدە گەردۇن قويماغاي ئاسارىنى ،
ناگە ئەھلى سىدىقى كۆڭلى مېھرىن ئەپشان ئەيلەسە .

— چۈشىنەلمىدىم .
— ئۇنداق بولسا مېنىڭ قوپال تەرجىمەمنى ئاڭلاڭ .

سۇبھىدەك ھەر دەمدە تەقدىر قويمايدۇ ھېچ سىرىنى ،
چىن ئاشىقلار ئىزھار قىلماق بولسا گەر ئىچ سىرىنى .

— ھا... ھا... ھا ... — قىز قاقاقلاپ كۈلدى ، — مۇھەببەتنى يوشۇرغىلى بولمايدۇ ، سەن يوشۇرساڭ تەقدىر ئۇنى سۇبھىدەك ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ دېمەكچىمۇ ؟

— ئاپىرىن ، — دېدى ئەلا شەرقنى كۆرسىتىپ ، — ئەنە سۇبھى ، بىزمۇ ئاشكارىلىنىپ قالمايلى يەنە .

— يەنە يوشۇرغۇچىلىكى بارمۇ تېخى ؟

قىز ھەيران بولۇپ يىگىتتىن ئەستايىدىل سورىدى .

— تاڭ ئېتىشقا ئاز قالدى ، تېز بارايلى ، دوستۇم ئارۇپ تولا ساقلاپ ئۇخلىيالمىدى ، ھەقىچان .

راست دېگەندەك ، ئارۇپ تېخىچە ئۇخلىمىغانىكەن . دەرۋازا ھالقىسى قېقىلىشى بىلەن ئۇ چاپان يېپىنچاقلاپ دەرۋازا ئالدىدا پەيدا بولدى .

— ئوھو ، ھوي ، — دېدى ئۇ شوخلۇق بىلەن ، — قەدىمكىلارغا مۇبارەك ، مانا تۇنجى قار !

1975 ـ يىلى كەچ كۈزدە ، غۇلجا شەھىرىگە راستىنلا تاڭغا يېقىن تۇنجى قار ياغقانىدى .

ئەلانۇر ئارۇپنىڭ سارىيىدىكى سىم كارىۋاتتا چۈشكە يېقىن ئارانلا ئويغىنالىدى . ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قانغان . ئۇ ئۆزىنى تولىمۇ يېنىك ، تولىمۇ خۇشال سەزدى . ئۇ ئويغىنىپلا بىرىنچى بولۇپ ئەلانى ئويلىدى ، ئۇنى كۆرۈشكە ئالدىرىدى . ئۆي غۇۋا يورۇق ، تولىمۇ ئىللىق ئىدى . دېرىزىلەرگە تور ۋە يىپەك پەردىلەر تارتىلغاچقا ، ئۇ يەر ، بۇ يەردىن چۈشكەن يورۇقلار ئەتراپقا كەڭ شاخ يايغان گۈلنىڭ توم ، يېشىل يوپۇرماقلىرىنى ئوچاقتىن چاچراپ چىققان چوغلاردەك ئالا ـ بۇلا يورۇتۇپ تۇراتتى . قىز مامۇق ياستۇقلارغا يۆلىنىپ ، ئۇزۇن پۇتلىرىنى سۇنۇپ ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ پىكرى يەنە ئەلاغا يۆتكەلدى . ئۇ «توۋا !» دەپ پىچىرلاپ قويۇپ كارىۋاتتىن چۈشتى ـ دە ، شىم ، پوپايكىلىرىنى ئالدىراپ كىيىدى . ئۇ ئۆيدىن ھېچكىمنى تاپالمىدى . ئارۇپ ئەر ـ ئايال ، بالىلىرى مەكتەپكە كېتىشكەن . ئاخشام ئارۇپ بىلەن بىللە يان ئۆيدە ياتقان ئەلاچۇ ؟ ئۇ كەتكەن بولسا ، بىرەر ئىلىك

خەتمۇ قالدۇرماي كەتكەنمىدۇ ـ ھە؟ قىز ئەلانىڭ چېپەرقۇت چاپىنىنى ئىزدىدى ، ئۇمۇ يوق بولۇپ چىقتى . دېمەك ، ئەلا كەتكەن . ئەلانۇرغا خوشمۇ دېمەي ، ئىككىلىك قەغەزمۇ قالدۇرماي كەتكەن . ئۇنىڭ ئاخشامقى قىلىقلىرى ساختىلىقمۇ؟ بىر دەملىك كۆڭۈل خۇشلۇقى ئۈچۈن ، ئەلانۇرنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۆمۇر بويى ئۆچ-مەيدىغان بىر ئىز تۇتاشتۇرغانمىدۇ ـ ھە؟ قىز شۇنداق ئويلىدى ـ دە ، بىردىنلا ئەلادىن نەپرەتلەندى ، لېكىن بۇ نەپرەت تومۇزدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان كىچىككىنە قۇيۇندەك تېز ئۆتۈپ كەتتى . قىز بىردىنلا ئەلانى ئەيىبلىگىنى ئۈچۈن ئۆزىدىن نەپرەتلەندى . «ياق ، — دېدى ئۇ ئۆزىچە ، — مەن ئۇنى قانچىلىك ياخشى كۆرگەن بولسام ، ئۇمۇ مېنى شۇنچىلىك ياخشى كۆردى ، ئۇ مېنى ئالدىمايدۇ . ئۇنىڭ مېنى ئالداپ ئەخمەق قىلىشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس . ئۇ ھەممىلا ئىشتا سەمىمىي ـ سادىق ، مۇھەببەتتە تېخىمۇ شۇنداق» . ئۇ يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ سىرتقا ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا ، ئۆيگە قاقاقلاپ كۈلۈشكىنىچە ئارۇپنىڭ ئايالى بىلەن زۇلخۇمار كىرىپ كېلىشتى . ئۇلار تۇنجى قارىنىڭ سوغۇقىدا خۇددى ئاپورت ئالمىدەك قىزىرىشقان ، ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن ئاپئاق ھور چىقىپ تۇراتتى .

— قارلىق تاشلاپ تۇتۇلۇپ قالدىم ، — دېدى زۇلخۇمار دولقۇنلۇق چاچلىرىدىكى قارنى سىلكىپ تۇرۇپ ، — قانداق ئەھۋالىڭ ، ئەلانۇر قوزىچاق . ھوي ، سېنى قاچانغىچە ئەركىلىتىمىز ، سەنمۇ ئەمدى بالا ئەركىلەتسەڭ بولاتتى .

— ئاز قالدى ، — دېدى ئارۇپنىڭ ئايالى زۇلخۇمارغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ ، — خۇدايىم بۇيرۇسا ، كېلەر يىلى بۇ چاغدا بۆشۈك توي ئوينايمىز .

— سارالڭ خوتۇن ! — دېدى ئەلانۇر ئەركىلەپ ، ئۇنىڭ مۇرىسىگە بوشلا ئۇرۇپ ، — ئەلا ئاكام غەلىتە ئادەمكىنا؟ خوشمۇ

دېمەي كېتىپ قاپتۇ .

— ئۆزىڭىز يولغا سالغانسىز ، كۆرۈڭ تېخى خۇپسەنلىكىنى ، ئۆزى يولغا سېلىپ قويۇپ ، بىلمەس كىشى بولۇۋالغىنىنى .

— مەن نەدىن بىلەي ، ۋېيى ، تېخى…

— ئىككىڭلارنى ئۆيدە ئۇخلىتىپ قويۇپ ئىشقا كەتكەن بىز ، — دېدى ئارۇپنىڭ ئايالى يەنە زۇلخۇمارغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ ، — كېچىچە تۈگىمىگەن پاراڭلار بارمىكىن دەپ ئۆينى ئۆڭچە تاشلاپ بەردۇققۇ ، خېنىم .

ئەلانۇر ھۇپپىدە قىزىرىپ ، ئىچكەركى ئۆيگە قاراپ ماڭدى . بۇ چاغدا ئارۇپنىڭ ئايالى زۇلخۇمارنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاشقا ئۇلگۈردى :

— كېچىچە كوچىدا تۇنىگەن گەپ .

ئەلانۇرغا ئەمدى ھەممىلا نېمە يېڭى ، يېقىملىق بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ ئارۇپنىڭ ئۆيىدىن چۈشلۈك تاماقنى يەپ قايتىتى . ئاياللار تاماق ئېتىۋېتىپ باشتىن - ئاخىر ئەلا توغرۇلۇقلا سۆزلەشتى . ئۇلار ئەتەيلەپ ئەلانى شۇنچىلىك ماختاشتى . ئۇلارنىڭ ماختاشلىرى ئەلانۇرغا خۇددى توپ مەيداندا چېلىنغان چاۋاكتەك يېقىملىق ئاڭلاندى . ئۇ ئاياللارنىڭ ئەلا توغرىسىدىكى مەدھىيىلىرىدىن ، ئەلانىڭ دوستلىرى بۇ بىر جۈپ يۇلتۇزغا ھېسداشلىق قىلىدىكەن ، ئىككى ئەلا ، ئىككى نۇرنىڭ ئىككى دۇنيالىق قوشۇلۇشىنى چىن قەلبىدىن خالايدىكەن ، دېگەن مەنىنى چۈشەندى . ئۇنىڭ ئاياللارنىڭ بوينىدىن قۇچاقلىغۇسى ، قار بىلەن بۇكلەشكەن ئالمىلىق باغقا كىرىپ ناخشا ئېيتقۇسى ، يېشى ئوتتۇزدىن ئاشقاندا تۇنجى مۇھەببەت شارابىغا ئېغىز تېگىپ مەست بولغان ، يۇرىكىنى سوغۇق ، سۇزۇك ، يېقىملىق ھاۋادا سەگىتىش ئۈچۈن ، ئىلى دەريا‌سى بويلىرىدا يۈگۈرگۈسى كەلدى .

لېكىن ، ھايات ھېسسىياتىنىڭ تورمۇزى . مۇنۇ بازاردا مىغلىـ

دىشىپ يۈرۈشكەن ئادەملەر ، ئۇنىڭ بىر يىگىتكە ئاشىق ئىكەنلەر-
كىنى بىلىپ قالماسلىقى ، ئۇ يىگىتنىڭ ھېلىلا مۇشۇ كوچىلاردىن
ئىككى ئات قوشۇلغان تارانچى ھارۋىسىغا چۈشۈپ ، كۆرەك جۈۋە-
لىق بىر يىگىت بىلەن كۆلۈشۈپ - چاقچاقلىشىپ ، غۇلجا شەھىر-
نىڭ شەرقىي تەرىپى — جىرغىلاڭ تەرەپكە ماڭغانلىقىنى ئەلانۇرغا
ئېيتىپ قويماسلىقى كېرەك . ئۇ چاغدا ، قىز ئۆز ئىسمىنى ھەر
سېكۇنتتا بىر يادلاۋاتقان ئۇ يىگىت قىزنى تامامەن ئۇنتۇغان ،
پۈتۈن ئەست - خىيالى بىلەن كىتابلىرىغا بېرىلگەن بىر بېپەرۋا
ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالىدۇ . ئۇ چاغدا ، بىچارە قىزنىڭ روھى
چۈشىدۇ ، بىز ئۇنى ئازابلاشنى ، ئۇنى ھاياتنىڭ «مۇھەببەت» ئە-
سىملىك ، ئىسمى چىرايلىق ، لېكىن رەھىمسىز ؛ قىممەتلىك ،
لېكىن جاپالىق ؛ بەخت بىلەن ھەم يېقىن ، ھەم دۈشمەن بولغان
نازارەتچىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىشنى خالىمايمىز .

قىز كۈنلەرنى سېغىنىش ، يادلاش ، ئەسلەش ، ئۇيقۇسىزلىق
خىيالچانلىق بىلەن تولىمۇ تەستە ئۆتكۈزدى .

ئۇ مۇز مەيدانىدا كانكى ئويناپ يۈرگەن بالىلار ئارىسىدا
كىيىنىشلىرىمۇ ، چىرايلىرىمۇ ھەددىدىن تاشقىرى چىرايلىق بىر
جۈپ بالىنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ بالىلارنىڭ كەينىگە كىرىۋالدى ،
ئاخىر بالىلارنى قولىدىن تۇتۇۋالدى ، بالىلار تۆگە يۈگىدىن توقۇل-
غان پوپايكا ، ئىشتان ، باسماق كىيىشكەنىدى . ئەلانۇر كىچە-
كىدىن :

— سىلەر كىمنىڭ بالىلىرى ؟ — دەپ سورىدى .

— ئەلا دادامنىڭ !

بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ ئەلانۇر ئۈگىدىسىغا ئۇچۇپ كەتكىلى تاسلا
قالدى .

— سىز قىزمۇ ، ئوغۇل ؟

— مەن قىز ، ئاكام ئەلى ئوغۇل .

— ئىسمىڭىز نېمە؟
— دىلئارا.
ئەلانۇر ئىختىيارسىز دىلئارا بىلەن ئەلىنى قۇچاقلىدى. ئۇلارنىڭ مۇزدەك يۈزلىرىنى يۈزىگە ياقتى.
— دىلئارا، سىزنى لەنجۇدىن كىم ئەكەلگەن، بىلەمسىز؟
— بىلمەن، ئەلانۇر ھەدەم ئەكەلگەن.
— ئەقىللىق جېنىم، شۇ ھەدىڭىز مەن بولمەن. شۇنچىلا چوڭ بولۇپ كەتكۈچە، ھەدىڭىز سىزنى كۆرمەپتۇ. بىزنى بىكۆيۈم قىلغانمۇ، ئادەمگەرچىلىكنى ئۇنتۇشقا مەجبۇر قىلغانمۇ، مۇشۇ ئىنقىلاب.
— قايسى ئىنقىلاب ـ ھە؟
— سوربماڭ، دىلئارا، سىلەر ئۇنى بىلمەيلا قويۇڭلار، خۇدا-يىم سىلەرگە ئۇنى كۆرسەتمىسۇن.
ئەلانۇر كەچقۇرۇنلۇقى گۈزەلئاينىڭ ئۆيىگە بالىلار بىلەن بىلە كەلدى. ئۇ گۈزەلئاي بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشمەكچى بولۇپ قىزغىنلىق بىلەن غۇلاچ يېيىپ ماڭدى، لېكىن گۈزەلئاي ئۇنى سوغۇقلا كۈتۈۋالدى.
— نېمە مەجەزىڭ يوقمۇ، قانداق ئەھۋالىڭ؟ — دېدى ئەلانۇر ھەيران بولۇپ دالان ئۆيدىكى كاڭنىڭ لېۋىگىلا ئولتۇرۇپ، — مەش ئەجەب ياخشى ـ ھە، مۇشۇ دالاندا قىشلامسەن؟
— نەدە قىشلىشىمنى بىلمەيلا تۇرىمەن، دادام ئىككى دۆلەت ئەلچىخانىلىرى ئارقىلىق سۆزلىشىپ، چەت ئەلگە كېتىش مەسىلىمنى ھەل قىلغانىكەن، يېقىندا كېتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقىرىدىغاندەك تۇرىدۇ.
بۇ كۈتۈلمىگەن خەۋەر ئاق كۆڭۈل ئەلانۇرنى باشتا ھەيران قالدۇردى. ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:
— ۋىيەي، نېمە دەيدىغانسەن؟ — دېدى ئارقىدىنلا ئۆز كۈ-

شەندىسىنىڭ كۆزىدىن يىتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى .

— تەبرىكلەيمەن ئاداش ، خويمۇ ياخشىغۇ ؟

— خۇشالمۇ سەن ، ئەلانۇر ئاداش ؟

— خۇشال بولماي ، سەن بولساڭمۇ ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن بىللە بولۇپ بەختلىك بولساڭ ، نېمىشقا خۇشال بولمايدىكەنمەن ؟

گۈزەلئاي مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ ، مەش ئۈستىدە قاينىۋاتقان ئالىيۇمىن چۆگۈندىن چاي دەملەش ئۈچۈن چىرايلىق مىس چۆگۈنگە قاينىق سۇ قۇيدى . ئەلانۇر گۈزەلئاينىڭ چەينەك تۇتقان قولىنىڭ دىرىلداپ تىترەۋاتقىنىنى كۆردى ـ دە ، ئۆزىنىڭ ئەلانى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىنى گۈزەلئاي بىلىپ بويتۇ ، دەپ ھۆكۈم قىلدى . ئۇ بىردىنلا ئىسسىپ ، تەرلەشكە باشلىدى . ئۇ پاختىلىق چاپىنىنى سېلىۋېتىپ ، قىزىل پوپايكا بىلەن ئولتۇردى . بۇ چاغدا ئۇ گۈزەلـ ئايغا تېخىمۇ قىزىرىپ كەتكەندەك بىلىندى .

— رەھمەت ، سېنىڭ ياخشى كۆڭلۈڭگە ، لېكىن بەخت ئىچىدە بەختسىزلىكمۇ بار دېگىنە ، بىلىسەن ، ئەلى دادىسىغا تولىمۇ ئامـ راق ، مەن ئەكەتسەم ، بالام دادىسىز — بەختسىز بولىدۇ . قالدۇـ رۇپ قويسام ، مەن چىدىمايمەن .

ئەلانۇرنىڭ يۈرىكى «قارت» قىلىپ قالدى . «بۇ ئايال تېخىچە ئېرىگە تارتىشىدىغان ئوخشايدۇ . ئېرىنىڭ باشقا بىر قىزنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىنى ، ئۇ قىزنىڭ بەختىمۇ شۇ ئەرگە چېتىشلىق ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان ئوخشايدۇ . كېتىڭ خېنىم ، تېز كېتىڭ ، مېنىڭ بەختىمگە كاشىلا بولماڭ ، بالا بولسىمۇ سىز چەت ئەلدە بەختلىك بولالايسىز . سىزنى ياخشى يىگىتلەر ، سەنئەت ، ئېسىل كىيىم ـ كېچەك ، ئۇنچە ـ مارجان ، مەرۋايىتلار كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ··· » دەپ ئويلىدى .

— كەتسەم ، بالامنى ئەكېتىمەن ، — دېدى گۈزەلئاي ئەلانۇرغا سوغۇقلا قاراپ قويۇپ ، — قېنى ، ئىسسىق چايدىن ئىچكىنە ،

هازىرلا تاماق تەييار بولىدۇ . قونۇپ قالارسەن ، ئايىغىڭنى سېلىپ ، كۆرپىگە چىقە .

لېكىن ، ئەلانۇر بالىسىدىن ئايرىلسا ئەلا قانداق ئازابلىنار ، ئۇ ئوغلىغا تولىمۇ ئامراق ئىدى ، دېگەنلەرنى ئويلاپ ، ئەلا ئۇچۇن ئازابلانماقتا ئىدى .

— ئاتا ـ بالا دادىسىغا شۇنچە ئامراق تۇرسا ، ئۇلارنى ئايرىپ نېمە قىلاتتىڭ ؟ باشقىلارنىڭ بەختى ئۇچۇن ئاز ـ تولا قۇربان بەرسەڭ بۇنىڭ ، نېمىسى يامان ؟

— مەن ئۇنچىلىك ئالىيجاناب ئەمەسمەن ، — دېدى گۇزەلئاي تاتىرىپ ، تىترەۋاتقان لەۋلىرىنى ئارانلا باشقۇرۇپ ، — بۇ زامانداً كىم ـ كىمگە يول قويىدىكەن ؟ بالىسىغا چىدىمىسا ، ئەلا بىز بىلەن بىللە ماڭسۇن .

— نېمە ، يارىشىمەن دەمسىنا ؟ !

— بالامنىڭ بەختى ئۇچۇن ئۇنى كەچۇرىمەن .

— ئالجىپسەن گۇزەل ، ئۆزۇڭنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى ئىزدەپ ، خەلقىمىزنى ئۆز ئالىمىدىن قۇرۇق قويماقچىمۇ ؟ ئەلانى ۋەتىنىدىن يۇز ئۆرۈشكە مەجبۇرلىماقچىمۇ ؟

— ۋەتەن ، خەلقنى دېسە ، بالىسى بىلەن كەسپىدىن ۋاز كەچسۇن . مەن بالىنى ئەكېتىمەن . ۋەتىنى بىلەن خەلقى ئۇنى كەسپىدىن ئايرىپ تاشلايدۇ ، بەربىر ئۇ ئازابتىن قۇتۇلالمايدۇ .

— نېمانداق رەھىمسىز سەن ، گۇزەل ! نېمىشقا بالىنى دادىسىغا تاپشۇرۇپ ، ئۆزۇڭ يالغۇز كېتىۋەرمەيسەن ؟

گۇزەل ئاچچىق كۇچى بىلەن قورسىقىدىكى گەپنى ئاشكارا دەۋەتتى .

— ھىم ، ئەمدى بىلدىم . سەن مېنىڭ ئورنۇمدا ئەلىگە ئانا بولۇشقا ئالدىراۋاتىپسەن ـ دە ؟ يادىڭدىمۇ ، بىر چاغدا سەن مەندىن كىمگە تارتىشىپ كەتمىدىڭ ؟ دەپ سورىغانىدىڭ .

— يادىمدا ، ھەتتا سېنىڭ ھازىرمۇ ئەلانى ياخشى كۆرىدىغىنىڭنى بىلىمەن .

— يالغان ، يالغان ئېيتىسەن ، مەن ئۇنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋەتكەن .

— يالغان ، يالغان ئېيتىسەن .

ئۇلارنىڭ تالاش ـ تارتىشى نەلەرگە باراتتىكىن ، ئۆيگە نېرىقى ئاشخانا ئۆيىدىن ئادىلە كىرىپ كەلدى . ئۇ چىرايلىق پەرتۇق بىلەن قارا پوپايكا كىيىۋالغانىدى . ئۇ ئاجايىپ تولغان كۆكرىكى ، ئويۇناق ، شوخ كۆزلىرى بىلەن ئەلانۇردا يېقىملىق تەسىرات قالدۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلدى .

— يۈرۈڭلار ، قوزىلىرىم ! — دېدى ئۇ ئىككىسىنى ئىككى قولىدا باغرىغا بېسىپ ، — چۆچۈرە تەييار ، مانا قاراڭغۇ قىشنىڭ ئۇزۇن كېچىسى باشلاندى . قورساقنى تويغۇزۇپ پاراڭغا بىر چۈشىمىز ، دۇنيانىڭ غەيرىتى بولسىمۇ تۆگىتەلەيمىز ، ھا... ھا... ھا !

ئىككىسىمۇ كۈلدى ، لېكىن ئۇلار زوردىغا ، ئازاب بىلەن كۈلدى .

قېلىن تاختايلار بىلەن سۇپا ياسالغان ئازادە يان ئۆي ، ئۇلارنىڭ ئاشخانىسىكەن . دېرىزىلىرىدە بۈككىدە گۈللەر ئېچىلغان ، يېپيېڭى قازان مەشتە كۆيۈۋاتقان كۆمۈر چوغىدا ھۇپپىدە ئىسسىغان ئۆيدىن مەززىلىك شورپا پۇرىقى پۇرايتتى . ئىككى بالا باغقا قارىغان دېرىزە يېنىدىكى كىچىك ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ غىزالانماقتا ، چوڭ تېكىمەتلەر ئۈستىدىكى چىرايلىق داستىخان يېيىلغان دۇگىلەك ئۈستەلگە ئاياللارغا چىنە ، قوشۇق ، جانان چىنىلەر تەييارلانغان . ئەلانۇر ئۆيگە ، غىزاغا زوقلاندى . بۇ كۆرۈنۈشلەر ، بۇ ئىككى چىرايلىق تۇل ئاياللىنىڭ ھالاۋەتتە ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى . ئۇلار ئىشتىھا بىلەن ئۇن ـ تىنسىز چۆچۈرە ئىچمەكتە ،

لېكىن ئۇلار خىياللىرىدا بىر - بىرى بىلەن تالاشماقتا ، كۆرەش-
مەكتە .

«بىچارىلەر ! — دەپ ئويلايتتى ئادىلە بىرى - بىرىدىن قېچىپ
لىشمايدىغان ئىككى بەختسىزگە ئىچ ئاغرىتىپ ، — نېمىشقىمۇ
ئەلاغا ئوخشاشلار كۆپ ئەمەسكىنتاڭ ، ھېچبولمىسا ، ئىككىسى
بولسىچۇ ؟ شۇنداق بولسا ، ئىككىڭلار بەختلىك بولغان بولماسمىدىڭلار ؟ مەن ھەر ئىككىڭلارغا بەخت تىلەيمەن ، لېكىن مەن سەلەرگە مەسلىھەت بېرەلمەيمەن ، سىلەرنىڭ بىرىڭلارنى ياقىلاپ ، بىرىڭلارنى ئەيىبلەشكىمۇ تىلىم بارمايدۇ . سىلەرنىڭ ئۆز بەختىڭلار ئۈچۈن كۆرەش قىلىش ھوقۇقۇڭلار بار . گۈزەل ، سەن بۇ قىزنى يامان كۆرۈشكە ھەقلىق ئەمەسسەن ، چۈنكى قىز سېنىڭ ئېرىڭنى ئەمەس ، ئەلانى ياخشى كۆرۈپتۇ . ئۇنىڭ ھېلىقى ئاخشىمى ئەلا بىلەن بىر كېچە سىرتتا بىللە يۈرگىنىنى ، ھېلىقى ئارۇپ پاكارنىڭ خوتۇنى شۇنچە ئاياللارنىڭ ئىچىدە زوق - شوق بىلەن سۆزلىگەندە ، سېنىڭ قانچىلىك ئازاب چەككىنىڭنى ، شۇ كېچىسى بۇقۇلداپ يىغلىغىنىڭنى ، لېكىن چاندۇرماي يەنە مىيىقىڭدا كۈلۈپ يۈرگىنىڭنى مەن بىلمەيمەنمۇ ؟ بىز ئاياللار ئەجەب ئۇششاق سۆز ، ئەجەبمۇ ئىچى تار كىچىدىكەنمىز . ئارۇپ پاكارنىڭ خوتۇنى نېمىگە چىدىمىدىكىنتاڭ ؟ ھە ، راستتىنلا ، ئۇنىڭمۇ ئەلاغا توغرىلاپ يۈرگەن بىر سىڭلىسى بار ئەمەسمۇ ؟ سەن — ئارۇپنىڭ ۋاتىلداق ئايالى ، تىلىڭ قۇرۇغۇر زۇغۇي خوتۇن ، نېمىشقا باشقىلارنىڭ بەخت - ئازابلىرىنى ھېسابقا ئالماي ، كىچىككىنە ئىشنى پۈتۈن شەھەرگە يايىسەن ؟ سېنىڭ زۇغۇيلۇقۇڭ بىلەن مېنىڭ گۈزىلىم قانچىلىك ئازابلاندى ، قانچىلىك جۇدىدى - ھە ؟ مانا بۇگۈن ئازابلىنىۋاتقانلار يالغۇز بىرلا گۈزەل ئەمەس ، مۇنۇ بىچارە قىزمۇ گۈزەلنىڭ كۈنداشلىقىنى سېزىپتۇ . ھازىر ئۇلار بىر ئۇستەلدە بىللە تاماق يەپ ئولتۇرۇشقىنى بىلەن بىر - بىرىگە دۇشمەن . مەن

قانداق قىلسام بۇلارنىڭ قەلبىدىكى ئازارلىقنى دوستلۇققا ، ئازابنى خۇشاللىققا ئايلاندۇرالايمەن ؟... »

«ئەلانۇر ، سەن ئۆزۈڭنىڭ مېنى يەڭگەنلىكىڭنى ، مەندىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىڭنى ماڭا كوزا- كوزاڭ قىلغىلى كەلگەنسەن . لېكىن ، سەن خاتالاشتىڭ ، ئەلا سېنى ياخشى كۆرمەيدۇ . ئۇنىڭ مەندىن يۈز ئۆرۈپ باشقا بىرىنى ياخشى كۆرۈشىگە ئىشەنمەيمەن . بەلكى ئىچ پۇشۇقى ياكى ھېسداشلىق سەۋەبىدىن سەن بىلەن بىللە كوچا ئايلانغاندۇ . ئۇ ھېسسىياتقا ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە تولمۇ ئېتىبار بىلەن قارايدىغان ئادەم ، بەلكى سەن نادان قىزدا پەيدا بولغان تۇنجى مۇھەببەت ئالدىدا ئۆزىنى قەرزدار ، جاۋابكار ھېسابلاپ ، سېنىڭ ئوتلۇق قەلبىڭنى سوۋۇتۇش ئۈچۈن ، ماڭا بېرىدىغان سالقىن جاۋابنى ئەتەيلەپ ۋاقتىغا — كەلگۈسىگە تاپشۇرغاندۇ ، بىلىپ قوي ، قېرى قىز ، مەنلا مۇشۇ ئۆيۈمدە تۇرىدىكەنمەن ، ئۇ ھەرگىز سەن بىلەن نىكاھلانمايدۇ . سېنىڭ بەختىڭ مېنىڭ قولۇمدا ، لېكىن مەن رەھىمسىز قوپاللاردىن ئەمەسمەن . مەن سېنىڭ يۈرىكىڭدىكى نازۇك سىرلارنى بىلىشنى خالىمايمەن . مەن ساپ مۇھەببەتكە ھۆرمەت بىلدۈرىمەن . ئۇ ھازىر مېنىڭ قانۇنلۇق ئېرىم ئەمەس ، سېنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈش ھوقۇقۇڭ بار . ئۇ ھەتتا مېنىڭ ئېرىم بولغان تەقدىردىمۇ ، سېنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈش ھوقۇقۇڭ بار . مۇھەببەت ساپ بولسىلا ، باشقا غەرەز سىڭمىگەن بولسىلا ، مەن بۇنداق مۇھەببەتنىڭ ئىگىلىرىنى ھۆرمەتلەيمەن ، بايانىن ماڭا قوپاللىق قىلدىم . سەۋەبى ، سەن بىچارە ئۆز ئۈستۈنلۇكۈڭ بىلەن ماختانماقچى ، مېنى قوپاللىق بىلەن كۆزدىن نېرى قىلماقچى بولدۇڭ . مەن سەن ياخشى كۆرگەن يىگىتنىڭ بۇرۇنقى ئايالى ، سۆيگەن ھەمراھى بولغىنىم ئۈچۈنلا ، سەن مېنى ئۆزۈڭگە دۈشمەن سانىۋالدىڭ . مۇھەببەتتىكى رىقابەتكە توپ مەيدانىدىكىدەك مۇئامىلە قىلدىڭ ، لېكىن سەن خاتالىق ئۈستىگە خاتالىق ئۆتكۈزدۈڭ . بىرىنچىدىن ، سەن مېنى تېخى يەڭگەن

ئەمەسسەن ، ئىككىنچىدىن ، بىر ئەر كىشىگە ئاشىق بولغان ئىككى ئايال بىر - بىرىنىڭ ھەم دۇشمىنى ، ھەم دوستى ئىكەنلىكىنى سەن بىلمەيدىكەنسەن . سەن مېنى ھۆرمەت قىلىشىنىڭ ئورنىغا قوپاللىق قىلدىڭ . ماڭا ھېسداشلىق ، نەسىھەت ، ئەيىبلەشلەرنىڭ قانچىلىك لازىمى بار ، سەن بىلسەڭ ، سەنمۇ مەن تارتقان ئازابلارغا شېرىك ، سەن تېخى ئۇنى ئەمدىلا باشتىن كەچۈرۈۋاتىسەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، سەن مېنى ھۆرمەتلىشىڭ ، قەدىرلىشىڭ لازىم··· »

گۈزەلئاي شۇلارنى ئويلىدى - دە ، ئالدىدىكى قىزغا بىردىنلا ئىچ ئاغرىتىشقا باشلىدى . ئۆز قولى بىلەن ئەلانۇرنىڭ قاچىسىغا چۆچۈرە ئۇستى - دە ، بايىتىن گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك مىيىقىدا چىرايلىق كۈلۈپ قويۇپ :

— قانداق ئادەملەر ، ئەلانۇر چىرايلىقمۇ ؟ — دەپ چېقىشتى ، — بۈگۈن ئەلانۇر ، مەن بىلەن بىللە ياتارسەن - ھە ؟

— ياق ، — دېدى ئادەملەر قاچىدىن بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ ، — ئەلانۇر دىلئارا بىلەن بىللە ياتىدۇ . دىلئارا بايىلا ماڭا يالۋۇردى ، مەن ئۇنىڭغا ماقۇل دېدىم . سەن قىزىڭ بىلەن پايدا تالاشما - ھە ، گۈزەل .

ئۇلار كۈلۈشتى ، جىملىق بۇزۇلدى ، لېكىن ئۇ بۇزۇلۇش ئۇزاققا بارمىدى . ئۇلارنىڭ سۆھبىتى قولاشمىدى ، ئەلانۇر كۆز قۇيرۇقىدا گۈزەلئايغا قاراپ قويدى - دە ، خىيالىدا ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىشنى داۋاملاشتۇرىۋەردى :

«كۈنچىلىك ، قىزغىنىش بىلەن مېنى بۇ يولدىن قايتۇرالمايسەن . سەن ، گۈزەل ، ئەلانىڭ مېنى قانچىلىك ياخشى كۆرگەنلىكىنى بىلىشتىن بۇرۇن ئۆزۈڭنى دالدىغا ئېلىشىڭ ، ئاتا - ئاناڭنىڭ يېنىغا كېتىشىڭ ، بۇ يەردە بولغان ئىشلارنى تامامەن ئۇنتۇپ كېتىشىڭ لازىم . مەن ساڭا ھەممىنى چۈشەندۈرۈشۈم لازىممۇ ؟ سەن مېنىڭ نېمىشقا ئۆيۈڭگە كەلگىنىمنى ، ئەلانىڭ ئىسمى چىققاندا نېمىشقا شۇنچە ھاياجانلىنىپ ئۆزۈمنى تۇتالماي قالغىنىمنى

زادى چۇشەنمەيسەن . سەن مېنى قېرى قىز بولغىنى ئۈچۈن ، كىمگىلا بولمىسۇن يېپىشىۋېرىدۇ ، بۇنىڭغا مۇھەببەت ئەمەس ، ئەر كىشى كېرەك ، قالغان ئۆمرىدە ئالدىراپ - تېنەپ بالا يۇزى كۆرسىلا ، كىشىلەرنىڭ تاپا - تەنىسىدىن قۇتۇلۇۋالسىلا ، ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلايدىغان چاكىنا قىز دەپ پەس كۆرۈپ ، كۆزۈڭگە ئىلمايۋاتىسەن . سېنىڭ مېيىقىڭدا كۇلۇپ قويۇپ ، قاپاقلىرىڭنى سۈزۈشۈڭ ، ماڭا سېنىڭ نېمىلەرنى ئويلىغىنىڭنى چۈشەندۈرۈپ بولدى ، لېكىن سەن بىر ئەر كىشىنى ئۆمۈر بويى ئۆزۈمگە باغلاپ تۇرالايمەن دەپ خاتا ئويلاپسەن . ئۇلار سېنىڭدىن كۆرمىگەن ئىللىق هارارەتنى باشقىلاردىن كۆرگەن هامان ، سېنىڭدىن يۇز ئۆرۈيەلەيدۇ . ئۇلار شۇنداق قىلىشقا هەقلىق . ئۇلار ساڭا ئوخشاش بېشىغا ئېغىر كۇنلەر كەلگەندىمۇ ، ۋۇجۇدىدىكى ئىللىق مۇھەببەتنى ئۆزىدىن ئايىغان مۇز كۆڭۈل ئايالغا بىر ئۆمۈر ئۆمىد باغلاپ يۇرىدىغان خىيالىي ئادەم ئەمەس . ئەلا هېسداشلىققا تازا موهتاج بولغاندا ، سەن نەدە قالدىڭ ؟ ئۇ شەھەرمۇشەھەر قېچىپ يۇرگەنده ، سەن ئۇنىڭ قايغۇسىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن نېمىلەرنى قۇربان قىلالىدىڭ ؟ دۇروس ، سەن ئۇنىڭ بالىلىرىنى باقتىڭ ، ئايالارغا خاس هېسسىيات بىلەن ئەلى ئۈچۈن بېغىر يۈقتىڭ . لېكىن ، هايات ئانا - بالىلىق مۇناسىۋىتى بىلەنلا چەكلەنمەيدىغۇ . دوستلۇق ، مۇھەببەت ئاغىنە - بۇرادەرچىلىك دېگەن نېمىلەر ئىنسانلاردىن بىر - بىرىگە كۆيۈنۈشنى ، بىرى ئۈچۈن بىرى مەلۇم نەرسىنى قۇربان بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ ، ئەلانىڭ جېنىنى قوللىغا ئېلىپ خېيىمخەتەرگە قارىماي ئۇرۇمچىگە بېرىپ دەۋالىشىپ دوستلىرىنى ئاقلىشى ، رازىيەنىڭ هاشىر ئۈچۈن تۇرمىده تارتقان ئازابلىرى ، باشقىلارنىڭ بىرى ئۈچۈن يەنە بىرىنىڭ ئۆزىنى ئۆلۈمگە ، خەتەرگە تۇتۇپ بېرىشى ، ئەنه شۇ خىل قۇربان بېرىشلەرنىڭ مىسالى . مەن مانا شۇ كۇنلەردە ئەلا ، هاشىرلار بىلەن هېسسىياتتا ، جاپالىق شارائىتتا ، بىر - بىرىمىزنى قوغداشتا بىللە بولغانمەن . لېكىن ،

سەنچۇ ؟ ئەلانىڭ دۇشمەنلىرى بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولدۇڭ . ئۆ-زۇڭنىڭ جان ئارامى يولىدا ئۇلارنىڭ ياردەملىرىنى قوبۇل قىلىپ ، ئۆيۇڭنى قايتۇرۇۋالدىڭ ، ئۆيۇڭنى سېتىپ پۇل قىلىپ ، بايلىقات تۇرمۇش ، راھەت ـ پاراغەتكە ئۆزۇڭنى ئاتىنىڭ . بۇگۇن ئەمدى بوران ـ چاپقۇن ئۆتۈپ كەتكەندە ، قايسى يۈزۈڭ بىلەن يەنە مەندىن ئەلانى كۇنلەيسەن ؟ تېخى يەنە ئۇنىڭ ۋەتىنىدىن ، خەلقىدىن يۈز ئۆرۈشنى ، سەن ئۇچۇن ھەممىدىن قول ئۇزۇشنى تەلەپ قىلـ-سەن ، تېخى ! سېنىڭ بۇ قىلغانلىرىڭ ، بىر ئەر كىشىنى ياخشى كۆرگەنلىكىڭمۇ ؟ سەن باشقىلارنىڭ سەن ئۇچۇن قۇربان بېرىشىنىلا ئويلاپسەن ، سەن نېمىشقا باشقىلار ئۇچۇن قۇربان بېرىشنى ئويلاپمۇ قويمايسەن ؟ تەبىئەت ساڭا ئۇقۇشماي بېرىپ قويغان چىرايىڭ ئۇ-چۇن ، شۇنچە ئالاھىدە بولۇۋالامسەن ؟ مەن ئەلا ئۇچۇن ، ئۇنىڭ ساڭا ئوخشاش بىر مۇز كۆڭۈل ئايالغا قىلغان پاكىز ئەقىدىسى ئۇچۇن ئازابلىنىمەن . ئەگەر ئۇ ساڭا قىلغان ئەقىدىسىنىڭ يۈزىدىن بىرىنى ماڭا قىلغان بولسىدى ، مەن ئۇنىڭ ئاياغلىرى ئاستىدا جان بېرىشكە تەييار تۇرغان بولاتتىم··· »

ئۇنىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە ، كۆزلىرىدىن ئىختىيار-سىز ھالدا ياشلار تۆكۈلدى . بۇنى ئادىلە بايقىدى :

— نېمە بولدىڭىز ، خېنىم ؟ ئاچچىق لازا يەۋالدىڭىزمۇيا ؟— دېدى ئۇ قىزنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ .

— ياق ، — دېدى ئەلانۇر خىيالىغا كەلگەن يالغاننى دەرھال تىلغا ئېلىپ ، — ھېلىقى ئوسمانىنىڭ قىلغان ئىشىنى دەيمىنا ! بىچارە زۇلخۇمارغا ئىچىم ئاغرىيدۇ . سىلەرنىڭ بەختلىك تۇرمۇ-شۇڭلارنى كۆرۈپ زۇلخۇمار يادىمغا كەلدى . قېينىناتىسى بىلەن قېينانىسى بىراقلا يىقىلغان ، تۆت بالا مەكتەپتە ئوقۇيدۇ ، ئۆزىنىڭ خىزمىتى تېخىچە ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا ئالماشمىدى ، ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئوتتۇز نەچچە سومغا ئىشلەپ يۈرىدۇ .

— ئوسمان پۇل ئەۋەتمىدىكەنغۇ ؟ — دېدى ئادىلە بىردىنلا

دىققەتسىزلىك بىلەن ، — ھېلىقى كۇنى سىز ئەلا بىلەن بىللە ھاشىرلارنىڭكىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن زۇلخۇمار ھاشىرلار-نىڭكىگە بارغانىكەن . بىز بىللە بولدۇق ، ئوسمان پۇل ئەۋەتتىد-كەن ، لېكىن خەت يازمايدىكەن ، شۇڭا زۇلخۇمار ئۇنىڭ ئادرېسى-نىمۇ بىلمەيدىكەن .

گۇزەلئاي ئەلانۇرغا قارىدى . ئۇ چوغدەك قىزارغان ، يالغان ئېيتىمەن دەپ قاملاشتۇرالماي تۇتۇلۇپ قالغانىدى .

گۇزەلئاي ئۇنىڭغا قاراپ مىيىقىدا كۇلۇپ قويۇپ ، ئۇزۇن كىرپىكلىك ، چىرايلىق كۆزلىرىنى مۆلۈلدىتىپ جىمجىت تىكى-لىپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ قارىشىدىن ئەلانۇر بىر خىل مېھرىباد-لىق ، ھېسداشلىق سەزدى . ئۇ تېخىمۇ قىزاردى ، چۈنكى باياتىن ئۆز ئىچىدە ئېلىپ بارغان مۇلاھىزىسى ئۇنى ئىچ تەرىپىدىن كۆيۈ-دۇرمەكتە ئىدى .

— يۇرۇڭلار ، ئەمدى چوڭ ئۆيگە چىقمىز ، — دېدى ئادىلە سۇپىدىن چۈشۈپ ، — دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىمىز . بىرىنچىدىن غەيۋەتكە ، ئىككىنچىدىن يىغلاشقا رۇخسەت يوق ، قېنى ئەمىسە ، ئارقامدىن مېڭىڭلار ، قوزلىرىم .

بىرەمدىن كېيىن بۇ ئۆيدىن ناخشا بىلەن كۇلكە ياڭراشقا باشلىدى . تالادا بولسا لەپلەپ قار ياغماقتا . چۈشۈۋاتقان قار ھەممىنى ، ئۆيلەرنى ، باغلارنى ، گۇللەرنى ، ئىزلارنى كۆمۈپ تاش-لىماقچى . «ھېلىقى ئەتىرگۇل نېمە بولۇپ كەتكەندۇ ؟» دەپ ئوي-لىدى ئەلانۇر ، دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ .

4

لېكىن ، مۇنداق قار يېغىۋاتقان ، جىمجىت كېچە ئەلا ئۇچۇن تېپىلغۇسىز . ئۇ زۇلىيانىڭ قورۇسىدىكى بۇ كىچىككىنە ھۇجرىسى-

دا كىرسىن لامپىسى يورۇقىدا مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، خىيالىي ئادەملەر بىلەن كۆڭۈللۈك مۇڭدىشىدۇ ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ، خىيال ۋە يۇرەك تېپىشلىرىنى زوقلىنىپ ئاڭلايدۇ...

ئۇ ئارۇپنىڭ ئۆيىدىن چىققاندىن كېيىنلا ئەلانۇرنى ئۇنتۇغان ، ئۇنىڭ خىيالىنى يېزىۋاتقان رومانىدىكى ئادەملەر ئىگىلىۋالغان ، ئۇ پۈتۈن ھېسسىيات ، پىكىر - خىيالى بىلەن رومان ۋەقەلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى . ئۇ تاڭ سەھەردە غۇلجا شەھىرىدىن يامانتۇ تەرەپكە ماڭىدىغان ئاپتوبۇسقا چۈشۈۋالدى - دە ، ئىشىك تۈۋىدە ئىككى سائەت ئۆرە تۇرۇپ قاش دەرياسىنىڭ بويىغا كەلدى . ئۇ شۇ يەردە ماشىنىدىن چۈشىدىغانلارغا يول بېرىپ ، ئۆزى شۇرمەللىنىپ ، ھەيۋەتلىك ئېقىۋاتقان دەريانى قاراپ چوڭ قورام تاش ئۈستىدە خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇ خىيالىدىن سەگىپ ماشىنىغا چىقماقچى بولدى ، لېكىن ماشىنا ئاللىقاچان كېتىپ بولغان ، بۇ يەردىن مەھەللىسىگە يەنە ئون ئالتە كىلومېتىر يول بار . ئەلا ئىككىلەنمەيلا بۇ يولنى پىيادە مېڭىشقا بەل باغلىدى . ئۇ بىر ئاشخانىدىن بىر نان سېتىۋالدى - دە ، يېنىدىكى سۇدانغا مۇزدەك سۇ قاچىلاپ ، ئېتىز ئارىلىرىدىكى چىغىر يوللار بىلەن يۇرۇپ كەتتى .

بۇ يەرلەرنىڭ مەھەللىلىرى بىر - بىرىگە يىراق بولغىنى بىلەن ، ئېتىزلىرى تۇتاش ، بىر مەھەللىدىن چىقساڭ ، تۇنجى قاردىن كېيىنكى سۇزۇك ھاۋادا يەنە بىر يېزا روشەن كۆرۈنىدۇ . يېزا ئۆيلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن تۈتۈنلەرمۇ ئۇپۇق قىرغىقىدا سۇزۇلىدۇ ، ئۇچۇپ يۈرگەن بۇركۇتمۇ ئاشكارا كۆرۈنىدۇ . سەن ئاشۇ كۆرۈنگەن مەھەللىگە قاراپ قىرلار بىلەن كېتىۋېرىسەن ، بۇ خىل سەپەر ساڭا تولىمۇ كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدۇ ، دالا سېنىڭ ھېسسىياتىڭنى قوزغايدۇ ، سەن ئىلھام ۋە ھېسسىيات بىلەن ئەتراپقا قارايسەن . سەن ھېچقاچان گۈزەل شەھەرلەردە بۇنچىلىك زوقلىنالمايسەن .

يۇپقا قار بىلەن قاپلانغان دالا ساڭا تەبىئەتنىڭ چۈشىنى ، ئاجايىپ ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرىدۇ...

ئەلا خاتىرە ، شېئىر ، ماقالە ، ھەتتا ھېكايىلەرنى يازغان ، لېكىن رومان ئۇستىدە باش قاتۇرۇپ باقمىغان . ئۇ نۇرغۇن رومانلارنى ئوقۇغان ، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر خىل ئادەملەر نەچچە مىڭغا يېتىدۇ . ئۇلارنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرلىرىمۇ ، چىراي ، تىل ، كىيىملىرىمۇ ئەلانىڭ ئېسىدە ھېلىغىچە ساقلانغان ، ئەلا شۇلارنى بىرمۇبىر ئەسلەپمۇ ھاياتتىن زوق ئالالايدۇ ، لېكىن ، ئۇ رومانلاردىكى ھاياتنى ئەينەك قىلىپ ، ئۇنىڭدىن ئۆزى ياشاۋاتقان مۇنۇ ھاياتنى كۆرۈشنى ھەممىدىن قىزىق بىلىدۇ . چۈنكى ، ئۇ نۇرغۇن ئويلاپ ، نۇرغۇن سېلىشتۇرۇپ ، پەقەت ئۆزى ياشاۋاتقان مۇشۇ يەردىكى ئادەملەرلا ئۇنىڭ يېزىۋاتقان رومانىنىڭ قاتناشقۇچىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلدى . ھە دېگەندە ، رومانىنىڭ تۈنجى بابلىرىنى يازغاندا بىرده قەھرىمان خاراكتېرى ، بىرده مىجەز ـ خۇلقى ، بىرده ۋەقەلىك ياكى جۈملىلەر ئوقۇغان كىتابلىرىدىكىگە ئوخشاپ قالاتتى . ئۇ نېمىلا قىلمىسۇن ، تەقلىد قىلىشتىن قۇتۇلالمىدى . گويا ئۇنىڭغا يازغۇدەك ھېچقانداق يېڭى نەرسە قالمىغاندەك ، دېيىشكە تېگىشلىك ھەممە گەپلەرنىمۇ باشقىلار دەپ بولغاندەك بىلىنىشكە باشلىدى : «راسا تىل ۋە تۇرمۇش كاساتچىلىقى دەۋرىدە تۇغۇلغان ئوخشايمەن . نېمىشقا ھېسسىياتقا باي ، ئەمما تىل ۋە ۋەقەلىككە كەمبەغەلمەن ؟ ئەدەبىيات ھاياتنىڭ ئىنكاسى دەيمىز ، نېمىشقا ھاياتتىن ئەدەبىياتقا ماتېرىيال تاپالمايمەن ؟ » رومانىنىڭ ئومۇمىي ۋەقەلىكى ، قەھرىمانلىرى ئۇنىڭغا ئايان ، لېكىن نېمىدىن باشلاش ، نېمىنى قانداق يېزىش ئۇنىڭغا خىرە . ئۇ نەچچە كۈنلەپ بىرنېچى جۈملىنى يازالمىدى ، يىگىرمە ، ئوتتۇز بەتتىك ئاق قەغەز بىرنېچى جۈملە يازىمغانلىقى ئۈچۈن يىرتىلدى . ئۇ ۋاقىتتىنىڭ ئىسراپ بولۇۋاتقىنىغا رەللە بولدى . ئىلمىي ماقالىلەرنى شۇنچە تېز

يازىدىغان ئادەمنىڭ توقۇلما ئۇستىدە گاللىق قىلىۋاتقانلىقى ، ئۇ- نىڭغا تولىمۇ ئەلەم قىلدى . ئۇ ئاخىرى ئەتىسى ئەتىگەندە ئۆمەر تەمبۇرچىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . بۇۋاي ھازىر ھاسىغا چۈشۈپ قال- غان ، بۇ يىل قىش كىرىشتىن بۇرۇنلا ئۇنىڭ ئۆسكىلەڭ قاشلىرى ئاقارغانىدى .

— تولا ئىشلىگەن - دە ، — دەپ قاشلىرىنى سىلاپ قويدى ئۇ ، — ئادەمنىڭ قايسى ئەزاسى كۆپ ئىشلىگەن بولسا ، شۇ ئەزاسى بالدۇر قېرىيدىكەن ، ھا... ھا... ھا !...

— سېنىڭ قېشىڭ نېمىگە كۆپ ئىشلىگەن ؟ — دەپ سورىدى ئەتەيلەپ ئەلا ، — ياشلىقىڭدا شوخمىدىڭ - يا ؟

— ياشلىقىڭدا دېگىنىنى قارا ، شوخلۇقتىن قالغىلى ئىككى يىل بولدى دېگىنە ، كاساپەت سول پۇتۇمنىڭ پالەچ بولۇپ قالغىنى- نى دېمىسەم ، بۇ قاشلىرىمنىڭ ھازىرمۇ جىم تۇرغۇسى كەلمەيدۇ ، لېكىن سول پۇتۇم گەپكە كىرمەيدۇ ، گۆرگە ساڭگىلىغان ئوخشايدۇ...

ئۆمەر تەمبۇر ياشلىقىدىكى شوخلۇقلىرىنى سۆزلەشكە باشلىدى .

ئۆمەر تەمبۇر يىگىرمە ئىككى ياشلىق يىگىت ۋاقتىدا ، تۆت ئاغىنىسى بىلەن نوەرباينىڭ ئون خو بۇغدىيىنى ئورۇپ بېرىشكە پۇل ئېلىپ ، پۇلنى قۇم ئارىشاڭ بارابتىدە قىمىز ۋە بوزا بىلەن ئاشپۇزۇلغا خەجلەپ تۈگىتىۋېتىپتۇ . بۇغداي پىشىپ ، نوەرباي ئون خو بۇغدايىنى ئۆمەرگە كۆرسىتىپتۇ . بۇغداي قارا قىلتىرىق ، تولىمۇ ئوخشىغان بۇغداي ئىكەن . بۇغدايىنىڭ بېشى بىر غېرىچ ، مىسلى قومۇشتەك ، ئىككىلا ئورغاق سالسا خامان توشاتتى . بۇ خىل ئوخشىغان بۇغدايىنى چاپچىپ ياكى بېدىچىلاپ ئورۇشقا دېھقان يىگىتلەرنىڭ ھەرگىز قولى بارمايتتى ، لېكىن ئوڭ قاماپ ئورۇسا بىر ئورغاق كۈنىگە بىر پۇت يەرنىمۇ ئورۇيالمايتتى . ئون خو

دېگەن قىرىق پۇت ، بىر ئادەم قىرىق كۈن ، تۆت ئادەم ئون كۈن ئورۇشى كېرەك . ئۆمەركام تەمبۇرگە ماھىر بولغىنى بىلەن ئور-غاقتا بوش ، شۇڭا ھەر سولدا ئون قېتىملاپ بۇغاينىڭ باش - ئاخىرىغا قارايدىكەن ، چەكسىز سارغىيىپ يانقان بۇغداي قار چۈش-كۈچىمۇ تۈگىمەيدىغاندەك كۆرۈنىدىكەن . مانا شۇنداق كۈنلەردە ، ئۇنىڭ شوخلۇقى ئەسقېتىپتۇ . نودەرباينىڭ كىچىك خوتۇنىنىڭ ئاشىنىسى ، يۈز بېگىنىڭ كاتىپى ، شوخ ، قاملاشقان يىگىت بىر كۈنى ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ھال ئېيتىپتۇ . ئۇ ئاشىنىسى بىلەن كۆرۈشمىگىلى بىر ئاي بوپتۇ ، يەنە بەش كۈنلا كۆرۈشمىسە ، ئۇ ئۆلۈپ كېتەرمىش .

— مەن كۆرۈشتۇرسەم نېمە بېرىسەن ؟ — دەپتۇ ئۆمەركام .

— دېگىنىڭنى بېرىمەن ، قېنى دە ؟

— چوڭ باغنىڭ بېدىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى قېرى ئالما ئاستىدا تاڭ ئاتاردا ئاشناڭ بىلەن بىللە بولسەن ، لېكىن مۇنۇ ئون خو بۇغداينى ئورۇغۇزۇپ بېرىسەن .

— ئەكەل قولۇڭنى ، بولدى !

ئۇلار قول ئېلىشىپتۇ .

شۇ كېچىسى ئۆمەركام ئاغىنىسى بىلەن «پەنجىرە ماراش» ئۇچۇن باينىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپتۇ ، لېكىن باي ياش ئايالىنىڭ بوينىغا مەھكەم گىرە سېلىپ ، بىرى ئوغرىلاپ كېتىدىغاندەك باغ-رىغا چىڭ تېڭىۋالغانكەن .

— تەس ، — دەپتۇ ئاغىنىسى ، — ئامال يوق ، بۇ قېرىنىڭ ئۆلۈكىمۇ خوتۇنىدىن ئاجرىمايدۇ .

— توختا ، — دەپتۇ ئۆمەر تەمبۇر تامدىن سىيرىلىپ بوزغا مېڭىپ ، — مەن بىر جايلاي ، بۇ قېرىنى .

ئۇ ئالدىدىن تەييارلانغان ئىچى كاۋاك قومۇشنى چۈمۈلە ئۇۋۇ-سىغا توغرىلاپ ، ئىككى پۇتى بىلەن ئۇۋۇنىڭ چۆرىسىگە گۈپۈلدە-

تىپ دەسسەشكە باشلاپتۇ . چۈمۈلىلەر چۆچۈپ ئويغىنىپ ، قومۇش-
نىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ . ئۇ قومۇشنىڭ ئاغزىنى پاختا
بىلەن ئېتىپتۇ ـ دە ، تۆپە پەنجىرگە كېلىپ ، قومۇشنى پەنجىر-
دىن كىرگۈزۈپ باينىڭ يوتقىنىنىڭ ئايىغىدىن تىقىپتۇ ، ئاندىن
ئۆزى تۇتۇپ تۇرغان تەرەپتىن پۇۋلەپتۇ . شۇ چاغدا ، يونقانغا چۈمۈ-
لە كىرىپ باينى بىئارام قىلىشقا باشلاپتۇ . باي ئۇياققا ـ بۇياققا
ئۆرۈلۈپ ناله قىپتۇ ـ دە ، خوتۇننى تىللاشقا باشلاپتۇ :
— نېمە ئۇ چاققان ؟ ۋۇي ، لايغەزەل خوتۇن ، ئۆزۈڭ يات ،
بۇ چۈمۈله ئۇۋىسىدا !
باي ئۆرىنىڭ سىرتىدىن زەنجىرلەپ قويۇپ ، غودۇڭشىپ چە-
قىپ كېتىپتۇ . ئۆمەر تەمبۇر ئەمدى قۇمۇشقا : «ئالمىنىڭ تېگىگە
چىق» دېگەن بەلگىنى قىستۇرۇپ ئايالىنىڭ قوينىغا ساپتۇ ۋە پەم
بىلەن چۈشۈپ ئىشكىنى ئېچىۋېتىپتۇ .
ئۇچ كۈندىن كېيىن يۇز بېشىنىڭ نامىدىن دورە بوپتۇ . پۇتۇن
بىر يۇز بېگىلىك يەردىكى دېھقانلار ئورغاقلىرىنى بىلىشىپ يۇز
بېگىنىڭ دوربىسىگە كېلىشىپتۇ . بىر كۈن ئويۇن ـ تاماشا ،
يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ قىزىقى بىلەن يۇرت يىگىتلىرى يۇز بېشى-
نىڭ بۇغدىيىنىمۇ ، نوده‌رباينىڭ بۇغدىيىنىمۇ ئورۇپ تۇگىتىپتۇ .
— يۇزدىن بىرى شۇنچىلىك ، — دەپ ماختاندى ئۆمەر تەمـ
بۇرچى ، — بىز قىلمىغان نېمە قالدى دەيسەن ؟
ئەلا ئۆمەر تەمبۇرنىڭ هېكايىلىرىنى ئاڭلاپ ، كىتابلاردىن
هايانقا ، خىيالىي ئادەملەردىن ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋردىكى ئۆزى
بىلەن سىردىشىدىغان ئادەملەرگە قايتتى . ئۇ رومانىنىڭ بىرىنچى
بابىنى ئۆمەر تەمبۇرچىنىڭ ئون خو بۇغداي ئورۇشقا قەرز بولغانلە-
قىدىن باشلىدى . ئۇنىڭ قەهرىمانى ئۆمەر تەمبۇردەك شوخ ، ئويۇن-
چى ، «قاسقىر ئاۋۇز»دەك قورقۇمسىز ، زۇلىيادەك تۇز كۆڭۈل ،
كۆيۈمچان بولۇپ تەسۋىرلەندى . ئۇ شۇنداق قىلىپ ئىجادىيەتنىڭ

بۇ يولىنى ئىزدەپ تاپتى . ئۆزى بىلمىدىغان ئادەملەر ئۇنىڭ يېنىدا ، ئۇلارنىڭ چىرايى كۆز ئالدىدا ، ئاۋازى قۇلىقىنىڭ يېنىدا . ئۇنىڭ ئىلى ۋادىسىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ھاياتى ۋە كۆرەشلىرىگە بېغىشلانغان رومانى ھازىر توسقۇنسىز يېزىلماقتا . ئۇنىڭ پىكىرلىرى خۇددى ياخشى چېپىلغان ئېرىقتىكى شوخ سۇدەك ، ۋىلقىلاپ كۈلۈپ ئاقماقتا...

ھازىر ئۇ شۇ رومانىنىڭ قىزغىنلىق بابلىرىنى يېزىش ئۈچۈن ئېتىز قىرلىرى بىلەن ئالدىراپ ماڭماقتا . ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالى رومان بىلەن تۇرسا ، ئەلانۇرنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن قىلغان كىچىككىنە ھەرىكىتى ئۇنىڭ يادىدا قالامدۇ؟ ئۇنىڭ بۇ ئويلانمايلا ، ياخشى كۆڭۈل بىلەن قىلغان ھەرىكىتىنىڭ ، بىر قىز ئۈچۈن شۇنچىلىك چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئۇ قانداقمۇ ئالدىدىن ئويلىيالىسۇن؟... ئۇ كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۆيگە يېتىپ كەلدى . باغ شورىسى بىلەن ھويلىغا كىردى - دە ، تونۇش ئىتنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى . ئۇ ئۆيگە كىردى - دە ، سومكىسىنى مۇرىسىدىن ئېلىپ تاشلاپ قويۇپ ، يولدا كەلگۈچە ئويلىغانلىرىنى يېزىشقا ئولتۇردى . ئۇنىڭ شۇ ئولتۇرغىنىدىن ھازىرغىچە توپتوغرا ئون تۆت كۈن ئۆتتى . ئۇ ھېچكىم بىلەن گەپلەشمىدى ، تالا - تۈزگىمۇ چىقمىدى ، ھەر كۈنى ئوتتۇز ، قىرىق بەتلەپ ئەسەر يازدى . يېزىپ چارچىغاندا ، بەزىدە زۇلىيا بىلەن ، بەزىدە يېزا مەكتىپىدىكى ئاغىنىلىرى بىلەن بىرەدەم - يېرىمدەم مۇڭداشتى . ئۇنىڭ يېقىنلىرى ئۇنىڭ ۋاقتىنى تولىمۇ ئەتىۋارلايتتى . يېزا ياشلىرى قىشلىق مەشرىپىگە ئۇنى قاتناشتۇرماقچى بولۇۋىدى ، زۇلىيا ئۇلارغا يېزا ماگىزىنىنىڭ ئالدىدا :

— ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى تەكلىپ قىلساڭلارا . قېرى كۆرسەڭلار بۇرۇتۇمنى چۇشۇرۇۋېتەي ، ئەلا نېمە قىلالىسا ، مەنمۇ شۇنى

قىلالايمەن . ئەزبىرايى خۇدا ، تەمبۇر بىلەن مۇقامنىمۇ خېلى ئۆگـ
نىپ قالدىم ، — دېدى . ياشلار ئۇنىڭ چاقچىقىدىن ئەلانىڭ مۇھىم
ئىش بىلەن بەند ئىكەنلىكىنى بىلىشتى .

— ئۇخلىمايدۇ ، — دېدى زۇلىيا ئەلا بىلەن ماختىنىپ ، —
بەزىدە يېرىم كېچىدە دېرىزىسىدىن ماراپ باقىمەن ، تۇرۇپلا سۆز-
لەپ كېتىدۇ ، تۇرۇپلا ئۆزىچە كۇلۇپ ، ئۆزىچە يىغلاپ كېتىدۇ .
بەزىدە ھېچنېمە يازمايلا ، كۇرۇك توخۇدەك تۇگۇلۇپ ئىككى - ئۈچ
سائەت ئولتۇرۇۋالىدۇ . پاھ ، بۇ يازماق دېگەن ئاياللارنىڭ تۇغۇتـ
دەك تەس بىر ئىش ئوخشايدۇ .

— يازماق ، يىڭنە بىلەن قۇدۇق قازماق ، دېگەن شۇ .

— بەزىلىرى يازالماستىن ئالجىپ مەجنۇن بولۇپ چىقىپ
كېتىدۇ ، دېيىشىدىغۇ ، راستمىدۇ - ھە ؟

ھاياتىدا بىر جۇملە سۆز يېزىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ باقمىغان
نادان دېھقانلار بۇ يەردە تولىمۇ كۆپ . ئۇلار زۇلىيانىڭ ئەلا توغرا-
سىدىكى گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يېزىقچىلىق ھەققىدە يۇقـ
رىقىدەك قىزىق گەپلەرنى قىلىشىدۇ . ئۇلار ئەلانىڭ پارىخىغا تولـ
مۇ ئامراق ، ئەلا ئۇلارغا دۇنيادىكى ھەر خىل دۆلەتلەر ،
ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرى ، تارىخ ۋە ئەدەبىيات توغرىسىدا نۇرغۇن
يېڭىلىقلارنى سۆزلەپ بېرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، زۇلىيا ئەلا توغرا-
سىدا گەپ قىلغاندا ، ئۇلار تولىمۇ قىزىقىپ ئاڭلايدۇ ۋە زۇلىيانىڭ
گېپىنى قۇلاقتىن قۇلاققا ، مەھەللىدىن مەھەللىگە ، بىرگە ئوننى
قوشۇپ - توقۇپ يەتكۈزىدۇ - دە ، مەھەللىلەردە ئەلا توغرۇلۇق
قىزىقارلىق ھېكايىلەر پەيدا بولۇشقا باشلايدۇ .

قاراڭغۇ قىشنىڭ پۈتۈن جانلىقلارنى ئۇۋۇسىغا كىرىشكە مەجـ
بۇر قىلغان زېرىكىشلىك كېچىلىرىنى دېھقانلار پاراڭ ، ھېكايە -
چۆچەك ، ناخشا ، كۇلكە بىلەن ئۆتكۈزۈشىدۇ . ئۇلارنىڭ كۆڭۈل
ئېچىشلىرى ئۈچۈن مول داستىخانلىق ئولتۇرۇش ، زىياپەتلەر ياكى

نەغمە ـ ناۋالىق سورۇنلار زۆرۈر ئەمەس ، ئۇلار قىشلىق سېغىن سىيىرى بار ئۆيگە كىرىپ تەرلەپ ئولتۇرۇپ بىر چىنە ئەتكەنچاي ئىچىۋالسا ياكى ئامىتى كەلگەن كۇنلىرى بىرىنىڭ قىشلىق سوقۇم گۆشىگە ئېغىز تېگىۋالسا ، ئۆزلىرىنى تولىمۇ كۆڭۈللۈك ياشاۋاتقان ھېس قىلىشىدۇ ـ دە ، بېشىغا ئىككىنچىلەپ دەرد ـ ئەلەم ، غەم ـ غۇسسە توزانلىرى كېلىپ قونمايدىغاندەك كەلگۈسىنى ئۇنتۇ-شۇپ ، ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدا بىر ـ بىرىگە گەپ بەرمەستىن پاراڭ قىلىشىدۇ . مانا مۇشۇ دىلكەشلەرنىڭ پاراڭلىرى كۆپىنچە ئەلا توغرىسىدىكى توقۇلما ئەپسانىلەرگە كېلىپ تاقىلىدۇ .

— قىرىق پارە قۇرئانىنى يادا بىلگۈدەك ، — دەيدۇ بىرى ، — ئەزبىرايى ، ئۇنىڭ كىتابلىرىنى كۆزى بىلەن كۆرگەنلەر بار ، «تاغىل ئۆكۈز»مۇ نەچچە قېتىم ئۇنىڭ كۆندىن ، تاۋاردىن تاشلانغان قۇرئانۇ ھەدىسلىرىنى كۆرۈپتۇ .

— كېچىچە ئۇخلىماي ئىبادەت قىلغۇدەك .

— ماڭە نېرى ، ئىبادەت قىلمايدۇ ، كىتاب ئوقۇيدۇ .

— بىر قېتىم دېرىزىسىدىن ماراپ ، ئۇنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۇممەن .

— مېڭىپ يۇرۇپ ، ئۆزىچە قاقاقلاپ كۈلگىنىنى مەنمۇ كۆر-گەنمەن .

— ئاڭلىساق ، بەش قېتىم ئالىي مەكتەپنى تۈگىتىپتۇدەك .

— دۇنيادا ئۇ بىلمەيدىغان تىل قالماپتۇ ، دەمدۇ نېمە ؟

— سۇلايمان پەيغەمبەر بولايلا دەپتۇ ـ دە .

1976 ـ يىلىنىڭ بىرىنچى مۇبارەك كۈنى قار يېغىش بىلەن باشلاندى . بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى يېڭى يىل ئاخشىمى ئۆز ئۇيقۇسى بىلەن بولىدۇ . ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى يىلنىڭ يېڭىلانغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ . ئەلا پەقەتلا تۆت پەسىل ، ھەپتە ، كۈندۈز ، كەچ بىلەنلا ھېسابلىشىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، 1976 ـ يىلىنىڭ يېڭى يىل

ئاخشىمى بۇ يەردە ھېچقانداق داغدۇغا بولمىدى . يالغۇز ئەلالا بۇ ئاخشام ئىشلىمەستىن كۆڭۈل ئېچىشنى ئويلىدى . ئۇ ئاۋۇال ياز-غانلىرىنى رەتلىدى ، سەككىز يۈز ئاتمىش ئىككى بەت يېزىپتۇ . يولى يوق ئاق سۈت قەغەزدىن قىلىنغان ۋاراقلار دەستە ـ دەستە ، بۇ دەستىلەرنىڭ كۆپچىلىكى كۆك سىياھ بىلەن بويالغان ، كۆك سىياھتا يېزىلغان خەت قۇرلىرى ئارىسىغا قىزىل سىياھتا يەنە بىر نېمىلەر يېزىلغان . مانا ، رومانىنىڭ سەككىز يۈز ئاتمىش ئىككى بەتلىك ئوتتۇز ئالتە بابى ، يېزىلىپ بولغان ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى . چەت ـ چۆرىلىرى يىرتىلغان ، بەزى جايلىرى سارغىيىپ كەتكەن ، كونا قولىيازمىسىلا ئۆزلىرىگە كېلىپ قوشۇلـ-غان يېڭى قولىيازمىلارنى مازاق قىلىپ : «كېلىڭلار ، تەلەيسىز قەغەزلەر ، توپا بېسىپ ، كونىراپ ـ سارغىيىپ تۇرىسىلەر ئەمدى . سىلەرنى بىزنىڭ خوجايىندىن باشقا ھېچكىم ئوقۇمايدۇ . سىلەرنى ئەتىۋارلايدىغان يېڭى ئەۋلاد پەيدا بولغۇچە ، سىلەر توزۇپ توزان بولۇپ تۇگەيسىلەر ! » دەۋاتقاندەك قىلاتتى . ئەلانىڭ ئۆز قولىيازمـ-لىرىنى قېقىشتۇرۇپ رەتلەۋاتقان قوللىرى تىترىدى . ئۇنىڭ كۆڭـ-لى بۇزۇلۇپ ، يىغلىغۇسى كەلدى . قولىيازمىلار ئۇنىڭدىن پاناھ ۋە ھاياتلىق تىلەۋاتقاندەك قىلاتتى . يەتمىش نەچچە كىتاب بولۇپ ، مۇقاۋىلىرى بىلەن ماختىنىپ كىتاب جاۋەنلىرىدىن ئورۇن ئېلىشقا تېگىشلىك بولغان بۇ قولىيازمىلارنىڭ بىر سوملۇق كونا يەشىك ئىچىدە ، ئەخلەت ئورنىدا دۆۋىلىنىپ تۇرۇشى ، بىر ئەمگەك ئەھلى ئۇچۇن قانچىلىك ئازاب ـ ھە ؟ ئۇ قولىيازمىلىرىنى ئەسكى يەشىككە جايلاشتۇرۇپ ، ئورۇن ـ كۆرپە تىزىدىغان پاكار لىمتاق ئۇستىگە قويدى ـ دە ، يەنە بىر كونا ، پەنتۇس قېقىلغان ساندۇقتا بېسىلىپ ياتقان قەدىردان كىتابلىرىغا قارىدى . بۇ ئۇنىڭ بىردىنبىر بايلىقى ، كىتابلىرىدىن باشقا ، ئۇنىڭ كونىرىغان ئۇچ قۇر خادانى شۇم تۇ-جۇركىسى ، ئۇچ كۆڭلىكى ، ياماق چۈشكەن شىبلىتى ، ھاشىر

بەرگەن ئىچى يۇڭ باجىنگىرى بىلەن ، زۇلىيا تىكتۇرۇپ بەرگەن ئىت تېرىسىدىن تىكىلگەن پىنجىكى ، «قاسقىر ئاۋۇز» سوۋغا قىلغان سەنسەن جۇۋا بىلەن توقۇلما ياقىلىق چېپەرقوت چاپان ، كونا قۇلاقچا ، مايلاشقان شەپكىدىن باشقا ئۇنىڭ ھېچنېمىسى يوق . بىر پارچە تىكىمەت ، پاكىز تاشلانغان يوتقان ـ كۆرپىسىلا ئۇنىڭغا گۈزەلئاي بىلەن تۇتقان ئۆيىنىڭ يالدامىسى . ھېسابلاپ كۆرسە ، ئۇنىڭ ھۆكۈمەت مائاشى بىلەن ياشاۋاتقىنىغا يىگىرمە يىل بولاي دەپتۇ . يىگىرمە يىلدىن بېرى توپلىغان خۇسۇسىي بايلىقى ئەنە شۇ ، قالغان پۇلى مۇنۇ كىتابلارغا خەجلەندى . ئۇنىڭ ھازىر ساۋۇتوفدىن قالغان ، ئۆزى ھەر خىل يوللار بىلەن سېتىۋالغان ، كۆچۈرۈۋالغان كىتابلىرى ئۈچ يۈز پارچىدىن ئاشىدۇ . بۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى ھازىر ھېچقانداق ئورۇندا يوق . بەزىلىرى دۆلەتنىڭ مۇھىم ئورۇنلىرىدىكى ئارخىپلاردىلا ، بەزىلىرى چەت ئەللەرنىڭ مۇزېيى ، كۇتۈپخانىلىرىدا ، بەزىلىرى بولسا ئەلاغا ئوخشاش ئىلىمنى جېنى بىلەن باراۋەر كۆرىدىغان ئىلىم ئەھلىنىڭ قولىدا...

ئۇ رەڭگى ئۆچكەن كونا پوپكىنى قولىغا ئالدى ، پوپكىنىڭ ئاغزى قۇلۇپلانغان . ئۇ تولىمۇ ھۆرمەت بىلەن قۇلۇپنى ئاچتى . پوپكىنىڭ بىرىنچى قاتلىمىدا كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن خىيالچان بىر يىگىتنىڭ رەسىمى تۇراتتى . ئەلا بۇ رەسىمگە تىكىلىپ قارىدى . بۇ ساۋۇتوفنىڭ رەسىمى . ئەلا رەسىمگە ئۇزاق قاراپ ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، پوپكىنىڭ ئىككىنچى قاتلىمىنى ئاچتى . بۇ قاتلامدا قارا تاشلىق دەپتەر بار ئىدى . ئەلا دەپتەرنى ۋاراقلىدى . دەپتەرگە كىتابلار كاتالوگى يېزىلغان ، بەزى كىتابلارنىڭ ئاخىرىدىكى بوش جايىغا « » بەلگە ، بەزىلىرىگە سوئال ، بەزىلىرىگە نۆل بەلگىلىرى قويۇلغانىدى . بۇ بەلگىلەرنى ئەلا ئۆزىلا چۈشىنىدۇ ، بۇ ئۇنىڭ تەنقىق قىلىپ بولغان ، تېخى ھەل قىلالمىغان مەسىلىلەر بار ياكى تېخى قول تەگمىگەن دېگەندەك ئەھۋاللار .

نى بىلدۇرىدىغان بەلگىلىرى بولسا كېرەك . ئۇ ئەلەم بىلەن بېشىنى ئىرغىتتى . دېمەك ، ئۇ تېخى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى تېخى قىلىپ بولالمىغانىكەن ـ دە !

ئۇ كىتاب ۋە قوليازمىلىرى بىلەن تەستە خوشلىشىپ ، كوندـ رىغان قول سائىتىگە قارىدى . سائەت توققۇزدىن يېگىرمە مىنۇت ئۆتكەن ، يەنە يېرىم سائەتلەردىن كېيىن زۇلىيا يېغىندىن قايتىدۇ . ئەلا ئەتىگەن ئۇنىڭغا گۈڭشىدىكى يېغىندىن كەچ سائەت ئونغىچە قايتىپ كېلىشنى ، قايتىشىدا بىر ـ ئىككى بوتۇلكا بىرنېمە تېپىپ كېلىشنى تاپشۇرغانىدى .

ئەلا بىر ئايدىن بېرى ئۇستىرا تەگمىگەن ئېڭىكىنى سىلاپ قويدى ـ دە ، مەشتىكى ئۆچۈشكە باشلىغان كۆمۈر چوغىنى چۈقچەـ لاپ چۆگۈن قويدى ۋە سۇ ئىسسىغۇچە چىگە يىپقا ئېسىلغان كۆڭلەكلىرىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ ئوبدانراقىنى تاللىدى . ئۇنىڭ قولىغا لەنجۇدىن كەلگەندىن بېرى ئاياپ يۇرگەن كۆك گىرىپتىشىن كۆڭلەك چىقتى . بۇ كۆڭلەك گۈزەلئاي بىلەن توي قىلغان يىلى كىيگەن ، بىردىنبىر توي يالدامىسى ئىدى . كۆڭلەك پۈرلەشكەن ، ئانچىمۇ پاكىز ئەمەس ئىدى . ئەلا كۆڭلەكنىڭ پۈرلەشكەن جايلىرىـ نى تۈزەشتۈرۈش ئۈچۈن سۇ پۈركىدى ـ دە ، تارتىشتۇرۇپ ـ سوزۇشتۇرۇپ قايتىدىن ئېسىپ قويدى .

ئۇ ئاخىر ياسىنىپ ـ تارىنىپ زۇلىيانىڭ پېشايۋانلىق ئۆيىگە قاراپ ماڭدى . ئۇ سالام بىلەن ئاشخانىغا كىردى . ئۆيدىكىلەر ھەيران بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشىپ ھۆرمەت بىلـ دۈرۈشتى . كاڭدا مامۇق ياستۇقنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ خىيال بىلەن يانقان مومای كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ ئەلاغا قارىدى :

— ۋەئەلەيكۇم ، يېڭى يىلىڭنى ئۇنتۇماپسەن دېگەنبىلەن ، — دېدى مومای تەستە كۈلۈپ ، كۈلگەندە ئۇنىڭ قورۇق باسقان ، زەپىرەڭ يۈزى قىزىق مايغا چۈشكەن پوشكالدەك قورۇلدى ، كۆز

جىيەكلىرىدىكى قىزىل سىزىقلار بىر مەھەل يوقالدى ، ئۇ بىردىنلا ئۇمچەيدى ـ دە ، كونا تور ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتۈپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — يېڭى يىلنىغۇ ئۇنتۇ-ماپسەن ، لېكىنزە ، كىچىك ئاپاڭ بىلەن بالاڭنى ئۇنتۇپ ياماق قىلدىڭ ، بالام .

— نېمە دەۋاتىسەن ، كىچىك ئاپا ، قولۇم بوشىغاندا...

— قويغىنا بالام ، سېنىڭ قولۇڭ بوشايدىغان كۈن بولامدۇ-كىنتاڭ ، ئىنقىلاب تۈگىسۈن دېدىڭ ، ماقۇل دېدىم ، قاچتىڭ ـ مۆكتۈڭ ، كۆڭلىنىڭ ئارامى يوق دېدىم ، مانا ئوقلارمۇ ئاڭلانماي-دۇ ، «تۈت باغلا»مۇ ئۆتۈپ كەتتى . سەن تېخىلا ئالدىراش . دىلئا-رانى ئەكېلىپ بەرگىن دېگىنىمگە نېۋاخ ؟ بىلەمسەن ، بالىنى كۆر-مىگىلى ئۇچ يېرىم يىل بولدى . زاكىسىدىن ئايرىپ چوپچوڭ قىلدىم ، بىر بالىنى شۇنچىلىك قىلماق ئاسانمىدى ؟ قاراپ تۇرۇپلا ھېلىقى ئازازۇل خوتۇن بالىنى ئەكەتتى ـ دە . ئايالىڭ بىلەن ياراشقىن ، ئەلىنىمۇ ، دىلئارانىمۇ ئەكەلگىن دېگىنىمگە نى زامانلار بولدى : يېشىڭ قىرىقتا يېقىنلاشتى ، بالام ، نېمە تۈگىمىگەن ئو-قۇش ، نېمە تۈگىمىگەن يېزىشكەن بۇ ـ ھە ؟ ئوقۇمايمۇ ـ يازمايمۇ كۈن ئالغىلى بولمىدىغۇ ؟ ئەنە ، ھاشىر ئاغىنەڭ چېغىدا بىر ئۆيلۈك بولدى ، ناھىيىنىڭ چوڭى بولدى . سىلەر بىللە ئوقۇغان ، بىللە ئۆسكەن ، ئوقۇغانغا كۆتۈرۈلمىدىغان گەپ بولسا ، سەن كۆتۈرۈلسەڭ بولماسمىدى ؟ مېنىڭ تۆت كۈنلۈكۈم قالدى ، بىر تىنىقتىن قال-ساملا يوقمەن ، ھېچبولمىسا سېنىڭ تېمىڭنى ، ئۆي مۇراڭدىن ئىس چىققىنىنى كۆرسەم دەيمەن .

— نېمە دېگەنلىرى ھەدە ، بۇ ، بۇ ئۆيمۇ سىلىنىڭ ئۆز ئۆيلە-رىغۇ ، بىزنى يات بىلمىكەنلى ـ دە ؟

مومايىنىڭ گېپىدىن زۇلياينىڭ ئايالى رەنجىدى . مومايى بىلەن ئايالىنىڭ گېپى ھەقىقەت . ئەلا راستتىنلا مومايى بىلەن بالىلارنى

ئۇنتۇغىلى خېلى كۆنلەر بولدى . ئۇ مەشنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئازاب بىلەن تىرنىقىنى تاتىلىدى .

ئەمدى ئۇ ھاشىرنىڭ نەسىھەتلىرى ، رازىيەنىڭ رەنجىشلىرى ، گۈزەلئاي ، ئەلى ، دىلئارا توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى بىردىنلا ئارۇپىنىڭ ئۆيىگە ، ئۇنىڭ سىم كارىۋىتىدا ئۇخلاپ قالغان ئەلانۇرغا بېرىپ قوندى . ئۇ ئەلانۇر بىلەن بۇنىڭدىن ئىككى يېرىم ئاي بۇرۇن تۇنجى قار ياغقان ئاخشىمى بىللە سەيلە قىلغان ، ئەتىگەنلىكى ئەلا قىز يانقان ئۆينىڭ ئىشىكىنى قىيا ئېچىپ قاراپ باققان . قىز قوللىرىنى تاشلاپ قاپقارا چاچلىرىنى ئاپئاق مامۇق ياستۇقىغا يېيىپ بەخت ئىگىسىدەك ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلاپ قالغان . ناۋادا ، شۇ قىزنىڭ بەختىمۇ ئەلاغا مۇناسىۋەتلىك بولسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا ئەلا بىلەن بەختلىك بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغانلار ، كىچىك ئاپىسى ، بالىلىرى ، گۈزەلئاي ، ئەلانۇر... يەنە ئاغىنىلىرى ، خەلقى ، ئاللىكىملەر... ئۇ ھېچكىمنى رازى قىلالماستىن دۇنيادىن ئۆتسۇنمۇ ؟ يازغان ئەسەرلىرىنى زامان قوبۇل قىلمىسا ، ئۇنىڭ كىتابلىرى تېخى سولاقتا تۇرسا ، يېقىنلىرى ئۇنىڭدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۆتۈپ تۇرسا... ئۇ ھېچكىمنى رازى قىلالماستىنلا قىرىق ياشقا كىرگەن تۇرسا ، ئەمدى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ قانچىلىك مەنىسى قالدى ؟ نەۋائى قىرىق يېشىدا دۆلەت ئىشلىرىدىن قول ئۈزۈپ يېزىقچىلىققا بېرىلگەن . ئۇ كىشى قانچىلىك ئۆلمەس ئەسەرلەرنى يازدى - ھە ؟ «خەمسە» ۋە باشقىلىرى بولۇپ قىسقا يىللار ئىچىدە پۈتكەن قىرىق سەككىز مىڭ مىسرالىق داستان شېئىرلىرى نەۋائى ھاياتىنىڭ مېغىزى ئەمەسمۇ ؟ لېكىن ، ئەلا تېخى ھېچنېمە قىلمىدى ، ھېچكىمنى رازى قىلالمىدى...

ئۇ ئۈزاق جىملىقتىن كېيىن كىچىك ئاپىسىغا قارىدى ، كىچىك ئاپىسى ئوغلىنى خىجالەت قىلغىنى ئۈچۈن ئۆز ئىچىدىن ئازابلىنىپ مۆلۈلدەپ قاراپ ، ئۇھ تارتىپ ئولتۇراتتى .

— ماقۇل ، كىچىك ئاپا ، ياز يورۇسۇن ، مەن ساڭا دىلئارا بىلەن ئەلىنى ئاچىقىپ بېرەي ، شەھەردە نەۋرىلىرىڭ بىلەن ئۆي تۇتامسەن ـ يا ؟

ھەرقانداق كۆڭۈل ئاغرىقىنى خۇشاللىققا ئايلاندۇرۇشقا ئادەتلەنگەن مومايلار تولىمۇ كۆڭۈل ئايايدۇ ـ دە ، مومای ئوغلىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن زورىغا كۈلۈمسىرىدى :

— شەھىرىڭ قۇرۇسۇن ، ۋايىيەي ، سۈت ـ قېتىقنى تىينغا ئېلىپ ئىچىدىغان يەردە تەمتىلەپ نېمىمۇ قىلاتتىم ، بالام ، بالىلارنى سېغىنىدىم ، بىر كۆرسىتىپ قويساڭلا بولاتتى ، دېگىنىم ـ دە .

— ئەتىلا شەھەرگە كىرىپ مەن ئۇلارنى ئاچىقاي ، قىشلىق تەتىلمۇ يېقىنلاشتى ، ئۇلارمۇ سەھراغا چىقىشقا ئامراق .

كۆڭۈلسىزلىك تۇمانەك كۆتۈرۈلدى . زۇلىيا ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ئۆي ئىچىگە تېخىمۇ چوڭ خۇشاللىق بىلله كىردى . زۇلىيا گۈڭشې مەكتىپىنىڭ بىرنەچچە ئوقۇتقۇچىسىنى بىلله يېڭى يىل كېچىسى ئۆتكۈزۈشكە باشلاپ كەلگەنىدى .

كەلگەن تۆت يىگىت ئەلانى ياخشى چۈشىنىدىغان ، شۇ 70 ـ يىللارنىڭ ئىلىم ـ پەن ئەھلىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان يىگىتلەر ئىدى . ئۇلار بىلەن 70 ـ يىللاردا پەيدا بولغان دۇنياۋى يېڭىلىقلار ، كەلگۈسى تۇرمۇش توغرىسىدا كۆڭۈللۈك پاراڭلاشقىلى بولاتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى ، كونا ـ يېڭى كىتابلاردىن خېلى كۆپ ئوقۇغان ، يەنە بىرى ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى بولغىنى بىلەن گېزىت ـ ژۇرناللارنى قويماي ئوقۇپ خاتىرە يازىدىغان ، يەنە بىرى تارىخ ئوقۇتقۇچىسى بولغىنى ئۈچۈن تارىخ توغرىسىدىكى مۇھاكىمىلەرگە قىزىقىدىغان ، ئاخىرقى بىرى مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى بولغىنى بىلەن ناخشا ـ سازغا مۇھەببەت باغلىغان ، مۇقاملاردىن ئالتە ـ يەتتىسىنى ئېيتالايدىغان ، ئۆزى يالغۇز بىرەر ئولتۇرۇشنى قىزىتالايدىغان ، ئۇنىڭ ئۇستىگە

چاقچاققا تولىمۇ چاققان يىگىت ئىدى . ئەلا يىگىتلەر بىلەن ئوڭايلا چىقىشىپ ، ئۆزلىشىپ تېزلا «سىز» ، «سىلە»نى تاشلىشىپ «سەن» لىشىپ كېتەلىدى .

— شۇنداق قىلىپ بۇگۈن ساز چالماستىن پاراڭ ، چاقچاق بىلەن كۆڭۈل ئاچمىز دېگىنە ، رىشىت ، — دېدى ئەلا ئىلمىي مۇدىرغا كۇلۇپ چاقچاق قىلىپ ، — ئىككى رومكا ئىچكەندىن كېيىن ئاداش ، سۈپۈرگىنى دۇتار قىلىپ مۇقامىڭنى باشلىساڭ قانداق بولىدۇ ، ئۇ چاغدا ؟

— ئەزىرايىل ، غىڭشىسام ئۆلەي ، — دېدى رىشىت كۆكىرىپ تۇرىدىغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ ، — بۇ مەھەللىدە غىڭلا قىلساڭ ھەممە ئادەم ئەسسالام دېيىشىپ كىرىپ كېلىدىغان ئادەت بار . ھازىرمۇ قۇلىقىنى دىڭ قىلىشىپ ، قايسى ئۆيدىن ناخشا چىقاركىن دېيىشىپ تۇرۇشقان بىر توپ گەكسى بار ، ئۇلار تۆت كوچىدا مارىشىپ تۇرۇشىدۇ .

— تىللىمىساڭ ئوكا ، بىزنىڭ مەھەللىلىكلەرنى ، — دېدى تالادىن كىرگەن زۇلىيا ئونىڭغا چاقچاق قىلىپ ، — گەكسى دەۋەر-مە جۇمۇ ، قېينىناتام ئاڭلاپ قالسا ، ئاناڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىدۇ .

— ھە ، راست ، سەن ئاسىم گەكسىنىڭ كۇيئوغلى ھە ، ئونداق بولسا ، سېنىڭ لەقمىڭ كۆكىنەك !

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى ،زۇلىيا ئەلاغا قاراپ قويدى . ئەلا-نىڭ لەقمى «قۇشقاچ» بولغىنى ئۈچۈن ، «كۆكىنەك» ئونىڭ «دۇشمىنى» بولۇپ قالاتتى .

— ئونداق دېمە ، ئەلانىڭ يۈرىكى چىقىپ كەتمىسۇن ، — دېدى زۇلىيا .

لەقمىنى تىلغا ئېلىپ يوشۇرۇن چاقچاق قىلىش يېزىلاردىكى بىر خىل كۆڭۈللۈك ئويۇن . بۇ يەردىكىلەردىن ھېچكىم لەقەمسىز ئەمەس ، شۇنداقلا بۇ يەردە چاقچاق بىلمەيدىغان ئادەممۇ ئاز . بۇ

يەردە ئادەملەر ئويۇن ـ تاماشا سورۇنلىرىدىمۇ ، بىر ـ بىرى بىلەن ئايرىم ئۇچراشقاندىمۇ ياكى تازا ئالدىراش ھەتتا ئېغىر كېسەل ئازابى بىلەن يانتاندىمۇ ، بىر ـ بىرىگە چاقچاق قىلىشىدۇ ، بىر ـ بىرىنى كۈلدۈرۈش ، كىشىلەرنى زوقلاندۇرغۇدەك بىرەر ئېغىز سۆز قىلىۋېلىش ، بۇ يەردىكى ئادەملەر ئۇچۇن تولىمۇ چوڭ ئىش . چاقچاقلىشىش ئەرلەر بىلەنلا چەكلەنمەستىن ، ئايال-لار ، بالىلارمۇ بىر ـ بىرىگە چاقچاق قىلىشىدۇ . بۇ خىل چاقچاق-لار بىر ـ بىرىنىڭ لەقەملىرىنى يوشۇرۇن ياكى بەزىدە ئاشكارا تىلغا ئېلىش بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ .

زۇلياينىڭ ئۆيىدىكى يېڭى يىل ئاخشىمى ، ئەنە شۇنداق كۆڭۈل-لۇك چاقچاق بىلەن باشلاندى . كۆپچىلىك ھەدىگەندىلا «قۇشقاچ» قا ھۇجۇم قىلىشتى . قۇشقاچنىڭ قۇرغۇينى كۆرسە جىمىپ كېتە-شى ، زىغىر پاخىلى بىلەن يېپىلغان ئۆگزىلەرگە ياسىغان ئۇۋىسى ، يىلان تىلىنى چىقىرىپ مىدىرلىتىپ بەرسە ، يىلان تىلىنى قۇشقاچ بىچارە قۇرت دەپ چۇشىنىپ ، ئۆزىنى يىلاننىڭ ئاغزىغا ئاتىدىغانلە-قى... ئىشقىلىپ ، قۇشقاچ ھەققىدىكى گەپلەرنىڭ ھەممىسى دېيە-لىپ ، ئۇلار ئەلاغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ ، ئۇنى زادىلا ئېغىز ئاچقۇزمىدى . ئەلا دوستلىرىنىڭ چاقچاقلىرىدىن ھۇزۇرلە-نىپ كۈلدى .

قورۇلما غىزالار بىلەن ئىچىملىك كەلتۇرۇلگەندىن كېيىن ئۆي ئىچى بىرپەس جىمىدى ـ دە ، ئىچىملىك ئۆز كۈچىنى كۆرسەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ پاراڭى ئەمدى ئىلىم ـ پەن ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە دۇنيادىكى يېڭىلىقلارغا كۆچتى . مانا ئەمدى سۆزلەش نۆۋىتى ئەلاغا كەلدى . ئەلا ھەممىنى ئۆزىگە قارىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ بىرەر شېئىر ئوقۇيتتى ،بىرەر كىتابلاردىن نەقىل ئالاتتى ، بىرەر تەس بىر نەزەرىيىنى ئاددىي مىسال بىلەن چۇشەندۇرەتتى . ئولتۇرغانلار بىرەر ئېغىز گەپنى ئاڭلىيالماي قې-

لىشىدىن ئەنسىرەپ ، داستىخانغا شىپقاپ ئولتۇرۇپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن گەپكە بېرىلگەن . تالادا بولسا ، قىبلىدىن سۇسراق بوران چىقىۋاتقاچقا ، دەرەخلەر ھۇۋلاشماقتا ئىدى . ئەلا ھېلىدىن ـ ھېلىـ غا رومكا بوشتىپ زوق بىلەن سۆزلەۋاتقاندا ، ئۆيگە ئۇستىۋېشى قار ، قىشلىق كىيىملىرى بىلەن تونۇغۇسىز ھالغا كىرىشكەن ئا ـ دەملەر كىرىپ كېلىشتى . بۇ كۈتۈلمىگەن مېھمانلار ئۆيدىكىلەرنىڭ كەيپىياتىنى بۇزغىنى ئۈچۈن ، ئۆيدىكىلەر ئۇلارنى ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشۇپ سوغۇق قارشى ئېلىشتى . كىرگۈچىلەرمۇ كىيىملـ ـرىدىكى قارلارنى قاقماستىن ، يۈزلىرىدىكى قارلار ئېرىپ بولغۇچە جىم تۇرۇشتى . تاپسىدىكى بەش ئادەم بىلەن داستىخاندىكى ئالتە ئادەم بىر ـ بىرىگە سوغۇق قارىشىپ بىردەم تۇرۇشتى ـ دە ، بىرىنچى بولۇپ زۇلىيا ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— ھوي ، بۇ ، بۇ ھاشىر شۇجىلاركەنغۇ ، بەللى ، بەللى...

— دەرۋازا قاقتۇق ، سىگنال بەردۇق ، ئىتلار سىلەردىن سەـ گەككەن ، بىرىنچى بولۇپ ئالدىمىزغا چىقتى ، — دېدى ھاشىر قىسقا جۇۋىسى بىلەن قۇلاقچىسىنى سۈپىغا تاشلاپ ، — ئاۋاق ، ئولتۇرىسەنغۇ ، ماۋۇ كىيىملەرنى ئاسقىن .

ئەلا خۇشال بولۇپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ھاشىرنىڭ كىيىمـ لىرىنى قولىغا ئالدى :

— سېنىڭ جاۋغايلىرىڭمۇ تۆت ئېشەككە يۈك ، قېنى پىيماڭـ نىمۇ سال !

ئۆي ئىچى ئوپۇر ـ توپۇر ، ئۆرىتۆپە بولۇشتى . تۆردىكىلەر تاپسىغا چۈشۈپ ، مېھمانلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ كۆرۈشتى .

ئون ئادەم داستىخاندىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن ساھىبخانا زۇلىيا تاپسىدا ئۆرە تۇرۇپ :

— ئەجەب ياخشى كەپسىلەر ، ئەمدى يېڭى يىلنى تېخىمۇ كۆڭۈللۈك قارشى ئالىدىغان بولدۇق . ماڭا رۇخسەت قىلساڭلار ،

بەش مىنۇتقىلا .

— ياق ، بىز قويۇڭنى كېيىن يەيمىز ، يېڭى يىل كىرىشكە تېخى يەنە ئىككى سائەت بار ئىكەن ، بىز سىلەرنى ئېلىپلا شەھەرگە ماڭمىز . بىزنى ئۇ يەردە يىگىرمە نەچچە ئەر - ئايال كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ . راستىنى ئېيتساق ، بىز ساۋاقداشلار جەم بولۇش- قانىدۇق .

ھاشىرنىڭ گېپىدىن ئەلا ئۇنىڭ دېمەكچى بولغىنىنى چۈشەن- گىنى بىلەن زۇلىيا ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى . ئۇ مۇرىسىنى چىقار- دى - دە :

— نېمىلەرنى دەۋاتىسىز ، ھاشىر شۇجى ، شەھەرگە ئېلىپ ماڭمىز دەيسىز ، يىگىرمە ئەر - ئايال دەيسىز ، بىزنىڭ خوتۇنلار- نىمۇ ھېسابلىغانسىز ؟ ساۋاقداشلار دەيسىز ، بىز سىز بىلەن يۇرت- داش ، پىكىرداش ، ئاداش ، يەنە تۇرمىداش ، لېكىن ساۋاقداش ئەمەس - دە .

ھاشىر قاقاقلاپ كۈلدى . ئەمدى گەپنى قۇرماش ئالدى :

— ئۇيغۇرچە گەپنى چۈشەنمىدىڭلار - ھە ، ئەمىسە قازاقچە- سىنى چۈشىنىسىلەر ، — دېدى ئۇ چاقچاق قىلىپ ، — بىز ئىلى پىداگوگىكا مەكتىپىنىڭ كونا ئوقۇغۇچىلىرىدىن .

— ياق ، — دېدى تاشپولات ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — چۈشەندۇرەلمىدىڭ ، بىز ئەھمەتجان قاسىمى نامىدىكى ئوتتۇرا دەرە- جىلىك مۇتەخەسسىسلەرنى يېتىشتۇرۇش بىلىم يۇرتىنىڭ سابىق ئوقۇغۇچىلىرىدىن .

— ئەمدى توختا ! — دېدى قۇرماش ، — تېرىسىنى ئاجراتـ- تىڭ ، ئىچى - قارنىنى ئېلىشنى ماڭا قويۇپ بەرگىن ، تاشپولات دېگەندەكلەردىن نەق يىگىرمە ئوچىمىز ، ئايالىلىرىمىز ، بالىلىرىمىز بىلەن بىر يەرگە ، يەنە غۇلجا شەھىرىدىكى مەرھۇم مۇئەللىمىمىز ، ساۋاقداش ھاشىرنىڭ قېينىتىسى ، ساۋاقداش رازىيەنىڭ دادىسى ،

ساۋاقداش ئەلانىڭ ئەڭ ھۆرمەتلەيدىغان ئۇستازى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ يېڭى يىلنى كۈتۈۋالماقچى بولۇشقان . شۇ سەۋەبـ تىن ، شەھەردىن ساۋاقداشلارغا ۋەكىل بولۇپ مەن ، تاشپولات ، مۇنۇ ئاروۇپ — يەنى تىيىر پاكار ، مۇنۇ تۇرغان گىراسىم بوۋاي ئۇچىمىز ناھىيىگە ھاشىر ، ئەلا ، قۇرماشلارنى شەھەرگە — ئاشۇ ئولتۇرۇشقا ئەكىرمەكچى بولۇپ چىققانىدۇق ، ئاغىنىمىز ھاشىر تۆگىنىڭ يۇكى ئېغىر ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇكى بەكمۇ چىڭ تېڭىلغاـ نىكەن ، ئۇنى يۇكتىن ئازاد قىلىمىز دەپ كېچىكىپ قالدۇق . ئەمدى مۇنۇ ئەلا بەكمۇ كىچىك جانۋار بولغىنى ئۈچۈن ساماناتقمۇ سامانلىق ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر بۇ يەردىن تاپتۇق ، خالىساڭلار بىللە كىرەيلى ، بولمىسا يېڭى يىلنى تەبرىكلەپ بىر رومكىدىن ئىچىمىز ـ دە ، يولغا چىقمىز ، بىزگە رۇخسەت قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز .

— مەقسەتنى چۈشەندۇق ، — دېدى زۇلىيا قىزىل دۇخاۋا بۆكىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ ، كۆڭلى يېرىم ھالدا ، — نېمە دەيمىز ؟ سىلەرگە كاشىلا بولساق بولماس ، ئەمىسە مەن ئۆزۈمنىڭ ئورنىدا بىر ۋەكىل ئەۋەتمەكچى ، شۇنى ئېلىۋالساڭلار ، بەش مـ نۇت كۈتسىلەر ، مەن ۋەكىلىمنى كىيىندۈرۈپ بولىمەن .

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ نېمە دېمەكچىكەنلىكىنى ھېچكىم چۈشەنمىدى . ھاشىر ئەلاغا : «نېمە گەپ ؟» دېگەندەك قىلىپ قارىدى . ئەلا كۈلۈپ قويدى .

— ئۇنىڭ ۋەكىلىنىڭ كىملىكى چۈشىنىشلىك ، ھەي زۇلىيا ئاكا .

— كىم ئۇنىڭ ۋەكىلى ، ئېيتقىنا ئاۋاق ؟ — دېدى قۇرماش ئالدىراپ ، — باللىرىدىن بىرىمۇ ؟

— ياقەي ، — دېدى ئەلا كۈلۈپ ، — زۇلىيا ئاكا بىرىگە يۈك ئارتىدىغان ئادەم ئەمەس ، تەھقىق ئۇنىڭ ئەلچىسى قوي . ئۇ قوي

سويغىلى چىقىپ كەتتى . بىزنى جاپا تارتمىسۇن دەپ قوينى تىرىك بەرمەستىن ، سويۇپ تەقدىم قىلماقچى .

ئولتۇرۇشتىكىلەر بىر - بىرىگە قاراپ قويۇشتى .

— ئاجايىپ ئادەم ، — دېدى ھاشىر ، — باشقىلارغا ئوخشايلىق تۇغدۇرۇشنىلا ئويلايدۇ .

— راست گەپنى ئېيتسام ، زۇلىيا ئاكا بولمىغان بولسا . مەن ئاللىقاچان تۇغەشكەن بولاتتىم . ئۇ مەن ئۈچۈن تۇرمىگە كىردى ، مەن ئۈچۈن ھەرقانداق مۇشكۈلاتقا تەييار .

— چۇشىنىمىز ، — دېدى ھاشىرمۇ بېشىنى ئېغىتىپ ، — ئۇ گەرچە ئۆزى ئوقۇمىغان بولسىمۇ ، بىلىمنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، سەن ھەرقانداق ئورۇندىن ئۇنىڭ ئۆيىنى ياخشى كۆرىسەن ئەمەسمۇ .

— مەن سىلەرگە بىر نەرسىنى ئېيتاي قىلاي ، — دېدى ئەلا ھاراق بىلەن خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى دوستلىرىغا تىكىپ ھاياجان بىلەن ، — مەن رومانىمنى تاماملاشقا ئاز قالدىم . مەن رومانىمنىڭ بىر قەھرىمانى قىلىپ مۇشۇ زۇلىيا ئاكىنى ئالدىم . ئۇ باشقىلار ئۈچۈن قۇربان بولۇشقا دائىم تەييار تۇرىدىغان ئاق كۆڭۈل ، كۆيۈمچان ، مەردانە دېھقان . مەن شۇ دېھقانىنى يازغاندا ، زۇلىيا ئاكا قۇلىمىنىڭ يېنىدا پىچىرلاپ تۇردى .

— يارايسەن ، ئاداش ! — دېدى تاشپولات پىيالىنى بىراقلا كۆتۈرۈپ ، — بىزنىڭ پەخىرلەنگۈدەك سەندىن باشقا ھېچنېمىمىز يوقكەن ، ياز ، ئاداش ، ئاتا - بوۋىلار قىلالىمىغانىنى سەن قىلىپ ، بىز سېنىڭ نامىڭ بىلەن خۇشال بولايلى ، بېشىمىز ئاسمانغا تاقاشسۇن !

— پاھ ، پاھ ! — دېدى ئارۇپ كۇلۇپ ، — بىر ئايلا شاپاق ، ھەلەپ بىلەن باقسا ، شائىر بولىدىكەنسەن جۇمۇ ، ئاداش تاشپولات !

— ماۋۇنى كۆردۈڭمۇ ؟ — دېدى ھاشىر بىر گېزىتنى ئېچ

يانچۇقىدىن ئېلىپ ، — گېزىت ئوقۇمايسەنغۇ دەيمەن ، ئاۋاق ، تېخى بىزدىن يوشۇرۇنچە گېزىتكە ماقالە ئەۋەتىپسەن ـ ھە ؟

ئەلا گېزىتنى ئالدىراپ يايدى . تونۇش ماۋزۇغا كۆزى چۈشـ تى : «موللا بىلال ۋە ئۇنىڭ ‹غەزەلىيات› ناملىق ئەسىرىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك» . ئاپتورنىڭ نامىنى ئوقۇپ ، ئەلانىڭ ۋۇجۇدى تىترىدى ، ئاپتورى : ئەلا نۇراخۇن .

— ھە ، نېمىگە ئاغزىڭنى ئۇمچەيتىسەن ، — دېدى ھاشىر ئۇنى نوقۇپ ، — ئەمدى ئەۋەتىۋەرگىن ، ئەسەرلىرىڭ گېزىت ـ ژۇرناللاردا بېسىلىۋېرىدۇ .

— مەن ھېچنەگە ئەسەر ئەۋەتمىگەنمەن ، — دېدى ئەلا بىرىدىـ لا خاپا بولۇپ ، — بۇ ماقالىنى مەن ھېلىقى چاغدا «خوجايىن» نىڭ تەلىپى بىلەن شۇ كىشىگە يېزىپ بەرگەن . ئۇ كىشى مېنىڭ نامىم بىلەن گېزىتكە بېرىپتۇ .

«خوجايىن»نى ئولتۇرغانلار چۈشەنمىدى ، ئەمما ھاشىر ، قۇرماش ، ئارۇپلار بۇ ئىشنى بىلگەچكە ، بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى .

— ياخشى قېپتۇغۇ ، بۇنىڭ خاپا بولغۇدەك نېمىسى بار ؟

ھاشىر دوستىغا ھەيران بولۇپ قارىدى .

— ئۇ ئادەمنىڭ ھالاللىقى مېنى قايىل قىلدى ، — دېدى ئەلا گېزىتنى ئوقۇۋېتىپ ، — لېكىن بۇ ماقالىدىكى بەزى گەپلەر ئورۇنلۇق ئەمەس ، مېنىڭ بۇ شائىر ۋە ئۇنىڭ ئەسىرى توغرىسىدىـ كى قاراشلىرىم تولۇق شەرھلەنمىگەن . مەن ۋەزىيەت تەلىپى بىلەن دېيىشكە تېگىشلىك گەپلەرنى دېيەلمىگەنمەن .

— خۇشال بول ، ئاۋاق ! — دېدى ھاشىر ئەلانىڭ بېقىنىغا ئاستا تۇرتۇپ قويۇپ ، — ماقالەڭنىڭ گېزىتتە ئېلان قىلىنغانلىـ قى ، سېنىڭ تولۇق ئازاد بولغىنىڭنى چۈشەندۇرىدۇ .

— مەن ئازاد بولغان بىلەن مېنىڭ كىتابلىرىم بىلەن ئەسەرـ

لىرىم تېخى تۇرمىدە ، — دېدى ئەلا ئۆزىچە غودۇڭشىپ ، — سادىر پالۋان قوشاقلىرى تېخى ئازاد بولمىدى . زۇلۇمغا قارشى قوشاقلار ئازاد بولمايۋاتسا ، كلاسسىك ئەسەرلەر ، مىسالى ، مەھمۇد قەشقەرى ، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ، نەۋائى ، لۇتفى ، سەككاكى ، زەلىلى ، نىزارىلار قاچان ئازاد بولىدۇ ؟ قىسقىسى ، قاچانمۇ ئادەملەر تارىخ ، ئىلىم ۋە سىياسەت توغرىسىدا ئۆز قاراشلىرىنى ئەركىن سۆزلەپ ، باشقىلار بىلەن قانغۇچە مۇنازىرىلىشەلەيدىغان بولىدۇ ؟ مۇشۇنداق ۋەزىيەتنىڭ شەكىللىنىشىگە مېنىڭ ھېچ كۆزۈم يەتمەيدۇ .

— مەست بولدۇڭمۇ ؟ — دېدى ھاشىر بارغانسېرى قاينىاپ سۆزلەۋاتقان دوستىنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقراق سۆزلەرنى قىلىۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ .

— راست ئېيتىسەن ، ئاداش ئەلا ، — دېدى قۇرماش ھاراق بىلەن ھاياجانلىنىپ ، — مېنى يەنە مائارىپ ئىدارىسىگە باشلىق قىلىپ قويدۇڭ ، ھاشىر ، لېكىن ئۇ يەردە ئىلىم توغرىسىدا سۆز قىلالمايمەن . ماتېماتىكىغمۇ سىياسەتنى قوماندان قىل دەيسەن ، ئېيتقىنا ، دۇنيادا پرولېتارىيات ماتېماتىكىسى ، بۇرژۇئازىيە ماتېماتىكىسى دەيدىغان ئاتالمىلار بىزدىن باشقا يەنە نەدە بار ؟ مەن پەن سۆزلەنمەيدىغان مائارىپ ئىدارىسىدە ئىشلىمەيمەن ، مەن ئىستېپا بېرىمەن ، قۇرۇق سىياسەت ، سىنىپىي كۆرەش ، چوڭ پىپەن دېگەنلەرنىڭ ئەھلى ئەمەسكەنمەن .

زۇلىيا كىرىمگەن ، ھاشىر ئورنىدىن تۇرمىغان بولسا ، ئۇلار يەنە نېمىلەرنى دېيىشەتتىكىن ؟ ھاشىر ئۆزىگە ھال ئېيتىۋاتقان مائارىپچىلارغا كۆڭلىدە ھېسداشلىق قىلسىمۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ خىيالىغا كەلگىنىنى سۆزلەۋېرىشىنى ياقتۇرمايتتى .

— بولدى قىلىش ! — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئېيتىپ قويايلى ، بىزنىڭ ئۆيگە كىرگەندە سىياسەت ، ۋەزىيەت توغرىسىدا سۆزلەشكە رۇخسەت قىلمايمەن . مەست بولۇشقا ، تىللىشىشقا ،

ھەتتا مۇشتلىشىشقا رۇخسەت ، لېكىن سىياسەت توغرىسىدا گەپ قىلىشقا رۇخسەت يوق . ئاڭلىدىڭمۇ ، ئەلا ؟ سەن دائىم گەپنى چوڭ ئىشقا بۇرايسەن ، مەن سېنىڭ ئاغزىڭغا يۇگەن ، بۇرنۇڭغا چۇلۇك تەييارلاپ قويىمەن .

— چۇلۇكنى سېنىڭ بۇرنۇڭغا سالارمىز ؟ — دېدى ئەلامۇ كۇلۇپ قويۇپ چاقچاق بىلەن .

ئۇلار چالا مەست بولۇشۇپ پاخال ۋە كىگىز بىلەن راستلانغان كۇزۇپقا چىقىپ ، قېلىن جۇۋا ، پاختىلىق چاپانلىرىغا ئورىنىپ ئولتۇرۇشتى . زۇلىيا راست دېگەندەك سويۇلغان قوي ، ئۇن ، ماي ، ئون بوتۇلكا ھارىقىنى ماشىنىغا جايلاشتۇرۇپ بولۇپ ، مېھمانلىرى بىلەن خوشلاشتى .

— خوش ئەمىسە ، سىلەر شەھەردە ساۋاقداشلىرىڭلار بىلەن يېڭى يىلنى قارشى ئېلىڭلار ، بىزمۇ مۇنۇ رىشىت ئەپەندىنىڭ ناخشىلىرى بىلەن تاڭ ئاتقۇزايلى . مانا مەھەللىنىڭ يىگىتلىرىمۇ كەلگىلى تۇردى . خەير ئەمىسە !

ئۇلار 1976 ـ يىلىنى ئاشۇنداق داغدۇغا بىلەن كۇتۇۋېلىشتى ، لېكىن يىللار سېنى ئۇنچىلىك قىزغىن كۇتمىسە بۇنىڭغا نە ئىلاج ؟ 1976 ـ يىلىنى ئۇلار قىزغىن كۇتۇۋالغىنى بىلەن ، ئەكسىچە ، بۇ يىل ئۇلارنى قوپاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى . 1976 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ، ھاشىرنىڭ رەقىبى بولغان سابىق ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لۇ شۇجى ناھىيىگە يېنە بىرىنچى رەھبەر بولۇپ ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كەلدى . ئۆز ۋاقتىدا رەقىپ بىلەن بىرلىكتە ھاشىر ، ئەلالارنىڭ ئەدىبىنى بەرگەنمۇ ، كېيىن «كېچەيتىۋېتىش خاتالىقى» يۈز بەرگەنلىكى ئۈچۈن ، «كېسەل داۋالانقىلى» كەتكەنمۇ ۋە ئۇ يەردە ئۆزىنىڭ قىلغان ـ ئەتكىنىنىڭ خاتا ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ، «مۇناسىۋەتلىك ئورۇن»لاردىن «ئىسپات مالىرىيال» توپلىغانمۇ ئەنە شۇ لۇ شۇجى ئىدى . لۇ شۇجى دېسە ،

ھەرقانداق بىر ساۋاتسىز يېزا كادىرىنىڭ كۆز ئالدىغا قاپىقى يامان ، كۆك چاپىننى يېپىنچاقلاپ ، ئىشتىننىنى تىزىغچە تۈرۈپ يۈرىدۇ. غان بىر تەرسا بوۋاي كېلىدۇ . بۇ بوۋاي قارىماققا تولىمۇ ئاددىي ـ ساددا ، بىر سوملۇق شەپكە بىلەن رېزىنكە خەي ئۇنىڭ ئەتىۋارلىق كىيىمى ، ياماق چۈشكەن خادانى شىم ـ تۇجۇركا ئۇنىڭ تەۋەررۈكى . ئۇ زادىلا پىكاپقا چۈشمەيدۇ ، ئالدىراش ئىشلار بولغاندا ئىلاجىنىڭ يوقىدىن ئات مىنمىسە ، باشقا ۋاقىتلاردا دائىم دېگۈدەك پىيادە يول يۈرىدۇ . ئۇ بارغانلا يېرىدە ئىشلارنى بۈيرۈق بىلەن ھەل قىلىدۇ . ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىرىنىڭ باش قوشۇش يىغىنلىرىدىمۇ ئۆز پىكرىنى سىياسەت ، قانۇن قىلىپ بېكىتىدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ پىكرىگە كىمكى قوشۇلمىسا ، ئۇ ئۇنىڭ بىلەن ئۆچەكىشىدۇ ، ئۇنى ياكى ناھىيىدىن يۆتكىۋېتىدۇ ، ياكى ئامال قىلىپ پۈتلاشتۇرۇپ يىقىتىدۇ . ئۇ ئادەتتە ئادەملەرنى كۆرگەندە شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپلا تۇرىدۇ ، ئەمما ئىش ھەل قىلىشقا كەلگەندە ھېچكىمگە يۈز ـ خاتىر قىلمايدۇ ، مەسلىھەت سالمايدۇ ، يالغۇز ئۆزى بۈيرۇق بىلەنلا يېزا كادىرلىرىنى خىزمەتىدىن قالدۇرۇپ بىرلىرىنى بېكىتەلەيدۇ ، ھەتتا بۈيرۇق بىلەن بەزى ئادەملەرنى قولغا ئالغۇزۇپ ، بەزىلەرنى ئاقلاپمۇ قالالايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، لۇ شۇجى كەپتۇ دېسە ، يېزا كادىرلىرى ئولتۇرغان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىدۇ . دېھقانلار ئۇنى «ئالا بايتال» دەپىشىدۇ . ئالا بايتال كونا جەمئىيەتتە ئۆتكەن لوزۇڭ ، ئۇ شۇنچىلىك زالىمكى ، دېھقانلار ئىچىدە «ئالا بايتال» كەپتۇ دېسە ، «بۆشۇكتىكى بالا چىرقىرايدۇ» دېگەن سۆز بىكار چىقمىغان . لۇ شۇجىنىڭ نامىمۇ ئەنە شۇ «ئالا بايتال» بىلەن ئوخشاپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ ، لۇ شۇجىنىڭ تۆۋەندە ئادەم جازالاشنى ئۆزىنىڭ ئاساسلىق خىزمىتى قىلىۋالغانلىقىدا . غەللە ـ پاراقنى ۋاقتىدا تاپشۇرمىغان ، قىشلىق خالىس ئۆستەڭ قۇرۇلۇشىغا ئادەمنى تولۇق بەر-

مىگەن ، تېرىش پىلانىنى ئورۇندىمىغان ، بۇزۇشقا بەلگىلەنگەن باغ-لارنى بۇزمىغان ، «داجەيچە سالا ئېتىز» قۇرۇش ئىشلىرىغا سۇس-لۇق قىلغان ، سۇ پۇلىنى بەرمىگەن ياكى تاغدىن رۇخسەتسىز ياغاچ توشۇغان ، قىشلىقى ئەزالارنىڭ مەشرەپ ئوينىشىغا يول قويغان ، «چوڭ پىپەن تاختىسى» ياساتمىغان ، ئۇزۇندى مۇنارىسىنى پاكار ياستىپ قويغان ، تاملارنىڭ ھەممىسىنى قىزىل شوئارلار بىلەن بويap چىقمىغان دادۇي شۇجىلىرىنىڭ قىلمىشىنى ئاڭلاپ قالسىلا ، لۇ شۇجى ئۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايدۇ - دە ، ئۇنى دەرھال ئەمەلدىن ئېلىپ تاشلاپ ، گۇڭشې پارتكومىغا قايتا بىرىنى سايلاپ قويۇشنى تاپىلاپ قويۇپ يولىغا كېتىۋېرىدۇ . ئۇ ئۆز بۇيە-رۇقلىرىنىڭ ئىجراسىنى تۈيۇقسىز ۋە كېچىكتۈرمەي تەكشۈرىدۇ ، ئىجرا قىلمىغۇچىلارغا ھەرگىز رەھىم قىلمايدۇ . ئۇ يەنە يۇقىرى-دىن كەلگەن رەھبەرلەرگىمۇ ئۇنچىلىك خۇشامەت قىلىپ كەتمەي-دۇ . ئۆزى بىرىگە زىياپەت بەرمەيدۇ ، باشقىلارنىڭ زىياپىتىگىمۇ بارمايدۇ . ئۇ نان بىلەن ئەتكەنچايغا ئامراق ، ئۇيغۇرچە تىلنىمۇ خېلى ئەپلەشتۈرۈپ سۆزلەيدۇ . ئۇ تۆۋەنگە چۈشسە ، كادىرلارنىڭ ئۆيىدە زادى تاماق يېمەيدۇ . كەمبەغەل - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسلىرىنى ھەممىدىن ئۈستۈن بىلىدۇ ، ئۆزىمۇ ناھىيىلىك كەمبەغەل - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى . بۇ مەنسىپى بىلەن ئۇ تولىمۇ پەخىرلىنىدۇ...

لۇ شۇجى ناھىيىگە كېلىپ ئەتىسىلا ، ئۇنىڭ تەلىيىگە يارىشا گېزىتتە ئەلانىڭ ھېلىقى موللا بىلال ھەققىدىكى ماقالىسىنى ئاشكا-را پىپەن قىلغان : «ئۆلگەن ۋە ھايات ياشاۋاتقان ۋەتەن ئاسىلىرى-نىڭ قىزىل تون كىيىشىگە رۇخسەت يوق !» دېگەن ماقالە ئېلان قىلىندى . ماقالىنىڭ ئاپتورى «قىزىل خەنجەر» دەپ يېزىلغان . ماقالە بۇ ناھىيىنىڭ نامىنى ، ناھىيىدىكى مەلۇم رەھبەرنىڭ ئەك-سىيەتچى زىيالىيلارنىڭ قۇتراشلىرىغا ئارقا تىرەك بولۇۋاتقانلىقىنى

ئاشكارا يازغاندى . لۇ شۇجى كېلىپلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئاچتى ـ دە ، «سىنىپىي كۈرەشنىڭ يېڭى يۈزلىنىشى»نى تەھلىل قىلىپ كېلىپ ، گېزىتنى ئۈستەلگە يايدى :

— بۇ ۋەقە بىزنىڭ ناھىيىمىزدە يۈز بەردى ، يولداشلار كاللىمىزنى سىلكىۋېتەيلى ! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ ، — ئەكسىلئىنقىلابچىلار كالا تۈكىدەك تولا دېسەم ئىشەنمەيسىلەر ، خەتەرلىك ، تولىمۇ خەتەرلىك !

ئەتىسىدىن باشلاپ ناھىيە تاملىرىنى چوڭ خەتلىك گېزىت قاپلاپ كەتتى . يېزىلغان ماقالىلەردە ، ئەلانىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنغان ، ھاشىرغا دارتىلانغان .

كوچىلاردا ئەگىز سۈلىرى ئېقىپ ، ئەتىيازنىڭ سېرىق شامىلى دەرەخلەرنىڭ يالىڭاچ شاخلىرىنى قاقشىتىپ ۋىزىلداپ يۈرگەن بىر كۈنى ، ھاشىر قولىغا ھېلىقى تەنقىد ماقالىسى بېسىلغان گېزىتنى ئېلىپ لۇ شۇجىنىڭ يېنىغا كىردى . لۇ شۇجى ھەربىي ۋەكىل بىلەن بىرنېمىنى تالىشىۋاتقانىكەن ، ئۇ ھاشىرنى كۆرۈپ دەرھال تەتۈر ئۆرۈلدى . ھەربىي ۋەكىل — ياش يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ ھاشىرنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئورۇندۇققا قىزغىنلىق بىلەن تارتتى :

— كېلىڭ ئا جۇرېن ، ياخشى كەپسىز . لاۋلۇ بىلەن مۇنۇ ئىنقىلابىي چوڭ پىپەن توغرۇلۇق سۆزلىشىۋاتاتتۇق . سىزمۇ پىكىر بېرىڭ ، تېرىلغۇ ۋاقتى كەلدى . پۈتۈن خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىنقىلابىي چوڭ پىپەن بولۇشى لازىمۇ ياكى ئەتىيازلىق تېرىلغۇمۇ ؟ بىز پىكىرده بىرلىككە كېلەيلى .

ھاشىر لۇ شۇجىغا قاراپمۇ قويماستىن گېزىتنى ئۈستەلگە قويدى . لۇ شۇجى ئۇنىڭغا «يالت» قىلىپ قارىدى .

— مۇشۇ ماقالە ئۇچۇنمۇ ؟ — دېدى ھاشىر قاپىقىنى

تۇرۇپ ، — مۇشۇ بىر شەخسنىڭ پىكرى ئۇچۇنمۇ ؟

— شەخسنىڭ پىكرى ؟ — لىۇ شۇجىنىڭ ئاۋازى تىترىدى ، — يولداش ، مۇنۇ گېزىت پارتىيىمىزنىڭ ئورگان گېزىتى !

— دۇرۇس ، پارتىيىمىزنىڭ ئورگان گېزىتى ، — دېدى هاشىر سالماقلىق بىلەن هەربىي ۋەكىلگە قاراپ قويۇپ ، — لېكىن بەزى يامان غەرەزلىك ئادەملەر هامان پارتىيىمىزنىڭ نامىدىن ، يا گېزىتىدىن ، ئورگانلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنىڭ رەزىل غەرەزلىرى ئۈچۈن جامائەت پىكرى تەييارلايدۇ .

— سىز نېمە دېمەكچى ؟ پىكرىڭىزنى ئېنىقراق ئېيتىڭە ، — لىۇ شۇجى مازاق قىلغاندەك ئاچچىق كۇلۇپ قويدى .

— ماقۇل ، ئوچۇق ئېيتاي ، مۇنۇ ماقالە ئاپتورى «قىزىل خەنجەر» دېگىنى رەقىپ ، مەن ئاخشامدىن بېرى ئۇنىڭ ناهىيىمىز-دە تارقىتىپ يۈرگەن بىر يۈرۈش نەزەرىيىلىرى بىلەن مۇنۇ گېزىت-تىكى گەپلەرنى سېلىشتۇرۇپ چىقتىم . «بىرگە زەربە بېرىش ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» هەرىكىتىدە توۋلانغان شوئارلارنىڭ ئەينى ئۆزى بۇ ، ناهايىتى ئازراقلا رەندە سېلىنىپ سىلىقلانغان . بۇ شو-ئارلار بىزنىڭ بېشىمىزغا نېمە كۈنلەرنى سالمىدى ؟ قانچىلىگەن بىگۇناه ئادەملەر ئۆلدى ؟ قانچىلار ئۆمۈرلۈك مېيىپ ، قانچىلار قانچىلىك قان ، كۆز يېشى ئاققۇزدى ؟ زەربە يېگەن ، ئۆلگەن ، تېخىچە سىياسەت ئەمەلىيلەشمەستىن قاڭغىر قاقشاپ يۈرگەن ياخ-شى كادىرلار ، زىيالىيلار ئازمۇ ؟ شۇنچە چوڭ جاراهەت تېخى ساقايماستىن تۇرۇپ ، جاراهەت ئۈستىگە ئۆزىنىڭ قىزىل خەنجىر-نى تەڭلىگەن ئادەمنى يەنە قوللايمىزمۇ ـ هە ؟ بىز پارتىيىمىزنىڭ ئىناۋەت ، هۆرمىتىنى ئاشۇرىمىز دېسەك ، رەقىپتەك ئادەملەرنىڭ ئەدىبىنى بېرەيلى !

لىۇ شۇجىنىڭ قوۋۇز تېرىلىرى لىپىلداپ ، لەۋلىرى كۆكىرىپ

كەتتى :

— سىز... سىز رەقىپىنىڭ قىزىل خەنجەر ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلىسىز ؟

— بىلىمەن ، ئەلۋەتتە بىلىمەن ، گېزىتخانا بىلەن ئالاقىلەشـسەك ئاسانلا مەلۇم بولىدۇ . ئۇ يىراقتا تۇرۇپمۇ بىزگە خەنجەر ئۇرماقچى تېخى ، بىلىپ قويسۇن ، خەنجەر ئۇرۇش نۆۋىتى ئەمدى بىزنىڭ !

— ئەلانىڭ ماقالىسىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدۇردۇم ، — دېدى لۇ شۇجى چالۋاقاپ ، — ماقالىدە راستىنلا مەسىلە بار ، مەسىلە ئېغىر !

— ئۇ ئىلىم مەسىلىسى ، — دېدى هاشىر ئۇلاشتۇرۇپلا ، — ماۋجۇشىنىڭ تەلىمى بويىچە ئىلىم مەسىلىسى ، ئىدېئولوگىيە مەسىلىرىنى ، ئىلىم ئەهلى ئۆزلىرى تەنقىد ـ مۇنازىرە ئۇسۇلى بىلەن هەل قىلىشى كېرەك . ناهىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ياكى پارتكوم بۇ مەسىلىنى مەمۇرىي يول بىلەن هەل قىلماسلىقى كېرەك .

— مەن ئا جۇرىننىڭ پىكرىگە قوشۇلىمەن ، — دېدى هەربىي ۋەكىل دەرهاللا ، — دېمەك ، ناهىيىنىڭ ئۇچ رەهبىرىدىن ئىككىمىز ناهىيىدە هەرىكەت ئىلىپ بېرىشقا قوشۇلمايمىز ، بىرى ئۇنىڭغا قارشى . پارتىيىمىزنىڭ ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنۇش دېگەن پرىنسىپى بويىچە ، ناهىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە گۇرۇپپىسى شۇجىلىرىنىڭ قارارى ئېنىق بولدى ، قانداق دەيسىز ، لاۋلۇ ؟

— نېمە ئېنىق بولدى ؟

— ئەلانى ناهىيە بويىچە پىپەن قىلىشقا ، هەرىكەت ئىلىپ بېرىشقا بولمايدۇ ، ناهىيە خىزمىتىنىڭ مۇهىم نۇقتىسى ، ئەتىياز-لىق تېرىلغۇ .

— بۇ مېنىڭ پىكرىم ئەمەس .

— شۇنداق ، بۇ پارتىيە گۈرۇپپىسىنىڭ قارارى ، سىز قارارغا بويسۇنىسىز ، يولداش لاۋلۇ .

— نېمە ، ئىككىڭلارغىمۇ ؟ پارتىيىگە سىلەر ئەمەس ، مەن ۋەكىللىك قىلىمەن .

— نېمە ، نېمە ؟ — دېدى ھەربىي ۋەكىل تامدەك تاتىرىپ ، — خاتالاشتىڭىز لاۋلۇ ، ئەگەر پىپەن قىلىشقا توغرا كەلسە ، سىزنىڭ مۇشۇ پارتىيە ئىنتىزامىغا قارشى ئىدىيىڭىزنى پىپەن قىلىش كېرەك !

— خىخ ! — دېدى لۇ شۇجى ئىشىككە بۇرۇلۇپ ، — ئىنتىزامسىزلىقەن تېخى ، ئىنتىزامسىزلىق ، تەسلىمچىلىكتىن مىڭ ياخشى !

ئۇ ئىشىكنى جالاققىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى . ھاشىر ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇۋىدى ، ھەربىي ۋەكىل كۈلۈپ قويدى ۋە :

— لاۋئا ، لۇ مىڭچۇەن بىلەن ئېلىشىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ ، بىز ھەر ئىككىمىز خەنزۇ ، بىر - بىرىمىزگە تەڭلەيدىغان باشقا قالپىقىمىز يوق ، لېكىن سىزگە ئۇنىڭ تەييارلاپ قويغان قالپىقى بار ، — دېدى .

ئەلا ھەممىدىن خەۋەرسىز . ئۇ يېڭى يىل ئاخشىمى دوستلىرى بىلەن بىللە كۆڭۈل ئاچتى ، چاقچاق ، ناخشا - ئۇسسۇل ، قىزىق ئويۇنلار تاڭ ئاتقۇچە داۋاملاشتى . ئەتىگەنلىكى كۆپچىلىك ئۇ يەر ، بۇ يەردە ، ئوڭغۇل - دوڭغۇل يېتىشىپ ئۇخلاۋاتقاندا ، ئۇ ھاشىرنىڭ ئۆيىدىن ھېچكىم بىلەن خوشلاشمايلا چىقتى - دە ، ئاپئاق قىراۋ بىلەن چۈمكەلگەن دەرەخلىك كوچىلاردىن ئەگىپ ، تېخى ئىز چۈشمىگەن يۇمشاق قارنى دەسسەپ شەھەرنىڭ غەربى — مۇتەللىپ باغچىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئۇ باغنىڭ ئارقىسىدىكى كوچىغا ئۆتكەندە ھاياجاندىن ھودۇقتى ، ئۆزىچە كۈلدى ، ئۆزىچە

غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى . ئۇ كېچىچە ئىچكەن ھاراقنىڭ كۈچى بىلەن مەست پېتى كوچىغا چىققان . ئۇنىڭغا كۈن نۇرىدا كۆزىنى چېقىپ پارقىرىغان شاخلاردىكى تۈنتتەك يۇمشاق قارمۇ ، قاغىلار-نىڭ لىڭشىتىشى بىلەن شاخلاردىن بېشىغا چۈشكەن مۇزدەك قار ئۈچقۇنلىرىمۇ ، ئايىغى ئاستىدا غاچىرلاۋاتقان قارمۇ كۆڭۈللۈك - گۈزەل تۇيۇلماقتا ، خۇددى تەبىئەت ئۇنى تەبرىكلەۋاتقاندەك بىلىنە-مەكتە ئىدى . ئۇ خۇشاللىق ، قىزغىنلىق بىلەن سابىق ئايالى بىلەن ئوماق بالىلىرىنى كۆرۈشكە ماڭغانلىقى ئۈچۈنمىكىن ، قەدەملىرى يېنىكلەپ ، ئۆزى تېتىكلىشىپ قالغاندەك بىلىنىشكە باشلىدى .

ئۇ گۈزەلئاينىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە ، دۇپۇلدەپ ئۇ-رۇۋاتقان يۈرىكىنى تىڭشاپ بىردەم تۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ قۇلىقىغا ھېلىقى ئاخشىمى گۈزەلئاينىڭ رادىئو كانىيىدىن ئاڭلانغان ئاۋازى تەكرار ئاڭلانغاندەك بىلىندى . گۈزەلئاي ئەلا دائىم ئېيتىدىغان قوشاقلارنى ئاھاڭغا سالغان ، ھەتتا ناخشىنىڭ ئەگىتمە - چۈشۈر-گىلىرىنمۇ ئەلاغا ئوخشىتىپ ئالغان . ئۇ كۈنى ئەلا گۈزەلئاينىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ ، يېنىدىكى ئەلانۇرنى ئۇنتۇغان ، ئۇ ھاياجان بىلەن ئۇھ تارتقان ، مانا ھازىر شۇ ئۇھ تارتىشلارمۇ تەكرارلاندى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئاخشامدىن بېرى دوستلىرىنىڭ ئەلا بىلەن گۈ-زەلئاينىڭ بەختى ئۈچۈن كۆتۈرگەن رومكىلىرىمۇ ، ئۆزىنىڭ دوستلىرىنىڭ قىستاشلىرى ئالدىدا گۈزەلئاي بىلەن چوقۇم يارە-شىشقا ۋەدە بەرگەنلىكى ، ئۇنىڭ مۇبارەك قەدىمىگە مەدەت بولغانە-دى . ئۇ يۈرەك تېپىشىنى بىرئاز تىڭشىدى - دە ، مەستلەرگە خاس جۈرئەت بىلەن دەرۋازا ھالقىسىنى شاراقلاتتى .

ئىشىكنى ئاچقىلى چاپان يېپىنچاقلىغان ھالدا ئادىلە چىقتى . ئەلا ئادىلەنى ئۇزۇندىن بېرى كۆرمىگەن . ئۇ ئادىلەنى كۆرۈپ خۇشال بولدى ، ئادىلەنىڭ قوللىرىنى تۇتۇش ئۈچۈن دەرھال قول سۇندى :

— ئادىلە ، قانداق ؟...

— ياخشى ، — ئادىلە ئۇنىڭ سوغۇق ، چىراي ئاچمايلا كۈتۈۋالدى .

— بالىلارنى كۆرەي دەپ ... — دېدى ئەلا ئۆز غۇرۇرىنى ساقلاش ئۈچۈن دەرھال خېمىغا يېنىپ ، — بالىلارنى تولىمۇ سېغىندىم .

— گۈزەلنىچۇ ؟ — ئادىلە ئەلانىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى .

— ئەلۋەتتە ، كۆرگۈم كەلدى .

— كېچىچە باشقىسى بىلەن سەيلە قىلىپ ، تاڭ ئاتقاندا گۈزەلنى كۆرگۈڭىز كەلدىمۇ ؟ بالىلار سالامەت ئۇخلاۋاتىدۇ ، گۈزەل دادىسىنىڭ يېنىغا كەتمەكچى ، سىزنىڭ كۆرگۈڭىز كەلگەن بىلەن ئۇنىڭ كەلمەيدۇ .

ئادىلە شۇنداق دېدى ـ دە ، ئىشىكنى ياپتى ۋە ئىچىدىن زەنجىرلىدى .

ئەلا ئەنە شۇ كۈنى قىرىق كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ يېرىم كېچىدە قايتىپ چىققاندىن بېرى ، خىيال ، ئازاب ، يېزىش بىلەن يەنە نۇرغۇن كۈنلەرنى ئۆتكۈزدى . ئۇ ھازىر ناھىيىدە بولۇۋاتقان ئۆزى توغرىسىدىكى كۆرەشلەر ، شەھەردە بولۇۋاتقان گۈزەلئاي بىلەن ئەلانۇر ئوتتۇرىسىدىكى يوشۇرۇن زىددىيەتلەر ، بۇ زىددىيەتنى ھەل قىلىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇۋاتقان دوستلىرىنىڭ نېمىنى ئويلاپ ، نېمىلەرنى قىلغانلىقى ، ئاخىرىدا كېچىك ئاپىسى بىلەن ئۆمەر تەمبۇرچىنىڭ ئۇنى ئۆيلەش ئۈچۈن لايىق ئىزدەپ قىلىشقان مەسلىھەتلىرى ، «قاسقىر ئاۋۇز»نىڭ ھېلىقى بىر چاغدا ئەلاغا بۇلاق بويىدا گەپ قىلغان چوكاننى ئەلاغا لايىق تېپىپ ، ئۇنى يېنىغا كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ ئۆي سېلىپ بېرىپ ، ئۆز يۇرتىنىڭ ئادەمى قىلىۋېلىش ئۈچۈن قىلغان ھەرىكەتلىرى... قىسقىسى ، ئۆزى توغرىسىدىكى بارلىق ئىشلاردىن خەۋەرسىز...

شۇ كۈنى زۇلىيا بىرلىرى بىلەن قاتتىق گەپ تالاشتى . دادۇي شۇجىلىرىنىڭ ئۆيىدە بىر خىل ئىشلار كۈندە دېگۈدەك بولۇپ تۇرغاچقا ، ئەلانىڭ بۇ ئىش بىلەن كارى بولمىدى . ئۇ پۈتۈن دىققىتى بىلەن يېزىشقا بېرىلگەن . ئۇ ئۆتكەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇشقا ئادەتلەنمەكتە ئىدى .

ئەلا 1976 ـ يىلى كۆكلەمدىلا زۇلىيادىن ناھىيىدە بولغان ئىشلارنى ئانچە ـ مۇنچە ئۇقالىدى : ھېلىقى كۈنى زۇلىيانىڭ ئۆيىدە ۋاقتا ـ چۇقۇ بولغاندا ، ناھىيىدىن ئەلانى تۈتۈپ كەتكىلى ئىككى قوراللىق جىيۇچادۇي ئادىمى كەلگەن . زۇلىيا مەھەللىدىكى ئەلانىڭ يېقىنلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەلانى تۈتۈشىغا قارشىلىق قىلغان . كەلگۈچىلەر بىلەن يېزىلىقلار ئارىسىدا راسا جېدەل ئۇلغىيىۋاتقاندا ، ناھىيىدىن بىر كىچىك ماشىنىدا ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى كەلگەن ، ئۇلار قوراللىق قىسىملار بۇسى مەسئۇلىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن ھېلىقى ئىككى نەپەر قوراللىق جىيۇچادۇي ئادەملىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىپ كەتكەن . زۇلىيا بۇ ئىشنىڭ لۇ شۇجى بىلەن ھاشىر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ ئاشكارىلىنىشى ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندىلا ، ئەلا قولىدىكى قەلەمنى يېزىشتىن توختاتتى .

ئۇ ئۇچ كۈندىن كېيىن ناھىيىگە چاقىرتىلدى . بۇ قېتىم ئۇنى گۇڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتى ئارقىلىق چاقىرتقانىدى . ئۇ ناھىيىدە ئۇچ كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلدى . ئۇنىڭ روھى چۈشكۈن ، چىرايى پۈچۈلغانىدى . بۇنىڭ سەۋەبىنى زۇلىيا ئاخشىمى بىلدى . ھاشىر باشقا بىر ناھىيىگە يۆتكەلگەن ، ئۇ يۇقىرىنىڭ ئۇقتۇرۇشىنى تاپشۇرۇۋالغان ، لېكىن يۇقىرىغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ خەت يازغان ، ئەلانى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلغان . ئەلا بولسا خىزمەتتىن ئۆزۈل ـ كېسىل چېكىنىش توغرىسىدا ئىلتىماس بېرىپ ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مائارىپ ـ مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە گۇرۇپپىسىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن .

زۇليا بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ئەلاغا :

— بوپتۇ ئۇكام ، قېرىنداش بولۇپ قالدۇق ، ئەمدى خاتىرجەم بولدۇڭ . گۈڭشې ئەزاسى بولۇشمۇ يامان ئىش ئەمەس ، — دېدى .

— ئەتىدىن باشلاپ تام سوقۇشقا كىرىشەي ، — دېدى ئەلا كۇلۇپ قويۇپ ، — ماڭا جايلىق يەر كۆرسىتىپ بېرىڭ .

— يەر تەييار ، — دېدى زۇليا چېچەكلەر بىلەن قاپلانغان باغنى كۆرسىتىپ ، — سوقما تاش ، چاقسا ، ياغاچلارمۇ تەييار .

ئەلا ئەتىسىدىن باشلاپ قولىغا گۈرجەك ۋە سوقما تاش ئالدى . ئەمدى ئۇ ھاياتىنى قايتىدىن باشلىماقچى ، كۈندىلىك پىلانلىرىنىمۇ قايتىدىن تۈزمەكچى .

5

خىزمىتىنىڭ باشقا ناھىيىگە يۆتكىلىشى ، ھاشىر ئۇچۇن تولىمۇ ئېغىر زەربە بولدى . ناۋادا ، ئېھتىياج يۈزىسىدىن بولغىنىدا ئىدى ، ھاشىر تەقسىماتقا خۇشاللىق بىلەن بويسۇنغان بولاتتى ، لېكىن ھازىرقى يۆتكىلىش ئۇنىڭغا بىر خىل جازا بولۇپ تۇيۇلدى . ئۇ لۇ مىڭچۇەن بىلەن بولغان ئېلىشىشنى بۇنداق ئاددىيلا ئاخىرلاشتۇرۇشنى ھەرگىز خالىمايتتى . لۇ شۇجىغا قارشى چىققانلىقى ئۇچۇنلا يىراق بىر ناھىيىگە يۆتكۆۋېتىش ، بىر ھەقىقەت ئۇچۇن كۇرەشكۇچىگە قىلىنغان ھاقارەت . بۇ خىل ھاقارەتنى ھاشىر ھەرگىز ئۇن ـ تىنسىز قوبۇل قىلمايدۇ ـ دە . ئۇ ئوبلاستقا ، ئاپتونوم رايونغا نارازىلىق بىلدۇرۇپ خەت يازدى . ئوبلاستتىن بىر كىشى چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشتى . ھاشىر ئۇنىڭغا بۇ بىر خىل ئۆچ ئېلىش ، ناھەق زەربە ئىكەنلىكىنى ئوچۇق ئېيتتى .

ئۇ مانا 1976 ـ يىلىنىڭ ماي بايرىمىنى شەھەردىكى ئۆيىدە ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چېكىش بىلەن بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە

ئۆتكۈزدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمەستىن بېغدادا كېسەك قويۇش بىلەن بەند بولدى . ئۇ تاڭ سەھەردە تۈرىدۇ - دە ، كۈن ئىسسىغۇچە ئالتە - يەتتە يۈز دانە كېسەك قۇيىدۇ ، ئاندىن كېيىن دۆڭلۈكتىن توپا بوشتىپ لاي چىلايدۇ . ئۇ چۈشلۈكى پاكىز يۇيۇنۇپ كىيىم يۆتكەيدۇ - دە ، خىرە يورۇق چۈشۈپ تۇرىدىغان گۈللەر بىلەن تولغان ئۆيىدە كىگىز ئۈستىدە پۈتلىرىنى سۇنۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب ئوقۇيدۇ ، كەچقۇرۇنلۇقى قاراڭغۇ چۈشكۈچە يەنە كېسەك قۇيىدۇ... بىر ناھىيە رەھبىرى ئۇچۇن مۇناسىپ بولمىغان بۇ خىل تۇرمۇش ، ھاشىرغا ھار بىلىنمىگىنى بىلەن ، رازىيەگە چىدىغۇسىز ئازاب بىلىندى . ئۇ ئۆز ھەمراھىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن خاپىلىق تارتماسلىقىنى ، كۈنلىرىنى جۇشقۇن ، خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈشىنى خالايتتى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، ھاشىر بۇ خىل جۇشقۇنلۇق ، خۇشاللىقنى جىددىي ، جاپالىق خىزمەتتىن تاپالايتتى . شۇنىڭ ئۇچۇن ، رازىيە ھاشىر نەچچە كۈنلەپ جىددىي ئىش بىلەن بولۇپ «ئۆيىنى ئۇنتۇپ قالغان» چاغلارنى ئۆزى ئۇچۇن كۆڭۈلسىز ھېسابلىمايتتى ، بەلكى بۇ كۈنلەر رازىيە ئۇچۇن خۇشاللىق ، ھۇزۇر - ھالاۋەت بىلىنەتتى . چۈنكى ، بۇ كۈنلەردە ، ئۇنىڭ چىن قەلبىدىن سۆيىدىغان ئۆمۈرلۈك ھەمراھى ھاياتتىن خۇشاللىق قوبۇل قىلىۋاتىدۇ - دە... ھاشىرنىڭ ئۆز ۋاقتىنى مەنىسىز ئىشلارغا زايە قىلىۋاتقانلىقى ، ئۇنىڭ ئۆز ھەسرىتىنى يوشۇرغانلىقى ، بۇنى رازىيە چۈشىنىدۇ . ھاشىر ھېچقاچان بىرىگە داد ئېيتقان ئەمەس ، ئۇ ئۆز دەردىنى ئەنە شۇنداق ئۆز ئىرادىسىگە يات بولغان ئىشلارنى قىلىش ، ئىلاجسىزلىق سەۋەبى بىلەن ئۆزىنى بىر خىل سۇنئىي جاسارەتكە زورلاش ئارقىلىق ئىپادىلەشكە ئادەتلەنگەن . پۈتۈن ياشلىقىنى ، قايغۇلۇق ، خۇشاللىق كۈنلىرىنى ھاشىرغا بېغىشلىغان ئەقىللىق ئايال ، ئۆز ئېرىنىڭ ھازىر ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى ، ئازابنى يوشۇ-

رۇش ئۇچۇن كېسەك قۇيۇۋاتقانلىقىنى سەزمەيتتىمۇ؟ ئۇ ھاشىر-نىڭ قەلبىدىكى دەرد - ئەلەم تۇمانلىرىنى چىرايلىق سۆز بىلەن ھەرگىز تارقىتالمايدۇ. ئۇنىڭ ھاياتىنى، كۇندىلىك تۇرمۇشىنى پۇتۇنلەي ئۆزگەرتىش، يەنە ئۇنىڭغا ياخشى، كۆڭۈللۈك بىر ئەمەك تېپىپ بېرىش كېرەك.

رازىيە ئاشۇ مەقسەت بىلەن ئارۇپ، تاشپولاتلارنى مەسلىھەتكە چاقىردى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، ھاشىرنى پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىك خىزمىتىدىن مائارىپ سېپىگە قايتۇرۇپ ئەكېلىش ئۇ-چۇن جىددىي ھەرىكەت قىلىش قارارىغا كەلدى. ئۇلار بىرلا ۋاقىتتا يېزىدا تەمتىرەپ يۈرگەن ئەلانىمۇ غۇلجا شەھىرىگە قايتۇرۇپ كە-رىپ ئوقۇتقۇچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇش، قالغان ئۆمرىنى يېقىن ئەل - ئاغىنىلەر بىر شەھەردە، ئىناق، كۆڭۈللۈك ئۆتكۈ-زۈشنى پىلانلىدى. ھاشىرنى مائارىپ سېپىگە قايتۇرۇپ كېلىش ئۇچۇن، ئوبلاست رەھبەرلىرىنى ماقۇل دېگۈزۈش كېرەك. بۇنىڭ ئۇچۇن، يېڭىدىن ئوبلاستلىق مائارىپ ئىدارىسىگە يۆتكەلگەن قۇر-ماشنى ئىشقا سېلىش كېرەك.

ئۇلار مۇشۇ پىلان بويىچە ئىدارىلەر، باشلىقلارنىڭ بۆلۈم ئىشخانىلىرى، ئۆيلىرىگە ئېرىنمەستىن كەينى - كەينىدىن مېڭىش-تى. رازىيە مۇشۇ ئىشلار بىلەن ھەر كۇنى كەچ قايتىدىغان بولدى. ھاشىر ئۆزىمۇ كېسەك قۇيۇش بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، رازىيەنىڭ نېمىلەرنى قىلىپ يۈرگىنىنى سوراپمۇ قويمايتتى.

رازىيە مۇتەللىپ باغچىسىنىڭ كەينىدىكى كوچىغا كەلگەندە كۇن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان. چوكان جالا چىقىرىپ، ياشارغان سۆگەتلەر، يوپۇرماقلىرى كەچكى قۇياشنىڭ قىيپاش نۇرىدا قىز-غۇچ رەڭگە كىرگەن تېرەكلەر بۇ كوچىنى قاراڭغۇلاشتۇرغان. كوچىغا سۇ سېپىلگەن، ئۆي - ئۆيلەردىن گۇپۇلدەپ گۇل - چېچەك پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. رازىيە تەبىئەتنىڭ بۇ خىل سوۋ-

غىلىرىدىن دەردلىك يۇرىكىگە تەسەللى ، ئارامىلىق تاپتى ـ دە ، سالاسۇنى كۆك سىرلانغان چىرايلىق كۆژۈكتىن چاققان ئۆتۈپ ، ئوخشاشلا كۆك سىرلانغان ، قىيا ئوچۇق تۇرغان قوش ئىشىكنىڭ ھالقىسىنى شاراقلاتتى . خىش ياتقۇزۇلغان يولدىن توپلەي بىلەن ماڭغان يېنىك ، چاققان ئاياغ تىۋىشى يېقىنلاپ كەلدى ـ دە ، رازىيەنىڭ ئالدىدا بىردىنلا ئاق بۇلۇت ئارىسىدىن كۈلۈپ چىققان تولۇن ئاي — گۈزەلئاي پەيدا بولدى . رازىيە گۈزەلئاينىڭ ئاق مەڭزىگە سايە تاشلاپ تۇرغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدا ئالاھىدە بىر خىل نۇرلار ئىچىدە چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرىگە قارىدى . گۈزەل راستتىنلا گۈزەل ئىدى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى ، ئوماق لەۋلىرى كۈلمەكتە ئىدى . رازىيە ئىختىيارسىز ئۇنى قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى .

— ئەلا ئۇچۇن ، جېنىم ، ئەلا ئۇچۇن قۇچاقلايمەن .

— قويغىنە ، سارىڭ .

گۈزەلئاي دوستىنىڭ قۇچىقىدىن سىلىق ھەرىكەت بىلەن قۇ-تۇلۇشقا ئۇرۇندى .

— سېنىڭ خاپىلىقىڭمۇ بىر گۈزەللىك جۇمۇ ، ئېيتقىنا ، نېمىشقا سەن باشقىلارنى بەختلىك قىلىشقا كاجلىق قىلىسەن ؟

— يۇر ، ئۆيگە ، كوچىدا سەتلەشمىگىنە .

گۈزەلئاي قىزىل پوپايكىسى بىلەن لەيلىدەك قىزاردى .

— ياق ، ئۆيۇڭگە كىرگىلى كەلمىدىم ، يۇر ، مۇتەللىپ باغ-چىسىنى ئايلىنىپ چىقىمىز . باغ ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ .

— باغ سەيلىسى قىلغۇدەك كۆڭۈل ئارامى نەدە دەيسەن ؟ كەچ كىرگىچىلا غەم .

گۈزەل يەرگە قارىدى . ئۇنىڭ گۈزەل كىرپىكلىرى چىرايلىق بۇرنىنىڭ ئىككى يېنىغا سايە تاشلىدى .

— ماڭا قارا ، گۈزەل ، — دېدى رازىيە جىددىي تۇرده ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ، — مەن سېنى چۈشىنىمەن ، سەن بىرىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشسە ئىچ ئاغرىتىدىغان ، ئاق كۆڭۈل ، كۆيۈمچان ئايالسەن .

گۈزەلنىڭ ئەنسىزچىلىك بىلەن رازىيەگە قارىدى :

— بىر ئىش بولدىمۇ ، رازىيە ؟

— ھەم بولدى ، ھەم بولمىدى ، يۈر ، بىردەم باغ ئايلىنايلى ، مەن سېنىڭ بىلەن جىددىي بىر ئىش ئۈستىده سۆزلەشكىلى كەلدىم . ئەمما بىلىپ قوي ، بۇ مېنىڭ ئاخىرقى يېلىنىشىم .

ئۇلار باغ ئىچىده خېلىغىچە ، ئىچىده گەپ تۇزەپ ، خىيال بىلەن جىمجىت ، قولتۇقلىشىپ مېڭىشتى . ئۇلار ئەخمەتجان قاسىملارنىڭ قەبرىسى يېنىغا كەلگەنده ، رازىيە گۈزەلنىڭ جەينىكىدىن تارتىپ توختاتتى . ئۇلار ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىلىرىنى ئۇن - تىنسىز ، قالدۇرماي ئوقۇپ چىقىشتى .

— گۈزەلنىڭ ، سەن بىلەن مەنمۇ ئادەم ، بۇلارمۇ ئادەم ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى بىزدىن نۇرغۇن ياش ئىكەن تېخى . بىزمۇ خەلقىمىزنى رازى قىلغۇدەك بىر ئىش قىلساق ، قىلالايمىزغۇ دەيمەن ؟

— سەن قىلالىشىڭ مۇمكىن ، ئەمما مەن تۇگەشتىم .

— بۇ نېمە دېگىنىڭ ؟ سەن تېخى ياشقۇ ؟

— بىر ئارتىسنىڭ ئۆز تالانتىنى كۆرسىتىدىغان ۋاقتى چەكلىك بولىدۇ . مەن ئەمدى تالانتىمنى جارى قىلالمايمەن .

— دۇرۇس ، ناخشا ئېيتىشتا ئالاھىده تۆھپە يارىتالماسلىقىڭ مۇمكىن ، لېكىن سەن خەلقىمىزنى باشقا يول بىلەنمۇ رازى قىلالايسەن .

— ئەلانىڭ خىزمىتىنى قىلىپ دېمەكچىمۇ ؟ — دېدى گۈزەلنىڭ يەرگە قاراپ ، — يەنە شۇ ھاشىر ئاكامنىڭ پىكرىنى تەكرارلىدىڭ

ماقچىمۇ ، سەن ؟

— تەكرارلايمەن ، تېخى سېنى مەجبۇرلايمەن . ئەلانىڭ يازغان ئەسەرلىرى تولىمۇ قىممەتلىك ، كەلگۈسىدە ئۇ خەلقىمىز ئۈچۈن ئۆلمەس ئەسەرلەرنى قالدۇرالايدۇ . مېنىڭچە ، ئۇ بىز ئۇيغۇرلار ئىچىدە بىر ، ئىككىسى بولسا ، بىرى شۇ . شۇنداق بىر كىشىنى بەختلىك قىلالىسالمۇ ، خەلقىمىز سېنى ھۆرمەتلىمەمدۇ ؟

گۈزەلئاي يەرگە قارىدى :

— ۋاقتى ئۆتتى ،— دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، — مەن دادامنىڭ يېنىغا كېتىمەن ، ھەتتا ئەلىنىمۇ دادىسىغا قالدۇرۇپ كېتىمەن .

ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىدى . رازىيە ئۇنى ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە تارتتى :

— كۆزۈمگە قارىغىنا ، بۇ راست گېپىمۇ ؟ كەتمەك ئاسان ئەمەس ، سەن بۇنى بىلىسەن ، ھەر ـ ھەر كېتىدىغان چاغلاردا كەتمىدىڭ ، ئەلاغا تارتىشتىڭ ، ئەمدى نېمىشقا كەتمەكچى ؟ ئەلانۇرنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈنمۇ ؟ خاتىرجەم بول ،ئەلانىڭ بەختى ئەلانۇر بىلەن ئەمەس ، ئۇ ھاشىرغا ھەممىنى ئېيتقان ، قىز ئۇنىڭغا بىر مەھەل قاتتىق بېرىلگەن . شۇ چاغدا ئەلا قىزغا تەسەللى بولسۇن ئۈچۈن ، قىز بىلەن بىر ئاخشام مەقسەتسىز بىللە سەيلە قىلغان . بۇ بىر ئاخشام ئەكسىچە ئەلانۇرنى تېخىمۇ قاتتىق ئۈمىدلەندۈرگەن . ئەلانۇر ئەلاغا يۇز پىرسەنت ئۈمىد باغلاپ ، ئۆز بەختىنى كوزا ـ كوزاڭ قىلىش ئۈچۈن سېنىڭكىگە كەلگەن . بىچارە قىز خاتالاشقىنىنى شۇ كۈنى بىلگەن . ئۇ ئەسلىي گۈزەلئاي ئەلانى ياخشى كۆرمەيدۇ دەپ ئويلىغان . لېكىن ، شۇ كۈنى ئۇ سېنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭنى ، ئۆزىنىڭ ئەلانى ياخشى كۆرگەنلىكىنى ، ئەلانىڭ ئۇنىڭ بىلەن بىر ئاخشام بىللە سەيلە قىلغانلىقىنى بىلگەنىڭدىن كېيىن قانچىلىك ئازابلانغانلىقىڭنى بىلگەن . سەن ئۇ قىز

بىلەن بىر ئورۇندا ياتقانسەن ، ئۇ يالغاندىن ئۇخلىۋالغاندىن كېيىن سەن ئاستا ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ئەلانىڭ رەسىمىنى ئېلىپ ئۇزاق قارىغانسەن ، ئوغلۇڭنىڭ بېشىنى باغرىڭغا بېسىپ ئۇزاق يىغلىغان-سەن ، راستمۇ ؟ لېكىن ئەلانۇر ئۇنچىلىك يامان قىز ئەمەس ، ئۇ ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇۋالغان ، بىر ئايغىچە ئەلا قايتىپ كېلىپ ماڭا توي قىلىش تەكلىپىنى قويمىدۇ ، مەن ئۇ چاغدا قانداق قىلارمەن ؟ ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلغۇدەك غەيرەت مەندە بارمىدۇ ؟ دەپ ئويلىغان . لېكىن ، ئەلا ئىككى ئايغىچە مۇ ئەلانۇرنى ئىزدەپ كەلمىگەن . ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆز ئىشىغا بېرىلىپ كېتىپ ھەممىنى ئۇنتۇغان .

ئۆزەلئاينىڭ لەۋلىرى خۇددى ئىزغىرىن شامالدا قالغان ياپراقتەك تىترىدى .

— ئەلانۇر بىچارە ، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى رازىيە ، ئۆزەلئاينىڭ مۇرىسىگە قوللىرىنى قويۇپ ، ئۆزىگە تاشلىنىشقا تەييار تۇرغان دوستىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قاراپ ، — شۇ چاغدىلا ئۆز خاتالىقىنى بىلگەن : ئۇ باشقا بىرىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئاشىقىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان ، ئەلانۇر بىچارە ئۇرۇمچىدىكى ئۆز ئىدارىسىگە قايتا ـ قايتا خەت يېزىپ يۇرۇپ ، يېقىندا ئۇرۇمچىدىن خىزمەت تاپقان . ئۇ ھازىر بىر مەكتەپتە ۋاقىتلىق تەتتۈرىيە ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەۋېتىپتۇ .

— ياق ، — دېدى ئۆزەلئاي ئوخشاشلا يەرگە قاراپ ، — مەن ئۇ قىز بىلەن ئەلانى تالاشقىنىم يوق . بىچارە مۇرادىغا يەتسە بوپتىكەن ، ئەلامۇ بەلكى ئۇنى ياخشى كۆرگەندۇ . ئۇنىڭ باشقا قىز ـ چوكانلارنى ياخشى كۆرۈش ھوقۇقى بار . بۇ زامانداكىممۇ بىر ئۆمۈر بىرىگە باغلىنىپ ئۆتەلەيتتى . مەن ئۇنىڭ ئۆيلىنىشىگە ، بەختلىك بولۇشىغا تىلەكداش . ئەلىگە ئوبدان بىر ئاپا تېپىپ بەرسىلا ، مەن بالىنى قولىغا بېرىمەن . مەنمۇ ئۆز ئاتا ـ ئانامنى رازى

قىلىشىم كېرەك .

— ۋەتىنىڭنى ، خەلقىڭنىچۇ ؟ سەن بىر ۋىجدان ئىگىسى ، ئاۋۇ ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ، ئاببياسوف ، ئىسھاقبەكلەرنىڭ يۇز ـ خاتىرسىنى قىلمامسىنا ، گۈزەل ؟

گۈزەلئاي رازىيەگە تىكىلىپ قارىدى :

— مېنى نېمـانچە قىستـايدىغـانسىلەر ، — دېدى ئـۇ زارلـىنىپ ، — ماڭا نېمىشقا ئارام بەرمەيسىلەر ، زادى ؟

— ئىنسان دۇنيادا يۈز يىل ياشىمايدۇ . ئوتتۇزدىن ئاشتۇق ، بىر ئۆمۈر قىلىدىغان ئىشىمىزنىڭ پىلانى بولۇشى كېرەك . يەنە ئون يىل پۇل ، راھەت تۇرمۇش بىلەن ھەپىلەشسەڭ ، خەلقتە ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمەستىن دۇنيادىن ئۆتسەن . بۇنداق ھاياتنىڭ مەقسەتسىز قىمىرلايدىغان كۆك قۇرتنىڭ ھاياتىدىن قانداق پەرقى بار ؟

— سەنزە ، مېنى پۇل ، راھەتكە بېرىلگەن بىر مىشچانكا دەپ ئويلايدىكەنسەن ـ دە ؟

— بولمىسىچۇ ؟ نېمىشقا ئۆز ھايات يولۇڭنى تاللىۋالمايسەن ؟ نېمىشقا خەلقتە خىزمەت كۆرسىتىش ئىمكانىيىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلمايسەن ، ئەمىسە ؟

گۈزەلئاي تاتىرىپ ـ كۆكىرىپ رازىيەنىڭ ئوت چاقناپ تۇرغان يوغان ، چىرايلىق كۆزلىرىگە قارىدى . رازىيە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— بىز دۇنياغا ئۆزىمىز ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ ؟ ساۋۇتوف مۇئەللىمۇ پۇلى كۆپ ئادەم ئىدى ، نېمىشقا پۇلىنى راھەت ـ پاراغەتكە خەجلىمىدى ؟ نېمىشقا بىزدەك بىر چىرايلىق قىز بىلەن بىر ئۆمۈر راھەت تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ئويلاپمۇ قويمىدى ؟ ئەلاچۇ ؟ بىلەمسەن ، ئۇمۇ مۇدىر ، نەمۇنچە ، ھەتتا باشلىق بولالايتتى . لېكىن ، بىلىپ تۇرۇپ بازىرى يوق ، دۇشمىنى كۆپ ئىشنى تاللىۋالدى ،

بىر ئۆمۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنى تەتقىق قىلىشنى مەقسەت قىلىۋالدى . ئۇ ئۆز ئەمگىكى بىلەن خەلقىمىزنىڭ جاسارەتلىك ، ئەقىللىق ، ئىرادىلىك ، جەڭگىۋار خەلق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ دۇشمەنلىك ؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ، خورلىنىۋاتىدۇ ؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ، بەختسىز ! ساڭا بۇ تەرىپى بەش قولدەك ئايان ، بىلىپ تۇرۇپ سەن ئەلانى قىيناۋاتسەن ، بىلىپ تۇرۇپ ئاشۇنداق بىر ئادەمگە يار - يۆلەك بولۇشتىن باش تارتىۋاتسەن ، راستىنى ئېيتسام ، سېنىڭ بۇ ئىشىڭدىن ھەممە ئادەم نارازى .

گۈزەلئاي رازىيەگە قارشىلىق قىلىشقا ئاجىز ، رازىيەنىڭ گەپلىرى ھەقىقەت . گۈزەلئاي ھەقىقەت ئالدىدا بىشەملىك قىلىدىغان بىغەرەزلەردىن ئەمەس . ئۇ نېپىز ياغلىقى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ يىغلاشقا باشلىدى . رازىيە ئەمدى دوستىنىڭ يۈمشىغان كۆڭلىنى ئېرىتمەكچى بولۇپ ، مۇڭ بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى :

— ھازىر ھاشىرمۇ ، ئەلامۇ ئېغىر روھىي بېسىم ئاستىدا ، بىلەمسەن ، ھاشىرنى ناھىيىنىڭ باشلىقلىقىدىن قالدۇردى . ئەلامۇ خىزمەتتىن پۈتۈنلەي چېكىنىپ ، دېھقان بولۇپ كېتىش ئۈچۈن يېزىدا ئۆي سېلىۋاتىدۇ . ئەمدى ئۇنىڭ مائاشىمۇ يوق . كۈندۈزى نومۇرغا ئىشلەپ ، كېچىسى ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانماقچى . ئۇلارغا قاتتىق زەربە بېرىلدى . ئۇلارنىڭ ئۆمۈرلۈك پىلانلىرى تەسىرگە ئۇچرىدى ، لېكىن دوستلار قاراپ تۇرغىنى يوق . بىلەمسەن ، ئوسمان ھازىر گۇاڭجۇدا چوڭ باي ئىكەن ، زۇلخۇمار بالىلىرىنى ئېلىپ ئالدىغا كەتتى . ئوسمان ئەلانىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ ، ھاشىرغا ئون مىڭ سوم پۇل بىلەن خەت ئەۋەتىپتۇ . خېتىدە : «ھاشىر ، ئەلانى ئاخىرقى نەپىسىڭ قالغۇچە قوغدا . ئۇ نومۇرغا ئىشلىمىسۇن ، ئۇ ئىلمىي ئىشى بىلەن شۇغۇللانسۇن ، ئۇنىڭ يەرگە ئىشلەپ تاپىدىغان پۇلىنى مەن بېرىمەن . بىلىپ قوي ، ناھىيىنىڭ ئەڭ يۇقىرى تەقسىمات پۇلىدىن بىر باراۋەر ئارتۇق ھەق تۆلەيمەن »

دەپتۇ . زۇلىيا ئاكىمۇ ئۇنى ئەمگەككە سالماستىن ، بارلىق ئىمكانـ
يەت بىلەن ئۆز ئىشىغا قويماقچى . تاغدا ياشايدىغان «قاسقىر ئا-
ۋۇز» دەپ لەقىمى بار بىر ئادەم ، بەش ئېغىز ئۆيگە كېتىدىغان
ياغاچ ـ تاشنى ئەكېلىپ بەرگەن . ئۇلار ئەلاغا يېزىدا ئىشلەشكە
قۇلايلىق داچا سېلىپ بەرمەكچى . ھۆكۈمەت پەن ـ تەتقىقات ئىش-
لىرىغا كۆڭۈل بۆلمىگىنى بىلەن ، خەلقىمىز كۆڭۈل بۆلىدۇ .
ئەلانى قوللاۋاتقان يۇزلىگەن ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن ئال ،
جېنىم دوستۇم ، مەن ساڭا يېلىنماي !...

رازىيە قاراڭغۇ چۈشكۈچە گۈزەلئاي بىلەن بىللە بولدى . ئۇ
گۈزەلئايىنى يۇمشىتالمىدى ،لېكىن ئېرىتەلمىدىمۇ بۇنىڭغا ھۆكۈم
قىلماق تەس .

ئۇ ئۆيگە كەچ قايتىپ كەلدى . ئۆيدە ھاشىر بىلەن قۇرماش
ئۆزلىرى زاكۇسكا راسلاپ ھاراق ئىچىۋاتقانىكەن .

— نامەت دېگەن ھايۋان ! — دېدى قۇرماش چوكا بىلەن
تەخسىدىن گۆش ئېلىۋېتىپ ، — تۇرمىدىن چىقىپلا ئۇرۇمچىگە
مېڭىپتۇ . ئۇ چوقۇم رەقىپ بىلەن تېپىشىدۇ . رەقىپ نېمە قىلىۋې-
تىپتۇ ، بىلەمسەن ھاشىر ؟

—لۇ مېڭىۋەننىڭ دېيىشىچە ، خىزمىتى ئۆسۈپتۇ . ھازىر بىر
ئىدارىنىڭ مۇئاۋىن جۇجاڭى ئىكەن .

— ھۆكۈمەت ئۇنداقلارنى جازالىمىسا ئۆزىمىز جازالىيالايمىز-
غۇ ، — دېدى قۇرماش غەزەپ بىلەن رومكىسىنى كـۆتـۈ-
رۈۋېتىپ ، — ھامىنى بىر ئۆلۈم ، ئاشۇنداقلارنىڭ قارىنىنى يېرىۋې-
تىپ ، قورسىقىمنى بوشىتىۋېلىپ ئۆلسەم ، بۇ دۇنيادا يەنە نېمە
ئارمان قالىدۇ دەيسەن . نېمە ئالىيسەن ، بىز باشقىلارغا بوزەك
بولغىلى يارالغانمۇ ـ يا ؟

— نېمە ، سېنىڭچە بىز دۇنياغا قىساس ئېلىش ئۈچۈن يارال-
غانمۇ ئەمىسە ؟ ئۆزۈڭ بىر كونا كوممۇنىست ، تېخى رەھىمسىز

كادىر ، دەۋاتقان گەپىڭنى قارا .

— كومۇنىست ، رەھبەر بولغان ئادەم شۇنداق ئىتائەتچان بولۇشى لازىمىمكەن ؟ بىز ياخشىلىقنىلا ئويلايمىز . بۇنىڭغا جاۋابەن تۇرمىگە كىرىمىز ، جازالىنىمىز ، خورلىنىمىز ، رەقىپتەكلەرچۇ ؟ نەگىلا بارسا شۇملۇق ، رەزىللىك قىلىدۇ ، لېكىن ئۆسۈۋېرىدۇ . كومۇنىست بولغان ئادەم مۇشۇنداق ھەقسىزلىككە پارقىراپ قاراپ تۇرۇشى لازىمۇ ، سېنىڭچە ؟

— كۆرەش مۇرەككەپ ، — دېدى ھاشىر شۇئىرلاپ ، — ئېغىر بول ئاداش ، ئويلىغىنا ، جۇ ئېنلەي زۇڭلىنى خاتىرلەش سەنچە قانداق جىنايەت ؟ كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسەن ، بۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت رەھبەرلىرىنى جازالىدىغۇ ؟

رازىيە ئۇلارنىڭ گەپىنى تولۇق ئاڭلىدى . ئۇ ھاشىرنىڭ بۇ خىل پاراڭلارنى قىلىشنى خالىمايتتى . ئۇ ئۆز ئېرىنىڭ يۈرەك يارىسىغا تۇز بولۇپ سېپىلىدىغان گەپ ـ سۆزلەردىن تولىمۇ ئېھتىيات قىلاتتى .

ئۇ ئۆيگە كىردى ـ دە ، ئۇلارنىڭ گەپىنى ئۇزۇپ تاشلىدى .

— سىلەرگە خۇش خەۋەر ، — دېدى ئۇ خۇشاللىق بىلەن ئارتىسلاردەك ئۆيدە پىرقىراپ ، — بۈگۈن تازا ئىچىڭلار ، تازا خۇشال بولۇڭلار ، گۈزەلئاي ئەلا بىلەن يارىشىدىغان بولدى .

ھاشىر خۇشاللىقتىن رازىيەگە ئاغزىنى يوغان ئېچىپ قاراپ تۇرۇپلا قالدى . ئۇنىڭ رومكىسىدىكى ھاراق داۋالغۇپ تۇراتتى . ئۇ بىردىنلا قاقاقلاپ ـ سىلكىنىپ كۈلۈۋىدى ، قولىدىكى ھاراق رومكىدىن داۋالغۇپ تۆكۈلدى :

— راست خۇشاللىقكەن ، ئاجايىپ خۇشاللىقكەن ، ئىچەيلى ، قۇرماش بىر مەست بولغۇچە ئىچىپ باقايلى ،قېنى ئەمىسە ، يۈمىكاڭنى كۆتە ، گاداي ياي ! — چاقچاق بىلەن ئىككىسىنىڭ ياشلىقىدا خوتەندە ئىشلىگەنلىكىنى ئەسكە ئېلىپ خوتەن تەلەپپۇزىدا سۆز-

لىدى ئۇ .

— خوشە ! — دەپ توۋلىدى قۇرماشمۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن رومـ
كىسىنى كۆتۈرۈپ .

بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۇلارنىڭكىگە ئادىلە خۇشال ھالدا كىـ
رىپ كەلدى . ئۇ چاقماق رەختتىن پىلاتى ـ يوپكا كىيگەن ،
بۇرۇنقىدەك ياشىرىپ قالغانىدى . ئۇ ھاشىر بىلەن ئەرلەردەك قول
ئېلىشىپ كۆرۈشتى ـ دە :

— قېنى خىزمەت ، تېخى مېنى ناھىيىگە سەنئەت ئۆمىكىگە
ئارتىسلىققا ئالىدىغان كىشى ، — دېدى .

— ئەمدى سىزنى كىم نەگە خىزمەتكە ئالىدۇ ؟ — دەپ
قاقاقلاپ كۈلدى ھاشىر ئۇنىڭغا جاۋابەن ، — قورقمىسىڭىز ، مەن
بىلەن بىللە مېڭىڭ ، يېزىغا چۈشۈپ دېھقان بولىمىز . ھەرقانداق
ناخشا ئېيتىسىڭىزمۇ ، ئاسمان بىلەن يەر سىزنى جازالىمايدۇ .

ئادىلە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي يېڭىلىقلارنى سۆزلەشكە باشـ
لىدى : ئۇرۇمچىدىن بىر چوڭ كىشى كەپتۇدەك ، ئادىلە بىلەن
گۈزەلئاينىڭ ناخشىلىرىنى لېنتىغا ئاپتۇدەك ، ئۇ كىشى گۈزەلئاي ـ
نى ئېلىپ كېتىشكە كەپتۇدەك . گۈزەلنىڭ بېيجىڭدا بىللە ئوقۇـ
غان ساۋاقداشلىرى ھازىر مۇھىم ئورۇنلاردىكەن ، ئۇلاردىن بىرى
«ئۇلگىلىك تىياتىرلار»دا رول ئېلىشقا گۈزەلئاينىڭ تولىمۇ لايىق
ئىكەنلىكىنى ئۇرۇمچىدىكى باشلىقلارغا ئېيتقانىكەن ، باشلىقلار ئۇـ
نى چوقۇم ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇدەك .

— گۈزەلنىڭ ئادرېسىنى نەدىن تېپىپتۇ ؟ — دەپ سورىدى
ھاشىر بىر ئىشتىن گۇمانلىنىپ .

— تاڭ ، تاپقاندۇ ئىزدەپ ـ سوراپ...

— ياق ، — دېدى ھاشىر قاپىقىنى تۈرۈپ ، — بۇ يەردە باشقا
گەپ بار .

— قانداق گەپ بولماقچىدى ، كومىسسىيونچى بىلەن ھېلىقى

كىشى سىزنىڭ ھەيۋىڭىزدىن كېيىن تېخىچە ھوشىغا كەلمىدى .

— ئۇلار ھوشىغا كەلمىگىنى بىلەن ، قالتىس تىرىلىپ ، قىيغىتىپ يۇرگەن يەنە بىرى بار ئەمەسمۇ ، ئادىلە ، ئۇ ھايات ، ئۆسكەن . ئۇ چوقۇم شۇنىڭ يىراقىتا تۇرۇپ گۇزەلئىيغا سالغان سالمىسى .

— رەقىپ دېگەن ئىتمۇ ؟ — دېدى ئادىلە بىردىنلا تامدەك تاتىرىپ .

— شۇنداق بولۇشى ئېھتىمال ، گۇزەلئاي ماقۇل دېدىمۇ ؟

— ياق ، ئۇ ھېچبولمىسا چەت ئەلگە چىقىپ دادام بىلەن ئاپامنى كۆرۈپ كېلىمەن دەپ ، ئالدىراپ مېڭىپ يۇرۇيدۇ .

— ئەلا بىلەن يارىشىشقا رازى بوپتۇ ، راستمۇ ئادىلە ؟

— مەن شۇ ئىش بىلەن كەلگەن ، — دېدى ئادىلە بىردىنلا يەرگە قاراپ ، — ئۇنىڭ ئاخىرقى جاۋابىنى ئەينەن دەپ بېرەي ، ئويلاپ كۆرۈڭلار . ئۇ شۇنداق دەيدۇ : مەن ئەلانى ياخشى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن ، ئۇنىڭ بىلەن قايتا يارىشىشنى خالمايمەن .

— چۈشىنىشلىك ، — دېدى ھاشىر خىيال بىلەن تاماكا ئوراپ ، — ئائىلە ساپ مۇھەببەتنىڭ دۈشمىنى ، مەن ساپ مۇھەببەتنى ئائىلە ئۈچۈن قۇربان قىلمايمەن دېمەكچىكەن ـ دە ، بۇ بىر رومانتىكا ، لېكىن ئوتتۇزدىن ئاشقان ئاياللارغا رومانتىكا ئەمەس ، ئەمەلىيەت كېرەك ئىدى ، ئائىلە مۇھەببەتنى ھەم خاراب قىلىدۇ ، ھەم تەربىيىلەپ تېخىمۇ كامالىغا يەتكۈزىدۇ . بىزنىڭ ئەمەلىيىتىمىز ، ئىككىنچى ھەقىقەتنى ئىسپاتلىدىغۇ ؟ بىزنىڭ ئائىلىمىز ئاسانغا چۈشمىدى ، لېكىن بۇ ئائىلە مۇھەببەتنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىدىغان ئوچاق بولماستىن ، تەربىيىلەپ چوڭ قىلىدىغان بۆشۈك بولماقتا .

ئۇ ھويلىدىكى باراڭ ئاستىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۈرۈپ ، ئادىلەگە ئۆزىنىڭ ئائىلە ، مۇھەببەت توغرىسىدىكى قاراشلىرى

رىنى چۈشىنىشلىك مىساللار بىلەن چۈشەندۈردى . ئادىلە ھاشىرنى بۇرۇن تونۇغان بىلەن ، ھاشىر توغرۇلۇق خاتا چۈشەنچىدە ئىكەنلەكىنى بۇگۈن بىلدى . ئۇ بۇرۇن ھاشىرنى سوغۇق ، قوپال ۋە رەھىمسىز ئەرلەردىن ھېسابلايتتى ، لېكىن ھاشىر مۇھەببەت ، ئائىلە توغرىسىدا ئادىلە تېخى ئويلىمىغان ئىنچىكە مەسىلىلەرنى بىلىدىكەن . ئۇنىڭ ھايات توغرىسىدىكى چەشەنچىسى ئادىلەگە قارىغاندا تولىمۇ چوڭقۇر ئىكەن .

— مەن گۈزەلئايدىن قۇربان بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا ، ھەرگىزمۇ مۇھەببەتنىڭ قۇربانى بولۇشنى كۆزدە تۇتقان ئەمەسمەن ، كەسپىي ھەۋىسىنى قۇربان قىلىپ بولسىمۇ ، ئەلا بىلەن بىر ئۆيدە بولۇشنى ئارزۇ قىلغانمەن . ئەلا بىلەن بىللە بولۇش ، ئۇنىڭ ساپ مۇھەببىتى ئۈچۈن پاجىئە بولۇشىغا كۆزى يەتكەن بولسا ، بىز ئۇنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت بىلدۈرمىز ، بىز ئۇنىڭ پىكرى ئۈزگەرگۈچە كۈتىمىز . راست ، ئەلانى يىراقتىنلا ياخشى كۆرۈشكە بولىدۇ ، نامىغا ، پەزىلىتىگە ئاشىق بولۇشقا بولىدۇ ، لېكىن بىللە بولسىڭىز ، راستىنلا زېرىكىشلىك . بولۇپمۇ گۈزەلئايدەك ھېسسىياتلىق ئاياللار ئۇنىڭدىن ئاسانلا زېرىكىدۇ . ئۇ پۈتۈن مۇھەببىتى ، ئەس - خىيالىنى ئۆز ئىشىدىن ئايالىغا ھەرگىز يۆتكىيەلمەيدۇ ، لېكىن گۈزەلئاي ئۇنىڭدىن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆزىنى ياخشى كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ . ئۇ شۇنداق قىلغاندىلا ، ئۆزىدىكى ئوتلۇق مۇھەببەتكە ھاياتتىن جاۋاب ئالالايدۇ . ناۋادا ، گۈزەلئايمۇ ئەلا سۆيگەن ئىشقا مۇھەببەت باغلىغان بولسىدى ، مىسالى ، ئۇمۇ ئەدەبىياتنى ياكى تارىخنى ئۆز ئاشىقىدەك ياخشى كۆرگەن ، شۇ ئىشتىن لەززەت ئالالايدىغان بولسىدى ، ئۇ چاغدا بۇ ئائىلە مۇھەببەتنىڭ بۆشۈكى ، بېغى ، گۈلزارى بولۇپ قالغان بولاتتى . گەپ گۈزەلئاينىڭ مۇھەببەتكە قويغان تەلىپىنىڭ يۇقىرىلىقىدا ، ئۇنىڭدىكى مۇھەببەت يالقۇنىنىڭ كۈچلۈكلۈكىدە...

ئادىلە دوستىنىڭ تومتاق سۆزىنى ئەينەن يەتكۈزگىنى بىلەن تېخى چۈشەنمىگەنىكەن . ئۇ ھاشىرنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىن كېيىنلا دوستىنىڭ نېمىنى كۆزدە تۇتقانلىقىنى چۈشەندى . ئۇ جىمجىت يۈرۈيدىغان خىيالچان دوستىنىڭ يۈرەك ـ قەلبىنى تېخى ئەمدى چۈشەندى .

كەچقۇرۇن رازىيە ئۆيىگە خۇشال كىرىپ كەلدى .

— قانداق ؟ — دېدى ئۇ ھاشىرغا ياش قىزلاردەك ئەركىلەپ ، — ئادىلە خۇش خەۋەر ئەكەلدىمۇ ؟

— ئەكەلدى ، — دېدى ھاشىر رازىيەنىڭ نازۇك بېلىدىن كۈچلۈك قوللىرى بىلەن چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ ، — ئۇ بىزگە مەززىلىك مېۋىدىن سوۋغا ئەكەلدى ، لېكىن مېۋە تېخى پىشمىغان ، پىشمىغان مېۋىنى ئالدىراپ ئۈزۈپ ئەكەلگەن . كېرەك يوق ، مېۋە ھامان پىشىدۇ ، ھازىر تېخى باھار ، ئالدىمىزدا ياز بارغۇ تېخى !

خاتىمە

بىز كىچىك ماشىنىدا كېتىۋاتىمىز .

... ئانا يەر يېشىل تون ئىچىدە ، كائىنات گۈل - گىياھ ، دېڭىزقاي ھىدىغا قانغان ، تەلكە داۋىنىدىن ئارقاڭغا قارىساڭ ، رەت - رەت قارىغايلار سېنى تىزىلىپ ئۇزىتىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ . مانا ، تەلكە داۋىنىدىن ئاشتۇق ، سايرام كۆلى — سۇزۇك ئاسماننىڭ پارچىسى ئالدىمىزدا يېيىلىپ ياتماقتا . مەن 1976 - يىلىنىڭ ماي ئېيىدىن تارتىپ بۈگۈنكى 1979 - يىلىنىڭ ئاۋغۇست ئېيىغىچە بولغان ئۇچ يىل ئۇچ ئاي ۋاقىتنى ، زۇلياينىڭ بېغىغا يېڭىدىن سېلىنغان تاختايلىق ئۆيۈمدە ئەسەر يېزىش ۋە كەڭ ئېتىزدا ئىشلەش بىلەن ئۆتكۈزۈپ ، تۇزۇك تالا - تۇزگىمۇ چىقمىغانلىقىم ئۈچۈن ، ماڭا بۈگۈنكى سایاھەت تولىمۇ كۆڭۈللۈك تۇيۇلدى . مەن «كىتاب خالتىسى» بولغاچقا ، ئۆزۈمنى قىرىق بىر ياشلىق قىران ئادەم بولغىنىمغا قارىماي ، نەچچە ئەسىر ياشىغان مۇنەججىم بوۋاي ھېسابلايمەن . ئوغلۇم ئەلى 10 - سىنىپنى تۈگىتىپ قايتا تەربىيە ئېلىشقا چىققان . مەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش ئورنىغا ، خۇددى بوۋايدەك ئۇنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ قويدۇم . قىزىم دىلئارا مەركىزىي سەنئەت ئىنستىتۇتىغا ماڭغاندىمۇ ، خۇددى مومايلاردەك پېشانىسىگە سۆيگەنىدىم... لېكىن مەن تېخى قېرىماپتىمەن . نېمانچە ھاياجانلىنىمەن ، كۆزلىرىمدىن نېمىشقا ھاياجان ياشلىرى قۇيۇلىدۇ ؟ بۇ قىران چاغلىرىم تېخى ئۆتۈپ كەتمىگەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئەمەسمۇ ؟

— سەن قانداق ئويلايسەن ھاشىر ، بىز چارەك ئەسىر

ئۇخلاپ ، ئەمدى ئويغاندۇقمۇ ، ئاداش ؟

يېنىمدا ئولتۇرغان هاشىر ماڭا هېلىمۇ ئۇخلاۋاتقاندەك بىلىندى . مەن ئۇنى نوقۇدۇم :

— هەي ناخشا ئېيتقىنا ، بۇنىڭدىن يېگىرمە ئىككى يىل بۇرۇن مۇشۇ يەردىن ئۆتكەندە ، سەن ناخشا باشلىغان ئەمەسمىدىڭ . ياشلىققا بىر قايتايلى ، ئېيتقىنا ، ئاداش .

هاشىر ماڭا قىيپاش قاراپ كۈلۈپلا قويدى :

— راست ئېيتىسەن ، ئاداش ، بىز چارەك ئەسىر ئۇخلاپ ئويغاندۇق .

— گېرمانىيە شائىرى گىيۇتىنىڭ مۇنداق بىر سۆزى بار : «خاتالىقتىن هەقىقەتكە قايتىش - چۈشتىن ئويغىنىشقا ئوخشايدۇ» . چۈشىمىز ئاخىرلاشقاندا ئويغاندۇقمۇ ياكى چۆچۈپ ئويغاندۇقمۇ ؟ سېنىڭ ئالىي پارتىيە مەكتىپىگە ئوقۇشقا مېڭىشىڭ بىلەن مېنىڭ بېيجىڭغا ئىلمىي ئۇنۋان ئۈچۈن ئىمتىهان بېرىشكە مېڭىشىم ، چۈشىمىزنىڭ داۋامى ئەمەستۇ ، ئاداش ؟

— ياق ، بۇ خاتالاردىن قول ئۈزۈپ ، هەقىقەتكە قايتىشىمىزنىڭ باشلىنىشى .

— ئېشەنچىڭ كامىلمۇ ، ئاداش ؟

— ساڭا كەلگۈسىنىڭ ئۆزى جاۋاب بېرسۇن .

هاشىر ئىككىمىز ئۈرۈمچىگە خۇددى ياش ۋاقتىمىزدىكىدەك ئويۇن - كۈلكە ، چاقچاق - مۇهەببەت بىلەن بىر يېرىم كۈندىلا يېتىپ كەلدۇق .

... ئىھ ، باهارنىڭ جۇدۇنى ، يازنىڭ تومۇزى بولغىنىدەك ، هاياتلىقتىكى بارلىق خۇشاللىقلارمۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر بىلەن ئارىلىشىپ تۇرىدىكەن . تۇنۇگۈن مېنى يېڭىدىن تەقىقات ئورنىغا ئىلمي خادىم سۈپىتىدە قوبۇل قىلغان ئورۇن ، مېنى ئىدارىنىڭ بىر مەسئۇلى بىلەن تونۇشتۇردى . ئالدىمغا زامانغا لايىق كىيىنگەن

رەقىپ كۆلۈپ ، قۇچاق ئېچىپ چىقىپ كەلدى . مەن ئەدەپ يۇزد-
سىدىنلا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشتۇم . ئۇ ھازىر ئىلمىي تەتقە-
قات ئورنىدا مەسئۇل خادىم ئىكەن .

— ئىلىم - پەننىڭ باھارى ، — دېدى ئۇ گېزىتتىن يادلىۋال-
غان سۆزىنى تەكرارلاپ ، — بىز ئىلىم - پەن خادىملىرىغا ئىللىق
قوينىنى ئاچماقتا ، بىلىمەن ، سىز ئەلا ، بۇ باھاردا مول مېۋىگىز
بىلەن خەلقىمىزگە خىزمەت قىلىسىز !

مەن كېچىچە ئۇخلىيالمىدىم . مېھمانخانىنىڭ يۇمشاق كارۋد-
تى ماڭا قاتتىق بىلىندى . مەن بۇ باھاردىن بەھرىمەن بولالمىغان
ئۇستازلىرىم ساۋۇتوف ، ئۆمەر ئەپەندىلەرنى ئەسلەپ ، تولىمۇ بىئا-
رام بولدۇم . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، قوللىرى ھەقىقىي ئىلىم - پەن
ئەھلىنىڭ قېنى بىلەن بۇلغانغان ئادەمنىڭ ئىلىم - پەن باھاردىن
بەھرىمەن بولۇشى مېنى تولىمۇ ئازابلىدى . مەن قانداق قىلاي ؟
ئۇنىڭ بىلەن بىر ئۆمۈر كۆرەش قىلىمەنمۇ ؟ قالغان چەكلىك
ئۆمرۈمنى كۆرەشكە بېغىشلىسام ، ئىلمىي ئىشىمنى كىم قىلىدۇ ؟

ئەتىسى مەن بۇ ئىشنى ھاشىرغا ئېيتتىم . ھاشىرمۇ خاپا
بولدى . ئۇ رەھبەرلەرگە ئېيتماقچى ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان كۆرەش-
نى ئۆزى ئۇستىگە ئالماقچى بولدى . مەن ئۇنىڭغا ماقۇل بولدۇم .
قەلبىم ھەم خۇشاللىق ، ھەم غەشلىك بىلەن تولدى . مەن ئايروپە-
لان بىلەن بېيجىڭغا يۈرۈپ كەتتىم··· ھايات مېنى ئالدىدى ، خور-
لىدى ، ئاخىرىدا بەزلىدى . لېكىن ، مەن ھاياتنى ئالدىمايمەن ،
خورلىمايمەن ، ئۇنىڭغا ساداقىتىم ، ساپ قەلبىم بىلەن جاۋاب قاي-
تۇرىمەن···

ئەلانىڭ ئاخىرقى خاتىرىلىرى بىلەن بۇ كىتاب ئاخىرلاشتى .
كىتابخان سورايدۇ : گۈزەلئاي ئەلا بىلەن ياراشتىمۇ ؟ ئوسمان
خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كەلدىمۇ ؟ ئادىلە ، ئەلانۇرلار خىزمەتكە
ئورۇنلاشتىمۇ ؟ ھاشىر راستىنلا ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ رەقىپ-

تىن ئىنتىقام ئالالىدىمۇ ؟

هايات ئۆز قانۇنىيىتىنى ئۆزگەرتمەيدۇ . پاكلىق بىلەن رەزىل-لىك ، گۈزەللىك بىلەن ۋەهشىيلىك ، هەقىقەت بىلەن ساختىلىق مەڭگۈ كۈرەش قىلىۋېرىدۇ . هاياتلىق ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى ئۆز-گەرتەلەيدۇ ، لېكىن ئادەملەر هايات قانۇنىيەتلىرىنى ئۆزگەر-تەلمەيدۇ .

بۇ كىتابتىكى پېرسوناژلار هېلىمۇ ياشىماقتا ، كۈلمەكتە ، يىغلىماقتا ، لېكىن بىرلا ئىش ئۆزگەرمىدى : ئادەملەر هامان تە-رىشماقتا ، كۈرەش قىلماقتا . ئۇلارنىڭ هەممىسى هاياتنى ، ئۆز ئورنىنى ئۆزگەرتىش كويىدا . شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ، هاياتتە-كى بىز چۈشىنەلمىگەن ئىشلارنى كەلگۈسىدىكى ئەمەلىيەت بىزگە چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ . ئىزدىنەيلى ، بىز ئىزدەنگۈچى .

1985—1987 ـ يىللار .
قەشقەر ، ئۇرۇمچى ، بېيجىڭ .

ئىزدىنىش (2)
— قىران چاغلار

ئاپتورى : زوردۇن سابىر
مەسئۇل مۇھەررىرى : پاتىگۈل مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى : سەنەۋەر ، زەمىرە
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : مەمەت نەۋبەت
ئاپتور رەسىمىنى تەمىنلىگۈچى : ئادىل ئىسمائىل
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون : 0991—2827472
پوچتا نومۇرى : 830001
سانتۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى : شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر ، 1/32
باسما تاۋىقى : 24
قىستۇرما ۋاراقى : 2
نەشرى : 2006 ـ يىلى 3 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
باسمىسى : 2009 ـ يىلى 3 ـ ئاي 3 ـ باسمىسى
تىراژى : 6000—3001
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—09958—0
باھاسى : 47.00 يۈەن